

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

**Το Αναπτυξιακό Όραμα
για την Ελλάδα του 2020:
Προβλέψεις, προϋποθέσεις
ανάπτυξης και μηχανισμοί
χρηματοδότησης**

ΤΕΛΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

**Εκπονήθηκε
από το Κέντρο Προγραμματισμού
και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ)**

**κατ' ανάθεση
του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας**

ΑΘΗΝΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 2014

Copyright © 2014 Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών

Απαγορεύεται ρητά η οποιασδήποτε μορφής αναπαραγωγή ή/και χρήση/εκμετάλλευση ή μετάφραση οποιουδήποτε μέρους του περιεχομένου και των πάσης φύσεως πληροφοριών που εμπεριέχονται στη μελέτη αυτή από μη νόμιμους κατόχους για οιονδήποτε λόγο, χωρίς την άδεια του εκδότη. Οι γνώμες και κρίσεις που περιέχει η παρούσα μελέτη είναι των συγγραφέων και δεν αντιπροσωπεύουν αναγκαία γνώμες και κρίσεις του ΚΕΠΕ και του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας.

Επισημαίνεται ότι η πληροφόρηση και όλα τα δεδομένα της μελέτης στηρίζονται σε στοιχεία διαθέσιμα μέχρι τον Οκτώβριο-Νοέμβριο 2013.

Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών

Αμερικής 11, 106 72 Αθήνα

Τηλ.: 210 3676400, Fax: 210 3611136 & 210 3630122

E-mail: kepe@kepe.gr – URL: <http://www.kepe.gr>

Στην ερευνητική ομάδα που εκπόνησε την παρούσα Μελέτη συμμετείχαν οι:

Φίλιππος Νικόλαος, Πρόεδρος και Επιστημονικός Διευθυντής ΚΕΠΕ,
Επιστ. Υπεύθυνος, 1.1, 5.4

Ερευνητές ΚΕΠΕ

Αθανασίου Έρση, Συντονίστρια, I, III, VI, VII, 1.2.1, 1.2.3, 1.2.4, 4.8, 5.1, 5.5, 5.7, 6.1.2, 6.5, I-E, II-E, V-E, VI-E

Τσέκερης Θεόδωρος, Συντονιστής, I, V, IX, 2.6, 4.5, 5.6, 5.7, 6.1.2, 6.5, 6.6, I-E, IV-E, VIII-E

Τσούμα Αικατερίνη, Συντονίστρια, I, II, IV, VIII, 1.2.1, 1.2.3, 1.2.5, 1.3, 6.1.2, 6.5, I-E, III-E, VII-E

Αθανασούλη Κυριακή, 3.3, 3.4

Βλάμης Πρόδρομος, 2.5, 4.4

Γεωργικόπουλος Νικόλαος, 5.2

Καβουνίδη Τζέννιφερ, 3.5

Κανελλόπουλος Νικόλαος, 2.3, 3.1, 3.3, 3.4, 4.8

Καραγιάννη Ρωξάνη, 2.1, 2.2

Καραγιάννης Στυλιανός, 1.4, 3.2

Κουτρούλης Αριστοτέλης, 1.5, 4.2.1, 6.1.1

Κωνσταντακοπούλου Ιωάννα, 1.2.6, 4.2.2, 4.8

Κώση Αγαπούλα, 2.1, 2.2

Λυχναράς Βασίλης, 4.3

Νίτση Ελισάβετ, 1.2.2, 5.6

Παναγόπουλος Γιάννης, 4.7, 6.1.1

Παπαϊωάννου Σωτήρης, 1.3, 6.2, 6.3, 6.4

Προδρομίδης Πρόδρομος-Ιωάννης, 2.4

Ρεζίτη Ιωάννα, 4.1.3

Σκίντζη Γεωργία, 4.1.1, 4.8

Χολέζας Ιωάννης, 3.1, 3.3, 3.4

Χύμης Αθανάσιος, 4.1.2, 4.8

Εξωτερικοί Συνεργάτες

Καζάνας Αθανάσιος, 6.1.1

Λάμπρου Παντελής, 5.3

Μπενέκη Χριστίνα, 4.6

Οικονόμου Φωτεινή, 5.4

Τσέκερης Χαράλαμπος, 2.6

Χαρέμης Αθανάσιος, 4.2.3

Ευχαριστίες εκφράζονται στους κκ. Ν. Βαγιονή που διετέλεσε επιστημονικός υπεύθυνος και συνέγραψε σε συνεργασία με την κα Π. Αραβαντινού την ενότητα για τον Τουρισμό στο Α' Σχέδιο της Μελέτης, κκ. Δ. Μαρουλή και Π. Μονοκρούσο και κα Ε. Κασιμάτη για τη συνεισφορά τους στο Κεφάλαιο της Χρηματοδότησης στο Α' Σχέδιο της Μελέτης, κ. Ι. Μονογυιό για τη συγγραφή της ενότητας των Δημοσιονομικών στο Α' Σχέδιο της Μελέτης, και κκ. Α. Πετραλιά και Σ. Πέτρο, για τη συνεισφορά τους στην ενότητα για το Εμπόριο. Επίσης ευχαριστούμε τον κ. Ι. Φίρμπα για τις πληροφορίες σχετικά με το νέο ΕΣΠΑ. Η Σύνοψη της Μελέτης συγγράφηκε και μεταφράστηκε από τους συντονιστές με τη συνεισφορά υλικού από όλα τα κείμενα της μελέτης.

Ευχαριστούμε ιδιαίτερα τη φιλόλογο κα Ε. Σουλτανάκη για τη γλωσσική επιμέλεια και τους λοιπούς εξωτερικούς συνεργάτες μας για την τελική επεξεργασία της Μελέτης.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος

Σύνοψη - Το Πλαίσιο του Αναπτυξιακού Οράματος

- I. Στρατηγική στόχευση
- II. Αναπτυξιακοί καταλύτες: Επιχειρηματικότητα, παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα
- III. Η ελληνική οικονομία σήμερα: Επιδόσεις και προκλήσεις
- IV. Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις
- V. Πολιτικές για την απασχόληση, ανεργία, φτώχεια και μετανάστευση
- VI. Χρηματοδότηση
- VII. Εξωστρέφεια
- VIII. Δράσεις ενίσχυσης της Έρευνας και Ανάπτυξης και της καινοτομίας
- IX. Κλαδική ανάλυση

1. Μακροοικονομικό Πλαίσιο

1.1 Οι νέες συνθήκες του παγκόσμιου περιβάλλοντος – Ο κόσμος το 2025

- 1.1.1 Η νέα πραγματικότητα: παγκόσμιος πλούτος, ανάπτυξη και εμπόριο
- 1.1.2 Πληθυσμός και γήρανση
- 1.1.3 Ανιχνεύοντας τα νέα καταναλωτικά πρότυπα

1.2 Εγχώριες εξελίξεις και προοπτικές

- 1.2.1 Εισαγωγή
- 1.2.2 Δημοσιονομικά
- 1.2.3 Τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη και επενδύσεις
 - 1.2.3.1 Τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη
 - 1.2.3.2 Στόχοι και προτάσεις για την τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη
 - 1.2.3.3 Επενδύσεις
 - 1.2.3.4 Στόχοι και προτάσεις για τις επενδύσεις
- 1.2.4 Παραγωγή
- 1.2.5. Εισοδήματα
- 1.2.6 Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

1.3 Συνθήκες παραγωγικότητας-ανταγωνιστικότητας

1.4 Έρευνα και Καινοτομία (E&K)

- 1.4.1 Εισαγωγή
- 1.4.2 Η E&A στην Ελλάδα
- 1.4.3 Στόχοι και προγραμματισμός για την E&K (2014-2020)
 - 1.4.3.1 Έρευνα και καινοτομία στον στρατηγικό σχεδιασμό της Ευρώπης 2020

- 1.4.3.2 Προτάσεις τομεακής διάστασης της Ε&Τ στην Ελλάδα με βάση το ΣΕΣ 2014-2020
- 1.4.4 Ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για την Ε&Κ στην Ελλάδα: δράσεις και προτάσεις πολιτικής
 - 1.4.4.1 Πλαίσιο πολιτικής για την Ε&Κ
 - 1.4.4.2 Δράσεις και προτάσεις πολιτικής
- 1.4.5 Επίλογος
- 1.5 Βασικές αρχές για τη χάραξη ενός νέου βιώσιμου αναπτυξιακού μοντέλου

2. Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις και Θεσμοί

- 2.1 Ανταγωνιστικότητα-Επιχειρηματικότητα-Αδειοδότηση-Απελευθέρωση επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων
 - 2.1.1 Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης
 - 2.1.2 Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020
 - 2.1.3 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής
- 2.2 Εκσυγχρονισμός δημόσιας διοίκησης-Βελτίωση της λειτουργίας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης
 - 2.2.1 Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης
 - 2.2.2 Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020
 - 2.2.3 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής
- 2.3 Ασφαλιστικό-Συνταξιοδοτικό Σύστημα
- 2.4 Θεσμικές τομές στις εμπορικές δραστηριότητες
- 2.5 Αξιοποίηση περιουσίας Δημοσίου και τοπικής αυτοδιοίκησης
 - 2.5.1 Εισαγωγή
 - 2.5.2 Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης
 - 2.5.2.1 Έλλειψη κατάλληλου και σύγχρονου πολεοδομικού θεσμικού πλαισίου (Zoning)
 - 2.5.2.2 Δυσμενές, περίπλοκο φορολογικό καθεστώς και αβεβαιότητα ως προς τη συχνότητα μεταβολής του
 - 2.5.2.3 Εθνικό Κτηματολόγιο
 - 2.5.2.4 Το μικρό μέγεθος της ελληνικής αγοράς ακινήτων
 - 2.5.2.5 Ειδικότερα προβλήματα αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας ιδιοκτησίας του Ελληνικού Δημοσίου
 - 2.5.3 Αξιοποίηση περιουσίας των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης
 - 2.5.4 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής
- 2.6 Κοινωνικό κεφάλαιο και κοινωνία των πολιτών
 - 2.6.1 Η υφιστάμενη κατάσταση σε κοινωνιοψυχολογικό επίπεδο

2.6.2 Η σημασία των κοινωνικών δικτύων και του κοινωνικού κεφαλαίου

2.6.3 Στόχευση των κοινωνικών μεταβλητών για την ανάπτυξη

2.6.4 Προτάσεις πολιτικής για την κοινωνική οικονομία

2.6.5 Συμπεράσματα

3. Ανθρώπινοι πόροι

3.1 Εισαγωγή

3.2 Ο ρόλος των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο:
μια μακροοικονομική προσέγγιση

3.3 Υφιστάμενη κατάσταση και εφαρμοζόμενες πολιτικές

3.3.1 Δημογραφικό ζήτημα

3.3.2 Ζήτηση για εργασία

3.3.3 Ανεργία

3.3.4 Απασχόληση

3.3.5 Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και διανομή εισοδήματος

3.4 Στόχοι και προτάσεις πολιτικής

3.4.1 Δημογραφικό

3.4.2 Καταπολέμηση της ανεργίας

3.4.3 Απασχόληση

3.4.4 Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και διανομή εισοδήματος

3.5 Μετανάστευση

3.5.1 Κατάσταση μέχρι σήμερα

3.5.2 Γενική στόχευση πολιτικών για την ανάπτυξη έως το 2020

3.5.3 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

3.5.3.1 Αναθεώρηση της μεταναστευτικής πολιτικής και διαχείριση της παράνομης μετανάστευσης

3.5.3.2 Πολιτικές που αφορούν τους μετανάστες που βρίσκονται στη χώρα

3.5.3.3 Αξιοποίηση των ευκαιριών που προκύπτουν από τις διασυνδέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα που συνεπάγεται η μετανάστευση

3.5.4 Συμπεράσματα

4. Κλαδική διάσταση της αναπτυξιακής στρατηγικής

4.1 Γεωργία-Αλιεία-Κτηνοτροφία

4.1.1 Γεωργία

4.1.1.1 Περιγραφή υφιστάμενης κατάστασης

4.1.1.2 Στόχευση

4.1.1.3. Προτάσεις πολιτικής

4.1.2 Αλιεία

4.1.2.1 Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

4.1.2.2. Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

4.1.2.3 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

4.1.2.4 Συμπέρασμα

4.1.3 Κτηνοτροφία

4.1.3.1 Υφιστάμενη κατάσταση της κτηνοτροφίας

4.1.3.2 Στόχοι για το 2020

4.1.3.3 Απαραίτητες διαρθρωτικές δράσεις

4.2 Μεταποίηση

4.2.1 Σχεδιασμός μιας νέας βιομηχανικής στρατηγικής

4.2.1.1 Ο ζωτικός ρόλος της μεταποίησης στην οικονομική ανάπτυξη

4.2.1.2 Ο φθίνων ρόλος της μεταποίησης στην ελληνική οικονομία

4.2.1.3 Η αναγκαιότητα άσκησης εθνικής βιομηχανικής πολιτικής

**4.2.1.4 Σχεδιάζοντας τη νέα βιομηχανική στρατηγική της χώρας:
Τα πρώτα βήματα**

4.2.2 Βιομηχανία τροφίμων και ποτών

4.2.2.1 Περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης

4.2.2.2 Στόχευση της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών

4.2.2.3 Προτάσεις για την ανάπτυξη του κλάδου

4.2.3 Βιομηχανία φαρμάκων

4.2.3.1 Εισαγωγή

4.2.3.2 Στόχευση της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας για το 2020

4.2.3.3 Προτάσεις ανάπτυξης του κλάδου

4.3 Ενέργεια

4.3.1 Παρούσα κατάσταση - Ενεργειακό ισοζύγιο

4.3.1.1 Ο τομέας της Ηλεκτροπαραγωγής

4.3.1.2 Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ)

4.3.1.3 Ο κλάδος των πετρελαιοειδών

4.3.2 Στόχοι για το 2020

4.3.3 Προτάσεις στον τομέα της ενέργειας

4.4 Κατασκευές και διαχείριση αγοράς ακινήτων

4.4.1 Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

4.4.2 Αιτίες της ύφεσης στους συγκεκριμένους κλάδους

4.4.3 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

4.4.3.1 Πρωτοβουλίες που μπορούν να αναληφθούν από τις ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες

4.4.3.2 Πρωτοβουλίες των πιστωτριών τραπεζών

4.4.3.3 Ανάληψη των αναγκαίων θεσμικών πρωτοβουλιών από την ελληνική Πολιτεία

4.5 Μεταφορές

4.5.1 Περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης

4.5.2 Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

4.5.3 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

4.5.4 Συμπεράσματα

4.6 Τουρισμός

4.6.1 Περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης

4.6.2 Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

4.6.3 Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

4.6.4 Συμπεράσματα

4.7 Επικοινωνίες και πληροφορική

4.7.1 Εισαγωγή

4.7.2 Η οικονομική κατάσταση του κλάδου

4.7.3 Προοπτικές ανάπτυξης του κλάδου

4.7.4 Στοχεύσεις - Προτάσεις πολιτικής

4.7.5 Συμπεράσματα

4.8 Στρατηγική για τις εξαγωγές σε επίπεδο κλάδων και χωρών

4.8.1 Άξονας Α': Αξιοποίηση των τάσεων και ευκαιριών στη διεθνή αγορά

4.8.2 Άξονας Β': Αξιοποίηση υφιστάμενων και δημιουργία νέων εθνικών πλεονεκτημάτων

4.8.3 Άξονας Γ': Άρση εμποδίων και υπέρβαση περιορισμών στην εξαγωγική δραστηριότητα

5. Αξιοποίηση Χρηματοδοτικών πόρων

5.1 Εισαγωγή

5.2 Τραπεζικός τομέας

5.2.1 Τρέχουσα ανασκόπηση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος

5.2.2 Ο ρόλος του ελληνικού τραπεζικού συστήματος: Στόχοι και προοπτικές

5.2.3 Προτάσεις και πολιτικές χρηματοδότησης

5.3 Αγορά κεφαλαίου

5.3.1 Εισαγωγή

5.3.2 Ο ρόλος της αγοράς κεφαλαίου

5.3.3 Χρηματοδοτικά εργαλεία

5.3.4 Εργαλείο για την κοινωνική ανάπτυξη

5.3.5 Προϋποθέσεις διαρκούς επιτυχίας

5.4 Άμεσες ξένες επενδύσεις

5.4.1 Παγκόσμιες τάσεις

5.4.2 Η ελληνική πραγματικότητα

5.4.3 Στόχευση και προτάσεις

5.5 Επενδυτικός Νόμος

5.5.1 Πεδίο εφαρμογής και κίνητρα του νέου Επενδυτικού Νόμου

5.5.2 Ο ρόλος του Νόμου για την ανάπτυξη

5.5.3 Προτάσεις πολιτικής

5.6 Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων

5.7 Το νέο ΕΣΠΑ 2014-2020

5.7.1 Οι βασικές προτεραιότητες του νέου ΕΣΠΑ

5.7.2 Προτάσεις πολιτικής

6. Ποσοτική Ανάλυση: Προβλέψεις, Σενάρια και Εκτιμήσεις

6.1 Βραχυχρόνιες προβλέψεις

6.1.1 Βραχυχρόνιες εκτιμήσεις – Μακροοικονομετρικό υπόδειγμα μικρής κλίμακας

6.1.2 Βραχυχρόνιες εκτιμήσεις – Υπόδειγμα παραγόντων

6.2 Μακροχρόνια σενάρια και εκτιμήσεις

6.3 Οι επιδράσεις των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας

6.3.1 Εισαγωγή

6.3.2 Επίδραση δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στο ΑΕΠ

6.3.3 Επίδραση δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στην παραγωγικότητα της εργασίας

6.3.4 Συμπεράσματα

6.4 Οι επιδράσεις των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας

6.4.1 Εισαγωγή

6.4.2 Εμπειρική διερεύνηση

- 6.4.3 Συμπεράσματα
- 6.5 Κλαδική ανάλυση εισροών-εκροών
- 6.6 Ανάλυση δικτύου των κλάδων-στόχων
 - 6.6.1 Εισαγωγή στην ανάλυση του δικτύου της οικονομίας
 - 6.6.2 Μέτρηση των επιδράσεων συγκέντρωσης
 - 6.6.3 Μέτρηση της επιρροής των κλάδων
 - 6.6.4 Συμπεράσματα

Summary: Framework of the Growth Vision for Greece 2020

- I-E. Strategic targeting, growth catalysts and redistribution of GDP components**
- II-E. The Greek economy today: Performance and challenges**
- III-E. Structural reforms**
- IV-E. Human resources**
- V-E. Sources of financing**
- VI-E. Outward-looking strategy**
- VII-E. Actions to enhance R&D and innovation**
- VIII-E. Development of dynamic sectors of the Greek economy**

Βιβλιογραφία

Πρόλογος

Η συγκεκριμένη μελέτη στοχεύει στη διαμόρφωση ενός ολοκληρωμένου συνεκτικού σχεδίου ανάπτυξης που θα θέσει το πλαίσιο και θα αποτελέσει τον οδηγό εφαρμογής ενός νέου οικονομικού προτύπου για τη χώρα. Το πρότυπο αυτό θα εξασφαλίζει μακροχρόνια βιώσιμη, αειφόρο, έξυπνη και εξωστρεφή ανάπτυξη που θα δημιουργεί απασχόληση και θα εγγυάται κοινωνική και εδαφική συνοχή. Η υλοποίηση ενός τέτοιου προτύπου δεν μπορεί να στηριχθεί σε έναν περιορισμένο αριθμό μέτρων, αλλά απαιτεί μια δέσμη αλληλένδετων πολιτικών και δράσεων με στρατηγικούς και επιμέρους στόχους και προτεραιότητες εφαρμογής σε βραχυχρόνιο και μακροχρόνιο ορίζοντα. Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα μελέτη προτείνει μια σειρά κρατικών ενεργειών στα πεδία των θεσμών, των υποδομών και της χρηματοδότησης, τόσο για το σύνολο της οικονομίας, όσο και σε επίπεδο οικονομικών δραστηριοτήτων.

Στην περίοδο προ της κρίσης, η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας στηρίχθηκε σε ένα μη βιώσιμο μοντέλο υπερκατανάλωσης, υπερδανεισμού, και εσωστρέφειας. Σήμερα, η Ελλάδα βρίσκεται κοντά σε μία νέα υγιέστερη ισορροπία, καθώς έχουν προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό πολλές από τις αναγκαίες δομικές/διαρθρωτικές μεταβολές. Οι σημερινές εγχώριες συνθήκες εμπεριέχουν αρκετά πλεονεκτήματα που δύνανται να συμβάλλουν στην ανάπτυξη, όπως μεγάλη διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού με ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά, κλάδοι με συγκριτικό πλεονέκτημα ή/και σημαντική εξαγωγική δυναμική, στρατηγική γεωπολιτική θέση, αναξιοποίητους φυσικούς πόρους και δημόσια περιουσία, πολιτιστική κληρονομιά και απόδημο ελληνισμό. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν και σημαντικές αδυναμίες, όπως περιορισμένοι χρηματοδοτικοί πόροι και υψηλό κόστος δανεισμού, εναπομείναντα διαρθρωτικά προβλήματα, δημοσιονομικά βάρη και το δημογραφικό πρόβλημα.

Επιτακτική για το νέο οικονομικό μοντέλο είναι η αναδιάρθρωση του ΑΕΠ, προς την κατεύθυνση της αύξησης των μεριδίων των επενδύσεων και των εξαγωγών. Η ανασύνθεση των συνιστωσών του ΑΕΠ θα συμβάλλει καθοριστικά στην επίτευξη διατηρήσιμων ρυθμών ανάπτυξης και δημοσιονομικής σταθερότητας και την εξισορρόπηση του εξωτερικού ισοζυγίου, δεδομένων των δυνατοτήτων της χώρας, των συνθηκών και των προοπτικών στο εγχώριο και διεθνές περιβάλλον. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη της στρατηγικής στόχευσης και της επιδιωκόμενης αναδιάρθρωσης του ΑΕΠ αποτελεί η ενίσχυση των αναπτυξιακών καταλυτών επιχειρηματικότητα, παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα.

Θεμελιώδη ρόλο για τη μετάβαση σε μια ανταγωνιστική και δίκαιη οικονομία με κοινωνική ευημερία καλούνται να διαδραματίσουν οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Έμφαση πρέπει να δοθεί στη βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών, τη δημιουργία ευνοϊκού κλίματος για επενδύσεις και επίτευξη οικονομικών κλίμακας, τον περιορισμό του αθέμιτου ανταγωνισμού και της κρατικής ιδιοκτησίας για την απελευθέρωση παραγωγικών επιχειρηματικών πόρων, την άρση αντιπαραγωγικών ρυθμίσεων στις

τιμές των αγορών δικτύων, τη διευκόλυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, την ευελιξία στην αγορά εργασίας και ευκαμψία τιμών/αμοιβών, την καλύτερη πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες, την απλούστευση του φορολογικού συστήματος και τον εξορθολογισμό της φορολογικής διοίκησης, την καταπολέμηση της διαφθοράς και φοροδιαφυγής, την ενίσχυση της αξιοπιστίας και διαφάνειας και τη βελτίωση του συστήματος δικαιοσύνης.

Ειδικότερα όσον αφορά στην ενίσχυση των ανθρώπινων πόρων, προτείνεται ένα ολοκληρωμένο στρατηγικό πλαίσιο το οποίο περιλαμβάνει: α) σχετικές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις στον δημόσιο τομέα, την αγορά εργασίας και το ασφαλιστικό-συνταξιοδοτικό, β) μακροοικονομικές πολιτικές για την ανάπτυξη του ανθρώπινου και του κοινωνικού κεφαλαίου, γ) μικροοικονομικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της ανεργίας, την ενδυνάμωση της απασχόλησης, τη σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας και την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και δ) πολιτικές για την αντιμετώπιση του δημογραφικού και την αποτελεσματική αντιμετώπιση και ένταξη των μεταναστών. Ύψιστης σημασίας για την απελευθέρωση όλων των δυνητικών θετικών ωφελειών είναι η ταυτόχρονη και συνεργατική εφαρμογή του συνόλου των διαρθρωτικών παρεμβάσεων και η μέγιστη δυνατή διάχυση της πληροφόρησης για τα αποτελέσματά τους στο κοινό.

Η ανάπτυξη προϋποθέτει πρωτίστως την ομαλή χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας και την αποκατάσταση της ρευστότητας. Για τον σκοπό αυτό, θα πρέπει να παγιωθεί στη χώρα ένα κλίμα οικονομικής και πολιτικής σταθερότητας και συνέπειας, το οποίο θα περιορίσει αποφασιστικά την αβεβαιότητα και θα επαναφέρει την εμπιστοσύνη των αγορών. Προϋπόθεση για αυτό αποτελεί: α) η εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών και η εξασφάλιση ενός μικρού αλλά ουσιαστικού πλεονάσματος για τη μείωση του δημόσιου χρέους και β) η αποκατάσταση συνθηκών ομαλής λειτουργίας στο τραπεζικό σύστημα. Αναγκαία καθίσταται η αποδοτική χρήση των διαθέσιμων (από το νέο ΕΣΠΑ, το ΠΔΕ, και τα δάνεια της ΕΤΕπ) και η προσέλκυση νέων πόρων για την παραγωγή άμεσων και ορατών αποτελεσμάτων με πολλαπλασιαστικά οφέλη για την οικονομία. Το ιδανικό μείγμα εξωτερικής χρηματοδότησης της οικονομίας συνίσταται στην επιστροφή καταθέσεων που διέρρευσαν από τις τράπεζες στην πορεία της κρίσης και την προσέλκυση σημαντικών άμεσων ξένων επενδύσεων και ξένων επενδύσεων χαρτοφυλακίου, ώστε οι ανάγκες δανειοδότησης να μετριασθούν στο μέτρο του δυνατού. Παράλληλα, η οικονομική ανάπτυξη και η αύξηση της απασχόλησης θα βελτιώσει τα αποταμιευτικά περιθώρια των νοικοκυριών, και, εφόσον συνδυαστεί με την ουσιαστική μεταστροφή της αποταμιευτικής νοοτροπίας, μπορεί να οδηγήσει σε μια θετική αποταμιευτική δυναμική.

Επιπροσθέτως, η εξωστρέφεια αποτελεί βασική προτεραιότητα του αναπτυξιακού οράματος. Για να επιτευχθεί η αύξηση των εξαγωγών, η χώρα θα πρέπει να κινηθεί σε τρεις βασικούς άξονες: (α) την αξιοποίηση των τάσεων και ευκαιριών σε επίπεδο χωρών/αγορών, μέσω της διείδυσης στις χώρες BRICS και σε άλλες αναδυόμενες

αγορές, και της διακράτησης των ελληνικών μεριδίων στις ώριμες ευρωπαϊκές και άλλες αγορές, (β) την αξιοποίηση υφιστάμενων και τη δημιουργία νέων συγκριτικών πλεονεκτημάτων και γ) την αντιμετώπιση εσωτερικών εμποδίων στις εξαγωγές (υψηλό κόστος και δυσχέρειες χρηματοδότησης, γραφειοκρατικές διαδικασίες, φορολογία, διάφορα τέλη, τιμές ενέργειας), εξωτερικών εμποδίων (δασμοί, σοβαρά μη δασμολογικά εμπόδια, αυξημένοι κίνδυνοι, ιδιαίτερα στις αναδυόμενες αγορές) και άλλων περιορισμών (ελλείψεις στην παραγωγική βάση ή τους φυσικούς πόρους, προβλήματα στην οργάνωση της παραγωγής).

Η διαμόρφωση κλαδικών δράσεων θεωρείται επίσης σημαντική, αφού θα εμπλουτίσει και θα συμβάλει στην αποτελεσματικότερη εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε κρίσιμους τομείς, την αντιμετώπιση στρεβλώσεων και παθογενειών σε συγκεκριμένες αγορές και την αποδοτικότερη κατανομή των πόρων σε δυναμικούς κλάδους και συμπλέγματα δραστηριοτήτων. Συγκεκριμένα, δραστηριότητες με αυξημένη σημασία και προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης αφορούν στα αγροτικά προϊόντα (βιολογικά, γαλακτοκομικά, κ.ά.), τις ιχθυοκαλλιέργειες, τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, την εξοικονόμηση ενέργειας, τις εξορύξεις, τα φάρμακα (γενόσημα, νέα, βιοομοειδή) και καινοτόμες υπηρεσίες υγείας, τη διαχείριση ακίνητης περιουσίας και τις κατασκευές για την ανάπτυξη υποδομών και εξοπλισμού σε δυναμικούς κλάδους, τις σιδηροδρομικές, θαλάσσιες (και συνδυασμένες) μεταφορές και τα logistics, και τις υπηρεσίες ΤΠΕ. Κρίσιμο ρόλο στη διασύνδεση των οικονομικών δραστηριοτήτων διαδραματίζουν επίσης το χονδρικό εμπόριο, τα πετρελαιοειδή προϊόντα, οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, η περιβαλλοντική διαχείριση (ώστε να προωθηθεί το μοντέλο της κυκλικής οικονομίας), η εκπαίδευση και η έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη.

Επιπλέον, αναδεικνύονται ολοκληρωμένα δίκτυα παραγωγής κυρίως διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, με την ενεργοποίηση ενδοκλαδικών και διακλαδικών συνεργειών, που μπορούν να οδηγήσουν σε δημιουργία υψηλότερης προστιθέμενης αξίας, αυξημένες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις και μεγαλύτερες δυνατότητες καινοτομίας, εξαγωγών και υποκατάστασης εισαγωγών από εγχώρια προϊόντα και υπηρεσίες. Τέτοια δίκτυα δυνητικά εντοπίζονται μεταξύ, π.χ., της γεωργίας και αλιείας, της μεταποίησης τροφίμων, του τουρισμού, των υπηρεσιών υγείας, των φαρμάκων και της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, καθώς και μεταξύ της παραγωγής εξοπλισμού και των δραστηριοτήτων των κατασκευών, της ενέργειας, των μεταφορών, της ναυτιλίας, των logistics, και των ΤΠΕ.

Παράλληλα, η χάραξη μιας εθνικής βιομηχανικής πολιτικής για τον εκσυγχρονισμό και την αύξηση της σημασίας και της παραγωγικής δυναμικότητας του μεταποιητικού τομέα αποτελεί βασικό και αναπόσπαστο μέρος του αναπτυξιακού οράματος. Η μεταποίηση θα προωθήσει την τεχνογνωσία, την καινοτομία και την παραγωγικότητα στο σύνολο της οικονομίας, λόγω της ύπαρξης σημαντικών εξωτερικών οικονομιών. Στρατηγική προτεραιότητα αποτελεί, βραχυπρόθεσμα, η επικέντρωση σε κλάδους όπου

υπάρχει ήδη συγκριτικό πλεονέκτημα, όπως π.χ. ο κλάδος των τροφίμων. Μεσο-μακροπρόθεσμα, συνιστάται η αλλαγή της βιομηχανικής διάρθρωσης, με έμφαση σε κλάδους προηγμένης τεχνολογίας και δραστηριότητες με δυνητικά πλεονεκτήματα και με πιο ευνοϊκές προοπτικές εγχώριας και διεθνούς ζήτησης.

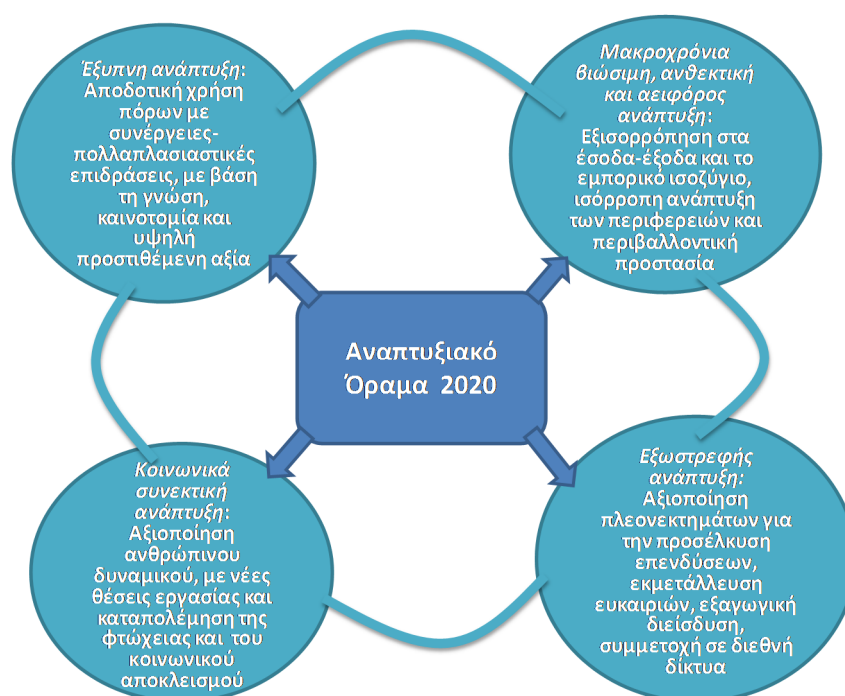
Η Συντονιστική Ομάδα

Σύνοψη - Το Πλαίσιο του Αναπτυξιακού Οράματος

Ι. Στρατηγική στόχευση

Το αναπτυξιακό όραμα για την Ελλάδα έως το 2020 αποσκοπεί στη μετάβαση της χώρας σε ένα νέο βιώσιμο οικονομικό πρότυπο το οποίο θα εξασφαλίζει υψηλά επίπεδα διαβίωσης, απασχόλησης και κοινωνικής ευημερίας, τόσο για την παρούσα, όσο και για τις επόμενες γενιές. Η στρατηγική στόχευση του αναπτυξιακού οράματος συνιστά την κεντρική κατεύθυνση και δυναμική σύνθεση επιμέρους στόχων που είναι όλοι αναγκαίοι για την επίτευξη του νέου ολοκληρωμένου οικονομικού προτύπου της χώρας. Παράλληλα, λαμβάνει υπόψη τις υφιστάμενες εγχώριες και διεθνείς συνθήκες, τις μακροπρόθεσμες οικονομικές και κοινωνικές τάσεις και εξελίξεις, καθώς και το πλαίσιο που διαμορφώνεται με βάση τις δεσμεύσεις της χώρας και την ευρωπαϊκή στρατηγική 2020. Η στόχευση αυτή μπορεί συνοπτικά να περιγραφεί ως η επίτευξη μιας μακροχρόνια βιώσιμης, αειφόρου, έξυπνης και εξωστρεφούς ανάπτυξης που θα δημιουργεί απασχόληση και θα εγγυάται την κοινωνική και εδαφική συνοχή. Στις ακόλουθες παραγράφους περιγράφονται οι συνιστώσες της στρατηγικής στόχευσης, ενώ μια σχηματική απεικόνισή τους παρουσιάζεται στο Σχήμα 1.

Σχήμα 1. Οι συνιστώσες της στρατηγικής στόχευσης του αναπτυξιακού οράματος για το 2020

Μακροχρόνια βιώσιμη αειφόρος ανάπτυξη

Η εξασφάλιση μακροχρόνια βιώσιμης και αειφόρου ανάπτυξης αποτελεί τον πλέον κεντρικό στόχο του αναπτυξιακού οράματος για την Ελλάδα. Στη βάση των ποσοτικών αναλύσεων της παρούσας μελέτης (Κεφ. 6) και με κριτήριο την επίτευξη του στόχου

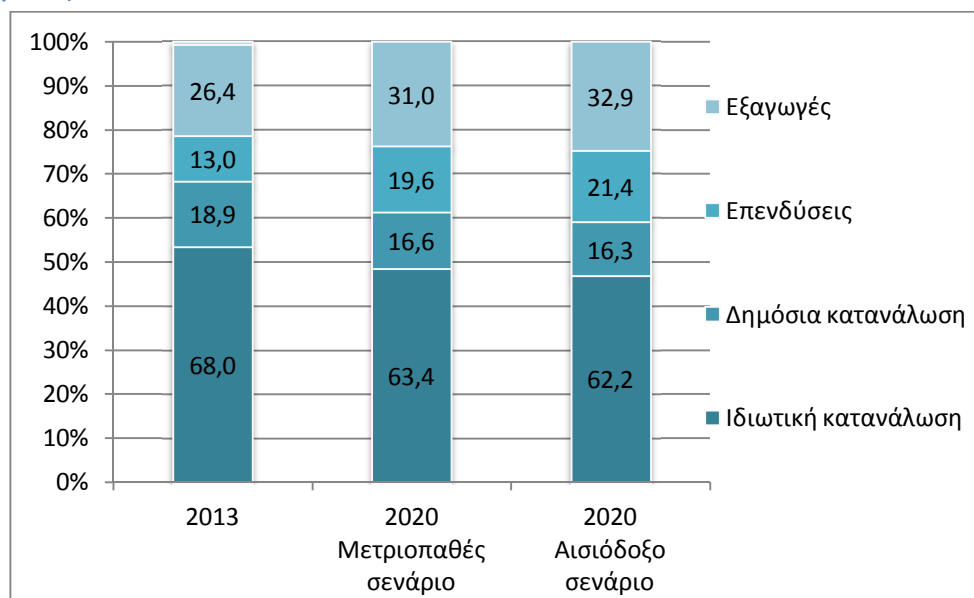
αυτού, ο Πίνακας 1 απεικονίζει ένα μετριοπαθές και ένα αισιόδοξο σενάριο για την εξέλιξη του ΑΕΠ της Ελλάδας μέχρι το 2020. Στο μετριοπαθές σενάριο ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ κατά την περίοδο 2013-2020 προσδιορίζεται στο 2,4%, ενώ στο αισιόδοξο σενάριο ο αντίστοιχος ρυθμός ανέρχεται στο 2,9%. Βασικό χαρακτηριστικό και των δύο σεναρίων αποτελεί, όπως διακρίνεται και στο Σχήμα 2, ο εξορθολογισμός της διάρθρωσης του ΑΕΠ, με τη μείωση του βάρους της ιδιωτικής και δημόσιας κατανάλωσης και την αύξηση του βάρους των επενδύσεων και των εξαγωγών. Και στα δύο σενάρια, οι επενδύσεις αυξάνονται με ταχείς ρυθμούς, ώστε να επιτευχθεί η μετάβαση σε μία αποδοτικότερη και βιώσιμη παραγωγική δομή και να απορροφηθεί σταδιακά το μεγάλο διαθέσιμο εργατικό δυναμικό. Παράλληλα, σημαντική είναι στα εν λόγω σενάρια και η αύξηση των εξαγωγών, αντανακλώντας τη βελτίωση της εξωστρέφειας της οικονομίας και ικανοποιώντας την ανάγκη για διατήρηση της ισορροπίας στο εξωτερικό ισοζύγιο. Όσον αφορά την κατανάλωση, οι σχετικοί ρυθμοί μεταβολής διαμορφώνονται σε θετικά αλλά ήπια επίπεδα, συμβάλλοντας στην αναπτυξιακή διαδικασία και συμβαδίζοντας με την ανάγκη για συγκράτηση της ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης, διασφάλιση της δημοσιονομικής ισορροπίας και σταδιακή αύξηση της αποταμίευσης.

Πίνακας 1. Σενάρια στόχευσης για τη μέση ετήσια μεταβολή (MEM) και τη σωρευτική μεταβολή (ΣΜ) του ΑΕΠ και των συνιστωσών του μεταξύ του 2013 και του 2020

Μέγεθος	Μετριοπαθές σενάριο		Αισιόδοξο σενάριο	
	% MEM	% ΣΜ	% MEM	% ΣΜ
ΑΕΠ	2,4	17,0	2,9	20,0
Ιδιωτική κατανάλωση	1,3	9,1	1,4	9,8
Δημόσια κατανάλωση	0,4	2,8	0,5	3,5
Επενδύσεις	11,0	77,0	14,0	98,0
Συνολική εγχώρια ζήτηση	2,4	16,7	2,9	20,1
Εξαγωγές	5,4	37,8	7,1	49,7
Εισαγωγές	5,1	35,7	6,7	46,9

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. για τα στοιχεία του 2013, με επεξεργασία και εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ. Σημειώσεις: Η εκτίμηση της μεταβολής του ΑΕΠ για τον ορισμό των σεναρίων στόχευσης βασίζεται στα σενάρια μακροοικονομικών προβλέψεων που περιγράφονται στο μέρος της ποσοτικής ανάλυσης της μελέτης.

Η αναπτυξιακή διαδικασία που αντανακλάται στα ως άνω σενάρια περιλαμβάνει αρκετά ορατά χαρακτηριστικά που προάγουν τη βιωσιμότητά της, όπως η μετάβαση σε μία υγιέστερη σχέση μεταξύ των βασικών συνιστωσών της ζήτησης και η συνεπαγόμενη αυξημένη ανθεκτικότητα της οικονομίας έναντι πιθανών αρνητικών διαταραχών. Εντούτοις, η διασφάλιση της μακροχρόνιας βιωσιμότητας αλλά και της αειφορίας του αναπτυξιακού υποδείγματος στο οποίο στηρίζονται τα δύο αυτά σενάρια προϋποθέτει και την τήρηση μίας σειράς συμπληρωματικών προϋποθέσεων, όπως η διατήρηση δημοσιονομικής ισορροπίας και ουσιαστικού πρωτογενούς πλεονάσματος, η ισόρροπη χωρική ανάπτυξη, η προστασία του περιβάλλοντος και η ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων.

Σχήμα 2. Σενάρια στόχευσης για τη μεταβολή του μεριδίου (%) των συνιστωσών του ΑΕΠ μεταξύ του 2013 και του 2020

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ. για τα στοιχεία του 2013, με επεξεργασία και εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ. Σημείωση: Η άθροιση στο 100% προκύπτει από την αφαίρεση του μεριδίου των εισαγωγών.

Έξυπνη ανάπτυξη

Βασικό συστατικό της βιώσιμης και αιεφόρου οικονομικής μεγέθυνσης αποτελεί και η έμφαση στην έξυπνη ανάπτυξη, δηλαδή στην ανάπτυξη που συνδυάζει την ορθολογική αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων, τη συνεχή προσέλκυση νέων παραγωγικών πόρων, και την αποδοτική διαχείριση και (ανα)κατανομή του συνόλου των πόρων για τη μεγιστοποίηση της συνολικής προστιθέμενης αξίας. Στη διαδικασία της έξυπνης ανάπτυξης, πρωτεύοντα ρόλο διαδραματίζει η δημιουργία δικτυώσεων και συνεργειών βασισμένων στην καινοτομία και την οικονομία της γνώσης, μέσω της στοχευμένης διαφοροποίησης και της ενεργοποίησης σχέσεων συμπληρωματικότητας μεταξύ επιλεγμένων κλάδων και περιφερειών.

Εξωστρέφης ανάπτυξη

Η εξωστρέφεια, με την έννοια της επιδίωξης μίας ισόρροπης αναλογίας των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών στην οικονομική δραστηριότητα, αποτελεί στοιχείο εκ των ων ουκ άνευ προκειμένου να ξαναβρεί η χώρα τον δρόμο της οικονομικής ανόδου και της δημιουργικότητας. Η εξωστρέφεια εξασφαλίζει τους πόρους που χρειάζονται για την κάλυψη των αναγκών σε εισαγόμενα και κινητοποιεί, μέσω της αναμέτρησης με τον διεθνή ανταγωνισμό, διαδικασίες για την ποιοτική και τεχνολογική αναβάθμιση της παραγωγής. Βασικός παράγοντας της εξωστρεφούς ανάπτυξης είναι η αξιοποίηση των εγχώριων συγκριτικών-ανταγωνιστικών (και δυναμικών) πλεονεκτημάτων της χώρας, σε απόκριση με τις εξελίξεις και προοπτικές στην παγκόσμια οικονομία, τα διεθνή καταναλωτικά πρότυπα και τις ροές κεφαλαίων για άμεσες ξένες

επενδύσεις. Παράλληλα, η εξωστρεφής ανάπτυξη συνδέεται με την ενεργή συμμετοχή της χώρας σε δίκτυα διεθνούς και περιφερειακής συνεργασίας, καθώς και με την αναβάθμιση του ρόλου της στη λειτουργία των παγκόσμιων δικτύων παραγωγής και εφοδιαστικής αλυσίδας. Μέσα και από αυτές τις οδούς, η χώρα θα μπορέσει να βελτιώσει τα μερίδια των προϊόντων και υπηρεσιών της στις αγορές του εξωτερικού, να διεισδύσει σε νέες δυναμικές αγορές, να επιτύχει μερική υποκατάσταση εισαγόμενων αγαθών από ελληνικά, και να προσελκύσει άμεσες ξένες επενδύσεις.

Απασχόληση και κοινωνική συνοχή

Το νέο οικονομικό πρότυπο οφείλει να προωθήσει μια αναπτυξιακή διαδικασία που θα ενισχύει σταθερά τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας, με δημιουργία νέων βιώσιμων θέσεων απασχόλησης και αποτελεσματική καταπολέμηση της ανεργίας. Παράλληλα, πρέπει να προσφέρει, να αξιοποιεί και να εξελίσσει τις απαιτούμενες ικανότητες για την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και του κοινωνικού κεφαλαίου στη χώρα. Η αντιμετώπιση των φαινομένων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού είναι απαραίτητη έτσι ώστε να εξασφαλιστεί ένα κλίμα δικαιοσύνης, εμπιστοσύνης και συνεργασίας, και να εξοικονομηθούν πόροι που διαφορετικά θα έπρεπε να δαπανηθούν λόγω του εξωτερικού κοινωνικού και οικονομικού κόστους που δημιουργούν οι σοβαρές ανισότητες μεταξύ ομάδων του πληθυσμού.

II. Αναπτυξιακοί καταλύτες: Επιχειρηματικότητα, παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα

Η εξειδίκευση του αναπτυξιακού Οράματος για την ελληνική οικονομία αναδεικνύει τις οικονομικές έννοιες, η ενίσχυση των οποίων αποτελεί απαραίτητη συνθήκη για την επίτευξη της στρατηγικής στόχευσης. Στη βάση του καίριου ρόλου που αναλαμβάνουν στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας, οι εν λόγω έννοιες –οι οποίες συνδέονται και αλληλεπιδρούν– μπορούν να θεωρηθούν ως διαχρονικοί αναπτυξιακοί καταλύτες. Ειδικότερα, προϋποθέτοντας αναπτυξιακά χαρακτηριστικά όπως μακροχρόνια βιωσιμότητα, αειφορία και εξωστρέφεια και αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στην απασχόληση και την κοινωνική συνοχή, η ελληνική οικονομία επιβάλλεται να αναπτυχθεί μέσα από την ενίσχυση και προώθηση της *επιχειρηματικότητας*, της *παραγωγικότητας* και της *ανταγωνιστικότητας*.

Αδιαμφισβήτητα, η ελληνική οικονομία πρέπει να ενδυναμώσει τον παραγωγικό της ιστό, δίνοντας έμφαση στην κατηγορία των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών, ώστε να επιτύχει μεγαλύτερο βαθμό εξωστρέφειας, να καταφέρει διαχρονικά να υποκαταστήσει σε σημαντικό βαθμό εισαγόμενα αγαθά από εγχωρίως παραγόμενα και να παρέχει ένα κοινωνικά ικανοποιητικό επίπεδο απασχόλησης. Απαραίτητη προϋπόθεση για τα παραπάνω αποτελεί η εξασφάλιση διαχρονικά βελτιούμενων αποτελεσμάτων σε όρους επιχειρηματικότητας. Η βασική ιδέα της έννοιας της επιχειρηματικότητας αναφέρεται στην έμπρακτη αξιοποίηση ιδεών και τη

μετατροπή τους σε οικονομικές ευκαιρίες μέσα από τη διάχυση της υπάρχουσας γνώσης. Την αποτελεσματική εκκίνηση του μηχανισμού αυτού (νέες επιχειρήσεις, εδραίωση) και την ενίσχυση της αποδοτικής διαχρονικής λειτουργίας του (υπάρχουσες επιχειρήσεις, βιωσιμότητα) πρέπει και δύνανται να εξασφαλίζουν συγκεκριμένες απαραίτητες προϋποθέσεις και συνθήκες (Σχήμα 3).

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί έναν από τους κινητήριους μοχλούς για την αύξηση της παραγωγικότητας. Η τελευταία, δεδομένου ότι μακροπρόθεσμα συνδέεται με την αύξηση των εισοδημάτων στην οικονομία και συνεπώς τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, αποτελεί αναπτυξιακό καταλύτη στο επιδιωκόμενο μοντέλο μακροχρόνια βιώσιμης ανάπτυξης. Αυξήσεις στην παραγωγικότητα μπορεί να επιφέρει η αυξημένη συμβολή είτε των εισροών των βασικών συντελεστών παραγωγής (κεφάλαιο και εργασία) ή/και η αυξημένη συμβολή παραγόντων όπως η καινοτομία και η τεχνολογική πρόοδος. Για την επίτευξη αυξήσεων σε όρους παραγωγικότητας, απαραίτητη είναι μια σειρά προϋποθέσεων και συνθηκών που αφορούν, για παράδειγμα, στην απρόσκοπτη λειτουργία των αγορών και του ανταγωνισμού, αλλά και την επένδυση στη βελτίωση των δεξιοτήτων, της κατάρτισης και την εξέλιξη της γνώσης.

Η πρόοδος σε όρους παραγωγικότητας αποτελεί και για την ελληνική οικονομία βασικό άξονα ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας σε επίπεδο επιχείρησης και συνολικό επίπεδο οικονομίας. Η μετάβαση σε μια εξωστρεφή, έξυπνη και κοινωνικά βιώσιμη ανάπτυξη με στήριξη της απασχόλησης περνά μέσα από τη μετατροπή της ελληνικής οικονομίας σε μια πιο ανταγωνιστική οικονομία τόσο σε όρους κόστους και σε όρους τιμών όσο και σε όρους βασικών διαρθρωτικών χαρακτηριστικών. Σημαντικά οφέλη σε όρους ανταγωνιστικότητας δύνανται να επιτευχθούν στη βάση της ορθολογικής αξιοποίησης των ειδικών χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας, σε συνδυασμό με την προσαρμογή των παραγωγικών δραστηριοτήτων και διαδικασιών στις εξελίξεις και ανάγκες σε διεθνές επίπεδο και την εξασφάλιση των απαραίτητων εγχώριων συνθηκών.

Όλα τα παραπάνω καθιστούν σαφή τη σημασία των εννοιών της επιχειρηματικότητας, παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας για την επίτευξη του αναπτυξιακού οράματος που έχει εξειδικευτεί για τη χώρα. Οι έννοιες αυτές αποκτούν επιπλέον βαρύτητα εξαιτίας του ότι διαμορφώνουν ένα πλέγμα αλληλοεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεων και δύνανται έτσι να προκαλέσουν, εκτός από άμεσα και έμμεσα πολλαπλασιαστικά οφέλη, και αποτελέσματα στην οικονομική ανάπτυξη. Στην τρέχουσα συγκυρία στη χώρα, υπάρχουν συνθήκες οι οποίες μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για τη διαχρονική ενίσχυση των αναπτυξιακών καταλυτών, ιδιαίτερα εφόσον συνδυαστούν με την αξιοποίηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό αποτελεί, για παράδειγμα, το συγκριτικά μικρό μέγεθος της πλειονότητας των ελληνικών επιχειρήσεων, που ευνοεί τη διατήρηση σημαντικού βαθμού ευελιξίας και δυναμισμού για την καλύτερη απόκριση στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, τάσεις και προοπτικές διεθνώς. Ένα άλλο συνδέεται με τη

δυνατότητα αξιοποίησης των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και των δυνατοτήτων δυναμικών και εξειδικευμένων κλάδων, η οποία σε πολλές περιπτώσεις δύναται να ενισχύει σημαντικά την ανάπτυξη σε περιφερειακό επίπεδο.

Σχήμα 3: Μηχανισμοί, προϋποθέσεις και συνθήκες λειτουργίας των αναπτυξιακών καταλυτών επιχειρηματικότητα, παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα

Για να επιτευχθεί εντούτοις αποτελεσματική και αποδοτική ενίσχυση των αναπτυξιακών καταλυτών, απαιτούνται μια σειρά από βήματα, με αφετηρία την αξιολόγηση των πλεονεκτημάτων και αδυναμιών της ελληνικής οικονομίας, καθώς και την εκτίμηση των δυνατοτήτων και ευκαιριών που παρουσιάζονται. Στο επόμενο στάδιο το βάρος πέφτει στον σχεδιασμό και την εφαρμογή των αναγκαίων ιεραρχημένων δράσεων, είτε σε οριζόντιο (π.χ. διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, αποκατάσταση συνθηκών ρευστότητας) ή σε κάθετο επίπεδο (π.χ. κλαδική διάσταση της αναπτυξιακής στόχευσης).

III. Η ελληνική οικονομία σήμερα: Επιδόσεις και προκλήσεις

Ο σχεδιασμός της οικονομικής στρατηγικής της χώρας μέχρι το 2020 θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη: α) τα θεμελιώδη δομικά προβλήματα που οδήγησαν τη χώρα στην

κρίση, β) το πλαίσιο που οριοθετείται σήμερα από τις διεθνείς τάσεις και προκλήσεις και τις τρέχουσες συνθήκες στην εγχώρια οικονομία και γ) το πεδίο δράσης που προκύπτει με βάση αφενός τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας και αφετέρου τις ευκαιρίες ανάπτυξης που αναφύονται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Στην παρούσα ενότητα περιγράφεται συνοπτικά η εικόνα που διαμορφώνεται στους παραπάνω τομείς. Η εικόνα αυτή συνθέτει ουσιαστικά το υπόβαθρο για την οικονομική στρατηγική της χώρας.

Ανισορροπίες και προβλήματα που οδήγησαν στην κρίση

Στην περίοδο προ της κρίσης η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας στηρίχθηκε σε ένα μη βιώσιμο μοντέλο υπερκατανάλωσης, υπερδανεισμού, και εσωστρέφειας. Από την πλευρά της εγχώριας ζήτησης, η ιδιωτική κατανάλωση παρουσίασε συνεχή, ταχεία άνοδο, αποτελώντας τον κύριο μοχλό μεγέθυνσης του ΑΕΠ, ενώ παράλληλα σημαντική αύξηση κατέγραψε και η δημόσια κατανάλωση. Οι εξελίξεις αυτές, σε συνδυασμό με το ιδιαίτερα υψηλό μερίδιο της κατανάλωσης στο ΑΕΠ (87,3% στην Ελλάδα έναντι 77,3% στην ΕΕ το 2007 σε σταθερές τιμές 2005), οδήγησαν στη διόγκωση της αρνητικής αποταμίευσης των νοικοκυριών και του δημοσίου τομέα, διαδραματίζοντας έτσι καθοριστικό ρόλο στον υπερδανεισμό των νοικοκυριών, τον εκτροχιασμό του δημοσίου χρέους και την εκτίναξη των εξωτερικών ελλειμμάτων μέσω της υψηλής ζήτησης για εισαγόμενα προϊόντα. Εκτός της κατανάλωσης, σοβαρές στρεβλώσεις καταγράφηκαν και στις δαπάνες για επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Οι δαπάνες αυτές, καίτοι κινήθηκαν ανοδικά και κυμάνθηκαν σε ικανοποιητικά επίπεδα, κατανεμήθηκαν δυσανάλογα, με την υπερεπένδυση στην κατοικία να συντείνει στη δημιουργία συνθηκών φούσκας στην αγορά ακινήτων, και την υποεπένδυση στον διεθνώς εμπορεύσιμο τομέα να εντείνει τις ανισορροπίες της παραγωγικής δομής και του εξωτερικού ισοζυγίου, καθιστώντας παράλληλα το ΑΕΠ της χώρας πιο ευάλωτο στις μετέπειτα δυσμενείς μεταβολές των εγχώριων οικονομικών συνθηκών.

Από την πλευρά της παραγωγής, η εξέλιξη της κλαδικής σύνθεσης της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας καταδεικνύει μία στροφή του παραγωγικού προσανατολισμού της ελληνικής οικονομίας περισσότερο προς την ικανοποίηση εσωτερικών αναγκών σε συγκεκριμένους τομείς με χαμηλή έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό (εμπόριο, επικοινωνίες, κατασκευές, κ.ά.) και λιγότερο προς τη διεκδίκηση μεριδίων στις αγορές διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Είναι ενδεικτικό ότι το μερίδιο της μεταποίησης στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία διατηρήθηκε σε επίπεδα πολύ χαμηλότερα του ευρωπαϊκού μέσου όρου, σημειώνοντας μάλιστα πτώση μεταξύ του 2000 και του 2007.

Πίνακας 2: ΑΕΠ και κύριες συνιστώσες της ζήτησης σε σταθερές τιμές 2005, δημόσιο χρέος, χρηματοδότηση ιδιωτικού τομέα και αποταμίευση νοικοκυριών σε τρέχουσες τιμές, δις. € [% του ΑΕΠ]

	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ιδιωτική κατανάλωση	109,4	145,6	151,9	149,5	140,1	129,3	117,6
	[69,1]	[69,1]	[72,2]	[73,3]	[72,3]	[71,8]	[69,8]
Δημόσια κατανάλωση	31,2	38,6	37,6	39,4	36,0	34,1	32,7
	[19,7]	[18,3]	[17,8]	[19,3]	[18,6]	[19,0]	[19,4]
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	33,2	56,5	48,4	41,7	35,5	28,5	23,0
	[20,9]	[26,8]	[23,0]	[20,5]	[18,3]	[15,8]	[13,7]
Εξαγωγές αγαθών & υπηρεσιών	39,5	50,1	50,9	41,0	43,1	43,3	42,2
	[25,0]	[23,7]	[24,2]	[20,1]	[22,3]	[24,0]	[25,1]
Εισαγωγές αγαθών & υπηρεσιών	58,6	79,8	80,5	64,3	60,3	55,9	48,2
	[37,0]	[37,9]	[38,3]	[31,5]	[31,1]	[31,0]	[28,6]
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών	-19,1	-29,8	-29,6	-23,2	-17,2	-12,6	-6,0
	[-12,0]	[-14,1]	[-14,1]	[-11,4]	[-8,9]	[-7,0]	[-3,5]
ΑΕΠ	158,4	210,9	210,4	203,8	193,8	180,0	168,5
Δημόσιο Χρέος	141,0	239,3	263,3	299,7	329,5	355,1	303,9
	[103,4]	[107,4]	[112,9]	[129,7]	[148,3]	[170,3]	[156,9]
Χρηματοδότηση εγχώριου ιδιωτικού τομέα	59,9	215,4	249,7	249,7	257,8	248,5	227,7
	[44,0]	[96,5]	[107,1]	[108,0]	[116,1]	[119,2]	[117,5]
Αποταμίευση νοικοκυριών	-9,8	-20,2	-23,0	-13,2	-18,7	-20,7	-17,8

Πηγές: ΕΛ.ΣΤΑΤ, ΤΤΕ, επεξεργασία στοιχείων από τους συγγραφείς.

Αλληλένδετες με τις ανωτέρω στρεβλώσεις ήταν και οι παρατηρούμενες μεγάλες ανισορροπίες στον εξωτερικό τομέα. Η χαμηλή αναλογία των εξαγωγών στο ΑΕΠ και η εντεινόμενη υστέρησή τους έναντι των διογκούμενων εισαγωγών, είχαν ως συνέπεια τη μεγάλη διεύρυνση του εξωτερικού ελλείμματος και συνεπώς την υπερχρέωση της χώρας και την αυξανόμενη εξάρτησή της από τον ξένο δανεισμό. Η αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να διατηρήσει μία βιώσιμη ισορροπία μεταξύ εξαγωγών και εισαγωγών συνδέεται ασφαλώς με τη σημαντική κάμψη της ανταγωνιστικότητάς της: με την παραγωγικότητα να αυξάνεται μεν αλλά να διατηρείται σε επίπεδα σημαντικά χαμηλότερα του ευρωπαϊκού μέσου όρου, και το εργασιακό κόστος να διογκώνεται υπέρμετρα εν συγκρίσει με τις εξελίξεις στην παραγωγικότητα, η Ελλάδα κατέγραψε συνεχείς απώλειες ανταγωνιστικότητας από την είσοδό της στο Ευρώ μέχρι το 2009.

Καίριο ρόλο στη διαμόρφωση των προαναφερόμενων ανισορροπιών ανέλαβαν τα ιδιαίτερα υψηλά μερίδια των νοικοκυριών στις επενδύσεις (58% στην Ελλάδα το 2007 έναντι 32% στην ΕΕ) και την παραγωγή (40% στην Ελλάδα το 2007 έναντι 23% στην ΕΕ). Ο πρωταγωνιστικός ρόλος των νοικοκυριών στις επενδύσεις συνδέεται άμεσα με τη διόγκωση του στεγαστικού τους χρέους και την υπερεπένδυση σε κατοικίες. Το υψηλό μερίδιο των νοικοκυριών (κυρίως μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων, μικρών καταστημάτων λιανικής και αυτοαπασχολουμένων) στην παραγωγή και συνεπώς στο καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα/μικτό εισόδημα, σχετίζεται με την υπερκατανάλωση, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας, τη φοροδιαφυγή και την επιδείνωση στρεβλώσεων στις αγορές (κλειστά επαγγέλματα, ακαμψία τιμών, κ.ά.).

Οι διεθνείς τάσεις και προκλήσεις

Οι συνθήκες στην ευρωπαϊκή και την παγκόσμια οικονομία αναμένεται να βελτιωθούν σημαντικά σε βραχυχρόνιο ορίζοντα αλλά και μεσοπρόθεσμα, διαμορφώνοντας ένα ευνοϊκότερο περιβάλλον για τις εξαγωγές ελληνικών προϊόντων και υπηρεσιών, και βελτιώνοντας παράλληλα την προοπτική αύξησης των εισροών ΑΞΕ. Ιδιαίτερη σημασία, υπό το πρίσμα των προκλήσεων που δημιουργούν για την εξωστρεφή ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας, έχουν οι αναμενόμενες εξελίξεις στις τέσσερις κορυφαίες αναδυόμενες χώρες, γνωστές ως BRICs (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα), αλλά και άλλες σημαντικές αναδυόμενες δυνάμεις στα Βαλκάνια, την Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική (Τουρκία, Νότιος Αφρική, Νιγηρία, Ινδονησία, Βιετνάμ, Μεξικό κ.ά.). Η προβλεπόμενη σημαντική ανάπτυξη των χωρών αυτών, η συνεπαγόμενη αύξηση των εισοδημάτων των καταναλωτών τους, η διεύρυνση της μεσαίας τάξης και η αστικοποίηση θα μεταβάλουν ριζικά τα καταναλωτικά πρότυπα των πολιτών τους, διευρύνοντας τη ζήτηση για εισαγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες προς κατευθύνσεις που θα προσφέρουν προσβάσιμες ευκαιρίες στις ελληνικές επιχειρήσεις (Πλαίσιο 1).

ΠΛΑΙΣΙΟ 1: ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ

Η διαμόρφωση των καταναλωτικών προτύπων στις υπερδυνάμεις του μέλλοντος έχουν αποτελέσει αντικείμενο ενδιαφέροντος σημαντικών μελετών κορυφαίων οργανισμών (π.χ. Goldman Sachs, HSBC, Credit Suisse κ.λπ.). Τα βασικά συμπεράσματα των μελετών αυτών συνοψίζονται ως κάτωθι:

- Το αθροιστικό ΑΕΠ των χωρών BRICs κατά την τελευταία δεκαετία έχει σημειώσει εντυπωσιακή άνοδο από το 2001, από **\$ 2,7 τρισ.** σε **\$14,5 τρισ.** το 2012 (άνοδος 441%), την ίδια στιγμή που το μέγεθος του παγκόσμιου ΑΕΠ ανήλθε από περίπου **\$32,1 τρισ.** το 2001 σε **\$71,7 τρισ.** το 2012 (άνοδος 123%) (IMF, 2013).
- Ο ιδιαίτερος ενισχυμένος ρόλος των αναδυόμενων αγορών και των χωρών BRICs στη διαμόρφωση του παγκόσμιου ΑΕΠ, η συσσώρευση πλούτου στις χώρες αυτές και το δημογραφικό θα αποτελέσουν τον κινητήριο μοχλό της παγκόσμιας καταναλωτικής ζήτησης για τις επόμενες δεκαετίες. Οι τεκτονικές αυτές αλλαγές της παγκόσμιας οικονομίας διαμορφώνουν νέες προοπτικές και ευκαιρίες προς εκμετάλλευση, τόσο για τις οικονομίες της Δύσης, όσο και για την Ελλάδα.
- Οι αναδυόμενες αγορές έχουν μόλις περάσει το εισοδηματικό σημείο που η κατανάλωση για εμπορεύματα έχει φτάσει στον μέγιστο βαθμό και η ζήτηση αναμένεται να στραφεί σε διαρκή καταναλωτικά αγαθά, ενώ οι ανεπτυγμένες αγορές θα παρουσιάσουν ακόμα υψηλότερη ζήτηση για υπηρεσίες (Goldman Sachs, 2013).
- Η Αφρική φαίνεται ότι θα έχει τη μεγαλύτερη αναπτυξιακή δυναμική μετά από το 2020 σε όλες τις κατηγορίες καταναλωτικών δαπανών, από τα εμπορεύματα μέχρι και τις υπηρεσίες (Goldman Sachs, 2013).
- Η HSBC (2012) κάνει λόγο για μια παγκόσμια καταναλωτική επανάσταση, η οποία καθοδηγείται από την εντυπωσιακή επέκταση της μεσαίας τάξης. Περίπου 3 δισ. άνθρωποι που αντιστοιχούν σε πάνω από το 40% του σημερινού πληθυσμού, θα ενταχθούν στη μεσαία τάξη μέχρι το 2050, προερχόμενοι κυρίως από τις αναδυόμενες αγορές. Τα μεγέθη αυτά το 2050 θα αντιστοιχούν περίπου στα 2/3 της παγκόσμιας κατανάλωσης, σε σχέση με το περίπου 1/3 που κατέχουν σήμερα οι αναδυόμενες αγορές.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1 (συνέχεια)

- Το μέσο εισόδημα του εργάτη στην Κίνα αναμένεται να αυξηθεί 7 φορές μέχρι το 2050, στην Ινδία 6 φορές και στις Φιλιππίνες 9 φορές. Συνολικά, μαζί με μερικές ακόμη αναδυόμενες οικονομίες, 3 δισ. άνθρωποι θα δουν το εισόδημά τους να πολλαπλασιάζεται (πάνω από 5 φορές) στα επόμενα 40 χρόνια.
- Οι κλάδοι που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τις αναδυόμενες χώρες είναι η ένδυση και υπόδηση, τα τεχνολογικά προϊόντα που διευκολύνουν την καθημερινότητα (gadgets), ο οικιακός εξοπλισμός και τα έπιπλα, ο τουρισμός, οι χρηματοοικονομικές/τραπεζικές υπηρεσίες και η υγεία (HSBC, 2012).
- Ο κλάδος του τουρισμού παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και δημιουργεί προοπτικές και ευκαιρίες και για την Ελλάδα. Για παράδειγμα, η εντυπωσιακή άνοδος του εξερχόμενου τουρισμού της Κίνας από 10 εκατ. το 2000 σε 83 εκατ. τουρίστες το 2012 (+18% σε σχέση με το 2011) εξακολουθεί να είναι μικρή σε σχέση με το μέγεθος του πληθυσμού της χώρας αυτής και αναμένεται να συνεχισθεί, με τους Κινέζους τουρίστες να πραγματοποιούν πλέον τις μεγαλύτερες ταξιδιωτικές δαπάνες από όλες τις εθνικότητες. Το 2012 οι ταξιδιωτικές τους δαπάνες έφτασαν το ρεκόρ των \$102 δισ, ξεπερνώντας τις αντίστοιχες των Γερμανών και των Αμερικανών τουριστών. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της HSBC, τα ταξίδια από την Κίνα θα φτάσουν τα 130 εκατ. μέχρι το 2015, και ενδεχομένως τα 200 εκατ. μέχρι το 2020.
- Αντίστοιχες ευκαιρίες παρουσιάζονται και από τον εξερχόμενο τουρισμό της Ρωσίας, δεδομένης της αναμενόμενης αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος της χώρας τα επόμενα χρόνια. Το 2012 οι ταξιδιωτικές δαπάνες των Ρώσων έφτασαν τα \$42,8 δισ., κατάλαμβάνοντας την 5^η θέση στην παγκόσμια κατάταξη. Τόσο η Ελλάδα (με 0,87 εκατ. Ρώσους τουρίστες το 2012) όσο και η Τουρκία (με 3,5 εκατ. Ρώσους τουρίστες το 2012) διεκδικούν μερίδιο αυτής της αγοράς.
- Είναι πολύ σημαντικό για τις εγχώριες επιχειρήσεις της Δύσης να κατανοήσουν άμεσα και να εκμεταλλευτούν το νέο κύμα της μεσαίας τάξης στις αναδυόμενες αγορές, όπου οι προτιμήσεις και οι καταναλωτικές συνήθειες δεν είναι ακόμη εδραιωμένες. Όπως επισημαίνουν εύστοχα στο βιβλίο τους "The \$10 Trillion Prize" οι Silverstein et al. (2012), οι Ινδοί κι οι Κινέζοι καταναλωτές θα ξοδέψουν μέχρι το τέλος του 2020 σε προϊόντα και υπηρεσίες \$64 τρις, με ετήσια κατανάλωση \$10 τρις. Η κατανάλωση στη διάρκεια ολόκληρης της ζωής ενός Κινέζου που γεννήθηκε το 2009 προβλέπεται να είναι 38 φορές μεγαλύτερη σε σχέση με έναν Κινέζο που γεννήθηκε το 1960. Για την Ινδία η αντίστοιχη σχέση είναι 13 φορές μεγαλύτερη.
- Ως εκ τούτου δημιουργούνται τεράστιες ευκαιρίες και για τους Έλληνες επιχειρηματίες οι οποίοι θα πρέπει να στοχεύσουν σε ένα μικρό μόνο μέρος της πίτας αυτής μέσω των εξαγωγών και της εξωστρέφειας, προσφέροντας ποιοτικά αγαθά και υπηρεσίες στα οποία παρουσιάζουν σημαντικά πλεονεκτήματα όπως, για παράδειγμα, το ελαιόλαδο, το κρασί, τα τρόφιμα, τα ενδύματα, τα μάρμαρα και οι τουριστικές υπηρεσίες ή ακόμη τα εξειδικευμένα προϊόντα πολυτελείας, αλλά και η τεχνολογία και η εκπαίδευση.
- Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί και σε κλάδους όπως είναι η φαρμακοβιομηχανία, η οποία θα ευνοηθεί από τις νέες συνθήκες (αύξηση του προσδόκιμου ζωής, γήρανση παγκόσμιου πληθυσμού κ.λπ.), τόσο στην Ασία αλλά ιδιαίτερα στην Αφρική.

Οι αναδυόμενες αγορές (Ινδονησία, Νιγηρία, Τουρκία, Μεξικό μεταξύ άλλων) και οι χώρες BRICs πρέπει να αποτελέσουν χώρες στόχους για τους Έλληνες επιχειρηματίες, οι οποίοι διακρατώντας το μερίδιό τους στις χώρες της Δύσης, θα πρέπει να προωθήσουν τόσο τα προϊόντα που παραδοσιακά η Ελλάδα εξαγεί και έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα, όσο και στους τομείς παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών τουρισμού, της εκπαίδευσης, αλλά και της υγείας.

Οι τρέχουσες συνθήκες στην εγχώρια οικονομία

Σήμερα, οι συνθήκες στην ελληνική οικονομία έχουν αλλάξει ριζικά σε σχέση με την περίοδο πριν από την κρίση, καθώς έχουν προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό οι δομικές/διαρθρωτικές μεταβολές που ήταν εν πολλοίς αναγκαίες και αναπόφευκτες προκειμένου η χώρα να ανακτήσει σταδιακά τις χαμένες ισορροπίες.

Ειδικότερα, από την πλευρά της ζήτησης περιορίστηκε σημαντικά η ιδιωτική και η δημόσια κατανάλωση, μειώθηκαν καίρια οι εισαγωγές και τα συνεπαγόμενα ελλείμματα στο εξωτερικό ισοζύγιο, και αμβλύθηκαν οι ασυμμετρίες στην κλαδική σύνθεση της επενδυτικής δαπάνης με τον τερματισμό των φαινομένων υπερεπένδυσης σε κατοικίες. Από την πλευρά της παραγωγής, οι επιπτώσεις της κρίσης ήταν ιδιαίτερα δριμύεις για τις δραστηριότητες που συντηρούσε εν μέρει η υπερκατανάλωση και ο δανεισμός (κατασκευές, εμπόριο, διάφορες υπηρεσίες), με αποτέλεσμα ο όγκος των δραστηριοτήτων αυτών να περιοριστεί σε μεγέθη περισσότερο συμβατά με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της οικονομίας. Σε ό,τι αφορά τα δημόσια οικονομικά, η διαδικασία προσαρμογής στο πλαίσιο των μνημονίων συμπίεσε δραστικά το δημοσιονομικό έλλειμμα, οδηγώντας στην επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος. Παράλληλα, οι εν εξελίξει θεσμικές αλλαγές αλλάζουν ριζικά το τοπίο προς την κατεύθυνση της βελτίωσης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της απελευθέρωσης επαγγελματιών και αγορών. Επιπλέον, η σημαντική μείωση του μισθολογικού κόστους από το 2010 και έπειτα έχει συμπίεσει το μοναδιαίο κόστος εργασίας στα επίπεδα της περιόδου προ του ευρώ, συμβάλλοντας καθοριστικά στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Με αυτά τα δεδομένα, και με την κάμψη του ΑΕΠ να εμφανίζει πρόσφατα σαφή επιβράδυνση, η Ελλάδα βρίσκεται πλέον κοντά σε μία νέα υγιέστερη ισορροπία. Σύμφωνα με τις βραχυχρόνιες προβλέψεις του ΚΕΠΕ, η ύφεση εκτιμάται ότι τερματισθεί εντός του 2014, δίνοντας από εκεί και πέρα τη σκυτάλη στον στόχο της δυναμικής ανάκαμψης και της παγίωσης μίας πορείας βιώσιμης ανάπτυξης. Οι σημερινές εγχώριες συνθήκες εμπεριέχουν αρκετά πλεονεκτήματα που μπορούν να βοηθήσουν τη χώρα προς μία τέτοια κατεύθυνση, αλλά και σημαντικές αδυναμίες που θα πρέπει να αντιμετωπισθούν αποτελεσματικά.

Πλεονεκτήματα και αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας

Ως προς τα πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας τα σημαντικότερα από την άποψη της σημασίας τους για τις προοπτικές ανάπτυξης εντοπίζονται στους παρακάτω τομείς:

1. Μεγάλη διαθεσιμότητα εργατικού δυναμικού με ανταγωνιστικά χαρακτηριστικά.

Η Ελλάδα διαθέτει σήμερα 1.350.400 ανέργους, εκ των οποίων οι 179 χιλ. (13,2%) κατέχουν πτυχία ή και μεταπτυχιακούς τίτλους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και οι 276 χιλ. (20,4%) κατέχουν πτυχία ανώτερης τεχνολογικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Συνολικά η αναλογία αποφοίτων ανώτερης και ανώτατης εκπαίδευσης στον πληθυσμό ηλικίας 15-64 χρόνων ανήλθε το 2012 στο 64,1%, ποσοστό που προσεγγίζει τον

αντίστοιχο μέσο όρο της Ευρωζώνης και υπερτερεί σημαντικά σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες PIIGS εκτός της Ιρλανδίας. Όσον αφορά τη γλωσσομάθεια, παράγοντα σημαντικό για την ανάπτυξη της εξωστρέφειας, η αναλογία του πληθυσμού με γνώση τουλάχιστον μίας ξένης γλώσσας καταγράφεται υψηλότερη στην Ελλάδα συγκριτικά τόσο με τον μέσο όρο της ΕΕ όσο και με τις άλλες χώρες PIIGS. Επιπλέον το πλεονέκτημα της Ελλάδας από απόψεως διαθεσιμότητας και ποιότητας ανθρωπίνων πόρων ενισχύεται σημαντικά από τη μεγάλη μείωση του μισθολογικού κόστους και την εφαρμογή καίριων μεταρρυθμίσεων για την ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας.

2. *Υπαρξη μίας κρίσιμης μάζας κλάδων οι οποίοι χαρακτηρίζονται από συγκριτικό πλεονέκτημα ή/και σημαντική εξαγωγική δυναμική και μπορούν να αποτελέσουν μοχλούς για την εξωστρεφή ανάπτυξη της χώρας.*

Σχετική ανάλυση του ΚΕΠΕ για τις εμπορικές συναλλαγές στη βάση δεικτών ανταγωνιστικότητας (Balassa, Vollrath, Έντασης Εμπορίου) αναδεικνύει την ύπαρξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων έναντι της ΕΕ σε αρκετούς κλάδους αγαθών και υπηρεσιών (βλέπε ενότητα VII).

3. Στρατηγική γεωπολιτική θέση

Η γεωπολιτική θέση της χώρας αποτελεί σημαντικό αρωγό για την εξωστρέφεια και την ανάπτυξη, λόγω και της συνεχιζόμενης μετατόπισης του κέντρου βάρους των διεθνών οικονομικών δραστηριοτήτων και εμπορικών συναλλαγών από τη Δύση προς την Ανατολή. Ενδεικτικά, βάσει της θέσης της η Ελλάδα μπορεί να διευρύνει το ρόλο της ως πύλη εισόδου και διαμετακομιστικός κόμβος διεθνών εμπορευματικών ροών στα Βαλκάνια και την περιοχή της Μεσογείου (π.χ. μέσω της περαιτέρω αξιοποίησης των μεγάλων λιμένων), αλλά και να αποτελέσει ενεργειακό κόμβο στην περιοχή αυτή (π.χ. μέσω της διέλευσης αγωγών φυσικού αερίου και πετρελαίου).

4. Αναξιοποίητοι φυσικοί πόροι

Οι φυσικοί πόροι της Ελλάδας είναι αξιόλογοι και η σωστή διαχείρισή τους μπορεί να τροφοδοτήσει την ανάπτυξη σε βάθος χρόνου. Ενδεικτικά, η χώρα διαθέτει σημαντικούς πόρους για την παραγωγή ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, φυσικό περιβάλλον που προσφέρει δυνατότητες μεγαλύτερης τουριστικής ανάπτυξης, θαλάσσιο και ορυκτό πλούτο που μπορούν να συμβάλλουν στην αύξηση της βιομηχανικής δραστηριότητας και τις εξαγωγές και αξιοποιήσιμη γη για την ανάπτυξη της πρωτογενούς παραγωγής και για την οργάνωση/διεύρυνση άλλων δραστηριοτήτων.

5. Αναξιοποίητη δημόσια περιουσία

Στη δημόσια περιουσία συγκαταλέγονται μοναδικά ακίνητα και εκτάσεις, η αξιοποίηση των οποίων μπορεί να αποφέρει σημαντικά οφέλη για τον τουρισμό, τη βελτίωση των υποδομών, την αστική ανάπτυξη και την απασχόληση (πλέον emblematicή περίπτωση η έκταση 5.500 στρεμμάτων στον πρώην Αερολιμένα Αθηνών, για την οποία βρίσκεται σε εξέλιξη σχετική διαγωνιστική διαδικασία).

6. Πολιτιστική κληρονομιά

Η αρχαία ελληνική ιστορία, η πολιτιστική κληρονομιά και η νεοελληνική παράδοση αποτελούν διαχρονικούς αναπτυξιακούς πόρους για την ελληνική οικονομία. Η Ελλάδα διαθέτει εκατοντάδες αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία και παραδοσιακούς οικισμούς που μπορούν να αξιοποιηθούν αποτελεσματικότερα, ενισχύοντας έτσι τον ρόλο τους στην προσέλκυση τουριστών καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Η προβολή της ελληνικής παραδοσιακής κουζίνας, με αιχμή του δόρατος και τα 98 αναγνωρισμένα προϊόντα ΠΟΠ και ΠΓΕ, μπορεί στο πλαίσιο της αυξημένης διεθνούς αναγνώρισης του μεσογειακού προτύπου διατροφής, να συμβάλλει τόσο στον τουρισμό, όσο και στην ενίσχυση των εξαγωγών ελληνικών τροφίμων και ποτών στο εξωτερικό.

7. Ελληνισμός

Οι Έλληνες της διασποράς ξεπερνούν τα 5 εκατ., με τις πολυπληθέστερες κοινότητες να εντοπίζονται στις ΗΠΑ, την Αυστραλία, τη Γερμανία, τον Καναδά και το Ηνωμένο Βασίλειο. Ο απόδημος ελληνισμός συνιστά καίριο εν δυνάμει αναπτυξιακό πόρο, καθώς μπορεί να αποτελέσει πηγή κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση της οικονομίας, πηγή ζήτησης για τα ελληνικά εξαγωγίμα προϊόντα, πεδίο προσέλκυσης τουριστών, σπουδαστών, και επιχειρηματιών, και δεξαμενή άντλησης τεχνογνωσίας, μέσω της συνεργασίας ή του επαναπατρισμού Ελλήνων επιστημόνων του εξωτερικού. Στις πλέον δυναμικές τάξεις του Ελληνισμού συγκαταλέγονται οι Έλληνες εφοπλιστές, με τον μεγαλύτερο στόλο στον κόσμο από άποψης χωρητικότητας. Η μεταφορά υφιστάμενων δραστηριοτήτων της ποντοπόρου ναυτιλίας στην Ελλάδα συνιστά προοπτική που μπορεί να ενισχύσει καθοριστικά τις εξαγωγές υπηρεσιών και την οικονομική δραστηριότητα εν γένει (συμπεριλαμβανομένης της απασχόλησης), αναδεικνύοντας τη χώρα σε διεθνή κόμβο ναυτιλιακών δραστηριοτήτων (maritime cluster με βάση τον λιμένα του Πειραιά).

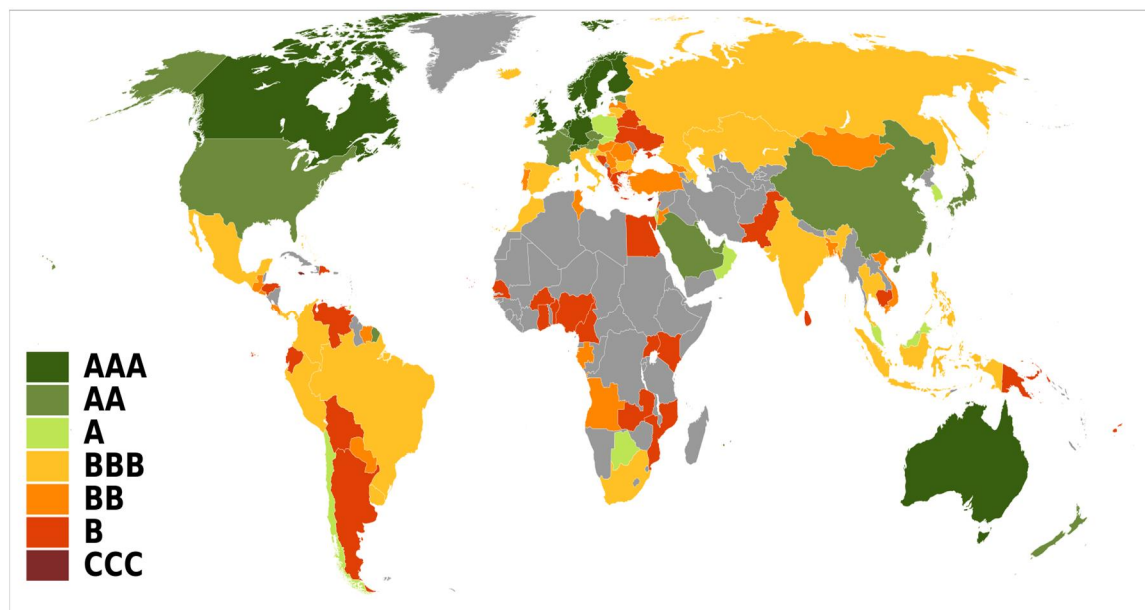
Από απόψεως *αδυναμιών*, τα βασικά εμπόδια που αντιμετωπίζει σήμερα η ελληνική οικονομία εντοπίζονται στα παρακάτω πεδία:

1. Περιορισμένοι χρηματοδοτικοί πόροι και υψηλό κόστος δανεισμού

Η έλλειψη ρευστότητας, η πιστωτική ασφυξία και τα υψηλά επιτόκια δανεισμού έχουν κρίσιμο αρνητικό αντίκτυπο στη λειτουργία των επιχειρήσεων και την επενδυτική τους δραστηριότητα. Πηγές του μεγάλου χρηματοδοτικού προβλήματος της χώρας αποτελούν αφενός οι καταστροφικές για το χρηματοπιστωτικό σύστημα συνέπειες της κρίσης χρέους και της ύφεσης (υποβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας, απώλεια πρόσβασης των ελληνικών τραπεζών στις διεθνείς χρηματαγορές, εκροή καταθέσεων στο εξωτερικό, αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων κ.ά.) και αφετέρου οι σημαντικές ασυμμετρίες που χαρακτηρίζουν διαχρονικά την προέλευση των κεφαλαίων για επενδύσεις στην Ελλάδα (αρνητική αποταμίευση και συνεπώς πολύ μεγάλη εξάρτηση της καθαρής δαπάνης για επενδύσεις από ξένα κεφάλαια, και μάλιστα από ξένο δανεισμό, καθώς η εισροή Άμεσων Ξένων Επενδύσεων είναι ιδιαίτερα περιορισμένη). Η ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών και η σταδιακή αποκατάσταση της

εμπιστοσύνης στη χώρα αναμένεται προσδευτικά να αμβλύνει τις δυσχέρειες χρηματοδότησης και να περιορίσει το κόστος δανεισμού. Εντούτοις, η έλλειψη εγχώριας αποταμίευσης, λόγω και της συμπίεσης των εισοδημάτων των νοικοκυριών, θα εξακολουθήσει να συνεπάγεται έναν υψηλό βαθμό εξάρτησης της χρηματοδότησης της οικονομίας από την εισροή ξένων κεφαλαίων, και η προσέλκυση και διακράτηση των κεφαλαίων αυτών θα απαιτεί έναν διαρκή αγώνα για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Σχήμα 4. Κατηγοριοποίηση της πιστοληπτικής ικανότητας των χωρών, 2013

Πηγή: Standard & Poor's.

2. Εναπομείναντα διαρθρωτικά προβλήματα

Η διαδικασία αντιμετώπισης των σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων που συνετέλεσαν καθοριστικά στη βαθιά κρίση της ελληνικής οικονομίας βρίσκεται σε εξέλιξη, και τα βήματα που έχουν γίνει από το 2010 και έπειτα είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Εντούτοις, απομένουν αρκετά μείζονα ζητήματα προς αντιμετώπιση, ιδιαίτερα όσον αφορά τον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης και τη μείωση της γραφειοκρατίας, την απελευθέρωση των αγορών, την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του φορολογικού συστήματος, και την εν γένει βελτίωση της λειτουργίας των θεσμών (δικαιοσύνη, υγεία, κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση κ.ά.)

3. Δημοσιονομικά βάρη

Η εξασφάλιση πρωτογενών πλεονασμάτων και η εξυπηρέτηση του μεγάλου δημόσιου χρέους της χώρας συνεπάγεται υψηλά βάρη για τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις, και σημαντική εκροή πόρων προς το εξωτερικό. Ο περαιτέρω εξορθολογισμός των δαπανών του δημόσιου τομέα και η επίτευξη χαμηλότερου κόστους εξυπηρέτησης του χρέους λαμβάνουν ιδιαίτερη σπουδαιότητα για την απελευθέρωση πόρων πολύτιμων

για την ανάπτυξη της χώρας και για τη διαμόρφωση ελκυστικότερου φορολογικού περιβάλλοντος για την επιχειρηματικότητα και τις επενδύσεις.

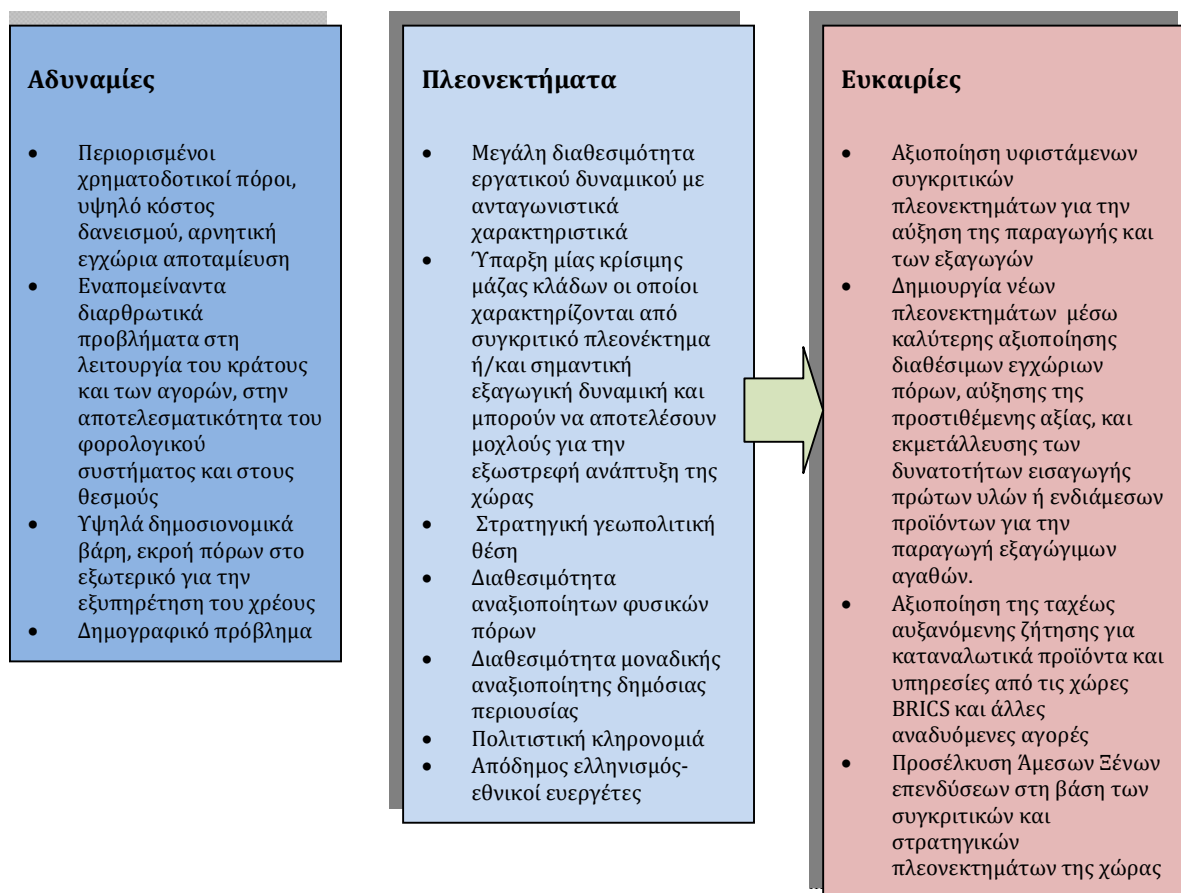
4. Δημογραφικό πρόβλημα

Αν και στην παρούσα συγκυρία η υψηλή ανεργία συνεπάγεται μεγάλο πλεόνασμα ανθρώπινου δυναμικού, η γήρανση του πληθυσμού της χώρας και τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό αποτελούν τροχοπέδη τόσο για τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος όσο και τις μακροχρόνιες προοπτικές ανάπτυξης της οικονομίας. Επομένως, η τόνωση της φυσικής κίνησης του πληθυσμού και η ενθάρρυνση της συμμετοχής των ατόμων (και ιδιαίτερα των γυναικών) στην αγορά εργασίας, αποκτούν στην περίπτωση της Ελλάδας ιδιαίτερη σημασία.

Ευκαιρίες ανάπτυξης

Όπως σκιαγραφείται στο Σχήμα 5, τα πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας και οι δυνατότητες που απορρέουν από την ανάπτυξη της διεθνούς οικονομίας και τη δυναμική των αναδυόμενων χωρών δημιουργούν σημαντικές ευκαιρίες για τη χώρα. Οι ευκαιρίες αυτές αναλύονται και εξειδικεύονται στις ενότητες που ακολουθούν.

Σχήμα 5. Αδυναμίες, πλεονεκτήματα και ευκαιρίες της ελληνικής οικονομίας

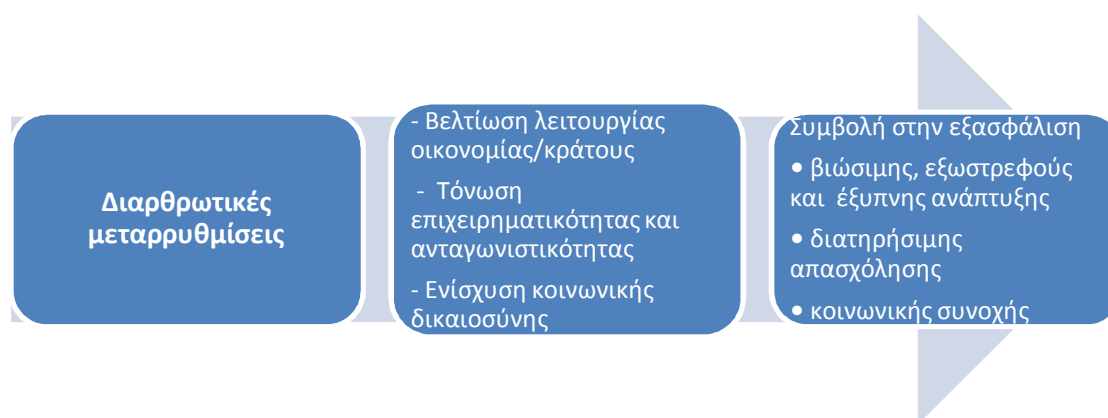

IV. Διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις

Εισαγωγή

Η σημασία των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στην Ελλάδα, η οποία στοχεύει στη μετάβαση σε μια ανταγωνιστική και δίκαιη οικονομία που θα χαρακτηρίζεται από κοινωνική ευημερία, είναι αδιαμφισβήτητη. Στην τρέχουσα συγκυρία της προσπάθειας εξόδου της ελληνικής οικονομίας από την κρίση και εξασφάλισης μιας πορείας εξωστρεφούς και βιώσιμης ανάπτυξης, η προώθηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων αποτελεί –εκτός από μνημονιακή υποχρέωση– προϋπόθεση και όχι επιλογή. Τα βασικά κανάλια μέσα από τα οποία οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις λειτουργούν προς την κατεύθυνση επίτευξης των στόχων του νέου αναπτυξιακού οράματος για την Ελλάδα απεικονίζονται στο Σχήμα 6.

Σχήμα 6: Ο ρόλος των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων

Οι συνολικές επιδράσεις των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, δημοσιονομικών και μη, αν και ζωτικής σημασίας για την ελληνική οικονομία, δεν είναι εύκολο να ποσοτικοποιηθούν, με αποτέλεσμα να μην είναι απόλυτα διακριτές. Όσο λιγότερο διακριτές τόσο πιο δύσκολο να εμπεδωθεί η σημασία τους από την κοινωνία, η οποία μαζί με το κράτος αποτελούν τις δύο εμπλεκόμενες πλευρές αναφορικά με την προώθηση των παρεμβάσεων αυτών και την αποκόμιση όσο το δυνατόν ευρύτερων ωφελειών.

Η δυσκολία ποσοτικοποίησης των εν λόγω επιδράσεων οφείλεται, πρώτον, στο ότι η άρση των διαρθρωτικών αγκυλώσεων και στρεβλώσεων που εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν την ελληνική οικονομία θα επιδράσει σε μεγέθη και έννοιες οι οποίες δεν είναι άμεσα μετρήσιμες. Τέτοια μεγέθη και έννοιες είναι η ανταγωνιστικότητα, η κοινωνική δικαιοσύνη αλλά και το γενικότερο οικονομικό περιβάλλον. Δεύτερον, η δυσκολία ποσοτικοποίησης συνδέεται με το γεγονός ότι τα αναμενόμενα οφέλη από την έγκαιρη προώθηση των κρίσιμων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων είναι σε κάποιο βαθμό άμεσα αλλά επιπλέον σε μεγάλο βαθμό έμμεσα και επιδρούν ενισχυτικά και πολλαπλασιαστικά. Με άλλα λόγια και ενδεικτικά, είναι μεν εφικτό να υπολογισθεί ένα τμήμα του απτού κόστους που θα εξοικονομηθεί μέσω κατάργησης εμποδίων και άρσης

περιορισμών. Δεν είναι εντούτοις εύκολο να μετρηθούν οι θετικές επιδράσεις που θα υπάρξουν όταν θα εξαλειφθεί ο αθέμιτος ανταγωνισμός που κυριαρχεί σε πολλές περιπτώσεις. Σημαντικά οικονομικά και κοινωνικά οφέλη θα προκύψουν πράγματι για όλες τις κατηγορίες πολιτών, επαγγελματιών και επιχειρήσεων που τηρούν τους νόμους και είναι συνεπείς στις οικονομικές τους υποχρεώσεις χωρίς να προστατεύονται ή/και να ευνοούνται, όταν θα καταργηθούν προνομιακά καθεστώτα, θα παταχθούν φαινόμενα παρανομίας και θα τηρείται αυστηρά η επιβολή ποινών για όλες τις κατηγορίες πολιτών, επαγγελματιών και επιχειρήσεων που είτε ευνοούνται ή/και δεν τηρούν τους νόμους και παραμένουν ασυνεπείς στις υποχρεώσεις τους.

Μέσα από την αναγκαιότητα να αποσαφηνιστούν και να μεταδοθούν με άμεσο τρόπο στον πολίτη, καθώς και να εξειδικευτούν σε ποσοτικούς και ποιοτικούς όρους οι επιδράσεις της εφαρμογής των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, οδηγούμεθα στην ιδέα *διαμόρφωσης μιας ειδικής ηλεκτρονικής πλατφόρμας για τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις*. Η εν λόγω πλατφόρμα, δομημένη στη βάση των κεντρικών αξόνων εφαρμογής των διαρθρωτικών παρεμβάσεων, θα ενημερώνει και θα παρέχει μια όσο το δυνατόν πιο πλήρη εικόνα αναφορικά με τις προόδους που έχουν επιτευχθεί και το στάδιο εξέλιξης των σημαντικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Εξειδικευμένα και απτά παραδείγματα, που θα παρέχονται από πολίτες, επαγγελματίες, φορείς, και επιχειρήσεις, θα οπτικοποιούν τις σχετιζόμενες θετικές επιπτώσεις στην καθημερινότητα των πολιτών, την επιχειρηματική δραστηριότητα και την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας του κράτους. Η συνδυαστική επεξεργασία, σε επίπεδο ανάλυσης, της προαναφερόμενης προόδου και των παραδειγμάτων δύναται να συνοδεύεται από ποσοτικές και ποιοτικές αξιολογήσεις, που θα πραγματοποιούνται από ειδικά στελεχωμένο ανθρώπινο δυναμικό, σε ένα πιο συνολικό επίπεδο οικονομίας. Παράλληλα, θα μπορεί να προβλέπεται και η προβολή προτάσεων, ιδεών και υφιστάμενων εμποδίων από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές ώστε να προωθούνται στους υπεύθυνους φορείς και να τελούν υπό σχετική επεξεργασία.

Η παραπάνω πρόταση θα συμβάλλει με καίριο τρόπο στην κατανόηση, την παρακολούθηση της προόδου, τη διαφάνεια, και κυρίως τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων στη διαδικασία προώθησης των αναγκαίων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Με τον τρόπο αυτό θα τροφοδοτηθεί και θα ενισχυθεί η πεποίθηση αναγκαιότητας συνέχισης της διαδικασίας εφαρμογής όλων των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, ενισχύοντας έτσι πολλαπλασιαστικά τα θετικά αποτελέσματα της.

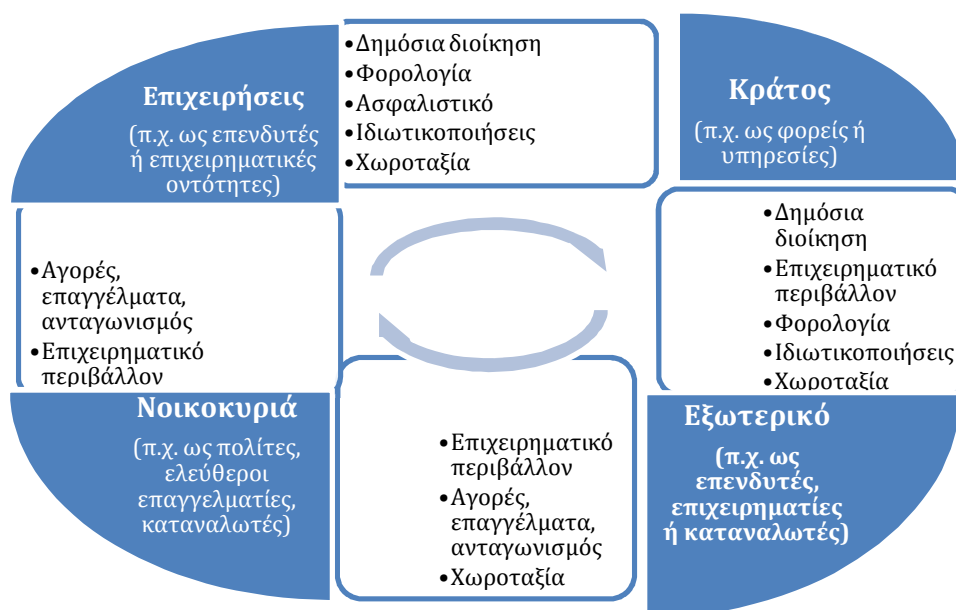
Βασικά πεδία εφαρμογής διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων

Η λειτουργική επίδραση στην οικονομία μιας πολιτικής αυστηρής και σταθερής εφαρμογής σημαντικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, που θα αποφέρει ποικίλα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, μπορεί να γίνει κατανοητή με διάφορους τρόπους. Ένας από αυτούς είναι να απεικονιστεί ως προσπάθεια διάσπασης του υπάρχοντος πλέγματος που εξακολουθεί να παρεμποδίζει, στρεβλώνει και με τον τρόπο αυτό να

προκαλεί επιπλέον κόστος –σε ποικίλους όρους– στη ροή/κατανομή των πόρων μέσα στο οικονομικό σύστημα. Η διάσπαση αυτή θα οδηγήσει σε απελευθέρωση υπάρχοντος δυναμικού, διευκόλυνση των οικονομικών δραστηριοτήτων και σημαντική μείωση του κόστους που τις επιβαρύνει.

Σε γενικούς όρους, η υφιστάμενη παρεμπόδιση και συνεπώς τα πεδία εφαρμογής των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων αφορούν στην ενίσχυση και βελτίωση της λειτουργικής σχέσης μεταξύ των τριών βασικών συντελεστών της οικονομίας: του κράτους, των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, καθώς και των σχέσεων με το εξωτερικό. Ενδεικτικά, η στρέβλωση των σχέσεων και η αναγκαιότητα παρεμβάσεων μεταξύ κράτους-επιχειρήσεων και κράτους-νοικοκυριών αφορά στο ισχύον φορολογικό καθεστώς, μεταξύ νοικοκυριών-επιχειρήσεων αναφέρεται στις αγορές προϊόντων και τον ανταγωνισμό, ενώ οι σχέσεις εξωτερικού-επιχειρήσεων σχετίζονται με το επιχειρηματικό περιβάλλον. Το Σχήμα 7, χωρίς να είναι εξαντλητικό, προσφέρει μια γενικότερη εικόνα αναφορικά με το πώς η λειτουργική σχέση μεταξύ των συντελεστών της οικονομίας συνδέεται με τα πεδία εφαρμογής των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων.

Σχήμα 7: Η σύνδεση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων με τη λειτουργική σχέση μεταξύ των συντελεστών της οικονομίας

Το πεδίο του Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος

Η σταδιακή περαιτέρω αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη, μεταξύ άλλων, με την ενίσχυση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και εξαρτάται συνεπώς σε μεγάλο βαθμό από την μεταρρυθμιστική πρόοδο στο πεδίο βελτίωσης του εγχώριου επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Ευρύτερα, η ενίσχυση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος συνδέεται με όλους τους παράγοντες (ρυθμιστικού, φορολογικού, διοικητικού, και ανταγωνιστικού χαρακτήρα καθώς με τη σταθερότητα του γενικότερου οικονομικού περιβάλλοντος)

που επηρεάζουν τη σύσταση, οργάνωση, λειτουργία και επιβίωση μιας επιχείρησης. Στο στενότερο πλαίσιο, η αναγκαία μεταρρυθμιστική πορεία αναφέρεται σε δύο άξονες, με στόχο συνολικά την εξάλειψη σημαντικών καθυστερήσεων και τη μείωση του διοικητικού κόστους: (α) στην οριστική άρση των βασικών εμποδίων στη σύσταση νέων επιχειρήσεων, προωθώντας περαιτέρω τη θετική πορεία που έχει ήδη επιτευχθεί, με την Ελλάδα να καταγράφει την μεγαλύτερη πρόοδο ως προς την ευκολία ίδρυσης επιχείρησης το περασμένο έτος (Doing Business 2014) και (β) στην αναγκαιότητα ενίσχυσης της επιχειρηματικής δραστηριότητας των υφιστάμενων επιχειρήσεων. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να αποδοθεί σε όλες τις κατηγορίες επιχειρηματικής δραστηριότητας, συμπεριλαμβανομένων και των άμεσων ξένων επενδύσεων, που από-κτούν θεμελιώδη σημασία συνεισφέροντας άμεσα στην αναπτυξιακή πορεία της χώρας, με καταλυτική θετική επίδραση στην καταπολέμηση της ανεργίας. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα αναγκαιότητας εξορθολογισμού και προώθησης των διαδικασιών αδειοδότησης, αναβάθμισης και νομιμοποίησης υφιστάμενων κεραιών για τις εταιρείες παροχής κινητής τηλεφωνίας, για την αποφυγή υστερήσεων στις συνδεδεμένες επενδύσεις και καθυστερήσεων δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.

Ειδικά για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας ως προς την αδειοδότηση και σύσταση νέων επιχειρήσεων (γενικότερα άδειες εγκατάστασης, λειτουργίας, ίδρυσης επιχείρησης, περιβαλλοντικές και ειδικές άδειες), και συνεπώς για την προώθηση της καλύτερης συνεργασίας μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, είναι αναγκαίες περαιτέρω μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο, τις διαδικασίες και τις σχετιζόμενες υπηρεσίες. Στην πρώτη περίπτωση, απαραίτητη είναι, μεταξύ άλλων, μια ολοκληρωμένη στρατηγική προσέγγισης, η απλούστευση του ρυθμιστικού και κανονιστικού περιβάλλοντος, η πιο γρήγορη έκδοση απαιτούμενων εφαρμοστικών διατάξεων –και ιδιαίτερα σχετικά με την περιβαλλοντική αδειοδότηση και την αδειοδότηση της βιομηχανίας–, η δημιουργία κεντρικού ηλεκτρονικού συστήματος διαχείρισης της αδειοδοτικής και ελεγκτικής διαδικασίας και η εδραίωση μηχανισμού αξιολόγησης της απόδοσης του συστήματος αδειοδότησης.

Αναφορικά με τις διαδικασίες, καταλυτική είναι η αποφυγή εμπλοκής πολλών διαφορετικών φορέων, η πλήρης εξάλειψη περιττών αμοιβών, η καθιέρωση συστήματος δήλωσης συμμόρφωσης των επιχειρήσεων (είτε αυτοσυμμόρφωση μέσω υπεύθυνης δήλωσης, είτε μέσω πιστοποίησης τρίτου (outsourcing) ή με αξιοποίηση εργαλείων αγοράς), η πραγματοποίηση ελέγχων όχι εκ των προτέρων αλλά κατά τη λειτουργία από πιστοποιημένους φορείς είτε του δημοσίου είτε του ιδιωτικού τομέα (outsourcing) στη βάση συγκεκριμένων προτύπων οργάνωσης και λειτουργίας, η τυποποίηση και αυτοματοποίηση διαδικασιών/πρακτικών και η κατ' επέκταση εξάλειψη διαφορών στις πρακτικές, η διαμόρφωση πλαισίου χρηστικών οδηγιών, η ενιαία κωδικοποίηση έργων και δραστηριοτήτων εντός του συνολικού πλαισίου της αδειοδότησης, η ενίσχυση των υποστηρικτικών συστημάτων, η ευρύτερη αξιοποίηση της τεχνολογίας και της καινοτομίας, η διευκόλυνση στην απόκτηση αδειών εγκατάστασης και περιβαλλοντικών αδειών και η διευκόλυνση των διαδικασιών αδειο-

δότησης μίνι fast track για τεχνικά επαγγέλματα, μεταποιητικές δραστηριότητες και επιχειρηματικά πάρκα. Η μεταρρυθμιστική επίσπευση των διαδικασιών για τη σύσταση των επιχειρήσεων θα αποτρέψει τις περιττές καθυστερήσεις, με αποτέλεσμα την εξοικονόμηση πόρων και χρόνου καθώς και την έγκαιρη και άμεση εκμετάλλευση ιδεών και ευκαιριών, για την καλύτερη προσαρμογή στο περιβάλλον ραγδαίων τεχνολογικών και οικονομικών εξελίξεων.

Στην περίπτωση των σχετιζόμενων υπηρεσιών, επιτακτική είναι η υποβολή και πληροφόρηση μέσω επιμελητηρίων και επαγγελματικών συνδέσμων, καθώς και η επίσπευση της πλήρους λειτουργικότητας των υπηρεσιών μιας στάσης (ΥΜΣ), με ένταξη στις ΥΜΣ των διαδικασιών αδειοδότησης των ατομικών επιχειρήσεων, επέκταση της υπηρεσίας σε όλα τα ΚΕΠ, δημιουργία διαδικτυακής υπηρεσίας μιας στάσης για τη σύσταση επιχειρήσεων, σταδιακή πλήρη αυτοματοποίηση του συστήματος και εισαγωγή νέων διαδικασιών (π.χ. τροποποιήσεις καταστατικών) στο ΓΕΜΗ, εμπλουτισμό με νέες εφαρμογές και δημιουργία διαδικτυακής ΥΜΣ για τη σύσταση εξαγωγικών επιχειρήσεων.

Ειδικά για την καίρια κατηγορία των εξαγωγικών επιχειρήσεων, κρίσιμη είναι η ευρεία απλοποίηση του θεσμικού πλαισίου και η συνεργασία υπουργείων για την κατάργηση αντιπαραγωγικών απαιτήσεων τεκμηρίωσης καθώς και η αναμόρφωση και απλούστευση τελωνειακών διαδικασιών και διατυπώσεων, με απώτερο στόχο τη μείωση του χρόνου και του κόστους των εξαγωγών. Με άλλα λόγια, περαιτέρω μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις είναι αναγκαίες ως προς τη διατήρηση μόνο των απόλυτα απαραίτητων δικαιολογητικών/εγγράφων και πιστοποιητικών, την αποφυγή εμπλοκής με μεγάλο αριθμό υπηρεσιών και διαδικασιών, τη διευκόλυνση των διασυνδέσεων με το εξωτερικό, αλλά κυρίως την άρση των εμποδίων αναφορικά με τις διαδικασίες του εκτελωνισμού, σε ευθυγράμμιση και με τις προδιαγραφές των αντίστοιχων συστημάτων ελέγχου που εφαρμόζονται στην ενιαία αγορά. Πιο συγκεκριμένα, ζωτικής σημασίας για τις εξαγωγικές επιχειρήσεις είναι η δυνατότητα εξοικονόμησης χρόνου και απόκτησης χρονικού πλεονεκτήματος από τη συντόμευση του αναγκαίου αριθμού ημερών για την ολοκλήρωση του εκτελωνισμού και τη μείωση των φυσικών ελέγχων και ελέγχων εγγράφων. Σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα, τμήμα της στρατηγικής πρέπει να αποτελεί η επεξεργασία μεταστροφής σε λύσεις τεχνολογικών και καινοτόμων συνδυαστικών εφαρμογών (π.χ. διαλειτουργικότητα ICISNet TAXISNet) για την αυτοματοποίηση του εκτελωνισμού και των τελωνειακών διατυπώσεων μέσα από ένα μοναδικό ηλεκτρονικό σημείο συναλλαγής και τη φιλόδοξη μετάβαση στην Εθνική Ενιαία Θυρίδα (single window) για τις εξαγωγές. Στην κατεύθυνση αυτή και με στόχο την όσο πιο άμεση και αποτελεσματική υλοποίηση της Εθνικής Στρατηγικής Διευκόλυνσης και του Οδικού Χάρτη για τη διευκόλυνση του εξωτερικού εμπορίου (trade facilitation), απαραίτητη είναι (α) η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων εφαρμογής των πιλοτικών προγραμμάτων σε επιλεγμένα τελωνεία και (β) η συνέχιση του διαρκούς ενεργού διαλόγου και η ενίσχυση της δυνατότητας αλληλεπίδρασης μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων ιδιωτών και φορέων (π.χ. εξαγωγείς, έμποροι, εφοδιαστική αλυσίδα,

χρηματοπιστωτικά ιδρύματα) και των φορέων της Δημόσιας Διοίκησης (π.χ. τελωνεία, υπηρεσίες αρμόδιων υπουργείων).

Το πεδίο της Αγοράς Εργασίας, των Αγορών Προϊόντων/Υπηρεσιών και των Επαγγελματιών και οι συνθήκες του Ανταγωνισμού

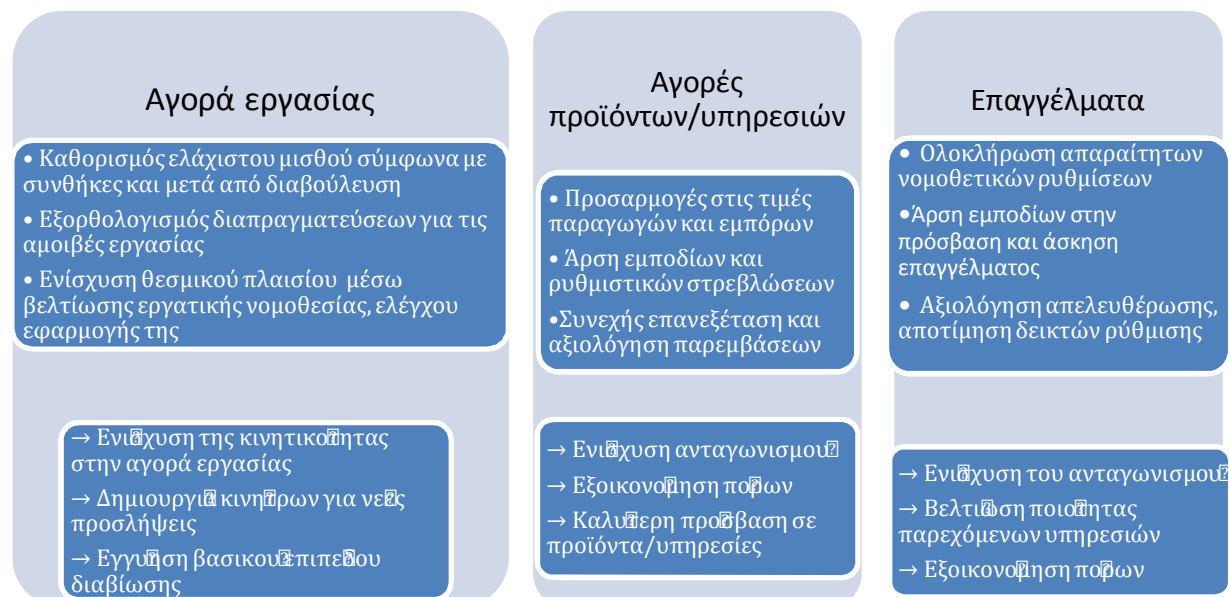
Παρά τις σημαντικές παρεμβάσεις που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί στα πλαίσια των υποχρεώσεων για τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, το ισχύον ρυθμιστικό περιβάλλον είτε αναφορικά με την αγορά εργασίας, τις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών ή τις γενικότερες και ειδικότερες συνθήκες ανταγωνισμού, εξακολουθεί να καταπνίγει την επιχειρηματική δραστηριότητα και να επιφορτίζει τον ιδιώτη, τον επενδυτή και τον επαγγελματία με περιττά οικονομικά και διοικητικά βάρη με δυσμενείς επιπτώσεις στην άσκηση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα και κατά συνέπεια την αναπτυξιακή διαδικασία και την απασχόληση. Επομένως, ζωτική σημασία για την αναπτυξιακή πορεία της ελληνικής οικονομίας αποκτά η προώθηση περαιτέρω αναγκαίων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε πεδία που είναι θεμελιώδη εφόσον συνδέονται με βασικά δομικά και διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της εγχώριας οικονομίας.

Είναι απολύτως σαφές ότι η ενίσχυση της παραγωγικότητας και κατά συνέπεια η αύξηση της ανταγωνιστικότητας συνδέονται, μεταξύ άλλων, και με έναν απαραίτητο βαθμό ευελιξίας στην αγορά εργασίας. Οι πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις είχαν ως στόχο τον περιορισμό της προστατευτικής εργασιακής νομοθεσίας και τη διευκόλυνση της εργασιακής κινητικότητας.

Κάτω από τις ιδιαίτερα δυσμενείς συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας και δεδομένου του ότι η προσαρμογή και η ριζική μείωση της ανεργίας αποκτούν σημαίνοντα ρόλο και θα αποτελέσουν μια περισσότερο μακροχρόνια διαδικασία, οι μεταρρυθμιστικές δράσεις στο εν λόγω πεδίο καθίστανται απόλυτα κρίσιμες. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων αναφορικά με την ετήσια αναθεώρηση της νομοθετημένης ελάχιστης αμοιβής –μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος προσαρμογής και την παύση ισχύος του παγώματος– πρέπει οπωσδήποτε να λαμβάνει υπόψη τις τρέχουσες οικονομικές συνθήκες, το κενό ανταγωνιστικότητας, την ήδη επιτευχθείσα πρόοδο αναφορικά με τη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας και να προκύπτει ως αποτέλεσμα διαβούλευσης με τους κοινωνικούς εταίρους. Η καταφυγή στις αντίστοιχες πρακτικές που έχουν χρησιμοποιηθεί στην Ευρώπη μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο, έμφαση πρέπει ωστόσο να δοθεί στις ιδιαιτερότητες της ελληνικής οικονομίας και κυρίως στις δυσμενείς συνθήκες που χαρακτηρίζουν το σημείο εκκίνησης. Ειδικότερα, ο ελάχιστος μισθός να μην δεν πρέπει να αποτελεί ένα αντικίνητρο για νέες προσλήψεις, πρέπει όμως και να είναι σε θέση να εγγυηθεί ένα βασικό επίπεδο διαβίωσης, δεδομένων των συνθηκών που αφορούν στις τιμές και τις φορολογικές επιβαρύνσεις και των ελλείψεων στο επίπεδο των λοιπών κοινωνικών παροχών. Παράλληλα, και δεδομένης της ενθάρρυνσης περισσότερο αποκεντρωμένων

συλλογικών διαπραγματεύσεων, αναγκαίος είναι ο γενικότερος εξορθολογισμός των διαπραγματεύσεων αναφορικά με τις αμοιβές εργασίας.

Σχήμα 8: Πεδίο μεταρρυθμίσεων Αγορά εργασίας, Αγορές προϊόντων και υπηρεσιών και Επαγγέλματα

Ειδική βαρύτητα πρέπει να δοθεί στην περαιτέρω ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας, με στοχευμένες δράσεις για τη βελτίωση της εργατικής νομοθεσίας, καθώς και τη διευκόλυνση και τον έλεγχο εφαρμογής της. Στην κατεύθυνση αυτή πρέπει να αξιοποιηθεί το αποτέλεσμα της υπό εξέλιξη διαδικασίας συλλογής υπαρχόντων κανονισμών και αναθεωρημένων κωδικοποιήσεων, καταλήγοντας σε ένα απλουστευμένο πλαίσιο εφαρμογής για εργαζόμενους και εργοδότες (Εργατικός Κώδικας). Ένα τέτοιο πλαίσιο θα ενισχύσει και διευκολύνει τον ρόλο του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας (ΣΕΠΕ) ως προς την ορθή εφαρμογή του εργασιακού νόμου, αξιοποιώντας και την παροχή πληροφόρησης και διαφάνειας μέσα από την ηλεκτρονική υποβολή εντύπων για τις εργασιακές σχέσεις καθώς και τη διασφάλιση διαλειτουργικότητας των πληροφοριακών συστημάτων ΙΚΑ-ΣΕΠΕ-ΟΑΕΔ.

Εκτός του ρόλου του αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο της αγοράς εργασίας, το κράτος πρέπει να στηρίζει τις διαδικασίες αντιστοίχισης των αναγκών για θέσεις εργασίας με το υπάρχον εργατικό δυναμικό και τα προσόντα και τις δεξιότητες αυτού. Σε αυτή την κατεύθυνση κινείται και η απλούστευση των διαδικασιών ίδρυσης και πιστοποίησης των Επιχειρήσεων Προσωρινής Απασχόλησης και Ιδιωτικών Γραφείων Ευρέσεως Εργασίας, αξιοποιώντας την ενσωμάτωση στο αντικείμενό τους της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού. Γενικά, η εν λόγω αντιστοίχιση πρέπει να συμβαδίζει με τις αναπτυξιακές δυνατότητες και προοπτικές της ελληνικής οικονομίας, στα πλαίσια της στρατηγικής στόχευσης για την ανάπτυξη και την απασχόληση και της αξιολόγησης των διεθνών εξελίξεων και τάσεων.

Οι εκτιμώμενες θετικές επιπτώσεις από τα μεταρρυθμιστικά μέτρα στην αγορά εργασίας, τα οποία επέδρασαν και θα συνεχίσουν να επιδρούν στην ανταγωνιστικότητα σε όρους κόστους (εργατικό κόστος και κόστος παραγωγής), δεν δύνανται να αποφέρουν τα πλήρη αναμενόμενα οφέλη εάν δεν συμπληρωθούν από βαθύτερες μεταρρυθμίσεις στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών για τη βελτίωση των συνθηκών ανταγωνισμού, ώστε να επιτευχθούν θετικές επιδράσεις στην ανταγωνιστικότητα σε όρους τιμών. Δεδομένων και των ριζικών αρνητικών προσαρμογών στα εισοδήματα, οι εν λόγω μεταρρυθμίσεις θα μετριάσουν τη δυσμενέστερη θέση στην οποία έχουν επέλθει καταναλωτές και επαγγελματίες.

Οι κυριότερες μεταρρυθμίσεις στο πεδίο αυτό, ένας σημαντικός αριθμός των οποίων αποτελεί μνημονιακή υποχρέωση, αφορούν στην περαιτέρω απελευθέρωση αγορών και επαγγελματιών και σε επιπλέον προσαρμογές στις τιμές των παραγωγών και των εμπόρων, μέσω της άρσης εμποδίων και του περιορισμού των ρυθμιστικών στρεβλώσεων, ώστε να ενισχυθεί ο ανταγωνισμός, να εξοικονομηθούν πόροι και να παρέχεται καλύτερη πρόσβαση σε προϊόντα και υπηρεσίες. Οι σχετιζόμενες δράσεις δεν πρέπει να γίνονται αποσπασματικά, να εφαρμόζονται μεμονωμένα και ανεξάρτητα, αλλά πρέπει να συνδέονται απαραίτητα με τη γενικότερη αναπτυξιακή στόχευση και να προκύπτουν ως αποτέλεσμα αξιολόγησης, διαβούλευσης και συντονισμού μεταξύ του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα. Ειδικότερα, η διαδοχή των απαραίτητων δράσεων για την ενδυνάμωση του ανταγωνισμού και κατά συνέπεια της οικονομικής δραστηριότητας ξεκινά από την πλήρη καταγραφή των υφιστάμενων περιορισμών και ρυθμιστικών νομοθετημάτων, συνεχίζεται με την αξιολόγηση των επιδράσεων τους και την αποτίμηση δυνατοτήτων άρσης εμποδίων και διευκόλυνσης του ανταγωνισμού και ολοκληρώνεται με την εφαρμογή της ρυθμιστικής διακυβέρνησης (νομοθεσία, δομές, στόχοι, συνεχής αποτίμηση).

Εντός του παραπάνω πλαισίου, ως καίρια αποτιμάται η αξιολόγηση και επεξεργασία των αποτελεσμάτων του Οδηγού Αξιολόγησης Συνθηκών Ανταγωνισμού που αφορά ειδικότερα σε ρυθμιστικούς περιορισμούς στους τομείς της επεξεργασίας τροφίμων, του λιανικού εμπορίου, των κατασκευαστικών υλικών και του τουρισμού. Η άρση των δυσανάλογων νομοθετικών περιορισμών συνεπάγεται τη δρομολόγηση χρήσιμων και απαραίτητων μεταρρυθμιστικών προσαρμογών μείζονος σημασίας αναφορικά με μειώσεις στις τιμές, βελτιώσεις στην παροχή υπηρεσιών και καταργήσεις ή/και περιορισμούς στα τέλη και τις εισφορές υπέρ τρίτων. Μη όντας εξαντλητική, η ως άνω μεταρρυθμιστική διαδικασία πρέπει να συνοδευτεί, στον βαθμό που αυτό δεν έχει ήδη δρομολογηθεί, από τη γενικότερη κατάργηση ή έστω χαλάρωση ρυθμίσεων, τελών και τιμών που δημιουργούν κόστος και παρεμποδίζουν τον ανταγωνισμό και την ελεύθερη πρόσβαση στις αγορές και σε άλλους παραγωγικούς και καινοτόμους τομείς. Τέτοιοι τομείς είναι για παράδειγμα η αγορά φαρμάκων, αλλά και οι αγορές δικτύων (ενέργεια, μεταφορές, τηλεπικοινωνίες), όπου ως ιδιαίτερα κρίσιμη εκτιμάται η αναγκαιότητα ενίσχυσης του ανταγωνισμού και η ελαχιστοποίηση ανάμειξης του κράτους στην οικονομική δραστηριότητα μέσω περιορισμού της κρατικής ιδιοκτησίας (π.χ. ενέργεια),

μείωσης των ρυθμίσεων των τιμών (π.χ. μεταφορές) και ενίσχυσης της πρόσβασης στις ευρυζωνικές υπηρεσίες.

Η αποτελεσματικότητα της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας παραμένει άρρηκτα συνδεδεμένη με τη συνεχή αξιολόγηση των παρεμβάσεων και τη δυνητική προσαρμογή αυτών στις συνθήκες στις εγχώριες και ξένες αγορές. Για παράδειγμα, απαραίτητη είναι η σταθερή δέσμευση για συνεχή επανεξέταση και τροποποίηση του αγορανομικού κώδικα αναφορικά με κρατικές παρεμβάσεις στην παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση αγαθών. Ενδεικτικά, εκτός της εφαρμογής της πιο πρόσφατης χαλάρωσης των περιορισμών αναφορικά με τις περιόδους εκπτώσεων και τις ώρες και ημέρες λειτουργίας των καταστημάτων στο λιανεμπόριο, σημαντική είναι και η αποτίμηση της επίδρασής της ως προς τη δυνητική ενίσχυση του ανταγωνισμού στον κλάδο και την αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας.

Σημαντικές θετικές επιδράσεις θα διαφανούν διαχρονικά από τις ήδη εφαρμοσμένες αλλά και τις επιπλέον απαραίτητες μεταρρυθμιστικές τομές αναφορικά με την απελευθέρωση των επαγγελματιών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την Ελλάδα, όπου η ανεξάρτητη ενασχόληση με τεχνικές και επαγγελματικές δραστηριότητες εξακολουθεί να είναι ευρεία. Γενικότερα, τέτοιες τομές συνδέονται με την άρση ή/και τον περιορισμό εμποδίων σχετικά με την πρόσβαση σε επαγγέλματα ή την άσκηση επαγγελματιών και ειδικότερα ρυθμίσεις σχετικές με τη αναγκαιότητα διαδικασιών έγκρισης/αδειοδότησης, δήλωσης έναρξης, εγγραφής σε επαγγελματική ένωση/μητρώο, και περιοδικής ανανέωσης αδείας, μεταξύ άλλων. Συνοδευτικά, απαραίτητη είναι: (α) η ολοκλήρωση των απαιτούμενων νομοθετικών παρεμβάσεων για τα επαγγέλματα που είτε συνδέονται είτε όχι με ειδικές ρυθμίσεις, (β) η ολοκλήρωση της αποσύνδεσης των ελάχιστων αμοιβών για τις επαγγελματικές υπηρεσίες από τη φορολογία και τις εισφορές προς τα ασφαλιστικά ταμεία και τις επαγγελματικές ενώσεις, (γ) η δημιουργία παρατηρητηρίου για την παρακολούθηση και αξιολόγηση διαδικασιών απελευθέρωσης, την τακτική αποτίμηση των δεικτών ρύθμισης και τη διαμόρφωση προτάσεων βελτίωσης, (δ) η ολοκλήρωση της διαδικασίας αναθεώρησης του σχετικού νόμου για τον Κώδικα των δικηγόρων και (ε) η αξιολόγηση εθνικών κανονιστικών διατάξεων αναφορικά με την πρόσβαση σε νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα (διαμόρφωση ευρωπαϊκού χάρτη), και (στ) η λήψη μέτρων για την αποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων της ΕΕ και τη διασφάλιση της λειτουργικότητας του Ενιαίου Κέντρου Εξυπηρέτησης ώστε να διευκολύνονται οι διασυνοριακοί πάροχοι.

Επίλυσης χρήζουν, σε συνεργασία με την ΕΕ, και τα ζητήματα που αφορούν στις εκκρεμείς αιτήσεις για αναγνώριση επαγγελματικών δικαιωμάτων, καθώς και η αναγνώριση των επαγγελματιών προσόντων που συνδέονται με διπλώματα που έχουν αποκτηθεί σε άλλα κράτη-μέλη ώστε να μην προκύπτουν περιττές καθυστερήσεις αναφορικά με τα δικαιώματα άσκησης ή πρόσβασης στη συνδεδεμένη με τα διπλώματα οικονομική δραστηριότητα. Σε εξοικονόμηση πόρων θα οδηγήσει και η προώθηση της εφαρμογής ηλεκτρονικής διαδικασίας υποβολής αιτήσεων για την αναγνώριση των

επαγγελματικών προσόντων, εφόσον θα διασφαλίζεται η διασυνδεσιμότητα μεταξύ των σχετιζόμενων αρχών.

Το πεδίο της Δημόσιας Διοίκησης

Η αποδοτική μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης στην Ελλάδα δύναται να 'ξεκλειδώσει' και να απελευθερώσει σημαντικούς πόρους και να δημιουργήσει μια σύγχρονη πλατφόρμα διαφάνειας, ασφάλειας και προώθησης της οικονομικής δραστηριότητας, αυξάνοντας συνολικά την παραγωγικότητα του Δημοσίου. Ο εξορθολογισμός αναφορικά με το μέγεθος και τις ανάγκες σε δομές και προσωπικό θα ενισχύσει τη σωστή αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού καθώς και την ταχύτητα και ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Τα οφέλη, αν και δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν, εκτιμάται ότι θα είναι ιδιαίτερα σημαντικά τόσο σε όρους διευκόλυνσης και προώθησης των οικονομικών δραστηριοτήτων όσο και σε όρους θέσπισης μιας μακροχρόνιας σχέσης εμπιστοσύνης με σημαντικό αντίκτυπο στην κοινωνική συνοχή.

Οι συνέργειες μεταξύ των αποδοτικότερων δομών, της ευρύτερης αξιοποίησης της σύγχρονης τεχνολογίας και των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού αποτελούν τη βάση πάνω στην οποία θα οικοδομηθεί η προώθηση μιας σύγχρονης, αποτελεσματικής και δίκαιης δημόσιας διοίκησης. Περαιτέρω ταυτόχρονη πρόοδος απαιτείται και στα τρία αυτά επίπεδα, εφόσον λειτουργούν συνεκτικά και συμπληρωματικά. Ως παράδειγμα αξίζει να αναφερθεί εδώ το πεδίο των μεταρρυθμίσεων για τις δημόσιες συμβάσεις (Σχήμα 9).

Σχήμα 9: Πλαίσιο μεταρρυθμίσεων για τις Δημόσιες Συμβάσεις

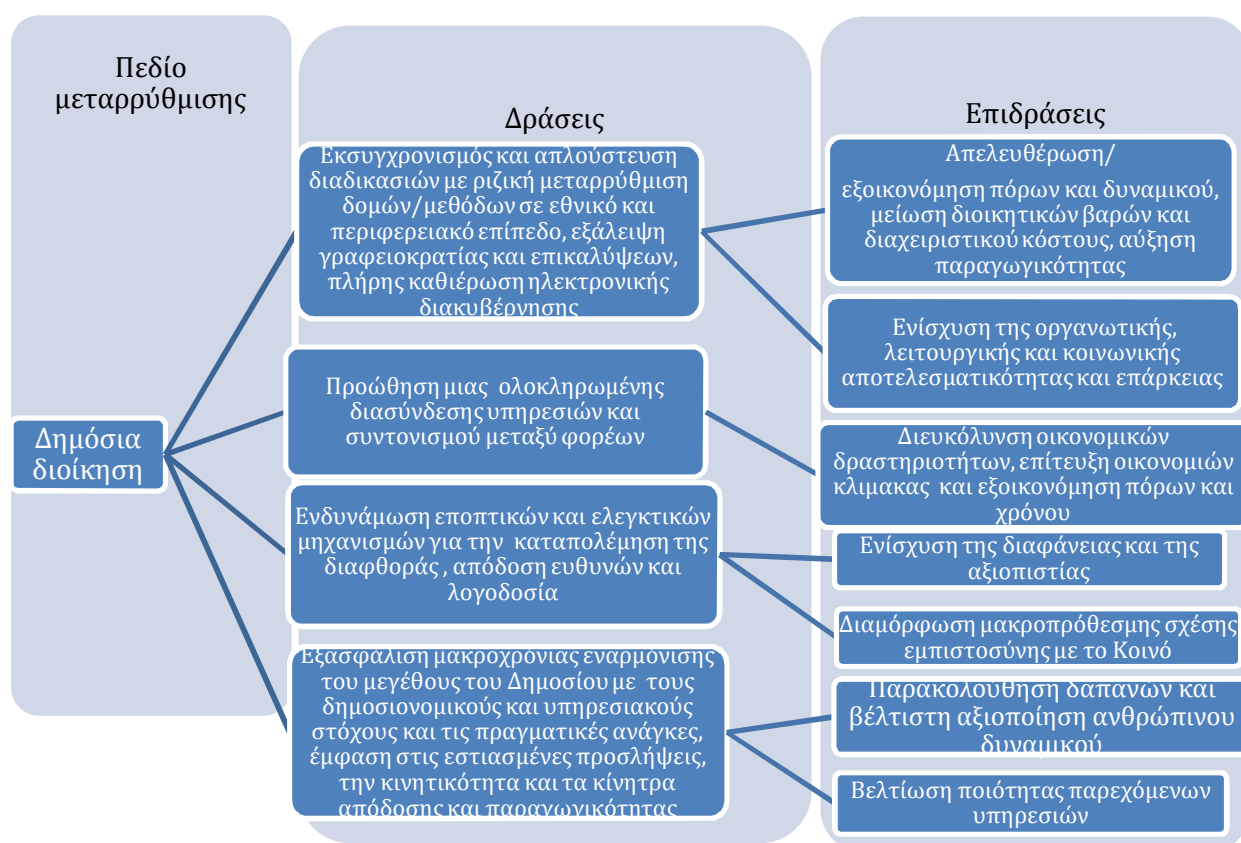
Θέσπιση νόμου-πλαίσιου για τη σύσταση της Ενιαίας Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων και τη σύσταση Κεντρικού Ηλεκτρονικού Μητρώου Δημοσίων Συμβάσεων (Μητρώο Ηλεκτρονικής Καταχώρισης Αιτημάτων /Μητρώο Ηλεκτρονικής Καταχώρισης Δημοσίων Συμβάσεων) και συναφείς αποφάσεις /λήψη μέτρων

- Αύξηση αποτελεσματικότητας μέσω περιορισμού γραφειοκρατίας
- Μείωση κόστους και εξοικονόμηση χρόνου
- Διαφάνεια και αποτροπή διαφθοράς
- Εξασφάλιση ίδιας αντιμετώπισης των οικονομικών συντελεστών
- Ενίσχυση του ανταγωνισμού
- Συγκέντρωση πληροφόρησης μέσω δημιουργίας αρχείου δεδομένων για προμήθειες
- Προώθηση των Κεντρικών Φορέων Αγορών για προμήθεια αγαθών/υπηρεσιών
- Καθορισμός συμβάσεων-πλαίσιο για χρήση σε συχνές αγορές προμηθειών και υπηρεσιών
- Προώθηση διαθεσιμότητας ηλεκτρονικών λειτουργιών όπως e-procurement και e-tendering

Οι σημαντικότερες μεταρρυθμιστικές δράσεις αφορούν στη συνέχιση του εκσυγχρονισμού και της απλούστευσης των διαδικασιών, με έμφαση στην εξάλειψη της γραφειοκρατίας και την πλήρη ενσωμάτωση της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, με παράλληλο στόχο την καταπολέμηση της διαφθοράς (Σχήμα 10). Η πολύπλευρη θετική επίδραση εφαρμογής των εν λόγω μεταρρυθμιστικών δράσεων δύναται να αξιολογηθεί στο παράδειγμα εδραίωσης συστήματος ηλεκτρονικής έκδοσης οικοδομικών αδειών. Η ηλεκτρονική υποβολή των αιτήσεων, καθώς και όλων των σχετικών δικαιολογητικών, παράλληλα με την απλοποίηση της διαδικασίας για την έκδοση, τη δημιουργία αρχείου

για την Ταυτότητα του Κτιρίου και την επιλογή του ελεγκτή δόμησης μέσω του ηλεκτρονικού συστήματος, θα οδηγούν στην εξοικονόμηση πόρων και χρόνου, στη συλλογή σημαντικών στοιχείων για το ακίνητο και στην παροχή διαφάνειας, καταργώντας τη δυνατότητα αθέμιτων συναλλαγών και περιορίζοντας τα φαινόμενα διαφθοράς. Ιδιαίτερο ρόλο θα αναλάβει και η προώθηση της διασύνδεσης μεταξύ των υπηρεσιών. Δράσεις στην κατεύθυνση αυτή αποτελούν η επέκταση της έκδοσης και διάθεσης ψηφιακών πιστοποιητικών, η άμεση προώθηση των θεσμικών παρεμβάσεων για την ευρεία εφαρμογή των ψηφιακών υπογραφών καθώς και την ηλεκτρονική διακίνηση εγγράφων μεταξύ των υπηρεσιών του Δημοσίου.

Σχήμα 10: Πεδίο μεταρρυθμίσεων Δημόσια Διοίκηση: Δράσεις και επιδράσεις

Η αποφασιστική καταπολέμηση της διαφθοράς, ενός φαινομένου που εξακολουθεί να χαρακτηρίζει την ελληνική οικονομία σε μεγάλο βαθμό και να επιδρά αρνητικά στην ανταγωνιστικότητά της, περνάει μέσα από την ενίσχυση και αυστηροποίηση των ελεγκτικών και εποπτικών μηχανισμών και την έμπρακτη απόδειξη μηδενικής ανοχής στην αντιμετώπιση φαινομένων διαφθοράς, κακοδιοίκησης ή αδιαφανών διαδικασιών.

Μέχρι να διαμορφωθεί μακροχρόνια μια συνολική μεταστροφή στη στάση και συμπεριφορά του συνόλου των δημόσιων λειτουργιών αναφορικά με τα εν λόγω φαινόμενα, ο αποτελεσματικός έλεγχος και η τιμωρία θα πρέπει να λειτουργήσουν ως αποτρεπτικοί παράγοντες. Σημαντική είναι περαιτέρω η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων των ελέγχων, η οποία καθοδηγεί και την αναγκαιότητα επιπρόσθετων μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων. Ένα τέτοιο υπόβαθρο δημιουργούν για παράδειγμα οι προτάσεις από τις εκθέσεις του Σώματος Επιθεωρητών Ελεγκτών Δημόσιας Διοίκησης (ΣΕΕΔΔ) για το 2012, οι οποίες εξειδικεύονται ανάλογα με το εάν αφορούν στην ποιότητα των διαδικασιών, στη νομιμότητα δράσεων των υπηρεσιών, αλλά και ανάλογα με τον φορέα στον οποίο αφορούν (π.χ. αποκατάσταση της νομιμότητας σε Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης Α' και Β' βαθμού).

Άκρως σημαντική και δυναμική μεταρρυθμιστική δράση για τη Δημόσια Διοίκηση της χώρας αποτελεί παράλληλα η αντιστοίχιση μεταξύ των πραγματικών αναγκών του Δημοσίου σε προσωπικό και του μεγέθους του, σε συνάρτηση πάντα με τους δημοσιονομικούς περιορισμούς. Η χαρτογράφηση των πραγματικών αναγκών –που είναι μια δυναμική συνιστώσα– των δημόσιων υπηρεσιών μπορεί να συνδεθεί με τον προσδιορισμό συγκεκριμένων στόχων. Στη βάση αυτή πρέπει να καθορίζεται η πολιτική προσλήψεων και μεταθέσεων, κυρίως μετά την ολοκλήρωση της ιδιάζουσας παρούσας φάσης. Η τελευταία, η οποία συνδέεται με το καθεστώς της κατάργησης εξειδικευμένων θέσεων και κατηγοριών, της κινητικότητας και των απολύσεων, προέκυψε ως αναγκαστική διαδικασία εξαιτίας ακριβώς της μη ορθολογικής εφαρμογής της παραπάνω αρχής αντιστοίχισης στο παρελθόν. Με στόχο τη βέλτιστη αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και την ορθή στελέχωση των υπηρεσιών για τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών, η διαδικασία καθορισμού των αναγκών πρέπει οπωσδήποτε να προηγείται της στελέχωσης. Παράλληλα, αναγκαία είναι η αποφυγή δημιουργίας εφησυχασμού αναφορικά με τη διατήρηση της μόνιμης θέσης εργασίας και της βέβαιης μισθολογικής εξέλιξης, η εξασφάλιση των οποίων θα έπρεπε να συνδέεται αποκλειστικά με κριτήρια απαραίτητων προσόντων, καταλληλότητας και παραγωγικότητας.

Η αναγκαιότητα εξορθολογισμού του προσωπικού της Δημόσιας Διοίκησης αγγίζει και το γενικότερο πεδίο μεταφοράς αρμοδιοτήτων από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα, δεδομένων των σημαντικών ελλείψεων πόρων και προσωπικού, ιδιαίτερα στους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, καθώς και των περιορισμών αναφορικά με τις προσλήψεις. Σε μια πρώτη διάσταση τέτοιες παρεμβάσεις μπορούν να συνδεθούν με τις κοινωνικές και προνοιακές υπηρεσίες, αλλά και με τον τομέα της καθαριότητας και φύλαξης κτιρίων και εγκαταστάσεων των δήμων. Με στόχο το «μικρότερο κράτος» και τον περιορισμό των δαπανών του, οι δράσεις μεταφοράς παροχής υπηρεσιών σε ιδιώτες που δύνανται να αποφέρουν τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά οφέλη πρέπει οπωσδήποτε να μην προκαλούν επιπλέον κόστος για τον φορολογούμενο, αλλά και να συνδέονται απαραίτητα με τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Το πεδίο της Φορολογίας

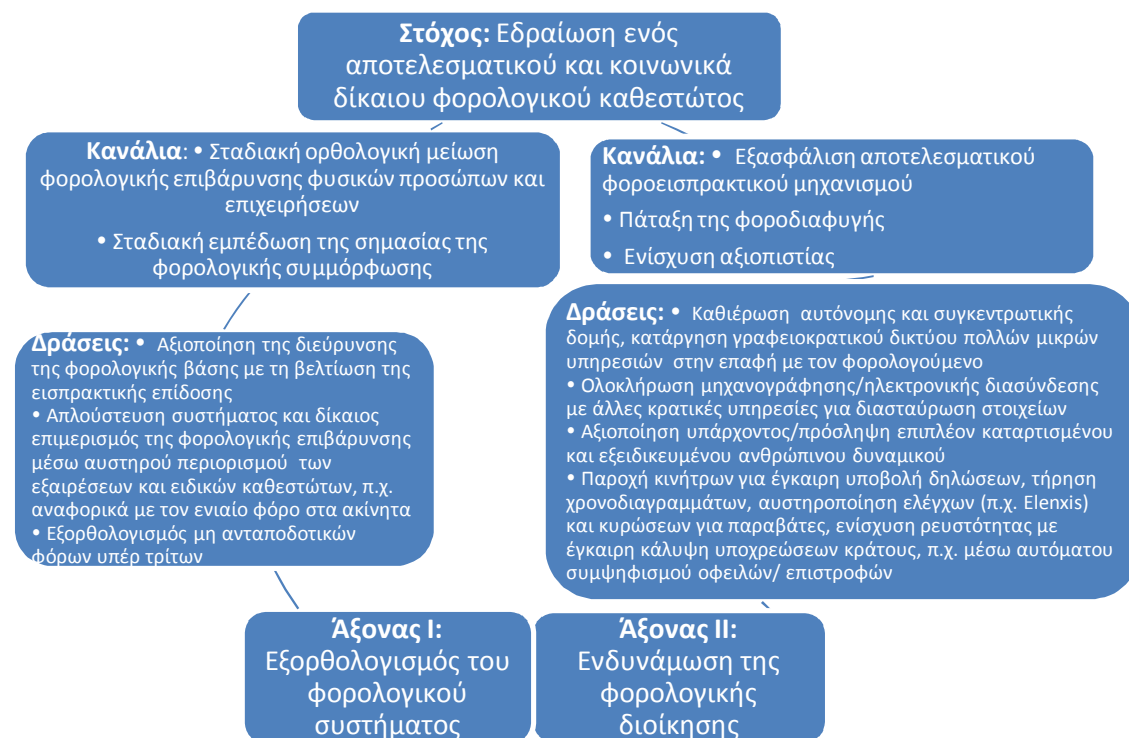
Η μεταρρυθμιστική διαδικασία στο πεδίο της φορολογίας κρίνεται στην παρούσα συγκυρία ως μια από τις πιο καταλυτικές, δεδομένου ότι αγγίζει δύο σημαντικές διαστάσεις. Η πρώτη αφορά στην απόλυτη αναγκαιότητα ενίσχυσης και διαχρονικής σταθεροποίησης του φορολογικού συστήματος, χωρίς μονομερείς και συνεχείς πρόσθετες δυσβάστακτες φορολογικές επιβαρύνσεις. Στόχος αυτής είναι από τη μία πλευρά η εξασφάλιση των κρατικών εσόδων από φόρους και από την άλλη η παροχή ενός σταθερού και αξιόπιστου φορολογικού περιβάλλοντος για την προσέλκυση και ενίσχυση των επενδύσεων στη χώρα. Η δεύτερη διάσταση ακουμπά την ευαίσθητη πλευρά της κοινωνικής δικαιοσύνης και ίσης κατανομής των φορολογικών βαρών, η οποία, άπαξ και εδραιωθεί, δύναται να συμβάλλει σημαντικά στο πεδίο της ενδυνάμωσης της κοινωνικής συνοχής και της ενίσχυσης της αξιοπιστίας απέναντι στον κρατικό μηχανισμό.

Οι απαιτούμενες δράσεις, σε συνδυασμό με τις ήδη εφαρμοζόμενες και τις υπό άμεση εφαρμογή (νέος Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος, νέος Κώδικας Φορολογικής Δικονομίας, απλούστευση και βελτίωση του Κώδικα Φορολογικής Απεικόνισης Συναλλαγών [πρώην Κώδικας Βιβλίων και Στοιχείων], εκσυγχρονισμός του Κώδικα Εισπράξεως Δημοσίων Εσόδων), συνδέονται με δύο βασικούς άξονες παρεμβάσεων: τον μηχανισμό του φορολογικού συστήματος και τον θεμελιώδη ρόλο που αναλαμβάνει η φορολογική διοίκηση (Σχήμα 11). Ειδικότερα, η διαδικασία της διεύρυνσης της φορολογικής βάσης πρέπει να συνεχιστεί μέχρι να επιτευχθεί μια ισορροπημένη κατανομή των φορολογικών βαρών σε συνάρτηση με την οικονομική δυνατότητα και την εισοδηματική κατάσταση. Η καθολική εξάλειψη της πολυπλοκότητας του φορολογικού συστήματος μέσω της κατάργησης ειδικών καθεστώτων και εξαιρέσεων, σε συνδυασμό με την έγκαιρη και ολοκληρωμένη διασταύρωση στοιχείων και ανταλλαγή πληροφορήσης, θα διευκολύνουν ριζικά τη διαχείριση του συστήματος φορολογίας. Αναφορικά με τον φόρο εισοδήματος, έμφαση πρέπει να δοθεί στους φορολογούμενους με σημαντική φορολογητέα ύλη, καθώς και τα εύπορα φυσικά πρόσωπα και τους αυτοαπασχολούμενους υψηλών εισοδημάτων. Παράλληλα, και σε σχέση με τη φορολόγηση της ακίνητης περιουσίας, επιβάλλεται η περιφερειακή εξισορρόπηση της επιβάρυνσης, αλλά και η σύνδεσή της με τη δημιουργία εισοδήματος.

Ως αποτέλεσμα, θα ανοίξει ο δρόμος για την αποτελεσματικότερη καταπολέμηση της φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής, περιορίζοντας ή και καταργώντας τον αθέμιτο ανταγωνισμό που δημιουργείται εις βάρος όλων όσοι συμμορφώνονται από τους φοροδιαφεύγοντες. Καίριες θα είναι οι συνεπαγόμενες θετικές επιδράσεις στα δημοσιονομικά έσοδα, αλλά και στην ενίσχυση της αξιοπιστίας και του αισθήματος δικαίου. Τα παραπάνω θα καταστήσουν εφικτή τη δημιουργία ενός ενάρετου κύκλου ευνοϊκών έμμεσων και άμεσων αποτελεσμάτων μέσα από τη φορολογική συμμόρφωση, τα φορολογικά έσοδα, την ενίσχυση της προσπάθειας δημοσιονομικής εξυγίανσης και

τη συμβολή στην πορεία προς μια μακροχρόνια βιώσιμη ανάπτυξη, με ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής.

Σχήμα 11: Πλαίσιο μεταρρυθμίσεων για τη Φορολογία

Σταδιακά, θα δρομολογηθεί έτσι και ο περιορισμός της φορολογικής επιβάρυνσης, εφόσον με τη βελτίωση των εγχώριων οικονομικών συνθηκών και τη δημοσιονομική εξυγίανση καταστεί εφικτή η ορθολογική μείωση των φορολογικών συντελεστών, τόσο στα φυσικά πρόσωπα, επιδρώντας ευνοϊκά στην εγχώρια ζήτηση, όσο και τις επιχειρήσεις, επιδρώντας θετικά στις επενδυτικές τους δραστηριότητες. Ιδιαίτερα κρίσιμη για την αποφυγή παρεμπόδισης της επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι η εξάλειψη της τακτικής μεταβλητότητας του ισχύοντος φορολογικού καθεστώτος. Με τον τρόπο αυτόν πρέπει να παρέχεται ένας απαραίτητος βαθμός σταθερότητας συνθηκών στους εγχώριους αλλά και ξένους επενδυτές και να καθίσταται εφικτός ο μεσοπρόθεσμος προγραμματισμός αναφορικά με την αναμενόμενη φορολογική επιβάρυνση. Ενδεικτικά, σημαντικό ρόλο στη σταδιακή ανάκαμψη της αγοράς ακινήτων δύναται να διαδραματίσει η εδραίωση ενός ορθολογικού και σταθερού συστήματος φορολόγησης της ακίνητης περιουσίας, τόσο αναφορικά με το φορολογικό βάρος για την κατοχή όσο και τη διευκόλυνση των μεταβιβάσεων ακινήτων. Ταυτόχρονα, η έγκαιρη κάλυψη των υποχρεώσεων του κράτους απέναντι στους πολίτες και τις επιχειρήσεις είναι απόλυτα αναγκαία για την αποφυγή απορρόφησης ζωτικής ρευστότητας, αλλά και στρεβλής δημιουργίας επιπλέον οφειλών απέναντι στο κράτος. Άμεσης επίλυσης χρήζει, για παράδειγμα, το πρόβλημα των καθυστερήσεων στην επιστροφή του ΦΠΑ στις εξαγωγικές επιχειρήσεις.

Το πεδίο του Ασφαλιστικού-Συνταξιοδοτικού Συστήματος

Η εξυγίανση του ασφαλιστικού-συνταξιοδοτικού συστήματος στην Ελλάδα συνδέεται με την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής μέσω της δίκαιης και ορθολογικής αναδιανομής πόρων μεταξύ των γενεών. Με άλλα λόγια, η μεταρρυθμιστική διαδικασία αναφορικά με το ασφαλιστικό-συνταξιοδοτικό σύστημα της χώρας αφορά σε ένα γενικότερο πλαίσιο τη λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων για την εξασφάλιση της δυνατότητας διαγενεακής κάλυψης των συνταξιοδοτικών δαπανών από τις ασφαλιστικές εισφορές, με άλλα λόγια της οικονομικής βιωσιμότητας του συστήματος.

Η ιδιαίτερη δυσκολία εύρεσης αποτελεσματικών μέτρων έγκειται κυρίως στο ότι η μακροχρόνια εξάλειψη των προβλημάτων του ασφαλιστικού-συνταξιοδοτικού συστήματος συνδέεται με διαρθρωτικά ζητήματα όπως η μορφή του ίδιου του συστήματος, το δημογραφικό, η εξέλιξη του προσδόκιμου ζωής και η κατανομή των πόρων. Ταυτόχρονα, οι δυσχέρειες ενισχύονται από τις ιδιαίτερα δυσμενείς επιπτώσεις του φαινομένου της αδήλωτης εργασίας, η οποία όχι μόνο στρέφεται εις βάρος των ιδίων των δικαιωμάτων των εργαζομένων και προκαλεί αθέμιτο ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων, αλλά και επιδρά αρνητικά στα έσοδα και τη χρηματοδοτική επάρκεια του ασφαλιστικού συστήματος. Αξίζει να αναφερθεί εδώ η ιδιαίτερη σημασία της αυστηρής και αποτελεσματικής εφαρμογής του σχεδίου «ARTEMIS» για την καταστολή της αδήλωτης εργασίας, δεδομένων και των αποτελεσμάτων των ελέγχων για το 2012. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 40% των εργαζομένων στις επιχειρήσεις που ελέγχθηκαν βρέθηκαν ανασφάλιστοι (κυρίως στους τομείς εστίασης, στο εμπόριο και τα βενζινάδικα), ενώ οι εκτιμήσεις του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ για τις απώλειες μόνο του ΙΚΑ από την αδήλωτη εργασία μιλούν για €6 δισ. το 2012.

Συνολικά, η ιδιαίτερη σημασία των μεταρρυθμιστικών παρεμβάσεων έγκειται από τη μία πλευρά στον κοινωνικό ρόλο που επιτελεί το σύστημα και, από την άλλη, στην οικονομική του διάσταση που αφορά την επιβάρυνση του Κρατικού Προϋπολογισμού και του μη μισθολογικού κόστους. Παράλληλα, οι μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις στο ασφαλιστικό-συνταξιοδοτικό σύστημα δεν δύνανται να είναι σε μόνιμη βάση ζήτημα αυξήσεων των συνταξιοδοτικών ορίων, περικοπής των συντάξεων και αύξησης ή διατήρησης σε υψηλά επίπεδα των ασφαλιστικών εισφορών. Αυτό γίνεται κατανοητό ιδιαίτερα στην παρούσα συγκυρία, όπου η σημαντική περικοπή των συντάξεων έχει φτάσει σε οριακό σημείο και η μείωση του μη μισθολογικού κόστους μέσω της μείωσης των ασφαλιστικών εισφορών αποτελεί σε σημαντικό βαθμό ζήτημα επιβίωσης της εγχώριας επιχειρηματικότητας και λύσης του θεμελιώδους προβλήματος της ανεργίας.

Τμήμα της λύσης θα αποτελέσουν δράσεις που αφορούν στον εξορθολογισμό της κατανομής των πόρων εντός του συστήματος όπως η περαιτέρω μείωση λειτουργικών εξόδων μέσω της πλήρους ενοποίησης όλων των ταμείων, της οριστικής κατάργησης αδικαιολόγητων προνομίων συγκεκριμένων ομάδων και του εξορθολογισμού των πολλαπλών συντάξεων, η αυστηρή καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και εισφοροαποφυγής με στόχο την αύξηση της εισπραξιμότητας, καθώς και ο επανασχεδιασμός

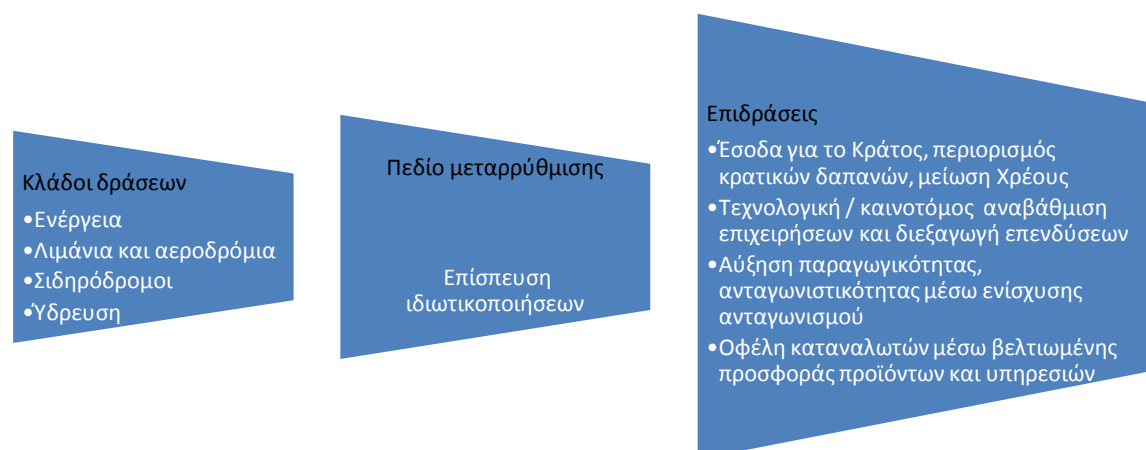
της σχέσης μεταξύ της βασικής και της αναλογικής σύνταξης και των επιδράσεων της στα ποσοστά αναπλήρωσης με στόχο την παροχή κινήτρων για παραμονή στην εργασία. Δράσεις είναι επίσης απαραίτητες για μια διαχρονική λύση αναφορικά με τα χρέη του ΟΑΕΕ, όπως η μετάβαση σε χαμηλότερη κλάση, ώστε να καλύπτονται οι τρέχουσες οφειλές και να παρέχεται ασφάλιση, με ταυτόχρονη ρύθμιση για τις οφειλές είτε με εξόφληση κατά τον υπόλοιπο επαγγελματικό βίο, είτε στο τέλος ή σε περίπτωση αδυναμίας εξόφλησης με μετατροπή σε ασφαλισίμο χρόνο.

Παράλληλα, καίριες μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις στο δομικό και διαρθρωτικό σκέλος του ασφαλιστικού-συνταξιοδοτικού συστήματος αφορούν στον ορθολογικό σχεδιασμό και την παροχή κινήτρων. Ειδικότερα, κίνητρα που θα βελτιώσουν τη μακροχρόνια βιωσιμότητα του ασφαλιστικού-συνταξιοδοτικού συστήματος πρέπει να σχεδιαστούν και να δοθούν σε τρία βασικά πεδία: το πρώτο αφορά σε κίνητρα για την ανακοπή και την αντιστροφή της δημογραφικής γήρανσης, το δεύτερο σε κίνητρα για την ενθάρρυνση της δηλωμένης εργασίας και το τρίτο σε κίνητρα για ανάληψη μέρους της ασφαλιστικής δαπάνης από τον ιδιωτικό τομέα μέσω της διαχρονικής μετατόπισης βάρους από τον πρώτο πυλώνα (δημόσιο σύστημα ασφάλισης) στους άλλους δύο πυλώνες (επαγγελματικά ταμεία και ιδιωτική ασφάλιση). Ο σχεδιασμός παροχής τέτοιων κινήτρων απαιτεί τη συνεργασία του ιδιωτικού με τον δημόσιο τομέα και πρέπει βεβαίως να λαμβάνει υπόψη τη δημοσιονομική υγεία της χώρας, καθώς και τις εκάστοτε οικονομικές συνθήκες και τις τυχόν αναμενόμενες διακυμάνσεις αυτών.

Το πεδίο των Ιδιωτικοποιήσεων και της Αξιοποίησης της Περιουσίας του Δημοσίου

Η αυστηρή και συντεταγμένη προώθηση των διαδικασιών ιδιωτικοποίησης στην Ελλάδα αποτελεί δέσμευση της ελληνικής κυβέρνησης και η συμβολή τους στη βελτίωση των οικονομικών στοιχείων καθίσταται σαφής ήδη μέσα από το χρονοδιάγραμμα της λεπτομερούς ποσοτικοποίησης των σχετιζόμενων ετήσιων στόχων έως το 2020 (συνολικά περίπου €19,5 δισ.). Ο καταλυτικός ρόλος ωστόσο των ιδιωτικοποιήσεων δεν περιορίζεται στην επιθυμητή επίδρασή τους μέσω της περιστολής των κρατικών δαπανών και της αύξησης των εσόδων –με ό,τι αυτές συνεπάγονται για τα δημοσιονομικά οικονομικά στοιχεία της χώρας. Αντίθετα, και υπό την προϋπόθεση των σωστών επιλογών και της σωστής προετοιμασίας των περιουσιακών στοιχείων προς παραχώρηση, η ανάμειξη του ιδιωτικού τομέα αναμένεται να αποφέρει σημαντικές θετικές επιδράσεις σε πολλαπλά επίπεδα (Σχήμα 12).

Σχήμα 12: Πεδίο μεταρρυθμίσεων Ιδιωτικοποιήσεις: σημαντικότεροι κλάδοι δράσεων και εκτιμώμενες επιδράσεις

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο βασικός όγκος των προγραμματισμένων ιδιωτικοποιήσεων προσδιορίζεται γύρω από κλάδους που ενσωματώνουν δίκτυα και αγγίζουν τους πιο κρίσιμους τομείς της οικονομίας. Ειδικότερα, σχετίζονται κυρίως με τον τομέα της ενέργειας (ΔΕΗ, ΕΛΠΕ, ΔΕΠΑ), των δικτύων ύδρευσης (ΕΥΔΑΠ και ΕΥΑΘ), των μεταφορών και του τουρισμού (αεροδρόμια, λιμάνια, σιδηρόδρομος, μαρίνες). Η μεταρρυθμιστική διαδικασία στο πεδίο των ιδιωτικοποιήσεων αφορά συνεπώς σε μεγάλο βαθμό την ενίσχυση της αποδοτικής λειτουργίας των αγορών δικτύων και την ενδυνάμωση των σχετιζόμενων υποδομών συνεπαγόμενη έτσι τη διευκόλυνση των ροών πόρων και διαχρονικά τη σημαντική μείωση του κόστους. Παράλληλα συνεπάγεται και τη μετατόπιση σημαντικού βαθμού του συνδεδεμένου κινδύνου από τους φορολογούμενους πολίτες στους ιδιωτικούς φορείς.

Για να καταστεί δυνατή η όσο το δυνατόν ευρύτερη αποκόμιση ωφελειών από τη μεταρρυθμιστική διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων πρέπει αυτή να επισπευσθεί ώστε η πραγματοποίηση των ποσοτικών και ποιοτικών θετικών επιδράσεων και των δυνητικών πολλαπλασιαστικών επιδράσεων να μπορέσει να συμβάλει στο στάδιο της εξόδου από την κρίση και της επανεκκίνησης της ελληνικής οικονομίας. Επίσης ειδικό βάρος πρέπει να δοθεί στη γενικότερη διαφανή και αξιόπιστη διαμόρφωση του κανονιστικού πλαισίου και την υιοθέτηση της απαραίτητης νομοθεσίας, την ορθολογική αναδιάρθρωση πριν από τη διεξαγωγή της ιδιωτικοποίησης (π.χ. διαλεύκανση μη αμφισβητούμενων αξιώσεων και κρατικών ενισχύσεων) αλλά και στον στοχευμένο και στρατηγικό σχεδιασμό ώστε να περιορίζεται η δημιουργία εμποδίων στην επιθυμητή μελλοντική ανάπτυξη των συνδεδεμένων κλάδων (π.χ. μέσω του προσδιορισμού ανώτατων ορίων για τα αερολιμενικά τέλη και τους φόρους ώστε να μην θίγεται ο τουριστικός κλάδος).

ΠΛΑΙΣΙΟ 2: ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ COSCO PACIFIC

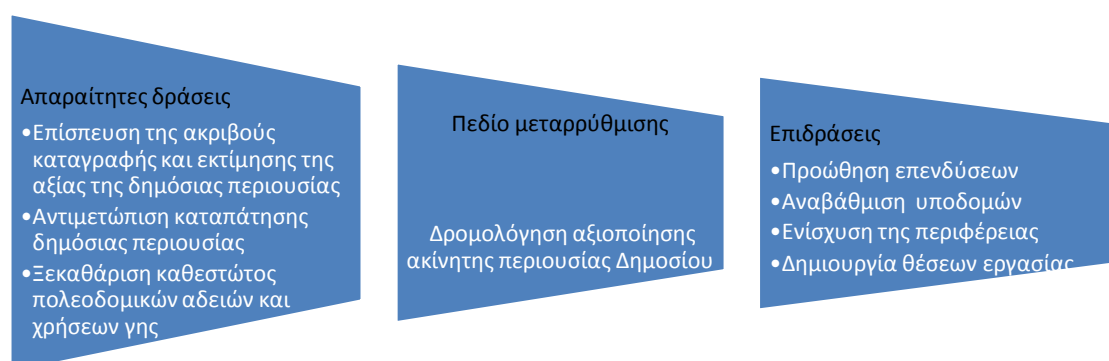
- Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της παραχώρησης στην COSCO δύο προβλητών στον εμπορευματικό σταθμό του λιμένα Πειραιώς, το οποίο αποτελεί επένδυση οδηγό για την αξιοποίηση άλλων λιμένων και μεταφορικών ή άλλου τύπου υποδομών στη χώρα καθώς και πρότυπο για την προσέλκυση νέων ξένων επενδύσεων. Ειδικότερα, η εν λόγω επένδυση επέφερε μια σημαντική αύξηση της χωρητικής ικανότητας, της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας του λιμένος, όπως αντανakλάται στην προσέλκυση φορτίων από παγκόσμιες ναυτιλιακές εταιρείες τακτικών γραμμών, καθώς και την αύξηση του μεριδίου της κίνησης εμπορευματοκιβωτίων στη Μεσόγειο. Ακόμα πιο σημαντικό όμως καθίσταται το γεγονός ότι η επένδυση αυτή παρέχει τις προϋποθέσεις ώστε η χώρα να καταστεί ένας διεθνής κόμβος αναδιακίνησης εμπορευμάτων και υποδοχής-προώθησης τους στην ευρωπαϊκή ενδοχώρα.
- Περαιτέρω επαύξηση των εσόδων της ΟΛΠ Α.Ε. (η οποία κατέγραψε στο πρώτο εξάμηνο του 2013 αυξημένα κέρδη μετά τους φόρους κατά 208,64% ως προς το αντίστοιχο εξάμηνο του 2012, με αναμενόμενη περαιτέρω αύξηση στα έσοδα και την κερδοφορία στο τρίτο τρίμηνο λόγω κρουαζιέρας) αναμένεται να επιφέρει η επένδυση ύψους 230 εκατ. € για την (α) κατασκευή και εκμετάλλευση της Δυτικής Προβλήτας ΙΙΙ του Σταθμού Εμπορευματοκιβωτίων της ΟΛΠ Α.Ε. από την ΣΕΠ Α.Ε. (πλήρως ελεγχόμενη θυγατρική εταιρεία της COSCO Pacific Limited), (β) κατασκευή για λογαριασμό της ΟΛΠ Α.Ε. της Προβλήτας Πετρελαιοειδών και (γ) αναβάθμιση με νέο μηχανολογικό εξοπλισμό της Προβλήτας ΙΙ και της Ανατολικής Προβλήτας ΙΙΙ ΣΕΜΠΟ. Σε συνδυασμό και με την εγκατάσταση σύγχρονων Γερανογεφυρών, εκτός του ρόλου που θα αναλάβει ο Πειραιάς ως λιμάνι-κόμβος εξυπηρέτησης πλοίων νέας γενιάς, η δυναμικότητα των Προβλητών ΙΙ και ΙΙΙ της ΣΕΠ Α.Ε. θα αυξηθεί από 3.700.000 TEU σε 6.200.000 TEU.

Μεταρρυθμιστικές παρεμβάσεις με στόχο την ορθολογική χρήση των διαθέσιμων πόρων αφορούν και στην καλύτερη δυνατή αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του Δημοσίου. Η συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα στο συγκεκριμένο πεδίο δύναται να αποφέρει σημαντικά οφέλη σε όρους επενδύσεων και δημιουργίας θέσεων εργασίας που θα συνδυάζονται σε μεγάλο βαθμό με την προώθηση έργων υποδομών και την αναβάθμιση των αστικών περιοχών και της περιφέρειας. Η επιτυχία της υλοποίησης της εν λόγω μεταρρύθμισης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό τόσο από τη λεπτομερή καταγραφή και ταξινόμηση της υπάρχουσας ακίνητης κρατικής περιουσίας όσο και από την όσο το δυνατόν πιο ρεαλιστική αποτίμηση της αξίας της (Σχήμα 13). Στην πρώτη περίπτωση σημαίνουντα ρόλο αναλαμβάνουν ζητήματα τεχνικής, πολεοδομικής ή/και νομικής φύσεως, ενώ στη δεύτερη κυριαρχούν οικονομικές παράμετροι όπως η φορολογία, συγκεκριμένα στοιχεία κόστους, ο χρονικός ορίζοντας αξιοποίησης αλλά και οι γενικότερες συνθήκες αγοράς.

Ενδιαφέρουσες ειδικές περιπτώσεις του μεταρρυθμιστικού πεδίου της αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας αποτελούν οι ΟΤΑ και τα ασφαλιστικά ταμεία. Στην περίπτωση των ΟΤΑ, η ιδιαίτερη σημασία μιας αποτελεσματικής αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας έγκειται στη δυνητική συμβολή της στη βελτίωση των χρηματοοικονομικών δεδομένων και συνεπώς της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας των ΟΤΑ. Η στοχευμένη διαμόρφωση ενός συνολικού πλαισίου για την εξεύρεση του καταλληλότερου τρόπου αξιοποίησης (π.χ. διατήρηση ή μίσθωση ή εκποίηση), και συνολικά για έναν διαφανή οικονομικό σχεδιασμό και μια ορθολογική διαχείριση θα συνεισφέρει στην ελαχιστοποίηση απώλειας πόρων και θα ενισχύσει τον ρόλο της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Αναφορικά με την ακίνητη περιουσία των ασφαλιστικών ταμείων, η αξιοποίηση των ιδιόκτητων ακινήτων για ιδία χρήση αντί της μίσθωσης συνεπάγεται από μόνη της μια συνιστώσα περιστολής δαπανών. Σε όλες αυτές τις διαδικασίες πρωταρχική προϋπόθεση αποτελεί η συγκέντρωση και επεξεργασία του μεγαλύτερου δυνατού όγκου πληροφόρησης αναφορικά με τα κύρια χαρακτηριστικά της υπάρχουσας ακίνητης περιουσίας (π.χ. αριθμού, μεγέθους, αξίας, κατηγοριοποίηση κατά είδος χρήσης, γεωγραφική περιοχή και τύπο επένδυσης).

Σχήμα 13: Πεδίο μεταρρυθμίσεων Αξιοποίηση ακίνητης περιουσίας δημοσίου: απαραίτητες δράσεις και εκτιμώμενες επιδράσεις

Το πεδίο της Χωροταξίας με σεβασμό στο Περιβάλλον

Θεμελιώδη ρόλο στην επίτευξη, σε σημαντικό βαθμό, της στρατηγικής στόχευσης για το νέο αναπτυξιακό όραμα για την Ελλάδα θα διαδραματίσει η συμβατότητα και σύμπλευση μεταξύ των επιμέρους στόχων, σε εθνικό, περιφερειακό και κλαδικό επίπεδο, και του πεδίου της χωροταξίας με σεβασμό στο περιβάλλον. Αυτό ισχύει τόσο κατά την τρέχουσα συγκυρία προσπάθειας εξόδου από την κρίση και επανεκκίνησης της οικονομίας όσο και σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Σημαντικό ρόλο για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης αναλαμβάνουν οι δράσεις με στόχο την εσωτερική ενδυνάμυνση των εξωτερικότητων που προκύπτουν σαν απόρροια εκείνων των παραγωγικών και καταναλωτικών δραστηριοτήτων που υποβαθμίζουν το περιβάλλον. Ο σχεδιασμός τέτοιων δράσεων, που ενσωματώνουν την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», πρέπει να πραγματοποιείται έτσι ώστε να δημιουργεί κίνητρα και να ενθαρρύνει την μετάβαση σε πιο «καθαρά» προϊόντα και «καθαρές» τεχνολογίες. Με τον τρόπο αυτόν μπορεί να επιτυγχάνεται από τη μία πλευρά η εφαρμογή νέων τεχνολογιών και καινοτομίας και από την άλλη να σημειώνονται και βελτιώσεις σε όρους ανταγωνιστικότητας.

Αναφορικά με το χωροταξικό, με δεδομένα (α) τον ρόλο που είναι επιθυμητό να αναλάβουν οι επενδύσεις –συμπεριλαμβανομένων των ΑΞΕ– γενικότερα και συγκεκριμένοι κλάδοι της οικονομίας όπως η βιομηχανία και ο τουρισμός ειδικότερα, (β) τη σημασία ολοκλήρωσης των μεγάλων έργων υποδομών και (γ) τη βαρύτητα της ορθής και αποτελεσματικής λειτουργίας των αγορών δικτύων, ένας εστιασμένος στρατηγικός

χωροταξικός σχεδιασμός αποτελεί μονόδρομο για τη χώρα. Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί παράλληλα τόσο ο συντονισμός με τον σχεδιασμό των δικτύων των υποδομών όσο και η ενίσχυση των διαδικασιών χωροταξικού σχεδιασμού και σε περιφερειακό επίπεδο με συμμετοχή των εμπλεκόμενων φορέων στα συστήματα λήψης αποφάσεων. Με γνώμονα έναν αποδοτικό και αποτελεσματικό χωροταξικό σχεδιασμό όπου θα πρωτοστατεί ο σεβασμός προς το περιβάλλον, μέσω για παράδειγμα της αξιοποίησης των χώρων πρασίνου και του υποθαλάσσιου πλούτου, συγκεκριμένες μεταρρυθμιστικές δράσεις μπορούν να προωθηθούν και να εφαρμοστούν ώστε να περιοριστούν οι παράγοντες που δρουν ανασταλτικά στο πεδίο της χωροταξίας.

Μια σημαντική δράση αφορά τον στοχευμένο πολεοδομικό σχεδιασμό, συμπεριλαμβανομένης της θεσμοθέτησης των χρήσεων γης και της κατάργησης των παρεκκλίσεων γύρω από οικισμούς και της εκτός σχεδίου δόμησης. Αναγκαία καθίσταται περαιτέρω η ολοκληρωμένη διακυβέρνηση των χρήσεων γης, συμπεριλαμβανομένων των αγροτικών περιοχών, των μητροπολιτικών αξόνων αλλά και των θαλάσσιων χώρων, με αναμενόμενες άμεσες θετικές επιδράσεις αναφορικά με τις επενδύσεις, τον τουρισμό, την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας, αλλά και τον φοροεισπρακτικό μηχανισμό αναφορικά με το σκέλος της ακίνητης περιουσίας. Ένα άλλο σημαντικό κεφάλαιο στην κατεύθυνση αυτή θα αποτελέσει η ολοκλήρωση του Κτηματολογίου και η εξασφάλιση της δυνατότητας παροχής ολοκληρωμένων ηλεκτρονικών υπηρεσιών Κτηματολογίου και Χαρτογράφησης. Μέσω της λεπτομερούς καταγραφής και οριοθέτησης της ακίνητης περιουσίας, αλλά και των δασών και του αιγιαλού από τη μία πλευρά θα επιτυγχάνεται η κατοχύρωση της ιδιοκτησίας, η διευκόλυνση των διαδικασιών μεταβίβασης ακίνητης περιουσίας και η προώθηση των διαδικασιών απαλλοτριώσεων/αποζημιώσεων και από την άλλη θα αποτρέπεται η αυθαιρεσία και η καταπάτηση. Επιπλέον οφέλη θα προκύψουν από τη διασύνδεση μεταξύ των βάσεων δεδομένων συναφών υπηρεσιών, όπως του Κτηματολογίου και της Πολεοδομίας, των Αδειών Κατασκευών και του Συστήματος Αναγνώρισης Αγροτεμαχίων.

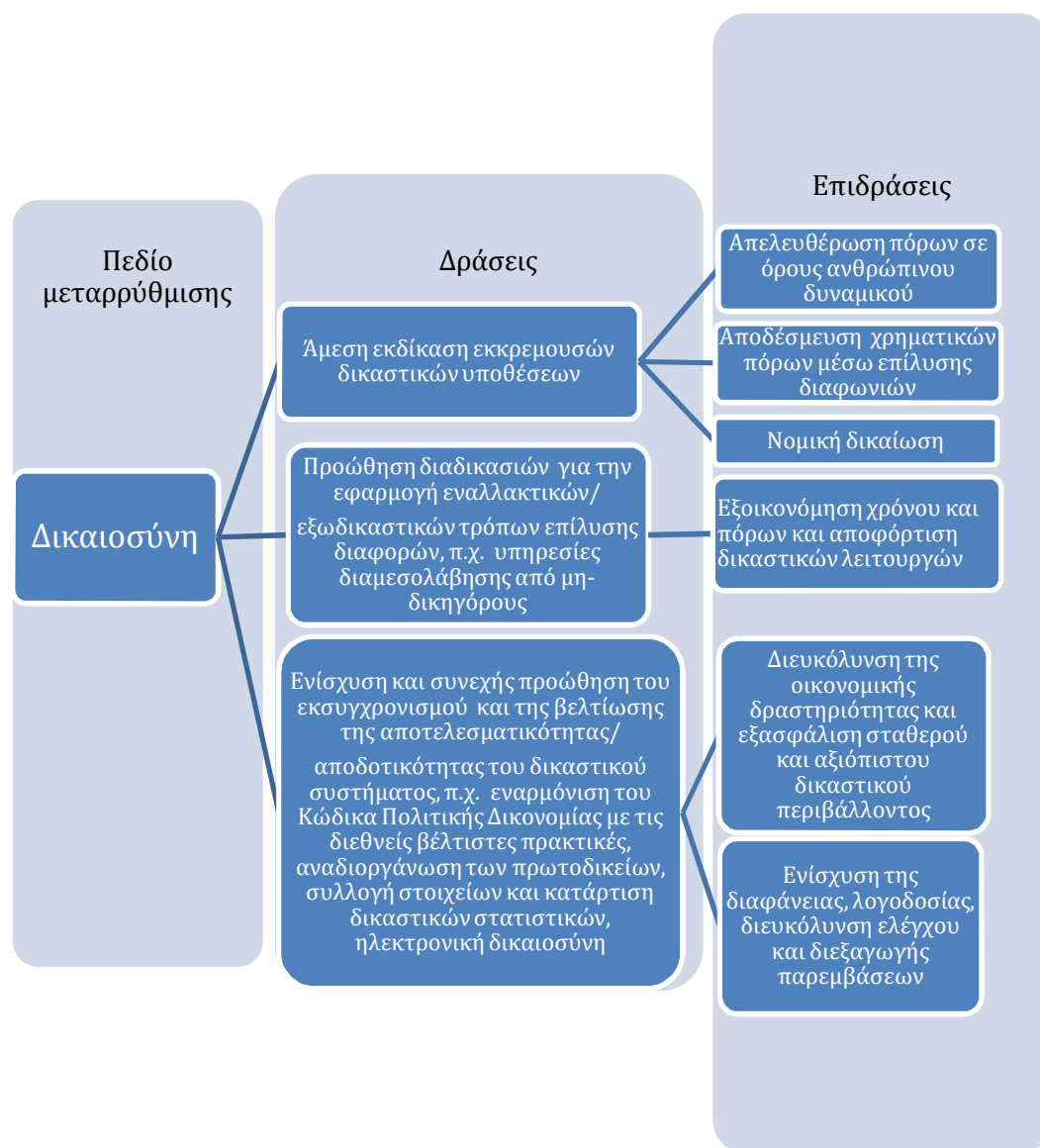
Το πεδίο της Δικαιοσύνης

Η οικονομική δραστηριότητα και το κράτος δικαίου δύνανται να ενισχυθούν σημαντικά και μέσω της προώθησης των αναγκαίων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων στο πεδίο της δικαιοσύνης. Εστιασμένες παρεμβάσεις θα εξασφαλίσουν ένα περιβάλλον ασφάλειας και αξιοπιστίας, σε ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο πεδίο όπως αυτό της δικαιοσύνης. Το Σχήμα 14 απεικονίζει τις επιμέρους επιδράσεις συγκεκριμένων στοχευμένων δράσεων στο εν λόγω πεδίο μεταρρυθμίσεων.

Ο πολίτης είτε ως εργαζόμενος ή ως καταναλωτής, ο επιχειρηματικός κόσμος και οι δυνητικοί ξένοι επενδυτές επιθυμούν και πρέπει να περιβάλλονται από ένα αποτελεσματικό, ασφαλές και δίκαιο καθεστώς δικαιοσύνης. Στην εξασφάλιση ενός παρόμοιου περιβάλλοντος θα συμβάλλουν από τη μία πλευρά όλες οι παρεμβάσεις που διευκολύνουν τη δίκαιη και άμεση εκδίκαση υποθέσεων. Τέτοιου είδους παρεμβάσεις

συνδέονται με την εκκαθάριση, το συντομότερο δυνατόν, όλων των εκκρεμών υποθέσεων ώστε να μην κατασπαταλώνται χρηματικοί πόροι εξαιτίας των καθυστερήσεων και αναβολών και να μην εγκλωβίζονται οι δικαστικοί λειτουργοί. Στον περιορισμό της συσσώρευσης υποθέσεων προς εκδίκαση θα συμβάλλει σημαντικά, από την άλλη, η προώθηση διαδικασιών εξωδικαστικής επίλυσης διαφορών, όπως μέσω της διαιτησίας και των προ-δικαστικών συμβιβασμών.

Σχήμα 14: Πεδίο μεταρρυθμίσεων Δικαιοσύνη: Δράσεις και επιδράσεις

Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στη βελτίωση της λειτουργίας και την επίτευξη εκδίκασης των υποθέσεων αναφορικά με την επιβολή ποινών για τη φοροδιαφυγή. Μια τέτοια άμεση παρέμβαση θα έχει διπλή θετική επίδραση, παρέχοντας από τη μία πλευρά ισχυρότερα αντικίνητρα για την μη καταβολή των φορολογικών υποχρεώσεων, και απελευθερώνοντας, από την άλλη, σημαντικά κονδύλια. Γενικότερα, προκύπτει ότι το βασικό πρόβλημα δεν εστιάζεται στην έλλειψη κονδυλίων, δικαστών ή δικηγόρων, αλλά είναι περισσότερο συστημικό εφόσον η Ελλάδα κατατάσσεται στις υψηλότερες

θέσεις ως προς τον απαιτούμενο χρόνο για την επίλυση και τον αριθμό των εκκρεμών διοικητικών υποθέσεων (EU Justice Scoreboard 2013). Συνεπώς οι απαραίτητες παρεμβάσεις πρέπει να εστιάζουν στην εξάλειψη των διοικητικών εμποδίων, την έγκαιρη παροχή όλων των απαραίτητων στοιχείων και την εξασφάλιση των αναγκαίων νομοθετικών ρυθμίσεων για την όσο το δυνατόν πιο άμεση διευθέτηση των υποθέσεων που προκύπτουν.

Από την άλλη πλευρά, απόλυτα απαραίτητη καθίσταται η ολοκληρωμένη παροχή πληροφόρησης αναφορικά για παράδειγμα με στοιχεία για τον αριθμό των δικαστών και του διοικητικού προσωπικού αλλά και των εκκρεμών υποθέσεων, των εισροών/εκροών υποθέσεων και ειδικότερα στοιχεία αναφορικά με κατηγοριοποιήσεις ανά κλάδο στις περιπτώσεις εταιρικών πτωχεύσεων. Η συνεχής και αναλυτική διάθεση στοιχείων θα έχει ως αποτέλεσμα την εξασφάλιση της διαφάνειας, τον περιορισμό της διαφθοράς, τη διευκόλυνση της λογοδοσίας αλλά και την αποσαφήνιση του πλαισίου μέσα στο οποίο θα πραγματοποιούνται τυχόν αναγκαίες παρεμβάσεις. Συνεχείς παρεμβάσεις είναι αναγκαίες στο πλαίσιο αυτό για την περαιτέρω προώθηση της ενσωμάτωσης ΤΠΕ με στόχο την ενδυνάμωση της σχέσης μεταξύ των δικαστηρίων και των εμπλεκόμενων πλευρών, καθώς και την εξοικονόμηση πόρων και χρόνου. Μεσοπρόθεσμα, δύναται να εδραιωθεί σταδιακά η ηλεκτρονική επεξεργασία υποθέσεων.

V. Πολιτικές για την απασχόληση, ανεργία, φτώχεια και μετανάστευση

Σύμφωνα με το προτεινόμενο οικονομικό πρότυπο, μεταξύ άλλων η ανάπτυξη βασίζεται στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού. Αυτό συνεπάγεται τη διατήρηση των υφιστάμενων και τη δημιουργία νέων βιώσιμων θέσεων εργασίας, την αποκατάσταση των ανέργων και τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού πλέγματος κοινωνικής προστασίας για ευάλωτες ομάδες πληθυσμού. Προτεραιότητες επίσης αποτελούν η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου, της κοινωνικής οικονομίας και η ανάπτυξη ενός επαρκώς εξειδικευμένου ανθρώπινου κεφαλαίου, έξυπνα προσαρμοσμένου στα περιφερειακά και κλαδικά συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, για την εξυπηρέτηση των στρατηγικών στόχων του οράματος.

Η κατάσταση της οικονομικής ύφεσης τα τελευταία έτη επιδείνωσε σημαντικά τα μεγέθη που προσδιορίζουν την ευημερία των πολιτών. Η επιδείνωση αντανακλάται στα αυξημένα ποσοστά ανεργίας, την όξυνση του δημογραφικού προβλήματος, τη μείωση του επιπέδου των μισθών και αποζημιώσεων, την αύξηση της υποαπασχόλησης, την υποβάθμιση των συνθηκών εργασίας, τον αυξημένο κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, την ανεπαρκή διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, την απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου, και το έλλειμμα εμπιστοσύνης στο κράτος και τους θεσμούς. Παράλληλα, σημαντική μείωση έχουν υποστεί οι κοινωνικές δαπάνες (επιδόματα, παροχές κ.α.), ενώ μειωμένη θεωρείται η αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητά τους.

Σύμφωνα με το αναπτυξιακό όραμα, οι νέες βιώσιμες θέσεις εργασίας θα είναι το σύνθετο αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης, επιδοτούμενων προγραμμάτων και ενεργών πολιτικών διατήρησης και ενίσχυσης της απασχόλησης, που θα συνδέονται με σύγχρονες πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας, της φτώχειας, του δημογραφικού και του μεταναστευτικού προβλήματος.

Καταπολέμηση της ανεργίας και δημιουργία νέων θέσεων εργασίας

Από την πλευρά της προσφοράς εργασίας, πιο αποτελεσματικές κρίνονται πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας οι οποίες στηρίζονται σε εξειδικευμένα προγράμματα βελτίωσης των χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων, ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Επιπροσθέτως, βέλτιστα αποτελέσματα δύναται να έχει ο συνδυασμός κατάρτισης και επιδοτούμενων προγραμμάτων απασχόλησης. Από την πλευρά της ζήτησης εργασίας, η πολιτεία θα μπορούσε να αναλάβει τη μερική κάλυψη του μη μισθολογικού κόστους των συμμετεχόντων σε προγράμματα απασχόλησης, για κάποιο εύλογο διάστημα, αξιοποιώντας ευρωπαϊκά κονδύλια. Στήριξη επίσης θα πρέπει να δοθεί στην ανάπτυξη της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας των ανέργων, μέσω ευρωπαϊκών ή άλλων προγραμμάτων, ιδιαίτερα σε περιοχές με οικονομική υστέρηση και κλάδους δυναμικούς, βιώσιμους και σημαντικούς για την τοπική οικονομία. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται οι συνεργασίες με ΜΚΟ στη βάση του εθελοντισμού και η ενθάρρυνση της χρηματοδότησης έργων-δράσεων από ομάδες ανέργων που θα απευθύνονται σε επιχειρήσεις.

Σημαντική θεωρείται η μείωση του μισθολογικού χάσματος μεταξύ ιδιωτικού-δημόσιου τομέα, απελευθερώνοντας πόρους από το Δημόσιο προς παραγωγικούς τομείς του ιδιωτικού τομέα, καθώς και η πλήρης ουσιαστική ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων, με εξορθολογισμό των ασφαλιστικών εισφορών. Απαιτείται ακόμα θεσμική ενίσχυση της μερικής απασχόλησης και της δυνατότητας προσωρινών προσλήψεων, ανάλογα με τις εποχικά μεταβαλλόμενες ανάγκες κάθε επιχείρησης, με αντίστοιχη προσαρμογή των ωρών εργασίας.

Διατήρηση και ενίσχυση της απασχόλησης

Μια σειρά μέτρων θα διευκολύνουν την αποτελεσματική προσαρμογή του εργατικού δυναμικού στις νέες οικονομικές συνθήκες μέσω της σύνδεσης του εκπαιδευτικού συστήματος με την αγορά εργασίας. Τα μέτρα περιλαμβάνουν την ενίσχυση της συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού μαθητών και σπουδαστών, και της πρακτικής άσκησης, τον επανασχεδιασμό των προγραμμάτων κατάρτισης με βάση τις μελλοντικές ανάγκες και σχέσεις ζήτησης-προφοράς εργασίας, την προώθηση και αναβάθμιση της τεχνικής εκπαίδευσης (π.χ., σχετικά με τους τομείς της γεωργίας, της ιχθυοκαλλιέργειας, του τουρισμού και της μαγειρικής) στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια βαθμίδα, την προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών στις ανάγκες της αγοράς εργασίας και επιχειρηματικότητας, και τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας του

ΟΑΕΔ, με προσαρμογή στις τοπικές ανάγκες και σε συνδυασμό με τη λειτουργία ιδιωτικών γραφείων ευρέσεως εργασίας.

Η εξασφάλιση της διατηρησιμότητας της υφιστάμενης απασχόλησης θα προωθηθεί με δράσεις για την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού, έτσι ώστε οι γνώσεις και δεξιότητες που αποκτώνται να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Έμφαση πρέπει να δοθεί στην υιοθέτηση ευέλικτων μορφών δια βίου μάθησης, στην ανάδειξη ταλέντων και στον εμπλουτισμό γνώσεων και γενικών δεξιοτήτων που είναι χρήσιμες σε ευρύ φάσμα θέσεων εργασίας και επαγγελμάτων, συμπεριλαμβάνοντας τις βασικές δεξιότητες και την αναβάθμιση τεχνολογικά ξεπερασμένων γνώσεων.

Σημαντική είναι η προώθηση περιφερειακών πολιτικών απασχόλησης στοχευμένων σε δυναμικούς κλάδους με βάση τα τοπικά συγκριτικά πλεονεκτήματα. Συμπληρωματικές πολιτικές αφορούν στην ενίσχυση της δικτύωσης και κινητικότητας του ανθρώπινου δυναμικού μεταξύ των επιχειρήσεων, με παροχή κατάλληλων κινήτρων, στην ίδια ή σε άλλες περιφέρειες. Τέτοιες δράσεις θα συμβάλλουν στην αύξηση της γεωγραφικής κινητικότητας των εργαζομένων και στη δημιουργία προϋποθέσεων σύστασης συνεργατικών σχηματισμών, με τη συμμετοχή φορέων του ιδιωτικού τομέα, του Δημοσίου και κοινωνικών εταίρων.

Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και διανομή εισοδήματος

Στρατηγική προτεραιότητα αποτελεί η αναδιάρθρωση και επαναστοχοθέτηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, έτσι ώστε να αυξηθεί η αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών, ως προς την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την πρόληψη της φτώχειας, τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων και την προστασία ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων. Η επιδοματική πολιτική προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες προτείνεται να συμπληρωθεί με επαγγελματική αποκατάσταση και κοινωνική ενσωμάτωσή τους. Οι όποιες κοινωνικές δαπάνες θα πρέπει να είναι αυστηρά στοχευμένες προς αυτούς που τις έχουν περισσότερο ανάγκη. Επιπλέον, η αποτελεσματικότητά τους θα πρέπει να αξιολογείται σε τακτά διαστήματα και, αν κρίνεται αναγκαίο, να αναθεωρούνται και να επανασχεδιάζονται. Τέλος, πρέπει να εξετασθεί η εφαρμογή ενός καθολικού Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, στα πρότυπα άλλων ευρωπαϊκών χωρών και σύμφωνα με τις συστάσεις διεθνών οργανισμών (ΟΟΣΑ, ΔΝΤ).

Δημογραφικό και μετανάστευση

Η διαμόρφωση εθνικών πολιτικών για το δημογραφικό και τη μετανάστευση πρέπει να αποτελέσει μέρος ενός ευρύτερου σχεδιασμού για την αγορά εργασίας και την κοινωνική συνοχή. Πρώτον, σχετικά με το δημογραφικό, προτείνονται κίνητρα για την αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας (με φορολογικές ελαφρύνσεις, επιχορήγηση δαπανών για εξωσωματική γονιμοποίηση, κ.ά.), την ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου

για τη στήριξη των νέων γονέων και την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών φύλαξης-φροντίδας παιδιών και τις συνθήκες εκπαίδευσής τους.

Δεύτερον, η χώρα οφείλει με βάση ένα συντεταγμένο σχέδιο μεταναστευτικής πολιτικής να διαχειριστεί αποτελεσματικά τις ροές μεταναστών. Για την υλοποίηση του σχεδίου αυτού, απαιτείται η συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές της ΕΕ, για την υποστήριξη σε υποδομές και πόρους. Απαραίτητη κρίνεται η ενσωμάτωση των νόμιμων μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, αξιοποιώντας τα προσόντα και τις δεξιότητες που διαθέτουν. Συγκεκριμένα, η μεταναστευτική πολιτική οφείλει να διαθέτει την κατάλληλη ευελιξία και σύνδεση με τις πολιτικές εκπαίδευσης, εργασίας, εμπορίου και διεθνών σχέσεων. Πρέπει επίσης να παρέχει τη δυνατότητα σε επιχειρήσεις και εργοδότες να καλύπτουν τις ανάγκες τους σε εργατικό δυναμικό με γρήγορο και νόμιμο τρόπο. Η πρόσβαση σε άδειες μακρόχρονης διαμονής πρέπει να διευκολυνθεί για όσους μετανάστες βρίσκονται για χρόνια στη χώρα νόμιμα, ώστε να ενθαρρύνονται οι επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο, ιδιαίτερα για την ποιοτική εκπαίδευση των νέων και δεύτερης γενιάς μεταναστών, και η ενίσχυση των κοινωνικών συνδέσεων στις τοπικές κοινωνίες τους. Τα μέτρα αυτά θα αποδώσουν σε συνδυασμό με την εφαρμογή πολιτικών για την καταπολέμηση των διακρίσεων και του ρατσισμού.

Παράλληλα, μπορούν να αξιοποιηθούν ευκαιρίες που προκύπτουν από τις διασυνδέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα που συνεπάγεται η μετανάστευση. Η ελληνική διασπορά ανά τον κόσμο προσφέρει πλεονεκτήματα σε ελληνικές επιχειρήσεις, διευρύνοντας υπάρχουσες αγορές και δημιουργώντας νέες για τα ελληνικά προϊόντα. Συγχρόνως, ο ιδιωτικός τομέας δύναται να προσελκύσει σημαντικές επενδύσεις, καθώς και γνώσεις και δεξιότητες (μέσω πανεπιστημίων, επιστημονικών φορέων, ιδιωτικών επιχειρήσεων του εξωτερικού). Στο πλαίσιο αυτό, η Ελλάδα θα μπορούσε να αξιοποιήσει τη διαρροή επιστημονικού δυναμικού στο εξωτερικό, για την ανταλλαγή γνώσεων και δεξιοτήτων, και την έναρξη νέων ή ενίσχυση υφιστάμενων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

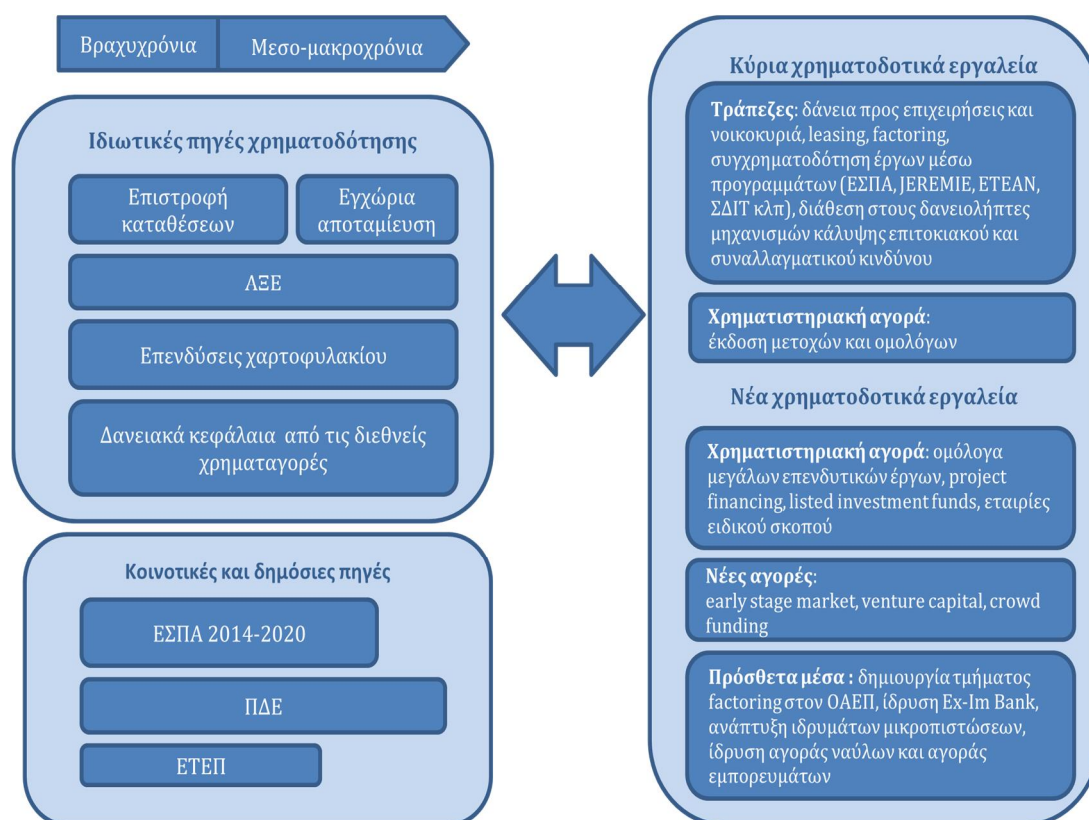
VI. Χρηματοδότηση

Η αξιοποίηση των ανθρωπίνων και φυσικών πόρων της χώρας για την ανάκαμψη και ανάπτυξη της οικονομίας προϋποθέτει πρωτίστως την εξεύρεση χρηματοδοτικών πόρων για την αποκατάσταση της ρευστότητας και την υλοποίηση νέων επενδύσεων. Τα κεφάλαια που απαιτούνται για τη μετάβαση σε μία αποδοτικότερη και βιώσιμη παραγωγική δομή και τη σταδιακή απορρόφηση του μεγάλου διαθέσιμου εργατικού δυναμικού είναι εκ των πραγμάτων μεγάλα και, δεδομένης της έλλειψης εγχώριας αποταμίευσης, το μεγαλύτερο μέρος τους θα πρέπει να προέλθει από το εξωτερικό.

Μία πρώτη πηγή κεφαλαίων για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αποτελούν το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) και οι κοινοτικοί πόροι του ΕΣΠΑ 2014-2020, ύψους 20,8 δισ. ευρώ. Επιπλέον, στα διαθέσιμα κονδύλια για τη χρηματοδότηση επενδυτικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα προστίθενται και τα δάνεια που θα χορηγηθούν από την ΕΤΕπ, με τις σχετικές συμφωνίες χρηματοδότησης

προς τη χώρα μας να ανέρχονται ήδη για το 2013 στα 1,5 δισ. ευρώ. Το νέο ΕΣΠΑ το ΠΔΕ και τα δάνεια της ΕΤΕπ θα καλύψουν ένα σημαντικό μέρος των χρηματοδοτικών αναγκών της Ελλάδας. Το υπόλοιπο, όμως, και μεγαλύτερο κομμάτι της απαραίτητης χρηματοδότησης, θα πρέπει να προέλθει κυρίως από ιδιωτικά κεφάλαια του εξωτερικού, και η εξασφάλιση των κεφαλαίων αυτών αποτελεί μία από τις κρισιμότερες προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η χώρα βραχυχρόνια αλλά και σε βαθύτερο ορίζοντα. Στο Σχήμα 15 συνοψίζονται τα βασικά κανάλια και εργαλεία χρηματοδότησης της οικονομίας, και ακολουθεί επιμέρους ανάλυσή τους.

Σχήμα 15: Βασικές πηγές και εργαλεία χρηματοδότησης

Κανάλια ιδιωτικής χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας

Τα ιδιωτικά κεφάλαια που μπορεί να συγκεντρώσει η Ελλάδα για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης εμπίπτουν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους σε τέσσερις βασικές κατηγορίες: σε δανειακά κεφάλαια από τις διεθνείς χρηματαγορές, σε κεφάλαια υπό τη μορφή άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ), σε ξένες επενδύσεις χαρτοφυλακίου, και σε καταθέσεις Ελλήνων που βρίσκονται εκτός του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Για μία χώρα με ήδη υψηλό εξωτερικό δανεισμό, όπως η Ελλάδα, το ιδανικό μείγμα χρηματοδότησης από τις τέσσερις αυτές πηγές συνίσταται στην επιστροφή καταθέσεων που διέρρευσαν από το τραπεζικό σύστημα στην πορεία της κρίσης, και στην προσέλκυση σημαντικών ΑΞΕ και ξένων επενδύσεων χαρτοφυλακίου, ώστε οι ανάγκες δανειοδότησης να μετριασθούν στο μέτρο του δυνατού.

Όσον αφορά την *επιστροφή των καταθέσεων*, το μέγεθος της δυνητικής τους συμβολής στη χρηματοδότηση της οικονομίας γίνεται αντιληπτό αν αναλογισθεί κανείς ότι η διαρροή καταθέσεων εγχώριων νοικοκυριών και επιχειρήσεων από το ελληνικό τραπεζικό σύστημα ανήλθε περίπου στα 90,5 δισ. ευρώ στο διάστημα από τις αρχές του 2010 μέχρι τα μέσα Ιουνίου του 2012, με το μετέπειτα κύμα επιστροφής καταθέσεων να φθάνει περίπου στα 15,3 δισ. ευρώ. Η διαφορά μεταξύ των δύο αυτών ποσών αντιστοιχεί κατά σημαντικό μέρος της σε κεφάλαια τα οποία δεν έχουν αναλωθεί και επομένως μπορούν να επιστρέψουν στις εγχώριες τράπεζες, εφόσον εξαλειφθούν οι κίνδυνοι που οδήγησαν στη διαρροή τους. Η επιστροφή των εν λόγω κεφαλαίων θα βελτιώσει τη ρευστότητα του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, και θα συμβάλει στην αποκατάσταση του μηχανισμού χρηματοδότησης των επιχειρήσεων. Παράλληλα, οι τόκοι που θα καταβάλλουν οι ελληνικές τράπεζες για τα ποσά αυτά θα παραμένουν κατά βάση εντός της ελληνικής οικονομίας, ενισχύοντας το εισόδημα κατοίκων της χώρας που σήμερα είτε λαμβάνουν πολύ χαμηλά επιτόκια για τις καταθέσεις τους σε τράπεζες του εξωτερικού είτε φυλάσσουν άτοκα τα χρήματά τους εκτός τραπεζών.

Σε σχέση με την *προσέλκυση ΑΞΕ*, οι επιδόσεις της χώρας υπήρξαν διαχρονικά ισχνές, με τη μέση ετήσια αναλογία εισροών ΑΞΕ στο ΑΕΠ να ανέρχεται στο 0,8% κατά την περίοδο 2000-2012 στην Ελλάδα, έναντι 3,4% στην ΕΕ27. Εντούτοις, η διεθνής εμπειρία καταδεικνύει ότι οι εισροές ΑΞΕ αποτελούν μέγεθος που μπορεί να βελτιωθεί γρήγορα και σημαντικά εφόσον προκύψουν οι κατάλληλες συνθήκες, γεγονός που συνεπάγεται τη δυνατότητα αξιολόγησης συμβολής των ΑΞΕ στη χρηματοδότηση της οικονομίας τα επόμενα χρόνια. Ενδεικτικά, η σύγκλιση της μέσης ετήσιας εισροής ΑΞΕ στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2014-2020 με τον προαναφερόμενο μέσο όρο της ΕΕ27, θα ισοδυναμούσε με μέση ετήσια ροή ΑΞΕ ύψους άνω των 6,5 δισ. ευρώ (από 0,2 δισ. το 2010, 0,8 δισ. το 2011 και 2,3 δισ. το 2012). Η συμβολή μίας τέτοιας ροής στην ανάπτυξη θα ήταν αποφασιστική, δεδομένων και των σημαντικών ωφελειών που συνεπάγονται οι ΑΞΕ για τη χώρα υποδοχής. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, οι ΑΞΕ υπερτερούν σημαντικά σε σχέση με άλλες μορφές εξωτερικής χρηματοδότησης όπως ο δανεισμός, καθώς: α) συμβάλλουν στη μεταφορά νέων τεχνολογιών, β) συντελούν στη βελτίωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου, γ) συνεισφέρουν στα έσοδα του κράτους μέσω της φορολόγησης των επιχειρηματικών κερδών που δημιουργούν και δ) προάγουν την ανθεκτικότητα σε τυχόν διαταραχές του οικονομικού περιβάλλοντος, καθώς δεν είναι εύκολο να αποσυρθούν από τη χώρα στην περίπτωση κάποιας δυσμενούς εξέλιξης.

Αναφορικά με την *προσέλκυση επενδύσεων χαρτοφυλακίου*, η ελληνική κεφαλαιαγορά είχε καταγράψει στα χρόνια προ της ύφεσης σημαντικές εισροές ξένων κεφαλαίων. Αν και η κρίση οδήγησε στη ρευστοποίηση τοποθετήσεων ξένων και Ελλήνων επενδυτών, στον μαρασμό της εγχώριας χρηματιστηριακής αγοράς και την παράλυση του ρόλου της στη χρηματοδότηση της οικονομίας, πιο πρόσφατα το ενδιαφέρον του εξωτερικού για τίτλους εισηγμένους το ελληνικό χρηματιστήριο έχει αναζωογονηθεί εμφανώς. Η εξέλιξη αυτή έχει συμβάλει στην ανάκαμψη των χρηματιστηριακών δεικτών,

προϊδεάζοντας παράλληλα για την ύπαρξη σημαντικών δυνατοτήτων άντλησης ξένων κεφαλαίων μέσω της αγοράς του χρηματιστηρίου στο μέλλον.

Η χρηματιστηριακή αγορά παρέχει εκ φύσεως ένα οργανωμένο περιβάλλον, το οποίο υπό ομαλές συνθήκες είναι ελκυστικό για τους επενδυτές καθώς μπορεί να εξασφαλίσει μηχανισμούς προστασίας, ρευστότητα και διαφάνεια. Παράλληλα το χρηματιστήριο μπορεί να προσφέρει πολλές εναλλακτικές μορφές άντλησης κεφαλαίων για την χρηματοδότηση νέων επενδύσεων. Στην περίπτωση της Ελλάδας, εκτός από τον κλασικό μηχανισμό χρηματοδότησης με έκδοση μετοχών & ομολόγων, το χρηματιστήριο μπορεί με κατάλληλες τροποποιήσεις του κανονιστικού πλαισίου να παρέχει και νέα χρηματοδοτικά εργαλεία προσαρμοσμένα στις ιδιαίτερες ανάγκες της χώρας. Στα εργαλεία αυτά περιλαμβάνονται η έκδοση και εισαγωγή στην αγορά Ομολόγων Μεγάλων Επενδυτικών Έργων (project bonds), η έκδοση μετοχών ή ομολόγων για τη χρηματοδότηση Επενδυτικών Σχεδίων (project financing), η εισαγωγή νέων επενδυτικών σχημάτων αποτελούμενων από μικρομεσαίες επιχειρήσεις (listed investment funds) και η εισαγωγή εταιριών ειδικού σκοπού π.χ. για την εξαγορά εταιριών που βρίσκονται σε δυσχέρεια. Η υιοθέτηση τέτοιων νέων εργαλείων μπορεί συμπληρωματικά να συνδυαστεί με τη δημιουργία νέας αγοράς για τη χρηματοδότηση πρώιμων εταιριών (early stage market), τη διεύρυνση του ρόλου των επιχειρηματικών κεφαλαίων (venture capitals), καθώς και με τη διαμόρφωση σύγχρονου θεσμικού πλαισίου για την υποστήριξη της λειτουργίας διαδικτυακής πλατφόρμας crowd funding, ως εναλλακτικής πηγής χρηματοδότησης για νέες επιχειρήσεις/δραστηριότητες.

Θα πρέπει να τονισθεί ότι η αποτελεσματική λειτουργία της χρηματιστηριακής αγοράς της Ελλάδας μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά όχι μόνον για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων χαρτοφυλακίου, αλλά και για τη βελτίωση της αποταμιευτικής και επενδυτικής συμπεριφοράς των ελληνικών νοικοκυριών. Η προσδοκία του κέρδους από την ελεύθερη επιλογή επενδύσεων σε ένα υγιές χρηματιστηριακό περιβάλλον μπορεί να δημιουργήσει κίνητρα στα νοικοκυριά για συγκράτηση της κατανάλωσης και διοχέτευση της σχετικής αποταμίευσης σε επενδύσεις χαρτοφυλακίου. Μία τέτοια εξέλιξη θα συνέβαλε στη μείωση της εξάρτησης της ελληνικής οικονομίας από τα ξένα κεφάλαια, αλλά και στη διάχυση του πλούτου που δημιουργείται από επιτυχείς επενδυτικές επιλογές στην ελληνική κοινωνία.

Όσον αφορά στην προσέλκυση δανειακών κεφαλαίων από τις διεθνείς χρηματαγορές, η ομαλή ροή δανεισμού από το εξωτερικό και η διοχέτευσή της μέσω του τραπεζικού συστήματος για τη χρηματοδότηση του παραγωγικού τομέα της οικονομίας αποτελεί βασική προϋπόθεση για την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων της χώρας. Όσο και αν, λόγω των ήδη υψηλών δανειακών βαρών της Ελλάδας, απαιτείται εφεξής ελεγχόμενος δανεισμός και αποτελεσματική αξιοποίηση των δανειακών πόρων, θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι, για τη χώρα μας, το ούτως ή άλλως ασύνηθες σενάριο της ανάκαμψης χωρίς δανειακή επέκταση (credit-less recovery) δεν αποτελεί επιλογή. Οι βασικοί λόγοι για την ασυμβατότητα ενός τέτοιου σεναρίου με την περίπτωση της

Ελλάδας είναι: α) ότι η συμπίεση του διαθέσιμου εισοδήματος των ελληνικών νοικοκυριών αποκλείει τη δυνατότητα ανάκαμψης μέσω της ιδιωτικής κατανάλωσης, ενώ παράλληλα η ανάγκη για ριζική μεταστροφή του παραγωγικού μοντέλου της οικονομίας προϋποθέτει εκτεταμένες και δαπανηρές επενδύσεις και β) ότι το μικρό μέγεθος των ελληνικών επιχειρήσεων περιορίζει τις δυνατότητες χρηματοδότησής τους εκτός του τραπεζικού συστήματος και επομένως συνεπάγεται υψηλή εξάρτηση της ρευστότητας και των επενδύσεών τους από την ομαλή ροή τραπεζικού δανεισμού.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι, σε σχέση με τα ξένα δανειακά κεφάλαια, καθοριστικό ρόλο για τη συμβολή τους στην ανάπτυξη θα διαδραματίσουν όχι μόνο τα μεγέθη που θα εισρεύσουν στην ελληνική οικονομία, αλλά και το σχετικό κόστος δανεισμού. Όσο το κόστος του χρήματος στην Ελλάδα παραμένει υψηλότερο σε σύγκριση με ανταγωνίστριες χώρες, το ανταγωνιστικό όφελος από τη μείωση του εργατικού κόστους, το οποίο επιτεύχθηκε με τόσες θυσίες, ανατρέπεται σε βαθμό ουσιαστικό. Η δραστική μείωση των επιτοκίων δανεισμού αποτελεί επομένως κεντρικό ζητούμενο για τη χώρα, και θα είναι καθοριστικής σημασίας για τη ρευστότητα και την κερδοφορία των επιχειρήσεων, τη δυνατότητα ανάληψης νέων επενδυτικών πρωτοβουλιών, και τον περιορισμό της εκροής πόρων που συνεπάγεται η εξυπηρέτηση του ξένου δανεισμού.

Τα βασικά κανάλια και εργαλεία χρηματοδότησης, που αναφέρθηκαν παραπάνω, μπορούν επικουρικά να συμπληρωθούν με πρόσθετα μέσα χρηματοδότησης στοχευμένα στη στήριξη της εξαγωγικής δραστηριότητας, την ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων, και την προώθηση των δραστηριοτήτων στρατηγικών κλάδων. Στο πλαίσιο αυτό μπορούν να διερευνηθούν οι δυνατότητες: α) διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων του Οργανισμού Ασφάλισης Εξαγωγικών Πιστώσεων (ΟΑΕΠ) με τη δημιουργία τμήματος factoring για την προχρηματοδότηση των εξαγωγών β) ίδρυσης εξειδικευμένης τράπεζας για τις εξαγωγές-εισαγωγές (Ex-Im Bank), γ) ανάπτυξης Ιδρυμάτων Μικροπιστώσεων, ως εναλλακτικής λύσης των τραπεζικών δανείων για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, δ) ίδρυσης αγοράς ναύλων, η οποία μπορεί να λειτουργήσει επικουρικά με την εισαγωγή ναυτιλιακών εταιρειών στο ελληνικό χρηματιστήριο, συμβάλλοντας στην ολοκλήρωση της διαμόρφωσης μίας συστάδας ναυτιλιακών επιχειρήσεων (cluster) και ε) ίδρυσης αγοράς εμπορευμάτων.

Προϋποθέσεις για την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων

Κοινή συνισταμένη για την εισροή κεφαλαίων μέσα από τα βασικά κανάλια ιδιωτικής χρηματοδότησης που προαναφέρθηκαν αποτελεί η επαναφορά της ομαλότητας και η πλήρης αποκατάσταση και διαφύλαξη της φερεγγυότητας της ελληνικής οικονομίας. Για να επιστρέψουν οι καταθέσεις στις ελληνικές τράπεζες, να εισρεύσουν ΑΞΕ, να αναζωογονηθεί η χρηματιστηριακή αγορά με νέα κεφάλαια, και να αποκατασταθεί η ροή δανείων εύλογου κόστους προς τη χώρα και εν συνεχεία προς τις επιχειρήσεις, θα πρέπει πρωτίστως να εμπεδωθεί στην Ελλάδα ένα κλίμα οικονομικής και πολιτικής

σταθερότητας και συνέπειας, το οποίο θα περιορίσει αποφασιστικά την αβεβαιότητα και θα επαναφέρει την εμπιστοσύνη των αγορών.

Η οικονομική σταθεροποίηση της Ελλάδας συναρτάται με δύο βασικές προϋποθέσεις: α) την εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών, έτσι ώστε τα δημόσια έσοδα να αρκούν για την κάλυψη των δημόσιων δαπανών και να αφήνουν ένα μικρό αλλά ουσιαστικό πλεόνασμα για τη θεραπεία του μεγάλου προβλήματος του χρέους και β) την από-κατάσταση συνθηκών ομαλής λειτουργίας στο τραπεζικό σύστημα.

Όσον αφορά τη δημοσιονομική προσαρμογή, η χώρα βρίσκεται πολύ κοντά στην επίτευξη των στόχων της. Σε σχέση με την εξομάλυνση της λειτουργίας του τραπεζικού συστήματος, η επιτυχής ολοκλήρωση της διαδικασίας αναδιάρθρωσης και ανακεφαλαιοποίησης έχει προσδώσει στις τράπεζες ένα επαρκές κεφαλαιακό απόθεμα. Εντούτοις, η θωράκιση του αποθέματος αυτού, έτσι ώστε να ανακτηθεί πλήρως η φερεγγυότητα του τραπεζικού συστήματος και συνεπώς η πρόσβασή του στη διατραπεζική αγορά, θα απαιτήσει σημαντική πρόσθετη προσπάθεια για τη συγκράτηση και αντιμετώπιση των επισφαλειών και τη συνεχή βελτίωση των τραπεζικών λειτουργικών αποτελεσμάτων. Η αποκατάσταση των συνθηκών ομαλής λειτουργίας στο τραπεζικό σύστημα θα επιτρέψει: α) την αποκλιμάκωση των επιτοκίων δανεισμού, β) την εξασφάλιση των αναγκαίων διαθεσίμων για την κάλυψη της ζήτησης τραπεζικών πιστώσεων, στις περιπτώσεις όπου αυτή είναι τραπεζικά υγιής γ) την ομαλή απορρόφηση των κονδυλίων του ΕΣΠΑ και την πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων δανειοδότησης μέσω συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων (ΕΤΕπ, JEREMIE, ETEAN, ΣΔΙΤ κ.ά.) και δ) την άρση της αβεβαιότητας ως προς την ασφάλεια των καταθέσεων, η οποία αφενός παρεμποδίζει την επιστροφή τους στις ελληνικές τράπεζες και αφετέρου αποτελεί σοβαρό αντικίνητρο για την αποταμίευση.

Γενικότερα, η δημοσιονομική εξυγίανση και η εξομάλυνση της λειτουργίας του τραπεζικού συστήματος μπορούν να συμβάλλουν καταλυτικά στη χρηματοδότηση της οικονομίας μέσω των θετικών τους επιδράσεων στους δείκτες πιστοληπτικής ικανότητας. Οι δείκτες πιστοληπτικής ικανότητας που εκδίδουν οι διεθνείς οίκοι αξιολόγησης (Standard & Poor's, Moody's, Fitch, κ.ά.), αποτελούν βασικό εργαλείο λήψεως αποφάσεων για τους ξένους επενδυτές, και προσδιορίζουν σε μεγάλο βαθμό την πρόσβαση κάθε χώρας στον διεθνή δανεισμό, επηρεάζοντας παράλληλα και την ελκυστικότητά της ως προορισμό για ΑΞΕ και επενδύσεις χαρτοφυλακίου. Η κρίση χρέους, και οι φόβοι χρεοκοπίας και εξόδου της ελληνικής οικονομίας από το ευρώ, οδήγησαν σε αλλεπάλληλες υποβαθμίσεις της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας μέχρι τον Μάιο του 2012. Από εκεί και πέρα, η πρόοδος ως προς την οικονομική σταθεροποίηση οδήγησε σε αναβαθμίσεις των σχετικών αξιολογήσεων, με τις νέες αξιολογήσεις να παραμένουν όμως χαμηλές.

Σχήμα 16: Βασικές προϋποθέσεις προσέλκυσης ιδιωτικών κεφαλαίων

Συνολικά η σημερινή εικόνα της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας επιβάλλεται να αναβαθμιστεί ριζικά και, εκτός της δημοσιονομικής προσαρμογής και της τραπεζικής εξυγίανσης, άλλοι παράγοντες που σύμφωνα με τη βιβλιογραφία μπορούν να συμβάλλουν προς την κατεύθυνση αυτή περιλαμβάνουν την ανάκαμψη της οικονομίας και τη βελτίωση των μελλοντικών αναπτυξιακών της προοπτικών, τη διαφύλαξη της πολιτικής σταθερότητας, την εξασφάλιση ενός ισορροπημένου εξωτερικού ισοζυγίου και, τέλος, την ελάφρυνση της δαπάνης εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους, είτε μέσα από ένα νέο «κούρεμα», είτε εναλλακτικά μέσω μίας συμφωνίας για νέα περικοπή των επιτοκίων δανεισμού της Ελλάδας με ταυτόχρονη χρονική μετάθεση της αποπληρωμής των δανείων. Δεδομένου ότι η ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας βρίσκεται προ των πυλών, τα ελλείμματα του εξωτερικού ισοζυγίου έχουν στην παρούσα φάση σχεδόν εξαλειφθεί, και η προοπτική μίας νέας συμφωνίας για το ελληνικό χρέος εντός του 2014 είναι απτή, είναι σαφές ότι, σε συνδυασμό και με τη μεγάλη πρόοδο στο πεδίο της δημοσιονομικής προσαρμογής, η Ελλάδα βρίσκεται εκτός απροόπτου πολύ κοντά στην επίτευξη καλύτερων αξιολογήσεων από τους διεθνείς οίκους.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι η κομβική σημασία της αποκατάστασης της αξιοπιστίας της ελληνικής οικονομίας στις διεθνείς αγορές δεν αναιρεί ασφαλώς τον σημαντικό ρόλο πρόσθετων παραγόντων που μπορούν να επηρεάσουν την ικανότητα της χώρας να προσελκύσει χρηματοδοτικούς πόρους. Ιδιαίτερα όσον αφορά την προσέλκυση ΑΞΕ και επενδύσεων χαρτοφυλακίου, σημασία αποκτούν εκτός του γενικότερου οικονομικού περιβάλλοντος και ορισμένες ειδικότερες, κυρίως θεσμικές και διαρθρωτικές συνθήκες και προϋποθέσεις, οι οποίες συνοψίζονται στο Σχήμα 16.

Ο ρόλος της ελληνικής κοινωνίας στη χρηματοδότηση της ανάπτυξης

Οι βαρύτατες θυσίες που καταβάλλει η ελληνική κοινωνία για τη δημοσιονομική προσαρμογή συντελούν αναμφίβολα στην απελευθέρωση πόρων και στην επαναφορά της εμπιστοσύνης των αγορών απέναντι στη χώρα. Εντούτοις, με τη διαδικασία περιστολής των δημοσιονομικών ελλειμμάτων να προσεγγίζει τους επιθυμητούς

στόχους, και την ανάκαμψη να βρίσκεται προ των πυλών, ο ρόλος της κοινωνίας στην συγκέντρωση των απαραίτητων για την ανάπτυξη κεφαλαίων μπορεί και πρέπει να γίνει πολύ πιο άμεσος. Η βιωσιμότητα της ανάπτυξης προϋποθέτει και τη βιωσιμότητα της χρηματοδότησης των επενδύσεων, η οποία μακροχρόνια μπορεί να εξασφαλισθεί μόνον μέσα από την εγχώρια αποταμίευση. Στην Ευρωζώνη, η αποταμίευση των νοικοκυριών εξασφαλίζει διαχρονικά επάρκεια κεφαλαίων για επενδύσεις. Στην Ελλάδα, αντίθετα, τα νοικοκυριά καταναλώνουν πέραν των δυνατοτήτων τους, καταγράφοντας αρνητικά επίπεδα αποταμίευσης σχεδόν καθ' όλη την περίοδο 2000-2012. Η σημαντική αυτή ανισορροπία, αν και βραχυχρόνια ή έστω μεσοχρόνια δύναται να καλυφθεί μέσα από τη χρηματοδότηση των επενδύσεων από πηγές του εξωτερικού, θα πρέπει σταδιακά να εξαλειφθεί με μία στροφή της κοινωνίας προς την αποταμίευση (Σχήμα 17).

Στη σημερινή συγκυρία, η μετάβαση σε θετική εγχώρια αποταμίευση φαντάζει ενδεχομένως ιδιαίτερα δύσκολη, δεδομένης της μεγάλης συμπίεσης των εισοδημάτων των νοικοκυριών, της υψηλής ανεργίας και των αυξημένων φορολογικών επιβαρύνσεων. Εντούτοις, η αποταμίευση δεν αποτελεί απλά συνάρτηση του εισοδήματος, αλλά επηρεάζεται σημαντικά και από τη νοοτροπία της κοινωνίας. Είναι ενδεικτικό ότι, ενώ τα εισοδήματα στις δεκαετίες του '50 και του '60 στη χώρα μας ήταν σαφώς χαμηλότερα από τα σημερινά, τα νοικοκυριά αποταμίευαν τότε σημαντικό ποσοστό του εισοδήματός τους. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι στις ΗΠΑ τα νοικοκυριά αποταμιεύουν ελάχιστα και πολλά από αυτά χρωστούν, ενώ στην Κίνα τα νοικοκυριά αποταμιεύουν μεγάλο μέρος του κατά πολύ χαμηλότερου εισοδήματός τους, και σημαντικό μέρος των κεφαλαιακών πόρων που σωρεύονται με τον τρόπο αυτό δανείζεται από τη χώρα αυτή στις ΗΠΑ.

Σχήμα 17: Δυνατότητες και αποτελέσματα εγχώριας αποταμίευσης σε μεσο-μακροχρόνιο ορίζοντα

Στα επόμενα χρόνια η οικονομική ανάπτυξη και η αύξηση της απασχόλησης στην Ελλάδα θα βελτιώσει τα αποταμιευτικά περιθώρια των νοικοκυριών, προσφέροντας μία ευκαιρία που, εφόσον συνδυαστεί με μία ουσιαστική μεταστροφή της στάσης της κοινωνίας προς την αποταμίευση, μπορεί να οδηγήσει σε μία θετική αποταμιευτική δυναμική. Αποταμιεύοντας, τα εγχώρια νοικοκυριά μπορούν να συμβάλλουν σε μία αυτοτροφοδοτούμενη διαδικασία ανάπτυξης και ευημερίας, όπου ένα μέρος της αύξησης των εισοδημάτων θα επανεπενδύεται στην οικονομία, και τα οφέλη από τις επενδύσεις αυτές θα διαχέονται στην κοινωνία. Με την αποταμίευση, θα επιτευχθεί

εξάλλου η σταδιακή απεξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τον ξένο δανεισμό και η αποκατάσταση μίας πιο υγιούς αναλογίας του εξωτερικού χρέους προς το ΑΕΠ.

Η αξιοποίηση της κοινοτικής χρηματοδότησης

Ο προϋπολογισμός του νέου ΕΣΠΑ 2014-2020 προβλέπει τη διάθεση σημαντικότητας κοινοτικών πόρων ύψους 20,8 δισ. ευρώ για τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών δράσεων στην Ελλάδα. Επιπλέον, λόγω της μείωσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας συνεπεία της ύφεσης, είναι πολύ πιθανόν η Ελλάδα να εξασφαλίσει πρόσθετους πόρους περί τα 1,3 δισ. κατά τη νέα διαδικασία κατανομής των πόρων το 2017.

Ο σχεδιασμός και η κατανομή των πόρων του νέου ΕΣΠΑ διέπονται από ευρωπαϊκούς κανονισμούς και προϋποθέσεις που περιορίζουν σε κάποιο βαθμό τις δυνατότητες πλήρους προσαρμογής του προγράμματος στις σημερινές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον, άνω του ενός τρίτου των διαθέσιμων κονδυλίων του ΕΣΠΑ είναι ήδη δεσμευμένο σε έργα υποδομής που μεταφέρονται από την προηγούμενη προγραμματική περίοδο (διευρωπαϊκά δίκτυα, στερεά και υγρά απόβλητα, ψηφιακή σύγκλιση κ.ά.). Παρά ταύτα, τα περιθώρια αξιοποίησης των πόρων του ΕΣΠΑ προς δράσεις και επενδύσεις που εξυπηρετούν τους αναπτυξιακούς στόχους της χώρας είναι σημαντικά, τόσο λόγω της κλαδικής στόχευσης που εισάγεται για πρώτη φορά, όσο και λόγω του μεγαλύτερου βαθμού ευελιξίας που έχει επιτευχθεί μέσα από τις διαπραγματευτικές προσπάθειες της Ελλάδας (θεματική συγκέντρωση για το ΕΤΠΑ 50% αντί 80%, δυνατότητα πολυταμειακής χρηματοδότησης κ.ά.). Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη σημασία λαμβάνει το ύψος και η κατανομή των κονδυλίων που θα διατεθούν στον πρώτο από τους βασικούς άξονες στρατηγικής του ΕΣΠΑ (ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων), ο οποίος θα υποβοηθήσει την προσέλκυση επενδύσεων και τη στροφή της χώρας προς το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα. Επιπλέον, αυξημένη σημασία αποκτά η διοχέτευση των πόρων σε πλέγματα δραστηριοτήτων και επενδύσεις που αναδεικνύονται στην παρούσα μελέτη ως προτεραιότητες για την επίτευξη των στόχων του αναπτυξιακού οράματος.

Η αξιοποίηση του ΠΔΕ

Το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) αποτελεί σημαντική πηγή χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας και μπορεί να αποτελέσει ένα από τα βασικά εργαλεία βελτίωσης της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας της χώρας. Ωστόσο, στο πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής, το ΠΔΕ έχει υποστεί σημαντικές μειώσεις, ενώ είναι γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα διαθέσιμα κονδύλια μέχρι σήμερα δεν είναι ο αποτελεσματικότερος, καθώς πολύ σημαντικό μέρος τους επιχορηγεί δραστηριότητες των ΟΤΑ και λοιπών φορέων της γενικής κυβέρνησης, πολλές από τις οποίες δεν είναι παραγωγικές.

Τα κονδύλια του ΠΔΕ δεν θα πρέπει να μειωθούν περαιτέρω, αλλά αντίθετα να ενισχυθούν σταδιακά και να κατευθυνθούν σε δραστηριότητες και τομείς οι οποίοι θα

τονώσουν την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα και θα συνεισφέρουν στην αύξηση της παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών. Βασικός είναι ο ρόλος του ΠΔΕ για την εξασφάλιση της απαιτούμενης χρηματοδοτικής υποστήριξης από εθνικούς πόρους των συγχρηματοδοτούμενων επενδυτικών προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2014-2020 και των προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται μέσω του Αναπτυξιακού Νόμου. Παράλληλα, το ΠΔΕ μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη συμπλήρωση επενδυτικών κενών που θα προκύψουν σε κρίσιμα –για την κάλυψη τοπικών αναγκών– έργα, λόγω των διαφορετικών προτεραιοτήτων και της μη-επιλεξιμότητας ή αιρεσιμότητας στην υλοποίησή τους από το ΕΣΠΑ 2014-2020.

VII. Εξωστρέφεια

Η έννοια της εξωστρέφειας δεν είναι μονοσήμαντη, αλλά περιλαμβάνει αρκετές διαστάσεις, οι σημαντικότερες από τις οποίες είναι: (α) η ανάπτυξη των εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, (β) η υποκατάσταση εισαγόμενων αγαθών με εγχωρίως παραγόμενα, (γ) η προσέλκυση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ/FDI) και (δ) η δραστηριοποίηση ελληνικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό.

Ειδικότερα ως προς τις εξαγωγές, οι στρατηγικές προτεραιότητες της Ελλάδας φαίνεται να εμπίπτουν σε τρεις βασικούς άξονες: α) στην αξιοποίηση των τάσεων και ευκαιριών στη διεθνή αγορά, β) στην αξιοποίηση υφιστάμενων και τη δημιουργία νέων εθνικών πλεονεκτημάτων σε επίπεδο κλάδων/προϊόντων και γ) στην άρση εμποδίων και την υπέρβαση περιορισμών στην εξαγωγική δραστηριότητα.

Προτεινόμενες προτεραιότητες σε επίπεδο χωρών/αγορών

Πρώτη βασική προτεραιότητα της χώρας σε επίπεδο χωρών/αγορών αποτελεί η διείσδυση στις χώρες BRICs και σε άλλες αναδυόμενες οικονομίες. Σύμφωνα με τις τρέχουσες προβλέψεις, οι αγορές αυτές θα καταγράψουν τους υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης σε μακροχρόνιο ορίζοντα, γεγονός που θα συνεπάγεται αλματώδη αύξηση της κατανάλωσης, και ζήτηση για καταναλωτικά προϊόντα και υπηρεσίες που μέχρι πρόσφατα αφορούσαν κυρίως τους καταναλωτές πιο ώριμων αγορών. Σε κάποια από αυτά τα αγαθά και τις υπηρεσίες (όπως ενδεικτικά στο ελαιόλαδο, το κρασί, διάφορα τρόφιμα, γουναρικά, καλλυντικά, ενδύματα και αξεσουάρ, τουριστικές υπηρεσίες), η Ελλάδα έχει ήδη πλεονεκτήματα που μπορεί να αξιοποιήσει. Παράλληλα με την αυξανόμενη κατανάλωση, η οικονομική ανάπτυξη στις εν λόγω χώρες συνεπάγεται μεγάλες ανάγκες για έργα υποδομής και ενδιάμεσα προϊόντα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή. Η Ελλάδα δραστηριοποιείται σε ορυκτά και βιομηχανικά προϊόντα που έχουν ζήτηση στις χώρες αυτές, ενώ διαθέτει επίσης έναν κατασκευαστικό τομέα με εμπειρία και διευρυνόμενη διεθνή παρουσία.

Όσον αφορά τις χώρες BRICs, οι πιο άμεσες και προσβάσιμες για την Ελλάδα ευκαιρίες εξαγωγών εντοπίζονται στην Κίνα και τη Ρωσία, με την Ινδία να παρουσιάζει επίσης σημαντική προοπτική σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα. Όσον αφορά άλλες αναδυόμενες

οικονομίες, οι προτεραιότητες που εντοπίζονται σε πιο άμεσο ορίζοντα αφορούν πρώτα στην Τουρκία και τα Βαλκάνια, ενώ με μεσοχρόνια προοπτική είναι σκόπιμο να στοχευθούν και άλλες αναδυόμενες οικονομίες, όπως η Νιγηρία και η Ινδονησία.

Δεύτερη βασική προτεραιότητα σε επίπεδο χωρών/αγορών αποτελεί η διακράτηση των μεριδίων της Ελλάδας στις ώριμες οικονομίες. Η Γερμανία, η Ιταλία, η Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ΗΠΑ κατέχουν σημαντικά μερίδια στις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας διαχρονικά. Η διατήρηση των υφιστάμενων μεριδίων της Ελλάδας στις εν λόγω αγορές θα επιτρέψει στη χώρα να διατηρήσει τη σημερινή κρίσιμη μάζα εξαγωγών της προς αυτές και να επωφεληθεί από τη μελλοντική τους ανάπτυξη.

Προτεινόμενες προτεραιότητες σε επίπεδο κλάδων/προϊόντων

Η προσπάθεια ανάπτυξης των εξαγωγών της Ελλάδας μπορεί κατ' αρχάς να στηριχθεί στις δραστηριότητες εκείνες που εμφανίζουν συγκριτικό πλεονέκτημα ή σημαντικές εξαγωγικές επιδόσεις.

Στον τομέα των αγαθών, ο υπολογισμός δεικτών ανταγωνιστικότητας (Balassa, Vollrath, Έντασης Εμπορίου) αναδεικνύει την ύπαρξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων έναντι της ΕΕ, κυρίως σε τομείς που σχετίζονται με την πρωτογενή παραγωγή, τα τρόφιμα, τα γουναρικά, τα ορυκτά, τη διύλιση πετρελαίου, τη βιομηχανία μετάλλων, τα χημικά προϊόντα, τα πλαστικά και την κλωστοϋφαντουργία και ένδυση. Πέραν των κλάδων αυτών, σημαντική εξαγωγική προοπτική διακρίνεται και σε κλάδους που ναι μεν δεν διαθέτουν συγκριτικό πλεονέκτημα, έχουν όμως σημαντικά μερίδια στις εξαγωγές. Στους κλάδους αυτούς περιλαμβάνονται τα φάρμακα, ο ηλεκτρικός και ηλεκτρολογικός εξοπλισμός, τα μηχανήματα και τα αναψυκτικά-κρασιά.

Στον τομέα των υπηρεσιών, σταθερό συγκριτικό πλεονέκτημα παρατηρείται στις μεταφορές και τον τουρισμό, ενώ ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι η δημιουργία νέου συγκριτικού πλεονεκτήματος στον κλάδο των κατασκευών, αλλά και οι βελτιούμενες εξαγωγικές επιδόσεις στον κλάδο της πληροφορικής.

Δεδομένης και της ανάγκης δραστηριοποίησης σε νέες αγορές, ζητούμενο για τη χώρα αποτελεί η καλύτερη αξιοποίηση των υφιστάμενων συγκριτικών πλεονεκτημάτων, αλλά και η δημιουργία νέων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Ο στόχος αυτός μπορεί να επιτευχθεί: α) αξιοποιώντας σε μεγαλύτερο βαθμό τους διαθέσιμους εγχώριους πόρους (π.χ. ανθρώπινο δυναμικό, φυσικό πλούτο, τουριστική υποδομή, δραστηριότητα της ελληνόκτητης ποντοπόρου ναυτιλίας), β) προσδίδοντας προστιθέμενη αξία σε εγχώρια αγαθά που μέχρι σήμερα εξακολουθούν να εξάγονται σε ένα σημαντικό ποσοστό τους ανεπεξέργαστα (π.χ. ελαιόλαδο, βαμβάκι, καπνός, ορυκτά) και γ) αξιοποιώντας τις δυνατότητες εισαγωγής πρώτων υλών ή ενδιάμεσων προϊόντων για την παραγωγή τελικών εξαγωγίμων αγαθών.

Άρση εμποδίων στην εξαγωγική δραστηριότητα

Οι στόχοι και οι προτεραιότητες στο πεδίο των εξαγωγών γεννούν αυτομάτως το ζητούμενο αντιμετώπισης διαφόρων εσωτερικών και εξωτερικών εμποδίων και περιορισμών στην εξαγωγική δραστηριότητα.

Στην αντιμετώπιση των προβλημάτων ρευστότητας/χρηματοδότησης των εξαγωγικών επιχειρήσεων μπορούν να συμβάλουν α) η προωθούμενη επίλυση του προβλήματος ρευστότητας που προκύπτει από τις μεγάλες καθυστερήσεις στην επιστροφή του ΦΠΑ στις εξαγωγικές επιχειρήσεις β) η δημιουργία σταθερού και απλοποιημένου φορολογικού συστήματος για τις επιχειρήσεις, γ) η ίδρυση εξειδικευμένης τράπεζας για τις εξαγωγές-εισαγωγές (Ex-Im Bank), δ) η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του Οργανισμού Ασφάλισης Εξαγωγικών Πιστώσεων (ΟΑΕΠ) με τη δημιουργία τμήματος factoring για την προχρηματοδότηση των εξαγωγών, στ) η παροχή χρηματοδότησης στις μικρές επιχειρήσεις για την πιστοποίηση των προϊόντων τους.

Στον περιορισμό της γραφειοκρατίας και του σχετικού κόστους συναλλαγών μπορούν να συμβάλλουν: α) η μείωση των φυσικών ελέγχων, β) η ολοκλήρωση της καθιέρωσης των ηλεκτρονικών συναλλαγών εκτελωνισμού και η διαλειτουργικότητα ISISnet και TAXISnet, γ) η διενέργεια φυσικών ελέγχων στην έδρα της επιχείρησης, και δ) η απελευθέρωση επαγγελματιών που αποτελούν εισροή στην παραγωγική διαδικασία (κατάργηση ελάχιστων αμοιβών για δικηγόρους, μεταφορέων, φορτηγών, κτλ.).

Στη μείωση του κόστους παραγωγής για τις επιχειρήσεις μπορούν να συνεισφέρουν: α) η ανάληψη δράσεων για την περαιτέρω μείωση του κόστους εργασίας (επιδότηση προσλήψεων σε εξαγωγικές επιχειρήσεις μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων, εξορθολογισμός ή/και ενοποίηση των ασφαλιστικών εισφορών, κατάργηση των φόρων «υπέρ τρίτων» ή αλλιώς μη ανταποδοτικών τελών που καταβάλλουν οι επιχειρήσεις), β) η μείωση του ενεργειακού κόστους, το οποίο για τις επιχειρήσεις στην Ελλάδα είναι σημαντικά υψηλότερο σε σχέση με ανταγωνίστριες χώρες και γ) η μείωση κόστους ελέγχων ποιότητας, μέσω της δυνατότητας διενέργειας ελέγχων από πανεπιστημιακά/ερευνητικά ιδρύματα ή/και ιδιωτικές εταιρείες.

Στην υποβοήθηση των εξαγωγέων και την προώθηση των εξαγωγών μπορούν να συμβάλλουν: α) η καλύτερη οργάνωση των Οικονομικών και Εμπορικών Γραφείων των Πρεσβειών, β) η λειτουργία του νέου ενιαίου φορέα εξωστρέφειας και γ) η δημιουργία ιστοσελίδας συμβουλευτικού και ενημερωτικού χαρακτήρα για τους εξαγωγείς.

VIII. Δράσεις ενίσχυσης της Έρευνας και Ανάπτυξης και της καινοτομίας

Η ένταση της Έρευνας και Ανάπτυξης (E&A), δηλαδή η δαπάνη για E&A ως ποσοστό του ΑΕΠ, υπήρξε ιδιαίτερα χαμηλή στη χώρα και δεν παρουσίαζε σημαντική αύξηση και κατά την περίοδο πριν την οικονομική κρίση. Οι επιπρόσθετες δυσμενείς οικονομικές εξελίξεις των τελευταίων ετών κατέστησαν αναγκαία την προς τα κάτω αναθεώρηση του στόχου που είχε τεθεί (το 2011) για το 2020 από το 2% στο 0,67%. Δεδομένου

βέβαια του ότι η χώρα στοχεύει σε ένα μοντέλο έξυπνης ανάπτυξης με έμφαση στην εξέλιξη της γνώσης και της καινοτομίας, ή αλλιώς στην *ευφυή εξειδίκευση* (smart specialization), ο στόχος αυτός φαντάζει πολύ χαμηλός. Από την άλλη πρέπει να καθίσταται ρεαλιστικός, λαμβάνοντας υπόψη τους χρηματοοικονομικούς περιορισμούς που τίθενται στα πλαίσια των μνημονιακών υποχρεώσεων της χώρας, τις δυσχέρειες που βιώνει ο ιδιωτικός τομέας της οικονομίας, ιδιαίτερα ως προς τις συνθήκες χρηματοδότησης, αλλά και τη σημαντική διαρροή ανθρωπίνου δυναμικού στο εξωτερικό.

Η χρηματοδοτική στήριξη της έρευνας και της καινοτομίας θα εξακολουθήσει και κατά την επόμενη προγραμματική περίοδο να βασίζεται σε σημαντικό βαθμό στους πόρους των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών Ταμείων. Είναι άλλωστε άμεσα συνδεδεμένη με τον πρώτο και πιο εμβληματικό άξονα προτεραιότητας χρηματοδότησης μέσω του νέου ΕΣΠΑ 2014-2020. Η αποτελεσματική αξιοποίηση των εν λόγω πόρων προϋποθέτει μια πιο ολοκληρωμένη προετοιμασία, μέσα και από τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής προσέγγισης, την απλοποίηση του συνδεδεμένου νομοθετικού πλαισίου και τη βελτίωση του διαχειριστικού συστήματος. Απαραίτητος είναι ο συντονισμός με τα συνδεδεμένα επιμέρους τομεακά ή περιφερειακά προγράμματα αλλά και η δημιουργία αποτελεσματικών διαδικασιών αξιολόγησης της εφαρμογής τους. Προϋπόθεση αποτελεί σαφώς η στενή και συστηματική συνεργασία μεταξύ όλων των φορέων υλοποίησης, αναφορικά τόσο με τον σχεδιασμό όσο και την εφαρμογή των ενισχύσεων για ερευνητικές δραστηριότητες.

Ο πρώτος βασικός πυλώνας για την ενίσχυση της έντασης της E&A είναι η ενδυνάμωση του ανθρώπινου δυναμικού E&A, με την ερευνητική ποιότητα και την αριστεία να αποτελούν τη βασική στόχευση. Σχετιζόμενη με την αναβάθμιση του υπόβαθρου καινοτομίας στη χώρα, η εν λόγω στόχευση απαιτεί την ενδυνάμωση των υφιστάμενων ερευνητικών ιδρυμάτων (π.χ. μέσω της παραμονής διακεκριμένων ερευνητών σε ερευνητικά κέντρα και ΑΕΙ) αλλά κυρίως την εντατικοποίηση της δικτύωσής τους (π.χ. δημιουργία παραρτημάτων πανεπιστημίων και ερευνητικών ιδρυμάτων εξωτερικού) για την πιο αποδοτική διάχυση της γνώσης. Παράλληλα, στόχο αποτελεί μεσοπρόθεσμα και η αύξηση του αριθμού των ερευνητών, η ευρύτερη προσέλκυση νέων ερευνητών αλλά και η διευκόλυνση της κινητικότητάς τους.

Ο δεύτερος βασικός άξονας αφορά στις αναγκαίες δράσεις για την ενδυνάμωση της επιχειρηματικής E&A. Στις δράσεις αυτές εντάσσεται, ως προς το θεσμικό κομμάτι, η άρση κανονιστικών, ρυθμιστικών και φορολογικών εμποδίων στη λειτουργία των αγορών, με στόχο τη μείωση του βάρους, που ασκούν στην επιχειρηματική δραστηριότητα, η οποία αναμένεται να είναι ευεργετική για την εισαγωγή και ενσωμάτωση καινοτόμων διαδικασιών. Καίριο ρόλο εκτιμάται ότι μπορεί να αναλάβει ταυτόχρονα η ενίσχυση των συνεργασιών και συνεργειών μεταξύ των φορέων γνώσης – τριτοβάθμια εκπαίδευση και κέντρα «αριστείας» – και του επιχειρηματικού κόσμου, μέσω της καλλιέργειας πνεύματος και νοοτροπίας επιχειρηματικότητας και μεταφοράς τεχνογνωσίας. Η διείσδυση της γνώσης και η ανανέωση αυτής με την παροχή νέων ιδεών

μέσα στις επιχειρήσεις είναι ικανή να επιλύσει σε κάποιο βαθμό τις δυσκολίες που προκύπτουν εξαιτίας του διαρθρωτικού χαρακτηριστικού των μικρών παραδοσιακών και οικογενειακών ελληνικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, σε συνδυασμό με έναν στοχευμένο προσανατολισμό στις ανάγκες της οικονομίας και την αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας, η ερευνητική και ακαδημαϊκή κοινότητα από κοινού με τον επιχειρηματικό κόσμο μπορούν να επιτύχουν, με αιχμή την τεχνολογική ανάπτυξη και την καινοτομία, αυξήσεις στην ανταγωνιστικότητα και την προστιθέμενη αξία. Αναφορικά με το συνδεδεμένο χρηματοδοτικό σκέλος των καινοτόμων επιχειρηματικών δράσεων, χρήσιμα εργαλεία δύνανται να αποτελέσουν (α) ο θεσμός των επιχειρηματικών αγγέλων (business angels), (β) η δημιουργία ταμείου βοήθειας για νέους καινοτόμους επιχειρηματίες (microfinance loan fund), και (γ) η εξαίρεση των δαπανών για Ε&Κ από το Πρόγραμμα Δημοσιονομικής Προσαρμογής.

IX. Κλαδική ανάλυση

A. Στρατηγικό πλαίσιο των κλαδικών πολιτικών

Η καθετοποιημένη διάσταση των πολιτικών ανάπτυξης, σε επίπεδο συγκεκριμένων επιλεγμένων κλάδων ή (πλεγμάτων) οικονομικών δραστηριοτήτων, αποσκοπεί κυρίως στη βέλτιστη αξιοποίηση των ιδιαίτερων συγκριτικών ή/και δυνατικών πλεονεκτημάτων τα οποία χαρακτηρίζουν τις δραστηριότητες αυτές. Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή των προτεινόμενων κλαδικών πολιτικών βασίζεται στον εντοπισμό, την ιεράρχηση και τον προγραμματισμό δράσεων που αφορούν σε συγκεκριμένες (ομάδες από) οικονομικές δραστηριότητες, μέσα από τις ακόλουθες διαδικασίες:

- 1) Τη σύνδεση κάθε κλαδικής πολιτικής με τις συνιστώσες της στρατηγικής στόχευσης του αναπτυξιακού οράματος.
- 2) Τη στήριξη και ανάδειξη των αναγκών, ευκαιριών και προοπτικών ανάπτυξης του κάθε κλάδου, μέσω της εξειδίκευσης οριζόντιων -διαρθρωτικών και επενδυτικών- πολιτικών και εργαλείων τους, με έμφαση στη προώθηση της επιχειρηματικότητας, παραγωγικότητας, ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας.
- 3) Την ενεργοποίηση κατάλληλων ενδοκλαδικών και διακλαδικών συνεργειών, ώστε να προκληθούν οι μέγιστες δυνατές επιδράσεις για τη μετάβαση προς το νέο παραγωγικό πρότυπο της οικονομίας.

Σημειώνεται ότι οι προαναφερόμενες διαδικασίες σχεδιασμού και εφαρμογής των κλαδικών πολιτικών δεν αποσκοπούν στην καθετοποιημένη εστίαση του αναπτυξιακού οράματος σε μεμονωμένους «βέλτιστους» κλάδους έναντι των υπολοίπων. Αντιθέτως, στοχεύουν να καθοδηγήσουν την κατά προτεραιότητα κατανομή των πόρων προς κλάδους-κλειδιά, ώστε να δημιουργηθούν οι μέγιστες δυνατές διαχεόμενες επιδράσεις προς το συνολικό σύστημα της εθνικής οικονομίας. Οι προτεινόμενες δράσεις είναι συμβατές και υποστηρίζουν τις συνιστώσες της στρατηγικής στόχευσης και την ενίσχυση των αναπτυξιακών καταλυτών, ενώ υπόκεινται σε περιορισμούς σχετικούς με το περιβάλλον, τη διαλειτουργικότητα μεταξύ των δράσεων και τη χρηματοδότηση

συγκεκριμένων κλάδων, σύμφωνα και με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές και εθνικές πολιτικές.

Οι επιδράσεις των διαφόρων πολιτικών σε επιλεγμένους κλάδους, υπό τη μορφή σχέσεων συμπληρωματικότητας ή συνεργειών μεταξύ (ομάδων) δραστηριοτήτων, μπορεί να κατανοηθεί περαιτέρω μέσω της δικτυακής αναπαράστασης του συστήματος εισροών-εκροών της ελληνικής οικονομίας. Στο δίκτυο αυτό (Σχήμα 18), κάθε κλάδος αναπαριστάται από έναν κόμβο και κάθε ροή οικονομικής συναλλαγής μεταξύ δυο κλάδων από έναν σύνδεσμο. Οι σύνδεσμοι του δικτύου σταθμίζονται ανάλογα με το μέγεθος της ροής μεταξύ των κλάδων. Μια τέτοια απεικόνιση και ανάλυση δικτύου διευκολύνει τον προσδιορισμό των κλάδων-κλειδιών, μέσα από τη μέτρηση κατάλληλων τοπολογικών χαρακτηριστικών, όπως αυτά της κεντρικότητας, ως συνάρτηση του αριθμού των εισερχόμενων και εξερχόμενων ροών από/προς άλλους κλάδους, της εγγύτητας και της γειτνίασης (ως μέλος μιας ομάδας) με άλλους κλάδους.

Τα συγκεκριμένα τοπολογικά μεγέθη δείχνουν τη σημασία και επιρροή κάθε κλάδου στην αποτελεσματική κατανομή των πόρων, μέσω της δημιουργίας οικονομιών συγκεντρώσης ή δικτύωσης. Παράλληλα, αντανakλούν τις δυνατότητες για τον συντονισμό πολιτικών, κοινή χρήση υποδομών, ενδιάμεσων εισροών, πληροφοριών και επιχειρηματικών πρακτικών, μεγαλύτερη κινητικότητα εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού και καλύτερη πρόσβαση σε αυτό, καθώς και μεταφορά γνώσης. Η αλλαγή του παραγωγικού προτύπου με την αυξημένη διασυνδεσιμότητα μεταξύ των κόμβων (κλάδων) του δικτύου και προσπελασιμότητα κάθε κόμβου προς τους υπόλοιπους, θα ενισχύσει τις προαναφερόμενες δυνατότητες και, επομένως, την παραγωγικότητα και ανθεκτικότητα των κλάδων παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και του συνολικού οικονομικού συστήματος.

Συνοπτικά, ο προσδιορισμός των κλάδων-κλειδιών βασίζεται στα εξής χαρακτηριστικά:

- Το σχετικό μέγεθος, ως προς την προστιθέμενη αξία, την απασχόληση και τις εξαγωγές.
- Το δυνητικό μέγεθος, ως προς τις προοπτικές των εξαγωγών, της αξιοποίησης ανεκμετάλλευτων πόρων, και της θεσμικής και τεχνολογικής αναβάθμισης.
- Την κεντρικότητα στο δίκτυο των διακλαδικών σχέσεων της οικονομίας, υπό την έννοια της επιρροής προς άλλες δραστηριότητες.
- Την εγγύτητα, γειτνίαση και δικτύωση με άλλους κλάδους ώστε να ενισχυθούν οικονομίες κλίμακας και φάσματος, και οι συγκεντρωτικές (clustering) και πολλαπλασιαστικές επιδράσεις.

Με βάση τα χαρακτηριστικά αυτά, εντοπίζονται οι ακόλουθοι κλάδοι-κλειδιά και, κατ' επέκταση, συγκεκριμένες δραστηριότητες ως οι πυλώνες των καθετοποιημένων δράσεων της αναπτυξιακής πολιτικής:

- Πρωτογενής τομέας (ιδιαίτερα τα υψηλής ποιότητας, τυποποιημένα, πιστοποιημένα προϊόντα της γεωργίας-κτηνοτροφίας και της αλιείας-ιχθυοκαλλιέργειών),

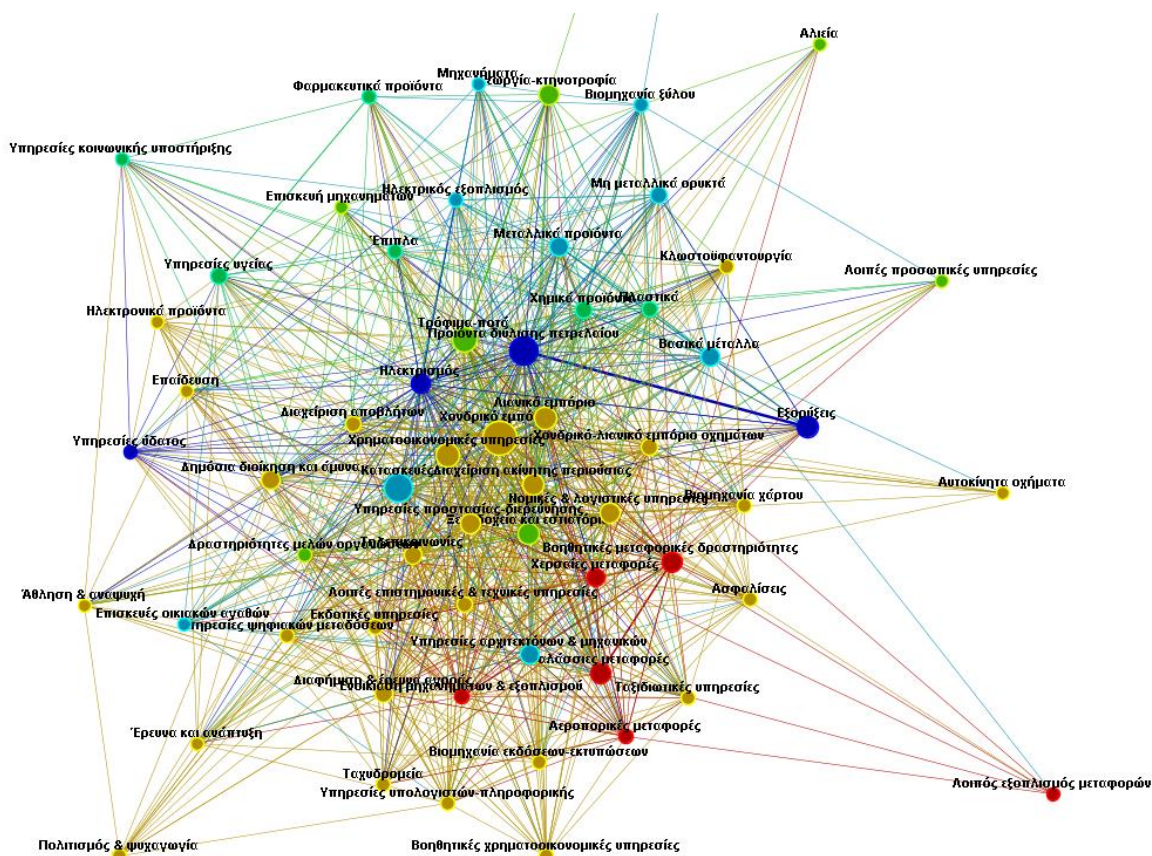
- ο Μεταποίηση (δίνοντας έμφαση, βραχυπρόθεσμα, σε κλάδους με συγκριτικά πλεονεκτήματα, όπως των τροφίμων-ποτών, και, μακροπρόθεσμα, σε κλάδους με δυνητικά συγκριτικά πλεονεκτήματα- υψηλής τεχνολογίας, όπως των φαρμάκων),
- ο Ενέργεια (ιδιαίτερα οι ανανεώσιμες πηγές, η εξοικονόμηση ενέργειας και εξορύξεις),
- ο Διαχείριση αγοράς ακινήτων και κατασκευές για την ανάπτυξη υποδομών και εξοπλισμού σε δυναμικούς κλάδους της οικονομίας,
- ο Μεταφορές (ιδιαίτερα, οι σιδηροδρομικές, θαλάσσιες και συνδυασμένες μεταφορές και λιμενικές υπηρεσίες, και οι δραστηριότητες εφοδιαστικής μέριμνας - logistics),
- ο Τουρισμός (ιδιαίτερα, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού),
- ο Υπηρεσίες πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών.

Παράλληλα, και σε συνδυασμό με τα οριζόντια μέτρα πολιτικής, καθοριστική κρίνεται η ενδυνάμωση άλλων (υποστηρικτικών) κλάδων της οικονομίας, με σκοπό την προώθηση της συμβολής των σημαντικών κλάδων και πλεγμάτων δραστηριοτήτων στη βιώσιμη, αιεφόρο και έξυπνη ανάπτυξη. Τέτοιοι υποστηρικτικοί κλάδοι αναφέρονται:

- στο εμπόριο (κυρίως, το χονδρικό), ώστε να διευκολυνθεί υπό συνθήκες υγιούς ανταγωνισμού η ροή των συναλλαγών μεταξύ των κλάδων που σχετίζονται με την παραγωγή, διανομή και κατανάλωση προϊόντων,
- στη διαχείριση του περιβάλλοντος (κυρίως, τη διαχείριση στερεών και υγρών αποβλήτων), ώστε να προωθηθεί το μοντέλο της κυκλικής οικονομίας (αιεφόρος παραγωγή-κατανάλωση-ανακύκλωση),
- στις υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης, με σκοπό την ενίσχυση της καινοτομίας.

Η δικτύωση και η αξιοποίηση των συνεργειών μεταξύ όλων των αναφερόμενων κλάδων είναι καθοριστική ώστε να προσφέρουν τις μέγιστες δυνατές ωφέλειες στην αύξηση της παραγωγικότητας, αποδοτικότητας, ευρωστίας και εξωστρέφειας της οικονομίας. Ένα ολοκληρωμένο σχέδιο βιώσιμης ανάπτυξης μπορεί να εφαρμοσθεί με την διαμόρφωση μιας στοχευμένα διαφοροποιημένης και επαρκώς διασυνδεδεμένης παραγωγικής βάσης.

Σχήμα 18. Το δίκτυο των διακλαδικών σχέσεων της ελληνικής οικονομίας

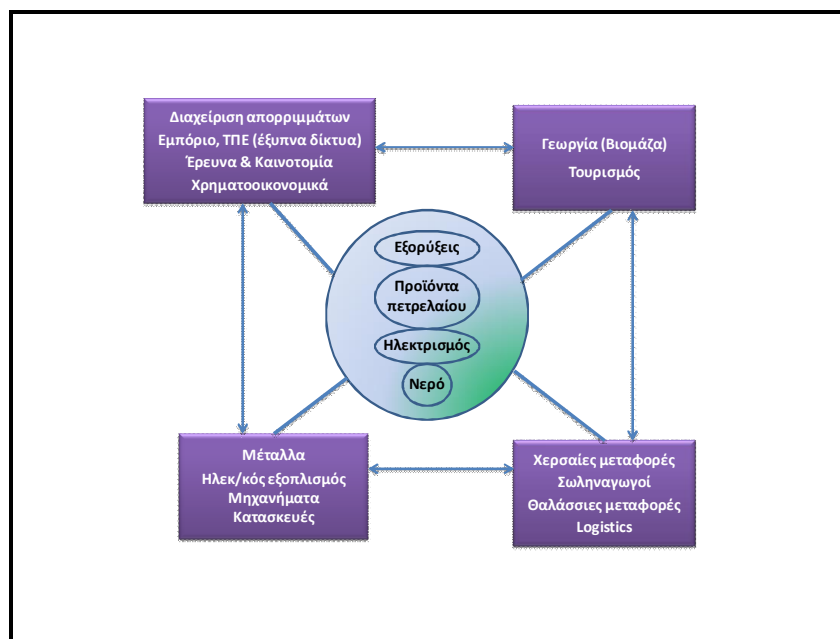

Πηγή: Ιδία επεξεργασία του μητρώου εισροών-εκροών της ελληνικής οικονομίας για το 2010, το τελευταίο έτος με διαθέσιμα στοιχεία (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), με χρήση του λογισμικού ORA. *Σημειώσεις:* Το μέγεθος των κόμβων είναι ανάλογο του αθροίσματος των εισερχόμενων και εξερχόμενων συνδέσεων κάθε κλάδου με τους υπόλοιπους. Το πλάτος των συνδέσεων είναι ανάλογο της στάθμισής τους, δηλαδή, του μεγέθους της ροής συναλλαγής μεταξύ του κλάδου προέλευσης και του κλάδου προορισμού. Ο χρωματισμός των κόμβων και των συνδέσεων τους είναι ο ίδιος για κάθε μια από τις έξι ομάδες κλάδων (συμπλεγμένα δραστηριοτήτων).

Το Σχήμα 18 δείχνει ότι στο εγχώριο οικονομικό σύστημα μπορούν να αναγνωρισθούν¹ έξι κύριες ομάδες ή συμπλέγματα δραστηριοτήτων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και αφορούν: (α) τον εξοπλισμό και τις δραστηριότητες των κατασκευών, (β) τη γεωργία και τον τουρισμό, (γ) τα χημικά-φάρμακα και την υγεία, (δ) τις μεταφορές, (ε) το εμπόριο και τις λοιπές υπηρεσίες, και (ζ) την ενέργεια. Η αυξημένη δικτύωση δραστηριοτήτων της ίδιας ή διαφορετικών ομάδων διευρύνει τις δυνατότητες συνεργασίας, δημιουργίας συνεργειών-πολλαπλασιαστικών επιδράσεων και αυξάνει τη συνολική αποδοτικότητα του συστήματος. Το Σχήμα 19 αναπαριστά ένα ολοκληρωμένο δίκτυο ροών (αλυσίδων αξιών) με επίκεντρο την ομάδα της ενέργειας, σε σχέση με άλλα συμπλέγματα δραστηριοτήτων.

¹ Ο προσδιορισμός και η ποσοτική ανάλυση των ομάδων κλάδων της ελληνικής οικονομίας περιγράφονται αναλυτικά στο Κεφάλαιο 6 της μελέτης.

Σχήμα 19. Το δίκτυο αλληλεπιδράσεων του συμπλέγματος των δραστηριοτήτων της ενέργειας με άλλες ομάδες κλάδων

Πρώτον, σημαντικές προοπτικές αλληλεπιδράσεων αναπτύσσονται εντός της ομάδας, μεταξύ των εξορύξεων, της διύλισης πετρελαίου, του φυσικού αερίου, των ΑΠΕ, του νερού και της παραγωγής και μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας. Δεύτερον, εισροές προς την πιο βιώσιμη και αποδοτική παραγωγή ενέργειας μπορούν να προέλθουν, μεταξύ άλλων, από: (α) τη διαχείριση απορριμμάτων για παραγωγή ΑΠΕ, χρήση των ΤΠΕ στα έξυπνα δίκτυα, την Ε&Κ για εξορύξεις, εξοικονόμηση και νέες μορφές ενέργειας, καθώς και τις υπηρεσίες για χρηματοδότηση, (β) τη γεωργία για παραγωγή βιομάζας και τις αλληλεπιδράσεις με τους κλάδους των τροφίμων και του τουρισμού, (γ) τις κατασκευές και κλάδους της μεταποίησης (μέταλλα, μηχανήματα, εξοπλισμός) για την παραγωγή ΑΠΕ, τους αγωγούς φυσικού αερίου και τις εγκαταστάσεις παραγωγής ενέργειας, και (δ) τις μεταφορές για την εισαγωγή/εξαγωγή και εγχώρια διανομή ενεργειακών πόρων. Η αποτελεσματική διαχείριση του δικτύου επιτρέπει την ικανοποίηση μεγαλύτερου μεριδίου ενεργειακής ζήτησης από εγχώριους πόρους, βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου, δημιουργία υψηλότερης προστιθέμενης αξίας, εισαγωγή καινοτομιών και μεγαλύτερη αξιοποίηση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας στην ενέργεια.

Β. Στόχευση και δράσεις ανάπτυξης σε επιλεγμένους τομείς και κλάδους

Β1. Γεωργία-Αλιεία-Κτηνοτροφία

Οι κλάδοι της γεωργίας, αλιείας και κτηνοτροφίας, που συνολικά αντιπροσωπεύουν περίπου το 3,4% του ΑΕΠ της χώρας, μαζί με αυτόν της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, οφείλουν να προσαρμοσθούν άμεσα στα νέα παγκόσμια πρότυπα διατροφής υψηλής ασφάλειας, ποιότητας και θρεπτικής αξίας, καθώς και στο συνεχώς μετα-

βαλλόμενο περιβάλλον του ανταγωνισμού των αγορών και των τεχνολογικών εξελίξεων. Ως εκ τούτου, προτείνεται μια σειρά θεσμικών, επενδυτικών οργανωτικών-τεχνολογικών καινοτόμων δράσεων που δύνανται να εξασφαλίσουν την αυξημένη ανταγωνιστικότητα και ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού, και τη διευρυμένη εξαγωγική διείσδυση των γεωργικών, κτηνοτροφικών και αλιευτικών προϊόντων, τονώνοντας την απασχόληση και προστατεύοντας το περιβάλλον.

Γεωργία

Αποτελεί έναν ιδιαίτερα δυναμικό και σημαντικό κλάδο, ο οποίος διαθέτει ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα και προοπτικές για βιώσιμη σταθερή ανάπτυξη και απασχόληση, με μεγάλη κοινωνική και περιβαλλοντική σημασία. Ιδιαίτερα θετικές μπορεί να είναι οι επιδράσεις στον τουρισμό και τη μεταποίηση τροφίμων και ποτών, ενώ μπορεί να συμβάλλει στη βιώσιμη διαχείριση της ενέργειας, της διαχείρισης γης και των υδάτινων πόρων. Το πλέγμα των στρατηγικών δράσεων (Σχήμα 20) πρέπει να επικεντρώσει στην αύξηση της αγροτικής επιχειρηματικότητας-ανταγωνιστικότητας, με την ενσωμάτωση καινοτομιών, την καθετοποίηση και τη διαφοροποίηση της παραγωγής προϊόντων υψηλής ποιότητας και διατροφικής αξίας, την πιστοποίησή τους, καθώς και στην ενίσχυση της εξωστρέφειας προς παραδοσιακές αλλά και νέες δυναμικές αγορές.

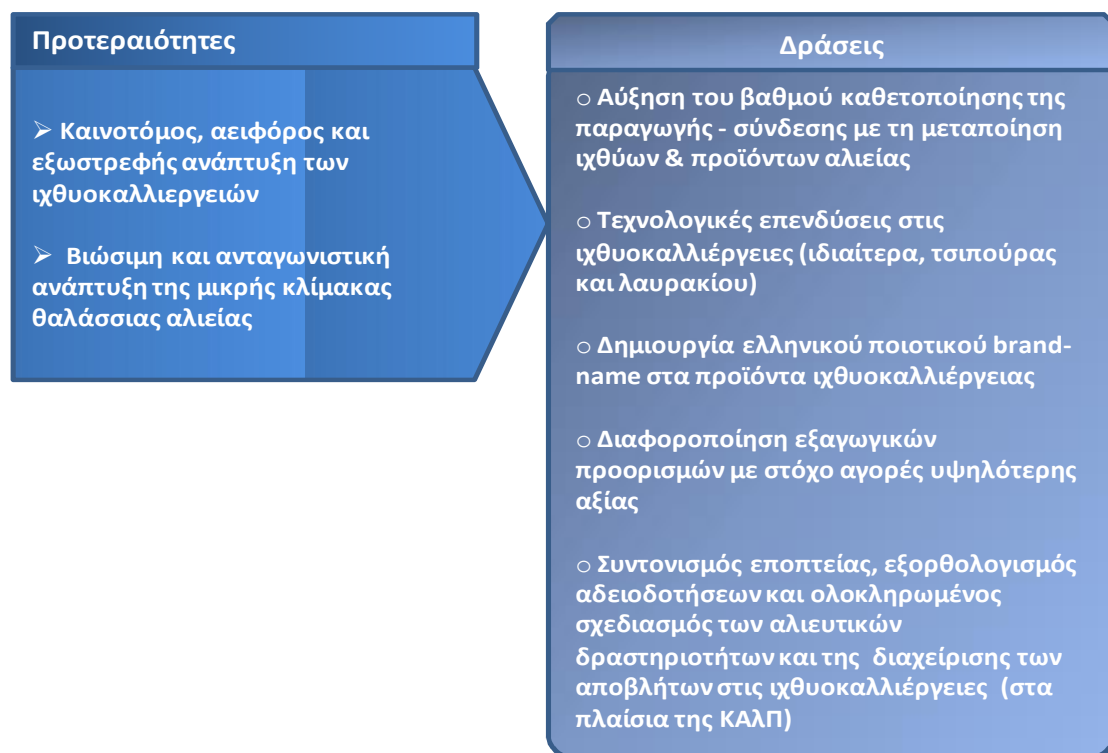
Αλιεία

Οι δραστηριότητες αλιείας και υδατοκαλλιεργειών, αν και έχουν μικρή συμμετοχή στο ΑΕΠ της χώρας (περίπου 0,4%), συμβάλλουν θετικά και με αυξανόμενο πλεόνασμα στο αγροδιατροφικό εμπορικό ισοζύγιο, αλλά και στη βιομηχανία τροφίμων και τον τουρισμό. Επιπλέον, ο κλάδος της αλιείας διαθέτει σημαντικά περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης (κατά τουλάχιστον 50% έως το 2020), λαμβάνοντας υπόψη τις διεθνείς εξελίξεις στη ζήτηση και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας, όπως τη γεωμορφολογία και τον φυσικό θαλάσσιο πλούτο, την τεχνογνωσία και τις υποδομές. Ο κύριος προσανατολισμός αφορά στην ανάπτυξη των υδατοκαλλιεργειών, ενώ περιθώρια ανάπτυξης υπάρχουν και για την αλιεία μικρής κλίμακας. Σχετικές στρατηγικές δράσεις (Σχήμα 21) αναφέρονται στην αυξημένη σύνδεση μεταξύ της παραγωγής και της μεταποίησης, τη διαφοροποίηση των εξαγωγικών προορισμών, τις επενδύσεις για την τεχνολογική αναβάθμιση, και τις θεσμικές μεταρρυθμίσεις για την αποτελεσματική και αειφόρο ανάπτυξη των ιχθυοκαλλιεργειών, σε συνδυασμό με την ολοκληρωμένη διαχείριση παράκτιων ζωνών, στα πλαίσια της “μπλε” ανάπτυξης.

Σχήμα 20. Προτεραιότητες και δράσεις για τον κλάδο της γεωργίας

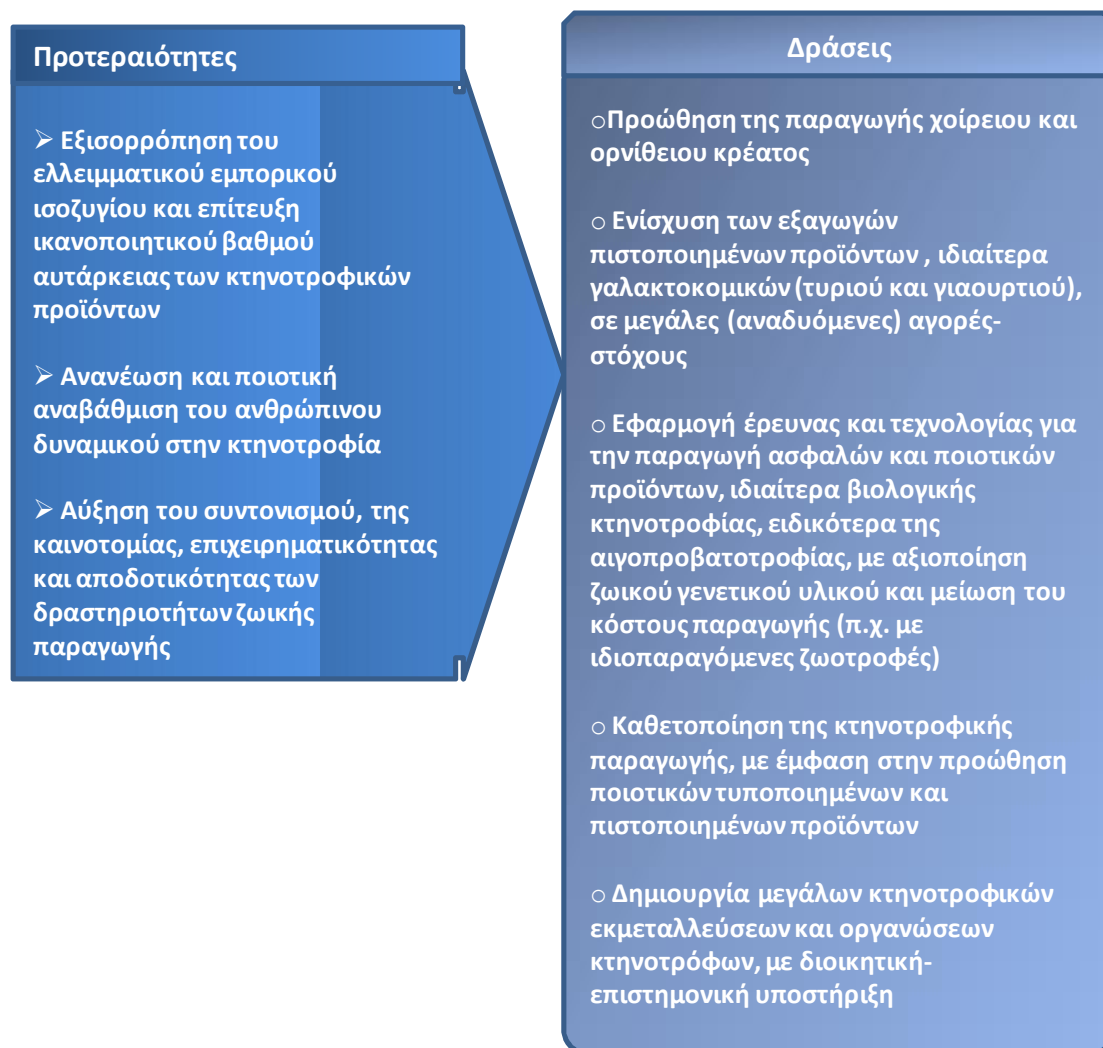
Σχήμα 21. Προτεραιότητες και δράσεις για τον κλάδο της αλιείας

Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία αποτελεί την κύρια πηγή εισοδήματος σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές, καλύπτει βασικές ανάγκες διατροφής σε προϊόντα υψηλής βιολογικής αξίας και αποτελεί σημαντική πρώτη ύλη για τη βιομηχανία τροφίμων. Κατάλληλες θεσμικές μεταρρυθμίσεις, επενδύσεις και οργανωτικές αλλαγές (Σχήμα 22) απαιτούνται ώστε να αντιμετωπισθεί το διαρθρωτικό πρόβλημα της υστέρησης της ζωικής παραγωγής στη σύνθεση της συνολικής γεωργικής παραγωγής, και του ελλειμματικού εμπορικού ισοζυγίου στα ζωικά προϊόντα. Στα πλαίσια του αναπτυξιακού οράματος, πρέπει να εξασφαλισθεί ένα ικανοποιητικό επίπεδο αυτάρκειας, επιχειρηματικότητας, καινοτομίας, και εξωστρέφειας, για την ικανοποίηση της αυξανόμενης ζήτησης σε ποιοτικά ζωικά προϊόντα, ιδιαίτερα στα προϊόντα πρόβειου γάλακτος (τυριού και γιαουρτιού), όπου η χώρα παρουσιάζει συγκριτικό πλεονέκτημα, και στο αιγοπρόβειο κρέας, στο οποίο η ΕΕ είναι ελλειμματική.

Σχήμα 22. Προτεραιότητες και δράσεις για τον κλάδο της κτηνοτροφίας

B2. Μεταποίηση

Η χάραξη μιας εθνικής βιομηχανικής πολιτικής για τον εκσυγχρονισμό και την αύξηση της σημασίας (16,6 δισ. ευρώ, δηλαδή, μόλις 9,7% της συνολικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας το 2012) και της παραγωγικής δυναμικότητας του μεταποιητικού τομέα αποτελεί βασικό και αναπόσπαστο μέρος του αναπτυξιακού οράματος. Η καθοριστική συμβολή που δύναται να έχει η μεταποίηση οφείλεται στις δυνατότητές της να προωθήει τη τεχνογνωσία, καινοτομία και παραγωγικότητα στο σύνολο της οικονομίας, λόγω της ύπαρξης σημαντικών εξωτερικών οικονομιών. Στρατηγική προτεραιότητα αποτελεί, βραχυπρόθεσμα, η επικέντρωση σε κλάδους όπου υπάρχει συγκριτικό πλεονέκτημα, που είναι μέσης-χαμηλής τεχνολογίας, όπως των τροφίμων. Μακροπρόθεσμα, συνιστάται η αλλαγή της βιομηχανικής διάρθρωσης, με έμφαση σε κλάδους προηγμένης τεχνολογίας, όπως των φαρμάκων, οι οποίοι διαθέτουν υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα και πιο ευνοϊκές προοπτικές εγχώριας και διεθνούς ζήτησης. Επιπλέον, προτείνεται ένα πλέγμα δράσεων (Σχήμα 23) για την ενίσχυση της εγχώριας βιομηχανικής δραστηριότητας και τον συντονισμό των αλληλεξαρτήσεων μεταξύ διαφορετικών κλάδων της μεταποίησης και, γενικότερα, της οικονομίας. Αυτές περιλαμβάνουν τον εντοπισμό συγκριτικών/δυνητικών πλεονεκτημάτων, την κοινή ανάπτυξη έργων υποδομής και βιομηχανικών εγκαταστάσεων, και τη δημιουργία clusters και θεματικών βιομηχανικών πάρκων για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και ανταγωνιστικότητας. Επιπρόσθετες δράσεις στοχευμένες στη χρηματοδότηση, έρευνα, τεχνολογική ανάπτυξη, καινοτομία και εξωστρέφεια της ελληνικής μεταποίησης θα συμβάλλουν στην υποκατάσταση των εισαγόμενων προϊόντων από τα εγχώρια και στην δυναμική παρουσία των ελληνικών προϊόντων στο εξωτερικό.

Βιομηχανία τροφίμων και ποτών: αποτελεί έναν από τους δυναμικότερους κλάδους, ως προς τις επιδράσεις στη συνολική παραγωγή, εξωστρέφεια και απασχόληση της μεταποιητικής βιομηχανίας, σε εθνικό επίπεδο. Μια κατάλληλη σειρά δράσεων (Σχήμα 23) θα προωθήσει τη συμβολή του κλάδου στην ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα, μέσω συνεργειών από την αγροτική επιχειρηματικότητα και καθετοποίηση της αγροτικής παραγωγής, την καινοτομία, τη θεσμική ενδυνάμωση των συνθηκών ασφάλειας, πιστοποίησης και ανταγωνισμού, και τη διερεύνηση των εξαγωγών ποιοτικών τροφίμων σε νέες αγορές.

Βιομηχανία φαρμάκων: μεταποιητικός κλάδος υψηλής τεχνολογίας, καθοδηγούμενος από την έρευνα και καινοτομία, με επιδράσεις στις υπηρεσίες υγείας. Θεωρείται ένας ιδιαίτερα δυναμικός και εξωστρεφής κλάδος για την Ελλάδα, ο οποίος παρέχει υψηλής ποιότητας φάρμακα με χαμηλότερο κόστος, συγκριτικά με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Συνεπώς, δύναται να συμβάλει άμεσα στην έξυπνη, ανταγωνιστική και βιώσιμη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας. Οι προτεινόμενες δράσεις (Σχήμα 23) μπορούν να συμβάλλουν στην προσαρμογή της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας στις νέες συνθήκες (αυξημένες ανάγκες κοινωνιών σε αναδυόμενες οικονομίες, γήρανση, επέκταση προσδόκιμου ζωής, περιστολή δημόσιων δαπανών υγείας, διεθνή πρότυπα κλινικής έρευνας

και καινοτομίας), ώστε να ανταποκριθεί στη ζήτηση για (επώνυμα) γενόσημα και άλλα (νέα, βιοομοειδή) φάρμακα, εκμεταλλευόμενη και την πλούσια χλωρίδα της χώρας.

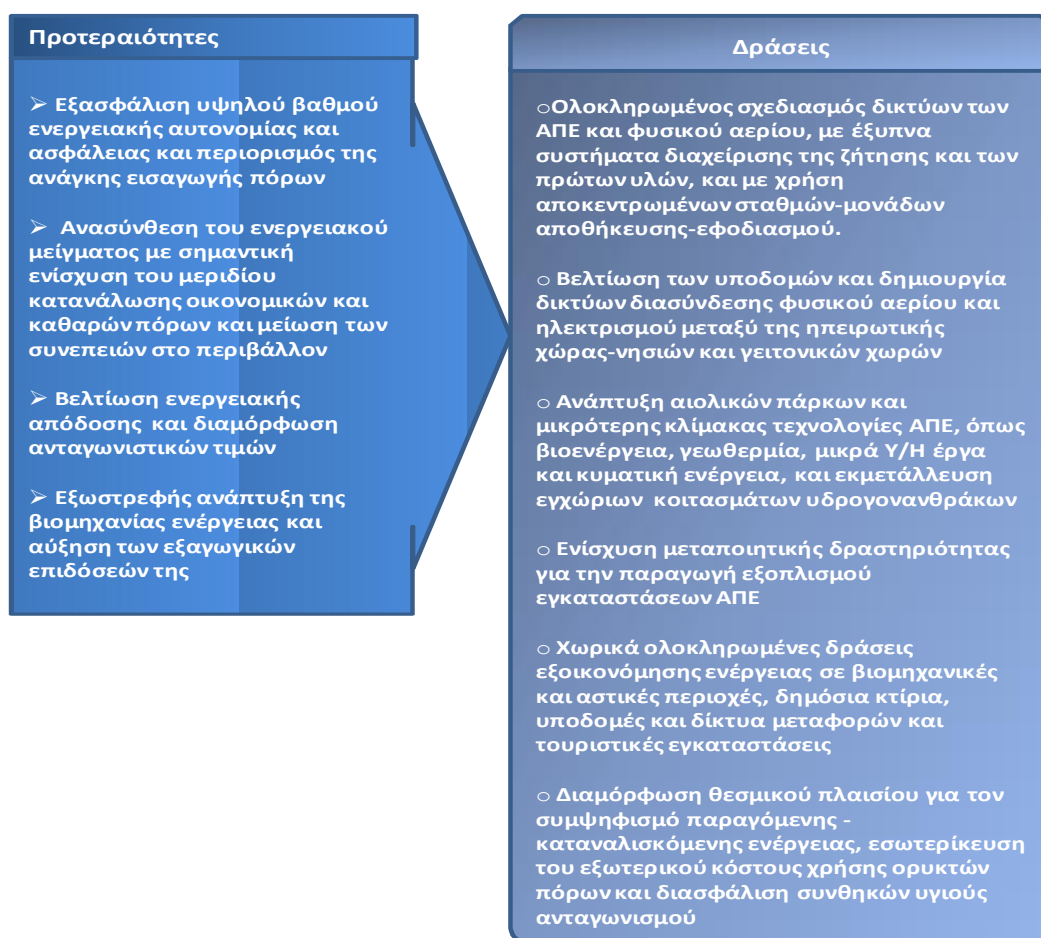
Σχήμα 23. Προτεραιότητες και δράσεις για τη μεταποίηση και επιλεγμένους κλάδους

B3. Ενέργεια

Η ενέργεια αποτελεί ένα κρίσιμο σύμπλεγμα δραστηριοτήτων για τη βιώσιμη αιεφόρο παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Η στρατηγική αναβάθμιση του τομέα θα έχει πολλαπλά οφέλη για τη γεωπολιτική και οικονομική θέση της χώρας, καθώς και την αντιμετώπιση της έντονης εξάρτησης από το φυσικό αέριο και, ιδιαίτερα, το αργό πετρέλαιο (το καθαρό άθροισμα των πετρελαιοειδών έφτασε τους -15 Μεγατόνους Ισοδύναμου Πετρελαίου το 2011), σε αντίθεση με τη χαμηλή ενεργειακή εξάρτηση σε ηλεκτρική ενέργεια. Η αναβάθμιση απαιτεί την προσαρμογή σε νέους, ολιστικούς τρόπους παραγωγής, μεταφοράς-διανομής και αποθήκευσης της ενέργειας, με βάση τις ΑΠΕ και το φυσικό αέριο, με την υιοθέτηση αποκεντρωμένων έξυπνων συστημάτων σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Με την προσέγγιση αυτή, θα αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά διακυμάνσεις και διαταραχές στις συνθήκες προσφοράς και θα εξισορροπηθούν ομαλά οι συνθήκες ζήτησης στη βιομηχανία, τις μεταφορές, τις επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά και τον δημόσιο τομέα. Στοχευμένες επενδύσεις και θεσμικές μεταρρυθμίσεις (Σχήμα 24) θα επιτρέψουν την εξουδετέρωση στρεβλώσεων στην αγορά, την αποδοτικότητα και εξοικονόμηση της ενέργειας και την προστασία του περιβάλλοντος, την αποτελεσματική διείσδυση των ΑΠΕ, την εξορθολογισμένη χρήση του φυσικού αερίου και τη διασφάλιση ανταγωνιστικών τιμών.

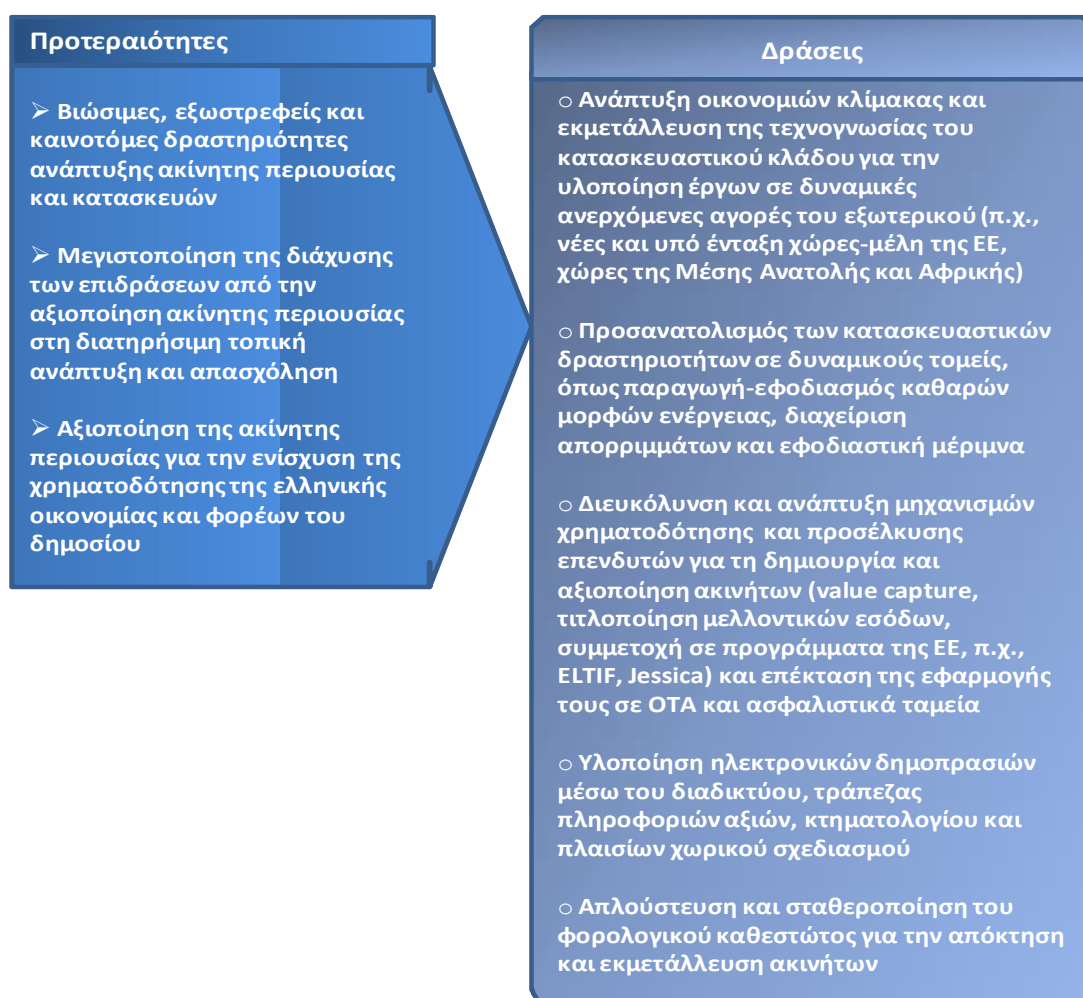
Σχήμα 24. Προτεραιότητες και δράσεις για τον τομέα της ενέργειας

B4. Κατασκευές και αξιοποίηση ακίνητης περιουσίας

Οι κατασκευές δημιουργούν και η αξιοποίηση μεγάλων ακινήτων απελευθερώνει το απαιτούμενο φυσικό κεφάλαιο για ένα πλήθος επιχειρηματικών παραγωγικών δραστηριοτήτων στη χώρα. Κατάλληλες στρατηγικές μεταρρυθμίσεις, κυρίως θεσμικού χαρακτήρα (Σχήμα 25), μπορούν να συμβάλλουν στη βιωσιμότητα και την κερδοφορία των κλάδων της ακίνητης περιουσίας και των κατασκευών, των οποίων η συμμετοχή στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία είναι περίπου 15% και 2%, αντιστοίχως. Παράλληλες δράσεις δύνανται να ενισχύσουν τα οφέλη, ως προς τη συνολικότερη αναβάθμιση των τοπικών υποδομών και την τροφοδότηση της ανάπτυξης και της απασχόλησης στην περιοχή επιρροής των έργων, προστατεύοντας τους φυσικούς πόρους και το φυσικό και δομημένο περιβάλλον. Η διάχυση των θετικών επιδράσεων εκτείνεται ιδιαίτερα στα συμπλέγματα δραστηριοτήτων του τουρισμού, των μεταφορών, του εμπορίου, καθώς και στην αστική αναγέννηση και ανάπτυξη. Σημαντικός μπορεί να είναι ο ρόλος της διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας στη χρηματοδότηση φορέων, όπως οι ΟΤΑ και τα ασφαλιστικά ταμεία, συμβάλλοντας στην κάλυψη άμεσων αναγκών και τον ορθολογικό καταμερισμό του επενδυτικού ρίσκου.

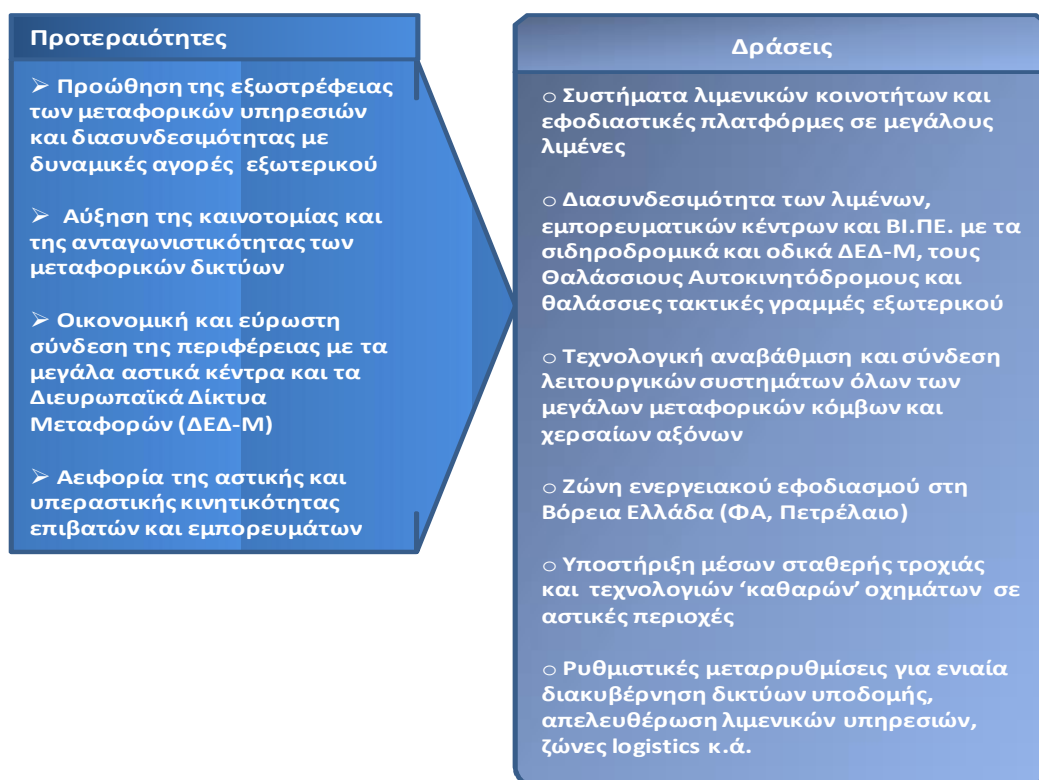
Σχήμα 25. Προτεραιότητες και δράσεις για τις κατασκευές και τη διαχείριση ακίνητης περιουσίας

B5. Μεταφορές

Οι μεταφορές αποτελούν ένα σύμπλεγμα κλάδων που λειτουργούν ως καταλύτες για την αποτελεσματική σύνδεση των οικονομικών δραστηριοτήτων στον χώρο και εργασία για τη χωρική ανακατανομή τους. Αντιπροσωπεύουν σχεδόν το 6% του συνόλου της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, εκ του οποίου το 3,6% αντιστοιχεί στις θαλάσσιες μεταφορές (για το 2011). Στοχευμένες βελτιώσεις στις μεταφορές (Σχήμα 26) θα εξυπηρετήσουν τους στρατηγικούς στόχους του οράματος, μέσω της αύξησης των εξαγωγικών-διαμετακομιστικών εμπορικών ροών, της ενίσχυσης της κοινωνικής-εδαφικής συνοχής, της προσέλκυσης επενδύσεων και αύξησης της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Η χώρα πρέπει να αξιοποιήσει το συγκριτικό πλεονέκτημα της γεωγραφικής της θέσης μεταξύ Ανατολής-Δύσης και Βορρά-Νότου, ως (θαλάσσια) πύλη εξαγωγής-προώθησης φορτίων από/προς την ευρωπαϊκή ενδοχώρα και αναδιακίνησης φορτίων στην ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου. Επίσης, οφείλει να εκμεταλλευτεί το κεφαλαιακό απόθεμα από τις σημαντικές δαπάνες στις μεταφορές από τις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους (περίπου 15 δισ. ευρώ από τις συγχρηματοδοτούμενες κοινοτικές επενδύσεις από το 2000). Οι προοπτικές βιώσιμης ανάπτυξης των μεταφορών και δημιουργίας συνεργειών και πολλαπλασιαστικών επιδράσεων δύνανται να αναδειχθούν ιδιαιτέρως από δράσεις για την προώθηση των εμπορευματικών μεταφορών, μέσω σιδηρόδρομου, των πλωτών μεταφορών/λιμενικών υπηρεσιών, και, κυρίως, των συνδυασμένων μεταφορών, και την ανάπτυξη των εγκαταστάσεων και υπηρεσιών logistics (π.χ. ιδιωτικοποίηση ΤΡΑΙΝΟΣΕ και λιμένων στα πρότυπα του Πειραιά/COSCO με ανάπτυξη συνεργειών σε εθνικό-διεθνές επίπεδο).

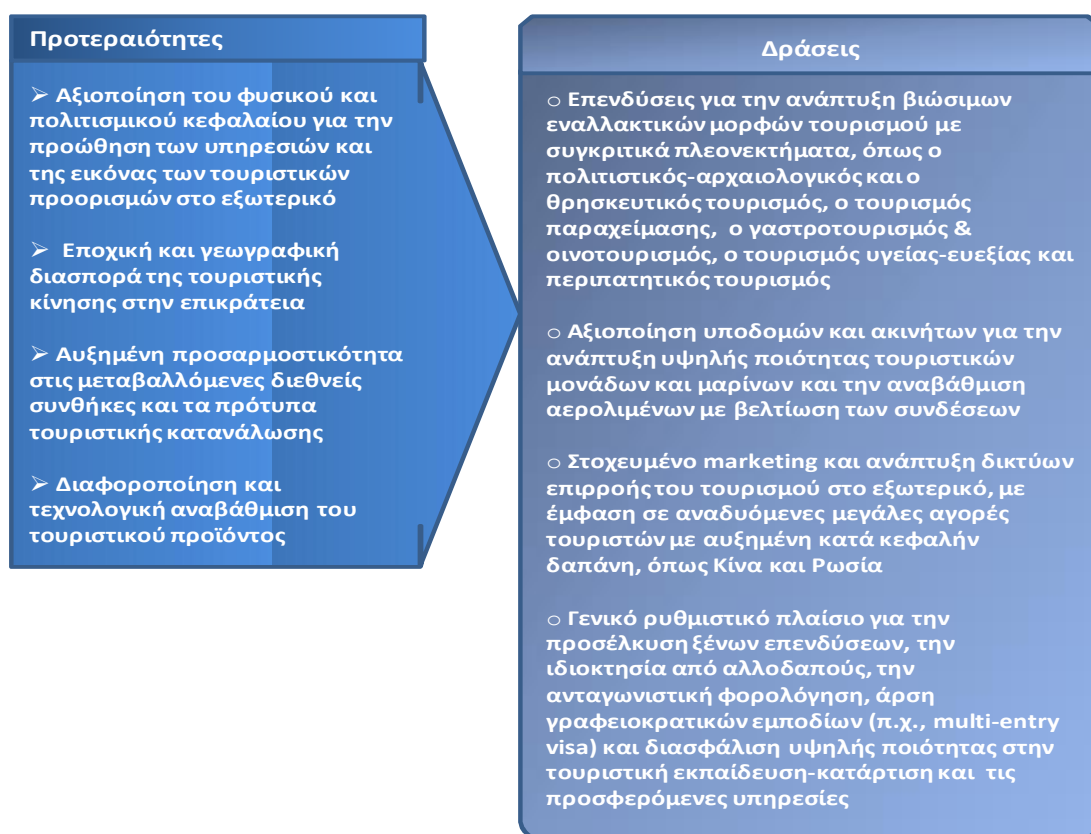
Σχήμα 26. Προτεραιότητες και δράσεις για τις μεταφορές

B6. Τουρισμός

Ο τουρισμός περιλαμβάνει και προωθεί παραγωγικές δραστηριότητες αιχμής για την αύξηση της απασχόλησης, της εξωστρέφειας και την προσέλκυση επενδύσεων. Η συνολική (άμεση και έμμεση) ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του τομέα εκτιμάται στα 30,3 δισ. ευρώ, ήτοι, 16,4% του ΑΕΠ (το 2012), με ιδιαίτερα θετικές προοπτικές τα επόμενα έτη. Η χώρα διαθέτει ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα (καλό κλίμα, ακτές, φυσικό πλούτο, παράδοση και πλήθος ιστορικών μνημείων) και κατατάσσεται στη 32η θέση μεταξύ 140 χωρών στον δείκτη ταξιδιωτικής & τουριστικής ανταγωνιστικότητας το 2013. Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα μπορούν να αξιοποιηθούν με τη διαμόρφωση μιας νέας τουριστικής ταυτότητας και ανάδειξης της στο εξωτερικό. Για τον λόγο αυτό απαιτείται μια ολιστική στρατηγική σχετικά με τις επενδύσεις, σε συντονισμό με τον τοπικό παραγωγικό ιστό, και τη σύνδεση του τουρισμού με δραστηριότητες που αλληλεπιδρούν με το τουριστικό προϊόν, όπως ο αγροτο-διατροφικός τομέας και οι υποδομές και υπηρεσίες μεταφορών, περιβάλλοντος, υγείας, πολιτισμού και αναψυχής. Σημαντικές αναμένονται οι επιδράσεις της αναβάθμισης περιφερειακών αερολιμένων και βελτίωσης αεροπορικών συνδέσεων με τις αναδυόμενες αγορές (Ρωσία, Κίνα), με χαρακτηριστικό το παράδειγμα της ίδρυσης βάσης της Ryan air στα Χανιά το 2013. Οι προτεινόμενες δράσεις (Σχήμα 27) στοχεύουν στη διαφοροποίηση και αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος, με την ανάπτυξη βιώσιμων εναλλακτικών μορφών τουρισμού, την αξιοποίηση υπάρχουσών υποδομών και ακινήτων και τη δημιουργία νέων, και την επικέντρωση σε αναδυόμενες και κερδοφόρες αγορές προέλευσης τουριστών.

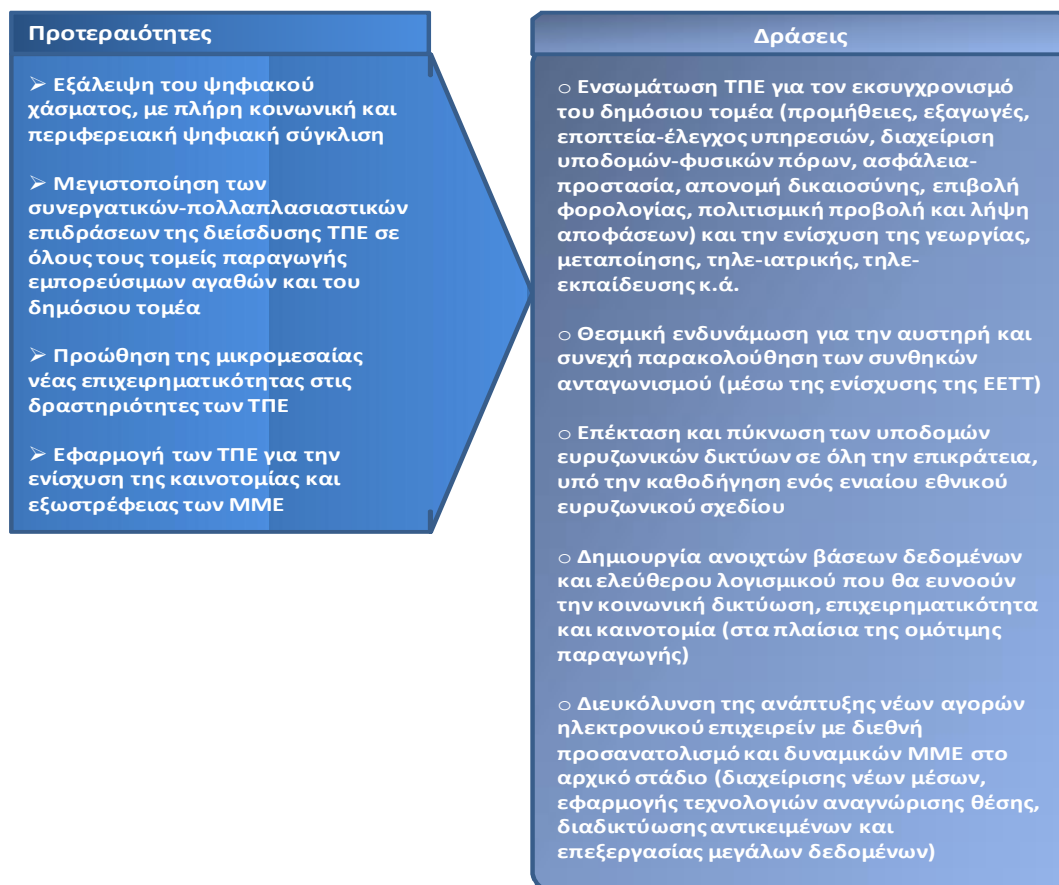
Σχήμα 27. Προτεραιότητες και δράσεις για τον τουρισμό

B7. Πληροφορική και Τηλεπικοινωνίες

Η αποτελεσματική επεξεργασία και διάχυση της πληροφορίας θεωρείται θεμελιώδης παράγοντας της κοινωνικής αλληλεπίδρασης και οικονομικής δράσης. Η προώθηση του τομέα των ΤΠΕ, που αντιπροσωπεύει σχεδόν το 4% του συνόλου της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, θα συμβάλει στην αιεφόρο ανάπτυξη και ανθεκτικότητα της οικονομίας, τη βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης, επιχειρηματικότητας και παραγωγικότητας, την άρση των κοινωνικών αποκλεισμών και της απομόνωσης απομακρυσμένων περιοχών, και την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνικής ευημερίας. Ιδιαίτερα οι υπηρεσίες πληροφορικής μπορούν να συμβάλλουν στην εξωστρέφεια της χώρας, αφού παρουσιάζουν εμπορικό πλεόνασμα 166 εκατ. δολαρίων (το 2012). Για τους σκοπούς αυτούς, η Ελλάδα μπορεί να εκμεταλλευθεί τις σημαντικές διεθνείς και εγχώριες υποδομές, την επιχειρησιακή τεχνογνωσία και το ανθρώπινο δυναμικό υψηλής εξειδίκευσης που διαθέτει σχετικά με τις ΤΠΕ (Σχήμα 28). Παράλληλα, ο εξελισσόμενος ανταγωνισμός και οι τάσεις καθετοποίησης της παραγωγής προϊόντων και υπηρεσιών ΤΠΕ αναμένεται να αυξήσουν περαιτέρω την ποιότητα και διαφοροποίηση και να μειώσουν το κόστος (νέων) υπηρεσιών. Επιπλέον, πρέπει να υποστηριχθούν οι δραστηριότητες του ηλεκτρονικού εμπορίου και η εξωστρέφεια των (νέων) ΜΜΕ των ΤΠΕ, κυρίως στις υπηρεσίες πληροφορικής, και οι συνεργασίες τους με μεγάλους παρόχους.

Σχήμα 28. Προτεραιότητες και δράσεις για την πληροφορική και τις τηλεπικοινωνίες

1. Μακροοικονομικό Πλαίσιο

1.1. Οι νέες συνθήκες του παγκόσμιου περιβάλλοντος - Ο κόσμος το 2025

Η διαμόρφωση του αναπτυξιακού οράματος πρέπει να στηρίζεται στην εξωστρέφεια και την ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής Οικονομίας και να λαμβάνει υπ' όψιν τις γενικότερες τάσεις που θα διαμορφωθούν τα επόμενα χρόνια στην παγκόσμια οικονομία σε όλα τα επίπεδα, κοινωνικό, οικονομικό, τεχνολογικό κλπ.

Η εντυπωσιακή αύξηση του ΑΕΠ, ο παγκόσμιος συσσωρευμένος πλούτος και η κατάνάλωση των αναδυόμενων οικονομιών και των χωρών BRICs, έχουν αλλάξει την εικόνα του πλανήτη και θα διαμορφώσουν το μέλλον του, με την Κίνα να έχει όλο και μεγαλύτερη επίδραση από οποιαδήποτε άλλη χώρα μέχρι το 2025.

Οι εξελίξεις που ακολούθησαν τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008 απλά επιβεβαίωσαν τους προφητικούς ισχυρισμούς ορισμένων οικονομολόγων ότι οι «πλούσιες» χώρες της Δύσης βρίσκονται σε δυσχερέστερη θέση ως προς τις θεωρητικά τουλάχιστον «φτωχές χώρες» της Ανατολής και της Αφρικής, αφού οι πρώτες έχουν τεράστιο δανεισμό, ενώ οι δεύτερες σχεδόν καθόλου.² Το χαμηλό επίπεδο χρέους τους σε συνδυασμό με το πολυπληθές φθινό εργατικό δυναμικό, τη σημαντική προσέλκυση ξένων επενδύσεων και τη σημαντική ανάπτυξη, δίνει στις αναδυόμενες χώρες τεράστιες δυνατότητες να αντικρίσουν το μέλλον με αισιοδοξία αντιμετωπίζοντας σε επόμενο διάστημα τις αδυναμίες τους, όπως είναι η φτώχεια, η διαφθορά και οι κοινωνικές ανισότητες.³

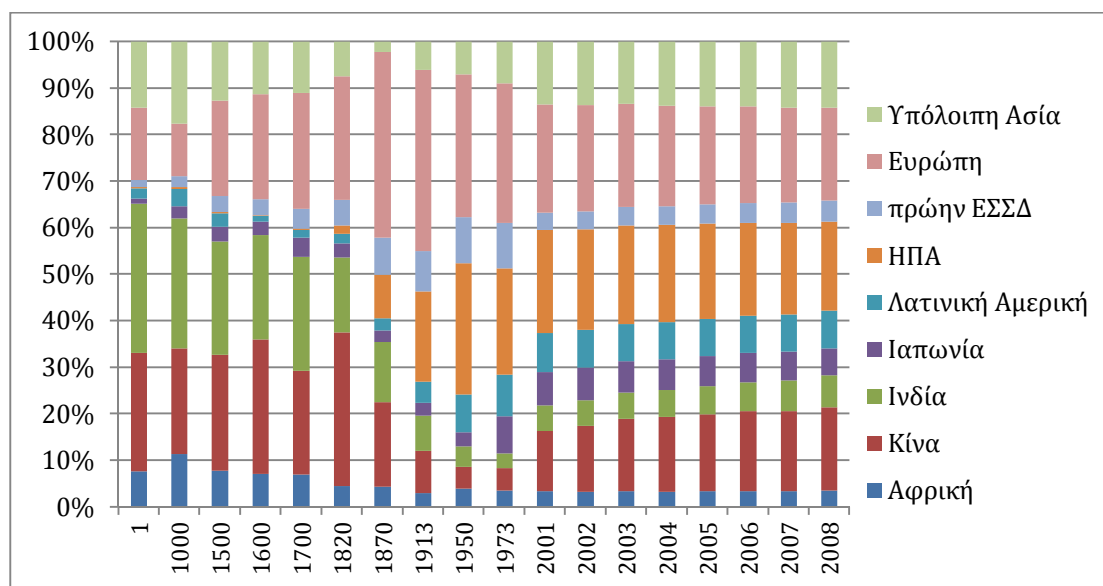
Η μυωπική επικρατούσα αντίληψη για τον κόσμο και το μέλλον είχε οδηγήσει στο στερεότυπο ότι οι ΗΠΑ θα είναι για πάντα η μεγαλύτερη οικονομική υπερδύναμη του πλανήτη. Αν και αυτό ίσχυε τον 20ό αιώνα, είναι πλέον ξεκάθαρο το γεγονός ότι ο 21ος αιώνας ανήκει στις «αναδυόμενες οικονομίες», οι οποίες ήδη συμβάλλουν καθοριστικά στο μεγαλύτερο μέρος της αύξησης του παγκόσμιου ΑΕΠ. Αυτές οι χώρες δεν είναι μόνον η Κίνα, η Ινδία, η Βραζιλία και η Ρωσία (χώρες BRICs), αλλά και η Ινδονησία, η Νότιος Αφρική, η Νιγηρία, η Τουρκία και άλλες νέες ανερχόμενες δυνάμεις.⁴

Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τον γνωστό Καθηγητή Οικονομικής Ιστορίας Angus Maddison (2006), για περισσότερο από δεκαοκτώ συνεχόμενους αιώνες οι πλουσιότερες χώρες στον κόσμο ήταν η Ινδία και η Κίνα, με τις δύο χώρες μαζί να συμμετέχουν για πολλούς αιώνες στη διαμόρφωση του παγκόσμιου ΑΕΠ σε ποσοστό 50%-70% (Διάγραμμα 1.1.1).

² Οι ΗΠΑ βρίσκονται στα πρόθυρα του δημοσιονομικού γκρεμού με χρέος \$16,7 τρις. (Οκτ. 2013).

³ Φίλιππας, Ν., Οι «αυτοκρατορίες» ...αντεπιτίθενται, www.euro2day.gr, 6/2/2013.

⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι χώρες όπως η Ινδονησία, η Ν. Κορέα, το Μεξικό και η Τουρκία και πολύ περισσότερο οι χώρες BRICs, δεν ανήκουν πλέον στις παραδοσιακές αναδυόμενες αγορές, αλλά όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Jim O'Neill (2012) θα πρέπει να χαρακτηρίζονται ως «μεγεθυνόμενες αγορές».

Διάγραμμα 1.1.1: Η Κατανομή του Παγκόσμιου Πλούτου (ΑΕΠ) ανά γεωγραφική περιοχή (1-2008)

Πηγή: Maddison (2008)

Οι μεγάλες αλλαγές που αναμένονται τα επόμενα χρόνια πρέπει να μελετηθούν διεξοδικά, ώστε να αποτελέσουν αναπόσπαστο κομμάτι του αναπτυξιακού προτύπου της χώρας μας. Οι αλλαγές αυτές αφορούν κυρίως την ανάδειξη νέων οικονομικών υπερδυνάμεων που θα οδηγήσουν την οικονομική ανάπτυξη, αλλά και σημαντικές προκλήσεις για την παγκόσμια οικονομία, όπως είναι μεταξύ άλλων η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού και το πρόβλημα της γήρανσης. Οι δημογραφικές τάσεις και η συνεχώς αυξανόμενη ζήτηση για πόρους (πρώτες ύλες) μπορεί να οδηγήσουν ακόμη και σε ελλείψεις στις περιπτώσεις των τροφίμων και του νερού και θα αποκτήσουν ακόμη μεγαλύτερη δυναμική τα επόμενα 15-20 χρόνια (National Intelligence Council, 2012).

Τέλος, η πρωτόγνωρη στα παγκόσμια χρονικά ανάπτυξη της μεσαίας τάξης θα αποτελέσει μια πραγματικά εντυπωσιακή αλλαγή, καθώς για πρώτη φορά η μεσαία τάξη θα αποτελεί τον πιο σημαντικό κοινωνικό και οικονομικό τομέα, στη συντριπτική πλειονότητα των χωρών (National Intelligence Council, 2012). Παράλληλα, η αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων, η έντονη αστικοποίηση⁵ και ο ιδιαίτερος ενισχυμένος ρόλος των αναδυόμενων αγορών και των χωρών BRICs θα αποτελέσουν τον κινητήριο μοχλό της παγκόσμιας καταναλωτικής ζήτησης για τις επόμενες δεκαετίες και θα καθοδηγήσουν τη μελλοντική παγκόσμια ανάπτυξη, σε αντίθεση με το παρελθόν που κυριαρχούσαν οι χώρες της Δύσης.

Το νέο αυτό παγκόσμιο περιβάλλον, πέρα από την εντυπωσιακή άνοδο της μεσαίας τάξης, θα χαρακτηρίζεται από τη μείωση της φτώχειας, το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο και την καλύτερη υγειονομική περίθαλψη, παράγοντες που οδηγούν στην

⁵ Κάθε χρόνο προστίθενται 65 εκατ. άνθρωποι στον παγκόσμιο αστικό πληθυσμό, αριθμός που ισοδυναμεί με την προσθήκη 7 πόλεων στο μέγεθος του Σικάγου (National Intelligence Council, 2012).

«ατομική ενδυνάμωση», η οποία αποτελεί ταυτόχρονα αιτία και αποτέλεσμα των υπολοίπων τάσεων που θα επηρεάσουν την παγκόσμια οικονομία (National Intelligence Council, 2012).

Οι τεκτονικές αυτές αλλαγές και οι προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομικής πραγματικότητας διαμορφώνουν τις νέες προοπτικές και ευκαιρίες προς εκμετάλλευση για τις χώρες και τις επιχειρήσεις που θα τις αναγνωρίσουν εγκαίρως και θα κινηθούν προς τη σωστή κατεύθυνση.

1.1.1. Η νέα πραγματικότητα: παγκόσμιος πλούτος, ανάπτυξη και εμπόριο

Δώδεκα περίπου χρόνια μετά, οι βασικές προβλέψεις του τότε Διευθυντή Ερευνών της Goldman Sachs Jim O' Neill (2001) για την εκρηκτική ανάπτυξη των χωρών BRICs έχουν επαληθευτεί σε μεγάλο βαθμό. Αξίζει να σημειωθεί ότι το αθροιστικό ΑΕΠ των χωρών BRICs έχει σημειώσει εντυπωσιακή άνοδο από το 2001, από \$ 2,7 τρισ. σε \$14,5 τρισ. το 2012 (άνοδος 441%), την ίδια στιγμή που το μέγεθος της παγκόσμιας οικονομίας ανήλθε από περίπου \$32,1 τρισ. το 2001 σε \$71,7 τρισ. το 2012 (άνοδος 123%) (IMF, 2013).

Μέχρι το 2025, το διεθνές σύστημα θα έχει μετασχηματιστεί σε ένα «πολυπολικό» σύστημα, με το χάσμα μεταξύ των ανεπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών να γεφυρώνεται μέσω της πρωτοφανούς μετατόπισης του πλούτου και οικονομικής δύναμης από τη Δύση στην Ανατολή.

Η παγκόσμια οικονομία αναμένεται να αναπτυχθεί με έναν ετήσιο ρυθμό της τάξης του 3% κατά μέσο όρο για τα επόμενα 50 χρόνια, με σημαντικές διαφοροποιήσεις ανά γεωγραφική περιοχή και τις αναδυόμενες οικονομίες να οδηγούν την ανάπτυξη. Σύμφωνα με τον OECD (2012), η Κίνα θα έχει τον υψηλότερο ρυθμό ανάπτυξης μέχρι το 2020 και στη συνέχεια τη θέση της αναμένεται να πάρουν η Ινδία και η Ινδονησία. Ο μέσος ρυθμός ανάπτυξης για την Κίνα την περίοδο 2011-2030 εκτιμάται στο 6,6%, για την Ινδία 6,7% και για την Ινδονησία 5,3% (OECD, 2012).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συμβολή των αναδυόμενων αγορών στον παγκόσμιο ρυθμό ανάπτυξης αυξήθηκε από 35% τη δεκαετία του 1980 στο 70% τη δεκαετία του 2000.

Ως εκ τούτου, μέχρι το 2029 και ενδεχομένως και νωρίτερα, η Κίνα θα έχει ξεπεράσει τις ΗΠΑ ως η μεγαλύτερη οικονομία παγκοσμίως και μέχρι το 2028 η Ινδία αναμένεται να καταλάβει την τρίτη θέση μπροστά από τη Γερμανία και την Ιαπωνία σε όρους ονομαστικού ΑΕΠ σε δολάρια (Silverstein et al., 2012). Μάλιστα, σύμφωνα με μελέτη της PWC (2013), από το 2017 η Κίνα αναμένεται να ξεπεράσει τις ΗΠΑ σε όρους αγοραστικής δύναμης (PPP) καταλαμβάνοντας την πρώτη θέση ως η μεγαλύτερη οικονομία. Η Ρωσία προβλέπεται να ξεπεράσει τη Γερμανία σε όρους αγοραστικής

δύναμης πριν το 2020 και αναδυόμενες οικονομίες, όπως το Μεξικό, η Ινδονησία και η Τουρκία θα ξεπεράσουν μεγάλες ευρωπαϊκές χώρες μέχρι το 2050.⁶

Εκτιμάται λοιπόν μια σημαντική μεταβολή του σχετικού μεγέθους των οικονομιών, με τις ταχύτατα αναπτυσσόμενες αναδυόμενες οικονομίες να αποσπούν όλο και μεγαλύτερο μερίδιο της παγκόσμιας παραγωγής και κατανάλωσης. Μόνο στην Κίνα θα αναλογεί το 28% του παγκόσμιου ΑΕΠ το 2030, ενώ στις ΗΠΑ το 18%, στην Ευρωζώνη το 12% και στην Ινδία το 11% (OECD, 2012). Το 2011 αναλογούσε στην Κίνα το 17% του παγκόσμιου ΑΕΠ, ενώ στις ΗΠΑ το 23%, στην Ευρωζώνη το 17% και στην Ινδία το 7% (OECD, 2012).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι διαφαινόμενες τάσεις του διεθνούς εμπορίου. Οι μεγάλες αναδυόμενες αγορές αναμένεται να οδηγήσουν στην ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου, με τις οικονομίες της Ασίας (εκτός της Ιαπωνίας) να έχουν τη σημαντικότερη συνεισφορά. Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις της HSBC (2013), η αύξηση των εξαγωγών προβλέπεται μεγαλύτερη από την Ινδία, το Βιετνάμ και την Κίνα, χώρες οι οποίες αναμένεται να σημειώσουν διψήφιο ετήσιο ρυθμό αύξησης εξαγωγών σε όλη τη διάρκεια της περιόδου 2013-2020. Ο δυναμισμός των εξαγωγών της Κίνας θα στραφεί κυρίως σε κλάδους προστιθέμενης αξίας (π.χ. βιομηχανικά μηχανήματα, εξοπλισμό πληροφορικής και επικοινωνίας) λόγω και του διαχρονικά αυξανόμενου εργατικού κόστους. Χώρες όπως το Βιετνάμ και το Μπαγκλαντές, που θα εξακολουθούν να παρέχουν φθηνό εργατικό δυναμικό, θα σημειώσουν ετήσια αύξηση εξαγωγών της τάξης του 10-12% την περίοδο 2020-2030. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη για τις παγκόσμιες εξαγωγές, οι κλάδοι που αναμένεται να συγκεντρώσουν το ενδιαφέρον μέχρι το 2030 θα είναι τα βιομηχανικά μηχανήματα, ο εξοπλισμός μεταφορών, ενώ ακολουθούν ο εξοπλισμός πληροφορικής και επικοινωνίας, τα πετρελαϊκά προϊόντα, τα ορυκτά και τα χημικά προϊόντα. Σε αντίστοιχα ευρήματα καταλήγει και η σχετική μελέτη της HSBC (2013) για την Ευρώπη, εντοπίζοντας μεταξύ των σημαντικότερων εξαγωγικών τομέων για το 2030 τα βιομηχανικά μηχανήματα, τον εξοπλισμό μεταφορών, τα χημικά και τα φαρμακευτικά προϊόντα. Φαίνεται ότι η εκβιομηχάνιση, η αύξηση των μισθών, αλλά και η ωρίμανση της καταναλωτικής ζήτησης οδηγούν τις εξαγωγές σε υψηλότερης προστιθέμενης αξίας και περισσότερο εξειδικευμένους τομείς, όπως είναι για παράδειγμα οι τομείς των χημικών και φαρμακευτικών προϊόντων.

1.1.2. Πληθυσμός και γήρανση

Η ταχύτατη αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού θα επιφέρει σοβαρές αλλαγές και στον παγκόσμιο οικονομικό χάρτη. Σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη,⁷ ο παγκόσμιος πληθυσμός, από 6,9 δισ. το 2010 αναμένεται να φτάσει τα 7,7 δισ. το 2020 και τα 8,1 δισ. το 2025, ενώ η μακροπρόθεσμη πρόβλεψη για το 2050 αναφέρεται σε 9,5 δισ. (Διάγραμμα

⁶ Παρ' όλα αυτά, ακόμη και το 2050, οι ανεπτυγμένες οικονομίες θα εξακολουθήσουν να έχουν υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα σε σχέση με τις αναπτυσσόμενες.

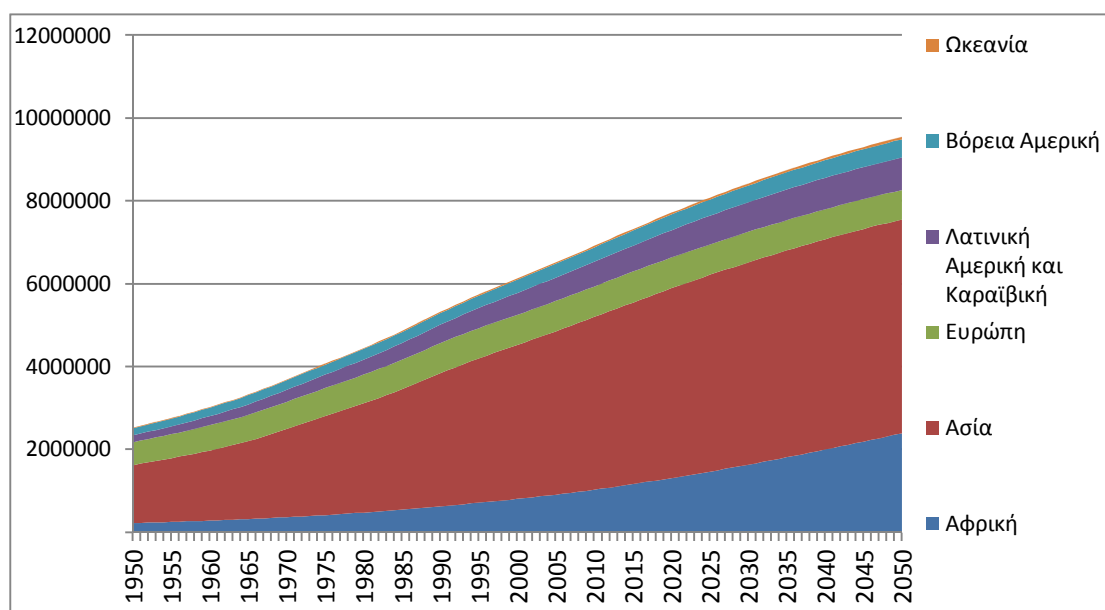
⁷ World Population Prospects: The 2012 Revision, σενάριο μέτριας γονιμότητας (Ην. Έθνη) για όλα τα στοιχεία.

1.1.2). Ήδη το 2020 ο πληθυσμός της Κίνας αναμένεται να πλησιάσει τα 1,43 δισ., της Ινδίας τα 1,35 δισ., της Ρωσίας τα 140 εκατ. και της Τουρκίας τα 80,3 εκατ. Από την άλλη πλευρά η Γερμανία αναμένεται να φτάσει τα 81,9 εκατ., η Γαλλία τα 66,6 εκατ. και το Ηνωμένο Βασίλειο τα 65,6 εκατ. κατοίκους το 2020.

Η εντυπωσιακή αυτή αύξηση οφείλεται σαφώς στις ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις που συμβάλλουν στη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης και στην αύξηση του προσδόκιμου ζωής. Παρ' όλα αυτά θα εξακολουθήσουν να υπάρχουν σοβαρές ανισότητες μεταξύ των χωρών (και στο εσωτερικό των χωρών) όσον αφορά την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, μεταδοτικές ασθένειες θα συνεχίσουν να κυριαρχούν στις αναπτυσσόμενες χώρες και θα ενισχυθούν ασθένειες που έχουν σχέση με το δυτικό τρόπο ζωής (European Commission, 2009).

Ασφαλώς, οι ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού ανά περιοχή διαφέρουν με διαφορετικές επιπτώσεις για τις εγχώριες οικονομίες. Η Ασία θα εξακολουθήσει να είναι η πιο πυκνοκατοικημένη ήπειρος αποτελώντας πάνω από το 50% του παγκόσμιου πληθυσμού και η Αφρική θα αυξάνει διαχρονικά το μερίδιό της. Η Αφρική μέχρι το 2025 θα έχει πληθυσμό σχεδόν διπλάσιο από εκείνον της Ευρώπης, φτάνοντας τα 1,47 δισ. κατοίκους.

Διάγραμμα 1.1.2: Ο παγκόσμιος πληθυσμός (σε χιλιάδες), 1950-2050

Πηγή: Ηνωμένα Έθνη, World Population Prospects: The 2012 Revision.

Σε επίπεδο χώρας, ένα μεγάλο μέρος της συνολικής αύξησης του πληθυσμού μεταξύ του 2013 και 2050 αναμένεται να εμφανιστεί σε χώρες με υψηλή γονιμότητα, κυρίως στην Αφρική, καθώς και χώρες με μεγάλο πληθυσμό, όπως είναι η Ινδία, η Ινδονησία, το Πακιστάν, οι Φιλιππίνες. Από την άλλη πλευρά, ο πληθυσμός στις ανεπτυγμένες χώρες

(κυρίως στην Ευρώπη), αναμένεται να αυξηθεί οριακά, λόγω της μετανάστευσης.⁸ Σε διαφορετική περίπτωση, θα παρουσιαζόταν μείωση του πληθυσμού, λόγω της υπογεννητικότητας.

Ασφαλώς το μεγαλύτερο πρόβλημα που θα ανακύψει είναι αυτό της γήρανσης του παγκόσμιου πληθυσμού από την κάμψη της γονιμότητας και την ταυτόχρονη αύξηση του προσδόκιμου ζωής, το οποίο προκαλεί εντονότερες μεταβολές στην ισορροπία της ηλικιακής κατανομής του πληθυσμού. Ο παγκόσμιος πληθυσμός γίνεται γηραιότερος με το ποσοστό των ατόμων άνω των 65 ετών να αυξάνεται σταδιακά. Το ποσοστό αυτό παγκοσμίως από 7,7% το 2010 θα φτάσει το 9,3% το 2020 και το 10,2% το 2025. Το πρόβλημα και πάλι διαφοροποιείται γεωγραφικά, με τον πληθυσμό της Ευρώπης άνω των 65 ετών να ξεπερνά το 20% του πληθυσμού της το 2025 και σημαντικά αυξημένα ποσοστά και για την Ασία (10% το 2025), με προφανείς επιπτώσεις για το εργατικό δυναμικό και την παραγωγικότητα, το σύστημα ασφάλισης, τις δαπάνες υγείας και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, αλλά και θέματα ποιότητας ζωής μετά τη συνταξιοδότηση κ.λπ.

Πίνακας 1.1.1: Άτομα άνω των 65 ετών, Κόσμος, Αφρική, Ασία και Ευρώπη, σε χιλιάδες και %

	Κόσμος		Αφρική		Ασία		Ευρώπη	
	Συνολικός πληθυσμός	>65	Συνολικός πληθυσμός	>65	Συνολικός πληθυσμός	>65	Συνολικός πληθυσμός	>65
2010	6.916.183	7,67%	1.031.084	3,43%	4.165.440	6,82%	740.308	16,34%
2015	7.324.782	8,25%	1.166.239	3,49%	4.384.844	7,49%	743.123	17,33%
2020	7.716.749	9,28%	1.312.142	3,65%	4.581.523	8,75%	743.569	18,87%
2025	8.083.413	10,32%	1.467.973	3,87%	4.748.915	9,99%	741.020	20,58%

Πηγή: Ηνωμένα Έθνη, World Population Prospects: The 2012 Revision.

Το πρόβλημα της γήρανσης θα είναι ιδιαίτερος αισθητό και στην Κίνα, όχι όμως και στην Ινδία, εξηγώντας εν μέρει και το γεγονός ότι Ινδία και Ινδονησία θα την ξεπεράσουν στα επόμενα 10 χρόνια σε όρους οικονομικής ανάπτυξης. Είναι σαφές ότι οι χώρες που διαθέτουν νεαρό εργατικό δυναμικό, το οποίο γίνεται όλο και περισσότερο παραγωγικό σε συνδυασμό με την τεχνολογική ανάπτυξη, είναι αυτές που θα αυξήσουν σημαντικά στο μέλλον και το πραγματικό ΑΕΠ τους.

⁸ Σύμφωνα με τα σενάρια προσομοίωσης και τις προβολές των Ηνωμένων Εθνών, η μετανάστευση από τις αναπτυσσόμενες χώρες προς τις ανεπτυγμένες προβλέπεται, κατά μέσο όρο, περίπου 2,4 εκατ. ετησίως για την περίοδο 2013-2050 και 1 εκατ. για την περίοδο 2050-2100.

1.1.3. Ανιχνεύοντας τα νέα καταναλωτικά πρότυπα

Ο αυξανόμενος συσσωρευμένος πλούτος και η κατανάλωση των αναδυόμενων οικονομιών και των χωρών BRICs έχουν αλλάξει ριζικά την εικόνα του πλανήτη και θα διαμορφώσουν το μέλλον, με τον ταχύ ρυθμό αστικοποίησης των χωρών BRICs να επιταχύνει την οικονομική μεγέθυνση. Παράλληλα, η εντυπωσιακή παραγωγικότητα των χωρών αυτών οδηγεί στην αύξηση του εισοδήματός τους και εν συνεχεία στην κατανάλωση. Αν και η κινητήρια δύναμη των αρχικών σταδίων της ανάπτυξής τους ήταν κυρίως οι εξαγωγές, στη συνέχεια στηρίζονται ολοένα και περισσότερο στην εγχώρια κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών.

Οι τεκτονικές αλλαγές στην παγκόσμια σύνθεση της κατανάλωσης

Η ετήσια κατανάλωση των χωρών BRICs το 2010 ανερχόταν στα \$5 τρισ. από μόλις \$1,4 τρισ. το 2000, σημειώνοντας αύξηση 250%, ενώ προβλέπεται εκρηκτική αύξηση της κατανάλωσης (κυρίως της Κίνας) τα επόμενα χρόνια με έμφαση στα καταναλωτικά αγαθά (O'Neill, 2012). Οι Ινδοί κι οι Κινέζοι καταναλωτές θα ξοδέψουν μέχρι το τέλος του 2020 σε προϊόντα και υπηρεσίες το εντυπωσιακό ποσό των \$64 τρισ., με ετήσια κατανάλωση περίπου \$10 τρισ. (Silverstein et al., 2012). Πιο συγκεκριμένα, η Κίνα εκτιμάται ότι θα καταναλώσει αθροιστικά \$41,5 τρισ. την περίοδο αυτή, από τα \$2 τρισ. στα \$6,2 τρισ. ετησίως, μια αύξηση 203%. Αντίστοιχα, η Ινδία αναμένεται να καταναλώσει αθροιστικά \$22,5 τρισ. την ίδια περίοδο, ποσό που αντιστοιχεί σε αυξημένη ετήσια κατανάλωση κατά 261%, από τα \$991 δις. στα \$3,6 τρισ. Παράλληλα, στα επόμενα δεκαπέντε χρόνια θα αυξηθεί ο αριθμός των ανθρώπων που αγοράζουν είδη πολυτελείας κατά 500 εκατ., εκ των οποίων τα 200 εκατ. θα είναι Κινέζοι, με την Ινδία, τη Βραζιλία και τη Ρωσία να ακολουθούν (O'Neill, 2012).

Η Goldman Sachs (2013) σε πρόσφατη μελέτη της κατέγραψε «τι θέλει ο κόσμος» (“What the world wants”) παρουσιάζοντας τις σημαντικότερες τάσεις της παγκόσμιας κατανάλωσης κατά τις επόμενες δεκαετίες. Ο μετασχηματισμός της παγκόσμιας οικονομίας, με τις αναδυόμενες χώρες να συνεισφέρουν όλο και περισσότερο στην παγκόσμια ανάπτυξη και στον πλούτο, θα έχει προφανείς επιπτώσεις και στη μελλοντική κατανάλωση του πλανήτη για τις επόμενες δεκαετίες. Σύμφωνα με τα ευρήματα της μελέτης, οι αναδυόμενες αγορές έχουν μόλις περάσει το εισοδηματικό σημείο που η κατανάλωση για εμπορεύματα⁹ έχει φτάσει στον μέγιστο βαθμό και η ζήτηση αναμένεται να στραφεί σε διαρκή καταναλωτικά αγαθά,¹⁰ ενώ οι ανεπτυγμένες αγορές παρουσιάζουν υψηλή ζήτηση στον τομέα των υπηρεσιών.¹¹ Επιπλέον, η Αφρική φαίνεται ότι έχει τη μεγαλύτερη αναπτυξιακή δυναμική από το 2020 και έπειτα σε όλες τις κατηγορίες καταναλωτικών δαπανών, από τα εμπορεύματα μέχρι και τις υπηρεσίες.

⁹ Η μελέτη εξετάζει το σιτάρι, το κρέας, την ενέργεια και τον χαλκό.

¹⁰ Η μελέτη εξετάζει τα πλυντήρια, τα αυτοκίνητα, τα πλυντήρια πιάτων και τα αυτοκίνητα πολυτελείας.

¹¹ Η μελέτη εξετάζει τις δαπάνες για διαφήμιση, την ασφάλιση, τον εσωτερικό και τον διεθνή τουρισμό.

Στις αναδυόμενες οικονομίες αναλογεί σήμερα το 60% της παγκόσμιας ζήτησης εμπορευμάτων και το ποσοστό αυτό αναμένεται να ανέβει στο 80% το 2040.

Όσον αφορά τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά, το ποσοστό των αναδυόμενων αγορών είναι σήμερα κοντά στο 45% και αναμένεται να φτάσει το 75%. Τέλος, οι υπηρεσίες (διαφήμισης, ασφάλισης, τουρισμού) από κάτω του 20% αναμένεται να φτάσουν το 50% στα επόμενα χρόνια μέχρι το 2030.

Η HSBC (2012) κάνει λόγο για μια παγκόσμια καταναλωτική επανάσταση, η οποία καθοδηγείται από την εντυπωσιακή επέκταση της μεσαίας τάξης. Περίπου 3 δισ. άνθρωποι, που αντιστοιχούν σε πάνω από το 40% του σημερινού πληθυσμού, θα ενταχθούν μέχρι το 2050 στη μεσαία τάξη, προερχόμενοι κυρίως από τις αναδυόμενες αγορές. Τα μεγέθη αυτά το 2050 θα αντιστοιχούν περίπου στα 2/3 της παγκόσμιας κατανάλωσης, σε σχέση με το περίπου 1/3 που κατέχουν σήμερα οι αναδυόμενες αγορές. Σύμφωνα με την ίδια μελέτη οι κλάδοι που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τις αναδυόμενες χώρες είναι ο τομέας ένδυσης και υπόδησης, τα τεχνολογικά προϊόντα που διευκολύνουν την καθημερινότητα (gadgets), ο οικιακός εξοπλισμός και τα έπιπλα, ο τουρισμός αλλά και ο τομέας των χρηματοοικονομικών/τραπεζικών υπηρεσιών και της υγείας.

Ο τομέας του τουρισμού αναδεικνύεται ιδιαίτερα, εάν λάβουμε υπ' όψιν το συνεχώς αυξανόμενο εξερχόμενο τουρισμό από την Κίνα, από 10 εκατ. το 2000 σε 83 εκατ. τουρίστες το 2012 (+18% σε σχέση με το 2011), καθιστώντας τη χώρα τη μεγαλύτερη αγορά εξερχόμενου τουρισμού στον κόσμο με σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης (European Travel Commission and World Tourism Organization, 2013). Επιπρόσθετα, οι Κινέζοι τουρίστες πραγματοποιούν πλέον τις υψηλότερες ταξιδιωτικές δαπάνες από οποιαδήποτε άλλη εθνικότητα τουριστών. Αν και η ανάπτυξη του εξερχόμενου τουρισμού των τελευταίων δύο δεκαετιών ήταν ραγδαία, εξακολουθεί να είναι μικρή σε σχέση με το μέγεθος του πληθυσμού της Κίνας. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της HSBC (2012), τα ταξίδια από την Κίνα θα φτάσουν τα 130 εκατ. μέχρι το 2015, και ενδεχομένως μέχρι και τα 200 εκατ. μέχρι το 2020. Αντίστοιχο ενδιαφέρον για την Ελλάδα στον κλάδο του τουρισμού παρουσιάζει και η Ρωσία, δεδομένης της αναμενόμενης αύξησης του διαθέσιμου εισοδήματος τα επόμενα χρόνια. Ήδη η Ελλάδα προσελκύει μεγάλο αριθμό Ρώσων τουριστών, οι οποίοι σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος αντιπροσωπεύουν το 7% της εισερχόμενης ταξιδιωτικής κίνησης σε άτομα (607,8 χιλ. ταξιδιώτες) για το πρώτο επτάμηνο του 2013 και αντιστοιχούν στο 10,4% των ταξιδιωτικών εισπράξεων (€ 591,5 εκατ.). Και η αγορά της Ρωσίας αποτελεί μια αγορά στόχο δεδομένου και του υψηλού επιπέδου της κατά άτομο ταξιδιωτικής δαπάνης στην Ελλάδα, η οποία το 2012 έφτασε τα € 1.082,5, τη στιγμή που ο μέσος όρος στην Ελλάδα για την ίδια περίοδο είναι € 646.

Είναι πολύ σημαντικό για τις εγχώριες επιχειρήσεις, αλλά και για το κράτος να κατανοήσουν άμεσα, να καθοδηγήσουν και να εκμεταλλευτούν αυτό το νέο κύμα της μεσαίας τάξης στις αναδυόμενες αγορές, όπου οι προτιμήσεις και οι καταναλωτικές

συνθήκες δεν είναι ακόμη εδραιωμένες. Οι αγορές αυτές δημιουργούν σημαντικές ευκαιρίες και για τους Έλληνες επιχειρηματίες οι οποίοι θα πρέπει να στοχεύσουν σε ένα μικρό μόνο μέρος της πίτας αυτής μέσω των εξαγωγών και της εξωστρέφειας, προσφέροντας ποιοτικά αγαθά και υπηρεσίες στα οποία παρουσιάζουν σημαντικό πλεονέκτημα όπως, για παράδειγμα, το ελαιόλαδο, τα ενδύματα και οι τουριστικές υπηρεσίες ή ακόμη και τα εξειδικευμένα προϊόντα πολυτελείας, αλλά και η εκπαίδευση.

Ασφαλώς μέσα από αυτές τις νέες συνθήκες θα αναδειχθούν οι κλάδοι στους οποίους θα πρέπει να στραφεί η Ελλάδα για την εκμετάλλευση των παρατηρούμενων αλλαγών. Για παράδειγμα, η προσέλκυση τουριστών και καταναλωτών από πολυπληθείς αγορές και χώρες, η ανάπτυξη της φαρμακοβιομηχανίας σε σχέση με την παρατηρούμενη γήρανση του πληθυσμού και την ποιότητα ζωής κ.λπ. *Ο νέος χάρτης της παγκόσμιας ανάπτυξης, η αστικοποίηση και η εντυπωσιακή άνοδος της μεσαίας τάξης, οι σοβαρές δημογραφικές εξελίξεις και η μεταβολή των καταναλωτικών προτύπων, διαμορφώνουν μια νέα παγκόσμια οικονομική πραγματικότητα γεμάτη προκλήσεις και ευκαιρίες.*

1.2. Εγχώριες εξελίξεις και προοπτικές

1.2.1. Εισαγωγή

Στρεβλώσεις από την πλευρά της ζήτησης

Στην περίοδο προ της κρίσης η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας συνδυάστηκε με τη διόγκωση των δημοσιονομικών και εξωτερικών ελλειμμάτων και τη συσσώρευση υπέρογκου δημοσίου χρέους. Η εικόνα αυτή αντανάκλα την προσκόλληση της χώρας σε ένα μη βιώσιμο αναπτυξιακό υπόδειγμα, σημαντική διάσταση του οποίου αποτέλεσαν οι διευρυνόμενες στρεβλώσεις στην εξέλιξη των βασικών συνιστωσών του ΑΕΠ από την πλευρά της ζήτησης.

Ειδικότερα, κατά την περίοδο 2000-2007 η ιδιωτική κατανάλωση παρουσίασε συνεχή ταχεία άνοδο, αποτελώντας τον κύριο μοχλό μεγέθυνσης του ΑΕΠ, ενώ παράλληλα σημαντική αύξηση κατέγραψε και η δημόσια κατανάλωση. Η υπέρμετρη αύξηση της κατανάλωσης, σε συνδυασμό με την ιδιαίτερα υψηλή αναλογία της στο ΑΕΠ (87,3% στην Ελλάδα έναντι 77,3% στην ΕΕ το 2007 σε σταθερές τιμές 2005), είχαν ως αποτέλεσμα τη διόγκωση της αρνητικής αποταμίευσης των νοικοκυριών και του δημοσίου τομέα, διαδραματίζοντας έτσι καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία και την επιδείνωση σοβαρών ανισορροπιών, όπως ο υπερδανεισμός των νοικοκυριών, ο εκτροχιασμός του δημοσίου χρέους και η εκτίναξη των εξωτερικών ελλειμμάτων μέσω της υψηλής ζήτησης για εισαγόμενα προϊόντα.

Πίνακας 1.2.1: Βασικά μακροοικονομικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας, δις € [% του ΑΕΠ]

	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ΑΕΠ¹⁾	158,4	210,9	210,4	203,8	193,8	180,0	168,5
Ισοζύγιο αγαθών & υπηρεσιών¹⁾	-19,1	-29,8	-29,6	-23,2	-17,2	-12,6	-6,0
	[-12,0]	[-14,1]	[-14,1]	[-11,4]	[-8,9]	[-7,0]	[-3,5]
Ισοζύγιο κεντρικής κυβέρνησης²⁾	-5,1	-14,5	-22,9	-36,2	-23,7	-19,9	-17,4
	[-3,7]	[-6,5]	[-9,8]	[-15,7]	[-10,7]	[-9,5]	[-9]
Δημόσιο Χρέος²⁾	141,0	239,3	263,3	299,7	329,5	355,1	303,9
	[103,4]	[107,4]	[112,9]	[129,7]	[148,3]	[170,3]	[156,9]

Πηγή: Eurostat. ¹⁾ Σταθερές τιμές 2005. ²⁾ Τρέχουσες τιμές.

Εκτός της κατανάλωσης, σοβαρές στρεβλώσεις καταγράφηκαν και στην εξέλιξη των δαπανών για επενδύσεις παγίου κεφαλαίου. Οι δαπάνες αυτές, καίτοι κινήθηκαν ανοδικά και κυμάνθηκαν σε ικανοποιητικά επίπεδα, κατανεμήθηκαν δυσανάλογα προς όφελος του κλάδου της κατοικίας και εις βάρος του διεθνώς εμπορεύσιμου τομέα της οικονομίας, και ειδικότερα των κλάδων της μεταποίησης και της παροχής καταλύματος και εστίασης. Η υπερεπένδυση στην κατοικία συνέτεινε στη δημιουργία συνθηκών φούσκας στην αγορά ακινήτων, ενώ η υποεπένδυση στον διεθνώς εμπορεύσιμο τομέα στέρησε τον τομέα αυτό από πόρους που θα μπορούσαν να ενισχύσουν σημαντικά το μέγεθος και την παραγωγικότητά του, εντείνοντας έτσι τις ανισορροπίες της παραγωγικής δομής και του εξωτερικού ισοζυγίου, και καθιστώντας το ΑΕΠ της χώρας πιο ευάλωτο στις μετέπειτα δυσμενείς μεταβολές των εγχώριων οικονομικών συνθηκών.

Αλληλένδετες με τις ανωτέρω στρεβλώσεις ήταν και οι παρατηρούμενες μεγάλες ανισορροπίες στον εξωτερικό τομέα. Η χαμηλή αναλογία των εξαγωγών στο ΑΕΠ και η εντεινόμενη υστέρησή τους έναντι των διογκούμενων εισαγωγών, είχαν ως συνέπεια τη μεγάλη διεύρυνση του εξωτερικού ελλείμματος και συνεπώς την υπερχρέωση της χώρας και την αυξανόμενη εξάρτησή της από τον ξένο δανεισμό. Η αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να διατηρήσει μία βιώσιμη ισορροπία μεταξύ εξαγωγών και εισαγωγών συνδέεται ασφαλώς με τη σημαντική κάμψη της ανταγωνιστικότητάς της: με την παραγωγικότητα να αυξάνεται μεν αλλά να διατηρείται σε επίπεδα σημαντικά χαμηλότερα του ευρωπαϊκού μέσου όρου, και το εργασιακό κόστος να διογκώνεται υπέρμετρα εν συγκρίσει με τις εξελίξεις στην παραγωγικότητα, η Ελλάδα κατέγραψε συνεχείς απώλειες ανταγωνιστικότητας από την είσοδό της στο Ευρώ μέχρι το 2009.

Πίνακας 1.2.2: Βασικές συνιστώσες της ζήτησης, δις € [% του ΑΕΠ]

	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ιδιωτική κατανάλωση	109,4 [69,1]	145,6 [69,1]	151,9 [72,2]	149,5 [73,3]	140,1 [72,3]	129,3 [71,8]	117,6 [69,8]
Δημόσια κατανάλωση	31,2 [19,7]	38,6 [18,3]	37,6 [17,8]	39,4 [19,3]	36,0 [18,6]	34,1 [19,0]	32,7 [19,4]
Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου	33,2 [20,9]	56,5 [26,8]	48,4 [23,0]	41,7 [20,5]	35,5 [18,3]	28,5 [15,8]	23,0 [13,7]
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	39,5 [25,0]	50,1 [23,7]	50,9 [24,2]	41,0 [20,1]	43,1 [22,3]	43,3 [24,0]	42,2 [25,1]
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	58,6 [37,0]	79,8 [37,9]	80,5 [38,3]	64,3 [31,5]	60,3 [31,1]	55,9 [31,0]	48,2 [28,6]
Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών	-19,1 [-12,0]	-29,8 [-14,1]	-29,6 [-14,1]	-23,2 [-11,4]	-17,2 [-8,9]	-12,6 [-7,0]	-6,0 [-3,5]

Πηγή: Eurostat.

Η μη ισορροπημένη πορεία του δανεισμού του εγχώριου ιδιωτικού τομέα

Σε μια ιδιαίτερα σημαντική ανισορροπία στην ελληνική οικονομία εξελίχθηκε η πορεία του δανεισμού του εγχώριου ιδιωτικού τομέα κατά την περίοδο από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 και μέχρι το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης το 2008. Η επέκταση του εν λόγω μεγέθους έλαβε υπερβολικές διαστάσεις ιδιαίτερα μέχρι το 2007, δυσχεραίνοντας την προσαρμογή κατά την περίοδο ύφεσης καθώς και τη διευκόλυνση της χρηματοδότησης για την επανεκκίνηση της οικονομικής δραστηριότητας.

Ειδικότερα, η συνολική χρηματοδότηση του εγχώριου ιδιωτικού τομέα από τα εγχώρια νομισματικά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σχεδόν τετραπλασιάστηκε ανάμεσα στα έτη 2000 και 2007, φτάνοντας τα 215 δις και ως ποσοστό το 97% του ονομαστικού ΑΕΠ της χώρας. Παράλληλα, και ενώ το 2000 τα δάνεια προς ιδιώτες και ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα δεν ξεπερνούσαν τα 17 δις και το 13% του ΑΕΠ, το 2007 άγγιξαν τα 104 δις ξεπερνώντας τα αντίστοιχα δάνεια προς μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις και φτάνοντας ως ποσοστό το 47% του ΑΕΠ (συγκριτικά με το 40% για τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις). Κατά την ίδια περίοδο τα απόλυτα μεγέθη στις υποκατηγορίες των στεγαστικών δανείων και της καταναλωτικής πίστης εξαπλασιάστηκαν (Πίνακας 1.2.3).

Πίνακας 1.2.3: Χρηματοδότηση εγχώριου ιδιωτικού τομέα από τα εγχώρια Νομισματικά Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα, εκατ. € [% του ΑΕΠ]

Υπόλοιπα δανείων ¹⁾	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Χρηματοδότηση εγχώριου ιδιωτικού τομέα	59,9 [44,0]	215,4 [96,5]	249,7 [107,1]	249,7 [108,0]	257,8 [116,1]	248,5 [119,2]	227,7 [117,5]
Δάνεια προς μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις	41,7 [30,6]	89,2 [40,0]	104,6 [44,8]	103,2 [44,7]	116,1 [52,3]	112,8 [54,1]	100,7 [52,0]
Δάνεια προς ιδιώτες ²⁾	17,0 [12,5]	104,1 [46,7]	117,2 [50,3]	119,6 [51,8]	118,1 [53,2]	113,0 [54,2]	106,5 [55,0]
Στεγαστικά	11,3 [8,3]	69,4 [31,1]	77,7 [33,3]	80,6 [34,9]	80,5 [36,2]	78,4 [37,6]	74,6 [38,5]
Καταναλωτικά	5,5 [4,1]	31,9 [14,3]	36,4 [15,6]	36,0 [15,6]	35,1 [15,8]	33,0 [15,8]	30,2 [15,6]

Πηγή: ΤτΕ, επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα. ¹⁾Τέλος περιόδου συμπεριλαμβανομένων των τιτλοποιημένων δανείων και εταιρικών ομολόγων. ²⁾Περιλαμβάνονται και τα ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα.

Είναι σαφές ότι οι εν λόγω εξελίξεις συνδέονταν με την είσοδο της ελληνικής οικονομίας στη ζώνη του Ευρώ, η οποία από τη μία πλευρά συνεπαγόταν σημαντική πτώση του κόστους του δανεισμού και από την άλλη έμοιαζε να εξασφαλίζει συνθήκες οικονομικής σταθερότητας και ασφάλειας. Η επέκταση αυτή του δανεισμού ενισχύθηκε τόσο από την πλευρά της προσφοράς, με τις εγχώριες τράπεζες να ασκούν μια πολιτική ευρείας δανειοδότησης του ιδιωτικού τομέα, όσο και από την πλευρά της ζήτησης, όπου οι επιχειρήσεις, αλλά κυρίως τα νοικοκυριά, εκμεταλλεύτηκαν τις βελτιωμένες συνθήκες δανεισμού, στη βάση και των ευνοϊκών τους εκτιμήσεων αναφορικά με τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Στο πλαίσιο αυτό, την πιο σημαντική στρέβλωση αποτέλεσε το γεγονός ότι ο δανεισμός των νοικοκυριών, ο οποίος το 2007 έφτασε να ξεπερνά εκείνον των επιχειρήσεων, κατευθυνόταν σε καταναλωτικά δάνεια τα οποία επέτειναν το πρόβλημα του εμπορικού ελλείμματος (εξαιτίας των συνδεόμενων εισαγωγών) και σε στεγαστικά δάνεια που συνδέονταν με επενδύσεις σε κατοικίες, και συνεπώς επενδύσεις μη παραγωγικού χαρακτήρα από την πλευρά των νοικοκυριών.

Σε αντιδιαστολή με τα παραπάνω, κατακόρυφη υπήρξε μετά το 2007 η πτώση των ροών της χρηματοδότησης του εγχώριου ιδιωτικού τομέα, με τα αντίστοιχα ποσά να φτάσουν από 38,5 δις€ το 2007 στα 50 εκατ.€ το 2010 και να παραμένουν σε αρνητικά επίπεδα έως σήμερα (-10 δις€ το 2012). Η συνέχιση της συγκράτησης της δανειοδότησης και κατά το εννεάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2013, που ιδιαίτερα στην περίπτωση των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων αφορά κυρίως την πλευρά της προσφοράς, εντείνει την ασφυκτική κατάσταση που αντιμετωπίζει η εγχώρια επιχειρηματικότητα λόγω της έλλειψης ρευστότητας. Παρά τις αρνητικές ροές παραμένουν σαφώς υψηλά τα ποσά ως προς τα υπόλοιπα, αντανakλώντας τη συσσώρευση χρέους, ιδιαίτερα στην περίπτωση των νοικοκυριών, και τη δυσχέρεια αποπληρωμής λόγω των δυσμενών οικονομικών συνθηκών.

Ο ασύμμετρος ρόλος του θεσμικού τομέα των νοικοκυριών

Καίριο ρόλο στην μη ισορροπημένη πορεία που ακολούθησε η ελληνική οικονομία από το 2000 και έπειτα, καθώς και στη σημαντική εμβάθυνση της οικονομικής κρίσης μετά το 2008, ανέλαβε η ασυμμετρία αναφορικά με τον ρόλο μεταξύ των επιχειρήσεων (κυρίως των μη χρηματοπιστωτικών) και των νοικοκυριών. Ειδικότερα, και σε αντίθεση με τον μέσο όρο της ΕΕ και της Ευρωζώνης, τα ελληνικά νοικοκυριά είχαν πρωταγωνιστικό ρόλο αναφορικά με τις επενδύσεις, με το σχετικό μέγεθος να αγγίζει τα 34,5 δις € και το ποσοστό το 58% το 2007 (32% και 33% για την ΕΕ και Ευρωζώνη, αντίστοιχα), συγκριτικά με τα 17,0 δις € και το 29% (54% και 53% για την ΕΕ και Ευρωζώνη, αντίστοιχα) που αφορούσε στις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις (Πίνακας 1.2.4). Όπως έχει αναφερθεί και στα παραπάνω, οι επενδύσεις αυτές αφορούσαν κατά κύριο λόγο επενδύσεις σε κατοικίες και συνδέονταν σε μεγάλο βαθμό με τη δημιουργία χρέους για τη χρηματοδότησή τους μέσω στεγαστικών δανείων. Παράλληλα, δεν συνδέονταν με παραγωγικές επενδύσεις οι οποίες θα μπορούσαν σε μελλοντικό χρονικό ορίζοντα να έχουν υψηλές αποδόσεις με άμεσα θετικά αποτελέσματα στην οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση.

Αλλοιωμένη υπήρξε και η εικόνα για τη χώρα αναφορικά με την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία, όπου μεγάλο συγκριτικά μερίδιο στο σύνολο αναλογούσε στα ελληνικά νοικοκυριά (40% το 2007 ως προς το 23% και 24% για την ΕΕ και Ευρωζώνη, αντίστοιχα). Το στοιχείο αυτό, σε συνδυασμό και με το μέγεθος του καθαρού λειτουργικού πλεονάσματος/μικτού εισοδήματος για τα νοικοκυριά που ξεπερνούσε σημαντικά το αντίστοιχο για τις επιχειρήσεις, καταδεικνύει ένα θεμελιώδες διαρθρωτικό στοιχείο της ελληνικής οικονομίας. Το εν λόγω στοιχείο αφορά τον ρόλο των επιχειρήσεων που ανήκουν στα νοικοκυριά, κυρίως των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων του αγροτικού τομέα, των μικρών καταστημάτων λιανικής και των αυτοαπασχολούμενων. Διαχρονικά, το μεγάλο μερίδιο στην οικονομική δραστηριότητα που ανέλαβαν οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις συνδέθηκε με ποικίλα δομικά προβλήματα στην ελληνική οικονομία, όπως: (α) τις απώλειες στην ανταγωνιστικότητα λόγω έμφασης σε τομείς διεθνώς μη εμπορεύσιμων αγαθών με προορισμό την εσωτερική αγορά και χωρίς έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό, (β) την απορρόφηση των εισοδημάτων των εν λόγω επιχειρήσεων από τα νοικοκυριά με κατεύθυνση την κατανάλωση και όχι την επένδυση, (γ) την επιδείνωση στρεβλώσεων στις αγορές λόγω π.χ. κλειστών επαγγελματιών και ακαμψιών στις τιμές και (δ) τη φοροδιαφυγή.

Επιπροσθέτως, χαρακτηριστική για τη στρεβλή εξέλιξη ανατροφοδότησης της οικονομίας με εγχώριους οικονομικούς πόρους είναι η πορεία της καθαρής αποταμίευσης των νοικοκυριών και της τελικής καθαρής τους θέσης, μεγέθη τα οποία με εξαίρεση το έτος 2007 για την αποταμίευση υπήρξαν αρνητικά καθ' όλη την δεκαετία. Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ τα μεγέθη των -6,6 δις και -23 δις € για το 2008 αναφορικά με την αρνητική αποταμίευση και καθαρή λήψη δανείων των νοικοκυριών, αντίστοιχα. Συνεπώς, αντί τα νοικοκυριά να αποτελούν διαχρονικά πηγή χρηματοοικονομικών

πόρων για την οικονομία, τροφοδοτώντας το σύστημα μέσω της αποταμίευσης, υπήρξαν καθαροί λήπτες δανείων για την κάλυψη του τμήματος της κατανάλωσης που σταθερά υπερέβαινε τα διαθέσιμα εισοδήματα και το σκέλος των επενδύσεων κυρίως σε κατοικίες.

Πίνακας 1.2.4: Θεμελιώδη μεγέθη μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων (ΜΧΕ) και νοικοκυριών¹² (ΝΚ) εκατ. € [% του συνόλου]*

Μεγέθη ¹⁾	2000		2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	ΜΧΕ	ΝΚ	ΜΧΕ	ΝΚ	ΜΧΕ	ΝΚ	ΜΧΕ	ΝΚ	ΜΧΕ	ΝΚ	ΜΧΕ	ΝΚ	ΜΧΕ	ΝΚ
ΑΣΠΚ	9,2	14,8	16,9	34,5	17,7	25,8	17,0	21,3	16,1	17,6	13,2	14,5	11,0	10,6
	[31]	[50]	[29]	[58]	[34]	[49]	[37]	[46]	[41]	[45]	[42]	[46]	[43]	[42]
ΑΠΑ	45,8	50,9	78,1	78,6	83,6	79,3	81,0	79,8	77,8	75,0	72,1	70,6	67,3	64,6
	[38]	[42]	[40]	[40]	[41]	[39]	[39]	[39]	[40]	[38]	[39]	[39]	[39]	[38]
ΚΛΠ/ΜΕ²⁾	20,5	35,5	30,3	58,2	32,9	58,2	29,3	58,4	24,8	53,3	20,0	50,0	16,6	47,0
ΚΑ	6,3	-4,3	-0,6	4,0	4,8	-6,6	8,6	-4,8	6,6	-13,4	4,7	-17,0	3,5	-19,3
ΚΧ(+)/ ΚΛΔ(-)	2,2	-9,8	-2,4	-20,2	2,6	-23,0	13,0	-13,2	11,5	-18,7	13,6	-20,7	18,0	-17,8

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα. ¹⁾ Σημειώνεται ότι τα ποσοστά επί του συνόλου δεν αθροίζουν στο 100 εφόσον εδώ γίνεται αναφορά μόνο στους δύο θεσμικούς τομείς των ΜΧΕ και των ΝΚ. ²⁾ Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου (ΑΣΠΚ), Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΑΠΑ), Καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα (ΚΛΠ)/Μικτό εισόδημα (ΜΕ), Καθαρή αποταμίευση (ΚΑ), Καθαρή χορήγηση (ΚΧ) (+)/ Καθαρή λήψη δανείων (ΚΛΔ) (-).

²⁾ Το μέγεθος του μικτού εισοδήματος αφορά αποκλειστικά τον θεσμικό τομέα των νοικοκυριών.

Οι επιδράσεις της οικονομικής κρίσης είναι χαρακτηριστικές τόσο αναφορικά με τις επενδύσεις όσο και την αποταμίευση των νοικοκυριών. Στην πρώτη περίπτωση, η υπάρχουσα στρέβλωση φαίνεται να εξισορροπείται, δεδομένης της σημαντικής συρρίκνωσης των επενδύσεων σε κατοικίες. Παράλληλα, το μέγεθος της αρνητικής αποταμίευσης διευρύνεται ως αποτέλεσμα της μεγάλης μείωσης των εισοδημάτων και παρά τη σημαντική περικοπή της καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών. Η καίρια σημασία της απουσίας αποταμίευσης σε μια τέτοια περίοδο κρίσης, που σε συνδυασμό με την περιστολή της παροχής δανειοδότησης εντείνει το πρόβλημα έλλειψης ρευστότητας στην οικονομία, γίνεται περισσότερο αντιληπτή εξαιτίας της αδυναμίας καταφυγής στις διεθνείς αγορές για χρηματοδότηση και άμεση επανεκκίνηση της οικονομικής δραστηριότητας.

Η στρεβλή κλαδική διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας

Μια λεπτομερέστερη ματιά στην κλαδική διάρθρωση βασικών μακροοικονομικών μεγεθών όπως της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας, των μισθών αλλά και της απασχόλησης καθιστά ορατές σημαντικές ανισορροπίες. Οι ανισορροπίες αυτές συνέβαλαν στην επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών κατά την περίοδο ύφεσης δυσχεραίνοντας παράλληλα την ομαλοποίηση και επάνοδο της οικονομίας.

¹² Συμπεριλαμβανομένων και των Μη Κερδοσκοπικών Ιδρυμάτων που Εξυπηρετούν Νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ).

Πίνακας 1.2.5: Κλαδική διάρθρωση βασικών μακροοικονομικών μεγεθών δις €, 1000 άτομα [% του συνόλου των κλάδων]

Μεγέθη	2000				2008				2012			
	ΑΠΑ	Μισθοί ¹⁾	Απασχόληση		ΑΠΑ	Μισθοί	Απασχόληση		ΑΠΑ	Μισθοί	Απασχόληση	
			M ²⁾	ΑΑ ³⁾			M ²⁾	ΑΑ ³⁾			M ²⁾	ΑΑ ³⁾
Γεωργία κλπ.	7,9 [6,6]	0,7 [1,8]	111,2 [4,3]	611,2 [36,8]	6,4 [3,1]	1,1 [1,7]	80,7 [2,5]	448,7 [27,4]	5,8 [3,4]	0,9 [1,9]	76,0 [2,9]	422,9 [30,0]
Ορυχεία κλπ.	16,9 [14,0]	6,6 [18,5]	468,3 [18,0]	73,5 [4,4]	25,4 [12,4]	9,9 [15,4]	452,6 [14,0]	131,5 [8,0]	24,4 [14,3]	6,7 [13,7]	331,2 [12,4]	97,6 [6,9]
Μεταποίηση ³⁾	13,1 [10,9]	5,3 [14,8]	402,8 [15,5]	72,7 [4,4]	18,2 [8,9]	7,4 [11,5]	388,5 [12,0]	129,6 [7,9]	16,6 [9,7]	5,0 [10,1]	276,8 [10,4]	95,8 [6,8]
Κατασκευές	8,6 [7,2]	1,8 [5,2]	190,4 [7,3]	109,7 [6,6]	13,9 [6,8]	3,2 [5,0]	261,1 [8,1]	125,2 [7,6]	3,6 [2,1]	1,1 [2,2]	118,9 [4,5]	88,2 [6,3]
Εμπόριο κλπ.	32,8 [27,2]	8,0 [22,5]	646,9 [24,9]	644,0 [38,8]	55,2 [26,9]	15,0 [23,4]	906,0 [28,1]	628,3 [38,3]	39,8 [23,3]	11,9 [24,1]	749,2 [28,1]	534,3 [37,9]
Ενημέρωση κλπ.	4,5 [3,8]	1,5 [4,1]	75,3 [2,9]	6,6 [0,4]	9,3 [4,6]	2,0 [3,2]	75,6 [2,3]	12,3 [0,7]	8,3 [4,9]	1,7 [3,4]	67,0 [2,5]	9,6 [0,7]
Χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες κλπ.	6,7 [5,6]	2,5 [6,9]	101,2 [3,9]	6,5 [0,4]	9,4 [4,6]	4,0 [6,3]	103,2 [3,2]	10,6 [0,6]	8,3 [4,9]	3,2 [6,4]	97,0 [3,6]	11,5 [0,8]
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	13,7 [11,4]	0,004 [0,0]	0,4 [0,0]	1,6 [0,1]	26,9 [13,1]	0,03 [0,0]	2,0 [0,1]	3,0 [0,2]	28,5 [16,7]	0,02 [0,0]	1,7 [0,1]	2,2 [0,2]
Επαγγελματικές δραστηριότητες κλπ.	5,2 [4,3]	1,6 [4,6]	110,6 [4,3]	98,7 [5,9]	11,4 [5,6]	3,5 [5,4]	196,8 [6,1]	141,7 [8,6]	8,2 [4,8]	3,0 [6,1]	183,9 [6,9]	128,5 [9,1]
Δημόσια διοίκηση κλπ.	19,8 [16,5]	11,1 [31,1]	724,2 [27,9]	74,3 [4,5]	39,0 [19,0]	22,1 [34,4]	911,5 [28,3]	62,3 [3,8]	35,5 [20,8]	17,9 [36,3]	838,0 [31,4]	55,6 [3,9]
Τέχνες κλπ.	4,2 [3,5]	1,9 [5,2]	166,6 [6,4]	33,9 [2,0]	8,1 [3,9]	3,3 [5,1]	235,5 [7,3]	76,9 [4,7]	8,1 [4,8]	2,9 [5,9]	201,9 [7,6]	61,0 [4,3]

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ., επεξεργασία στοιχείων από τη συγγραφέα. ¹⁾Μισθοί και ημερομίσθια ως βασική συνιστώσα του εισοδήματος από εξαρτημένη εργασία. ²⁾Μισθωτοί (Μ). ³⁾Αυτοαπασχολούμενοι (ΑΑ). ³⁾Η μεταποίηση αποτελεί υποκλάδο του κλάδου των ορυχείων κλπ.

Ειδικότερα, ιδιαίτερα χαμηλά εμφανίζονται τα μερίδια της βιομηχανίας και πιο συγκεκριμένα της μεταποίησης στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, τα οποία και σημείωσαν πτώση μεταξύ του 2000 και του 2008. Αντίθετα, σημαντική θέση κατείχαν οι τομείς του εμπορίου (χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή οχημάτων και μοτοσυκλετών, μεταφορά και αποθήκευση, υπηρεσίες παροχής εστίασης και κατάλυματος), αλλά και του Δημοσίου (δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, εκπαίδευση, ανθρώπινη υγεία και κοινωνική εργασία). Η βαρύτητα του δημόσιου τομέα διαφαίνεται όμως και μέσα από τις αναλογίες των μισθών (και ημερομισθίων) ως εισόδημα από εξαρτημένη εργασία, οι οποίοι σαφώς επιβάρυναν ιδιαίτερα τον Κρατικό Προϋπολογισμό. Παράλληλα, στο σύνολο της μισθωτής απασχόλησης σε αριθμό ατόμων ο δημόσιος τομέας επίσης κατείχε και εξακολουθεί να κατέχει το μεγαλύτερο μερίδιο, με τον κλάδο του εμπορίου να ακολουθεί και τη βιομηχανία/μεταποίηση να είναι τρίτη. Από τους ελεύθερους επαγγελματίες, οι σημαντικότερες αναλογίες στο σύνολο παρατηρούνται στον κλάδο του εμπορίου, της γεωργίας και των επαγγελματικών δραστηριοτήτων (επαγγελματικές, επιστημονικές

και τεχνικές δραστηριότητες και διοικητικές και υποστηρικτικές υπηρεσίες), και συνδέονται με οικονομικές δραστηριότητες των νοικοκυριών και συνεπώς με όλες τις αδυναμίες και επιδράσεις, όπως αυτές αναφέρθηκαν στα παραπάνω.

Η ανάλυση της κλαδικής διάθρωσης της ελληνικής οικονομίας καθιστά ακόμα πιο σαφή την αναγκαιότητα ανάπτυξης δραστηριοτήτων εκτός του δημοσίου τομέα και στην κατεύθυνση ενίσχυσης του μεταποιητικού κλάδου της βιομηχανίας. Γενικότερα, η έλλειψη ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων που αφορούν σε διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες οδήγησε σε σοβαρές απώλειες σε όρους παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας και δεν επέτρεψε έτσι την ανάπτυξη των εξαγωγικών κλάδων. Ταυτόχρονα, η διαχρονική αποδυνάμωση της παραγωγικής δραστηριότητας επέτεινε την εξάρτηση από τις εισαγωγές, ενώ οποιαδήποτε σημαντική κάμψη στην εγχώρια ζήτηση των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών που συνδέονταν με ανάπτυξη συγκεκριμένων κλάδων ήταν αναμενόμενο να οδηγήσει σε συρρίκνωση του προϊόντος και απώλεια θέσεων εργασίας.

1.2.2. Δημοσιονομικά

Εισαγωγή

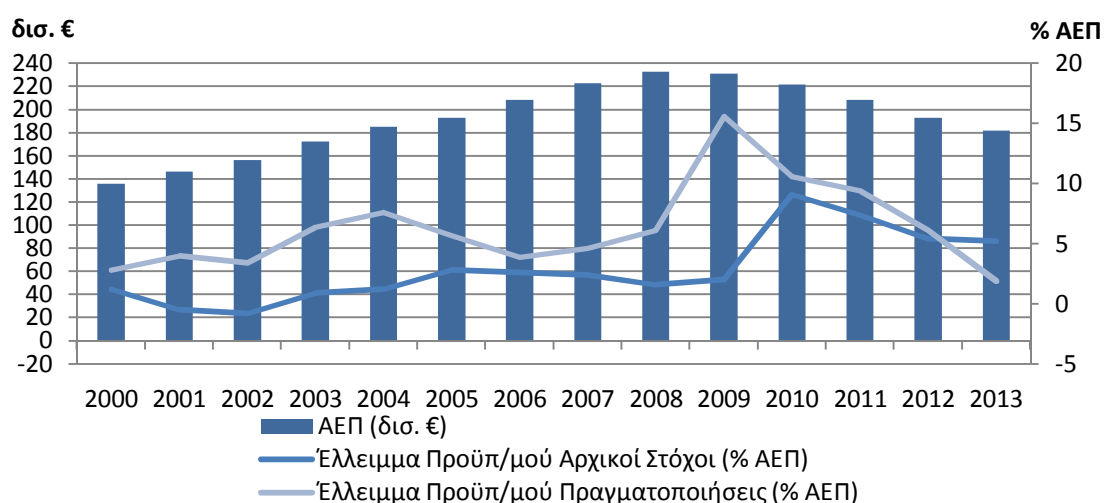
Αναπόσπαστο μέρος της οικονομικής πολιτικής της χώρας για τα επόμενα χρόνια αποτελεί η δημοσιονομική προσαρμογή, και ως εκ τούτου οι δεσμεύσεις που έχουν αναληφθεί απέναντι στους εταίρους με τα Μνημόνια Συνεργασίας, οι οποίες αποτελούν τη βάση για την εκταμίευση της χρηματοδοτικής ενίσχυσης προς την Ελλάδα από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (ΕΤΧΣ). Όμως, η δημοσιονομική προσαρμογή, αν και αποτελεί την αναγκαία συνθήκη για την έξοδο της χώρας από την κρίση, δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση και ικανή συνθήκη για την έξοδο της χώρας από την ύφεση και την είσοδό της σε μια περίοδο μακράς και βιώσιμης ανάπτυξης. Η επίτευξη θετικών ρυθμών ανάπτυξης όμως είναι απαραίτητη για την περαιτέρω δημοσιονομική προσαρμογή και τη βιωσιμότητα του χρέους της χώρας.

Η δημοσιονομική κρίση, με υψηλά ελλείμματα και υπέρογκο χρέος, δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Είναι κυρίως αποτέλεσμα χρόνιων προβλημάτων της οικονομικής πολιτικής που εφαρμόστηκε από τις κυβερνήσεις, οι οποίες βασισμένες στη δυνατότητα φθηνού δανεισμού στήριξαν την ανάπτυξη της χώρας στην κατανάλωση και τη διόγκωση του δημόσιου τομέα.

Βασικό χαρακτηριστικό της πολιτικής αυτής αποτελούν οι σημαντικές αποκλίσεις από τους στόχους που είχαν με τους Προϋπολογισμούς του Κράτους. Οι αποκλίσεις στόχων-πραγματοποιήσεων παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 1.2.1, στο οποίο εμφανίζεται ο στόχος και η αντίστοιχη πραγματοποίηση του ελλείμματος του Προϋπολογισμού από το 2000. Τη δεκαετία 2000-2009 η μέση απόκλιση στόχων/πραγματοποιήσεων του ελλείμματος του Προϋπολογισμού ανερχόταν στις 5,6 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τη διετία 2008-2009 η απόκλιση αυτή εκτοξεύτηκε στο 8,3% και 13,4%, αντίστοιχα. Από τα στοιχεία αυτά φαίνεται πως η είσοδος της χώρας στην Ευρωπαϊκή Νομισματική Ένωση το 2001, ενώ θα έπρεπε με βάση τις συνθήκες της Ευρωζώνης να συνοδεύεται από αυξημένη δημοσιονομική πειθαρχία και υψηλότερες επιδόσεις, στην πραγματικότητα συνοδεύτηκε από χαλάρωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας και ανορθολογική χρήση των πόρων. Το πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής που ακολουθείται από το 2010, με την είσοδο της χώρας στον Μηχανισμό Στήριξης οδήγησε σε μια σημαντική αναστροφή αυτής της τάσης με μείωση της απόκλισης στο 1,3% για την τριετία 2010-2012 και αναμενόμενη υπερκάλυψη του στόχου για το 2013 κατά 2,8% του ΑΕΠ.

Διάγραμμα 1.2.1: Κρατικός Προϋπολογισμός: Στόχοι και Πραγματοποιηθέντα αποτελέσματα (% του ΑΕΠ), 2000-2013¹³

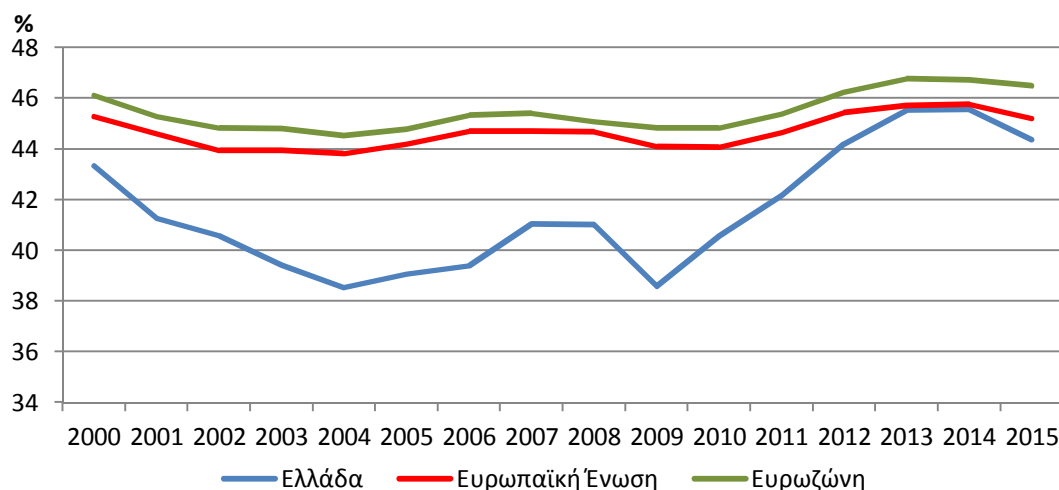
Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών – Ετήσιοι Προϋπολογισμοί από το 2000-2012. Προσωρινός Προϋπολογισμός 2014, επεξεργασία στοιχείων και υπολογισμοί του ΚΕΠΕ. Τα στοιχεία του 2013 αφορούν σε εκτιμήσεις και όχι πραγματοποιήσεις.

Η απόκλιση που παρατηρείται μεταξύ στόχων και πραγματοποιήσεων, την επίμαχη δεκαετία 2000-2009, οφείλεται κατά κύριο λόγο στην περιορισμένη είσπραξη εσόδων παρά στο υψηλό επίπεδο δαπανών. Τα κυκλικά διορθωμένα έσοδα της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ (Διάγραμμα 1.2.2), είναι κατά μέσο όρο σχεδόν 5 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερα από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης και 4,25% από αυτόν της ΕΕ-27. Αντίθετα, το ίδιο χρονικό διάστημα, οι δαπάνες (χωρίς τους τόκους) ήταν χαμηλότερες σε σχέση με την ΕΕ και την Ευρωζώνη κατά 2% και 2,5%, αντίστοιχα (Διάγραμμα 1.2.3). Πρέπει να σημειώσουμε ότι τη διετία 2008-2009 οι δαπάνες αυξήθηκαν σημαντικά και πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ κατά περίπου 1,5%, ενώ το 2009 υπήρξε και μια σημαντική μείωση των εσόδων της τάξης του 2,5% του ΑΕΠ. Η απόκλιση των εσόδων έχει μειωθεί σημαντικά και αναμένεται να βελτιωθεί ακόμη περισσότερο τα επόμενα έτη, ενώ στην πλευρά των δαπανών, αν και σε απόλυτους αριθμούς υπάρχει σημαντική μείωση, ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2010 είναι υψηλότερα

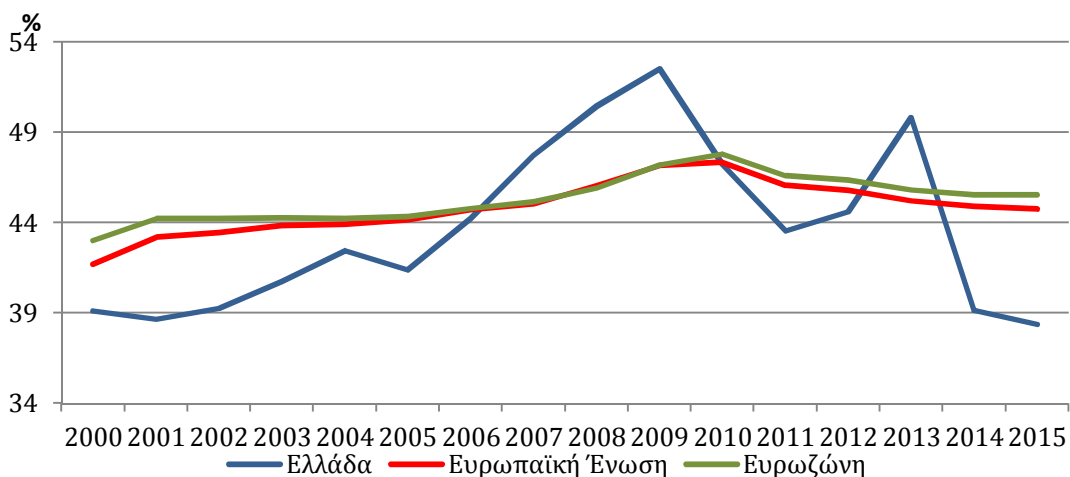
¹³ Το διάγραμμα αυτό στηρίχθηκε σε αντίστοιχη ανάλυση που έγινε στο πρώτο παραδοτέο κείμενο από τον κ. Μονογυιό.

από τον μέσο όρο της ΕΕ και εκτιμάται ότι θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο το 2013. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο συνεχώς μειούμενο ΑΕΠ λόγω της ύφεσης, και μόνο μετά το 2014, όταν αναμένεται και ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας προβλέπεται ότι θα πέσει κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ.

Διάγραμμα 1.2.2: Κυκλικά διορθωμένα έσοδα της Γενικής Κυβέρνησης (% ΑΕΠ) κατά ESA-95, 2000-2015

Διάγραμμα 1.2.3: Σύνολο δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης, χωρίς τους τόκους, κυκλικά διορθωμένες (% ΑΕΠ) κατά ESA-95, 2000-2015

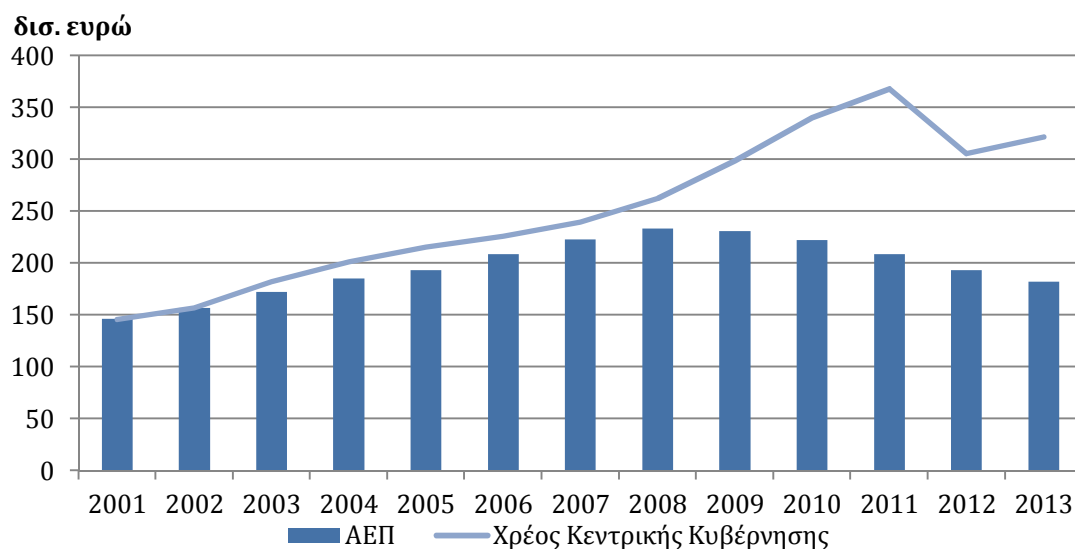

Πηγή: AMECO. Τα στοιχεία του 2013 είναι εκτιμήσεις, ενώ του 2014-2015 είναι προβλέψεις.

Αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών υπήρξε η εκτίναξη του δημοσίου χρέους της χώρας που έφτασε σε πολύ υψηλά επίπεδα τόσο ως απόλυτο μέγεθος (ανήλθε στα €368 δισ. το 2011), όσο κυρίως ως ποσοστό του ΑΕΠ (ξεπέρασε το 176%) (Διάγραμμα 1.2.4), καθώς το ΑΕΠ της χώρας βαίνει συνεχώς μειούμενο λόγω της μεγάλης ύφεσης της ελληνικής οικονομίας. Αν και το ελληνικό χρέος απομειώθηκε με το PSI κατά περισσότερα από €60 δισ., παραμένει ιδιαίτερα υψηλό κυρίως λόγω της εγγραφής των κονδυλίων που δόθηκαν για την ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών στο γενικό χρέος της χώρας. Έτσι το χρέος της χώρας και η βιωσιμότητά του παραμένει το

πλέον σημαντικό ζήτημα και αποτελεί το βασικό θέμα συζήτησης τόσο στο εσωτερικό όσο και διεθνώς, παρά την αναμενόμενη έξοδο της Ελλάδας από την ύφεση το 2014 και την ταυτόχρονη επίτευξη του δημοσιονομικού στόχου για το 2013, την επίτευξη δηλαδή πρωτογενούς πλεονάσματος, η οποία θα επιφέρει την ενεργοποίηση της συμφωνίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 26/27ης Νοεμβρίου 2012. Τα μέτρα που θα υιοθετηθούν με βάση τη συμφωνία, αν και δεν έχουν ακόμη προσδιοριστεί, θα παρέχουν διευκολύνσεις/μέτρα ανακούφισης (contingency measures) προς την Ελλάδα με την ταυτόχρονη αύξηση του ΑΕΠ, θα οδηγήσουν σε βελτίωση του λόγου δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ και συνεπώς της βιωσιμότητας του χρέους της χώρας.

Διάγραμμα 1.2.4: Δημόσιο χρέος και Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (δισ. €), 2000-2013

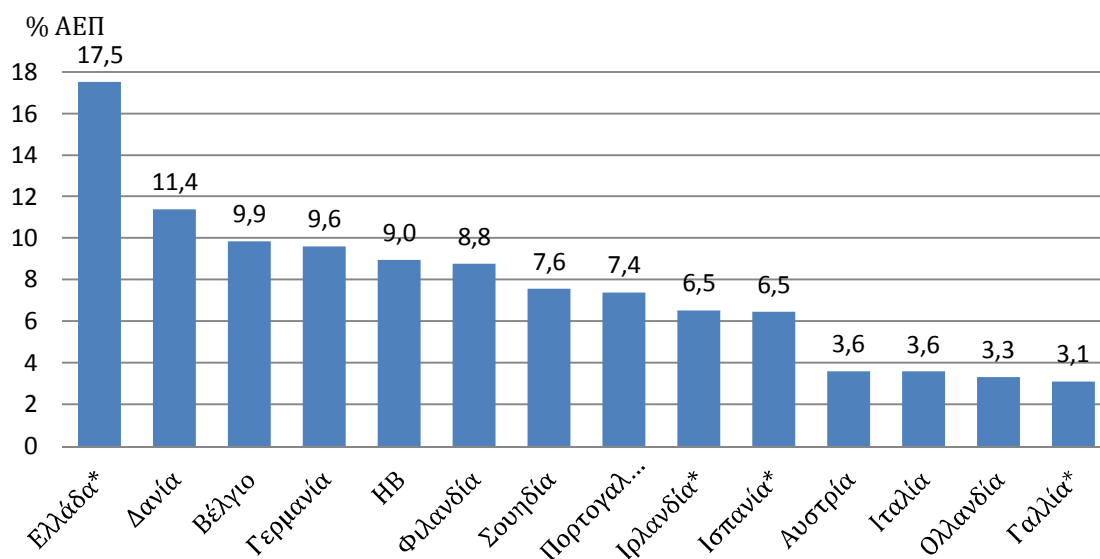
Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών – Δελτία Δημόσιου Χρέους 2000-2013. Ετήσιοι Προϋπολογισμοί από το 2000-2012. Προσωρινός Προϋπολογισμός 2014, επεξεργασία στοιχείων και υπολογισμοί του ΚΕΠΕ. Τα στοιχεία του 2013 αφορούν σε εκτιμήσεις και όχι πραγματοποιήσεις.

Η δημοσιονομική προσαρμογή της χώρας με το πρόγραμμα εξυγίανσης που ακολουθείται από την είσοδο της χώρας στον Μηχανισμό Στήριξης θα πρέπει να αξιολογηθεί ως προς την αποτελεσματικότητά της, καθώς και να καταγραφεί η σύνθεση των μέτρων της προσαρμογής αυτής. Ταυτόχρονα, εντοπίζοντας τις ανειλημμένες δεσμεύσεις της χώρας, στο πλαίσιο της προσαρμογής, από τα Μνημόνια Συνεργασίας, θα αντληθούν συμπεράσματα για περαιτέρω βελτίωση της δημοσιονομικής πολιτικής και πιθανές βελτιώσεις του προγράμματος. Θα πρέπει να είναι ωστόσο σαφές ότι μεταβολές στο πρόγραμμα εξυγίανσης του δημόσιου τομέα μπορεί να γίνουν ύστερα από τη σύμφωνη γνώμη της τρόικας, η οποία συμφωνεί με αντικατάσταση μέτρων μόνο αν έχουν το ίδιο δημοσιονομικό όφελος και εμπίπτουν στην ίδια κατηγορία κατά ESA95, δηλαδή μισθολογικά μέτρα μπορούν να αντικατασταθούν μόνο με μέτρα μισθολογικού χαρακτήρα κοκ.

Αξιολόγηση της προσπάθειας δημοσιονομικής προσαρμογής

Για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των προσπαθειών δημοσιονομικής προσαρμογής μπορεί να χρησιμοποιηθεί μία σειρά παραμέτρων: η πτώση των spreads, η μείωση του δείκτη ακαθάριστου χρέους ή η μείωση του ελλείμματος. Ωστόσο, κάθε ένας από αυτούς τους δείκτες μπορεί να παρεμποδίζεται από δευτερεύοντες παράγοντες πέρα από τον άμεσο έλεγχο της διακριτικής δημοσιονομικής πολιτικής. Λόγω των στρεβλώσεων, όπως είναι οι μεταβολές στις στατιστικές κατηγοριοποιήσεις και άλλα έκτακτα προσωρινά μέτρα, είναι προτιμότερο να αξιολογείται η αποτελεσματικότητα των προσπαθειών εξυγίανσης, εξετάζοντας τη βελτίωση του εκτιμώμενου δομικού ισοζυγίου. Έτσι, τα επεισόδια εξυγίανσης προσδιορίζονται, όπως ορίζονται στη μεθοδολογία του ΟΟΣΑ, ως η βελτίωση του κυκλικά διορθωμένου πρωτογενούς ισοζυγίου (έλλειμμα ή πλεόνασμα) ως ποσοστό του δυνητικού ΑΕΠ.

Διάγραμμα 1.2.5: Η μεγαλύτερη Δημοσιονομική Προσαρμογή

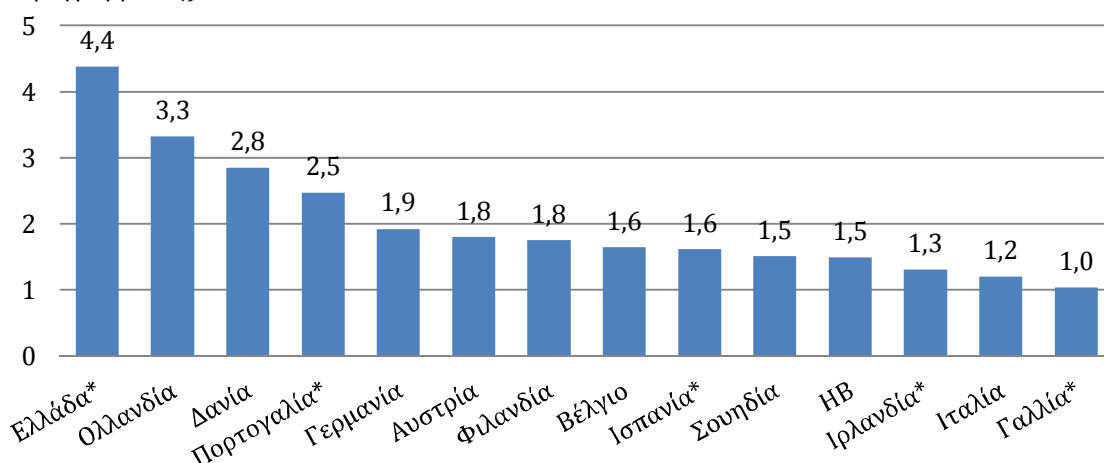
Πηγές: AMECO, ΔΝΤ, στοιχεία κυκλικά διορθωμένου πρωτογενούς ισοζυγίου χωρίς τη στήριξη του χρηματοπιστωτικού τομέα. * Χώρες που έχουν ενταχθεί σε προγράμματα οικονομικής εξυγίανσης.

Το βάθος και ο ρυθμός των προσπαθειών της δημοσιονομικής προσαρμογής ποικίλλει σημαντικά από χώρα σε χώρα. Η προσπάθεια δημοσιονομικής εξυγίανσης στην Ελλάδα από την αρχή του προγράμματος προσαρμογής το 2010, προκάλεσε βελτίωση στο κυκλικά διορθωμένο πρωτογενές ισοζύγιο κατά 17,5 μονάδες του ΑΕΠ. Όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 1.2.5, σε σύγκριση με προγράμματα εξυγίανσης άλλων προηγμένων οικονομιών που έχουν ακολουθήσει αντίστοιχα προγράμματα από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η ελληνική οικονομία έχει πραγματοποιήσει σαφώς τη μεγαλύτερη δημοσιονομική προσαρμογή. Παρ' όλο που στην Ελλάδα η κρίση εμφανίστηκε σχετικά αργά (2010) σε σύγκριση με τις άλλες χώρες που συμμετείχαν σε προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής, όπως η Ιρλανδία το 2009, η προσπάθεια εξυγίανσής τους υστερεί σε σχέση με την Ελλάδα, με την Πορτογαλία στις 7,4 μονάδες του ΑΕΠ και την Ιρλανδία στις 6,5 μονάδες.

Η δημοσιονομική προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας δεν είναι μόνο η μεγαλύτερη αλλά είναι και η πιο γρήγορη, δεδομένου ότι ο μέσος ετήσιος ρυθμός βελτίωσης του κυκλικά διαμορφωμένου πρωτογενούς ισοζυγίου είναι 4,4% του ΑΕΠ (Διάγραμμα 1.2.6). Σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες που ακολουθούν αντίστοιχα προγράμματα προσαρμογής, ο ετήσιος ρυθμός της δημοσιονομικής εξυγίανσής τους είναι κατά μέσο όρο πολύ μικρότερος από αυτόν της Ελλάδας, με την Πορτογαλία στο 2,5% του ΑΕΠ και για την Ιρλανδία στο 1,3%.

Διάγραμμα 1.2.6: Η γρηγορότερη Δημοσιονομική Προσαρμογή

(% ΑΕΠ ανά έτος προγράμματος)

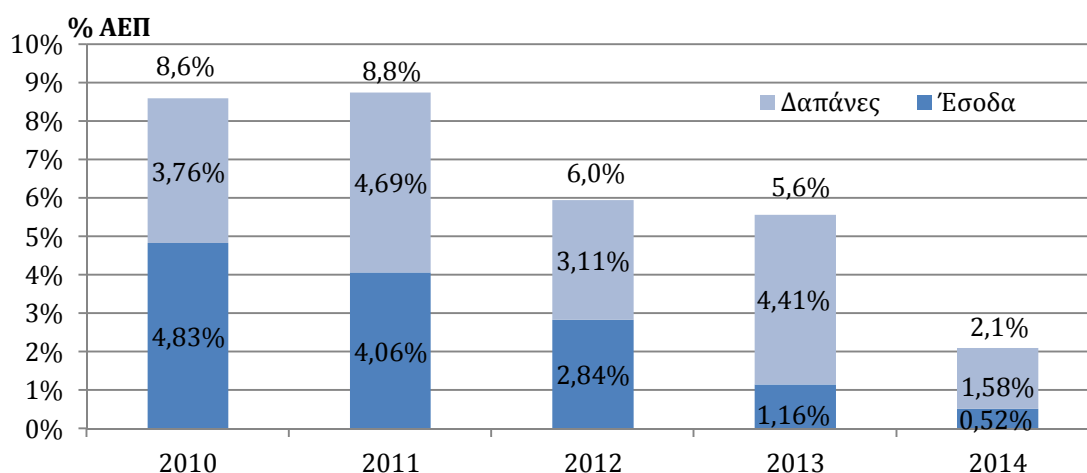
Πηγές: AMECO, ΔΝΤ, στοιχεία κυκλικά διορθωμένου πρωτογενούς ισοζυγίου χωρίς τη στήριξη του χρηματοπιστωτικού τομέα. * Χώρες που έχουν ενταχθεί σε προγράμματα οικονομικής εξυγίανσης.

Σύνθεση της ελληνικής Δημοσιονομικής Προσαρμογής

Το Διάγραμμα 1.2.7 δείχνει τον διαχωρισμό μεταξύ των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής από την πλευρά των δαπανών και των εσόδων, ετησίως, από την αρχή του ελληνικού προγράμματος προσαρμογής. Η σύνθεση του προγράμματος εξυγίανσης φαίνεται να είναι ισορροπημένη, ελαφρώς υπέρ των εσόδων, για το πρώτο και το δεύτερο πρόγραμμα, με σημαντική μεταβολή υπέρ του σκέλους των δαπανών στο τελευταίο πακέτο που αφορά στη διετία 2013-14, δηλαδή 4,4% του ΑΕΠ σε περικοπές δαπανών έναντι μόλις 1,2% του ΑΕΠ από τα έσοδα.

Περισσότερα από τα δύο τρίτα των προσπαθειών εξυγίανσης έχουν υλοποιηθεί ή βρίσκονται σε εξέλιξη. Η νέα δέσμη μέτρων που περιγράφονται για το 2013-14 είναι έντονα εμπροσθοβαρή, με σχεδόν 5,6% του ΑΕΠ σε μέτρα να έχουν ληφθεί το 2013, ενώ μόλις το 2% του ΑΕΠ παραμένει για το 2014.

Η σύνθεση των μέτρων περιορισμού των δαπανών που έχουν συμφωνηθεί και εφαρμόζονται το 2013 περιλαμβάνει κυρίως περικοπές των συντάξεων κατά 65% περίπου του συνόλου των περικοπών των δαπανών και των μισθών κατά 15%. Η αύξηση των εσόδων έχει προβλεφθεί να προέλθει από φορολογικά μέτρα και αποτελεί το 20% του συνόλου των παρεμβάσεων για το 2013.

Διάγραμμα 1.2.7: Μέτρα Δημοσιονομικής Προσαρμογής 2010-14 (% ΑΕΠ)

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους, Υπουργείο Οικονομικών, εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ.

Σημαντική πρόοδος έχει ήδη επιτευχθεί. Υπάρχει σαφής διόρθωση των αποκλίσεων των πρώτων μηνών από τους στόχους του προγράμματος παρά την αναμενόμενη συρρίκνωση του ΑΕΠ, ενώ η ελληνική κυβέρνηση δείχνει αποφασιστικότητα για την εξασφάλιση της εκπλήρωσης των δημοσιονομικών και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που έχουν τεθεί. Είναι πλέον ορατό, και αποδεκτό και από τους εταίρους μας, ότι ο βασικός στόχος του πρωτογενούς πλεονάσματος θα επιτευχθεί. Απόκλιση από τους στόχους έχουμε στις αποκρατικοποιήσεις όπου θα πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες για την επίτευξη των στόχων.

Η επίτευξη πρωτογενούς πλεονάσματος από το 2013 είναι αποτέλεσμα κυρίως της περικοπής των δαπανών, τόσο των λειτουργικών/καταναλωτικών του Δημοσίου, όσο και από τη μείωση του μισθολογικού/συνταξιοδοτικού κόστους, και λιγότερο από την αύξηση των εσόδων. Το γεγονός ότι το πλεόνασμα προκύπτει από περιορισμό δαπανών, μέτρα δηλαδή μόνιμου χαρακτήρα, και δεν επαφίεται στην φοροδοτική ικανότητα των Ελλήνων, δημιουργεί μια ασφάλεια για τη βιωσιμότητά του. Φυσικά για να αυξηθεί το πρωτογενές πλεόνασμα σε επίπεδα τέτοια ώστε σε συνδυασμό με την αναμενόμενη ανάπτυξη, να οδηγηθούμε σε βιώσιμο χρέος, θα πρέπει να γίνουν οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που έχουν αποφασιστεί ή σχεδιάζονται (π.χ. πάταξη της φοροδιαφυγής, πλήρης ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων, χρήση του φοροεισπρακτικού μηχανισμού και για είσπραξη των εισφορών και ενοποίηση των οφειλών από εισφορές και φόρους, διοικητική μεταρρύθμιση, μεταρρύθμιση στην υγεία κλπ.), καθώς και οι αποκρατικοποιήσεις.

Ανειλημμένες δεσμεύσεις της χώρας

Με βάση το επικαιροποιημένο Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2013-2016 και το Μνημόνιο Συνεργασίας προκύπτουν σημαντικές δεσμεύσεις δημοσιονομικού χαρακτήρα. Ο Πίνακας 1.2.6 δείχνει ότι από τις παρεμβάσεις περιορισμού

των δαπανών ύψους 9,7 δισ. ευρώ για την περίοδο 2013-2016, τα 7,4 δισ. ευρώ είναι μέτρα που έχουν συμφωνηθεί και εφαρμόζονται το 2013 και περιλαμβάνουν περικοπές των συντάξεων κατά 65% περίπου του συνόλου των περικοπών και των μισθών κατά 15%. Επιπλέον, τα μέτρα που αφορούν στην υγεία αποτελούν το 6%, στην αναδιάρθρωση του Δημόσιου τομέα το 5%, στην Εθνική Άμυνα το 4%, στον εξορθολογισμό των ΔΕΚΟ το 3% και στην παιδεία και στους ΟΤΑ από περίπου 1% των συνολικών περικοπών των δαπανών του Προϋπολογισμού. Το 2014 τα μέτρα περιορισμού των δαπανών που θα ληφθούν ανέρχονται σε 2,2 δισ. ευρώ, εκ των οποίων το 28% θα προέλθει από τον εξορθολογισμό της δαπάνης στην υγεία, το 17% από την αναδιοργάνωση του δημόσιου τομέα, το 19% από τις συντάξεις και το 12% από τη μείωση της μισθολογικής δαπάνης.¹⁴ Για το 2015-2016 τα μέτρα που έχουν προσδιοριστεί είναι ελάχιστα και αποτελούν κατά βάση υπόλοιπο παρεμβάσεων της διετίας 2013-2014.

Πίνακας 1.2.6: Επικαιροποιημένες Δημοσιονομικές Παρεμβάσεις ΜΠΔΣ 2013-2016, εκατ. ευρώ

	2013	2014	2015	2016	2013-2016
A. Παρεμβάσεις στο σκέλος των δαπανών	7.386,5	2.231,9	-49,4	157,7	9.726,7
Αναδιάρθρωση Δημόσιου Τομέα	388,5	378,0	50,1		816,5
Τοπική Αυτοδιοίκηση	50,0	160,0			210,0
Μισθολογικές παρεμβάσεις	1.110,5	260,4	-9,5	9,7	1.371,2
Συντάξεις	4.781,0	422,7	-41,5	84,5	5.246,6
Κοινωνικά επιδόματα	-34,3	77,7	12,5	12,5	68,3
Υγειονομική περίθαλψη	455,2	619,7	38,0		1.112,9
Άμυνα	303,0	99,8	-193,5	37,0	246,3
Εκπαίδευση	86,3	33,5	9,6		129,5
Εξορθολογισμός ΔΕΚΟ	246,2	180,1	85,0	14,0	525,4
B. Παρεμβάσεις στο σκέλος των εσόδων	2.150,4	1.468,6	12,0	0,0	3.631,0
Γ. ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ	9.536,9	3.700,5	-37,4	157,7	13.357,6

Στην πλευρά των εσόδων, έχει προβλεφθεί μια αύξηση της τάξης των 2,1 δισ. ευρώ για το 2013 και 1,4 δισ. ευρώ για το 2014. Τα έσοδα για το 2013 θα προέλθουν από την εξίσωση στο πλαφόν ασφαλιστέων αποδοχών, τη φορολόγηση των υπαρχόντων τυχερών παιχνιδιών, τις μειώσεις στις επιστροφές φόρων, την αύξηση στον φόρο καταθέσεων από 10% σε 15%, τη μείωση των οικογενειακών επιδομάτων, την αύξηση ειδικού φόρου κατανάλωσης στον καπνό και άλλα. Για το 2014 η αύξηση των εσόδων αναμένεται κυρίως από τη φορολογική μεταρρύθμιση, την επιβολή φόρου πολυτελείας και τη μείωση στις εκπτώσεις φορολογικών δαπανών στα φυσικά πρόσωπα.

¹⁴Τα 88,2 εκατ. ευρώ που έχουν υπολογιστεί ως εξοικονόμηση από το νέο μισθολόγιο των ένστολων με κατάργηση των μισθολογικών προαγωγών, πρόκειται να αντικατασταθεί στο νέο ΜΠΔΣ με κάποιο ισοδύναμο μέτρο.

Προτάσεις βελτίωσης της δημοσιονομικής πολιτικής

Οι προτάσεις για μέτρα δημοσιονομικής πολιτικής εντάσσονται στο πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής της Ελλάδας και σκοπό έχουν τη βελτίωση της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας. Υπάρχουν περιπτώσεις που, αν και δεν προτείνεται κάποια παρέμβαση που να οδηγεί σε δημοσιονομικό όφελος, εντούτοις είναι σημαντικές και συνεισφέρουν στη βελτίωση της παραγωγικότητας της Γενικής Κυβέρνησης, γεγονός που έχει έμμεση επίδραση στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας του ελληνικού Δημοσίου και την αποτελεσματικότερη παροχή υπηρεσιών προς τους πολίτες.

Μισθολογική πολιτική

Ένας από τους βασικούς στόχους στην προσπάθεια της δημοσιονομικής προσαρμογής ήταν και ο εξορθολογισμός του μισθολογικού κόστους της Γενικής Κυβέρνησης. Σε αυτό το πλαίσιο έγιναν δύο μεταρρυθμίσεις, το ενιαίο μισθολόγιο, τον Νοέμβριο του 2011, και οι αλλαγές στα ειδικά μισθολόγια, τον Φεβρουάριο του 2013, οι οποίες σαφώς απέδωσαν το αναμενόμενο δημοσιονομικό όφελος. Όμως, υπάρχουν ακόμη θέματα που άπτονται των μισθολογίων τα οποία δεν έχουν διευθετηθεί και θα έπρεπε να βελτιωθούν ή/και επανεξεταστούν.

Στα ειδικά μισθολόγια οι προτεινόμενες παρεμβάσεις για βελτίωση είναι μικρές. Βασικό πρόβλημα ήταν πριν, αλλά παραμένουν και μετά τη μεταρρύθμιση, οι μισθολογικές προαγωγές των ένστολων, οι οποίες δημιουργούν στρεβλώσεις στις αμοιβές τους, αλλά κυρίως εξαλείφουν το κίνητρο για υψηλότερης ποιότητας παρεχόμενες υπηρεσίες με στόχο τη βαθμολογική τους προαγωγή. Αυτό συμβαίνει γιατί η αύξηση του μισθού τους από τη μισθολογική προαγωγή, που αποκτούν μόνο με τον χρόνο υπηρεσίας, καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος αυτής της βαθμολογικής προαγωγής. Κατά συνέπεια, προτείνεται η κατάργηση των μισθολογικών προαγωγών και ο σχεδιασμός ενός νέου μισθολογίου για τους ένστολους το οποίο δεν θα στηρίζεται σε επιδόματα που παίρνουν όλοι αλλά σε διαχωρισμό αυτών που βρίσκονται εντός ή εκτός γραφείου και κυρίως αυτών που βρίσκονται σε κίνδυνο κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους. Το μισθολόγιο θα πρέπει να γίνει ακόμη και αν δεν αποδώσει το δημοσιονομικό όφελος που προέβλεπε το ΜΠΔΣ 2013-2016, αλλά μηδενικό δημοσιονομικό όφελος, γιατί θα συμβάλλει στον ορθολογικό τρόπο λειτουργίας των σωμάτων ασφαλείας και στην ανταμοιβή των ένστολων ανάλογα με την προσφορά τους στο κοινωνικό σύνολο.

Από την άλλη, το ενιαίο μισθολόγιο είναι μια μεταρρύθμιση, η οποία έγινε στη λογική της οριζόντιας περικοπής του μισθολογικού κόστους των υπαλλήλων του Δημοσίου, λαμβάνοντας υπόψη μόνο το επίπεδο εκπαίδευσης και τα χρόνια προϋπηρεσίας και όχι τις ιδιαιτερότητες της κάθε θέσης εργασίας και τα ειδικά προσόντα ή/και δεξιότητες που απαιτούνται, καθώς και τις ιδιαίτερες συνθήκες εργασίας που αντιμετωπίζουν οι εργαζόμενοι σε διαφορετικά περιβάλλοντα.

Επιπλέον, το υπάρχον σύστημα επιτρέπει αρκετές εξαιρέσεις και κυρίως παραχωρεί προνόμια σε κατηγορίες υπαλλήλων χωρίς ουσιαστικό λόγο, όπως π.χ. στους αιρετούς εκπροσώπους. Τέλος, η προσωπική διαφορά, που έχει διατηρηθεί ως το 2016 τουλάχιστον, οδηγεί σε διαφοροποίηση όχι με βάση την ικανότητα και την αποτελεσματικότητα, αλλά με βάση τα χρόνια προϋπηρεσίας και τη θέση που είχαν πριν τη μεταρρύθμιση. Ουσιαστικά διατηρεί ό,τι προσπάθησε ο νομοθέτης να αλλάξει με τη μεταρρύθμιση.

Ως εκ τούτου προτείνουμε τον ανασχεδιασμό του ενιαίου μισθολογίου και την κατάργηση της προσωπικής διαφοράς, με συνολικά μηδενικό δημοσιονομικό αποτέλεσμα, με την καθιέρωση ενός συστήματος αμοιβών που, λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω κριτήρια, ανταμείβει τους υπαλλήλους που είναι αποτελεσματικοί και παραγωγικοί, τόσο με διαφοροποίηση μισθών ανάλογα με τη θέση εργασίας, όσο και με μη μισθολογικές παροχές, όπως αμοιβή σε είδος (π.χ. μέρες άδειας). Η αναμόρφωση του ενιαίου μισθολογίου θα δώσει κίνητρο στους υπαλλήλους να αυξήσουν την παραγωγικότητα και την αποτελεσματικότητά τους για να μπορέσουν να επωφεληθούν από τις δυνατότητες που θα τους δίνει το νέο σύστημα αμοιβών, και κατά συνέπεια να συμβάλλουν στο να γίνει το ελληνικό Δημόσιο παραγωγικό και έτσι να συντείνει στην ανάπτυξη της οικονομίας.

Φορολογική πολιτική

Η φορολογική πολιτική θα πρέπει να έχει ως πρωταρχικό στόχο τη δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών. Ένα πρώτο βήμα έχει ήδη γίνει με τη μείωση των φορολογικών συντελεστών, σε τρεις για τα φυσικά πρόσωπα και σε δύο για τις επιχειρήσεις. Όμως θα πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες διεύρυνσης της φορολογικής βάσης μέσω της βελτίωσης των μηχανισμών ελέγχου της φοροδιαφυγής με σκοπό τη δίκαιη φορολόγηση όλων των πολιτών της χώρας ανάλογα με την οικονομική τους δυνατότητα, έτσι ώστε να μοιραστούν δικαιότερα τα φορολογικά βάρη. Με την αύξηση των εσόδων θα υπάρξει η δυνατότητα κάλυψης του χρηματοδοτικού κενού και άρα βελτίωσης της δημοσιονομικής θέσης της χώρας.

Δεδομένου ότι το σημαντικότερο πρόβλημα είναι η φοροδιαφυγή και η δυνατότητα του φοροεισπρακτικού μηχανισμού εντοπισμού της, η μεγαλύτερη βαρύτητα θα πρέπει να δοθεί στην ενίσχυση της αξιοπιστίας, αλλά και της ικανότητας των αρχών, στον εντοπισμό και στην άμεση τιμωρία των φοροφυγάδων. Όσο οι φοροφυγάδες δεν αντιμετωπίζουν μια αξιόπιστη απειλή τιμωρίας, είναι βέβαιο ότι η πρόοδος στην είσπραξη φόρων θα είναι περιορισμένη. Υπάρχει επίσης ανάγκη για μεγαλύτερη διαφάνεια και υπευθυνότητα στη λειτουργία της δικαιοσύνης. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει:

- Να δημιουργηθούν οι απαραίτητες διασυνδέσεις για τη διασταύρωση στοιχείων των φορολογουμένων που αφορούν στους τραπεζικούς τους λογαριασμούς, τον πλούτο, και την κατάστασή τους όσον αφορά τις κοινωνικές εισφορές και την

καταβολή του φόρου, με την ηλεκτρονική σύνδεση της ΓΓΠΣ και του ΣΔΟΕ με τις τράπεζες, τα υποθηκοφυλακεία, και οποιονδήποτε άλλο φορέα μπορεί να έχει στοιχεία για τη διασταύρωση των πραγματικών εισοδημάτων τους. Τα στοιχεία θα πρέπει να είναι στην άμεση διάθεσή των φοροελεγκτικών μηχανισμών για τη διευκόλυνσή τους στον εντοπισμό της φοροδιαφυγής. Ο πλήρης και ουσιαστικός έλεγχος του πόθεν έσχες, κυρίως για όσους δεν συμφωνούν τα εισοδήματα που δηλώνουν με τα περιουσιακά και λοιπά οικονομικά τους στοιχεία, θα οδηγήσουν σε σύλληψη της φοροδιαφυγής και διεύρυνση της φορολογικής βάσης. Θέματα σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων θα πρέπει να λυθούν άμεσα ώστε να μην αποτελούν εμπόδιο στη δυνατότητα των ελεγκτών να έχουν την πλήρη οικονομική και περιουσιακή κατάσταση των φορολογουμένων.

- Να βελτιωθεί η λειτουργία και η ταχύτητα των δικαστικών διαδικασιών (Vasardani, 2011,¹⁵ OECD, 2013¹⁶). Ο αργός ρυθμός απονομής της δικαιοσύνης υπονομεύει την εύρυθμη λειτουργία του κράτους δικαίου. Η απλοποίηση του κώδικα πολιτικής δικονομίας θα πρέπει να γίνει άμεσα. Όμως, άμεση προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί από τη δικαιοσύνη στην εξέταση των πολλών εκκρεμών φορολογικών υποθέσεων από την εκδίκαση των οποίων θα προκύψουν όχι μόνο φορολογικά έσοδα, αλλά και η βελτίωση της αξιοπιστίας των αρχών για την πρόθεση και την εφαρμογή της τιμωρίας όσων διαπράττουν φορολογικά αδικήματα.
- Να αυστηροποιηθεί το σύστημα των ποινών που επιβάλλονται σε αυτούς που συλλαμβάνονται για φορολογικά παραπτώματα. Οι αυστηρότερες ποινές, με την παράλληλη βελτίωση της αξιοπιστίας των αρχών για αποτελεσματικότητα στη σύλληψη των παρανομοούντων και την ταχύτερη απονομή της δικαιοσύνης, θα οδηγήσουν σε σημαντική μείωση της φοροδιαφυγής και των λοιπών φορολογικών αδικημάτων.
- Να προωθηθεί η χρήση εξειδικευμένων εξωδικαστικών συστημάτων διαμεσολάβησης, όπως οι επιτροπές διαμεσολάβησης για την επίλυση διαφορών μεταξύ κυβέρνησης και φορολογουμένων
- Να υπάρξει παραγωγή αξιόπιστων και λεπτομερών στατιστικών δεδομένων για το έργο και τα αποτελέσματα της δικαιοσύνης καθώς και ηλεκτρονικά μητρώα, τα οποία με βάση τη διεθνή εμπειρία μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και την επιτάχυνση των δικαστικών διαδικασιών (OECD, 2013). Για τον σκοπό αυτό οι υπηρεσίες της δικαιοσύνης θα πρέπει να μηχανογραφηθούν άμεσα.

Σε συνδυασμό με τη φοροδιαφυγή, ιδιαίτερη βαρύτητα θα πρέπει επίσης να δοθεί στη φορολογική συμμόρφωση. Θα πρέπει να ενταθούν οι προσπάθειες ώστε η ελληνική κοινωνία να αντιληφθεί ότι η πάταξη της φοροδιαφυγής και η τήρηση των φορολογικών υποχρεώσεων αποτελεί κυρίαρχο όπλο στην προσπάθεια δημοσιονομικής

¹⁵Vasardani, M., (2011), "Tax Evasion in Greece: an Overview", *Economic Bulletin*, Bank of Greece, June 2011.

¹⁶ OECD (2013), "Judicial Performance and its Determinants: A Cross-country Perspective".

εξυγίανσης και σταθερής εξόδου της χώρας από την κρίση προς μια περίοδο βιώσιμης ανάπτυξης. Αυτό όμως θα επιτευχθεί μόνο αν ο κάθε πολίτης είναι συνεπής τόσο στη δήλωση των εισοδημάτων του όσο και στην πληρωμή του φόρου που του αναλογεί. Επιπλέον, θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά στις προσπάθειες των φορολογικών αρχών στον εντοπισμό αυτών που διαπράττουν φορολογικά αδικήματα, τη δημόσια έκθεσή τους και την τιμωρία τους. Οι αρχές θα πρέπει να παραιτηθούν από κάθε μορφή αμνηστίας που έχει προσφερθεί στους φοροφυγάδες.

Σε αυτό το πλαίσιο οι κρατικοί μηχανισμοί είσπραξης των δημοσίων εσόδων θα πρέπει να προωθήσουν την εμπλοκή και τη συμμετοχή όλων των ενδιαφερόμενων μερών, φορολογουμένων και επιχειρήσεων, για τη βελτίωση των αποτελεσμάτων, τη μείωση του κόστους και τη βελτίωση των υπηρεσιών τους. Στη βελτίωση της φορολογικής συμμόρφωσης πρωταρχική θέση κατέχει η κατανόηση της συμπεριφοράς των φορολογουμένων, έτσι ώστε να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν αποτελεσματικές στρατηγικές φορολογικής συμμόρφωσης, και κατά συνέπεια να συμβάλλουν στη βιωσιμότητα των φορολογικών συστημάτων. Βασικοί άξονες της βελτίωσης της φορολογικής συμμόρφωσης (OECD, 2010¹⁷) είναι:

- Η αποτροπή φορολογικών αδικημάτων. Εκτός από τους φορολογικούς ελέγχους, την τιμωρία αυτών που διαπράττουν φορολογικά αδικήματα, αλλά και την ενημέρωση των φορολογουμένων για αυτά, σημαντικό για τον επηρεασμό της συμπεριφοράς των φορολογούμενων, ώστε να ανταποκρίνονται θετικά στις φορολογικές τους υποχρεώσεις, είναι οι φορολογικές αρχές να επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι, ενώ είναι αποφασισμένες για την πάταξη της φορολογικής παρανομίας, αυτοί που παρανομούν είναι μειοψηφία, για να επικρατεί το πρότυπο του φορολογικά τακτοποιημένου πολίτη.
- Τα πρότυπα, προσωπικά και κοινωνικά. Θα πρέπει να γίνει προσπάθεια επηρεασμού των προτύπων προς την κατεύθυνση της φορολογικής συμμόρφωσης, τόσο αυξάνοντας την ενημέρωση των φορολογουμένων για το τι πράττουν οι υπόλοιποι φορολογούμενοι, όσο και με την άμεση δημόσια απάντηση/διάψευση παρανοήσεων ή ανακριβειών που βλέπουν το φως της δημοσιότητας και μπορεί να τους επηρεάσουν. Η δημιουργία και η διατήρηση αυστηρών κανόνων είναι το κλειδί για την επίτευξη υψηλών επιπέδων συμμόρφωσης των φορολογουμένων. Τα πρότυπα έχουν επίσης το πλεονέκτημα της σχετικά φθηνής διατήρησής τους μετά την καθιέρωσή τους.
- Η ευκολία συμμόρφωσης. Για να καταστεί ευκολότερη η συμμόρφωση, καθώς και για τη μείωση της ακούσιας μη συμμόρφωσης θα πρέπει να απλοποιηθεί η γλώσσα επικοινωνίας, καθώς και οι φορολογικοί νόμοι ώστε ο φορολογούμενος να μη δυσκολεύεται, όταν θέλει να ανταποκριθεί στις φορολογικές του υποχρεώσεις.

¹⁷ OECD (2010), "Understanding and Influencing Taxpayer's Compliance Behaviour", Forum on Tax Administration.

- Η εμπιστοσύνη του φορολογούμενου απέναντι στις φορολογικές αρχές. Θα πρέπει να βελτιωθεί σημαντικά η εκτίμηση του φορολογουμένου ότι η κυβέρνηση κάνει σωστή χρήση και δίκαιη διανομή των φορολογικών εσόδων, αντιμετωπίζει όλους τους φορολογούμενους με τον ίδιο τρόπο και είναι δίκαιη στην εφαρμογή της ποινής όταν υπάρχουν παραβάσεις.

Βασικό πρόβλημα, επίσης, αποτελεί η αναποτελεσματικότητα και η μειωμένη λειτουργικότητα του φοροεισπρακτικού μηχανισμού της χώρας, η οποία οφείλεται:

- Στην έλλειψη καταρτισμένου και εξειδικευμένου προσωπικού, η οποία έχει ενταθεί ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια με την αθρόα έξοδο υπαλλήλων. Έξοδο που αποτελεί το αποτέλεσμα τόσο της προσπάθειας μείωσης του προσωπικού που απασχολείται στο ελληνικό Δημόσιο, όσο και του προγράμματος δημοσιονομικής εξυγίανσης, με περικοπές στους μισθούς και αλλαγές στο συνταξιοδοτικό τους καθεστώς. Η έλλειψη αυτή πρέπει να αντιμετωπιστεί άμεσα με την πρόσληψη εξειδικευμένου προσωπικού.
- Στην έλλειψη μηχανογράφησης των υπηρεσιών (π.χ. υποθηκοφυλακεία κλπ.) που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στις διασταυρώσεις στοιχείων για τον εντοπισμό περιπτώσεων φοροδιαφυγής. Είναι αναγκαίο να προβούμε σε εκσυγχρονισμό των μεθόδων εργασίας των υπηρεσιών που είναι απαραίτητες ώστε να έχει τη δυνατότητα ο φοροελεγκτικός μηχανισμός να ελέγχει άμεσα και πλήρως τους φορολογούμενους.

Επιπλέον ζητήματα που θα πρέπει να αντιμετωπιστούν με τη φορολογική μεταρρύθμιση είναι:

- Η κατάργηση όλων των εξαιρέσεων που επιτρέπουν αντικειμενικό προσδιορισμό των δηλωθέντων εισοδημάτων και η άμεση ένταξη όλων σε ένα ενιαίο σύστημα φορολόγησης για τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης και τη δικαιότερη κατανομή των φορολογικών βαρών, βάρη τα οποία επωμίζονται κατά κύριο λόγο οι μισθωτοί και οι συνταξιούχοι.
- Ο συμψηφισμός των οφειλών τόσο των φόρων όσο και των εισφορών με τις επιστροφές φόρων. Η προώθηση ενός νόμου που θα προβλέπει την αυτόματη ρύθμιση οφειλών των φορολογουμένων/επιχειρήσεων σε φόρους και εισφορές με επιστροφές φόρου από το Δημόσιο θα έχει πολλαπλή θετική επίδραση, τόσο στα ασφαλιστικά ταμεία που θα εισπράττουν τα οφειλόμενα, όσο και στις επιχειρήσεις που, ενώ αναμένουν την εισροή κεφαλαίου από επιστροφές που τους οφείλει το Δημόσιο, παρουσιάζουν σημαντική έλλειψη ρευστότητας και όχι μόνο δεν μπορούν να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους αλλά τους επιβάλλονται σημαντικά πρόστιμα για καθυστερούμενες οφειλές προς το Δημόσιο.
- Η φορολόγηση της ακίνητης περιουσίας, ώστε να μην είναι εξαντλητική για κάποιους και να αφήνει στο απυρόβλητο άλλες κατηγορίες. Να μην υπάρχουν εξαιρέσεις περιουσιακών στοιχείων που δημιουργούν εισόδημα αλλά παραμένουν

αφορολόγητα. Ο σχεδιασμός του ενιαίου φόρου ακινήτων όπως γίνεται σήμερα, κάτω από την πίεση του πολιτικού κόσμου για να μη θιγούν συγκεκριμένες κατηγορίες «ψηφοφόρων» τους, θα οδηγήσει σε επιβάρυνση των αστικών ακινήτων και ως εκ τούτου των κατοίκων των αστικών περιοχών, έναντι των υποφορολογημένων κατοίκων της υπαίθρου.

- Η παροχή κινήτρων στους φορολογούμενους να πληρώνουν άμεσα τους φόρους τους δίνοντας έκπτωση φόρου για την άμεση καταβολή τους πολύ μεγαλύτερη του 1,5% που ισχύει σήμερα, ώστε να μειωθεί το φαινόμενο των ληξιπρόθεσμων οφειλών των φορολογουμένων.
- Η τήρηση των ημερομηνιών κατάθεσης των φορολογικών δηλώσεων στην αρχή του χρόνου ώστε να είναι σύντομη η εκκαθάρισή τους και να υπάρχει περιθώριο πληρωμής του αναλογούντα φόρου σε περισσότερες δόσεις.

Κοινωνική πολιτική

Μέχρι σήμερα και στο πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής έχει γίνει σημαντική προσπάθεια στην κατεύθυνση της ενοποίησης των ασφαλιστικών ταμείων, τόσο στον τομέα των συντάξεων, όσο και σε αυτόν της ιατρικής περίθαλψης. Όμως, ένα τόσο μεγάλο εγχείρημα αντιμετώπισε σοβαρότατα εμπόδια και ουσιαστικά προβλήματα, τα οποία και έχουν καθυστερήσει σημαντικά την ουσιαστική ενοποίηση των ταμείων.

Βασικό εμπόδιο αποτέλεσε η πολιτική πίεση πολλών υγιών αλλά κυρίως ταμείων των οποίων τα μέλη έχουν ισχυρό μέσο πίεσης προς την κυβέρνηση, είτε με την κήρυξη απεργιών αλλά κυρίως με τη δυνατότητα που έχουν να πιέζουν την πολιτική τάξη της χώρας. Έτσι παρά την προσπάθεια και τη φαινομενική τους ενοποίηση, παραδείγματος χάριν στον κλάδο της περίθαλψης όλοι οι ασφαλιστικοί φορείς εντάχθηκαν στον ΕΟΠΥΥ, υπάρχουν ακόμη σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ ευγενών και λοιπών ταμείων, τα οποία έχουν διατηρήσει την οικονομική και λογιστική τους ανεξαρτησία, χωριστές διοικητικές δομές και πληροφοριακά συστήματα.

Ως εκ τούτου, αναγκαία θεωρείται η καθιέρωση ενιαίων εισφορών και παροχών (συντάξεων και επιδομάτων). Θα πρέπει να καταργηθούν οι διαφορετικές ρυθμίσεις που διαμορφώνουν ξεχωριστές ασφαλιστικές ταχύτητες στα Ταμεία και δημιουργούν κατακερματισμένα και αναποτελεσματικά προνόμια και άλλα βοηθήματα. Επιπλέον, όλα τα κοινωνικά επιδόματα και οποιαδήποτε παροχή του κράτους προς τους πολίτες θα πρέπει να χορηγούνται κατά βάση με εισοδηματικά κριτήρια.

ΟΤΑ

Ένας από τους τομείς της Γενικής Κυβέρνησης που εξακολουθεί να δημιουργεί ελλείμματα και άρα να έχει αρνητική επίπτωση στη δημοσιονομική προσαρμογή της χώρας είναι οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (ΟΤΑ). Παρ' όλες τις προσπάθειες που έχουν γίνει προς τη σωστή κατεύθυνση, κυρίως με τους μηχανισμούς αυτόματης περικοπής σε περιπτώσεις υπερβάσεων δαπανών (clawback), με γνώμονα την από-

τελεσματική λειτουργία τους και την αύξηση της παραγωγικότητας των εργαζομένων και τη βελτίωση των παρεχόμενων στο κοινό υπηρεσιών, θα πρέπει να εξορθολογιστεί ο αριθμός των εργαζομένων που απασχολούνται στους ΟΤΑ. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με την επίσπευση της διαδικασίας αναδιοργάνωσης των υπηρεσιών, κεντρικών και νομικών προσώπων, των ΟΤΑ και με αξιολόγηση του προσωπικού που απασχολείται.

Εκπαίδευση

Στο τελευταίο πακέτο μέτρων έχουν υιοθετηθεί παρεμβάσεις προς τον εξορθολογισμό της δαπάνης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τη μείωση των εκπαιδευτικών που βρίσκονται εκτός της τάξης, καθώς και με τον συστηματικό έλεγχο της τήρησης των ωρών διδασκαλίας. Όμως, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, παρά το πρόγραμμα «Αθηνά», οι παρεμβάσεις δεν ήταν εξίσου αποτελεσματικές. Οι συγχωνεύσεις πανεπιστημίων, σχολών και τμημάτων έγινε σε πολύ περιορισμένη κλίμακα και τελικά το αποτέλεσμα είναι μακράν των προσδοκιών όλων.

Θα πρέπει το Υπουργείο Παιδείας να προχωρήσει σε μια ουσιαστική αναδιοργάνωση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για να είναι ένα πανεπιστήμιο λειτουργικό τόσο για τα μέλη ΔΕΠ όσο και για τους φοιτητές του, θα πρέπει να έχει ένα ικανό μέγεθος και να βρίσκεται συγκεντρωμένο σε ένα χώρο (campus) για να εκμεταλλευτεί όποιες οικονομίες κλίμακας μπορούν να υπάρξουν.

της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Για να είναι ένα πανεπιστήμιο λειτουργικό τόσο για τα μέλη ΔΕΠ όσο και για τους φοιτητές του θα πρέπει να έχει ένα ικανό μέγεθος, να βρίσκεται συγκεντρωμένο σε ένα χώρο (campus) για να εκμεταλλευτεί όποιες οικονομίες κλίμακας μπορούν να υπάρξουν.

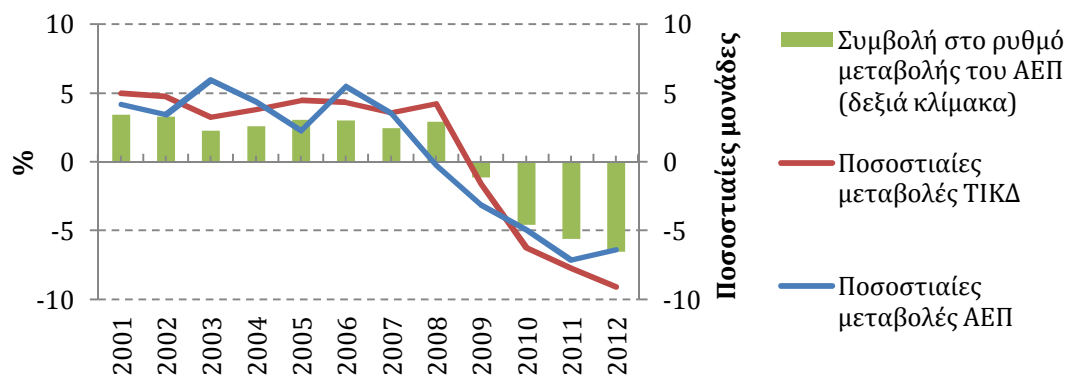
1.2.3. Τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη και επενδύσεις

1.2.3.1. Τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη

Η τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη (ΤΙΚΔ) υπήρξε κατά τη δεκαετία του 2000 η κύρια συνιστώσα της εγχώριας ζήτησης και αποτέλεσε τον κινητήριο μοχλό για το μοντέλο ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, το εν λόγω αναπτυξιακό μοντέλο αποδείχθηκε διαχρονικά μη βιώσιμο εξαιτίας των εγγενών στο οικονομικό σύστημα στρεβλώσεων αναφορικά με την κατανομή των πόρων. Στην αρνητική αυτή εξέλιξη συνέβαλε και η ΤΙΚΔ, η αύξηση της οποίας δεν προήλθε κυρίως ως μακροχρόνια απόρροια μιας σταθερής αύξησης της ανταγωνιστικότητας και μιας ισχυροποίησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων της χώρας. Αντιθέτως, βασίστηκε περισσότερο σε ενδιάμεσους ποικίλους συγκυριακούς μηχανισμούς και αποτέλεσε έτσι διαχρονικά έναν αυτοτροφοδοτούμενο και αυτοσυντηρούμενο μηχανισμό. Ο μηχανισμός αυτός συνέβαλε στη δημιουργία και εντατικοποίηση σοβαρών ανισορροπιών, που συνδέονταν για παράδειγμα με τη διόγκωση των δανειακών υποχρεώσεων των νοικοκυριών και την

επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου εξαιτίας της υψηλής ζήτησης για εισαγόμενα προϊόντα.

Διάγραμμα 1.2.8: Εξέλιξη της τελικής ιδιωτικής καταναλωτικής δαπάνης, 2001-2012

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Οι βαθύτεροι λόγοι για τους οποίους η ΤΙΚΔ δεν μπόρεσε να λειτουργήσει προς την κατεύθυνση της εξασφάλισης μιας σταθερής βάσης για μια μακροχρόνια βιώσιμη ανάπτυξη συνδέονται με το σκέλος του τελικού προορισμού της δαπάνης των νοικοκυριών και με το κομμάτι της προέλευσης των πόρων που χρησιμοποιήθηκαν για την πραγματοποίησή της. Και στις δύο περιπτώσεις, σημαντικές εγγενείς ανισορροπίες λειτούργησαν ανασταλτικά και επιδείνωσαν τις εξελίξεις στο μέγεθος αυτό, ιδιαίτερα κατά την περίοδο ύφεσης που εξακολουθεί να διανύει η ελληνική οικονομία.

Ο θετικός ρόλος της ΤΙΚΔ¹⁸ στην εξέλιξη της εγχώριας ζήτησης και του ΑΕΠ στην Ελλάδα διαφαίνεται από τις σχετικές υψηλές αναλογίες της στα συνολικά αυτά μεγέθη κατά την περίοδο 2000-2012 (63,5% της εγχώριας ζήτησης και 70,3% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο, σε πραγματικούς όρους, συγκριτικά με τις αναλογίες στο ΑΕΠ ύψους 57,8% και 56,9% για τον μέσο όρο της ΕΕ των 27 και της ζώνης των 17 χωρών του Ευρώ, αντίστοιχα).¹⁹ Με τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης που σημείωσε η ΤΙΚΔ κατά την περίοδο ανάπτυξης 2001-2007, –κατά μέσο όρο στο ίδιο ύψος με τον ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ (4,2%, με μέση συμβολή 2,9 ποσοστιαίες μονάδες στο 4,2% μέσο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ)–, αποτέλεσε τον κύριο μοχλό ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Η πενταετία της περιόδου ύφεσης 2008-2012 υπήρξε παράλληλα μια περίοδος διαφοροποιούμενων εξελίξεων στην ΤΙΚΔ και συνεπώς και του ρόλου της στις σχετιζόμενες εξελίξεις στο ΑΕΠ. Ειδικότερα, με έναν θετικό ρυθμό μεταβολής το 2008 και έναν όχι

¹⁸ Η ΤΙΚΔ αφορά, εφόσον δεν εξειδικεύεται διαφορετικά, στην πραγματοποιούμενη δαπάνη από τα νοικοκυριά και τα μη κερδοσκοπικά ιδρύματα που εξυπηρετούν νοικοκυριά. Επίσης, η ΤΙΚΔ σύμφωνα με την 'εθνική' έννοια, περιλαμβάνει δαπάνες των νοικοκυριών-μονίμων κατοίκων στην αλλοδαπή, χωρίς να περιλαμβάνει δαπάνες των νοικοκυριών μη μονίμων κατοίκων (τουριστών) στην οικονομική επικράτεια.

¹⁹ Στοιχεία για το ΑΕΠ και τις κύριες συνιστώσες του είναι διαθέσιμα από το 2000. Σημειώνεται ότι σε όλες τις περιπτώσεις αναφοράς και χρήσης των στοιχείων από τους Εθνικούς Λογαριασμούς ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίδεται στις συγκριτικές αναφορές ανάμεσα στα έτη 2004 και 2005 εξαιτίας της διακοπής των σειρών στο χρονικό αυτό σημείο, μεταξύ των μη αναθεωρημένων στοιχείων 2000-2004 και των αναθεωρημένων 2005-2012.

ιδιαίτερα ευρύ αρνητικό ρυθμό το 2009 (4,3% και -1,6%, αντίστοιχα), η ΤΙΚΔ στην Ελλάδα δεν υπήρξε ο βασικός παράγοντας που συνέβαλε στις δυσμενείς εξελίξεις στο ΑΕΠ, επιδεικνύοντας κατά την πρώτη φάση της επιδείνωσης των οικονομικών συνθηκών μια σχετική ανθεκτικότητα και τάση συγκράτησης μιας περαιτέρω εμβάθυνσης της κρίσης. Η εικόνα αυτή ωστόσο άλλαξε ριζικά κατά την τριετία 2010-2012, με τους σχετικούς αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής να ξεπερνούν τους αντίστοιχους του ΑΕΠ (-7,7% κατά μέσο όρο, με μέση συμβολή -5,6% ποσοστιαίες μονάδες στη μέση μεταβολή του ΑΕΠ κατά -6,1%) (Διάγραμμα 1.2.8).

Απαραίτητη για την ερμηνεία του συνολικού ρόλου της ΤΙΚΔ στις οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα είναι η διερεύνηση του προορισμού της, ο οποίος δύναται να αναλυθεί στη βάση της υποκείμενης διάρθρωσής της, δηλαδή της κατανομής της συνολικής δαπάνης μεταξύ των επιμέρους κατηγοριών που την απαρτίζουν. Πληροφόρηση για την εν λόγω διάρθρωση παρέχουν οι διαθέσιμες ταξινομήσεις που είτε διαχωρίζουν την ΤΙΚΔ ανάμεσα σε αγαθά και υπηρεσίες ή την διασπούν κατά διάρκεια αγαθών, είδος υπηρεσίας και λειτουργικό σκοπό.

Σύμφωνα με την εξέλιξη της κατανομής της ΤΙΚΔ²⁰ των νοικοκυριών μεταξύ αγαθών και υπηρεσιών κατά την περίοδο 2000-2011,²¹ σημαντική υπήρξε η συμβολή της δαπάνης για αγαθά στην πορεία της συνολικής ΤΙΚΔ, παρά τη μεγαλύτερη –αν και διαχρονικά μειούμενη– αναλογία δαπάνης για υπηρεσίες (53,2% κατά μέσο όρο) (Διάγραμμα 1.2.9). Το μεγαλύτερο μερίδιο στη συνολική καταναλωτική δαπάνη για αγαθά κατείχε η δαπάνη για μη-διαρκή αγαθά, η οποία αφορά σε συχνή και τακτικά επαναλαμβανόμενη δαπάνη για αναγκαία αγαθά και δεν δύναται να μετατεθεί εύκολα χρονικά εφόσον πρόκειται για αγαθά όπως τρόφιμα, ένδυση, υπόδηση, καλλυντικά κλπ. Η σημασία κλάδων όπως αυτός των τροφίμων διαφαίνεται και από την κατηγοριοποίηση των αγαθών κατά λειτουργικό σκοπό.

Παράλληλα και παρά τη μικρότερη αναλογία της, η δαπάνη για διαρκή αγαθά²² (όπως αυτοκίνητα, ηλεκτρικές συσκευές και έπιπλα) είναι σημαντική εξαιτίας της φύσης και του ορισμού των αγαθών αυτών αλλά και του σημαντικού ύψους της (τα διαρκή αγαθά παρέχουν χρησιμότητα όχι μόνο κατά την απόκτησή τους αλλά σε συνεχιζόμενη βάση και με διάρκεια καθ' όλη τη μακροχρόνια περίοδο διακράτησής τους και συνεπώς δεν αποκτώνται τακτικά, ενώ η ίδια η απόκτησή τους περιορίζει την ανάγκη για αντίστοιχη περαιτέρω δαπάνη). Σημειώνεται ότι στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, και κατά την περίοδο άνθησης, η ενίσχυση της δαπάνης για διαρκή καταναλωτικά αγαθά ευνοήθηκε από ορισμένους συγκυριακούς παράγοντες, όπως το ευνοϊκότερο καθεστώς

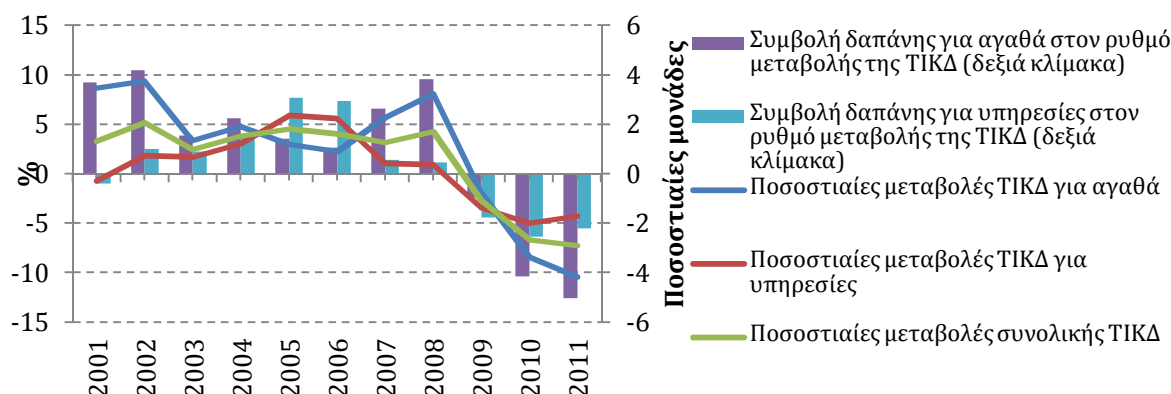
²⁰ Δεν ενσωματώνονται τα ΜΚΙΕΝ και η αναφορά γίνεται εδώ στη βάση της 'εγχώριας' έννοιας της καταναλωτικής δαπάνης, η οποία δεν περιλαμβάνει δαπάνες των νοικοκυριών-μονίμων κατοίκων στην αλλοδαπή, ενώ περιλαμβάνει δαπάνες των νοικοκυριών μη μονίμων κατοίκων (τουριστών) στην οικονομική επικράτεια.

²¹ Δεν υπάρχουν ακόμα διαθέσιμα στοιχεία για το έτος 2012.

²² Η βασική κατηγοριοποίηση περιλαμβάνει και την κατηγορία ημι-διαρκή αγαθά, στην οποία δεν γίνεται εδώ αναλυτική αναφορά λόγω της συγκριτικά μικρής της αναλογίας.

αναφορικά με τα επιτόκια και τις συνθήκες δανειοδότησης που επικράτησαν από τις αρχές της δεκαετίας του 2000.

Διάγραμμα 1.2.9: Τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη για αγαθά και υπηρεσίες, 2001-2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Αναφορικά με τις υπηρεσίες, η πιο αναλυτική ταξινόμηση της ΤΙΚΔ ανά επιμέρους κατηγορίες υπηρεσιών και κατά λειτουργικό σκοπό επιδεικνύει την ιδιαίτερη θέση που κατείχαν οι κατηγορίες των υπηρεσιών τροφίμων –όπως στην κατηγορία των εστιατορίων (εστίαση)–, των υπηρεσιών καταλυμάτων –όπως στην υπηρεσίες διαμονής και ξενοδοχείων– και των υπηρεσιών ακινήτων/κατοικιών. Στην τελευταία κατηγορία το μεγαλύτερο βάρος κατείχε η δαπάνη στην κατηγορία των τεκμαρτών μισθωμάτων για τις ιδιοκατοικούμενες κατοικίες, με άλλα λόγια η δαπάνη που υπολογίζεται αναλογικά σαν μίσθωση για την ιδιοκατοίκηση, γεγονός που συνδέεται ξεκάθαρα με το σημαντικό ποσοστό ιδιοκτησίας κατοικιών στην Ελλάδα, είτε αυτό αφορά σε απευθείας ιδιοκτησία ή σε ιδιοκτησία μέσω στεγαστικών δανείων. Κατά την πρόσφατη περίοδο ύφεσης, οι κατηγορίες των υπηρεσιών και των διαρκών αγαθών επέδειξαν μια μεγαλύτερη ευαισθησία στα πρώτα στάδια επιδείνωσης των εγχώριων οικονομικών συνθηκών (για παράδειγμα η κατηγορία των εστιατορίων και ξενοδοχείων και η κατηγορία των μεταφορών, με βασικό μοχλό τη συρρίκνωση στην κατηγορία αγοράς οχημάτων). Αντίθετα, οι κατηγορίες των δαπανών που συνδέονται με τα αγαθά και το σκέλος της απαραίτητης και αναγκαίας δαπάνης υπήρξαν αρχικά πιο ανθεκτικές στην κρίση, ενώ αποδυναμώθηκαν πλήρως στη συνέχεια. Ενδεικτική υπήρξε η μεγάλη πτώση της καταναλωτικής δαπάνης για μη-διαρκή καταναλωτικά αγαθά κατά -3,5% και -7,6% στα έτη 2010 και 2011, με τη σχετική συμβολή στον ρυθμό μεταβολής της καταναλωτικής δαπάνης για αγαθά (της τάξεως του -8,4% το 2010 και -10,4% το 2011) να κυμαίνεται στις -2,5 και -5,6 ποσοστιαίες μονάδες, αντίστοιχα.

Η παραπάνω ανάλυση της διάρθρωσης της συνολικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών μεταξύ των επιμέρους κατηγοριών που την απαρτίζουν οδηγεί σε βασικά συμπεράσματα αναφορικά με τον προορισμό της. Διαφαίνεται ότι τα σημαντικότερα τμήματα της δαπάνης κατευθύνονταν είτε στις πιο σημαντικές κατηγορίες των

υπηρεσιών, δηλαδή τις υπηρεσίες εστίασης και καταλυμάτων καθώς και τις υπηρεσίες κατοικιών, ή κατά κύριο λόγο στην κατηγορία των μη-διαρκών αγαθών. Η κατανομή αυτή συνδέθηκε διαχρονικά με σημαντικές στρεβλώσεις και ανισορροπίες που προέκυπταν εξαιτίας του ότι το σημαντικότερο τμήμα της δαπάνης αυτής είτε δεν επέστρεφε στην εσωτερική οικονομία, διότι διέρρεε στο εξωτερικό μέσω των εισαγωγών, ή δεν ανατροφοδοτούσε τις εγχώριες παραγωγικές διαδικασίες, κυρίως στους διεθνώς εμπορεύσιμους τομείς, μέσω της επένδυσης, αλλά ανατροφοδοτούσε την ίδια την καταναλωτική δαπάνη.

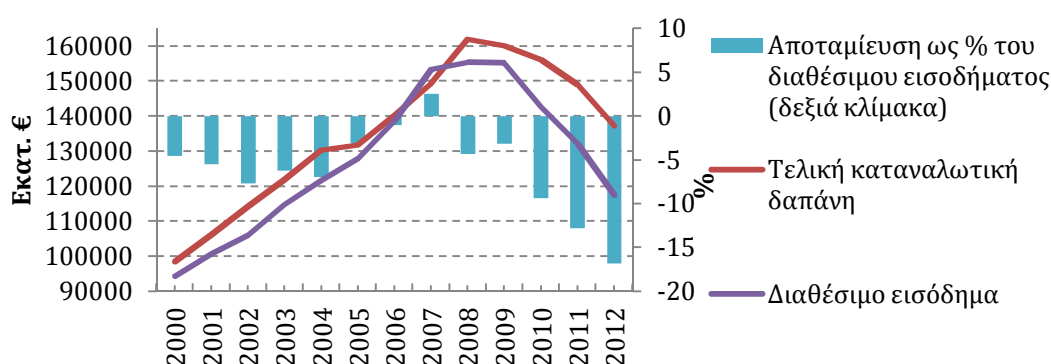
Ειδικότερα, όπως διαφαίνεται από τους υπολογισμούς της εισαγόμενης συνιστώσας της τελικής καταναλωτικής δαπάνης σε κλαδικό επίπεδο,²³ ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά της εν λόγω συνιστώσας χαρακτήριζαν σημαντικούς κλάδους μη-διαρκών αγαθών όπως τον τομέα των τροφίμων, της ένδυσης-υπόδησης και των φαρμακευτικών προϊόντων. Το αποτέλεσμα υπήρξε η ευρεία διαρροή της δαπάνης για αγαθά με υψηλή εγχώρια καταναλωτική ζήτηση στο εξωτερικό, η οποία προστίθετο στη διαρροή της δαπάνης για τα διαρκή αγαθά στο εξωτερικό, τα οποία στον μεγαλύτερο βαθμό αφορούσαν εισαγόμενα αγαθά και επεδείκνυαν συνεπώς ποσοστά της σχετιζόμενης εισαγόμενης συνιστώσας άνω του 90%. Παράλληλα, η σημαντική καταναλωτική δαπάνη για υπηρεσίες στον κλάδο της εστίασης και των καταλυμάτων δεν φαίνεται να επέστρεφε σε μεγάλο ποσοστό στην εγχώρια οικονομία μέσω των επενδύσεων (βλέπε Ενότητα *Επενδύσεις*) ώστε να μετουσιώνεται σε προϊόν, όπως προκύπτει για παράδειγμα από τα στοιχεία για το αναλογικά χαμηλό μερίδιο της επενδυτικής δαπάνης στον διεθνώς εμπορεύσιμο τομέα της παροχής καταλύματος και εστίασης. Όπως και στην περίπτωση της καταναλωτικής δαπάνης για υπηρεσίες κατοικιών, μεγάλο τμήμα της δαπάνης επέστρεφε στα νοικοκυριά, ανατροφοδοτώντας έτσι εκ νέου την καταναλωτική δαπάνη και τις εισαγωγές. Άμεση επίπτωση της διαδικασίας αυτής υπήρξε η διαχρονική επιδείνωση του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας μέσω της συνεχιζόμενης αύξησης των εισαγωγών.

Ο δεύτερος ιδιαίτερα κρίσιμος παράγοντας αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους η βασική συνιστώσα της τελικής καταναλωτικής δαπάνης των νοικοκυριών δεν μπόρεσε να συμβάλει στην εξασφάλιση μιας μακροχρόνια βιώσιμης ανάπτυξης στην Ελλάδα συνδέεται με το σκέλος της προέλευσης των πόρων για την πραγματοποίησή της. Οι βασικές πηγές προέλευσης των πόρων για καταναλωτική δαπάνη διαχρονικά είναι το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών και ο πλούτος τους, σε όρους πραγματικών και χρηματοοικονομικών περιουσιακών στοιχείων. Η σύνδεση των ροών για καταναλωτική δαπάνη και του διαθέσιμου εισοδήματος προκύπτει μέσα από τον λογαριασμό (ο οποίος είναι τμήμα των μη χρηματοοικονομικών λογαριασμών) χρήσης διαθέσιμου εισοδήματος του θεσμικού τομέα των νοικοκυριών και των ΜΚΙΕΝ. Ειδικότερα, η τελική καταναλωτική δαπάνη και η αποταμίευση απαρτίζουν τις χρήσεις στις

²³ Βλέπε Αθανασίου, Ε. και Α. Τσούμα, «Η εισαγόμενη συνιστώσα της κατανάλωσης και των εξαγωγών στην Ελλάδα: Κλαδική ανάλυση και προοπτικές ανάπτυξης μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών» (2013). *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 20, σελ. 74-81.

οποίες επιμερίζεται το διαθέσιμο εισόδημα. Όπως καθίσταται σαφές από τα σχετικά στοιχεία (Διάγραμμα 1.2.10), με εξαίρεση το έτος 2007, η τελική καταναλωτική δαπάνη ξεπερνούσε σε όλες τις περιπτώσεις από το 2000 και ύστερα το καθαρό διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών, με αποτέλεσμα η καθαρή αποταμίευση των νοικοκυριών να είναι αρνητική. Σαν μια προσέγγιση²⁴ του ρυθμού αποταμίευσης, ή αλλιώς της μέσης ροής προς αποταμίευση των νοικοκυριών, η καθαρή αποταμίευση ως ποσοστό του καθαρού διαθέσιμου εισοδήματος καταδεικνύει με τα σχεδόν ανεξαιρέτως αρνητικά επίπεδα τη μη ισορροπημένη εικόνα αναφορικά με την αναλογία και συνεπώς και την κατανομή των πόρων μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης.

Διάγραμμα 1.2.10: Τελική καταναλωτική δαπάνη, διαθέσιμο εισόδημα και αποταμίευση των νοικοκυριών, 2000-2012

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Αναλυτικότερα, κατά την περίοδο 2000-2007 οι δαπάνες για τελική κατανάλωση ξεπερνούσαν αθροιστικά σε ονομαστικούς όρους τις ροές από διαθέσιμα εισοδήματα κατά 34,9 δισ. ευρώ, με το ποσό αυτό να αποτελεί έτσι την αρνητική ροή αποταμιεύσεων κατά την οκταετία αυτή. Την κάλυψη του κενού μεταξύ της καταναλωτικής δαπάνης και των εισοδημάτων, με άλλα λόγια του τμήματος της δαπάνης που δεν προερχόταν από ροές πόρων που ανέκυπταν –είτε άμεσα ή μέσω ανακατανομής– διαμέσου των παραγωγικών δραστηριοτήτων, εξασφάλιζε διαχρονικά η μεταβολή στα περιουσιακά στοιχεία των νοικοκυριών.²⁵ Σημαντικό τμήμα της μεταβολής αυτής αφορούσε στην ανάληψη δανειακών υποχρεώσεων για καταναλωτική πίστη, οι οποίες αθροιστικά κατά την περίοδο 2000-2007 ανήλθαν ως ροές σε ονομαστικούς όρους στα 29,2 δισ. Το συνδεδεμένο ποσό των υπολοίπων των δανείων των νοικοκυριών για καταναλωτική πίστη το 2007 ήταν της τάξεως των 31,9 δισ.

²⁴ Αποτελεί προσέγγιση διότι το διαθέσιμο εισόδημα δεν είναι διορθωμένο ως προς τη μεταβολή στην καθαρή συμμετοχή των νοικοκυριών στα αποθεματικά των συνταξιοδοτικών ταμείων εξαιτίας της μη διαθεσιμότητας των σχετικών στοιχείων.

²⁵ Σημειώνεται ότι δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία για τις μεταβολές στα πραγματικά περιουσιακά στοιχεία των νοικοκυριών εφόσον δεν δίδονται ισολογισμοί για τα μη-χρηματοοικονομικά στοιχεία των νοικοκυριών. Η ανεπάρκεια αυτή δεν μειώνει τη σημασία των εν λόγω στοιχείων, δεδομένου ότι ενσωματώνουν τα στοιχεία που ανήκουν στις μη μετοχικές εταιρείες που ανήκουν στα νοικοκυριά καθώς και τις κατοικίες.

Η εξέλιξη αυτή στα σχετικά μεγέθη, που αντανακλά τις επιλογές των νοικοκυριών αναφορικά με τη διαχρονική κατανομή του εισοδήματός τους ανάμεσα σε κατανάλωση και αποταμίευση, σαφώς συνδεόταν με την προσδοκία μελλοντικών θετικών εξελίξεων στα διαθέσιμα εισοδήματα –και συνεπώς στις επιμέρους συνιστώσες αυτών–, στη βάση των εκτιμήσεων ευνοϊκών προοπτικών για την ελληνική οικονομία στο σύνολό της και της βεβαιότητας και σταθερότητας που έδειχνε να παρέχει η συμμετοχή της χώρας στη Νομισματική Ένωση του ευρώ. Παράλληλα, σημαντικό ρόλο στην ευρεία ανάληψη δανειακών υποχρεώσεων για καταναλωτική πίστη διαδραμάτισαν οι συγκυριακές ευνοϊκές εξελίξεις αναφορικά με τα επιτόκια δανεισμού, τα οποία σημείωσαν αξιοπρόσεκτη πτώση κατά την εν λόγω χρονική περίοδο, αλλά και η ενίσχυση της προσφοράς δανείων από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα της χώρας. Επίσης, τα ιδιαίτερα χαμηλά επιτόκια καταθέσεων αποδυνάμωναν το κίνητρο της αποταμίευσης. Ένας άλλος συγκυριακός παράγοντας, που συνέβαλε καθοριστικά στις αποφάσεις/επιλογές των νοικοκυριών για ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα καταναλωτικής δαπάνης κατά την οκταετία 2000-2007, υπήρξε η θετική πορεία των τιμών των κατοικιών στην αγορά ακινήτων. Στη βάση της πεποίθησης διατήρησης μιας σταθερά ανοδικής πορείας στις αξίες των ακινήτων τους, τα νοικοκυριά θεωρούσαν ότι μπορούσαν μακροχρόνια να συντηρούν ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα καταναλωτικής δαπάνης.

Ωστόσο, οι εκτιμήσεις των νοικοκυριών αναφορικά με την ευνοϊκή διαχρονική εξέλιξη της πραγματικής οικονομικής τους κατάστασης αποδείχθηκαν εσφαλμένες σε όλα τα επίπεδα. Κατά την περίοδο κρίσης 2008-2012, τα νοικοκυριά δεν ήταν πλέον σε θέση να στηριχθούν σε σημαντικούς ρυθμούς αύξησης των εισοδημάτων και της αξίας των περιουσιακών τους στοιχείων –είτε πραγματικών ή/και χρηματοοικονομικών–, αλλά ούτε και σε μια συνεχιζόμενη και ευρεία προσφορά δανειακών κεφαλαίων. Επιπλέον επιβαρυντικό ρόλο ανέλαβαν παράγοντες που δεν είχαν συνυπολογίσει, όπως η επίδραση του αυξανόμενου χρέους και η σταδιακή ενίσχυση της αδυναμίας εξυπηρέτησής του. Όπως καταδεικνύουν τα σχετικά στοιχεία για τη συνολική περίοδο 2008-2012, το διαθέσιμο εισόδημα συρρικνώθηκε σημαντικά κατά μέσο όρο (μέση μεταβολή -5,1% σε ονομαστικούς όρους) και ταυτόχρονα επικράτησε μια αδυναμία καταφυγής στον δανεισμό, εξαιτίας κυρίως της ραγδαίας επιδείνωσης των συνθηκών δανειοδότησης στη χώρα. Αθροιστικά, η καταναλωτική δαπάνη ξεπέρασε κατά την εν λόγω περίοδο το διαθέσιμο εισόδημα κατά 61,4 δισ., με τον αρνητικό ρυθμό αποταμίευσης να αγγίζει το 2012 το -16,8%. Παράλληλα, και ενώ οι ροές των δανείων για καταναλωτική πίστη κατά την ίδια πενταετία ήταν της τάξεως των 315 εκατ. €, τα υπόλοιπα των δανείων παρέμεναν το 2012 στο ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο των €30,2 δισ. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, ενώ τα εν λόγω υπόλοιπα, ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος των νοικοκυριών, το 2000 έφταναν μόλις το 5,5%, το 2012 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν της τάξεως του 25,7%. Αξίζει να σημειωθεί ότι μια λεπτομερέστερη επιθεώρηση των στοιχείων για την περίοδο 2008-2012 καταδεικνύει μια σαφή διαφοροποίηση της εξέλιξης μεταξύ των δύο πρώτων ετών ύφεσης (2008-2009) και της περιόδου 2010-2012. Η εν λόγω εξέλιξη συμβαδίζει αλλά και ερμηνεύει τις διαφοροποιούμενες εξελίξεις

στην τελική καταναλωτική δαπάνη και κατ' επέκταση τις σχετιζόμενες εξελίξεις στο ΑΕΠ. Ειδικότερα, ενώ κατά τη διετία 2008-2009 η μέση μεταβολή του εισοδήματος των νοικοκυριών σε ονομαστικούς όρους ήταν της τάξεως του 0,8%, η αρνητική αποταμίευση κινήθηκε στο επίπεδο των -11,5 δις. και οι ροές των δανείων για καταναλωτική πίστη αθροιστικά άγγιζαν τα 5,8 δις. (μέσος ρυθμός αρνητικής αποταμίευσης -3,7%), κατά την τριετία 2010-2012 σε ονομαστικούς όρους το διαθέσιμο εισόδημα μειώθηκε κατά μέσο όρο κατά -8,8%, η καταναλωτική δαπάνη ξεπέρασε το εισόδημα κατά 50 δις. και οι ροές των δανείων για καταναλωτική πίστη υπήρξαν αρνητικές και άγγιζαν αθροιστικά τα -5,4 δις. (μέσος ρυθμός αρνητικής αποταμίευσης -13%).

Τα παραπάνω καταδεικνύουν σαφώς την έλλειψη συμβατότητας σε μακροχρόνιο ορίζοντα μεταξύ των εκτιμήσεων των νοικοκυριών ως προς τη συνέχιση μιας σταθερής και ευνοϊκής πορείας αναφορικά με τις πηγές προέλευσης των πόρων για καταναλωτική δαπάνη και των αποφάσεών τους αναφορικά πρωτίστως με την κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος ανάμεσα σε κατανάλωση και αποταμίευση και την ανάληψη δανειακών υποχρεώσεων. Η ασυμβατότητα αυτή ενσωμάτωνε τη συσσώρευση καίριων διαρθρωτικών στρεβλώσεων και ανισορροπιών, οι οποίες επέδρασαν δυσμενώς κατά την περίοδο ύφεσης, κυρίως όμως συνέβαλαν σημαντικά στην επιδείνωση και εμβάθυνσή της κατά τα πιο πρόσφατα έτη. Είναι ξεκάθαρο ότι η σχετική σημαντικότητα των διαφορετικών πηγών προέλευσης των πόρων για καταναλωτική δαπάνη δύναται να μεταβάλλεται μεταξύ των ξεχωριστών φάσεων του οικονομικού κύκλου αλλά και μεταξύ διαφορετικών κύκλων. Ιδιαίτερα υπό καθεστώς αρνητικών διαταραχών, κάποιοι παράγοντες –όπως το διαθέσιμο εισόδημα ή ο πλούτος των νοικοκυριών– μπορεί να επιδεικνύουν μεγαλύτερη μεταβλητότητα, χωρίς όμως αυτή να περνά αυτούσια στην καταναλωτική δαπάνη, εξαιτίας των μηχανισμών άμβλυνσης που λειτουργούν μέσω άλλων παραγόντων, όπως η υπάρχουσα αποταμίευση ή και η μεμονωμένη καταφυγή στον δανεισμό. Οι μηχανισμοί αυτοί δεν τέθηκαν σε λειτουργία στην περίπτωση της πιο πρόσφατης ύφεσης στην οποία εισήλθε η ελληνική οικονομία το 2008, εξαιτίας τόσο της στρεβλής διαχρονικής εξέλιξης σε βασικούς παράγοντες όσο και άλλων δομικών αιτιών που επέτειναν την επιδείνωση της οικονομικής συγκυρίας στη χώρα.

Ειδικότερα, η διατήρηση αρνητικών αποταμιεύσεων για μεγάλο χρονικό διάστημα και ο αυξανόμενος δανεισμός έφεραν τα νοικοκυριά σε δυσμενή οικονομική κατάσταση με την έλευση των σημαντικών επιβαρύνσεων στα πλαίσια του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, όπου αντιμετώπισαν σημαντικές μειώσεις στο διαθέσιμο εισόδημα, και γενικά σε συνδυασμό με τη δραματική επιδείνωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας, αλλά και την ταχεία πτώση της αξίας των περιουσιακών τους στοιχείων. Η συντήρηση του ίδιου επιπέδου διαβίωσης κατέστη διαχρονικά ανέφικτη, με αποτέλεσμα να επέλθουν υποχρεωτικές ριζικές περικοπές στην καταναλωτική δαπάνη, με τη σχετική δυσμενή επίδραση στην εξέλιξη του ΑΕΠ. Η ταυτόχρονη ραγδαία διογκούμενη δανειοδότηση δημιούργησε ένα χρηματοοικονομικό βάρος τόσο σε επίπεδο νοικοκυριών όσο και οικονομίας το οποίο κατέστη αδύνατο να εξυπηρετηθεί. Επιπροσθέτως

όμως, μια από τις πιο σημαντικές επιπτώσεις δομικού χαρακτήρα των εξελίξεων αυτών ήταν το γεγονός ότι η μακροχρόνια αρνητική αποταμίευση συνιστούσε έλλειψη των αναγκαίων εγχώριων χρηματικών μέσων για τη χρηματοδότηση της ιδιοκτησίας παραγωγικών στοιχείων, δηλαδή της επένδυσης. Κάτι τέτοιο δεν μπορούσε παρά να συνεπάγεται την αδυναμία ανατροφοδότησης της ανάπτυξης και ήταν σαφές ότι θα αποκτούσε σημαίνοντα ρόλο σε περιόδους αρνητικών διαταραχών, συρρίκνωσης της οικονομικής δραστηριότητας, δυσχεραίνοντας εξαιρετικά οποιαδήποτε διαδικασία ταχείας και διατηρήσιμης ανάκαμψης.

1.2.3.2. Στόχοι και προτάσεις για την τελική ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη

Τα παραπάνω ευρήματα και συμπεράσματα αναφορικά με την πορεία της καταναλωτικής δαπάνης κατά την περίοδο 2000-2012 στην Ελλάδα αποτελούν τον οδηγό για τον καθορισμό ενός πλαισίου μέσα στο οποίο δύναται να κινηθεί το σημαντικό αυτό μέγεθος κατά την αμέσως προσεχή περίοδο. Σε μακροχρόνιο ορίζοντα, περαιτέρω δομικές αλλαγές είναι απαραίτητες ώστε η κύρια αυτή συνιστώσα του ΑΕΠ να αναλάβει τον ρόλο που απαιτείται ώστε η πορεία της να συμβαδίζει και να μην εμποδίζει την εκπλήρωση του στόχου της μακροπρόθεσμα βιώσιμης ανάπτυξης, σύμφωνα με τη στόχευση που τέθηκε στον ορισμό του αναπτυξιακού μοντέλου για τη χώρα.

Διαφοροποιώντας συνεπώς σαφώς μεταξύ των άμεσων και πιο μακροπρόθεσμων προοπτικών για την ΤΙΚΔ, σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα το εν λόγω μέγεθος θα εξακολουθήσει να αποτελεί τον κύριο παράγοντα που θα οδηγεί τις αρνητικές εξελίξεις στην εγχώρια ζήτηση και συνεπώς και το ΑΕΠ. Ενδεικτικό είναι το πιο πρόσφατο στοιχείο για την ΤΙΚΔ των νοικοκυριών και ΜΚΙΕΝ για το πρώτο τρίμηνο του 2013, σύμφωνα με το οποίο η ΤΙΚΔ συρρικνώθηκε σε πραγματικούς όρους κατά -8,7% (σε εποχικά μη διορθωμένη βάση) ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012, κατά το οποίο είχε καταγραφεί αντίστοιχη μείωση κατά -9,5%. Η αρνητική αυτή εξέλιξη συνέβαλε κατά -6,6 ποσοστιαίες μονάδες στην πτώση του ΑΕΠ στο ίδιο τρίμηνο κατά -5,6% (σε εποχικά μη διορθωμένη βάση), ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012. Η εκτίμηση για τη συνέχιση της δυσμενούς πορείας της ΤΙΚΔ κατά το 2013 και σε κάποιο βαθμό και κατά το 2014 βασίζεται στις εκτιμήσεις αναφορικά με την πορεία των παραγόντων που την επηρεάζουν και κυρίως των πηγών προέλευσης οικονομικών πόρων που δύνανται να χρησιμοποιηθούν για καταναλωτική δαπάνη.

Το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών δεν αναμένεται να καταγράψει πορεία ανάκαμψης στην αμέσως προσεχή περίοδο, εφόσον δεν εκτιμάται ότι θα υπάρξουν σημάδια βελτίωσης στις συνιστώσες που το απαρτίζουν. Πιο συγκεκριμένα, δεδομένων των ιδιαίτερα δυσμενών συνθηκών που θα εξακολουθήσουν να επικρατούν στην αγορά εργασίας αλλά και κάτω από την υπόθεση ότι η περίοδος ύφεσης δεν θα διακοπεί πριν τα μέσα του 2014, το νωρίτερο, το εισόδημα από εξαρτημένη εργασία αλλά και το λειτουργικό πλεόνασμα/μικτό εισόδημα των νοικοκυριών –ως βασικές συνιστώσες του διαθέσιμου εισοδήματος– δεν θα είναι σε θέση να διαδραματίσουν ενισχυτικό ρόλο για

μια πιθανή βελτίωση της πορείας του εισοδήματος. Δυσμενής αναμένεται όμως να παραμείνει και η εικόνα αναφορικά με τις υπόλοιπες συνιστώσες του διαθέσιμου εισοδήματος όπως το εισόδημα από περιουσία, καθώς και τις κοινωνικές παροχές και τη φορολογία. Ταυτόχρονα, στήριξη δεν δύνανται να παρέχουν σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα ούτε οι αναμενόμενες εξελίξεις στα περιουσιακά στοιχεία των νοικοκυριών, εφόσον από την πλευρά τόσο των πραγματικών στοιχείων –και κυρίως των κατοικιών, λόγω της συνεχιζόμενης πτώσης της αξίας αυτών– όσο και των χρηματοοικονομικών στοιχείων δεν υπάρχουν σημάδια ανάκαμψης. Βεβαίως δανειακούς πόρους για καταναλωτική δαπάνη δεν θα είναι σε θέση να παρέχουν κατά το αμέσως προσεχές διάστημα ούτε και τα εγχώρια τραπεζικά ιδρύματα, περιορίζοντας έτσι τη δυνατότητα ανάληψης δανειακών υποχρεώσεων από την πλευρά της προσφοράς. Παράλληλα, ιδιαίτερα περιορισμένη εκτιμάται ότι θα παραμείνει και η σχετική ζήτηση, δεδομένου του σημαντικού ήδη υπάρχοντος χρέους των νοικοκυριών και της συνέχισης για μεγάλο χρονικό διάστημα της διατήρησης των αδυναμιών εξυπηρέτησης αυτού ή και οποιουδήποτε νέου χρέους θα προστίθετο ενδεχομένως σε αυτό.

Ωστόσο, η ΤΙΚΔ δεν αποκλείεται ήδη κατά τη διάρκεια του 2013 να καταγράψει σημαντικά σημάδια ανάσχεσης της ιδιαίτερα αρνητικής δυναμικής που την χαρακτηρίζει και να τείνει να σταθεροποιηθεί εντός του 2014. Σε μια τέτοια εξέλιξη μπορούν να συμβάλουν παράγοντες όπως η εξασθένιση και οριστική εξάλειψη των βασικών πηγών αβεβαιότητας αναφορικά με τη μελλοντική πορεία της χώρας εντός της Ευρωζώνης και η παράλληλη αξιόπιστη εδραίωση ενός κλίματος πολιτικής σταθερότητας και εμπιστοσύνης ως προς την τήρηση των δεσμεύσεων που έχουν αναληφθεί για τη δημοσιονομική εξυγίανση και την προώθηση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Ξεκάθαρη προϋπόθεση αποτελεί παράλληλα και η αποφυγή επιβολής νέων οικονομικών επιβαρύνσεων στους προϋπολογισμούς των νοικοκυριών. Η επίδραση των παραγόντων αυτών θα αφορά σε μια πρώτη φάση εκείνα τα νοικοκυριά τα οποία έχουν την οικονομική δυνατότητα να στηρίξουν τμήμα της καταναλωτικής δαπάνης αλλά προς το παρόν διατηρούν στάση αναμονής και επιφύλαξης λόγω των συνθηκών αβεβαιότητας που εκτιμούν ότι εξακολουθούν να επικρατούν. Περαιτέρω ευνοϊκές επιδράσεις στην καταναλωτική δαπάνη μπορούν να προκύψουν ως δευτερεύοντα αποτελέσματα άλλων θετικών εξελίξεων, κυρίως ως απόρροια προσαρμογών στα επίπεδα των τιμών και παροχής καταναλωτικών κινήτρων μέσω εξειδικευμένων μηχανισμών από την πλευρά της προσφοράς. Οι αρχικές αυτές θετικές επιδράσεις μπορούν δυνητικά να αφορούν τόσο συγκεκριμένες κατηγορίες δαπάνης για αναγκαία μη-διαρκή αγαθά και υπηρεσίες από νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά προβλήματα, όσο και κατηγορίες δαπανών για διαρκή αγαθά και υπηρεσίες από νοικοκυριά σε καλύτερη οικονομική κατάσταση.

Η αρχική σταθεροποίηση και μετέπειτα ανάκαμψη της ΤΙΚΔ σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα είναι απόλυτα αναγκαίες, ώστε να καταφέρει η χώρα να εξέλθει από το καθεστώς ύφεσης το οποίο εξακολουθεί να διανύει. Σε αυτό δύνανται να συμβάλουν είτε καθαρά συγκυριακοί παράγοντες, είτε παράγοντες που αποτελούν αποτέλεσμα

διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων ή και τα δύο. Σε μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα, ωστόσο, η ΤΙΚΔ μπορεί και πρέπει να αποτελεί συνολικά μια σταθερή συνιστώσα με στόχο την προώθηση μιας βιώσιμης ανάπτυξης, μέσω της συμβολής της στην αποκατάσταση και μακροχρόνια ορθή λειτουργία της κατανομής των πόρων στην οικονομία και στον περιορισμό των διαρροών πόρων εκτός του συστήματος. Κάτι τέτοιο θα πραγματοποιηθεί μέσω της σταδιακής εξάλειψης των στρεβλώσεων και ανισορροπιών που προέκυψαν στην ελληνική οικονομία αναφορικά τόσο με την προέλευση των πόρων για καταναλωτική δαπάνη όσο και τον τελικό προορισμό των σχετικών πόρων για τη δαπάνη αυτή. Αναλυτικότερα, σκοπός είναι οι πόροι που διατίθενται για ΤΙΚΔ να απορρέουν από εισοδήματα ως αποτέλεσμα ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας και ισχυροποίησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων –προς όφελος κλάδων διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών– της χώρας. Η διαδικασία αυτή θα δρομολογήσει την υποκατάσταση εισαγωγών από εγχωρίως παραγόμενα προϊόντα και η δαπάνη που θα προορίζεται γι' αυτά δεν θα διαρρέει εκτός του συστήματος, ενώ θα ανατροφοδοτεί εκ νέου τις παραγωγικές διαδικασίες. Με τον τρόπο αυτό η ΤΙΚΔ δεν θα λειτουργεί ως μηχανισμός που μονίμως θα προηγείται και θα αυτοτροφοδοτείται, δημιουργώντας περαιτέρω ζήτηση για καταναλωτική δαπάνη, με την προέλευση των πόρων να βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στον δανεισμό και μεγάλο τμήμα του προορισμού της δαπάνης να διαρρέει στο εξωτερικό μέσω των εισαγωγών.

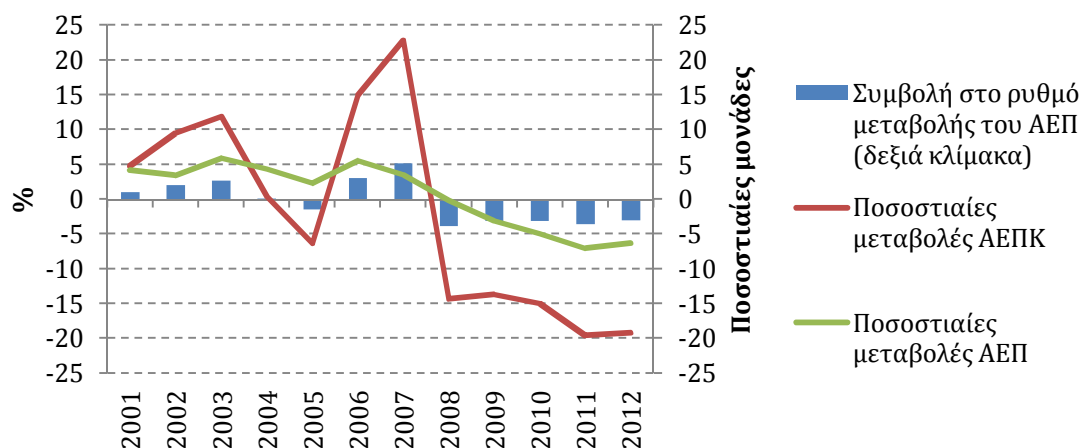
Εφόσον ο μηχανισμός της ΤΙΚΔ λειτουργήσει με τον σωστό τρόπο εντός του οικονομικού συστήματος, η καίρια αυτή συνιστώσα θα είναι παράλληλα σε θέση να συμβάλλει στην αποφυγή επιδείνωσης και εμβάθυνσης κρίσεων σε περιπτώσεις ενδιάμεσων αρνητικών διαταραχών που θα επιδρούν στο οικονομικό σύστημα της χώρας. Μια τέτοια συνεπαγωγή συνδέεται και με την αλληλεπίδραση και αλληλεξάρτηση μεταξύ των αποφάσεων των νοικοκυριών σχετικά με την καταναλωτική δαπάνη και την αποταμίευση. Η τελευταία είναι απόλυτα απαραίτητη για να εξασφαλίζει τη σχετική σταθερότητα της ΤΙΚΔ σε ενδιάμεσες περιόδους αρνητικών διαταραχών στην οικονομία αλλά και για να τροφοδοτεί με εγχώρια κεφάλαια τις επενδυτικές πρωτοβουλίες, περιορίζοντας την ανάγκη καταφυγής σε εξωτερικό δανεισμό και ενισχύοντας τις δυνατότητες για εγχώριες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

1.2.3.3. Επενδύσεις

Κατά την περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης 2000-2007, η δαπάνη για Ακαθάριστες Επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου (ΑΕΠΚ) ακολούθησε ανοδική τάση, σημειώνοντας κατά καιρούς πολύ υψηλούς θετικούς ρυθμούς μεταβολής και διατηρώντας ως επί το πλείστον σημαντική θετική συμβολή στο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (Διάγραμμα 1.2.11). Αντίθετα, καθ' όλη την περίοδο ύφεσης 2008-2012, οι ΑΕΠΚ υποχώρησαν ταχύτατα, διαδραματίζοντας καθοριστικό ρόλο στη μείωση της εγχώριας ζήτησης και, κατά συνέπεια, στην ύφεση. Ενδεικτικά, ο μέσος ετήσιος πραγματικός ρυθμός μεταβολής των ΑΕΠΚ ανήλθε στο 7,9% κατά την περίοδο 2001-2007 και στο -16,4% κατά την

περίοδο 2008-2012, με την αντίστοιχη μέση ετήσια συμβολή των ΑΕΠΚ στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ να ισούται με 1,8 ποσοστιαίες μονάδες κατά την πρώτη περίοδο και -3,3 μονάδες κατά τη δεύτερη. Οι ΑΕΠΚ αποτέλεσαν τον κυρίαρχο παράγοντα κάμψης του ΑΕΠ κατά τα δύο πρώτα έτη της ύφεσης, ενώ οι ρυθμοί υποχώρησής τους παραμένουν μέχρι σήμερα οι υψηλότεροι μεταξύ των κυρίων συνιστωσών της εγχώριας ζήτησης.

Διάγραμμα 1.2.11: Ρυθμός μεταβολής των ΑΕΠΚ και του ΑΕΠ και συμβολή των ΑΕΠΚ στον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές 2005

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Η ραγδαία πτώση των ΑΕΠΚ ήδη από τα πρώτα στάδια της ύφεσης εξηγείται εν μέρει από τη συγκριτικά υψηλή μεταβλητότητα και ευαισθησία της επενδυτικής δαπάνης στη εξέλιξη βασικών προσδιοριστικών της παραγόντων, όπως οι συνθήκες χρηματοδότησης και οι προσδοκίες. Σημαντικό, όμως, πρόσθετο ρόλο στην ενίσχυση της πτωτικής τάσης των επενδύσεων κατά την περίοδο ύφεσης είχαν και οι εντεινόμενες ανισορροπίες στη δομή της επενδυτικής δαπάνης κατά την περίοδο 2000-2007.

Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την εξέλιξη των ΑΕΠΚ κατά κατηγορία προϊόντος, η περίοδος προ της ύφεσης χαρακτηρίστηκε από διατάραξη της ισορροπίας μεταξύ των βασικών κατηγοριών επενδυτικής δαπάνης (Πίνακας 1.2.7) και διευρυνόμενη απόκλιση από την αντίστοιχη σύνθεση των επενδύσεων στην Ευρωζώνη. Συγκεκριμένα, η δαπάνη για επενδύσεις σε κατοικίες ανήλθε σταδιακά σε δυσανάλογα υψηλά επίπεδα, φθάνοντας στο 47,1% των συνολικών επενδύσεων ΑΕΠΚ το 2007, έναντι αντίστοιχου μέσου όρου 31,2% στην Ευρωζώνη. Σε αντιδιαστολή, η δαπάνη για επενδύσεις σε μεταλλικά προϊόντα και μηχανήματα παρέμεινε σχετικά χαμηλή καθ' όλη την περίοδο 2000-2007. Επιπλέον, μετά την ολοκλήρωση των έργων των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 παρατηρήθηκε σημαντική υποχώρηση και υστέρηση σε σχέση με τον μέσο όρο της Ευρωζώνης στο μερίδιο των επενδύσεων που αφορά σε άλλες κατασκευές.

Πίνακας 1.2.7: Πραγματική μέση ετήσια μεταβολή ΑΕΠΚ και ποσοστό επί των συνολικών ΑΕΠΚ σε τρέχουσες τιμές ανά κατηγορία επενδυτικού προϊόντος, %

	2001-07	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής							
Μεταλλικά προϊόντα & μηχανήματα	8,3	18,0	14,6	-17,9	-16,3	-17,9	-7,3
Εξοπλισμός μεταφορών	15,3	37,9	-23,1	-19,1	3,4	-18,4	-29,0
Κατοικίες	9,7	25,6	-33,6	-20,7	-21,6	-18,0	-32,9
Άλλες κατασκευές	-0,9	4,3	19,5	1,6	-15,7	-25,1	-7,9
Λοιπά	9,9	29,4	6,0	10,3	-18,6	-17,4	-2,6
Συνολικές ΑΕΠΚ	7,9	22,8	-14,3	-13,7	-15,0	-19,6	-19,2
Ποσοστό επί των συνολικών ΑΕΠΚ							
Μεταλλικά προϊόντα & μηχανήματα	20,0	17,0	22,3	21,0	20,7	21,2	24,5
Εξοπλισμός μεταφορών	15,4	17,4	15,6	15,5	18,9	19,2	16,7
Κατοικίες	38,3	47,1	36,8	33,3	30,7	31,2	25,9
Άλλες κατασκευές	22,0	14,3	20,1	23,3	23,1	21,4	24,3
Λοιπά	4,3	4,2	5,3	6,8	6,6	7,0	8,6

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Σε σχέση με τη σύνθεση της επενδυτικής δαπάνης κατά κλάδο, κυριότερο χαρακτηριστικό της περιόδου 2000-2007 αποτέλεσε αφενός το δυσανάλογα υψηλό μερίδιο του κλάδου διαχείρισης ακίνητης περιουσίας και αφετέρου το σαφώς χαμηλό μερίδιο του διεθνώς εμπορεύσιμου τομέα της οικονομίας, και ειδικότερα των κλάδων της μεταποίησης και της παροχής καταλύματος και εστίασης.

Τονίζεται ότι, λαμβανομένης υπόψη τη συμμετοχής κάθε κλάδου δραστηριότητας στη μεταβολή της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (ΑΠΑ) της οικονομίας κατά την περίοδο 2000-2007, η υπερεπένδυση στον κλάδο της ακίνητης περιουσίας είχε ιδιαίτερα χαμηλή απόδοση σε όρους αύξησης του ΑΕΠ. Είναι χαρακτηριστικό ότι, παρά την πολλαπλάσια κλίμακα των επενδύσεων στην ακίνητη περιουσία έναντι εκείνων στη μεταποίηση, η συμβολή των δύο αυτών κλάδων στην αύξηση της ΑΠΑ κατά την περίοδο 2000-2007 κινήθηκε σε παρόμοια επίπεδα. Γενικότερα, από την αντιπαραβολή της συμμετοχής των κλάδων της οικονομίας στις ΑΕΠΚ και της αντίστοιχης συμβολής τους στην ΑΠΑ, προκύπτει ότι οι επενδύσεις στον διεθνώς εμπορεύσιμο τομέα διακρίνονταν από υψηλότερη αποδοτικότητα σε όρους ΑΕΠ σε σχέση με τις επενδύσεις σε κλάδους παραγωγής που προσανατολιζόνταν κυρίως στην εγχώρια αγορά.

Οι εντεινόμενες στρεβλώσεις στη δομή της επενδυτικής δαπάνης κατά την περίοδο 2000-2007 είχαν στη μετέπειτα περίοδο ύφεσης σοβαρές οικονομικές συνέπειες. Ενδεικτικά, η ανάγκη ανορθολογισμού των επενδύσεων σε κατοικίες ενέτεινε και παρέτεινε την πτώση στη συγκεκριμένη επενδυτική κατηγορία, έχοντας έτσι σημαντική αρνητική επίπτωση στο ΑΕΠ. Επιπλέον, οι ανισορροπίες στο μείγμα των επενδύσεων συνέτειναν στην υποχώρηση του ΑΕΠ και μέσω των συνεπειών τους για τον διεθνώς εμπορεύσιμο τομέα της οικονομίας. Η άνιση κατανομή της δαπάνης για ΑΕΠΚ κατά την

περίοδο 2000-2007 στέρησε τον τομέα αυτό από πόρους που θα μπορούσαν να ενισχύσουν σημαντικά το μέγεθος και την παραγωγικότητά του, εντείνοντας έτσι τις ανισορροπίες της παραγωγικής δομής της οικονομίας και καθιστώντας το ΑΕΠ της χώρας πιο ευάλωτο σε δυσμενείς μεταβολές των εγχώριων οικονομικών συνθηκών.

Καίριο ρόλο τόσο στη διαμόρφωση του προφίλ της επενδυτικής δαπάνης στην περίοδο προ της κρίσης, όσο και στη μετέπειτα ραγδαία κάμψη της δαπάνης αυτής, διαδραμάτισαν οι εξελίξεις στη χρηματοδότηση των επενδύσεων. Από την άποψη του κόστους και της διαθεσιμότητας κεφαλαίων, οι συνθήκες που επικράτησαν μέχρι το 2007 ήταν ευνοϊκές για την αύξηση των επενδύσεων, με τον συνδυασμό άφθονης ρευστότητας στο τραπεζικό σύστημα, χαμηλών επιτοκίων και ευνοϊκών πιστωτικών όρων και κριτηρίων να εξασφαλίζει εύκολη πρόσβαση σε δανεισμό τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τα νοικοκυριά. Μετά το 2008, η ευνοϊκή αυτή εικόνα αντιστράφηκε πλήρως, με τις πρώτες πιέσεις στη ρευστότητα και τις πιστώσεις να παρατηρούνται στο απόηχο της διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, και πιο σοβαρά εμπόδια να προκύπτουν μετά την εκδήλωση της ελληνικής κρίσης χρέους. Η απώλεια πρόσβασης των ελληνικών τραπεζών στις διεθνείς χρηματαγορές, η εκροή καταθέσεων στο εξωτερικό υπό τον φόβο εξόδου της Ελλάδας από το ευρώ, η βαθιά ύφεση, η συνακόλουθη αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και άλλες εξελίξεις που σχετίζονται με την κρίση οδήγησαν τη χώρα σε συνθήκες έλλειψης ρευστότητας και πιστωτικής ασφυξίας με κρίσιμο αρνητικό αντίκτυπο στην επενδυτική δαπάνη.

Πέραν των επιπτώσεων της κρίσης στη ρευστότητα και τη διαθεσιμότητα κεφαλαίων, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι οι δυσχέρειες στη χρηματοδότηση των επενδύσεων επιτάθηκαν και από τις σημαντικές ασυμμετρίες που χαρακτηρίζουν διαχρονικά την προέλευση των κεφαλαίων για επενδύσεις στην Ελλάδα. Μία σημαντική διάσταση των ασυμμετριών αυτών αποτελεί η πλήρης εξάρτηση της καθαρής δαπάνης για κεφαλαιουχικές επενδύσεις από ξένα κεφάλαια, και μάλιστα από ξένο δανεισμό, με τη εισροή Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) να παραμένει σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα. Σε αντίθεση με την Ευρωζώνη, όπου από το 2000 έως σήμερα η εγχώρια αποταμίευση, με πρωταγωνιστή τον τομέα των νοικοκυριών, εξασφαλίζει επάρκεια κεφαλαίων για επενδύσεις, στην Ελλάδα ο συνδυασμός αρνητικής αποταμίευσης στα νοικοκυριά και δημοσιονομικών ελλειμμάτων καθιστά απολύτως αναγκαία για τις επενδύσεις την ομαλή ροή δανειακών κεφαλαίων από το εξωτερικό. Με τις συνθήκες κρίσης να διαταράσσουν σοβαρά τη ροή αυτή, η έλλειψη στήριξης της επενδυτικής δαπάνης από εγχώριες πηγές ενέτεινε τις δυσχέρειες εξασφάλισης κεφαλαίων για επενδύσεις.

Παρά την ιδιαίτερα δυσμενή πορεία των επενδύσεων κατά την περίοδο της ύφεσης, είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι στην περίοδο αυτή περιορίστηκαν σε μεγάλο βαθμό οι πρότερες ανισορροπίες στη δομή της επενδυτικής δαπάνης. Ειδικότερα, παρατηρήθηκε σύγκλιση με τους μέσους όρους της Ευρωζώνης ως προς τα μερίδια των ΑΕΠΚ που αφορούν σε κατοικίες, μηχανήματα και εξοπλισμό και άλλες κατασκευές. Επιπλέον, συντελέστηκε μερική αποκατάσταση της κλαδικής σύνθεσης των επενδύσεων, με

περιορισμό της αντίστοιχης συμμετοχής του κλάδου της ακίνητης περιουσίας και αύξηση της συμμετοχής του εμπορεύσιμου τομέα της οικονομίας.

Με την άρση των ασυμμετριών στη δομή της επενδυτικής δαπάνης να έχει ήδη συντελεσθεί σε σημαντικό βαθμό, καίριο ζητούμενο αποτελεί πλέον η άμεση και δυναμική ανάκαμψη των επενδύσεων.

1.2.3.4. Στόχοι και προτάσεις για τις επενδύσεις

Με βάση την ανωτέρω ανάλυση αναφορικά με τη μέχρι σήμερα πορεία των ΑΕΠΚ στην Ελλάδα, και με στόχο την επίτευξη του αναπτυξιακού Οράματος της χώρας για το 2020, προκύπτουν δύο βασικές αναγκαιότητες στο πεδίο των επενδύσεων. Η πρώτη αφορά στην κατά το δυνατόν πιο άμεση και δυναμική ανάκαμψη της επενδυτικής δραστηριότητας. Η δεύτερη αφορά στην κατανομή των πόρων για επενδύσεις με τρόπο συμβατό με το νέο αναπτυξιακό πρότυπο της ελληνικής οικονομίας.

Όσον αφορά την αναγκαιότητα ανάκαμψης της επενδυτικής δαπάνης, είναι σαφές ότι σε ένα πλαίσιο δημοσιονομικής περιστολής και αρνητικών συνθηκών από την πλευρά της ιδιωτικής κατανάλωσης, οι επενδύσεις καλούνται σε βραχυχρόνιο ορίζοντα να διαδραματίσουν προεξάρχοντα ρόλο στην έξοδο της οικονομίας από την ύφεση. Οι επενδύσεις, εκτός της άμεσης θετικής συνεισφοράς τους στο ΑΕΠ, έχουν τη δυνατότητα να παράγουν σημαντικές πολλαπλασιαστικές επιδράσεις με πρόσθετα αλλά και διαρκή οφέλη για την ανάπτυξη. Στις επιδράσεις αυτές μπορεί να περιλαμβάνονται, ανάλογα με το είδος των επενδύσεων, η διεύρυνση της παραγωγικής βάσης, η αύξηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, η βελτίωση των υποδομών και η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.

Σχετικά με τη σημασία ευθυγράμμισης της επενδυτικής δαπάνης με τις ανάγκες του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος της ελληνικής οικονομίας, σε μία εποχή στενότητας επενδυτικών κεφαλαίων για την Ελλάδα, είναι κρίσιμο οι διαθέσιμοι πόροι να κατανεμηθούν με τρόπο που να εξασφαλίζει τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη για την ανάπτυξη. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, οι επενδύσεις στον διεθνώς εμπορεύσιμο τομέα διακρίνονται διαχρονικά από συγκριτικά υψηλότερη αποδοτικότητα σε όρους ΑΕΠ σε σχέση με τις επενδύσεις σε δραστηριότητες που προσανατολίζονται κυρίως στην εγχώρια αγορά. Παράλληλα, η ενίσχυση του διεθνώς εμπορεύσιμου τομέα αποτελεί βασική προτεραιότητα στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού του παραγωγικού προτύπου της χώρας (βλέπε ενότητα 1.4). Συνεπώς, το μεγαλύτερο τμήμα των δαπανών για επενδύσεις στα επόμενα χρόνια θα πρέπει να διοχετευθεί προς την παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών, μεγιστοποιώντας έτσι το μέγεθος αλλά και τη διάρκεια των θετικών επιδράσεων των επενδύσεων στο ΑΕΠ.

Σε επίπεδο κλάδων, οι παραπάνω βασικές προτεραιότητες στον τομέα των επενδύσεων μεταφράζονται σε μία ανάγκη οριστικής απομάκρυνσης από το προ της κρίσης καθεστώς δυσανάλογης δαπάνης στον κλάδο της κατοικίας. Με την πορεία των

επενδύσεων σε κατοικίες να προδιαγράφεται ούτως ή άλλως αρνητική για αρκετό διάστημα, λόγω της κάμψης των εισοδημάτων, της υποχώρησης των τιμών κατοικιών και των σημαντικών φορολογικών επιβαρύνσεων στα ακίνητα, η εξισορρόπηση που έχει ήδη επέλθει ως προς την αναλογία των κατοικιών στην επενδυτική δαπάνη αναμένεται να παγιωθεί περαιτέρω. Από εκεί και πέρα, ζητούμενο αποτελεί (α) πώς θα ανακάμψουν οι εκτός της κατοικίας επενδύσεις και (β) ποιοι κλάδοι θα πρέπει να αναλάβουν τον πρώτο ρόλο σε αυτήν την ανάκαμψη.

Στο δεύτερο σκέλος του παραπάνω ερωτήματος, και λαμβανομένης υπόψη της βασικής προτεραιότητας ενίσχυσης του διεθνώς εμπορεύσιμου τομέα της οικονομίας, μεγάλο μερίδιο της δαπάνης για επενδύσεις είναι σημαντικό να διοχετευθεί –βραχυχρόνια αλλά και μακροχρόνια– στη μεταποίηση. Η σημαντική αύξηση των εξαγωγών που στοχεύει να επιτύχει η χώρα δεν μπορεί παρά να προέλθει σε ένα μεγάλο τμήμα της από τη μεταποίηση και η αύξηση των εξαγωγών της μεταποίησης προϋποθέτει με τη σειρά της διεύρυνση και εκσυγχρονισμό της παραγωγικής βάσης των μεταποιητικών κλάδων, μέσω επενδύσεων. Εκτός των επενδύσεων στη μεταποίηση, σημαντικό μερίδιο των επενδύσεων είναι απαραίτητο να διοχετευθεί και σε δυναμικούς διεθνώς εμπορεύσιμους κλάδους του πρωτογενούς και τριτογενούς τομέα, σύμφωνα με τα ευρήματα της κλαδικής ανάλυσης της παρούσας μελέτης.

Όσον αφορά στο πρώτο σκέλος του ως άνω ερωτήματος, κρίσιμη προϋπόθεση για την ανάκαμψη των ΑΕΠΚ αποτελεί η μείωση τους κόστους και η αύξηση της διαθεσιμότητας χρηματοδότησης. Η ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών αναμένεται να συμβάλει αποφασιστικά στον περιορισμό του κόστους δανεισμού και την επαναφορά της ομαλότητας ως προς την παροχή πιστώσεων προς τις επιχειρήσεις. Παράλληλα, μεγάλα κονδύλια για επενδύσεις θα είναι διαθέσιμα τα επόμενα χρόνια μέσω του ΕΣΠΑ, των Αναπτυξιακών Νόμων και άλλων χρηματοδοτικών εργαλείων. Ωστόσο, σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα οι πιέσεις στη ρευστότητα των επιχειρήσεων και οι περιορισμοί στην παροχή δανείων για επενδύσεις αναμένεται να διατηρηθούν σε σημαντικό βαθμό, τόσο λόγω των συνθηκών ύφεσης, όσο και εξαιτίας της αρνητικής καθαρής εγχώριας αποταμίευσης. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο στενότητας κεφαλαίων, δεν χωρά αμφιβολία ότι μία ουσιαστική αύξηση των εισερχόμενων ΑΞΕ θα είχε κρίσιμη συμβολή στην ανάκαμψη των ΑΕΠΚ, τόσο άμεσα όσο και μέσω των σημάτων που θα εξέπεμπε προς τους εγχώριους και ξένους επενδυτές. Ενώ οι εισροές ΑΞΕ βρίσκονται επί του παρόντος υπό την αρνητική επίδραση των δυσμενών εγχώριων συνθηκών, τα σημαντικά βήματα προόδου σε σχέση με Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής και η σημαντική κάμψη του μισθολογικού κόστους από το 2010 και έπειτα, βελτιώνουν το έδαφος για την προσέλκυση ΑΞΕ.

1.2.4. Παραγωγή

Η κλαδική σύνθεση της παραγωγής και οι διαχρονικές μεταβολές της συνδέονται με την αναπτυξιακή δυναμική μίας οικονομίας και παρέχουν ενδείξεις για την ικανότητά της να

αντεπεξέρχεται σε δυσκολίες και προκλήσεις. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η πορεία του προϊόντος σε κλαδικό επίπεδο καταδεικνύει την ύπαρξη σημαντικών διαφορών στη δυναμική των κλάδων και αποτυπώνει την ύπαρξη ουσιαστών ασυμμετριών στη δομή της παραγωγής.

Πίνακας 1.2.8: Πραγματική μέση ετήσια μεταβολή και αθροιστική μεταβολή της πραγματικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

	2000-07	2008-11	2000-07	2008-11
	Μέση ετήσια μεταβολή		Αθροιστική μεταβολή	
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	-3,8	1,8	-23,9	7,2
Ορυχεία και λατομεία	0,2	-17,1	1,6	-52,7
Μεταποίηση	1,1	-4,2	7,7	-15,6
Ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο, ατμός και κλιματισμός	5,2	-2,5	42,2	-9,5
Νερό, επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων κ.ά.	9,9	0,9	93,9	3,5
Κατασκευές	5,0	-24,5	40,8	-67,4
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευές	7,3	-8,0	63,2	-28,4
Μεταφορά και αποθήκευση	11,1	-12,3	109,4	-40,9
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	4,3	3,2	33,9	13,5
Ενημέρωση και επικοινωνίες	9,6	1,0	89,9	4,0
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	-0,5	-0,2	-3,5	-0,8
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	3,0	0,9	23,3	3,8
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	1,2	-11,3	9,0	-38,0
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	-2,6	0,1	-16,7	0,4
Δημόσια διοίκηση και άμυνα και υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	1,1	3,4	8,3	14,4
Εκπαίδευση	5,0	-1,0	40,8	-3,8
Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας	6,4	-2,9	54,0	-11,0
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	2,5	3,2	19,2	13,2
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	3,9	0,2	30,5	1,0
Υπηρεσίες οικιακού προσωπικού κ.ά.	4,9	-2,4	40,2	-9,4
ΣΥΝΟΛΟ	4,1	-3,5	32,4	-13,4

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Όπως διαφαίνεται από τον Πίνακα 1.2.8, αποφασιστικό ρόλο στην ταχεία μεγέθυνση της συνολικής παραγωγής την περίοδο 2000-2007 έπαιξαν ορισμένοι κλάδοι του τριτογενή τομέα. Συγκεκριμένα, ιδιαίτερα υψηλοί μέσοι ετήσιοι ρυθμοί μεγέθυνσης παρατηρήθηκαν κατά την εν λόγω περίοδο στις μεταφορές και αποθήκευση, στην

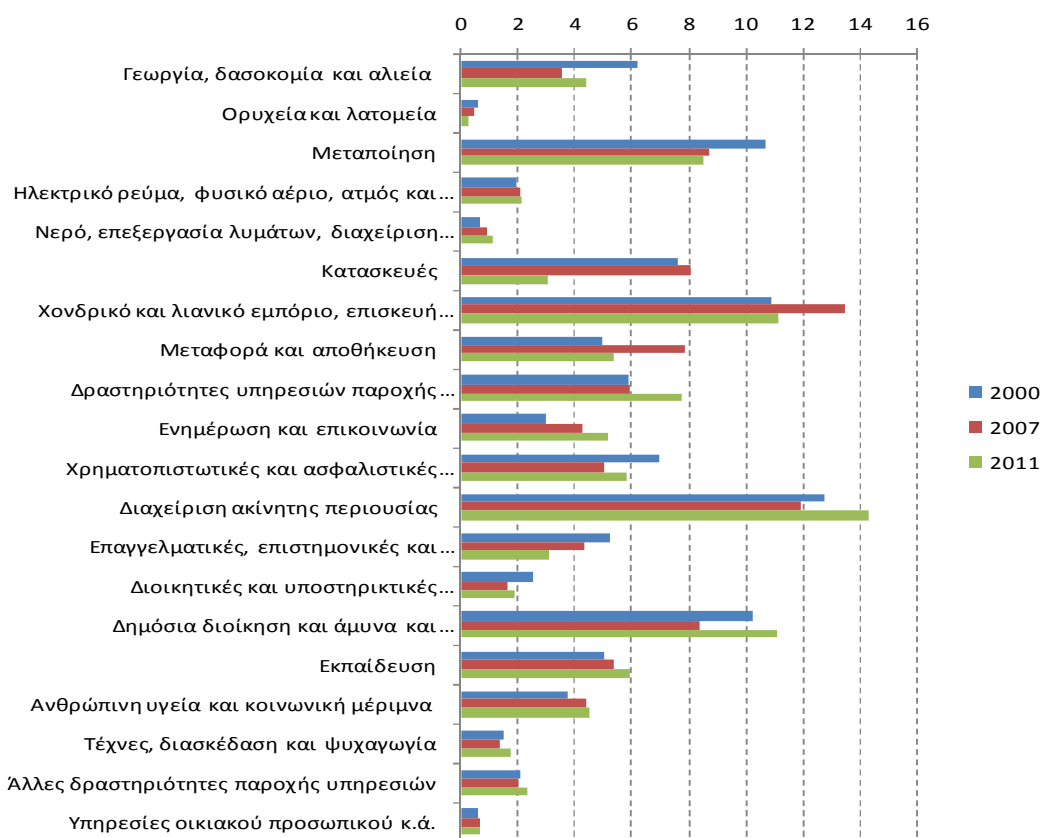
νημέρωση και επικοινωνίες, στο εμπόριο και τις επισκευές, στην υγεία και κοινωνική μέριμνα, στις κατασκευές, στην εκπαίδευση και στις υπηρεσίες οικιακού προσωπικού, ενώ αξιόλογες ανοδικές τάσεις επικράτησαν και στα ξενοδοχεία και εστιατόρια, στη διαχείριση ακίνητης περιουσίας και στις λοιπές υπηρεσίες.

Στις χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες οι αντίστοιχες αναπτυξιακές επιδόσεις διαμορφώθηκαν σε σημαντικά χαμηλότερο επίπεδο, κυρίως ως αποτέλεσμα της κάμψης δραστηριοτήτων συνδεδεμένων με τη φθίνουσα χρηματιστηριακή αγορά κατά το διάστημα 2000-2002, ενώ στη δημόσια διοίκηση, άμυνα και κοινωνική ασφάλιση ο παρατηρούμενος μέσος ρυθμός μεγέθυνσης ήταν χαμηλός, αντανακλώντας τη μείωση της παραγωγικότητας αυτού του τομέα και τη χαμηλή απόδοση των πόρων που επενδύθηκαν σε αυτόν.

Σε αντιδιαστολή με την ανοδική πορεία των κλάδων του τριτογενή τομέα κατά την περίοδο 2000-2007, στη γεωργία, δασοκομία και αλιεία επικράτησαν φθίνουσες τάσεις, ενώ στη μεταποίηση παρατηρήθηκαν ανάμεικτες επιδόσεις, με τα αναλυτικότερα στοιχεία σε επίπεδο διψήφων κλάδων να καταγράφουν σημαντικές αυξήσεις σε αρκετούς μεταποιητικούς κλάδους αλλά και συρρίκνωση σε ορισμένους άλλους.

Οι μεγάλες διαφορές στην αναπτυξιακή δυναμική των κλάδων της ελληνικής οικονομίας κατά την επταετία 2000-2007 αντανακλώνονται όπως είναι φυσικό και στην εξέλιξη των μεριδίων τους στο συνολικό προϊόν, η οποία σε αρκετές περιπτώσεις παρουσίασε εκτεταμένες μεταβολές. Σύμφωνα με το Διάγραμμα 1.2.12, αξιοσημείωτη πτώση μεριδίων στη συνολική πραγματική προστιθέμενη μεταξύ των ετών 2000 και 2007 σημειώθηκε τόσο στη γεωργία, δασοκομία και αλιεία, όσο και στη μεταποίηση, ενώ αντίθετα μεγάλες αυξήσεις μεριδίων καταγράφηκαν στο χονδρικό και το λιανικό εμπόριο, στις μεταφορές αποθηκεύσεις και στην ενημέρωση και επικοινωνίες. Επιπλέον, άνοδος μεριδίων παρατηρήθηκε, μεταξύ άλλων, στις κατασκευές και την εκπαίδευση, ενώ έντονη συρρίκνωση μεριδίων σημειώθηκε στη δημόσια διοίκηση, άμυνα και υποχρεωτική ασφάλιση και στις χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες.

Το μέγεθος των προαναφερόμενων ανακατατάξεων στην κλαδική σύνθεση της συνολικής προστιθέμενης αξίας, αλλά και το γεγονός ότι οι περισσότερες από αυτές επήλθαν συνεπεία επίμονων τάσεων στο προϊόν επιμέρους κλάδων, συγκλίνουν στην εικόνα μίας διαδικασίας ουσιαστών δομικών αλλαγών στην παραγωγική δραστηριότητα. Τη μία πλευρά της διαδικασίας αυτής αποτέλεσε η σημαντική ενίσχυση κλάδων που απευθύνονται κυρίως στην εγχώρια ζήτηση, όπως το εμπόριο, οι επικοινωνίες και οι κατασκευές. Την άλλη της πλευρά συνέθεσε μία μεικτή εικόνα στο πεδίο των κλάδων παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών, με κάποιους από αυτούς, όπως οι μεταφορές και ορισμένες μεταποιητικές δραστηριότητες, να μεγεθύνονται εντυπωσιακά και άλλους, όπως η γεωργία και οι αρκετές παραδοσιακές μεταποιητικές δραστηριότητες, να παρουσιάζουν έντονη συρρίκνωση.

Διάγραμμα 1.2.12: Μεριδία των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Συνολικά, αν και οι συνθήκες της περιόδου 2000-2007 ήταν ευνοϊκές τόσο από πλευράς εγχώριας όσο και από πλευράς διεθνούς ζήτησης, ο παραγωγικός προσανατολισμός της ελληνικής οικονομίας φαίνεται να στράφηκε κατά την περίοδο αυτή περισσότερο προς την ικανοποίηση εσωτερικών αναγκών σε συγκεκριμένους τομείς με χαμηλή έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό και λιγότερο προς τη διεκδίκηση μεριδίων στις αγορές διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Η εξέλιξη αυτή, τα αίτια της οποίας θα πρέπει να αναζητηθούν και στο έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, είχε αρνητικές συνέπειες για την πορεία του εξωτερικού ισοζυγίου, αυξάνοντας παράλληλα τον βαθμό εξάρτησης της παραγωγής από την εγχώρια ζήτηση.

Όσον αφορά την μετέπειτα περίοδο ύφεσης, τα στοιχεία του Πίνακα 1.2.8 για τα έτη 2008-2011 καταδεικνύουν μεγάλες διαφορές στην αντοχή των κύριων παραγωγικών δραστηριοτήτων έναντι των επιδεινούμενων οικονομικών συνθηκών. Όσον αφορά τις δραστηριότητες του τριτογενή τομέα, οι συνέπειες της ύφεσης ήταν δραματικές στις κατασκευές, τις μεταφορές και αποθηκεύσεις, τις επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες, και το εμπόριο και τις επισκευές, ενώ έντονη ήταν και η πτώση του προϊόντος στην υγεία και κοινωνική μέριμνα και τις υπηρεσίες οικιακού

προσωπικού. Στη μεταποίηση, η κάμψη του προϊόντος ήταν σημαντική αλλά αναλογικά ηπιότερη σε σχέση με αρκετούς κλάδους του τριτογενή τομέα, ενώ στη γεωργία δασοκομία και αλιεία και στα ξενοδοχεία και εστιατόρια η τάση του προϊόντος κατά την περίοδο 2008-2011 ήταν ανοδική.

Όπως συνάγεται με βάση τα παραπάνω στοιχεία, οι παραγωγικές δραστηριότητες της ελληνικής οικονομίας που προσανατολίζονταν κυρίως προς την εγχώρια αγορά απόδειχθηκαν ιδιαίτερα ευάλωτες στις αρνητικές μεταβολές των οικονομικών συνθηκών κατά την περίοδο της κρίσης. Εκ των πραγμάτων φαίνεται να προκύπτει ότι, εάν το μερίδιο των δραστηριοτήτων αυτών είχε διαμορφωθεί σε χαμηλότερο επίπεδο προ της κρίσης, τότε η ύφεση της ελληνικής οικονομίας θα ήταν *ceteris paribus* ηπιότερη.

Στόχοι για την παραγωγή

Η μετάβαση της χώρας σε ένα καθεστώς ανάπτυξης στηριζόμενο σε βιώσιμες βάσεις συνεπάγεται τη ριζική μεταστροφή της κλαδικής δομής της οικονομίας προς την παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Ζητούμενο για την Ελλάδα δεν είναι απλώς η αύξηση του παραγόμενου προϊόντος, αλλά η μετατόπιση των παραγωγικών πόρων από κλάδους με χαμηλή παραγωγικότητα και υψηλή εξάρτηση από την εγχώρια ζήτηση προς δραστηριότητες με ευνοϊκές προοπτικές ζήτησης διεθνώς, υψηλή προστιθέμενη αξία και πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα για την υπόλοιπη οικονομική δραστηριότητα.

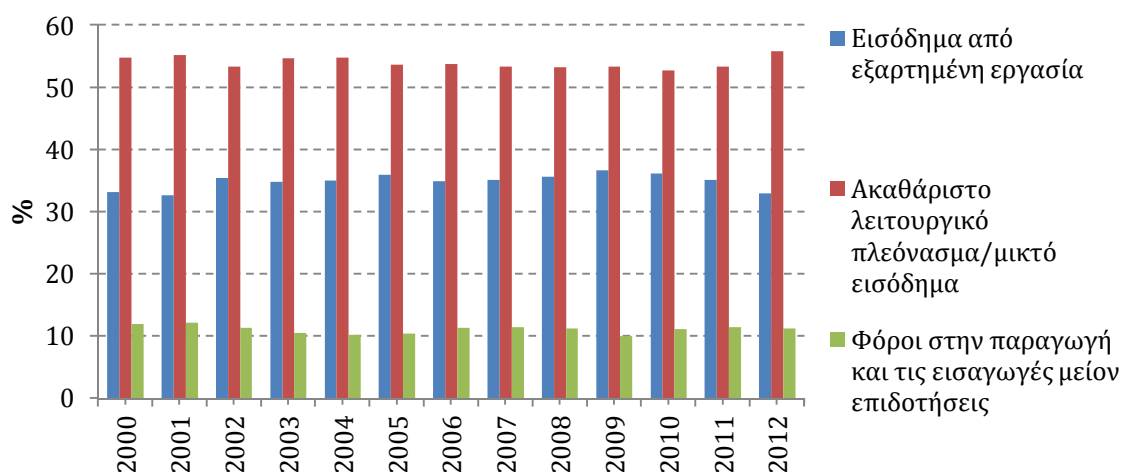
Ειδικότερα, ένας σημαντικός στόχος για την ελληνική οικονομία στον τομέα της παραγωγής είναι η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της μεταποίησης. Στη διεθνή βιβλιογραφία ο μεταποιητικός τομέας θεωρείται ως ‘μηχανή ανάπτυξης’ για την οικονομία (“engine of growth”). Όσο ταχύτερος είναι ο ρυθμός αύξησης του προϊόντος της μεταποίησης, τόσο ταχύτερος τείνει να είναι και ο ρυθμός ανάπτυξης του εθνικού προϊόντος. Αυτό παρατηρείται όχι απλώς λόγω του σημαντικού μεριδίου της μεταποίησης στο εθνικό προϊόν, αλλά και λόγω της ιδιότητας της μεταποίησης να προκαλεί με την αύξηση του προϊόντος της τόσο αύξηση της παραγωγικότητάς της, όσο και αύξηση της παραγωγικότητας των άλλων κλάδων της οικονομίας, μέσω της ανάπτυξης τεχνογνωσίας και συνεπώς της βελτίωσης του ανθρωπίνου κεφαλαίου.

Εκτός της μεταποίησης, άλλοι κλάδοι διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών η ανάπτυξη των οποίων αποκτά ιδιαίτερη σημασία στο παραπάνω πλαίσιο περιλαμβάνουν τον τουρισμό, τις μεταφορές, την ενέργεια, δραστηριότητες του πρωτογενούς τομέα (γεωργία, αλιεία), και υπηρεσίες με εξαγωγικές προοπτικές (π.χ. κατασκευές) ή/και υψηλό τεχνολογικό επίπεδο (πληροφορική και επικοινωνίες), με έμφαση σε συγκεκριμένες δραστηριότητες και συνδυασμούς/συνέργειες μεταξύ αυτών. Η αύξηση του προϊόντος και της αναλογίας των παραπάνω κλάδων στην παραγωγή θα επιτρέψει στη χώρα να αξιοποιήσει εγχώριους πόρους και πλεονεκτήματά της, εκμεταλλευόμενη παράλληλα τις ευκαιρίες που αναφέρονται λόγω της αύξησης της διεθνούς ζήτησης.

1.2.5. Εισοδήματα

Σημαντική πληροφόρηση για την υποκείμενη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας, η οποία σε πολλές περιπτώσεις χαρακτηριζόταν από θεμελιώδεις ανισορροπίες και στρεβλώσεις κατά τη δεκαετία του 2000, προκύπτει από την εξέταση των στοιχείων της ταυτότητας του ΑΕΠ από την πλευρά των εισοδημάτων. Η επισκόπηση και ανάλυση των βασικών συνιστωσών του ΑΕΠ, από τη μια πλευρά, και της κατηγοριοποίησης των εισοδημάτων από εξαρτημένη εργασία (και κατ' επέκταση των μισθών και ημερομισθίων) ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, από την άλλη, καταδεικνύουν δύο βασικά χαρακτηριστικά. Το πρώτο αφορά στις σχετικές αναλογίες και ρόλους που έπαιζαν οι δύο κύριες συνιστώσες, οι οποίες είναι το εισόδημα από εξαρτημένη εργασία και το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα/μικτό εισόδημα.²⁶ Το δεύτερο αναφέρεται στον ρόλο και καταμερισμό των επιμέρους κατηγοριών του εισοδήματος από εξαρτημένη εργασία, και κατ' επέκταση των μισθών και ημερομισθίων, μεταξύ των δέκα βασικών κλάδων της οικονομίας.²⁷

Διάγραμμα 1.2.13: Βασικές συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά του εισοδήματος

Πηγή: Αξ. Εξ. ρ.

Αναφορικά με το πρώτο χαρακτηριστικό, σημαντικό ρόλο φαίνεται να ανέλαβε στην πορεία της οικονομικής δραστηριότητας στην Ελλάδα το ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα/μικτό εισόδημα (Διάγραμμα 1.2.13). Το συγκεκριμένο μέγεθος αφορά στο πλεόνασμα από τις δραστηριότητες λειτουργίας των μετοχικών εταιρειών (μετά την αμοιβή της εισροής του συντελεστή εργασίας) και το μικτό εισόδημα, που αναφέρεται μόνο στις μη μετοχικές εταιρείες που ανήκουν στα νοικοκυριά (μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις του αγροτικού τομέα ή μικρά καταστήματα λιανικής και αυτοαπασχολού-

²⁶ Το μέγεθος που υπολείπεται για τον υπολογισμό του ΑΕΠ από την πλευρά των εισοδημάτων είναι η διαφορά μεταξύ των φόρων και των επιδοτήσεων στην παραγωγή και τις εισαγωγές.

²⁷ Η διαφορά μεταξύ του συνολικού μεγέθους των εισοδημάτων από εξαρτημένη εργασία και των μισθών και ημερομισθίων αφορά στις εργοδοτικές εισφορές για κοινωνική ασφάλιση, που αποτελούν το μικρότερο ποσοστό του συνόλου.

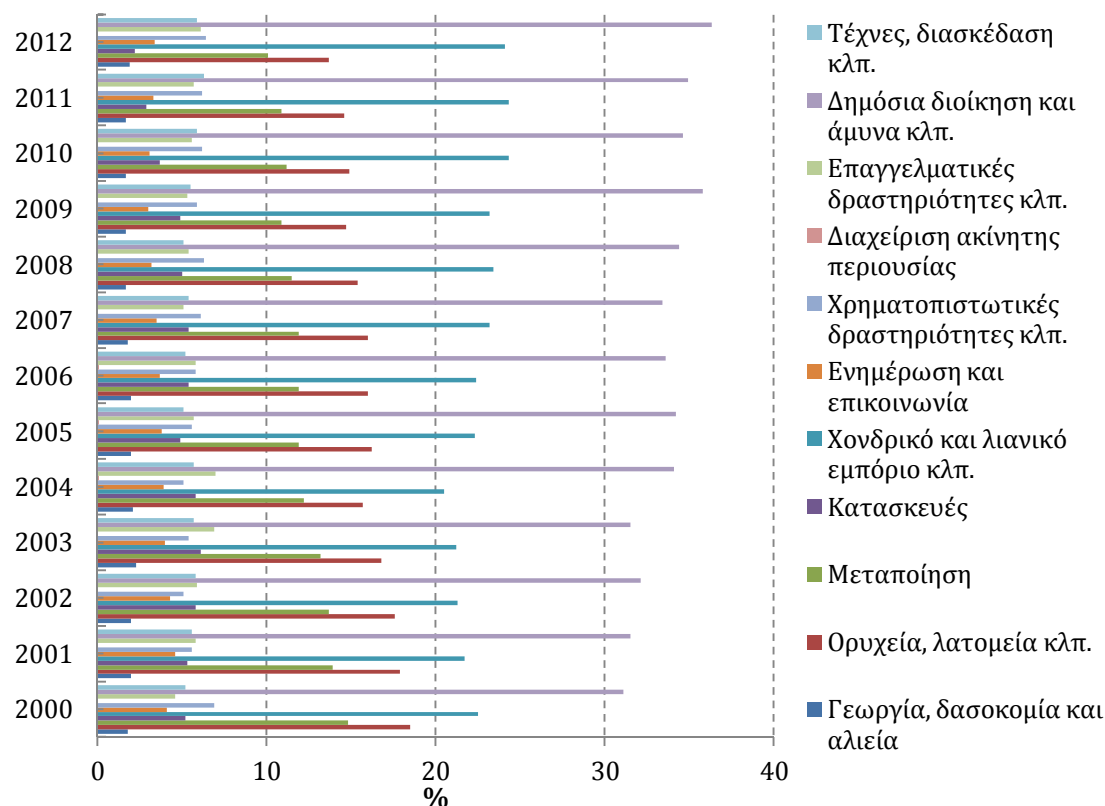
μενοι). Ο σημαίνοντας ρόλος της συνιστώσας αυτής διαφαίνεται αρχικά από τις σχετικές ποσοστιαίες αναλογίες σε ονομαστικούς όρους (54% κατά μέσο όρο την περίοδο 2000-2012), συγκριτικά και με τα αντίστοιχα μεγέθη για τους μέσους όρους της ΕΕ των 27 (38,8%) και της ζώνης του Ευρώ των 17 χωρών (39,8%), σε σχέση με αυτές του εισοδήματος από εξαρτημένη εργασία (34,9%, στην Ελλάδα, 49,4% την ΕΕ των 27 και 48,8% τη ζώνη του Ευρώ των 17 κατά μέσο όρο την περίοδο 2000-2012). Το ειδικό βάρος της εν λόγω συνιστώσας αντανakλάται και στις σχετικές ποσοστιαίες μεταβολές (3,8% κατά μέσο όρο την περίοδο 2001-2007 σε πραγματικούς όρους) και τη συμβολή στη μεταβολή του ΑΕΠ (1,8 ποσοστιαίες μονάδες κατά μέσο όρο την περίοδο 2001-2007 στη μέση μεταβολή του ΑΕΠ κατά 3,6%).

Το στοιχείο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία διότι είναι ενδεικτικό για τη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας και αναλαμβάνει συνεπώς δομικό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, υποδεικνύει τη σημασία της συνιστώσας της αμοιβής του κεφαλαίου που αφορά στις επιχειρήσεις, συγκριτικά και με την αμοιβή της εργασίας. Η διερεύνηση της προέλευσης του πλεονάσματος αυτού, με στόχο την ερμηνεία των παρατηρούμενων ενδείξεων, απαιτεί ανάλυση των στοιχείων των εισοδημάτων ανά θεσμικό τομέα της οικονομίας. Ανατρέχοντας στην κατανομή του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος/μικτού εισοδήματος στη βάση των μη χρηματοοικονομικών λογαριασμών των θεσμικών τομέων της οικονομίας, διαφαίνεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό του εν λόγω μεγέθους αφορούσε, σε αντίθεση και πάλι με τα σχετικά στοιχεία για την ΕΕ των 27 και τη ζώνη του Ευρώ των 17 χωρών, στον τομέα των νοικοκυριών –και τις επιχειρήσεις αυτών– και όχι στον τομέα των λοιπών μετοχικών επιχειρήσεων (μη χρηματοπιστωτικών και χρηματοπιστωτικών). Σημειώνεται ότι η συγκεκριμένη συνιστώσα για τα νοικοκυριά απαρτίζεται από τη μικρή σχετικά αναλογία του εξ ορισμού (χωρίς αμοιβές εργασίας) ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος που αφορά μόνο στο πλεόνασμα από τις δραστηριότητες της ιδιοκατοίκησης και το κυρίαρχο κομμάτι που αφορά στο ακαθάριστο μικτό εισόδημα. Το τελευταίο περιλαμβάνει το πλεόνασμα που απορρέει από την παραγωγική δραστηριότητα της μη μετοχικής εταιρείας του νοικοκυριού και αποτελεί μείγμα (ως εκ τούτου μικτό) δύο ειδών εισοδήματος: του άγνωστου στοιχείου των απολαβών από την εργασία που προσφέρει ο ιδιοκτήτης της εταιρείας ή και των λοιπών μελών του νοικοκυριού και του πλεονάσματος που προέρχεται από την παραγωγή.

Στη βάση της διαχρονικής σημασίας και του βάρους της συγκεκριμένης συνιστώσας κατά την τελευταία δεκαετία γενικότερα και του ιδιαίτερου ρόλου του τομέα των νοικοκυριών ειδικότερα συμπεραίνονται τα ακόλουθα. Πρώτον, η εξέλιξη του ΑΕΠ της χώρας στηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό στην πορεία του πλεονάσματος από τις επιχειρηματικές δραστηριότητες, συγκριτικά με την πορεία των εισοδημάτων από εξαρτημένη εργασία. Δεύτερον, η ανάπτυξη στην Ελλάδα βασίστηκε σε μια ασύμμετρη διάρθρωση, με σημαντικά μεγάλο βάρος να αναλογεί στις μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις και τους αυτοαπασχολούμενους. Αυτό επιβεβαιώνεται άλλωστε και από τα δεδομένα της αγοράς εργασίας και την αναλογία των αυτοαπασχολούμενων στη

συνολική απασχόληση, συγκριτικά με τον μέσο όρο της ΕΕ των 27 και της ζώνης του Ευρώ των 17 χωρών. Το συγκεκριμένο μοντέλο δεν στάθηκε ικανό να εξασφαλίσει μακροχρόνια βιώσιμη ανάπτυξη στην Ελλάδα εξαιτίας του ότι, πρώτον, οι επιχειρηματικές δραστηριότητες αυτές κατά βάση δεν αφορούσαν σε παραγωγικές δραστηριότητες διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Παράλληλα, συνδέθηκαν διαχρονικά με ακαμψίες στην αγορά εργασίας και άλλα διαρθρωτικά ζητήματα που σχετίζονταν με τα χαρακτηριστικά και την εξέλιξη των επιμέρους επαγγεμάτων με πρωταρχικές δυσμενείς επιδράσεις στην ανταγωνιστικότητα. Η κρίσιμη μακροπρόθεσμη δευτερεύουσα επίπτωση αυτής της εξέλιξης/διάρθρωσης υπήρξε η διαχρονική ανεπάρκεια ως προς το σκέλος της ανατροφοδότησης των παραγωγικών δραστηριοτήτων της οικονομίας με οικονομικούς πόρους που προέρχονταν μέσα από την ίδια την οικονομία, αφού αυτοί διοχετεύονταν από τα νοικοκυριά κυρίως προς την κατανάλωση, επιδεινώνοντας μεταξύ άλλων προσθετικά το εμπορικό ισοζύγιο μέσω της διαρκούς αύξησης των εισαγωγών. Επιπροσθέτως, το διαρθρωτικό αυτό στοιχείο ανέλαβε ιδιαίτερο ρόλο κατά την περίοδο ύφεσης, κατά την οποία οι ανεπάρκειες σε επίπεδο ανταγωνισμού αλλά και η συγκριτικά περιορισμένη ανθεκτικότητα των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων και των επαγγεμάτων των αυτοαπασχολούμενων, εξαιτίας για παράδειγμα προβλημάτων ρευστότητας, επηρέασαν αρνητικά την ικανότητα αντίδρασης αυτών στις επιδεινούμενες οικονομικές συνθήκες.

Αναφορικά με το δεύτερο κύριο χαρακτηριστικό που προκύπτει από την εξέταση των στοιχείων της ταυτότητας του ΑΕΠ από την πλευρά των εισοδημάτων, σημαντικές διαρθρωτικές στρεβλώσεις γίνονται αντιληπτές μέσα από τη διερεύνηση της καταννομής των μισθών και ημερομισθίων –ως κύριας υποκατηγορίας της συνιστώσας των εισοδημάτων από εξαρτημένη εργασία– ανάμεσα στους δέκα βασικούς κλάδους της οικονομίας. Ειδικότερα και ως προς τις επιμέρους ποσοστιαίες αναλογίες στο συνολικό μέγεθος σε ονομαστικούς όρους (Διάγραμμα 1.2.14), προκύπτει μια διάρθρωση αισθητά ασύμμετρη προς την κατεύθυνση των αμοιβών στον κλάδο που ενσωματώνει τους μισθούς για υπηρεσίες στο Δημόσιο (33,7% κατά μέσο όρο την περίοδο 2000-2012), με τον κλάδο των υπηρεσιών στον τομέα του λιανικού/χονδρικού εμπορίου και των υπηρεσιών εστίασης και παροχής καταλύματος να ακολουθεί (22,6%) και τον σημαντικό κλάδο της βιομηχανίας που ενσωματώνει τον κλάδο της μεταποίησης να κατατάσσεται μόλις τρίτος (16% για τις αμοιβές στη βιομηχανία και 12,2% στη μεταποίηση). Ενδεικτικά σημειώνεται ότι οι σχετικές αναλογίες για τον μέσο όρο των 27 χωρών της ΕΕ και των 17 της ζώνης του Ευρώ ήταν λιγότερο ασύμμετρες μεταξύ των τριών βασικών κατηγοριών και η βιομηχανία (μεταποίηση) κατείχε μια αρκετά πιο σημαίνουσα θέση (26,4%, 20,5% και 20,6% για τις 27 χώρες της ΕΕ και 26,2%, 20,3% και 21,6% για τις 17 χώρες της ζώνης του Ευρώ στις τρεις κατηγορίες, αντίστοιχα).

Διάγραμμα 1.2.14: Αναλογίες μισθών και ημερομισθίων κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Σε συνδυασμό και με τα σχετικά στοιχεία για τον αριθμό των απασχολούμενων στους τρεις αυτούς κλάδους που επιβεβαιώνουν την εν λόγω ασυμμετρία, προκύπτει ότι αναλογικά σημαντικά μικρότερος ρόλος αντιστοιχούσε σε αμοιβές για συνδεδεμένες με τη βιομηχανία (μεταποίηση) παραγωγικές δραστηριότητες. Σημειώνεται ότι σημαντικά θετικές υπήρξαν μέχρι και το έτος 2009 κατά μέσο όρο οι ποσοστιαίες μεταβολές, –και συνεπώς και η συμβολή στις μεταβολές του συνολικού μεγέθους–, στους μισθούς και τα ημερομίσθια στους κλάδους του δημόσιου τομέα και του λιανικού/χονδρικού εμπορίου και των υπηρεσιών εστίασης και παροχής καταλύματος (μέση μεταβολή 5,9% και 4,6% την περίοδο 2001-2009 στους δύο κλάδους αντίστοιχα), συγκριτικά με τον κλάδο της βιομηχανίας, στον οποίο αρνητικές ποσοστιαίες μεταβολές σημειώθηκαν ήδη κατά το έτος 2008 (μέση μεταβολή 1,6% και 0,7% στους κλάδους της βιομηχανίας και μεταποίησης, αντίστοιχα κατά την περίοδο 2001-2009). Συνολικά και παρά τις σημαντικές προσαρμογές στους μισθούς στον δημόσιο τομέα στα πλαίσια του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, από την είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε καθεστώς ύφεσης το 2008 και έπειτα το μεγαλύτερο βάρος της προσαρμογής στις αμοιβές της εργασίας ανέλαβε ο κλάδος της βιομηχανίας (με μέση ποσοστιαία μεταβολή -9% (-9,1%), -5,4% και -4,5% την πενταετία 2008-2012 στους κλάδους της βιομηχανίας (μεταποίησης), του λιανικού/χονδρικού εμπορίου και των υπηρεσιών εστίασης και παροχής καταλύματος και του δημόσιου τομέα, αντίστοιχα).

Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν και από την πλευρά των εισοδημάτων ένα από τα πιο βασικά διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας κατά τη δεκαετία του 2000, το οποίο μακροχρόνια δεν μπόρεσε να εξασφαλίσει ένα βιώσιμο πρότυπο ανάπτυξης. Αυτό αφορά στη στρεβλή κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων εις βάρος των παραγωγικών δραστηριοτήτων που αφορούν στα διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά και υπέρ αυτών που συνδέονται με υπηρεσίες που αφορούν στον δημόσιο τομέα. Η πιο βασική δευτερεύουσα επίπτωση της ασύμμετρης αυτής κατανομής των μισθών και ημερομισθίων και της διαχρονικής της εξέλιξης υπήρξε η αναλογικά μεγάλη επιβάρυνση του σκέλους των κρατικών δαπανών για μισθούς στον δημόσιο τομέα, η οποία σαφώς ενέτεινε το δημοσιονομικό πρόβλημα της χώρας.

1.2.6. Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών

Εξέλιξη Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών και των συνιστωσών του, 2000-2012

Η πορεία του εξωτερικού τομέα της Ελληνικής Οικονομίας χαρακτηρίζεται από συνεχή και έντονα ελλείμματα από το 2000 έως το 2011, όπως αποτυπώνεται στο Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ΙΤΣ). Το προηγούμενο έτος, τα βασικά γνωρίσματά του αμβλύνονται και παράλληλα ανιχνεύονται θετικές ενδείξεις για τη μελλοντική του πορεία. Αναφορικά, με τη διαχρονική πορεία του, σημειώνουμε ότι, το μέσο ετήσιο επίπεδο ελλείμματος του ΙΤΣ ήταν 9% του ΑΕΠ την περίοδο 2000-12, ενώ σε απόλυτα μεγέθη διαμορφώθηκε σε 18,06 δισ. ευρώ (βλέπε Πίνακες 1.2.9 και 1.2.10).

Πίνακας 1.2.9: Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (ως ποσοστό του ΑΕΠ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών Μεταβιβάσεων
2000	-7,79	-16,09	8,14	24,23	6,39	-0,70	2,61
2001	-7,23	-14,76	7,88	22,64	6,25	-1,35	2,63
2002	-6,52	-14,50	6,66	21,16	6,87	-1,32	2,44
2003	-6,53	-13,13	6,45	19,58	6,67	-2,31	2,23
2004	-5,78	-13,73	6,83	20,56	8,35	-2,36	1,96
2005	-7,64	-14,28	7,36	21,63	7,97	-2,94	1,61
2006	-11,39	-16,91	7,74	24,66	7,35	-3,46	1,63
2007	-14,61	-18,60	7,82	26,41	7,43	-4,16	0,71
2008	-14,92	-18,89	8,50	27,39	7,35	-4,56	1,18
2009	-11,17	-13,31	6,63	19,94	5,47	-3,89	0,56
2010	-10,13	-12,73	7,69	20,42	5,96	-3,45	0,09
2011	-9,89	-13,06	9,70	22,76	7,02	-4,12	0,27
2012	-3,37	-10,13	11,37	21,49	7,60	-1,58	0,74
Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛ.ΣΤΑΤ.							

Η συνιστώσα του ΙΤΣ που αποτελεί και την πηγή του προβλήματός του είναι το εμπορικό ισοζύγιο (ΕΙ), κυρίως εξαιτίας της μεγάλης ανισορροπίας του ισοζυγίου χωρίς καύσιμα και πλοία. Στην ίδια κατεύθυνση αποτελεσμάτων, αλλά με μικρότερη επίπτωση στο ΙΤΣ, κινείται έως το 2011 και το ισοζύγιο εισοδημάτων, λόγω της αύξησης των καθαρών πληρωμών για τόκους, μερίσματα και μισθούς, τα τελευταία έτη. Ενώ, στην βελτίωση της εικόνας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών συνέβαλε το ισοζύγιο υπηρεσιών και σε μικρότερο βαθμό, το ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων.

Πίνακας 1.2.10: Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (σε δισ. ευρώ)

	ΙΤΣ	Αγαθών	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Υπηρεσιών	Εισοδημάτων	Τρεχουσών Μεταβιβάσεων
2000	-10,62	-21,93	11,10	33,03	8,71	-0,96	3,55
2001	-10,59	-21,61	11,55	33,16	9,15	-1,98	3,86
2002	-10,20	-22,71	10,43	33,14	10,76	-2,07	3,82
2003	-11,26	-22,64	11,11	33,76	11,51	-3,98	3,85
2004	-10,72	-25,44	12,65	38,09	15,47	-4,38	3,63
2005	-14,74	-27,56	14,20	41,76	15,39	-5,68	3,10
2006	-23,76	-35,29	16,15	51,44	15,34	-7,21	3,40
2007	-32,60	-41,50	17,45	58,94	16,59	-9,29	1,59
2008	-34,80	-44,05	19,81	63,86	17,14	-10,64	2,76
2009	-25,82	-30,77	15,32	46,09	12,64	-8,98	1,29
2010	-22,51	-28,28	17,08	45,36	13,25	-7,67	0,20
2011	-20,63	-27,23	20,23	47,46	14,63	-8,59	0,56
2012	-6,53	-19,62	22,02	41,64	14,72	-3,06	1,43

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Εμπορικό Ισοζύγιο

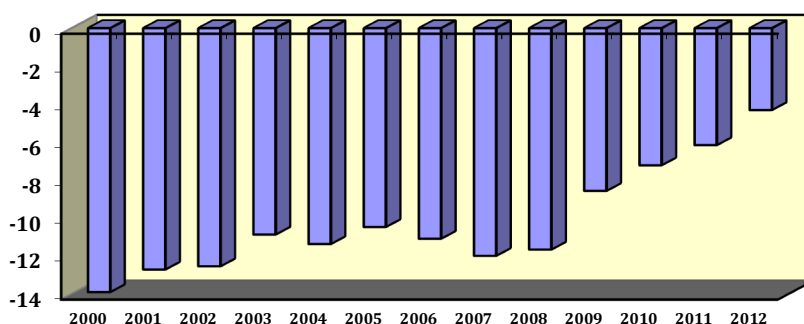
Το εμπορικό ισοζύγιο συνιστά, όπως προαναφέρθηκε, την κυριότερη προβληματική συνιστώσα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Το μέσο ετήσιο έλλειμμα του ΕΙ ήταν 14,62% του ΑΕΠ. Το συγκεκριμένο μέγεθος εμφάνισε σημαντικές διακυμάνσεις, τη διετία 2007-2008 (18,75%) και την περίοδο της βαθιάς ύφεσης 2009-2012 (12,3%). Σε απόλυτα μεγέθη, το μέσο ετήσιο επίπεδο ελλείμματος του ΕΙ ήταν 28,35 δισ. ευρώ. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι το αντίστοιχο μέγεθος, την τριετία 2006-2008 ήταν 40,28 δισ. ευρώ, ενώ την περίοδο 2009-2012 ήταν 26,47 δισ. ευρώ. Το μέσο ετήσιο επίπεδο των εξαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ, την ίδια περίοδο, ήταν 7,91%, ενώ σε απόλυτα μεγέθη διαμορφώθηκε στα 15,32 δισ. ευρώ (βλέπε Πίνακες 1.2.9 και 1.2.10)²⁸. Διαχρονικά, οι εξαγωγές, διατηρούν μια σταθερή ήπια αυξητική τάση. Όσο αφορά τις εισαγωγές αγαθών, το μέσο ετήσιο επίπεδο των εισαγωγών αγαθών ήταν 22,53% του ΑΕΠ, ενώ αντίστοιχα σε αξία 43,67 δισ. ευρώ. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 2008 το αντίστοιχο μέγεθος έφτασε το 27,4% του ΑΕΠ. Αναλύοντας τα επιμέρους ισοζύγια του εμπορικού ισοζυγίου, είναι εμφανές ότι το εμπορικό ισοζύγιο χωρίς καύσιμα και πλοία είναι η πηγή του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου, ακολουθεί το ΕΙ καυσίμων. Το τελευταίο έχει μειωμένη συμμετοχή στη διαμόρφωση του αποτελέσματος του εμπορικού ισοζυγίου.

Εμπορικό Ισοζύγιο χωρίς καύσιμα και πλοία

Στο εμπορικό ισοζύγιο χωρίς καύσιμα και πλοία αντικατοπτρίζεται η δυναμική των ελληνικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές. Το μέσο ετήσιο έλλειμμα του ΕΙ χωρίς καύσιμα και πλοία ήταν 10,22% του ΑΕΠ (βλέπε Διάγραμμα 1.2.15). Σε απόλυτα επίπεδα, το μέσο ετήσιο επίπεδο του ελλείμματος του ΕΙ χωρίς καύσιμα και πλοία ήταν 19,33 δισ. ευρώ.

²⁸ Βλέπε: Α' Παραδοτέο, 31/7/2013.

Διάγραμμα 1.2.15: Έλλειμμα Εμπορικού Ισοζυγίου χωρίς καύσιμα και πλοία, 2000-2012
(ως ποσοστό του ΑΕΠ)

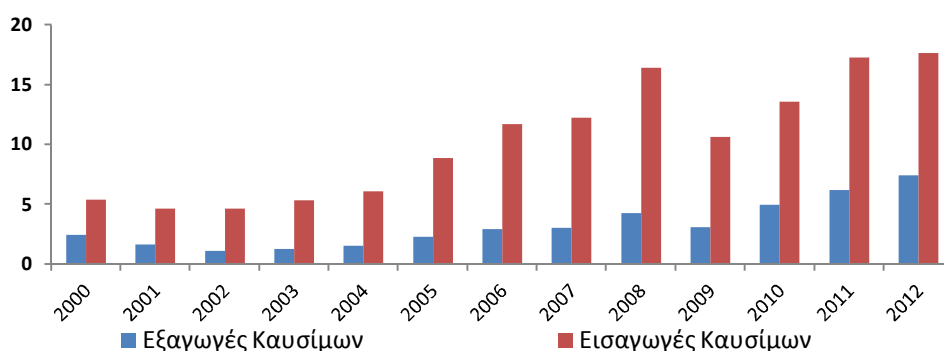

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος και ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Τα μεγέθη των εισαγωγών και εξαγωγών χωρίς καύσιμα και πλοία καθορίζουν ουσιαστικά και το αποτέλεσμα του ΙΤΣ. Αναλυτικότερα, οι εισαγωγές χωρίς καύσιμα και πλοία ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν περίπου τριπλάσιες σε σχέση με το αντίστοιχο μέγεθος των εξαγωγών. Το μέσο ετήσιο ποσοστό του ΑΕΠ σε εισαγωγές εκτός καυσίμων και πλοίων ήταν 16,03%, ενώ οι εξαγωγές αποτελούσαν το 5,81% του ΑΕΠ, μεταξύ 2000-2012. Η σημαντική εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από ξένα προϊόντα (ενδιάμεσα και τελικά) δημιουργεί ελλείμματα και αναχαιτίζει τη δυναμική της οικονομίας. Σε απόλυτα μεγέθη, το μέσο ετήσιο επίπεδο της κατηγορίας των εισαγωγών που εξετάζουμε προσέγγισε τα 30,47 δισ. Ευρώ, ενώ το αντίστοιχο μέγεθος των εξαγωγών ήταν 11,13 δισ. ευρώ. Όσο αφορά τις εξαγωγές χωρίς καύσιμα και πλοία το μέσο ετήσιο επίπεδό τους, σε απόλυτα μεγέθη, ήταν 11,13 δισ. ευρώ. Μελετώντας τη διαχρονική εξέλιξη του μεγέθους, σημειώνουμε ότι μετά το 2006 υπάρχει μια σαφής και σταθερή αυξητική τάση, η οποία ανακόπτει τον ρυθμό της μεγέθυνσής της τη διετία 2009-2010, όμως το 2012 προσέγγισε τα 13,86 δισ. ευρώ δηλαδή τα επίπεδα του 2008, πολύ ενθαρρυντικά δεδομένα για την ελληνική οικονομία.

Εμπορικό Ισοζύγιο καυσίμων

Η εξ ολοκλήρου εξάρτηση της Ελλάδας από καύσιμα αποτυπώνεται στο *Ισοζύγιο καυσίμων*, στο οποίο το μέσο ετήσιο έλλειμμα ήταν 3,54% του ΑΕΠ, ενώ σε απόλυτα μεγέθη, την ίδια περίοδο ανήλθε 7,1 δισ. ευρώ. Σημειώνουμε ότι παρατηρείται μια αυξητική τάση των εξαγωγών καυσίμων (τα προϊόντα καυσίμων που προκύπτουν μετά από επεξεργασία) κατά τα τελευταία δύο έτη (βλέπε Διάγραμμα 1.2.16), όμως το ποσό που δαπανά η χώρα για εισαγωγές καυσίμων είναι διπλάσιο από το αντίστοιχο των εξαγωγών για το 2012.

Διάγραμμα 1.2.16: Εξαγωγές-Εισαγωγές καυσίμων 2000-2012, (σε δισ. ευρώ)

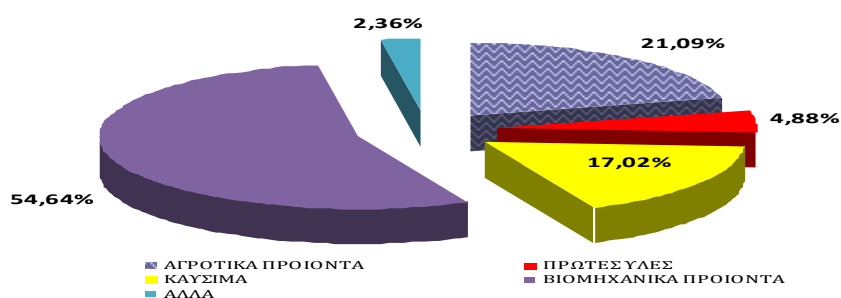
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Διάρθρωση των προϊόντων του Εμπορικού Ισοζυγίου

Η ανάλυση της διαχρονικής διάρθρωσης των εξαγωγών και εισαγωγών έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί σκιαγραφεί την παραγωγική δομή της ελληνικής οικονομίας. Τα στατιστικά στοιχεία που χρησιμοποιούμε προέρχονται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. κατά μονοψήφιες κατηγορίες της Τυποποιημένης Ταξινόμησης Διεθνούς Εμπορίου (ΤΤΔΕ). Όσο αφορά τη διαχρονική εξέλιξη της σύνθεσης των εξαγωγών, σημειώνουμε ότι η κυριότερη συνιστώσα τους, ήταν τα βιομηχανικά προϊόντα με μέσο ετήσιο μερίδιο 54,64% (βλέπε Διάγραμμα 1.2.17) επί του συνόλου των εξαγωγών και μέση ετήσια αξία 9,1 δισ. ευρώ. Τα αγροτικά προϊόντα συμμετέχουν στο σύνολο των εξαγωγών με μερίδιο 21,09% (μέση ετήσια αξία 3,54 δισ. ευρώ), τα καύσιμα με 17,02% (μέση ετήσια αξία 3,38 δισ. ευρώ), και οι πρώτες ύλες με 4,88% (μέση ετήσια αξία 0,82 δισ. ευρώ).²⁹ Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι το μερίδιο των βιομηχανικών προϊόντων στο σύνολο των ελληνικών εξαγωγών συρρικνώνεται από το 2006 (56,2%) και έπειτα, προσεγγίζοντας το χαμηλότερο σημείο το 2012 (37,6%), μια μείωση μεταξύ των δύο ετών της τάξεως του 37,5%. Στις διάφορες υποκατηγορίες των βιομηχανικών προϊόντων, τα διάφορα βιομηχανικά είδη εμφανίζεται ως η πιο αδύναμη συνιστώσα τους. Θετική εξέλιξη παρατηρείται στη συμμετοχή των καυσίμων στις ελληνικές εξαγωγές, όπου υπήρξε μια συνεχής αύξηση του μεριδίου, και στην ουσία κερδίζουν το μερίδιο της προαναφερθείσας κατηγορίας. Το μερίδιο των καυσίμων σημείωσε υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης (2005-08: 32,6%, 2009-10: 10,6% και 2011-12: 22,9%) και αναδεικνύεται ως ένας ιδιαίτερα δυναμικός κλάδος. Σταθερή αυξητική πορεία παρουσιάζουν τα αγροτικά προϊόντα. Ιδιαίτερα τα Τρόφιμα αποτελούν τη δυναμική συνιστώσα του κλάδου, όπου από το 2005 και μετά παρουσιάζουν μια σταθερή αύξηση, φτάνοντας τα 3,58 δισ. ευρώ το 2012, μια αύξηση 54,4% σε σχέση με το 2005.

²⁹ Βλέπε: Α' Παραδοτέο, 31/7/2013.

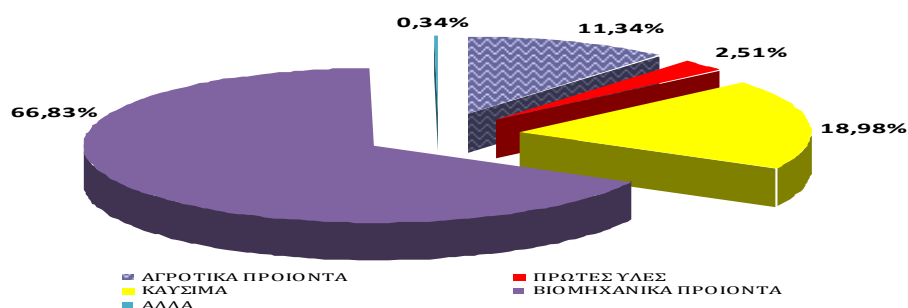
Διάγραμμα 1.2.17: Διάρθρωση εξαγωγών, 2000-2012,
(μερίδια επί των συνολικών εξαγωγών)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Την κυριότερη συνιστώσα εισαγόμενων προϊόντων της ελληνικής οικονομίας αποτελούν τα Βιομηχανικά προϊόντα, την περίοδο 2000-12 (Διάγραμμα 1.2.18). Το μέσο ετήσιο μερίδιο των βιομηχανικών προϊόντων επί του συνόλου των ελληνικών εισαγωγών ήταν 66,83%, ενώ σε αξία το μέσο ετήσιο επίπεδο τους ανέρχονταν σε 30,91 δισ. ευρώ. Τα υπόλοιπα μερίδια που απαρτίζουν τις εισαγωγές κατά μέσο ετήσιο μερίδιο είναι τα καύσιμα 19%, τα αγροτικά προϊόντα σε 11,34% και οι πρώτες ύλες 2,51%. Ενώ, σε απόλυτα μεγέθη τα μέσα ετήσια ποσά ήταν για καύσιμα 9,22 δισ. ευρώ, για αγροτικά προϊόντα 5,35 δισ. ευρώ και οι πρώτες ύλες 1,2 δισ. ευρώ.

Διάγραμμα 1.2.18: Διάρθρωση εισαγωγών, 2000-2012,
(μερίδια επί των συνολικών εισαγωγών)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Μελετώντας τη διαχρονική εξέλιξη της διάρθρωσης των εισαγωγών, εντοπίζουμε σημαντικές μεταβολές σε τρεις κύριες κατηγορίες προϊόντων, οι οποίες αποδίδονται κυρίως στις συνέπειες της βαθιάς οικονομικής κρίσης. Πρώτον, στην κατηγορία των βιομηχανικών προϊόντων όπου οι εισαγωγές σημείωσαν μεγάλη μείωση, από 41,87 δισ. ευρώ το 2008 σε 23,21 δισ. ευρώ το 2012, μια μείωση 44,6%. Σε όλες τις συνιστώσες που συνθέτουν τα βιομηχανικά προϊόντα, εμφανίζεται συρρίκνωση του μεριδίου τους επί του συνόλου των εισαγωγών της τάξεως του 21,93% μεταξύ της περιόδου 2000-2009 (70,56%) και 2010-2012 (55,09%). Ειδικότερα, στα μηχανήματα και υλικό μεταφορών, υποκατηγορία των βιομηχανικών προϊόντων, όπου παρατηρήθηκε μια συρρίκνωση του μέσου ετήσιου μεριδίου τους, μεταξύ 2000-2009 (31,57%) και 2010-2012 (19,93%) της τάξεως του 36,87% και : (α) στα καύσιμα όπου την περίοδο 2005-2012 το μέσο ετήσιο μερίδιο έφτασε τα 22,6% επί του συνόλου των εισαγωγών,

σημειώνοντας αύξηση 81,6% σε σχέση με το αντίστοιχο μερίδιο της περιόδου 2000-2004, (β) τα βιομηχανικά προϊόντα όπου σημείωσαν μείωση (γ) στην κατηγορία των αγροτικών προϊόντων όπου παρατηρείται μια αύξηση του μεριδίου την τελευταία εξεταζόμενη τριετία. Σημειώνουμε επίσης ότι από το 2008 διαπιστώνεται μια βαθμιαία αύξηση των μεριδίου τους, η οποία λαμβάνει το υψηλότερο μερίδιο της τάξεως του 13,67% επί του συνόλου των εισαγωγών το 2011.

Ισοζύγιο Υπηρεσιών

Το αποτέλεσμα του ισοζυγίου υπηρεσιών ήταν θετικό κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης χρονικής περιόδου. Το μέσο ετήσιο πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών ως ποσοστό του ΑΕΠ διαμορφώθηκε στο 6,98%, ενώ το 2004 σημείωσε την υψηλότερη τιμή του φτάνοντας το 8,35% ή 17,14 δισ. ευρώ (βλέπε Πίνακες 1.2.9 και 1.2.10). Σε απόλυτα μεγέθη, το μέσο ετήσιο επίπεδο του πλεονάσματος του ισοζυγίου υπηρεσιών διαμορφώθηκε στα 13,48 δισ. ευρώ. Το πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών προέρχεται κυρίως από τις ταξιδιωτικές και μεταφορικές υπηρεσίες. Αναλυτικότερα, το μέσο ετήσιο πλεόνασμα από το ισοζύγιο που προέρχεται από ταξιδιωτικές υπηρεσίες ήταν 7,77 δισ. ευρώ, ενώ το αντίστοιχο από μεταφορικές υπηρεσίες ήταν 6,56 δισ. ευρώ. Το 2012, οι καθαρές ταξιδιωτικές εισπράξεις διαμορφώθηκαν στα 8,18 δισ. ευρώ, ενώ οι καθαρές μεταφορικές εισπράξεις στα 6,96 δισ. ευρώ. Σημειώνουμε ότι οι καθαρές εισπράξεις από ταξιδιωτικές υπηρεσίες εμφανίζουν διαχρονικά πιο σταθερή συμπεριφορά σε σχέση με αυτές των υπηρεσιών μεταφοράς. Ως ποσοστό του ΑΕΠ το μέσο ετήσιο επίπεδο των εισπράξεων από ταξιδιωτικές υπηρεσίες ανήλθε σε 5,57% του ΑΕΠ, ενώ αυτό των πληρωμών σε 0,95%. Επίσης, το αντίστοιχο μέγεθος των εισπράξεων από υπηρεσίες μεταφορών διαμορφώθηκε στα 6,69% του ΑΕΠ και των πληρωμών σε 3,35%. Συνοπτικά, το μέσο ετήσιο πλεόνασμα από ταξιδιωτικές υπηρεσίες και υπηρεσίες μεταφορών ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν 4,06% και 3,34% (αντίστοιχα). Το 2012, το πλεόνασμα των ταξιδιωτικών υπηρεσιών διαμορφώθηκε στα 4,22% του ΑΕΠ, ενώ το αντίστοιχο μέγεθος που προέρχεται από υπηρεσίες μεταφοράς σε 3,59%.

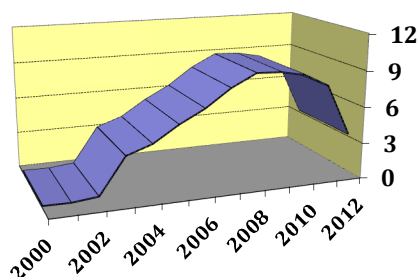
Ισοζύγιο Εισοδημάτων

Η μεγέθυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου εισοδημάτων τα τελευταία έτη συνετέλεσε στη δυσμενή εξέλιξη του ΙΤΣ. Το μέσο ετήσιο έλλειμμα του ισοζυγίου εισοδημάτων ως ποσοστό του ΑΕΠ ήταν 2,8%, ενώ το αντίστοιχο μέγεθος σε επίπεδα ήταν 5,73 δισ. ευρώ. Το προηγούμενο έτος, το έλλειμμα ήταν 1,58% του ΑΕΠ, και σε απόλυτα μεγέθη 3,06 δισ. ευρώ (βλέπε Πίνακα 1.2.9 και 1.2.10).³⁰ Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι επιδείνωση των μεγεθών του ισοζυγίου εμφανίζεται από το 2003 και έπειτα, και σχετίζεται άμεσα με τις πληρωμές τόκων από επενδύσεις χαρτοφυλακίου. Το μέσο ετήσιο επίπεδο για πληρωμές από επενδύσεις χαρτοφυλακίου ήταν 3,21% του ΑΕΠ για την περίοδο 2003-2011, ενώ σε απόλυτα επίπεδα ήταν 6,83 δισ. ευρώ (βλέπε Διά-

³⁰ Βλέπε: Α' Παραδοτέο, 31/7/2013.

γραμμα 1.2.19). Το 2012, λόγω της εφαρμογής του PSI, της χρονικής μετατόπισης της καταβολής των τόκων που αφορούν δάνεια του μηχανισμού στήριξης και της αναπροσαρμογής του επιτοκίου, διαμορφώθηκε στα 3,18 δισ. ευρώ, μια μείωση της τάξεως του 57,5% σε σχέση με το 2011.

Διάγραμμα 1.2.19: Πληρωμές από επενδύσεις χαρτοφυλακίου (σε δισ. ευρώ)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Ισοζύγιο Τρεχουσών Μεταβιβάσεων

Το ισοζύγιο τρεχουσών μεταβιβάσεων χαρακτηρίζεται από πλεονάσματα σε όλη την διάρκεια της εξεταζόμενης χρονικής περιόδου. Το μέσο ετήσιο επίπεδο πλεονάσματος του ισοζυγίου τρεχουσών μεταβιβάσεων ήταν 2,54 δισ. ευρώ ή 1,4% του ΑΕΠ.

Επιπτώσεις οικονομικής πολιτικής

Δεδομένης της ανισορροπίας του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών, η Κυβέρνηση θα πρέπει να ενισχύσει πολιτικές που ενθαρρύνουν την αύξηση των εξαγωγών, διότι αυτό θα προκαλέσει μια αλυσίδα θετικών αποτελεσμάτων που θα ωθήσουν μακροπρόθεσμα την ελληνική οικονομία σε τροχιά ανάπτυξης. Η εμπειρική τεκμηρίωση της θετικής επίδρασης των εξαγωγών στην οικονομική μεγέθυνση, αποτέλεσε διαχρονικά πεδίο εκτεταμένης έρευνας (export-led-growth) και υπάρχουν εμπειρικές ενδείξεις που την στηρίζουν και ειδικότερα για την ελληνική οικονομία (Κωνσταντακοπούλου, 2014α). Τα θεωρητικά επιχειρήματα υπέρ της θετικής σχέσης μεταξύ εξαγωγών και οικονομικής μεγέθυνσης συνοψίζονται ως ακολούθως: η αύξηση των εξαγωγών διευκολύνει την εκμετάλλευση οικονομιών κλίμακας για μια μικρή ανοικτή οικονομία μέσω της εξειδίκευσης της παραγωγής (Helpman and Krugman, 1985), προκαλεί αποτελεσματική κατανομή των πόρων και με αυτό τον τρόπο αναδύονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα κάθε χώρας, δημιουργούνται οι συνθήκες για μεγαλύτερη χρησιμοποίηση της παραγωγικής ικανότητας, οδηγεί σε τεχνολογικές καινοτομίες σε μια προσπάθεια των επιχειρήσεων να αντιμετωπίσουν τον διεθνή ανταγωνισμό και να διατηρήσουν τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα, προκαλεί διάχυση τεχνολογίας (Grossman and Helpman, 1991· Frankel and Romer, 1996), τέλος, ο εξαγωγικός τομέας μπορεί να προκαλέσει θετικές εξωτερικότητες στον μη-εξαγωγικό τομέα της οικονομίας (Feder, 1982). Με άλλα λόγια, η αύξηση των εξαγωγών οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας της οικονομίας με άμεσο αποτέλεσμα την οικονομική μεγέθυνση (Kunst and Marin,

1989· and Marin 1992, κλπ.). Επίσης, είναι κοινή πεποίθηση ότι η αύξηση των εξαγωγών αυξάνει την απασχόληση. Σε ένα επόμενο στάδιο, οι αυξανόμενες εξαγωγές μπορούν να χρηματοδοτήσουν τις εισαγωγές ενδιάμεσων αγαθών, ιδιαίτερα σε μια οικονομία, η οποία δεν έχει δικούς της πόρους για να χρηματοδοτήσει τις εισαγωγές της (McKinnon 1964).

Στόχοι και προτάσεις πολιτικής για τον ελληνικό εξωτερικό τομέα

Η οικονομική κατάσταση και εξέλιξη μιας χώρας μέσα στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον εξαρτάται από την ικανότητά της να οργανώσει όλους τους τομείς της οικονομίας με τέτοιο τρόπο ώστε να αντέξει, όχι μόνο τη διαρκώς αυξανόμενη πίεση του διεθνούς ανταγωνισμού, αλλά και τις επιπτώσεις από τις οικονομικές διακυμάνσεις. Η έννοια της ανθεκτικότητας έχει να κάνει με τη δημιουργία μιας ισχυρής οικονομικής θέσης που αντανακλάται στην αυξημένη ανταγωνιστικότητα των προϊόντων της, στην δημιουργία μιας στερεής και συγχρόνως ευέλικτης παραγωγικής βάσης. Με την ισχυροποίηση των παραπάνω χαρακτηριστικών και με την αδιάκοπη άσκηση της κατάλληλης οικονομικής πολιτικής, είναι εφικτή η υλοποίηση των στόχων που θέτει μια χώρα για την οικονομία της. Η επίτευξη όλων αυτών, των ζωτικής σημασίας στόχων, αντικατοπτρίζεται στον εξωτερικό τομέα μιας οικονομίας, δηλαδή στο ΙΤΣ. Το αποτέλεσμα του τελευταίου επηρεάζει ακολούθως τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη του εσωτερικού τομέα της οικονομίας.

Βασικός στόχος της ελληνικής μακροοικονομικής πολιτικής θα πρέπει να είναι η διατήρηση της εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας.³¹ Η εξωτερική ισορροπία επιτυγχάνεται όταν το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών μιας χώρας δεν είναι τόσο ελλειμματικό ώστε η χώρα να αδυνατεί να ανταποκριθεί μελλοντικά στις υποχρεώσεις της που απορρέουν από το εξωτερικό της χρέος, ούτε τόσο πλεονασματικό ώστε να προκαλεί ανάλογες δυσχέρειες στις υπόλοιπες χώρες. Η ύπαρξη ελλείμματος στο ΙΤΣ, σημαίνει ότι η οικονομία δανειζεται από το εξωτερικό και μπορεί να μην δημιουργεί πρόβλημα αν οι δανειζόμενοι πόροι διοχετεύονται σε παραγωγικά επενδυτικά σχέδια που αποφέρουν μελλοντικά έσοδα με τα οποία εξοφλούνται τα δάνεια. Όμως στην περίπτωση της Ελλάδας, τα μεγάλα ελλείμματα του ΙΤΣ διοχετεύονταν σε ένα προσωρινά υψηλό επίπεδο κατανάλωσης. Η ανισορροπία του ελληνικού εξωτερικού τομέα αποδίδεται κυρίως στην έλλειψη ανταγωνιστικότητας, τον χαμηλό βαθμό εξαγωγικής διείσδυσης των ελληνικών προϊόντων, στη σύνθεση των ελληνικών εξαγωγών, στην ενεργειακή εξάρτηση της οικονομίας. Δεδομένης της μακροχρόνιας ανισορροπίας του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών, η Κυβέρνηση θα πρέπει να ενισχύσει πολιτικές για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κυρίως μέσω της τεχνολογίας και της καινοτομίας, τη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων, την εφαρμογή διαρθρωτικών αλλαγών στην οικονομία, την ενθάρρυνση της εγχώριας αποταμίευσης και την προσέλκυση ξένων επενδύσεων.

³¹ Πολλές φορές η ισορροπία του εξωτερικού τομέα ταυτίζεται με την ισορροπία του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών.

1.3. Συνθήκες παραγωγικότητας-ανταγωνιστικότητας

Συνθήκες παραγωγικότητας

Ο Πίνακας 1.3.1 παρουσιάζει τα μέσα ετήσια επίπεδα παραγωγικότητας επιμέρους χωρών του ΟΟΣΑ για τα έτη 2011 και 2012. Όπως φαίνεται, η ωριαία παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας, σε τρέχουσες τιμές για το 2011, ήταν ίση με 32,6 δολάρια και ήταν πολύ χαμηλή, συγκριτικά με τις υπόλοιπες ανεπτυγμένες χώρες του ΟΟΣΑ και της Ευρωζώνης. Το 2012 αυξήθηκε κατά 5,83% στα 34,5 δολάρια ανά ώρα εργασίας, αντανakλώντας τη συγκριτικά, χαμηλότερη μείωση του ΑΕΠ, σε σχέση με τη μείωση των ωρών εργασίας για το 2012. Ωστόσο, η παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας παραμένει συγκριτικά πολύ χαμηλή και είναι από τις χαμηλότερες μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ.

Πίνακας 1.3.1: Επίπεδα παραγωγικότητας χωρών ΟΟΣΑ

	ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, \$ τρέχουσες τιμές, 2011	ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, \$ τρέχουσες τιμές, 2012	ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας, % ΗΠΑ (ΗΠΑ=100)
Νορβηγία	83,00	86,60	140,7
Λουξεμβούργο	78,20	79,70	129,5
Ιρλανδία	67,80	71,20	115,6
Βέλγιο	59,50	61,90	100,5
ΗΠΑ	60,20	61,60	100
Ολλανδία	59,80	60,20	97,7
Γαλλία	57,70	59,50	96,6
Δανία	53,50	59,50	96,6
Γερμανία	55,80	57,60	93,6
Ελβετία	53,70	55,20	89,6
Σουηδία	51,70	54,70	88,9
Αυστραλία	49,10	53,90	87,6
Αυστρία	51,60	53,70	87,2
Ευρωζώνη	50,90	52,80	85,7
Καναδάς	46,30	51,80	84,2
Ισπανία	47,50	50,40	81,8
Φινλανδία	48,10	49,00	79,5
Ιταλία	45,60	46,70	75,8
ΟΟΣΑ	44,60	45,80	74,4
Ισλανδία	39,50	42,00	68,1
Ιαπωνία	41,60	40,10	65,1
Σλοβενία	36,60	37,00	60,2
Νέα Ζηλανδία	34,10	36,90	59,9
Σλοβακία	33,00	34,70	56,4
Ελλάδα	32,60	34,50	56
Πορτογαλία	32,40	34,00	55,2
Ισραήλ	33,90	33,40	54,3
Τσεχία	29,80	30,90	50,1
Ουγγαρία	26,70	28,50	46,3
Πολωνία	26,20	28,10	45,6
Εσθονία	25,90	27,10	44,1
Χιλή	20,90	27,00	43,8
Μεξικό	17,30	19,20	31,2

Πηγή: ΟΟΣΑ (2013).

Τα στοιχεία που απεικονίζονται στον Πίνακα 1.3.2 αφορούν στα συγκριτικά επίπεδα παραγωγικότητας κλάδων της ελληνικής οικονομίας (σε διψήφιο επίπεδο), σε σχέση με τα αντίστοιχα επίπεδα παραγωγικότητας κλάδων της γερμανικής οικονομίας αλλά και άλλων οικονομιών της Νότιας Ευρώπης. Η εικόνα που παρουσιάζεται στον Πίνακα 1.3.2 είναι παρόμοια με αυτή του Πίνακα 1.3.1, καθώς η παραγωγικότητα των επιμέρους κλάδων της ελληνικής οικονομίας (με εξαίρεση τους κλάδους των ξενοδοχείων-εστιατορίων και των μεταφορών, αποθήκευσης, ταχυδρομείων και τηλεπικοινωνιών) είναι συγκριτικά πολύ χαμηλή τόσο σε σχέση με τη Γερμανία, όσο και σε σχέση με την Ιταλία και την Ισπανία.

Πίνακας 1.3.2: Επίπεδα παραγωγικότητας σε επιμέρους κλάδους δραστηριότητας, (€, 2009)

	ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΕΛΛΑΔΑ	ΙΤΑΛΙΑ	ΙΣΠΑΝΙΑ
Μεταποίηση	39,66	14,56	23,17	22,76
Ηλεκτρισμός, αέριο, παροχή νερού	87,93	42,74	111,26	102,96
Κατασκευές	20,15	11,96	16,51	18,63
Χονδρικό-λιανικό εμπόριο	27,42	13,31	17,77	14,92
Ξενοδοχεία-εστιατόρια	12,02	16,94	14,35	19,76
Μεταφορές, αποθήκευση, ταχυδρομεία, τηλεπικοινωνίες	37,84	42,57	30,94	25,65
Χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση	45,22	36,23	59,66	70,93
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμίσθωση και επιχειρηματικές δραστηριότητες	63,84	27,98	43,79	34,69

Πηγή: ΟΟΣΑ (2013).

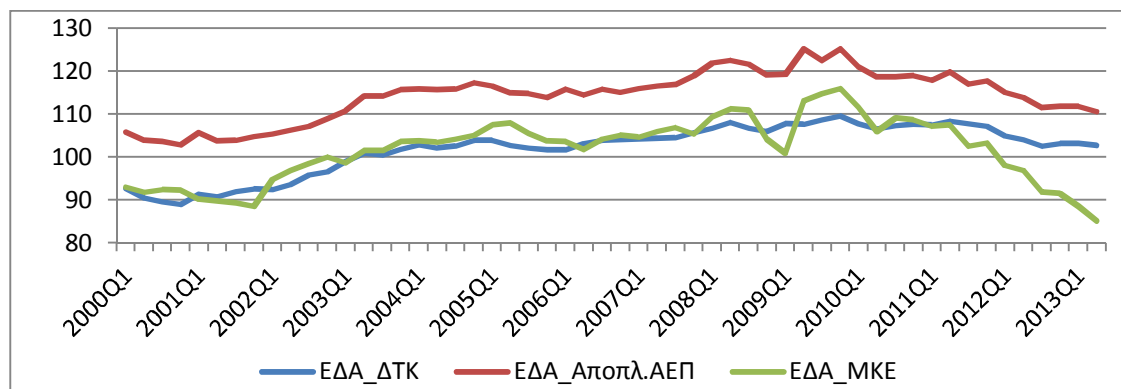
Συνθήκες ανταγωνιστικότητας

Οποιοδήποτε πλαίσιο στρατηγικού μακροχρόνιου σχεδιασμού για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας πρέπει να περιλαμβάνει μια εξειδικευμένη στόχευση για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της χώρας. Η ανταγωνιστικότητα αφορά σε μια δυναμική έννοια, η διαρκής ενίσχυση της οποίας προϋποθέτει την παρακολούθηση και προσαρμογή στις εγχώριες και διεθνείς μεταβαλλόμενες ανάγκες, συνθήκες και εξελίξεις στις αγορές.

Η ανταγωνιστικότητα μπορεί να ορισθεί και κατ' επέκταση να μετρηθεί χρησιμοποιώντας είτε πιο στενά ή πιο ευρέα μέσα μέτρησης, είτε μακροοικονομικούς ή μικροοικονομικούς δείκτες, είτε βραχυπρόθεσμους ή μακροπρόθεσμους δείκτες και είτε μέσα μέτρησης στη βάση των τιμών ή εκτός βάσης τιμών. Ενδείξεις για την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας στην Ελλάδα, οι οποίες σε ικανοποιητικό βαθμό αντανακλούν κάποιες από τις παραπάνω διαστάσεις της έννοιας αυτής, παρέχονται (α) από τους Εναρμονισμένους Δείκτες Ανταγωνιστικότητας της ΕΚΤ, –οι οποίοι είναι συμβατοί με τους δείκτες Πραγματικής Συναλλαγματικής Ισοτιμίας της Ευρωζώνης–, διαθέσιμοι στη βάση του ΔΤΚ (ΕΔΑ_ΔΤΚ), του αποπληθωριστή του ΑΕΠ (ΕΔΑ_Αποπλ.ΑΕΠ) και του δείκτη μοναδιαίου κόστους εργασίας (ΕΔΑ_ΜΚΕ) για την οικονομία, και (β) τους πιο σφαιρικούς δείκτες ανταγωνιστικότητας που υπολογίζουν οι οργανισμοί World Economic Forum (WEF) και International Institute for Management Development (IMD).

Τα πιο πρόσφατα στοιχεία από τους εν λόγω δείκτες επισημαίνουν δύο βασικά χαρακτηριστικά για την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, προκύπτει αφενός μεν ότι η χώρα δεν κατέχει μια συγκριτικά ευνοϊκή θέση σε όρους ανταγωνιστικότητας, διαφαίνεται όμως μια τάση βελτίωσης στην πιο πρόσφατη περίοδο.

Διάγραμμα 1.3.1: Εναρμονισμένοι δείκτες ανταγωνιστικότητας

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Σύμφωνα με τους Εναρμονισμένους Δείκτες Ανταγωνιστικότητας (Διάγραμμα 1.3.1), η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας σημείωσε βελτίωση από το τέλος του 2009 και ύστερα. Οι πιο σημαντικές προσαρμογές φαίνεται να πραγματοποιήθηκαν σε όρους ανταγωνιστικότητας κόστους. Προφανώς, στα πλαίσια τόσο της δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας όσο και αναγκαστικών δομικών αναδιαρθρώσεων που έλαβαν χώρα κατά την πρόσφατη περίοδο ύφεσης φαίνεται να επιτεύχθηκαν θετικά αποτελέσματα σε όρους ανταγωνιστικότητας. Παράλληλα, σύμφωνα με τον Δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας 2013-2014 του WEF, η Ελλάδα βελτίωσε τη θέση της και κατατάσσεται πλέον 91^η από 96^η (Δείκτης Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας 2012-2013) ανάμεσα σε 148 χώρες (Πίνακας 1.3.3). Αντίστοιχα, ενίσχυση της ανταγωνιστικής θέσης της χώρας υποδεικνύει και η άνοδος της Ελλάδας από τη 58^η το 2012 στην 54^η κατάταξη του Δείκτη Συνολικής Ανταγωνιστικότητας του IMD το 2013, οφειλόμενη στην καλύτερη βαθμολογία αναφορικά με την κυβερνητική αλλά κυρίως την επιχειρηματική αποτελεσματικότητα (Πίνακας 1.3.4). Συνολικά, και παρά τις ισχύουσες συνθήκες ύφεσης που εξακολουθούν να επικρατούν στην Ελλάδα, καθίσταται σαφές ότι υπάρχουν θετικά αποτελέσματα σε όρους ανταγωνιστικότητας.

Η μελλοντική πορεία της ανταγωνιστικότητας της χώρας, που θα παίζει καταλυτικό ρόλο στην επίτευξη του αναπτυξιακού Οράματος του 2020, θα εξαρτηθεί από την βελτίωση των επιμέρους εκείνων δεικτών που εξακολουθούν να δικαιολογούν τη συγκριτικά δυσμενή κατάταξη της χώρας. Χρήσιμη πληροφόρηση για τον καθορισμό στρατηγικού και στοχευμένου πλαισίου δράσεων για τη βελτίωση της ανταγωνιστικής θέσης της χώρας παρέχει μια συγκριτική αναφορά μεταξύ της τρέχουσας κατάστασης και όσων ίσχυαν το 2008. Ειδικότερα, μπορεί να πραγματοποιηθεί μια σύγκριση μεταξύ των κυρίαρχων προβληματικών επιμέρους παραγόντων του σήμερα και όσων χαρα-

κτήρισαν το έτος 2008, σύμφωνα με το WEF. Εκτός από τη σημαντική επιδείνωση αναφορικά με τους δείκτες του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και τις εξελίξεις στη χρηματοπιστωτική αγορά, η οποία συνδέεται άμεσα με τις συνθήκες ύφεσης, φαίνεται ότι τα βασικά διαρθρωτικά προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα σήμερα ως προς την ανταγωνιστικότητα είναι διαχρονικά. Ειδικότερα, σημαίνοντα αρνητικό ρόλο αναλάμβαναν και εξακολουθούν να κατέχουν θεσμικοί παράγοντες που σχετίζονται με τον ρυθμιστικό ρόλο της κυβέρνησης, ακαμψίες που επιδρούν ανασταλτικά στην αποτελεσματικότητα των αγορών αγαθών και της αγοράς εργασίας καθώς και σημαντικές ελλείψεις στον τομέα της καινοτομίας.

Πίνακας 1.3.3: Κατάταξη της Ελλάδας σύμφωνα με την έκθεση για την παγκόσμια ανταγωνιστικότητα του WEF

Δείκτες WEF	2013-2014 (κατάταξη από 148)	2008-2009 (κατάταξη από 134)
Δείκτης παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας	91 (από 96 το 2012-2013)	67 (από 65 το 2007-2008)
<i>Επιμέρους δείκτες</i>		
Βασικές προϋποθέσεις	88 (από 98 το 2012-2013)	51 (από 48 το 2012-2013)
Ενισχυτές αποτελεσματικότητας	67 (από 69 το 2012-2013)	57 (από 57 το 2012-2013)
Παράγοντες καινοτομίας και επιτήδευσης	81 (από 85 το 2012-2013)	68 (από 59 το 2012-2013)
<i>Πλέον προβληματικοί παράγοντες στην επιχειρηματική δραστηριότητα</i>	Θέση στους παράγοντες	Θέση στους παράγοντες
Πρόσβαση στη χρηματοδότηση	1	10
Αναποτελεσματική κυβερνητική γραφειοκρατία	2	1
Φορολογικές ρυθμίσεις	3	2
Πολιτική αστάθεια	4	7
Φορολογικοί συντελεστές	5	5
Διαφθορά	6	4
Περιοριστικοί κανονισμοί στην εργασία	7	3
Ανεπαρκής παροχή υποδομών	8	6
Κυβερνητική αστάθεια	9	12

Πηγή: WEF. Σημειώνεται ότι αναφορικά με τους πλέον προβληματικούς παράγοντες απεικονίζονται εδώ οι πρώτοι εννέα (από 16) για το 2013-2014 και συγκρίνεται η σχετική τους κατάταξη το 2008-2009.

Συμπερασματικά, προκύπτει ότι η χώρα δεν κατάφερε να σημειώσει σημαντική πρόοδο σε όρους ανταγωνιστικότητας μέχρι και την έλευση της πιο πρόσφατης οικονομικής κρίσης, μη εκμεταλλευόμενη τις υπάρχουσες ευκαιρίες/συνθήκες (ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ, σταθερό μακροοικονομικό περιβάλλον και εύκολη πρόσβαση σε χρηματοοικονομικούς πόρους), και μη ανταποκρινόμενη στην εντατικοποίηση και παγκοσμιοποίηση του διεθνούς ανταγωνισμού και του ανταγωνισμού εντός της Ευρωζώνης. Αντίθετα, συντηρούσε διαχρονικά σημαντικά δημοσιονομικά και εξωτερικά ελλείμματα, με παράλληλα αρνητικές επιδόσεις αναφορικά με την εγχώρια αποταμίευση. Στις ήδη προϋπάρχουσες αδυναμίες προστέθηκαν κατά την περίοδο ύφεσης και επιπλέον αποσταθεροποιητικοί παράγοντες, οι οποίοι συνέβαλαν αρχικά στην επιδείνωση της ανταγωνιστικής θέσης της χώρας. Εντούτοις, διαφαίνεται ότι υπάρχει μια σειρά

παραγόντων με ιδιαίτερα μεγάλη βαρύτητα, οι οποίοι είναι ικανοί να δρομολογήσουν την επίτευξη σημαντικής προόδου σε βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Πίνακας 1.3.4: Κατάταξη της Ελλάδας σύμφωνα με την Παγκόσμια Επετηρίδα Ανταγωνιστικότητας του IMD

Δείκτες IMD	2013 (κατάταξη από 60)	2008 (κατάταξη από 55)
Συνολική ανταγωνιστικότητα	54 (από 58 το 2012)	42 (από 36 το 2007)
<i>Επιμέρους δείκτες</i>		
Οικονομική απόδοση	59 (από 58 το 2012)	48 (από 46 το 2007)
Κυβερνητική αποτελεσματικότητα	56 (από 58 το 2012)	46 (από 30 το 2007)
Επιχειρηματική αποτελεσματικότητα	47 (από 56 το 2012)	42 (από 35 το 2007)
Υποδομές	35 (από 34 το 2012)	35 (από 34 το 2007)

Πηγή: IMD.

1.4. Έρευνα και Καινοτομία (E&K)

1.4.1. Εισαγωγή

Οι επενδύσεις σε νέες τεχνολογικές και διοικητικές ιδέες αποτελούν μία από τις κύριες συνιστώσες της οικονομικής ανάπτυξης. Η σύγχρονη εμπειρική βιβλιογραφία δείχνει ότι η καινοτομία είναι από τους ουσιώδεις παράγοντες διαφοροποίησης της παραγωγικότητας σε επίπεδο χωρών και επιχειρήσεων (Griffith et al., 2004). Οι επενδύσεις σε καινοτόμο κεφάλαιο επιτρέπουν στις υφιστάμενες επιχειρήσεις να ενσωματώσουν νέες τεχνολογίες και τις βοηθούν στη στρατηγική αναδιοργάνωση της παραγωγής τους, που έχει ως στόχο την αύξηση της ανταγωνιστικότητας τους (Aghion and Howitt, 1998). Η δυναμική των νέων καινοτόμων επιχειρήσεων που προσφέρουν καινούργια προϊόντα και υπηρεσίες είναι ιδιαίτερα σημαντική για την αύξηση της παραγωγικότητας καθώς ενισχύουν τον ανταγωνισμό και την αναδιάρθρωση της οικονομίας (Metcalf, 1998). Η ενίσχυση ενός επιχειρηματικού περιβάλλοντος που υποστηρίζει την καινοτομία αποτελεί κεντρικό στόχο μιας δυναμικής και παραγωγικής οικονομίας. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει θέσει την καινοτομία ως έναν από τους πέντε κύριους στόχους της για το 2020, με δράσεις σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο να στηρίζουν τη στρατηγική αυτή (βλ. EC, 2013).

Σε εθνικό επίπεδο ο στόχος του Συμφώνου Εταιρικής Σχέσης (ΣΕΣ) για την Ελλάδα σύμφωνα με τις προτάσεις του Υπουργείου Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Υποδομών (ΥπΑνΥπ) για τις κατευθύνσεις αναπτυξιακής στρατηγικής 2014-2020 είναι, μεταξύ των άλλων, «...η ανάταξη και αναβάθμιση του παραγωγικού και κοινωνικού ιστού της χώρας...έχοντας ως αιχμή την εξωστρέφει, καινοτόμο και ανταγωνιστική επιχειρηματικότητα...» (ΥπΑνΥπ, 2013).

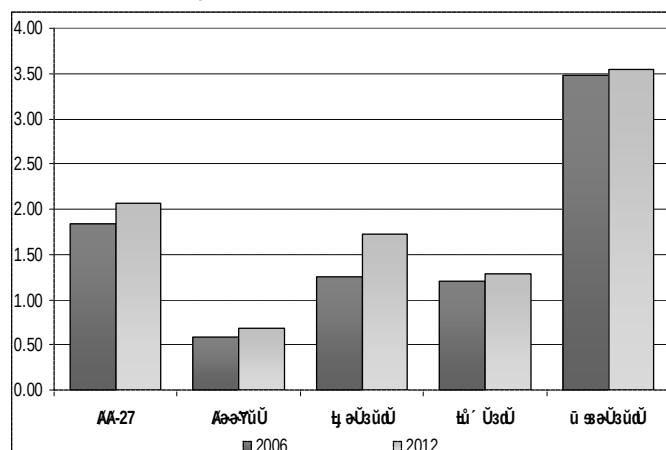
Σκοπός της παρούσας ενότητας είναι η ανάδειξη της σημασίας της καινοτομίας ως κινητήριας δύναμης ανάπτυξης (growth driver) των επιχειρήσεων και η παρουσίαση

ενός πλαισίου πολιτικής και δράσεων για την έρευνα και καινοτομία (E&K) στη χώρα. Συγκεκριμένα, στη δεύτερη ενότητα αναλύεται η παρούσα κατάσταση του τομέα της E&A στην Ελλάδα με αναφορά στα θετικά και αρνητικά του στοιχεία. Στην τρίτη ενότητα παρουσιάζονται οι βασικές προτάσεις σχεδιασμού και κατάρτισης που έχουν τεθεί από τη Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας (ΓΓΕΤ) και το ΥπΑνΥπ. Η τελευταία ενότητα παρουσιάζει το πλαίσιο πολιτικής για την E&K μαζί με σειρά προτεινόμενων δράσεων και προτάσεων πολιτικής.

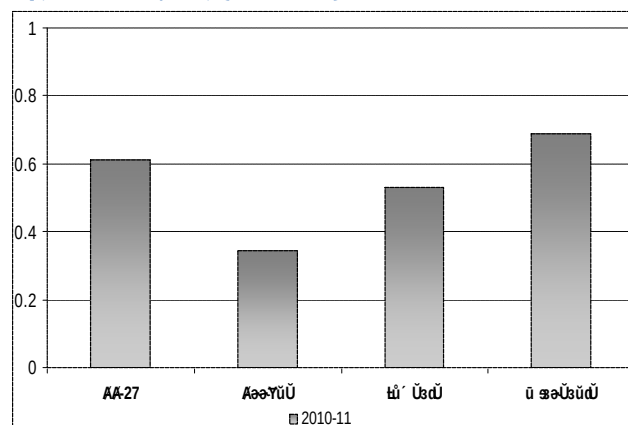
1.4.2. Η E&A στην Ελλάδα

Η Ελλάδα παρουσιάζει συνολικά χαμηλά επίπεδα έντασης E&K, με μικρές όμως «νησίδες» αριστείας αναφορικά με τη βασική έρευνα. Συγκεκριμένα, μπορούμε περιληπτικά να αναφέρουμε τα παρακάτω σημεία:

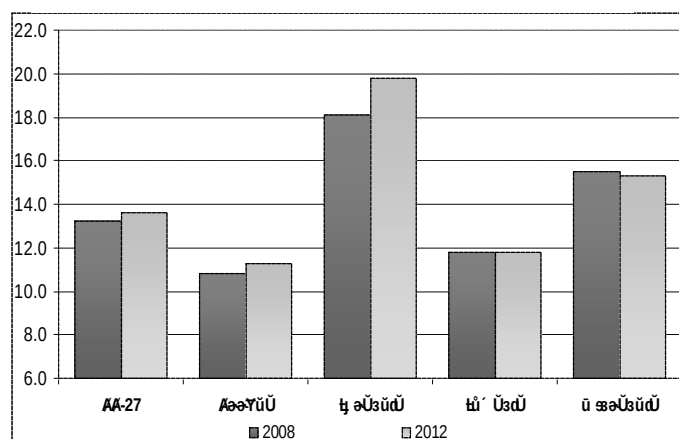
- Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από πολύ χαμηλή ένταση E&K (βλ. Διάγραμμα 1.4.1), η οποία σχετίζεται άμεσα με δύο βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της οικονομίας της: το μικρό μέγεθος των εταιρειών και την τομεακή σύνθεση της οικονομίας, που απαρτίζεται κυρίως από τομείς χαμηλής και μεσαίας τεχνολογίας. (EC, 2013)
- Η υψηλή οικονομική μεγέθυνση που γνωρίσαμε στη χώρα δεν στηρίχθηκε, με ελάχιστες εξαιρέσεις, στην καινοτομία των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών και υπάρχει χαμηλή σύνδεση μεταξύ της παραγωγής και της E&K (βλ. Διάγραμμα 1.4.2).
- Η χώρα έχει να επιδείξει περιπτώσεις αριστείας στην E&A. Όπου όμως αυτή υπάρχει, η σύνδεση (linkages) και οι εξωτερικότητες (spillovers) με οικονομικές και παραγωγικές δομές είναι ιδιαίτερα χαμηλή. Αυτό οφείλεται κυρίως στον κατακερματισμό της βασικής έρευνας και την έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού, συντονισμού και διοίκησης (ΓΓΕΤ, 2013).
- Συνολικά, η εγχώρια ζήτηση υπηρεσιών E&K είναι υποτονική, ως αποτέλεσμα της εσωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας, με τη συμμετοχή των ιδιωτών σε τέτοιες επενδύσεις να είναι ιδιαίτερα χαμηλή (Διάγραμμα 1.4.3).
- Η χώρα έχει να επιδείξει καλές επιδόσεις στα συγχρηματοδοτούμενα από την ΕΕ προγράμματα-πλαίσια, με σημαντική ελληνική εκπροσώπηση σε δίκτυα και έργα του Ευρωπαϊκού Οδικού Χάρτη Ερευνητικών Υποδομών (Hermann & Kritikos, 2013).
- Τέλος, υπάρχουν εμφανείς νησίδες «αριστείας» σε δημόσιους ερευνητικούς φορείς και θύλακες διεπιστημονικής και διατμηματικής συνεργασίας καθώς και αξιολογή παρουσία στον χώρο των δημοσιεύσεων, με επιδόσεις πάνω από τον μέσο όρο της Ε.Ε. (Διάγραμμα 1.4.4).

Διάγραμμα 1.4.1: Ένταση της Ε&Κ (δαπάνες ως % του ΑΕΠ, 2006 & 2012)

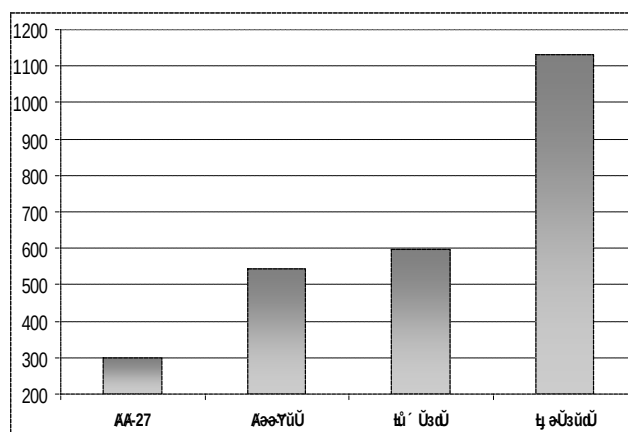
Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 1.4.2: Δείκτης Οικονομικού Αντίκτυπου της Καινοτομίας (2010-11)³²

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 1.4.3: Απασχόληση στους Κλάδους Εντάσεως Γνώσης (2008 & 2012, % συνολικής απασχόλησης)

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 1.4.4: Δημοσιεύσεις σε Διεθνή Επιστημονικά Περιοδικά (2012, ανά 1 εκ. κατοίκους)

Πηγή: Eurostat.

³² Ο δείκτης περιλαμβάνει πέντε μεταβλητές, και συγκεκριμένα: 1) τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας, 2) τη συμβολή των προϊόντων υψηλής τεχνολογίας στο εμπορικό ισοζύγιο, 3) τη συμβολή των προϊόντων μεσαίας τεχνολογίας στο εμπορικό ισοζύγιο, 4) τις πωλήσεις νέων καινοτόμων προϊόντων στην αγορά και στις επιχειρήσεις, και 5) την απασχόληση στους κλάδους εντάσεως γνώσης.

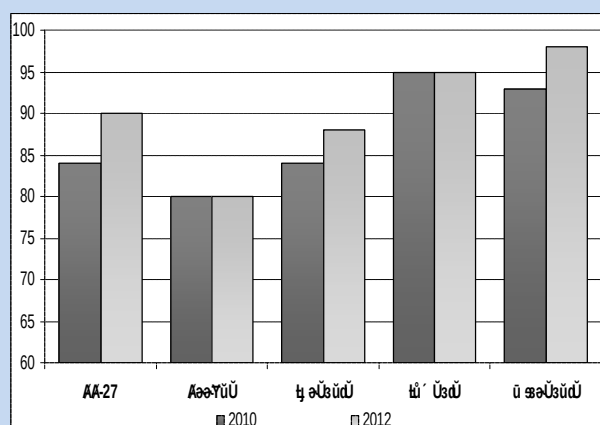
ΠΛΑΙΣΙΟ 1.1

Η ΣΧΕΣΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΗΣ & ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ (ΤΠΕ), ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σημαντικός παράγοντας για την εξάπλωση, διάχυση και εκμετάλλευση της τεχνολογικής προόδου και της καινοτομίας αποτελεί η πρόσβαση στις υποδομές ΤΠΕ, συμπεριλαμβανομένου και του διαδικτύου (United Nations, 2007). Η ποιότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο επιδρά καθοριστικά στην ικανότητα των επιχειρήσεων να επιδοθούν στην έρευνα και ανάπτυξη (R&D), να προωθήσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους σε νέες αγορές και να εκμεταλλευτούν νέα τεχνολογικά δίκτυα τεχνογνωσίας. Πρόσθετα, έχει αποδειχτεί εμπειρικά ότι η ποιότητα της πρόσβασης στο διαδίκτυο έχει έμμεσες επιπτώσεις στην παραγωγικότητα της οικονομίας, μέσα από την ταχύτερη διάχυση της γνώσης, την καλύτερη επικοινωνία μεταξύ των επιχειρήσεων και την ενίσχυση της διοίκησης τους (Grace, Kenny, & Qiang, 2003). Επίσης, οι επενδύσεις σε καινοτόμες διαδικτυακές εφαρμογές μεταξύ επιχειρήσεων και πολιτείας μειώνουν τις ώρες αλληλεπίδρασης και βοηθούν στην καλύτερη συνεργασία τους. Οι υποδομές σε τεχνολογία είναι αναγκαίες για την επιτυχία των καινοτόμων δράσεων των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα αν αναλογιστούμε ότι το διαδίκτυο έχει αλλάξει τον τρόπο οργάνωσης των επιχειρήσεων αλλά και τα πεδία των οικονομικών τους δραστηριοτήτων (Agénor & Neanidis, 2010).

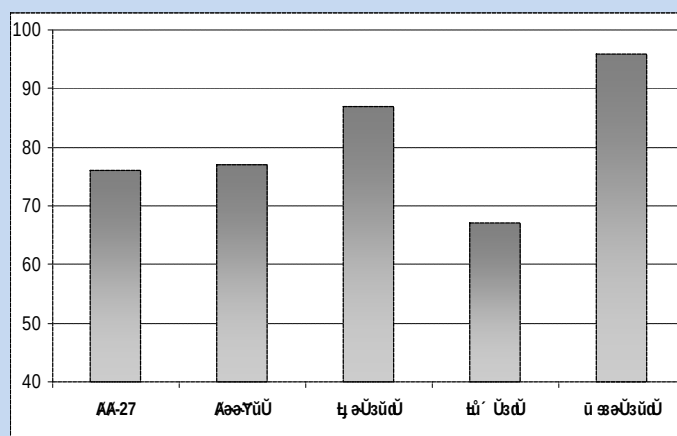
Η Ελλάδα υστερεί σε υποδομές ευρυζωνικού (broadband) διαδικτύου (βλ. Διάγραμμα 1) αλλά και σε επίπεδα διαδικτυακής συνεργασίας επιχειρήσεων και Δημοσίου (βλ. Διάγραμμα 2). Η αύξηση της ποιότητας του προσφερόμενου διαδικτύου θα οδηγήσει σε μείωση των εμποδίων εισόδου των επιχειρήσεων και εν συνεχεία στην οικονομική μεγέθυνση (OECD, 2003).

Διάγραμμα 1: Ποσοστό των επιχειρήσεων με ευρυζωνική πρόσβαση στο διαδίκτυο (2010 & 2012, % συνόλου επιχειρήσεων)

Πηγή: Eurostat.

Διάγραμμα 2: Ποσοστό των επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για την επικοινωνία τους με το Δημόσιο (2010, % συνόλου επιχειρήσεων)

Πηγή: Eurostat.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.2

ΟΙΚΟΝΟΜΕΤΡΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΠΤΩΣΗΣ ΤΗΣ Ε&Α ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΑ ΚΡΑΤΗ-ΜΕΛΗ ΤΗΣ Ε.Ε.

Σε μια προσπάθεια περαιτέρω διερεύνησης των επιπτώσεων της καινοτομίας στη χώρα μας προχωρούμε στη (συγκριτική) εμπειρική εκτίμηση της σχέσης Ε&Κ και οικονομικής μεγέθυνσης στη Ελλάδα, τη Φινλανδία (κράτος-μέλος της Ε.Ε. με υψηλές συνολικά επιδόσεις σε Ε&Κ) και την Ισπανία (κράτος-μέλος άμεσα συγκρίσιμο με τη χώρα μας). Συγκεκριμένα, εκτιμάται η λογαριθμική μορφή της παρακάτω εξίσωσης με τη χρήση παλινδρόμησης τύπου δύο σταδίων ελαχίστων τετραγώνων (single equation regression two-stage least squares - 2SLS) με βοηθητική μεταβλητή (instrumental variable). Η εξίσωση έχει την παρακάτω μορφή:

$$GDP = Ae^{lt} INV_t^{\alpha} EMP_t^{\beta} INN_t^{\gamma} HC_t^{\delta} e^{\epsilon} \quad (1)$$

όπου, GDP το ΑΕΠ (σε εκατ. Ευρώ, σταθερές τιμές 2005), Ae^{lt} όρος για την τεχνολογική πρόοδο, INN οι δαπάνες για Έρευνα και Καινοτομία (σε εκατ. Ευρώ, σταθερές τιμές 2005), HC , το ανθρώπινο κεφάλαιο (σε μέσα έτη εκπαίδευσης), INV οι επενδύσεις (σε εκατ. Ευρώ, σταθερές τιμές 2005 μείον τις επενδύσεις σε Ε&Κ) και EMP η απασχόληση (αριθμός απασχολούμενων ηλικίας 15-64). Τα δεδομένα προέρχονται από την EUROSTAT και το ανθρώπινο κεφάλαιο από τους Barro & Lee (2013). Ο υπολογισμός μικρού αριθμού παρατηρήσεων οι οποίες δεν είναι διαθέσιμες έγινε με τη χρήση γραμμικής προβολής (linear interpolation). Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τα αποτελέσματα της παλινδρόμησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Παλινδρομήσεις σχέσης οικονομικής μεγέθυνσης και δαπανών Ε&Κ					
	ΕΛΛΑΔΑ		ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ		ΙΣΠΑΝΙΑ
	(1)		(2)		(3)
Δ. Δαπάνες Ε&Κ	0,01 (0,49)		0,22 (0,00)	***	0,08 (0,06) **
Δ. Δαπάνες Ε&Κ (-1)	-0,05 (0,39)		0,05 (0,08)	*	-0,01 (0,88)
Δ. Δαπάνες Ε&Κ (-2)	0,06 (0,26)		0,00 (0,49)		-0,00 (0,78)
Δ. Ανθρώπινο Κεφάλαιο	0,81 (0,04) *		0,25 (0,00)	***	-0,82 (0,03) *
Δ. Ανθρώπινο Κεφάλαιο (-1)	-0,17 (0,28)		0,17 (0,01)	***	-0,05 (0,37)
Δ. Ανθρώπινο Κεφάλαιο(-2)	-0,01 (0,97)		0,05 (0,39)		-0,01 (0,39)
Δ. Επενδύσεις	0,20 (0,00) ***		0,25 (0,00)	***	0,05 (0,02) **
Δ. Επενδύσεις (-1)	0,05 (0,05) **		0,01 (0,18)	*	0,06 (0,01) **
Δ. Επενδύσεις (-2)	0,05 (0,08) *		0,07 (0,39)		-0,00 (0,49)
Δ. Απασχόληση	0,01 (0,00) ***		0,02 (0,00)	***	0,28 (0,00) ***
Δ. Απασχόληση (-1)	0,05 (0,05) **		0,05 (0,05)	**	0,07 (0,31)
Δ. Απασχόληση (-2)	-0,00 (0,49)		0,03 (0,38)		-0,03 (0,29)
R^2	0.86		0.89		0.78

Σημειώσεις: Εξαρτημένη μεταβλητή είναι το ΑΕΠ (τιμές 2005) και η περίοδος εξέτασης από 1981 έως 2012. Οι τιμές στις παρενθέσεις αφορούν τις p-values. *** στατιστικά σημαντικό στο 1%, ** στατιστικά σημαντικό στο 5%, * στατιστικά σημαντικό στο 10%. Ως βοηθητική μεταβλητή (instrumental variable) χρησιμοποιούνται οι επενδύσεις σε Ε&Κ με υστέρηση δύο ετών.

Τα αποτελέσματα των εκτιμήσεων υποδεικνύουν την έλλειψη επίδρασης των δαπανών Ε&Κ στο ΑΕΠ της Ελλάδος, καθώς ο συντελεστής είναι στατιστικά μη σημαντικός (βλ. στήλη 1). Η έλλειψη μια τέτοιας επίδρασης παρατηρείται κατά το ίδιο έτος εκτίμησης αλλά και με χρονική υστέρηση ενός ή δύο ετών (-1 και -2 αντίστοιχα). Η έλλειψη επίδρασης πιθανόν συνδέεται με το πολύ χαμηλό ποσοστό της δαπάνης αλλά και την περιορισμένη ζήτηση των επιχειρήσεων για Ε&Κ (ΓΓΕΤ, 2013). Αντίθετα, θετική και στατιστικά σημαντική είναι η επίδραση των καινοτόμων επενδύσεων στην Ισπανία (στήλη 3), με ιδιαίτερα αυξημένη στατιστική σημαντικότητα στη Φινλανδία (κατά το ίδιο έτος εκτίμησης και τον πρώτο χρόνο υστέρησης). Σημαντική είναι επίσης η επίδραση του ανθρώπινου κεφαλαίου σε όλες τις χώρες, γεγονός που υπογραμμίζει την θετική σχέση μεταξύ γνώσης και οικονομικής μεγέθυνσης. Τα παραπάνω εμπειρικά αποτελέσματα καταδεικνύουν ότι η μελλοντική αύξηση της δυνατότητας Ε&Κ μέσα από στοχευόμενες επενδύσεις μπορεί να έχει θετική επίπτωση στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Κάτι τέτοιο είναι σύμφωνο με τη σχετική εμπειρική βιβλιογραφία σε επίπεδο χωρών, Ε.Ε. και ΟΟΣΑ (βλ. μεταξύ άλλων Sveikauskas, 2007 και OECD, 2003).

1.4.3. Στόχοι και προγραμματισμός για την Ε&Κ (2014-2020)

1.4.3.1. Έρευνα και καινοτομία στον στρατηγικό σχεδιασμό της Ευρώπης 2020

Η πολιτική για την Ευρώπη 2020 προτάσσει τρεις αλληλοσχετιζόμενες προτεραιότητες, με την ανάπτυξη μιας οικονομίας βασιζόμενης στη γνώση και την καινοτομία, ή αλλιώς την *ευφυή εξειδίκευση* (smart specialization).³³ Η στρατηγική για την ευφυή εξειδίκευση αποτελεί μια ολοκληρωμένη – τόσο εθνικά όσο και τοπικά προσανατολισμένη – στρατηγική οικονομικού μετασχηματισμού με στόχο πέντε σημαντικά ζητήματα (Foray et al., 2009): (i) Εστιάζει στην υποστηρικτική πολιτική και τις επενδύσεις σε κομβικές εθνικές/περιφερειακές προτεραιότητες, προκλήσεις και ανάγκες για ανάπτυξη βασισμένη στη γνώση. (ii) Βασίζεται στα δυνατά σημεία κάθε χώρας/περιφέρειας, στα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα και στις δυνατότητες για αριστεία. (iii) Υποστηρίζει την τεχνολογική όσο και την πρακτικά εφαρμοσμένη καινοτομία και στοχεύει στην τόνωση των επενδύσεων από τον ιδιωτικό τομέα. (iv) Εμπλέκει πλήρως τους ενδιαφερόμενους φορείς και ενθαρρύνουν την καινοτομία και τον πειραματισμό. (v) Εμπεριέχει τη συνεχή παρακολούθηση και αξιολόγηση των πολιτικών και των δράσεων.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστηρίζει, επιπλέον, την ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ του Προγράμματος Horizon 2020 και των Προγραμμάτων που συγχρηματοδοτούνται από τα Διαρθρωτικά Ταμεία. Παράλληλα, η Ε.Ε. προωθεί ως στόχο την αναδιάρθρωση της πολιτικής για την καινοτομία σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της πρωτοβουλίας «Ένωση Καινοτομίας». Σε εθνικό επίπεδο, για την πραγματοποίηση του στόχου αυτού έχουν προταθεί πέντε Άξονες Αναπτυξιακής Στρατηγικής μεταξύ των οποίων και ο Άξονας: «Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, μετάβαση στην ποιοτική επιχειρηματικότητα, με αιχμή την καινοτομία και αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας». Στο πλαίσιο αυτού του άξονα, προτεραιότητα αποκτούν:

(i) Η έξυπνη, καινοτόμος και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη με έμφαση στην αναβάθμιση του παραγωγικού ιστού της χώρας και η σταδιακή μεταστροφή της εγχώριας επιχειρηματικότητας στην παραγωγή διεθνώς ανταγωνιστικών προϊόντων και υπηρεσιών υψηλής εγχώριας προστιθέμενης αξίας σε ολόκληρη την αλυσίδα αξίας των επιχειρήσεων. (ii) Η διαμόρφωση και αποτελεσματική υλοποίηση περιφερειακών στρατηγικών «*ευφυσών εξειδίκευσης*» με ενίσχυση της έρευνας, της τεχνολογικής ανάπτυξης και της καινοτομίας, αναβάθμιση των ανθρώπινων πόρων και αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων κάθε περιφέρειας. (iii) Η ανάπτυξη κουλτούρας επιχειρηματικής συνεργασίας και δικτυώσεων μεταξύ των βασικών φορέων (επιχειρήσεις, εργαζόμενοι, επιστημονική-ερευνητική κοινότητα, αρμόδιοι κρατικοί φορείς, ενώσεις καταναλωτών, περιβαλλοντικές οργανώσεις). (iv) Η στήριξη των επενδύσεων σε υποδομές, η ενίσχυση νέων και υφιστάμενων επιχειρήσεων, η κινητοποίηση του ιδιωτικού τομέα και η πρόσβαση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση.

³³ Βλ. European Commission (2013e), Europe 2020.

Οι στόχοι και οι προτεραιότητες αυτές συμβαδίζουν με τις εθνικές επιλογές όπως αυτές αποτυπώνονται στο Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων. Η συμβολή της έρευνας στην οικονομική ανάπτυξη είναι καταλυτική, όπως τεκμηριώνεται από μελέτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Ε.Ε.), οι οποίες τονίζουν ότι επένδυση στην Ε&Τ σε ποσοστό 3% σε ευρωπαϊκό μέσο όρο (Μ.Ο.) έως το 2020 θα μπορούσε να δημιουργήσει 3,7 εκατ. θέσεις εργασίας έως το 2025. Σύμφωνα με την ΓΓΕΤ (2013), ένας ρεαλιστικός, με βάση τις παρούσες συνθήκες, στόχος είναι το 0,67% του προβλεπόμενου ΑΕΠ για το 2020.

Συνολικά, ο στρατηγικός στόχος της χώρας για τον τομέα της Ε&Κ, είναι:

«Η αναδιάρθρωση και η ενίσχυση του τομέα έρευνας, τεχνολογίας και καινοτομίας ώστε να αποτελέσει το βασικό πυλώνα για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και της παραγωγικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων μέσω της παραγωγής, διάδοσης και ενσωμάτωσης της νέας γνώσης και της καινοτομίας στα υπάρχοντα αλλά και σε νέα παραγωγικά συστήματα και αλυσίδες αξίας, αντιμετωπίζοντας ταυτόχρονα τις νέες κοινωνικές και περιφερειακές ανισότητες που παράγονται από την έλλειψη πρόσβασης στη νέα τεχνολογία». (ΓΓΕΤ, 2013)³⁴

1.4.3.2. Προτάσεις τομεακής διάστασης της Ε&Τ στην Ελλάδα με βάση το ΣΕΣ 2014-2020

Σύμφωνα με τις προτάσεις της ΓΓΕΤ (2013), κατά τη νέα προγραμματική περίοδο, μια από τις βασικές κατευθύνσεις για τον σχεδιασμό της πολιτικής και των δράσεων της Ε&Κ είναι η εστίαση σε τομείς στους οποίους η Ελλάδα έχει ήδη σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο με κριτήρια ανταγωνιστικότητας και εξωστρέφειας. Στο πλαίσιο αυτό, κρίνεται απαραίτητη η ενθάρρυνση της ζήτησης και η αύξηση της συμμετοχής του ιδιωτικού τομέα σε δράσεις παραγωγής νέας γνώσης, σε συνδυασμό με την προώθηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων και της καινοτομίας για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων. Σύμφωνα με συγκριτική ανάλυση των βασικών μελετών για την ελληνική οικονομία και των τομέων προτεραιότητας που αναδεικνύονται μέσα από αυτές, οι τομείς προτεραιότητας στους οποίους κυρίως αναζητούνται οι στρατηγικές ευφυούς εξειδίκευσης είναι:

- Τρόφιμα & Βιο-αγροδιατροφή
- Ενέργεια
- Νέα Υλικά
- Περιβάλλον & Διαχείριση Αποβλήτων
- Υποδομές & Υπηρεσίες Υγείας
- Πληροφορική & Επικοινωνίες
- Μεταφορές & Logistics

³⁴ Ο στόχος αυτός αντιστοιχεί στον Θεματικό Στόχο 1 του Κοινού Στρατηγικού Πλαισίου των 5 Διαρθρωτικών Ταμείων της Ε.Ε.: Ενίσχυση της Έρευνας, Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας (ΓΓΕΤ, 2013).

- Άλλοι τομείς στρατηγικής σημασίας (πολιτισμός, τουρισμός, ναυτιλία, εκπαίδευση κ.α.).

Σύμφωνα με την ΓΓΕΤ οι τομείς αυτοί σε μεγάλο βαθμό συμπίπτουν και με τα πεδία του 7ου Προγράμματος Πλαισίου για την Έρευνα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στα οποία οι Ελληνικοί φορείς εμφανίζουν τις καλύτερες επιδόσεις. Παράλληλα, αναδεικνύονται ως στρατηγικής σημασίας και οι τομείς της θαλάσσιας οικονομίας και αλιείας, όπως και οι κοινωνικοοικονομικές και ανθρωπιστικές επιστήμες οι οποίες μπορούν να συμβάλουν στην προώθηση των στρατηγικών «ευφυσών εξειδίκευσης». Σημαντική προς την κατεύθυνση της συμβολής της έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης στην καινοτομία είναι η συνεργασία της ΓΓΕΤ με τον ΣΕΒ και τον ΣΕΒΤ, με τον προσδιορισμό 55 τεχνολογιών αιχμής και 35 αλυσίδων αξίας οι οποίες δημιουργούν νέες αναδυόμενες αγορές, αλλά και αναδεικνύουν και αξιοποιούν τα ερευνητικά αποτελέσματα από τους ελληνικούς ερευνητικούς φορείς στα πλαίσια των προγραμμάτων ΕΣΠΑ, FP7, Γ'ΚΠΣ. Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι οι τομείς που αναδεικνύονται σε αυτή τη χρονική περίοδο, θα πρέπει να θεωρηθούν και ως κινητήριες δυνάμεις ανάπτυξης (growth drivers) και για άλλους τομείς, οι οποίοι δεν αποτελούν πρώτη προτεραιότητα.

1.4.4. Ένα νέο πλαίσιο πολιτικής για την Ε&Κ στην Ελλάδα: δράσεις και προτάσεις πολιτικής

Στην τελευταία ενότητα του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάζεται το πλαίσιο πολιτικής για την Ε&Κ μαζί με σειρά προτεινόμενων δράσεων και προτάσεων πολιτικής.³⁵ Οι δράσεις και πολιτικές που παρουσιάζονται απορρέουν από τα προβλήματα του τομέα της Ε&Κ στην Ελλάδα και συνοπτικά αναδεικνύουν τα θέματα της: α) ενδυνάμωσης της βασικής έρευνας, β) ενίσχυσης του ανθρώπινου δυναμικού, γ) μετάβασης των καινοτόμων ιδεών στον παραγωγικό ιστό (εμπορευσιμότητα), και δ) αναμόρφωσης του θεσμικού, νομικού και φορολογικού πλαισίου που αφορά τα καινοτόμα προϊόντα και υπηρεσίες.

1.4.4.1. Πλαίσιο πολιτικής για την Ε&Κ

Κεντρικός άξονας της νέας πολιτικής για την Ε&Κ οφείλει να είναι η στοχευόμενη μεσο-μακροχρόνια στρατηγική με στόχο την καλύτερη ανάπτυξη, αξιοποίηση και υιοθέτηση της καινοτομίας. Η υιοθέτηση ενός νέου παραγωγικού μοντέλου με κεντρικό σημείο αναφοράς την «ευφυή εξειδίκευση» και την ενισχυμένη Ε&Κ προϋποθέτει την επιτυχή συνεργασία τριών βασικών παραγόντων (Hermann & Kritikos, 2013):

(i) ενός ερευνητικού δυναμικού υψηλού επιπέδου και ερευνητικών κέντρων με προσανατολισμένο στόχο στην ερευνητική «αριστεία»,

³⁵ Η συγγραφή της ενότητας αυτής επωφελήθηκε σημαντικά από συζητήσεις με τους, κ. Αχιλλέα Μητσό, Καθηγητή Πανεπιστημίου Αιγαίου και πρώην Γενικό Διευθυντή Έρευνας στην Ε.Ε. και την κ. Ευαγγελία Σοφιανού, Διευθύντρια Σχεδιασμού και Προγραμματισμού στην ΓΓΕΤ, τους οποίους και ευχαριστώ θερμά.

- (ii) επιχειρηματίες που κατέχουν τις κατάλληλες δεξιότητες για τη δημιουργία νέων καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών και παράλληλα μπορούν να αντιληφθούν το επιχειρηματικό ρίσκο που είναι συνδεδεμένο με τέτοιου είδους επενδύσεις, και
- (iii) διοικητικά στελέχη που είναι ικανά να μεταφέρουν την πρότυπη καινοτομία σε εμπορεύσιμα προϊόντα και υπηρεσίες (Caliendo et al., 2011).

1.4.4.2. Δράσεις και προτάσεις πολιτικής

Η παρακάτω ενότητα παρουσιάζει μια σειρά δράσεων και προτάσεων πολιτικής για την ενδυνάμωση και ενσωμάτωση της Ε&Κ από τον παραγωγικό ιστό της χώρας. Στο σύνολό της, η δέσμη των δράσεων μπορεί να λογιστεί ως μια συνολική στρατηγική ενίσχυσης της Ε&Κ στην Ελλάδα.

Ερευνητική «Αριστεία»

Η μελλοντική πολιτική της χώρας για την Ε&Κ οφείλει να δώσει έμφαση στην ερευνητική ποιότητα και την «αριστεία» ως αναγκαίο πυλώνα για την ενδυνάμωση του υπόβαθρου καινοτομίας της χώρας. Κρίσιμη είναι η υποστήριξη και ενδυνάμωση των ερευνητικών κέντρων της χώρας και η προώθηση της δικτύωσής τους με άλλα διεθνή και ευρωπαϊκά κέντρα «Αριστείας». Η ενίσχυση της βασικής έρευνας θα βοηθήσει στην αύξηση του ερευνητικού υπόβαθρου και ικανότητας της χώρας με άμεση επίπτωση στην εφαρμοσμένη Ε&Α και τη διάχυσή της στην παραγωγική δραστηριότητα.

Με βάση το Ερευνητικό Πλαίσιο Horizon 2020, δύο συγκεκριμένες δράσεις μπορούν να βοηθήσουν στον παραπάνω στόχο: (α) η δράση ERA Chairs χρηματοδοτεί την προσέλκυση και μακροχρόνια παραμονή διακεκριμένων ερευνητών σε ΑΕΙ και ερευνητικά κέντρα σε περιφέρειες στόχους, και (β) η δράση «Teaming Excellence» χρηματοδοτεί τη δημιουργία παραρτημάτων πανεπιστημίου και ερευνητικών ιδρυμάτων εξωτερικού στις υπό μετάβαση περιφέρειες της χώρας. Με αυτό τον τρόπο τεχνογνωσία αλλά και η φήμη ιδρυμάτων του εξωτερικού μπορεί να αξιοποιηθεί για την προσέλκυση ερευνητών στην Ελλάδα (Laurson, 2012).

Επέκταση των ερευνητικών δραστηριοτήτων

Η ενδυνάμωση της έρευνας στη χώρα είναι αναγκαίο να συμπεριλάβει και την καλύτερη εξάπλωση της έρευνας σε επιλεγμένους επιχειρηματικούς τομείς που έχουν επιλεγεί από το νέο παραγωγικό μοντέλο της οικονομίας. Η παραπάνω επέκταση των ερευνητικών δραστηριοτήτων θα πρέπει να συνδυαστεί με την κατάλληλη δικτύωση (knowledge spillovers) με την τριτοβάθμια εκπαίδευση και τα κέντρα «αριστείας» (clusters) αλλά και την έρευνα και σχεδιασμό καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών από νέες και δραστήριες επιχειρήσεις (start-ups).

Χρηματοδότηση Καινοτόμων Δράσεων

Η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων (νέων ή/και υφιστάμενων) και του ρίσκου που εμπεριέχουν οι δραστηριότητές τους αποτελεί ένα από τα κύρια προβλήματα της επιχειρηματικότητας στη χώρα μας αλλά και στην Ευρώπη. Μετά την υλοποίηση των καινοτόμων ιδεών σε νέα διεθνώς εμπορεύσιμα προϊόντα και υπηρεσίες η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων πρέπει να γίνεται με βάση έναν σχεδιασμό που θα περιλαμβάνει την έννοια του (υπολογισμένου) ρίσκου αλλά και της μελλοντικής ζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών παγκοσμίως. Το παραπάνω περιλαμβάνει σειρά ενεργειών, όπως:

Διερεύνηση της μελλοντικής ζήτησης

Δημιουργία κοινού συμβουλευτικού οργάνου μεταξύ επιχειρηματικών οργανώσεων (ΣΕΒ, ΣΕΒΕ κ.ά.), Δημοσίου (Υπουργείο Ανάπτυξης, ΓΓΕΤ) και αντίστοιχων ερευνητικών κέντρων για διερεύνηση των μελλοντικών τάσεων ζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών, σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Με αυτό τον μηχανισμό μειώνεται το ρίσκο αποτυχίας των επιχειρηματικών χρηματοδοτήσεων και συνδυάζονται οι γνώσεις για την καλύτερη «όσμωση» της μελλοντικής ζήτησης. Η ανίχνευση και μελέτη των νέων καταναλωτικών προτύπων και η διεύρυνσή τους αποτελεί το ζητούμενο για την επιτυχία της νέας επιχειρηματικότητας.

Εργαλεία για τη χρηματοδότηση καινοτόμων επιχειρήσεων

Η χρηματοδότηση καινοτόμων επιχειρηματικών ιδεών (από νέες αλλά και υφιστάμενες επιχειρήσεις) περιέχει από τη φύση της την έννοια του ρίσκου. Η ανάληψη (υπολογισμένου) ρίσκου, αλλά και η αποτυχία σειράς επιχειρηματικών δράσεων, περιλαμβάνεται εξ ορισμού στα πλαίσια μιας στρατηγικής για την E&K. Μια επιτυχημένη πολιτική για την E&K πρέπει να περιλαμβάνει μηχανισμούς για τη μείωση του κινδύνου αποτυχίας μέσα από συμβουλευτικές δράσεις και ενέργειες καθοδήγησης των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών.

Σημαντική παράμετρος της επιτυχημένης προσέλκυσης κεφαλαίων αποτελεί η ευδοκίμηση της βασικής έρευνας, όπως αυτή περιγράφεται από την ερευνητική «αριστεία», τη δικτύωση ερευνητικών προσπαθειών και την προσέλκυση ερευνητών υψηλού επίπεδου. Παρακάτω παρατίθενται σειρά προτάσεων για την επιτυχή χρηματοδότηση καινοτόμων επιχειρηματικών δράσεων.³⁶

Οι «Επιχειρηματικοί Άγγελοι» (Business Angels). Ο θεσμός των «Επιχειρηματικών Αγγέλων» (ΕΑ) αφορά μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που είτε είναι στη φάση της σύστασης (pre-seed) είτε έχουν μόλις ξεκινήσει τη λειτουργία τους (seed). Η συγκεκριμένη επενδυτική δραστηριότητα περιλαμβάνει τους επιχειρηματίες, τους επιχειρηματικούς «αγγέλους» και τους διαχειριστές των κεφαλαίων οι οποίοι προέρ-

³⁶ Οι προτεινόμενες δράσεις προέρχονται από τη μελέτη του ΚΕΠΕ με τίτλο «Δράσεις Ανάσχεσης της Ύφεσης» (Ιανουάριος 2013). Συγγραφέας της ενότητας είναι ο κ. Ι. Παναγόπουλος.

χονται από το δίκτυο των Επιχειρηματικών Αγγέλων. Οι ΕΑ είναι πρόσωπα ή/και φορείς που πληρούν συγκεκριμένα ποιοτικά κριτήρια και είναι πρόθυμοι να παρέχουν γνώση και χρήμα στη δημιουργία ενός νέου επενδυτικού δικτύου (π.χ. από τον χώρο του ΣΕΒ, ΣΒΒΕ, Ε.ΕΝ.Ε, επενδυτές από τον χώρο της ναυτιλίας, Έλληνες της ομογένειας, και μεμονωμένοι ιδιώτες επενδυτές). Επιπροσθέτως μπορούν να ομαδοποιηθούν με βάση το επενδυτικό τους ενδιαφέρον. Ουσιαστικά οι ΕΑ, με την τεχνογνωσία που κατέχουν, δρουν συμβουλευτικά καθοδηγώντας τους επιχειρηματίες σε κρίσιμες αποφάσεις τους. Την επενδυτική πορεία και στρατηγική του δικτύου αναλαμβάνει ο διαχειριστής (TANEO, 2012).

Η δημιουργία ταμείου βοήθειας για νέους καινοτόμους επιχειρηματίες (Microfinance Loan Fund). Ακολουθώντας το παράδειγμα της Ιρλανδίας (Action Plan for Jobs, 2012) θα μπορούσε η πολιτεία να δημιουργήσει ένα εξειδικευμένο και καταρτισμένο ταμείο που σκοπό θα είχε να βοηθήσει τις καινοτόμες μικρές νέες επιχειρήσεις (start-ups) οι οποίες απασχολούν μέχρι 10 άτομα. Το ταμείο αυτό θα μπορούσε να παρέχει χρηματοδότηση (στην Ιρλανδία παρέχει 10.000 έως 20.000 Ευρώ) για επιχειρηματικές προτάσεις που δεν θα έχουν εγκριθεί από τις τράπεζες λόγω και των προβλημάτων ρευστότητας που υπάρχουν. Το εν λόγω ταμείο θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από το ΕΣΠΑ. Έμφαση στην παραπάνω αλλά και την προηγούμενη πρόταση χρηματοδότησης νέων καινοτόμων ιδεών πρέπει να δοθεί στη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα κατά τους πρώτους μήνες δημιουργίας τους, καθώς εκεί εντοπίζονται συνήθως τα κυριότερα προβλήματα τους (Caliendo and Kritikos, 2010). Το υπό ίδρυση Ελληνικό Επενδυτικό Ταμείο (Institution for Growth in Greece), που έχει ως στόχο τη διοχέτευση πόρων σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις και τη χρηματοδότηση έργων υποδομής, θα μπορούσε να ειδικευτεί σε θέματα χρηματοδότησης καινοτομίας.

Εξαίρεση δαπανών Ε&Κ από το Πρόγραμμα Δημοσιονομικής Προσαρμογής

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα, η ΓΓΕΤ εκτιμά ότι με βάση την παρούσα οικονομική συγκυρία η συνολική χρηματοδότηση για την Ε&Κ το 2020 θα φτάσει στο 0,67% του ΑΕΠ, με τον στόχο της Ευρώπης 2020 να έχει τεθεί στο 2%. Σύμφωνα με το Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων (Υπουργείο Οικονομικών, 2013) η έμφαση στην Ε&Κ ως κινητήρια δύναμη της μελλοντικής ανάπτυξης προϋποθέτει την εξαίρεση τέτοιων επενδύσεων από το Πρόγραμμα Δημοσιονομικής Προσαρμογής. Παρόμοια μέτρα για την ενίσχυση της Ε&Κ έχει αναλάβει η Πορτογαλία και η Ιρλανδία (ποσοστό 3% και 2% του ΑΕΠ, αντίστοιχα, έως το 2020).

Θεσμικό, νομικό και φορολογικό πλαίσιο για την Ε&Κ

Το θεσμικό και νομικό πλαίσιο στη χώρα μας αναφορικά με την επιχειρηματικότητα είναι συχνά δαιδαλώδες και αντιπαραγωγικό (Doing Business-Greece, 2014 και European Commission, 2009). Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την καινοτομία, οι διαδικασίες κατοχύρωσης διπλωμάτων ευρεσιτεχνίας (πατέντες), που αφορούν την προστασία της βιομηχανικής ιδιοκτησίας, είναι ιδιαίτερα χρονοβόρες και γραφειοκρατικές (Hermann &

Kritikos, 2013). Επίσης, ο μηχανισμός και το πλαίσιο αξιοποίησης προγραμμάτων της Ε.Ε. είναι ιδιαίτερα δυσλειτουργικός, τόσο από πλευράς επιχειρήσεων (ανάγκη εξειδικευμένων γνώσεων, αυξημένος χρόνος ενασχόλησης) όσο και από πλευράς δημόσιας διοίκησης (γραφειοκρατία, έλεγχοι, χρόνος αποπληρωμών).

Το φορολογικό πλαίσιο που αφορά τις επενδύσεις σε Ε&Κ στη χώρα μας είναι ιδιαίτερα περιοριστικό και με έλλειψη στόχευσης. Το αποτέλεσμα είναι να δρα ως αντிகίνητρο για τις τεχνολογικές και καινοτόμες δραστηριότητες των επιχειρήσεων. Η πολιτεία πρέπει να χαράξει μια σαφή και μακροχρόνια φορολογική στρατηγική για τις επενδύσεις στις Ε&Κ. Ο επιχειρηματικός κόσμος έχει προτείνει τέτοιες ρυθμίσεις, που χρήζουν επεξεργασίας, ώστε να μπορούν να προσαρμοστούν και να ειδικευτούν σε επενδύσεις και δραστηριότητες Ε&Κ. Συγκεκριμένα, ο ΣΕΒ (βλ. ΣΕΒ, 2013) προτείνει: (i) Απαλλαγή φορολόγησης μέρους των κερδών (ποσοστό 40%) όταν τα κέρδη χρησιμοποιούνται για την αγορά τεχνολογικού εξοπλισμού, σε επιχειρήσεις με ετήσιο κύκλο εργασιών μέχρι 2 εκατ. Ευρώ. (ii) Θέσπιση δημιουργίας ειδικού αποθεματικού επενδύσεων τριετίας, που θα φορολογείται με ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό κατά την δημιουργία του (πρόταση για 5%). Μετά την πραγματοποίηση των επενδύσεων θα κεφαλαιοποιείται χωρίς άλλη επιβάρυνση. (iii) Παροχή ειδικών κινήτρων μέσω της φορολογίας για την άσκηση εξωστρεφούς δραστηριότητας (κατάργηση εισφοράς Ν.128/75 και χαρτοσήμου ταμειακών διευκολύνσεων κ.ά.).

Εκπαιδευτικό σύστημα και επαγγελματική κατάρτιση

Η δημιουργία καινοτομίας και η επιτυχημένη αξιοποίησή της από την παραγωγική διαδικασία έχει ως εφαλτήριο το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας και την ποιότητα της παρεχόμενης γνώσης. Ένα προηγμένο εκπαιδευτικό σύστημα επιδρά άμεσα στην ικανότητα καινοτομίας μιας οικονομίας μέσα από την ποιοτική αύξηση του ανθρώπινου κεφαλαίου και συγκεκριμένα μέσα από τη συνολική γνώση, τις ικανότητες και τα ουσιαστικά προσόντα των εργαζομένων της (Baumol, 2005). Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα συχνά επικεντρώνεται στη μεταφορά υπάρχουσας γνώσης και όχι στην δημιουργία καινούργιας. Το παραπάνω είναι εμφανές αν παρατηρήσουμε τις επιδόσεις των Ελλήνων μαθητών με βάση διεθνείς ποιοτικές έρευνες π.χ. PISA και TALIS (OECD, 2011). Η ποιότητα της διδασκαλίας στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι σύμφωνα με διεθνείς μελέτες το κύριο συστατικό της μελλοντικής αύξησης του ανθρώπινου κεφαλαίου (LSE Growth Commission, 2012).³⁷ Χαρακτηριστικά, πρόσφατη έκθεση φορέα της Επιτροπής δείχνει στροφή της μελλοντικής επαγγελματικής διάρθρωσης στην Ευρώπη προς θέσεις απασχόλησης που χαρακτηρίζονται από ένταση γνώσης και δεξιοτήτων όπως οι υψηλού επιπέδου διοικητικές και τεχνικές θέσεις απασχόλησης, με σαφή ροπή προς την καινοτομία (CEDEFOP, 2013).

Επίσης, είναι αναγκαίο να ενισχυθεί η ουσιαστική επαγγελματική εκπαίδευση των εργαζομένων σε συνδυασμό με την αύξηση της επιχειρηματικής παιδείας των εργο-

³⁷ Περισσότερες προτάσεις για το ανθρώπινο κεφάλαιο παρουσιάζονται στο Κεφάλαιο 3 της μελέτης.

δοτών. Η σύμπραξη μεταξύ ιδιωτών και πολιτείας για τον σχεδιασμό επαγγελματικών προγραμμάτων θα είναι ιδιαίτερα επωφελής, κάνοντας χρήση ευρωπαϊκών ειδικευμένων προγραμμάτων μαθητείας π.χ. στο εξωτερικό ή σε επιλεγμένους τομείς έντασης γνώσης (προγράμματα εργασιακής εμπειρίας Leonardo da Vinci). Τέλος, στη χώρα μας εδρεύει το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης (CEDEFOP) που μπορεί ουσιαστικά να βοηθήσει στη μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών σε θέματα απόκτησης επαγγελματικής εμπειρίας και δεξιοτήτων.

1.4.5. Επίλογος

Είναι σημαντικό για τη χώρα μας να αναδιαρθρώσει και να ενισχύσει ποιοτικά το επιχειρηματικό της περιβάλλον ώστε καινοτόμες δράσεις, τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα, να βρουν πρόσφορο έδαφος. Επενδύοντας στις ανθρώπινες γνώσεις και δεξιότητες, ενδυναμώνοντας τους θεσμούς, και διατηρώντας ως βάση μια μακροχρόνια πολιτική για την Ε&Κ, η Ελλάδα θα μπορέσει να αυξήσει την ανταγωνιστικότητά της στις διεθνείς αγορές και να βρεθεί σε τροχιά βιώσιμης ανάπτυξης.

1.5. Βασικές αρχές για τη χάραξη ενός νέου βιώσιμου αναπτυξιακού μοντέλου

Όπως προκύπτει από την ανάλυση των προηγούμενων κεφαλαίων, η αρνητική εξέλιξη των βασικών οικονομικών μεγεθών της ελληνικής οικονομίας τα τελευταία χρόνια σε μικρό μόνο βαθμό μπορεί να αποδοθεί στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική και οικονομική κρίση. Κύρια αιτία των δυσμενών οικονομικών εξελίξεων είναι η συσσώρευση εσωτερικών και εξωτερικών ελλειμμάτων, οι σοβαρές διαρθρωτικές αδυναμίες και η σημαντική εξασθένηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Με τη σειρά τους, οι μακροοικονομικές ανισορροπίες και οι παρελκόμενες πιέσεις που συσσωρεύτηκαν στο οικονομικό σύστημα είναι το αποτέλεσμα ενός παρωχημένου οικονομικού υποδείγματος πάνω στο οποίο βασίστηκε η οικονομική ανάπτυξη της χώρας τις τελευταίες δεκαετίες.

Αν κάποιος ήθελε να συνοψίσει σε μερικές μόνο προτάσεις τα βασικά μειονεκτήματα αυτού του αναπτυξιακού υποδείγματος, τότε σίγουρα θα αναφερόταν: (α) στον κυρίαρχο ρόλο της εγχώριας ζήτησης με βασικούς πρωταγωνιστές την ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση, (β) την αδυναμία της εγχώριας παραγωγικής βάσης να διευρυνθεί και να ανταποκριθεί στα πρότυπα του Έλληνα καταναλωτή, (γ) την υπέρμετρη μεγέθυνση του δημόσιου τομέα και (δ) την εσωστρέφεια που χαρακτηρίζει γενικότερα τον παραγωγικό ιστό της χώρας.

Οι παρατηρήσεις αυτές, σε συνδυασμό με τη σημερινή οικονομική δυσπραγία, επισημαίνουν την ανάγκη μετάβασης της οικονομίας σε ένα νέο πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης. Από την εφαρμογή ενός νέου αναπτυξιακού προτύπου αναμένεται ότι θα τεθούν τα θεμέλια για την επάνοδο της οικονομίας σε μια τροχιά σταθερής και βιώσιμης ανάπτυξης η οποία θα στηρίζεται στην κοινωνία της γνώσης και την εξωστρέφεια, θα

προστατεύει το περιβάλλον και θα προασπίζει τα κοινωνικά και ανθρώπινα δικαιώματα των πολιτών. Ταυτόχρονα και σύμφωνα με τις επίσημες δηλώσεις της πολιτικής ηγεσίας της χώρας, προσδοκάται ότι η νέα αναπτυξιακή στρατηγική θα επισπεύσει την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας και επομένως της απασχόλησης της εργασίας.

Χωρίς αμφιβολία οι στόχοι είναι σαφείς και ωραία διατυπωμένοι. Δυστυχώς όμως, η οριοθέτηση των πλαισίων εντός των οποίων πρέπει να κινηθεί η ελληνική οικονομία προκειμένου να πετύχει αυτούς τους στόχους είναι ένα εξαιρετικά πιο σύνθετο και δύσκολο εγχείρημα. Πράγματι, παρά τις κατά καιρούς τάσεις που εκδηλώνονται στους κόλπους της παγκόσμιας ακαδημαϊκής κοινότητας, η οικονομική θεωρία έχει αποτύχει να προτείνει ένα ενιαίο και καθολικά εφαρμόσιμο αναπτυξιακό πρότυπο. Η διεθνής εμπειρία επίσης μαρτυρά ότι οι αναπτυξιακές πολιτικές, που κατά καιρούς έχουν χρησιμοποιηθεί από σχετικά ομοειδείς χώρες, αποκλίνουν σημαντικά ως προς το μείγμα των επιμέρους οικονομικών πολιτικών και των ενδιάμεσων στόχων. Αυτό συμβαίνει διότι η ιστορική διαδρομή που συμπεριλαμβάνει τα λάθη και τις επιτυχίες του παρελθόντος, η τρέχουσα πορεία των βασικών μακροοικονομικών μεταβλητών και οι μεταξύ τους αλληλεξαρτήσεις, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα ή μειονεκτήματα, η συμμετοχή ή η αποχή από υπερεθνικούς οικονομικούς σχηματισμούς και οι παρελκόμενες εθνικές δεσμεύσεις και, τέλος, τα περιθώρια οικονομικής πολιτικής αποτελούν όλα σημαντικούς παράγοντες οι οποίοι διαφέρουν σημαντικά από χώρα σε χώρα.

Αν και έμμεσο, το μήνυμα της παραπάνω παραγράφου είναι απλό και δε χωρά παρερμηνείες: Έτοιμες λύσεις για την ελληνική οικονομία δεν υπάρχουν. Η επάνοδος της χώρας σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης προϋποθέτει την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου αναπτυξιακού προγράμματος το οποίο για να είναι αποτελεσματικό και γρήγορης απόδοσης, θα πρέπει πρωτίστως να είναι ρεαλιστικό. Ρεαλισμός εδώ σημαίνει τρία πράγματα: Πρώτον, την καταγραφή και αποφυγή των ολιγωριών και λαθών του παρελθόντος, δεύτερον, την επιλογή μέτρων πολιτικής εντός των περιθωρίων οικονομικής πολιτικής που διαθέτει σήμερα η κυβέρνηση και, τρίτον, τη διατύπωση ενδιάμεσων στόχων οι οποίοι από τη μία θα είναι εφικτοί με βάση τα διαθέσιμα εργαλεία πολιτικής και από την άλλη θα συνδράμουν στην επίτευξη των απώτερων στόχων του προγράμματος.

Το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα υπό το πρίσμα της συνολικής ζήτησης: Τα λάθη του παρελθόντος και οι νέες προτεραιότητες

Με γνώμονα τα προαναφερθέντα και δεδομένης της πρόσφατης ιστορικής διαδρομής της χώρας πρέπει να εγκαταλειφθεί η αντίληψη και η μέχρι πρότινος πρακτική που όριζε τον δημόσιο τομέα ως βασικό μοχλό οικονομικής ανάπτυξης. Το υψηλό δημόσιο χρέος και η έλλειψη εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών, οι δεσμεύσεις προς τους δανειστές της χώρας και γενικότερα η επιτακτική ανάγκη για δημοσιονομική πειθαρχία δεν αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης της θέσης αυτής. Για

διαφορετικούς αλλά εξίσου σημαντικούς λόγους η επανεκκίνηση της οικονομίας δεν μπορεί να βασιστεί στην ιδιωτική κατανάλωση, ειδικά όταν η τελευταία χαρακτηρίζεται από υψηλή ροπή για εισαγωγές και ταυτόχρονα στηρίζεται στη διόγκωση του ιδιωτικού χρέους των ήδη υπερχρεωμένων ελληνικών νοικοκυριών. Είναι σχεδόν προφανές ότι η αύξηση της εγχώριας ζήτησης μέσω της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης θα εξουδετερωνόταν σε μεγάλο βαθμό από τη διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών, καθιστώντας έτσι την όποια ανάκαμψη εύθραυστη και μικρής διάρκειας.

Υπό αυτούς τους περιορισμούς, οι βασικοί πυλώνες ανάκαμψης από την πλευρά της ζήτησης δεν μπορεί να είναι άλλοι από τις επενδύσεις παραγωγικού χαρακτήρα (κυρίως ιδιωτικές αλλά και δημόσιες) και την εξωτερική ζήτηση. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η αύξηση των επενδύσεων των επιχειρήσεων, καθώς μόνο από αυτές μπορεί να προκύψει τόσο η αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ εγχώριας προσφοράς και ζήτησης όσο και η δυνατότητα διείσδυσης στις αγορές του εξωτερικού. Με άλλα λόγια, από τις επενδύσεις του επιχειρηματικού κόσμου και την επακόλουθη αύξηση του παραγωγικού δυναμικού της χώρας αναμένεται σε πρώτη φάση η μερική υποκατάσταση των εισαγωγών με ελληνικά προϊόντα και η αύξηση των μεριδίων των τελευταίων στις ξένες αγορές. Σε βάθος χρόνου το ιδεατό θα ήταν η ανατροπή μιας χρόνιας κατάστασης εμπορικών ελλειμμάτων με τη μετατροπή αυτών σε πλεονάσματα.

Εκσυγχρονισμός του παραγωγικού προτύπου της χώρας μέσω της ενίσχυσης του τομέα παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών

Πέρα από την ενίσχυση της εγχώριας ζήτησης, η επίτευξη ενός υψηλού ρυθμού παραγωγικών επενδύσεων θα είναι μικρής και βραχύβιας απόδοσης, εάν δεν διασφαλιστεί ότι το μεγαλύτερο μέρος των επενδύσεων θα κατευθυνθεί στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών. Όπως ήδη αναφέρθηκε, η εσωστρέφεια και ολιγορία του επιχειρηματικού κόσμου μέχρι σήμερα να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του Έλληνα και ξένου καταναλωτή αποτελούν μια από τις βασικότερες αιτίες των υψηλών εμπορικών ελλειμμάτων. Επιπλέον, είναι γεγονός ότι η υπερσυγκέντρωση επιχειρήσεων στην παραγωγή μη εξαγωγίμων αγαθών και υπηρεσιών, σε συνδυασμό με το μικρό μέγεθος της ελληνικής αγοράς, λειτουργούσε πάντα ως τροχοπέδη στην ανάπτυξη των ελληνικών επιχειρήσεων και στη δημιουργία οικονομικών κλίμακας.

Αντίθετα, από τη δραστηριοποίηση στην παραγωγή εξαγωγίμων αγαθών και υπηρεσιών μπορούν να προκύψουν σημαντικά πλεονεκτήματα, τα οποία δεν περιορίζονται στο μέγεθος των επιχειρήσεων και τις οικονομίες κλίμακας. Στην παρούσα φάση, για παράδειγμα, οι επιχειρήσεις με εξαγωγικό προσανατολισμό έχουν την ευκαιρία να αντισταθμίσουν τις απώλειες που οφείλονται στην αναμικτή εσωτερική ζήτηση με πωλήσεις στις αγορές του εξωτερικού. Η επιπλέον αυτή επιλογή έχει πολλαπλασιαστικά οφέλη, αφού προσφέρει τη δυνατότητα διατήρησης όχι μόνο του παραγωγικού δυναμικού των επιχειρήσεων αλλά και των θέσεων εργασίας σε επίπεδα αντίστοιχα με

αυτά που επικρατούσαν πριν την έλευση της κρίσης. Πέρα όμως από την τρέχουσα συγκυρία, η έκθεση στον διεθνή ανταγωνισμό αυξάνει τις πιέσεις για βελτίωση της παραγωγικότητας, τεχνολογική αναβάθμιση και καινοτομία. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι οι σημαντικότερες τεχνολογικές και οργανωτικές βελτιώσεις προέρχονται από τη ραχοκοκαλιά των εξαγωγικών κλάδων που δεν είναι άλλη από τη μεταποίηση.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι είναι ουσιώδους σημασίας η αλλαγή της τομεακής διάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας υπέρ του τομέα παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Όμως, όπως έχει ήδη τονιστεί, η εξαγωγή συμπερασμάτων και η διατύπωση (ενδιάμεσων) στόχων δεν είναι από μόνα τους αρκετά για τον ορισμό ενός αναπτυξιακού προγράμματος. Απαιτείται παράλληλα η ανίχνευση των μηχανισμών διαμέσου των οποίων η οικονομία θα οδηγηθεί στην επιθυμητή πορεία. Στο σημείο αυτό είναι που αρχίζουν οι δυσκολίες. Πώς θα πειστεί ο ελληνικός επιχειρηματικός κόσμος – ή έστω ένα τμήμα αυτού – να προχωρήσει στις επιθυμητές επενδύσεις σε έναν τομέα που ομολογουμένως η χώρα έχει λίγα συγκριτικά πλεονεκτήματα και μάλιστα υπό το καθεστώς της μεγάλης αβεβαιότητας που ισχύει σήμερα; Ποια περιθώρια οικονομικής πολιτικής έχει η ελληνική κυβέρνηση προκειμένου να ενισχύσει τη επιδιωκόμενη μετάβαση και ποιος είναι ο ρόλος της αγοράς;

Ο ρόλος της πολιτείας και των αγορών στην μεταφορά πόρων από τον τομέα μη εξαγωγικών αγαθών και υπηρεσιών στον τομέα παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών

Η διεθνής εμπειρία παρέχει πληθώρα σύγχρονων και ιστορικών παραδειγμάτων χωρών οι οποίες έχουν κάνει χρήση συμβατικών ή μη συμβατικών εργαλείων οικονομικής πολιτικής προκειμένου να ενισχύσουν τους εξαγωγικούς τομείς τους και ειδικά τους κλάδους της μεταποίησης. Κλασικά παραδείγματα τέτοιων πολιτικών είναι οι στοχευόμενες κρατικές δαπάνες (δηλαδή οι αυξημένες παραγγελίες του Δημοσίου σε εγχώριες βιομηχανίες), οι φορολογικές ελαφρύνσεις και η υποτίμηση του εθνικού νομίσματος. Επιπρόσθετα, δεν είναι λίγες οι φορές που αυτές οι πολιτικές συνοδεύτηκαν από λιγότερο συμβατικά μέσα όπως είναι οι επιδοτήσεις των εξαγωγών και η επιβολή υψηλών δασμών και ποσοστώσεων επί των εισαγωγών.

Αν και τα περισσότερα από τα παραπάνω μέτρα αποδείχθηκαν αποτελεσματικά – αυτό τουλάχιστον επιβεβαιώνει η σημερινή ηγετική θέση των βιομηχανιών των χωρών που τα χρησιμοποίησαν – η δεινή δημοσιονομική θέση της χώρας, η χρήση ενιαίου νομίσματος και, τέλος, οι διεθνείς συμφωνίες και κανόνες που διέπουν τη λειτουργία των υπερεθνικών οικονομικών σχηματισμών στους οποίους συμμετέχει η Ελλάδα δεσμεύουν την ελληνική κυβέρνηση από την υιοθέτηση αντίστοιχων μέτρων. Αυτό σημαίνει ότι το κύριο βάρος του συντονισμού και της διοχέτευσης της επιχειρηματικής δραστηριότητας στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών θα το φέρουν οι μηχανισμοί της αγοράς.

Όπως είναι γνωστό από την οικονομική θεωρία, οι αγορές, μέσω της λειτουργίας του μηχανισμού των τιμών, είναι αυτές που καθοδηγούν τους ιδιώτες επιχειρηματίες στις πιο επικερδείς δραστηριότητες. Με αυτή τη λογική και δεδομένων των ευκαιριών που συνεπάγεται η παραγωγή εξαγωγικών προϊόντων (π.χ. μεγαλύτερες αγορές, χρησιμοποίηση της εξωτερικής ζήτησης ως αντίβαρο στην ολοένα μειούμενη εσωτερική ζήτηση) η επιδιωκόμενη τομεακή αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας θα πρέπει να επιτευχθεί μέσω των μηχανισμών της αγοράς. Αν όμως έτσι έχουν τα πράγματα, θα μπορούσε να αντιτείνει κάποιος, τότε γιατί τις προηγούμενες δεκαετίες οι αγορές δεν έπαιξαν τον ρόλο που αναμένεται να παίξουν τώρα; Οι αγορές δεν ήταν εξάλλου αυτές οι οποίες οδήγησαν τη συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων επιχειρηματιών στην παραγωγή μη εξαγωγικών αγαθών και υπηρεσιών;

Οι τελευταίες δύο παρατηρήσεις εμπεριέχουν μεγάλη δόση αλήθειας. Όπως είναι αλήθεια ότι οι μηχανισμοί της αγοράς τείνουν να οδηγούν την επιχειρηματική δραστηριότητα εκεί όπου υπάρχουν ολιγοπωλιακές δομές και άρα 'υπερ-κανονικά' κέρδη για τις επιχειρήσεις. Εδώ ακριβώς βρίσκεται και ο ρόλος κλειδί της πολιτείας που δεν είναι άλλος από την εξασφάλιση υγιούς και δίκαιου ανταγωνισμού σε όλες τις αγορές. Η επικράτηση ανταγωνιστικών συνθηκών και η αποδοτικότερη λειτουργία των αγορών θα επιφέρει σημαντική αλλαγή στη σχετική τιμή των εξαγωγικών προϊόντων ως προς τα μη εξαγωγικά υπέρ των πρώτων. Με τη σειρά της η αλλαγή αυτή όχι μόνο θα κάνει ελκυστικότερες τις επενδύσεις στον τομέα διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων αλλά θα μειώσει και το κόστος παραγωγής του τομέα αυτού, δεδομένου ότι μέρος των χρησιμοποιούμενων εισροών προέρχεται από τον μη εξαγωγικό τομέα.

Φυσικά, οι προϋποθέσεις αλλαγής του παραγωγικού προτύπου της χώρας δεν εξαντλούνται στην άρση των ολιγοπωλιακών δομών από τις εγχώριες αγορές. Ο τομέας παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών υπόκειται στις ασφυκτικές πιέσεις του διεθνούς ανταγωνισμού και συνεπάγεται υψηλούς κινδύνους. Η επιβίωση των επιχειρήσεων ισοδυναμεί με μια ατέρμονη διαδικασία παρακολούθησης των αλλαγών στα καταναλωτικά πρότυπα και την τεχνολογία. Οι επενδύσεις σε ανθρώπινο και υλικό κεφάλαιο που απαιτούνται για την ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών και μεθόδων στην παραγωγική διαδικασία είναι δαπανηρές και συχνά χρειάζεται σημαντικός χρόνος προτού αρχίσουν να αποδίδουν καρπούς. Όλα αυτά αναδεικνύουν ότι τόσο η είσοδος μιας νέας επιχείρησης όσο και η παραμονή της στην αγορά των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών είναι από μόνες τους δύσκολη υπόθεση. Δεν χρειάζεται να γίνονται ακόμη δυσκολότερες εξαιτίας ενός εχθρικού επενδυτικού περιβάλλοντος. Αν λοιπόν η πολιτεία επιθυμεί έναν εύρωστο ιδιωτικό τομέα ο οποίος θα αξιοποιεί τις ευκαιρίες που προσφέρουν οι αγορές, τότε οφείλει και αυτή να συνδράμει στη δημιουργία ενός ευνοϊκού επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Ενέργειες που μπορούν να συμβάλουν προς αυτή την κατεύθυνση έχουν να κάνουν με: (α) την απλοποίηση του ρυθμιστικού πλαισίου που αφορά την είσοδο και έξοδο από τις εγχώριες αγορές, (β) τον περιορισμό της γραφειοκρατίας και εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης (γ) την πάταξη της διαφθοράς, (δ) την υιοθέτηση ενός σταθερού φορολογικού καθεστώτος το

οποίο θα επιβραβεύει τις φορολογικά έντιμες επιχειρήσεις και θα τιμωρεί τη φοροδιαφυγή, (ε) τη χωροταξική διευθέτηση του τόπου εγκατάστασης των διαφόρων μορφών παραγωγικής δραστηριότητας, (στ) την ενίσχυση του τομέα της έρευνας από ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς και, τέλος, τη συνέχιση της δημοσιονομικής προσαρμογής η οποία θα αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη Ελλήνων και ξένων στην ελληνική οικονομία.

Είναι αλήθεια ότι σε όλα τα παραπάνω έχουν γίνει σημαντικά βήματα προόδου. Εάν κάπου εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές υστερήσεις και προβλήματα, αυτά έχουν να κάνουν κυρίως με την περιορισμένη ρευστότητα και την τρέχουσα αδυναμία της χώρας να χρηματοδοτήσει τη μετακίνηση των παραγωγικών συντελεστών από την παραγωγή μη εξαγωγίμων προϊόντων στον τομέα διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Εδώ υπεισέρχεται ο ρόλος του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Ο ρόλος του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος στο νέο αναπτυξιακό πρότυπο

Σε παλαιότερες έρευνες του Συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών (ΣΕΒ) αναφέρεται ότι η άντληση ρευστότητας των ελληνικών επιχειρήσεων από το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα σπανίως αποτελούσε πρόβλημα. Δυστυχώς, οι αναφορές αυτές αφορούν την περίοδο πριν την έλευση της κρίσης. Στις μέρες μας, η κατάσταση έχει αλλάξει άρδην με τη διαθεσιμότητα και το κόστος κεφαλαίων να αποτελούν το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα των ελληνικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, η μικρή κινητικότητα στην ελληνική χρηματιστηριακή αγορά, η χαμηλή πιστοληπτική ικανότητα του ελληνικού κράτους και η συνακόλουθη μείωση των δυνατοτήτων του ιδιωτικού τομέα να αντλήσει κεφάλαια από τις διεθνείς χρηματαγορές έχουν ως αποτέλεσμα την αυξανόμενη εξάρτηση των ελληνικών επιχειρήσεων από εγχώριο τραπεζικό σύστημα.

Από την άλλη, η σημαντική αύξηση των επισφαλών δανείων, η σε εξέλιξη ανακεφαλαιοποίηση και η γενικευμένη αβεβαιότητα γύρω από τις επερχόμενες ανακατατάξεις στον τραπεζικό χώρο έχουν οδηγήσει σε σημαντική μείωση του τραπεζικού δανεισμού. Όταν λοιπόν η μόνη εναπομείνασα πηγή κεφαλαίων αδυνατεί να διαδραματίσει τον αναμενόμενο ρόλο της τότε οι καθυστερήσεις και οι επ' αόριστον αναβολές των ιδιωτικών επενδύσεων είναι αναπόφευκτες. Με απλά λόγια, δεν νοείται μετάβαση στο νέο αναπτυξιακό πρότυπο χωρίς την αρωγή του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Είναι ζωτικής σημασίας, επομένως, η ταχεία επούλωση των πληγών που προέκυψαν από την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση και το “κούρεμα” των ελληνικών ομολόγων και η δυναμική επαναδραστηριοποίηση των τραπεζών.

Προκειμένου ο τραπεζικός τομέας να σταθεί αρωγός της αναπτυξιακής προσπάθειας της χώρας, χρειάζεται και κάτι ακόμη. Οι ελληνικές τράπεζες θα πρέπει να ξεχάσουν τις κερδοσκοπικές πρακτικές της περασμένης δεκαετίας και να θυμηθούν τον παραδοσιακό τους ρόλο που δεν είναι άλλος από την κινητοποίηση των εγχώριων αποταμιεύσεων

και την κατανομή τους στις πλέον αποδοτικές παραγωγικές δραστηριότητες. Έχουν και το δυναμικό και την τεχνογνωσία που απαιτούνται για να το πράξουν αυτό. Η μοναδική προσθήκη που πρέπει να γίνει αφορά τα κριτήρια βάσει των οποίων χρηματοδοτείται η επενδυτική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, στις αποφάσεις δανειοδότησης θα πρέπει να συνυπολογίζονται οι εξωτερικές επιδράσεις που συνεπάγονται οι δανειοδοτούμενες επενδύσεις και να δίνεται προτεραιότητα σε εκείνες τις παραγωγικές δραστηριότητες με το μεγαλύτερο όφελος για την εθνική οικονομία. Υπενθυμίζεται ότι το μεγαλύτερο μέρος της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών προέκυψε από κεφάλαια τα οποία έχουν χρεωθεί στο ελληνικό Δημόσιο. Συνεπώς, η χρήση του κοινωνικού οφέλους αντί του ιδιωτικού δεν αποτελεί απλή παραίνεση αλλά ηθική υποχρέωση των τραπεζών.

Δημιουργώντας πιο ανταγωνιστικά ελληνικά προϊόντα: Ο ρόλος της μίμησης, της καινοτομίας και της πράσινης τεχνολογίας στο νέο αναπτυξιακό πρότυπο

Το να εισέλθει μια επιχείρηση στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών είναι ένα θέμα. Απαιτούνται κεφάλαια, επιχειρηματικό πνεύμα και ένα σταθερό μακροοικονομικό περιβάλλον το οποίο θα ενθαρρύνει τις προσπάθειες και τα οράματα του επιχειρηματία. Το να αποσπάσει η επιχείρηση μερίδια αγοράς από τους ανταγωνιστές της και να παραμείνει στην αγορά είναι ένα άλλο θέμα. Εδώ το ζητούμενο είναι η επίτευξη πωλήσεων. Χωρίς να υποτιμάται ο ρόλος του μάρκετινγκ, οι πωλήσεις απαιτούν το προϊόν της επιχείρησης να είναι ανταγωνιστικό. Αυτό απλά σημαίνει ένα από τα δύο: είτε το προϊόν έχει ανώτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά σε σχέση με τα ομοειδή προϊόντα των άλλων επιχειρήσεων είτε η επιχείρηση απολαμβάνει συγκριτικά χαμηλό κόστος παραγωγής και επομένως προσφέρει το προϊόν της σε ελκυστικά χαμηλή τιμή. Φυσικά, ο συνδυασμός υψηλής ποιότητας και χαμηλής τιμής αποτελεί ό,τι καλύτερο, είναι όμως και ο δυσκολότερος για να επιτευχθεί.

Εύλογα εδώ τίθεται το εξής ερώτημα: Ποια από τις δύο οδούς πρέπει ή μπορούν να ακολουθήσουν οι ελληνικές επιχειρήσεις προκειμένου τα προϊόντα τους να γίνουν ελκυστικότερα στις εγχώριες και ξένες αγορές;

Μέχρι σήμερα, η εφαρμογή της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης έχει οδηγήσει σε σημαντική υποχώρηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας και επομένως σε αντίστοιχη μείωση του κόστους παραγωγής των ελληνικών επιχειρήσεων. Μπορεί η συνέχιση αυτής της πολιτικής να δώσει οριστική λύση και να οδηγήσει στην ανάκτηση της χαμένης ανταγωνιστικότητας των ελληνικών επιχειρήσεων; Η απάντηση είναι κατηγορηματικά αρνητική. Η ανάπτυξη και εδραίωση των ελληνικών επιχειρήσεων στις διεθνείς αγορές δεν μπορεί να στηριχθεί στη δημιουργία μιας δεξαμενής φθηνού εργατικού δυναμικού. Ο στόχος δεν είναι να πουλάμε στο εξωτερικό επειδή τα προϊόντα μας είναι πολύ φθηνά. Υπάρχουν άλλοι που το κάνουν αυτό και δεν μπορούμε να τους ανταγωνιστούμε. Το ζητούμενο και αυτό που πρέπει να αποτελεί βασική επιδίωξη στα πλαίσια του νέου αναπτυξιακού προτύπου είναι η αύξηση της εισοδηματικής ελαστικότητας της ζήτησης των ξένων καταναλωτών για ελληνικά προϊόντα. Εδώ

βρίσκεται το κλειδί της επιτυχίας και εδώ βέβαια είναι που εγείρεται ένα άλλο ερώτημα: Ποιοι από τους εγχώριους κλάδους του τομέα παραγωγής εξαγωγικών αγαθών και υπηρεσιών είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν άμεσα και αποτελεσματικά το συγκεκριμένο κλειδί;

Τόσο η θεωρία όσο και η διεθνής εμπειρία υποδεικνύουν ότι η βελτίωση των ποιοτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων και η συνακόλουθη αύξηση της εισοδηματικής ελαστικότητας της ζήτησης για τα συγκεκριμένα προϊόντα είναι συνάρτηση των ανθρώπινων προσπάθειών και των πόρων που καταβάλλονται από τις επιχειρήσεις για έρευνα και ανάπτυξη (R&D). Από την άλλη, η αποτελεσματικότητα των διαδικασιών R&D σε όρους καινοτομίας είναι άμεσα συνυφασμένη με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της εθνικής οικονομίας εντός της οποίας λειτουργούν οι επιχειρήσεις. Υπό αυτή την έννοια, η διενέργεια R&D και η καινοτομία στην Ελλάδα φαίνεται να είναι εφικτές και ταυτόχρονα ταχείας απόδοσης στον αγροτικό τομέα και στον τομέα παροχής τουριστικών υπηρεσιών, δηλαδή τους δύο τομείς από τους οποίους δεν λείπουν ούτε η μακρόχρονη εμπειρία ούτε οι φυσικοί σύμμαχοι (π.χ. εκπληκτικής ποιότητας έδαφος και υδάτινοι πόροι, ιδανικό κλίμα και εξαιρετης ομορφιάς γεωγραφικό τοπίο).

Δυστυχώς, το ίδιο δεν μπορεί να ειπωθεί για την πλειονότητα των κλάδων της μεταποίησης. Με ελάχιστες εξαιρέσεις, όπως αυτή της βιομηχανίας παρασκευής φαρμάκων, είναι ουτοπικό να αναμένει κανείς καινοτομία από κλάδους οι οποίοι δεν έχουν καν επιτύχει τις οικονομίες κλίμακας και τις συνέργειες που συνεπάγεται η μεταποίηση. Από την άλλη όμως, ισόρροπη ανάπτυξη δεν νοείται χωρίς την ενδυνάμωση του μεταποιητικού τομέα, του τομέα δηλαδή που εξ ορισμού παράγει τα προϊόντα με τη μεγαλύτερη εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης. Πώς λοιπόν θα ανατραπεί η σημερινή κατάσταση της ελληνικής μεταποίησης; Με ποιους τρόπους θα ανακτήσει η Ελλάδα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που απώλεσε τις τελευταίες δεκαετίες ή πώς θα δημιουργήσει νέα;

Η δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος δεν γίνεται από τη μία μέρα στην άλλη, όσο καλές προθέσεις και αν υπάρχουν. Είναι μάλλον μια δυναμική διαδικασία η οποία πέρα από χρόνο και κόπο, χρειάζεται τη διαμεσολάβηση αρκετών σταδίων προτού αποβεί καρποφόρα. Ένα τέτοιο στάδιο, ίσως το σημαντικότερο, είναι αυτό της επιτυχούς μίμησης. Για παράδειγμα, δύσκολα μπορεί να φανταστεί κανείς μια ελληνική βιομηχανία η οποία θα αρχίσει να παράγει αυτοκίνητα εφάμιλλα με αυτά που παράγουν άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Όλοι μας όμως μπορούμε να φανταστούμε κάποιες ελληνικές βιομηχανίες να παράγουν ανταλλακτικά αυτοκινήτων, έστω τα πιο απλά από αυτά. Υπάρχει και η τεχνογνωσία και το ανθρώπινο κεφάλαιο για να γίνει αυτό. Το θέμα βέβαια είναι σε τι τιμές και σε ποιες αγορές θα πωλούνται αυτά τα ανταλλακτικά. Εδώ η ελληνική βιομηχανία μπορεί να ελπίζει σε ένα νέο σύμμαχο: την αλλαγή της καταναλωτικής κουλτούρας και τη μεταστροφή του ελληνικού νοικοκυριού στα ελληνικά προϊόντα. Από τη μίμηση λοιπόν μπορούμε να αναμένουμε τόσο την επαναδραστηριοποίηση της ελληνικής μεταποίησης όσο και την υποκατάσταση

εισαγόμενων προϊόντων με αντίστοιχα ελληνικά. Με τη σειρά της, η επανεκκίνηση της ελληνικής βιομηχανίας θα δημιουργήσει πρόσφορο έδαφος για οργανωτικές και τεχνολογικές βελτιώσεις. Θα θεμελιωθούν με άλλα λόγια οι βάσεις για τη μετάβαση των επιχειρήσεων από το στάδιο της μίμησης στο στάδιο της έρευνας και της καινοτομίας.

Δύο άλλες βασικές συνισταμένες οι οποίες θα μπορούσαν να συνδράμουν αποφασιστικά στις προσπάθειες απόκτησης συγκριτικού πλεονεκτήματος έχουν να κάνουν με τη συμμετοχή της ελληνικής μεταποίησης στις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής και τις άμεσες ξένες επενδύσεις. Η Ελλάδα είναι χώρα αρκετά πλούσια σε όρους ανθρώπινου κεφαλαίου και άρα σε θέση να αποσπάσει από τις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής εκείνα τα τμήματα που απαιτούν υψηλή επιστημονική κατάρτιση του εργατικού δυναμικού. Στον βαθμό που θα επιδιωχθεί και επιτευχθεί αυτό, η χώρα θα έχει καταφέρει δύο βασικούς στόχους: την εισροή και διάχυση νέας τεχνογνωσίας και τον περιορισμό της μεταναστευτικής τάσης που χαρακτηρίζει τα πιο αξιόμαχα τμήματα του ελληνικού πληθυσμού. Παρόμοια είναι και τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν από την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων, δεδομένου ότι αυτές τείνουν να επικεντρώνονται στην παραγωγή εξαγωγικών προϊόντων και ειδικά στη μεταποίηση. Αν λοιπόν η χώρα επιθυμεί να εκμεταλλευθεί αυτά τα οφέλη, θα πρέπει να μην περιμένει να την ανακαλύψουν οι ξένοι επενδυτές, αλλά να αποκαλύψει (και να αποδείξει) η ίδια στους τελευταίους τα πλεονεκτήματα που αυτοί θα έχουν επενδύοντας τα κεφάλαιά τους στην Ελλάδα.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι καμία επένδυση (εσωτερικής ή εξωτερικής προέλευσης) δεν μπορεί να αξιολογηθεί θετικά, εάν αυτή δεν υιοθετεί τεχνολογίες οι οποίες είναι φιλικές με το περιβάλλον. Δεν είναι μόνο οι διεθνείς συμφωνίες και οι δεσμεύσεις της χώρας που προκύπτουν από αυτές ούτε τα μεγάλα πρόστιμα που η χώρα έχει πληρώσει και που πιθανότατα θα συνεχίσει να πληρώνει λόγω της αθέτησης των δεσμεύσεών της. Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο επιπρόσθετοι λόγοι για τους οποίους πρέπει να δοθεί έμφαση στη χρήση “πράσινης” τεχνολογίας. Ο πρώτος έχει σχέση με τους τομείς αγροτικής παραγωγής και παροχής τουριστικών υπηρεσιών των οποίων η περαιτέρω ανάπτυξη στηρίζεται σε ένα καθαρό και ποιοτικό περιβάλλον. Ο δεύτερος λόγος αναφέρεται στην ολοένα αυξανόμενη ευαισθησία του καταναλωτικού κοινού των ανεπτυγμένων οικονομιών απέναντι σε πρακτικές που επηρεάζουν αρνητικά το περιβάλλον και την επακόλουθη απροθυμία για αγορά και κατανάλωση αγαθών που παράγονται με αυτές τις πρακτικές. Τέλος, υπενθυμίζεται ότι απώτερος σκοπός της οικονομικής ανάπτυξης δεν είναι άλλος από τη βελτίωση της ατομικής και κοινωνικής ευημερίας. Θα ήταν οξύμωρο λοιπόν η ίδια η ανάπτυξη που όλοι ευαγγελιζόμαστε να μην προστατεύει το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζούμε.

Ο νέος αναπτυξιακός σχεδιασμός χρειάζεται τη στήριξη της ελληνικής κοινωνίας

Η όλη προηγούμενη συζήτηση ανέδειξε μια σειρά ενδιάμεσων στόχων οι οποίοι εκτείνονται από την τομεακή αναδιάρθρωση της χώρας μέχρι την αναδιάταξη του

εγχώριου τραπεζικού συστήματος και την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων. Είναι προφανές ότι αυτοί καθ' αυτοί οι στόχοι, αν απομονωθούν, λίγο νόημα έχουν για τον απλό Έλληνα πολίτη. Ωστόσο, κανείς δεν μπορεί να κατηγορήσει τους απλούς πολίτες επειδή αυτοί δεν σκέφτονται όπως οι οικονομολόγοι. Από την άλλη, χωρίς την κατανόηση των πολιτών δεν μπορεί να υπάρξει και η ανάλογη στήριξη της κοινωνίας, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται η όλη αναπτυξιακή προσπάθεια της χώρας. Είναι σκόπιμο λοιπόν η πολιτική ηγεσία να φροντίσει για μια συνεχή παροχή πληροφόρησης μέσω της οποίας η όλη φιλοσοφία του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος θα γίνει κατανοητή στο μεγαλύτερο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας.

Κλείνοντας, είναι σημαντικό να κάνουμε μια τελευταία επισήμανση. Δεδομένου του μεγέθους της σημερινής κρίσης και των σοβαρών τριγμών που αυτή έχει προκαλέσει στον κοινωνικό ιστό της χώρας, όλοι μας – και λέγοντας όλοι μας, εννοούμε την πολιτική ηγεσία, τους οικονομικούς αναλυτές και τους πολίτες αυτής της χώρας – έχουμε κυριευτεί και καταβληθεί από το άγχος της γρήγορης επανεκκίνησης της οικονομίας. Υπό την επήρεια αυτού του άγχους κινδυνεύουμε να κάνουμε το ίδιο λάθος που έχουν κάνει κατά καιρούς οι οικονομικές αρχές άλλων χωρών συγχέοντας την αναπτυξιακή πολιτική με αντικυκλικές πολιτικές βραχυχρόνιου χαρακτήρα. Κάτι τέτοιο θα ήταν καταστροφικό, καθώς θα δημιουργούσε την πλάνη ότι ο δρόμος για την έξοδο από την κρίση είναι βραχύς και εύκολος. Υπενθυμίζεται ότι, σε αντίθεση με την όποια μορφή αντικυκλικής πολιτικής, ο αναπτυξιακός σχεδιασμός και το μείγμα πολιτικών που τον συνοδεύουν χρειάζεται βάθος χρόνου προκειμένου να αποδώσει καρπούς. Αυτό ισχύει ειδικά όταν η αναπτυξιακή πολιτική θα πρέπει να αντιμετωπίσει μια κρίση πολυεπίπεδη και συνολική όπως η σημερινή. Σε καμία λοιπόν περίπτωση, η αναπτυξιακή πολιτική δεν μπορεί και δεν πρέπει να θεωρηθεί υποκατάστατο αντικυκλικών πολιτικών.

2. Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις και Θεσμοί

Η επίτευξη της στρατηγικής στόχευσης του Οράματος για την Ελλάδα του 2020 συνδέεται με ένα πλέγμα αναγκαίων δράσεων. Η μια από τις δύο βασικές διαστάσεις των εν λόγω δράσεων αναφέρεται στο οριζόντιο επίπεδο. Με άλλα λόγια, συνδέεται με εκείνες τις απαραίτητες παρεμβάσεις που δεν έχουν καθετοποιημένη ή κλαδική εξειδίκευση αλλά βρίσκουν εφαρμογή χωρίς άμεση εξάρτηση από το είδος μιας συγκεκριμένης οικονομικής δραστηριότητας.

Σημαντικό ρόλο σε οριζόντιο επίπεδο αναλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, οι δράσεις που αφορούν σε καίριες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και στην ενδυνάμωση των θεσμών στη χώρα. Ειδικότερα, στα πλαίσια της ενίσχυσης των αναπτυξιακών καταλυτών *επιχειρηματικότητα* και *ανταγωνιστικότητα*, εξειδικευμένες δράσεις και προτάσεις πολιτικής προτείνονται σε σχέση με τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και την εξωστρέφεια, την απλοποίηση και επιτάχυνση του συστήματος αδειοδότησης επιχειρήσεων και την απελευθέρωση των επαγγελματιών/ οικονομικών δραστηριοτήτων. Παράλληλα, η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των μηχανισμών λειτουργίας του κράτους απαιτεί ιεραρχημένες παρεμβάσεις στο πεδίο του εκσυγχρονισμού της δημόσιας διοίκησης και της βελτίωσης της λειτουργίας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Καίρια σημασία αποκτούν και οι δράσεις για την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του ασφαλιστικού-συνταξιοδοτικού συστήματος.

Ο κομβικός ρόλος του εμπορίου για την εξασφάλιση της ομαλής και αποδοτικής διασύνδεσης μεταξύ της παραγωγής, της διανομής και της κατανάλωσης των προϊόντων καθιστά ξεκάθαρη την αναγκαιότητα εφαρμογής θεσμικών τομών στον τομέα αυτό. Δεδομένης της σημασίας που λαμβάνει η βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών στη χώρα, έμφαση αποδίδεται παράλληλα στην ανάληψη δράσεων για την όσο το δυνατόν πιο άμεση και αποδοτική αξιοποίηση της περιουσίας του Δημοσίου και της τοπικής αυτοδιοίκησης. Εκτός όμως όλων των απαραίτητων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, ρόλο κλειδί αναλαμβάνει και η θεσμική υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας, ώστε διαχρονικά να συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας πιο ισορροπημένης σχέσης αμοιβαιότητας και συνεργασίας μεταξύ πολιτών, κράτους και αγορών.

2.1. Ανταγωνιστικότητα-Επιχειρηματικότητα-Αδειοδότηση-Απελευθέρωση επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων

2.1.1. Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Η έλλειψη ανταγωνιστικότητας αναφέρεται συχνά ως ένα από τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και αφορά στην ικανότητα διατήρησης και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου των πολιτών της χώρας, στην αύξηση της απασχόλησης και του πραγματικού εισοδήματος, στη μείωση της ανεργίας, καθώς και στην ενίσχυση των δυνατοτήτων και των ευκαιριών, εντός και εκτός των εθνικών συνόρων, σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης.

Η αποτελεσματικότητα της επιχειρηματικής δράσης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα να λειτουργεί σε ένα περιβάλλον χωρίς εμπόδια. Τα εμπόδια αυτά μπορεί να αναφέρονται στην αδειοδότηση, στην εγκατάσταση, στη λειτουργία και στη λύση των επιχειρήσεων, στην παραγωγική διαδικασία, στην επέκταση και στον εκσυγχρονισμό των βιομηχανιών και των αποθηκών, στις εισαγωγές - εξαγωγές, στην ανταγωνιστική λειτουργία των αγορών και στην προστασία του καταναλωτή, σε θέματα έρευνας και καινοτομίας, στην ενέργεια, στις μεταφορές, σε θέματα φορολογίας και λειτουργίας των τελωνείων, στις συναλλαγές με το Δημόσιο, σε μη ανταποδοτικές επιβαρύνσεις υπέρ τρίτων, σε διοικητικούς και αγορανομικούς ελέγχους, στην παραγωγικότητα του προσωπικού, στις εργασιακές σχέσεις και τις εργοδοτικές και ασφαλιστικές εισφορές, στη διαφήμιση, σε αμοιβές και τιμές καθορισμένες από το κράτος, στην απονομή δικαιοσύνης, στη ρευστότητα και χρηματοδότηση (ΣΕΒ, 2010).

Βασικές αιτίες ύπαρξης των εμποδίων αποτελούν οι συναρμοδιότητες και η έλλειψη συνεργασίας μεταξύ των υπουργείων και των φορέων, η παρεμβολή επιμελητηρίων και επαγγελματικών συνδέσμων κυρίως για την είσπραξη μη ανταποδοτικών αμοιβών, η πολυνομία, η έλλειψη χωροταξικού σχεδιασμού, ο κρατικός παρεμβατισμός, η ύπαρξη πολλών κλειστών επαγγελματιών και αγορών. Κύριες συνέπειες των παραπάνω είναι το υψηλό κόστος, χρονικές καθυστερήσεις και απώλεια ευκαιριών για την επιχειρηματική δραστηριότητα και την ανταγωνιστικότητα της χώρας μας.

Το πρόγραμμα διαρθρωτικών αλλαγών που εφαρμόζεται τα τελευταία έτη στην Ελλάδα (Πίνακας 2.1.1) περιλαμβάνει νομοθετικές πρωτοβουλίες για την απλοποίηση και την επιτάχυνση της διαδικασίας σύστασης, αδειοδότησης και λειτουργίας των επιχειρήσεων, τον ανασχεδιασμό των διοικητικών διαδικασιών χρησιμοποιώντας εργαλεία ΤΠΕ, την ίδρυση υπηρεσιών μίας στάσης για τη στήριξη της επιχειρηματικότητας με ιδιαίτερη έμφαση στη στήριξη των ΜΜΕ, τη διευκόλυνση των ιδιωτικών επενδύσεων και, κυρίως, των άμεσων ξένων επενδύσεων, ειδικές πολιτικές για τη βελτίωση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου για τις εξαγωγικές επιχειρήσεις, την αντιμετώπιση ειδικών αναγκών των εξαγωγικών εταιρειών και την παροχή κινήτρων για την ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων, το άνοιγμα των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών, την ενίσχυση του ανταγωνισμού και της ρευστότητας των επιχειρήσεων και επιμέρους κλαδικές παρεμβάσεις.

Οι επιλογές της Ελλάδας εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που διαμορφώνεται στην Ε.Ε., όπως έχουν εκφραστεί στη Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη «Ευρώπη 2020» με απώτερους στόχους την επιτυχή έξοδο από την κρίση, την ανάκτηση της πορείας της και την παραμονή σε αυτήν, για την απόκτηση περισσότερων θέσεων εργασίας και καλύτερης ποιότητας ζωής, για την υλοποίηση των οποίων καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει το ρυθμιστικό περιβάλλον. Αντίστοιχες παρεμβάσεις έχουν συμπεριληφθεί σε όλα τα προγράμματα της ελληνικής κυβέρνησης (Ελληνικό Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων, Μνημόνιο Οικονομικής και Χρημα-

τοπιστωτικής Πολιτικής-2010, Ν.4046/2012, Ν. 4093/2012, Μνημόνιο Συνεννόησης στις Συγκεκριμένες Προϋποθέσεις Οικονομικής Πολιτικής-2013) καθώς δίνεται μεγάλη έμφαση στην υλοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, οι οποίες στοχεύουν στη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος.

Πίνακας 2.1.1: Εξελίξεις στο θεσμικό πλαίσιο

Επενδύσεις - Εξωστρέφεια - Εξαγωγές	
Start up Greece	Διαδικτυακή πλατφόρμα, με σκοπό τη συγκέντρωση πληροφοριών και λειτουργιών δικτύωσης σχετικά με την ελληνική επιχειρηματικότητα.
Εφαρμογή διαδικασιών «Fast Track» στην υλοποίηση επενδύσεων	Στόχος η παροχή σταθερού, διαφανούς πλαισίου για τους επενδυτές, η μείωση της γραφειοκρατίας και η δημιουργία ενός φιλικού περιβάλλοντος για τις επιχειρήσεις, διεύρυνση των υπηρεσιών του «Invest in Greece» ώστε να υποστηρίζουν συμβουλευτικές υπηρεσίες επενδύσεων, χάραξη έργων και ανάπτυξη clusters σε νευραλγικούς τομείς.
Ν.4146/2013 (ΦΕΚ 90 Α') «Διαμόρφωση φιλικού αναπτυξιακού περιβάλλοντος για τις στρατηγικές και ιδιωτικές επενδύσεις»	Δημιουργία Κεντρικής Αδειοδοτικής Αρχής για στρατηγικές επενδύσεις, θεσμοθέτηση Ειδικών Σχεδίων Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων για τη ρύθμιση πολεοδομικών και χωροταξικών θεμάτων, διευκόλυνση παροχής αδειών παραμονής σε επενδυτές και συνεργάτες τους και σε όσους προβαίνουν σε αγορά ακίνητης περιουσίας άνω των 250.000€, θεσμοθέτηση του «Διαμεσολαβητή του Επενδυτή» για επενδύσεις άνω των 2 εκατ. €, κάλυψη όλου του φάσματος των δραστηριοτήτων, εντοπισμός εμποδίων σε κάθε στάδιο.
Εθνική στρατηγική εξαγωγών	Αναθεώρηση του νομοθετικού πλαισίου για τις εξαγωγές (εκσυγχρονισμός των απαιτήσεων, κωδικοποίηση της ισχύουσας νομοθεσίας, κατάργηση γραφειοκρατικών επιβαρύνσεων, επιτάχυνση των διαδικασιών, κατάργηση υποχρεωτικής χρήσης εκτελωνιστών, θέσπιση του εγκεκριμένου εμπορεύματος στα φρέσκα φρούτα, εισαγωγή της μεθόδου Risk analysis στα αγροτικά προϊόντα, τροπολογία για το θέμα των ελέγχων εκτός ωραρίου από γεωπόνους/κτηνίατρος, πρόγραμμα κάλυψης εγγυητικών επιστολών, πρόγραμμα «εξωστρέφεια»).
Επιχειρηματικό περιβάλλον - Αδειοδότηση επιχειρήσεων	
Ν. 3959/2011 (ΦΕΚ 93Α')	Βελτίωση αποτελεσματικότητας των αντι-ανταγωνιστικών πολιτικών, ενδυνάμωση του ρόλου και της δομής της Επιτροπής Ανταγωνισμού
Ν.3419/2005 (ΦΕΚ 297 Α') Ν.3853/2010 (ΦΕΚ 90 Α') Υ.Α.Κ1-802/11 (ΦΕΚ 470Β')	Καθιέρωση Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ), θέσπιση υπηρεσίας μιας στάσης (σύσταση Ο.Ε./Ε.Ε.-επιμελητήρια (59), επιλεγμένα ΚΕΠ (52) και ΕΠΕ/ΑΕ 3.200 συμβολαιογραφικά γραφεία), καθιέρωση ενιαίου τέλους.
Μνημόνιο Συνεννόησης (συγκεκριμένες προϋποθέσεις οικονομικής πολιτικής/μείωση των διαδικαστικών και άλλων διοικητικών βαρών- Νοέμβριος, 2012)	Κατάργηση υποχρεωτικής παρουσίας δικηγόρου για τη συγγραφή των καταστατικών εταιρειών με κεφάλαιο υψηλότερο των 100.000€ και της εκ των προτέρων απαίτησης για σφραγίδες και διάτρηση στα βιβλία της εταιρείας σύμφωνα με τον Κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων, έκδοση από το Υπουργείο Ανάπτυξης υποδείγματος εταιρικού καταστατικού, μείωση των ελάχιστων απαιτήσεων κεφαλαίου, εθελοντική εγγραφή των επιχειρήσεων στα επιμελητήρια (Ιανουάριος 2015).
Ν. 3982/2011 (ΦΕΚ 143Α')	Απλοποίηση της αδειοδότησης τεχνικών και μεταποιητικών δραστηριοτήτων και επιχειρηματικών πάρκων, αδειοδότηση από επιμελητήρια και ΤΕΕ.
Ν. 4014/2011 (ΦΕΚ 209Α')	Περιβαλλοντική αδειοδότηση σχεδίων και δραστηριοτήτων.

Πίνακας 2.1.1 (συνέχεια)

Δράσεις για τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος	Απελευθέρωση αγορών στη λιανική (σουπερμάρκετ, λαϊκές αγορές, bake off, μεταφορικές υπηρεσίες, υπεραστικές επιβατικές οδικές μεταφορές, καύσιμα), απλοποίηση αγορανομικών και υγειονομικών διατάξεων, εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας για τα εμπορικά σήματα, οργανωτικές αλλαγές για τα ΓΕΜΗ- εταιρεία ενός ευρώ, αύξηση ελέγχων στην αγορά, δημιουργία συντονιστικού κέντρου για την αντιμετώπιση του παραεμπορίου, μέτρα για την αντιμετώπιση των χρόνιων στρεβλώσεων στην αγορά καυσίμων.
N.4177/2013 (ΦΕΚ 173Α')	«Νέοι κανόνες ρύθμισης της αγοράς προϊόντων και της παροχής υπηρεσιών», κωδικοποίηση των αγορανομικών διατάξεων, ενίσχυση της διαφάνειας, νέες διατάξεις για την αγορά καυσίμων, νέο καθεστώς εκπτώσεων, πλαίσιο λειτουργίας των καταστημάτων τις Κυριακές.
N.4161/2013 (ΦΕΚ 143Α')	Πρόγραμμα διευκόλυνσης για ενήμερους δανειολήπτες και τροποποιήσεις στον Ν.3869/2012.
Εφαρμογή του Μοντέλου Τυπικού Κόστους (Standard Cost Model)	Προσδιορισμός διοικητικών βαρών επιχειρήσεων 13 τομέων (γεωργία/ αγροτικές επιδοτήσεις, νομοθεσία ετήσιων λογαριασμών/επιχειρήσεων, ενέργεια, περιβάλλον, αλιεία, ασφάλεια τροφίμων, φαρμακευτική νομοθεσία, δημόσιες συμβάσεις, στατιστικά, φορολογικός νόμος, τηλεπικοινωνίες, τουρισμός, εργασιακό περιβάλλον/εργασιακές σχέσεις), στόχος η μείωσή τους (κατά 20% τουλάχιστον σε σύγκριση με το 2008).
N.4155/2013 (ΦΕΚ 120Α')	Εκσυγχρονισμός του συστήματος προμηθειών και ανάθεση έργων μέσω ηλεκτρονικής διαδικασίας (ΕΣΗΔΗΣ), δημιουργία Κεντρικού ηλεκτρονικού Μητρώου Δημοσίων Συμβάσεων «ΑΓΟΡΑ».
(Υπουργείο Ανάπτυξης) Σχέδιο για νέο μοντέλο αδειοδότησης επιχειρήσεων	Καθιέρωση συστήματος δήλωσης αυτοσυμμόρφωσης, όχι εκ των προτέρων έλεγχου αλλά κατά τη λειτουργία από πιστοποιημένους φορείς, δημιουργία κεντρικού ηλεκτρονικού συστήματος διαχείρισης.
Άνοιγμα αγοράς επαγγελματιών/ οικονομικών δραστηριοτήτων	
N. 3844/2010 (ΦΕΚ 63Α')	Κατάργηση απαγορεύσεων εμπορικών επικοινωνιών.
N. 3852/2010 (ΦΕΚ 87 Α') N. 4052/2012 (ΦΕΚ 41 Α').	Αναδιάρθρωση της λειτουργίας των φαρμακείων.
N. 3919/2011 (ΦΕΚ 32 Α') N.4093/2012(ΦΕΚ 222 Α')	Κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων
N. 3982/2011(ΦΕΚ 143Α')	Απλούστευση και επιτάχυνση διαδικασίας αδειοδότησης 16 τεχνικών επαγγελματιών.
N. 4070/2012 (ΦΕΚ 82 Α')	Νομοθετικές ρυθμίσεις για τα ταξί.
N. 4111/2013 (ΦΕΚ 18 Α')	Ρυθμίσεις για ενεργειακούς επιθεωρητές και ξεναγούς.
N. 4152/2013 (ΦΕΚ 107Α')	Ρυθμίσεις για εκτιμητικές υπηρεσίες, αρχαιοπώλες, εμπόρους νεότερων μνημείων.
Ρευστότητα	
Χρηματοδότηση μέσω ΕΣΠΑ	Ενίσχυση μικρομεσαίων επιχειρήσεων- χρηματοδότηση εξωτερικού εμπορίου, προγράμματα ICT4growth, γυναικεία επιχειρηματικότητα, νησιωτικές τουριστικές επιχειρήσεις, μετεγκατάσταση επιχειρήσεων, απλοποίηση και επιτάχυνση των διαδικασιών του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων, σύσταση ταμείου επιχειρηματικού κινδύνου, Εξωστρέφεια-Ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων II, Ταμείο Νήσων για τη χρηματοδότηση πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων.
N.3816/2010 (ΦΕΚ 6Α') N.3943/2011 (ΦΕΚ 66Α')	Διευκόλυνση της επιχειρηματικότητας, φορολογικός συντελεστής για τα νομικά πρόσωπα (ΑΕ και ΕΠΕ) στο 20% (μείωση κατά 5%) επί του συνόλου των κερδών, προαιρετικά δυνατότητα ρύθμισης ληξιπρόθεσμων χρεών των επιχειρήσεων, περιορισμοί στην επεξεργασία δεδομένων από τον Τειρεσία.

Πίνακας 2.1.2: Δείκτες ανταγωνιστικότητας - επιχειρηματικότητας

Διαστάσεις δεικτών / Αριθμός χωρών	Θέση της Ελλάδας
Doing Business 2014/ Αριθμός χωρών 189	
Ευκολία στην ίδρυση επιχειρήσεων (Ease of Doing Business)	72
Έναρξη επιχειρήσεων (Starting Business)	36
Αδειοδότηση κατασκευών (Dealing with Construction Permits)	66
Πρόσβαση στην ηλεκτροδότηση (Getting Electricity)	61
Μεταγραφές ακινήτων (Registering Property)	161
Πρόσβαση σε χρηματοοικονομική πίστωση (Getting Credit)	86
Προστασία Επενδυτών (Protecting Investors)	80
Αποπληρωμή φόρων (Paying Taxes)	53
Εξωστρέφεια (Trading Across Borders)	52
Εκτέλεση συμβάσεων (Enforcing Contracts)	98
Επίλυση χρεοκοπίας (Resolving Insolvency)	87
Η Ελλάδα βελτίωσε κατά 111 θέσεις την κατάταξή της σε ό,τι αφορά την έναρξη επιχειρήσεων συγκριτικά με το 2011/2012.	
The 2012 Euro Plus Monitor/ Αριθμός χωρών 20	
Διαδικασία προσαρμογής (Adjustment Progress)	1
Οικονομική ευρωστία (Fundamental Health)	20
Παρουσιάζει σημαντική βελτίωση στη δημοσιονομική προσαρμογή όσο και στις διαρθρωτικές αλλαγές αλλά με σημαντικά ρυθμιζόμενες αγορές.	
Global Competitiveness Index 2013-2014/ Αριθμός χωρών 148	
Συνολικός δείκτης (Overall)	91
<i>Βασικές προϋποθέσεις (Basic requirements)</i>	
Θεσμοί (Institutions)	103
Υποδομές (Infrastructure)	38
Μακροοικονομικό περιβάλλον (Macroeconomic environment)	147
Υγεία και πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Health and primary education)	35
<i>Ενισχυτές αποδοτικότητας (Efficiency enhancers)</i>	
Ανώτατη εκπαίδευση και μετεκπαίδευση (Higher education and training)	41
Αποδοτικότητα της αγοράς αγαθών (Goods market efficiency)	108
Αποδοτικότητα της αγοράς εργασίας (Labor market efficiency)	127
Ανάπτυξη χρηματοοικονομικών αγορών (Financial market development)	138
Τεχνολογική ετοιμότητα (Technological readiness)	39
Μέγεθος αγορών (Market size)	47
<i>Παράγοντες καινοτομίας (Sophistication Factors)</i>	
Επιχειρησιακή οργάνωση (Business sophistication)	83
Καινοτομία (Innovation)	87
Η Ελλάδα εντάσσεται στο τρίτο στάδιο ανάπτυξης έντασης-καινοτομίας. Καταλαμβάνει τη χαμηλότερη θέση μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. Σημαντικό μειονέκτημα αποτελεί το μακροοικονομικό περιβάλλον ενώ πλεονέκτημα το καλά εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό.	
World Competitiveness Scoreboard 2013/ Αριθμός χωρών 60	
Συνολικός (Overall)	54
Οικονομική αποδοτικότητα (Economic Performance)	59
Κυβερνητική αποδοτικότητα (Government Efficiency)	56
Αποδοτικότητα επιχειρήσεων (Business efficiency)	47
Υποδομές (Infrastructure)	35
Η Ελλάδα έχει βελτιώσει τη θέση της συγκριτικά με το 2012, όμως συνεχίζει να είναι από τις χώρες που συρρίκνωσαν την ανταγωνιστικότητά τους την τελευταία τριετία.	
Global Entrepreneurship Monitor (GEM)/ Αριθμός χωρών 23	
Επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων	4
Καθιερωμένη επιχειρηματικότητα	1
Συνολική επιχειρηματικότητα	1
Διακοπή επιχειρηματικής δραστηριότητας	7
Καινοτομία και ένταση ανταγωνισμού στην επιχειρηματικότητα αρχικού σταδίου	8
Υπαρξη/αντίληψη επιχειρηματικών ευκαιριών	22
Επιχειρηματικότητα ανάγκης	6
Επιχειρηματικότητα ευκαιρίας	21
Γυναικεία επιχειρηματικότητα	6
Η Ελλάδα καταλαμβάνει υψηλές θέσεις σε ό,τι αφορά την επιχειρηματικότητα ανάγκης αλλά χαμηλές σε νέες ευκαιρίες.	

Οι μέχρι τώρα νομοθετικές πρωτοβουλίες κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση, υπάρχουν όμως περιθώρια για επιπρόσθετες αλλαγές καθώς η Ελλάδα κατατάσσεται σε χαμηλή θέση σύμφωνα με τους δείκτες ανταγωνιστικότητας³⁸ (Πίνακας 2.1.2) και η θέση της σε όλες τις προσεγγίσεις παρουσιάζεται δυσμενής, αν και σε επιμέρους υποδείκτες σημειώνεται σημαντική πρόοδος και αναδεικνύονται αναπτυξιακές προοπτικές.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ως προς το συνολικό δείκτη ανταγωνιστικότητας της Παγκόσμιας Τράπεζας για το 2014, η Ελλάδα έχει βελτιώσει τη θέση της σε σχέση με τα προηγούμενα έτη και κατατάσσεται στην 72^η θέση σε σύνολο 189 οικονομιών έναντι της 78^{ης} του 2013, της 100^{ης} του 2012, της 101^{ης} του 2011 και της 109^{ης} του 2010. Η Ελλάδα βελτίωσε κατά 111 θέσεις την κατάταξή της σε ό,τι αφορά την έναρξη επιχειρήσεων φτάνοντας την 36^η από την 145^η το 2012. Αυτό οφείλεται στη δημιουργία των προϋποθέσεων που διευκολύνουν τη διαδικασία ίδρυσης μιας επιχείρησης καθώς και στην κατάργηση του ελάχιστου κεφαλαίου που απαιτείται. Μέσα στο 2012/2013 καταργήθηκαν 6 στάδια εξοικονομώντας χρόνο αλλά και κόστος, το οποίο υπολογίζεται στο 16% του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Σε σχέση με την έναρξη επιχείρησης εμφανίζεται συνεχής βελτίωση στην επίδοση της Ελλάδας από το 2004 (56,9) μέχρι το 2012 (76,6) και σταθερότητα το 2013 (76,5), που σημαίνει ότι η απόσταση της χώρας μας από την καλύτερη επίδοση του δείκτη από 43,1% το 2004 μειώθηκε στο 23,5% το 2013. Σημαντική βελτίωση παρατηρήθηκε και ως προς την προστασία των επενδυτών (80^η θέση από 117^η το 2013). Ωστόσο, η χώρα εξακολουθεί να παρουσιάζει χαμηλή κατάταξη σε σχέση με μεταγραφή ακινήτων (161^η θέση το 2014), την εκτέλεση των συμβάσεων (98^η θέση) και την επίλυση χρεοκοπίας (87^η θέση).

Τα συμπεράσματα από την ανάλυση των δεικτών ανταγωνιστικότητας καταδεικνύουν τους προβληματικούς παράγοντες στην επιχειρηματικότητα όπως: η αναποτελεσματική γραφειοκρατία, η περιορισμένη πρόσβαση των επιχειρήσεων στην πίστωση, η προσέλκυση ξένων επενδύσεων, η υιοθέτηση καινοτόμων εφαρμογών, η απελευθέρωση των αγορών, οι φορολογικές ρυθμίσεις και το ύψος των φόρων, η διαφθορά και οι περιοριστικές ρυθμίσεις στην αγορά εργασίας. Από την άλλη πλευρά, αναδεικνύονται δυνατά σημεία στα οποία συγκαταλέγονται το καλά εκπαιδευμένο εργατικό δυναμικό, το οποίο μπορεί να ανταποκρίνεται στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών, η βελτίωση στη δημοσιονομική προσαρμογή και στην εξωστρέφεια, η απλοποίηση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, τα οποία αποδίδονται μεταξύ των άλλων στη λειτουργία του Γενικού Εμπορικού Μητρώου (ΓΕΜΗ), στην ενεργοποίηση του Νόμου για το fast track, στη μείωση στις χρεώσεις των συμβολαιογράφων, στην κατάργηση των ελαχίστων αμοιβών των δικηγόρων, στην ψήφιση του νέου επενδυτικού νόμου και στην τροποποίηση του πτωχευτικού δικαίου.

Η διευκόλυνση της σύστασης, η απλούστευση και η επιτάχυνση της διαδικασίας αδειοδότησης νέων επιχειρήσεων, η καθιέρωση της υπηρεσίας μιας στάσης (ΥΜΣ), η

³⁸ World Bank, Lisbon Council και Berenberg Bank, World Economic Forum, International Institute for Management Development και Global Entrepreneurship Monitor.

δημιουργία του ΓΕΜΗ σε συνδυασμό με την αναβάθμιση του ρόλου των επιμελητειακών φορέων μέσω της μετεξέλιξής τους σε ΥΜΣ, η προώθηση του «Business Friendly Action Plan» και η ψήφιση των Ν.4014/2011 για την περιβαλλοντική αδειοδότηση και Ν.3982/2011 για την αδειοδότηση της βιομηχανίας θεωρούνται σημαντικά βήματα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και αξιολογούνται θετικά. Με τις παρεμβάσεις αυτές, σύμφωνα και με την εμπειρία πολλών άλλων χωρών διεθνώς, αναμένεται δραστική μείωση των εμποδίων που δυσχεραίνουν την έναρξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και αποτρέπουν ένα νέο, κυρίως, επιχειρηματία να συστήσει τη δική του επιχείρηση, εξοικονόμηση χρόνου και χρήματος για τον επιχειρηματία, απαλλαγή της δημόσιας διοίκησης από σημαντικό διοικητικό κόστος, καταπολέμηση φαινομένων διαφθοράς που πηγάζουν από την πολυπλοκότητα του διοικητικού μηχανισμού και καλύτερη εξυπηρέτηση πολιτών και επιχειρήσεων.

Σημαντικά προβλήματα και καθυστερήσεις που παρατηρήθηκαν κατά την πορεία εφαρμογής των νέων θεσμικών παρεμβάσεων συναρτώνται σε μεγάλο βαθμό με τα γενικότερα χαρακτηριστικά του ελληνικού συστήματος αδειοδότησης, όπως έχουν περιγραφεί σε πρόσφατη ειδική έκθεση του Παρατηρητηρίου Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος- ΣΕΒ (2013) σχετική με την αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων. Σημειώνεται ότι το σύστημα στερείται ολοκληρωμένης στρατηγικής προσέγγισης, δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στη διεκπεραίωση των αιτημάτων, χαρακτηρίζεται από μεγάλη διασπορά εμπλεκόμενων φορέων, δεν αξιοποιούνται σύγχρονα εργαλεία διοίκησης, το μεγαλύτερο μέρος της διαδικασίας διεκπεραιώνεται εσωτερικά από τη δημόσια διοίκηση, διαπιστώνεται έλλειψη τυποποίησης, διαφορές στις πρακτικές, έλλειψη ενιαίας κωδικοποίησης των έργων και δραστηριοτήτων ανά επιμέρους διαδικασία αδειοδότησης, πολυπλοκότητα του θεσμικού πλαισίου, καθυστέρηση έκδοσης των απαιτούμενων εφαρμοστικών διατάξεων, ενώ καταγράφεται έλλειψη σε υποστηρικτικά συστήματα και σημαντικό έλλειμμα αυτοματοποίησης διαδικασιών, ανεπαρκής αξιοποίηση της τεχνολογίας σε όλο το φάσμα της αδειοδότησης και έλλειψη μηχανισμού αξιολόγησης της απόδοσης, συστημάτων ανταμοιβών και κινήτρων και ολοκληρωμένου συστήματος επιμόρφωσης και ανάπτυξης των στελεχών.

Το σχέδιο για το νέο μοντέλο αδειοδότησης που είναι υπό διαμόρφωση στο Υπουργείο Ανάπτυξης με την καθιέρωση συστήματος δήλωσης αυτοσυμμόρφωσης, την πραγματοποίηση ελέγχων όχι εκ των προτέρων αλλά κατά τη λειτουργία από πιστοποιημένους φορείς και τη δημιουργία κεντρικού ηλεκτρονικού συστήματος διαχείρισης, αποτελεί τη στρατηγική της μεταρρύθμισης της αδειοδότησης. Πρόκειται στην ουσία για τις βασικές παραμέτρους ενός εθνικού σχεδίου, στο οποίο θα αποτυπώνονται ποσοτικοποιημένοι στόχοι ανά παραγωγική δραστηριότητα και συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα, με άμεσο στόχο τη βελτίωση του υφιστάμενου συστήματος αδειοδότησης και απώτερο στόχο, σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα, τη μετάβαση σε ένα δυναμικό και σύγχρονο σύστημα αδειοδότησης με χαρακτηριστικά την ολοκληρωμένη στρατηγική προσέγγισης της αδειοδότησης, τη συνεργασία με τις επιχειρήσεις, την τυποποίηση διαδικασιών, προδιαγραφών και προτύπων, τη

χρησιμοποίηση των υπηρεσιών πιστοποιημένων φορέων, τη στοχοθέτηση και την αξιολόγηση. Στα πλαίσια αυτά εντάσσονται και οι τεθέντες στόχοι στο Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας (31/3/2011) για μείωση του διοικητικού κόστους στα 100€, για μείωση του απαιτούμενου χρόνου έναρξης μιας επιχείρησης στις 3 ημέρες και για μείωση του απαιτούμενου χρόνου αδειοδότησης σε 3 μήνες το 2013 και 2 μήνες το 2015.

Η εφαρμογή του νέου θεσμικού πλαισίου (Ν.3919/2011, Ν.4093/2012, Ν.4152/2013, σειρά ΥΑ, εγκύκλιοι) είχε ως αποτέλεσμα την κατάργηση ή δραστική μείωση των περιορισμών σε μία ευρεία σειρά επαγγελματών/οικονομικών δραστηριοτήτων, η οποία αποτυπώνεται σε σχετικούς δείκτες έντασης των ρυθμίσεων (Αθανασίου κ.ά., 2013) Σημειώνεται ότι τα επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες με συγκριτικά υψηλότερη ένταση περιορισμών προ της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων τείνουν και στο μετέπειτα καθεστώς να υπόκεινται σε συγκριτικά αυστηρότερους περιορισμούς, στις περισσότερες περιπτώσεις λόγω της απαιτούμενης επιστημονικής εξειδίκευσης και της ιδιαίτερης φύσης των παρεχόμενων υπηρεσιών.

Το έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου καταδεικνύει την έλλειψη ανταγωνιστικότητας και στέρεας παραγωγικής βάσης πέραν των δημοσιονομικών επιπτώσεων. Σύμφωνα με τον δείκτη Διασυνοριακού Εμπορίου 2014 της Παγκόσμιας Τράπεζας, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 52^η θέση, ενώ απαιτούνται 16 ημέρες για την πραγματοποίηση μιας εξαγωγής, όταν ο μέσος όρος στα κράτη της Ε.Ε. είναι 11 ημέρες. Οι εξαγωγικές εταιρείες αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα πρόσβασης στη χρηματοδότηση λόγω της κρίσης και του υψηλού κόστους δανεισμού καθώς και των δυσκολιών του τραπεζικού τομέα, ο οποίος χαρακτηρίζεται από αύξηση ληξιπρόθεσμων χρεών. Η εθνική στρατηγική για τις εξαγωγές στηρίζεται σε 3 πυλώνες: τη διεύρυνση της εξαγωγικής βάσης, δηλαδή την αύξηση του αριθμού των προϊόντων και των εταιρειών που εξάγουν, την προώθηση των εξαγωγών, δηλαδή την προώθηση των προϊόντων μέσω της επαναπροσέγγισης παραδοσιακών προορισμών και διείσδυση σε νέες αναδυόμενες αγορές και την απλοποίηση διαδικασιών για την πραγματοποίηση εισαγωγών και εξαγωγών (ΥΠΑΝ, 2012). Στοχεύει στη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος σε όλα τα πεδία που σχετίζονται με το διασυνοριακό εμπόριο, στην αλλαγή νοοτροπίας στη δημόσια διοίκηση και στον καθορισμό νέων δεδομένων στη συνεργασία ιδιωτικού και δημοσίου τομέα.

Η εικόνα για τις εξαγωγές, το ισοζύγιο και την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας εμφανίζεται αισιόδοξη. Όμως μέρος της βελτιωμένης εικόνας οφείλεται στη μείωση των εισαγωγών κυρίως λόγω της μείωσης των εισαγόμενων κεφαλαιουχικών αγαθών για επενδύσεις, της συρρίκνωσης της χρηματοδότησης εισαγωγών από το εξωτερικό λόγω έλλειψης εμπιστοσύνης αλλά και του μεγάλου βαθμού εισαγόμενων εισροών στις ελληνικές εξαγωγές. Η συμβολή των εξαγωγών στην ανάκαμψη εξαρτάται και από το είδος των προϊόντων και των υπηρεσιών που προσφέρονται. Το σημερινό παραγωγικό πρότυπο για προϊόντα και υπηρεσίες δέχεται εντονότατο ανταγωνισμό

από χώρες χαμηλού κόστους, με αποτέλεσμα να υπάρχει μία συνεχής και ισχυρή πίεση στις αμοιβές εργασίας.

Έμφαση δίνεται, επίσης, στις μεταρρυθμίσεις με προσανατολισμό τη διευκόλυνση των ιδιωτικών επενδύσεων και, ακόμη περισσότερο, των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων, επιταχύνοντας με τον τρόπο αυτό την αύξηση της παραγωγικότητας, την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας και, κατά συνέπεια, την αύξηση της εξωστρέφειας της οικονομίας, το άνοιγμα των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών και την ενίσχυση του ανταγωνισμού, προκειμένου να δημιουργηθούν περισσότερες ευκαιρίες για επενδύσεις, να διασφαλιστούν χαμηλότερες τιμές για τους καταναλωτές και να εξασφαλισθούν συνθήκες που διασφαλίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη της απασχόλησης.

Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις αποτελούν ακόμη ένα βασικό σημείο της κυβερνητικής πολιτικής για την οικονομική ανάκαμψη. Σύμφωνα με την έκθεση «Economic Policy Reforms 2012: Going for Growth» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η Ελλάδα έχει επιτύχει σημαντική πρόοδο σε ό,τι αφορά τις μεταρρυθμίσεις τα έτη 2010-2011, η εφαρμογή όμως των ρυθμίσεων είναι αργή. Αυτό αποδίδεται στο γεγονός ότι την ευθύνη εφαρμογής έχουν πολλά υπουργεία, ενώ συγκεκριμένοι νόμοι δέχονται σκληρή κριτική και αμφισβήτηση από ομάδες διαφορετικού ενδιαφέροντος. Η συνεργασία των υπουργείων θεωρείται απαραίτητη για την πλήρη εφαρμογή των ρυθμίσεων. Η αναδιάρθρωση του δημόσιου τομέα είναι σημαντική και μπορεί να συμβάλλει θετικά στην αύξηση της αποδοτικότητας μέσω της άμεσης εφαρμογής των νέων ρυθμίσεων και της βελτίωσης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος. Η ποιότητα της δημόσιας διοίκησης είναι σημαντικός παράγοντας για την ανταγωνιστικότητα και την κοινωνική ευημερία, ιδιαίτερα σε μια περίοδο οικονομικής στενότητας και αυξημένων δημοσιονομικών πιέσεων.

2.1.2. Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

Βασικοί στόχοι:

- Η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ιδίως για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ο περιορισμός του κόστους συναλλαγής, η μείωση του διοικητικού φόρτου και η βελτίωση της επιχειρηματικής νομοθεσίας αποτέλεσαν και παραμένουν σημαντικές εθνικές προτεραιότητες, αναγνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο των επιχειρήσεων για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, για την τόνωση της ανάπτυξης και για τη δημιουργία θέσεων εργασίας.
- Η απλοποίηση και επιτάχυνση του συστήματος αδειοδότησης των επιχειρήσεων διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, την προσέλκυση και υποστήριξη νέων επενδύσεων και την ενίσχυση της βιωσιμότητας των υφιστάμενων επιχειρήσεων.

- Η ολοκλήρωση της έκδοσης των προβλεπόμενων νομοθετημάτων και η προώθηση εξειδικευμένων παρεμβάσεων για όσα επαγγέλματα δεν έχουν καλυφθεί, ώστε να διασαφηνιστούν οι νέοι όροι αδειοδότησης και λειτουργίας των επαγγελμάτων/ οικονομικών δραστηριοτήτων και να αποφευχθούν πιθανές ασάφειες στην αγορά με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τους επαγγελματίες που εμπλέκονται, αλλά και τους πολίτες που είναι χρήστες των συγκεκριμένων υπηρεσιών.
- Ο μετασχηματισμός ως προς το είδος των προϊόντων και των υπηρεσιών που προσφέρονται με στόχο τη βελτίωση της εξωστρέφειας.
- Η διαμόρφωση φιλικά προσκείμενου στην καινοτομία περιβάλλοντος με νέους προσανατολισμούς με στόχο τη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς της.
- Η εφαρμογή τεχνολογικών και οργανωτικών καινοτομιών για να ενισχυθεί η αποδοτικότητα της λειτουργίας των δημόσιων υπηρεσιών ως απαραίτητη προϋπόθεση για ένα σταθερό επιχειρηματικό περιβάλλον.

2.1.3. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

Σε σχέση με τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος- εξωστρέφεια:

- Άρση των περιορισμών στην επιχειρηματική δραστηριότητα και την καινοτομία, εγκαθίδρυση κλίματος εμπιστοσύνης μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού τομέα και διαμόρφωση ενός φιλικού προς τις επιχειρήσεις περιβάλλοντος με μείωση του χρόνου και του κόστους για τη δημιουργία επιχείρησης, την απόκτηση αδειών εγκατάστασης και λειτουργίας, την απόκτηση αδειών για περιβαλλοντικά έργα και δραστηριότητες, τις εξαγωγές και εισαγωγές. Οι δράσεις θα πρέπει να συνοδεύονται με σαφή και αυστηρά χρονοδιαγράμματα και εξειδίκευση.
- Αναγκαίες θεωρούνται μεταρρυθμίσεις, ώστε το επιχειρηματικό περιβάλλον να αποκτήσει την επιθυμητή σταθερότητα, διαφάνεια, χαμηλό γραφειοκρατικό κόστος και σταθερό φορολογικό πλαίσιο με αναπτυξιακά χαρακτηριστικά, για να γίνει η χώρα μας ελκυστική ως επενδυτικός προορισμός όχι μόνο των ξένων, αλλά και των ελληνικών κεφαλαίων.
- Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις μέσα από μια ολοκληρωμένη και διακριτά στοχευμένη πολιτική βελτίωσης του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, περαιτέρω μείωσης του κόστους συναλλαγής, διευκόλυνσης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στην Ευρώπη, προώθησης της δημιουργίας συστάδων επιχειρήσεων και βελτίωσης της πρόσβασης σε χρηματοδότηση.
- Διευκόλυνση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση και δημιουργία χρηματοδοτικών κινήτρων για αύξηση της παραγωγικής βάσης εξαγωγίμων αγαθών και υπηρεσιών.
- Αποκατάσταση της αξιοπιστίας και της αποτελεσματικότητας του δημόσιου τομέα, με κατάλληλη στελέχωση, επιμόρφωση και ανάπτυξη των στελεχών, διάχυση της τεχνογνωσίας, επέκταση της χρήσης τεχνολογιών πληροφορικής και ηλεκτρονικής

εξυπηρέτησης, υιοθέτηση διαδικασιών παρακολούθησης, αξιολόγησης και βελτίωσης της απόδοσης και παροχή κινήτρων και ανταμοιβών.

- Υιοθέτηση βέλτιστων πρακτικών και πρακτικών «καλύτερης νομοθέτησης», ανάλυση αναγκαιότητας υιοθέτησης κάποιων ρυθμίσεων, εξέταση εναλλακτικών λύσεων και αξιολόγηση των επιπτώσεων, συστηματική εκτίμηση και μέτρηση του κόστους των κανόνων και των ρυθμίσεων για τις επιχειρήσεις.

Σε σχέση με την απλοποίηση και επιτάχυνση του συστήματος αδειοδότησης των επιχειρήσεων:

- Συνέχιση της εφαρμογής μεταρρυθμίσεων που έχουν ήδη θεσμοθετηθεί σε σημαντικό βαθμό ή έχουν προγραμματισθεί, με επιτάχυνση της έκδοσης των προβλεπόμενων εφαρμοστικών διατάξεων ώστε να είναι δυνατή η καθολική εφαρμογή τους. Πιο συγκεκριμένα, η έκδοση των σχετικών με τον Ν.4014/2011 για την περιβαλλοντική αδειοδότηση και τον Ν.3982/2011 για την αδειοδότηση της βιομηχανίας εφαρμοστικών διατάξεων βρίσκονται σε άμεση προτεραιότητα.
- Διευκόλυνση της έναρξης νέων επιχειρήσεων, καθιστώντας πλήρως λειτουργικές τις υπηρεσίες μίας στάσης και εξαλείφοντας τις περιττές αμοιβές. Για την ολοκλήρωση των ΥΜΣ και του ΓΕΜΗ απαιτείται σταδιακή ένταξη στις ΥΜΣ των διαδικασιών αδειοδότησης των επιχειρήσεων και των ατομικών επιχειρήσεων, ενίσχυση της εξωστρέφειας των ΥΜΣ μέσα από την επέκταση της υπηρεσίας σε όλα τα ΚΕΠ και τη δημιουργία διαδικτυακής υπηρεσίας μιας στάσης για τη σύσταση επιχειρήσεων, ολοκλήρωση της μετάπτωσης των στοιχείων όλων των δεδομένων άλλων υφιστάμενων εμπορικών μητρώων που σήμερα δεν διαθέτουν υποδομή πληροφοριακών συστημάτων (π.χ. πρωτοδικεία) και σταδιακά πλήρης αυτοματοποίηση του συστήματος και εισαγωγή νέων διαδικασιών (π.χ. τροποποιήσεις καταστατικών) στις υπηρεσίες ΓΕΜΗ, εμπλουτισμός με νέες εφαρμογές και δημιουργία διαδικτυακής υπηρεσίας μιας στάσης για τη σύσταση εξαγωγικών επιχειρήσεων.
- Αντιμετώπιση της πολυνομίας, απλοποίηση του θεσμικού πλαισίου και διαμόρφωση σταθερού ρυθμιστικού περιβάλλοντος, υιοθέτηση τυποποιημένων πρακτικών, διαμόρφωση χρηστικών οδηγιών, ενιαίας κωδικοποίησης έργων και δραστηριοτήτων ανά επιμέρους διαδικασία αδειοδότησης εξαιτίας των οποίων περιορίζεται σημαντικά η ικανότητα των επιχειρήσεων να λειτουργούν ανταγωνιστικά σε ένα περιβάλλον ραγδαίων οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων.
- Παρεμβάσεις για την αντιμετώπιση της μεγάλης διασποράς των εμπλεκόμενων φορέων, διάκριση και τυποποίηση των ρόλων και αρμοδιοτήτων του καθενός ανά επιμέρους διαδικασία αδειοδότησης.
- Εισαγωγή διαδικασιών μεταβίβασης των ελέγχων από τη δημόσια διοίκηση σε πιστοποιημένους ιδιωτικούς φορείς.

Σε σχέση με την απελευθέρωση των επαγγελματιών/οικονομικών δραστηριοτήτων:

- Ολοκλήρωση των απαιτούμενων νομοθετικών παρεμβάσεων για την πλήρη εφαρμογή του Ν.3919/2011 και εξειδικευμένες παρεμβάσεις σε επαγγέλματα/οικονομικές δραστηριότητες που δεν ρυθμίζονται από αυτόν ή για τα οποία προβλέπονται ειδικές ρυθμίσεις (ΚΤΕΛ, εμπόριο καυσίμων κ.ά).
- Ολοκλήρωση της διαδικασίας αναθεώρησης του Ν.Δ. 3026/1954 για τον Κώδικα των Δικηγόρων.
- Ολοκλήρωση των νομοθετικών ρυθμίσεων που αποσυνδέουν τις ελάχιστες αμοιβές για τις επαγγελματικές υπηρεσίες από τη φορολογία και τις εισφορές προς τα ασφαλιστικά ταμεία και τις επαγγελματικές ενώσεις.
- Δημιουργία παρατηρητηρίου για την παρακολούθηση και αξιολόγηση των διαδικασιών απελευθέρωσης, τακτική αποτίμηση των δεικτών ρύθμισης, διαμόρφωση προτάσεων βελτίωσης.
- Αξιολόγηση των εθνικών κανονιστικών διατάξεων σχετικά με την πρόσβαση σε νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα στα πλαίσια της διαμόρφωσης του ευρωπαϊκού χάρτη, λήψη μέτρων για να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή των σχετικών κανόνων της Ε.Ε. (και συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΔΕΚ), λήψη των απαραίτητων μέτρων ώστε το Ενιαίο Κέντρο Εξυπηρέτησης να είναι πλήρως λειτουργικό σε όλους τους τομείς που καλύπτονται από την Οδηγία υπηρεσιών και να διευκολύνει τους διασυνοριακούς παρόχους.

2.2. Εκσυγχρονισμός δημόσιας διοίκησης-Βελτίωση της λειτουργίας του συστήματος απονομής δικαιοσύνης

2.2.1. Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Η ποιότητα της δημόσιας διοίκησης, η αναβάθμιση του θεσμικού περιβάλλοντος, ο εξορθολογισμός των υφιστάμενων διοικητικών δομών, με γνώμονα την καταπολέμηση της γραφειοκρατίας, την απλούστευση και επιτάχυνση των διοικητικών διαδικασιών και την εν γένει αναδιοργάνωση των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα, της περιφερειακής διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης, είναι σημαντικοί παράγοντες για την ανταγωνιστικότητα και την κοινωνική ευημερία. Με τον τρόπο αυτόν επιτυγχάνεται η καλύτερη εξυπηρέτηση του πολίτη και η βελτίωση της ποιότητας ζωής του, ενώ, παράλληλα, η ενίσχυση της θεσμικής και διοικητικής ικανότητας, η μείωση των διοικητικών βαρών, η βελτίωση της ποιότητας της νομοθεσίας, η διασφάλιση ενός αποτελεσματικού νομικά περιβάλλοντος και ενός αποδοτικού δικαστικού συστήματος στηρίζουν τις διαρθρωτικές προσαρμογές και προάγουν την οικονομική ανάπτυξη και την απασχόληση.

Καθώς η χώρα μας αντιμετωπίζει αυξανόμενες πιέσεις για τη μείωση των δημόσιων δαπανών, η εξασφάλιση υψηλής ποιότητας δημοσίων υπηρεσιών απαιτεί τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες για να ενισχυθεί η αποδοτικότητά της δημόσιας διοίκησης και των παρεχόμενων από το κράτος υπηρεσιών και κατάλληλες υψηλού επιπέδου δημόσιες επενδύσεις. Σειρά παρεμβάσεων που βρίσκονται σε εξέλιξη στοχεύουν στη διαρθρωτική αντιμετώπιση χρόνιων ενδημικών δυσλειτουργιών της δημόσιας διοίκησης με επιλεγμένες παρεμβάσεις θεσμικής, οργανωτικής και διοικητικής αλλαγής, οι οποίες αναμένεται ότι θα έχουν πολλαπλασιαστική αξία στη βελτίωση της ποιότητας των δημοσίων πολιτικών, ενώ η αποτελεσματική εφαρμογή τους στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των πολιτών και τη διευκόλυνση της επιχειρηματικής δράσης.

Το θεσμικό πλαίσιο και η λειτουργία της δημόσιας διοίκησης, παρά τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί με μέτρα απλούστευσης των διαδικασιών, εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από σοβαρές δυσλειτουργίες, όπως είναι: η ύπαρξη απαρχαιωμένων ή περιττών ρυθμίσεων, η πολυπλοκότητα, οι ασάφειες, οι αντιφάσεις και η αποσπασματικότητα παραγωγής τους, η καθυστέρηση έκδοσης των κανονιστικών πράξεων, προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων που είναι απαραίτητες για την εφαρμογή των νόμων, η απουσία συγκροτημένου μηχανισμού και διαδικασιών συστηματικής αξιολόγησης της ποιότητας και των επιπτώσεων των θεσμικών παρεμβάσεων και βελτίωσης των υφιστάμενων ρυθμίσεων, η απουσία κωδικοποίησης. Ο τρόπος οργάνωσης της εργασίας, η κατανομή καθηκόντων, οι διαδικασίες και οι πρακτικές λειτουργίας των υπηρεσιών οδηγούν σε πολυδιάσπαση αρμοδιοτήτων, πολλαπλασιασμό των θέσεων ευθύνης, κατακερματισμό της οργάνωσης των υπηρεσιών και αδυναμία προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες ανάγκες και αρμοδιότητες, ενώ απουσιάζουν διαδικασίες αξιολόγησης της απόδοσης και της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Παράλληλα παρατηρείται περιορισμένη αξιοποίηση των ΤΠΕ στην εσωτερική λειτουργία των υπηρεσιών και τις συναλλαγές τους με τους πολίτες και τις επιχειρήσεις, ύπαρξη μεγάλου αριθμού δημόσιων φορέων και επικαλύψεις αρμοδιοτήτων μεταξύ φορέων και υπηρεσιών. Το ανθρώπινο δυναμικό της δημόσιας διοίκησης, παρά τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί με μέτρα εκπαίδευσης και επιμόρφωσης καθώς και με θεσμικά μέτρα, εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από μειωμένη κινητικότητα, μειωμένη συμμετοχή των γυναικών στις ανώτερες θέσεις της ιεραρχίας, έλλειψη προσωπικού εξειδικευμένων προσόντων σε κρίσιμους τομείς δημόσιας δράσης, περιχαράκωση καθηκόντων και αρμοδιοτήτων, αναντιστοιχία μεταξύ της στελέχωσης των υπηρεσιών και των πραγματικών αναγκών τους, απουσία άσκησης σύγχρονων στρατηγικών διαχείρισης προσωπικού.

Συνέπειες των παρατηρούμενων δυσλειτουργιών είναι η επιβάρυνση των συναλλασσόμενων με σημαντικό διαχειριστικό κόστος, το οποίο συνιστά σοβαρό ανασταλτικό παράγοντα για την επιχειρηματικότητα, τις επενδύσεις και την οικονομική ανάπτυξη, επιβάρυνση της ίδιας της δημόσιας διοίκησης με περιττό εσωτερικό κόστος διεκπεραίωσης γραφειοκρατικών διαδικασιών, επιβάρυνση του κόστους ζωής και της ποιότητας ζωής του πολίτη, κυρίως ομάδων που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και

δεν διαθέτουν αυξημένη ικανότητα ή γνώσεις διαχείρισης των υποθέσεών τους, όπως είναι διάφορες κατηγορίες πολιτών (π.χ. άτομα χαμηλής μόρφωσης, μετανάστες κλπ.) αλλά και επιχειρήσεων (π.χ. οι πολύ μικρές επιχειρήσεις), δυσχέρεια στη διασφάλιση της διαφάνειας και την αντιμετώπιση της διαφθοράς.

Στα πλαίσια αυτά προχώρησε η αναδιάρθρωση των δομών των διοικητικών υπηρεσιών (αξιολόγηση δομών, νέα οργανογράμματα, περιγράμματα θέσεων εργασίας), ξεκίνησε διαδικασία αξιολόγησης της απόδοσης βάσει στοχοθεσίας για το προσωπικό του Δημοσίου και βρίσκεται σε εξέλιξη πρόγραμμα μείωσης των υπαλλήλων του Δημοσίου και ορθολογικής ανακατανομής του προσωπικού. Τα Επιχειρησιακά Προγράμματα «Διοικητική Μεταρρύθμιση» και «Ψηφιακή Σύγκλιση» αποτελούν τα βασικά χρηματοδοτικά εργαλεία υποστήριξης της προσπάθειας για την ανασυγκρότηση του κράτους και τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας του, σύμφωνα με τις κατευθύνσεις: της αναθεωρημένης Στρατηγικής της Λισαβόνας και με τις προτεραιότητες πολιτικής που απορρέουν από το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Στήριξης και το Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων.

Μολονότι έχει συντελεστεί πρόοδος από το 2010, όσον αφορά τη μείωση του μεγέθους της δημόσιας διοίκησης, προκειμένου οι μισθολογικές δαπάνες να συμβαδίζουν περισσότερο με τους δημοσιονομικούς στόχους, χρειάζονται επιτακτικά περαιτέρω μεταρρυθμίσεις για να καταστεί αποδοτικότερη και αποτελεσματικότερη η δημόσια διοίκηση.

Η χρήση ηλεκτρονικών (e-Government) υπηρεσιών αποτελεί λύση για πολλά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο δημόσιος τομέας μεταξύ των οποίων είναι η πρόσβαση, η διευκόλυνση της εσωτερικής και εξωτερικής διοικητικής διαδικασίας, η άρση διοικητικών βαρών και η αντιμετώπιση της γραφειοκρατίας με σημαντικά οφέλη σε διαφάνεια, αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα. Η χρήση διαδικτυακών υπηρεσιών (on line) από τους πολίτες και τις επιχειρήσεις είναι πολύ χρήσιμη για να εξασφαλίσει την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, στα πλαίσια μιας δημόσιας διοίκησης με επίκεντρο τον χρήστη (user- centric). Με την αξιοποίηση των ΤΠΕ διευκολύνεται το οιασδήποτε φύσεως έργο των δημόσιων υπηρεσιών (παραγωγικό, ελεγκτικό), ενισχύεται η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων με την ανάπτυξη καλύτερων και πιο ποιοτικών παραγωγικών διαδικασιών και υπηρεσιών, διευκολύνονται οι συναλλαγές με δημόσιους φορείς και εξυπηρετούνται καλύτερα επιχειρήσεις και πολίτες, ενώ ενισχύεται η ενημέρωση και η διαφάνεια. Επιπλέον προωθείται η κοινωνική ενσωμάτωση ευπαθών ομάδων (ηλικιωμένοι, ΑΜΕΑ) παρέχοντας ψηφιακή πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, πολιτισμού ή διοικητικών υπηρεσιών και αναβαθμίζονται ποιοτικά τομείς όπως η εκπαίδευση (ψηφιακό σχολείο, δυνατότητα δια βίου μάθησης με ψηφιακά μέσα), δημοσιονομική πολιτική (διαφάνεια, ελεγκτικοί μηχανισμοί, κτηματογράφηση, προμήθειες, εισπράξεις), ώθηση της επιχειρηματικότητας με απλοποίηση διοικητικών διαδικασιών, και συναλλαγών, βελτίωση ποιότητας ζωής των πολιτών.

Οι μέχρι τώρα νομοθετικές πρωτοβουλίες κινούνται προς τη σωστή κατεύθυνση, υπάρχουν όμως περιθώρια για επιπρόσθετες αλλαγές καθώς η Ελλάδα κατατάσσεται σε χαμηλή θέση σύμφωνα με τους δείκτες ποιότητας της δημόσιας διοίκησης (κυβερνητική αποδοτικότητα, πολιτικές διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού, ηλεκτρονική διακυβέρνηση, διοικητικά βάρη στην επιχειρηματικότητα, αποδοτικότητα δικαστικού συστήματος, διαφθορά).

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank, The Worldwide Governance Indicators, 2013 Update), το 2012 οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες διατήρησαν ή βελτίωσαν τη θέση τους σε σχέση με τον δείκτη κυβερνητικής αποδοτικότητας, που εκτιμά συνοπτικά την ποιότητα της δημόσιας διοίκησης (ρυθμιστικό σύστημα, αμεροληψία, ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών), ενώ η Ελλάδα είναι μεταξύ των χωρών που έπεσαν στην κατάταξη και καταλαμβάνουν την τελευταία θέση μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. (τιμή δείκτη 0,5, ποσοστιαία κατάταξη μεταξύ των χωρών 68 έναντι 85 κατά μέσο όρο στις χώρες της Ε.Ε.). Επίσης, με βάση τον σχετικό δείκτη του ΟΟΣΑ (OECD, 2011) για τη χρήση στρατηγικών διαχείρισης των ανθρώπινων πόρων στη δημόσια διοίκηση η χώρα μας κατατάσσεται μεταξύ των χωρών με περιορισμένη χρήση τέτοιων πρακτικών και πρακτικών αξιολόγησης. Επιπλέον, χαμηλό είναι το επίπεδο διείσδυσης της τεχνολογίας στο κράτος (102^η θέση), έναν σημαντικό δείκτη για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πολίτη και την παραγωγικότητα, που μαζί με τη χαμηλή διείσδυση στις επιχειρήσεις (97^η θέση) κατατάσσουν την Ελλάδα στην 59^η θέση για το σύνολο των τεχνολογικών επιδόσεων σε σύνολο 142 χωρών (World Economic Forum, INSEAD).

Ωστόσο, σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (2012), η χρήση ηλεκτρονικών υπηρεσιών του Δημοσίου από τους πολίτες που είναι χρήστες του διαδικτύου έχει βελτιωθεί σημαντικά και η χώρα μας παρουσίασε μεγάλη αύξηση στο ποσοστό των χρηστών για το σύνολο των συναλλαγών (11 ποσοστιαίες μονάδες το 2012 έναντι του 2011), ξεπερνώντας τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ-27 (61% έναντι 58% το 2012). Ειδικότερα σε σχέση με την απόκτηση πληροφοριών από τις ιστοσελίδες του Δημοσίου το ποσοστό χρήσης πλησίασε τον μέσο όρο των χωρών της ΕΕ-27 (51% έναντι 52%) σημειώνοντας αύξηση κατά 11 ποσοστιαίες μονάδες, σε σχέση με την απόκτηση εντύπων μείωσε τη απόσταση (31% έναντι 35%) σημειώνοντας αύξηση κατά 3 ποσοστιαίες μονάδες, ενώ σε σχέση με την ηλεκτρονική υποβολή εντύπων ξεπέρασε τον μέσο όρο (32% έναντι 29%) σημειώνοντας αύξηση κατά 8 ποσοστιαίες μονάδες.

Ως προς το «Ψηφιακό Θεματολόγιο», το οποίο αποτελεί μια από τις 7 εμβληματικές πρωτοβουλίες της «Στρατηγικής για την Ευρώπη 2020» (Europe 2020) η Ελλάδα υπολείπεται του ευρωπαϊκού μέσου όρου (σε 55 από τους 67 δείκτες), ενώ σε μεγάλο ποσοστό δεικτών κατατάσσεται μεταξύ των χωρών με τις χαμηλότερες επιδόσεις, ωστόσο κινείται σε ρυθμούς σύγκλισης. Ειδικότερα σε σχέση με τον στόχο το 50% του πληθυσμού να χρησιμοποιεί υπηρεσίες ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και το 25% από αυτούς να επιστρέφουν συμπληρωμένα έντυπα το 2015 στη 2η ετήσια έκθεση προόδου

της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2012) σημειώνεται ότι το ποσοστό του πληθυσμού που χρησιμοποιεί στην ΕΕ-27 το διαδίκτυο για συναλλαγές με το Δημόσιο έχει παραμείνει στο 41% το 2011 αλλά η Ελλάδα είναι μεταξύ των χωρών που παρουσίασαν σημαντική πρόοδο (από 16% το 2010 σε 27% το 2011), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των Ελλήνων που επιστρέφουν έγγραφα συμπληρωμένα στο διαδίκτυο ανέρχεται στο 13% έναντι 20% στην ΕΕ-27. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat για το 2012, στο 44% έχει διαμορφωθεί το ποσοστό του πληθυσμού που χρησιμοποιεί στην ΕΕ-27 το διαδίκτυο για συναλλαγές με το Δημόσιο και στο 34% για την Ελλάδα, ενώ τα ποσοστά των πολιτών που επιστρέφουν έγγραφα συμπληρωμένα στο 20% και 18%, αντίστοιχα.

Με βάση τα αποτελέσματα μελέτης του Παρατηρητηρίου για τη Διοικητική Μεταρρύθμιση της ΚτΠ ΑΕ, για την ανάπτυξη και διείσδυση των υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης σε πολίτες και επιχειρήσεις στην Ελλάδα, περίπου ένας στους τρεις Έλληνες που έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο δήλωσε ότι έχει χρησιμοποιήσει τις υπηρεσίες του Δημοσίου που παρέχονται ηλεκτρονικά, με υψηλότερα ποσοστά χρήσης στις ηλικίες 35-54 ετών. Το 72% των χρηστών επισκέπτονται τις ιστοσελίδες των υπηρεσιών για λόγους πληροφόρησης, το 32% για να «κατεβάξει» ηλεκτρονικά διαθέσιμες αιτήσεις και λοιπά έντυπα, ενώ το 45% ολοκληρώνει συναλλαγές μέσω διαδικτύου (π.χ. υποβολή της φορολογικής δήλωσης). Επτά στους δέκα πολίτες δηλώνουν ικανοποιημένοι με τη χρήση των ηλεκτρονικών υπηρεσιών του Δημοσίου και αναγνωρίζουν την εξοικονόμηση χρόνου και τη μείωση των γραφειοκρατικών διαδικασιών ως τα κυριότερα οφέλη. Τα κυριότερα προβλήματα που συναντούν κατά τη χρήση των υπηρεσιών εντοπίζονται στη διαθεσιμότητα της ιστοσελίδας όπου φιλοξενείται η υπηρεσία και ακολουθούν προβλήματα σχετικά με το περιεχόμενο, την ακρίβεια και το επίπεδο επικαιροποίησης των παρεχομένων πληροφοριών, ενώ κάποιοι εκφράζουν την άποψη πως δε νιώθουν ασφάλεια με την παροχή των προσωπικών τους δεδομένων στο διαδίκτυο. Οι περισσότεροι από όσους δεν έχουν κάνει χρήση των υπηρεσιών δεν γνώριζαν την ύπαρξή τους (34%), το 18% βρίσκει περίπλοκη τη χρήση των υπηρεσιών ή του διαδικτύου, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (16%) προτιμά την προσωπική επαφή με τον δημόσιο υπάλληλο.

Αντίστοιχα, με βάση την έρευνα στις ελληνικές επιχειρήσεις (10+ εργαζόμενοι) περισσότερες από εννέα στις δέκα επιχειρήσεις χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για τις συναλλαγές τους με το Δημόσιο, ενώ υψηλότερα ποσοστά χρήσης συγκεντρώνουν η υποβολή φόρου εισοδήματος και η ηλεκτρονική υποβολή ΦΠΑ. Οι επιχειρήσεις δεν αξιολογούν αρνητικά τις υπηρεσίες, ωστόσο κρατούν επιφυλάξεις απέναντι και σε μια πλήρως θετική αξιολόγηση. Το 53% των επιχειρήσεων δήλωσε ότι έχει αντιμετωπίσει δυσκολίες κατά τη χρήση των υπηρεσιών και το πρόβλημα με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης σχετίζεται με τη διαθεσιμότητα της εκάστοτε ιστοσελίδας και την εύρυθμη λειτουργία της. Ωστόσο, το 66% των επιχειρήσεων δήλωσαν «πολύ ικανοποιημένες» από τη χρήση των υπηρεσιών και άλλο ένα 9% «πάρα πολύ ικανοποιημένες», ενώ ένα σημαντικό ποσοστό (21,7%) δήλωσε «μέτρια ικανοποιημένο». Όλες

σχεδόν οι επιχειρήσεις συμφώνησαν ότι ωφελούνται από τη χρήση υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, με την εξοικονόμηση χρόνου να αποτελεί το κατεξοχήν και κυρίαρχο όφελος. Οφέλη που σχετίζονται με τη διαφάνεια συναλλαγών και τη συμμετοχή στα κοινά δεν αναγνωρίστηκαν από τις επιχειρήσεις ως σημαντικά. Η ανησυχία για την ασφάλεια των στοιχείων προτάσσεται ως ο σημαντικότερος ανασταλτικός παράγοντας που συντελεί στη μη χρήση των υπηρεσιών (30,3%).

Μία από τις προτεραιότητες πολιτικής, που απορρέει από το Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης και το Μνημόνιο Οικονομικής και Χρηματοπιστωτικής Στήριξης (Ιούλιος 2013), αποτελεί η αναμόρφωση του δικαστικού συστήματος για τη στήριξη της οικονομικής δραστηριότητας. Η βελτίωση της λειτουργίας του δικαστικού συστήματος θεωρείται απαραίτητη για την εύρυθμη και δίκαιη λειτουργία της οικονομίας, των κανόνων ανταγωνισμού και των αποτελεσματικών και έγκαιρων εφαρμογών των συμβάσεων, της επιτάχυνσης της απονομής δικαιοσύνης και της διευκόλυνσης των μηχανισμών διευθετήσεων. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013α), η βελτίωση της ποιότητας, της ανεξαρτησίας και της αποτελεσματικότητας των συστημάτων απονομής δικαιοσύνης αποτελεί μία συνιστώσα συντονισμού της οικονομικής πολιτικής στην Ε.Ε. και δύναται να συμβάλει στη βελτίωση των συνθηκών για τις επιχειρήσεις σε εθνική και ευρωπαϊκή κλίμακα με απώτερο στόχο την οικονομική ανάπτυξη.

Από το 2010 μέχρι σήμερα, το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΥΔΔΑΔ) θέσπισε μία σειρά δράσεων/μέτρων για τον εκσυγχρονισμό του δικαστικού συστήματος και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς του, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στη μείωση του φόρτου των καθυστερούμενων δικαστικών υποθέσεων στα δικαστήρια (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013β). Πιο συγκεκριμένα, ο Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας τελεί υπό αναθεώρηση και το τελικό σχέδιο αναμένεται να ανακοινωθεί στο Ελληνικό Κοινοβούλιο τον Μάρτιο 2014 (European Commission, 2013a). Το ΥΔΔΑΔ δημοσιεύει στην ιστοσελίδα του πληροφόρηση για την απόδοση και λογοδοσία των δικαστηρίων, η οποία περιλαμβάνει τον αριθμό των δικαστών και του διοικητικού προσωπικού, τον συνολικό αριθμό των εκκρεμών υποθέσεων, τις εισροές και τις εκροές των υποθέσεων ανά έτος, τις περιπτώσεις εταιρικών πτωχεύσεων και τον αριθμό φορολογικών και τελωνειακών υποθέσεων. Προκειμένου να μειωθούν οι καθυστερήσεις στη διοικητική δικαιοσύνη προτάθηκαν σχέδια δράσης για τη μείωση των εκκρεμών, φορολογικών και μη, υποθέσεων στα δικαστήρια. Ξεκίνησε ο εξορθολογισμός και η οργάνωση των πρωτοδικείων (συγχώνευση των ειρηνοδικείων από 301 σε 154). Σημαντικό βήμα θεωρείται η προώθηση εναλλακτικών μεθόδων επίλυσης διαφορών, όπως ο προδικαστικός συμβιβασμός και η διαμεσολάβηση. Το σχέδιο δράσης του Διαμεσολαβητή βρίσκεται σε εξέλιξη και αναμένεται νομοθετική πρόταση για το άνοιγμα του επαγγέλματος και σε μη δικηγόρους.

Σημαντικό μακροπρόθεσμο έργο αποτελεί η ανάπτυξη και λειτουργία ολοκληρωμένων συστημάτων διαχείρισης δικαστικών υποθέσεων σε όλο το φάσμα της Δικαιοσύνης, πολιτικής, ποινικής και διοικητικής (e-justice). Το συγκεκριμένο πρόγραμμα χρημα-

τοδοτείται από το Ε.Π. ΕΣΠΑ 2007-2013 και περιλαμβάνει την επέκταση της ηλεκτρονικής εγγραφής (e-registration) και της ηλεκτρονικής ιχνηλάτησης (e-tracking) των υποθέσεων σε όλα τα δικαστήρια καθώς και ηλεκτρονική αρχειοθέτηση (e-filing) (ΥΔΑΔ, 2013α). Το έργο αναμένεται να ολοκληρωθεί σταδιακά τον Δεκέμβριο του 2017, ενώ βραχυπρόθεσμες δράσεις του λειτουργούν ήδη.

Για την καταπολέμηση της διαφθοράς, το Υπουργείο Δικαιοσύνης κατάρτισε το ολοκληρωμένο Εθνικό Σχέδιο Δράσης κατά της Διαφθοράς «ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ», με ειδικά μέτρα για τη φορολογική διοίκηση (ΥΔΑΔ, 2013β). Η δράση στοχεύει στη βελτίωση του πολιτικού, οικονομικού, κοινωνικού και νομοθετικού περιβάλλοντος μέσα από τρεις άξονες: Αποτροπή, Εκπαίδευση και Πρόληψη. Αποτροπή για τη συνέχιση των πράξεων διαφθοράς, Πρόληψη ώστε να μην επαναληφθούν και Εκπαίδευση ώστε να δημιουργηθεί συνείδηση διαφάνειας και διάρκειας σε βάθος χρόνου. Περιλαμβάνει μία σειρά από δράσεις, μέτρα, ρυθμίσεις και νομοθετήματα σχετικά με πολιτικές δεσμεύσεις για μηδενική ανοχή, αυξημένη αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα των θεσμών, ενθάρρυνση της κοινής γνώμης για αυξημένη λογοδοσία και απόρριψη της διαφθοράς, αποτελεσματική επιβολή μέτρων κατά της διαφθοράς, ενδυνάμωση της συμμόρφωσης με το νομικό και κανονιστικό πλαίσιο και λογοδοσίας από δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, εισαγωγή μηχανισμών ελέγχων και αξιολόγησης. Η πλήρης εφαρμογή του σχεδίου δράσης αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2014.

Μολονότι έχει συντελεστεί πρόοδος από το 2010 σε ό,τι αφορά τον εκσυγχρονισμό της απονομής δικαιοσύνης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013β), συνεχίζουν να παρατηρούνται καθυστερήσεις ως προς τη διεκπεραίωση δικαστικών υποθέσεων κυρίως φορολογικών ή διοικητικών που συνδέονται άμεσα με την οικονομική ανάπτυξη, φαινόμενα εισφοροδιαφυγής και φοροδιαφυγής, δημιουργία μονοπωλίων, βραδύτητα των ελέγχων ή ετεροχρονισμένη έκδοση πορισμάτων, εκθέσεων κ.ά., έλλειψη κατάλληλων μηχανισμών για τον αποτελεσματικό έλεγχο του δημοσίου τομέα, επάλληλες αρμοδιότητες των ελεγκτικών υπηρεσιών, υπερσυγκέντρωση εξουσιών, ασυμμετρία αρμοδιοτήτων και πόρων, πελατειακές αντιλήψεις, πολυνομία και χρονοβόρες διαδικασίες, υποδηλώνοντας σημαντικά περιθώρια βελτίωσης, τα οποία εν μέρει αναμένεται να προκύψουν από την ολοκληρωμένη εφαρμογή των εν εξελίξει δράσεων στα επόμενα έτη.

Η αποτελεσματικότητα του συστήματος δικαιοσύνης μπορεί να εκφραστεί μέσω του χρόνου που απαιτείται για τη δικαστική επίλυση υποθέσεων (Disposition Time) και του ρυθμού επίλυσης υποθέσεων (Clearance Rate). Ο χρόνος που απαιτήθηκε για τη δικαστική επίλυση μη ποινικών και εμπορικών υποθέσεων κυμάνθηκε από 190 έως 2.003 ημέρες το 2010, σχεδόν διπλάσιος από το μέσο όρο της ΕΕ-27. Ο ρυθμός επίλυσης υποθέσεων αγγίζει το 80%, υποδηλώνοντας αύξηση των εκκρεμών υποθέσεων διαχρονικά. Ο δείκτης χρήσης ηλεκτρονικών μέσων στο πλαίσιο διαχείρισης των υποθέσεων υπολογίστηκε στο 1,3 (με μέγιστο το 4,0), όταν ο μέσος όρος για τις χώρες της ΕΕ-27 ήταν 3,3 (European Commission 2013b, CEPEJ 2013). Σύμφωνα με την

έρευνα του World Economic Forum 2013-2014, η Ελλάδα ως προς τον δείκτη ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης κατατάσσεται στην 84^η θέση μεταξύ 148 χωρών καταγράφοντας σημαντική βελτίωση συγκριτικά με το 2012-2013 (98^η θέση). Παρ' όλα αυτά συνεχίζει να βρίσκεται σε δυσμενή θέση, υποδηλώνοντας τη χαμηλή αντίληψη για την ανεξαρτησία του συστήματος.

Η Ελλάδα κατατάσσεται μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. με τους υψηλότερους δείκτες διαφθοράς και παραοικονομίας. Ο δείκτης αντίληψης της διαφθοράς CPI (corruption perception index) το 2011 υπολογίστηκε στο 3,4 (σ.σ. τιμές κοντά στο 0 υποδηλώνουν υψηλό βαθμό διαφθοράς), κατατάσσοντας την Ελλάδα στην 80^η θέση μεταξύ 183 χωρών. Διαχρονικά διαφαίνεται χειροτέρευση της θέσης της χώρας μας συγκριτικά με άλλες χώρες που συμμετέχουν στην έρευνα (το 2010 κατείχε την 78^η θέση σε σύνολο 178 χωρών) (Transparency International, 2012). Βάσει του Παγκόσμιου Βαρόμετρου της Διαφθοράς 2013³⁹ (Transparency International, 2013), η Ελλάδα βαθμολογείται με 4,6 (ο μέσος όρος για τα κράτη μέλη της Ε.Ε. είναι 4,1) και καταλαμβάνει μαζί με την Πορτογαλία την πρώτη θέση ως προς την αντίληψη των πολιτών για τη διαφθορά στον δημόσιο τομέα. Το 54% των ερωτηθέντων στην Ελλάδα θεωρούν ότι το επίπεδο διαφθοράς αυξήθηκε τα 2 τελευταία χρόνια, ενώ το 70% πιστεύει ότι η διαφθορά αποτελεί σημαντικό πρόβλημα για τον δημόσιο τομέα. Η τάση αυτή δεν φαίνεται να μεταβάλλεται διαχρονικά συγκριτικά με το 2010-2011. Οι υπηρεσίες ιατρικής και φαρμακευτικής περίθαλψης είναι κύριοι αποδέκτες «έμμεσων πληρωμών» (23% των ερωτηθέντων), ενώ ακολουθούν οι υπηρεσίες ακινήτων. Η πλειονότητα των ερωτηθέντων κατέδειξε ως κυριότερο λόγο δωροδοκίας τη δυνατότητα διεκπεραίωσης των υποθέσεων (41%) και την επίσπευση των διαδικασιών (31%). Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν και από την Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα 2012 (Public Issue, 2013). Το 8,6% των ερωτηθέντων νοικοκυριών το 2012 αναφέρουν περιστατικά διαφθοράς από τα οποία το 6,3% στον δημόσιο τομέα και το 2,6% στον ιδιωτικό. Διαχρονικά το ποσοστό αυτό βαίνει μειούμενο συγκριτικά με το 12,3% το 2007. Το 45% των περιστατικών (34,2% το 2007) αφορούν «έμμεσες πληρωμές» σε νοσοκομεία, ενώ ακολουθούν οι εφορίες (13,3%) και οι πολεοδομίες (13%). Το εκτιμώμενο μέγεθος συνολικής διαφθοράς για το έτος 2012 ανέρχεται στα €420 εκατ.

2.2.2. Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

Βασικοί στόχοι:

- Αναδιοργάνωση του δημόσιου τομέα με στόχο τη μείωση των δαπανών, την αύξηση της αποδοτικότητας και της παραγωγικότητας.
- Μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης με στόχο διοικητικές δομές λιγότερες, μικρότερες, πιο ευέλικτες, οικονομικότερες, αποτελεσματικότερες, λειτουργικά προσα-

³⁹ Έρευνα γνώμης σε 107 χώρες.

νατολισμένες στη δημόσια αποστολή τους και για τη χάραξη και εφαρμογή δημόσιων πολιτικών.

- Βελτίωση της ποιότητας της διακυβέρνησης μέσα από την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας των δημοσίων υπηρεσιών.
- Βελτίωση των παρεχόμενων από το Δημόσιο υπηρεσιών με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του πολίτη σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής, τη στήριξη της επιχειρηματικότητας, των επενδύσεων και της εξωστρέφειας.
- Πλήρης αξιοποίηση των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνίας, παροχή επαρκών και ποιοτικών ψηφιακών υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις και τους πολίτες και βελτίωση της αποτελεσματικότητας του δημοσίου τομέα με χρήση ΤΠΕ.
- Ισότιμη πρόσβαση όλων των πολιτών στις δυνατότητες των νέων τεχνολογιών.
- Ολοκλήρωση του έργου εκσυγχρονισμού της απονομής δικαιοσύνης και εναρμόνιση με τις υπό συζήτηση ευρωπαϊκές πρακτικές (ολοκλήρωση του ευρωπαϊκού χώρου δικαιοσύνης) με στόχο τη δημιουργία ενός κράτους δικαίου για τους πολίτες και ενός ανταγωνιστικού περιβάλλοντος για τους επενδυτές και την εξασφάλιση ίσων ευκαιριών στους επιχειρηματίες.

2.2.3. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

Σε σχέση με τον εκσυγχρονισμό της δημόσιας διοίκησης:

- Ολοκλήρωση των διαδικασιών αξιολόγησης διοικητικών δομών και προσωπικού και ορθολογικής ανακατανομής του προσωπικού.
- Πρόσληψη νέων υπαλλήλων με υψηλά προσόντα, σε τομείς προτεραιότητας (φορολογική διοίκηση, ανεξάρτητες ρυθμιστικές αρχές, τομείς ενίσχυσης εξωστρέφειας κλπ.), ώστε να μπορέσει η Ελλάδα να αναζωογονήσει και να αναβαθμίσει το ανθρώπινο κεφάλαιο, τις δεξιότητες και τις επιδόσεις της δημόσιας διοίκησης.
- Εισαγωγή αποτελεσματικότερων διαδικασιών εξυπηρέτησης των επιχειρήσεων και των πολιτών με στόχο την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της ελκυστικότητας της χώρας για επενδύσεις.
- Υιοθέτηση διαδικασιών συστηματικής αξιολόγησης της ποιότητας και των επιπτώσεων των νομοθετικών παρεμβάσεων, κατάργηση απαρχαιωμένων ή περιττών ρυθμίσεων, απλοποίηση και βελτίωση του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου, κωδικοποίηση.
- Επίσπευση των διαδικασιών έκδοσης των κανονιστικών πράξεων, προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων που είναι απαραίτητες για την εφαρμογή των νόμων.

Σε σχέση με την ανάπτυξη υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης:

- Εκσυγχρονισμός δημοσίων υπηρεσιών και ανάπτυξη πληροφοριακών συστημάτων με στόχο τη μείωση του κόστους παροχής υπηρεσιών, τον έλεγχο των δαπανών και τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών.
- Αύξηση του ποσοστού των βασικών δημοσίων υπηρεσιών που είναι πλήρως διαθέσιμες ηλεκτρονικά, ανάπτυξη και χρησιμοποίηση σύγχρονων και προσβάσιμων επιγραμμικών (on line) υπηρεσιών (ηλεκτρονική διακυβέρνηση, επιγραμμικές υπηρεσίες υγείας κλπ.). Σημαντική αξιολογείται η ηλεκτρονική διεκπεραίωση δημοσίων προμηθειών και η χρήση ηλεκτρονικών μέσων στις διαδικασίες ανάθεσης δημοσίων συμβάσεων έργων και υπηρεσιών.
- Ανάπτυξη εφαρμογών για προσφορά ψηφιακών υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις (π.χ. φορολογικές συναλλαγές, συναλλαγές με ασφαλιστικούς οργανισμούς, με φορείς αυτοδιοίκησης), εξειδικευμένες παρεμβάσεις κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας με επίκεντρο την υλοποίηση έργων που αφορούν την προώθηση των επενδύσεων και της εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων.
- Ανάπτυξη ψηφιακών υπηρεσιών σε περιφερειακό επίπεδο με στόχο την άρση περιφερειακών ανισοτήτων στη χρήση των ΤΠΕ που αποτελούν ανασχετικό παράγοντα της ισότιμης πρόσβασης των πολιτών στις νέες τεχνολογίες.
- Ανάπτυξη ψηφιακών υπηρεσιών για τον πολίτη σε μια σειρά από κρίσιμους τομείς (δημόσια διοίκηση, υγεία, παιδεία, κλπ.) με στόχο τη βελτίωση των προσφερόμενων υπηρεσιών.
- Διευκόλυνση της πρόσβασης στο διαδίκτυο, προώθηση ενεργειών στήριξης της ψηφιακής μόρφωσης και προσπελασιμότητας, αύξηση των ατόμων που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο στις σχέσεις τους με δημόσιες υπηρεσίες, πλήρης αξιοποίηση των δυνατοτήτων που παρέχονται από τις ΤΠΕ.
- Δράσεις που συμβάλλουν στη ρύθμιση θεσμικών ζητημάτων τα οποία καθυστερούν τη διάδοση νέων ηλεκτρονικών υπηρεσιών (θέματα ασφάλειας όπως ψηφιακή υπογραφή, διαχείριση προστασίας πνευματικών δικαιωμάτων, κανονισμοί για χρηματοοικονομικές συναλλαγές μέσω νέων τεχνολογιών κινητών επικοινωνιών κλπ.), καθώς και αντιμετώπιση θεμάτων ψηφιακής ασφάλειας σε επίπεδο επιχειρήσεων.

Σε σχέση με τη βελτίωση της λειτουργίας της δικαιοσύνης:

- Τακτική αναθεώρηση των δράσεων βελτίωσης των κανόνων επίδοσης εγγράφων και εφαρμογής των αποφάσεων με σκοπό να καλυφθούν οι νέες συνθήκες αγοράς και οι τεχνολογικές εξελίξεις.
- Ενίσχυση των διοικητικών και δικονομικών δικαιωμάτων ώστε να λειτουργεί σωστά το διοικητικό σύστημα για τους πολίτες και τις επιχειρήσεις.

- Η ολοκληρωμένη και πλήρης εφαρμογή του εθνικού σχεδίου δράσης κατά της διαφθοράς θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα, εφόσον η διαφάνεια αυξάνει το δείκτη αξιοπιστίας των θεσμών, της αξιοκρατίας, βοηθά στην ανάπτυξη και στον υγιή ανταγωνισμό, αναπτύσσει την επιχειρηματικότητα και την προσέλκυση επενδύσεων.
- Δημιουργία μηχανισμών αξιολόγησης και αναθεώρησης του κανονιστικού πλαισίου κατά της διαφθοράς.
- Διασφάλιση μέγιστου βαθμού συντονισμού ώστε να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή, διαχείριση και αξιολόγηση των δράσεων.

2.3. Ασφαλιστικό-Συνταξιοδοτικό Σύστημα

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται συνοπτικά βασικά χαρακτηριστικά του ασφαλιστικού συστήματος της Ελλάδας και γίνονται ορισμένες, όχι εξαντλητικές, προτάσεις για τη βιωσιμότητά του. Το ελληνικό ασφαλιστικό-συνταξιοδοτικό σύστημα, ενώ ξεκίνησε στα πρότυπα του κεφαλαιακού επαγγελματικού συστήματος Bismarck, με την πάροδο των ετών μετασχηματίστηκε σε διανεμητικό σύστημα με σαφή στοιχεία διαγενεακής αλληλεγγύης τόσο έντονα, ώστε να υπάρχει μεγάλη απόκλιση μεταξύ σημερινών εισφορών και μελλοντικών παροχών. Ουσιαστικά αυτό το έλλειμμα θεωρείται το κυρίαρχο πρόβλημα του ασφαλιστικού. Θα πρέπει ως κοινωνία να αποφασίσουμε πόσους πόρους θέλουμε να μεταφέρουμε προς τους συνταξιούχους και τους ανάπηρους ή αλλιώς πόση αγοραστική δύναμη η σημερινή γενιά εργαζομένων θα στερηθεί προκειμένου στο μέλλον να δεχθεί παρόμοια αλληλεγγύη (Σπράος, 2010). Η απόφαση αυτή, φυσικά, υπόκειται σε βασικούς περιορισμούς με κυριότερους την έντονη δημογραφική γήρανση και την υπερχρέωση του Δημοσίου, καθώς και σε άλλους εξίσου σημαντικούς όπως ο κατακερματισμός του ασφαλιστικού συστήματος, τα αδικαιολόγητα συνταξιοδοτικά προνόμια συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων, η άμεση και έμμεση επίδραση του ασφαλιστικού στην απασχόληση, κ.ά.

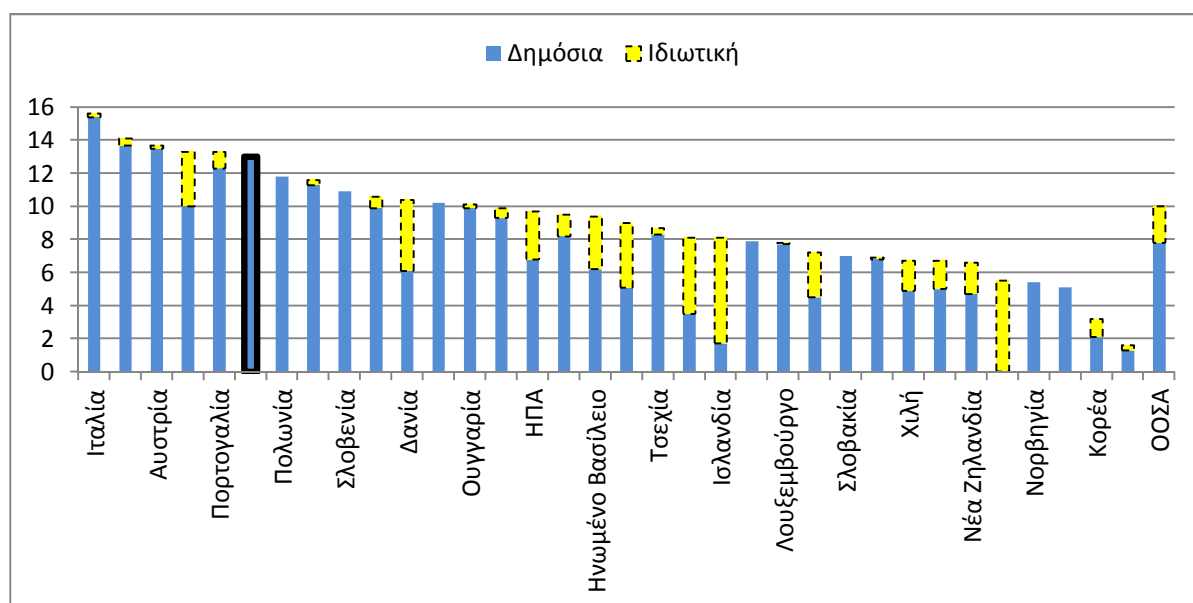
Βασικό χαρακτηριστικό του ασφαλιστικού συστήματος της Ελλάδας είναι οι σχετικά υψηλές δαπάνες για συντάξεις, οι οποίες είναι από τις υψηλότερες ανάμεσα στις χώρες του ΟΟΣΑ και σαφώς υψηλότερες από τον μέσο όρο. Η Ελλάδα δαπάνησε το 2009 13% του ΑΕΠ της, αποκλειστικά από δημόσιους πόρους, για συντάξεις. Οι μόνες χώρες που δαπάνησαν περισσότερα ήταν η Ιταλία, η Γαλλία, η Αυστρία, το Βέλγιο και η Πορτογαλία, ενώ χώρες με καλύτερη και υγιή δημοσιονομική επίδοση (Γερμανία, Δανία, Ολλανδία, Ην. Βασίλειο) ξοδεύουν αισθητά λιγότερα και συνδυαστικά μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Ενδιαφέρουσα είναι και η διαχρονική εξέλιξη της συνταξιοδοτικής δαπάνης και οι πηγές χρηματοδότησής της. Τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο και ως ποσοστό του ΑΕΠ, η δαπάνη για συντάξεις αυξήθηκε σημαντικά μέχρι το 2009 και από 15,7 δις. το 2001 (ή 10,8% του ΑΕΠ) έφτασε σε 32,6 δις. (ή 14,1% του ΑΕΠ) το 2009. Αξίζει να αναφερθεί ότι ένα

υπολογίσιμο κομμάτι αυτής της αύξησης είναι αποτέλεσμα δικαστικών αποφάσεων.⁴⁰ Από το 2010 η συνταξιοδοτική δαπάνη μειώνεται, αν και σε σχετικούς όρους αυτό δε φαίνεται επειδή το ΑΕΠ μειώνεται με υψηλότερο ρυθμό. Αξίζει να επισημανθεί ότι μεγάλο κομμάτι των συνταξιοδοτικών δαπανών καλύπτεται διαχρονικά μέσω επιχορηγήσεων από τον Κρατικό Προϋπολογισμό. Οι δαπάνες αυτές είναι, μερικώς, υπεύθυνες για τα διαχρονικά δημοσιονομικά προβλήματα της χώρας.⁴¹

Οι κρατικές επιχορηγήσεις για συντάξεις ήταν 5,2 δισ. το 2001, το 2009 έφτασαν τα 17,5 δισ., παραπάνω δηλαδή από τη μισή συνταξιοδοτική δαπάνη. Η διαπίστωση αυτή υπονοεί μια σαφή προτίμηση του κοινωνικού συνόλου στην επιλογή το, από πολλούς αποκαλούμενο αναποτελεσματικό, κράτος να διαχειρίζεται τα χρήματά τους και όχι οι ίδιοι. Βέβαια, η επιλογή αυτή στηρίζεται τόσο στην εγγύηση που παρέχει το κράτος για πληρωμή των συντάξεων, όσο και στην επιδίωξη ορισμένων επαγγελματικών ομάδων για αναδιανομή των συνολικών πόρων προς όφελός τους.

Διάγραμμα 2.3.1: Δημόσια και ιδιωτική δαπάνη για συντάξεις ως ποσοστό του ΑΕΠ, 2009

Πηγή: OECD Factbook 2013.

Γίνεται λοιπόν σαφές ότι ένα πολύ μεγάλο μέρος των σημερινών οικονομικών πόρων απορροφάται προκειμένου να πληρωθούν συντάξεις. Η διαχρονική απορρόφηση πόρων

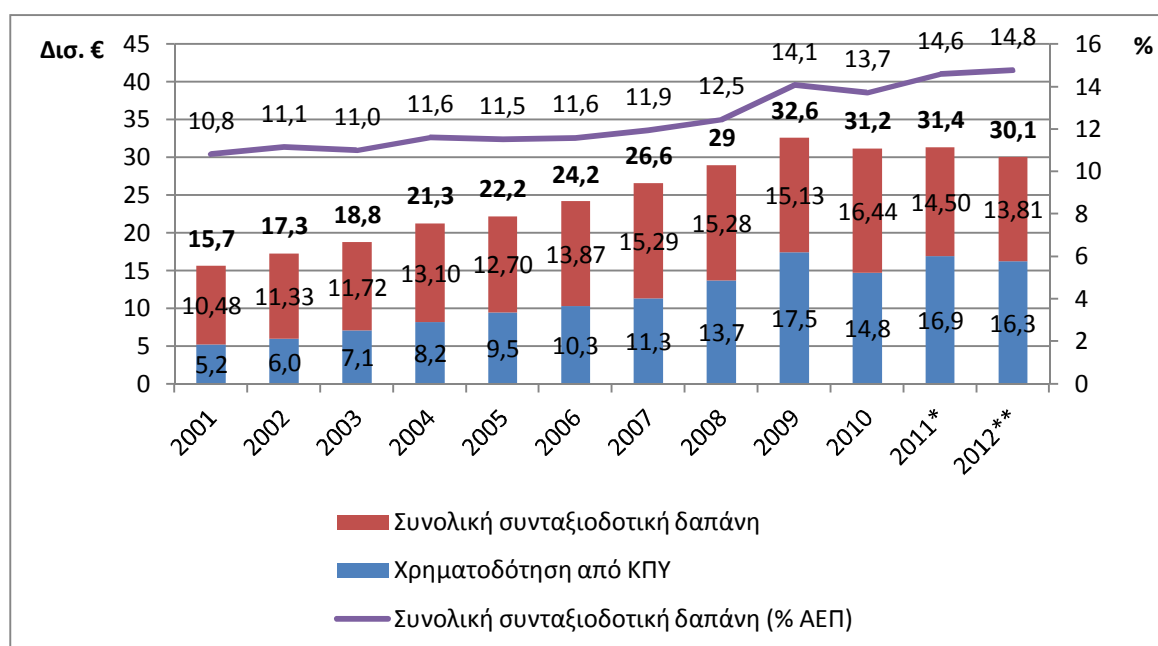
⁴⁰ Οι αποφάσεις αυτές αγνοούν την οικονομική βιωσιμότητα των ασφαλιστικών ταμείων και στηρίζονται κυρίως στη νομοθετημένη σύνδεση μισθών και συντάξεων. Δηλαδή, αν οι μισθοί των ενεργείων δημοσίων υπαλλήλων αυξηθούν, αυτομάτως αυξάνονται και οι συντάξεις του Δημοσίου. Οι αποφάσεις αυτές αφορούν διαχρονικά ευρείες επαγγελματικές ομάδες και επιβαρύνουν σημαντικά τον Κρατικό Προϋπολογισμό.

⁴¹ Για ανάλυση ανά ασφαλιστικό φορέα βλ. Κανελλόπουλος (2011α).

καθώς και η εν πολλοίς αδικαιολόγητη κατανομή τους επηρεάζει την πορεία της οικονομίας με πολλούς τρόπους. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:⁴²

- Υψηλή επιβάρυνση του μη μισθολογικού κόστους εργασίας, της ανταγωνιστικότητας και κατά συνέπεια της συνολικής απασχόλησης.
- Ενθάρρυνση της εισφοροδιαφυγής.
- Μείωση των δεδομένων πόρων του Δημοσίου για άλλες ανάγκες (υγεία, παιδεία, κλπ.) με σαφή αποτύπωση τόσο στην ποσότητα όσο και στην ποιότητα.
- Περιορισμός των αποταμιεύσεων, κυρίως των νοικοκυριών, και κατά συνέπεια περιορισμός των επενδύσεων.
- Ανακατανομή εισοδήματος είτε σε μία δεδομένη στιγμή (μεταξύ διαφόρων κατηγοριών συνταξιούχων) είτε διαχρονικά (μεταξύ γενεών).
- Και, βασικότερο όλων, μεγάλη επιβάρυνση των δημόσιων οικονομικών και σώρευση δημόσιου χρέους προκειμένου να καλυφθούν τα ελλείμματα των ταμείων.

Διάγραμμα 2.3.2: Εξέλιξη της συνταξιοδοτικής δαπάνης (2001-2012)

Πηγή: Κρατικοί και κοινωνικοί προϋπολογισμοί, επεξεργασία ΚΕΠΕ. Σημειώσεις: * Εκτιμήσεις, ** Προβλέψεις.

Από το 2010 υπήρξαν δύο βασικοί τρόποι παρέμβασης στο ασφαλιστικό. Ο πρώτος περιλάμβανε τον επανασχεδιασμό ενός «νέου» ασφαλιστικού, ενώ ο δεύτερος είχε να κάνει με απανωτές μειώσεις σε όλα τα είδη συντάξεων (κύριες, επικουρικές, εφάπαξ).⁴³ Οι βασικές αλλαγές στο ασφαλιστικό σύστημα που έλαβαν χώρα με τους νόμους 3863 και 3865 περιλαμβάνουν εξορθολογισμό των ποσοστών αναπλήρωσης και του τρόπου

⁴² Για μια πληρέστερη ανάλυση Αθανασίου (2002).

⁴³ Ο σχεδιασμός του «νέου» ασφαλιστικού έγινε με τους Ν.3863/2010 και Ν.3865/2010. Οι μειώσεις στις συντάξεις πραγματοποιήθηκαν με τους Ν.3845/2010, Ν.3863/2010, Ν.3986/2011, Ν.4024/2011, Ν.4046/2011 και Ν.4093/2012.

υπολογισμού της σύνταξης με βάση πλέον ολόκληρο τον ασφαλιστικό βίο, σταδιακή αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης, αύξηση της ελάχιστης διάρκειας ασφάλισης που απαιτείται για συνταξιοδότηση, τιμαριθμοποίηση των συντάξεων και συνενώσεις ασφαλιστικών ταμείων. Επιπλέον, βελτιώθηκε η λίστα των Βαρέων και Ανθυγιεινών Επαγγελματιών (BAE) και παρουσιάζεται ένα νέο σύστημα πολλών επιπέδων που διαχωρίζει τις ανταποδοτικές από τις μη ανταποδοτικές παροχές μέσω της καταβολής βασικής και αναλογικής σύνταξης.⁴⁴ Παράλληλα, υπό την πίεση για σύντομη δημοσιονομική προσαρμογή, πραγματοποιήθηκαν σωρεία από απανωτές μειώσεις τόσο στην κύρια όσο και στις επικουρικές συντάξεις αλλά και στο εφάπαξ. Η 13^η και 14^η σύνταξη καταργήθηκαν για όλους τους συνταξιούχους, ήτοι μείωση 14% σε ετήσια βάση, ενώ για συνταξιούχους νεότερους των 55 η μείωση μπορεί να φτάνει και άνω του 40% σε ετήσια βάση.

Αν και η μεταρρύθμιση που έλαβε χώρα το καλοκαίρι του 2010 κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση, θα ήταν μάλλον εξαιρετικά απίθανο να θεωρηθεί πλήρης και οριστική. Ακόμα και ίδιος ο νόμος αφήνει εκκρεμότητες για το μέλλον. Ορισμένες, όχι εξαντλητικές, προτάσεις βελτίωσης είναι:

1. Σε βάθος χρόνου όλοι οι ασφαλισμένοι να ενταχθούν σε ένα ταμείο. Αν και στο Μνημόνιο υπήρχε πρόβλεψη για τρία ασφαλιστικά ταμεία, εν τέλει διατηρήθηκαν και τα ταμεία των δημοσιογράφων, των υπαλλήλων της Τράπεζας της Ελλάδος και των επιστημόνων (ιατροί, δικηγόροι, μηχανικοί). Ο κατακερματισμός του ασφαλιστικού συστήματος, πέρα από τα αυξημένα λειτουργικά έξοδα που απαιτεί, συντελεί και στη διατήρηση προνομίων συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων. Συναφώς προτείνεται η ενοποίηση όλων των ταμείων σε ένα με ενιαίες υποχρεώσεις και κανόνες. Ίδιες εισφορές και ίδια χρόνια ασφάλισης θα πρέπει να συγκλίνουν στις ίδιες συντάξεις.
2. Σε συνάρτηση με το προηγούμενο είναι σκόπιμο, μέχρι να γίνει ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων, να θεσμοθετηθεί ενιαίος τρόπος είσπραξης των εισφορών για όλα τα ταμεία προκειμένου να μειωθεί το λειτουργικό κόστος και να αυξηθεί η εισπραξιμότητα.
3. Μέχρι την πλήρη ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων θα πρέπει η διαδοχική ασφάλιση να επανασχεδιαστεί, προκειμένου οι ασφαλισμένοι να μην απολέσουν ασφαλιστικά δικαιώματα.
4. Επανασχεδιασμός των BAE με εξέταση της νομοθεσίας άλλων ευρωπαϊκών χωρών και βασικό γνώμονα την υγεία των εργαζομένων.⁴⁵
5. Κατάργηση όλων των κοινωνικών πόρων, οι οποίοι επιβαρύνουν το κοινωνικό σύνολο προς όφελος συγκεκριμένων ομάδων. Αν αυτοί δεν καταργηθούν, τότε θα πρέπει να αναδιανεμηθούν σε όλα τα ασφαλιστικά ταμεία με βάση την αρχή της αλληλεγγύης.
6. Παρακολούθηση εισφορών και συνταξιοδοτικής δαπάνης για τους παλαιούς δημόσιους υπάλληλους (οι νέοι θα εντάσσονται στο ΙΚΑ). Οι δημόσιοι υπάλληλοι είναι

⁴⁴ Για μια πληρέστερη ανάλυση της ασφαλιστικής μεταρρύθμισης βλ. Ματσαγγάνης (2011).

⁴⁵ Βλ. Κανελλόπουλος (2011β) για μια κριτική ανάλυση του θεσμού των BAE στην Ελλάδα.

οι μοναδικοί που δεν έχουν ασφαλιστικό φορέα και οι συντάξεις πληρώνονται κατευθείαν από τον Κρατικό Προϋπολογισμό.

7. Πρέπει να επανασχεδιαστούν τα κατώτατα όρια, ειδικά για όσους λαμβάνουν πολλαπλές συντάξεις.

8. Επιπλέον, αν λαμβάνονται πολλαπλές συντάξεις με τα κατώτατα όρια, αυτά να ισχύουν στην πρώτη και στις άλλες να λαμβάνεται το οργανικό κομμάτι.

9. Η θέσπιση κλιμακωτού ετήσιου ποσοστού αναπλήρωσης της αναλογικής σύνταξης βάσει της διάρκειας ασφάλισης, αν και δίνει κίνητρα για παραμονή στην εργασία, δημιουργεί αντικίνητρα για ασφάλιση στα πρώτα χρόνια του εργατικού βίου. Ίσως ένας συνδυασμός χρόνου και ασφαλιστικών εισφορών να είναι πιο κατάλληλος.

10. Η απονομή πολλαπλών συντάξεων θα πρέπει να επανασχεδιαστεί. Συνταξιούχοι που ήδη λαμβάνουν σύνταξη γήρατος δεν δικαιολογείται να λαμβάνουν και σύνταξη χηρείας όταν χηρέψουν. Αν δεν καταργηθούν οι πολλαπλές συντάξεις, τότε πρέπει να μειωθούν τουλάχιστον στο ανταποδοτικό κομμάτι τους.

11. Επειδή οι διαδοχικές οριζόντιες περικοπές στις συντάξεις που έλαβαν χώρα τα τελευταία έτη υποστηρίζεται βάσιμα ότι έθιξαν την αρχή της ανταποδοτικότητας καθώς και ώριμα συνταξιοδοτικά δικαιώματα, οι όποιες μελλοντικές περικοπές θα μπορούσαν να δικαιολογηθούν αν περιοριστούν στο επιδοτούμενο κομμάτι της σύνταξης. Ενδεικτική τέτοια περίπτωση μπορούν να θεωρηθούν οι πολλαπλές συντάξεις με ευνοϊκούς όρους.

12. Η ανεκμετάλλευτη ακίνητη περιουσία ασφαλιστικών ταμείων θα πρέπει να αξιοποιηθεί. Ως προς τούτο είναι σκόπιμο είτε να δημιουργηθεί ένας ενιαίος φορέας ή το ΤΑΙΠΕΔ να διαχειριστεί ακίνητα και χαρτοφυλάκια. Τα έσοδα βάσει της αρχής της αλληλεγγύης θα πρέπει να κατευθυνθούν για να καλύψουν ελλείμματα του κοινωνικού προϋπολογισμού.

13. Είναι απαραίτητο και για τον δημόσιο διάλογο αλλά και για εξασφάλιση των ασφαλισμένων να υπάρχει συστηματική και έγκαιρη πληροφόρηση για τα οικονομικά του ενιαίου ταμείου. Εξαμηνιαίες απολογιστικές εκθέσεις θα πρέπει να δίνονται έγκαιρα στη δημοσιότητα, ενώ ο κάθε ασφαλισμένος (κυρίως μισθωτός) θα πρέπει να μπορεί να δει ηλεκτρονικά αν έχουν καταβληθεί από τον εργοδότη του οι ασφαλιστικές εισφορές, προκειμένου να αποφευχθούν μακροχρόνιες και δύσκολα εξοφλήσιμες ασυνέπειες εργοδοτών, που εν τέλει επιβαρύνουν τον Κρατικό Προϋπολογισμό.

14. Ρύθμιση χρεών του ΟΑΕΕ. Θα μπορούσαν όσοι χρωστάνε να μεταβούν σε χαμηλότερη κλάση, προκειμένου να είναι συνεπείς με τις τρέχουσες οφειλές τους και να έχουν υγειονομική ασφάλιση, ενώ τα χρωστούμενα μπορούν ή να εξοφληθούν κατά τη διάρκεια του υπόλοιπου επαγγελματικού τους βίου ή στο τέλος ή, αν δεν μπορούν να τα εξοφλήσουν, ακόμα και να μετατραπούν σε ασφαλισίμο χρόνο.

15. Ο αμιγώς κρατικός χαρακτήρας της κοινωνικής ασφάλισης είναι μία από τις βασικές αιτίες της κρίσης. Όσο η ευθύνη των συντάξεων παραμένει αποκλειστικά στο κράτος, λόγω των συνεπαγόμενων υψηλών δημοσίων δαπανών, θα αποτελεί παράγοντα αποσταθεροποίησης (οικονομικό και κοινωνικό). Βασικό πρόβλημα της Ελλάδας

και όλων των χωρών είναι η δημογραφική γήρανση (πολλοί συνταξιούχοι με όλο και υψηλότερες συντάξεις, εγγυημένες από το κράτος και χρηματοδοτούμενες από λιγότερους ασφαλισμένους, με συνεχώς υψηλότερες εισφορές). Πολλές χώρες μετατόπισαν βάρος από τον 1^ο πυλώνα στον 2^ο και στον 3^ο⁴⁶ δίνοντας (φορολογικά) κίνητρα στον ιδιωτικό τομέα να αναλάβει μέρος της αυξημένης δαπάνης, εξοικονομώντας πόρους για το Δημόσιο που μπορούν να χρησιμοποιηθούν αλλού (χαμηλές συντάξεις, κοινωνικά επιδόματα, υγεία, παιδεία, κλπ.). Βασικό πλεονέκτημα είναι η διασπορά του κινδύνου γήρανσης στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Χρειάζεται ωστόσο η όποια ιδιωτική ασφάλιση δημιουργηθεί να είναι απαραιτήτως διάφανη, αξιόπιστη και βιώσιμη (Τήνιος, 2013).

16. Στην Ελλάδα με τα σημερινά δεδομένα δεν υπάρχει αρκετός χώρος για δραστηριοποίηση ιδιωτικών ασφαλιστικών εταιρειών, αφού το κράτος σε πολλούς εργαζόμενους με πλήρη ασφαλιστικό βίο χορηγεί συντάξεις (κύρια + επικουρική + εφάπαξ) σχεδόν ίσες με τις αποδοχές τους. Ακόμα και μετά τις «μνημονιακές» περικοπές, το κράτος προσπαθεί να αναπληρώσει το σύνολο του εισοδήματος από εργασία. Αυτό βέβαια είναι μάλλον μη βιώσιμο μεσοχρόνια για ένα χρεοκοπημένο κράτος με γηρασμένο πληθυσμό. Συναφώς, απαιτείται αλλαγή του συστήματος με συνεργασία μεταξύ των πυλώνων με κοινό στόχο την εξασφάλιση ίδιου ή κοντινού επιπέδου αναπλήρωσης με το προηγούμενο καθεστώς αλλά με μεγαλύτερο βαθμό εγγύησης.

2.4. Θεσμικές τομές στις εμπορικές δραστηριότητες⁴⁷

Η θεσμική ενίσχυση, η διευκόλυνση και ο εξορθολογισμός διαδικασιών σε όλο το φάσμα των εμπορικών δραστηριοτήτων δύνανται να συμβάλλουν ιδιαίτερα ευνοϊκά στην προώθηση της στρατηγικής στόχευσης του Οράματος για την Ελλάδα του 2020. Δεδομένου του καίριου ρόλου των εν λόγω δραστηριοτήτων, οι οποίες λειτουργούν σε μεγάλο βαθμό ως ο συνδετικός κρίκος μεταξύ της παραγωγής, της διανομής και της κατανάλωσης προϊόντων, στοχευμένες δράσεις καθίστανται αναγκαίες για την εξασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας των μηχανισμών και καναλιών που κινούν και συνδέουν τις εμπορικές δραστηριότητες στη χώρα.

Οι απαραίτητες θεσμικές τομές στις εμπορικές δραστηριότητες σχετίζονται από τη μία πλευρά με το κομμάτι της διευκόλυνσης εισόδου παραγωγών ή/και πωλητών στην αγορά και κατ' επέκταση τη διεύρυνση της προσφοράς. Από την άλλη πλευρά, αφορούν στην ενίσχυση και υποβοήθηση των συναλλακτικών διαδικασιών, ιδιαίτερα μέσω της πληροφόρησης με αξιοποίηση σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό των νέων τεχνολογιών. Επίσης, ενισχυτικές θεσμικές παρεμβάσεις είναι απαραίτητες στον άξονα των ελέγχων και των διαδικασιών εποπτείας. Τα βασικά οφέλη από την εφαρμογή τέτοιου είδους

⁴⁶ Ο 1^{ος} πυλώνας αφορά εγγυημένες από το κράτος συντάξεις για όλους που βασίζονται στην κοινωνική αλληλεγγύη, ο 2^{ος} πυλώνας αφορά επαγγελματικές συντάξεις και ο 3^{ος} πυλώνας αφορά ιδιωτικές συντάξεις.

⁴⁷ Το παρόν κεφάλαιο βασίζεται σε αναλυτικότερο κείμενο με τίτλο «Ο ρόλος του εμπορίου στην ανάπτυξη» που συνέταξε ο Π. Προδρομίδης με τη συμβολή του Α. Πετραλιά και το οποίο παρουσιάστηκε στο συνέδριο για την *Ελληνική Οικονομία από την Κρίση στην Ανάπτυξη* που οργάνωσαν το ΚΕΠΕ, το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και Ελληνικό Παρατηρητήριο του LSE στον Βόλο κατά τον Απρίλιο του 2014.

παρεμβάσεων στο θεσμικό πλαίσιο των εμπορικών δραστηριοτήτων προσδιορίζονται κυρίως σε όρους μείωσης κόστους, βελτίωσης των συνθηκών διεκπεραίωσης συναλλαγών, προστασίας του παραγωγού και του καταναλωτή μέσω της διαφάνειας τιμών και πρακτικών και συνολικά σε όρους αύξησης της ευημερίας μέσω ενίσχυσης του ανταγωνισμού. Τα εν λόγω οφέλη μπορούν να ενισχυθούν περαιτέρω μέσω της *ενθάρρυνσης ανάπτυξης* επαφών και αλληλοενημέρωσης, κοινών δράσεων και συνεργειών τόσο εντός του εμπορικού κόσμου (εξαγωγέων, εισαγωγέων και όσων δραστηριοποιούνται αποκλειστικά στο εσωτερικό της χώρας) όσο και μεταξύ αυτού και της κεντρικής και περιφερειακής διοίκησης και των ερευνητικών και πανεπιστημιακών κέντρων.

Από την πλευρά της ενίσχυσης της προσφοράς, η καλύτερη πρόσβαση στην αγορά και η διεύρυνση των προσφερομένων προϊόντων γενικότερα, με ταυτόχρονη μείωση του κόστους, μπορεί να ενισχυθεί μέσω της επέκτασης σε άλλα στάδια της αλυσίδας του ρόλου και των δραστηριοτήτων των χονδρεμπορικών εταιρειών, καθώς και της ενθάρρυνσης των υγιών ή νέου τύπου παραγωγικών συνεταιρισμών. Με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατόν αφενός να μειωθεί ο αριθμός και το κόστος των μεσαζόντων, και αφετέρου να δημιουργηθούν μεγάλες μονάδες με διευρυμένες δυνατότητες αξιοποίησης και διακίνησης των προϊόντων, αλλά κυρίως προώθησης των εξαγωγών. Στο πλαίσιο αυτό θα μπορούσε να ενθαρρυνθεί, με την εφαρμογή ειδικού καθεστώτος με συγκεκριμένους όρους ώστε να μην θίγονται οι επαγγελματίες, η νόμιμη διάθεση προϊόντων από μικροκαλλιεργητές που δεν είναι γεωργοί κατ' επάγγελμα. Αναφορικά με την προώθηση των αγροτικών προϊόντων γενικότερα, η εξάλειψη συγκεκριμένων στρεβλώσεων στο χονδρεμπόριο μπορεί να συνδεθεί με την κατάργηση του καθεστώτος «επιστροφής» φόρου για την πώληση αγροτικών προϊόντων σε μεσολαβητές με προτεινόμενη, σε αντιδιαστολή, την προώθηση ευνοϊκών ρυθμίσεων για τη διάθεση προϊόντων από τους αγρότες απευθείας στον τελικό καταναλωτή ή τουλάχιστον την εξομίωση μεταξύ των επιλογών διάθεσης των προϊόντων σε ενδιαμέσους και τελικούς καταναλωτές ή προς εξαγωγή. Παράλληλα, η ορθολογική ελαστικοποίηση της λειτουργίας στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας των μικρών εμπορικών καταστημάτων μπορεί να καταστήσει εφικτή την καλύτερη αντιστοίχιση μεταξύ ιδιαίτερων και ιδιαζουσών αναγκών πελατείας ή τοπικής αγοράς και εξυπηρέτησής τους.

Στον άξονα της προσέλευσης και ενδυνάμωσης της ζήτησης, μια ενδεικτική πρόταση αποτελεί η καθιέρωση μόνιμων εμπορικών εκθέσεων ελληνικών προϊόντων (μαρμάρου, ελαιολάδου, οίνου, μελιού, γουναρικών, υαλικών, κεραμικών, κ.ά.) για την ενίσχυση της προώθησης ελληνικών προϊόντων και σύνδεσής της με άλλους τομείς της οικονομίας. Δυνητικοί αγοραστές ημεδαποί αλλά και τουρίστες (ακόμα και επιβάτες κρουαζιερό-πλοιων) θα έχουν έτσι τη δυνατότητα να θέσουν ακόμα και επιχειρηματικά-πilotικά τις παραγγελίες τους για μικρές ή πιο μεγάλες επεξεργασμένες ή μη ποσότητες. Γενικότερα, η δημιουργία τουριστικών κέντρων εμπορίου σε νευραλγικά σημεία ανά την χώρα θα

συμβάλλει αφενός στην τόνωση της τοπικής εμπορικής ζωής και αφετέρου στην ανάδειξη ειδικών τοπικών χαρακτηριστικών και περιοχών.

Μεταξύ των στοχευμένων προτάσεων πολιτικής εντός του παραπάνω πλαισίου απαραίτητων παρεμβάσεων αναφέρεται και η αναγκαιότητα άμεσης αντιμετώπισης όσο το δυνατόν περισσότερων περιπτώσεων αντι-ανταγωνιστικής συμπεριφοράς και πρακτικών, ώστε να διευκολύνεται η λειτουργία του ανταγωνισμού και να αποκλείεται ο έλεγχος της διάθεσης αγαθών και υπηρεσιών. Πρώτη απαραίτητη προϋπόθεση είναι η βελτιωμένη οργάνωση και ο συντονισμός των ελέγχων είτε σε τακτική βάση, είτε μετά από καταγγελίες αλλά και σε τυχαία συχνότητα και απροειδοποίητα. Το δεύτερο αναγκαίο βήμα για την αποθάρρυνση άσκησης αντι-ανταγωνιστικών εμπορικών πρακτικών είναι η επιβολή σημαντικών κυρώσεων στις παραβατικές περιπτώσεις. (π.χ. δεμένες πωλήσεις, υποχρεωτικές επιδοτήσεις, υποχρέωση υψηλότερης τιμολόγησης ανταγωνιστικών προϊόντων κλπ.). Παράλληλα, απαραίτητη κρίνεται η διευκόλυνση της αποζημιώσεως των θιγόμενων από αποδεδειγμένες αντι-ανταγωνιστικές πρακτικές.

Ένα επιπλέον πεδίο σημαντικών παρεμβάσεων αφορά στον ευρύτερο περιορισμό των άτυπων εμπορικών συναλλαγών. Στην κατεύθυνση αυτή δύνανται να συμβάλλει η παροχή κινήτρων για τη διεξαγωγή εμπορικών ηλεκτρονικών συναλλαγών και με τη χρήση χρεωστικών και πιστωτικών καρτών, ώστε να αντιμετωπιστεί η παραοικονομία και να περιοριστεί η κυκλοφορία του «μαύρου χρήματος» στο εμπόριο. Σημαντικό ρόλο καλούνται στο κομμάτι αυτό να αναλάβουν και οι εμπορικές τράπεζες, φυσικά χωρίς την επιπλέον χρηματική επιβάρυνση των συμμετεχόντων στις εμπορικές συναλλαγές. Το κράτος από την πλευρά του δεν δύναται, καθυστερώντας την επιστροφή του ΦΠΑ, να παρακρατεί ζωτικούς πόρους και να λειτουργεί υπονομευτικά προς την εύρυθμη λειτουργία του εμπορίου. Παράλληλα, είναι υπεύθυνο για τον εξορθολογισμό εφαρμογής ειδικών φόρων ή/και αντικατάστασης αυτών, ώστε να μην οδηγούν σε στρεβλώσεις των τιμών και να μην μετακυλίνουν στον καταναλωτή.

Ενισχυτικό ρόλο ως προς όλες τις ως άνω αναφερόμενες δράσεις θα διαδραματίσει η ενίσχυση της παροχής πληροφόρησης και τήρησης αρχείων σε όλα τα πεδία που αφορούν στις εμπορικές συναλλαγές και η καθιέρωση ηλεκτρονικών και τεχνολογικά αναβαθμισμένων συστημάτων. Ειδικότερα, σημαντική είναι η παροχή ανέξοδης προσβάσεως στην πληροφορία τόσο των παραγωγών και χονδρεμπόρων όσο και των τελικών καταναλωτών. Στην τελευταία περίπτωση, η ευαισθητοποίηση και ενημέρωση του κοινού μπορεί να επιφέρει την τμηματική αλλαγή της αγοραστικής του συμπεριφοράς, με ενθάρρυνση της έρευνας αγοράς, ώστε να είναι δυνατόν να επιτυγχάνονται έμμεσα θετικά αποτελέσματα στις τιμές. Παράλληλα, σημαντική για την εγχώρια παραγωγή καθίσταται η ενσωμάτωση στη διαδικασία πληροφόρησης του κοινού στοιχείων αναφορικά με την προέλευση και ειδικά προϊόντων «ελληνικού σήματος» για τα προϊόντα ημεδαπής προέλευσης. Επίσης, και το έργο των εποπτικών αρχών θα ενισχυθεί μέσω της τήρησης ηλεκτρονικών αρχείων και παρακολούθησης αυτών, αναφορικά με την αξία διενεργουμένων συναλλαγών για την καλύτερη προετοιμασία

του κεντρικού σχεδιασμού όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο, αλλά και μέσω της ενίσχυσης των πληροφοριακών συστημάτων του μητρώου τήρησης κυρώσεων της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου (ΓΓΕ). Βοηθητικό ρόλο αναμένεται να αναλάβει και η κωδικοποίηση της υφισταμένης νομοθεσίας της ΓΓΕ και της Γενικής Γραμματείας Καταναλωτή, αλλά και η δημιουργία βάσης δεδομένων η οποία αφενός θα είναι προσβάσιμη διαδικτυακά από κάθε ενδιαφερόμενο (παραγωγική ή εμπορική επιχείρηση, δημόσια διοίκηση, καταναλωτικό κοινό), αφετέρου θα επικαιροποιείται σύμφωνα με την εξέλιξη της νομοθεσίας.

Ιδιαίτερα θετικά εκτιμώνται ότι θα είναι τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων αναφορικά με την ενσωμάτωση σύγχρονων τεχνολογιών στις εμπορικές συναλλαγές για την καλύτερη προβολή των προϊόντων και τη μείωση του κόστους. Ενδεικτικά αναφέρονται η αξιοποίηση του διαδικτύου για την προώθηση της αλληλογραφίας και τη διαφήμιση σε απομακρυσμένες αγορές, η δημιουργία πλατφόρμας δημοπράτησης ή πλειστηριασμών προϊόντων, η ανάπτυξη των τηλεδιασκέψεων και η ανάπτυξη του λεγόμενου *teleworking*. Παράλληλα, η ηλεκτρονική διεκπεραίωση των εμπορικών συναλλαγών και στο Δημόσιο θα ενισχύσει τη διαφάνεια αναφορικά με τις προκηρύξεις και τις προσφερόμενες τιμές, θα συμβάλλει στην εξοικονόμηση χρόνου και την ομαδοποίηση αγαθών με στόχο τη μείωση του κόστους και την επίτευξη οικονομιών κλίμακας.

2.5. Αξιοποίηση περιουσίας Δημοσίου και τοπικής αυτοδιοίκησης

2.5.1. Εισαγωγή

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα της εταιρείας «Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου Α.Ε.» (το «Ταμείο» ή το «ΤΑΙΠΕΔ»), η εν λόγω εταιρεία έχει συσταθεί δυνάμει του Νόμου 3986/2011 (ΦΕΚ 152/Α/1.7.2011) και το σύνολο του μετοχικού κεφαλαίου της ανήκει και ελέγχεται από το Ελληνικό Δημόσιο. Το Ταμείο έχει αναλάβει, στο πλαίσιο του Προγράμματος Αποκρατικοποιήσεων του Νόμου 3985/2011 (ΦΕΚ 151/Α/1.7.2011) «Μεσοπρόθεσμο Πλαίσιο Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015», την αξιοποίηση (συμπεριλαμβανομένης της πώλησης ή άλλων συναλλαγών) των περιουσιακών στοιχείων της ιδιωτικής περιουσίας του Ελληνικού Δημοσίου καθώς και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή των δημόσιων επιχειρήσεων, των οποίων το μετοχικό κεφάλαιο ανήκει εξ ολοκλήρου, άμεσα ή έμμεσα, στο Ελληνικό Δημόσιο ή σε νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Σημαντικό μέρος της ιδιωτικής περιουσίας του Ελληνικού Δημοσίου αποτελούν τα ακίνητα ιδιοκτησίας του, κάποια από τα οποία έχουν ήδη μεταβιβαστεί στο Ταμείο δυνάμει των υπ' αρ. 186/6.9.2011 (ΦΕΚ 2061/Β/16.9.2011), υπ' αρ. 202/21.2.2012 (ΦΕΚ 656/Β/7.3.2012), και υπ' αρ. 224/5.11.2012 (ΦΕΚ 3006/Β/12.11.2012) Αποφάσεων της Διυπουργικής Επιτροπής Αναδιαρθρώσεων και Αποκρατικοποιήσεων, εφαρμοζομένου του Νόμου 4093/2012 άρθρο πρώτο, παρ. Δ, υποπαρ. Δ2 (ΦΕΚ

222/A/12.11.2012) και σύμφωνα με τους Νόμους 3986/2011 (ΦΕΚ 152/A/1.7.2011) και 4038/2012 (ΦΕΚ 14/A/2.2.2012).

2.5.2. Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Προκειμένου να μπορέσει το Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου Α.Ε να προσελκύσει ξένους επενδυτές στην εγχώρια αγορά και να προχωρήσει με επιτυχία στο πρόγραμμα αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας, θα πρέπει να αντιμετωπισθούν δραστικά και άμεσα διάφορα θεσμικά και άλλου τύπου προβλήματα και δυσκαμψίες που παρουσιάζει η ελληνική αγορά ακινήτων. Τα σημαντικότερα προβλήματα είναι τα εξής:

2.5.2.1. Έλλειψη κατάλληλου και σύγχρονου πολεοδομικού θεσμικού πλαισίου (Zoning)

Η ύπαρξη ή μη θεσμικού πολεοδομικού πλαισίου συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με ένα ευρύ φάσμα θεμάτων. Η βελτίωση των υποδομών κυρίως της Αθήνας και της περιφέρειας Αττικής, με έργα όπως το Αττικό Μετρό, η Αττική Οδός αλλά και έργα βελτίωσης του επαρχιακού οδικού δικτύου, ανέδειξαν νέες περιοχές στις οποίες αναπόφευκτα ήταν αναμενόμενη η επέκταση όλων των δραστηριοτήτων της πόλης και η ανάπτυξη των τοπικών αγορών ακινήτων τόσο σε οικιστικό όσο και σε εμπορικό επίπεδο. Παρά το ότι αυτή η εξέλιξη ήταν σε σημαντικό βαθμό αναμενόμενη, κανένας πολεοδομικός και χωροταξικός σχεδιασμός δεν είχε προβλέψει τον καθορισμό χρήσεων γης (land uses), με αποτέλεσμα έτσι να παρεμποδίζεται η αποκέντρωση των δραστηριοτήτων από το κορεσμένο κέντρο της πόλης. Η έλλειψη θεσμικού πολεοδομικού πλαισίου δημιουργεί μια αλυσίδα προβλημάτων. Ενισχύει την αδιαφάνεια, αποθαρρύνει την ιδιωτική εγχώρια και διεθνή επενδυτική πρωτοβουλία, αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό, επιβαρύνει την οικονομία και αποθαρρύνει τις συνεργασίες ιδιωτών και Δημοσίου. Σύμφωνα με το 3^ο Μνημόνιο Συνεννόησης που έχει υπογράψει με την Τρόικα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΕΚΤ και το ΔΝΤ), η ελληνική Κυβέρνηση δεσμεύεται ότι για τη διευκόλυνση του χωροταξικού σχεδιασμού, θα υιοθετήσει την κατάλληλη νομοθεσία ώστε (i) να μειωθεί ο χρόνος που χρειάζονται οι πολεοδομικές διαδικασίες (Ιανουάριος 2013) (ii) να επικαιροποιήσει (Μάρτιος 2013) και κωδικοποιήσει τη νομοθεσία για τα δάση, τις δασικές εκτάσεις και τα πάρκα (Σεπτέμβριος 2014).

2.5.2.2. Δυσμενές, περίπλοκο φορολογικό καθεστώς και αβεβαιότητα ως προς τη συχνότητα μεταβολής του

Η πληθώρα φόρων που επιβάλλονται επί των ακινήτων έχει διπλό αρνητικό αντίκτυπο στην ελληνική κτηματαγορά. Από τη μία πλευρά την καθιστά ακριβή και κατά συνέπεια μη ελκυστική. Από την άλλη, το στοιχείο της πολυπλοκότητας της φορολογίας προκαλεί δυσκολία στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας της τόσο στους εγχώριους

παράγοντες της αγοράς (συμβούλους ακινήτων, δικηγόρους και συμβούλους σε θέματα φορολογίας ακίνητης περιουσίας) όσο και στους διεθνείς επενδυτές.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να γίνει ιδιαίτερη μνεία στην αβεβαιότητα που προκαλεί η πολυπλοκότητα του φορολογικού καθεστώτος στους εν δυνάμει επενδυτές στην αγορά ακινήτων. Η πλειονότητα των διεθνών επενδυτών συχνά αποφασίζουν να εισέλθουν σε κάποια αγορά ακινήτων με προ-συμφωνίες που αφορούν την ολοκλήρωση των έργων σε βάθος χρόνου. Αυτό σημαίνει ότι οι συμφωνίες αγοράς ακινήτων ή συνεργασίας με εγχώριους κατασκευαστές/ιδιοκτήτες γης για συγκεκριμένη ανάπτυξη ή έργο, προσυμφωνούνται επί τη βάση των δεδομένων της αγοράς, του φορολογικού συμπεριλαμβανομένου, που ισχύουν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Η εκτίμηση της επένδυσης από πλευράς βιωσιμότητας γίνεται βάσει των δεδομένων αυτών. Ως εκ τούτου, ανατροπές στο φορολογικό –προς το δυσμενέστερο– είναι δυνατόν όχι μόνο να ακυρώσουν την αρχική συμφωνία αλλά και να αποτρέψουν τον επενδυτή από άλλες μελλοντικές επενδύσεις στην ίδια αγορά ακινήτων.

2.5.2.3. Εθνικό Κτηματολόγιο

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα εντάχθηκε το 1981 ως πλήρες μέλος στις τότε Ευρωπαϊκές Κοινότητες, σήμερα είναι ουραγός όσο αφορά την προσπάθεια ολοκλήρωσης του Εθνικού Κτηματολογίου, όχι μόνο μεταξύ των μελών της ΕΕ αλλά και μεταξύ χωρών που βρίσκονται σε χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης από αυτήν. Για παράδειγμα, η Αλβανία ολοκλήρωσε το Κτηματολόγιό της μέσα σε διάστημα τριών ετών.

Η μη ολοκλήρωση Εθνικού Κτηματολογίου δημιουργεί σωρεία προβλημάτων λόγω έλλειψης μιας βάσης δεδομένων με επίσημα στοιχεία για την ιδιοκτησία των ακινήτων εντός της ελληνικής επικράτειας. Τα προβλήματα που δημιουργούνται είναι κατ' αρχήν νομικής φύσης. Πιο συγκεκριμένα, οι ιδιοκτησίες δεν κατοχυρώνονται οριστικά, υπάρχει ασάφεια ως προς τη κυριότητα και οι τίτλοι ιδιοκτησίας δεν είναι εγγυημένοι. Επιπλέον, δημιουργούνται και πρακτικά προβλήματα καθώς οι διαδικασίες μεταβιβάσεων ακινήτων δυσχεραίνονται και γίνονται χρονοβόρες και δαπανηρές. Τελικά η μη ολοκλήρωση του Εθνικού Κτηματολογίου προκαλεί κωλυσιεργία και πιθανόν αναστολή των επενδυτικών αποφάσεων από τους ενδιαφερόμενους φορείς.

Η ολοκλήρωση του Εθνικού Κτηματολογίου θα διασφαλίσει ότι δεν θα υπάρχουν πια άγνωστοι ιδιοκτήτες, θα συμβάλλει στην διαφάνεια, θα διευκολύνει τις διαδικασίες απαλλοτριώσεων και αποζημιώσεων και θα δώσει λύση στο πρόβλημα της καταπάτησης δημοσίων εκτάσεων. Ως εκ τούτου καθίσταται απολύτως αναγκαία η επιτάχυνση των διαδικασιών για την ανάθεση και ολοκλήρωση των μελετών κτηματογράφησης έως το έτος 2020, αλλά και άλλων συμβάσεων εκπόνησης μελετών ή παροχής υπηρεσιών που σχετίζονται άμεσα με το Εθνικό Κτηματολόγιο, όπως η σύνταξη δασικών χαρτών.

Το θεσμικό πλαίσιο για τη σύνταξη και τήρηση του Εθνικού Κτηματολογίου συγκροτείται από δύο βασικά νομοθετήματα: ένα για την κτηματογράφηση και ένα για την

τήρηση και λειτουργία του Κτηματολογίου. Ειδικότερα, η διαδικασία κτηματογράφησης διέπεται από το Ν. 2308/1995 και η λειτουργία του Κτηματολογίου από τον Ν. 2664/1998. Οι παραπάνω νόμοι τροποποιήθηκαν διαδοχικά από τους Ν. 2508/1997, Ν. 3208/2003, Ν. 3127/2003, Ν. 3212/2003 και Ν. 3481/2006.

Το τρέχον και κύριο αντικείμενο της «Κτηματολόγιο Α.Ε.» (εταιρείας που συστάθηκε το 1995 με αποκλειστικό σκοπό τη μελέτη, σύνταξη, λειτουργία και τήρηση του Εθνικού Κτηματολογίου) αφορά στην ολοκλήρωση της κτηματογράφησης στο σύνολο της Ελληνικής Επικράτειας. Τα εκτιμώμενα “δικαιώματα” κτηματογράφησης ανέρχονται, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της «Κτηματολόγιο Α.Ε.», σε περίπου 38 εκατομμύρια. Σύμφωνα με στοιχεία που παρουσίασε η διοίκηση της εταιρείας⁴⁸ “έχει ολοκληρωθεί το 18% του έργου, ένα 40% είναι υπό εξέλιξη και το υπόλοιπο 42% θα δημοπρατηθεί μέσα στο καλοκαίρι”. Πιο συγκεκριμένα, η χαρακτηριζόμενη ως “πρώτη γενιά” κτηματογραφήσεων αφορά περίπου στο 18% των δικαιωμάτων σε περιοχές της χώρας όπου έχει ήδη ολοκληρωθεί η κτηματογράφηση. Η “δεύτερη γενιά” κτηματογραφήσεων, η οποία είναι εν εξελίξει (διαφορετικά στάδια υλοποίησης που είναι προς ανάθεση), αφορά περίπου στο 40% των δικαιωμάτων. Το τελευταίο και μεγαλύτερο κομμάτι αφορά στο 42% περίπου των δικαιωμάτων, το οποίο αντιστοιχεί στο 65% της έκτασης της Ελληνικής Επικράτειας και δεν έχει ακόμη προκηρυχθεί η κτηματογράφησή του. Επίσης, παραμένουν σε εκκρεμότητα ζητήματα όπως η χρηματοδότηση, η επίβλεψη και η παρακολούθηση του έργου.

Σύμφωνα με το 3^ο Μνημόνιο Συνεννόησης που έχει υπογράψει με την Τρόικα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ΕΚΤ και το ΔΝΤ), η ελληνική Κυβέρνηση δεσμεύεται να επιταχύνει την ολοκλήρωση του κτηματολογίου με σκοπό:

- α. Την προκήρυξη όλων των εναπομεινάντων δικαιωμάτων (15 εκατομμύρια) και την απονομή έργων κτηματολογίου για 7 εκατομμύρια δικαιώματα (Δεκέμβριος 2012).
- β. Την ψηφιοποίηση όλων των εργασιών των υποθηκοφυλακείων και συμβολαιογραφείων και τη μεταφορά των νέων εγγεγραμμένων τίτλων στο κτηματολόγιο μέχρι το 2015.
- γ. Τη λειτουργία γραφείων κτηματολογίου για τις αστικές περιοχές μέχρι το 2015.
- δ. Την εγκατάσταση ενός πλήρους μητρώου κτηματολογίου και αποκλειστικής λειτουργίας γραφείων κτηματολογίου σε όλη την επικράτεια μέχρι το 2020.

⁴⁸ Ομιλία του Προέδρου και Διευθύνοντος Συμβούλου της εταιρείας, κ. Δ. Καλουδιώτη, στο Συνέδριο “Re-engineering Greece” (Αθήνα, 26 Μαΐου 2013).

2.5.2.4. Το μικρό μέγεθος της ελληνικής αγοράς ακινήτων

Αν ένας ξένος επενδυτής ο οποίος έχει δεσμεύσει μέρος των κεφαλαίων του στην ελληνική αγορά αποφασίσει κάποια στιγμή να αποσυρθεί από αυτήν, πουλώνοντας μέρος ή όλο το χαρτοφυλάκιο ακινήτων του, γνωρίζει εξ αρχής ότι κάτι τέτοιο δεν θα είναι εύκολο να συμβεί άμεσα λόγω του ότι η ελληνική αγορά δεν έχει “βάθος” (illiquid). Αυτό αυξάνει το ρίσκο της αρχικής επένδυσης και κατ’ επέκταση το πριμ κινδύνου (risk premium) που προσθέτει ο επιχειρηματίας στην απόδοση που αναμένει από την επένδυσή του (required rate of return). Ο μικρός όγκος συναλλαγών δημιουργεί και περαιτέρω δυσκολίες μιας και η συλλογή/επεξεργασία των όποιων στατιστικών στοιχείων δεν επαρκούν για την εξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων. Η έλλειψη αυτή είναι έντονη στους ξένους επενδυτές ιδιαίτερα όταν επιδιώκουν μια αρχική διερεύνηση της αγοράς –αναζητώντας στοιχεία για την πορεία της τα τελευταία χρόνια και τις τάσεις που επικρατούν τη δεδομένη χρονική στιγμή–προκειμένου να αποφασίσουν αν θα μπορούσε η ελληνική αγορά ακινήτων να είναι μια αγορά με επενδυτική προοπτική για αυτούς.

2.5.2.5. Ειδικότερα προβλήματα αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας ιδιοκτησίας του Ελληνικού Δημοσίου

Πέρα από τα διάφορα θεσμικά και άλλου τύπου προβλήματα και δυσκαμψίες που παρουσιάζει γενικά η ελληνική αγορά ακινήτων, υπάρχουν και κάποια ειδικότερα προβλήματα που δυσχεραίνουν την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας ιδιοκτησίας του Ελληνικού Δημοσίου. Κατ’ αρχάς παρατηρείται κατάρτιση της ακίνητης περιουσίας σε μεγάλο αριθμό δημόσιων φορέων με αποτέλεσμα τη δυσκολία ενιαίας διαχείρισής της. Υπάρχει έλλειψη γνώσης του Ελληνικού Δημοσίου για τον ακριβή αριθμό, μέγεθος και αξία της ακίνητης περιουσίας ιδιοκτησίας του. Σύμφωνα με Έκθεση του ΙΣΤΑΜΕ (Νοέμβριος 2010) το 22,75% της καταγεγραμμένης ακίνητης περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών είναι άγνωστο, δηλαδή υπάρχουν ελλιπή στοιχεία που δεν τεκμηριώνουν την ακριβή θέση και το μέγεθος του ακινήτου. Το 2,39% είναι αμφίβολο, δηλαδή δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία που να το καθιστούν δημόσιο ακίνητο.

Ένα επιπλέον εμπόδιο για τα προς αποκρατικοποίηση ακίνητα του Δημοσίου, που έχει στην κατοχή του το ΤΑΙΠΕΔ, αφορά στην πώληση-μεταβίβαση ακινήτων τα οποία δεν διαθέτουν τις απαιτούμενες πολεοδομικές άδειες. Το πρόβλημα αυτό συνδέεται με το ότι οι χρήσεις που περιγράφονται στις άδειες που έχουν εκδοθεί και έχουν οριστεί, είτε με Προεδρικά Διατάγματα είτε με Νόμους, δεν αναγνωρίζονται όταν αυτά περιέλθουν στο νέο επενδυτή-ιδιοκτήτη.

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, η μη ολοκλήρωση της εθνικής κτηματογράφησης οδηγεί στην παροχή κινήτρων σε όσους επιθυμούν την καταπάτηση της ακίνητης περιουσίας ιδιοκτησίας του Ελληνικού Δημοσίου (40,04% της καταγεγραμμένης ακίνητης περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών είναι καταπατημένο σύμφωνα με την ίδια Έκθεση. Επίσης, η ύπαρξη δικαστικών διενέξεων μεταξύ ιδιωτών και του

ελληνικού Δημοσίου παρεμποδίζουν την αξιοποίηση σημαντικού τμήματος της περιουσίας αυτής. Τέλος, εκτιμάται ότι το μεγαλύτερο μέρος των μη αστικών ακινήτων του Δημοσίου έχει κάποιου είδους πρόβλημα τεχνικής, πολεοδομικής ή νομικής φύσεως. Χαρακτηριστικά μπορούμε να αναφέρουμε μια σχετική δήλωση του τέως Προέδρου του Ταμείου Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου, Στέλιου Σταυρίδη ο οποίος δήλωσε σε ομιλία του στο 8ο ετήσιο συνέδριο «Αερομεταφορές – Παρόν και Μέλλον» (Πέμπτη 30 Μαΐου 2013, Αθήνα) ότι «όλη η ακίνητη περιουσία που περιέρχεται στο ΤΑΙΠΕΔ πάσχει από νομιμοποίηση. Αλλού δεν υπάρχουν σχέδια, αλλού δεν έχουν άδειες. Τα ολυμπιακά έργα δεν έχουν άδεια. Το ΣΕΦ είναι αυθαίρετο. Το μπέιζμπολ είναι αυθαίρετο» (σύνταξη του ομιλητή).

2.5.3. Αξιοποίηση περιουσίας των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Όλοι σχεδόν οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντιμετωπίζουν τα τελευταία χρόνια αυξημένες πιέσεις για να ισοσκελίσουν τους προϋπολογισμούς τους, ενώ ταυτόχρονα τους έχουν επιβληθεί περιορισμοί στις δαπάνες που διενεργούν. Η κατάσταση αυτή είχε ως αποτέλεσμα τη στροφή των ΟΤΑ στην αναζήτηση εναλλακτικών και ευέλικτων μορφών χρηματοδότησης για τις επενδύσεις και τα έργα υποδομής που ήθελαν να υλοποιήσουν. Ειδικότερα στην Ελλάδα η συνεχώς αυξανόμενη ελλειμματικότητα στους προϋπολογισμούς των περισσότερων ΟΤΑ έχει δημιουργήσει την ανάγκη για εξεύρεση επιπρόσθετων και μονιμότερου χαρακτήρα εσόδων για την κάλυψη των υποχρεώσεών τους.

Η αξιοποίηση της εμπορικής ακίνητης περιουσίας των ΟΤΑ θα πρέπει να ενταχθεί σε ένα γενικότερο πλαίσιο εξορθολογισμού της διαχείρισης των δημοτικών θεμάτων, με απώτερο στόχο την αναβάθμιση της χρηματοοικονομικής τους κατάστασης. Η προτεινόμενη παρακάτω διαδικασία αξιοποίησης της εμπορικής ακίνητης περιουσίας των Δήμων υιοθετεί κανόνες της αγοράς και χρηματοοικονομικής απόδοσης. Ωστόσο, δεν αφορά δημοτικά ακίνητα που είναι χαρακτηρισμένα ως κοινωφελούς/κοινόχρηστου χαρακτήρα όπου τα κριτήρια αξιοποίησης είναι συνήθως πολιτικά και κοινωνικού χαρακτήρα.

Η επιλογή του κατάλληλου τρόπου αξιοποίησης αποτελεί το πιο ουσιαστικό βήμα της διαδικασίας αξιοποίησης, αφού προηγουμένως έχει ολοκληρωθεί η συλλογή και επεξεργασία των στοιχείων του ακινήτου. Στόχος των Δήμων θα πρέπει να είναι η εξεύρεση του βέλτιστου τρόπου αξιοποίησης, που θα έχει οικονομική αποδοτικότητα (value for money) γι' αυτούς, με βάση συγκεκριμένα αξιολογικά κριτήρια, το ειδικό βάρος των οποίων θα καθορίζεται ανά περίπτωση. Τα σημαντικότερα σημεία ενός κατάλληλου σχεδίου διαχείρισης και αξιοποίησης της ακίνητης περιουσίας των ΟΤΑ είναι:

1. Η διαμόρφωση νομοθετικών ρυθμίσεων-πλαισίου μακροχρόνιου και διαφανούς οικονομικού σχεδιασμού.

2. Η διαμόρφωση στρατηγικών αποτελεσματικής διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας, καθώς και η συντήρηση αυτών μειώνοντας σε μεγάλο βαθμό τα λειτουργικά έξοδα των δήμων.

3. Η διαμόρφωση των συνθηκών που οδηγούν στην κατάργηση του «προστατευτικού» ρόλου των δήμων και στη διαμόρφωση ενός νέου πιο «ανταγωνιστικού» πνεύματος, με την παραχώρηση κάποιων δραστηριοτήτων του δήμου στον ιδιωτικό τομέα.

4. Η διαμόρφωση ενός λογιστικού συστήματος διαχείρισης, περιλαμβάνοντας τα έργα υποδομής στις οικονομικές καταστάσεις και τη διενέργεια αποσβέσεων σε αυτά, έτσι ώστε να επιτραπεί η ανακαίνιση και αντικατάσταση αυτών στο μέλλον.

5. Η υποχρέωση των δήμων να εκπονούν ένα σχέδιο διαχείρισης της ακίνητης περιουσίας τους, το οποίο θα περιλαμβάνει τον καθορισμό των χρήσεων, τις πηγές χρηματοδότησης και ένα χρονοδιάγραμμα υλοποίησης.

6. Η εγκατάσταση ενός συστήματος διαχείρισης πληροφοριών που θα συγκεντρώνει και θα αναλύει όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες, βοηθώντας στον μακροχρόνιο στρατηγικό σχεδιασμό του κάθε χαρτοφυλακίου ακινήτων.

Παρακάτω (Διάγραμμα 2.5.1) παρουσιάζουμε ένα θεωρητικό μοντέλο ανάπτυξης και λειτουργίας ενός συστήματος που θα λαμβάνει υπόψη του όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που απαιτούνται για την αποτελεσματική αξιοποίηση της δημοτικής ακίνητης περιουσίας με οικονομικό και αποδοτικό τρόπο. Η ανάλυση κάθε ακινήτου μέσω του μοντέλου αυτού καθορίζει αν το ακίνητο:

- Είναι κατάλληλο για την κάλυψη των σημερινών και μελλοντικών αναγκών.
- Μπορεί να χρησιμοποιηθεί πιο αποδοτικά.
- Αν απαιτείται να χρησιμοποιηθεί επενδυτικά.
- Να διατηρηθεί για μελλοντική αξιοποίηση.
- Αν δεν χρειάζεται και άρα πρέπει να εκποιηθεί.

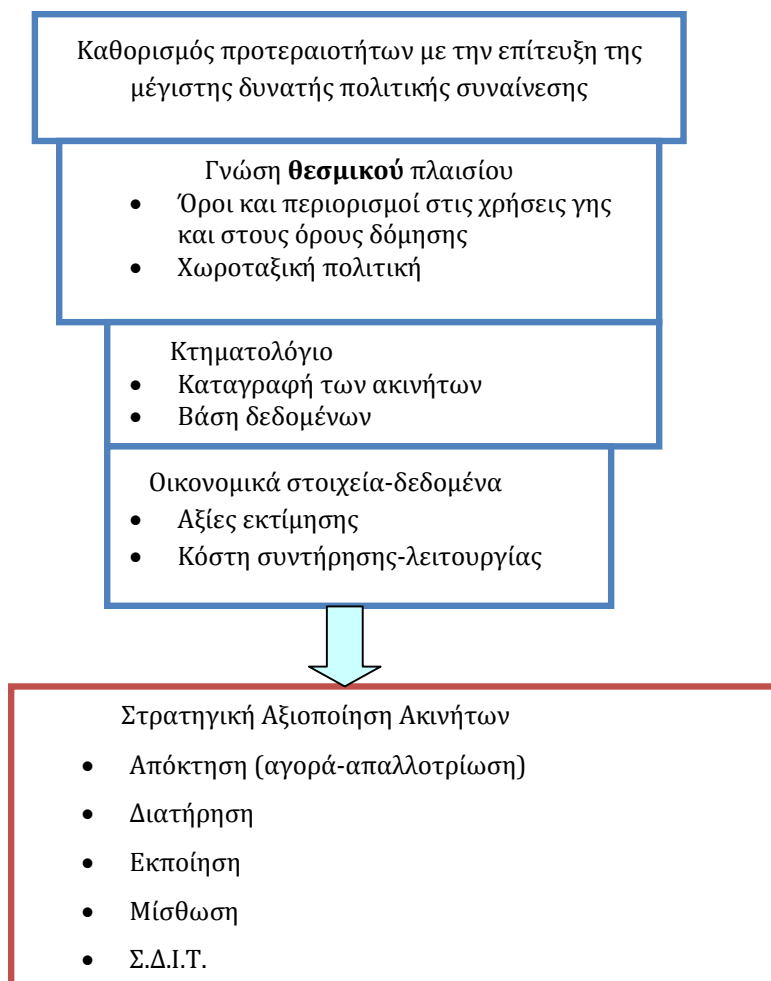
Οι πιο συνήθεις και παραδοσιακοί τρόποι αξιοποίησης δημοτικών ακινήτων είναι η πώληση, η εκμίσθωση και η αντιπαροχή. Τελευταία έχει αναπτυχθεί η παραχώρηση εκμετάλλευσης ενός ακινήτου στον ιδιωτικό τομέα (αυτοχρηματοδότηση-concession projects) καθώς και οι συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα – Σ.Δ.Ι.Τ. (public-private partnerships-PPPs).

Η επιλογή του βέλτιστου τρόπου αξιοποίησης, εκτός από το είδος και τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του ακινήτου (για παράδειγμα τοποθεσία, τεχνικά, πολεοδομικά, νομικά, φορολογικά στοιχεία, εκτίμηση εμπορικής αξίας, εμπορικά στοιχεία περιοχής, κλπ.), εξαρτάται και από το ειδικό βάρος που δίνει ο δήμος στα παρακάτω:

- Πηγές χρηματοδότησης
- Οικονομικό όφελος
- Χρονικός ορίζοντας αξιοποίησης (βραχυχρόνιος ή μακροχρόνιος)
- Συνθήκες αγοράς και ανάληψη κινδύνου

- Πολιτικές σκοπιμότητες
- Συναίνεση κοινωνίας.

Διάγραμμα 2.5.1: Θεωρητικό μοντέλο για την αξιοποίηση της δημόσιας ακίνητης περιουσίας

Φυσικά, για να είναι πλήρης μία διαδικασία αξιοποίησης, πρέπει να περιλαμβάνει μια τεχνικοοικονομική μελέτη βιωσιμότητας του project, στην οποία θα αναφέρονται αφενός *μικροοικονομικά* στοιχεία όπως κόστος κατασκευής, συντήρησης, φορολογία, μελλοντικές ταμειακές ροές και αφετέρου *μακροοικονομικές* παραμέτρους, όπως επίπεδα πληθωρισμού, αναπροσαρμογή μισθωμάτων, προεξοφλητικά επιτόκια.

2.5.4. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

Τα μέτρα που θα πρέπει να ληφθούν, προκειμένου να ενθαρρυνθούν αλλά και να διευκολυνθούν οι ξένοι θεσμικοί ή ιδιώτες επενδυτές ώστε να αποκτήσουν πρόσβαση στην ελληνική αγορά ακινήτων, είναι:

- Το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της ελληνικής αγοράς ακίνητης περιουσίας θα πρέπει να απλοποιηθεί, να δίνει κίνητρα και να αποκτήσει όραμα αναφορικά με την κατεύθυνση της αγοράς.
- Δεν νοείται η μη ολοκλήρωση του Εθνικού Κτηματολογίου για ευρωπαϊκή χώρα-μέλος της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης δεδομένου ότι ακόμη και αναπτυσσόμενες οικονομίες όπως η Αλβανία διαθέτουν Κτηματολόγιο.
- Η αγορά επιθυμεί απλούστερο φορολογικό καθεστώς ώστε οι επενδυτές να μην εξωθούνται στις παρυφές της σκιώδους οικονομίας (παραοικονομίας) και στην εξεύρεση αδιαφανών λύσεων για να αντιμετωπίσουν την πολυπλοκότητά του.
- Η θέσπιση ειδικής διαδικασίας (καθεστώς ταχείας αδειοδότησης-fast track) για τον χαρακτηρισμό ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων ως 'Στρατηγικών Επενδύσεων' ή επενδύσεων με συμπράξεις δημοσίου και ιδιωτικού τομέα. Οι Στρατηγικές Επενδύσεις πρέπει να αφορούν την κατασκευή, ανακατασκευή, επέκταση ή τον εκσυγχρονισμό υποδομών και δικτύων βασικών τομέων της οικονομίας και πρέπει να πληρούν συγκεκριμένα ποιοτικά και ποσοτικά κριτήρια.
- Η θεσμοθέτηση ειδικής διαδικασίας ανάθεσης και αδειοδότησης (υπηρεσία μιας στάσης – one stop shop) υπό την εποπτεία της Διυπουργικής Επιτροπής Στρατηγικών Επενδύσεων.
- Θέσπιση ειδικών ρυθμίσεων για θέματα πολεοδομίας, περιβάλλοντος και απαλλοτριώσεων για την εκτέλεση στρατηγικών επενδύσεων. Υπό το πρίσμα αυτό το υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής επεξεργάζεται σχέδιο νόμου για τη χωροταξική και πολεοδομική ανασυγκρότηση της χώρας. Το νομοσχέδιο φιλοδοξεί να απλοποιήσει τον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό και να μεταφέρει σημαντικές αρμοδιότητες στην τοπική αυτοδιοίκηση. Το σχέδιο αυτό θα χρηματοδοτηθεί από το νέο ΕΣΠΑ και πόρους από το Πράσινο Ταμείο και το Υπουργείο φιλοδοξεί μέχρι το 2020, που αναμένεται ότι θα έχει ολοκληρωθεί το κτηματολόγιο, να υπάρχουν θεσμοθετημένες χρήσεις γης για όλη τη χώρα. Συγκεκριμένα το υπουργείο εκπονεί τα γενικά χωροταξικά τα ειδικά χωροταξικά πλαίσια, ενώ τα περιφερειακά πλαίσια και ο πολεοδομικός σχεδιασμός περνά εξ ολοκλήρου στις Αποκεντρωμένες διοικήσεις και τον αρμόδιο γενικό γραμματέα.
- Κατά προτεραιότητα ιεράρχηση-screening και καταγραφή της ακίνητης περιουσίας που είναι άμεσα αξιοποιήσιμη και επιλογή των βέλτιστων λύσεων για την αξιοποίησή της. Για παράδειγμα, έχει γίνει προσπάθεια καταγραφής των ακινήτων που έχουν περιέλθει στην ιδιοκτησία του Δημοσίου από κατασχέσεις λόγω αδυναμίας ιδιωτών να αποπληρώσουν φορολογικές οφειλές τους; Τέτοιου είδους αστικά ακίνητα, εντός σχεδίου πόλεως με μεγάλη εμπορική αξία, θα μπορούσαν άμεσα να πωληθούν.

Σε βάθος χρόνου ο στόχος πρέπει να είναι η δημιουργία ενός ενιαίου μητρώου - βάσης δεδομένων ακινήτων του Ελληνικού Δημοσίου κατά διαφορετικό τύπο επένδυσης (γραφεία, καταστήματα, αποθήκες, βιομηχανικά ακίνητα, αστικά ακίνητα).

2.6. Κοινωνικό κεφάλαιο και κοινωνία των πολιτών

2.6.1. Η υφιστάμενη κατάσταση σε κοινωνιοψυχολογικό επίπεδο

Η οξεία οικονομική ύφεση των τελευταίων ετών στην Ελλάδα έχει άμεσες δυσμενείς επιπτώσεις στην ατομική και συλλογική ζωή των πολιτών, πλήττοντας κυρίως τους οικονομικά ασθενέστερους και αποδυναμώνοντας ολόένα και περισσότερο το κράτος πρόνοιας και την κοινωνική συνοχή. Αποτελεί επίσης ευρεία διαπίστωση ότι τα έως πρόσφατα ισχυρά πολιτικά δίκτυα, τα οποία διαμορφώθηκαν και άνθησαν κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, δεν λειτουργούν πλέον, είτε λόγω της μεγάλης οικονομικής δυσπραγίας (έχουν εκ των πραγμάτων εκλείψει οι δυνατότητες ως προς τις οικονομικές παροχές που αφθονούσαν προ κρίσεως), είτε λόγω της σημαντικής απώλειας των κοινωνικών τους ερεισμάτων (απώλεια εμπιστοσύνης).

Οι δύο αυτοί λόγοι ουσιαστικά συμφύρονται μεταξύ τους, εφόσον συστηματικά υπήρχε άμεση και στενή αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην εξασφάλιση κοινωνικών ερεισμάτων και τις οικονομικές κοινωνικές παροχές. Ατομιστικά κίνητρα και κομματοκρατικά συμφέροντα, προασπίζοντας σθεναρά ένα ευρύ αντικοινωνικό δίκτυο ιδιοτελών συναλλαγών και προστατευτικών-πελατειακών σχέσεων, οδηγούν σε κοινωνική αδράνεια και αντι-αναπτυξιακές πολιτικές ή οικονομικές μακρο-συμπεριφορές (λαϊκισμός, πελατειακό κράτος, παραοικονομία κ.λπ.). Τα παραδοσιακά πρότυπα επιχειρηματικότητας κατέστησαν κυρίως συνυφασμένα με την ικανοποίηση ατομικών/κερδοσκοπικών συμφερόντων παρά μάλλον με μια κοινωνικά επωφελή και περιβαλλοντικά υπεύθυνη συμπεριφορά.

Σε κοινωνιοψυχολογικό επίπεδο, η κοινωνική αποδυνάμωση, σε άμεσο συνδυασμό με την αυξανόμενη ανεργία και τη συνεχόμενη μείωση των κοινωνικών δαπανών, τροφοδοτεί συναισθήματα γενικευμένης αστάθειας, ανασφάλειας, ματαίωσης, άγχους και αβεβαιότητας στον μέσο πολίτη. Η δομική δυσαρμονία ανάμεσα στις πραγματικές κοινωνικές ανάγκες και τους κρατικούς –εν πολλοίς κομματικοποιημένους– θεσμικούς προσανατολισμούς καλλιέργησε υπόρρητα έναν αντιδημιουργικό ατομικισμό, συχνά ακολουθούμενο από υπερκαταναλωτισμό, αλλοιώνοντας σοβαρά την έννοια της συναντίληψης, συνευθύνης και συλλογικής νοοτροπίας, κουλτούρας και ταυτότητας στην ελληνική κοινωνία.

Παράλληλα, αναπτύχθηκε μια διάχυτη «φοροδιαφυγική» νοοτροπία (που διαπερνά εγκάρσια και κάθετα ολόκληρη την ελληνική κοινωνία), με σταδιακή κατάρρευση όλων των επίσημων δεικτών που συμβατικά αντικατοπτρίζουν τους κοινωνικούς δεσμούς και την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη. Κατά την περίοδο μετά την κρίση μειώθηκε περαιτέρω η εμπιστοσύνη των Ελλήνων στον τρόπο που λειτουργεί η δημοκρατία και

στους θεσμούς, την κυβέρνηση, την αστυνομία και το σύστημα δικαιοσύνης (Helliwell et al., 2013).

Επίσης, η Ελλάδα παρουσιάζει μια από τις μεγαλύτερες αυξήσεις –μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών– στον δείκτη κινδύνου κοινωνικής αναταραχής, που αποτελεί συνάρτηση των (με αρνητική επίδραση) δεικτών της εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση, των συνθηκών διαβίωσης, των τοπικών συνθηκών αγοράς εργασίας και του αισθήματος ελευθερίας επιλογών, και του δείκτη της πρόσβασης στο διαδίκτυο (ILO, 2013). Δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι, στη σχετική ευρωπαϊκή κατάταξη αναφορικά με τον βαθμό εμπιστοσύνης και την αλληλοβοήθεια, οι Έλληνες καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις (Πούπος, 2010). Τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας και οι συναφείς αιτιώδεις σχέσεις της σύγχρονης οικονομικής κρίσης αναπόφευκτα στρέφουν την αναλυτική μας προσοχή στις έννοιες των κοινωνικών δικτύων και του κοινωνικού κεφαλαίου. Οι έννοιες αυτές μπορούν και οφείλουν να διαδραματίσουν κομβικό ρόλο στην αποτελεσματική αντιμετώπιση και υπέρβαση των εντεινόμενων κοινωνικών και οικονομικών αδιεξόδων, εμφυσώντας ζωοποιο νόημα και κίνητρα δημιουργικής δράσης στους πολίτες.

2.6.2. Η σημασία των κοινωνικών δικτύων και του κοινωνικού κεφαλαίου

Τα κοινωνικά δίκτυα είναι πολύπλοκα συστήματα επικοινωνίας, αλληλεπίδρασης και συνδιαμόρφωσης της ανθρώπινης πρακτικής και της κοινωνικής ταυτότητας. Δύνανται να προσλάβουν άπειρες μορφές και να αποκτήσουν ιδιότητες, ανάλογα με την επικοινωνιακή δομή μέσω της οποίας διοχετεύονται τα μηνύματα/πληροφορίες μεταξύ των φορέων δράσης, ατομικών ή συλλογικών. Το κοινωνικό κεφάλαιο αναφέρεται γενικά σε ένα απόθεμα διαθέσιμων πόρων που διευκολύνει καταλυτικά τη συνεργασία, τον συντονισμό και τον «από τα κάτω» (bottom-up) εκσυγχρονισμό μιας κοινωνίας. Αναδύεται μέσα από τη συνύπαρξη των άτυπων και πυκνών κοινωνικών δικτύων με την κοινωνική εμπιστοσύνη, την κοινωνική ανοχή και τις τυπικές μορφές κοινωνικής συμμετοχής.

Το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί σημαντικό φορέα ενίσχυσης του φυσικού και ανθρώπινου κεφαλαίου, των σχέσεων συνεργασίας, της καινοτομίας, της κοινωνικής συνοχής και της ανθεκτικότητας της οικονομίας. Μελέτες (π.χ., Feldman and Assaf, 1999· Algan and Cahuc, 2007) που αφορούν στις ραγδαία αναπτυσσόμενες οικονομίες της Ανατολικής Ασίας, όσο και εμπειρικές έρευνες για την οικονομική υστέρηση των χωρών της Λατινικής Αμερικής (που παραδοσιακά χαρακτηρίζονται έντονα από φαινόμενα όπως ο κρατισμός, η διαφθορά και η περιορισμένη κοινωνία πολιτών), καταδεικνύουν εναργώς την αναπτυξιακή αξία του κοινωνικού κεφαλαίου.

Συχνά θεωρείται ότι η οικονομική κρίση οδηγεί στην απώλεια μέρος του κοινωνικού κεφαλαίου, τόσο λόγω της εξασθένησης της κοινωνικής συνοχής όσο και της αποστασιοποίησης από τα κοινά και τις συλλογικές δραστηριότητες. Ωστόσο, η ίδια η κρίση είναι (εγγενώς) μη προβλέψιμη. Δηλαδή, δύναται να λειτουργήσει και αντίστροφα, υποβοηθώντας την αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου, μέσω της ανάπτυξης της

θεμελιώδους έννοιας της «κοινότητας» και ενεργοποιώντας νέους κανόνες και τρόπους συλλογικής συμπεριφοράς και κοινωνικής οικονομικής δραστηριότητας.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο εθελοντισμός αναδεικνύεται ως βασικός συντελεστής κοινωνικού κεφαλαίου και ως πολύτιμη θεσμική δραστηριότητα για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας, στον χώρο των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων (ΜΚΟ) και της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης. Έτσι τονώνεται η κοινωνική εμπιστοσύνη και αμοιβαιότητα, καθώς και το όραμα της κοινωνίας πολιτών ως μια αυτόνομη δημόσια σφαίρα, διακριτή τόσο από το κράτος όσο και από την αγορά, στηριζόμενη στην αυτοδύναμη λειτουργία των κοινωνικών φορέων δράσης.

Ενθαρρυντικά δείγματα τέτοιας κοινωνικής δράσης παρατηρούνται σήμερα ιδιαίτερα με τη μορφή της συγκρότησης άτυπων συλλογικοτήτων ή τυπικά διαρθρωμένων ομάδων αλληλεγγύης και κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αυτές οι δράσεις δύνανται να συμβάλλουν στην πορεία της οικονομικής ανάπτυξης, μέσω της ανάδυσης ενός αυτοτροφοδοτούμενου κύκλου κοινωνικού κεφαλαίου (Παρασκευόπουλος, 2001), όπως απεικονίζεται στο Διάγραμμα 2.6.1. Στον κύκλο αυτό, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κοινωνικών φορέων συμβάλλουν στην ανάπτυξη κοινωνικού κεφαλαίου, μηχανισμών συλλογικής λήψης αποφάσεων και δράσης, και την ισχυροποίηση της κοινωνίας πολιτών. Στη συνέχεια, η κοινωνία πολιτών οικοδομεί νέα κοινωνικά πρότυπα και θεσμούς, βελτιώνοντας τις θεσμικές επιδόσεις, την ικανοποίηση προς τους θεσμούς και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κοινωνικών φορέων δράσης.

Διάγραμμα 2.6.1: Αυτοτροφοδοτούμενος κύκλος ανάπτυξης κοινωνικού κεφαλαίου

2.6.3. Στόχευση των κοινωνικών μεταβλητών για την ανάπτυξη

Εν κατακλείδι, σε καιρούς κρίσης, θα πρέπει να αποτελέσει μείζονα στόχο μιας νέας αναπτυξιακής δημόσιας πολιτικής η αποτελεσματική διαχείριση των μεταβλητών του κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνίας πολιτών. Βασικός στόχος αυτής της διαχείρισης στα πλαίσια του αναπτυξιακού Οράματος είναι η θεσμική υποστήριξη της κοινωνικής οικονομίας, ώστε να συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας ισορροπημένης σχέσης αμοιβαιότητας και συνεργασίας μεταξύ πολιτών, κράτους και αγορών. Ειδικότερα:

1. Το απόθεμα κοινωνικού κεφαλαίου πρέπει να αυξηθεί ώστε να διευκολύνει την επίτευξη μιας αποτελεσματικής συλλογικής δράσης μεταξύ των φορέων και να ισχυροποιήσει την κοινωνία πολιτών.
2. Η ισχυροποίηση της κοινωνίας πολιτών, με τη σειρά της, θα επηρεάσει σημαντικά το επίπεδο των θεσμικών επιδόσεων, τα αποτελέσματα της δημόσιας πολιτικής και την κοινωνική ευημερία.

2.6.4. Προτάσεις πολιτικής για την κοινωνική οικονομία

Η εκπλήρωση των προαναφερόμενων στόχων απαιτεί την πλήρη αναδιάρθρωση του παραδοσιακού (κομματοκεντρικού) τύπου κοινωνικού δικτύου με λίγους υπερ-κόμβους (ισχυρούς κοινωνικούς δράστες). Οι δράστες αυτοί συγκέντρωναν και συστηματικά έλεγχαν τη ροή της πληροφορίας. Γύρω τους δημιουργούνταν κυκλώματα μεμονωμένων ομάδων κρατικών υπαλλήλων, συντεχνιών, πολιτικών και ιδιωτών, που υπέσκαπταν σταθερά το κοινό καλό και το δημόσιο συμφέρον. Στη θέση αυτού, καλείται να αναπτυχθεί ένα αντι-ιεραρχικό “ισότιμο” δίκτυο, αποτελούμενο από μια ετερογενή, μη γραμμική αρχιτεκτονική κοινωνικής πολυφωνίας, πολυμορφίας και διεξάρτησης. Οι πολλές επιμέρους τοπικότητες του νέου αυτού δικτύου ευνοούν τις συνθήκες κοινωνικής αλληλεπίδρασης που είναι απαραίτητες για να αναδομήσουν και αυξήσουν σημαντικά την κοινωνική προσαρμοστικότητα και δυναμική. Θα προσφερθεί έτσι η δυνατότητα κοινωνικής αλλαγής μέσα στον χρόνο, αλλά και σχηματισμού του αναγκαίου αποθέματος κοινωνικού κεφαλαίου, αντικαθιστώντας αποτελεσματικά τις δραστηριότητες των υπερ-κόμβων.

Επομένως, στο νέο οικονομικό πρότυπο του αναπτυξιακού οράματος, το κοινωνικό κεφάλαιο και η καινοτομία της κοινωνικής οικονομίας τίθενται στο επίκεντρο, ως βασικοί πυλώνες με κοινά αποδεκτές νόρμες, αξίες και κανονιστικά πρότυπα. Καθοριστικός είναι ο ρόλος των κοινωνικών δικτύων και της κοινωνίας πολιτών, με τις θεμελιώδεις αρχές της αλληλεγγύης, συνέργειας και εμπιστοσύνης. Η ενδυνάμωση της κοινωνικής οικονομίας, μέσω του ισχυροποιημένου κοινωνικού κεφαλαίου και της κοινωνίας πολιτών, μπορεί να επέλθει από μια σειρά δράσεων και πολιτικών. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια της κοινωνικής οικονομίας, ο ρόλος της κοινωνίας πολιτών μπορεί να ενισχυθεί θεσμικά μέσω μηχανισμών συμμετοχής στους ακόλουθους τομείς:

- Προώθηση και παρακολούθηση της πλήρους εφαρμογής κανόνων διαφάνειας στη διαδικασία κατανομής πόρων (κοινοτικών, εθνικών, ΟΤΑ) και σε όλες τις υπόλοιπες λειτουργίες του κράτους, συμβάλλοντας στην αποτελεσματική και άμεση πάταξη της διαφθοράς.
- Τοπικές οργανώσεις υποστήριξης-παραγωγής 'καθαρών' μορφών ενέργειας και συλλογικές τοπικές πρωτοβουλίες για ενίσχυση της εξοικονόμησης ενέργειας, προστασίας φυσικών πόρων, περιβαλλοντικής διαχείρισης, ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης υλικών, ενημέρωση για την υιοθέτηση περιβαλλοντικά φιλικών και λιγότερο ενεργοβόρων προτύπων κατανάλωσης και επιτήρηση της ορθής εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου και σχετικών οδηγιών.
- Διάχυση νέων ιδεών και διάδοση της γνώσης, με προώθηση λογισμικών ανοιχτού κώδικα και ελεύθερη πρόσβαση και χρήση ψηφιακών πλατφορμών, με βάση το διαδίκτυο και τα νέα μέσα, για τη συμμετοχική λήψη αποφάσεων σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο, σε συνεργασία με τους ΟΤΑ, ακαδημαϊκούς και ερευνητικούς φορείς και τοπικά επιμελητήρια.
- Ανάπτυξη, θεσμική κατοχύρωση και διευκόλυνση της χρηματοδότησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, μέσα από κοινωνικές επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται κυρίως σε δυναμικούς και εξωστρεφείς τομείς της οικονομίας, αλλά καλύπτουν και βασικές ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Τέτοιες κοινωνικές δραστηριότητες μπορεί να αφορούν σε τράπεζες τροφίμων και γεωργικού υλικού, για την ανάπτυξη, διανομή και εξαγωγή τοπικών προϊόντων ποιότητας, προγράμματα εκπαίδευσης-κατάρτισης-επιμόρφωσης και στήριξης στην αγορά εργασίας, προσαρμοσμένα στις τοπικές ανάγκες, και σε υπηρεσίες κοινωνικής αλληλοβοήθειας και φροντίδας, και τοπικής-εμβέλειας παροχής συγκοινωνιακού έργου ή συλλογικής χρήσης αυτοκινήτων οχημάτων (car sharing).

Τα σχήματα κοινωνικής επιχειρηματικότητας μπορούν να διαμορφώσουν σταδιακά μια κοινωνικά και οικολογικά ευαίσθητη καταναλωτική συνείδηση, ενώ εμπλουτίζουν την κοινωνική αλληλεπίδραση/δικτύωση, ενισχύοντας έτσι την κοινωνική δυναμική, τις ευκαιρίες συνεργασίας των πολιτών και την καινοτομία. Τα προσφερόμενα προϊόντα και υπηρεσίες των κοινωνικών επιχειρήσεων παρέχονται σε σχετικά χαμηλές τιμές και μπορούν να συνδράμουν στη μερική υποκατάσταση κάποιων αντίστοιχων εισαγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών (WWF, 2013). Η ενίσχυση των –θεσμικών, πολιτισμικών και άλλων– δεσμών μεταξύ του κράτους και της κοινωνίας πολιτών με ομογενειακές οργανώσεις ανά τον κόσμο μπορεί να ενδυναμώσει το εθνικό κοινωνικό κεφάλαιο, προωθώντας τις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές και ροές άμεσων ξένων επενδύσεων. Τέλος, τονίζεται ότι πρέπει να εξασφαλισθεί η λειτουργία όλων των κατηγοριών κοινωνικών επιχειρήσεων και, ιδιαίτερα, των ΜΚΟ σε καθεστώς πλήρους λειτουργικής και οικονομικής διαφάνειας με λογοδοσία προς το κράτος και την τοπική κοινωνία.

2.6.5. Συμπεράσματα

Στα συμφραζόμενα μιας οξείας οικονομικής κρίσης και θεσμικής αμφισβήτησης, ένα συγκροτημένο κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να διαμορφώσει ένα βιώσιμο θεσμικό και κοινωνικό περιβάλλον για την αγορά, την επιχειρηματικότητα και την απασχόληση. Στο περιβάλλον αυτό, η αυτο-οργανούμενη δημόσια σφαίρα της κοινωνίας των ενεργών πολιτών, των μη κυβερνητικών φορέων και των εθελοντικών οργανώσεων μπορεί να προσελκύσει και να διευκολύνει καταλυτικά την εισροή οικονομικού κεφαλαίου και την αποδοτική αξιοποίηση πόρων. Προς την κατεύθυνση αυτή θα συμβάλλουν (α) η δημιουργία ενός ανοικτού πλαισίου συνεχούς βελτίωσης των τεχνικών διαβούλευσης (αξιοποιώντας δημιουργικά το διαδίκτυο και τα νέα μέσα) και (β) ριζικά νέες (εκ των κάτω) δομές διακυβέρνησης, που θα επιτρέψουν ποικίλες εκφράσεις της τοπικής κοινωνικής συμμετοχής προς μια ισότιμη, διαλογική και συνεργατική σχέση μεταξύ κράτους και πολιτών, κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου θα βοηθήσει στην επίτευξη του αναγκαίου βαθμού κοινωνικής συναίνεσης και πολιτικής συνεννόησης και συνεργασίας που απαιτούνται για την αποτελεσματική εφαρμογή του αναπτυξιακού Οράματος.

3. Ανθρώπινοι Πόροι

3.1. Εισαγωγή

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της αγοράς εργασίας είναι η πρωτόγνωρα υψηλή και παρατεταμένη ανεργία, ειδικά σε νέους και γυναίκες, η οποία προφανώς συνδέεται με τη δραματική μείωση του παραγόμενου προϊόντος, αλλά και με τις διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας. Η ραγδαία αύξηση της ανεργίας τα τελευταία έτη και η μακρά παραμονή σε αυτή πολλών, την καταστούν διαρθρωτική και η αντιμετώπισή της απαιτεί πολύπλευρες συστηματικές και συνεπείς δράσεις ούτως ώστε να αυξηθεί η ζήτηση εργασίας. Εφόσον προσδιορίσουμε τις αιτίες της ανεργίας, μπορούμε να προχωρήσουμε στη διαμόρφωση προτάσεων αντιμετώπισής της σε μικροοικονομικό επίπεδο (υποβοήθηση της στροφής και ένταξης των εργαζομένων και ανέργων σε παραγωγικές εργασίες) και μακροοικονομικό επίπεδο (προσαρμογή της οικονομίας στις διαταραχές που δέχεται). Επιπλέον, μιας και τα μεγέθη της απασχόλησης, της ανεργίας και του μη ενεργού οικονομικά πληθυσμού αλληλοεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται, η εισροή ή/και η εκροή συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού (γυναίκες, νέοι) στον ενεργό πληθυσμό της χώρας επηρεάζεται σημαντικά από τη διάρθρωση της απασχόλησης και το ύψος της ανεργίας. Συνεπώς, η μικροοικονομική πολιτική για την απασχόληση, προκειμένου να γίνει εφικτή η αντιμετώπιση της ανεργίας συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού που αντιμετωπίζουν σοβαρότερα προβλήματα στην αγορά εργασίας, ενδείκνυται να είναι κατάλληλα στοχεύουσα και σχεδιασμένη. Έχει καταστεί ωστόσο ευρέως αποδεκτό ότι βασική και απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου να επιτευχθεί αύξηση της ζήτησης για εργατικό δυναμικό και, κατά συνέπεια, μείωση της ανεργίας είναι η σταθεροποίηση της οικονομίας, η οποία μεταξύ άλλων προσδιορίζεται και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την προσέγγιση ισορροπίας στον δημόσιο προϋπολογισμό και στο ισοζύγιο πληρωμών, ώστε να καταστεί το δημόσιο χρέος βιώσιμο και να αποκατασταθεί η εμπιστοσύνη των αγορών. Με αυτή την έννοια η μεσοπρόθεσμη πολιτική ανθρωπίνων πόρων δεν μπορεί παρά να είναι συμβατή με τη δημοσιονομική εξυγίανση και βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς της.

Η ελληνική αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από σοβαρά, χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα στα οποία πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή. Ενδεικτικά αναφέρονται η έλλειψη προσαρμογής του εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας στις υφιστάμενες ανάγκες και προοπτικές της οικονομίας, η περιορισμένη κινητικότητα του εργατικού δυναμικού, η χαμηλή αποτελεσματικότητα των υπηρεσιών απασχόλησης και επαγγελματικής κατάρτισης, οι μέχρι πρότινος ανελαστικότητες στο σύστημα αμοιβών, χρόνου και όρων εργασίας, η διαρκής έλλειψη εποικοδομητικού κοινωνικού διαλόγου, κλπ. Ειδικότερα, το πρόβλημα απασχόλησης ευρειών ομάδων του εργατικού δυναμικού, όπως οι γυναίκες, οι νέοι, τα άτομα με ειδικές ανάγκες και οι μακροχρόνια άνεργοι, δεν

μπορεί να αντιμετωπιστεί επιτυχώς στη βάση μόνο γενικών αρχών πολιτικής, καθώς έχει χαρακτήρα πιο μόνιμο και διαρθρωτικό.

Συναφώς, βασικός στόχος πολιτικής πρέπει είναι η άμεση μείωση της ανεργίας, αλλά και η διατήρησή της σε χαμηλά επίπεδα αφενός με την κινητοποίηση των ανέργων προς παραγωγική απασχόληση και αφετέρου με την κατάργηση δομικών στρεβλώσεων και εμποδίων που εμποδίζουν την αγορά εργασίας να προσαρμοστεί στις διαταραχές που δέχεται. Παρά τις όποιες στρεβλώσεις, σημαντικό μέρος των οποίων έχει αντιμετωπιστεί τα τελευταία έτη, η ελληνική αγορά εργασίας διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα που την καθιστούν ανταγωνιστική. Αποτελείται από μορφωμένο και πολύγλωσσο εργατικό δυναμικό, ενώ και το μισθολογικό κόστος έχει μειωθεί σημαντικά. Σε συνδυασμό με την πλεονεκτική γεωγραφική θέση της χώρας, το ευνοϊκό κλίμα και οι ανεκμετάλλευτοι πλουτοπαραγωγικοί πόροι θα πρέπει να αποτελούν κίνητρα για επενδύσεις.

3.2. Ο ρόλος των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο: μια μακροοικονομική προσέγγιση

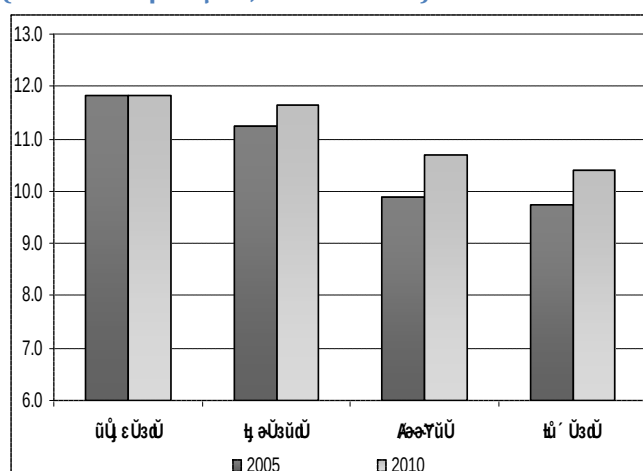
Το ανθρώπινο κεφάλαιο, μέσα από την ποσοτική και την ποιοτική του διάσταση, αποτελεί ίσως τον κυριότερο παράγοντα της οικονομικής μεγέθυνσης και, σε συνέχεια, της ανάπτυξης μιας οικονομίας. Συνολικά, η έννοια του ανθρώπινου κεφαλαίου περιλαμβάνει τις θεωρητικές γνώσεις και τις πρακτικές δεξιότητες που δημιουργούν την απαραίτητη τεχνογνωσία για την παραγωγική διαδικασία και αποτελεσματικότητα. Ως μορφή κεφαλαιακής επένδυσης περιλαμβάνει τις δαπάνες για την εκπαίδευση, τη μετεκπαίδευση και την επιμόρφωση (πρακτική, τεχνική και επαγγελματική) και τις δαπάνες για την υγεία. Επίσης, στις επενδύσεις ανθρώπινου δυναμικού περιλαμβάνονται και οι υποδομές εκπαίδευσης και υγείας, με τις οποίες εμπλουτίζεται το εργατικό δυναμικό.

Το ανθρώπινο κεφάλαιο έχει αποδειχτεί θεωρητικά και εμπειρικά ότι συνεισφέρει στην αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας μιας και η γνώση και οι δεξιότητες που εμπεριέχονται στο ανθρώπινο δυναμικό μιας χώρας αυξάνουν άμεσα την παραγωγικότητα και εμπλουτίζουν την ικανότητα της οικονομίας να αναπτύξει και να υιοθετήσει νέες τεχνολογίες. Καθώς το ανθρώπινο κεφάλαιο σχετίζεται άμεσα με τη γνώση και τις τεχνολογικές δεξιότητες του εργατικού δυναμικού και η οικονομική μεγέθυνση βασίζεται στην τεχνολογική πρόοδο, η μεγέθυνση μιας οικονομίας είναι συνάρτηση και των επενδύσεων σε ανθρώπινο κεφάλαιο. Με βάση τα παραπάνω, το ανθρώπινο συγκριτικό πλεονέκτημα αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης της χώρας μας σε μακροχρόνιο επίπεδο, όπου η παιδεία, οι γνώσεις και η διαρκής επιμόρφωση αποτελούν την αναγκαία συνθήκη για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας στον παγκόσμιο οικονομικό στίβο.

Αποτιμώντας το ανθρώπινο κεφάλαιο στην Ελλάδα με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η χώρα δεν υπολείπεται σχετικών επενδύσεων

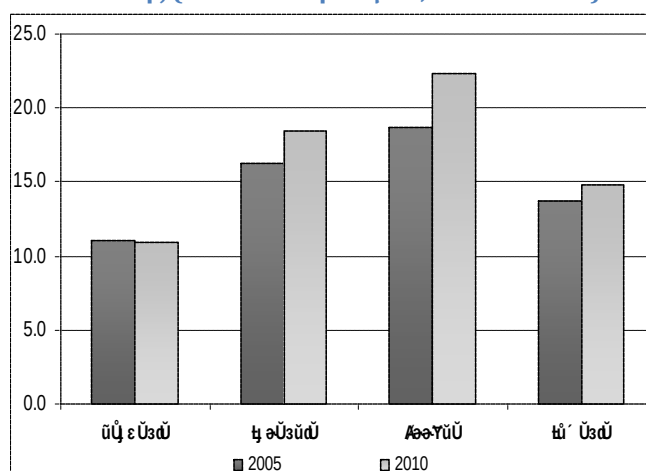
συγκρινόμενη με άλλα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το Διάγραμμα 3.2.1 (βλ. παρακάτω), η Ελλάδα παρουσιάζει σχετικά μικρότερα επίπεδα μέσων ετών εκπαίδευσης στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας, με αυξητική όμως τάση (π.χ. 10,7 έτη εκπαίδευσης στην Ελλάδα το 2010 με 11,7 και 10,3 έτη για την Γερμανία και την Ισπανία, αντίστοιχα). Επίσης, εστιάζοντας στα επίπεδα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, παρατηρούμε ότι η χώρα μας εμφανίζει υψηλά επίπεδα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, όπως αυτή αποτιμάται για στο σύνολο του πληθυσμού (βλ. Διάγραμμα 3.2.2 παρακάτω). Αξιοσημείωτο είναι ότι τα ποσοστά απόφοιτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερα και από αυτά ανεπτυγμένων χωρών, όπως της Γερμανίας.

Διάγραμμα 3.2.1: Μέσα Έτη Συνολικής Εκπαίδευσης (σύνολο πληθυσμού, 2005 & 2010)

Πηγή: Barro & Lee, Educational Attainment Database (Version 1.3, 2013)

Διάγραμμα 3.2.2: Απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (σύνολο πληθυσμού, 2005 & 2010)

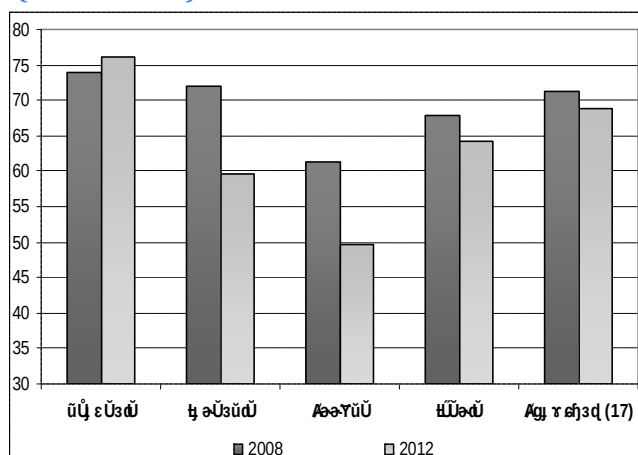
Πηγή: Barro & Lee, Educational Attainment Database (Version 1.3, 2013)

Πώς όμως αξιοποιείται το ανθρώπινο κεφάλαιο της χώρας και ποια η σύσταση του εργατικού δυναμικού με βάση την εκπαίδευσή του, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης; Εξετάζοντας τα Διαγράμματα 3.2.3 και 3.2.4 (βλ. παρακάτω), παρατηρούμε ότι τα ποσοστά απασχόλησης ατόμων με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (υψηλής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και απόφοιτοι πανεπιστημίου) βαίνουν μειούμενα από την αρχή της οικονομικής κρίσης (2008) μέχρι και τις ημέρες μας. Έτσι, παράλληλα με τη μείωση της απασχόλησης στη χώρα, παρατηρείται και μείωση των εργαζόμενων με υψηλό επίπεδο ανθρώπινου κεφαλαίου.

Με βάση τα παραπάνω, είναι δυνατό να υποθέσουμε ότι η εμφανιζόμενη μείωση της συμμετοχής εργατικού δυναμικού με υψηλά προσόντα στην παραγωγική διαδικασία της χώρας ενδέχεται να δημιουργήσει σειρά αρνητικών επιπτώσεων, ιδιαίτερα σε μακροχρόνιο επίπεδο. Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή της παρούσας ενότητας, το ανθρώπινο κεφάλαιο αποτελεί το κύριο συστατικό αύξησης της παραγόμενου προϊόντος, καθώς η παραγωγικότητα του φυσικού κεφαλαίου και της εργασίας ενισχύεται μέσα από τη συμβολή του ανθρώπινου κεφαλαίου. Όλες οι μορφές κεφαλαίου αντλούν την αξία, χρησιμότητα και εφαρμοσιμότητά τους από τη δη-

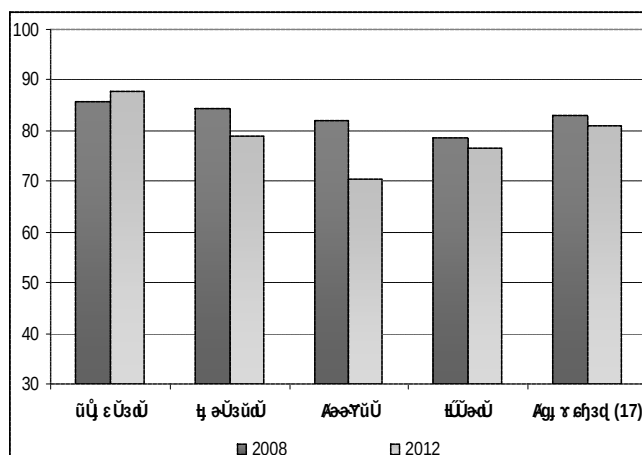
μιουργικότητα και την καινοτομία του ανθρωπίνου κεφαλαίου. Υπό αυτό το πρίσμα, η οικονομική δραστηριότητα της χώρας είναι αναγκαίο να συμπεριλάβει εργαζόμενους με υψηλά επίπεδα εκπαίδευσης, ώστε σύντομα η δημιουργικότητα και η καινοτομία τους να επηρεάσουν θετικά την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μας.

Διάγραμμα 3.2.3: Ποσοστά απασχόλησης αποφοίτων Λυκείου & Μεταλυκειακής Εκπαίδευσης (2008 & 2012)

Πηγές: Eurostat, Επεξεργασία Ερευνών Εργατικού Δυναμικού.

Διάγραμμα 3.2.4: Ποσοστά απασχόλησης αποφοίτων Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης (2008 & 2012)

Πηγές: Eurostat, Επεξεργασία Ερευνών Εργατικού Δυναμικού.

Συνοπτικά, η στρατηγική επιλογή ενίσχυσης της εκπαίδευσης και των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού ως μέσο ενίσχυσης της ανάπτυξης της χώρας, μπορεί να περιγραφεί μέσα από την ύπαρξη τριών μηχανισμών.

- 1) Η εκπαίδευση αυξάνει το ανθρώπινο κεφάλαιο που συμμετέχει στο εργατικό δυναμικό, και, με τη σειρά του, επηρεάζει θετικά την παραγωγικότητα της εργασίας. Με αυτόν τον τρόπο η οικονομία μπορεί να αυξήσει το δυνητικό της προϊόν.
- 2) Η εκπαίδευση επιδρά θετικά στην ικανότητα εισαγωγής και δημιουργίας καινοτόμων προϊόντων και διαδικασιών σε μια οικονομία, αλλά και στην υιοθέτηση νέων τεχνολογιών.
- 3) Μέσα από την εκπαίδευση αυξάνεται η ικανότητα υιοθέτησης και εφαρμογής νέων γνώσεων προερχόμενων από τρίτους, αναγκαίων στην κατανόηση και επεξεργασία νέων πληροφοριών και τεχνολογιών.

Σύμφωνα με μελέτη του ΟΟΣΑ (OECD, 2011) σχετικά με την αποτίμηση της εκπαιδευτικής πολιτικής στη χώρα, η αύξηση της ποιότητας του ανθρωπίνου δυναμικού μπορεί να προέλθει μέσα από την υλοποίηση μίας σειράς μέτρων. Συγκεκριμένα, προτείνεται η διοικητική και επιστημονική ενδυνάμωση της εκπαίδευσης σε όλα τα επίπεδά της, θέτοντας σαφείς μεσοπρόθεσμους και μακροχρόνιους στόχους ως προς την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς δεν συνδέεται με τη χρηματοδότηση της εκπαίδευσης αλλά με την καλύτερη οργάνωσή της, έχοντας ως κύριο γνώμονα την αποδοτικότητα της παρεχόμενης γνώσης. Επίσης,

προτείνεται η ενοποίηση των εκπαιδευτικών στόχων – ιδιαίτερα αυτών της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης – με αυτούς της δια βίου και της επαγγελματικής κατάρτισης που υλοποιείται εκτός του εκπαιδευτικού συστήματος. Με άλλα λόγια, η γνώση που παρέχεται στο ανθρώπινο δυναμικό θα πρέπει να είναι συνεχής χρονικά αλλά και πολυεπίπεδη ποιοτικά.

Τέλος, το εθνικό στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης μεταξύ άλλων οφείλει να περιέχει εκπαιδευτικούς στόχους, οι οποίοι θα έχουν άμεση συσχέτιση με την βελτίωση της ποιότητας του ανθρωπίνου δυναμικού (βλ. διεθνείς αξιολογήσεις μαθητών PISA και TALIS). Ο σχεδιασμός του μελλοντικού αναπτυξιακού προτύπου της χώρας πρέπει να έχει ως κεντρικό πυλώνα την ποσοτική αλλά και ποιοτική αναβάθμιση του ανθρωπίνου δυναμικού, που ως μέρος του κεφαλαίου της οικονομίας θα αποτελέσει τον πυλώνα της μακροχρόνιας βιώσιμης ανάπτυξης της χώρας συνολικά. Οι παραπάνω ευρείες προτάσεις πολιτικής εξειδικεύονται σε μικρο-επίπεδο στην ενότητα 3.4.

3.3. Υφιστάμενη κατάσταση και εφαρμοζόμενες πολιτικές

3.3.1. Δημογραφικό ζήτημα

Ο ρόλος των ανθρωπίνων πόρων στην οικονομική μεγέθυνση είναι εκτενώς θεμελιωμένος στην οικονομική επιστήμη, καθώς, σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, βασικές πηγές μεγέθυνσης της οικονομίας είναι η αύξηση του πληθυσμού, άρα και του εργατικού δυναμικού, καθώς και η βελτίωση της παραγωγικότητας του εργατικού δυναμικού μέσω της εξέλιξης της τεχνολογίας ή/και της βελτίωσης της ποιότητας του εργατικού δυναμικού (εκπαίδευση). Προκειμένου να μελετήσουμε τη δημογραφική εξέλιξη του πληθυσμού στην Ελλάδα, χρησιμοποιούμε μια σειρά από δείκτες και στοιχεία που δημοσιεύει η Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) για την περίοδο 1991-2011 και προέρχονται από τις απογραφές πληθυσμού.⁴⁹ Ο Πίνακας 3.3.1 συνοψίζει τις σχετικές πληροφορίες. Όπως προκύπτει από τους σχετικούς δείκτες, στην Ελλάδα ένα βασικό πρόβλημα που σχετίζεται με την αγορά εργασίας είναι η γήρανση του πληθυσμού,⁵⁰ η οποία επιβραδύνθηκε οριακά από την αθρόα εισροή μεταναστών κατά την τελευταία εικοσαετία.

Συνδυαστικά με τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, ειδικά των γυναικών, ενδέχεται στο εγγύς μέλλον να δημιουργηθούν συνθήκες έλλειψης εργατικού δυναμικού, τουλάχιστον ικανού για να χρηματοδοτήσει τις συντάξεις των υφιστάμενων εργαζομένων. Επομένως, οι κατάλληλες πολιτικές με στόχευση στην αγορά εργασίας πρέπει να αποσκοπούν, αφενός, στην τόνωση της φυσικής κίνησης του πληθυσμού με μακροχρόνια κυρίως αποτελέσματα και, αφετέρου, στην ενθάρρυνση της συμμετοχής των ατόμων στην αγορά εργασίας, με ιδιαίτερη έμφαση στις γυναίκες.

⁴⁹ Τα στοιχεία της απογραφής του 2011 δεν είναι ακόμη πλήρως διαθέσιμα.

⁵⁰ Σύμφωνα με τις προβλέψεις της ΕΛΣΤΑΤ το ποσοστό του πληθυσμού άνω των 65 ετών θα διαμορφωθεί από το σημερινό 29,3% σε 30,1% το 2020 και σε 35,8% το 2030.

Πίνακας 3.3.1 Στοιχεία δημογραφικών εξελίξεων

	Δείκτης Προσδοκώμενης Ζωής		Δείκτης Γήρανσης	Δείκτης Εξάρτησης	Δείκτης Ολικής Γονιμότητας	Γεννήσεις	Μέση Ηλικία Μητέρας
	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Σύνολο	Γυναίκες	Σύνολο	Γυναίκες
2011	78,3	83,1	135,4	51,2	1,40	-	31,38
2010	78,1	82,8	133,8	50,7	1,51	114.766	31,20
2009	77,7	82,8	131,9	49,9	1,51	117.933	31,10
2008	77,5	82,5	130,5	49,2	1,51	118.302	30,86
2007	77,0	82,0	130,2	49,0	1,41	111.926	30,65
2004	76,6	81,5	124,4	48,0	1,30	105.655	29,97
2001	75,9	81,0	113,6	47,0	1,25	102.282	29,28
1991	74,7	79,7	73,7	49,1	1,38	102.620	26,89

Πηγή: Απογραφές πληθυσμού, ΕΛΣΤΑΤ, επεξεργασία ΚΕΠΕ.

3.3.2. Ζήτηση για εργασία

Η πρωτοφανής αύξηση της ανεργίας τα τελευταία χρόνια θεωρούμε ότι είναι περισσότερο αποτέλεσμα ανεπάρκειας της ζήτησης για εργασία, παρά αύξησης της προσφοράς εργασίας ή αναντιστοιχίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι οι κενές θέσεις παρουσιάζουν μία σαφή μείωση τα τελευταία χρόνια, αφού από 101.171 που ήταν στο Β' τρίμηνο του 2009 μειώθηκαν σε 36.523 το αντίστοιχο τρίμηνο του 2011 καταγράφοντας μείωση της τάξεως του 64%. Την ίδια περίοδο ο αριθμός των ανέργων αυξήθηκε από 442.600 σε 810.800. Προκύπτει, λοιπόν, ότι την περίοδο που οι κενές θέσεις μειώνονταν ο αριθμός των ανέργων αυξανόταν. Συνεπώς, παρατηρείται ότι, σε αντίθεση με παλαιότερα, υπάρχει μεγάλος αριθμός ανέργων χωρίς να υπάρχουν συγχρόνως πολλές κενές θέσεις εργασίας. Σε αντίθετη περίπτωση (πολλοί άνεργοι και πληθώρα κενών θέσεων), θα μιλούσαμε για αμιγώς διαρθρωτική ανεργία και αναντιστοιχία μεταξύ των προσόντων των ανέργων και αυτών που ζητά η αγορά εργασίας.

Δεδομένου ότι καταγράφεται μειωμένη ζήτηση για εργασία, οι όποιες πολιτικές για απασχόληση θα πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στη δημιουργία βιώσιμων θέσεων εργασίας. Δεν αρκεί όμως να υπάρξει μία αύξηση της ζήτησης για εργασία, αν δεν υπάρχει και η κατάλληλη προσφορά να την ικανοποιήσει. Και ναι μεν υπάρχει πληθώρα εργατικού δυναμικού διαθέσιμου για εργασία, αλλά θα πρέπει να διαθέτει και τις κατάλληλες γνώσεις και δεξιότητες με κατάρτιση, προκειμένου να μην οδηγηθούμε σε υψηλή διαρθρωτική ανεργία.

3.3.3. Ανεργία

Η ελληνική αγορά εργασίας βιώνει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης που ταλαιπωρεί τη χώρα τα τελευταία πέντε έτη. Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, το Β' τρίμηνο του 2013, οι άνεργοι⁵¹ ανέρχονται σε 1.350.400 άτομα αντιστοιχώντας σε ένα ποσοστό ανεργίας ίσο με 27,1%. Σε σύγκριση με το Β' τρίμηνο του 2008, οπότε οι επιπτώσεις της κρίσης στην αγορά εργασίας δεν ήταν ακόμη εμφανείς, οι άνεργοι σχεδόν τετραπλασιάστηκαν. Το Β' τρίμηνο του 2013, οι περισσότεροι άνεργοι είναι άνδρες (51,1%), αν και, λόγω υψηλότερης συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό, το ποσοστό ανεργίας τους είναι χαμηλότερο σε σύγκριση με εκείνο των γυναικών (24,1% έναντι 31,1%). Οξύτατο πρόβλημα ανεργίας εμφανίζουν οι νέοι έως 29 ετών⁵² ανεξαρτήτως φύλου (72,2%/57,0%/44,4% οι ομάδες 15-19/20-24/25-29 ετών, αντίστοιχα). Όμως, ο συνδυασμός ηλικίας και φύλου δίνει ακόμη χειρότερα αποτελέσματα. Ενδεικτικά αναφερόμαστε ότι το Β' τρίμηνο του 2013 το ποσοστό ανεργίας των γυναικών της ομάδας 15-19 ετών ανέρχεται στο εξωπραγματικό 82,0%.

Η εξέταση των περιγραφικών στατιστικών (ανεργία, συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, απασχόληση κατά φύλο, ηλικία, εκπαιδευτικό επίπεδο και περιφέρεια διαμονής) επιτρέπει τον εντοπισμό κοινωνικών ομάδων που εμφανίζονται περισσότερο ευάλωτες στις συνέπειες της κρίσης. Αυτές οι ομάδες είναι οι άνδρες, πιθανόν λόγω της εντατικότερης απασχόλησής τους σε κλάδους που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση, όπως είναι οι κατασκευές, οι νέοι, δηλαδή τα άτομα έως 29 ετών και όχι έως 24 ετών που αποτελεί τη συνήθη κατηγορία, οι οποίοι όμως αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα ανεργίας ακόμη και πριν την κρίση, οι απόφοιτοι τεχνικής εκπαίδευσης και χαμηλών εκπαιδευτικών βαθμίδων, πιθανότατα εξαιτίας της προβληματικής σύνδεσης των πτυχίων τους με την αγορά εργασίας οι πρώτοι και τεχνολογικών εξελίξεων που αυξάνουν το επίπεδο του αναγκαίου ανθρώπινου κεφαλαίου οι δεύτεροι, και αυτοί που διαμένουν στις περιφέρειες Αττικής, Στερεάς Ελλάδας, Δυτικής και Κεντρικής Μακεδονίας.

Με τη χρήση οικονομετρικών τεχνικών στα δεδομένα των Ερευνών Εργατικού Δυναμικού (2004-2012) αναλύουμε τη μεταβολή των επιμέρους συστατικών (ερμηνευόμενο και μη ερμηνευόμενο τμήμα) της πιθανότητας ανεργίας. Τρεις είναι οι διαπιστώσεις που αξίζει να υπογραμμιστούν. Πρώτον, η βελτίωση των χαρακτηριστικών των ανέργων (ερμηνευόμενο τμήμα) μειώνει την ανεργία. Δεύτερον, τα χαρακτηριστικά των ανέργων μεταβλήθηκαν ελάχιστα στη διάρκεια της κρίσης,

⁵¹ Ο ορισμός του ανέργου που υιοθετεί η ΕΛΣΤΑΤ ταυτίζεται με τον ορισμό του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (ILO), σύμφωνα με τον οποίο ως άνεργος/η χαρακτηρίζεται το άτομο το οποίο αναζητά ενεργά εργασία (αναφέρει συγκεκριμένες ενέργειες τις τελευταίες τέσσερις εβδομάδες πριν την έρευνα), δεν εργάστηκε έστω και μια ώρα την εβδομάδα αναφοράς των στοιχείων και είναι πρόθυμο να εργαστεί την προσεχή εβδομάδα, εφόσον βρεθεί εργασία.

⁵² Ο ορισμός των νέων συνήθως περιλαμβάνει αυτούς έως 24 ετών. Όμως, στην περίπτωση της Ελλάδας, θεωρούμε ότι ο ορισμός των νέων θα έπρεπε να περιλαμβάνει ορθότερα όλα τα άτομα έως 29 ετών. Για παράδειγμα, οι Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας (2010) δείχνουν ότι τα ποσοστά ανεργίας παραμένουν υψηλά αρκετά χρόνια μετά την αποφοίτηση από την τριτοβάθμια εκπαίδευση και, τουλάχιστον, για πολλούς από τους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και μετά την ηλικία των 30.

γεγονός που ενδέχεται να σημαίνει ότι εξαιτίας της κακής εικόνας της αγοράς εργασίας τα άτομα αποθαρρύνονται και ασχολούνται λιγότερο με τη βελτίωση των χαρακτηριστικών τους, τουλάχιστον στην κατεύθυνση της μείωσης της πιθανότητας ανεργίας ή, εναλλακτικά, στην κατεύθυνση της αύξησης της πιθανότητας να βρουν εργασία. Δεν αποκλείεται, βέβαια, η αποθάρρυνση αυτή να οφείλεται στη χειροτέρευση της αξιολόγησης αυτών των χαρακτηριστικών (μη ερμηνευόμενο τμήμα) από την αγορά εργασίας. Τρίτον, ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως η εκπαίδευση και η οικογενειακή κατάσταση, είναι δυσκολότερο να αλλάξουν σε σύντομη χρονική περίοδο όπως αυτή που εξετάστηκε (2004-2008 και 2009-2012) για την ανάλυση της μεταβολής της πιθανότητας ανεργίας. Άρα σε ένα βαθμό είναι αναμενόμενο οι μεταβολές στην αξιολόγηση των χαρακτηριστικών αυτών, οι οποίες κατά πάσα πιθανότητα οφείλονται σε μεταβολές της ζήτησης εργασίας, από την αγορά εργασίας (πρακτικά οι εκτιμητές) να ευθύνονται περισσότερο για τη συνολική μεταβολή της πιθανότητας ανεργίας. Άλλωστε, η εικόνα εμφανίζεται πιο ισορροπημένη, όταν εξετάζεται η πιο μακροχρόνια περίοδος 2004-2012.

3.3.4. Απασχόληση

Ανεργία μετάβασης από την εκπαίδευση στην αγορά εργασίας

Η εκπαίδευση και η κατάρτιση διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην επίτευξη των στόχων της στρατηγικής “Ευρώπη 2020”, παρέχοντας στο ανθρώπινο δυναμικό τις δεξιότητες και τα προσόντα που χρειάζεται για να παραμείνει ανταγωνιστική η ευρωπαϊκή οικονομία. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανταγωνιστικότητας έχουν ενεργοποιηθεί διάφορες πολιτικές προώθησης της απασχόλησης, η βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης, καθώς και η ενεργοποίηση μηχανισμών που διασφαλίζουν καλύτερη σύζευξη μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας. Η ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και η καταπολέμηση της ανεργίας αποτελεί προτεραιότητα του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων στο πλαίσιο χάραξης της εκπαιδευτικής του πολιτικής. Σε εθνικό επίπεδο, έρευνες που υλοποιήθηκαν τα τελευταία 10-15 χρόνια, με αντικείμενο τη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης φέρνουν στο φως ορισμένες αδυναμίες ή/και δυσλειτουργίες. Σε αυτή την ενότητα γίνεται μια συνθετική παρουσίαση των κυριότερων ευρημάτων ερευνών που υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα. Παράλληλα, καταγράφονται οι προσπάθειες και τα σημαντικά βήματα που γίνονται με την ενεργοποίηση πολιτικών σύνδεσης της εκπαίδευσης με την απασχόληση, καθώς και εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής, για την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής ‘Ευρώπη 2020’.

Ένα από τα βασικά συμπεράσματα των ερευνών αναφορικά με τη σύνδεση μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης είναι ότι μετά την αποχώρηση από το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα και ως την ανεύρεση της πρώτης και σταθερής απασχόλησης παρατηρείται η ύπαρξη μιας μεταβατικής περιόδου αναζήτησης εργασίας της οποίας η

διάρκεια διαφέρει ανάλογα με το επίπεδο της εκπαίδευσης ή ακόμα και με την ειδικότητα-επιστημονική κατεύθυνση των σπουδών. Ακόμα ενδέχεται να παρατηρηθούν δύο εναλλακτικές διαδρομές: εκπαίδευση-απασχόληση-ανεργία-επανεκπαίδευση ή εκπαίδευση-κατάρτιση-απασχόληση. Επομένως τα παραδοσιακά σύνορα μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης δύσκολα οριοθετούνται και η σύνδεση εκπαίδευσης-εργασίας δεν είναι πάντα άμεση. Μεσολαβεί μια φάση μετάβασης, η οποία χαρακτηρίζεται στη βιβλιογραφία ως μια πολύπλοκη, ξεχωριστή ακόμα και χρονοβόρα διαδικασία. Τα στοιχεία δείχνουν ότι απαιτούνται 5-6 χρόνια μετά την ολοκλήρωση των σπουδών προτού μειωθούν τα υψηλά ποσοστά ανεργίας των συγκεκριμένων αποφοίτων.

Οι μελέτες κατέληξαν, επίσης, στο συμπέρασμα ότι οι πτυχιούχοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης έχουν καλύτερες πιθανότητες ανεύρεσης εργασίας σε σχέση με τους αποφοίτους λυκείου. Η ανεργία που πλήττει τους αποφοίτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ανεργία μετάβασης». Οι πολιτικές για την αντιμετώπισή της πρέπει να λάβουν υπόψη τους αυτή τη διάσταση της ανεργίας και να βασίζονται περισσότερο σε μια σειρά από μέτρα που προωθούν τη σύνδεση των σπουδών με την αγορά εργασίας, όπως είναι η πρακτική άσκηση. Αντίθετα, στην περίπτωση των μη-πτυχιούχων, η ανεργία έχει πιο διαρθρωτικό χαρακτήρα.

Το γεγονός ότι οι μισοί άνεργοι είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης αναδεικνύει το πρόβλημα που έχει η Ελλάδα στην αποτελεσματική αξιοποίηση ανθρώπινων πόρων της συγκεκριμένης μορφωτικής βαθμίδας, αλλά και την έλλειψη συμβουλευτικής υποστήριξης των νέων ώστε να κάνουν νωρίς τις σωστές επιλογές στο πλαίσιο του επαγγελματικού προσανατολισμού. Αντίθετα, κράτη όπως η Γερμανία, η Αυστρία, η Δανία και οι Κάτω-Χώρες έχουν υιοθετήσει ένα «δυαδικό σύστημα εκπαίδευσης», όπου αξιοποιούνται οι επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες σε νεαρές ηλικίες με αποτέλεσμα την καλύτερη προσαρμογή στις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Το αναφερόμενο δυαδικό σύστημα εξασφαλίζει τον συνδυασμό επαγγελματικής-πρακτικής εμπειρίας κατά τη διάρκεια της μάθησης. Εν τω μεταξύ, για την αντιμετώπιση αυτών των 'αδυναμιών' έχουν δρομολογηθεί μέτρα προώθησης και αναβάθμισης της τεχνικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Με τα μέτρα προώθησης της επαγγελματικής εκπαίδευσης και του επαγγελματικού προσανατολισμού επιδιώκεται η συνεχής βελτίωση των προσόντων και επαγγελματικών δεξιοτήτων των σπουδαστών τεχνικο-επαγγελματικών σχολών (Ν.3475/2006). Από τους βασικότερους στόχους είναι ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, η αναβάθμιση της τεχνικο-επαγγελματικής εκπαίδευσης, ώστε να γίνει πιο «ελκυστική» και αποτελεσματική, και η σύνδεση της τεχνικο-επαγγελματικής εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας (ανάπτυξη Γραφείων Διασύνδεσης ΕΠΑΛ και ΕΠΑΣ, επέκταση και θεσμική κάλυψη της πρακτικής άσκησης στο πλαίσιο των προγραμμάτων σπουδών, επανασχεδιασμός και επέκταση του θεσμού της Συμβουλευτικής και του επαγγελματικού προσανατολισμού στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και αρχική επαγγελματική κατάρτιση). Τα προγράμματα σπουδών των ΙΕΚ (Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κα-

τάρτισης, δημόσια και ιδιωτικά) εκσυγχρονίζονται με γνώμονα τον ρόλο τους ως βασικοί φορείς παροχής αρχικής επαγγελματικής κατάρτισης. Στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στην αναβάθμιση των προγραμμάτων σπουδών των ΤΕΙ, διότι αντιμετωπίζουν μαζί με τους αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, υψηλότατα ποσοστά ανεργίας.

Αναφορικά με τον τρόπο αναζήτησης-ανεύρεσης εργασίας, σημαντικό⁵³ είναι το μέρος των πτυχιούχων που βρίσκει εργασία ενεργοποιώντας τους άτυπους μηχανισμούς αναζήτησης. Δηλαδή χρησιμοποιώντας τις κοινωνικο-επαγγελματικές και κυρίως τις οικογενειακές γνωριμίες. Συνεπώς, εντοπίζεται μια «επαγγελματική ένταξη δύο ταχυτήτων» όπου διακρίνονται δύο ομάδες νέων. Από τη μια πλευρά υπάρχουν νέοι χωρίς ιδιαίτερα εκπαιδευτικά προσόντα οι οποίοι βασίζονται περισσότερο στους άτυπους μηχανισμούς για να βρουν εργασία, ενώ παράλληλα ξοδεύουν και περισσότερο χρόνο για να την βρουν. Από την άλλη πλευρά και οι νέοι πτυχιούχοι χρησιμοποιούν περισσότερο τους άτυπους μηχανισμούς για την επαγγελματική τους ένταξη. Μια σειρά από μέτρα έχουν υιοθετηθεί στον ΟΑΕΔ για τη διευκόλυνση και προώθηση της σύνδεσης της εκπαίδευσης με την απασχόληση. Συμβουλευτικές υπηρεσίες του ΟΑΕΔ και προγράμματα επανακατάρτισης καθώς και μελέτες προσδιορισμού των αναγκών εκπαίδευσης και κατάρτισης έχουν υλοποιηθεί ή είναι σε εξέλιξη. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Ν.4052/2012 (ΦΕΚ 41/Α) η διαδικασία αδειοδότησης Ιδιωτικών Γραφείων Ευρέσεως Εργασίας, τα οποία συμβάλλουν στην εύρεση εργασίας, έχει απλοποιηθεί.

Αναφορικά με τη διάρκεια αναζήτησης-ανεύρεσης εργασίας διαπιστώθηκε ότι όσο αυξάνεται το επίπεδο εκπαίδευσης, τόσο μειώνεται και ο χρόνος ανεύρεσης εργασίας. Εντούτοις, ο χρόνος μετάβασης για τους πτυχιούχους στην Ελλάδα, όπως και στις άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης, είναι περισσότερος σε σχέση με τις βόρειες χώρες της Ε.Ε. Ένα κριτήριο που αναδεικνύει τη χρησιμότητα αξιοποίησης συστημάτων σύνδεσης εκπαίδευσης-απασχόλησης.

Αναντιστοιχίες μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης

Το ερώτημα που καλούμαστε να απαντήσουμε είναι κατά πόσο το επίπεδο ή και το αντικείμενο των σπουδών συνδέεται με το ασκούμενο επάγγελμα και διευκολύνει την αποτελεσματική πρόσβαση στην αγορά εργασίας, άρα δύναται να αποτελέσει μια από τις διαστάσεις της διαδικασίας αξιολόγησης των προγραμμάτων σπουδών. Οι μελέτες έδειξαν ότι μπορεί να προκύψουν δύο ειδών αναντιστοιχίες μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης. Σε ορισμένες περιπτώσεις παρατηρείται ένα φαινόμενο υπερ-εκπαίδευσης, με πτυχιούχους σε θέσεις εργασίας όπου απαιτούνται λιγότερα προσόντα από αυτά που διαθέτουν, ενώ παράλληλα δημιουργείται έντονη πίεση στην αγορά των μη-πτυχιούχων. Σε άλλες περιπτώσεις ο απόφοιτος ετεροαπασχολείται. Πολύ συχνά διαπιστώνεται ότι για ορισμένα επαγγέλματα, τα αποκαλούμενα «ανοιχτά επαγ-

⁵³ Περίπου 40%.

γέλιματα», το φάσμα επιλογής του εργοδότη είναι πιο ευρύ και στηρίζεται στο επίπεδο των σπουδών δίχως να συνδέεται άμεσα με το αντικείμενό τους. Το πτυχίο σε αυτή την περίπτωση έχει καταλυτικό ρόλο μεταφέροντάς στον εργοδότη ένα «θετικό μήνυμα» για τις δεξιότητες των πτυχιούχων που καλλιεργήθηκαν κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους, ενώ παράλληλα αυξάνει την προσαρμοστικότητα των τελευταίων στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της αγοράς. Για τη βέλτιστη αξιοποίηση των ανθρωπίνων πόρων (περιορισμό της ετεροαπασχόλησης) και την ελαχιστοποίηση του κινδύνου απαξίωσης των γνώσεων (υπερεκπαίδευση) είναι αναγκαία μεγαλύτερη προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών στις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Σημειώνεται ότι σε μεταπτυχιακό επίπεδο διαδραματίζεται ένας ρόλος «επαγγελματικοποίησης των σπουδών», ο οποίος πρέπει να ενθαρρυνθεί για μια καλύτερη σύζευξη μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας.

Διατηρήσιμη απασχόληση και ανθρώπινο κεφάλαιο

Σε συνθήκες κρίσης, όπως αυτή που βιώνει η ελληνική οικονομία, η εύρεση μιας θέσης εργασίας είναι πρωτεύουσας σημασίας για τους περισσότερους άνεργους. Ωστόσο, ορθό θα ήταν να λαμβάνεται υπόψη και η ποιότητα της απασχόλησης, όπως αυτή ορίζεται με βάση την έννοια της διατηρήσιμης απασχόλησης (sustainable employment). Ως τέτοια ορίζεται η απασχόληση που διασφαλίζει την αξιοπρεπή διαβίωση του απασχολούμενου (ποιότητα στην εργασία, ασφάλεια, νομιμότητα, επαρκείς αποδοχές) από ψυχολογική και οικονομική άποψη, χωρίς ακούσιες διακοπές, δηλαδή διαστήματα ανεργίας παρά τη θέληση του ατόμου. Επιπλέον, σε περιβάλλον διατηρήσιμης απασχόλησης πρέπει να δίνονται στους απασχολούμενους οι ευκαιρίες να αναπτύσσουν διαρκώς και να ανανεώνουν τις γνώσεις τους και τις δεξιότητές τους, αναβαθμίζοντας με αυτόν τον τρόπο την απασχολησιμότητά τους, την ευημερία τους και τη διάθεσή τους για πρόοδο εντός και εκτός εργασίας στη διάρκεια της καριέρας τους. Προκειμένου να διασφαλιστεί διατηρήσιμη απασχόληση για όλους όσοι το επιθυμούν, πρέπει να συντρέχουν δύο βασικές προϋποθέσεις. Η πρώτη, σε μακροοικονομικό επίπεδο, είναι να υπάρχει επαρκής ζήτηση για εργασία, άρα η οικονομία να είναι υγιής, ανταγωνιστική, να απορροφά με σχετικά μικρό κόστος τις όποιες διαταραχές επέρχονται και να μεγεθύνεται. Η δεύτερη, σε μικροοικονομικό επίπεδο, είναι να ενσωματώνουν τα άτομα εκείνες τις γνώσεις και δεξιότητες που ανταποκρίνονται στις διαρκώς μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας, ώστε να είναι ελκυστικά προς εργασία κάθε στιγμή. Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και αν το άτομο απολυθεί, θα είναι σε θέση να βρει νέα θέση απασχόλησης σε σύντομο χρονικό διάστημα, δεδομένου ότι υπάρχουν κενές θέσεις εργασίας. Στη σχετική βιβλιογραφία το χαρακτηριστικό αυτό των ατόμων είναι γνωστό ως απασχολησιμότητα (employability).⁵⁴

⁵⁴ Για μια εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση της έννοιας της απασχολησιμότητας στην Ελλάδα και διεθνώς βλέπε Χολέζας και Τσακλόγλου (2011).

Η απασχολησιμότητα εξασφαλίζεται σε μικροοικονομικό επίπεδο με τη διαρκή ανάπτυξη και βελτίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου που ενσωματώνουν τα άτομα, δηλαδή του συνόλου των γνώσεων και δεξιοτήτων που ενσωματώνει το άτομο ανεξάρτητα αν αυτές προέρχονται από την τυπική ή άτυπη εκπαίδευση, την εργασιακή εμπειρία ή είναι έμφυτα χαρακτηριστικά. (OECD, 1998) Το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι σημαντικό καθώς προσδιορίζει την παραγωγικότητα ενός ατόμου, η οποία στα πλαίσια μιας ανταγωνιστικής αγοράς εργασίας καθορίζει τις αποδοχές του, αλλά και την πιθανότητα να βρει εργασία.⁵⁵ Επομένως, η συσσώρευση ανθρώπινου κεφαλαίου εμφανίζεται ελκυστική τόσο για τα άτομα (ευκολότερη εύρεση εργασίας και υψηλότερες αποδοχές) όσο και τους εργοδότες (πιο παραγωγικοί εργαζόμενοι που προσαρμόζονται στις μεταβαλλόμενες ανάγκες της επιχείρησης ευκολότερα, δηλαδή με μικρότερο κόστος και ταχύτερα).

Μεταξύ των δέκα συνολικά γενικών κατευθυντήριων γραμμών της στρατηγικής Ευρώπη 2020 περιλαμβάνονται και τέσσερις που αφορούν στη διαχείριση των ανθρωπίνων πόρων και είναι οι εξής: α) η αύξηση της συμμετοχής στην αγορά εργασίας και η μείωση της διαρθρωτικής ανεργίας (Guideline 7), β) η ανάπτυξη ενός ειδικευμένου εργατικού δυναμικού ικανού να ανταποκριθεί στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, η προώθηση της ποιότητας στην εργασία και η Δια Βίου Μάθηση (Guideline 8), γ) η βελτίωση της απόδοσης της εκπαίδευσης και των συστημάτων κατάρτισης σε όλα τα επίπεδα και η αύξηση της συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (Guideline 9), δ) η προώθηση της κοινωνικής συνοχής και η καταπολέμηση της φτώχειας (Guideline 10). Το Ελληνικό Εθνικό Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης⁵⁶ (ΕΕΠΑ) εξειδικεύει τις σχετικές γενικές κατευθυντήριες γραμμές και θέτει στόχους που αφορούν στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας.

Αναφορικά με την εκπαίδευση και την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου προβλέπονται δράσεις για την ενδυνάμωση του ελληνικού συστήματος έρευνας, και μέσω αυτού του ανθρώπινου κεφαλαίου, στα πλαίσια της διασύνδεσης της τελευταίας με τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις (αναβάθμιση των ερευνητικών υποδομών, έρευνα στα πλαίσια μιας οικονομίας της γνώσης, ενθάρρυνση της εξωστρέφειας του ελληνικού συστήματος έρευνας και τεχνολογίας). Προβλέπονται, όμως, και δύο στόχοι ειδικά για την εκπαίδευση, δηλαδή α) η μείωση του ποσοστού αυτών που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο⁵⁷ κάτω του 10% ως το 2020 (11,4% το 2012 στην Ελλάδα) με την εφαρμογή δράσεων όπως είναι το Νέο Σχολείο (Ν. 3848/2010), οι Ζώνες Εκπαιδευτικής Προτεραιότητας, η υλοποίηση προγραμμάτων επιχειρηματικότητας, το Εθνικό Πρόγραμμα Δια Βίου Μάθησης (ΔΒΜ) (Ν. 3879/2010) και β) το ποσοστό των ατόμων

⁵⁵ Για μια επισκόπηση των ιδιωτικών αποδόσεων της εκπαίδευσης βλέπε Psacharopoulos and Patrinos (2004) και για τις διαφοροποιήσεις στην πιθανότητα ανεργίας βάσει εκπαιδευτικού επιπέδου και εκπαιδευτικής ειδίκευσης, αλλά και στις αποδοχές, βλέπε Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας (2010α) και Μητράκος, Τσακλόγλου και Χολέζας (2010β).

⁵⁶ Τελευταία έκδοση: Απρίλιος 2012.

⁵⁷ Ο επίσημος ορισμός της Eurostat θεωρεί ως δείκτη πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 18-24 ετών που δε συμμετέχει στην εκπαιδευτική διαδικασία και έχει ολοκληρώσει μόνο την υποχρεωτική εκπαίδευση.

ηλικίας 30-44 ετών με πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να ισούται τουλάχιστον με 40% το 2020 (30,9% το 2012 στην Ελλάδα), στόχος που προσεγγίζεται με σειρά νόμων και δράσεων (Ν. 4009/2012, Ν. 4076/2012, σχέδιο Αθηνά).

Ο στόχος για την αγορά εργασίας που θέτει το Ελληνικό Εθνικό Πρόγραμμα Ανασυγκρότησης (ΕΕΠΑ) είναι ότι το ποσοστό απασχολούμενων ατόμων ηλικίας 20-64 ετών πρέπει να φτάσει το 70% έως το 2020 (55,3% το 2012 στην Ελλάδα). Αν και ένας ο στόχος είναι διττός, καθώς προϋποθέτει καταρχάς υψηλό ποσοστό συμμετοχής στην αγορά εργασίας και στη συνέχεια χαμηλά ποσοστά ανεργίας, και δεν πρέπει να υποτιμάται. Ενδεικτικό της δυσκολίας του εγχειρήματος είναι ότι το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων ηλικίας 20-64 ετών μειώνεται σταθερά από το 2008 (66,5%), έτος έναρξης της κρίσης, ενώ η μείωση είναι ιδιαίτερα αισθητή στην περίπτωση των ανδρών (περίπου 15 εκατοστιαίες μονάδες). Πολιτικές που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην επίτευξη του στόχου είναι κυρίως διαρθρωτικού χαρακτήρα και αφορούν στην αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας, ενώ δεν πρέπει να παραλείπονται οι ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης με αντικείμενο τη διευκόλυνση δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης και τη διατήρηση των υφιστάμενων.

Δικτύωση επιχειρήσεων και κινητικότητα ανθρώπινου δυναμικού

Πρόκειται για δύο έννοιες αλληλένδετες, καθώς η δικτύωση των επιχειρήσεων μπορεί να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες για την αύξηση της κινητικότητας του ανθρώπινου δυναμικού μεταξύ των επιχειρήσεων, όπου και αν δραστηριοποιούνται αυτές, και το αντίστροφο. Η δικτύωση, γνωστή και ως συνεργατικός σχηματισμός (cluster), μπορεί να οριστεί ως μια ομάδα επιχειρήσεων, συνδεδεμένων οικονομικών οντοτήτων και οργανισμών, οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σε μικρή απόσταση ο ένας από τον άλλο και έχουν επιτύχει μια αποτελεσματική κλίμακα για την ανάπτυξη εξειδικευμένης εμπειρίας, υπηρεσιών, πόρων, προμηθευτών και ικανοτήτων.⁵⁸ Από την άλλη πλευρά, η κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού μπορεί να διακριθεί σε δύο κατηγορίες: τη γεωγραφική κινητικότητα και την επαγγελματική κινητικότητα.⁵⁹ Η πρώτη συνίσταται στην αλλαγή του τόπου διαμονής ενός ατόμου προκειμένου να βρει εργασία και μπορεί να αφορά σε εσωτερική ή εξωτερική μετανάστευση. Η δεύτερη συνίσταται στην αλλαγή του επαγγέλματος ή του αντικειμένου της εργασίας και ενδέχεται να απαιτεί την πρόσληψη νέων γνώσεων και δεξιοτήτων από το άτομο, στοιχείο που αυτομάτως εισάγει στη συζήτηση τη ΔΒΜ που αναφέρθηκε παραπάνω.

Το ζήτημα των συνεργατικών σχηματισμών άρχισε να απασχολεί την Ευρωπαϊκή Ένωση ήδη από το 2005, όπως προκύπτει από μια σειρά επισήμων εγγράφων της

⁵⁸ Βλέπε Staff Working Document titled «The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: Main statistical results and lessons learned», SEC(2008) 2637, 27.4.2010.

⁵⁹ Η αλλαγή εργοδότη συνήθως δεν χαρακτηρίζεται ως κινητικότητα της εργασίας, αν και θα έπρεπε, καθώς αφορά σε μεταβολή της εργασιακής κατάστασης του εργαζόμενου.

Ευρωπαϊκής Επιτροπής⁶⁰ με επίκεντρο την καινοτομία (συνεργασίες μεταξύ επιχειρήσεων, ερευνητικών οργανισμών και ακαδημαϊκού χώρου). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο ξεχωρίζουν οι πρωτοβουλίες Europe INNOVA στο πεδίο της επιχειρηματικής καινοτομίας και το Pro INNO Europe στο πεδίο των περιφερειακών πολιτικών καινοτομίας. Επιπλέον, η στρατηγική «Ευρώπη 2020» θέτει έμμεσα το θέμα των συνεργατικών σχηματισμών, το οποίο φαίνεται να διαπερνά και το ΕΕΠΑ σε εθνικό επίπεδο. Το ΕΕΠΑ δίνει έμφαση στη σύνδεση των επιχειρήσεων με ερευνητικούς φορείς μέσω δράσεων όπως είναι τα κουπόνια καινοτομίας για μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, το πρόγραμμα «Συνεργασία 2011», η δημιουργία συνεργατικών σχηματισμών καινοτομίας τύπου «ένα ελληνικό προϊόν, μία κοινή αγορά: ο πλανήτης» και η συμμετοχή σε ευρωπαϊκά συνεργατικά σχέδια Έρευνας και Ανάπτυξης (γνωστά ως Joint Technology Initiatives όπως π.χ. τα JU ENIAC και JU ARTEMIS). Ενδεικτικό της σημασίας που αποδίδεται στους συνεργατικούς σχηματισμούς είναι ότι περιλαμβάνονται στην κατηγορία ειδικά επενδυτικά σχέδια και στο νέο Αναπτυξιακό Νόμο (Ν. 4146/2013, άρθρο 22). Τέλος, δεν πρέπει να παραγνωρίζονται μεμονωμένες πρωτοβουλίες, όπως είναι το Corallia Clusters Initiative (ή απλώς Corallia), το οποίο χρηματοδοτήθηκε από το ΕΠ «Ανταγωνιστικότητα» του Γ' ΚΠΣ και έχει αναπτύξει και συντονίζει τρία τεχνολογικά clusters υψηλής εξειδίκευσης στην Ελλάδα.

Αναφορικά με την κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού οι πρωτοβουλίες πηγάζουν από το ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς σε εθνικό επίπεδο επικεντρώνονται μέσω του ΕΕΠΑ κυρίως σε ερευνητές και διδάκτορες. Το επίκεντρο των προσπαθειών είναι η συγκρότηση ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου εργασίας με τη λειτουργία του Ευρωπαϊκού Δικτύου Απασχόλησης (EURES), του «ERASMUS» για όλους με συγκεκριμένους εκπαιδευτικούς τομείς-στόχους, όπως «Erasmus-τριτοβάθμια», «Erasmus-κατάρτιση» (επαγγελματική εκπαίδευση, κατάρτιση και εκπαίδευση ενηλίκων), «Erasmus-σχολεία», «Erasmus-συμμετοχή» των νέων (τυπική εκπαίδευση), της πρωτοβουλίας «Νεολαία σε κίνηση» με έμφαση σε τέσσερις δράσεις μεταξύ των οποίων και η μαθησιακή κινητικότητα (όλοι οι νέοι της Ευρώπης ως το 2020 θα έχουν τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν μέρος των σπουδών τους στο εξωτερικό, ακόμη και μέσω κατάρτισης σε χώρο εργασίας).

Η χωρική διάσταση της ανάπτυξης και οι στόχοι της στρατηγικής “Ευρώπη 2020”

Η στρατηγική «Ευρώπη 2020» δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Πολιτική για την επίτευξη της ανάπτυξης. Για την εφαρμογή κοινοτικών πολιτικών και πολιτικών συνοχής καθώς και την κατανομή κοινοτικών κονδυλίων λαμβάνεται υπόψη και η χωρική διάσταση. Επομένως, είναι σημαντικό να εντοπίζονται εγκαίρως τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα κάθε περιοχής για τον σχεδιασμό πολιτικής και για τη διασφάλιση της χωρικής συνοχής. Η χωρική διάσταση χρήζει ιδιαίτερης

⁶⁰ Βλέπε COM(2005) 488 Final, 12.10.2005, COM(2006) 502 Final, 13.9.2006, COM(2009) 442 Final, 2.9.2009, COM(2008) 652 Final/2, 5.11.2008.

προσοχής στην Ελλάδα, λόγω των γεωγραφικών της ιδιομορφιών. Στην ενότητα αυτή επιχειρείται να δοθεί η περιφερειακή εικόνα της απασχόλησης και να εξαχθούν κάποια γενικά συμπεράσματα για την εξέλιξη της απασχόλησης στη χώρα. Με τη χρήση της μεθόδου απόκλισης-συμμετοχής (*shift and share analysis*) ερμηνεύονται οι περιφερειακές μεταβολές της απασχόλησης και εντοπίζονται περιφερειακά προβλήματα, ώστε να σχεδιαστούν αποτελεσματικότερες και αποδοτικότερες πολιτικές.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία προκύπτει ότι υπάρχει κλαδική εξειδίκευση σε ορισμένες περιφέρειες της Ελλάδας, οπότε η μείωση της απασχόλησης είναι εντονότερη σε συγκεκριμένες περιφέρειες. Συχνά, για την καταπολέμηση της ανεργίας, κρίνεται αναγκαία η αύξηση της κινητικότητας του εργατικού δυναμικού. Συναφώς, περιγράφεται η περιφερειακή διάρθρωση της απασχόλησης, επισημαίνοντας παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάζουν την ανταγωνιστικότητα-ελκυστικότητά τους και κατ' αυτόν τον τρόπο να υποβοηθούν στην εκπόνηση περιφερειακής πολιτικής και πολιτικής απασχόλησης.

Η απασχόληση στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας δε μεταβάλλεται σε όλες τις περιφέρειες με τον ίδιο ρυθμό όπως στο σύνολο της χώρας. Μη δυναμικοί κλάδοι σε εθνικό επίπεδο μπορεί να παρουσιάζουν υψηλό ποσοστό αύξησης της απασχόλησης σε περιφερειακό επίπεδο, λόγω πλεονεκτημάτων της περιοχής, όπως καλύτερη οργάνωση της εργασίας, μεγαλύτερη διάθεση παραγωγικών συντελεστών, κλπ. Πέραν, λοιπόν, από μια απλή περιγραφή της εξέλιξης της απασχόλησης, η ανάλυση αναδεικνύει περιφέρειες που παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα ως προς την ικανότητά τους να αυξάνουν την απασχόληση και να προσελκύουν εργατικό δυναμικό.

Εντοπίζονται οι πιο ανταγωνιστικές περιφέρειες όπου δημιουργήθηκαν θέσεις εργασίας είτε διότι αυτό οφείλεται στη δυναμική κλαδική τους διάρθρωση, είτε στην παρουσία ευνοϊκών τοπικών χαρακτηριστικών και, επομένως, συγκεντρώνουν καλές προοπτικές για το μέλλον. Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματα της ανάλυσης μπορούν να χρησιμεύσουν στη χάραξη πολιτικών με στόχο την αύξηση της γεωγραφικής και κλαδικής κινητικότητας της εργασίας, προκειμένου να περιοριστεί το πρόβλημα ανεργίας. Για παράδειγμα, μπορούν να δοθούν κίνητρα εσωτερικής μετανάστευσης με βάση τα προσόντα και τη δυνατότητα επαγγελματικής αποκατάστασης στον τόπο προορισμού. Αν δηλαδή στη Χ περιφέρεια παρουσιάζουν δυναμική οι Α και Β κλάδοι, μπορεί να γίνει προσέλκυση εξειδικευμένου προσωπικού από γειτονικές περιοχές, προκειμένου να στελεχώσει τους δυναμικούς κλάδους ή να καταρτιστούν άνεργοι της Χ περιφέρειας, προκειμένου να απασχοληθούν στους δυναμικούς κλάδους.

3.3.5. Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και διανομή εισοδήματος

Ένας από τους πέντε βασικούς στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» είναι η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ειδικότερα, σε ευρω-

παϊκό επίπεδο ο στόχος είναι να μειωθούν κατά τουλάχιστον 20 εκατομμύρια τα άτομα στο κατώφλι κινδύνου φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό ουσιαστικά για την Ελλάδα εξειδικεύεται σε 450 χιλιάδες άτομα⁶¹ ήτοι σχεδόν 15% μείωση σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση.

Ο αριθμός των φτωχών νοικοκυριών και ατόμων καθώς επίσης και ο αντίστοιχος αριθμός όσων αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή/και κοινωνικού αποκλεισμού, αν και αυξήθηκε λίγο την περίοδο 2010-2011, διαχρονικά δε φαίνεται να μεταβάλλεται ιδιαίτερα. Είναι χαρακτηριστικό ότι, για τα 16 έτη (1994-2011) που μετρίεται η φτώχεια με κανόνες της Eurostat από έρευνες εισοδήματος, ο δείκτης φτώχειας κυμαίνεται μεταξύ 19,5% και 23%. Τα φτωχά νοικοκυριά κατά μέσο όρο είναι 853 χιλιάδες και μόνο το 2011 υπερβαίνουν τις 900 χιλιάδες. Αυτό δε σημαίνει ότι ο αριθμός αυτός είναι μικρός, αφού η σχετική φτώχεια αγγίζει σχεδόν το ένα πέμπτο του πληθυσμού καθιστώντας την μείζον πρόβλημα, ειδικά σε περιόδους κρίσης που αναμένεται να αυξηθεί ακόμα περισσότερο.

Η σταθερότητα και η επιμονή που δείχνει η φτώχεια στη χώρα μας προβληματίζει τουλάχιστον για το πόσο αποτελεσματικές είναι οι πολιτικές που εφαρμόζονται για την αντιμετώπισή της. Είναι ενδεικτικό ότι την οκταετία 2004-2011 κατά μέσο όρο το 22% του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος της χώρας χρησιμοποιούνταν για κοινωνικές δαπάνες, ποσοστό συστηματικά υψηλότερο από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ. Είναι πάντως ανησυχητικό ότι, ενώ οι κοινωνικές δαπάνες ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξάνονταν, ταυτόχρονα και ο αριθμός των φτωχών κατέγραφε αύξηση, εγείροντας σοβαρά ερωτήματα για την αποδοτικότητά τους.

Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της φτώχειας συνοψίζονται ως εξής:

- 1) Το ποσοστό σχετικής φτώχειας διαχρονικά παραμένει σταθερό κοντά στο 21% με αύξηση την περίοδο της κρίσης.
- 2) Οι γυναίκες αντιμετωπίζουν συστηματικά υψηλότερα ποσοστά φτώχειας σε σχέση με τους άνδρες.
- 3) Αν και οι ηλικιωμένοι κατέγραφαν υψηλότερα ποσοστά φτώχειας, αυτά μειώνονται, ενώ συγχρόνως αυξάνονται τα αντίστοιχα των νέων. Αυτό οφείλεται στο ότι το εισόδημα των ηλικιωμένων αποτελείται κυρίως από συντάξεις, οι οποίες μέχρι 1.000€ κατά κανόνα μειώθηκαν λιγότερο από τις υψηλότερες, ενώ οι νέοι αντιμετωπίζουν υψηλά επίπεδα ανεργίας, που είναι ένας από τους κυριότερους προσδιοριστικούς παράγοντες της φτώχειας, και κατά συνέπεια χαμηλών εισοδημάτων.
- 4) Ο πληθυσμός που απειλείται από τη φτώχεια είναι κυρίως: Άνδρες άνεργοι (48,4%), μονογονεϊκά νοικοκυριά με, τουλάχιστον, ένα εξαρτώμενο παιδί (43,2%), λοιποί μη οικονομικά ενεργοί εκτός συνταξιούχων (30,0%), νοικοκυριά με έναν ενήλικα

⁶¹ Όπως καθορίστηκε από το Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων τον Απρίλιο του 2011.

ηλικίας 65 ετών και άνω (29,7%), μονοπρόσωπα νοικοκυριά με μέλος θήλυ (25,8%) και παιδιά ηλικίας έως 17 ετών (23,7%).

5) Παρατηρείται αύξηση του πληθυσμού που ζει σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας από 619 χιλιάδες σε 979 χιλιάδες.

6) Ο κίνδυνος φτώχειας μειώνεται για όλους μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις (συντάξεις και κοινωνικά επιδόματα) ο κίνδυνος φτώχειας ήταν 44,9%. Όταν συνεκτιμηθούν οι συντάξεις μειώνεται σε 24,8%, ενώ όταν προστεθούν και τα κοινωνικά επιδόματα μειώνεται μόνο κατά 3,4%, υποδηλώνοντας τη σαφή μονομέρεια της κοινωνικής προστασίας μέσω των συντάξεων.

7) Το χάσμα της φτώχειας για το 2011 ανήλθε σε 26,1% του κατωφλίου του κινδύνου φτώχειας.

8) Τα τελευταία έτη αυξάνεται σημαντικά η παιδική φτώχεια, η οποία υπολογίζεται σε 21,3% για παιδιά ηλικίας 0-6 ετών και σε 23,8% για παιδιά ηλικίας 7-15 ετών.

9) Η ανισότητα δεν αυξήθηκε υπερβολικά με την κρίση, πιθανόν γιατί οι μειώσεις σε μισθούς και συντάξεις έγιναν με προοδευτικό τρόπο θίγοντας τα υψηλότερα εισοδήματα περισσότερο.

3.4. Στόχοι και προτάσεις πολιτικής

3.4.1. Δημογραφικό

Τα προβλήματα που σχετίζονται με το δημογραφικό (γήρανση πληθυσμού, χαμηλή γεννητικότητα) είναι αρκετά σύνθετα και δυσεπίλυτα. Το βέβαιο είναι ότι η κατάσταση στη χώρα μας δε μπορεί να αντιστραφεί από τη μια μέρα στην άλλη, αλλά μπορούν να ληφθούν ορισμένα μέτρα προκειμένου να συγκρατηθούν οι τάσεις. Ειδικότερα προτείνονται οι ακόλουθες δράσεις:

1) Αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών φύλαξης και φροντίδας παιδιών προσχολικής ηλικίας, ώστε να μπορέσει η μητέρα να επιστρέψει στην εργασία της, π.χ. αύξηση του αριθμού των εισακτέων-δικαιούχων στους δημοτικούς βρεφονηπιακούς σταθμούς, βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών με επέκταση του ωραρίου, χώρους ανάπαυσης των νηπίων, κτλ.⁶²

Ορισμένες από τις νέες θέσεις προσωπικού που θα χρειαστούν μπορούν να καλυφθούν από φοιτητές στα πλαίσια πρακτικών ασκήσεων.

2) Κίνητρα για την αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας, π.χ. εφάπαξ χρηματική ενίσχυση για κάθε παιδί ή/και φορολογικές ελαφρύνσεις με εισοδηματικά κριτήρια, κλπ.

⁶² Η συγκεκριμένη δράση κρίνεται ως η πλέον βασική και η καθολική και επιτυχημένη εφαρμογή της ενδεχομένως να υποβαθμίσει την αναγκαιότητα ορισμένων από τις υπόλοιπες.

- 3) Ένταξη των δαπανών για εξωσωματική γονιμοποίηση και άλλες σύγχρονες ιατρικές μεθόδους τεκνοποίησης στις επιλέξιμες από τα ασφαλιστικά ταμεία δαπάνες.
- 4) Θεσμοθέτηση «κοινωνικού μισθού» για τους προγόνους που βοηθούν στην ανατροφή των εγγονιών τους. Η δράση αυτή θα μπορούσε να αποτελέσει ταυτόχρονα και εισοδηματική στήριξη σε συγκεκριμένες κατηγορίες, όπως είναι οι άνεργοι και οι χαμηλοσυνταξιούχοι.
- 5) Ενίσχυση του θεσμικού πλαισίου, π.χ. αύξηση της διάρκειας της γονικής άδειας στις νέες μητέρες, πιθανόν σε συνδυασμό με την εισαγωγή του θεσμού του αντικαταστάτη εργαζόμενου (π.χ. από τις λίστες ανέργων του ΟΑΕΔ), ώστε να μετριαστεί για τις επιχειρήσεις το κόστος της άδειας μητρότητας, κτλ.
- 6) Ενθάρρυνση της μερικής απασχόλησης για τους γονείς που το επιθυμούν και τουλάχιστον μέχρι τα παιδιά να ενταχθούν στο εκπαιδευτικό σύστημα, με μερική επιδότηση του εργατικού κόστους από το κράτος (μερική απασχόληση με αποδοχές πλήρους απασχόλησης ή εν πάση περιπτώσει αποδοχές ικανές να εξασφαλίσουν την αξιοπρεπή διαβίωση).
- 7) Βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών στα δημόσια μαιευτήρια με παράλληλο καθορισμό από την πολιτεία του κόστους της γέννας στα ιδιωτικά μαιευτήρια, συμπεριλαμβανομένων των αμοιβών (τυπικών και άτυπων) του ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού και πλήρους κάλυψή τους από τον ΕΟΠΥΥ.
- 8) Αύξηση του αριθμού των ολοήμερων σχολείων πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και βελτίωση της εποπτείας αυτών με στόχο την αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Πολλά από τα ολοήμερα δημοτικά λειτουργούν ως απλοί χώροι παραμονής των παιδιών, χωρίς τις αναγκαίες υποδομές για τη δημιουργική απασχόληση των παιδιών.
- Ορισμένες από τις νέες θέσεις προσωπικού που θα χρειαστούν μπορούν να καλυφθούν από φοιτητές στα πλαίσια πρακτικών ασκήσεων.
- 9) Υιοθέτηση δράσεων για τη βελτίωση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και την ανάπτυξη με τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Με τον τρόπο αυτό δύναται να επιτευχθεί η μερική άρση των αποτρεπτικών παραγόντων τεκνοποίησης (π.χ. ανεργία, ανασφάλεια), και η βελτίωση των προοπτικών στην αγορά εργασίας (αποδοχές, εργασιακό περιβάλλον, κλπ.).
- 10) Διαμόρφωση κατάλληλης μεταναστευτικής πολιτικής σε σύνδεση με την αγορά εργασίας για την προσέλκυση μεταναστών με συγκεκριμένα κριτήρια π.χ. εκπαιδευτικό επίπεδο, επάγγελμα, ηλικία, κλπ., ώστε να αποφευχθεί το ενδεχόμενο να υποκαταστήσουν γηγενείς εργαζόμενους ή να αυξήσουν απλά τον αριθμό των ανέργων.

3.4.2. Καταπολέμηση της ανεργίας

Βασικός στόχος των σχετικών με την αγορά εργασίας πολιτικών οφείλει να είναι η καταπολέμηση της ανεργίας, και ειδικά των νέων, καθώς και η δημιουργία βιώσιμων

και αξιοπρεπών θέσεων εργασίας. Η σχετικά υψηλή ανεργία στην Ελλάδα δεν είναι φαινόμενο της τρέχουσας οικονομικής κρίσης, σηματοδοτώντας ότι υπάρχουν πιο σοβαρά και δομικά προβλήματα στην αγορά εργασίας. Εν προκειμένω στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται ορισμένες γενικές αρχές πολιτικής για τον σχεδιασμό δράσεων, καθώς και συγκεκριμένες δράσεις τόσο από την πλευρά της προσφοράς εργασίας (εργαζόμενοι και εν δυνάμει εργαζόμενοι) όσο και από την πλευρά της ζήτησης για εργασία (εργοδότες). Επιπλέον, προτείνονται δράσεις με διαρθρωτικό χαρακτήρα που επηρεάζουν και την προσφορά και τη ζήτηση για εργασία σε πιο μακροχρόνιο ορίζοντα.

Προσφορά εργασίας

Με τη χρήση κατάλληλων οικονομετρικών μεθόδων ποσοτικοποιούνται οι προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας ανεργίας και προκύπτουν χρήσιμα συμπεράσματα που μπορούν να αξιοποιηθούν για τη διαμόρφωση πολιτικών κατά-πολέμησης ή/και ανακούφισης από την ανεργία. Ειδικότερα:

- 1) Δεν προκύπτει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών αναφορικά με την επίδραση των χαρακτηριστικών, άρα οι πολιτικές απασχόλησης δε χρειάζεται να διαφοροποιούνται με βάση το φύλο.
- 2) Η υψηλότερη εκπαίδευση φαίνεται να λειτουργεί ως ασπίδα προστασίας απέναντι στην ανεργία, άρα μεγαλύτερη βοήθεια πρέπει να δοθεί στους απόφοιτους χαμηλότερων εκπαιδευτικών βαθμίδων.
- 3) Οι έγγαμοι έχουν μικρότερη πιθανότητα να είναι άνεργοι, συνεπώς, τα προγράμματα απασχόλησης θα μπορούσαν να δίνουν έμφαση στη γεωγραφική κινητικότητα των συμμετεχόντων, εφόσον οι άγαμοι έχουν λιγότερα εμπόδια να υπερπηδήσουν στο ενδεχόμενο μετεγκατάστασης. Ενδεχομένως θα μπορούσαν να αναφέρονται και σε συγκεκριμένους προορισμούς (είτε περιφέρειες με μικρότερα προβλήματα ανεργίας, είτε ημιαστικές και αγροτικές περιοχές) σε συνδυασμό με κίνητρα μεταπήδησης σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας (π.χ. μέσω προγραμμάτων ΔΒΜ).
- 4) Ιδιαίτερη έμφαση χρειάζεται να δοθεί στους μετανάστες, ειδικά από τρίτες χώρες, εφόσον υπάρχει βούληση να προστατευτεί η κοινωνική συνοχή και να επιτευχθεί η ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία.

Συνοψίζοντας προκύπτει ότι θα είναι πιο αποτελεσματικές πολιτικές αντιμετώπισης της ανεργίας που στηρίζονται σε εξειδικευμένα προγράμματα, τα οποία ουσιαστικά θα επηρεάσουν την ανταπόκριση της αγοράς εργασίας ως προς τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, τουλάχιστον βραχυχρόνια, σε σύγκριση με πολιτικές-προγράμματα που θα επιχειρήσουν να διαμορφώσουν τα χαρακτηριστικά των ατόμων. Για παράδειγμα ένα πρόγραμμα επιδοτούμενης απασχόλησης που απευθύνεται σε νεαρά άτομα χαμηλής εκπαίδευσης θα επιδράσει στο πώς ανταποκρίνεται η αγορά εργασίας σε αυτά και θα είναι θεωρητικά, τουλάχιστον σε βραχυχρόνια περίοδο, πιο αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση της ανεργίας από ένα πρόγραμμα κατάρτισης των ίδιων ατόμων.

Φυσικά, η βέλτιστη πολιτική θα ήταν ο συνδυασμός κατάρτισης και επιδοτούμενων προγραμμάτων απασχόλησης, προκειμένου να έχουμε το μέγιστο δυνατό αποτέλεσμα.

Ζήτηση για εργασία

Η τόνωση της ζήτησης για εργασία, ειδικά σε χώρες με έντονα δημοσιονομικά προβλήματα και χωρίς τη δυνατότητα άσκησης νομισματικής πολιτικής, είναι εξαιρετικά δύσκολη. Θα πρέπει η ζήτηση για εργασία να αυξηθεί προκειμένου να απορροφήσει μέρος της ήδη «σχετικά» υψηλής προσφοράς για εργασία, χωρίς να αυξηθεί το δημοσιονομικό έλλειμμα και δημιουργηθεί περαιτέρω μακροοικονομική ανισορροπία. Η αύξηση της ζήτησης για εργασία, σύμφωνα με την ευρύτατα αποδεκτή θεωρία, μπορεί να προέλθει κυρίως με δύο τρόπους.

- 1) Αύξηση του παραγόμενου προϊόντος ή/και
- 2) Μείωση της τιμής ή ακριβέστερα του κόστους της εργασίας.

Η ζήτηση για εργασία είναι ουσιαστικά παράγωγη, αφού προκύπτει από μια συνάρτηση παραγωγής (derived function). Με απλά λόγια, αν μία επιχείρηση θέλει να αυξήσει το παραγόμενο προϊόν της θα πρέπει να αυξήσει τη χρήση των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιεί, μεταξύ αυτών και την εργασία, και συνεπώς θα πρέπει να προσλάβει νέους εργαζόμενους. Ως εκ τούτου θα αυξηθεί η ζήτηση εργασίας. Άρα, προκειμένου να αυξηθεί η ζήτηση για εργασία (ανάγκη για περισσότερους απασχολούμενους στη χώρα) θα πρέπει να αυξηθεί το συνολικό παραγόμενο προϊόν. Προφανώς, επειδή οι επιχειρήσεις δρουν ορθολογικά δεν πρόκειται να αυξήσουν την παραγωγή τους, αν δεν υπάρχει αντίστοιχη ζήτηση για τα προϊόντα τους, αν δηλαδή δεν μπορούν να διατεθούν στην εγχώρια ή εξωτερική αγορά. Άρα, προκειμένου να υπάρχει αύξηση της παραγωγής θα πρέπει ή α) να αυξηθούν οι εξαγωγές ή β) να υπάρξει υποκατάσταση των εισαγωγών προϊόντων με αντίστοιχα εγχώρια (Αθανασίου και Τσούμα, 2013) ή γ) να πραγματοποιηθούν ξένες και εγχώριες επενδύσεις.

Η χρήση της εργασίας από τις επιχειρήσεις συνεπάγεται κόστος, άμεσο ή μισθολογικό (μισθός που λαμβάνει ο εργαζόμενος) και σε έμμεσο ή μη μισθολογικό (ασφαλιστικές εισφορές, φορολογική παρακράτηση, κλπ). Είναι προφανές ότι το συνολικό κόστος εργασίας επηρεάζει την απόφαση των εργοδοτών για το πόση (αριθμός εργαζόμενων), πόσο (ώρες εργασίας) και τι είδους εργασία (μόνιμη/ορισμένου χρόνου) θα απασχολήσουν. Διαχρονικά το σύνολο του κόστους της εργασίας στην Ελλάδα αυξανόταν και σε αναντιστοιχία με την παραγωγή. Πρόσφατα με την αναθεώρηση των κλαδικών συμβάσεων εργασίας, την προώθηση των επιχειρησιακών και ατομικών συμβάσεων το μισθολογικό κομμάτι μειώθηκε σημαντικά, αν και η πλήρης εφαρμογή των ρυθμίσεων που το μειώνουν θα εκδηλωθεί πλήρως τους προσεχείς μήνες. Παραμένει να μειωθεί και το μη μισθολογικό που όμως εμπεριέχει τον κίνδυνο να μειωθούν τα έσοδα των ασφαλιστικών ταμείων, οδηγώντας σε υψηλότερη κρατική επιχορήγηση και άρα αύξηση του κρατικού ελλείμματος. Συναφώς, προτείνονται:

- 1) Μερική κάλυψη του μη μισθολογικού κόστους μπορεί να αναλάβει η πολιτεία για κάποιο εύλογο διάστημα αξιοποιώντας ευρωπαϊκά κονδύλια. Μπορούν να επιδοτηθούν οι προσλήψεις ανέργων υπό ορισμένες προϋποθέσεις (να μην απολυθούν άλλοι εργαζόμενοι, να παραμείνουν στην εργασία για κάποιο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα-αν απολυθούν να απαιτηθεί το ποσό της επιδότησης, ενώ αν παραιτηθούν να μη δικαιούνται επίδομα ανεργίας, κ.ά.) και με συγκεκριμένες προτεραιότητες (μακροχρόνια άνεργοι, σε νοικοκυριά χωρίς κανέναν εργαζόμενο, κ.ο.κ.).
- 2) Πλήρης και ουσιαστική ενοποίηση των ασφαλιστικών ταμείων και εξορθολογισμός των ασφαλιστικών εισφορών.

Τα προγράμματα για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας θεωρούνται η αιχμή του δόρατος για την καταπολέμηση της ανεργίας. Μέσω αυτών των προγραμμάτων επιδιώκονται πολλοί στόχοι και γι' αυτό αποτελούν λύση και σε άλλα θέματα που σχετίζονται με την αγορά εργασίας. Ενδεικτικά αναφέρονται:

- 1) Αύξηση της ζήτησης για εργασία.
- 2) Στοχευμένη ενεργοποίηση συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων (νέοι, γυναίκες, άτομα με ειδικές ανάγκες) για την καταπολέμηση της διαρθρωτικής ανεργίας.
- 3) Ενίσχυση της γεωγραφικής κινητικότητας των εργαζομένων.
- 4) Ανάπτυξη της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας των ανέργων.
- 5) Ενίσχυση περιοχών με οικονομική υστέρηση.
- 6) Ενίσχυση δραστηριοτήτων που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την εθνική οικονομία (εξαγωγικές επιχειρήσεις, ενίσχυση καινοτόμων επιχειρήσεων).

Ένα επιπλέον όφελος από αυτού του είδους τα προγράμματα είναι το γεγονός ότι σε μικροοικονομικό επίπεδο προσφέρουν άμεσα αποτελέσματα, είναι ευέλικτα και δεν επιβαρύνουν μόνιμα τον κρατικό προϋπολογισμό, σε αντίθεση με τις αθρόες προσλήψεις δημοσίων υπαλλήλων. Αν και δεν υπάρχουν συστηματικές αξιολογήσεις ανά πρόγραμμα με αναλυτικά στοιχεία για τους συμμετέχοντες σε αυτά, προηγούμενη εμπειρία έχει δείξει ότι τέτοιες ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης έχουν μάλλον θετικά αποτελέσματα. Πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι ο ρόλος της πολιτείας θα πρέπει να είναι καθαρά ρυθμιστικός, συντονιστικός και διαχειριστικός και σε καμία περίπτωση δε θα πρέπει να αναλάβει θέση εργοδότη, όπως στο παρελθόν (προγράμματα stage σε δημόσιες υπηρεσίες). Εξάιρεση μπορούν να αποτελέσουν μόνο θέσεις κοινωνικού έργου ή έργων υποδομής.

Διαρθρωτικές αλλαγές σχετικές με την αγορά εργασίας

Οι προαναφερθείσες ενεργές πολιτικές απασχόλησης στοχεύουν στην ενεργοποίηση της ζήτησης για εργασία και τη μείωση της ανεργίας στο εγγύς μέλλον. Παρ' όλα αυτά ακόμα και σε περιόδους άνθισης καταγράφονταν σχετικά υψηλά επίπεδα ανεργίας ειδικά σε νέους και γυναίκες, κυρίως ως αποτέλεσμα βαθιών διαρθρωτικών προ-

βλημάτων της αγοράς εργασίας και της οικονομίας γενικότερα. Η τρέχουσα οικονομική κρίση επιβάλλει να διορθωθούν ορισμένες από αυτές τις αδυναμίες, προκειμένου η όποια πολιτική απασχόλησης να έχει μακροχρόνια αποτελέσματα. Ειδικότερα, επισημαίνονται και προτείνονται τα ακόλουθα:

1) Η ακαμψία των μισθών οδήγησε στην τρέχουσα οικονομική κρίση σε αθρόες απολύσεις και στην εντυπωσιακή αύξηση των ανέργων. Με το νέο θεσμικό πλαίσιο οι ακαμψίες έχουν σε μεγάλο βαθμό καμφθεί. Η πλήρης υλοποίηση αυτών των ρυθμίσεων θα ολοκληρωθεί σε βάθος χρόνου και τα αποτελέσματά της ίσως καθυστερήσουν να φανούν στην απασχόληση. Τα αποτελέσματα αυτά μάλλον αρχικά θα εκδηλωθούν ως συγκράτηση της ανεργίας και σε μετέπειτα στάδιο ως αύξηση της απασχόλησης και υποχώρηση της ανεργίας. Εδώ πρέπει να επισημανθεί και η σημαντική πτώση του ελάχιστου μισθού, η οποία συμπάρευσε ολόκληρη τη μισθολογική κλίμακα προς τα κάτω, με άλλα λόγια μείωσε το σύνολο των αποδοχών από εργασία.

2) Η απελευθέρωση των αγορών προϊόντων και η ενθάρρυνση και διευκόλυνση δημιουργίας νέων επενδύσεων και επιχειρήσεων έχει αποδειχτεί θεωρητικά και εμπειρικά ότι βοηθάει σημαντικά στην ενίσχυση της απασχόλησης και την καταπολέμηση της ανεργίας.

3) Είναι αναγκαίο να προχωρήσει η ουσιαστική απελευθέρωση των λεγόμενων «κλειστών επαγγελμάτων», δηλαδή επαγγελμάτων που νομοθετικά επηρεάζεται είτε η προσφορά (σταθερός αριθμός ασκούντων το επάγγελμα) είτε η ζήτηση (υποχρεωτική χρήση της υπηρεσίας, κατώτατες τιμές). Άρση του περιορισμένου αριθμού προσώπων που δικαιούνται να ασκήσουν κάποιο «κλειστό» επάγγελμα θα οδηγήσει βραχυχρόνια κυρίως σε μια αναδιάρθρωση της απασχόλησης, παρά σε μεγάλες αυξήσεις της συνολικής απασχόλησης. Είναι πολύ πιθανόν κάποιες θέσεις εργαζομένων ή επαγγελμάτων που απαιτούν χαμηλότερα προσόντα να αυξήσουν την απασχόλησή τους (απασχολούμενοι σε εξωτερικές εργασίες, γραμματείς, υπάλληλοι γραφείου). Κατάργηση ρυθμίσεων που έχουν να κάνουν με προστατευτικούς κανόνες-προνόμια (ελάχιστες αμοιβές, υποχρεωτική χρήση) εξασφαλίζοντας κάποια σταθερά εισοδήματα, και οδηγώντας διαχρονικά μεγάλη μερίδα εργαζομένων σε αυτά, θα τα καταστήσει λιγότερο ελκυστικά και θα μειώσει την απασχόληση στα κλειστά επαγγέλματα, αλλά όχι απαραίτητα και τη συνολική απασχόληση. Το εργατικό δυναμικό θα μπορεί να κατευθυνθεί προς άλλους τομείς της οικονομίας, απελευθερώνοντας παραγωγικούς συντελεστές από υπηρεσίες που καταναλώνονται μόνο εσωτερικά προς την παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι υπηρεσίες πολλών από τα κλειστά επαγγέλματα αποτελούν εισροή για την παραγωγή άλλων επαγγελμάτων, επιχειρήσεων ή προϊόντων, οπότε η απελευθέρωσή τους μάλλον θα έχει θετικά αποτελέσματα σε αυτές, αφού θα μειώσει το κόστος συγκεκριμένων υπηρεσιών και θα μπορούσε ενδεχομένως να προσελκύσει επενδύσεις, οι οποίες θα συντελούσαν σε αύξηση της συνολικής απασχόλησης.

4) Ένα επιπλέον διαρθρωτικό πρόβλημα είναι η απορρόφηση σημαντικού αριθμού καταρτισμένου εργατικού δυναμικού από τον δημόσιο τομέα έναντι του ιδιωτικού. Η μονιμότητα του Δημοσίου και οι συνήθως καλύτερες χρηματικές απολαβές, οι καλύτερες συνθήκες εργασίας και ασφάλισης, καθώς και οι σαφώς υψηλότερες συνταξιοδοτικές απολαβές (Κανελλόπουλος και Ζερβού, 2010) οδήγησαν πολλούς νέους πτυχιούχους στην επιλογή εργασίας στον δημόσιο τομέα και πολλές φορές σε θέσεις όπου μόνο τυπικά απαιτούνταν η κτήση πτυχίου εκτοπίζοντας από τον ιδιωτικό τομέα υψηλά καταρτισμένο εργατικό δυναμικό, απαραίτητο για την ανάπτυξή του. Με το πρόσφατα θεσπισμένο ενιαίο μισθολόγιο και την κατάργηση όλων των εκεί δώρων εκτιμάται ότι το μισθολογικό χάσμα μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα έχει μικρύνει καθιστώντας το Δημόσιο λιγότερο ελκυστικό από πριν.

5) Ένα εξίσου σημαντικό πρόβλημα είναι και η υποαπασχόληση, η οποία εκδηλώνεται είτε με τη μορφή εποχικής ανεργίας, είτε με χαμηλής εντάσεως εργασία. Η εποχική ανεργία παρατηρείται κυρίως σε αγροτικά, τουριστικά, αλλά και σε εκπαιδευτικά επαγγέλματα. Η χαμηλή ένταση εργασίας εκδηλώνεται σε πολλούς ελεύθερους επαγγελματίες, κυρίως κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, καθιστώντας τους ουσιαστικά άνεργους. Το πρόβλημα στην προκειμένη περίπτωση είναι μάλλον αποτέλεσμα υπερπροσφοράς ως συνεπακόλουθο υπερκερδών που τεχνητά δημιουργήθηκαν σε συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες καθιστώντας τις πιο ελκυστικές από άλλες.

6) Σε σχέση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες η απασχόληση στη γεωργία φαίνεται να είναι υψηλή, ενώ υστερεί σημαντικά η απασχόληση στη βιομηχανία. Η διάρθρωση αυτή αναδεικνύει ένα μάλλον προβληματικό πρότυπο ανάπτυξης με υπερπαραγωγή μη εξαγωγίμων υπηρεσιών και αποβιομηχάνιση της παραγωγής. Προφανώς, η διάρθρωση της απασχόλησης επηρεάζεται από τις σχετικές αμοιβές και τις συνθήκες εργασίας. Σε γενικές γραμμές οι αμοιβές στις υπηρεσίες, ειδικά στις δημόσιες, αλλά και οι συνθήκες εργασίας και συνταξιοδότησης παρέμεναν σαφώς καλύτερες από τη βιομηχανία και τη μεταποίηση, απορροφώντας το πιο ποιοτικό εργατικό δυναμικό. Αυτό όμως στερεί ανθρώπινους πόρους από εξαγωγικούς κλάδους καθιστώντας τους λιγότερο ανταγωνιστικούς σε σχέση με αντίστοιχους ανταγωνιστές από το εξωτερικό. Ο βίαιος και δραστικός περιορισμός των μισθών στον δημόσιο τομέα πιθανόν να έχει βελτιώσει την κατάσταση, απελευθερώνοντας πόρους από το Δημόσιο.

7) Μία επιπλέον πηγή νέων θέσεων εργασίας είναι και η μερική απασχόληση, καθώς και η δυνατότητα προσωρινών προσλήψεων ανάλογα με τις μεταβαλλόμενες εποχικά ανάγκες της επιχείρησης. Παρά το γεγονός ότι έχει εκδηλωθεί ζήτηση για άτομα μερικής απασχόλησης, κυρίως στο λιανικό εμπόριο από αλυσίδες, και ενώ φαίνεται ότι υπάρχει και προσφορά, η πρακτική αυτή παραμένει πολύ περιορισμένη. Πιθανόν λόγω έλλειψης κατάλληλου θεσμικού πλαισίου. Μία θεσμική αλλαγή, η οποία ίσως δε δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, αλλά μάλλον θα διαφυλάξει τις υφιστάμενες, είναι η προσαρμογή των ωρών εργασίας ανάλογα με την εποχική ζήτηση που

αντιμετωπίζει η επιχείρηση. Με άλλα λόγια να παρέχεται η δυνατότητα στις επιχειρήσεις σε περιόδους αναδουλειάς να μειώνουν τις ώρες εργασίας παρά να απολύουν εργαζόμενους και σε περιόδους αυξημένης ζήτησης να μπορούν να κάνουν υπερωρίες ή διακεκομμένα ωράρια. Με τον Ν. 4093 ορισμένα από αυτά τα ζητήματα έχουν προχωρήσει, απομένει όμως να εφαρμοστούν στην πράξη.

8) Υποκατάσταση της επιδοματικής πολιτικής προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες με επαγγελματική αποκατάστασή τους και κοινωνική ενσωμάτωσή τους.

9) Κατάλληλη περιφερειακή πολιτική με στόχο την περιφερειακή ανάπτυξη και καταπολέμηση της ανεργίας στην πηγή της σε περιφερειακό επίπεδο [Η πρόταση αυτή εξειδικεύεται σε επόμενη ενότητα].

3.4.3. Απασχόληση

Σε γενικές γραμμές η βασικότερη προϋπόθεση δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας είναι η σταθερότητα και η υγιής αναπτυξιακή πορεία της χώρας. Συνεπικουρικά όμως με τις νέες θέσεις εργασίας που θα δημιουργηθούν ως αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης ή των επιδοτούμενων προγραμμάτων, θα πρέπει να εφαρμοστεί μία ενεργή πολιτική απασχόλησης με βασικούς άξονες-στόχους:

- 1) Τη διευκόλυνση της αποτελεσματικής προσαρμογής του εργατικού δυναμικού στις νέες οικονομικές ανάγκες με σύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με την αγορά εργασίας.
- 2) Την εξασφάλιση της διατηρησιμότητας της υφιστάμενης απασχόλησης.
- 3) Την ενίσχυση της δικτύωσης των επιχειρήσεων και της κινητικότητας του ανθρώπινου δυναμικού.
- 4) Επιπλέον, οι περιφερειακές πολιτικές απασχόλησης θα πρέπει να είναι στοχευμένες σε δυναμικούς κλάδους με συγκριτικά περιφερειακά πλεονεκτήματα.

Στη συνέχεια για κάθε έναν από τους προαναφερθέντες άξονες-στόχους προτείνονται συγκεκριμένες δράσεις και πολιτικές. Πολλές από αυτές τις προτάσεις μπορεί να είναι κατάλληλες και για περισσότερους από έναν στόχους και να λειτουργούν βοηθητικά όχι μόνο για τους υφιστάμενους απασχολούμενους αλλά και για τους ανέργους, κυρίως από την πλευρά της προσφοράς εργασίας. Αν και κατά κανόνα αποφεύγονται οι επαναλήψεις προτάσεων πολιτικής, ορισμένες οι οποίες κρίνονται πολύ βασικές για περισσότερους του ενός άξονα-στόχους αναφέρονται ξανά και επισημαίνεται η σπουδαιότητά τους.

Σύνδεση εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας

Για την καλύτερη σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, κρίνεται αναγκαίο να προωθηθούν μια σειρά από μέτρα:

- 1) Διαπιστώθηκε πως η ανεργία πλήττει κυρίως τους αποφοίτους δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επομένως, προτείνεται να υπάρχει, σχετικά νωρίς (από το γυμνάσιο), καλή ενημέρωση στα σχολεία για τα επαγγέλματα και τις διάφορες επαγγελματικές προοπτικές ώστε να μπορούν οι νέοι να κάνουν την καταλληλότερη επιλογή. Άρα ο επαγγελματικός προσανατολισμός να ξεκινάει νωρίς στα σχολεία. Καλή ενημέρωση για τις επαγγελματικές προοπτικές και διαδρομές και δυνατότητες σε συνδυασμό με τις γνώσεις τους. Η ενίσχυση της συμβουλευτικής και ο επαγγελματικός προσανατολισμός αποτελεί ένα άλλο μέτρο στήριξης των σπουδαστών, ώστε να κάνουν τις σωστές επιλογές σπουδών και επαγγελμάτων.
- 2) Επανασχεδιασμός των προγραμμάτων κατάρτισης βάσει των οικονομικών αναγκών (μελλοντική ζήτηση και προφορά εργασίας) και όχι των αναγκών των δασκάλων κατάρτισης ή των καταρτιζόμενων. Από κατάλληλους ανεξάρτητους, επιστημονικούς φορείς, όπως το ΚΕΠΕ, μπορούν να υπολογίζονται σε τακτά χρονικά διαστήματα προβολές μελλοντικών αναγκών για επαγγέλματα και βάσει αυτών να ασκείται η πολιτική κατάρτισης. Η κατάρτιση θα πρέπει να είναι ουσιαστική απόκτηση προσόντων που θα χρησιμοποιηθούν και όχι απλά η πληρωμή κάποιου κουπονιού ή επιδόματος.
- 3) Επίσης, το ΚΕΠΕ μπορεί να φέρει εις πέρας υψηλής ποιότητας επιστημονικές έρευνες αναφορικά με τους προσδιοριστικούς παράγοντες ένταξης των νέων στην αγορά εργασίας.
- 4) Αξιοποίηση και βελτίωση της ποιότητας της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Εν προκειμένω θα πρέπει να ενισχυθούν τα μέτρα προώθησης και αναβάθμισης της τεχνικής εκπαίδευσης τόσο στη δευτεροβάθμια όσο και στην τριτοβάθμια βαθμίδα.
- 5) Να ενισχυθεί η πρακτική άσκηση, τόσο στις επαγγελματικές σχολές όσο και στις πιο θεωρητικές επιστήμες. Σε αυτό το πλαίσιο, να δοθούν επίσης περισσότερα κίνητρα στις επιχειρήσεις για την απορρόφηση νέων σπουδαστών (π.χ. μείωση του μη-μισθολογικού κόστους εργασίας). Η απασχόληση των νέων να έχει συνάφεια με το αντικείμενο των σπουδών και η διάρκειά της να είναι τουλάχιστον εξαμήνη προκειμένου να μπορούν να αναπτύξουν ουσιαστικούς δεσμούς με τις επιχειρήσεις στις οποίες θα εργαστούν. Ο συνδυασμός εκπαίδευσης και επαγγελματικής εμπειρίας μέσω της πρακτικής άσκησης θα μπορούσε να διευκολύνει την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και να περιορίσει ορισμένες στρεβλώσεις, που δημιουργούνται από την έλλειψη πληροφόρησης.
- 6) Μείωση των αναντιστοιχιών μεταξύ εκπαίδευσης και απασχόλησης, για τη βέλτιστη αξιοποίηση των γνώσεων και τον περιορισμό της απαξίωσης των γνώσεών τους. Αυτό μπορεί να γίνει με την καλύτερη ανταπόκριση ή προσαρμογή των προγραμμάτων σπουδών στις ανάγκες της αγοράς εργασίας (π.χ. γνώσεις Η/Υ, ξένες γλώσσες, ενημέρωση για τις αλλαγές/ μεταβολές στη διάρθρωση των επαγγελμάτων, σε ποιους κλάδους δημιουργούνται θέσεις εργασίας, ενημέρωση για τις ανάγκες σε γνώσεις και δεξιότητες σε συνεργασία με τους εργοδότες). Προϋποθέτει τη συ-

στηματική παρακολούθηση των νέων στα πρώτα χρόνια της σταδιοδρομίας τους και αποτελεί σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας αξιολόγησης των σπουδών. Παράλληλα, επιθυμητό θα ήταν να διευρυνθεί η διαδικασία αξιολόγησης και σε όλες τις βαθμίδες της ιδιωτικής εκπαίδευσης.

7) Η συνέχιση της εκπαίδευσης σε μεταπτυχιακό επίπεδο θα μπορούσε να παίζει ένα ρόλο «επαγγελματικοποίησης των σπουδών». Είναι μια στρατηγική που χρήζει ιδιαίτερης παρακολούθησης.

8) Ενίσχυση του ρόλου των θεσμών συγκέντρωσης πληροφοριών για την προσφορά και ζήτηση εργασίας, όπως ο ΟΑΕΔ, τα Γραφεία Διασύνδεσης. Προτείνεται η συγκέντρωση στοιχείων από έναν φορέα (ΟΑΕΔ) για τα προγράμματα ενεργητικών πολιτικών στην αγορά εργασίας για *ex post* αξιολόγηση και αντιμετώπιση προβλημάτων στο μέλλον και κατάργηση αναποτελεσματικών πολιτικών και δράσεων. Μέχρι σήμερα είναι αμφισβητούμενα τα αποτελέσματα σημαντικών και υψηλού κόστους δράσεων, όπως είναι η απόκτηση εργασιακής εμπειρίας μέσω της πρακτικής άσκησης ή η παροχή ειδικών και γενικών γνώσεων μέσω προγραμμάτων ΔΒΜ.

9) Επιπλέον θα πρέπει να εκσυγχρονιστεί ο ΟΑΕΔ και τα επιδόματα ανεργίας. Ο ΟΑΕΔ σχεδιάστηκε και φτιάχτηκε προκειμένου να διαχειρίζεται επιδόματα κυρίως εποχικής ανεργίας της τάξεως του 10%. Ειδικότερα, σκοπός του ΟΑΕΔ ήταν η καταπολέμηση της ανεργίας τριβής, είτε φέρνοντας σε επαφή εργοδότες και πιθανούς εργαζόμενους, είτε με επιμορφωτικά σεμινάρια. Εκ των υστέρων, φαίνεται ότι μάλλον ο σκοπός αυτός δεν επιτεύχθηκε, αφού η ανεργία στη χώρα μας, ακόμα και στα χρόνια της ευημερίας, δεν μειώθηκε κάτω από 8%. Σήμερα, που η ανεργία έχει ξεπεράσει το 25%, η δυνατότητα του ΟΑΕΔ να διαχειριστεί τόσους ανέργους και να τους κατευθύνει προς τις ελάχιστες διαθέσιμες εργασίες είναι μάλλον ανεπαρκής. Μία λύση είναι η λειτουργία ιδιωτικών γραφείων ευρέσεως εργασίας, όπου το κόστος όμως θα αναλαμβάνει ο εργοδότης. Με διάφορες θεσμικές παρεμβάσεις τα τελευταία χρόνια η ίδρυση και λειτουργία ιδιωτικών γραφείων ευρέσεως εργασίας και επιχειρήσεων προσωρινής απασχόλησης έχει προωθηθεί και διευκολυνθεί.

10) Τέλος, θα πρέπει να ολοκληρωθούν οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που περιλαμβάνουν την ενίσχυση της εκπαίδευσης και της επιχειρηματικότητας. Η εκπαίδευση για την επιχειρηματικότητα προωθείται όλο και περισσότερο στις χώρες της ΕΕ. Η Ελλάδα είναι μια από τις χώρες που περιλαμβάνουν αυτό τον τύπο εκπαίδευσης στη στρατηγική της για τη ΔΒΜ και την ανάπτυξη, σύμφωνα με Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το 2012, για την ενίσχυση της εκπαίδευσης για την επιχειρηματικότητα. Η εκπαίδευση για την επιχειρηματικότητα αρχίζει να αναγνωρίζεται στα προγράμματα σπουδών της τριτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας ακόμα και πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Διατηρήσιμη απασχόληση

Δεδομένων των υψηλών ποσοστών ανεργίας είναι επιτακτική ανάγκη οι υφιστάμενοι απασχολούμενοι να διατηρήσουν την εργασία τους και οι νέες θέσεις εργασίας που θα δημιουργηθούν να είναι βιώσιμες. Σε αυτό μεταξύ άλλων μπορούν να συντελέσουν δράσεις για την ανάπτυξη και τον εμπλουτισμό του ανθρώπινου κεφαλαίου στην Ελλάδα τόσο για τους εργαζόμενους όσο και για τους ανέργους. Ειδικά για τους τελευταίους, η παρατεταμένη παραμονή εκτός απασχόλησης οδηγεί σε σταδιακή απαξίωση του συσσωρευμένου ανθρώπινου κεφαλαίου τους (ειδικά των νέων ανθρώπων, οι οποίοι αντιμετωπίζουν και τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας). Οι στόχοι για το ανθρώπινο κεφάλαιο και την αγορά εργασίας που θέτει η στρατηγική «Ευρώπη 2020», και κατ' επέκταση το ΕΕΠΑ, μπορούν να επιτευχθούν μόνο σε συνδυασμό με τη διευθέτηση των πολύ σοβαρών ζητημάτων της ανεργίας και των δυσμενών ευρύτερων μακροοικονομικών συνθηκών. Στα πλαίσια αυτά εξειδικεύονται οι προτάσεις δράσεων σε μικροοικονομικό επίπεδο που ακολουθούν.

1) Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, είναι επιτακτική η ανάγκη διαμόρφωσης μιας ξεκάθαρης βραχυχρόνιας και μακροχρόνιας πολιτικής καταπολέμησης της ανεργίας, η οποία, πέρα από τη δημιουργία των προϋποθέσεων για διατηρήσιμη απασχόληση, θα συνδράμει και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων των εργαζομένων και γενικότερα στον εμπλουτισμό του ανθρώπινου κεφαλαίου τους. Ειδικότερα, η βραχυχρόνια πολιτική που θα στοχεύει στην άμεση ανακούφιση των ανέργων (επιδοτούμενα προγράμματα απασχόλησης) θα έχει ως αποτέλεσμα την επιβράδυνση του ρυθμού απαξίωσης του ανθρώπινου κεφαλαίου. Η μακροχρόνια πολιτική (διαρθρωτικές αλλαγές και έρευνα για μελλοντικές εξελίξεις και ανάγκες στην αγορά εργασίας) θα διαμορφώνει δράσεις ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού (αυτών που βρίσκονται στο εκπαιδευτικό σύστημα και αυτών που έχουν ολοκληρώσει την τυπική εκπαίδευση μέσω της ΔΒΜ), προκειμένου οι γνώσεις και οι δεξιότητες που ενσωματώνουν να ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή τη στιγμή υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός προγραμμάτων με ορατό τον κίνδυνο επικάλυψων.

2) Αποκέντρωση των προσπαθειών σε περιφερειακό-τοπικό επίπεδο, ώστε να είναι εφικτή η προσαρμογή των δράσεων στις τοπικές ανάγκες. Η πληροφόρηση σε επίπεδο περιφέρειας ή ακόμη και σε επίπεδο δήμων-κοινοτήτων είναι πολύ καλύτερη σε σύγκριση με το εθνικό επίπεδο, είτε αυτή αφορά στις ανάγκες της τοπικής αγοράς εργασίας σε ανθρώπινο δυναμικό (ζήτηση για εργασία), είτε αφορά στα προσόντα (τυπικά και άτυπα) του τοπικού εργατικού δυναμικού (προσφορά εργασίας). Αυτό σημαίνει ότι μπορεί να γίνει αποτελεσματικότερη σύζευξη (matching) μεταξύ προσφοράς και ζήτησης εργασίας, αλλά και πρόβλεψη των αναγκών της αγοράς εργασίας σε προσόντα και δεξιότητες στο μέλλον συνεπικουρικά με τον ΟΑΕΔ. Η Κεντρική Διοίκηση θα πρέπει να εξασφαλίσει ότι οι διαδικασίες θα αξιοποιούν την πληροφόρηση σε τοπικό επίπεδο και δε θα εξυπηρετούν τοπικά και προσωπικά

συμφέροντα, πραγματοποιώντας (δειγματοληπτικούς) ελέγχους και *ex post* αξιολογήσεις.

3) Ένα δεύτερο όφελος που αναμένεται να προκύψει από την αποκέντρωση των δράσεων που σχετίζονται με τη διατηρήσιμη απασχόληση και την ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι ο ανταγωνισμός μεταξύ των περιφερειών με στόχο την προσέλκυση και διατήρηση ταλέντων από όλους τους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των περιφερειών αναμένεται να ωφελήσει την εθνική οικονομία ποικιλοτρόπως.

4) Αν και προηγουμένως αναφερθήκαμε στη σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά εργασίας, βασική προϋπόθεση της διατηρήσιμης απασχόλησης είναι η ανάπτυξη των γενικών δεξιοτήτων, γνωστών στη διεθνή βιβλιογραφία ως *generic skills* (ή *core skills*, *key competences*, *transferable skills* και *employability skills*) από το επίσημο, όσο και στο ανεπίσημο εκπαιδευτικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει να δοθεί έμφαση σε δεξιότητες που είναι χρήσιμες σε ευρύ φάσμα θέσεων εργασίας και επαγγελματών και περιλαμβάνουν βασικές δεξιότητες (ανάγνωση και γραφή, αριθμητικές ικανότητες, κτλ.) καθώς και δεξιότητες επικοινωνίας και αναλυτικής σκέψης. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι σχετικές έρευνες στην Ελλάδα έχουν καταδείξει την έλλειψη βασικών δεξιοτήτων ως μία από τις βασικές αιτίες κενών θέσεων στην αγορά εργασίας (βλέπε IOBE, 2007 και ΣΕΒ, 2004), αν και πλέον η οικονομική κρίση φαίνεται ότι μάλλον έχει ανατρέψει τα δεδομένα.

5) Επιπλέον, με την ΔΒΜ ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων των ανθρώπων που ενσωματώνουν περιορισμένες ή ξεπερασμένες τεχνολογικά γνώσεις και δεξιότητες (*low skilled*) ή/και απασχολούνταν σε κλάδους που πλήττονται σφοδρότερα από την κρίση (π.χ. κατασκευές). Παράλληλα, ειδική μνεία οφείλει να γίνει στα άτομα με ειδικές ικανότητες, τα οποία ανέκαθεν αντιμετώπιζαν προβλήματα ένταξης και παραμονής στην ελληνική αγορά εργασίας.

6) Εξειδίκευση των δράσεων που σχεδιάζονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και άμεση υλοποίησή τους σε εθνικό επίπεδο, όπως είναι π.χ. η Εγγύηση για τους Νέους⁶³ (*Youth Guarantee*). Οι δράσεις αυτές ενδέχεται να δώσουν ανάσα στην αγορά εργασίας εκμεταλλευόμενες τη χρηματοδότηση που παρέχει το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Όμως, πρέπει να προηγηθεί έγκαιρη και λεπτομερής προετοιμασία των δράσεων, ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των κοινωνικών εταίρων, ώστε να προσαρμοστούν με επιτυχία στην ελληνική πραγματικότητα. Εκ των ων ουκ άνευ είναι ο καθορισμός του αρμόδιου φορέα, ο οποίος θα αναλάβει από τον σχεδιασμό ως και την αξιολόγηση των δράσεων για τις οποίες είναι υπεύθυνος, με τη συλλογή ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων.

7) Ευαισθητοποίηση των κοινωνικών εταίρων ως προς τη σημασία του ανθρώπινου κεφαλαίου στην παραγωγική διαδικασία και τα οφέλη που μπορεί να αποφέρει σε

⁶³ Η πρωτοβουλία *Youth Guarantee* προβλέπει ότι κάθε νέος που ολοκληρώνει το τυπικό εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει εντός 4 μηνών να προωθείται είτε σε κάποια θέση εργασίας, είτε σε περαιτέρω εκπαίδευση, είτε σε πρακτική άσκηση ή μαθητεία. Βλέπε COM(2011) 933 Final, 20.12.2011 και COM(2012) 729 Final, 5.12.2012.

εργοδότες, εργαζόμενους και την εθνική οικονομία. Η ανάπτυξη ανθρώπινου κεφαλαίου μέσω της ΔΒΜ δε μπορεί να επιτύχει, αν δεν υποστηρίζεται και από τους εργοδότες (ένταξη στις δραστηριότητές τους προγραμμάτων κατάρτισης του προσωπικού σε νέες δεξιότητες και απόκτησης νέων γνώσεων) και αυτό δεν θα συμβεί, αν οι εργοδότες δε συνειδητοποιήσουν τα σχετικά οφέλη. Για παράδειγμα, στα πλαίσια της αύξησης της ευελιξίας της αγοράς εργασίας υιοθετήθηκε η εκ περιτροπής εργασία. Μια μορφή της είναι η μείωση του χρόνου εργασίας. Ο υπόλοιπος χρόνος, τουλάχιστον για ένα χρονικό διάστημα, θα μπορούσε να πληρωθεί από προγράμματα ΔΒΜ. Επομένως, χρειάζεται αύξηση της ευελιξίας της ΔΒΜ, ώστε να είναι εφικτή η πρόσβαση σε αυτή σε κάθε στάδιο της επαγγελματικής σταδιοδρομίας.

8) Διατηρήσιμη απασχόληση σε κλάδους και δραστηριότητες που φθίνουν δε νοείται. Επομένως, οι προσπάθειες πρέπει να εστιαστούν σε κλάδους και δραστηριότητες που μπορούν να εξασφαλίσουν βιώσιμη ανάπτυξη και να δημιουργήσουν διατηρήσιμες θέσεις εργασίας. Με βάση τη διεθνή βιβλιογραφία (βλέπε π.χ. Froy and Giguere, 2010) τέτοιοι κλάδοι είναι οι πράσινες θέσεις εργασίας (για την προστασία του περιβάλλοντος) και η υγεία και κοινωνική φροντίδα (λόγω της γήρανσης του πληθυσμού), ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (COM(2012) 173 Final, 18.4.2012) αναφέρεται επιπλέον στον κλάδο πληροφορικής και επικοινωνιών, ως κλάδο-κλειδί για τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. [Σε επόμενη ενότητα εντοπίζονται και καταγράφονται δυναμικοί κλάδοι ανά περιφέρεια].

9) Η ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου είναι μία παράμετρος του προβλήματος. Η άλλη παράμετρος είναι η συγκράτηση του ανθρώπινου δυναμικού που υπάρχει στη χώρα και κινδυνεύει είτε να μεταναστεύσει, είτε να απαξιωθεί. Το ερώτημα που τίθεται, λοιπόν, είναι κατά πόσο είναι προτιμότερο το «brain drain» από το «brain waste». Από τη μία, πρέπει να δοθούν κίνητρα στους νέους να παραμείνουν στη χώρα, ώστε να καρπωθεί η κοινωνία και η οικονομία τους καρπούς της επένδυσής της στην εκπαίδευση (μιας και η εκπαίδευση στην Ελλάδα χρηματοδοτείται από το κράτος). Όμως, από την άλλη, η απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου επιβάλλει να δοθεί η ευκαιρία στους άνεργους, νέους και μη, να εργαστούν, έστω και εκτός Ελλάδος. Εφόσον ακόμη και μια δυναμική οικονομική ανάκαμψη της χώρας δεν αναμένεται να μειώσει άμεσα τα ποσοστά ανεργίας, τίθεται το ερώτημα μήπως θα ήταν σκόπιμο να διευκολυνθεί η αναζήτηση εργασίας στον ευρωπαϊκό χώρο, π.χ. μέσω του EURES ή/και την ενίσχυση της παροχής υπηρεσιών από τον ΟΑΕΔ για κενές θέσεις εργασίας στο εξωτερικό. Μια ιδέα θα ήταν ακόμη η ίδρυση νέας υπηρεσίας υποστήριξης των μεταναστών Ελλήνων στα πρώτα τους βήματα στο εξωτερικό (π.χ. πληροφορίες πρώτης εγκατάστασης, εύρεση κατοικίας). Παράλληλα, πρέπει να καλλιεργηθούν στενοί δεσμοί με τους Έλληνες που φεύγουν, ώστε, δοθείσης της ευκαιρίας, να επιστρέψουν στη χώρα. Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει ότι σε χώρες όπου αυτό επιτεύχθηκε οι μετανάστες επαναπατρίστηκαν αμέσως όταν η οικονομική κατάσταση βελτιώθηκε φέρνοντας πίσω γνώσεις και δεξιότητες που απέκτησαν στο εξωτερικό (brain circulation).

- 10) Οι νέες θέσεις εργασίας που θα δημιουργηθούν ως αποτέλεσμα των πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας προκειμένου να εξασφαλίζουν τη μακροχρόνια απασχόληση των ατόμων (διατηρήσιμη απασχόληση) μέσω της συνεχούς καλλιέργειας και του εμπλουτισμού των γνώσεων και των δεξιοτήτων τους θα πρέπει να έχουν συγκεκριμένη στόχευση και παράλληλα να ενισχυθεί η διαρκής βελτίωση των προγραμμάτων ΔΒΜ για νέους επιχειρηματίες, ανέργους και υφιστάμενους εργαζόμενους.
- 11) Δυστυχώς, στη χώρα μας λείπει η επιχειρηματική κουλτούρα. Βήματα προόδου στον συγκεκριμένο τομέα επιχειρούνται με το «Νέο Σχολείο» και άλλες δράσεις, όμως απαιτούνται και άλλα. Μια ιδέα είναι η χρηματοδότηση πρωτοβουλιών ομάδων ανέργων και όχι μεμονωμένων ανέργων. Με τον τρόπο αυτό θεωρούμε ότι αυξάνονται οι πιθανότητες επιτυχίας και ενισχύεται η κουλτούρα της συνεργασίας. Η παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής προς τους νέους επιχειρηματίες, που προβλέπεται π.χ. στο σχέδιο δράσης για την απασχόληση και την επιχειρηματικότητα των νέων, κινείται επίσης προς τη σωστή κατεύθυνση. Ωστόσο, ύψιστης σημασίας είναι η επιλογή των προσώπων που θα επιφορτιστούν με τον ρόλο του επιχειρηματικού συμβούλου. Μια πρόταση θα μπορούσε να είναι η αξιοποίηση επιχειρηματιών που αντιμετώπισαν προβλήματα λόγω της κρίσης επιτυγχάνοντας έτσι διπλό στόχο: αφενός τους δίνεται ευκαιρία απασχόλησης και αφετέρου μεταδίδουν τις γνώσεις τους σε νέους ή μη ανθρώπους που τις έχουν ανάγκη.
- 12) Η χρηματοδότηση νέων επιχειρήσεων πρέπει να αφορά σε ανθρώπους που έχουν επιχειρηματική κουλτούρα. Επομένως, ο εμπλουτισμός των δεξιοτήτων οφείλει να εστιάσει σε επίπεδο τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος, αλλά και πέρα από αυτό, δηλαδή στα πλαίσια της ΔΒΜ, στη διαμόρφωση νέων επιχειρηματιών και στην υποστήριξη αυτών που επιχειρούν ήδη και πιθανόν χρειάζονται βοήθεια. Αυτό σημαίνει ότι στα κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση μιας νέας επιχειρηματικής πρωτοβουλίας προκειμένου να χρηματοδοτηθεί, θα ήταν σκόπιμο να προστεθεί και ο βαθμός επιχειρηματικής επάρκειας του ενδιαφερόμενου.
- 13) Χρηματοδότηση συγκεκριμένων έργων-δράσεων από ομάδες ανέργων που θα απευθύνονται σε επιχειρήσεις (αντί της απλής επιδότησης θέσεων εργασίας με άγνωστο αντικείμενο και συχνά αμφίβολο αποτέλεσμα), οι οποίες θα έχουν προηγουμένως αιτηθεί τα συγκεκριμένα έργα-δράσεις. Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας κάθε έργου-δράσης. Αυτό θα εξασφαλίσει ότι η απασχόληση των ανέργων θα έχει συγκεκριμένο στόχο και άρα μετρήσιμο αποτέλεσμα, επομένως θα είναι δύσκολο να επαναληφθούν παθογένειες του παρελθόντος.
- 14) Συνεργασία με μη κερδοσκοπικές οργανώσεις (ΜΚΟ) για την απασχόληση ανέργων στη βάση του εθελοντισμού. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκεται ο περιορισμός του φαινομένου της απαξίωσης των υφιστάμενων γνώσεων και δεξιοτήτων.
- 15) Βασική επιδίωξη πρέπει να είναι η διατήρηση των υφιστάμενων θέσεων απασχόλησης. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υποστηριχθούν οι επιχειρήσεις, κυρίως μικρές και μεσαίες (ΜμΕ), με την παροχή συμβουλών και γνωστοποίηση πρακτικών βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων ή/και υπηρεσιών της επιχείρησης,

προώθησή τους σε αγορές του εξωτερικού, κλπ. Καίριο ζήτημα είναι η επιλογή του φορέα που θα παρέχει αυτού του είδους τις υπηρεσίες.

16) Είναι κρίσιμης σημασίας οι πρωτοβουλίες ανάπτυξης του ανθρώπινου κεφαλαίου και δημιουργίας συνθηκών ανάπτυξης διατηρήσιμης απασχόλησης να αφορούν στο σύνολο της χώρας και όχι σε μεμονωμένες περιφέρειες. Με αυτόν τον τρόπο, είναι δυνατό να αξιοποιηθούν συνέργειες μεταξύ των περιφερειών και εξωτερικότητες (externalities), να προσαρμοστούν οι πρωτοβουλίες στα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά, ενώ, παράλληλα, δεν θα αποκλεισθεί καμία περιφέρεια.

17) Να προστεθούν όροι στους δημόσιους διαγωνισμούς προμήθειας αγαθών ή υπηρεσιών που να αφορούν στη συμπεριφορά των επιχειρήσεων απέναντι στους εργαζόμενους τους σε ζητήματα που σχετίζονται με την απόκτηση νέων δεξιοτήτων στην εργασία (on the job training) και τη συμμετοχή τους σε προγράμματα ΔΒΜ.

Δικτύωση των επιχειρήσεων και κινητικότητα ανθρώπινου δυναμικού

Η δικτύωση των επιχειρήσεων ενδέχεται να συμβάλλει στην αύξηση της κινητικότητας του ανθρώπινου δυναμικού μεταξύ των επιχειρήσεων, είτε αυτές δραστηριοποιούνται στον ίδιο ή σε γειτονικούς γεωγραφικούς χώρους, είτε όχι. Εφόσον οι επιχειρήσεις του δικτύου/συνεργατικού σχηματισμού δραστηριοποιούνται σε διαφορετικές περιοχές ή/και χώρες, τότε ενδέχεται να συμβάλλουν στην αύξηση και της γεωγραφικής κινητικότητας των εργαζομένων. Από την άλλη πλευρά, η κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις σύστασης συνεργατικών σχηματισμών, ακριβώς μέσω της επικοινωνίας που θα επιτευχθεί μεταξύ διαφορετικών ή ομοειδών επιχειρήσεων από την ίδια τη διαδικασία της κινητικότητας των ανθρώπων. Για τους λόγους αυτούς, οι δύο έννοιες εξετάζονται από κοινού.

Οι πρωτοβουλίες στην Ελλάδα που σχετίζονται με τη δημιουργία και λειτουργία συνεργατικών σχηματισμών φαίνεται να είναι περισσότερες από εκείνες που αφορούν στην αύξηση της κινητικότητας, οι οποίες κυρίως αναφέρονται σε ευρωπαϊκό και όχι εθνικό επίπεδο. Σε εθνικό επίπεδο οι πρωτοβουλίες αφορούν κυρίως σε ειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό και, επομένως, πρέπει να εμπλουτιστούν για να συμπεριλάβουν το σύνολο του ανθρώπινου δυναμικού. Σε αυτό το πλαίσιο προτείνονται οι παρακάτω δράσεις-πρωτοβουλίες.

1) Λεπτομερής καταγραφή των ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών για τους συνεργατικούς σχηματισμούς και την κινητικότητα των ανθρωπίνων πόρων και άμεση λήψη δράσεων εξειδίκευσης και εφαρμογής τους σε εθνικό επίπεδο. Πέρα από τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές, δεν πρέπει να αγνοείται η σημαντική συνεισφορά χρηματικών πόρων από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της ΕΕ (ΕΤΠΑ και ΕΚΤ).

2) Ενθάρρυνση των τοπικών φορέων για τη συγκρότηση συνεργατικών σχηματισμών με έμφαση στην καινοτομία, που θα περιλαμβάνουν τόσο επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, όσο και κοινωνικούς εταίρους και φορείς του Δημοσίου. Επικοινωνία των αναμενόμενων ωφελειών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο με τη χρήση

σύγχρονων τεχνολογιών (διαδίκτυο, μέσα κοινωνικής δικτύωσης). Αν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις δε δραστηριοποιούνται, ίσως πρέπει να «δείξουν το δρόμο» οι δημόσιες επιχειρήσεις και φορείς. Πάντοτε με γνώμονα το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της κάθε περιφέρειας.

3) Αναζήτηση προοπτικών συγκρότησης συνεργατικών σχηματισμών με επιχειρήσεις ελληνικών συμφερόντων, και όχι μόνο, που λειτουργούν στο εξωτερικό. Η συνεργασία μπορεί να αφορά και την ανταλλαγή ανθρώπινου δυναμικού παρέχοντας ευκαιρίες ανταλλαγής γνώσεων και ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού.

4) Ορισμός φορέων εφαρμογής και αξιολόγησης των ευρωπαϊκών προγραμμάτων τόσο για τους συνεργατικούς σχηματισμούς όσο και, κυρίως, για την κινητικότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου.

5) Οι συνεργατικοί σχηματισμοί επιχειρήσεων και φορέων (ερευνητικών, δημόσιων ή ιδιωτικών) μπορούν να χρησιμεύσουν και ως ένα μικροσύστημα στο πλαίσιο του οποίου είναι εφικτή η κινητικότητα των εργαζομένων ή/και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

6) Συγκρότηση συνεργατικών σχηματισμών μεταξύ ερευνητικών οργανισμών, ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, τοπικών φορέων και ιδιωτικών επιχειρήσεων με στόχο τον εντοπισμό των τοπικών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και την αξιοποίησή τους με πρακτικές εφαρμογές για την προώθηση της ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας.

7) Αν και η αναδιάρθρωση των δημόσιων υπηρεσιών εύρεσης εργασίας (ΟΑΕΔ) έχει αναφερθεί και προηγουμένως, εδώ εξειδικεύεται η πρόταση για καλύτερη διασύνδεση σε διαπεριφερειακό επίπεδο. Επιπλέον, προτείνεται η ενεργοποίηση των ιδιωτικών γραφείων ευρέσεως εργασίας και προώθηση της συνεργασίας με τον ΟΑΕΔ (ΣΔΙΤ) με στόχο την παροχή αναβαθμισμένων υπηρεσιών σύζευξης προσφοράς και ζήτησης εργασίας μεταξύ των περιφερειών. Δηλαδή ο ΟΑΕΔ να γνωστοποιεί σε ποιες ειδικότητες ανά περιφέρεια υπάρχουν ελλείψεις προσωπικού.

8) Το πρόγραμμα ΔΒΜ αναμένεται να δώσει ώθηση στην επαγγελματική κινητικότητα. Όμως, πρέπει να είναι ορθολογικά σχεδιασμένο και με γνώμονα τις ανάγκες των τοπικών αγορών εργασίας. Άρα χρειάζεται μεγαλύτερη κινητοποίηση των φορέων της τοπικής οικονομίας.

9) Κίνητρα για εσωτερική μετανάστευση (π.χ. επιδότηση ενοικίου, φορολογικές εκπτώσεις), ώστε να αυξηθεί η γεωγραφική κινητικότητα. Επιπλέον, κίνητρα μπορούν να δοθούν σε επιχειρήσεις να μετακομίσουν στην επαρχία, εφόσον δεν είναι αναγκαία η γειτνίασή τους με τον αστικό ιστό. Μοιραία, αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της κινητικότητας των εργαζομένων.

10) Ο ρόλος της συμβουλευτικής δεν πρέπει να παραγνωρίζεται, καθώς μπορεί να διαμορφώσει τις επιλογές των νέων, και όχι μόνο, που αναζητούν πιθανές διαδρομές

προς την επαγγελματική καταξίωση και οι οποίες μπορούν να συνεπάγονται εκπαίδευση (τυπική ή άτυπη), κατάρτιση, πρακτική άσκηση, κλπ.

11) Να προχωρήσει σε επίπεδο περιφέρειας και με συνεργασία ιδιωτικών και δημόσιων φορέων η διαμόρφωση συγκεκριμένων μονοπατιών επαγγελματικής εξέλιξης, στα οποία θα συμπεριλαμβάνονται και προγράμματα ΔΒΜ, ειδικά για τους εργαζόμενους με χαμηλές δεξιότητες (low skilled). Τα βασικά συστατικά τους θα περιλαμβάνουν τον προσδιορισμό της κατάλληλης κατάρτισης με ιδιωτικές επιχειρήσεις και εκπαιδευτικά ιδρύματα, προσαρμογή της εκπαίδευσης στις ανάγκες των ενηλίκων, σύνδεση της κατάρτισης με τη μετάβαση από εισαγωγικές θέσεις σε υψηλότερες θέσεις στην εργασιακή ιεραρχία, και τη διάχυση των πληροφοριών μέσω συμβουλευτικής καριέρας με αποδέκτες ενήλικες. Με τον τρόπο αυτό αναμένεται να κινητοποιηθούν οι εργαζόμενοι που μέχρι πρότινος δεν είχαν προοπτικές επαγγελματικής εξέλιξης (ιδίως αυτοί σε εργασίες με χαμηλές αποδοχές και χωρίς εξειδίκευση) και να αυξηθεί η παραγωγικότητά τους. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ενεργή συμμετοχή των εργοδοτών.

12) Παράλληλα με τα μονοπάτια επαγγελματικής εξέλιξης χρήσιμη είναι η δημιουργία οριζόντιων δεσμών μεταξύ κλάδων για τη συγκρότηση σχηματισμών επαγγελματικών διεξόδων σε τοπικό επίπεδο. Αυτό σημαίνει αναγνώριση των βασικών δεξιοτήτων που ενσωματώνουν τα άτομα και οι οποίες μπορούν να αξιοποιηθούν από πολλούς κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, ενώ με την παροχή τεχνικής κατάρτισης τα άτομα μπορούν να κινηθούν επαγγελματικά τόσο οριζόντια, όσο και κάθετα.

13) Γενικότερη αποκέντρωση των υπηρεσιών του δημόσιου τομέα αναμένεται να οδηγήσει στην αποκέντρωση και ιδιωτικών επιχειρήσεων, επομένως στην αύξηση της κινητικότητας του ανθρώπινου δυναμικού.

14) Ένας βασικός αποτρεπτικός παράγοντας της γεωγραφικής κινητικότητας είναι η έλλειψη θέσεων εργασίας, ειδικά εκτός αγροτικού τομέα ή/και υψηλής εξειδίκευσης, σε περιοχές εκτός των μεγάλων αστικών κέντρων. Η δημιουργία πυρήνων επιχειρηματικής δράσης, ίσως και μέσω της λειτουργίας συνεργατικών σχηματισμών, πάντοτε με την παροχή κινήτρων αναμένεται να άρει αυτό το εμπόδιο και να ενθαρρύνει την κίνηση του ανθρώπινου δυναμικού από το κέντρο προς την περιφέρεια.

Κλαδική και περιφερειακή πολιτική απασχόλησης

Αν και η απασχόληση κατά τη διάρκεια της τρέχουσας οικονομικής κρίσης μειώθηκε, η μείωση αυτή διαφέρει σε περιφερειακό και κλαδικό επίπεδο. Η μονοδιάστατη εξέτασή της σε εθνικό επίπεδο θα ήταν ελλιπής, αφού δε θα επέτρεπε να εντοπιστούν περιφερειακές και κλαδικές ιδιαιτερότητες της απασχόλησης. Χρησιμοποιώντας κατάλληλες τεχνικές η εξέλιξη της απασχόλησης διασπάται και είναι δυνατή η αναγνώριση δυναμικών κλάδων σε περιφερειακό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα:

- Για τις περισσότερες περιφέρειες, οι δυναμικές δραστηριότητες που προωθούν την απασχόληση σχετίζονται με τους κλάδους της Γεωργίας, κλπ., του Τουρισμού, της

Ανθρώπινης υγείας και κοινωνικής μέριμνας, των Επαγγελματικών, επιστημονικών και τεχνικών δραστηριοτήτων, της Εκπαίδευσης, του Χονδρικού και λιανικού εμπορίου, των Διοικητικών και υποστηρικτικών δραστηριοτήτων, καθώς και Άλλων δραστηριοτήτων παροχής υπηρεσιών.

• Στον αντίποδα, τις πιο αρνητικές επιπτώσεις στην απασχόληση έχει κυρίως ο κλάδος των Κατασκευών για όλες τις περιφέρειες της Ελλάδας, πλην του Νοτίου Αιγαίου. Ακολουθεί ο κλάδος της Μεταποίησης καταγράφοντας μαζί με τις Κατασκευές τη μεγαλύτερη πτώση της απασχόλησης, μεταξύ 2008 και 2012. Αμφότεροι έχουν ιδιαίτερη δυσμενή κλαδική διάρθρωση, καθώς και έλλειψη τοπικών πλεονεκτημάτων που θα δημιουργούσαν προϋποθέσεις για αύξηση της απασχόλησης στο μέλλον. Ακόμα, προβλήματα ως προς την απασχόληση εντοπίζονται, σε αρκετές περιφέρειες, για τον κλάδο των Ορυχείων-λατομείων και της Παροχής νερού.

Επομένως, προτείνονται οι ακόλουθες περιφερειακές πολιτικές απασχόλησης:

- 1) Στήριξη περιοχών που παρουσιάζουν πλεονεκτήματα ανάλογα με τις δυναμικότερες τους δραστηριότητες. Τα προγράμματα απασχόλησης και κατάρτισης σε κάθε περιφέρεια να είναι σχεδιασμένα ανάλογα με τους εκεί δυναμικούς κλάδους.
- 2) Παράλληλα, οι πολιτικές απασχόλησης και καταπολέμησης της ανεργίας μπορούν να στηρίξουν τη γεωγραφική και κλαδική κινητικότητα της εργασίας προς συγκεκριμένες περιφέρειες και κλάδους.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης παρουσιάζονται ειδικότερα για την κάθε περιφέρεια, διότι στην καθεμία εντοπίζονται ιδιαιτερότητες ως προς την κλαδική απασχόληση. Οι παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν θετικά την εξέλιξη της απασχόλησης σχετίζονται είτε με την κλαδική διάρθρωση των περιφερειών είτε με την παρουσία ευνοϊκών τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Αναλυτικότερα, οι δυναμικοί κλάδοι που διακρίνονται με θετική επίδραση στην εξέλιξη της απασχόλησης των περιφερειών, συμβάλλοντας στη δημιουργία θέσεων εργασίας ή, ανάλογα με την περίπτωση, περιορίζοντας την πρόσθετη μείωση της απασχόλησης, μεταξύ 2008 και 2012, παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.4.1. Ωστόσο τα αποτελέσματα θα πρέπει να ερμηνευθούν με προσοχή, αφού η εξεταζόμενη περίοδος είναι η περίοδος της τρέχουσας βαθιάς και παρατεταμένης οικονομικής κρίσης (2008-2012), με αποτέλεσμα κλάδοι που είναι κρίσιμο να ενισχυθούν όπως η μεταποίηση, εξόρυξη ορυκτών, κ.ά. να μην εμφανίζονται. Επιπλέον, το παραγωγικό πρότυπο της χώρας από εδώ και πέρα δεν μπορεί να στηρίζεται στο Δημόσιο (κλάδοι εκπαίδευσης, δημόσιας διοίκησης και άμυνας) και το εμπόριο, που φαίνεται ότι τα τελευταία χρόνια σε πολλές περιφέρειες απορρόφησαν σημαντικούς ανθρώπινους πόρους από άλλες παραγωγικές δραστηριότητες. Οι κλάδοι του Δημοσίου θα πρέπει να λειτουργούν συμπληρωματικά με τους παραγωγικούς κλάδους της οικονομίας (βιομηχανία και μεταποίηση) και όχι ανταγωνιστικά δημιουργώντας σοβαρές στρεβλώσεις στην οικονομία. Τέλος, είναι σκόπιμο σε περιοχές που παρατηρούνται γεωγραφικά πλεονεκτήματα αυτά να αξιοποιηθούν.

Πίνακας 3.4.1 Κλάδοι με θετική επίδραση στην απασχόληση κάθε περιφέρειας

Περιφέρειες	Κλάδοι
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	Χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Δημόσια Διοίκηση-Άμυνα Εκπαίδευση Διαχείριση ακίνητης περιουσίας Τέχνες και Ψυχαγωγία
Κεντρική Μακεδονία	Εκπαίδευση Τουρισμός Χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες Δημόσια Διοίκηση-Άμυνα Μεταφορές Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες
Δυτική Μακεδονία	Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες Ενημέρωση-Επικοινωνία Τουρισμός Χονδρικό-Λιανικό εμπόριο Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, νερού και ρεύματος Διαχείριση ακίνητης περιουσίας
Θεσσαλία	Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, νερού, κλπ. Μεταφορές
Ήπειρος	Εκπαίδευση Τουρισμός Δημόσια Διοίκηση-Άμυνα Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Μεταφορές Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες Χονδρικό-Λιανικό εμπόριο Μεταποίηση
Ιόνιοι Νήσοι	Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Δημόσια Διοίκηση-Άμυνα Εκπαίδευση Χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες Χονδρικό-Λιανικό εμπόριο
Δυτική Ελλάδα	Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Τουρισμός Χονδρικό-Λιανικό εμπόριο Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, νερού, κλπ. Μεταποίηση
Στερεά Ελλάδα	Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες Εκπαίδευση Τουρισμός Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών Μεταποίηση

Πίνακας 3.4.1 (συνέχεια)

Πελοπόννησος	Χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες Μεταφορές Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών Τουρισμός Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Διαχείριση ακίνητης περιουσίας Τέχνες-Ψυχαγωγία Μεταποίηση Κατασκευές Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας
Αττική	Εκπαίδευση Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Χρηματοπιστωτικές-ασφαλιστικές δραστηριότητες Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Δραστηριότητες εξωχώριων οργανισμών και φορέων Δημόσια Διοίκηση-Άμυνα Μεταφορές
Βόρειο Αιγαίο	Μεταποίηση Χονδρικό-Λιανικό εμπόριο Τουρισμός Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, νερού κλπ.
Νότιο Αιγαίο	Δραστηριότητες ανθρώπινης υγείας-κοινωνικής μέριμνας Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Διοικητικές-υποστηρικτικές δραστηριότητες Κατασκευές
Κρήτη	Γεωργία-δασοκομία-αλιεία Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών Εκπαίδευση Δημόσια Διοίκηση-Άμυνα Τουρισμός Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών Ορυχεία-Λατομία Ενημέρωση-Επικοινωνία

3.4.4. Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και διανομή εισοδήματος

Παρά τις όποιες θεωρητικές και ιδεολογικές διαφορές, ως βασικά αίτια της φτώχειας αναγνωρίζονται η ανεπαρκής ζήτηση για εργασία, το χαμηλό επίπεδο ανθρώπινου κεφαλαίου, η φυσική ανικανότητα για εργασία, η μονογονεϊκότητα, αλλά και προσωπικές ιδιαιτερότητες (έλλειψη εργασιακής αντίληψης, σκνηρία, χαμηλή ένταση αναζήτησης εργασίας). Τα αίτια αυτά πολλές φορές παρουσιάζουν επικαλύψεις και αλληλεξαρτήσεις. Μείωση της φτώχειας, σύμφωνα με τους θεσπισμένους ευρωπαϊκούς στόχους, θα μπορέσει να επιτευχθεί κυρίως με αντιμετώπιση των αιτίων της φτώχειας. Ορισμένες γενικότερες προτάσεις και αρχές πολιτικής για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού συνοψίζονται παρακάτω:

- 1) Μεταρρύθμιση του συστήματος κοινωνικής προστασίας, με την αξιοποίηση της εμπειρίας άλλων πιο αποτελεσματικών χωρών, προκειμένου να καταστεί πιο αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση και πρόληψη της φτώχειας και στη μείωση της ανισότητας.
- 2) Ουσιαστική αναμόρφωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας με ξεκάθαρη στρατηγική την κοινωνική προστασία και όχι συντεχνιακά προνόμια.
- 3) Συγκέντρωση όλων των δομών στο Υπ. Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας, το οποίο σε συνεργασία με το Υπ. Οικονομικών θα ασκεί αποκλειστικά και εξολοκλήρου την πολιτική μείωσης της φτώχειας.
- 4) Το Υπ. Εργασίας σε συνεργασία με την ΕΛΣΤΑΤ να συλλέγει δεδομένα προκειμένου να ελέγχεται η επίτευξη προκαθορισμένων στόχων και να γίνεται άμεσα, όπου κρίνεται απαραίτητο, αναπροσαρμογή των πολιτικών ανάσχεσης της φτώχειας.
- 5) Είναι βασικό να εκπονηθεί μία Λευκή Βίβλος με τη συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων (κυβέρνηση, ΟΚΑ, κοινωνικοί εταίροι, ακαδημαϊκοί), όπου θα αποσαφηνίζονται τα προβλήματα και θα προτείνονται συγκεκριμένες λύσεις. Πρέπει να γίνει σαφές σε όλους ότι ξοδεύουμε πολλά και πετυχαίνουμε λιγότερα από ό,τι άλλοι που ξοδεύουν λιγότερα χρήματα. Το ΚΕΠΕ μπορεί να αποτελέσει όπως και στο παρελθόν τον συνδετικό κρίκο και να συντάξει τη μελέτη.
- 6) Πολιτικές απασχόλησης που θα αυξάνουν την απασχόληση και θα μειώνουν την ανεργία μόνο θετικά αποτελέσματα θα έχουν για τη μείωση της φτώχειας.
- 7) Προγράμματα κατάρτισης ή/και μείωση της σχολικής διαρροής που θα αυξάνουν το ανθρώπινο κεφάλαιο, τις γνώσεις και δεξιότητες των ατόμων θα τα καθιστούν πιο ευέλικτα, θα μειώνουν την πιθανότητα φτώχειας και θα περιορίζουν τις ανισότητες.
- 8) Δημιουργία κατάλληλων συνθηκών πρόσβασης και συνθηκών εργασίας για άτομα με ειδικές ανάγκες κρίνονται απαραίτητα προκειμένου να μην οδηγηθούν στην ανεργία και τη φτώχεια.
- 9) Δεδομένου ότι οι οικονομικές ανισότητες πηγάζουν κυρίως από διαφορές εντός των κοινωνικοοικονομικών ομάδων (~75%) παρά μεταξύ τους, οι πολιτικές μείωσης της ανισότητας θα πρέπει να είναι γενικές παρά ειδικές (εκτός από την εκπαίδευση).
- 10) Δεδομένης της τρέχουσας οικονομικής κρίσης (αυξημένες ανάγκες κοινωνικής προστασίας) και της δημοσιονομικής εξυγίανσης (μικρότερη δυνατότητα για δημόσιες δαπάνες), οι όποιες κοινωνικές δαπάνες θα πρέπει να είναι αυστηρά στοχευμένες προς αυτούς που τις έχουν περισσότερο ανάγκη και η αποτελεσματικότητά τους θα πρέπει σε τακτά διαστήματα να αξιολογείται και, αν υπάρχει ανάγκη, να αναθεωρούνται και να επανασχεδιάζονται.

- Ο ΟΟΣΑ προτείνει τα περισσότερα επιδόματα να χορηγούνται με εισοδηματικά κριτήρια. Προτείνει επιμήκυνση του επιδόματος ανεργίας στους 24 μήνες και

επίδομα μακροχρόνιας ανεργίας ανεξαρτήτως ηλικίας, ενοποίηση όλων των επιδομάτων ΑΜΕΑ και χορήγηση στεγαστικού επιδόματος με εισοδηματικά κριτήρια.

- Στο αντίποδα το ΔΝΤ προτείνει κατάργηση όλων των κοινωνικών επιδομάτων εκτός από αυτό της ανεργίας και εφαρμογή ενός καθολικού Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ).

11) Στα πλαίσια αυτά με τον Ν.4093/2012 προβλέπεται η πιλοτική εφαρμογή σε δύο περιοχές της χώρας προγράμματος ΕΕΕ. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δεν εφαρμόζει κάποιο πρόγραμμα ΕΕΕ. Η εφαρμογή του πιλοτικού σχεδίου θα πρέπει να γίνει προσεκτικά και οι όποιες αδυναμίες εντοπιστούν θα πρέπει να διορθωθούν και να μην αποτελέσουν δικαιολογία μη καθολικής εφαρμογής του προγράμματος.

12) Ουσιαστικός διαχωρισμός της κοινωνικής πρόνοιας από την κοινωνική ασφάλιση.

3.5. Μετανάστευση

3.5.1. Κατάσταση μέχρι σήμερα

Από παραδοσιακή χώρα αποστολής μεταναστών, η Ελλάδα μεταμορφώθηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 σε σημαντική χώρα υποδοχής μεταναστών μετά την κατάρρευση σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Δύο όμως χαρακτηριστικά με σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις διαφοροποιούν τη μεταπολεμική εμπειρία της Ελλάδας ως χώρας αποστολής μεταναστών προς τη Βόρεια Ευρώπη από την εμπειρία της ως χώρας υποδοχής: τη νομιμότητα της μετανάστευσης και τη νομιμότητα της απασχόλησης. Η συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων που μετανάστευσαν προς τη Γερμανία και άλλες χώρες του Βορρά ανταποκρίθηκαν σε ζήτηση εργασίας στον επίσημο τομέα των οικονομιών τους και εφοδιάστηκαν με άδειες παραμονής και εργασίας. Αντίθετα, η συντριπτική πλειονότητα των μεταναστών προς την Ελλάδα πέρασαν τα σύνορα χωρίς τα απαραίτητα έγγραφα και ανταποκρίθηκαν στη ζήτηση εργασίας σε τομείς της οικονομίας που είχαν μακρόχρονη παράδοση ανεπίσημης απασχόλησης όπως είναι η γεωργία, η οικοδομή, ο τουρισμός, καθώς και η οικιακή εργασία και η φροντίδα εξαρτημένων μελών της οικογένειας (Cavounidis 2006).

Πολύ μεγάλος αριθμός των μεταναστών που εισήλθαν στη χώρα χωρίς έγγραφα νομιμοποιήθηκαν στη συνέχεια με τα προγράμματα νομιμοποίησης μεταναστών που εφαρμόστηκαν το 1998, το 2001 και το 2005. Με τα προγράμματα αυτά η απασχόληση εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών ήρθε στην επιφάνεια και εντάχθηκε σε ασφαλιστικούς φορείς, αποφέροντας σημαντικές εισφορές σε ασφαλιστικά ταμεία.

Πριν την έναρξη της οικονομικής κρίσης στο τέλος του 2008, οι Έρευνες Εργατικού Δυναμικού (ΕΕΔ) προσέφεραν ενδείξεις ότι οι μετανάστες είχαν ενταχθεί αρκετά

ικανοποιητικά στο εργατικό δυναμικό της χώρας, εφόσον παρουσίαζαν υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής και απασχόλησης από ό,τι οι Έλληνες υπήκοοι και χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας (Καβουνίδη, 2012β). Άλλα όμως στοιχεία των ΕΕΔ δημιουργούσαν αμφιβολίες ως προς την επιτυχία της ένταξης των μεταναστών. Ειδικότερα, η απασχόληση των μεταναστών εμφάνιζε έντονη συγκέντρωση σε χειρωνακτικά και ανειδίκευτα επαγγέλματα παρ' όλα τα αξιόλογα εκπαιδευτικά προσόντα που κατείχαν πολλοί απ' αυτούς (Καβουνίδη, 2012γ). Ταυτόχρονα, οι μετανάστες παρουσίαζαν πολύ περιορισμένο, σε σχέση με τους γηγενείς, ποσοστό ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας. Τέλος, αν και δεν υπάρχουν τα απαραίτητα στοιχεία για να τεκμηριωθεί, αναμφίβολα απασχολούνταν πιο συχνά απ' ό,τι οι γηγενείς στον ανεπίσημο τομέα της οικονομίας χωρίς ασφαλιστικές εισφορές καθώς αντιμετώπιζαν μεγάλες δυσκολίες πρόσβασης σε δηλωμένη μισθωτή εργασία.

Η οικονομική κρίση που πλήττει την Ελλάδα από το 2008 άλλαξε ραγδαία τα δεδομένα απασχόλησης των μεταναστών, όπως όλου του πληθυσμού της χώρας. Για τους μετανάστες όμως η αύξηση της ανεργίας ήταν πολύ εντονότερη, με αποτέλεσμα το 2009 να ξεπεράσει το ποσοστό ανεργίας τους εκείνο των Ελλήνων υπηκόων, ενώ το χάσμα διευρύνθηκε στη συνέχεια. Η απόκλιση αυτή οφείλεται κυρίως στη διαφορετική κλαδική σύνθεση της απασχόλησής τους, με τους μετανάστες να συγκεντρώνονται στις δραστηριότητες που πλήττονται δριμύτερα από την κρίση.

Η επίπτωση της οικονομικής ύφεσης στις μεταναστευτικές εισροές και εκροές είναι δύσκολο να εκτιμηθεί. Αναφορικά πρώτον με τις εκροές, υπάρχουν πολλές ενδείξεις ότι πραγματοποιείται αξιόλογη παλιννόστηση (Καβουνίδη, 2012β). Μεταξύ άλλων, παρατηρείται από το 2010 μεγάλη μείωση των αδειών παραμονής σε ισχύ. Η μείωση όμως αυτή αναμφίβολα οφείλεται όχι μόνο στην παλιννόστηση αλλά και στην έλλειψη ανανέωσης της άδειας, η οποία προϋποθέτει συγκεκριμένο αριθμό ενσήμων, με συνέπεια την έκπτωση των παραμενόντων μεταναστών από το καθεστώς νομιμότητας. Σύμφωνα με έρευνες στην Αλβανία, το 18-22% των Αλβανών που ήταν στην Ελλάδα έχουν επιστρέψει (Gemí, 2013).

Βέβαια, στις εκροές από την Ελλάδα συμπεριλαμβάνονται όχι μόνο ξένοι υπήκοοι αλλά και Έλληνες υπήκοοι, ιδίως νέοι που αδυνατούν να βρουν ικανοποιητική απασχόληση στη χώρα. Αν και είναι δύσκολη η εκτίμηση του μεγέθους του νέου κύματος μετανάστευσης των Ελλήνων (Καβουνίδη, 2012α), σίγουρα αποτελεί μικρότερο μέρος των εκροών παρά η παλιννόστηση.

Όσον αφορά τώρα τις εισροές μεταναστών, η οικονομική κρίση και ο σοβαρός περιορισμός των ευκαιριών απασχόλησης δεν φαίνεται να έχουν αποφέρει ανάλογη μείωση της μεταναστευτικής πίεσης στην Ελλάδα, όπως συνέβη σε άλλες χώρες κατά τις περιόδους οικονομικής ύφεσης. Αντίθετα, συνεχίζουν οι παράνομες εισροές μεταναστών, οι οποίοι κατευθύνονται προς την Ελλάδα ανταποκρινόμενοι όχι στις συνθήκες που επικρατούν στην αγορά εργασίας της αλλά στη σχετική ευκολία πρόσβασης στα ευάλωτα σύνορά της, ελπίζοντας να μεταναστεύσουν στη συνέχεια

προς άλλες χώρες της Ε.Ε. Ενώ οι κύριες υπηκοότητες που τροφοδοτούσαν τις παράνομες εισροές προς την Ελλάδα σε προηγούμενες δεκαετίες αντιστοιχούσαν σε πρώην σοσιαλιστικές χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, τα τελευταία χρόνια οι παράνομες εισροές αποτελούνται κυρίως από υπηκόους χωρών της Ασίας και Αφρικής όπως το Αφγανιστάν και το Πακιστάν. Σημαντική διαφορά ανάμεσα στα δύο κύματα μετανάστευσης είναι ότι η μεγάλη πλειονότητα των πρόσφατα αφιχθέντων δεν κατάφεραν να ενσωματωθούν σε μισθωτή εργασία, όπως οι προηγούμενοι, με αποτέλεσμα είτε να παραμένουν άνεργοι είτε να αναλαμβάνουν επιχειρηματικές δραστηριότητες μικρής κλίμακας, συχνά παράνομες (Cavounidis, 2013).

Σύμφωνα με πρόσφατες εκτιμήσεις (Triandafyllidou, 2013), ο πληθυσμός ξένων υπηκόων που βρίσκονταν στην Ελλάδα στο τέλος του 2012 ήταν περίπου 831.000. Από αυτούς οι 440.000 περίπου κατείχαν άδεια παραμονής (σε σχέση με τις 603.000 άδειες που ήταν σε ισχύ στο τέλος του 2009) ενώ οι 391.000 όχι.

3.5.2. Γενική στόχευση πολιτικών για την ανάπτυξη έως το 2020

Στην Ελλάδα η μετανάστευση εκλαμβάνεται συνήθως ως πρόβλημα για τη χώρα παρά ως ευκαιρία που μπορεί να προσφέρει σημαντικά οφέλη στην εθνική οικονομία. Η μεγάλη διάδοση της αντίληψης αυτής δεν προξενεί εντύπωση, δεδομένου ότι μέχρι στιγμής η Ελλάδα έχει αποτύχει παταγωδώς στη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, στην αξιοποίηση των προσόντων και δεξιοτήτων που διαθέτουν οι μετανάστες και στην κοινωνική τους ένταξη.

Το ανθρώπινο δυναμικό μιας χώρας είναι καθοριστικό για την οικονομική ανάπτυξη. Η μετανάστευση μπορεί να συμβάλλει πολλαπλώς σε κοινωνίες που επιδιώκουν την αύξηση της ανταγωνιστικότητάς τους με την αξιοποίηση προσόντων και δεξιοτήτων των πληθυσμών τους, ιδίως σε χώρες που, όπως η Ελλάδα, αντιμετωπίζουν τη γήρανση του πληθυσμού. Ακόμα, οι υπερεθνικές διασυνδέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα που δημιουργούνται με τη μετανάστευση συνεπάγονται νέες ευκαιρίες για επιχειρηματικότητα, επενδύσεις, εξαγωγές, και μεταφορά γνώσεων και δεξιοτήτων.

Τις επόμενες δεκαετίες η ζήτηση και προσφορά εργασίας στην παγκοσμιοποιημένη πλέον αγορά εργασίας αναμένεται να μεταμορφωθούν ριζικά, διαμορφώνοντας μια νέα γεωγραφία της μετανάστευσης (Munz, 2013). Από τη μια πλευρά, θα σημειωθεί αύξηση της ζήτησης μεταναστευτικής εργασίας σε πολλές πλούσιες χώρες που γνωρίζουν τη γήρανση του πληθυσμού και δεν μπορούν να αναχαιτίσουν τη συρρίκνωση του εργατικού τους δυναμικού με πολιτικές όπως η αύξηση της ηλικίας συνταξιοδότησης ή η αύξηση της συμμετοχής των γυναικών και άλλων κοινωνικών ομάδων στην αγορά εργασίας. Όσον αφορά τους μετανάστες υψηλών προσόντων και δεξιοτήτων στους οποίους οφείλεται μεγάλο μέρος της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας σε χώρες όπως οι ΗΠΑ (Kerr, 2013), προβλέπεται ότι θα εντατικοποιηθεί ο διεθνής ανταγωνισμός για την προσέλκυσή τους εφόσον νέες χώρες θα εισέρχονται στον ανταγωνισμό αυτό (Papademetriou and Sumption, 2013). Από την άλλη πλευρά, πολλές από

τις χώρες που μέχρι σήμερα τροφοδοτούσαν τις μεταναστευτικές ροές προς ανεπτυγμένες χώρες χαρακτηρίζονται πλέον από ταχείς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Οι βελτιωμένες τους οικονομικές ευκαιρίες και προοπτικές αμβλύνουν την επιθυμία των υπηκόων τους για μετανάστευση προς τις παραδοσιακές χώρες προορισμού, πολλές από τις οποίες χαρακτηρίζονται πλέον από στασιμότητα ή χαμηλούς μόνο ρυθμούς ανάπτυξης. Ταυτόχρονα οι χώρες με αναδυόμενες οικονομίες καθίστανται προορισμοί μετανάστευσης οι ίδιες: σήμερα, οι αναπτυσσόμενες χώρες του κόσμου υποδέχονται τόσους μετανάστες όσους και οι ανεπτυγμένες.

Η Ελλάδα μπορεί να αποκομίσει σημαντικά οφέλη ως προς την ανταγωνιστικότητα, την εξωστρέφεια και την κοινωνική συνοχή, εάν διαμορφώσει αποτελεσματικές πολιτικές σε τρεις βασικούς τομείς που αφορούν τη μετανάστευση. Πρώτον, πρέπει να αναθεωρήσει τη μεταναστευτική της πολιτική για να είναι σε θέση να εκμεταλλευτεί στο μέλλον τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η μετανάστευση και να προσελκύσει τους μετανάστες που θα χρειαστούν για την ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού της και παράλληλα να μεριμνήσει για τα σοβαρά προβλήματα που έχουν προκύψει ως αποτέλεσμα παλαιότερων αποτυχημένων πολιτικών. Πρέπει επίσης να αξιοποιήσει καλύτερα το ανθρώπινο δυναμικό των μεταναστών που βρίσκονται νόμιμα στη χώρα και να διευκολύνει την επιτυχή οικονομική και κοινωνική τους ένταξη, η οποία όχι μόνο συνεπάγεται οικονομικά οφέλη αλλά και θα συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή. Άλλος σημαντικός άξονας πολιτικής είναι η καλύτερη αξιοποίηση των κοινωνικών δικτύων που δημιουργούνται με τη μετανάστευση και προσφέρουν νέες ευκαιρίες για επενδύσεις, εξαγωγές, και μεταφορά γνώσεων και δεξιοτήτων.

3.5.3. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

3.5.3.1. Αναθεώρηση της μεταναστευτικής πολιτικής και διαχείριση της παράνομης μετανάστευσης

Βασικό στοιχείο των μεταναστευτικών ροών προς την Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες είναι ο παράνομος χαρακτήρας τους και η αδυναμία των αρχών να τις ελέγξει. Η νόμιμη μετανάστευση ήταν ελάχιστη σε σχέση με την παράνομη, λόγω των περιοριστικών όρων και δυσβάστακτων, χρονοβόρων γραφειοκρατικών διαδικασιών που προβλέπει ο βασικός πυλώνας της μεταναστευτικής πολιτικής μέχρι και σήμερα, που είναι η μετάκληση εργαζόμενου από εργοδότη (Καβουνίδη, 2012β). Τα προγράμματα νομιμοποίησης μεταναστών του 1998, του 2001 και του 2005 εφαρμόστηκαν ακριβώς για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που προέκυψαν από τις αποτυχίες πολιτικής και συγκεκριμένα τη συσσώρευση πληθυσμού μεταναστών χωρίς άδεια παραμονής.

Σε σχέση με το δημογραφικό, η μεταναστευτική πολιτική θα πρέπει να είναι μέρος ενός ευρύτερου σχεδιασμού για την αγορά εργασίας και να ανταποκρίνεται στην ανάγκη των επιχειρήσεων και εργοδοτών για γρήγορη πρόσβαση με νόμιμο τρόπο στο εργατικό δυναμικό που χρειάζονται, αντίθετα με τη σημερινή διαδικασία της μετάκλησης που

συνήθως απαιτεί 12 με 18 μήνες. Οι προβλέψεις για προσωρινή (εποχική) μετανάστευση πρέπει να μελετηθούν προσεκτικά σε σχέση με τα αποτελέσματα που έχει φέρει η σχετική πολιτική μέχρι σήμερα. Πρέπει βέβαια η μεταναστευτική πολιτική να έχει την ευελιξία για να μπορεί να αναπροσαρμοστεί σε σχέση με νέες προκλήσεις και ευκαιρίες που εμφανίζονται. Ακόμα, ο σχεδιασμός της μεταναστευτικής πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη πολιτικές σε άλλους τομείς που εφάπτονται στη μετανάστευση όπως είναι η εκπαιδευτική πολιτική, η πολιτική εμπορίου και οι διεθνείς σχέσεις. Σημειώνεται σχετικά ότι, αν και αφορούν μικρούς σχετικά αριθμούς ατόμων, έχει εκδηλωθεί αρκετό ενδιαφέρον για τις πρόσφατες ρυθμίσεις που προβλέπουν τη χορήγηση αδειών διαμονής σε ξένους που πραγματοποιούν επενδύσεις που χαρακτηρίζονται στρατηγικές ή που αγοράζουν ακίνητα αξίας άνω των 250.000 ευρώ.

Όπως έχει τονιστεί σε σχέση με τη διαχείριση της παράνομης μετανάστευσης και των συνεπειών της, η Ελλάδα καλείται σήμερα να αντιμετωπίσει σχεδόν μόνη της ένα πρόβλημα που αφορά όλη την Ε.Ε., το οποίο είναι η φύλαξη των εξωτερικών συνόρων της, στα οποία βρίσκεται κατά σύμπτωση η Ελλάδα. Τα τελευταία χρόνια ο έλεγχος των ελληνικών συνόρων έχει βελτιωθεί σημαντικά με τη συνδρομή της υπηρεσίας FRONTEX της Ε.Ε. Έχει επίσης σημειωθεί πρόοδος, με τη συμβολή κοινοτικών πόρων, στη διοργάνωση νέου συστήματος ασύλου και την ίδρυση κέντρων πρώτης υποδοχής. Ωστόσο, οι ανάγκες που προκύπτουν λόγω της γεωγραφικής θέσης της Ελλάδας στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε., όπως π.χ. για υποδομές διεκπεραίωσης αιτήσεων ασύλου, μέριμνα όσων περιμένουν τα αποτελέσματα της διαδικασίας, και δαπάνες επαναπροώθησης μεταναστών χωρίς έγγραφα, απαιτούν πολύ περισσότερους πόρους. Συνεπώς, πρέπει η Ελλάδα να συνεχίζει να πιέζει στους κόλπους της ΕΕ για την εξασφάλιση μεγαλύτερης συνδρομής. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να συνεχίζουν η Ελλάδα και η Ε.Ε. να ασκούν πίεση στην Τουρκία, από την οποία περνούν όλοι σχεδόν οι μετανάστες που εισέρχονται στη χώρα χωρίς έγγραφα, για μεγαλύτερη συμβολή και συνεργασία στον έλεγχο των μεταναστευτικών ροών προς την Ε.Ε.

3.5.3.2. Πολιτικές που αφορούν τους μετανάστες που βρίσκονται στη χώρα

Βασική μέριμνα των πολιτικών πρέπει να είναι η συγκράτηση σε καθεστώς νομιμότητας των μεταναστών που έχουν άδεια διαμονής, εκτός βέβαια εάν επιθυμήσουν να παλιννοστήσουν, και η αποτροπή της επέκτασης σχέσεων ανεπίσημης, αδήλωτης εργασίας που είναι η συνέπεια της απώλειας της νομιμότητας. Η ανανέωση της άδειας διαμονής για εξηρητημένη εργασία απαιτεί σύμβαση εργασίας σε ισχύ και την πραγματοποίηση ελάχιστου αριθμού ημερομισθίων με ασφαλιστικές εισφορές, προϋποθέσεις που όλο και πιο δύσκολο συμπληρώνονται με την οικονομική κρίση που πλήττει τη χώρα. Διακυβεύεται παράλληλα η εξασφάλιση της ανανέωσης των αδειών παραμονής των μελών των οικογενειών τους. Το 2011, μετά από πιέσεις μεταξύ άλλων και του Συνηγόρου του Πολίτη, το Υπ. Εργασίας μείωσε τον απαιτούμενο αριθμό ενσήμων για την ανανέωση της άδειας από 200 σε 120 το έτος, με δυνατότητα εξαγοράς μέχρι το 20% των ενσήμων, όπως και προηγουμένως. Άλλες προτάσεις όμως

του Συνηγόρου του Πολίτη δεν υιοθετήθηκαν, όπως η αλλαγή των προϋποθέσεων για τη μεταβολή της ειδικότητας και του σκοπού της άδειας διαμονής, όπως π.χ. από άδεια για εξηρημένη εργασία σε άδεια για την άσκηση ανεξάρτητης οικονομικής δραστηριότητας.

Θα πρέπει επίσης να διευκολυνθεί η πρόσβαση όσων μεταναστών βρίσκονται για χρόνια στη χώρα νόμιμα, στην άδεια μακρόχρονης διαμονής. Αβεβαιότητες για τις προοπτικές μακροπρόθεσμης διαμονής αποθαρρύνουν την επένδυση χρόνου και χρήματος στην απόκτηση δεξιοτήτων γενικώς και ιδίως εκείνων που «εξαργυρώνονται» μόνο στην αγορά εργασίας της συγκεκριμένης χώρας υποδοχής ("country-specific skills"), όπως η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

Οι πολιτικές θα πρέπει επίσης να στοχεύουν στην καλύτερη αξιοποίηση των προσόντων και δεξιοτήτων που διαθέτουν οι μετανάστες. Οι πρόσφατες ρυθμίσεις για το «άνοιγμα των κλειστών επαγγελματιών» και την άρση εμποδίων στην άσκηση διαφόρων επαγγελματιών ίσως θα έχει θετικές επιπτώσεις στον τομέα αυτό, δημιουργώντας περισσότερες ευκαιρίες αξιοποίησης των προσόντων των μεταναστών. Σίγουρα θα συνέβαλε σημαντικά στην καλύτερη χρήση των προσόντων και δεξιοτήτων τους η μεγαλύτερη επίσημη αναγνώριση των ξένων εκπαιδευτικών πτυχίων και διαπιστευτηρίων που κατέχουν (Sumption, 2013).

Ακόμα, θα πρέπει να αυξηθούν τα κίνητρα για εργοδότες να προσλάβουν το προσωπικό τους επίσημα, με ασφαλιστικές εισφορές, όπως και για τη μεταφορά απασχόλησης από τον ανεπίσημο στον επίσημο τομέα της οικονομίας. Ταυτόχρονα θα πρέπει να ελέγχεται καλύτερα η αγορά εργασίας και να επιβληθούν ποινές σε εργοδότες για την αδήλωτη απασχόληση.

Άλλος σημαντικός τομέας πολιτικής είναι η καταπολέμηση των διακρίσεων και του ρατσισμού που υφίστανται οι μετανάστες, τόσο σε σχέση με την αγορά εργασίας όσο και γενικότερα. Η μεγαλύτερη αποδοχή των μεταναστών και η καλύτερη ένταξή τους στον κοινωνικό ιστό, όπως αναφέρθηκε ήδη, όχι μόνο αποφέρουν οικονομικά οφέλη αλλά και συμβάλλουν στην κοινωνική συνοχή.

Τα παιδιά και οι νέοι μεταναστευτικής προέλευσης αποτελούν πλέον αξιόλογο ποσοστό του νεανικού πληθυσμού της χώρας με συνέπεια η επιτυχής τους ένταξη στο εκπαιδευτικό σύστημα και την αγορά εργασίας να έχει καθοριστική σημασία για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας (Καβουνίδη και Χολέζας, 2013). Το σχολικό έτος 2010-2011 οι μαθητές μεταναστευτικής προέλευσης ήταν το 15% του συνόλου μαθητών νηπιαγωγείου, το 12% των μαθητών δημοτικού, και το 11% των μαθητών γυμνασίου. Στη διεθνή έρευνα PISA (Programme for International Student Assessment) για την εκπαιδευτική επίδοση μαθητών 15 ετών σε χώρες-μέλη του ΟΟΣΑ το 2009, στα ελληνικά σχολεία οι μαθητές μεταναστευτικής προέλευσης, στους οποίους στη συγκεκριμένη έρευνα συμπεριλαμβάνονται μαθητές τόσο αλλογενείς όσο και ομογενείς που γεννήθηκαν στο εξωτερικό, είχαν επίδοση πολύ κατώτερη από εκείνη των γηγενών μαθητών. Χρειάζονται πολιτικές που εξασφαλίζουν τη σχολική τους

επιτυχία και περιορίζουν τη σχολική διαρροή (που είναι άλλωστε ανάμεσα στους πέντε βασικούς στόχους της «Ευρώπης 2020»), όπως με τις τάξεις υποδοχής και τα φροντιστηριακά τμήματα που έχουν λειτουργήσει στα δημόσια σχολεία της χώρας χωρίς να έχουν καλύψει τις σχετικές ανάγκες.

Για τους νέους που έχουν δεσμούς με την Ελλάδα από την παιδική τους ηλικία θα πρέπει να εξασφαλιστεί η δυνατότητα μακρόχρονης διαμονής ή και κτήσης, με προϋποθέσεις, ελληνικής ιθαγένειας. Πολλοί από τους νέους αυτούς δεν γνωρίζουν άλλη πατρίδα και είναι απίθανο να αποχωρήσουν από τη χώρα. Η βεβαιότητα ότι είναι πλήρη μέλη της κοινωνίας όπου έχουν διανύσει όλη τους τη ζωή θα επηρεάσει θετικά τις επενδύσεις που κάνουν τόσο στην εκπαίδευση και την απόκτηση δεξιοτήτων όσο και στη δικτύωσή τους στην ελληνική κοινωνία, περιορίζοντας τάσεις περιθωριοποίησης και ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή.

Όσον αφορά το σύστημα ασύλου, θα πρέπει να συνεχίσουν οι προσπάθειες επιτάχυνσης της διεκπεραίωσης των αιτήσεων, ενώ οι επιτυγχόντες να πρέπει να έχουν πρόσβαση σε άδεια εργασίας. Οι συνθήκες κράτησης και επαναπροώθησης όσων δεν βρίσκονται νόμιμα στη χώρα θα πρέπει να είναι σύμφωνες με το σεβασμό βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όπως αναφέρθηκε ήδη, θα πρέπει να ασκείται συνεχής πίεση στην Ε.Ε. για σημαντική αύξηση των πόρων που διαθέτει για τα προβλήματα που προκύπτουν στα εξωτερικά της σύνορα, όπως για τις υπηρεσίες που χρειάζονται τόσο σε σχέση με το σύστημα ασύλου όσο και σε σχέση με τον πληθυσμό που δεν τεκμηριώνει νόμιμο δικαίωμα παραμονής στη χώρα.

3.5.3.3. Αξιοποίηση των ευκαιριών που προκύπτουν από τις διασυνδέσεις και τα κοινωνικά δίκτυα που συνεπάγεται η μετανάστευση

Με τη μετανάστευση συνδέονται χώρες και τόποι προέλευσης και προορισμού με νέους τρόπους, διαμορφώνοντας νέες ευκαιρίες επιχειρηματικότητας και οικονομικής ανάπτυξης. Οι νέες ευκαιρίες που δημιουργούνται και προσφέρουν σημαντικά οικονομικά οφέλη αφορούν μεταξύ άλλων το εμπόριο, τις επενδύσεις και τη μεταφορά γνώσεων και δεξιοτήτων (Newland and Plaza, 2013).

Έχει διαπιστωθεί ότι το εμπόριο αυξάνεται με την παρουσία μεταναστών. Για παράδειγμα, σε έρευνα για τον εμπορικό αντίκτυπο της παρουσίας μεταναστών στις περιφέρειες της Ισπανίας (Peri and Requena, 2009), τεκμηριώθηκε ότι η αύξηση της πυκνότητας των μεταναστών σε μια περιφέρεια συσχετίζεται με την αύξηση εξαγωγών στις αντίστοιχες χώρες προέλευσης. Εκτιμήθηκε ότι η πρόσφατη μείωση της μετανάστευσης προς την Ισπανία λόγω της οικονομικής ύφεσης θα έχει επίπτωση τη μείωση του ισπανικού εμπορίου και συνεπώς την απώλεια ορισμένων από τα οικονομικά οφέλη που αντλούσε η Ισπανία από την εισροή μεταναστών.

Είναι γνωστή η επιτυχής διείσδυση ελληνικών τραπεζών και εμπορικών επιχειρήσεων στις χώρες αποστολής μεταναστών προς την Ελλάδα όπως είναι η Αλβανία, η Βουλγαρία και η Ρουμανία. Παράλληλα, η παρουσία της ελληνικής διασποράς ανά τον

κόσμο προσφέρει πλεονεκτήματα σε ελληνικές επιχειρήσεις, τα προϊόντα των οποίων καταναλώνουν και συστήνουν οι ομογενείς σε άλλους, δημιουργώντας νέες αγορές για τα ελληνικά προϊόντα ή διευρύνοντας υπάρχουσες αγορές.

Τους τελευταίους αιώνες, η ελληνική διασπορά έχει χρηματοδοτήσει σημαντικά κοινωφελή έργα στη χώρα, όπως σχολεία και ιδρύματα στους τόπους καταγωγής τους. Τις τελευταίες δεκαετίες η ελληνική διασπορά είναι και σημαντική πηγή επενδύσεων στον ιδιωτικό τομέα της ελληνικής οικονομίας. Όχι μόνο επενδύουν οι ίδιοι οι ομογενείς αλλά και ενημερώνουν, επηρεάζουν και κινητοποιούν τα οικονομικά και κοινωνικά τους δίκτυα στις χώρες όπου διαμένουν. Οι πρόσφατες προσπάθειες των ελληνικών αρχών για την κινητοποίηση της διασποράς για την προσέλκυση επενδύσεων στοχεύουν ακριβώς στις διασυνδέσεις που δημιουργούνται με τη μετανάστευση. Ακόμα, όπως ήδη αναφέρθηκε, άλλος τρόπος αξιοποίησης της μετανάστευσης για την προσέλκυση επενδύσεων είναι η χορήγηση μεταναστευτικής βίζας σε (μη ομογενείς) υπηκόους τρίτων χωρών, πολιτική που υιοθετήθηκε πρόσφατα.

Ακόμα, η μετανάστευση συμβάλλει στη μεταφορά πολύτιμων γνώσεων και δεξιοτήτων, που μπορούν να προσφέρουν σημαντικά πλεονεκτήματα στη χώρα. Το νέο κύμα μετανάστευσης των Ελλήνων που διαμορφώνεται σήμερα λόγω της οικονομικής κρίσης φαίνεται να συμπεριλαμβάνει πολλούς νέους με υψηλά εκπαιδευτικά προσόντα και έχουν συζητηθεί οι αρνητικές πλευρές της διαρροής επιστημονικού δυναμικού (Λαμπριανίδης, 2011). Πρέπει να ληφθούν όμως υπόψη και τα πλεονεκτήματα που αποκομίζει η χώρα εφόσον οι νέοι που μετακινούνται αποκτούν σημαντικές επαφές, εμπειρίες, γνώσεις και δεξιότητες που μπορούν να ωφελούν τη χώρα όπως με την έναρξη ή την ενίσχυση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, την εκπαίδευση και την προώθηση ομογενών και τη μεταφορά γνώσεων και δεξιοτήτων (Newland and Plaza 2013).

Η αποτελεσματική αξιοποίηση των νέων οικονομικών ευκαιριών που προκύπτουν με τη μετανάστευση προωθεί βέβαια άμεσα τον στόχο της μεγαλύτερης εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας. Η καλύτερη αξιοποίηση των ευκαιριών αυτών μπορεί να επιτευχθεί μεταξύ άλλων με τη βελτίωση του συντονισμού των σχετικών υπηρεσιών που στεγάζονται σε διάφορα υπουργεία της χώρας, όπως το Υπουργείο Εξωτερικών και το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, και άλλων φορέων όπως είναι τα εμπορικά επιμελητήρια. Χρειάζονται νέες, σύγχρονες μέθοδοι επικοινωνίας με τη διασπορά με στόχο την ενίσχυση της εμπιστοσύνης και τη μεγαλύτερη διάχυση πληροφοριών όπως για ευκαιρίες συμπράξεων. Πρέπει να διαμορφωθούν πολιτικές οι οποίες θα άρουν τα γραφειοκρατικά και άλλα εμπόδια και θα διευκολύνουν την ενασχόληση και την εμπλοκή της διασποράς και των μεταναστευτικών κοινοτήτων σε επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, επενδύσεις και ανταλλαγές γνώσεων και δεξιοτήτων είτε μέσω πανεπιστημίων, επιστημονικών φορέων ή ιδιωτικών επιχειρήσεων. Κοντολογίς, πρέπει να αξιοποιηθούν οι διασυνδέσεις που δημιουργούνται με τη μετανάστευση ως σημαντικός μοχλός ανάπτυξης.

3.5.4. Συμπεράσματα

Σε ένα παγκοσμιοποιημένο πλέον περιβάλλον, η μετανάστευση προσφέρει πολλές ευκαιρίες και πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής στρατηγικής για την ανάπτυξη τις επόμενες δεκαετίες. Μέχρι στιγμής, οι ελληνικές πολιτικές απέτυχαν να την εκμεταλλευτούν κατάλληλα, προς όφελος της χώρας.

Πρέπει να διαμορφωθεί μια “forward-looking”, “proactive” μεταναστευτική πολιτική που να έχει την απαραίτητη ευελιξία για τη συνεχή προσαρμογή της στα νέα δεδομένα της διεθνούς και της εγχώριας αγοράς εργασίας και την άμεση ανταπόκριση στις ευκαιρίες που εμφανίζονται. Παράλληλα, πρέπει να διαχειριστεί τα προβλήματα που έχουν προκύψει από παλαιότερες αποτυχίες πολιτικής, πιέζοντας για μεγαλύτερη συμβολή της Ε.Ε. στις υποδομές και τους πόρους που χρειάζονται λόγω της θέσης της Ελλάδας στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε., όπως για τη φύλαξη συνόρων, το σύστημα ασύλου και την προσωρινή φροντίδα του πληθυσμού που δεν τεκμηριώνει δικαίωμα παραμονής.

Πρέπει ακόμα να αξιοποιηθούν καλύτερα τα προσόντα και οι δεξιότητες που διαθέτουν οι μετανάστες που βρίσκονται στη χώρα νόμιμα και ταυτόχρονα να διασαφηνιστούν οι προοπτικές μακρόχρονης διαμονής, ώστε να ενθαρρύνονται οι επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο και στην ενίσχυση των κοινωνικών συνδέσεων στις τοπικές κοινωνίες τους. Πρέπει να εξασφαλιστεί η επιτυχής εκπαιδευτική διαδρομή και οικονομική και κοινωνική ένταξη των παιδιών και νέων μεταναστευτικής προέλευσης που αποτελούν πλέον αξιόλογο ποσοστό του νεανικού πληθυσμού της χώρας. Η ομαλή τους ένταξη θα συμβάλλει σημαντικά στην κοινωνική συνοχή.

Τέλος, θα πρέπει να μεγιστοποιηθούν τα οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από τις διασυνδέσεις και κοινωνικά δίκτυα που συνεπάγεται η μετανάστευση. Σημαντικές ευκαιρίες προς αξιοποίηση εμφανίζονται στους τομείς του εμπορίου, των επενδύσεων, και της μεταφοράς γνώσεων και δεξιοτήτων. Όπως έχει σημειωθεί (OECD, 2009), οι χώρες οι οποίες την εποχή της οικονομικής ύφεσης σχεδιάζουν μεταναστευτικές πολιτικές που ανταποκρίνονται αποτελεσματικά στις ανάγκες της αγοράς εργασίας και που εξασφαλίζουν την επιτυχή ένταξη των μεταναστών και των παιδιών τους, θα βρίσκονται σε πλεονεκτική θέση κατά την ανάκαμψη για να αξιοποιήσουν τη μετανάστευση και τις δεξιότητες των μεταναστών που βρίσκονται ήδη στις χώρες τους, και να προωθήσουν την οικονομική ανάπτυξη. Είναι μεγάλη η πρόκληση και μεγάλο το διακύβευμα.

4. Κλαδική Διάσταση της Αναπτυξιακής Στρατηγικής

Η κλαδική διάσταση του αναπτυξιακού Οράματος θεωρείται σημαντική, αφού η εστίαση σε επιλεγμένους κλάδους και οικονομικές δραστηριότητες μπορεί να βοηθήσει στην αξιοποίηση των ιδιαίτερων συγκριτικών και δυναμικών πλεονεκτημάτων, τη στήριξη και την ανάδειξη σχετικών αναγκών, τη διαμόρφωση προτεραιοτήτων και τον προγραμματισμό δράσεων, σε σύνδεση με τις συνιστώσες της στρατηγικής στόχευσης. Επίσης, θα εμπλουτίσει και θα συμβάλει στην αποδοτικότερη εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, ως προς την αντιμετώπιση στρεβλώσεων και παθογενειών σε συγκεκριμένες αγορές. Η επιλογή των κλάδων βασίζεται στην οικονομική τους σημασία, ως προς το σχετικό μέγεθος του ΑΕΠ και της απασχόλησης, τις προοπτικές βιώσιμης και εξωστρεφούς ανάπτυξής τους, ως προς την παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών-υπηρεσιών, τις δυνατότητες αξιοποίησης ανεκμετάλλευτων πόρων και παραγωγικού δυναμικού, καθώς και στο μέγεθος της επιρροής τους προς τους υπόλοιπους κλάδους και συμπλέγματα δραστηριοτήτων. Οι κλάδοι/τομείς που αναλύονται είναι: γεωργία-αλιεία-κτηνοτροφία, μεταποιητική βιομηχανία, ενέργεια, κατασκευές και διαχείριση ακονητής περιουσίας, μεταφορές, τουρισμός και πληροφορική-τηλεπικοινωνίες. Ωστόσο, σημειώνεται και ο κρίσιμος ρόλος άλλων δραστηριοτήτων που δύνανται να ενισχύσουν τη συμβολή των υπό εξέταση κλάδων, όπως της εκπαίδευσης, υπηρεσιών διοίκησης και χρηματοδότησης, της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη δικτύωση δυναμικών κλάδων και συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων, ώστε να καλλιεργηθούν συνέργειες και να ενισχυθούν οι οικονομίες συγκέντρωσης, η αποδοτικότερη κατανομή των πόρων και οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις των προτεινόμενων δράσεων.

συνέργειες και να ενισχυθούν οι οικονομίες συγκέντρωσης, η αποδοτικότερη κατανομή των πόρων και οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις των προτεινόμενων δράσεων.

4.1. Γεωργία-Αλιεία-Κτηνοτροφία

4.1.1. Γεωργία

4.1.1.1. Περιγραφή υφιστάμενης κατάστασης

Ο αγροτικός τομέας είναι εξαιρετικά σημαντικός για την Ελλάδα τόσο από οικονομικής όσο και από κοινωνικής άποψης. Η ελληνική γεωργία καλείται να βρει τη θέση της μέσα σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο οικονομικό περιβάλλον. Η απελευθέρωση των αγορών, ο έντονος διεθνής ανταγωνισμός, οι τεχνολογικές εξελίξεις, η αλλαγή των προτύπων διαβίωσης και επομένως της ζήτησης ασκούν ισχυρές πιέσεις τις οποίες η χώρα θα πρέπει να διαχειριστεί με επιτυχία προκειμένου η γεωργία να αποτελέσει μοχλό ανάπτυξης. Πέραν όμως της οικονομικής σημασίας της γεωργίας, τα τελευταία έτη έχει γίνει εμφανής η συνεισφορά της σε πολλαπλά επίπεδα και έχει αναγνωριστεί η «πολυλειτουργικότητά» της. Σε κοινωνικό επίπεδο η ανάπτυξη της γεωργίας συμβάλλει

στη συγκράτηση του πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές αλλά και σε μειονεκτικές περιοχές (ορεινές και νησιωτικές). Σε περιβαλλοντικό επίπεδο η «πράσινη» γεωργία, όπως στηρίζεται και μέσα από τη νέα Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) ή αλλιώς οι ορθές καλλιεργητικές πρακτικές έχουν θετικές επιπτώσεις στην ποιότητα του εδάφους, στη βιοποικιλότητα, και στο οικοσύστημα. Μελέτη καταγραφής της κατάστασης των φυτογενετικών πόρων στην Ελλάδα διαπίστωσε ότι ντόπιες και παραδοσιακές ποικιλίες είτε χάνονται είτε εκφυλίζονται κυρίως εξαιτίας της αλλαγής χρήσης γης και της εγκατάλειψης της γεωργίας (Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, 2006 & 2008). Φυσικά δεν θα πρέπει να παραγνωρίζουμε τον παλαιότερο και σημαντικότερο, αλλά όχι και τον μόνο όπως τονίστηκε, ρόλο της γεωργίας που είναι η επισιτιστική ασφάλεια, η ανάγκη για επαρκή και ασφαλή τρόφιμα.

Στην Ελλάδα η αγροτική παραγωγή αντιπροσωπεύει το 3,5% του ΑΕΠ της χώρας, ενώ ο κοινοτικός μέσος όρος της ΕΕ-27 είναι μικρότερος του 3%. Η καλλιεργήσιμη έκταση φτάνει περίπου το 30% της συνολικής έκτασης της χώρας. Το 51% των αγροτικών εκμεταλλεύσεων είναι μικρότερο των 20 στρεμμάτων, ενώ μόλις το 1% είναι μεγαλύτερο των 1.000 στρεμμάτων. Επιπλέον, το 44% της καλλιεργήσιμης γης βρίσκεται σε ορεινές και ημιορεινές περιοχές. Σύμφωνα με την απογραφή γεωργίας-κτηνοτροφίας της ΕΛΣΤΑΤ για το έτος 2009, το 80% των εκμεταλλεύσεων είναι αμιγώς γεωργικές, το 18% είναι μεικτές και το 2% είναι αμιγώς κτηνοτροφικές. Η αξία παραγωγής της ελληνικής γεωργίας εκτιμάται ότι ξεπέρασε τα €7 δισ. (σε τρέχουσες τιμές παραγωγού) για το 2012 (European Commission, 2013c) ελαφρά μειωμένη (κατά 1%) σε σχέση με το 2011 αλλά σημαντικά αυξημένη σε σχέση με το 2009 κατά 15%. Η γεωργία ιστορικά υπήρξε ένας από τους πυλώνες της ελληνικής οικονομίας και ανάπτυξης τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Συμβάλλει σημαντικά τόσο στη βιώσιμη αγροτική και περιβαλλοντική ανάπτυξη όσο και στην ενίσχυση άλλων κλάδων όπως της βιομηχανίας τροφίμων και του τουρισμού.

4.1.1.2. Στόχευση

Οι κύριοι στόχοι του τομέα της γεωργίας, όπως και των περισσότερων κλάδων, είναι η ενίσχυση των πυλώνων ανάπτυξης. Οι βασικοί πυλώνες ανάπτυξης είναι η ανταγωνιστικότητα και η εξωστρέφεια. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι δύο αυτοί στόχοι είναι στενά συνδεδεμένοι και η επίτευξη του ενός συμβάλλει σημαντικά στην πορεία για την επίτευξη του άλλου. Προκειμένου να επιτευχθούν οι κεντρικοί στόχοι, θεωρείται απαραίτητο να τεθούν επιμέρους στόχοι.

Βελτίωση ανταγωνιστικότητας

- *Παραγωγή προϊόντων υψηλής ποιότητας:* Καθώς οι παραγωγικές δυνατότητες της χώρας και οι ιδιαιτερότητες των αγροτικών εκμεταλλεύσεων (μικρός και κατακερματισμένος κλήρος) δεν επιτρέπουν να δοθεί έμφαση στον μεγάλο όγκο παραγωγής σε χαμηλές τιμές, είναι σημαντικό να επικεντρωθεί η παραγωγή σε προϊόντα υψηλής ποιότητας και υψηλής προστιθέμενης αξίας. Η ζήτηση για υψηλής

ποιότητας, συσκευασμένα και πιστοποιημένα προϊόντα φαίνεται να αυξάνεται συνεχώς, καθώς οι καταναλωτές στρέφονται προς ένα πιο υγιεινό τρόπο διατροφής. Πιο συγκεκριμένα, για τα βιολογικά προϊόντα (τα οποία αποτελούν μία σημαντική κατηγορία των γεωργικών προϊόντων υψηλής ποιότητας), η αγορά τους θεωρείται μία από τις πιο δυναμικές και ταχύρρυθμα εξελισσόμενες, έχοντας αυξηθεί από το 2000 έως το 2010 κατά 228%, ενώ αναμένεται να ξεπεράσει τα €66 δις το 2015 (Sahorta, 2012). Επιπλέον, η Ελλάδα κατέχει σημαντική θέση στην ευρωπαϊκή αλλά και στην παγκόσμια αγορά βιολογικών εσπεριδοειδών, σταφυλιών και ελιάς.

- *Βελτίωση σύνθεσης αγροτικού πληθυσμού:* Το γερασμένο εργατικό δυναμικό - για το 2010 εκτιμάται ότι το 33% των παραγωγών είχαν ηλικία μεγαλύτερη των 64 ετών- και η έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης περιορίζουν τις δυνατότητες ανάληψης πρωτοβουλιών και καινοτομιών και διαφοροποίησης των αγροτικών δραστηριοτήτων, ώστε αυτές να καταστούν πιο ανταγωνιστικές. Η ηλικιακή ανανέωση του ανθρώπινου δυναμικού σε συνδυασμό με την απαραίτητη κατάρτιση και επιμόρφωση θα συμβάλλει ουσιαστικά στο να καταστεί η ελληνική γεωργία περισσότερο ανταγωνιστική.
- *Βελτίωση των συνθηκών εμπορίας:* Η βελτίωση των συνθηκών εμπορίας, ιδιαίτερα μέσα από την καθετοποίηση της παραγωγής, θα συμβάλλει στην αύξηση του αγροτικού εισοδήματος, προσελκύοντας έτσι περισσότερο ανθρώπινο δυναμικό με υψηλότερο και καλύτερο ανθρώπινο κεφάλαιο (μόρφωση, δεξιότητες, κατάρτιση κ.ά.), θα οδηγήσει σε μείωση των τιμών που απολαμβάνει ο τελικός καταναλωτής, καθώς θα εξαλειφθεί ένα μεγάλο μέρος από τους μεσάζοντες, και θα υπάρχει καλύτερη πληροφόρηση κατά μήκος της εφοδιαστικής αλυσίδας ώστε να περιοριστεί το φαινόμενο είτε να μένουν οι σοδειές στα χωράφια και στα δέντρα, είτε να υπάρχουν ελλείψεις στην αγορά.
- *Ενίσχυση της καινοτομίας:* Η καινοτομία αποτελεί για όλους τους τομείς μοχλό ανάπτυξης. Στη γεωργία η καινοτομία, σε συνδυασμό με την τεχνολογία, την έρευνα και την εκπαίδευση, είτε αφορά τη σποροπαραγωγή, είτε νέες καλλιέργειες, είτε την περαιτέρω επεξεργασία των προϊόντων, μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας. Ιδιαίτερα καθώς ο ανταγωνισμός γίνεται όλο και πιο έντονος, τα καταναλωτικά πρότυπα αλλάζουν συνεχώς και το οικονομικό περιβάλλον μεταβάλλεται διαρκώς, η έμφαση στην καινοτομία δεν είναι μόνο επιθυμητή αλλά και αναγκαία.

Ενίσχυση εξωστρέφειας

- *Έμφαση σε δυναμικά προϊόντα:* Η Ελλάδα έχει στρατηγικά συγκριτικά πλεονεκτήματα σε μία σειρά από γεωργικά προϊόντα τα οποία επιπλέον παρουσιάζουν αυξημένη ζήτηση διεθνώς. Τέτοια προϊόντα είναι:⁶⁴ πορτοκάλια, μανταρίνια, σταφύλια

⁶⁴ Για την τεκμηρίωση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων των προϊόντων που αναφέρονται δείτε «Το αναπτυξιακό όραμα για την Ελλάδα του 2020: Προβλέψεις, προϋποθέσεις ανάπτυξης και μηχανισμοί χρηματοδότησης» πρώτο παραδοτέο, ΚΕΠΕ, Αύγουστος 2013.

(νωπά και αποξηραμένα), ροδάκινα, φράουλες, ακτινίδια, πιπεριές, αγγούρια, σπαράγγια, σκληρό σιτάρι, ρύζι, βαμβάκι και καπνός. Θα συμβάλλει θετικά στην αύξηση των εξαγωγών να δοθεί έμφαση στην παραγωγή των προϊόντων αυτών με βάση αυστηρούς κανόνες και πρότυπα παραγωγής και συσκευασίας.

- *Έμφαση σε δυναμικές αγορές:* Οι βασικοί εξαγωγικοί προορισμοί⁶⁵ των ελληνικών προϊόντων χωρίζονται γεωγραφικά στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Ανάμεσα στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης πρωτοστατεί η Γερμανία και ακολουθούν χώρες όπως η Ολλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και η Ιταλία. Παρά το γεγονός ότι στις χώρες αυτές καταλήγει το μεγαλύτερο μέρος των ελληνικών εξαγωγών, η διείσδυση των ελληνικών προϊόντων στις χώρες αυτές φαίνεται να είναι μικρή. Από την άλλη πλευρά, ανάμεσα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης που αποτελούν προορισμούς για τα ελληνικά προϊόντα ξεχωρίζουν η Ρωσία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Πολωνία και η Ουκρανία. Στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης φαίνεται να έχουν πολύ μεγαλύτερη διείσδυση τα ελληνικά προϊόντα. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, ενώ οι αγορές της Δυτικής Ευρώπης είναι ώριμες και στις περισσότερες περιπτώσεις αυξάνονται με μικρούς ρυθμούς, αντίθετα οι αγορές της Ανατολικής Ευρώπης αυξάνονται με εξαιρετικά ταχείς ρυθμούς. Είναι σημαντικό επομένως να καταρτιστεί ένα ολοκληρωμένο σχέδιο ενίσχυσης των εξαγωγών, να αναγνωριστούν οι ιδιαιτερότητες της κάθε αγοράς καθώς και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ζήτησης σε κάθε μία από αυτές τις αγορές, ώστε να μπορέσει η χώρα να ανταποκριθεί καλύτερα και να βελτιώσει τη θέση της.

- *Ενίσχυση της αναγνωρισιμότητας των ελληνικών προϊόντων:* Η προβολή των ελληνικών προϊόντων διεθνώς και η ενίσχυση της αναγνωρισιμότητάς τους και της εικόνας ότι πρόκειται για προϊόντα ποιοτικά, ασφαλή και υψηλής διατροφικής αξίας, αναμένεται να συμβάλλει ουσιαστικά τόσο στην αύξηση των εξαγωγών, όσο και στην αύξηση των τιμών τους.

4.1.1.3. Προτάσεις πολιτικής

Η ελληνική γεωργία έχει γίνει εμφανές ότι είναι ένας τομέας εξαιρετικά σημαντικός, δυναμικός, με ισχυρά συγκριτικά πλεονεκτήματα και κατά συνέπεια με προοπτικές ανάπτυξης. Στη συνέχεια περιγράφονται μία σειρά από δράσεις με τις οποίες η γεωργία αναμένεται να συμβάλλει στο αναπτυξιακό Όραμα. Η πρώτη σειρά δράσεων αφορά στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, ενώ η δεύτερη στην ενίσχυση της εξωστρέφειας. Επίσης αναφέρονται, αν είναι διαθέσιμες, οι δυνατότητες χρηματοδότησης της κάθε δράσης από τη νέα ΚΑΠ (Κοινή Αγροτική Πολιτική) 2014-2020. Οι δράσεις έχουν ιεραρχηθεί ανάλογα με την αναμενόμενη συνεισφορά τους αλλά και τη δυνατότητα άμεσης εφαρμογής τους. Θα πρέπει βέβαια να τονιστεί ότι όλες ουσιαστικά δρουν συνεργατικά και πως η μεμονωμένη εφαρμογή τους δεν θα φέρει τα αναμενόμενα

⁶⁵ Για την τεκμηρίωση της επιλογής των αγορών στόχων που αναφέρονται δείτε «Το αναπτυξιακό Όραμα για την Ελλάδα του 2020: Προβλέψεις, προϋποθέσεις ανάπτυξης και μηχανισμοί χρηματοδότησης» πρώτο παραδοτέο, ΚΕΠΕ, Αύγουστος 2013.

αποτελέσματα. Περισσότερο από ποτέ είναι επιτακτική η ανάγκη δημιουργίας ενός στρατηγικού επιχειρησιακού σχεδίου με μακροχρόνιο ορίζοντα και ενδιάμεσους στόχους, η επίτευξη των οποίων θα πρέπει να παρακολουθείται ώστε να εξασφαλιστεί η επιτυχής εφαρμογή του.

Ανταγωνιστικότητα:

Χρηματοδότηση: Η μείωση της ρευστότητας που παρατηρείται γενικότερα στην οικονομία και οι δυσκολίες χρηματοδότησης των παραγωγών καθιστούν εξαιρετικά δύσκολο για τους παραγωγούς να παράγουν την επιθυμητή ποσότητα αλλά και να έχουν τα προϊόντα τους τα επιθυμητά χαρακτηριστικά (ποιότητα, πρωιμότητα κ.ά.). Η διευκόλυνση της χρηματοδότησης, ιδιαίτερα των εξωστρεφών επιχειρήσεων του τομέα, θα συμβάλλει σημαντικά τόσο στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όσο και της εξωστρέφειας.

Ενθάρρυνση της δημιουργίας ομάδων/οργανώσεων παραγωγών: Οι συνεταιρισμοί και οι ενώσεις συνεταιρισμών με τον τρόπο και τη λογική που λειτουργούσαν ως τώρα δεν μπορούν να συνεχίσουν να υπάρχουν. Η δημιουργία λειτουργικών ομάδων/οργανώσεων παραγωγών μπορεί να συνεισφέρει τόσο στην αντιμετώπιση προβλημάτων όπως ο κατακερματισμός του κλήρου όσο και στην εκμετάλλευση οικονομιών κλίμακας και στην αύξηση της διαπραγματευτικής δύναμης των παραγωγών. Οι ομάδες παραγωγών μπορούν να συμβάλλουν στην καθετοποίηση της παραγωγής, εξαλείφοντας πολλούς από τους ενδιάμεσους κρίκους της εφοδιαστικής αλυσίδας, έτσι ώστε να απολαμβάνουν μεγαλύτερες τιμές οι παραγωγοί και μικρότερες τιμές οι καταναλωτές αλλά και να γίνεται καλύτερη διάχυση της πληροφόρησης. Η νέα ΚΑΠ μέσω των μέτρων αγροτικής ανάπτυξης προβλέπει την υποστήριξη της δημιουργίας ομάδων/οργανώσεων παραγωγών που θα λειτουργούν με βάση επιχειρηματικό σχέδιο και θα ορίζονται ως μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Τεχνική και διοικητική υποστήριξη: Ο ρόλος του αγρότη αλλάζει, ο παραδοσιακός αγρότης μεταβάλλεται σε αγρότη-επιχειρηματία. Υπάρχει ανάγκη στήριξης αυτής της μεταβολής, μέσω επαγγελματικής κατάρτισης αλλά και τεχνικής και διοικητικής υποστήριξης. Η νέα ΚΑΠ προβλέπει έναν κατάλογο θεμάτων για τα οποία τα κράτη-μέλη θα πρέπει να παρέχουν συμβουλές στους αγρότες. Επίσης στα πλαίσια του Β' Πυλώνα της ΚΑΠ που αφορά στην αγροτική ανάπτυξη προβλέπεται η ενίσχυση των μέτρων υπέρ της παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών σε γεωργικές εκμεταλλεύσεις οι οποίες θα σχετίζονται με τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής, την προσαρμογή σε αυτήν, τις περιβαλλοντικές προκλήσεις, την οικονομική ανάπτυξη και την κατάρτιση.

Βελτίωση σύνθεσης του αγροτικού πληθυσμού: Η ανανέωση του αγροτικού πληθυσμού θα συμβάλλει σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση και όχι μόνο. Νέοι άνθρωποι σημαίνουν νέες ιδέες, καινοτομία και νέα δυναμική. Η νέα ΚΑΠ μπορεί να συνδράμει ουσιαστικά στην προσέλκυση νέων ανθρώπων στον αγροτικό τομέα, τόσο μέσω των άμεσων ενισχύσεων που θα χορηγούνται σε νεοεισερχόμενους στο επάγγελμα αγρότες

όσο και μέσω των μέτρων αγροτικής ανάπτυξης που περιλαμβάνουν επιχορηγήσεις για την εκκίνηση επιχειρήσεων, επενδύσεις σε πάγια περιουσιακά στοιχεία, κατάρτιση και συμβουλευτικές υπηρεσίες για τους νέους αγρότες.

Καθορισμός χρήσης γης: Είναι σημαντικό να καθοριστούν οι χρήσεις γης ώστε να αναγνωριστούν εκείνες οι περιοχές που προορίζονται για γεωργική εκμετάλλευση. Στη συνέχεια, θα πρέπει να καθοριστούν ζώνες καλλιέργειας, δηλαδή προτεινόμενες καλλιέργειες με βάση τις κλιματολογικές συνθήκες, το έδαφος και το νερό κάθε περιοχής αλλά και με βάση οικονομικά κριτήρια όπως το κόστος παραγωγής και η εμπορευσιμότητα παραγόμενου προϊόντος.

Σύνδεση με έρευνα αιχμής: Στην Ελλάδα υπάρχουν εξαιρετικά γεωπονικά πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα που προάγουν την έρευνα και την επιστήμη σε παγκόσμιο επίπεδο. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα να βρίσκονται σε άμεση επαφή με την παραγωγή και όχι να είναι αποκομμένα από αυτή, ώστε να γίνεται καλύτερη διάχυση των αποτελεσμάτων της έρευνας αλλά και να προσανατολίζεται η έρευνα στις ανάγκες της παραγωγής. Τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα μπορούν και πρέπει να συνδράμουν ουσιαστικά είτε στην εισαγωγή νέων καινοτόμων ιδεών (σε επίπεδο νέων προϊόντων ή νέων μεθόδων παραγωγής κ.ά.) είτε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι αγρότες και εν γένει η αγροτική παραγωγή. Η νέα ΚΑΠ στα πλαίσια των μέτρων αγροτικής ανάπτυξης προβλέπει η σχεδιαζόμενη ευρωπαϊκή σύμπραξη καινοτομίας για τη γεωργική παραγωγικότητα και αειφορία να προωθήσει την αποδοτική χρήση πόρων, την παραγωγικότητα, τις χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και την ανάπτυξη γεωργίας και δασοκομίας φιλικών προς το περιβάλλον μέσω μεγαλύτερης διασύνδεσης μεταξύ γεωργίας και έρευνας ώστε να επιταχυνθεί η μεταφορά τεχνολογίας και τεχνογνωσίας στους αγρότες.

Δημιουργία τράπεζας γενετικού υλικού & έμφαση στην παραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού: Η Ελλάδα παρουσιάζει μεγάλη βιοποικιλότητα και είναι αναγκαία η διατήρηση, ταυτοποίηση και ο χαρακτηρισμός του υπάρχοντος γενετικού υλικού ώστε να διατηρηθούν οι εγχώριες ποικιλίες, να βελτιωθούν και να προωθηθούν. Επιπλέον είναι σημαντικό να αναπτυχθεί και να εκσυγχρονισθεί η παραγωγή πολλαπλασιαστικού υλικού. Πάνω από το 90% των αναγκών σε σπόρο για τα κηπευτικά φυτά και για ορισμένα φυτά μεγάλης καλλιέργειας καλύπτονται από εισαγωγές. Τα αίτια της κατάστασης αυτής, μεταξύ των άλλων, είναι η όχι καλή οργάνωση των ελληνικών σποροπαραγωγικών επιχειρήσεων, η έλλειψη εγχώριων ποικιλιών ανταγωνιστικών προς τις ξένες εισαγόμενες (κυρίως γιατί δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς οι εγχώριες ποικιλίες), οι μεγάλες ποσότητες σπόρου που απαιτούνται και οι υψηλές απαιτήσεις σε έρευνα. Η ανάπτυξη του τομέα αυτού θα συμβάλει σημαντικά στη μείωση του κόστους των εισροών αλλά και στη δημιουργία ποικιλιών που θα είναι καλύτερα προσαρμοσμένες στις ιδιαίτερες εδαφοκλιματικές απαιτήσεις της χώρας. Έμφαση θα πρέπει να δοθεί στον εκσυγχρονισμό των φυτωρίων και στους φυτοϋγειονομικούς έλεγχους.

Εξωστρέφεια:

Αναγνώριση δυναμικών προϊόντων και αγορών: Στην παρούσα μελέτη παρουσιάστηκαν ορισμένα δυναμικά προϊόντα και οι αγορές τους. Χρειάζεται ωστόσο περαιτέρω διερεύνηση, ώστε να εντοπιστούν εκείνα τα προϊόντα που παρουσιάζουν δυναμική ως προς τις εξαγωγές τους και από την άλλη πλευρά να μελετηθούν οι εξαγωγικοί προορισμοί-στόχοι για κάθε προϊόν. Κάθε αγορά έχει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και τις ιδιαίτερες ανάγκες που έρχονται να καλύψουν τα προϊόντα. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε αυτά τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες, ώστε να προσαρμόσουμε την παραγωγή μας σε αυτά. Είναι σημαντικό να μπορέσουμε να εκμεταλλευτούμε τα πλεονεκτήματα που έχουμε σε σχέση με άλλες ανταγωνίστριες χώρες αλλά και να αντιμετωπίσουμε επιτυχώς τα μειονεκτήματα που μπορεί να υπάρχουν. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας θα μπορούσε να ζητηθεί η συνεργασία των πανεπιστημίων και των ερευνητικών κέντρων καθώς και των Οικονομικών και Εμπορικών Γραφείων των Πρεσβειών μας. Ειδικά οι τελευταίες θα μπορούσαν με συνεχείς μελέτες να προσφέρουν μία ολοκληρωμένη εικόνα της αγοράς στην οποία δραστηριοποιούνται και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, της πορείας των ελληνικών προϊόντων στη συγκεκριμένη αγορά, της εικόνας που υπάρχει για τα ελληνικά προϊόντα, των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν καθώς και του ανταγωνισμού.

Ενίσχυση της αναγνωρισιμότητας / Δημιουργία ισχυρού "brand-name": Τα ελληνικά προϊόντα θα πρέπει να γίνουν συνώνυμα της υψηλής ποιότητας και να αναγνωρίζονται διεθνώς. Η διεθνής αναγνωρισιμότητα θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από: τη δημιουργία εθνικής καμπάνιας για την προώθηση των ελληνικών προϊόντων στις ξένες αγορές, συμμετοχή σε διεθνής εκθέσεις, αλλά και αυστηρούς κανόνες στην παραγωγή καθώς και αυστηρούς ελέγχους, ώστε να εξασφαλιστεί η υψηλή ποιότητα. Θα πρέπει να επενδύσουμε στη δημιουργία συνείδησης στον καταναλωτή του εξωτερικού ότι ελληνικό προϊόν σημαίνει ασφαλές, γευστικό, αυθεντικό, παραδοσιακό προϊόν υψηλής διατροφικής και πολιτισμικής αξίας.

Εκμετάλλευση ποιοτικών σημάτων: Η χώρα μας έχει κατοχυρώσει πάνω από 85 προϊόντα ως ΠΟΠ (Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης) και ΠΓΕ (Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης). Συνδυαστικά με την παραπάνω δράση της αναγνωρισιμότητας, η Ελλάδα θα πρέπει να εκμεταλλευτεί σε μεγαλύτερο βαθμό τα ποιοτικά σήματα που αναγνωρίζονται από την ΕΕ, να ενισχύσει τον κατάλογο των προϊόντων ΠΟΠ και ΠΓΕ και, με βάση ένα συντονισμένο και ολοκληρωμένο σχέδιο, να εκμεταλλευτεί τα νέα ποιοτικά σήματα που αφορούν παραδοσιακά προϊόντα, προϊόντα ορεινής οικονομίας και νησιωτικής παραγωγής.

Κάλυψη εσωτερικών αναγκών: Υπάρχουν προϊόντα που, ενώ παράγονται στην Ελλάδα, η παραγωγή τους δεν επαρκεί για να καλύψει την εγχώρια ζήτηση. Θα πρέπει να αναγνωρίσουμε αυτά τα προϊόντα καθώς και τους λόγους για τους οποίους δημιουργούνται κενά στην αγορά, ώστε να δοθεί έμφαση προκειμένου να καλυφθούν οι εσωτερικές ανάγκες της χώρας και να μειωθούν οι εισαγωγές.

Ο αγροτικός τομέας στην Ελλάδα για πολλά χρόνια κρίθηκε ότι ήταν δευτερεύουσας σημασίας και έπρεπε να συρρικνωθεί. Σήμερα θεωρείται ότι είναι από τους σημαντικότερους και πιο δυναμικούς τομείς σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Ελλάδα έχει πολλά πλεονεκτήματα τα οποία οφείλει να εκμεταλλευτεί αλλά και πολλά μειονεκτήματα τα οποία πρέπει να αντιμετωπίσει, καθώς και αγκυλώσεις του παρελθόντος από τις οποίες πρέπει να απαλλαγεί. Η υγιής και βιώσιμη ανάπτυξη του αγροτικού τομέα πάνω σε γερά θεμέλια μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην πορεία της χώρας προς την ανάκαμψη και την ανάπτυξη αλλά και στην αντιμετώπιση ενός από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα, της ανεργίας. Η ανάγκη για τον σχεδιασμό αλλά και την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου και μακρόπνοου σχεδίου ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας είναι πιο επιτακτική από ποτέ.

4.1.2. Αλιεία

4.1.2.1. Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Η αλιεία περιλαμβάνει τη συλλεκτική αλιεία, τις υδατοκαλλιέργειες και τη μεταποιητική βιομηχανία αλιευμάτων. Στην Ελλάδα αποτελεί έναν οικονομικό κλάδο που, αν και έχει μικρή συμμετοχή στο ΑΕΠ της χώρας (περίπου 0,60%), έχει υψηλή διατροφική αξία, κοινωνική σημασία και το σημαντικότερο εμπορική αξία δεδομένου του μεγάλου βαθμού εξωστρέφειας του κλάδου. Συγκριτικά η αλιεία συμμετέχει στο ΑΕΠ των ΕΕ-27 μόνο 0,25%.⁶⁶ Τα ιχθυηρά αποτελούν σημαντικότερη (μετά το κρέας) και ολοένα αυξανόμενη πηγή λήψεως πρωτεϊνών για τον παγκόσμιο πληθυσμό. Η κοινωνική σημασία έγκειται στο γεγονός ότι πολλές μικρές παραθαλάσσιες κοινότητες εξαρτώνται οικονομικά σε μεγάλο βαθμό από την αλιεία, η οποία παίζει σημαντικό ρόλο στη συγκράτηση του πληθυσμού και του κοινωνικού ιστού στις ευαίσθητες αυτές περιοχές.

Συγκεκριμένα, η συλλεκτική αλιεία, η οποία συμπεριλαμβάνει την αλιεία εσωτερικών υδάτων (λιμνών, ποταμών, κλπ.), συμμετέχει στο ΑΕΠ της χώρας σε ποσοστό περίπου 0,30%, οι υδατοκαλλιέργειες σε ποσοστό 0,25% και η μεταποίηση σε ποσοστό 0,07%. Τα αντίστοιχα ποσοστά για την ΕΕ-27 είναι 0,06%, 0,03% και 0,17%. Είναι εμφανές δηλαδή ότι η σημαντικότητα του κλάδου στο ελληνικό ΑΕΠ είναι πολύ υψηλότερη σε σχέση με την ΕΕ-27 αλλά και ότι η χώρα μας υστερεί σημαντικά στον μεταποιητικό κλάδο της αλιείας, όπως άλλωστε συμβαίνει και σε όλον τον υπόλοιπο αγροδιατροφικό τομέα. Όσον αφορά στις εξαγωγές, ο κλάδος της αλιείας είναι από τους δυναμικότερους και έρχεται δεύτερος μόνο πίσω από τα οπωροκηπευτικά σε αξία εξαγωγών (άνω των €600 εκατ.), ενώ είναι ανταγωνιστικός όχι μόνο σε ευρωπαϊκό επίπεδο αλλά παγκόσμιο, ιδιαίτερα όσον αφορά στις υδατοκαλλιέργειες και συγκεκριμένα τσιπούρας και λαβρακίου.

⁶⁶ Υπολογισμοί βασισμένοι σε στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Για περισσότερες λεπτομέρειες, ανάλυση και στήριξη των διατυπωθεισών προτάσεων πολιτικής, ο αναγνώστης καλείται να ανατρέξει στο κεφάλαιο περί Αλιείας του πρώτου παραδοτέου.

4.1.2.2. Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

Το γεγονός ότι ο κλάδος της αλιείας, και συγκεκριμένα οι υδατοκαλλιέργειες, είναι υψηλής ανταγωνιστικότητας και έχουν έντονα εξωστρεφή χαρακτήρα με υψηλές εξαγωγές δεν σημαίνει ότι δεν έχουν περαιτέρω περιθώρια ανάπτυξης. Αντιθέτως, οι δυνατότητες της Ελλάδος όπως αυτές οριοθετούνται από τον φυσικό της πλούτο (μήκος ακτογραμμών, κλιματικές και γεωγραφικές συνθήκες) σε συνδυασμό με τις προβλέψεις διεθνών οργανισμών (FAO) για την εξέλιξη της κατά κεφαλήν κατανάλωσης ιχθυηρών αλλά και γενικότερα για την εξέλιξη της ζήτησης προϊόντων ανοικτής και κλειστής (υδατοκαλλιεργειών) θαλάσσης, στηρίζουν τη θέση ότι ο κλάδος μπορεί, με αιχμή τις υδατοκαλλιέργειες, να αυξήσει την παραγωγή του έως το 2020 τουλάχιστον κατά 50%. Εάν, δηλαδή, σήμερα ο κλάδος παράγει προϊόν αξίας περίπου €1,35 δισ., το 2020 μπορεί να έχει φθάσει και να υπερβεί τα €2 δισ. (σε παρούσες τιμές) εφόσον εφαρμόσει τα μέτρα που προτείνονται στην παρακάτω ενότητα. Να σημειωθεί ότι η αύξηση του όγκου παραγωγής αναμένεται να προέλθει αποκλειστικά από τις υδατοκαλλιέργειες, ενώ η συλλεκτική αλιεία (αλλά και οι υδατοκαλλιέργειες) μπορεί να αυξήσει την προστιθέμενη αξία μέσω της μεταποίησης και εμπορίας.

Συγκεκριμένα, η τάση μεταβολής της παγκόσμιας ζήτησης για αλιεύματα είναι ανοδική λόγω αύξησης του πληθυσμού και αύξησης της κατά κεφαλήν ζήτησης αλιευμάτων, ενώ η παραγωγική ικανότητα των ανοικτών θαλασσών (συλλεκτική αλιεία) έχει φθάσει σε ένα μέγιστο και διαφαίνονται αρνητικές τάσεις στη εξέλιξή της. Η μόνη διέξοδος για ουσιαστική αύξηση της προσφοράς ιχθυηρών σε παγκόσμια κλίμακα είναι οι υδατοκαλλιέργειες. Η Ελλάς έχει ήδη ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, τεχνογνωσία και υποδομές, ώστε να βασιστεί σε αυτά για περαιτέρω αύξηση της παραγωγής από υδατοκαλλιέργειες, τον εξωστρεφή χαρακτήρα των οποίων μπορεί να εγγυηθεί η αναμενόμενη συνεχής παγκόσμια αύξηση της ζήτησης.

4.1.2.3. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

Για να υλοποιηθεί ο ανωτέρω περιγραφείς στόχος για αύξηση της παραγωγής του κλάδου αλιείας κατά 50% έως το 2020, χρειάζονται συγκεκριμένες δράσεις. Η παγκόσμια αύξηση της ζήτησης αφενός και οι δυνατότητες παραγωγής από πλευράς ελληνικών θαλασσών αφετέρου είναι μεν αναγκαίες δεν είναι όμως ικανές συνθήκες για την επίτευξη του στόχου.

Να σημειωθεί ότι, στα πλαίσια της νέας Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής (ΚΑΛΠ) και του νέου ταμείου που δημιουργήθηκε για τη στήριξή της, του Ευρωπαϊκού Ταμείου Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ), η χώρα θα λάβει στήριξη ύψους €200-250 εκατ. την περίοδο 2014-2020. Αυτό αποτελεί μικρό μόνο μέρος των συνολικά €26 δισ. που θα λάβει η Ελλάς ως κοινοτική χρηματοδότηση στα πλαίσια του Συμφώνου Εταιρικής Σχέσης (ΣΕΣ) και υπό το οποίο τίθενται όλα τα κοινοτικά ταμεία. Έτσι η νέα ΚΑΛΠ δεν είναι ανεξάρτητη αλλά εντάσσεται στις δράσεις του ΣΕΣ υιοθετώντας αρκετούς από τους στόχους του (π.χ. αειφόρος ανάπτυξη), αποτελεί μέρος της Ολοκληρωμένης

Θαλάσσιας Πολιτικής (ΟΘΠ) της ΕΕ, που ξεκίνησε το 2007 και εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο της λεγόμενης «γαλάζιας ανάπτυξης»⁶⁷ για να διευκολύνει τον θαλάσσιο διασυνοριακό συντονισμό και τους θαλάσσιους τομείς (θαλάσσιες μεταφορές, βιομηχανία, παράκτιες περιφέρειες, υπεράκτια παραγωγή ενέργειας, αλιεία και θαλάσσιο περιβάλλον).

Η σημαντικότερη πρόταση πολιτικής στον κλάδο της αλιείας και συγκεκριμένα των υδατοκαλλιέργειών (από όπου και μπορεί να προέλθει η επίτευξη του στόχου για αύξηση του όγκου παραγωγής κατά τουλάχιστον 50% έως το 2020) είναι η ορθολογικοποίηση του συστήματος αδειοδοτήσεων και ο χωροταξικός σχεδιασμός. Προς αυτήν την κατεύθυνση θα βοηθήσει η εκπόνηση ενός γενικότερου πλαισίου εθνικού χωροταξικού σχεδιασμού όπου η αλιεία, ο τουρισμός, η βιομηχανία, η αγροτική παραγωγή, και όποια άλλη δραστηριότητα θα ενταχθούν σε ένα κοινό πλαίσιο με μακροχρόνιο όραμα ανάπτυξης και ορίζοντα υλοποίησης. Συγκεκριμένα για τις υδατοκαλλιέργειες δεν υπάρχει σαφές και ξεκάθαρο ρυθμιστικό και αδειοδοτικό πλαίσιο. Όταν επιλυθεί το πρόβλημα του χωροταξικού σχεδιασμού (να δημιουργηθούν ζώνες υδατοκαλλιέργειας), το δεύτερο και συμπληρωματικό βήμα είναι η απλοποίηση του ρυθμιστικού και αδειοδοτικού πλαισίου.

Η δεύτερη σημαντικότερη πρόταση είναι η σταθερότητα όσον αφορά στην εποπτεία του κλάδου και ο καλύτερος συντονισμός των εποπτευόντων φορέων και όλων των εμπλεκόμενων με την αλιεία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το γεγονός ότι την εποπτεία του τομέα μέχρι την περίοδο 2008-2009 είχε το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. Αυτό άλλαξε τον Οκτώβριο του 2010, οπότε και η εποπτεία πέρασε στο νεο-ονομασθέν Υπουργείο Θαλασσίων Υποθέσεων, Νήσων και Αλιείας, το οποίο έως σήμερα (2013) έχει αλλάξει αρκετές φορές όνομα με τις όποιες αλλαγές και γραφειοκρατικές επιβαρύνσεις αυτό συνεπάγεται για την ομαλή λειτουργία των διευθύνσεών του.

Οι ανωτέρω δύο προτάσεις και ιδιαίτερα ο χωροταξικός σχεδιασμός θα βοηθήσουν τον κλάδο να αναλάβει δράση για τις υπόλοιπες προτάσεις που τον αφορούν άμεσα στις οποίες, εάν επενδύσει, θα κάνει σημαντικά βήματα προς τον στόχο για αύξηση της παραγωγής κατά τουλάχιστον 50% έως το 2020.

Όσον αφορά στη συλλεκτική αλιεία και δεδομένου του σαφούς προσανατολισμού της νέας μεταρρυθμισμένης ΚΑΛΠ προς την υποστήριξη της συλλεκτικής αλιείας μικρής κλίμακας, οι επενδυτικές προτεραιότητες στον συγκεκριμένο τομέα θα πρέπει να είναι οι ακόλουθες:

-Καλύτερη οργάνωση των αλιέων και συλλογική δράση ώστε να επιτύχουν μεγαλύτερο βαθμό καθετοποίησης της παραγωγής την οποία μπορούν να συνδέσουν με τον τουρισμό, την τοπική παράδοση και ιστορία τους.

⁶⁷ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0494:FIN:EL:PDF>. Για περισσότερες λεπτομέρειες ο αναγνώστης καλείται να ανατρέξει στο κεφάλαιο περί Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής του πρώτου παραδοτέου.

- Επένδυση στη μεταποίηση, τυποποίηση και πιστοποίηση είναι όρος εκ των ων ουκ άνευ για τη συλλεκτική αλιεία, ώστε να αυξήσει την αξία του παραγόμενου προϊόντος.
- Επένδυση στην εμπορία (δημιουργία δικτύων διανομής) και διαφήμιση, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο ελληνικό 'brand name' προϊόντων συλλεκτικής αλιείας.
- Θεσμοθέτηση καταφυγίων ιχθύων για την ανάκαμψη των ειδών που έχουν υποστεί σημαντική μείωση των αποθεμάτων τους και απειλείται η μελλοντική βιώσιμη αλίευσή τους.

Όσον αφορά στις υδατοκαλλιέργειες, οι άμεσες επενδυτικές προτάσεις είναι οι ακόλουθες:

- Αύξηση ειδών καλλιέργειας-καινοτομία: Αύξηση του φάσματος των παραγόμενων προϊόντων (διαφοροποίηση) ώστε να μην περιοριζόμαστε μόνο στην τσιπούρα και το λαβράκι, αλλά να συμπεριλάβουμε και άλλα είδη μεγαλύτερων ψαριών υψηλότερης προστιθέμενης αξίας.
- Μεταποίηση: Η δημιουργία προστιθέμενης αξίας μέσω της μεταποίησης είναι κάτι παραπάνω από αναγκαία. Οι ελληνικές επιχειρήσεις υδατοκαλλιεργειών έχουν εστιάσει στο χαμηλό κόστος και το 95% της παραγωγής εξάγεται άνευ ουδεμίας επεξεργασίας.
- Διαφοροποίηση του εξαγωγικού χαρτοφυλακίου: το 46% περίπου της παραγωγής κατευθύνεται στην Ιταλία. Ακολουθώντας τη βασική επενδυτική συμβουλή για διαφοροποιημένο χαρτοφυλάκιο καλόν είναι οι εξαγωγές να επεκταθούν σε περισσότερες χώρες. Υπάρχουν δυνατότητες διείσδυσης σε νέες χώρες όπως: Ολλανδία, Ρωσία, Ουκρανία, Πολωνία, Ιαπωνία και ΗΠΑ. Σε συνδυασμό με τη μεταποίηση τη διαφοροποίηση του προϊόντος και την καινοτομία οι ελληνικές επιχειρήσεις, αντί να εστιάζουν στο χαμηλό κόστος, θα μπορέσουν να απευθυνθούν σε αγορές απαιτητικές αλλά υψηλότερης αξίας προμηθευοντάς τες ακριβότερο μεν αλλά διαφοροποιημένο προϊόν εγγυημένης υψηλής ποιότητας.
- Δημιουργία ελληνικού 'brand name', το οποίο θα στηριχθεί πάνω σε συγκεκριμένη διαδικασία ποιοτικού ελέγχου και πιστοποίησης, η οποία αυτή την στιγμή δεν υπάρχει. Είναι ανεπίτρεπτο η Ελλάς, χώρα με πολυχιλιετή παράδοση στην αλιεία, να μην έχει παγκόσμιο όνομα σε προϊόντα αλιείας το οποίο να αποτελεί εγγύηση ποιότητας.
- Επένδυση σε τεχνολογία. Συγκρινόμενη με την παραγωγή σολομού και πέστροφας, η παραγωγή τσιπούρας και λαυρακίου χρησιμοποιεί πολύ λίγη τεχνολογία σχετικά με τη διαχείριση βιομάζας, βελτιστοποίησης σίτισης και ταξινόμησης.
- Επένδυση στη διαχείριση αποβλήτων. Είναι γνωστά τα περιβαλλοντικά προβλήματα των υδατοκαλλιεργειών. Σε συνδυασμό με την επίλυση του χωροταξικού ζητήματος, η διευθέτηση και διαχείριση των αποβλήτων είναι αναγκαία συνθήκη όχι μόνο στα πλαίσια της νέας ΚΑΛΠ αλλά και για τη διατήρηση της εξωστρεφούς φύσης των

ελληνικών επιχειρήσεων ιδιαίτερα προς αγορές απαιτητικές σε περιβαλλοντικά πιστοποιητικά και ελέγχους.

- Επένδυση στην εμπορία και ενημέρωση των καταναλωτών. Είναι γεγονός ότι ενώ στο εξωτερικό τα προϊόντα υδατοκαλλιέργειας χαίρουν ιδιαίτερας εκτίμησης, στην Ελλάδα οι καταναλωτές παραμένουν δύσπιστοι. Μία καμπάνια διαφήμισης αλλά με ταυτόχρονη ενημέρωση του καταναλωτή όσον αφορά όχι μόνον στα οργανοληπτικά χαρακτηριστικά των προϊόντων υδατοκαλλιέργειας αλλά και στα θέματα περιβαλλοντικής διαχείρισης, είναι απαραίτητη για να καταστεί ο καταναλωτής γνώστης της περιβαλλοντικώς υπεύθυνης παραγωγής υψηλής ποιότητας προϊόντων υδατοκαλλιέργειας.

4.1.2.4. Συμπέρασμα

Η Ελλάς έχει 15.000 χλμ. ακτογραμμής, τη μεγαλύτερη, σε αναλογία με την έκτασή της, στην Ευρώπη και από τις μεγαλύτερες στον κόσμο χάρις στη μορφολογία αυτών αλλά και λόγω του μεγάλου αριθμού νήσων, νησίδων και βραχονησίδων. Αυτό σε συνδυασμό με την πολυχιλιετή θαλάσσια και αλιευτική ιστορία και εμπειρία της αποτελούν τα μεγαλύτερα συγκριτικά πλεονεκτήματά της στον κλάδο της αλιείας. Ένας θεσμοθετημένος και πλήρης χωροταξικός σχεδιασμός, δεδομένου του υποστηρικτικού πλαισίου της νέας ΚΑΛΠ, θα στηρίξει τις ανωτέρω προτάσεις για την αλιεία με άμεσο αποτέλεσμα τη νέα πνοή στην ανάπτυξη ενός κλάδου που έχει απεριόριστες δυνατότητες των οποίων εκμεταλλευόμαστε ένα μικρό μόνο μέρος.

4.1.3. Κτηνοτροφία

4.1.3.1. Υφιστάμενη κατάσταση της κτηνοτροφίας

Όπως προκύπτει από τον Πίνακα 4.1.1, η συμμετοχή της ζωικής παραγωγής στη συνολική αξία της γεωργικής παραγωγής παρουσίασε μικρή άνοδο το 2012 (28%) σε σχέση με το 2005 (27%), με τη φυτική παραγωγή να διατηρεί το διαχρονικά υπερδιπλάσιο ποσοστό της (72%). Αυτή η άνιση κατανομή αποτελεί ένα από τα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας, το οποίο δεν έχει αντιμετωπισθεί μέχρι σήμερα.

Η αιγοπροβατοτροφία αποτελεί τον σημαντικότερο κλάδο της κτηνοτροφίας, αν και το 2012 η συμμετοχή της (25%) στη ζωική παραγωγή έχει μειωθεί αρκετά σε σχέση με το 2005 (32,5%). Οι προοπτικές της για περαιτέρω ανάπτυξη είναι ευνοϊκές, αν λάβουμε υπόψη ότι η ΕΕ είναι ελλειμματική σε αιγοπρόβειο κρέας. Η συνεισφορά της ζωικής παραγωγής στην ΕΕ-27 είναι μικρή (1,7%) αλλά σημαντική όσον αφορά την αιγοπροβατοτροφία (12%), γιατί η Ελλάδα κατέχει την 4^η θέση στη συνολική ευρωπαϊκή παραγωγή πρόβειου γάλακτος και την 2^η θέση στη συνολική ευρωπαϊκή παραγωγή κρέατος.

Πίνακας 4.1.1: Η συμμετοχή της κτηνοτροφίας στη γεωργική παραγωγή και των επιμέρους κτηνοτροφικών κλάδων στη ζωική παραγωγή

Ακαθάριστη Αξία (εκατ. €)	2005	2012	% (2012/2005)	% της ΕΕ-27 (2012)
A. Γεωργική παραγωγή	11.222,58	9.780,02	-13	2,6
B. Φυτική παραγωγή (% A)	73	72	-15	3,3
Γ. Ζωική παραγωγή (% A)	27	28	-7	1,7
Αιγοπρόβατα (% Γ)	32,5	25	-28	12
Βοοειδή (% Γ)	10	10	-4	0,8
Χοίροι (% Γ)	8	9	3,4	0,6
Πουλερικά (% Γ)	6	2	-14	0,7
Γάλα (% Γ)	35	40	6,8	2
Συνολική Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία σε βασικές τιμές (εκατ. €)	7.599,68	5.058,60	-33	3,2

Πηγή: Οικονομικοί Λογαριασμοί Γεωργίας, Eurostat.

Οι κτηνοτροφικές εκμεταλλεύσεις το 2010 αποτελούσαν το 38% των συνολικών αγροτικών εκμεταλλεύσεων. Την περίοδο 2005-2010 παρατηρήθηκε μείωση των συνολικών κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων κατά 8%. Ανά είδος εκμετάλλευσης, οι μειώσεις ήταν: γαλακτοπαραγωγικής αγελαδοτροφίας (-31%), μικτές αγελαδοτροφικές (-32,5%), πτηνοτροφικές (-15%) και οι αιγοπροβατοτροφικές (-3,4%). Οι χοιροτροφικές μονάδες παρέμειναν σταθερές.

Πίνακας 4.1.2: Εργατικό δυναμικό κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων

	2005	2010	% (2010/2005)
Οικογενειακό εργατικό δυναμικό	1.501.840	1.186.510	-21
Τακτικά απασχολούμενο μη οικογενειακό εργατικό δυναμικό	24.860	26.210	+5
Σύνολο εργατικού δυναμικού εκμεταλλεύσεων	1.526.700	1.212.720	-20

Πηγή: Eurostat, Farm Structure Survey.

Παρατηρείται σημαντική μείωση (-20%) του εργατικού δυναμικού των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων, η οποία είναι αρνητική για την παραγωγή, την απασχόληση αλλά και για την ανάπτυξη της υπαίθρου (Πίνακας 4.1.2). Από το σύνολο του εργατικού δυναμικού ένα συντριπτικό ποσοστό (98%) αφορά κυρίως οικογενειακή απασχόληση. Η μεγαλύτερη μείωση (-40%) του εργατικού δυναμικού παρατηρήθηκε στις γαλακτοπαραγωγικές εκμεταλλεύσεις. Το εργατικό δυναμικό μειώθηκε επίσης -18% στις μικτές

αγελαδοτροφικές, -16% στις πτηνοτροφικές, -12% στις αιγοπροβατοτροφικές και -8% στις χοιροτροφικές.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 4.1.3, η παραγωγή σε όλες τις κατηγορίες κρέατος το 2012 σε σχέση με το 2011 μειώθηκε, εκτός από το κρέας των πουλερικών που η παραγωγή αυξήθηκε κατά 4%. Τη μεγαλύτερη μείωση (-14%) υπέστη το αίγαιο κρέας. Από το 2010 παρατηρείται μείωση στην παραγωγή γάλακτος με μέσους ετήσιους ρυθμούς -13% για το γίδινο, -5% για το πρόβειο και -2% για το αγελαδινό. Η μείωση στην παραγωγή πρόβειου γάλακτος έχει αρνητική επίπτωση στην παραγωγή της φέτας και κατά συνέπεια στη δυνατότητα αξιοποίησης της αυξανόμενης ζήτησης της φέτας από το εξωτερικό.

Πίνακας 4.1.3: Εξέλιξη εγχώριας παραγωγής ανά κατηγορία κρέατος και γάλακτος (χιλ. τόνοι)

	Βόειο	Χοίρειο	Αίγαιο	Πρόβειο	Πουλερικών	Αγελαδινό γάλα	Πρόβειο γάλα	Γίδινο γάλα
2005	58213	130446	166433	460593	162858	742	460	166
2006	60687	122813	182905	506890	153654	738	506	183
2007	57691	121610	170421	516286	162265	716	516	170
2008	56874	119032	146943	498059	171750	699	498	147
2009	57173	117583	154144	530271	174101	681	531	154
2010	58028	113717	152197	551954	178000	666	553	152
2011	59231	115121	132839	520698	175233	656	521	133
2012	56161	114632	114614	496301	181649	637	497	115

Πηγή: Eurostat.

Μελέτη της ΠΑΣΕΓΕΣ (2012)⁶⁸ υπολόγισε το ποσοστό αυτάρκειας σε αγροτικά προϊόντα. Το ποσοστό αυτάρκειας για το σύνολο των προϊόντων ζωικής παραγωγής ανέρχεται κατά μέσο όρο στο 76%. Στο κρέας πουλερικών από 100% που ήταν το 1980, η αυτάρκεια μειώθηκε στο 83%, στο μοσχαρίσιο κρέας από 52% στο 31%, στο χοιρινό από 95% στο 38%, αντίστοιχα. Η αυτάρκεια στο αγελαδινό γάλα σήμερα ανέρχεται στο 61% και στο αιγοπρόβειο 98%.

Η χαμηλή αυτάρκεια στα προϊόντα ζωικής προέλευσης καλύπτεται από εισαγωγές, οι οποίες αποτελούν το 40% των εισαγωγών των αγροτικών προϊόντων. Σημαντικές είναι οι εισαγωγές κρεάτων που αντιστοιχούν στο 20% των εισαγωγών των αγροτικών προϊόντων και των γαλακτοκομικών 13%. Από τον Πίνακα 4.1.4 προκύπτει ότι τα εμπορικά ισοζύγια των προϊόντων ζωικής παραγωγής είναι ελλειμματικά, με αποτέλεσμα το συνολικό εμπορικό ισοζύγιο ζωικής παραγωγής να ανέρχεται το 2012 περίπου στα -2 δισ. ευρώ. Οι υψηλότερες εισαγωγές κρέατος αφορούν το βόειο με 40% επί του συνόλου των εισαγωγών κρέατος και ακολουθεί το χοιρινό με 37% και το κρέας των πουλερικών με 12%. Οι κύριες χώρες προέλευσης των εισαγωγών είναι η Γερμανία, η Γαλλία και η Ολλανδία. Τα μερίδια στις εισαγωγές των γαλακτοκομικών για το γάλα και το τυρί είναι 35% και 52%, αντίστοιχα, με κύριες χώρες προέλευσης τη Γερμανία και την Ολλανδία.

⁶⁸ 'Αυτάρκεια Αγροτικών Διατροφικών Προϊόντων', ΠΑΣΕΓΕΣ, Αύγουστος 2012.

Πίνακας 4.1.4: Εισαγωγές και εξαγωγές ζωικών προϊόντων (εκατ. ευρώ)

	Ζώα ζωντανά		Κρέας και παρασκευάσματα από κρέας		Γαλακτοκομικά	
	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Εξαγωγές
2005	112	3	1.037	35	667	198
2006	100	3	1.123	32	678	219
2007	84	4	1.097	68	783	270
2008	102	6	1.190	88	809	285
2009	96	8	1.183	74	751	288
2010	93	10	1.127	81	797	315
2011	78	28	1.149	64	821	337
2012	54	19	1.146	58	753	367

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Μεγαλύτερο μερίδιο στις εξαγωγές ζωικών προϊόντων κατέχουν τα γαλακτοκομικά (82%), και από αυτά τα μεγαλύτερα μερίδια κατέχουν το τυρί (74%) και το γιαούρτι (17%). Οι κυριότερες χώρες στις οποίες κατευθύνονται οι εξαγωγές γαλακτοκομικών προϊόντων είναι η Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιταλία, η Κύπρος, η Δανία, η Αυστρία και η Αυστραλία.

Σύμφωνα με τον δείκτη αποκαλυπτόμενου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, που υπολογίστηκε στο πρώτο σχέδιο της μελέτης, η Ελλάδα εμφανίζει αποκαλυπτόμενο συγκριτικό μειονέκτημα έναντι της ΕΕ27 σε όλα τα ζωικά προϊόντα εκτός από το κρέας προβάτων και αιγών, το τυρί και το γιαούρτι, όπου παρουσιάζει αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα. Επίσης υπολογίστηκε ο δείκτης του μεριδίου αγοράς, σκοπός του οποίου είναι να διαφανεί η συμμετοχή και η διείσδυση των εξαγωγών μιας χώρας σε μία αγορά ή αντιστρόφως, η εξάρτηση της αγοράς αυτής από τον εξαγωγέα και ο βαθμός κάλυψης των καταναλωτικών δυνατοτήτων της (Trail and Da Silva, 1994). Όσο αφορά στις εξαγωγές γιαουρτιού, η Ελλάδα κατέχει την 3^η θέση στην αγορά της Δανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου και την 8^η θέση στην αγορά της Γερμανίας. Στις αγορές-στόχους της Δανίας και Γερμανίας, εκτός από τις παραδοσιακά ευρωπαϊκές γαλακτοκομικές χώρες, η Ελλάδα έχει να ανταγωνιστεί την Τσεχία. Στην αγορά της Αυστρίας, όπου κατέχει την 4^η θέση, έχει να ανταγωνιστεί την Τσεχία και την Πολωνία. Η Ελλάδα πρέπει να εκμεταλλευθεί το συγκριτικό πλεονέκτημα που έχει ως προς την Τσεχία και την Πολωνία στην αγορά του γιαουρτιού. Στη μακρινή αγορά των Η.Π.Α κατέχει την 4^η θέση και έχει να ανταγωνιστεί την Ισπανία, όπου πάλι η Ελλάδα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Στην αγορά της Κύπρου, η Ελλάδα κατέχει την 1^η θέση στις εξαγωγές γιαουρτιού.

Αναφορικά με τις εξαγωγές τυριών, στις αγορές της Γερμανίας, Αυστραλίας, Ηνωμένου Βασιλείου και των Η.Π.Α., εκτός από τις παραδοσιακά ευρωπαϊκές γαλακτοκομικές χώρες, έχει να ανταγωνιστεί την Ιταλία, όπου η Ελλάδα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Ως προς τις εξαγωγές της στην Ιταλία έχει να ανταγωνισθεί την Τσεχία, όπου και πάλι η Ελλάδα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα.

4.1.3.2. Στόχοι για το 2020

Σύμφωνα με τον Σύνδεσμο Ελλήνων Κτηνοτρόφων (ΣΕΚ), η κτηνοτροφία αποτελεί σήμερα τον μεγάλο ασθενή του αγροτικού τομέα που αντιμετωπίζει σοβαρά και σημαντικά προβλήματα όπως: μείωση του αριθμού των κτηνοτρόφων, έλλειμμα στο εμπορικό ζωικό ισοζύγιο, χαμηλά ποσοστά αυτάρκειας και ανισομερή σχέση φυτικής/ζωικής παραγωγής. Κλειδί για τη βιωσιμότητα και την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας αποτελεί η νέα ΚΑΠ 2014-2020 με βασικούς στόχους: τη βελτίωση της σχέσης φυτικής/ζωικής παραγωγής, τη διατροφική επάρκεια, τη στήριξη νέων αγροτών, τη στήριξη των ορεινών και νησιωτικών περιοχών και την ανάπτυξη. Λαμβάνοντας υπόψη την πτωτική πορεία της κτηνοτροφίας και τους στόχους της ΚΑΠ 2014-2020, προτείνονται συνοπτικά οι παρακάτω στόχοι:

1. Αύξηση της αυτάρκειας στα ελλειμματικά προϊόντα ζωικής παραγωγής: Εφικτό στόχο μπορεί να αποτελέσει η υποκατάσταση των εισαγωγών χοίρειου και ορνιθείου κρέατος με αύξηση της εγχώριας παραγωγής. Αύξηση της παραγωγής πρόβειου και αίγιου γάλακτος, ώστε να καλυφθεί η εξωτερική ζήτηση φέτας.
2. Μείωση του κόστους παραγωγής: Σταδιακή απεξάρτηση της κτηνοτροφίας από τη σόγια σε μεγάλο βαθμό. Η αύξηση της τιμής της σόγιας αλλά και των δημητριακών λόγω καιρικών συνθηκών δημιουργούν τεράστιο πρόβλημα στη λειτουργία, την ανταγωνιστικότητα και στη βιωσιμότητα των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων.
3. Ενίσχυση της βιολογικής κτηνοτροφίας: Η στροφή των καταναλωτών σε ποιοτικά κτηνοτροφικά προϊόντα είναι εμφανής και αναμένεται να ενταθεί τα επόμενα χρόνια. Αυτό αποτελεί μια ευκαιρία για τα ελληνικά βιολογικά προϊόντα, να αναδείξουν την υψηλή ποιότητα και την υπεροχή τους. Στη χώρα μας οι προϋποθέσεις για την παραγωγή τέτοιων προϊόντων είναι ευνοϊκές με δεδομένη και τη μεγάλη ζήτηση αυτών, τόσο στην εσωτερική όσο και στη διεθνή αγορά. Η ανάπτυξη αυτού του είδους παραγωγής καθίσταται πιο επιτακτική για μερικές μειονεκτικές περιοχές της χώρας μας, κυρίως ορεινές και νησιωτικές, που παρουσιάζουν προβλήματα διαρθρωτικά, κοινωνικά, οργανωτικά και οικονομικά.
4. Πιστοποίηση-Τυποποίηση της κτηνοτροφικής παραγωγής: Δεν αρκεί τα προϊόντα να είναι ποιοτικά, πρέπει να είναι πιστοποιημένα. Η πιστοποίηση ποιότητας είναι αναγκαία συνθήκη για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των ζωικών προϊόντων. Τα ζωικά προϊόντα πρέπει να γίνουν επώνυμα, να αποκτήσουν ταυτότητα στη διεθνή αγορά και να είναι συνδεδεμένα με την μεσογειακή διατροφή. Οι καταναλωτές προτιμούν τα προϊόντα που παρασκευάζονται με παραδοσιακό τρόπο και αυτό πρέπει να προβάλλεται με το σήμα πιστοποίησης.
5. Καθετοποίηση της κτηνοτροφικής παραγωγής: Με την καθετοποίηση της κτηνοτροφικής μονάδας, η κτηνοτροφική δραστηριότητα εισέρχεται στην τροχιά της επιχειρηματικότητας, ενσωματώνοντας έτσι τις οικονομικές δραστηριότητες του δευτερογενή (Μεταποίηση - Τυποποίηση) και τριτογενή τομέα (Πώληση). Το γεγονός αυτό οδηγεί στην αύξηση της προστιθέμενης αξίας των κτηνοτροφικών προϊόντων και στην

ανάδειξη των ελληνικών διατροφικών προϊόντων πιστοποιημένης ποιότητας, αλλά και στην αξιοποίηση της μεσογειακής διατροφής. Ο νέος νόμος 4056/12.3.2012 “Ρυθμίσεις για την κτηνοτροφία και τις κτηνοτροφικές εγκαταστάσεις και εκμεταλλεύσεις” επιτρέπει στον παραγωγό να μεταποιεί το προϊόν μέσα στην κτηνοτροφική μονάδα.

4.1.3.3. Απαραίτητες διαρθρωτικές δράσεις

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων θα πρέπει να εφαρμοστούν οι παρακάτω διαρθρωτικές δράσεις :

1. Να δημιουργηθεί ξεκάθαρο νομικό πλαίσιο για το καθεστώς των βοσκοτόπων, ώστε να επιτραπεί η δημιουργία μεγάλων και συνεχών κτηνοτροφικών εκτάσεων όπου θα αναπτύσσεται η κτηνοτροφία ελεύθερη από ιδιοκτησιακά ή διοικητικά όρια αλλά και νομικά και γραφειοκρατικά εμπόδια (βελτίωση του Ν4061/2012).
2. Στήριξη νέων κτηνοτρόφων. Λόγω της μεγάλης ηλικίας των κτηνοτρόφων είναι απαραίτητη η βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού της. Η κτηνοτροφία μπορεί να γίνει και επαγγελματική διέξοδος για μεγάλο αριθμό νέων στην ύπαιθρο, αρκεί να δοθούν τα κατάλληλα κίνητρα και να απλουστευθεί/διευκολυνθεί η νομοθεσία αδειοδότησης των κτηνοτροφικών εκμεταλλεύσεων.
3. Εκπαίδευση, κατάρτιση και ενημέρωση των κτηνοτρόφων με συνεχή συμβουλευτική στήριξη από το επιστημονικό προσωπικό του ΥΠΑΑΤ. Στελέχωση υπαρχουσών δομών στήριξης της κτηνοτροφικής παραγωγής στις περιφέρειες.
4. Στροφή στην καλλιέργεια κτηνοτροφικών ψυχανθών και σιτηρών για την παραγωγή ζωοτροφών. Το κλίμα της χώρας μας είναι ευνοϊκό για την καλλιέργεια ζωοτροφών και η καλλιέργεια ειδικά των κτηνοτροφικών ψυχανθών, όπως είναι η μηδική, τα τριφύλλια, το κτηνοτροφικό μπιζέλι, ο βίκος, τα ρεβίθια, μπορεί να δώσει λύση στην ανεπάρκεια σε ζωοτροφές στη χώρα μας.
5. Γενετική βελτίωση με στόχο την αξιοποίηση του ζωικού γενετικού υλικού και τη δημιουργία ζώων υψηλής γενετικής αξίας.
6. Εφαρμογή των αποτελεσμάτων της γεωργικής έρευνας και τεχνολογίας στην κτηνοτροφική παραγωγή, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος για την παραγωγή ποιοτικών και ασφαλών προϊόντων.
7. Στήριξη οργανώσεων κτηνοτρόφων λόγω των μικρών εκμεταλλεύσεων αλλά και των στρεβλώσεων της αγοράς. Η συλλογικότητα βοηθά τόσο στη μείωση του κόστους όσο και στην αύξηση του εισοδήματος.
8. Συνεργασία των υπηρεσιών του ΥΠΑΑΤ με άλλα Υπουργεία των οποίων οι ενέργειες επηρεάζουν τον πρωτογενή τομέα, π.χ., Υπουργείο Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.

9. Η απουσία τυποποίησης και τα υψηλά επίπεδα τιμών καθιστούν τη βιολογική κτηνοτροφία μη ανταγωνιστική σε σχέση με τη συμβατική κτηνοτροφία. Επομένως, απαιτείται να μειωθούν οι τιμές των βιολογικών προϊόντων μέσω μείωσης του κόστους παραγωγής τους. Αυτό θα είναι εφικτό μόνο εάν συνδεθεί η φυτική με την κτηνοτροφική παραγωγή (π.χ. ιδιοπαραγόμενες ζωοτροφές).

4.2. Μεταποίηση

4.2.1. Σχεδιασμός μιας νέας βιομηχανικής στρατηγικής

4.2.1.1. Ο ζωτικός ρόλος της μεταποίησης στην οικονομική ανάπτυξη

Στη συνείδηση των περισσότερων ανθρώπων, ειδικών και μη, η οικονομική πρόοδος είναι έννοια συνώνυμη με τη δυνατότητα παραγωγής και εμπορίας προϊόντων της μεταποίησης. Η επικράτηση αυτής της αντίληψης μόνο τυχαία δεν είναι. Πράγματι, τα περισσότερα θεωρητικά υποδείγματα οικονομικής ανάπτυξης αποδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαθέσιμη τεχνολογία ως μοχλό οικονομικής προόδου.⁶⁹ Αν και πολλές φορές δεν γίνεται άμεση αναφορά, βασική προϋπόθεση για την ισχύ της αιτιώδους σχέσης 'τεχνολογία – ανάπτυξη' που προτείνει η θεωρία είναι η δυναμική παρουσία του κλάδου της μεταποίησης. Η μεταποίηση είναι ο κύριος χώρος στα πλαίσια του οποίου η επιστημονική γνώση και έρευνα μετατρέπεται σε οικονομικό πλεονέκτημα, ο χώρος όπου η τεχνολογία εξελίσσεται και αποκτά οικονομική αξία. Από τη φύση της, η βιομηχανική⁷⁰ παραγωγή χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς υιοθέτησης τεχνολογικών αλλαγών, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί βασική πηγή τεχνογνωσίας και καινοτομιών. Πολύ απλά, από τη βιομηχανική δραστηριότητα διαμορφώνονται οι πρόσφορες συνθήκες για αύξηση της παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής όχι μόνο για τη μεμονωμένη επιχείρηση που καινοτομεί και τον υποκλάδο στον οποίο ανήκει αλλά για το σύνολο της οικονομίας.⁷¹

Ο πρωταγωνιστικός ρόλος της μεταποίησης στην οικονομική επιτυχία των κρατών δεν εξαντλείται σε θέματα που αφορούν μόνο στην τεχνολογία και την παραγωγικότητα. Η μεταποίηση δημιουργεί ζήτηση για ενδιάμεσα προϊόντα τα οποία παράγονται από άλλες επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα ανοίγει νέους ορίζοντες για τους επιχειρηματίες που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στην παροχή υπηρεσιών προς τους καταναλωτές των (νέων) μεταποιητικών προϊόντων (λιανικό εμπόριο, συντήρηση-επισκευές, διαφήμιση κλπ.). Πράγματι, έχει υπολογιστεί ότι, για κάθε 100 θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στη μεταποίηση, μπορεί να δημιουργηθούν από 60 έως 200 επιπλέον θέσεις εργασίας στην υπόλοιπη οικονομία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2012). Ακόμη πιο

⁶⁹ Βλ. για παράδειγμα, Acemoglu (2009) τμήμα IV, κεφ. 12-15.

⁷⁰ Στο παρόν τμήμα, ο όρος βιομηχανία και τα παράγωγά του θα χρησιμοποιηθεί με τη στενή του έννοια εκφράζοντας αποκλειστικά τη μεταποιητική βιομηχανία.

⁷¹ Ως κλασικό παράδειγμα εδώ μπορεί να αναφερθεί η περίπτωση του τραπεζικού τομέα του οποίου η παραγωγικότητα αυξήθηκε κατακόρυφα με τη χρησιμοποίηση ηλεκτρονικών υπολογιστών και αυτόματων μηχανημάτων διεκπεραίωσης χρηματοπιστωτικών συναλλαγών.

σημαντικό είναι ότι τα προϊόντα της μεταποίησης είναι στο σύνολό τους διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά. Επομένως, όσο πιο ευρύ είναι το φάσμα των προϊόντων που παράγουν οι βιομηχανίες μιας χώρας, τόσο περισσότερες ευκαιρίες έχει αυτή να βελτιώσει τις εξαγωγικές της επιδόσεις και να υποκαταστήσει εισαγόμενα βιομηχανικά προϊόντα με αντίστοιχα που παράγονται εγχωρίως.

Τα παραπάνω επιχειρήματα που ανάγουν τη μεταποίηση σε σημαντική κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξη έρχεται να συμπληρώσει η διεθνής εμπειρία. Ειδικότερα, έχει διαπιστωθεί ότι: (α) υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ του μεγέθους του μεταποιητικού τομέα και του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης, (β) η επιτάχυνση του ρυθμού οικονομικής ανάπτυξης συνοδεύεται από την αύξηση των μεριδίων της βιομηχανίας στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) και την απασχόληση, και (γ) οι χώρες με εξαγωγικούς τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας συνήθως απολαμβάνουν ταχύτερους ρυθμούς αύξησης τόσο των εξαγωγών όσο και του ΑΕΠ (Weiss, 2011).

4.2.1.2. Ο φθίνων ρόλος της μεταποίησης στην ελληνική οικονομία

Αντίθετα με τα όσα προτρέπει η οικονομική θεωρία και η διεθνής εμπειρία, η ελληνική μεταποίηση φαίνεται να συμβάλλει ολοένα και λιγότερο στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Μια απλή ανάγνωση των τιμών που έχουν καταγράψει οι βασικοί οικονομικοί δείκτες της ελληνικής βιομηχανίας τις τελευταίες δεκαετίες μαρτυρά ότι η πτωτική πορεία της μεταποίησης λίγο έχει να κάνει με την παρούσα κρίση την οποία διέρχεται η χώρα μας. Οι ρίζες του προβλήματος είναι πολύ πιο βαθιές.

Η ανεπάρκεια χώρου στην παρούσα έκθεση δεν αφήνει περιθώρια λεπτομερούς καταγραφής των εξελίξεων στην ελληνική βιομηχανία. Ωστόσο, η σύγκριση βασικών μεγεθών της ελληνικής βιομηχανίας με αντίστοιχα μεγέθη των χωρών της ζώνης του Ευρώ αρκεί για να αποκαλύψει το μεγάλο βαθμό υστέρησης της Ελλάδας έναντι των βασικών εμπορικών της εταίρων. Για παράδειγμα, την περίοδο 2000-2009 η μέση ετήσια ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της ελληνικής μεταποίησης αντιστοιχούσε στο 9,6% της μέσης ετήσιας ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του συνόλου της οικονομίας. Την ίδια περίοδο, το αντίστοιχο ποσοστό στο σύνολο των χωρών της Ευρωζώνης ήταν σχεδόν διπλάσιο (17,4%). Όμως, σημασία δεν έχει μόνο το πόσο παράγεις. Εξίσου κρίσιμης σημασίας είναι και το τι παράγεις. Εδώ το πρόβλημα της ελληνικής μεταποίησης φαίνεται να είναι εντονότερο καθώς, από τη διάρθρωση της μεταποιητικής παραγωγής διαπιστώνεται μια σαφής εξειδίκευση σε κλάδους οι οποίοι είναι χαμηλής και μέσης τεχνολογίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι την εξαετία 2007-2012 οι εξαγωγές μεταποιητικών προϊόντων που ενσωματώνουν προηγμένες τεχνολογίες αντιπροσώπευαν μόνο το 5,1% των συνολικών εξαγωγών της χώρας, όταν το αντίστοιχο ποσοστό του συνόλου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ήταν τρεις φορές μεγαλύτερο (15,9%) (βλ. Πίνακα 4.2.1).

Πίνακας 4.2.1 Βασικά οικονομικά μεγέθη του συνόλου της ελληνικής μεταποίησης

	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ)	13,11	14,98	16,42	17,61	18,28	18,25	18,24	19,41	16,80	16,59
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	[10,9]	[9,1]	[9,5]	[9,6]	[9,3]	[8,9]	[8,9]	[9,9]	[9,1]	[9,7]
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	2,57	2,12	1,66	2,14	2,23	2,38	2,16	1,81	1,42	:
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	[8,6]	[5,2]	[4,1]	[4,5]	[3,8]	[4,5]	[4,7]	[4,6]	[4,5]	:
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	475,6	486,7	487,5	488,8	491,3	518,1	494,6	470,2	430,0	372,6
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	[11,2]	[10,8]	[10,5]	[10,3]	[10,2]	[10,6]	[10,2]	[10,0]	[9,7]	[9,1]
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	:	:	0,1	:	0,08	:	:	:	:	:
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	:	:	:	:	4,8	5,8	6,6	5,7	4,2	3,3
Αξία παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα (σε εκατομμύρια ευρώ) [% της παραγωγής καθαρισμένης από φορολογικά κίνητρα]	:	:	:	:	4,8	5,8	6,6	5,7	4,2	3,3

Πηγή: Eurostat, επεξεργασία στοιχείων από το ΚΕΠΕ.

: μη διαθέσιμα στοιχεία

4.2.1.3. Η αναγκαιότητα άσκησης εθνικής βιομηχανικής πολιτικής

Σε μια εποχή όπου το παγκόσμιο βιομηχανικό τοπίο μεταβάλλεται και εξελίσσεται συνεχώς, σε μια εποχή όπου πολλοί ειδικοί έχουν αρχίσει να μιλούν για την “Τρίτη Βιομηχανική Επανάσταση”, η ανεπάρκεια της ελληνικής μεταποίησης να ανταποκριθεί στον ρόλο που της αρμόζει καθιστά επιτακτική την παρέμβαση πολιτικής. Αυτό είναι αρκετά σαφές και δεν χωρά καμία αμφιβολία. Αυτό που είναι λιγότερο σαφές και συχνά προκαλεί τριβές μεταξύ των οικονομολόγων είναι το είδος της παρέμβασης που χρειάζεται προκειμένου να αυξηθεί η παραγωγική δυναμικότητα της ελληνικής μεταποίησης.

Για την αποφυγή παρεξηγήσεων και τον σωστό σχεδιασμό μια νέας βιομηχανικής πολιτικής, ένας καλός τρόπος προσέγγισης του όλου θέματος είναι να ξεκινήσει κανείς

από την απάντηση σε μια σειρά ερωτημάτων σχετικά με τη μορφή και τα πλαίσια άσκησης βιομηχανικής πολιτικής, τη στόχευση και την εξειδίκευση των μέτρων. Από το σύνολο των απαντήσεων στα ερωτήματα αυτά θα προκύψει ένα προσχέδιο βιομηχανικής στρατηγικής, το οποίο ευχόμαστε ότι θα βοηθήσει στην τελική χάραξη μιας εθνικής βιομηχανικής πολιτικής.

4.2.1.4. Σχεδιάζοντας τη νέα βιομηχανική στρατηγική της χώρας: Τα πρώτα βήματα

Ερώτημα 1: Πού οφείλεται η έλλειψη δυναμικότητας της ελληνικής μεταποίησης;

Πολύ συχνά ως βασικά αίτια της έλλειψης δυναμισμού της ελληνικής μεταποίησης προβάλλονται το ασταθές μακροοικονομικό περιβάλλον της χώρας, οι δυσκαμψίες στις αγορές προϊόντων και εργασίας, ο διευρυνόμενος και αναποτελεσματικός δημόσιος τομέας, η πολυπλοκότητα του φορολογικού και νομικού συστήματος, και γενικότερα ένα οικονομικό περιβάλλον το οποίο ευνοεί τη 'ρηχή επιχειρηματικότητα' και αποθαρρύνει τις επενδύσεις σε παραγωγικούς τομείς. Στα ίδια συμπεράσματα φαίνεται να καταλήγει και η πλειονότητα των εκθέσεων που έχουν εκπονήσει οι διεθνείς οργανισμοί για την Ελλάδα.⁷²

Ερώτημα 2: Μπορεί η δρομολογούμενη πολιτική διαρθρωτικών αλλαγών και μακροοικονομικής σταθεροποίησης να διασφαλίσει την αναζωογόνηση της ελληνικής μεταποίησης;

Αναντίρρητα, η βελτίωση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος μέσω της δημοσιονομικής εξυγίανσης και της άρσης των στρεβλώσεων που χαρακτηρίζουν τις εσωτερικές αγορές εργασίας και προϊόντων αποτελεί βασικότατη προϋπόθεση για την ανάκαμψη της μεταποίησης. Από μόνες τους, όμως, οι επερχόμενες αλλαγές και βελτιώσεις στο μακροοικονομικό περιβάλλον δεν αρκούν. Πουθενά και ποτέ δεν υπήρξε παράδειγμα χώρας με φτωχή βιομηχανική παράδοση η οποία να κατάφερε να προωθήσει τη μεταποιητική δραστηριότητα στηριζόμενη αποκλειστικά στη συνετή μακροοικονομική πολιτική και την ενδυνάμωση της ανταγωνιστικής λειτουργίας των αγορών. Οι μακροοικονομικές επιδόσεις μιας χώρας, το φορολογικό και θεσμικό πλαίσιο ευνοούν ή αποθαρρύνουν τη μεταποιητική δραστηριότητα, δεν την προκαλούν. Με την ίδια λογική, η αποτελεσματική λειτουργία των αγορών μπορεί μέσω του μηχανισμού των τιμών να υποδείξει στους επιχειρηματίες τις ευκαιρίες που προσφέρει η ενασχόληση με τη μεταποίηση, δεν μεταμορφώνει τον επιχειρηματία-έμπορο σε επιχειρηματία-βιοτέχνη ή βιομήχανο.

Πέρα τούτων, δεν πρέπει να μας διαφεύγουν δύο βασικά στοιχεία τα οποία είναι άμεσα συνυφασμένα με τη μεταποιητική παραγωγή. Το πρώτο αναφέρεται στην ύπαρξη σημαντικών εξωτερικών οικονομιών. Το δεύτερο έχει να κάνει με τις υφιστάμενες αλληλεξαρτήσεις μεταξύ διαφορετικών παραγωγικών δραστηριοτήτων και την

⁷² Βλ. για παράδειγμα, OECD (2013).

αναγκαιότητα συντονισμού αυτών. Και στις δύο περιπτώσεις, σύμφωνα πάντα με τη διεθνή βιβλιογραφία, οι αγορές αδυνατούν από μόνες τους να δώσουν άριστες λύσεις.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από τα παραπάνω είναι απλό: Η ανάκαμψη της ελληνικής μεταποίησης απαιτεί τον εμπλουτισμό τους μείγματος διαρθρωτικών αλλαγών και μακροοικονομικής πολιτικής με μια δέσμη μέτρων βιομηχανικής πολιτικής με στόχο την ενίσχυση των μεταποιητικών επιχειρήσεων.

Ερώτημα 3: Ποια μορφή πρέπει να έχει η βιομηχανική πολιτική της χώρας;

Ο σχεδιασμός της βιομηχανικής πολιτικής και η τελική μορφή που αυτή θα έχει, εάν δηλαδή αυτή θα είναι ήπια (επικέντρωση στα υφιστάμενα συγκριτικά πλεονεκτήματα) ή δυναμική (αλλαγή της υπάρχουσας βιομηχανικής διάρθρωσης) εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τους απώτερους στόχους του ευρύτερου αναπτυξιακού προγράμματος της χώρας. Οι στόχοι αυτοί είναι που εξηγούν και καθορίζουν την κατεύθυνση προς την οποία πρέπει να κινηθεί η βιομηχανική πολιτική της χώρας. Τι μπορεί λοιπόν, από την πλευρά της μεταποίησης, να εξυπηρετήσει καλύτερα την ταχεία ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης και τι μπορεί να θέσει την οικονομία σε τροχιά μακρόχρονης ανάπτυξης;

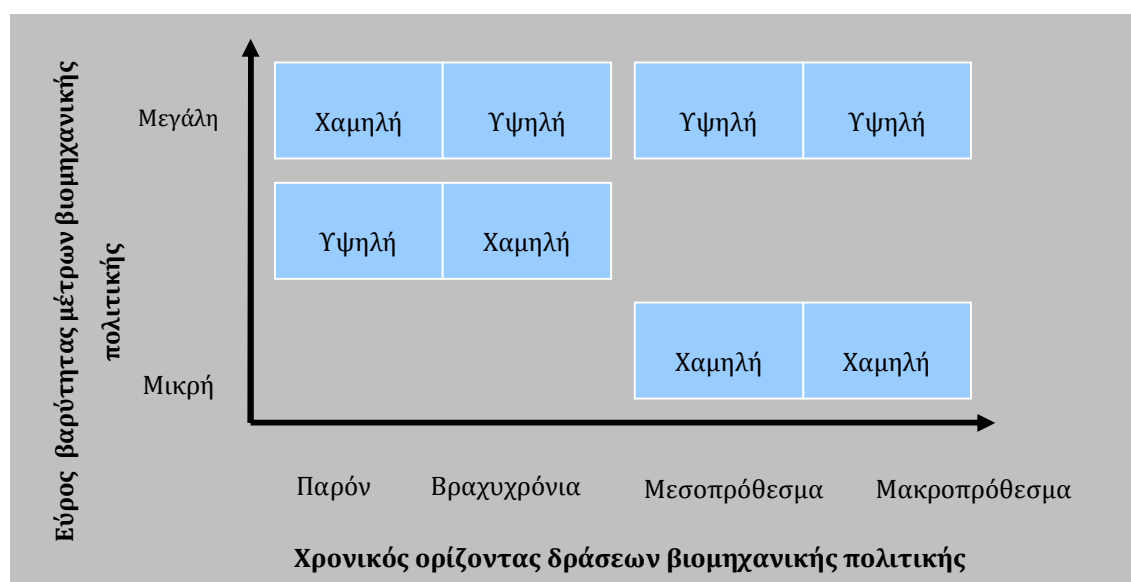
Εκ πρώτης όψεως, η προσαρμογή της παραγωγής στα εγχώρια και διεθνή καταναλωτικά πρότυπα και η προσφορά μιας ευρύτερης ποικιλίας μεταποιητικών προϊόντων, τα οποία ενσωματώνουν υψηλή τεχνολογία, φαντάζει ως η ιδανική λύση για την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας μέσω της υποκατάστασης των εισαγωγών και της επέκτασης των εξαγωγών. Το ιδανικό όμως δεν είναι πάντοτε και εφικτό, ειδικά όταν αναφερόμαστε στο παρόν ή το άμεσο μέλλον. Δεδομένης της πίεσης χρόνου που θέτει η ίδια η πραγματικότητα (συρρίκνωση του ΑΕΠ για έξι συναπτά έτη και δραματικά υψηλή ανεργία), θα ήταν υπερβολικά φιλόδοξο να αναμένουμε μια σημαντική συμβολή από μεταποιητικούς κλάδους υψηλής τεχνολογίας με τους οποίους οι Έλληνες παραγωγοί έχουν μικρή εξοικείωση. Αναπόφευκτα λοιπόν, το βάρος της βιομηχανικής πολιτικής στη βραχυχρόνια περίοδο πρέπει να πέσει σε εκείνους τους κλάδους στους οποίους η χώρα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα. Ήδη από την εποχή του David Ricardo μάς είναι γνωστό ότι, από την ενίσχυση αυτών των κλάδων μπορεί να προκύψουν σημαντικά οφέλη τόσο σε όρους εισοδήματος όσο και σε όρους απασχόλησης και μάλιστα σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Είναι ικανή αυτή η 'συνταγή' να τοποθετήσει την οικονομία σε μια τροχιά βιώσιμης και μακρόχρονης ανάπτυξης; Η απάντηση είναι σαφώς αρνητική. Η κατανομή πόρων ανάλογα με την ύπαρξη συγκριτικού πλεονεκτήματος μπορεί να επιφέρει στατική αποτελεσματικότητα, όχι δυναμική. Υπενθυμίζεται επιπλέον ότι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, το συγκριτικό πλεονέκτημα της ελληνικής μεταποίησης εντοπίζεται σε κλάδους χαμηλής και μέσης τεχνολογίας. Ως επί το πλείστον, οι κλάδοι αυτοί παράγουν προϊόντα χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης, τα οποία υπόκεινται στις ασφυκτικές πιέσεις του ανταγωνισμού από χώρες χαμηλού εργατικού κόστους, όπως η Κίνα. Αντίθετα, τα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας, εκεί δηλαδή όπου είναι εμφανής η

αδυναμία της ελληνικής μεταποίησης, είναι αυτά που χαρακτηρίζονται από υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα και άρα εκείνα με τις καλύτερες προοπτικές από την πλευρά της εγχώριας και διεθνούς ζήτησης.

Το συμπέρασμα που εξάγεται από τα παραπάνω είναι ότι στην περίπτωση της ελληνικής μεταποίησης δεν τίθεται θέμα επιλογής μεταξύ επικέντρωσης στα υφιστάμενα συγκριτικά πλεονεκτήματα και αλλαγής της βιομηχανικής διάρθρωσης. Χρειάζονται και τα δύο. Χρονολογικά, η προτεραιότητα πολιτικών παρεμβάσεων πρέπει να δοθεί στους κλάδους όπου υπάρχει συγκριτικό πλεονέκτημα καθώς αυτοί οι κλάδοι μπορούν να συμβάλλουν άμεσα στην ανάσχεση της ύφεσης. Η βαρύτητα της βιομηχανικής πολιτικής πρέπει να δοθεί στην αλλαγή της παραγωγικής δομής προς όφελος των κλάδων προηγμένης τεχνολογίας, δηλαδή σε εκείνες τις παραγωγικές δραστηριότητες οι οποίες πιστεύεται ότι θα συμβάλλουν στη μακροχρόνια ανάπτυξη της χώρας (βλ. Διάγραμμα 4.2.1).

Διάγραμμα 4.2.1: Χρονολογική ιεράρχηση δράσεων βιομηχανικής πολιτικής

Ερώτημα 4: Ποιο είναι το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πρέπει να κινηθούν οι παρεμβάσεις βιομηχανικής πολιτικής;

Βιομηχανική πολιτική ενιαία και καθολικά εφαρμόσιμη δεν υπάρχει. Η εφαρμογή μιας δέσμης μέτρων που αποδείχτηκε άκρως αποτελεσματική για την ενίσχυση της γερμανικής μεταποίησης ενδέχεται να είναι ανεπαρκής για την Ελλάδα και η πολιτική που βοήθησε στην επιτυχή εκβιομηχάνιση της Νότιας Κορέας ή της Κίνας μπορεί να είναι ασύμβατη με τις διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας μας. Όπως κάθε εθνική οικονομία, έτσι και η ελληνική έχει τα δικά της ενδογενή χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τις δικές της αδυναμίες και δυνατότητες, τους δικούς της περιορισμούς και ελευθερίες. Αυτά με τη σειρά τους, το καθένα ξεχωριστά και όλα μαζί, καθορίζουν το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει να κινηθούν οι δράσεις βιομηχανικής πολιτικής. Ας δούμε λοιπόν

ποιες προϋποθέσεις πρέπει να πληροί η βιομηχανική πολιτική της χώρας προκειμένου να έχει αυξημένες πιθανότητες επιτυχίας.

- *Εναρμόνιση με τους διεθνείς κανονισμούς και συμβάσεις.* Οι παρεμβάσεις βιομηχανικής πολιτικής οφείλουν να σέβονται τις διεθνείς συμφωνίες και κανονισμούς που απορρέουν από τη συμμετοχή της Ελλάδας σε υπερεθνικούς οικονομικούς σχηματισμούς (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) και οργανισμούς (π.χ. Οργανισμός Παγκόσμιου Εμπορίου). Υπό αυτή την έννοια, μέτρα όπως οι άμεσες επιδοτήσεις εξαγωγών ή η επιβολή δασμών επί εισαγόμενων βιομηχανικών προϊόντων, και γενικότερα πολιτικές οι οποίες κάνουν διάκριση μεταξύ εγχώριων και ξένων επιχειρηματικών συμφερόντων, πρέπει να αποκλειστούν.
- *Συμβατότητα με τα ενδογενή χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας.* Η ισχύουσα βιομηχανική διάρθρωση είναι ένα ενδογενές χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας, το οποίο προσδιορίζεται από ένα πλέγμα προικοδοτήσεων της χώρας σε ανειδίκευτο και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, κεφάλαιο, φυσικές πρώτες ύλες και τεχνολογία. Επομένως, η όποια παρέμβαση πρέπει να ξεκινάει από την αλλαγή ή την αύξηση της διαθεσιμότητας των συντελεστών αυτών.
- *Χαμηλό δημοσιονομικό κόστος.* Δεδομένου του δημοσιονομικού εκτροχιασμού της χώρας κατά το πρόσφατο παρελθόν και της επιτακτικής ανάγκης για βελτίωση των δημόσιων οικονομικών, τα μέτρα στήριξης της ελληνικής βιομηχανίας επιβάλλεται να έχουν το χαμηλότερο δυνατό δημοσιονομικό κόστος. Προς αυτή την κατεύθυνση σημαντική βοήθεια μπορεί να προέλθει από την αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων κοινοτικών πόρων των Διαρθρωτικών Ταμείων της ΕΕ και της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων.
- *Την πρωτοβουλία έχει ο ιδιωτικός τομέας, η πολιτεία ενισχύει και συντονίζει.* Η εφαρμογή βιομηχανικής πολιτικής συνεπάγεται έναν πιο ενεργό ρόλο της πολιτείας στην προσπάθεια αναζωογόνησης της ελληνικής μεταποίησης. Είναι ουσιώδους σημασίας ωστόσο να κατανοηθεί ότι αυτό δεν σημαίνει την υποκατάσταση της ιδιωτικής επιχειρηματικής δραστηριότητας με αντίστοιχη κρατική δραστηριότητα. Τον πρώτο ρόλο στην ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής μεταποίησης πρέπει να έχουν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η πολιτεία οφείλει να ενισχύσει και να συντονίσει τις προσπάθειες του ιδιωτικού τομέα, έτσι ώστε αυτές να εναρμονιστούν προς τους γενικούς προσανατολισμούς του αναπτυξιακού Οράματος της χώρας.
- *Σωστή διάγνωση των προβλημάτων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζει η ελληνική μεταποίηση σε επίπεδο κλάδων, υποκλάδων και επιχειρήσεων.* Οι παρεμβάσεις βιομηχανικής πολιτικής θα έχουν μεγαλύτερη απόδοση όταν θα έχει προηγηθεί μια συστηματική ανάλυση των προβλημάτων και των αναγκών των εγχώριων μεταποιητικών επιχειρήσεων. Τι είδους υποδομές χρειάζονται οι μεταποιητικές επιχειρήσεις; Πού οφείλεται η χαμηλή παραγωγικότητα των ελληνικών βιομηχανιών; Υπάρχουν προβλήματα στην εξεύρεση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού και αν ναι ποια είναι αυτά;

Γιατί οι δαπάνες σε έρευνα και τεχνολογία υστερούν σε σχέση με τις αντίστοιχες δαπάνες των μεταποιητικών επιχειρήσεων του εξωτερικού; Γιατί οι εξαγωγικές επιδόσεις των ελληνικών βιομηχανιών είναι τόσο χαμηλές; Όσο πληρέστερη είναι η διαθέσιμη πληροφόρηση σχετικά με τα θέματα αυτά, τόσο καλύτερη θα είναι η στόχευση και η αποτελεσματικότητα των μέτρων. Σημαντική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να έχει η ποιοτική βελτίωση της συλλογής και επεξεργασίας στατιστικών δεδομένων που αφορούν στη μεταποίηση, η εκπόνηση εξειδικευμένων κλαδικών μελετών και η τακτική προσωπική επαφή με τους ανθρώπους της ελληνικής βιομηχανίας.

- *Χρήση συμπληρωματικών κριτηρίων βάσει των οποίων η βαρύτητα των μέτρων βιομηχανικής πολιτικής θα κατανεμηθεί στους επιμέρους μεταποιητικούς κλάδους.* Η βιομηχανική πολιτική είναι κατά βάση μια πειραματική διαδικασία που στην αγγλική γλώσσα περιγράφεται καλύτερα με τον όρο 'trial and error'. Πράγματι, κανένας δεν μπορεί να γνωρίζει εκ των προτέρων με βεβαιότητα την έκβαση μιας επιχειρηματικής προσπάθειας ή τα αποτελέσματα μιας πολιτικής. Ένας βιομηχανικός κλάδος που σήμερα φαντάζει στα μάτια μας ως πολλά υποσχόμενος μπορεί αύριο να αποδειχθεί αρκετά κατώτερος των αρχικών μας προσδοκιών. Με την ίδια λογική, αυτό που σήμερα διαφεύγει της προσοχής μας μπορεί στο μέλλον να αποτελεί βασική πηγή ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας. Από την άλλη πάλι, η βιομηχανική πολιτική δεν μπορεί να είναι μια πορεία προς το άγνωστο. Επιβάλλεται να περιορίσουμε τα σφάλματα και να αυξήσουμε τις πιθανότητες επιτυχίας. Πώς μπορεί να γίνει αυτό; Προφανώς με την υιοθέτηση των κατάλληλων κριτηρίων βάσει των οποίων το βάρος των πολιτικών παρεμβάσεων θα κατανεμηθεί στους επιμέρους κλάδους του βιομηχανικού τομέα. Ήδη από τις προηγούμενες σελίδες, έχουμε εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους οι άμεσες δράσεις της ελληνικής πολιτείας πρέπει να αφορούν τους κλάδους όπου υπάρχει συγκριτικό πλεονέκτημα και τους λόγους για τους οποίους τα μέτρα πολιτικής θα πρέπει – σε εύλογο βάθος χρόνου – να εστιάζουν στους κλάδους υψηλής τεχνολογίας. Παρόλο που το κριτήριο που χρησιμοποιήσαμε έδωσε το στίγμα και τη μορφή της προτεινόμενης βιομηχανικής πολιτικής, από μόνο του είναι πολύ γενικό και δεν επαρκεί για την εξειδίκευση των μέτρων πολιτικής. Χρειάζεται να συμπληρωθεί και από άλλα κριτήρια, η χρήση των οποίων θα λειτουργήσει επικουρικά στην επιλογή των βιομηχανικών κλάδων που θα τύχουν ιδιαίτερης μεταχείρισης. Τέτοια κριτήρια-οδηγοί είναι το ύψος της προστιθέμενης αξίας του εκάστοτε βιομηχανικού τομέα, το μέγεθος ελαστικότητας υποκατάστασης μεταξύ εγχωρίων και ξένων βιομηχανικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού και η ύπαρξη δυνητικού συγκριτικού πλεονεκτήματος (βλ. Πλαίσιο 4.1).

- *Επίτευξη συμφωνίας και αгаστής συνεργασίας μεταξύ όλων των κοινωνικών εταίρων και της πολιτικής ηγεσίας.* Η αποτελεσματικότητα της βιομηχανικής πολιτικής δεν εξαρτάται μόνο από την πληρότητα της πληροφόρησης, τον σωστό σχεδιασμό και τις καλές προθέσεις της πολιτικής ηγεσίας. Απαιτείται και ένα πνεύμα συνεργασίας από τους επιχειρηματίες, τους εργαζόμενους και γενικότερα όλους όσους εμπλέκονται στην

‘υπόθεση’ ελληνική βιομηχανία. Θα ήταν τραγικό, για παράδειγμα, να δημιουργηθεί με κόπο και έξοδα ένα θεματικό βιομηχανικό πάρκο το οποίο θα υπολειτουργεί είτε γιατί η επιλογή του τόπου εγκατάστασης είναι ασύμφορη για τους επιχειρηματίες είτε γιατί αντιτάσσεται σε αυτό η τοπική κοινωνία και αυτοδιοίκηση. Είναι περιττό να μπούμε στη διαδικασία αναφοράς αντίστοιχων παραδειγμάτων τα οποία προέρχονται από την ελληνική πραγματικότητα. Αρκεί κανείς να λάβει υπόψη του τη συγκρουσιακή διάθεση που έχει επιδείξει κατά καιρούς η συμπεριφορά των κοινωνικών εταίρων για να καταλάβει πόσο αρνητικά φορτισμένο έχει υπάρξει κατά καιρούς το κλίμα εντός και εκτός των βιομηχανικών μονάδων. Αν λοιπόν επιθυμούμε η βιομηχανική πολιτική να αποδώσει καρπούς, χρειάζεται αποφόρτιση του αρνητικού κλίματος. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο εάν ο σχεδιασμός της βιομηχανικής στρατηγικής αποτελέσει αντικείμενο ειλικρινούς διαλόγου και διαβουλεύσεων μεταξύ πολιτικής ηγεσίας και όλων των υπολοίπων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με την ελληνική μεταποίηση. Με άλλα λόγια, τα μέσα και οι στόχοι της βιομηχανικής πολιτικής και γενικότερα η κρισιμότητα της κατάστασης της ελληνικής βιομηχανίας πρέπει να γίνουν κατανοητά σε όλους. Οι συγκρούσεις συμφερόντων δεν θα εκλείψουν ποτέ. Μπορούν όμως να παραμεριστούν, έστω και προσωρινά, όταν γίνει συλλογική συνείδηση ότι η αδράνεια και η διατήρηση του *status quo* στην ελληνική βιομηχανία θα έχει καταστρεπτικές συνέπειες για όλους μας.

ΠΛΑΙΣΙΟ 4.1: ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΟΥ ΒΑΡΟΥΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟΥΣ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΚΛΑΔΟΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΜΕΤΑΠΟΙΗΣΗΣ

1. Ύψος προστιθέμενης αξίας σε σχέση με την αξία παραγωγής ενός κλάδου. Είναι προφανές ότι, όσο μεγαλύτερος είναι ο λόγος της προστιθέμενης αξίας προς την αξία της συνολικής παραγωγής ενός κλάδου, τόσο μεγαλύτερη είναι και η συμβολή του συγκεκριμένου κλάδου στην ενίσχυση των αμοιβών των εγχώριων παραγωγικών συντελεστών που απασχολεί ο κλάδος. Σε εθνικό επίπεδο, αυτό έχει ιδιαίτερη ισχύ όταν οι επιχειρήσεις προμηθεύονται το μεγαλύτερο μέρος των εισροών τους (π.χ. πρώτες ύλες και ημικατεργασμένα προϊόντα) από το εξωτερικό.

2. Ύψος προστιθέμενης αξίας ενός κλάδου σε σχέση με την προστιθέμενη αξία του συνόλου της μεταποίησης. Η γνώση αυτής της σχέσης μάς δίνει μια εικόνα για το μέγεθος ενός κλάδου σε σχέση με το σύνολο της μεταποίησης. Αν για παράδειγμα, διαπιστώνεται ότι ένας κλάδος εμφανίζει υψηλή προστιθέμενη αξία σε σχέση με την αξία της συνολικής του παραγωγής και ταυτόχρονα ο κλάδος αυτός έχει μικρή συμβολή στην προστιθέμενη αξία του συνόλου της μεταποίησης, τότε είναι προφανές ότι υπάρχει εθνικό συμφέρον ο συγκεκριμένος κλάδος να τύχει ιδιαίτερης μεταχείρισης.

3. Μέγεθος ελαστικότητας υποκατάστασης μεταξύ εγχώριων και ξένων βιομηχανικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού. Όταν η συγκεκριμένη ελαστικότητα λαμβάνει μεγάλες τιμές (μεγαλύτερες της μονάδας), σημαίνει ότι τα ελληνικά προϊόντα δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από τα ξένα προϊόντα στις αγορές του εξωτερικού. Επομένως, τα εξαγόμενα ελληνικά προϊόντα είναι ευάλωτα στον ανταγωνισμό από τα αντίστοιχα που παράγουν χώρες χαμηλού κόστους (π.χ. Κίνα). Το αντίθετο συμβαίνει όταν η ελαστικότητα υποκατάστασης λαμβάνει χαμηλές τιμές (μικρότερες της μονάδας). Για την άσκηση βιομηχανικής πολιτικής, η πρώτη περίπτωση σημαίνει την υιοθέτηση μέτρων και κινήτρων που θα ενισχύουν τόσο την ανταγωνιστικότητα κόστους όσο και τη διαφοροποίηση των προϊόντων που παράγουν οι αντίστοιχοι μεταποιητικοί κλάδοι. Στη δεύτερη περίπτωση, το βάρος πρέπει να

δοθεί στη διατήρηση της διαφοροποίησης των ελληνικών προϊόντων μέσω της ενίσχυσης της έρευνας και καινοτομίας των αντίστοιχων κλάδων.

4. Μέγεθος της εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης των ξένων καταναλωτών για τα ελληνικά βιομηχανικά προϊόντα. Η υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης συνήθως ταυτίζεται με προϊόντα τα οποία ενσωματώνουν προηγμένη τεχνολογία. Όμως δεν είναι πάντοτε έτσι. Κλάδοι της ελληνικής μεταποίησης, όπως η οινοποιία και η τυποποίηση βιολογικών ειδών διατροφής, οι οποίοι είναι μεσαίας εξειδίκευσης και χαμηλής τεχνολογίας, μπορούν να προσφέρουν προϊόντα υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας. Συνεπώς, είναι απαραίτητο να ανιχνευθεί ποιοι από τους κλάδους της ελληνικής μεταποίησης με συγκριτικό πλεονέκτημα έχουν ανάλογα χαρακτηριστικά, έτσι ώστε να τύχουν της αντίστοιχης ενίσχυσης με τους κλάδους υψηλής τεχνολογίας.

5. Διαχρονική εξέλιξη του όγκου παραγωγής. Ο υπολογισμός και η καταγραφή της μέσης ετήσιας μεταβολής του όγκου παραγωγής αποτυπώνει τον δυναμισμό των μεταποιητικών κλάδων. Η γνώση γύρω από τη δυναμικότητα των κλάδων και η κατάταξή τους σε αναπτυσσόμενους (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της παραγωγής μεγαλύτερος της μονάδας), στάσιμους (μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της παραγωγής γύρω από το μηδέν) και φθίνοντες (σημαντικά αρνητικός μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της παραγωγής) μπορεί να βοηθήσει τόσο στη στόχευση όσο και στην εξειδίκευση των μέτρων πολιτικής.

6. Το είδος και η ένταση της υπεράκτιας δραστηριότητας (off-shoring) των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Στον βαθμό που η υπεράκτια δραστηριότητα των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων είναι απολύτως συμβατή με τον διεθνή καταμερισμό παραγωγικών δραστηριοτήτων η βιομηχανική πολιτική λίγο μπορεί να προσφέρει στην ανακοπή αυτής της τάσης. Τα πράγματα είναι διαφορετικά εάν πιστεύεται ότι η υπεράκτια δραστηριότητα της εγχώριας μεταποίησης αφορά τμήματα της παραγωγής τα οποία μπορούν να εκτελεστούν εξίσου αποτελεσματικά εντός συνόρων. Στην περίπτωση αυτή, η πολιτεία έχει κάθε λόγο παρέμβασης και ενίσχυσης των εγχώριων μεταποιητικών επιχειρήσεων που θα καλύψουν ένα μεγάλο τμήμα της ζήτησης ενδιάμεσων αγαθών.

7. Ύπαρξη δυνητικού συγκριτικού πλεονεκτήματος. Η ύπαρξη δυνητικού συγκριτικού πλεονεκτήματος συνδέεται στενά με τη διαθεσιμότητα και την ποιότητα των παραγωγικών συντελεστών. Εξίσου σημαντικό ρόλο παίζει και ο βαθμός ευκολίας ή δυσκολίας μεταβολής αυτών των στοιχείων. Ποιοι εγχώριοι πόροι παραμένουν αναξιοποίητοι; Σε ποιες μορφές τεχνολογίας μπορούμε να έχουμε ευκολότερη πρόσβαση; Σε ποιους τομείς εκπαίδευσης, δεξιοτήτων και εξειδίκευσης υπερτερεί ή υστερεί το ανθρώπινο κεφάλαιο της χώρας; Ποιες είναι οι εκτιμήσεις μας σε σχέση με τα καταναλωτικά πρότυπα που θα επικρατήσουν στο μέλλον; Είναι προφανές ότι, όσο δύσκολο είναι να απαντήσουμε με ακρίβεια σε αυτά τα ερωτήματα, άλλο τόσο δύσκολο είναι να αποφανθούμε σχετικά με την ύπαρξη δυνητικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Η καλή πληροφόρηση και γνώση γύρω από τα θέματα της ελληνικής βιομηχανίας, τα παραδείγματα χωρών που έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά με την Ελλάδα και ο βαθμός διορατικότητας αυτών που φέρουν την τελική ευθύνη άσκησης βιομηχανικής πολιτικής είναι τα μόνα όπλα απέναντι στο άγνωστο.

Είναι ουσιώδες να κατανοηθεί ότι κανένα από τα προαναφερθέντα κριτήρια δεν επαρκεί από μόνο του, ώστε να διασφαλιστεί η ευστοχία και η καταλληλότητα των μέτρων βιομηχανικής πολιτικής· απαιτείται ο συνυπολογισμός όλων. Ελλείψει χώρου και με βάση τη διαθεσιμότητα στοιχείων, ο πίνακας που ακολουθεί προσφέρει μια ενδεικτική 'σύνοψη' και 'βαθμολογία' των κλάδων της ελληνικής βιομηχανίας σύμφωνα με ορισμένα από τα παραπάνω κριτήρια.

Πίνακας 4.2.2: Ενδεικτική 'βαθμολόγηση' των μεταποιητικών κλάδων με βάση τα κριτήρια της ΑΠΑ, της ελαστικότητας υποκατάστασης, του επιπέδου εξειδίκευσης, & τεχνολογίας και της ύπαρξης συγκριτικού πλεονεκτήματος									
Κλάδος	Σημείο Εξειδίκευσης (ΣΕΕ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)	Ελαστικότητα Υποκατάστασης (ΕΥ) (%)
Μηχανήματα	35,9	35,1	****	0,2	*	*	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	42,6	5,0	****	- 7,5	*	*	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	25,2	2,8	***	1,6	**	*	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	21,4	1,3	***	- 2,3	**	*	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	41,9	3,2	:	- 0,9	**	*	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	13,8	12,3	:	1,5	****	**	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	23,5	3,1	:	1,4	****	***	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	37,7	3,8	***	3,3	****	****	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	15,2	1,4	****	2,1	*	**	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε
Μηχανήματα	50,4	5,8	****	- 5,3	*	**	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε	Α' α' Πίε

Ժամանակահատված	22,6	7,7	****	2,6	*	**	1 շաբաթ, ամսական
Համաձայնեցված	24,5	5,9	:	6,8	*	**	Մի ամիս
Համաձայնեցված	61,8	0,7	***	- 9,5	****	****	Մի ամիս
Համաձայնեցված	43,6	3,2	****	- 2,6	****	****	Մի ամիս
Համաձայնեցված	48,1	2,2	:	- 0,5	**	***	Մի ամիս
Համաձայնեցված	49,8	0,6	:	- 3,2	***	***	Մի ամիս
Համաձայնեցված	77,7	1,5	****	0,007	***	***	Մի ամիս
Համաձայնեցված	28,7	2,5	:	- 2,8	*	*	Երկու ամիս
Համաձայնեցված	58,9	1,8	:	6,0	**	**	Մի ամիս

Ερώτημα 5: Ποιοι άξονες μέτρων βιομηχανικής πολιτικής εμπίπτουν στα προαναφερθέντα πλαίσια;

- *Αύξηση της διαθεσιμότητας και βελτίωση της ποιότητας έργων υποδομής που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη μεταποιητική δραστηριότητα.* Η βιομηχανική εμβάθυνση συνδέεται στενά με την ύπαρξη σύγχρονων έργων υποδομής. Λειτουργώντας συμπληρωματικά με τον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό των βιομηχανικών μονάδων, τα δίκτυα μεταφορών, τηλεπικοινωνιών και ενέργειας αυξάνουν την παραγωγικότητα και την αποδοτικότητα των ιδιωτικών κεφαλαίων και μειώνουν το συνολικό κόστος παραγωγής. Απόρροια όλων αυτών είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους των μεταποιητικών προϊόντων που αποτελεί και τον βασικό στόχο της ελληνικής βιομηχανίας. Κατά συνέπεια, ο εκσυγχρονισμός των εγχώριων υποδομών και ο συντονισμός τους με τις ανάγκες της ελληνικής βιομηχανίας είναι εκ των ων ουκ άνευ. Αν κάπου υπάρχει προβληματισμός, αυτός έχει να κάνει με το υψηλό κόστος και τα μεγάλα χρονικά διαστήματα που μεσολαβούν έως ότου οι επενδύσεις σε έργα υποδομής αρχίσουν να αποδίδουν καρπούς. Σχετικά με το υψηλό κόστος, υπάρχει η δυνατότητα μεγάλο τμήμα αυτού να καλυφθεί από την αξιοποίηση των κονδυλίων που λαμβάνει η χώρα από τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά Ταμεία. Σε ό,τι αφορά τη διάσταση του χρόνου, χρειάζεται να δοθεί προτεραιότητα σε εκείνα τα έργα που θεωρείται ότι θα έχουν τη μεγαλύτερη συμβολή στη μείωση του κόστους παραγωγής των επιχειρήσεων. Δεδομένης της υψηλής ενεργειακής εξάρτησης από το πετρέλαιο και του υψηλού τιμήματος που καταβάλλει η ελληνική βιομηχανία για την κατανάλωση ενέργειας, τα έργα άμεσης προτεραιότητας είναι αυτά που σχετίζονται με ενεργειακές υποδομές (π.χ. ευφυή δίκτυα, αποθήκευση ενέργειας, υιοθέτηση εναλλακτικών και ανανεώσιμων πηγών ενέργειας).

- *Δημιουργία κέντρων εξυπηρέτησης βιομηχανικών επιχειρήσεων.* Σε πλήρη συνέργεια με το υλικοτεχνικό κεφάλαιο του Δημοσίου βρίσκεται και η παροχή δημόσιων υπηρεσιών. Σε αυτό το πεδίο εξέχουσα θέση κατέχει η παροχή και διάχυση πληροφόρησης γύρω από θέματα που αφορούν τις μεταποιητικές επιχειρήσεις. Πιο συγκεκριμένα, ο κατάλογος των πληροφοριών που πρέπει να εξασφαλίσει η κάθε μεταποιητική επιχείρηση προκειμένου να σχεδιάσει και να οργανώσει τις δραστηριότητές της είναι μακρύς. Πολύ συχνά, η πρόσβαση σε αυτόν τον κατάλογο είναι χρονοβόρα και δαπανηρή. Επίσης, δεν είναι λίγες οι φορές όπου ο επιχειρηματίας αδυνατεί να ερμηνεύσει και επομένως να αξιοποιήσει τις πληροφορίες που ο ίδιος μόχθησε για να αποκτήσει.⁷³ Σε αυτό το σημείο, η πολιτεία μπορεί να παίξει κομβικό ρόλο μέσω της συγκρότησης ενός δικτύου κέντρων εξυπηρέτησης βιομηχανικών επιχειρήσεων (ΚΕΒΕ). Η λειτουργία των ΚΕΒΕ θα αφορά τη συλλογή και επεξεργασία στατιστικών στοιχείων, τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων κλαδικών μελετών που έχουν εκπονήσει ελληνικοί ή ξένοι φορείς και γενικότερα την παροχή ενημέρωσης γύρω

⁷³ Η περίπτωση αυτή αφορά κυρίως τις ΜΜΕ όπου ο ιδιοκτήτης και ο μάντζερ της επιχείρησης συμπίπτουν στο ίδιο πρόσωπο.

από κάθε θέμα που σχετίζεται με την ελληνική βιομηχανία. Πέρα από τη διάχυση πληροφόρησης, στο έργο των ΚΕΒΕ μπορεί να συμπεριληφθεί η παροχή συμβουλών προς τις νεοσυσταθείσες και μικρομεσαίες επιχειρήσεις καθώς και η διάθεση τυποποιημένων διοικητικών διαδικασιών μέσω των οποίων θα επιτευχθεί μείωση του χρόνου και του κόστους συναλλαγών των επιχειρήσεων με τη δημόσια διοίκηση. Με άλλα λόγια, η πολιτεία δύναται να αποκτήσει μέσω των ΚΕΒΕ τον βασικό κοινωνικό της βιομηχανικής της στρατηγικής.

- *Πρώθηση της δημιουργίας clusters και θεματικών βιομηχανικών πάρκων.* Η πρώθηση της δημιουργίας συστάδων επιχειρήσεων με συναφή παραγωγική δραστηριότητα (clusters) ή εναλλακτικά, η δημιουργία προϋποθέσεων για τη γεωγραφική συγκέντρωση ομοειδών επιχειρήσεων (θεματικά βιομηχανικά πάρκα - ΘΒΠ) μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά στην 'εσωτερίκευση' των εξωτερικών οικονομιών που συνεπάγεται η βιομηχανική παραγωγή. Συγκεκριμένα, σε επίπεδο επιχειρησιακών μονάδων, η παραγωγική δραστηριότητα εντός των clusters και των ΘΒΠ διευκολύνει την επικοινωνία των επιχειρήσεων και τη διάχυση πληροφόρησης μέσω της προσωπικής επαφής, ευνοεί τον καλύτερο συντονισμό μεταξύ επιχειρήσεων που εμφανίζουν σημαντικές αλληλεξαρτήσεις (π.χ. κατασκευαστές επεξεργαστών Η/Υ και κατασκευαστές λογισμικού), και βοηθά στην ανεύρεση και στελέχωση των επιχειρήσεων με εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό (Porter, 1998 και Fallah and Ibrahim, 2004). Εξίσου σημαντικό όφελος μπορεί να προκύψει και από τη δυνατότητα εκμετάλλευσης οικονομιών κλίμακας – κάτι που φαντάζει ανέφικτο για την τυπική μικρομεσαία ελληνική επιχείρηση που δρα μεμονωμένα (π.χ. από κοινού παραγγελίες ΜΜΕ που χρησιμοποιούν την ίδια πρώτη ύλη μπορούν να πετύχουν ευνοϊκές τιμές από τον προμηθευτή και χαμηλότερα μεταφορικά κόστη). Σε πολιτειακό επίπεδο, τα clusters και τα ΘΒΠ αποτρέπουν τη γεωγραφική διασπορά των έργων υποδομής, ενώ ταυτόχρονα ευνοούν την καλύτερη στόχευση και προσαρμογή των έργων στις ανάγκες του εκάστοτε μεταποιητικού κλάδου.

- *Ενθάρρυνση και ενίσχυση της καινοτομίας και της έρευνας.* Η καινοτομία με την έννοια της επιστημονικής ανακάλυψης πηγάζει από την επιστημονική κατάρτιση, την έμπνευση και την ευφυΐα, τη διάθεση για δημιουργία και την ευρηματικότητα των ατόμων που απαρτίζουν την επιστημονική κοινότητα μιας χώρας. Ως οικονομικά εκμεταλλεύσιμο προϊόν, η καινοτομία απαιτεί επιπρόσθετα επιχειρηματικό πνεύμα, εμπειρία και τριβή με την παραγωγική διαδικασία. Η Ελλάδα δεν στερείται ούτε επιστημονικού ούτε επιχειρηματικού δυναμικού με τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά ή τουλάχιστον δεν στερείται κάτι από τα δύο σε βαθμό που να δικαιολογεί τη φτωχή παράδοσή της σε καινοτομία. Αν κάτι λείπει από την Ελλάδα είναι η σύμπραξη των δύο δυνάμεων – επιχειρηματικού κόσμου και επιστημονικής-ερευνητικής κοινότητας – καθώς και ένα σύστημα κινήτρων που θα οδηγήσει τις επιχειρήσεις στον δρόμο της καινοτομίας. Προς αυτή την κατεύθυνση, μπορεί να βοηθήσει η απλούστευση των μηχανισμών συνεργασίας μεταξύ της ακαδημαϊκής κοινότητας και ιδιωτικών παραγωγικών φορέων και η δημιουργία ερευνητικών κέντρων τα οποία θα λειτουργούν ως

παραρτήματα των παραγωγικών πανεπιστημιακών σχολών εντός των clusters και των ΘΒΠ. Δεδομένου ότι στη βιομηχανία οι επενδύσεις σε έρευνα και καινοτομία είναι χρονοβόρες, πολυέξοδες και υψηλού κινδύνου η ανάληψη καινοτομικής δραστηριότητας από τις επιχειρήσεις θα πρέπει να πλαισιωθεί και από μέτρα κρατικής χρηματοδοτικής ενίσχυσης (π.χ. άμεσες επιδοτήσεις). Επιπλέον, είναι ουσιώδους σημασίας να κατανοηθεί ότι τα μέτρα ενίσχυσης της καινοτομίας στη βιομηχανία δεν μπορούν να είναι οριζόντια. Για παράδειγμα, οι όποιες ενισχύσεις για καινοτομία προϊόντος θα πρέπει να κατευθύνονται στους κλάδους όπου υπάρχει διαπιστωμένο ή δυνητικό συγκριτικό πλεονέκτημα, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στους κλάδους υψηλής τεχνολογίας και υψηλής προστιθέμενης αξίας. Αντίθετα, στους κλάδους οι οποίοι δεν έχουν περάσει με επιτυχία το στάδιο της 'μίμησης', το βάρος των μέτρων πρέπει να δοθεί στις καινοτομίες διαδικασιών και οργάνωσης,⁷⁴ καθώς από αυτές τις μορφές καινοτομίας μπορεί να προκύψουν σημαντικές βελτιώσεις στην ανταγωνιστικότητα κόστους των επιχειρήσεων.

- *Διασφάλιση της επάρκειας σε εξειδικευμένο επιστημονικό δυναμικό και ο ρόλος του επαναπατρισμού των Ελλήνων επιστημόνων της διασποράς.* Η διατήρηση της επάρκειας σε εξειδικευμένο επιστημονικό δυναμικό και η αναχαίτιση του μεταναστευτικού ρεύματος προς χώρες του εξωτερικού νέων επιστημόνων αποτελεί βασική προϋπόθεση για την τεχνολογική μετεξέλιξη της ελληνικής βιομηχανίας. Εδώ οι προκλήσεις πολιτικής είναι πολλές. Πώς να περιορίσει κανείς τη μαζική εκροή του πιο αξιόμαχου ανθρώπινου κεφαλαίου της χώρας όταν η ζήτηση για άτομα υψηλής εξειδίκευσης έχει υποστεί καθίζηση και όταν οι αμοιβές που επικρατούν στις τάξεις της βιομηχανίας είναι πολύ χαμηλές; Με ποιο τρόπο θα αποτραπεί η απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου όσων επιστημόνων επιλέξουν να παραμείνουν στη χώρα; Μια λύση που έχει τύχει ευρείας αποδοχής είναι η ενίσχυση των κινήτρων για απασχόληση περισσότερων νέων επιστημόνων από την ελληνική βιομηχανία. Μια άλλη λύση, η οποία έχει διαφύγει της προσοχής μας και η οποία μπορεί να συμπληρώσει την πρώτη, είναι η μετατροπή του μεταναστευτικού ρεύματος από μονόδρομη εκροή ανθρώπινου δυναμικού σε κύκλο: εκροής → απόκτησης επιπλέον δεξιοτήτων και εμπειρίας στο εξωτερικό → επαναπατρισμού → επανένταξης στο δυναμικό της εγχώριας βιομηχανίας ή ανάληψης νέων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών συναφών με αυτές κατά την παραμονή στο εξωτερικό. Βασικά πλεονεκτήματα αυτής της λύσης είναι η μη απαξίωση του ανθρώπινου κεφαλαίου, η αύξηση των δεξιοτήτων και η απόκτηση εμπειρίας, η δικτύωση με παραγωγικούς φορείς του εξωτερικού, η αύξηση της εξωστρέφειας και η διάχυση της αποκτηθείσας τεχνογνωσίας στο εσωτερικό. Δεν είναι καθόλου τυχαίο που η αλματώδης ανάπτυξη της βιομηχανίας λογισμικού στην Ινδία οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εκμετάλλευση του κύκλου που μόλις περιγράψαμε (Pack and Saggi, 2006).

⁷⁴ Η καινοτομία προϊόντος αναφέρεται στην αλλαγή των χαρακτηριστικών ή την ποιοτική βελτίωση των χαρακτηριστικών ενός προϊόντος. Η καινοτομία διαδικασιών έχει να κάνει με αλλαγές/βελτιώσεις στον τρόπο παραγωγής και προώθησης του προϊόντος στις αγορές, ενώ η καινοτομία οργάνωσης σχετίζεται με αλλαγές και βελτιώσεις στην οργανωτική δομή των επιχειρήσεων.

- *Προώθηση της δημιουργίας 'trading companies' στα πρότυπα των 'sogo shosha' της Ιαπωνίας.* Πολύ συχνά οι εξαγωγικές προσπάθειες των ελληνικών μεταποιητικών επιχειρήσεων συναντούν εμπόδια στην αδυναμία πρόσβασης στα διεθνή κανάλια διανομής και τις ξένες αγορές λιανικού εμπορίου όπως είναι οι αλυσίδες πολυκαταστημάτων και σούπερ μάρκετ. Η αδυναμία αυτή είναι ιδιαίτερα έκδηλη στις ΜΜΕ, οι οποίες κατά κανόνα στερούνται τόσο των μέσων προβολής των προϊόντων τους όσο και της κατάλληλης δικτύωσης με φορείς λιανικού εμπορίου του εξωτερικού. Το κενό στην προβολή και την προώθηση ελληνικών βιομηχανικών προϊόντων στις διεθνείς αγορές μπορεί να καλύψει η δημιουργία εξειδικευμένων επιχειρήσεων εμπορικής διαμεσολάβησης (trading companies). Αποστολή των επιχειρήσεων αυτών είναι η αγορά και αποθεματοποίηση μεγάλων ποσοτήτων (συνήθως ομοειδών) προϊόντων που παράγουν οι εγχώριες μεταποιητικές επιχειρήσεις και η μεταπώλησή τους στις αγορές του εξωτερικού. Εκτελώντας ένα μεγάλο όγκο εμπορικών συναλλαγών και διατηρώντας καλές διασυνδέσεις με τα διεθνή δίκτυα διανομής, οι trading companies έχουν τη δυνατότητα εκμετάλλευσης οικονομιών κλίμακας στην αποθήκευση, μεταφορά και προώθηση των εγχώριων προϊόντων στις ξένες αγορές, κάτι που φυσικά φαντάζει ανέφικτο για τη μεμονωμένη ελληνική ΜΜΕ. Ένα καλό παράδειγμα επιχειρήσεων εμπορικής διαμεσολάβησης προσφέρει η περίπτωση των sogo shosha⁷⁵ της Ιαπωνίας όπου, πέρα των βασικών λειτουργιών που μόλις περιγράψαμε, οι εν λόγω επιχειρήσεις παρέχουν πιστωτικές διευκολύνσεις, πληροφόρηση, ακόμα και υπηρεσίες οργάνωσης των βιομηχανικών μονάδων με τις οποίες υπάρχει συνεργασία.
- *Διευκόλυνση της πρόσβασης των μεταποιητικών επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση.* Ο τεχνολογικός μετασχηματισμός και γενικότερα η ανάπτυξη της ελληνικής μεταποίησης απαιτεί κεφάλαια το ύψος των οποίων είναι αδύνατο να καλυφθεί με εσωτερική χρηματοδότηση. Απαιτείται η συμβολή του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Θεωρητικά αυτό δεν θα έπρεπε να μας απασχολεί, καθώς αυτός είναι και ο ρόλος των τραπεζών: η συγκέντρωση πόρων από τις πλεονασματικές μονάδες της οικονομίας και η διοχέτευσή τους στις πλέον αποδοτικές παραγωγικές δραστηριότητες. Στην πράξη, τα πράγματα είναι διαφορετικά. Η αποτελεσματική χρηματοδότηση της βιομηχανίας προϋποθέτει μηχανισμούς διαρκούς παρακολούθησης, ανίχνευσης, αξιολόγησης και εντοπισμού εκείνων των βιομηχανικών δραστηριοτήτων που δυνητικά θα έχουν τα καλύτερα αποτελέσματα για το σύνολο της οικονομίας. Λειτουργούν επαρκώς οι μηχανισμοί αυτοί στα πλαίσια των ελληνικών τραπεζών; Δεδομένων των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν σήμερα οι ελληνικές τράπεζες και δεδομένων των δραστηριοτήτων τους κατά το πρόσφατο παρελθόν (επικέντρωση στην παροχή καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων και δανείων προς τον τομέα παραγωγής μη εμπορεύσιμων αγαθών), δύσκολα απαντά κανείς καταφατικά. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι χρειάζεται μια ενεργή πιστωτική πολιτική από την πλευρά της πολιτείας

⁷⁵ Για τη λεπτομερή ανάλυση της λειτουργίας των sogo shosha μπορεί κανείς να ανατρέξει στο βιβλίο των Yoshimo and Lifson (1986) ή τη σχετική ιστοσελίδα (<http://www.iftc.or.jp/shosha/english/index.html>) του Υπουργείου Εξωτερικού Εμπορίου της Ιαπωνίας.

(π.χ. χαμηλότοκα τραπεζικά δάνεια με μακρά περίοδο αποπληρωμής), η οποία θα αυξήσει την πιστοληπτική ικανότητα της ελληνικής βιομηχανίας ακόμα και αν αυτό είναι εις βάρος του τομέα παραγωγής μη εμπορεύσιμων αγαθών.⁷⁶ Περιττό να τονιστεί ότι η τραπεζική πιστωτική επέκταση προς τη βιομηχανία θα πρέπει να συνοδεύεται από συστήματα ελέγχου και διαρκούς αξιολόγησης των μεταποιητικών επιχειρήσεων έτσι ώστε να ενισχύεται άμεσα η παραγωγικότητα, η ανταγωνιστικότητα, η καινοτομία και οι εξαγωγικές επιδόσεις τους και όχι το εισόδημα των επιχειρηματιών. Το τελευταίο θα αυξηθεί και πρέπει να αυξηθεί αφού έχουν προηγηθεί όλα τα άλλα.

Ερώτημα 6: Ποιος ο ρόλος του διεθνούς παράγοντα στην αναζωογόνηση της ελληνικής μεταποίησης;

Κατά το παρελθόν, το μικρό μέγεθος της ελληνικής οικονομίας προβαλλόταν συχνά ως βασικός περιοριστικός παράγοντας στην ανάπτυξη της εγχώριας βιομηχανίας. Ο ισχυρισμός αυτός στις μέρες μας δεν έχει την ίδια βαρύτητα όπως άλλοτε. Η ελληνική οικονομία εκτός από μικρή είναι και ανοικτή, γεγονός που δύναται να καταστήσει τον περιορισμό μεγέθους ανενεργό. Λέμε 'δύναται' διότι η ελληνική βιομηχανία δεν έχει εκμεταλλευτεί ακόμα τις ευκαιρίες που προσφέρει ο διεθνής παράγοντας μέσω μιας πιο δυναμικής παρουσίας των ελληνικών μεταποιητικών προϊόντων στις αγορές του εξωτερικού, μέσω της προσέλκυσης ξένων άμεσων επενδύσεων και μέσω της συμμετοχής στις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής.⁷⁷

Αναλυτικότερα, τις τελευταίες δεκαετίες η παγκόσμια βιομηχανική παραγωγή είναι οργανωμένη σε υπερεθνικές αλυσίδες παραγωγής. Αυτό πολύ απλά σημαίνει ότι υπάρχει ένας διεθνής καταμερισμός επιμέρους παραγωγικών διαδικασιών ανάλογα με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των εθνικών οικονομιών. Τα οφέλη που προκύπτουν από τη συμμετοχή στις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής είναι πολλαπλά: (α) εξασφαλίζεται ένα *minimum* απασχόλησης του εγχώριου εργοστασιακού δυναμικού το οποίο δεν επηρεάζεται από τις εθνικού επιπέδου οικονομικές διακυμάνσεις, (β) εισάγονται στη χώρα νέες τεχνολογίες και τεχνογνωσία οι οποίες στη συνέχεια μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες, (γ) αυξάνεται η εμπειρία και οι δεξιότητες του εργατικού δυναμικού, κοκ. Είναι προφανές ότι ο κατάλογος είναι μακρύς. Αντί να συνεχίσουμε την καταγραφή του, είναι προτιμότερο να επικαλεστούμε την εμπειρία της τεράστιας επιτυχίας των αναδυόμενων οικονομιών της

⁷⁶ Σίγουρα η κρατική παρέμβαση στην πιστωτική πολιτική του τραπεζικού συστήματος δεν είναι ότι καλύτερο για μια οικονομία η οποία πασχίζει να αποκαταστήσει την υγιή λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς. Είναι όμως αναγκαίο κακό. Αν θεωρούμε ότι το 'κακό' είναι μεγαλύτερο από το 'αναγκαίο', τότε με αυτή τη λογική το ίδιο θα ισχύει για τη συνολική βιομηχανική πολιτική και γενικότερα για την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης που ακολουθεί η χώρα. Υπενθυμίζεται εδώ ότι η πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης δεν είναι τίποτε άλλο από την 'έξωθεν', δηλαδή εκτός των μηχανισμών της αγοράς, επιβολή μεταφοράς πόρων και παραγωγικών συντελεστών από τον τομέα μη εμπορεύσιμων αγαθών στον τομέα διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών.

⁷⁷ Για την ανάγκη εξωστρέφειας των ελληνικών επιχειρήσεων βλ. ενότητα 4.8, και για τα γενικότερα οφέλη που μπορούν να προκύψουν από την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων στη βιομηχανία βλ. ενότητες 5.4 και 6.4. Για την αποφυγή επαναλήψεων και εξοικονόμηση χώρου θα επικεντρωθούμε στα διεθνή δίκτυα παραγωγής.

Ασίας να απογειώσουν τις βιομηχανίες τους μέσω της συμμετοχής στις διεθνείς αλυσίδες παραγωγής (Sturgeon and Lester, 2003).

Το συμπέρασμα εδώ είναι λίγο έως πολύ αναμενόμενο. Σε σχέση με τον διεθνή παράγοντα, η ελληνική βιομηχανία οφείλει να ακολουθήσει ανάλογη πορεία με αυτή των αναδυόμενων οικονομιών της Ασίας. Η μόνη και θεμελιώδης διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι η Ελλάδα δεν είναι ούτε πρέπει να γίνει δεξαμενή φθηνού εργατικού δυναμικού. Θα πρέπει επομένως να αποσπάσει από τα διεθνή δίκτυα παραγωγής εκείνες τις παραγωγικές δραστηριότητες που είναι συμβατές με το υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης εργατικό της δυναμικό.

4.2.2. Βιομηχανία τροφίμων και ποτών

4.2.2.1. Περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης

Η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αποτελεί ένα δυναμικό κλάδο της ελληνικής και ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Με βάση το επίπεδο απασχόλησης, ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, εξαγωγών, κύκλου εργασιών και προοπτικών ζήτησης των προϊόντων τροφίμων στο μέλλον, συνιστά μοχλό οικονομικής ανάπτυξης τόσο στο ευρωπαϊκό όσο και στο εγχώριο περιβάλλον. Επιπλέον, θετικό αποτέλεσμα θεωρείται η διατήρηση των θέσεων εργασίας στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης, σε αντίθεση με άλλους σημαντικούς βιομηχανικούς κλάδους, όπως η αυτοκινητοβιομηχανία, τα χημικά, τα βιομηχανικά μηχανήματα και είδη εξοπλισμού όπου υπήρξε σημαντική πτώση της απασχόλησης, την ίδια περίοδο.

Στοχεύοντας, στην ελληνική ποιότητα και ταυτότητα του προϊόντος, στην προώθηση του ελληνικού 'brand name' των τροφίμων, στην ενσωμάτωση νέων καινοτόμων τεχνολογιών παραγωγής και οργάνωσης, η ελληνική βιομηχανία τροφίμων και ποτών μπορεί να επιτύχει βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων της και συνεπώς να καρπωθεί μεγαλύτερα μερίδια αγοράς (εσωτερικής και εξωτερικής), ώστε να ωθήσει τον αναπτυξιακό μηχανισμό της οικονομίας. Επίσης, σημαντικές συνιστώσες επιτυχίας αποτελούν η διαμόρφωση ενός σταθερού οικονομικού περιβάλλοντος, η μείωση των εμποδίων που προέρχονται από τη γραφειοκρατία, η εξυγίανση και ο εκσυγχρονισμός του θεσμικού πλαισίου και η δημιουργία σύγχρονων υποδομών.

Στην ανάλυση που ακολουθεί,⁷⁸ αρχικά παρουσιάζονται τα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στην ΕΕ-27 και στην Ελλάδα. Στη συνέχεια, αναλύουμε τους πυλώνες ανάπτυξης της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Τέλος, παρατίθενται προτάσεις αναπτυξιακής πολιτικής.

➤ Ευρωπαϊκή βιομηχανία τροφίμων και ποτών

Η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αποτελεί ένα σταθερά αναπτυσσόμενο, δυναμικό κλάδο της ευρωπαϊκής βιομηχανίας. Ο ρόλος της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στη

⁷⁸ Σημειώνεται ότι η πλήρης τεκμηρίωση των αναγραφόμενων περιεχόμενων βρίσκεται στο Α' Παραδοτέο, 31/7/2013.

διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης της ΕΕ-27 είναι καταλυτικός. Αναλυτικότερα, στην ΕΕ-27, η Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Ηνωμένο Βασίλειο και Ισπανία αποτελούν τους ηγέτες του κλάδου, με βάση τον κύκλο εργασιών, την προστιθέμενη αξία του κλάδου, τον αριθμό των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον κλάδο αλλά και το επίπεδο απασχόλησης. Σε επίπεδο υποκλάδων της ευρωπαϊκής βιομηχανίας τροφίμων, οι πιο δυναμικοί σε όρους πωλήσεων αναδεικνύονται τα προϊόντα κρέατος, ακολουθούν τα προϊόντα αρτοποιίας και ζαχαροπλαστικής, τα γαλακτοκομικά προϊόντα και τα ποτά. Ενώ, σε όρους προστιθέμενης αξίας και απασχόλησης, τα προϊόντα αρτοποιίας και ζαχαροπλαστικής και τα άλλα προϊόντα διατροφής σημειώνουν τις υψηλότερες τιμές.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση παραμένει ο ηγέτης του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών παγκοσμίως και το 2011, παρά τη συρρίκνωση των μεριδίων των τροφίμων και ποτών μεταξύ του 2002 και 2011, στις διεθνείς αγορές. Ο εξωτερικός τομέας της ευρωπαϊκής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών διατηρείται θετικός από το 2009 και έπειτα. Το πλεόνασμα διαμορφώνεται στα 13,2 δισ. ευρώ το 2011, έναντι 9,8 δισ. ευρώ το 2010. Επιπλέον, η ΕΕ-27 αποτελεί τον μεγαλύτερο εξαγωγέα τροφίμων και ποτών παγκοσμίως, με μερίδιο 16,5 επί του συνόλου των εξαγωγών του κλάδου. Οι υποκλάδοι με τις μεγαλύτερες εξαγωγές είναι τα ποτά, τα προϊόντα κρέατος και τα γαλακτοκομικά προϊόντα, ενώ υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης εξαγωγών παρουσιάζουν οι υποκλάδοι, του επεξεργασμένου τσαγιού και καφέ και τα έλαια και λίπη. Σημειώνουμε ότι στους περισσότερους υποκλάδους της ευρωπαϊκής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών παρουσιάζεται πλεόνασμα. Μόνο στα έλαια και στα λίπη καθώς και στα ψάρια, οι εισαγωγές είναι μεγαλύτερες από τις εξαγωγές. Οι εξαγωγές της ΕΕ-27 στο εξεταζόμενο κλάδο κατευθύνονται κυρίως στις ΗΠΑ και Ρωσία, μεγάλος είναι και ο όγκος των εξαγωγών προς την Κίνα και το Χονγκ Κονγκ, ενώ το 2011 αναδύθηκαν νέοι εξαγωγικοί προορισμοί όπως η Ινδία, το Εκουαδόρ και η Ινδονησία. Οι εισαγωγές της ΕΕ-27 προέρχονται κυρίως από τη Βραζιλία, την Αργεντινή και ακολουθούν οι ΗΠΑ και η Κίνα.

➤ Ελληνική βιομηχανία τροφίμων και ποτών

Με βάση στατιστικά δεδομένα που προέρχονται από την ΕΛ.ΣΤΑΤ. και την Comtrade, αναλύονται αρχικά τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά του κλάδου, όπως η απασχόληση, η βιομηχανική παραγωγή, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία, η επένδυση, και η αξία των πωλήσεων του κλάδου. Σε ένα επόμενο στάδιο, εξετάζεται η επίδοση του εξωτερικού τομέα του κάθε υποκλάδου και εντοπίζονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των κατηγοριών των προϊόντων των υποκλάδων της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών.

Δείκτης βιομηχανικής παραγωγής

Η επίδοση του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών αναδεικνύεται ως κρίσιμη μεταβλητή για την πορεία της Ελληνικής οικονομίας. Συγκεκριμένα, διαπιστώνουμε ότι ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων, αν και βαίνει μειούμενος, παρουσιάζει σημεία ανθεκτικότητας. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός μείωσης του δείκτη βιομηχανικής παραγωγής τροφίμων και ποτών κατά την περίοδο 2009-2012 ήταν της τάξεως του 2,8,

όταν η αντίστοιχη μείωση του γενικού δείκτη ήταν 5,9 και των ποτών 7,3. Οι υποκλάδοι με τη μεγαλύτερη βαρύτητα στη διαμόρφωση του συνολικού δείκτη παραγωγής στη βιομηχανία τροφίμων είναι, της *Επεξεργασίας και συντήρησης κρέατος και Παραγωγής προϊόντων κρέατος*, της *Παραγωγής ειδών αρτοποιίας και αλευρωδών προϊόντων* και της *Παραγωγής φυτικών και ζωικών ελαίων και λιπών*, για την περίοδο 2000-2012. Δυναμικοί υποκλάδοι αναδεικνύονται οι υποκλάδοι: α) *Παραγωγής προϊόντων κρέατος*, β) *Παραγωγής παρασκευασμένων ζωοτροφών*, γ) *Παραγωγής φυτικών και ζωικών ελαίων και λιπών* και, δ) *Παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων*. Ενώ συρρίκνωση παρουσιάζουν οι υποκλάδοι της *επεξεργασίας και συντήρησης φρούτων και λαχανικών* και της *ποτοποιίας*.

Απασχόληση

Το επίπεδο της απασχόλησης της βιομηχανίας τροφίμων μάς παρέχει θετικές ενδείξεις για τη μακροχρόνια εξέλιξή του. Η βιομηχανία τροφίμων διατήρησε σε σχέση με άλλους βιομηχανικούς κλάδους τις θέσεις εργασίας κατά τη διάρκεια της βαθιάς οικονομικής ύφεσης της ελληνικής οικονομίας. Ενώ η απασχόληση στον κλάδο της ποτοποιίας μειώνεται με ταχύτατους ρυθμούς από το πρώτο τρίμηνο του 2012.⁷⁹ Η συμμετοχή του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στη διαμόρφωση της απασχόλησης του μεταποιητικού τομέα,⁸⁰ είναι καθοριστική και παρουσιάζει σταθερή αύξηση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η συνεισφορά της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στην διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου της απασχόλησης της χώρας είναι μικρή.⁸¹ Το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό παρατηρείται στους υποκλάδους: α) *Παραγωγής ειδών αρτοποιίας και αλευρωδών προϊόντων*, β) *Παραγωγής άλλων ειδών διατροφής*, και γ) *Παραγωγής γαλακτοκομικών προϊόντων*. Ενώ, τα τελευταία δύο έτη παρουσιάζεται αύξηση στον αριθμό των εργαζόμενων στους υποκλάδους *Επεξεργασία και συντήρηση φρούτων και λαχανικών* και σε αυτόν της *Επεξεργασίας και συντήρησης ψαριών*.

Κύκλος εργασιών

Ο κλάδος της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαμόρφωση του συνολικού κύκλου εργασιών της ελληνικής μεταποίησης. Αναλυτικότερα, ο κλάδος των τροφίμων αυξάνει την αξία των πωληθέντων προϊόντων του στην περίοδο της βαθιάς οικονομικής ύφεσης. Συγκεκριμένα το 2011, σημειώνεται αύξηση της τάξεως του 8% ως προς το 2008 και 18,2% ως προς το 2009. Ενώ η αξία των

⁷⁹ Από το πρώτο τρίμηνο του 2013, παρουσιάζεται αύξηση του εργατικού δυναμικού του κλάδου, της τάξεως του 4,5% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012, φτάνοντας τους 113.488 εργαζόμενους, η οποία συνιστά το αποτέλεσμα της αύξησης της απασχόλησης στον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων κατά 7,5% (ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012) και της συρρίκνωσης της απασχόλησης στον κλάδο της ποτοποιίας (-24,2%, ως προς το αντίστοιχο τρίμηνο του 2012).

⁸⁰ Το ποσοστό των απασχολούμενων στον κλάδο τροφίμων και ποτών ανέρχονταν στο 33,4% επί του συνόλου της βιομηχανίας στο πρώτο τρίμηνο του 2013.

⁸¹ Το μέσο ετήσιο μερίδιο διαμορφώνεται στο 2,81% επί του συνόλου της απασχόλησης της χώρας, 2008-2013:1.

πωλήσεων του κλάδου της ποτοποιίας δεν παρουσίασε οποιαδήποτε μεταβολή. Η συμβολή του κλάδου των τροφίμων και ποτών στη διαμόρφωση της συνολικής αξίας των πωλήσεων της βιομηχανίας, είναι της τάξεως του 47,6%. Διαχρονικά, παρατηρείται συνεχής αύξηση του συγκεκριμένου μεριδίου. Αναφορικά με την αξία των πωλήσεων που επιτυγχάνουν οι υποκλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων, παρατηρούμε ότι τα *Γαλακτοκομικά προϊόντα* σημειώνουν τις μεγαλύτερες πωλήσεις του κλάδου, ακολουθούν τα *Προϊόντα της συντήρησης φρούτων και λαχανικών* και τα *Προϊόντα των αλευρόμυλων, αμύλων-προϊόντων αμύλου*. Επιπλέον, οι διαφαινόμενοι δυναμικοί υποκλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων, με βάση την μεταβολή της αξίας των πωλήσεων είναι: α) των *Παρασκευασμένων ζωοτροφών*, β) των *Προϊόντων αλευρόμυλων, αμύλων-προϊόντων αμύλου* και γ) των *Προϊόντων ψαριών*.

Η λειτουργία της παραγωγικής δομής του κλάδου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στηρίζεται σε μεγάλο αριθμό μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Το 2011, ο αριθμός των επιχειρήσεων προσέγγισε το 33,5% του συνόλου του αριθμού των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στη βιομηχανία. Οι υποκλάδοι με τον μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων παρατηρούνται: α) στην *Παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων*, β) στην *Επεξεργασία και συντήρηση φρούτων και λαχανικών*, γ) στην *Παραγωγή άλλων προϊόντων διατροφής* και δ) στην *Παραγωγή ειδών αρτοποιίας και αλευρωδών προϊόντων αλευρόμυλων, αμύλων-προϊόντων, αμύλου*.

Εξωτερικό εμπόριο

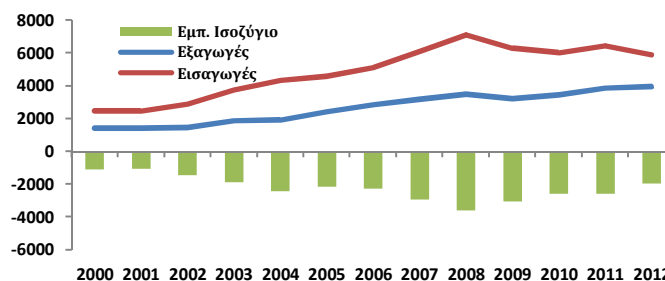
Το εμπορικό ισοζύγιο της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών παρουσιάζει διαχρονική ανισορροπία και έντονες διακυμάνσεις (βλ. Διαγράμματα 4.2.2 και 4.2.3). Η πορεία των εξαγωγών του κλάδου είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντική, αφού εμφανίζει μια ξεκάθαρη σταθερή αυξητική τάση. Όσο αφορά τις εισαγωγές, παρατηρούμε μια πτωτική τάση των τιμών της μεταβλητής, από το 2008. Η συμβολή των εξαγωγών της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στο σύνολο των ελληνικών εξαγωγών είναι ιδιαίτερης βαρύτητας. Αναλυτικότερα, το μέσο ετήσιο μερίδιο των εξαγωγών της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών ήταν 13,6% επί του συνόλου των ελληνικών εξαγωγών, ενώ τα μερίδια των εισαγωγών του κλάδου επί του συνόλου των ελληνικών εισαγωγών είναι μικρότερα⁸² από τα αντίστοιχα μερίδια των εξαγωγών. Με βάση τη θετική εξέλιξη του δείκτη κάλυψη εξαγωγών καταλήγουμε ότι, από το 2010 και έπειτα, ο κλάδος γίνεται περισσότερο εξαγωγικός.

Οι δυναμικοί εξαγωγικοί κλάδοι της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών είναι: *Παρασκευάσματα φρούτων και λαχανικών, χυμοί, τα Παρασκευασμένα και Διατηρημένα Ψάρια και Προϊόντα Ψαριών*, και τα *Ποτά*. Ακολουθούν, οι υποκλάδοι, *Ζάχαρα και ζαχαρώδη παρασκευάσματα* και τα *Διάφορα προϊόντα διατροφής*. Όσο αφορά τη διάρθρωση των μεριδίων των εισαγωγών των υποκλάδων στο σύνολο των εισαγωγών του κλάδου, διαπιστώνουμε ότι τα *Προϊόντα κρέατος* με 25,2%, τα *Γαλακτοκομικά*

⁸² Το μέσο ετήσιο ποσοστό εισαγωγών ήταν 8,8% επί του συνόλου των ελληνικών εισαγωγών κατά την χρονική περίοδο 2000-12.

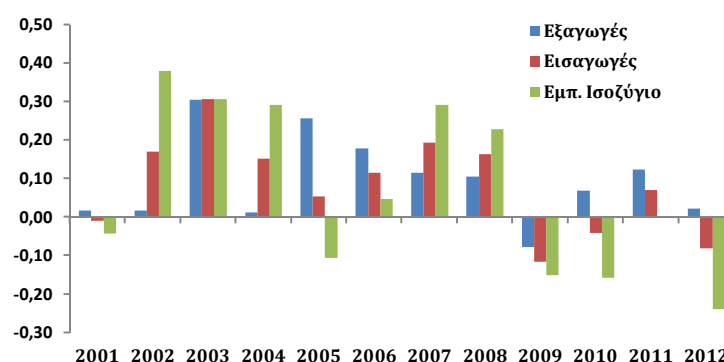
προϊόντα με 18,9%, τα Ποτά με 10,3% και τα Παρασκευασμένα και διατηρημένα ψάρια και προϊόντα ψαριών με 10,3% κατέχουν τα μεγαλύτερα μερίδια επί του συνόλου των εισαγωγών του κλάδου, για την περίοδο 2000-12.

Διάγραμμα 4.2.2: Εξωτερικό εμπόριο της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών 2000-2012 (σε εκατ. δολ.)

Πηγή: Comtrade και επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Διάγραμμα 4.2.3: Ρυθμοί μεταβολής εξαγωγών, εισαγωγών και εμπορικού ισοζυγίου της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών 2000-2012 (ως προς το προηγούμενο έτος)

Πηγή: Comtrade και επεξεργασία ΚΕΠΕ.

Αναλυτικότερα, οι εμπορικές ροές για τον υποκλάδο των γαλακτοκομικών προϊόντων είναι πολύ υψηλές, την εξεταζόμενη περίοδο. Είναι χαρακτηριστικό ότι το επίπεδο των εισαγωγών καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των εμπορικών ροών. Για το 2012, συγκεκριμένα, οι εισαγωγές αποτελούσαν το 67,5% των εμπορικών ροών. Επιπλέον, το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου *Γαλακτοκομικά προϊόντα* παρουσιάζει διαχρονικά τεράστια ελλείμματα. Τα κυριότερα εισαγωγικά προϊόντα του υποκλάδου γαλακτοκομικά προϊόντα είναι *Γάλα και κρέμα γάλακτος*, και *Τυρί και πηγμένο γάλα και τυρί*. Οι εισαγωγές σε γαλακτοκομικά προϊόντα είναι πολύ υψηλότερες από τις εξαγωγές, σε όλες τις κατηγορίες προϊόντων του, εκτός από την υποκατηγορία που περιλαμβάνει το γιαούρτι. Αναφορικά, με το εμπορικό ισοζύγιο της υποκατηγορίας των γιαουρτιών, αυτό παρουσιάζεται θετικό σε όλη την περίοδο. Επίσης, ο ρυθμός μεγέθυνσης των εξαγωγών σε γιαούρτι είναι αρκετά υψηλός από το 2010 και ύστερα, προσεγγίζοντας το 11,34% (μέσος ετήσιος ρυθμός). Είναι σημαντικό για την ανάλυσή μας να σημειώσουμε ότι από το 2009 και ύστερα παρατηρείται μια σαφής βελτίωση του

αποτελέσματος του εμπορικού ισοζυγίου των γαλακτοκομικών προϊόντων, εξαιτίας της αύξησης των εξαγωγών και της μείωσης των εισαγωγών σε όλες τις κατηγορίες προϊόντων του υποκλάδου.

Σημαντικό υποκλάδο της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, ο οποίος συνεισφέρει θετικά στην οικονομία, αποτελούν τα *Παρασκευάσματα και διατηρημένα ψάρια και προϊόντα ψαριών*. Εμφανίζει θετικό εμπορικό ισοζύγιο, το οποίο αυξάνεται τα τελευταία χρόνια. Το τελευταίο είναι αποτέλεσμα της συνεχούς αύξησης των εξαγωγών (2000-2011) αλλά και της μείωσης των εισαγωγών (2009-2012). Το προηγούμενο έτος, οι εισαγωγές του εξεταζόμενου κλάδου παρουσίασαν μείωση της τάξεως του 16,5% σε σχέση με το 2011, ενώ και οι εξαγωγές συρρικνώθηκαν κατά 5,9%. Ο δείκτης κάλυψης εξαγωγών του εξεταζόμενου υποκλάδου μάς παρέχει ενδείξεις συνεχούς βελτίωσης της εικόνας του εξωτερικού τομέα του υποκλάδου, σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο. Θα πρέπει να τονίσουμε ότι το πλεόνασμα στο ισοζύγιο των *Προϊόντων ψαριών* προέρχεται κυρίως από τα *Νωπά ή κατεψυγμένα ψάρια*, όπου και παρατηρείται μια ραγδαία αύξηση τα τελευταία χρόνια. Τα υπόλοιπα ισοζύγια των προϊόντων ψαριών, όπου απαιτείται και μεγαλύτερη επεξεργασία, είναι αρνητικά. Όμως, θετικές ενδείξεις την τελευταία διετία μάς παρέχει το ισοζύγιο που περιλαμβάνει προϊόντα της κατηγορίας: *Ψάρια αποξηραμένα, αλατισμένα, σε άρμη ή καπνιστά*, λόγω της ραγδαίας αύξησης των εξαγωγών του κλάδου.

Το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου *Προϊόντα κρέατος* παρουσιάζει διαχρονικά τεράστια ελλείμματα. Υπάρχει μεγάλη εξάρτηση της χώρας από εισαγωγές σε *Προϊόντα κρέατος*. Το σημαντικότερο εισαγωγικό προϊόν στην υποκατηγορία *Προϊόντα κρέατος* είναι *κρέατα χοιροειδών, νωπά, διατηρημένα με απλή ψύξη ή κατεψυγμένα* που αντιπροσωπεύει το 38,6% των συνολικών εισαγωγών του εξεταζόμενου υποκλάδου. Το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου *Παρασκευάσματα με βάση δημητριακά, αλεύρια, άμυλα και είδη ζαχαροπλαστικής* παρουσιάζει έλλειμμα, το οποίο διογκώνεται τα τελευταία έτη. Το εμπορικό ισοζύγιο που περιλαμβάνει αγαθά της κατηγορίας *Ζάχαρα και ζαχαρώδη παρασκευάσματα* είναι ελλειμματικό. Επίσης, διαπιστώνουμε, μια ανησυχητική αύξηση στις εισαγωγές από το 2007 και έπειτα, η οποία επιδεινώνει την κατάσταση του εμπορικού ισοζυγίου. Το ισοζύγιο του υποκλάδου *Παρασκευάσματα λαχανικών και φρούτων, χυμοί φρούτων και λαχανικών* είναι θετικό. Αποτελεί τον πιο δυναμικά αναπτυσσόμενο εξαγωγικό κλάδο, με μέσους ετήσιους ρυθμούς 20% για την περίοδο 2005-2008 και 9% για την τελευταία τριετία. Οι καθαρές εξαγωγές του υποκλάδου *Διάφορα παρασκευάσματα διατροφής* ήταν θετικές. Ιδιαίτερα, από το 2005 σημειώνονται θετικοί ρυθμοί μεγέθυνσης της συγκεκριμένης μεταβλητής. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός ήταν 18,7 για την περίοδο 2005-2011. Το εμπορικό ισοζύγιο του υποκλάδου *Ποτά* παρουσιάζει διαχρονικά μεγάλο έλλειμμα. Όμως, από την έναρξη της οικονομικής ύφεσης και ύστερα παρατηρείται μια συρρίκνωση του ελλείμματος, η οποία οφείλεται κυρίως στη μείωση των εισαγωγών καθώς και στη σημαντική αύξηση των εξαγωγών. Τα προϊόντα τα οποία οδηγούν δυναμικά τις εξαγωγές του υποκλάδου είναι τα *Νερά* (στα οποία περιλαμβάνονται και τα μεταλλικά και τα αεριούχα νερά)

με προσθήκη ζάχαρης ή άλλων γλυκαντικών ή αρωματισμένα, και άλλα μη αλκοολούχα ποτά, μ.α.κ., τα Αποστάγματα και οиноπνευματώδη ποτά, μ.α.κ. και τα Κρασιά από νωπά σταφύλια (άλλα από τα αφρώδη κρασιά), μούστοι σταφυλιών που η ζύμωση έχει ανασταλεί με προσθήκη αλκοόλης. Όσο αφορά το έλλειμμα, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα Αλκοολούχα ποτά και η υποκατηγορία τους Αποστάγματα, λικέρ και άλλα οиноπνευματώδη αποτελούν την πηγή του προβλήματος του κλάδου.

4.2.2.2. Στόχευση της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών

Οι βασικοί στόχοι της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών είναι οι ακόλουθοι:

1. Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.
2. Εξωστρέφεια
3. Ποιότητα και ασφάλεια των προϊόντων της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών.
4. Δημιουργία ισχυρής αναγνωρίσιμης ελληνικής ταυτότητας τροφίμων (brand name).

4.2.2.3. Προτάσεις για την ανάπτυξη του κλάδου

Η βιομηχανία τροφίμων και ποτών αναμένεται να κυριαρχήσει στο παγκόσμιο οικονομικό περιβάλλον, τα προσεχή έτη. Εξαιτίας κυρίως, της αύξησης της ζήτησης για συσκευασμένα προϊόντα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και προδιαγραφές ως προς την ποιότητα και την ασφάλεια, τα οποία συνδέονται αρμονικά με το περιβάλλον. Η Ελλάδα, αξιολογείται ως μια χώρα που διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα σε διαφανόμενους δυναμικούς κλάδους της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Οι μηχανισμοί που θα καθορίσουν μελλοντικά την πορεία του εξεταζόμενου κλάδου προέρχονται από τις επιχειρήσεις και από τις παρεμβάσεις πολιτικής του κράτους. Συνεπώς, κρίνεται, πρώτον, ως επιτακτική ανάγκη να ασκηθούν συγκεκριμένες πολιτικές παρεμβάσεις έτσι ώστε να οδηγηθεί η χώρα προς μια ισχυρότερη δυναμική αναπτυξιακή διαδικασία. Οι μεταβολές πολιτικής θα πρέπει να στοχεύουν στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, στην εξυγίανση και στον εκσυγχρονισμό του νομικού και θεσμικού πλαισίου, στη στήριξη της έρευνας και καινοτομίας, στην ενίσχυση οργανωτικών διασυνδέσεων που ενισχύουν την εκμετάλλευση των οικονομιών εξειδίκευσης, στην ενίσχυση και προώθηση καινοτομικών ικανοτήτων, στην ενίσχυση και προώθηση των εξαγωγών, στη διαμόρφωση ενός σταθερού φορολογικού πλαισίου προσανατολισμένου στην προσέλκυση επενδύσεων, στη διευκόλυνση ρευστότητας των επιχειρήσεων, την άρση των περιορισμών και διευκόλυνση δημιουργίας νέων επιχειρήσεων. Και δεύτερον, οι επιχειρήσεις να δημιουργήσουν σαφείς επιχειρησιακές στρατηγικές με έμφαση τη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων.

Αναλυτικότερα, περιγράφουμε τους άξονες των δράσεων που θα πρέπει να βασίζεται η αναπτυξιακή πολιτική:

1. Εξωστρέφεια

α) Το άνοιγμα των επιχειρήσεων σε ξένες ανερχόμενες δυναμικές αγορές αποτελεί προϋπόθεση για την περαιτέρω μεγέθυνση του κλάδου. Στόχευση, σε συγκεκριμένες αγορές για τους δυναμικούς κλάδους της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών. Δυναμικές αγορές, θεωρούνται οι παραδοσιακές χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ιταλία, η Γερμανία, η Γαλλία, η Αυστρία αλλά και η Αυστραλία, η Κίνα, η Ρωσία και η Τουρκία, καθώς και οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης όπως είναι η Σερβία, η Ρουμανία και η Βουλγαρία. Σε πολλές από τις χώρες-στόχους υπάρχουν δίκτυα λιανικής πώλησης προϊόντων τα οποία θα πρέπει να εκμεταλλευτούμε για την προώθηση και άλλων συμπληρωματικών προϊόντων. Επιπλέον, σε ανερχόμενες οικονομικές δυνάμεις όπως η Κίνα και η Ινδία, οι οποίες παρουσιάζουν υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης προϊόντος και πληθυσμού και αναμένεται να αυξήσουν ραγδαία τη ζήτησή τους για προϊόντα τροφίμων υψηλότερης αξίας.

β) Στόχευση και προώθηση συγκεκριμένων προϊόντων με βάση τους δυναμικούς κλάδους της Ελληνικής οικονομίας. *Δυναμικοί Κλάδοι:* Εντοπίζουμε τους δυναμικούς κλάδους της ελληνικής βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, χρησιμοποιώντας δείκτες ανταγωνιστικότητας (Δείκτης Αποκαλυπτόμενου Συμμετρικού Συγκριτικού Πλεονεκτήματος, Δείκτης Συγκριτικού Πλεονεκτήματος Εμπορίου και Δείκτης Εξειδίκευσης-Ανταγωνιστικότητας),⁸³ οι οποίοι προέρχονται από τη θεωρία του διεθνούς εμπορίου. Ισχυρότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα, εμφανίζουν τα Προϊόντα ψαριών, τα Έλαια και Λίπη ζωικής ή φυτικής προέλευσης, τα Φρούτα και λαχανικά και ο Καπνός. Συνοπτικά, αναφέρουμε τους διαφαινόμενους δυναμικούς κλάδους: Στην κατηγορία Τρόφιμα και Ζώα ζωντανά (0): *Τυρί και πηγμένο γάλα για τυρί (SITC⁸⁴: 024), Ψάρια νωπά ή κατεψυγμένα (034), Ψάρια αποξηραμένα, αλατισμένα, σε άρμη ή καπνιστά (035), Μαλακόστρακα, μαλάκια και άλλα υδρόβια, ασπόνδυλα, νωπά, διατηρημένα, κατεψυγμένα, αποξηραμένα (036), Ψάρια, μαλακόστρακα, μαλάκια κλπ. παρασκευασμένα και διατηρημένα (037), Ρύζι (041), Καλαμπόκι ανάλεστο (044), Αλεύρια από Σιτάρι (046), Αλεύρια από άλλα δημητριακά (047), Λαχανικά νωπά, κατεψυγμένα (054), Λαχανικά, Παρασκευασμένα ή διατηρημένα (056), Φρούτα και Καρποί, νωπά ή αποξηραμένα (057), Φρούτα παρασκευασμένα ή διατηρημένα (058) και Μαργαρίνη και λίπη μαγειρικής (091).* Στην κατηγορία Ποτά και Καπνός (1): *Καπνός μη βιομηχανοποιημένος και απορρίμματα καπνού (121), Βιομηχανικά προϊόντα καπνού (122).* Στην κατηγορία Λάδια και Λίπη ζωικής ή φυτικής προέλευσης (4): *Έλαια και Λίπη φυτικά, σταθερά, «μαλακά», ακατέργαστα (421), Έλαια και Λίπη φυτικά, σταθερά, ακατέργαστα, κλπ., εκτός των μαλακών (422), Έλαια και Λίπη ζωικά ή φυτικά, επεξεργασμένα, κεριά και λοιπά μη βρώσιμα παρασκευασμένα (431).* Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι, με βάση την λεπτομερέστερη ανάλυση που έχει πραγματοποιηθεί για τη διερεύνηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων, εντοπίζονται συγκεκριμένα προϊόντα (που λόγω περιορισμένου

⁸³ Βλέπε Α' Παραδοτέο, Ιούλιος 2013 και Κωνσταντακοπούλου (2014β).

⁸⁴ Τυποποιημένη Ταξινόμηση του Διεθνούς Εμπορίου (SITC, Standard International Trade Classification).

χώρου δεν μπορούν να αναφερθούν) για τα οποία η Ελλάδα διαθέτει είτε πιστοποίηση ΠΟΠ (Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης) είτε ΠΓΕ (Προστατευόμενη Γεωγραφική Ένδειξη). Το τελευταίο, αποτελεί ένα επιπρόσθετο ενισχυτικό πλεονέκτημα στις διεθνείς αγορές.

γ) Επίσης, θα πρέπει να υπάρξει μια εθνική στρατηγική εξωστρέφειας με μακροχρόνιο ορίζοντα, όπου θα τεθούν συγκεκριμένοι στόχοι και πολιτικές για την υλοποίησή τους. Θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για τη διευκόλυνση των εξαγωγών (μείωση διοικητικού κόστους, προώθηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών, με διαλειτουργικότητα των συστημάτων ICISNet και TAXISNet). Σημαντικές συνιστώσες αναδεικνύονται η χρηματοδότηση των εξαγωγικών επιχειρήσεων, η μείωση των φορολογικών συντελεστών και η μείωση του ενεργειακού κόστους, μέσα στο ασταθές οικονομικό περιβάλλον. Απαραίτητη κρίνεται και η υποβοήθηση των εξαγωγέων μέσω παροχής πληροφόρησης και υπηρεσιών δικτύωσης με ξένους αγοραστές, η παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών προς τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις του κλάδου, η μεταφορά τεχνογνωσίας, προγραμμάτων εκπαίδευσης-κατάρτισης-ενημέρωσης, με αξιοποίηση των καλύτερων πρακτικών/εφαρμογών και επιτυχών στρατηγικών ('best practices' και 'success stories').

2. Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας

Αποτελεί την πιο κρίσιμη μεταβλητή της αναπτυξιακής διαδικασίας. Οι άξονες στους οποίους στηρίζεται είναι οι ακόλουθοι: η τεχνολογική πρόοδος, η δυνατότητα εφαρμογής διαφοροποιημένων και καινοτόμων προϊόντων, οι επενδύσεις σε φυσικό και ανθρώπινο κεφάλαιο, η ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, οι οικονομίες κλίμακας, οι οργανωτικές και λειτουργικές καινοτομίες και διασυνδέσεις, η διάρθρωση των αγορών, η ένταση του ανταγωνισμού, η δομή του εμπορίου και οι υποδομές.

α) Έρευνα και Ανάπτυξη. Η καινοτομία αναδεικνύεται κρίσιμος παράγοντας στην ανάπτυξη του κλάδου των τροφίμων. Δημιουργία ενός στρατηγικού προγράμματος για την έρευνα, το οποίο θα συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας μακροχρόνιας πολιτικής για την έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη και καινοτομία στον κλάδο των τροφίμων. Ενίσχυση του ανθρώπινου δυναμικού, των γνώσεων και δεξιοτήτων που ενσωματώνει, αλλά παράλληλα εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού μέσω της απασχόλησης στην παραγωγική διαδικασία (learning-by-doing) δυναμικών εξαγωγικών προϊόντων.

β) Εξυγίανση και εκσυγχρονισμός του νομικού και θεσμικού πλαισίου. Για τη δημιουργία ενός σύγχρονου θεσμικού πλαισίου λειτουργίας και ελέγχου της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών, απαιτείται οργάνωση και συντονισμός των φορέων ελέγχου από έναν κεντρικό φορέα ελέγχου και εποπτείας του κλάδου. Επιπλέον, θα πρέπει να καθιερωθεί ένα σύστημα ελέγχων σε όλο το φάσμα των επιχειρήσεων του κλάδου αξιοποιώντας το μητρώο επιχειρήσεων τροφίμων και ποτών, για την διασφάλιση της ποιότητας των τροφίμων. Τέλος, δημιουργία ενός σταθερού και απλοποιημένου φορολογικού συστήματος για τις επιχειρήσεις.

γ) Οικονομίες κλίμακας. Οι δυναμικοί κλάδοι της βιομηχανίας τροφίμων και ποτών στηρίζονται, κυρίως, στη διαθεσιμότητα των πρώτων υλών. Με την εφαρμογή προγραμμάτων έρευνας και ανάπτυξη στις επιχειρήσεις, θα μπορούσε να επιτευχθεί αλλαγή της παραγωγικής τους δομής, με στόχο την επίτευξη οικονομιών κλίμακας (μέσω επενδύσεων σε R&D), έτσι ώστε να υπάρξει μείωση του κόστους παραγωγής. Επιπλέον, κρίνεται σκόπιμη η δημιουργία δικτύων προώθησης των προϊόντων στις διεθνείς αγορές, ενώ θα πρέπει να εκμεταλλευτούν συνέργειες των επιχειρήσεων σε όλη την παραγωγική αλυσίδα του κλάδου, έτσι ώστε να επιτευχθεί υψηλή προστιθέμενη αξία.

3. Ποιότητα και ασφάλεια των προϊόντων του κλάδου

Ένα από τα πιο σημαντικά θέματα που αντιμετωπίζει σε πανευρωπαϊκό επίπεδο ο κλάδος των τροφίμων-ποτών είναι η ασφάλεια των τροφίμων. Προς αυτή την κατεύθυνση, κρίνεται σκόπιμη η ενσωμάτωση των ερευνητικών αποτελεσμάτων στα πεδία της ασφάλειας και ποιότητας τροφίμων στα ελληνικά προϊόντα τροφίμων. Επιπλέον, απαιτείται η ανάπτυξη και βελτίωση συστημάτων παρακολούθησης, ελέγχου και πιστοποίησης της ποιότητας και ασφάλειας των προϊόντων τροφίμων, σύμφωνα με τους κανονισμούς της ΕΕ. Η βιομηχανία κρίνεται καθημερινά από τους καταναλωτές που αγοράζουν τα προϊόντα της και δείχνουν έτσι την εμπιστοσύνη τους σε αυτήν. Η ασφάλεια και η ποιότητα των προϊόντων του κλάδου είναι προαπαιτούμενο της ανάπτυξης, αφού η προστασία του καταναλωτή συνδέεται άμεσα και έμμεσα με τη λειτουργία του υγιούς ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρήσεων στο πλαίσιο της εσωτερικής και εξωτερικής αγοράς. Οι βιομηχανίες τροφίμων οφείλουν να ενημερώνουν έγκαιρα τον καταναλωτή, με πληρότητα και ειλικρίνεια και να συνεργάζονται με τα αρμόδια όργανα και τα ΜΜΕ για τη δημιουργία συνθηκών που θα εγγυώνται την ασφάλεια της καθημερινής διατροφής.

4. Δημιουργία ισχυρής ελληνικής ταυτότητας τροφίμων

Εξασφάλιση μιας διακριτής αναγνωρίσιμης ταυτότητας των ελληνικών τροφίμων στις διεθνείς αγορές. Η Ελλάδα έχει εξασφαλίσει για αρκετά προϊόντα, πιστοποίηση ΠΟΠ, ΠΓΕ. Θα πρέπει να συνεχιστεί η προσπάθεια και για αρκετά άλλα προϊόντα τα οποία έχουν τα απαραίτητα χαρακτηριστικά. Με έμφαση στην ποιότητα και παράδοση και με τη χρήση καινοτόμων μεθόδων παραγωγής, με σεβασμό στο περιβάλλον, θα εξασφαλιστεί η εμπιστοσύνη των καταναλωτών στα επώνυμα ελληνικά προϊόντα στις διεθνείς αγορές.

4.2.3. Βιομηχανία φαρμάκων

4.2.3.1. Εισαγωγή

Η ελληνική φαρμακοβιομηχανία αποτελεί έναν ιδιαιτέρως σημαντικό κλάδο ανάπτυξης, τόσο από οικονομικής, όσο και κοινωνικής άποψης. Επιπλέον, η ελληνική φαρμακοβιομηχανία παρουσιάζει σημαντικά δυναμικά χαρακτηριστικά, έτσι ώστε να κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στο νέο αναπτυξιακό πρότυπο της Ελλάδας. Αυτό συμβαίνει λόγω των προοπτικών ανάπτυξης του κλάδου σε παγκόσμια κλίμακα, του υψηλού βαθμού καινοτομίας και της εξωστρέφειας που δείχνουν οι ελληνικές εταιρείες του κλάδου.

Παραδοσιακά η συνεισφορά του κλάδου στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας είναι σημαντική. Ειδικότερα, η συνολική συνεισφορά των άμεσων και έμμεσων δραστηριοτήτων της φαρμακοβιομηχανίας στο ΑΕΠ της Ελλάδας υπερβαίνει τα €2,8 δις. (IOBE, 2013). Επίσης σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του θεσμικού εκπροσώπου των ελληνικών φαρμακοβιομηχανιών, το μερίδιο στην αγορά φαρμάκου προσεγγίζει το 18%, με 39 ελληνικές φαρμακευτικές εταιρείες και 21 εργοστάσια παραγωγής. Οι φαρμακευτικές εταιρείες απασχολούν περίπου 8.500 εργαζομένους, ενώ το διάστημα 2006-2009 στην ελληνική φαρμακοβιομηχανία δημιουργήθηκαν 1.200 νέες θέσεις εργασίας. Επίσης, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Eurostat, η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία του κλάδου στην Ελλάδα αποτελεί το 9,6% του μεταποιητικού τομέα της χώρας το 2010.

Οι ελληνικές φαρμακευτικές εταιρείες παράγουν κυρίως επώνυμα γενόσημα φάρμακα (branded generics), τα οποία εξάγουν διεθνώς. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι η αυξημένη εξωστρέφεια του κλάδου, δεδομένου ότι οι ελληνικές φαρμακοβιομηχανίες έχουν εξαγωγική δραστηριότητα σε περισσότερες από 60 χώρες παγκοσμίως, ιδίως στην Ευρώπη. Χαρακτηριστικό είναι ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Πανελλήνιας Ένωσης Φαρμακοβιομηχανίας (ΠΕΦ), οι ελληνικές φαρμακευτικές βιομηχανίες κατέχουν με τα μεγαλύτερα μερίδια να προορίζονται στην Αγγλία (30-35%), στη Γαλλία (25%) και στη Γερμανία (15-20%).. Οι ελληνικές επιχειρήσεις χαρακτηρίζονται από αυξημένη ανταγωνιστικότητα, εξωστρέφεια και καινοτομία. Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των εξαγωγών ελληνικών φαρμάκων κατευθύνεται προς χώρες της Ευρώπης, όπως η Γερμανία, το Ην. Βασίλειο, η Γαλλία, η Ιταλία κ.ά. (Πίνακας 4.2.3).

Οι μεγάλες αλλαγές που αναμένονται τα επόμενα χρόνια (Διάγραμμα 4.2.4), αναμένεται να λειτουργήσουν πολύ θετικά για την ανάπτυξη της εγχώριας φαρμακοβιομηχανίας και ο κλάδος θα πρέπει να αποτελέσει αναπόσπαστο κομμάτι του αναπτυξιακού προτύπου της χώρας μας, δεδομένης της δυναμικής του και της συμβολής του στο ελληνικό ΑΕΠ.

Οι αλλαγές αυτές αφορούν κυρίως σε 4 βασικούς τομείς:

- α) Την παγκοσμιοποίηση και τις επιπτώσεις της
- β) Τη γήρανση του πληθυσμού και το αυξανόμενο κόστος των υπηρεσιών υγείας
- γ) Τις αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο και την κυβερνητική πολιτική
- δ) Τις νέες τεχνολογίες και την καινοτομία.

Πίνακας 4.2.3: Η γεωγραφική κατανομή των ελληνικών εξαγωγών φαρμάκων, με βάση τις χώρες προορισμού, για επιλεγμένα έτη (σε %)

1990		2000		2010		2012	
Ην. Βασίλειο	40,9	Ην. Βασίλειο	27,5	Γερμανία	30,9	Γερμανία	25,8
Τουρκία	7,7	Γερμανία	18,9	Ην. Βασίλειο	11,0	Ην. Βασίλειο	11,2
Σ. Αραβία	5,9	Δανία	11,4	Γαλλία	8,6	Γαλλία	7,9
Βέλγιο-Λουξεμβούργο	5,3	Ολλανδία	11,1	Κύπρος	7,3	Ιταλία	7,3
Γερμανία	4,8	Γαλλία	5,7	Δανία	5,6	Ολλανδία	6,5
Ολλανδία	4,4	Κύπρος	2,9	Ολλανδία	5,4	Κύπρος	6,1
Λίβανος	3,5	Σουηδία	2,9	Ιταλία	5,3	Δανία	4,3
Αλγερία	3,5	Νορβηγία	2,7	Αυστρία	3,3	Ισπανία	4,0
Ην. Αραβικά Εμιράτα	3,3	Αυστρία	1,6	Πολωνία	2,8	Αυστρία	3,4
Κύπρος	2,7	Ρουμανία	1,2	Ισπανία	2,7	Πολωνία	2,4
Άλλες χώρες	18,1	Άλλες χώρες	14,2	Άλλες χώρες	17,1	Άλλες χώρες	21,3

Πηγή: UN COMTRADE.

Αναλυτικότερα, τα επόμενα χρόνια αναμένεται να μειωθούν οι περιορισμοί στο εμπόριο μεταξύ χωρών, γεγονός που θα οξύνει τον ανταγωνισμό διεθνώς σε όλους τους κλάδους δραστηριότητας. Ταυτόχρονα, η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη και η αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού, σε συνδυασμό με τη γήρανσή του, στις αναπτυσσόμενες οικονομίες, αναμένεται να αυξήσουν σημαντικά τη ζήτηση για φάρμακα. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με μελέτη της PWC,⁸⁵ η παγκόσμια φαρμακευτική αγορά αυξάνεται σταθερά, με τις πωλήσεις να φθάνουν τα 1,08 δισ. δολάρια το 2011 – παρουσιάζοντας ετήσια αύξηση κατά 7,8%. Οι ανεπτυγμένες οικονομίες παρουσίασαν οριακή αύξηση. Αντιθέτως, οι πωλήσεις στις χώρες BRICs (Βραζιλία, Κίνα, Ινδία και Ρωσία) αυξήθηκαν κατά 22,6%, ενώ οι πωλήσεις στις άλλες 13 χώρες με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης αυξήθηκαν κατά 7,2%. Εάν αυτή η τάση συνεχιστεί, οι πωλήσεις στην αγορά των φαρμάκων, σύμφωνα με την εκτίμηση της PWC, θα μπορούσαν να φτάσουν τα 1,60 τρισ. δολάρια περίπου μέχρι το 2020.

Στο Διάγραμμα 4.2.5 παρουσιάζονται αναλυτικά τα στοιχεία για τις επιμέρους ομάδες χωρών, με ορίζοντα το 2020. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι εκτιμώμενες πωλήσεις φαρμάκων αναμένεται να μειωθούν στην Ευρώπη, γεγονός που αναδεικνύει την ανάγκη στροφής των ελληνικών φαρμακοβιομηχανιών προς νέες αγορές με θετικά χαρακτηριστικά, όπως αύξηση του πληθυσμού, ισχυρή ανάπτυξη, άνοδο του βιοτικού επιπέδου, όπως οι χώρες BRICs, χώρες της Ασίας και της Αφρικής.

⁸⁵ Price Waterhouse Coopers (2012), *From vision to decision: Pharma 2020*.

Διάγραμμα 4.2.4: Οι Προκλήσεις της Ελληνικής Φαρμακοβιομηχανίας**Παγκοσμιοποίηση**

- Παγκόσμιοι κανόνες εμπορίου – Διατλαντική Συμφωνία μεταξύ Ε.Ε. και Η.Π.Α.
- Όξυνση του ανταγωνισμού και M&As στον κλάδο της φαρμακοβιομηχανίας
- “Πολυπολικός Πλανήτης” - Άνοιγμα παγκόσμιων αγορών

Δημογραφικές Αλλαγές

- Αύξηση παγκόσμιου πληθυσμού
- Γήρανση πληθυσμού & δημογραφικό πρόβλημα
- Αύξηση Δαπανών για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη

Πολιτική & Θεσμικό Πλαίσιο

- Αναμόρφωση των συστημάτων Υγείας στις ανεπτυγμένες οικονομίες
- Θεσμικό πλαίσιο σε Ε.Ε. και Ελλάδα
- Κυβερνητικές Πολιτικές (Πατέντες, claw back, μείωση των τιμών κ.λπ.)

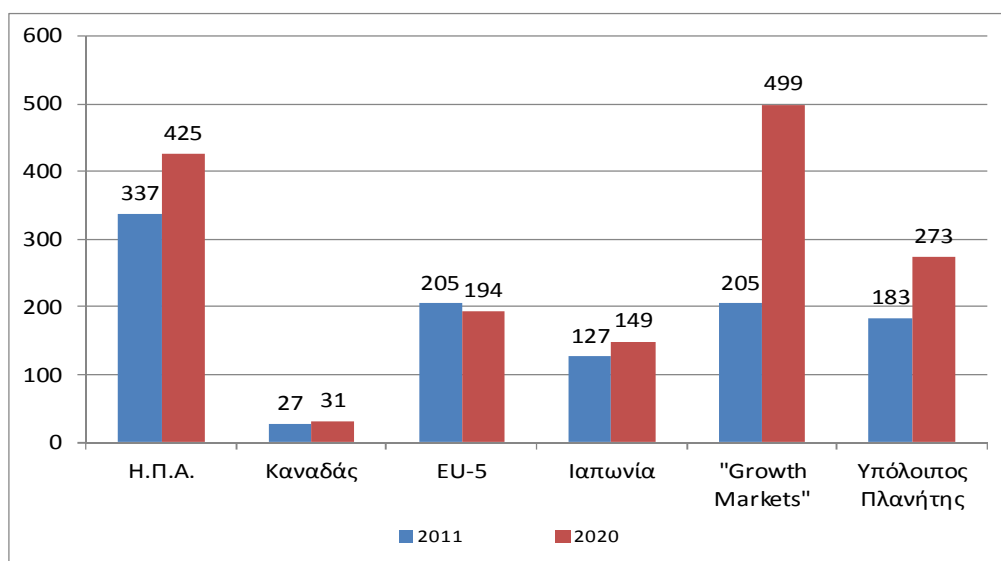
Τεχνολογία & Καινοτομία

- Νέες ασθένειες και πρωτοποριακές θεραπείες
- Αποδοτικότητα R&D
- Βιοτεχνολογία - Βιοθεραπείες

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της PwC, οι αναπτυσσόμενες χώρες αναμένεται να αυξήσουν σημαντικά το μερίδιό τους στην παγκόσμια αγορά φαρμάκων. Ειδικότερα, μέχρι το 2020, οι δαπάνες για φάρμακα θα αυξάνονται ραγδαία στις αναπτυσσόμενες χώρες φτάνοντας τα \$499 δισ. έναντι \$205 δισ. το 2011. Αναλυτικότερα, η ζήτηση στην Κίνα αναμένεται να φτάσει τα \$175,8 δισ., στη Βραζιλία τα \$57,3 δισ., στη Ρωσία τα \$45,1 δισ. και στην Ινδία τα \$48,8 δισ., αντιπροσωπεύοντας το 20% περίπου της παγκόσμιας ζήτησης για φάρμακα. Αντίστοιχα οι υπόλοιπες ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες θα αντιπροσωπεύουν το 10,7% της παγκόσμιας φαρμακευτικής δαπάνης.

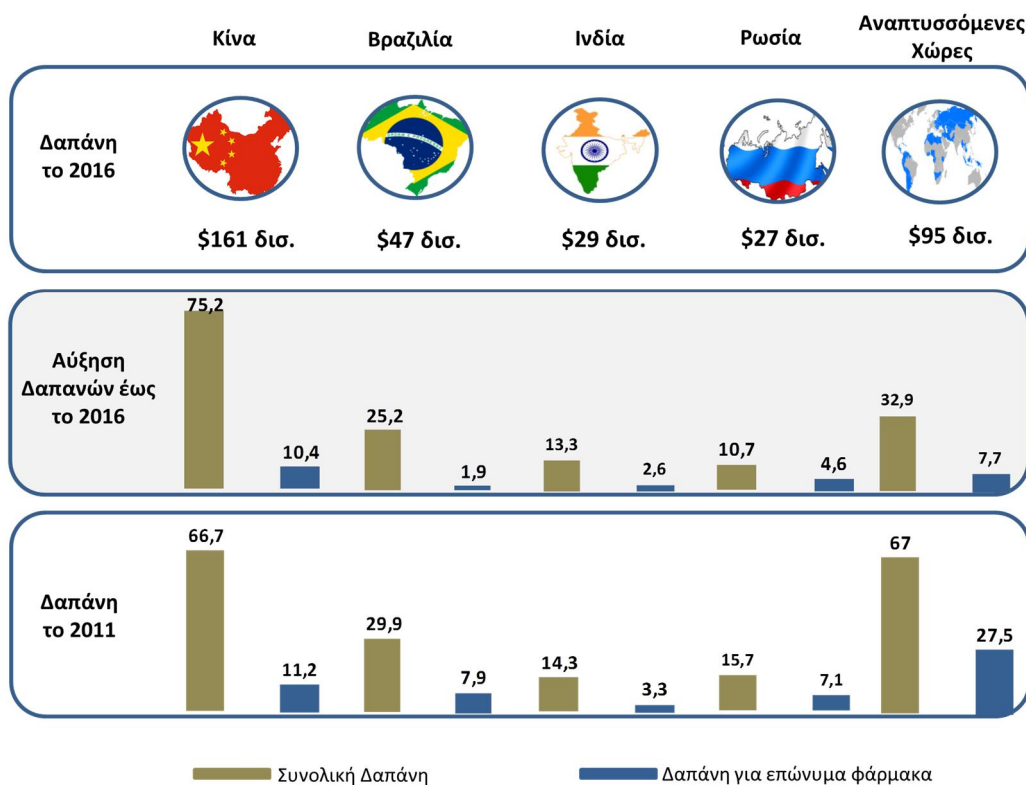
Αντίστοιχα συμπεράσματα σχετικά με τη ραγδαία αύξηση της ζήτησης από τις αναπτυσσόμενες χώρες παρουσιάζονται και στη μελέτη του ινστιτούτου IMS σχετικά με τις προοπτικές για την αύξηση της φαρμακευτικής δαπάνης έως το 2016. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία της έκθεσης “The Global Use of Medicines: Outlook through 2016”, η αύξηση των εισοδημάτων στις χώρες BRICs, σε συνδυασμό με το χαμηλό κόστος για φάρμακα, θα οδηγήσει σε αύξηση της προσβασιμότητας. Οι αναδυόμενες χώρες αναμένεται να διπλασιάσουν τη φαρμακευτική τους δαπάνη, αυξάνοντάς την κατά \$150-165 δισ., μέχρι το 2016 (Διάγραμμα 4.2.6). Επίσης, στις χώρες αυτές, η χρηματοδότηση των κυβερνήσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ αναμένεται να συνεχίσει να αυξάνεται, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών.

Διάγραμμα 4.2.5: Οι προβλέψεις για αύξηση της φαρμακευτικής δαπάνης, ανά ομάδα χωρών, το 2020

Πηγή: Price Waterhouse Coopers, 2012.

Διάγραμμα 4.2.6: Η αναμενόμενη αύξηση της φαρμακευτικής δαπάνης στις αναδυόμενες χώρες, έως το 2016, σε δισ. \$

Πηγή: IMS "The Global Use of Medicines: Outlook through 2016", 2012

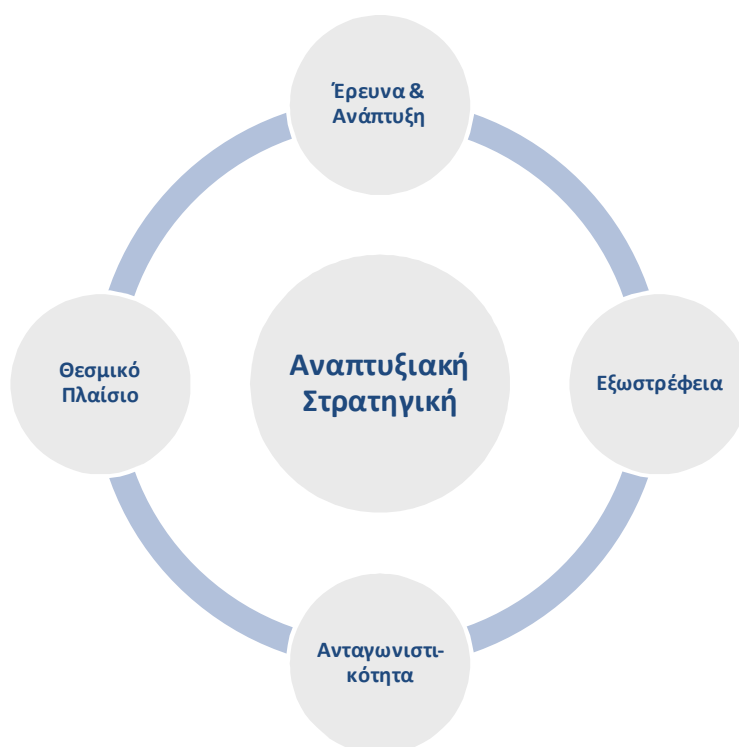
Πηγή: IMS, The Global Use of Medicines: Outlook through 2016, 2012.

Στον αντίποδα, τα συστήματα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στις ανεπτυγμένες οικονομίες δείχνουν να αντιμετωπίζουν σημαντικές πιέσεις, λόγω του δημογραφικού προβλήματος, του υψηλού κόστους νέων ιατρικών τεχνολογιών και των αυξανόμενων αναγκών για περίθαλψη. Κατά συνέπεια και δεδομένου ότι έχουν υψηλά συσσωρευμένα χρέη καλούνται να υιοθετήσουν ειδικές πολιτικές, με στόχο την εξοικονόμηση πόρων και τον δημοσιονομικό έλεγχο. Χαρακτηριστικές πολιτικές που εφαρμόζονται είναι η υιοθέτηση των γενοσήμων, εκτός πατέντας φαρμάκων και βιοομοειδών φαρμάκων, οι καταρτίσεις λιστών φαρμάκων, μειώσεις τιμών, διενέργεια διαγωνισμών για νοσοκομειακά και εξωνοσοκομειακά φάρμακα κ.ά.

4.2.3.2. Στόχευση της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας για το 2020

Οι βασικοί άξονες της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας για την ανάπτυξη απεικονίζονται στο Διάγραμμα 4.2.7. Η ελληνική φαρμακοβιομηχανία αναμένεται να αποτελέσει τα επόμενα χρόνια, με ορίζοντα το 2020, ένα δυναμικό κλάδο της ελληνικής οικονομίας, δεδομένων των υψηλού επιπέδου καινοτομιών που παρουσιάζει, της υψηλής ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας. Η κυβέρνηση σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς και τους εκπροσώπους των ελληνικών φαρμακοβιομηχανιών θα πρέπει να εστιάσουν τις προσπάθειές τους σε πολιτικές που θα ενισχύσουν την εξωστρέφεια του κλάδου και θα τον καταστήσουν ανταγωνιστικό σε διεθνές επίπεδο.

Διάγραμμα 4.2.7: Βασικοί άξονες ανάπτυξης της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας

Επιπρόσθετα, σημαντικές τομές θα πρέπει να πραγματοποιηθούν στο εγχώριο θεσμικό πλαίσιο, ώστε να γίνει ευνοϊκότερο, προς την κατεύθυνση αυτή, δεδομένων των

περιορισμών πόρων, των στόχων δημοσιονομικής προσαρμογής και των κανόνων ανταγωνισμού στην Ε.Ε. Επιπλέον, σημαντική θα πρέπει να είναι η στήριξη στο πεδίο της έρευνας και ανάπτυξης του κλάδου, αλλά και την ισχυροποίηση του ελληνικού φαρμάκου, ως παγκόσμιου “brand”. Η καινοτομία, σε συνδυασμό με τη χρήση εργαλείων μάρκετινγκ (marketing), θα μπορέσει να κάνει πιο αποτελεσματική τη διείσδυση των ελληνικών φαρμάκων σε ξένες αγορές και κυρίως, στις ταχέως αναπτυσσόμενες.

4.2.3.3. Προτάσεις ανάπτυξης του κλάδου

Εξωστρέφεια

Οι ελληνικές φαρμακευτικές εταιρείες θα πρέπει να επιχειρήσουν στρατηγικά την προώθηση και το άνοιγμα των δραστηριοτήτων τους σε ανερχόμενες δυναμικές αγορές (π.χ. BRICs, χώρες της Αφρικής), με στόχο να ενισχύσουν τις εξαγωγές τους επιτυγχάνοντας σημαντική διαφοροποίηση των πωλήσεων και των κερδών τους. Για παράδειγμα, η αυξημένη εξαγωγική δραστηριότητα των ελληνικών φαρμακοβιομηχανιών προς χώρες της Ε.Ε., δεδομένων των προοπτικών για μείωση της φαρμακευτικής δαπάνης σε αυτές τις χώρες, των πολιτικών μείωσης του κόστους ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης για τη συγκράτηση των ελλειμμάτων και του χρέους σε βιώσιμα επίπεδα και του υψηλού ανταγωνισμού, καθιστά απαραίτητη την επέκτασή τους σε νέες αναδυόμενες αγορές.

Καθοριστικό ρόλο στην αύξηση της εξωστρέφειας των ελληνικών φαρμακευτικών εταιρειών θα έχουν:

- ✓ Η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου σχεδίου δράσεων και υποβοήθησης των ελληνικών φαρμακοβιομηχανιών με εξαγωγική δραστηριότητα για την αύξηση του όγκου των εξαγωγών. Οι ελληνικές φαρμακοβιομηχανίες θα πρέπει να εδραιώσουν τη θέση τους στις αγορές που δραστηριοποιούνται/εξάγουν ήδη και να αναπτύξουν δραστηριότητα σε νέες αγορές στόχους, όπως οι χώρες BRICs και χώρες της Αφρικής (Νιγηρία, Γκάνα). Ακόμα, θα πρέπει να υπάρξει υποστήριξη, ώστε να παρέχεται πληροφόρηση και υπηρεσίες δικτύωσης με ξένους διανομείς φαρμάκων και παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών για την είσοδο στις νέες χώρες-στόχους. Αξιοποίηση success stories (όπως για παράδειγμα η Ιρλανδία, το Ισραήλ, η Ν. Κορέα και η Σιγκαπούρη) του κλάδου και βέλτιστων πρακτικών, μέσω του σχεδιασμού προγραμμάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης.
- ✓ Στόχευση σε συγκεκριμένες κατηγορίες φαρμάκων, όπου η Ελλάδα έχει πλεονέκτημα, όπως τα γενόσημα φάρμακα, με ταυτόχρονη ενίσχυση της έρευνας για την ανάπτυξη νέων καινοτόμων φαρμάκων και θεραπειών.
- ✓ Η κατάρτιση στρατηγικών σχεδίων παραγωγής επώνυμων γενοσήμων φαρμάκων, σχεδίου προώθησης (marketing-promotion plan) ελληνικών φαρμάκων σε νέες αγορές. Με στόχευση τις πατέντες που λήγουν τα επόμενα έτη σε ευρωπαϊκές χώρες και σε αναπτυσσόμενες, με στόχο την άμεση δραστηριοποίηση των ελλη-

νικών γενοσήμων φαρμάκων στις αγορές αυτές. Πρωταρχικός στόχος θα πρέπει να είναι η καθιέρωση του «ελληνικού φαρμάκου», ως παγκόσμιου brand στο χώρο της Υγείας.

- ✓ Η Ελλάδα να γίνει κέντρο παραγωγής γενοσήμων φαρμάκων για την Ευρώπη και τη γεωγραφική περιοχή της Μεσογείου. Οι ελληνικές φαρμακοβιομηχανίες αφενός παρέχουν υψηλής ποιότητας φάρμακα με εγκρίσεις τόσο της EMA, της FDA και του ΕΟΦ και αφετέρου τα παράγουν με χαμηλότερο κόστος συγκριτικά με άλλες χώρες και κυρίως τις ευρωπαϊκές.
- ✓ Συμμετοχή σε διεθνή δίκτυα διασύνδεσης του κλάδου, για τη συνεργασία και τη βελτίωση των φαρμάκων.

Ανταγωνιστικότητα

- ✓ Ενίσχυση του μεριδίου αγοράς των ελληνικών γενοσήμων φαρμάκων στην εγχώρια αγορά. Η αύξηση της χρήσης γενοσήμων στην Ελλάδα σαφώς αναμένεται να ωφελήσει σημαντικά την ελληνική οικονομία, αφενός για τη συγκράτηση της φαρμακευτικής δαπάνης και αφετέρου για τη βελτίωση του ελλειμματικού εμπορικού ισοζυγίου φαρμάκων που για το 2011 παρουσίαζε έλλειμμα της τάξης των €2,14 δισ..
- ✓ Επέκταση του θεσμικού πλαισίου για την υιοθέτηση θεσμών όπως τα venture capital και private equities, με στόχο την προσέλκυση κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση ελληνικών φαρμακευτικών εταιρειών.
- ✓ Παροχή κινήτρων για τις φαρμακευτικές εταιρείες στο πλαίσιο ενός σχεδίου στρατηγικής για την ανάπτυξη της ελληνικής φαρμακοβιομηχανίας, για συγκεκριμένες γραμμές παραγωγής που θα καταστήσουν το ελληνικό φάρμακο ανταγωνιστικό διεθνώς. Για παράδειγμα τα γενόσημα φάρμακα ή τα βιοομοειδή.

Θεσμικό πλαίσιο

- ✓ Καθιέρωση ενιαίας φαρμακευτικής πολιτικής και πλαισίου για την ελληνική αγορά φαρμάκου, με παράλληλη άρση των ρυθμιστικών εμποδίων (γραφειοκρατία, πολλαπλές ρυθμίσεις από φορείς κ.ά.). Θα πρέπει να ληφθούν οριστικές αποφάσεις για τις αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων φορέων, σχετικά με την παροχή εγκρίσεων, αδειών κυκλοφορίας, τιμολογήσεων κλπ.. Επίσης, απαραίτητη είναι και η εφαρμογή στοχευμένων παρεμβάσεων, για την ενθάρρυνση νέων επενδύσεων σε παραγωγικές μονάδες, σε έρευνα και ανάπτυξη.
- ✓ Αναβάθμιση του ΕΟΦ. Ο ΕΟΦ θα πρέπει να στελεχωθεί με εξειδικευμένο προσωπικό, καθώς παρουσιάζονται σημαντικές ελλείψεις προσωπικού, ενώ παρατηρούνται καθυστερήσεις στις παροχές αδειών κυκλοφορίας φαρμάκων. Ακόμα, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της μελέτης Γενικής Διεύθυνσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, θα πρέπει εντός του ΕΟΦ να λειτουργήσουν Κέντρο αξιολόγησης της αγοράς γενοσήμων, κέντρο οργάνωσης, παρακολούθησης και ελέγχου των

κλινικών μελετών και μελετών ισοδυναμίας. Επίσης, απαιτείται και επικαιροποίηση των θεραπευτικών πρωτοκόλλων του ΕΟΦ, με στόχο την αποτελεσματικότερη λειτουργία της ηλεκτρονικής συνταγογράφησης.

- ✓ Κατάρτιση απλού και εφαρμόσιμου πλαισίου για τη διενέργεια κλινικών μελετών και μείωση του χρόνου και του κόστους έγκρισης των γενοσήμων φαρμάκων, με στόχο τη μείωση του χρόνου που απαιτείται για την έγκριση και διάθεση φαρμάκων, αντίστοιχα με χώρες της Ε.Ε.
- ✓ Ολοκλήρωση του σχεδίου ηλεκτρονικής διακυβέρνησης.

Έρευνα και Ανάπτυξη

- ✓ Δημιουργία μηχανισμού οργάνωσης και ενίσχυσης της έρευνας στη φαρμακοβιομηχανία.
- ✓ Αύξηση της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας των φαρμακευτικών εταιρειών και των ελληνικών πανεπιστημίων και δημιουργία προϋποθέσεων για την συνεργασία τους. Μέσω της αποτελεσματικής τους συνεργασίας και της ενίσχυσης της χρηματοδότησης για έρευνα, με στόχο τόσο την ανάπτυξη νέων καινοτόμων φαρμάκων, όσο και τη διασφάλιση καλύτερων όρων χρηματοδότησης, μέσω προγραμμάτων της Ε.Ε.
- ✓ Τυποποίηση των κλινικών ερευνών σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα. Η κίνηση αυτή θα καταστήσει το ελληνικό φάρμακο και διεθνώς ανταγωνιστικό.
- ✓ Ύπαρξη ενιαίου σχεδίου για την παροχή κινήτρων για έρευνα και ανάπτυξη, που θα περιλαμβάνει εναλλακτικές μορφές κινήτρων, όπως για παράδειγμα, επιχορηγήσεις, φοροαπαλλαγές για εταιρείες που πραγματοποιούν επενδύσεις, επιδότηση ή μείωση εργοδοτικών εισφορών για προσλήψεις σε κλάδους με υψηλή παραγωγικότητα και προστιθέμενη αξία για την οικονομία.

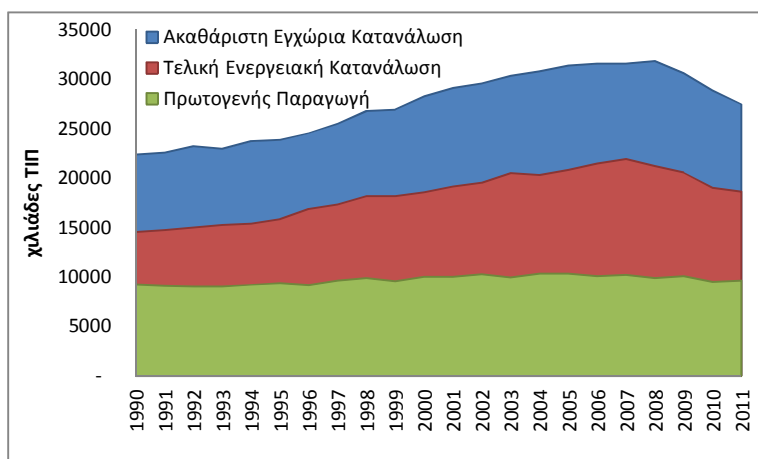
4.3. Ενέργεια

4.3.1. Παρούσα κατάσταση - Ενεργειακό ισοζύγιο

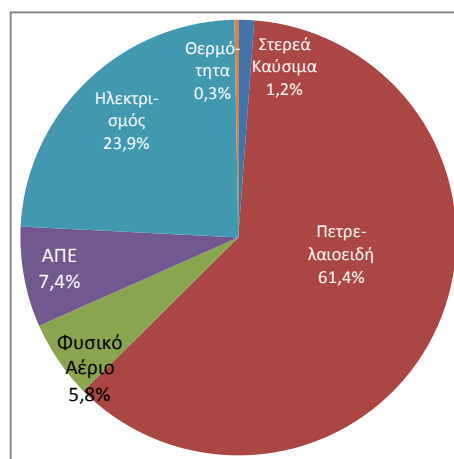
Η Ελλάδα παρουσιάζει αρνητικό ενεργειακό ισοζύγιο, καθώς η εγχώρια κατανάλωση είναι πολύ υψηλότερη της εγχώριας παραγωγής ενέργειας και στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στις εισαγωγές ενεργειακών προϊόντων. Σε γενικές γραμμές, η συνολική κατανάλωση ενέργειας στην Ελλάδα παρουσίαζε συνεχή αύξηση τα τελευταία χρόνια, φτάνοντας στο μέγιστο της κατανάλωσης το 2008. Αντίθετα, η εγχώρια παραγωγή ενέργειας παρέμενε σχετικά σταθερή, με αποτέλεσμα την συνεχή αύξηση της εξάρτησης της χώρας από τις εισαγωγές. Μετά όμως το 2008 και ως αποτέλεσμα της οικονομικής ύφεσης, παρουσιάζεται σημαντική πτώση της κατανάλωσης.

Πιο συγκεκριμένα, η Ακαθάριστη Εγχώρια Κατανάλωση Ενέργειας που περιλαμβάνει κυρίως την πρωτογενή παραγωγή και τις καθαρές εισαγωγές, αυξήθηκε από 22 Μεγατόνους Ισοδύναμου Πετρελαίου (MTIP) το 1990 σε 32 MTIP το 2008 και στη συνέχεια μειώθηκε στους 27,5 MTIP το 2011. Επίσης, η ενέργεια που είναι διαθέσιμη στους τελικούς χρήστες, δηλαδή η Τελική Ενεργειακή Κατανάλωση⁸⁶ ακολουθεί αντίστοιχη πορεία και πιο συγκεκριμένα, από 14,5 MTIP το 1990 έφτασε σε 21 MTIP το 2008 και μειώθηκε σε 18 MTIP το 2011. Αντιθέτως, η Πρωτογενής Παραγωγή Ενέργειας στη χώρα μας παρουσιάζει πολύ πιο ήπιες μεταβολές στη διάρκεια της παραπάνω περιόδου και στην ουσία παραμένει σε σταθερά επίπεδα. Συγκεκριμένα, από 9 MTIP το 1990, ξεπέρασε ελάχιστα τα 10 MTIP το 2008, ενώ στη συνέχεια μειώθηκε πάλι στα 9,5 MTIP το 2011. Τα παραπάνω στοιχεία δείχνουν την έλλειψη επάρκειας κάλυψης των ενεργειακών αναγκών της χώρας από εγχώριες πηγές (Διάγραμμα 4.3.1). Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο είναι ο δείκτης ενεργειακής έντασης της οικονομίας που προκύπτει ως ποσοστό της ακαθάριστης εγχώριας κατανάλωσης ενέργειας προς το ΑΕΠ της χώρας (σε κιλά ισοδύναμου πετρελαίου ανά 1000 ευρώ). Ο δείκτης για την Ελλάδα κινήθηκε πτωτικά από 178,5 μονάδες το 2000 στις 155 μονάδες το 2011, ενώ παρουσίασε ελάχιστη τιμή 149 μονάδων το 2010. Μάλιστα η χώρα μας, μέχρι και το 2010, βρισκόταν πολύ κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ27, ενώ το 2011 ξεπέρασε κατά δέκα περίπου μονάδες τον μέσο όρο της ΕΕ27. Επίσης, ενδεικτικά για το 2011, τη χαμηλότερη ενεργειακή ένταση παρουσιάζει η Ιρλανδία με 83 μονάδες και την υψηλότερη η Βουλγαρία με 712 μονάδες.

Διάγραμμα 4.3.1: Ενεργειακό ισοζύγιο

Διάγραμμα 4.3.2: Τελική κατανάλωση ενέργειας 2011

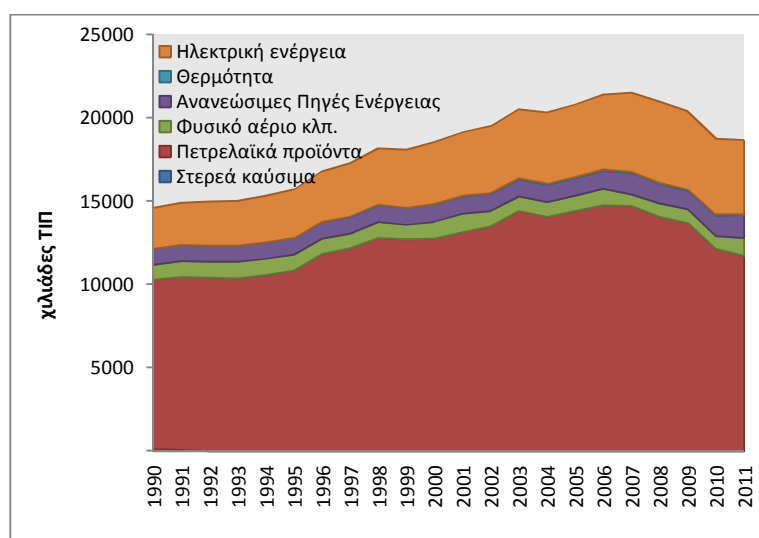
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΥΠΕΚΑ, Εθνικό Πληροφοριακό Σύστημα για την Ενέργεια.

Σε ό,τι αφορά τη σύνθεση της τελικής κατανάλωσης ενέργειας, παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό (61,4%) αφορά στην κατανάλωση προϊόντων πετρελαίου, ενώ ακολουθεί η κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας σε ποσοστό 24% και στη συνέχεια οι

⁸⁶ Η Τελική Ενεργειακή Κατανάλωση διαφοροποιείται από την Ακαθάριστη Εγχώρια Κατανάλωση, κυρίως λόγω της διαφοράς μεταξύ εισροών και εκροών των μονάδων μετατροπής ενέργειας, καθώς και της ιδιοκατανάλωσης του ενεργειακού τομέα.

ΑΠΕ σε ποσοστό 7,4% και το φυσικό αέριο σε ποσοστό 6% (Διάγραμμα 4.3.2). Τα στοιχεία αυτά είναι απλώς ενδεικτικά και βασίζονται στα διαθέσιμα δεδομένα για το 2011, ενώ η σύνθεση σήμερα θα είναι σε κάποιο βαθμό διαφοροποιημένη λόγω των τάσεων που παρουσιάζονται. Χαρακτηριστικά, η οικονομική συγκυρία σε συνδυασμό με την αυξημένη φορολόγηση, έχει οδηγήσει σε σημαντική πτώση της τελικής κατανάλωσης των πετρελαϊκών προϊόντων μετά το 2007 (20% πτώση από το 2007 μέχρι το 2011). Επίσης, η τελική κατανάλωση ΑΠΕ παρουσιάζει συνεχή αυξητική πορεία, σε αντίθεση με τη γενικότερη μείωση της συνολικής τελικής κατανάλωσης (Διάγραμμα 4.3.3). Μάλιστα, την περίοδο 2012-2013 υπήρξε μεγάλη αύξηση της εγκατεστημένης ισχύος των ΑΠΕ και κατ' επέκταση και της κατανάλωσης.

Διάγραμμα 4.3.3: Τελική κατανάλωση ενέργειας 1990-2011

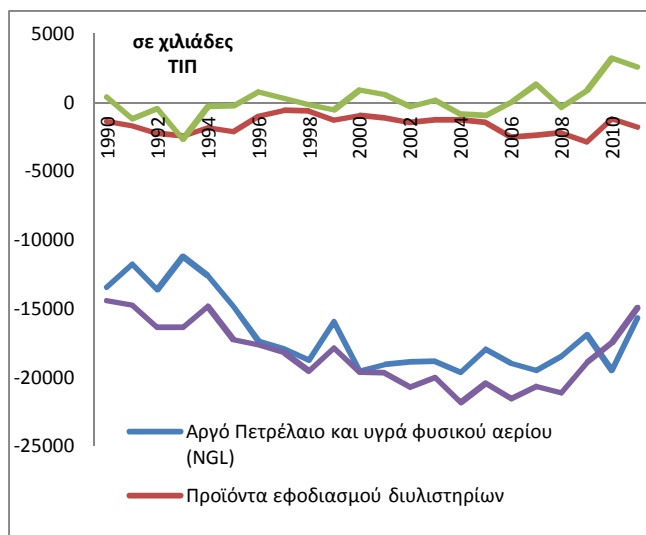
Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΥΠΕΚΑ, Εθνικό Πληροφοριακό Σύστημα για την Ενέργεια.

Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο είναι η ενεργειακή εξάρτηση της χώρας από τις εισαγωγές ενέργειας. Σύμφωνα με τα στοιχεία από το ενεργειακό ισοζύγιο της χώρας, παρουσιάζεται έντονη εξάρτηση από τις εισαγωγές αργού πετρελαίου, αλλά και τις εισαγωγές φυσικού αερίου, ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία. Το Διάγραμμα 4.3.4 παρουσιάζει αναλυτικά το εμπορικό ισοζύγιο από τις βασικές κατηγορίες των πετρελαιοειδών, ενώ το Διάγραμμα 4.3.5 αφορά αντίστοιχα στο σύνολο των ενεργειακών προϊόντων.

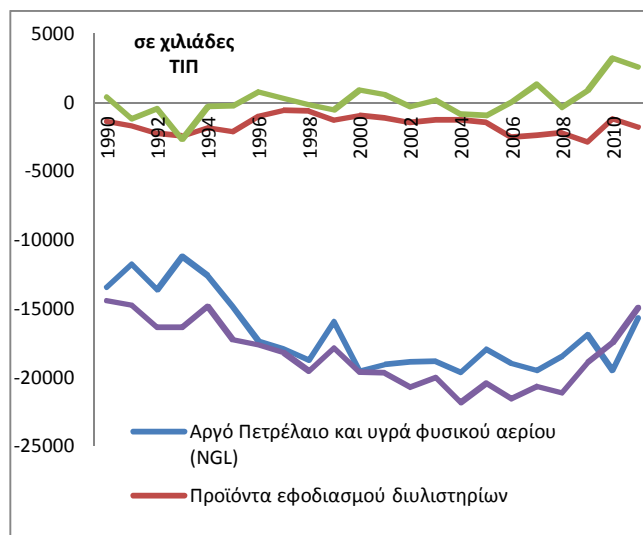
Σε ό,τι αφορά τα πετρελαιοειδή, φαίνεται η τεράστια εξάρτηση της χώρας από το αργό πετρέλαιο, αλλά και από το σύνολο των προϊόντων, ενώ αποτελεί ενθαρρυντικό γεγονός ότι η χώρα παρουσιάζει τελευταία σημαντικές εξαγωγές των προϊόντων που προκύπτουν μετά τη διύλιση. Έτσι, φαίνεται ότι ένα σημαντικό τμήμα του εισαγόμενου αργού πετρελαίου, σε συνδυασμό φυσικά με τα εισαγόμενα προϊόντα εφοδιασμού διυλιστηρίων, μετά την επεξεργασία στα διυλιστήρια οδηγείται προς εξαγωγή. Πιο ειδικά, μετά το 2008 παρουσιάζεται μείωση στις εισαγωγές αργού πετρελαίου και αύξηση στις εξαγωγές πετρελαιοειδών, η οποία συνδυάζεται φυσικά και με τη μείωση

της εγχώριας κατανάλωσης. Αυτό απεικονίζεται και στο καθαρό άθροισμα των πετρελαιοειδών που από -21 ΜΤΙΠ το 2008 βελτιώθηκε σημαντικά και έφτασε τα -15 ΜΤΙΠ το 2011.

Διάγραμμα 4.3.4: Εμπορικό ισοζύγιο πετρελαιοειδών 1990-2011

Διάγραμμα 4.3.5: Εμπορικό ισοζύγιο ενεργειακών προϊόντων 1990-2011

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΥΠΕΚΑ, Εθνικό Πληροφοριακό Σύστημα για την Ενέργεια.

Επίσης, στο σύνολο των ενεργειακών προϊόντων, η Ελλάδα παρουσιάζει χαμηλή ενεργειακή εξάρτηση σε ηλεκτρική ενέργεια, ενώ διαχρονικά καταγράφονται μικρές εξαγωγές και εισαγωγές που αποσκοπούν κυρίως στην εξισορρόπηση του δικτύου. Από την άλλη, η έντονη χρήση φυσικού αερίου τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα στη βιομηχανία και κυρίως στην ηλεκτροπαραγωγή, έχει οδηγήσει σε μια συνεχή αύξηση της ενεργειακής εξάρτησης της χώρας από αυτό. Τέλος, όπως είναι αναμενόμενο, το καθαρό άθροισμα των πετρελαιοειδών είναι έντονα αρνητικό και είναι το βασικό στοιχείο που επηρεάζει τη συνολική υψηλή ενεργειακή εξάρτηση της χώρας. Μετά το 2008 παρουσιάζονται θετικές τάσεις και μειώνεται η συνολική ενεργειακή εξάρτηση. Σε αυτό επιδρά θετικά η μείωση των καθαρών εισαγωγών πετρελαιοειδών, ενώ παραμένει η αρνητική επίδραση από την αυξανόμενη τάση των εισαγωγών του φυσικού αερίου.

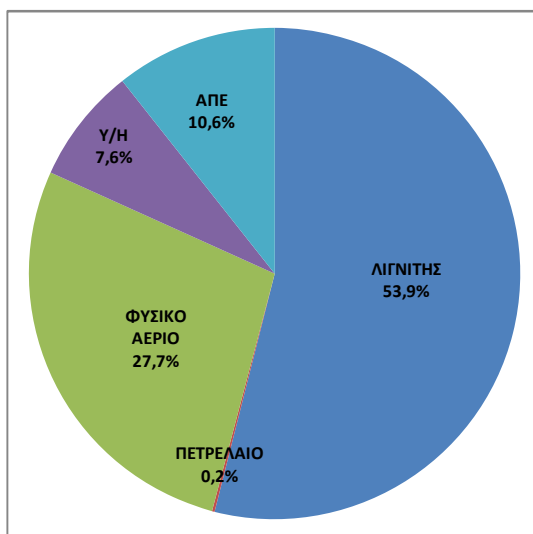
Από τα παραπάνω, προκύπτουν βασικά συμπεράσματα για την ενεργειακή κατάσταση της χώρας. Η Ελλάδα παρουσιάζει χαμηλή εγχώρια παραγωγή σε σχέση με την κατανάλωση ενέργειας και έντονη ενεργειακή εξάρτηση. Μάλιστα, η εξάρτηση της χώρας από εισαγωγές αργού πετρελαίου είναι πολύ μεγάλη και με αυξανόμενη τάση μέχρι το 2008 και μόνο τα τελευταία έτη, λόγω οικονομικής ύφεσης, φαίνεται να επανέρχεται σε χαμηλότερα επίπεδα. Αυτό θα πρέπει να συνδυαστεί και με το γεγονός ότι τα πετρελαιοειδή αποτελούν και το σημαντικότερο μέρος της εγχώριας τελικής ενεργειακής κατανάλωσης. Ένα άλλο ενδιαφέρον στοιχείο είναι η συνεχώς αυξανόμενη εισαγωγή φυσικού αερίου που οδηγεί σε εντονότερη ενεργειακή εξάρτηση της χώρας.

4.3.1.1. Ο τομέας της ηλεκτροπαραγωγής

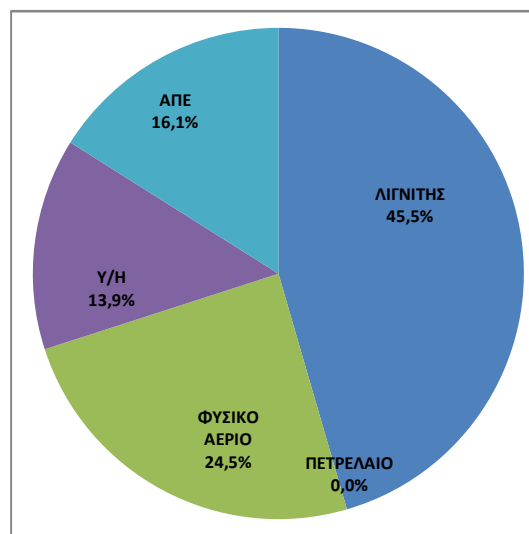
Εδώ και αρκετά χρόνια η Ελλάδα έχει επιτύχει σημαντική επάρκεια στην ηλεκτροπαραγωγή, η οποία παραδοσιακά βασιζόταν στην εκμετάλλευση του εγχώριου λιγνίτη. Τα τελευταία χρόνια, η παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας έχει στραφεί προς άλλες καθαρότερες πηγές, με έμφαση στις ΑΠΕ, αλλά και το φυσικό αέριο, ενώ ταυτόχρονα έχει μειωθεί σημαντικά και η χρήση πετρελαίου για την ηλεκτροπαραγωγή στα μη διασυνδεδεμένα νησιά. Το 2012, η συνολική παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας στο διασυνδεδεμένο δίκτυο προήλθε κατά 54% από λιγνίτη, 27,7% από φυσικό αέριο, 10,6% ΑΠΕ και 7,6% από Μεγάλα Υδροηλεκτρικά Έργα (Υ/Η), ενώ στο πρώτο οκτάμηνο του 2013, η συμμετοχή του λιγνίτη έπεσε στο 45,5% και του φυσικού αερίου στο 24,5%, και παρουσιάστηκε μεγάλη αύξηση τόσο στη συμμετοχή των μεγάλων υδροηλεκτρικών έργων (13,9%), όσο και των ΑΠΕ (16,1%), όπως φαίνεται στα Διαγράμματα 4.3.6 και 4.3.7. Σε ό,τι αφορά τις μονάδες φυσικού αερίου, προωθήθηκε έντονα η εγκατάστασή τους, ως καθαρότερης τεχνολογίας, αλλά και εξαιτίας της ανάγκης εξισορρόπησης του συστήματος λόγω της αυξημένης διείσδυσης των ΑΠΕ. Στην Ελλάδα έχουν εγκατασταθεί 7 ιδιωτικές μονάδες ηλεκτροπαραγωγής από Φ/Α με συνολική δυναμικότητα 2.206 MW, ενώ η συνολική δυναμικότητα των αντίστοιχων μονάδων της ΔΕΗ ανέρχεται σε 1.966 MW. Μάλιστα, το μεγαλύτερο ποσοστό των εισαγωγών φυσικού αερίου χρησιμοποιείται για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα στοιχεία του ΔΕΠΑ που διαχειρίζεται το μεγαλύτερο ποσοστό των εισαγωγών, περίπου το 65% του συνόλου των πωλήσεων αφορούσε σε ηλεκτροπαραγωγή και συμπαραγωγή, το 16% σε βιομηχανική χρήση και το 15% στον οικιακό και εμπορικό τομέα.

Παρά ταύτα, παρουσιάζονται σημαντικοί περιορισμοί και προβλήματα στην ηλεκτροπαραγωγή. Πιο συγκεκριμένα, ενώ την τελευταία δεκαετία αυξήθηκε σημαντικά η διείσδυση των ΑΠΕ στην ηλεκτροπαραγωγή, απέχουμε πολύ από τους στόχους για το 2020 και θα πρέπει να συνεχιστεί η εξέλιξή τους εάν θέλει η χώρα να καλύψει τις συγκεκριμένες υποχρεώσεις. Σήμερα, η εγκατεστημένη ισχύς των ΑΠΕ είναι περίπου 4,8 GW έναντι του συνολικού στόχου των 10,6 GW για το 2020. Επίσης, σε ό,τι αφορά τις μονάδες φυσικού αερίου, οι περισσότερες από αυτές είναι πρόσφατα εγκατεστημένες και δεν έχουν ακόμα αποσβεσθεί. Μάλιστα, λόγω της υψηλής συνολικής εγκατεστημένης ισχύος, οι μονάδες αυτές σήμερα υπολειτουργούν με βασική υποστήριξη από τον μηχανισμό των Αποδεικτικών Δυναμικότητας Ισχύος (ΑΔΙ). Ταυτόχρονα, έχουν υψηλό μεταβλητό κόστος, καθώς η παραγωγή τους βασίζεται κυρίως σε εισαγόμενο καύσιμο. Παρά ταύτα, παραμένουν σημαντικές σε ένα σύστημα ηλεκτροπαραγωγής με αυξημένη διείσδυση των ΑΠΕ, καθώς είναι απαραίτητες ώστε να καλύπτουν τη στοχαστικότητα των ΑΠΕ, δηλαδή την αδυναμία πρόβλεψης διαθεσιμότητας ισχύος.

Διάγραμμα 4.3.6: Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας 2012 στο διασυνδεδεμένο δίκτυο

Διάγραμμα 4.3.7: Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας Ιανουάριος-Αύγουστος 2013 στο διασυνδεδεμένο δίκτυο

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΑΔΜΗΕ.

Ταυτόχρονα, παραμένει υψηλή η συμμετοχή του λιγνίτη, ο οποίος με τα μέχρι σήμερα δεδομένα θεωρείται ως οικονομική εγχώρια πηγή. Παρ' όλα αυτά, στο υφιστάμενο πλαίσιο λειτουργίας των λιγνιτικών μονάδων υπάρχουν σημεία που χρήζουν προσοχής: (α) οι μονάδες προμηθεύονται τον λιγνίτη με ιδιαίτερα χαμηλό κόστος, (β) δεν φαίνεται να επιβαρύνονται πλήρως με το συνολικό κόστος της περιβαλλοντικής όχλησης που προκαλούν και (γ) η τιμή αγοράς των δικαιωμάτων ρύπων έχει διαμορφωθεί σε πολύ χαμηλά επίπεδα και δεν αποτελεί ουσιαστικό αντικίνητρο για τις ρυπογόνες τεχνολογίες, ενώ γενικότερα δεν έχει μέχρι σήμερα εκτιμηθεί με ακρίβεια το πλήρες κόστος της ηλεκτροπαραγωγής από λιγνίτη, ώστε να επιβεβαιωθεί η οικονομικότητά του. Αυτά είναι και τα βασικά προβλήματα ανταγωνισμού που αντιμετωπίζουν τόσο οι ΑΠΕ όσο και οι μονάδες φυσικού αερίου έναντι των λιγνιτικών. Σε κάθε περίπτωση, ο λιγνίτης παραμένει το πιο ρυπογόνο καύσιμο για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ δεν είναι στον άμεσο σχεδιασμό της χώρας η πλήρης απόσυρση της λιγνιτικής παραγωγής. Η ΔΕΗ, μάλιστα, έχει εντάξει ήδη στον επενδυτικό της σχεδιασμό την απόσυρση παλαιότερων μη αποδοτικών και ρυπογόνων λιγνιτικών μονάδων και τη μερική αντικατάστασή τους από μικρότερες, καθαρότερες και αποδοτικότερες, νέας τεχνολογίας μονάδες (βλέπε Πτολεμαΐδα V), οι οποίες αξιοποιούν καλύτερα το λιγνίτη (αυξημένη απόδοση από 15% σε 30%), απαιτούν μικρότερες ποσότητες πρώτης ύλης και έχουν χαμηλότερες εκπομπές αερίων ρύπων (μειωμένο κόστος αγοράς δικαιωμάτων ρύπων).

Σε αυτό το πλαίσιο υψηλής δυναμικότητας παραγωγής,⁸⁷ η οικονομική ύφεση επέφερε ταυτόχρονα σημαντική μείωση της ζήτησης ηλεκτρικής ενέργειας. Χαρακτηριστικά, η

⁸⁷ Σύμφωνα με στοιχεία του ΛΑΓΗΕ, η συνολική εγκατεστημένη ισχύς φθάνει σήμερα τα 17.500 MW, εκ των οποίων τα 4.900 MW προέρχονται από φυσικό αέριο, τα 4.476 MW από ΑΠΕ, τα 4.456 MW από λιγνίτη και τα 3.018 MW από υδροηλεκτρικά.

ζήτηση είχε φτάσει στο μέγιστο των 56 TWh το 2008, ενώ για το 2013 η ζήτηση εκτιμάται να φτάσει στο τέλος του έτους τις 51,6 TWh. Η συνεχής αύξηση της εγκατεστημένης ισχύος, σε συνδυασμό με τη μείωση της ζήτησης, έχει οδηγήσει σε υπερεπάρκεια παραγωγικής δυνατότητας. Ενώ λοιπόν δεν προβλέπονται νέες εγκαταστάσεις μονάδων φυσικού αερίου, η στόχευση για το 2020 απαιτεί την περαιτέρω ανάπτυξη των ΑΠΕ, κάτι που φυσικά θα οξύνει το πρόβλημα. Συνεπώς, είτε θα πρέπει να αποσυρθούν υφιστάμενες συμβατικές μονάδες, ή να εξαχθεί η πλεονάζουσα παραγωγή, κάτι που είναι δύσκολο αυτή την περίοδο γιατί οι γειτονικές χώρες παρουσιάζουν επίσης χαμηλή ζήτηση λόγω οικονομικών συγκυριών, ενώ υφίστανται και σημαντικοί τεχνικοί περιορισμοί στη διασύνδεση της Ελλάδας με την Ευρώπη. Τέλος, το γενικό πρόβλημα επιτείνεται από τους περιορισμούς του υπάρχοντος δικτύου διανομής που αδυνατεί να υποστηρίξει πλήρως τα νέα δεδομένα και τη συνθετότερη παραγωγή.

4.3.1.2. Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ)

Το 2010 με τον νόμο 3851 συντάχθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα ένα πλήρες αναπτυξιακό πρόγραμμα για την Ενέργεια μέχρι το 2020, το οποίο στην ουσία υιοθετούσε τις ευρωπαϊκές κατευθυντήριες 20-20-20 για (α) αύξηση συμμετοχής των ΑΠΕ, (β) εξοικονόμηση ενέργειας και (γ) μείωση εκπομπών CO₂ και έτσι για πρώτη φορά οι ΑΠΕ τέθηκαν ως προτεραιότητα στον ενεργειακό σχεδιασμό. Είναι χαρακτηριστικός ο τεράστιος όγκος επενδύσεων σε ΑΠΕ της τάξης των 5,2 δις €, που καταγράφεται από το 2006 μέχρι και τον Οκτώβριο του 2012, εκ των οποίων τα 3,27 αφορούν μόνο στο 2011.⁸⁸ Η εγκατεστημένη ισχύς των ΑΠΕ αυξήθηκε σημαντικά από το 2009 μέχρι σήμερα, ενώ ταυτόχρονα διαφοροποιήθηκε το ποσοστό συμμετοχής των διαφόρων τεχνολογιών στο συνολικό μείγμα. Στο τέλος του 2009, η συνολική εγκατεστημένη ισχύς ΑΠΕ ήταν 1.446 MW, εκ των οποίων το 81% αφορούσε σε εγκαταστάσεις αιολικών πάρκων και το 13% σε μικρά Υ/Η έργα. Τον Ιούλιο του 2013, η συνολική εγκατεστημένη ισχύς των ΑΠΕ υπερτριπλασιάστηκε και ανήλθε σε 4.765 MW,⁸⁹ εκ των οποίων το 52,8% αφορά σε εγκαταστάσεις φωτοβολταϊκών, το 37,5% αφορά σε αιολικά, το 4,6% σε μικρά υδροηλεκτρικά και το 4,2% σε ΣΗΘΥΑ.⁹⁰ Παρά ταύτα, η εξέλιξη αυτή έγινε απότομα και χωρίς τον κατάλληλο σχεδιασμό, με αποτέλεσμα σήμερα να έχουν δημιουργηθεί πολλά προβλήματα για την περαιτέρω ανάπτυξη των ΑΠΕ. Ένα σημαντικό θέμα είναι ο βαθμός επίτευξης των στόχων επιδιωκόμενης αναλογίας των τεχνολογιών για το 2014 και το 2020. Η αιολική ενέργεια, με εγκατεστημένη ισχύ 1.787 MW (Ιούλιος 2013), έχει καλύψει μόλις το 45% του στόχου για το 2014 και το 24% του στόχου για το 2020, ενώ αντίθετα, τα φωτοβολταϊκά, με εγκατεστημένη ισχύ 2.515 MW, έχουν υπερκαλύψει ήδη κατά 68% τον στόχο του 2014 και κατά 14% τον στόχο του 2020. Επίσης, όπως είναι γνωστό, ένα βασικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει αυτή τη στιγμή ο χρηματοδοτικός μηχανισμός είναι το μεγάλο

⁸⁸ Σύμφωνα με τα στοιχεία από το Αναπτυξιακό Πακέτο για τις ΑΠΕ της ΕΛΕΤΑΕΝ (Δεκ. 2012)

⁸⁹ Σύμφωνα με στοιχεία του Λειτουργού της Αγοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΛΑΓΗΕ)

⁹⁰ Συμπαγωγή Ηλεκτρισμού και Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης

έλλειμμα που έχει δημιουργηθεί στον Ειδικό Λογαριασμό ΑΠΕ. Σύμφωνα με τα πρόσφατα στοιχεία του ΛΑΓΗΕ, τον Ιούλιο το έλλειμμα έφτασε τα 542,46 εκατ. € και οι προβλέψεις εκτιμούν ότι το έλλειμμα θα διαμορφωθεί στα 476,7 εκατ. € στο τέλος του 2013 και στα 694,45 εκατ. € στο τέλος του 2014, σε αντίθεση με τις μνημονιακές υποχρεώσεις της χώρας για μηδενισμό του ελλείμματος μέχρι το τέλος του 2014. Ως βασικές αιτίες για τη διόγκωση του ελλείμματος θεωρούνται:

- i. Η ταχύρρυθμη ανάπτυξη των φωτοβολταϊκών από το 2009 και ύστερα, χωρίς σωστό σχεδιασμό.
- ii. Οι υψηλές εγγυημένες τιμές πώλησης της παραγόμενης ενέργειας από φωτοβολταϊκούς σταθμούς.
- iii. Η εξασφάλιση (κλείδωμα) της εγγυημένης τιμής για 18 μήνες από την υπογραφή της σύμβασης σύνδεσης, το οποίο ήταν πολύ μεγάλο διάστημα για τα φωτοβολταϊκά έργα (σε αντίθεση με άλλες τεχνολογίες) και οδήγησε σε υπεραξία των αδειών και στη δημιουργία δευτερογενούς αγοράς.
- iv. Το γεγονός ότι οι εγγυημένες τιμές δεν ακολούθησαν τη συνεχή και σημαντική πτώση του κόστους του εξοπλισμού από τα μέσα του 2011 μέχρι και τις αρχές του 2013.
- v. Οι γραφειοκρατικές διευκολύνσεις που παρείχε ο νόμος 3851/2010 κυρίως για τα μικρά έργα που τελικά οδήγησε στην εγκατάσταση πολλών μικρών φωτοβολταϊκών και ελαχίστων μεγάλων έργων.
- vi. Τα πολύ χαμηλά επίπεδα διατήρησης του Τέλους ΑΠΕ από το 2009 μέχρι το 2011, το οποίο δεν ακολούθησε την αυξητική πορεία του κόστους της ηλεκτρικής ενέργειας από την αυξημένη διείσδυση των ΑΠΕ.

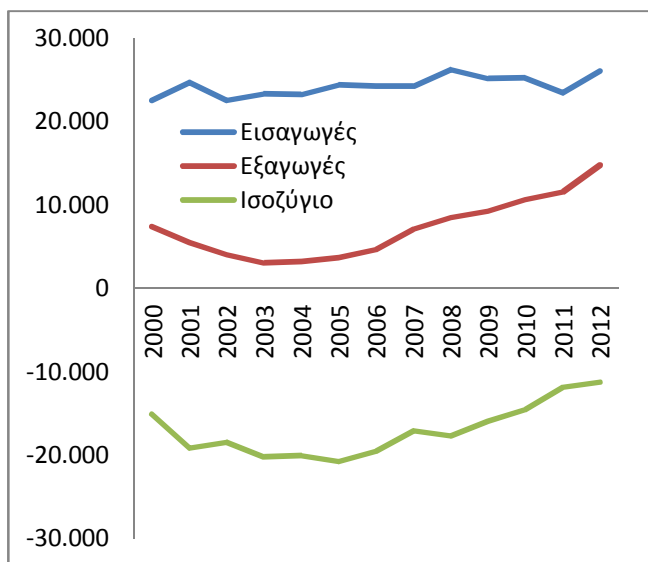
Οι ΑΠΕ είναι τομέας ο οποίος, ακόμα και υπό την υφιστάμενη οικονομική συγκυρία, θα μπορούσε να συμβάλει στην αναπτυξιακή πορεία της Ελλάδας, μέσω νέων επενδύσεων, προσέλκυσης κεφαλαίων από το εξωτερικό και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Όμως, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο χρηματοδοτικός μηχανισμός και η έλλειψη σταθερού, ξεκάθਾਰου και ολοκληρωμένου θεσμικού πλαισίου, σε συνδυασμό με τη γενικότερη δυσμενή οικονομική θέση της χώρας, αποτελούν σημαντικούς περιοριστικούς παράγοντες με αποτέλεσμα τη χαμηλή επενδυτική ελκυστικότητα του τομέα και την αυξημένη επενδυτική ανασφάλεια.

4.3.1.3. Ο κλάδος των πετρελαιοειδών

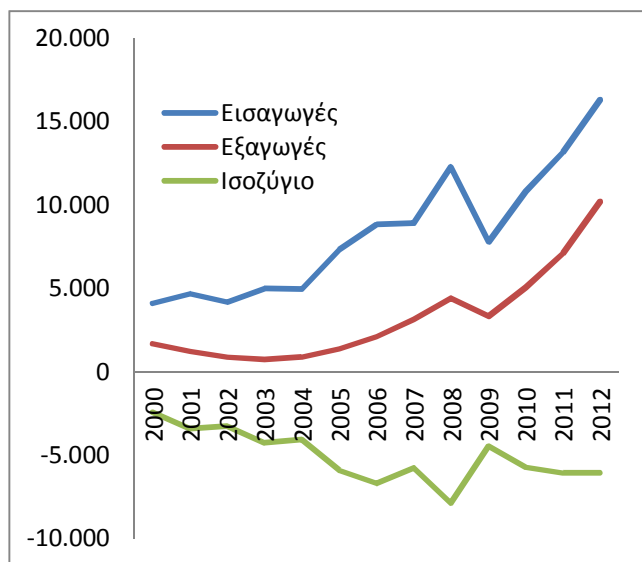
Όπως προαναφέρθηκε, η Ελλάδα παρουσιάζει υψηλές εισαγωγές και μεγάλη ενεργειακή εξάρτηση από το αργό πετρέλαιο. Από την άλλη, μετά το 2008 και σε συνδυασμό με την πτώση της εγχώριας κατανάλωσης πετρελαιοειδών, ο κλάδος παρουσιάζει σημαντική εξαγωγική δραστηριότητα (Διάγραμμα 4.3.8). Γενικότερα, ο κλάδος των πετρελαιοειδών, και πιο συγκεκριμένα της διύλισης αργού πετρελαίου, αποτελεί ένα σημαντικό οικονομικό και εξωστρεφή τομέα της ελληνικής οικονομίας. Η συμμετοχή του κλάδου διύλισης πετρελαϊκών προϊόντων στο ΑΕΠ της χώρας είναι σημαντική και

υψηλότερη από τον μέσο όρο των 27 χωρών της ΕΕ (Διάγραμμα 4.3.9). Επίσης, η απασχόληση στον κλάδο έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια και αφορά περίπου στο 0,15% του συνόλου των απασχολούμενων (Διάγραμμα 4.3.10), ενώ ποσοστιαία βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με το μέσο όρο της ΕΕ.

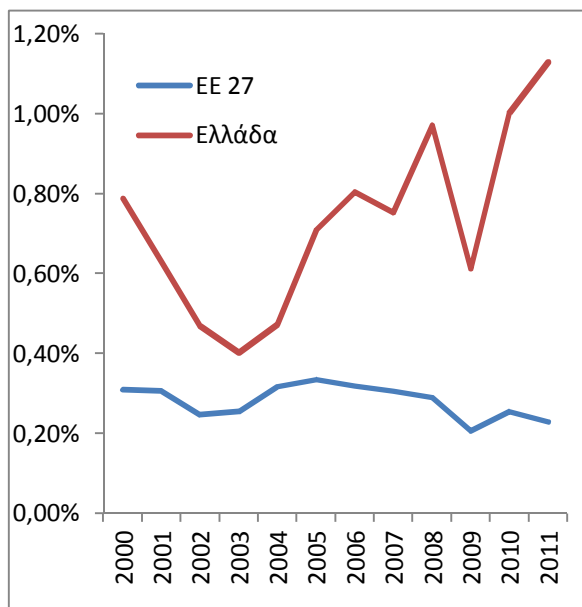
Διάγραμμα 4.3.8(α): Εμπορικό ισοζύγιο πετρελαίου και πετρελαιοειδών (ποσότητες σε 1000 τόνους)

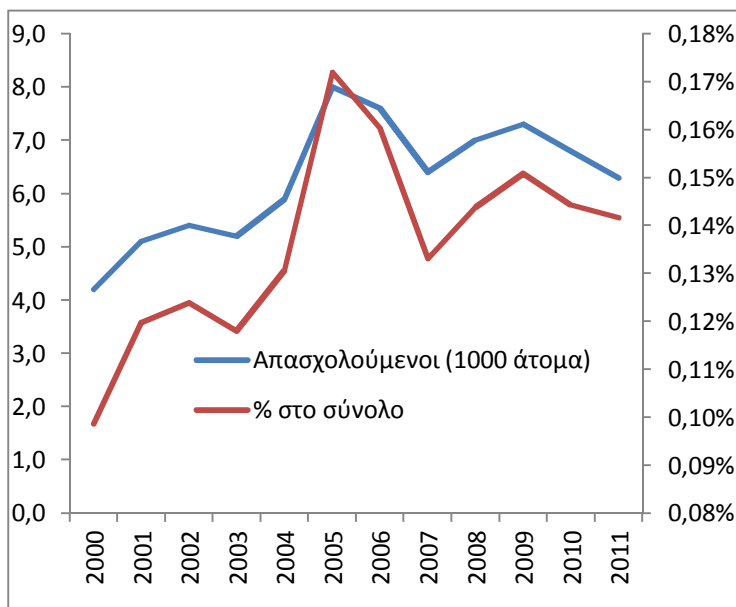
Διάγραμμα 4.3.8(β): Εμπορικό ισοζύγιο πετρελαίου και πετρελαιοειδών (αξία σε εκατ. €)

Διάγραμμα 4.3.9: Συμμετοχή του κλάδου διύλισης πετρελαιοειδών στο ΑΕΠ (σε τρέχουσες τιμές)

Διάγραμμα 4.3.10: Απασχόληση στον κλάδο διύλισης πετρελαιοειδών

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Eurostat.

Η Ελλάδα διαθέτει υψηλή δυναμικότητα διύλισης αργού πετρελαίου. Συγκεκριμένα, στον κλάδο δραστηριοποιούνται 2 εταιρείες που διαθέτουν 4 διυλιστήρια συνολικής ετήσιας ονομαστικής δυναμικότητας 26,4 εκατ. τόνων. Περίπου το 65% της δυναμικότητας προέρχεται από τα τρία διυλιστήρια της εταιρίας Ελληνικά Πετρέλαια (ΕΛΠΕ) Α.Ε. Πιο συγκεκριμένα, τα τρία διυλιστήρια που ανήκουν στην ΕΛΠΕ είναι του Ασπροπύργου (7,5 εκατ. τόνοι), της Ελευσίνας (5 εκατ. τόνοι) και της Θεσσαλονίκης (4,5 εκατ. τόνοι). Το υπόλοιπο 35% της συνολικής δυναμικότητας προέρχεται από τα διυλιστήρια Κορίνθου (9,4 εκατ. τόνοι) της εταιρείας Μότορ Όιλ Ελλάς (ΜΟΕ). Μάλιστα, τα τελευταία έτη πραγματοποιήθηκαν σημαντικές επενδύσεις και από τις δύο εταιρείες με στόχο: (α) την αύξηση της δυναμικότητας, (β) τον εκσυγχρονισμό της διαδικασίας, (γ) την επίτευξη αυστηρότερων περιβαλλοντικών προτύπων, (δ) την κάλυψη των νέων απαιτήσεων της ελληνικής αγοράς και (ε) την ενίσχυση του εξαγωγικού χαρακτήρα του κλάδου. Ειδικότερα, η ΜΟΕ έθεσε σε λειτουργία το 2010 τη νέα μονάδα απόσταξης των διυλιστηρίων Κορίνθου, αυξάνοντας τη δυναμικότητά της κατά 50%, ενώ ήδη από το 2005 έχει επενδύσει στην κατασκευή συγκροτήματος υδρογονοπυρόλυσης για την αύξηση της παραγωγής ντίζελ και τη μείωση των αντίστοιχων εισαγωγών. Αντίστοιχα, η ΕΛΠΕ ολοκλήρωσε το 2012 τη μεγάλη επένδυση για την αναβάθμιση των διυλιστηρίων Ελευσίνας. Η μονάδα στοχεύει στην αυξημένη απόδοση ποιοτικότερων και περιβαλλοντικά φιλικότερων μεσαίων κλασμάτων και έχει σκοπό να καλύψει τόσο τις εγχώριες ανάγκες σε ντίζελ κίνησης, αεροπορικά καύσιμα κλπ., αλλά και να ενισχύσει τον εξαγωγικό προσανατολισμό της εταιρείας. Επίσης, αναβαθμίστηκαν οι συνθήκες λειτουργίας του διυλιστηρίου και οι περιβαλλοντικοί του όροι (μείωση εκπομπών διοξειδίου του θείου, σωματιδίων οξειδίων του αζώτου).

Η σημαντική εξαγωγική δράση προϊόντων πετρελαίου που παρουσίασε η χώρα τα τελευταία έτη σχετίζεται άμεσα με τις νέες επενδύσεις στον κλάδο διύλισης, σε συνδυασμό με τη σημαντική μείωση της εγχώριας ζήτησης. Οι εξαγωγές αποτέλεσαν μια σημαντική διέξοδο για την αξιοποίηση της αυξημένης δυναμικότητας παραγωγής σύγχρονων και ποιοτικών καυσίμων. Από την άλλη, η παραγωγή πετρελαιοειδών στην Ελλάδα μέχρι σήμερα βασίζεται, κατά κύριο λόγο, στις μεγάλες εισαγωγές αργού πετρελαίου. Επίσης, όπως είναι γνωστό, τόσο η τιμή του αργού πετρελαίου, όσο και η τιμή των προϊόντων διύλισης καθορίζονται στη διεθνή αγορά. Η Ελλάδα, λοιπόν, είναι λήπτης τιμών της διεθνούς αγοράς και καλείται να λειτουργήσει ανταγωνιστικά σε μια πολυπαραμετρική και απρόβλεπτη αγορά με μεγάλο βαθμό αβεβαιότητας, λόγω διακύμανσης των τιμών του αργού πετρελαίου. Μάλιστα, τα παραγόμενα προς εξαγωγή προϊόντα είναι τύπου commodity και συνεπώς δεν παρουσιάζουν κάποια σημαντική ποιοτική διαφοροποίηση, γεγονός που δεν συμβάλλει στη δυνατότητα επίτευξης κάποιου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στη χώρα. Τέλος, σημαντικό είναι το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του κόστους παραγωγής καυσίμων αφορά στην πρώτη ύλη, δηλαδή στο κόστος του αργού πετρελαίου. Αυτό οδηγεί σε μικρή προστιθέμενη αξία για τη χώρα και μεγάλη αβεβαιότητα στην παραγωγή και τις εξαγωγές.

Συνεπώς, ενώ τόσο η θέση της χώρας και οι υποδομές, όσο και η τεχνογνωσία και το δυναμικό του κλάδου των πετρελαιοειδών έχουν τη δυνατότητα να υποστηρίξουν μια σημαντική εξαγωγική δραστηριότητα, η περαιτέρω προώθηση του συγκεκριμένου κλάδου θα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως μια πολυπαραμετρική απόφαση για την οποία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη μια σειρά προϋποθέσεων και όρων που αυτή τη στιγμή δε φαίνεται να συντρέχουν. Από την άλλη, η πιθανή μελλοντική αξιοποίηση εγχώριων αποθεμάτων για αύξηση των εξαγωγών, θα μπορούσε εν δυνάμει να συμβάλλει στη μεγιστοποίηση της προστιθέμενης αξίας για τη χώρα, αλλά σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να προωθηθεί μόνο εφόσον διασφαλίζεται ότι δεν επιφέρει αρνητικές επιπτώσεις στην εγχώρια αγορά. Θα πρέπει δηλαδή η διαχείριση των όποιων αποθεμάτων να αποσκοπεί καταρχήν στη βελτίωση της ενεργειακής επάρκειας της χώρας και στη μείωση των εισαγωγών. Ο περιορισμός της ενεργειακής εξάρτησης από το αργό πετρέλαιο και τα πετρελαιοειδή θα πρέπει να αποτελεί βασικό στόχο της χώρας και κύριοι άξονες θα πρέπει να είναι η προώθηση μέτρων για τη μείωση της κατανάλωσης πετρελαιοειδών αλλά και η ταυτόχρονη προώθηση της χρήσης νέας γενιάς βιοκαυσίμων και εναλλακτικών καυσίμων.

4.3.2. Στόχοι για το 2020

Οι βασικοί άξονες ανάπτυξης στον τομέα της ενέργειας θα πρέπει να είναι:

- Η ελαχιστοποίηση της ενεργειακής εξάρτησης από εισαγόμενες πηγές και η αύξηση της εγχώριας επάρκειας μέσω της αξιοποίησης οικονομικών και καθαρών εγχώριων πηγών.
- Η οικονομική παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας με μειωμένη χρήση λιγνίτη, αυξημένη διείσδυση των ΑΠΕ και ορθολογική αξιοποίηση του φυσικού αερίου.
- Ο εκσυγχρονισμός και η ανάπτυξη υποδομών και δικτύων με έμφαση στη διασυνδεσιμότητα εντός και εκτός της χώρας.
- Η έρευνα και η αξιοποίηση εγχώριων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων και εναλλακτικών μορφών ενέργειας.
- Ο προσδιορισμός και η αξιοποίηση των ανταγωνιστικότερων κλάδων της ελληνικής οικονομίας, με υψηλή προστιθέμενη αξία για τη χώρα.

Η ανάλυση και οι προτάσεις που ακολουθούν έχουν ως βασικούς στόχους: (α) την “επανεκκίνηση” της ανάπτυξης στον τομέα της ενέργειας, μέσω νέων επενδύσεων σε ανταγωνιστικούς τομείς της ελληνικής οικονομίας, (β) την αύξηση της κοινωνικής συνοχής, μέσω τοπικής ανάπτυξης και δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, (γ) τη βελτιστοποίηση της ανταγωνιστικότητας στον τομέα της ενέργειας, μέσω της χρήσης των αποδοτικότερων και οικονομικότερων τεχνολογιών και (δ) την εξωστρέφεια της χώρας μέσω των διεθνών διασυνδέσεων και της προώθησης των εξαγωγών ενεργειακών προϊόντων.

4.3.3. Προτάσεις στον τομέα της ενέργειας

Αναθεώρηση του ενεργειακού σχεδιασμού για το 2020

Βάσει των νέων οικονομικών και ενεργειακών δεδομένων της χώρας, θα πρέπει να αναθεωρηθεί ο ενεργειακός σχεδιασμός, ώστε να καθορίζει συγκεκριμένους και εφικτούς στόχους για το 2020, καθώς και να διαγράφει τη γενικότερη στόχευση για το 2030 και το 2050. Για την επίτευξη των επιδιωκόμενων στόχων, θα πρέπει να καθορίζεται επίσης η πορεία και τα μέσα για την επίτευξη τους, λαμβάνοντας υπόψη: (α) τις δυνατότητες της χώρας, (β) τις παρούσες οικονομικές συνθήκες τόσο σε εθνικό, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο και (γ) τα προβλήματα που αντιμετώπισε όλη η Ε.Ε. από την αυξημένη διείσδυση των ΑΠΕ. Για το 2020 απαιτείται η εκ νέου ανάλυση για τον καθορισμό του βέλτιστου ενεργειακού μείγματος (π.χ. αναθεώρηση των στόχων για τις ΑΠΕ) σε σχέση πάντα με τις υφιστάμενες υποδομές και την εκτιμώμενη εξέλιξη της ζήτησης. Βασικό στοιχείο για τον ανασχεδιασμό θα πρέπει να είναι η πλήρης και ακριβής οικονομική αποτίμηση του κόστους της παραγόμενης ενέργειας (ιδιαίτερα της παραγωγής από λιγνίτη) και ο εξορθολογισμός των στρεβλώσεων που παρουσιάζει η αγορά της ηλεκτρικής ενέργειας. Γενικά, θα πρέπει να δοθεί έμφαση στην προώθηση των επενδύσεων που θα συμβάλλουν στην ενεργειακή επάρκεια της χώρας και την οικονομική λειτουργία του συστήματος, αλλά και στην προώθηση των ανταγωνιστικότερων τεχνολογιών και των τομέων με υψηλή προστιθέμενη αξία για τη χώρα.

ΑΠΕ ως βασικός άξονας ανάπτυξης

Οι ΑΠΕ μπορούν και θα πρέπει να αποτελέσουν για την Ελλάδα βασικό άξονα ανάπτυξης. Η επέκταση της διείσδυσης των ΑΠΕ παραμένει ακόμα και υπό τις υφιστάμενες οικονομικές συνθήκες μια συμβατική υποχρέωση της χώρας, αλλά αποτελεί και βασικό ανταγωνιστικό τομέα της Ελλάδας με σημαντική προστιθέμενη αξία και πολλαπλασιαστικά οφέλη. Ταυτόχρονα, οι επενδύσεις σε ΑΠΕ επιφέρουν σημαντική αύξηση άμεσων και έμμεσων θέσεων απασχόλησης. Αυτή τη στιγμή όμως, επικρατεί κλίμα έντονης ανασφάλειας τόσο στον επενδυτικό όσο και στον τραπεζικό χώρο. Το κλειδί για την επανεκκίνηση της συγκεκριμένης αγοράς είναι η άμεση αντιμετώπιση των προβλημάτων χρηματοδότησης των ΑΠΕ και η θέσπιση ενός σταθερού και συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου. Βασικό χαρακτηριστικό για την περαιτέρω ανάπτυξη της αγοράς των ΑΠΕ είναι ότι οι ισχύουσες πλέον εγγυημένες τιμές για τα νέα έργα είναι πλήρως ανταγωνιστικές και μπορούν να συμβάλλουν στην παραγωγή οικονομικής ηλεκτρικής ενέργειας και στην απεξάρτηση από τις εισαγωγές. Επίσης, οι υφιστάμενες μονάδες κυρίως των φωτοβολταϊκών που λειτουργούν σήμερα με υψηλές εγγυημένες τιμές, μετά τη λήξη των συμβάσεων, δύναται να λειτουργήσουν και να προσφέρουν ενέργεια στο σύστημα με ελάχιστο κόστος και σε πολύ ανταγωνιστικές τιμές. Τέλος, η προώθηση της εγκατάστασης υπεράκτιων αιολικών πάρκων θα μπορούσε να αποτελέσει μια ισχυρή εναλλακτική επενδυτική διέξοδο για την Ελλάδα. Μάλιστα, ο συγκεκριμένος τομέας των ΑΠΕ έχει παραγκωνιστεί, παρά το υψηλό αναξιοποίητο αιολικό δυναμικό της χώρας.

Εκσυγχρονισμός δικτύων και υποδομών

Για την επίτευξη οικονομίας του συστήματος ηλεκτρικής ενέργειας, την ορθολογική αξιοποίηση των διαφόρων πηγών και την αύξηση της διείσδυσης των ΑΠΕ, απαιτείται ο εξορθολογισμός και ο εκσυγχρονισμός των δικτύων και των υποδομών. Θα πρέπει μέχρι το 2020 η ανάπτυξη των απαιτούμενων υποδομών και η επέκταση του δικτύου, η διασυνδεσιμότητα των νησιών και η διασύνδεση με τις χώρες της Ευρώπης να αποτελούν βασικό στόχο επενδύσεων και ανάπτυξης. Τα στοιχεία αυτά δύναται να συμβάλουν τόσο στην επίτευξη οικονομικότητας εντός της χώρας, αλλά και στην εξωστρέφεια της Ελλάδας, αυξάνοντας τις δυνατότητες εξαγωγών της πλεονάζουσας ενέργειας. Μάλιστα, οι επιπτώσεις στην απασχόληση από την επέκταση των ΑΠΕ αυξάνουν πολλαπλασιαστικά λόγω της απαιτούμενης ανάπτυξης των υποδομών και των δικτύων,⁹¹ τομείς που έχουν σημαντική προστιθέμενη αξία για τη χώρα. Ακόμα πιο συγκεκριμένα, για την αύξηση της διεισδυτικότητας των ΑΠΕ, την αντιμετώπιση της στοχαστικότητας που τις χαρακτηρίζει και την πλήρη αξιοποίηση της οικονομικότητας που δύναται να προσφέρουν, απαιτούνται επενδύσεις σε διασυνδέσεις και έξυπνα δίκτυα, σε έργα αντλησιοταμίευσης, σε συστήματα διαχείρισης της ζήτησης (Demand side management) κλπ. Σημαντικές είναι επίσης οι επενδύσεις σε νέες μονάδες όπως οι υβριδικοί σταθμοί με αποθήκευση, αλλά και σε μονάδες βάσης όπως οι μονάδες βιομάζας κλπ. Ταυτόχρονα, απαιτείται η ορθολογική αξιοποίηση των υφισταμένων μονάδων φυσικού αερίου, ενώ είναι σημαντικό να βρίσκονται σε εφεδρεία οι παλαιότεροι πετρελαϊκοί σταθμοί.

Εγχώρια παραγωγή τμημάτων και εξοπλισμού ΑΠΕ

Στο πλαίσιο της ανάπτυξης και της εξέλιξης των έργων ΑΠΕ στην Ελλάδα, είναι σημαντικό να επιτευχθεί η μέγιστη προστιθέμενη αξία για τη χώρα. Τα οφέλη από την εγχώρια παραγωγή τμημάτων και εξοπλισμού για τα συγκεκριμένα έργα είναι προφανή. Η Ελλάδα έχει συγκριτικό πλεονέκτημα και συσσωρευμένη τεχνογνωσία σε πολλούς παραγωγικούς κλάδους υψηλής προστιθέμενης αξίας που σχετίζονται άμεσα με τις εγκαταστάσεις ΑΠΕ. Η κατασκευή του εξοπλισμού εντός της χώρας μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό αναπτυξιακό κίνητρο, προσφέροντας σταθερές θέσεις εργασίας και μειώνοντας ταυτόχρονα την εξαγωγή κεφαλαίων από τις εισαγωγές εξοπλισμού. Γενικότερα, η ανάπτυξη σε αυτούς τους τομείς στην Ελλάδα πρέπει να βασιστεί στις υπάρχουσες μονάδες, την τεχνογνωσία και τον όγκο παραγωγής και στην αξιοποίηση του υφιστάμενου ανταγωνιστικού τους πλεονεκτήματος. Θα μπορούσε για παράδειγμα στη χώρα μας να προωθηθεί η παραγωγή καυστήρων και αεριοποιητών βιομάζας, γεννητριών, πτερυγίων ή και πύργων ανεμογεννητριών κλπ. Επίσης, στον τομέα των φωτοβολταϊκών, περίπου το 40% του συνολικού κόστους εγκατάστασης ενός Φ/Β πάρκου αφορά στο υποστηρικτικό υλικό όπως είναι οι βάσεις, τα καλώδια, οι πίνακες και οι μετασχηματιστές, αλλά και το κόστος εργασίας για τη μελέτη και την

⁹¹ Σύμφωνα με στοιχεία από αναλύσεις του Εργαστηρίου Βιομηχανικής & Ενεργειακής Οικονομίας του ΕΜΠ, όπως παρουσιάστηκαν στην Ημερίδα της ΕΛΕΤΑΕΝ με τίτλο "Η αιολική ενέργεια στην εποχή μετά το μνημόνιο. Εθνική και ευρωπαϊκή στρατηγική" (Οκτώβριος 2013).

εγκατάσταση. Εδώ μπορούν να αξιοποιηθούν εγχώριοι παραγωγικοί κλάδοι, όπως του αλουμινίου και του χάλυβα, καθώς και η τεχνική υποστήριξη για μελέτη και εγκατάσταση, ώστε να αυξηθεί η εγχώρια προστιθέμενη αξία. Επίσης, υπάρχει διεθνής εμπειρία με θετικότατα αποτελέσματα σχετικά με την αξιοποίηση των ναυπηγείων για παραγωγή τμημάτων ανεμογεννητριών. Οι μελέτες δείχνουν πως η μετάβαση σε μια νέα γραμμή παραγωγής στα ναυπηγεία μπορεί να γίνει σχετικά εύκολα, γρήγορα και οικονομικά, με πλήρη αξιοποίηση του υφισταμένου προσωπικού και εξοπλισμού, προσφέροντας μια σημαντική διέξοδο σε μονάδες παραγωγής που υπολειπόμενες και αντιμετωπίζουν προβλήματα βιωσιμότητας. Μάλιστα, στην Ελλάδα, όπου ο συγκεκριμένος παραδοσιακός κλάδος διαθέτει τεράστια συσσωρευμένη εμπειρία και τεχνογνωσία και ταυτόχρονα αντιμετωπίζει τα γνωστά προβλήματα βιωσιμότητας, η συγκεκριμένη πρόταση θα μπορούσε να αποτελέσει μια σημαντική διέξοδο.

Προώθηση των “μικρότερων” τεχνολογιών ΑΠΕ

Ταυτόχρονα με την περαιτέρω εξέλιξη των αιολικών και των φωτοβολταϊκών, είναι σημαντικό να δοθεί έμφαση σε τεχνολογίες όπως η Βιομάζα, η Γεωθερμία, τα Μικρά Υδροηλεκτρικά, η Κυματική Ενέργεια κλπ., η εξέλιξη των οποίων βρίσκεται σε αρχικό στάδιο στη χώρα μας, παρότι υπάρχει αναξιοποίητο δυναμικό. Μάλιστα, τεχνολογίες όπως η βιομάζα και η γεωθερμία θεωρούνται τεχνολογίες βάσης και μπορούν να συμβάλουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων στοχαστικότητας των ΑΠΕ. Αντίστοιχα, παρουσιάζουν ενδιαφέρον τα βιοκαύσιμα, το βιοαέριο, καθώς και η ενεργειακή αξιοποίηση των απορριμμάτων. Επίσης, παρουσιάζει ενδιαφέρον η περαιτέρω εξέλιξη των μονάδων συμπαραγωγής (Σ.Η.Θ.Υ.Α.) που στην παρούσα οικονομική περίοδο μπορούν να προσφέρουν σημαντική εξοικονόμηση ενέργειας.

Δημιουργία ολοκληρωμένων δικτύων (logistics) συλλογής, διαχείρισης, μεταφοράς και εμπορίας της βιομάζας

Στο παραπάνω πλαίσιο, η βιομάζα γενικότερα μπορεί να επιφέρει πολλαπλασιαστικά οφέλη με μικρή εγκατεστημένη ισχύ, είναι ανταγωνιστική τεχνολογία και υψηλής προστιθέμενης αξίας για τη χώρα. Η Ελλάδα είναι μία χώρα με σημαντικό γεωργικό τομέα που μπορεί να αποτελέσει μια σημαντική πηγή βιομάζας για παραγωγή ενέργειας. Κρίσιμος παράγοντας για την επιτυχία επενδύσεων βιοενέργειας είναι η εξασφάλιση των κατάλληλων πρώτων υλών και η οικονομικότητα στη συλλογή και τη διαχείρισή τους. Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η προώθηση επενδύσεων για τον σχεδιασμό και τη δημιουργία ολοκληρωμένων δικτύων (logistics) συλλογής, διαχείρισης, μεταφοράς και εμπορίας της βιομάζας που θα συμβάλουν στην επίτευξη οικονομιών κλίμακας, αλλά και την ομαλή τροφοδοσία των μονάδων, αντιμετωπίζοντας ταυτόχρονα βασικούς περιορισμούς της βιοενέργειας, όπως για παράδειγμα τα προβλήματα εποχικότητας κλπ.

Παραγωγή υγρών βιοκαυσίμων

Η αγορά των υγρών βιοκαυσίμων στην Ελλάδα δεν εξελίχθηκε όπως αναμενόταν βάσει της επενδυτικής αισιοδοξίας που επικράτησε μετά το 2005 στον κλάδο, αλλά ούτε όπως επιβάλλουν οι υποχρεώσεις για την επίτευξη των στόχων του 2020 στις μεταφορές. Οι στόχοι για το 2020 παραμένουν συγκεκριμένοι και η εξέλιξη της χρήσης των υγρών βιοκαυσίμων στην Ελλάδα παραμένει σταθερά σε χαμηλά επίπεδα τα τελευταία χρόνια. Από την άλλη, έχουν ήδη πραγματοποιηθεί σημαντικές επενδύσεις εγκατάστασης μονάδων παραγωγής βιοκαυσίμων και κυρίως βιοντίζελ με πλεονάζουσα δυναμικότητα. Σε αυτό το πλαίσιο, απαιτείται ο ανασχεδιασμός της πολιτικής για την εγχώρια παραγωγή και κατανάλωση υγρών βιοκαυσίμων, με έμφαση στην προώθηση των βιοκαυσίμων νέας γενιάς. Τα βιοκαύσιμα, όπως και η βιοενέργεια γενικότερα, αποτελούν κλάδο με πολύ μεγάλη προστιθέμενη αξία και πολλαπλασιαστικά οφέλη για τη χώρα, καθώς είναι εφικτή η εγχώρια καθετοποιημένη παραγωγή. Και σε αυτή την περίπτωση, είναι πολύ σημαντικός ο σωστός σχεδιασμός του δικτύου, αλλά και η επιλογή των καταλληλότερων πρώτων υλών που θα συμβάλλουν συμπληρωματικά και στη στήριξη λοιπών τομέων, όπως είναι για παράδειγμα ο γεωργικός. Ταυτόχρονα, δεδομένων των μέχρι τώρα επενδύσεων σε μονάδες παραγωγής βιοκαυσίμων, της γεωγραφικής θέσης της χώρας, των υποδομών της, αλλά και του γεωργικού της χαρακτήρα, θα μπορούσε η Ελλάδα να λειτουργήσει ως ενδιάμεσος σταθμός παραγωγής βιοκαυσίμων, χρησιμοποιώντας εγχώριες ή εισαγόμενες από τα Βαλκάνια πρώτες ύλες, εξάγοντας τα παραγόμενα βιοκαύσιμα σε ευρωπαϊκές χώρες υψηλής κατανάλωσης, συμμετέχοντας με αυτό τον τρόπο στη βελτιστοποίηση της αλυσίδας παραγωγής και διανομής (logistics).

Προώθηση της εγκατάστασης δικτύων τηλεθέρμανσης

Λαμβάνοντας υπόψη την πρόσφατη εμπειρία από τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν λόγω του υψηλού κόστους θέρμανσης, σε συνδυασμό με τους οικονομικούς περιορισμούς τόσο των νοικοκυριών, όσο και των δημοσίων υπηρεσιών, η προώθηση της εγκατάστασης δικτύων τηλεθέρμανσης για την τροφοδοσία μονάδων νοσοκομείων κλπ. ή ακόμα και των κατοικιών μιας μικρής κοινότητας, επανακτά σημαντικό ενδιαφέρον. Μάλιστα, η παροχή του θερμού νερού από μονάδες ΑΠΕ ή Σ.Η.Θ.Υ.Α. αυξάνει συνδυαστικά τα οικονομικά και κοινωνικά οφέλη.

Ενεργειακός συμψηφισμός παραγόμενης-καταναλισκόμενης ενέργειας

Η δυνατότητα ενεργειακού συμψηφισμού παραγόμενης-καταναλισκόμενης ενέργειας που συμπεριελήφθη στο τελευταίο σχέδιο νόμου για τις ΑΠΕ δύναται να συμβάλει θετικά στην άμεση τόνωση της αγοράς, κυρίως των φωτοβολταϊκών. Μάλιστα, το σκεπτικό του ενεργειακού συμψηφισμού συνάδει άμεσα με την αρχική λογική της χρήσης των ΑΠΕ με στόχο την εξοικονόμηση ενέργειας και την προστασία του περιβάλλοντος και όχι μόνο για επενδυτικούς σκοπούς. Για να υπάρξει όμως θετική ανταπόκριση, θα πρέπει να καθοριστεί προσεκτικά το θεσμικό πλαίσιο. Για να είναι για παράδειγμα ελκυστικό για τους καταναλωτές, θα πρέπει ο συμψηφισμός της παρα-

γόμενης-καταναλισκόμενης ενέργειας να γίνεται σε βάση έτους και όχι για μικρότερα διαστήματα, ώστε ο καταναλωτής να εκμεταλλεύεται πλήρως τις περιόδους υψηλής παραγωγής και χαμηλής κατανάλωσης (π.χ. καλοκαίρι) και να εξοικονομεί από περιόδους υψηλής κατανάλωσης (π.χ. χειμώνας). Εκεί ο χρήστης θα πρέπει να πληρώνει μόνο τη διαφορά της παραπάνω κατανάλωσης και επίσης να χρεώνεται ΕΤΜΕΑΡ και κόστος μεταφοράς μόνο γι' αυτή τη διαφορά και όχι για τη συνολική του κατανάλωση.

Ορθολογική αξιοποίηση και ανταγωνιστικότητα μονάδων φυσικού αερίου

Τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές επενδύσεις τόσο σε δίκτυα, όσο και σε μονάδες παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας με καύσιμο το φυσικό αέριο. Η χρήση του στην ηλεκτροπαραγωγή έχει σαφώς χαμηλότερες αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις από τη χρήση λιγνίτη και η ευελιξία στην παραγωγή που χαρακτηρίζει τις μονάδες φυσικού αερίου θεωρείται απαραίτητη στο μεταβατικό στάδιο της ανάπτυξης των ΑΠΕ, καλύπτοντας τη στοχαστικότητα της παραγωγής τους. Παρά ταύτα, ως καύσιμο παραμένει μια υψηλού κόστους εισαγόμενη πρώτη ύλη για τη χώρα και μάλιστα περίπου τα 2/3 των εισαγωγών του καταναλώνονται στην ηλεκτροπαραγωγή. Σήμερα, δεν προβλέπεται εγκατάσταση νέων μονάδων ηλεκτροπαραγωγής από φυσικό αέριο αλλά, όπως αναφέρθηκε, οι ήδη υπάρχουσες υπολειπορούν και, εάν παραμείνει σταθερή η δυναμικότητα των λιγνιτικών μονάδων, η περαιτέρω διεύδυση των ΑΠΕ θα εντείνει το πρόβλημα. Από την άλλη, οι συγκεκριμένες μονάδες έχουν μεν δυναμικότητα μονάδων βάσης αλλά σχεδιάστηκαν να λειτουργούν ως μονάδες μέσου φορτίου και ως εκ τούτου έχουν τη δυνατότητα να προσφέρουν την αναγκαία και σημαντική υποστήριξη στο σύστημα, καθώς θα αυξάνει η διεύδυση των ΑΠΕ μέχρι το 2020.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι μονάδες φυσικού αερίου θα μπορέσουν να γίνουν ανταγωνιστικότερες των λιγνιτικών, εάν σε αυτές επιβληθεί εμπορική τιμή αγοράς του λιγνίτη και επιβαρυνθούν επίσης με το πλήρες κόστος των περιβαλλοντικών επιπτώσεων που προκαλούν, μέσω όμως του εξορθολογισμού της αγοράς, ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω επιβάρυνση των τελικών χρηστών. Ταυτόχρονα, ως μονάδες καθαρότερης τεχνολογίας, δύναται να ενισχυθεί η παραγωγή τους στην περίπτωση που αυξηθεί το κόστος των δικαιωμάτων των αερίων ρύπων. Επίσης, είναι σημαντική η εξασφάλιση ευνοϊκότερων συμβολαίων εισαγωγών φυσικού αερίου, αλλά και η διερεύνηση των δυνατοτήτων χρήσης εναλλακτικών καυσίμων (π.χ. βιοαέριο). Τέλος, οι υπάρχουσες μονάδες φυσικού αερίου, σε συνδυασμό με την αυξανόμενη εγκατεστημένη ισχύ των ΑΠΕ, τις υπάρχουσες υδροηλεκτρικές μονάδες και τις νέες λιγνιτικές μονάδες, φαίνεται να έχουν την επαρκή δυναμικότητα για να καλύψουν την εγχώρια ζήτηση μέχρι το 2020, ακόμα και εάν μειωθεί η παραγωγή ή αποσυρθούν πλήρως οι παλαιότερες ρυπογόνες λιγνιτικές μονάδες.⁹² Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να μελετηθεί διεξοδικά η

⁹² Στο πλαίσιο της Οδηγίας 2010/75/ΕΕ περί βιομηχανικών εκπομπών.

ορθολογική αξιοποίηση του δυναμικού των μονάδων φυσικού αερίου στο πλαίσιο του ενεργειακού ανασχεδιασμού και της στόχευσης για το 2020.

Αύξηση ενεργειακής αποδοτικότητας και εξοικονόμηση ενέργειας

Η εξοικονόμηση ενέργειας εμπεριέχεται μέσα στους βασικούς στόχους για το 2020, καθώς η βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας των τομέων της οικονομίας μπορεί να επιφέρει σημαντικά οφέλη στη χώρα, όπως για παράδειγμα τη μείωση των εκπομπών αερίων ρύπων, τη μείωση της ενεργειακής εξάρτησης, την προστασία του περιβάλλοντος και την ορθολογική διαχείριση των εγχώριων πόρων, την αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας και την εξοικονόμηση δαπανών σε νοικοκυριά, εμπόριο και βιομηχανία, αλλά και την αύξηση της κοινωνικής προστιθέμενης αξίας και την οικονομική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα, δύναται να δημιουργηθεί ένας υγιής και δυναμικός επιχειρηματικός κλάδος με νέες θέσεις απασχόλησης και υψηλή προστιθέμενη αξία για τη χώρα, καθώς, το μεγαλύτερο μέρος των υπηρεσιών ενεργειακής αναβάθμισης μπορεί να βασιστεί σε εθνικό προϊόν, μέσω της χρήσης εγχώριου εξοπλισμού και εργατικού δυναμικού. Λόγω της δυσμενούς οικονομικής θέσης της χώρας, η Ελλάδα παρουσίασε τα τελευταία έτη σημαντική μείωση ενεργειακής κατανάλωσης. Αυτό όμως στην ουσία αποτελεί πλασματική εξοικονόμηση ενέργειας, καθώς στην πραγματικότητα απαιτούνται διαρθρωτικές αλλαγές που θα οδηγήσουν σε εξοικονόμηση μόνιμης βάσης, χωρίς την υποβάθμιση, αλλά αντίθετα την αναβάθμιση της ποιότητας διαβίωσης των πολιτών. Από το σύνολο της τελικής ενεργειακής κατανάλωσης της χώρας, το 42% αφορά στον οικιακό και εμπορικό τομέα, το 40% στις μεταφορές και το 18% στη βιομηχανία.⁹³ Και στους τρεις παραπάνω τομείς είναι δυνατόν επιτευχθεί σημαντική βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας.

Σε ό,τι αφορά τον οικιακό και εμπορικό τομέα, τα ελληνικά κτήρια συγκαταλέγονται στα πιο ενεργοβόρα της Ευρώπης, παρά το ευνοϊκό κλίμα της χώρας.⁹⁴ Ένας βασικός λόγος γι' αυτό είναι το γεγονός ότι το 60% περίπου των ελληνικών κτηρίων έχουν χτιστεί πριν το 1980 με ελλιπή μόνωση. Σύμφωνα με το ισχύον θεσμικό πλαίσιο, βασικό εργαλείο της αγοράς αποτελεί το μοντέλο λειτουργίας των Εταιρειών Ενεργειακών Υπηρεσιών (ESCOs). Ωστόσο, η γενικότερη αβεβαιότητα λόγω της ύφεσης, τόσο στα νοικοκυριά, όσο και στον επιχειρηματικό και χρηματοοικονομικό κλάδο, περιορίζουν σημαντικά τη λειτουργία του συγκεκριμένου μοντέλου. Ένας τομέας που θα μπορούσε να αποτελέσει σημαντική βάση στο εγχείρημα είναι η δυνατότητα ενεργειακής αναβάθμισης των δημόσιων κτηρίων, μέσω της οποίας μπορεί να επιτευχθεί σημαντική εξοικονόμηση στις δημόσιες δαπάνες.⁹⁵ Η εφαρμογή του μοντέλου λειτουργίας των Εταιρειών Ενεργειακών Υπηρεσιών στα δημόσια κτήρια μειώνει την επενδυτική αβεβαιότητα για τις εταιρείες, καθώς και το ύψος της δημόσιας επένδυσης.

⁹³ Στοιχεία ενεργειακού ισοζυγίου 2011.

⁹⁴ Πηγή: <http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/figures/household-energy-consumption-space-heating-perm2-climate-corrected>

⁹⁵ Σύμφωνα με στοιχεία που έχει παρουσιάσει η Greenpeace Ελλάδας, οι ετήσιες ενεργειακές δαπάνες των δημοσίων κτηρίων στην Ελλάδα ξεπερνούν τα 450 εκατ. Ευρώ.

Οι μεταφορές αποτελούν επίσης έναν τομέα με υψηλό μερίδιο στη συνολική τελική ενεργειακή κατανάλωση της χώρας, αλλά κυρίως στην τελική κατανάλωση πετρελαιοειδών⁹⁶, με άμεσο αντίκτυπο στην ενεργειακή εξάρτηση της χώρας από αργό πετρέλαιο. Στον τομέα αυτό θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα στο θέμα της μείωσης της κατανάλωσης, με τη βελτίωση των υποδομών, την προώθηση χρήσης οικονομικότερων και φιλικότερων προς το περιβάλλον μέσων, την προώθηση δράσεων (π.χ. οικονομική οδήγηση), αλλά και τη βελτίωση και την προώθηση της εντατικότερης χρήσης των Μέσων Μαζικής Μεταφοράς.

Τέλος, το κόστος της ενέργειας αποτελεί ένα ιδιαίτερα αρνητικό και ανασταλτικό παράγοντα ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας και κυρίως των πιο ενεργοβόρων κλάδων της. Η διαφοροποίηση των τιμολογίων και η παροχή ευνοϊκότερων όρων είναι πάγιο αίτημα της ελληνικής βιομηχανίας, αλλά αποτελεί προσωρινή λύση με πιθανό αντίκτυπο σε άλλους τομείς της οικονομίας. Η αύξηση της ενεργειακής αποδοτικότητας της παραγωγικής διαδικασίας και η χρήση εναλλακτικών μορφών ενέργειας αποτελούν σημαντικά εργαλεία για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της βιομηχανίας, ενώ ταυτόχρονα μειώνουν τις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις της παραγωγής και προσφέρουν υψηλή προστιθέμενη αξία εντός της χώρας. Υπάρχουν χαρακτηριστικά παραδείγματα σε ενεργοβόρους κλάδους της βιομηχανίας, όπως τα διυλιστήρια και η βιομηχανία αλουμινίου, όπου έχουν εγκατασταθεί μονάδες συμπαραγωγής για τη χρήση της παραγόμενης θερμότητας ή αξιοποιούνται υποπροϊόντα της παραγωγικής διαδικασίας για την παραγωγή ενέργειας. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να υπάρξει συγκεκριμένη στόχευση και πολιτική προώθηση για την ενεργειακή αναβάθμιση της βιομηχανικής παραγωγής.

Γενικότερα, η βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας θα πρέπει να αποτελέσει βασική αναπτυξιακή στρατηγική για τη χώρα. Θα πρέπει να μελετηθεί εκ νέου τόσο η στόχευση της Ελλάδας, όσο και το ισχύον θεσμικό πλαίσιο και τα προβλεπόμενα εργαλεία, ώστε να επιτυγχάνεται μείωση της ενεργειακής κατανάλωσης με σταθερό και συνεχή ρυθμό, σε όλους τους οικονομικούς τομείς και να αξιοποιηθεί στο μέγιστο η υψηλή προστιθέμενη αξία για τη χώρα.

4.4. Κατασκευές και διαχείριση αγοράς ακινήτων

4.4.1. Περιγραφή υπάρχουσας κατάστασης

Ο κλάδος των κατασκευών και της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας υπήρξε κατά το πρόσφατο παρελθόν ένας από τους πλέον ισχυρούς πυλώνες ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας (Βλάμης, Καραγιάννης και Μπένος, 2010) και συνέβαλε καθοριστικά στους υψηλούς ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ που παρουσίασε η ελληνική οικονομία επί σειρά ετών, πριν τη δημοσιονομική κρίση. Η σημερινή ύφεση στον κλάδο αυτό οφείλεται τόσο στην τρέχουσα δημοσιονομική κρίση και στις επιπτώσεις της στη δυνατότητα χρη-

⁹⁶ Σύμφωνα με στοιχεία ενεργειακού ισοζυγίου 2011, περίπου το 65% της τελικής κατανάλωσης πετρελαιοειδών αφορά στις μεταφορές.

ματοδότησης των εταιρειών που δραστηριοποιούνται στον κλάδο όσο και σε άλλου τύπου εγγενείς ανισορροπίες και δυσκαμψίες που παρουσιάζει η ελληνική αγορά ακινήτων.

Τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ.) πιστοποιούν ότι όχι μόνο το βαρόμετρο της αγοράς ακινήτων, οι περιφέρειες της Αττικής και της Κεντρικής Μακεδονίας, είναι σε δυσχερή θέση αλλά και ότι η κρίση έχει διαχυθεί σε ολόκληρη την ελληνική περιφέρεια. Πιο συγκεκριμένα, κατά την περίοδο Μαΐου 2012 - Απριλίου 2013, το μέγεθος της συνολικής οικοδομικής δραστηριότητας (ιδιωτικής-δημόσιας) στο σύνολο της χώρας, μετρούμενο με βάση τις εκδοθείσες οικοδομικές άδειες, ανήλθε σε 19.109 χιλιάδες. Σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο Μαΐου 2011 - Απριλίου 2012, η οικοδομική δραστηριότητα παρουσίασε μείωση κατά 46,0% ως προς τον αριθμό των οικοδομικών αδειών, κατά 39,7% ως προς την επιφάνεια και κατά 38,5 % ως προς τον όγκο. Επίσης παρατηρείται σημαντική πτώση των επενδύσεων σε κατοικίες κατά -34,5% σε σταθερές τιμές σε ετήσια βάση στο πρώτο τρίμηνο του 2013, έναντι -30,6% το συνολικά το 2012. Επίσης, κατά την περίοδο Μαΐου 2012 - Απριλίου 2013, σε όλες ανεξαιρέτως τις περιφέρειες της χώρας σημειώθηκε μείωση του μεγέθους της συνολικής οικοδομικής δραστηριότητας (ιδιωτικής-δημόσιας), σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο Μαΐου 2011 - Απριλίου 2012.

Πίνακας 4.4.1: Συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία (ΑΠΑ) κατά κλάδο (Τρέχουσες τιμές) - Κλάδοι κατασκευών και διαχείρισης ακίνητης περιουσίας (Ποσοστά % επί της συνολικής ΑΠΑ)

Έτη	Κατασκευές	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας
2000	6,33	10,03
2001	6,56	9,49
2002	5,48	9,90
2003	5,87	10,29
2004	5,93	10,01
2005	6,24	10,29
2006	7,81	9,33
2007	6,83	10,68
2008	5,95	11,54
2009	4,56	12,47
2010	3,04	12,32
2011	2,18	13,87
2012	1,86	14,68

Τα στοιχεία για τα έτη 2000-2005 είναι οριστικά, ενώ για τα έτη 2006-2012 είναι προσωρινά.

Πηγή: Ετήσιοι Εθνικοί Λογαριασμοί της ΕΛ.ΣΤΑΤ. και υπολογισμοί του ΚΕΠΕ.

Οι μεγαλύτερες μειώσεις του αριθμού των οικοδομικών αδειών καταγράφηκαν στις περιφέρειες Ιονίων Νήσων (-55,6%), της Αττικής (-55,1%), της Στερεάς Ελλάδας (-51,0%), της Ηπείρου (-45,6%), της Αν. Μακεδονίας & Θράκης (-45,6%), της Κεντρικής Μακεδονίας (-44,5%), της Δυτικής Μακεδονίας (-43,8%), της Δυτικής Ελλάδος (-42,4%) και του Νότιου Αιγαίου (-35,8%). Επιπλέον, τα πιο πρόσφατα στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ.

δεικνουν ότι ο δείκτης παραγωγή στις κατασκευές του α' τριμήνου του 2013 παρουσίασε μείωση κατά 30,2% σε σύγκριση με τον αντίστοιχο δείκτη του α' τριμήνου του 2012, έναντι μείωσης κατά 11,0%, στην αντίστοιχη σύγκριση του έτους 2012 προς το 2011. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία (προσωρινά) της ΕΛ.ΣΤΑΤ. (βλ. Πίνακα 4.4.1) για τη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία κατά κλάδο, οι κλάδοι διαχείρισης ακίνητης περιουσίας και κατασκευών συνέβαλαν κατά 14,68% και 1,86%, αντίστοιχα, στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία για το 2012. Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει από τον Πίνακα 4.4.1 είναι ότι η συμβολή του κλάδου των κατασκευών στη συνολική ακαθάριστη προστιθέμενη αξία διαρκώς μειώνεται από το 2006 και εξής.

Οι επιπτώσεις της παρούσας δημοσιονομικής κρίσης στο εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα και της αναγκαίας περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής, που εφαρμόζεται από την ελληνική κυβέρνηση στην προσπάθεια ικανοποίησης των κριτηρίων που έχουν τεθεί για την εξασφάλιση ευνοϊκότερων όρων αναχρηματοδότησης του δημόσιου χρέους, είναι άμεσες και προκαλούν δυσλειτουργίες στις χρηματικές ροές των εταιρειών του κατασκευαστικού κλάδου. Ενδεικτικό είναι ότι, για το οικονομικά έτη 2011-2012, όλες οι εισηγμένες στο ΧΑ εταιρείες του κλάδου, με ελάχιστες εξαιρέσεις, παρουσίασαν υψηλές ζημιές και καμία εταιρεία, όπως άλλωστε αναμενόταν, δεν θα διανεμίει μέρισμα. Επιπλέον, μεγάλες κατασκευαστικές εταιρείες έχουν καταφύγει στην υπαγωγή τους στη διαδικασία συνδιαλλαγής του άρθρου 99 του Πτωχευτικού Κώδικα (Ν. 3588/2007) περί προστασίας έναντι των πιστωτών τους. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκουν να επιτύχουν την αναχρηματοδότηση του βραχυχρόνιου δανεισμού τους και να βρουν κεφάλαια για τη συνέχιση των εργασιών τους. Αρκετές από τις εισηγμένες κατασκευαστικές εταιρείες δεν έχουν αυτή την στιγμή ενημερότητα πτυχίου για τη συμμετοχή τους σε μεγάλα δημόσια έργα, διότι δεν πληρούν τις προϋποθέσεις του νόμου περί ελάχιστων οικονομικών κριτηρίων και δεν διαθέτουν τους δείκτες βιωσιμότητας κατά τάξη πτυχίου που θέτει το Υπουργείο Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων. Επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις οι ίδιες οι εταιρείες επέλεξαν οικειοθελώς τη χαμηλότερη τάξη πτυχίου προκειμένου να μπορούν να συμμετάσχουν σε διαγωνισμούς για μικρότερου προϋπολογισμού δημόσια έργα, τα οποία εκτιμάται ότι θα είναι εφεξής περισσότερα στον αριθμό σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν.

Σύμφωνα με την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, οι απασχολούμενοι στον κλάδο των κατασκευών το α' τρίμηνο του 2013 (Δελτίο Τύπου 13.6.2013) ήταν 177.600, αριθμός ο οποίος αντιπροσωπεύει το 4,93% του συνόλου των απασχολούμενων στους διαφόρους κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Η απασχόληση στον κλάδο των κατασκευών μειώθηκε σημαντικά κατά 71.600 άτομα (-18,87%), σε σύγκριση με το α' τρίμηνο του 2012. Επίσης, οι απασχολούμενοι στον κλάδο της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας ήταν 2.600 και μειώθηκαν κατά 3.300 άτομα (-55,93%) σε σύγκριση με το α' τρίμηνο του 2012. Τέλος, κλάδοι συναφείς με τις κατασκευές, όπως τα ορυχεία, λατομεία και οικοδομικά υλικά, έχασαν σημαντικό

αριθμό θέσεων εργασίας εξαιτίας της κρίσης που πλήττει την οικοδομική δραστηριότητα.

4.4.2. Αιτίες της ύφεσης στους συγκεκριμένους κλάδους

Τα παραπάνω στοιχεία για την πτώση της οικοδομικής δραστηριότητας, του δείκτη παραγωγής στις κατασκευές πανελλαδικά και την άνοδο της ανεργίας στον τομέα των κατασκευών πιστοποιούν τη βαθιά ύφεση στην οποία βρίσκεται η ελληνική αγορά ακινήτων και κατ' ακολουθίαν οι ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες. Σε αυτό το τμήμα της έκθεσης θα αναφερθούμε και θα αναλύσουμε τις πιθανές αιτίες της σημερινής δεινής οικονομικής κατάστασης που παρουσιάζει η ελληνική αγορά και-νώντων.

1. Πρώτα από όλα, το σύνολο της ελληνικής οικονομίας βρίσκεται σε φάση ύφεσης, άρα και οι επιμέρους οικονομικοί κλάδοι επηρεάζονται αρνητικά. Σύμφωνα με τα δημοσιοποιημένα τριμηνιαία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ το β' τρίμηνο του 2013 συνέχισε την πτωτική πορεία των τελευταίων ετών και κατέγραψε μείωση κατά 3,8%, σε σχέση με το β' τρίμηνο του 2012.

2. Πριν από την περίοδο της κρίσης, ήταν δεδομένη η πρακτική των εμπορικών τραπεζών να χορηγούν στεγαστικά δάνεια που υπερέβαιναν σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων το 100% της αξίας του ακινήτου. Ταυτόχρονα προσημείωναν/υποθήκευαν τον υποκείμενο τίτλο του στεγαστικού δανείου, δηλαδή το ίδιο το ακίνητο. Κατά τη διάρκεια της κρίσης διαπιστώνεται σημαντική αποκλιμάκωση των τιμών στα οικιστικά ακίνητα, η οποία ενέχει τον κίνδυνο να οδηγηθεί η αγορά στο γνωστό στη βιβλιογραφία ως φαινόμενο “negative equity” (η αξία του στεγαστικού δανείου καταλήγει λόγω της πτώσης της τιμής του ακινήτου να είναι σημαντικά μεγαλύτερη από την αξία του ακινήτου και οι ιδιοκτήτες δεν έχουν πλέον οικονομικό λόγο να συνεχίσουν την εξυπηρέτηση του δανείου), με αποτέλεσμα τη συσσώρευση ακινήτων προς πλειστηριασμό στις τράπεζες. Να σημειωθεί, ωστόσο, ότι τέτοιοι πλειστηριασμοί δεν πραγματοποιούνται από τις τράπεζες για όσο χρόνο είναι σε ισχύ η διάταξη που απαγορεύει τους πλειστηριασμούς ακινήτων ιδιοκτησίας φυσικών και νομικών προσώπων με αντικειμενική αξία έως €200.000 αλλά και ακινήτων, που αποτελούν πρώτη κατοικία, ανεξαρτήτως της αξίας τους.

Ως εκ τούτου, οι επιπτώσεις της παρούσας κρίσης για το εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα (έλλειψη ρευστότητας) έχουν καταστήσει τις εμπορικές τράπεζες πιο επιφυλακτικές ως προς τη χορήγηση στεγαστικών δανείων, καθώς αυτές συχνά ζητούν πρόσθετες εγγυήσεις προκειμένου να χορηγήσουν νέα στεγαστικά δάνεια. Η δραστηριότητα των τραπεζών στον τομέα αυτό επικεντρώνεται τα τελευταία χρόνια κυρίως στις αναδιαρθρώσεις στεγαστικών δανείων και όχι στη διάθεση νέων για αγορά κατοικίας. Παράγοντες της τραπεζικής αγοράς αναφέρουν ότι πλέον 8 στις 10 αιτήσεις για

στεγαστικά δάνεια δεν τυγχάνουν έγκρισης, ακόμα και αν αυτές συνοδεύονται από παροχή εγγυήσεων.

Η εφαρμογή αυστηρότερων κριτηρίων από τις ελληνικές τράπεζες ως προς τη χορήγηση νέων στεγαστικών δανείων σε περίοδο δημοσιονομικής προσαρμογής και απομόχλευσης της οικονομίας αναπόφευκτα περιορίζει τα διαθέσιμα κεφάλαια προς τους υποψήφιους αγοραστές ακινήτων. Πιο συγκεκριμένα, η χρηματοδότηση της αγοράς κατοικίας μέσω των στεγαστικών δανείων που χορηγούν οι τράπεζες διαρκώς συρρικνώνεται. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος (Ιούλιος 2013) για την τραπεζική χρηματοδότηση του εγχώριου ιδιωτικού τομέα (βλ. Πίνακα 4.4.2), η πιστωτική επέκταση ως προς τη στεγαστική πίστη μειώθηκε με ρυθμό 3,2% τον Ιούνιο του 2013.

Πίνακας 4.4.2: Τραπεζική χρηματοδότηση του εγχώριου ιδιωτικού τομέα: πιστωτική επέκταση της στεγαστικής πίστης (εκατοστιαίες μονάδες)

Μήνες	2013	2012	2011	2010
Ιανουάριος	-3,2	-3,1	-0,7	3,6
Φεβρουάριος	-3,3	-3,2	-1,1	3,6
Μάρτιος	-3,2	-3,4	-1,3	3,5
Απρίλιος	-3,2	-3,4	-1,5	3,3
Μάιος	-3,1	-3,5	-1,7	3,0
Ιούνιος	-3,2	-3,5	-1,7	2,3
Ιούλιος		-3,5	-2,1	1,9
Αύγουστος		-3,6	-2,1	1,6
Σεπτέμβριος		-3,7	-2,1	1,0
Οκτώβριος		-3,7	-2,4	0,7
Νοέμβριος		-3,5	-2,7	0,3
Δεκέμβριος		-3,4	-2,9	-0,4

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Τραπεζική χρηματοδότηση του εγχώριου ιδιωτικού τομέα, Ιούλιος 2013.

3. Αξίζει να σημειωθεί ότι το ποσοστό αυτό ήταν αρνητικό για τα έτη 2011-2013 και τον Δεκέμβριο του 2010 (-0,4%), αλλά θετικό τους προηγούμενους μήνες του 2010 και τα προηγούμενα έτη (3,7% τον Δεκέμβριο του 2009, 11,5% τον Δεκέμβριο του 2008, 21,9% τον Δεκέμβριο του 2007, 26,3% τον Δεκέμβριο του 2006 και 33,0% τον Δεκέμβριο του 2005). Με άλλα λόγια, η χρηματοδότηση από τις τράπεζες έχει συρρικνωθεί σημαντικά και από ρυθμό αύξησης των στεγαστικών δανείων της τάξης του 33% πριν από 8 χρόνια, σήμερα αυτός μειώνεται με ρυθμό 3,2%.

4. Τέλος, εκτός από την περιορισμένη προσφορά δανειακών κεφαλαίων, λόγω έλλειψης ρευστότητας από την πλευρά των εμπορικών τραπεζών, εξαιρετικά μειωμένη είναι και η ζήτηση για στεγαστικά δάνεια από την πλευρά των ιδιωτών-υποψήφιων αγοραστών ακινήτων. Οι μεγάλες μειώσεις στα εισοδήματα σημαντικού αριθμού νοικοκυριών, η υψηλή ανεργία σε επίπεδα ρεκόρ ιδιαίτερα στους νέους, καθώς και η προσδοκία για περαιτέρω πτώση στις τιμές των ακινήτων, έχουν περιορίσει σε πολύ μεγάλο βαθμό τη ζήτηση νέων στεγαστικών δανείων.

5. Παρά τις σημαντικές μειώσεις των τιμών των κατοικιών την τελευταία τετραετία, αυτές δεν έχουν συμβάλει στην αύξηση των αγοραπωλησιών νεόδμητων ακινήτων, γιατί παρατηρείται έλλειψη αγοραστικού ενδιαφέροντος από την πλευρά των νοικοκυριών και σημαντική μείωση της ζήτησης για αυτά. Αυτή η έλλειψη αγοραστικού ενδιαφέροντος παρουσιάζεται τόσο λόγω των επιπτώσεων της παρούσας δημοσιονομικής κρίσης στα ελληνικά νοικοκυριά όσο και της αυξημένης αβεβαιότητας για την απασχόληση των νοικοκυριών και τα μελλοντικά τους εισοδήματα, την οποία αβεβαιότητα προκαλεί και εντείνει η εφαρμογή από την ελληνική κυβέρνηση της αναγκαίας περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής, στην προσπάθεια ικανοποίησης των κριτηρίων που έχουν τεθεί για την εξασφάλιση ευνοϊκότερων όρων αναχρηματοδότησης του δημόσιου χρέους.
6. Αναμένεται μεσο-μακροπρόθεσμα σταδιακή αύξηση του κόστους του χρήματος (αν και στην περίοδο που διανύουμε το ενδεχόμενο αυτό φαίνεται να έχει μικρή πιθανότητα να συμβεί) από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, για να αντιμετωπιστούν οι πληθωριστικές προσδοκίες που θα δημιουργηθούν λόγω της σημαντικής νομισματικής χαλάρωσης των τελευταίων ετών (ECB, 2011). Αναπόφευκτα η ζήτηση για κατοικίες θα προσαρμοστεί στα καινούργια μακροοικονομικά δεδομένα, δηλαδή στα υψηλότερα επιτόκια δανεισμού, που βεβαίως επηρεάζουν τη ζήτηση στεγαστικών δανείων για αγορά κατοικίας.
7. Το φορολογικό περιβάλλον, όπως έχει διαμορφωθεί τα τελευταία 2-3 έτη [επιβολή του έκτακτου ειδικού τέλους ηλεκτροδοτημένων δομημένων επιφανειών (Ε.Ε.Τ.Η.Δ.Ε) για το οικονομικό έτος 2012, του έκτακτου ειδικού τέλους ακινήτων (Ε.Ε.Τ.Α) για το οικονομικό έτος 2013, μείωση του αφορολογήτου για την αγορά πρώτης κατοικίας, επαναφορά του Φόρου Μεγάλης Ακίνητης Περιουσίας στη θέση του ΕΤΑΚ, η υιοθέτηση από το 2014 του Ενιαίου Φόρου Ιδιοκτησίας Ακινήτων (ΕΝΦΙΑ) και η επικείμενη μεταβολή αντικειμενικών αξιών μέχρι το 2016], αναμένεται να επιφέρει πρόσθετη επιβάρυνση των επενδύσεων σε ακίνητα και δημιουργεί συνθήκες περαιτέρω μείωσης του αγοραστικού ενδιαφέροντος για κατοικίες. Ειδικότερα για τις μεγάλης επιφάνειας κατοικίες με υψηλή αντικειμενική αξία, παρατηρείται αδυναμία των νοικοκυριών να τις συντηρήσουν λόγω της υψηλής φορολογικής επιβάρυνσης του ακινήτου, η οποία προστίθεται στην ήδη υψηλή φορολογική επιβάρυνση των εισοδημάτων των νοικοκυριών. Η πληθώρα φόρων που επιβάλλονται επί των ακινήτων έχει διπλά αρνητικό αντίκτυπο στην ελληνική κτηματαγορά. Από τη μία πλευρά την καθιστά ακριβή και κατά συνέπεια μη ελκυστική. Από την άλλη, το στοιχείο της πολυπλοκότητας της φορολογίας προκαλεί δυσκολία στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας της τόσο στους εγχώριους παράγοντες της αγοράς (συμβούλους ακινήτων, δικηγόρους και συμβούλους σε θέματα φορολογίας ακίνητης περιουσίας) όσο και στους διεθνείς επενδυτές. Γενικά, η ζήτηση από ξένους επενδυτές σε ακίνητα εξακολουθεί να παραμένει πολύ περιορισμένη λόγω της γενικότερης οικονομικής αβεβαιότητας ενώ τα φορολογικά και άλλα μέτρα δεν είναι θετικά για τους επενδυτές, οι οποίοι στρέφονται

σε άλλες χώρες, μέχρι να αποσαφηνιστεί η κυβερνητική πολιτική της χώρας ως προς το φορολογικό καθεστώς των ακινήτων.

8. Υπάρχει έλλειψη δημοπράτησης νέων έργων υποδομής λόγω της συνεχούς συρρίκνωσης του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ), που παρατηρείται τόσο από χρονιά σε χρονιά όσο και εντός του ίδιου δημοσιονομικού έτους, προκειμένου να επιτευχθεί ο ετήσιος στόχος της μείωσης του δημοσιονομικού ελλείμματος. Στα πλαίσια αυτών των περικοπών έχουν ακυρωθεί έργα υποδομής που είχαν δημοπρατηθεί παλαιότερα όπως για παράδειγμα η υποθαλάσσια σήραγγα της Θεσσαλονίκης. Επίσης, παρατηρούνται καθυστερήσεις ως προς την εκτέλεση έργων παραχώρησης, όπως το νέο αεροδρόμιο στο Καστέλι Κρήτης, λόγω περιβαλλοντικών ζητημάτων και τεχνικών εκκρεμοτήτων. Αν και τα τελευταία 4 χρόνια σημειώθηκαν σημαντικές καθυστερήσεις ως προς την εκτέλεση των έργων των μεγάλων οδικών αξόνων (Ιόνια Οδός, Αυτοκινητόδρομος Κεντρικής Ελλάδος, Ολύμπια Οδός, Αυτοκινητόδρομος Αιγαίου, Ε-65, και ο άξονας Μορέας) πρόσφατα κατατέθηκαν, προς ψήφιση στην Ολομέλεια της Βουλής, οι τροποποιημένες συμβάσεις παραχώρησης αυτών των έργων (Δεκέμβριος 2013). Με την ολοκλήρωση της διαδικασίας κύρωσης των συμβάσεων αυτών από τη Βουλή αναμένεται η άμεση επανεκκίνηση των οδικών αξόνων. Η επανεκκίνηση των κατασκευαστικών έργων αναμένεται ότι θα βελτιώσει τη χρηματοοικονομική εικόνα των εταιρειών που δραστηριοποιούνται στον κλάδο των κατασκευών, ενισχύοντας τις προοπτικές ανάπτυξής τους. Επίσης, τα όποια θετικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα αναμένεται να διαχυθούν στο σύνολο της οικονομίας και, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Υπουργείου Υποδομών Μεταφορών και Δικτύων, η επανεκκίνηση των έργων θα συμβάλει στην αύξηση του ΑΕΠ κατά 1,5% μεταξύ 2014-2015, και στη δημιουργία 20.000 θέσεων εργασίας. Ωστόσο, τα μεγάλα οδικά έργα παραχώρησης πιθανόν να καθυστερήσουν να ολοκληρωθούν λόγω: α) της μη απελευθέρωσης των απαιτούμενων γαιών για τους αναδόχους, μέσω των σχετικών απαλλοτριώσεων (οι σχετικές αποζημιώσεις αρχικά προβλέπονταν να έχουν καταβληθεί στους ιδιοκτήτες έως τα μέσα του 2009), β) του χρόνου που απαιτείται για την αναγκαία μεταφορά των δικτύων κοινής ωφέλειας (π.χ. μεταφορά πυλώνων δικτύου υψηλής τάσης της ΔΕΗ), και γ) της πιθανής ανακάλυψης αρχαιολογικών ευρημάτων.

9. Παρατηρείται αδυναμία των κατασκευαστικών εταιρειών να αποπληρώσουν δάνεια προηγούμενων ετών, δεδομένου ότι εκκρεμούν οφειλές του Δημοσίου (περίπου €2,5 δισ., σύμφωνα με τις εργοληπτικές οργανώσεις ΠΕΣΕΔΕ, ΠΕΔΜΕΔΕ, ΠΕΔΜΗΕΔΕ, ΣΑΤΕ και ΣΤΕΑΤ) προς τις κατασκευαστικές και εργοληπτικές επιχειρήσεις, οι οποίες απορρέουν από τις εργολαβικές συμβάσεις, που έχουν υπογραφεί για διάφορα δημόσια έργα, πολλά εκ των οποίων έχουν ήδη κατασκευαστεί και παραδοθεί.

10. Είναι γνωστά τα προβλήματα που έχουν προκληθεί, με αρνητικές συνέπειες για την απασχόληση και γενικότερα τη μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας, από τις κατά καιρούς αποφάσεις των ελληνικών διοικητικών δικαστηρίων για μεγάλα κατασκευαστικά έργα, τα οποία ήδη έχουν ξεκινήσει ή πολλές φορές και ολοκληρωθεί. Κατ' επανάληψη από το βήμα επιστημονικών συνεδρίων και ημερίδων αλλά και σε

επιστημονική αρθρογραφία (Βλάμης, 2012) έχουμε καταθέσει την πρόταση, όταν πρόκειται για μεγάλες επενδύσεις σε κατασκευές ακινήτων, να καλείται το Συμβούλιο της Επικρατείας να γνωμοδοτήσει εκ των προτέρων για ζητήματα περιβάλλοντος ή και για άλλα θέματα, ώστε οι απαιτούμενες διορθώσεις να γίνονται άμεσα και έτσι να μην “μπλοκάρονται” τα έργα εκ των υστέρων, αφού θα έχουν ήδη ξεκινήσει ή πολλές φορές και ολοκληρωθεί οι εργασίες κατασκευής τους.

11. Τέλος, σημαντικός παράγοντας, η σημασία του οποίου δεν θα πρέπει να υποβαθμίζεται, είναι η κακή ψυχολογία που επικρατεί στην αγορά ακινήτων. Αυτή έχει επηρεαστεί από τον φόβο μιας εντονότερης ύφεσης (οι προβλέψεις του ΚΕΠΕ για το 2013 κάνουν λόγο για πτώση του ΑΕΠ κατά 3,5%), η οποία πιθανόν να οδηγήσει σε αύξηση της ανεργίας και περαιτέρω συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας (βλ. ενότητα 6.1).

4.4.3. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

Οι προτάσεις για έξοδο του κλάδου από τη σημερινή κρίση και της επαναφοράς του σε τροχιά ανάπτυξης αφορούν σε πρωτοβουλίες που μπορούν να αναληφθούν από τις ίδιες τις ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες, στον ρόλο των πιστωτριών τραπεζών, καθώς και στην ανάληψη των αναγκών θεσμικών πρωτοβουλιών από την ελληνική Πολιτεία για την αντιμετώπιση της κρίσης.

4.4.3.1. Πρωτοβουλίες που μπορούν να αναληφθούν από τις ελληνικές κατασκευαστικές εταιρείες

Τα κοινοτικά κονδύλια που διοχετεύονταν στα προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης στρέφονται πλέον, κατά κύριο λόγο, προς τα νέα μέλη της ΕΕ (χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης), τα οποία προφανώς έχουν και μεγαλύτερη ανάγκη χρηματοδότησης έργων βασικών υποδομών. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητο οι ελληνικές εταιρείες, που διαθέτουν το κρίσιμο μέγεθος ώστε να μπορέσουν να ανταγωνιστούν αντίστοιχες εταιρείες του κατασκευαστικού κλάδου της ευρωπαϊκής αγοράς, να επιδείξουν την αναγκαία εξωστρέφεια και να διεκδικήσουν κατασκευαστικά έργα σε χώρες που ακόμα υστερούν στον τομέα των βασικών υποδομών. Θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στον προσανατολισμό των ελληνικών κατασκευαστικών εταιρειών (κάποιες το έχουν ήδη κάνει) προς τις αγορές των νέων κρατών-μελών της ΕΕ, τη Β. Αφρική καθώς και τις χώρες της Μέσης Ανατολής. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η πολιτική αστάθεια στις χώρες της Μ. Ανατολής και της Β. Αφρικής δημιουργεί αβεβαιότητα τόσο για την ολοκλήρωση των εν εξελίξει έργων όσο και για την ανάληψη νέων.

Επιπλέον, οι εταιρείες του κατασκευαστικού κλάδου θα πρέπει, δεδομένου ότι η έλλειψη δημοπράτησης νέων δημόσιων έργων αναμένεται να συνεχιστεί λόγω του ότι είναι περιορισμένες οι πιστώσεις για το Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων, να στραφούν με μεγαλύτερη ένταση σε νέους, μη κορεσμένους, τομείς δραστηριότητας (ενέργεια, υδροηλεκτρικά έργα, διαχείριση ΧΥΤΑ και logistics) και να επιδιώξουν την

προσέλκυση ξένων στρατηγικών επενδυτών (Karousos and Vlamis, 2008). Αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι οι μεγάλοι ευρωπαϊκοί κατασκευαστικοί όμιλοι υλοποιούν σχεδόν το μισό του κύκλου εργασιών τους με δραστηριότητες σε άλλους τομείς εκτός κατασκευαστικού αντικειμένου (Εθνική Τράπεζα, 2011).

Ιδιαίτερα συνιστάται η δραστηριοποίηση των κατασκευαστικών εταιρειών στη διεκδίκηση των έργων διαχείρισης απορριμμάτων μέσω Συμπράξεων Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ), τα οποία αποτελούν μια νέα παρθένα αγορά που εκτιμάται ότι αγγίζει τα 2,1 δισ. ευρώ. Για όσες εκ των κατασκευαστικών εταιρειών επιλεγούν ως ανάδοχοι έργων ΣΔΙΤ αναμένεται ότι θα λάβουν άμεσα τις αμοιβές τους, δεδομένου ότι τα έργα χρηματοδοτούνται κατά 50% από τα κοινοτικά κονδύλια του ΕΣΠΑ. Από τις τέσσερις μονάδες που θα κατασκευαστούν στην Αττική –Γραμματικό, Κερατέα, Άνω Λιόσια και Φυλή– η διαγωνιστική διαδικασία που βρίσκεται σε προχωρημένο στάδιο είναι αυτή για το Γραμματικό. Πιο συγκεκριμένα στο β' στάδιο, που περιλαμβάνει τον 'Ανταγωνιστικό Διάλογο' και την 'πρόσκληση για υποβολή δεσμευτικών προσφορών' έχουν προκριθεί οι 5 εταιρείες. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κατασκευή της μονάδας επεξεργασίας απορριμμάτων του Γραμματικού εντάσσεται στον ψηφισμένο από το ελληνικό κοινοβούλιο, εδώ και μια δεκαετία, Περιφερειακό Σχεδιασμό Διαχείρισης Απορριμμάτων Αττικής που επικαιροποιήθηκε το 2006.

4.4.3.2. Πρωτοβουλίες των πιστωτριών τραπεζών

Είναι γνωστά τα σοβαρά προβλήματα ρευστότητας που αντιμετωπίζουν σήμερα οι ελληνικές εμπορικές τράπεζες λόγω των αρνητικών συνεπειών: α) της δημοσιονομικής κρίσης, που αντανακλάται και σε αυτές (Kouretas and Vlamis, 2010), β) της έκθεσής τους στα ελληνικά ομόλογα, γ) της ολοκλήρωσης του 'κουρέματος' του ελληνικού χρέους μέσω της διαδικασίας διαπραγμάτευσης με τους ιδιώτες πιστωτές (γνωστότερο ως PSI+), και δ) από τα συμπεράσματα της έκθεσης της BlackRock σχετικά με την ποιότητα των στοιχείων του ενεργητικού τους.

Ωστόσο, τηρουμένων των αναλογιών, κρίνεται απαραίτητο οι ελληνικές εμπορικές τράπεζες, στην παρούσα δύσκολη οικονομική συγκυρία, να διευκολύνουν τις αξιόπιστες εταιρείες του κατασκευαστικού κλάδου, δηλαδή αυτές που έχουν πιστοποιημένα θετικό ιστορικό πιστοληπτικής αξιολόγησης. Κατά απόλυτη προτεραιότητα, οι κατασκευαστικές εταιρείες που αντιμετωπίζουν προσωρινό πρόβλημα ρευστότητας θα πρέπει να ξεκινήσουν σειρά συζητήσεων και διαπραγματεύσεων με το σύνολο των πιστωτριών τραπεζών, με σκοπό την αναχρηματοδότηση του υφιστάμενου βραχυπρόθεσμου δανεισμού τους. Επιπρόσθετα, οι κατασκευαστικές εταιρείες και εργοληπτικές επιχειρήσεις θα μπορέσουν να τακτοποιήσουν τις ληξιπρόθεσμες οφειλές τους και να εξομαλύνουν τις χρηματικές εκροές τους μέσω της διευκόλυνσης τους στην πρόσβαση στις επιδοτήσεις της ΕΕ και σε δάνεια της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων, για κατασκευαστικά έργα σε υποδομές, και της ταυτόχρονης σταδιακής εξόφλησής τους

για τις συσσωρευμένες οφειλές του Ελληνικού Δημοσίου που απορρέουν από τις εργολαβικές συμβάσεις, που έχουν υπογραφεί για διάφορα δημόσια έργα.

4.4.3.3. Ανάληψη των αναγκών θεσμικών πρωτοβουλιών από την ελληνική Πολιτεία

Η Ελληνική Πολιτεία μπορεί να στηρίξει την ελληνική κτηματαγορά με πρωτοβουλίες και θεσμικές παρεμβάσεις βραχυχρόνιου ή πιο μακροχρόνιου χαρακτήρα. Κάποιες ενέργειες έχουν ήδη εξαγγελθεί αλλά εκκρεμεί η υλοποίηση πολλών από αυτές. Θεωρείται απολύτως αναγκαίο να προχωρήσει με γοργούς ρυθμούς η υλοποίηση των παρακάτω θεσμικών πρωτοβουλιών:

Αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του Ελληνικού Δημοσίου

Το Ελληνικό Δημόσιο θα πρέπει να εντάξει, στον ευρύτερο σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής του, τη διαχείριση των κρατικών ακινήτων που παραμένουν αναξιοποίητα και την πώληση των αστικών ιδιωτικών ακινήτων που έχουν περιέλθει στη κυριότητά του (Βλάμης και Κωνσταντόπουλος, 2010). Ειδικότερα, σημαντικά αστικά ακίνητα, εντός σχεδίου πόλεως με μεγάλη εμπορική αξία θα μπορούσαν άμεσα να πωληθούν. Αναξιοποίητα ακίνητα στο κέντρο της Αθήνας τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη στέγαση δημόσιων υπηρεσιών είναι τα ακόλουθα: Φιλελλήνων 13-15 (ανήκει στο ΤΕΑΔΥ), 2.087 τ.μ., Αξαρχάνων 7 (ΙΚΑ), 864 τ.μ., Βουλής 8-10 (ΟΑΕΕ), 2.577 τ.μ., Βουλής 6 (ΙΚΑ), 1.444 τ.μ., Ακαδημίας και Ζαλοκώστα (ΚΕΔ), Σταδίου 58 (ΤΕΑΔΥ), 2.196 τ.μ., Μενάνδρου 27-29 (ΙΚΑ), 662 τ.μ., Ιουλιανού 36 (Ταμείο Αστυνομικών), 2.524 τ.μ., Μενάνδρου 48 (ΙΚΑ), 1.316 τ.μ., Κουμουνδούρου 23 (ΕΤΑΠΜΜΕ), 1.142 τ.μ., Βουλής 2 (κληροδοτήμα), Καποδιστρίου (Α' Βοηθεία), Αγίου Κωνσταντίνου 43 (ΕΤΑΑ), 1.910 τ.μ., Σωκράτους 65-67 (ΤΕΑΙΤ), 7.809 τ.μ., Πειραιώς 22 (ΤΕΑΙΤ), 1.573 τ.μ., Φιλελλήνων και Ξενοφώντος (κληροδοτήμα), Στουρνάρη (κληροδοτήμα), Αναπήρων Πολέμου, Κολωνάκι (Κληροδοτήμα), Ξενοδοχείο La Mirage (Μετοχικό Ταμείο Αεροπορίας), Κτίριο Κεράνη (Λ. Θηβών 196-198), 45.000 τ. μέτρα.

Στα πλαίσια αυτά, από το 2011, οπότε και συστάθηκε η εταιρεία «Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας του Δημοσίου Α.Ε.» (ΤΑΙΠΕΔ), το Ελληνικό Δημόσιο έχει επικεντρωθεί στη διαχείριση των κρατικών ακινήτων που παραμένουν αναξιοποίητα και στην πώληση εκτάσεων γης, που έχει στην κυριότητά του, προκειμένου να αναζωογονηθεί το επενδυτικό περιβάλλον, να επανεκκινήσει η ελληνική κτηματαγορά και με αυτό τον τρόπο να συμβάλει στην αντιμετώπιση της τρέχουσας δημοσιονομικής κρίσης.

Μέχρι σήμερα έχει ολοκληρωθεί με επιτυχία ο διεθνής διαγωνισμός για την αξιοποίηση του Διεθνούς Κέντρου Ραδιοτηλεόρασης (IBC), ο οποίος αφορούσε στην απόκτηση εκ μέρους του ενδιαφερόμενου επενδυτή της επικαρπίας επί του δικαιώματος αποκλειστικής αξιοποίησης, χρήσης, διαχείρισης και εκμετάλλευσης των εγκαταστάσεων του IBC για 90 χρόνια. Η εταιρεία LAMDA ΔΟΜΗ Α.Ε., θυγατρική της Lamda Development, αναδείχτηκε προτιμητέος επενδυτής και μετά την υπογραφή των σχετικών συμβατικών κειμένων έγινε η καταβολή του τιμήματος ύψους €81 εκατομμυρίων.

Πίνακας 4.4.3: Αξιοποίηση ακινήτων ΤΑΙΠΕΔ 2011-4ο Τρίμηνο 2013

Ακίνητο	Στάδιο Διαδικασίας	Επενδυτής	Τίμημα (σε εκατ. €)
Διεθνές Κέντρο Ραδιοτηλεόρασης	Ολοκληρώθηκε η πώληση	LAMDA ΔΟΜΗ Α.Ε	81
Κασσιόπη της Κέρκυρας	Ολοκληρώθηκε η πώληση	NCH Capital	23
Κάμπινγκ & Ξενία Παλιουρίου Χαλκιδικής	Δεσμευτική οικονομική προσφορά στο ΤΑΙΠΕΔ	κ. Ιβάν Σαββίδης	14
Αγίου Ιωάννη Σιθωνίας-Χαλκιδικής	Δεσμευτική οικονομική προσφορά στο ΤΑΙΠΕΔ	κ.κ. Ιωάννης και Γεώργιος Μεντεκίδης	9,61
Πρόγραμμα “πώλησης και επαναμίσθωσης” ενός χαρτοφυλακίου 14 ακινήτων	Ολοκληρώθηκε η πώληση	Εθνική Πανγαία-όμιλος Εθνικής	115,5
Πρόγραμμα “πώλησης και επαναμίσθωσης” ενός χαρτοφυλακίου 14 ακινήτων	Ολοκληρώθηκε η πώληση	Eurobank Properties	145
Αφάντου της Ρόδου	Σε εξέλιξη		
Αστήρ Παλλάς Βουλιαγμένης Α.Ξ.Ε.	Ολοκληρώθηκε η πώληση	Jermyn Street Real Estate Fund	400
Ελληνικό (έκταση πρώην Αερολιμένα Αθηνών)	Σε εξέλιξη		

Πηγή: ΤΑΙΠΕΔ και αρχειοθέτηση του ΚΕΠΕ, 2013.

Επίσης, έχει ήδη ολοκληρωθεί με επιτυχία ο διεθνής διαγωνισμός για την αξιοποίηση του οικοπέδου που βρίσκεται στην περιοχή Κασσιόπη της Κέρκυρας μέσω της διάθεσης του “δικαιώματος επιφανείας” (η αποκλειστική χρήση και εκμετάλλευση της επιφάνειας του οικοπέδου μπορεί να εκτείνεται χρονικά μέχρι τα εκατό έτη). Η NCH Capital αναδείχτηκε προτιμητέος επενδυτής και μετά την υπογραφή των σχετικών συμβατικών κειμένων θα γίνει η καταβολή του τιμήματος ύψους €23 εκατομμυρίων. Η NCH Capital έχει έδρα την Νέα Υόρκη των ΗΠΑ και διαχειρίζεται κεφάλαια ύψους 3,5 δισ. δολαρίων με έμφαση στις επενδύσεις στην κτηματαγορά, την πρωτογενή παραγωγή, ιδιωτικά κεφάλαια συμμετοχών (private equity) και λειτουργεί 21 επενδυτικά κεφάλαια. Τέλος, έχει πρόσφατα ολοκληρωθεί με επιτυχία το πρόγραμμα “πώλησης και επαναμίσθωσης” ενός χαρτοφυλακίου 28 ακινήτων, που ανήκει στο Ελληνικό Δημόσιο καθώς και η κατακύρωση του διαγωνισμού πώλησης του 90% των

μετοχών της εταιρείας Αστήρ Παλλάς Βουλιαγμένης Α.Ε.Ε στην εταιρεία Jermyn Street Real Estate Fund έναντι τιμήματος €400 εκατομμυρίων.

Πρόσφατα κατατέθηκε προσφορά στο ΤΑΙΠΕΔ για το ακίνητο Ξενία στο Παλιούρι Χαλκιδικής καθώς και του Αγίου Ιωάννη Σιθωνίας-Χαλκιδικής και εκκρεμεί η απόφαση του ΤΑΙΠΕΔ σχετικά με την αξιολόγηση του ύψους του χρηματικού τιμήματος. Επιπλέον, βρίσκονται σε εξέλιξη οι διαγωνιστικές διαδικασίες για μια σειρά από ακίνητα όπως αυτό της Αφάντου της Ρόδου, διάφορα ακίνητα Εξωτερικού (Λιουμπλιάνα, Τασκένδη κλπ). Σε σχέση με την έκταση του πρώην Αερολιμένα Αθηνών (5.500 στρέμματα), τέσσερις από τους εννέα αρχικά ενδιαφερομένους για την υλοποίηση της ανάπτυξης εξασφάλισαν τη συμμετοχή τους στο δεύτερο στάδιο της διαγωνιστικής διαδικασίας. Αυτοί είναι ο ισραηλινός όμιλος Elbit Imaging (μητρική της Plaza Centers), η Lamda Development, η Qatari Diar (θυγατρική του Qatar Investment Authority) και η εισηγμένη στο Χρηματιστήριο του Λονδίνου London & Regional Properties (Βλάμης, 2012).

Ωστόσο, για να ευοδωθεί η προσπάθεια της αξιοποίησης των δημόσιων ακινήτων, θα πρέπει άμεσα να προγραμματιστούν και να υλοποιηθούν μια σειρά από απολύτως απαραίτητες θεσμικές μεταρρυθμίσεις: η δημιουργία διαδικτυακής πλατφόρμας ηλεκτρονικών δημοπρασιών ακινήτων για την ταχύτερη και διαφανέστερη διεκπεραίωση των διαδικαστικών θεμάτων πώλησης των δημόσιων ακινήτων, η δημιουργία τράπεζας πληροφοριών αξιών ακινήτων με ιστορικά στοιχεία εμπορικών αξιών ανά γεωγραφική περιοχή, η ολοκλήρωση του κτηματολογίου, η εκπόνηση δασολογίου, η εφαρμογή του εθνικού χωροταξικού σχεδιασμού με αποσαφήνιση χρήσεων γης, η ολοκλήρωση της αναθεώρησης του ειδικού πλαισίου για τον τουρισμό, η θεσμοθέτηση ειδικών πλαισίων για τον παράκτιο χώρο και τους ορεινούς όγκους, η θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων που σχετίζονται με τις εταιρείες επενδύσεων σε ακίνητα, τη λειτουργία γηπέδων γκολφ και κέντρων θαλασσοθεραπείας κλπ. καθώς και με πολεοδομικά θέματα (για παράδειγμα η έγκριση και η άδεια δόμησης να εκδίδονται ταυτόχρονα και όχι ξεχωριστά από τη Διεύθυνση Οικοδομικών και Κτιριοδομικών Κανονισμών για τα ακίνητα του Δημοσίου που προωθούνται για αξιοποίηση). Όσο καθυστερούν οι θεσμικές μεταρρυθμίσεις, μια σειρά από ακίνητα εισπράττουν αρνητική δημοσιότητα με αποτέλεσμα η αξία τους να απομειώνεται και η προσπάθεια διοχέτευσής τους στην αγορά στο απώτερο μέλλον ενδεχομένως τελικά να γίνει αναγκαστικά με όρους 'distress asset'. Η πλειοψηφία των επενδυτών τηρεί στάση αναμονής προσδοκώντας να καταστεί το επενδυτικό προϊόν πολύ φθηνό (distressed asset) λόγω της δραματικής μείωσης των αξιών, που θα προκύψει στην απευκταία περίπτωση της δημοσιονομικής κατάρρευσης της χώρας.

Η αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του Ελληνικού Δημοσίου αναμένεται να αποφέρει σημαντικά οφέλη για την απασχόληση τόσο σε επίπεδο τοπικών κοινωνιών όσο και σε εθνικό επίπεδο με απώτερο στόχο να καταστεί, μετά από πέντε συνεχή έτη έντονης οικονομικής ύφεσης, καταλύτης για την επιδιωκόμενη οικονομική ανάπτυξη

της ελληνικής οικονομίας. Με την ολοκλήρωση, σε βάθος δεκαετίας, των επενδυτικών σχεδίων και προγραμμάτων των διεθνών και εγχωρίων επενδυτών, στους οποίους έχουν κατακυρωθεί οι διαγωνισμοί πώλησης των κρατικών εκτάσεων γης, αναμένεται να προκύψουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα στην εθνική οικονομία τα οποία θα διαχυθούν και στην ελληνική περιφέρεια, ενισχύοντας τόσο το εθνικό όσο και το περιφερειακό ΑΕΠ. Οι επενδύσεις που βρίσκονται σε φάση υλοποίησης αναμένεται να συμβάλουν στη βελτίωση των υποδομών, στην προσέλκυση τουριστών υψηλών εισοδημάτων και στην αστική ανάπλαση υποβαθμισμένων σήμερα πόλεων και γειτονιών στο αστικό ιστό της Πρωτεύουσας. Στον βαθμό που κάποιες από αυτές τις επενδύσεις προχωρήσουν με τον θεσμό των ΣΔΙΤ ή μέσω του ΠΔΕ θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι ο προϋπολογισμός των έργων τηρείται απαρέγκλιτα και μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις γίνονται δεκτές αναθεωρήσεις σχετικά με την αρχική κοστολόγηση του έργου.

Επιθυμητό θα ήταν η αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του Ελληνικού Δημοσίου να λάβει σοβαρά υπόψη τις υπάρχουσες παθογένειες στον τομέα των Δημοσίων Έργων αλλά και τη συσσωρευμένη εμπειρία διενέργειας διαγωνισμών, όπως αυτή προέκυψε από την κατασκευή των ολυμπιακών ακινήτων για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Είναι γνωστό στους επαγγελματίες του ελληνικού κατασκευαστικού κλάδου που δραστηριοποιούνται στον τομέα των Δημοσίων Έργων ότι τέτοιες παθογένειες αφορούν στην παγιωμένη αντίληψη σχετικά με την αδιαφάνεια, τη «συναλλαγή» των εμπλεκομένων, τους στημένους διαγωνισμούς, τις ελλειπείς ή κακής ποιότητας μελέτες, τα κακότεχνα και πρόχειρα έργα, τις αναιτιολόγητα υψηλές εκπτώσεις, τα οποία, σε συνδυασμό με τη γραφειοκρατία, την πολυπλοκότητα και τις ασάφειες της νομοθεσίας, οδηγούν τελικά σε μη ικανοποιητικό παραγόμενο αποτέλεσμα. Το χρηστόν είναι η ανάλυση των προβλημάτων και των υφιστάμενων παθογενειών να αποτελέσει τη βάση στην οποία θα στηριχθεί η δημιουργία γνώσης, η συσσώρευση εμπειρίας και θα επιτρέψει να μην επαναληφθούν οι κακές πρακτικές του παρελθόντος στον τομέα των Δημοσίων Έργων και γενικότερα στην αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας του Ελληνικού Δημοσίου.

Αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας των ασφαλιστικών ταμείων

Να ενεργοποιηθεί ο νόμος για την αξιοποίηση της μεγάλης ακίνητης περιουσίας των ασφαλιστικών ταμείων, εξέλιξη η οποία θα δώσει τη δυνατότητα σε εταιρείες ακινήτων, σε Ανώνυμες Εταιρείες Επενδύσεων σε Ακίνητη Περιουσία (ΑΕΕΑΠ) και στα ίδια τα ασφαλιστικά ταμεία (μέσω σύστασης δικής τους ΑΕΕΑΠ) να συμμετάσχουν στην αξιοποίηση της εν λόγω περιουσίας. Ωστόσο, για να μπορέσει να υλοποιηθεί ένα πρόγραμμα αξιοποίησης της μεγάλης ακίνητης περιουσίας των ασφαλιστικών ταμείων θα πρέπει, ως ελάχιστο προαπαιτούμενο, αυτά να γνωρίζουν τον ακριβή αριθμό, μέγεθος και αξία της ακίνητης περιουσίας ιδιοκτησίας τους και να τα κατατάζουν σε κατηγορίες σε μια Ενιαία Βάση Ακίνητης Περιουσίας. Στα πλαίσια αυτά το Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας δημιούργησε την Ενιαία Βάση Ακίνητης Περιουσίας «ΕΣΤΙΑ», η οποία περιλαμβάνει πλήρη και λεπτομερειακά στοιχεία για το

σύνολο της ακίνητης περιουσίας των ασφαλιστικών ταμείων του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού και των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου της Πρόνοιας. Η καταγραφή αφορά τόσο για τα ακίνητα που έχουν στην ιδιοκτησία τους οι φορείς όσο και εκείνα που μισθώνουν. Από τα στοιχεία που έχουν αναρτηθεί στην «ΕΣΤΙΑ», προκύπτουν 3 κατηγορίες ακινήτων ιδιοκτησίας των φορέων κοινωνικής ασφάλισης: τα ακίνητα που χρησιμοποιούν για δικές τους ανάγκες, τα ακίνητα που εκμισθώνουν και τα ακίνητα που δεν έχουν ακόμη αξιοποιηθεί. Από το σύνολο των ιδιόκτητων ακινήτων τους, το 68% αφορά σε ιδιόχρηση, το 18% είναι προς αξιοποίηση, ενώ το 14% εκμισθώνεται. Επίσης, προκύπτει από τα στοιχεία της Ενιαίας Βάσης ότι οι περισσότεροι φορείς κοινωνικής ασφάλισης, νοικιάζουν κτήρια τρίτων με μισθώματα υψηλότερα από εκείνα που εισπράττουν ως εκμισθωτές των δικών τους κτηρίων (Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση Κοινωνικής Ασφάλισης Α.Ε, 2013).

Ο εμπλουτισμός, σε βάθος χρόνου, αυτής της βάσης δεδομένων με στοιχεία ανά ασφαλιστικό φορέα (για παράδειγμα, ΙΚΑ, ΟΑΕΕ κλπ.), γεωγραφική περιοχή και διαφορετικό τύπο επένδυσης ακινήτων (για παράδειγμα γραφεία, καταστήματα, αστικά ακίνητα κλπ.) αναμένεται όχι μόνο να συμβάλει καθοριστικά στην προσπάθεια αξιοποίησης της μεγάλης ακίνητης περιουσίας των φορέων κοινωνικής ασφάλισης αλλά και στην άμεση εξυπηρέτηση των αναγκών στέγασης των υπηρεσιών τους με μετεγκατάσταση από κτήρια που επί του παρόντος ενοικιάζει σε ιδιόκτητα κτήρια. Το αποτέλεσμα θα είναι η άμεση μείωση του λειτουργικού κόστους των φορέων κοινωνικής ασφάλισης λόγω της περιστολής των δαπανών που διατίθενται σήμερα στην καταβολή μισθωμάτων προς ιδιώτες ιδιοκτήτες που εκμισθώνουν τα ακίνητά τους σε αυτούς τους φορείς.

Τέλος, να σημειωθεί πως, σε αντίθεση με την Ελλάδα, τα συνταξιοδοτικά Ταμεία άλλων ευρωπαϊκών χωρών έχουν ενεργοποιηθεί εδώ και πολλά χρόνια στον χώρο των επενδύσεων σε ακίνητη περιουσία διαπιστώνοντας ότι η συγκεκριμένη επένδυση μπορεί να αποφέρει –με την κατάλληλη επενδυτική στρατηγική– πολύ καλές αποδόσεις και εγγυημένο εισόδημα σε βάθος χρόνου. Τα δεκαπέντε μεγαλύτερα συνταξιοδοτικά Ταμεία στις ευρωπαϊκές χώρες είναι τοποθετημένα σε ακίνητα σε ποσοστό άνω του 20%, ενώ πολλά από αυτά φτάνουν μέχρι και 37% του ενεργητικού τους να βρίσκεται δεσμευμένο σε ακίνητα εισοδήματος. Τα περισσότερα ασφαλιστικά Ταμεία σήμερα και κυρίως τα ευρωπαϊκά αυξάνουν τις θέσεις τους σε ΑΕΕΑΠ, ώστε να αποκτούν μεγαλύτερη ρευστότητα για κάλυψη άμεσων αναγκών, καταμερισμό του ρίσκου, επαγγελματική διαχείριση χαρτοφυλακίων και σύνδεση των παροχών με ρίσκο που αναλαμβάνει ο ασφαλισμένος για αύξηση των παροχών σύνταξης και ασφάλισης.

Τιτλοποίηση εσόδων από την αξιοποίηση ακινήτων

Στην παρούσα δύσκολη οικονομική συγκυρία ενδείκνυται η υιοθέτηση σύγχρονων χρηματοοικονομικών εργαλείων όπως αυτού της τιτλοποίησης μελλοντικών εσόδων από την αξιοποίηση ακινήτων που παράγουν εισόδημα και γενικότερα από την αξιοποίηση περιουσιακών στοιχείων του Ελληνικού Δημοσίου. Ως προς το διαδικαστικό

κομμάτι, θα δημιουργηθεί μια εταιρεία, ένα ανεξάρτητο όχημα ειδικού σκοπού (special purpose vehicle), στο οποίο θα εισφερθούν τα προς αξιοποίηση ακίνητα του Ελληνικού Δημοσίου έναντι προσυμφωνημένου χρηματικού τιμήματος. Κατόπιν το αυτόνομο νομικό πρόσωπο θα αναλάβει την έκδοση ομολόγων τα οποία θα έχουν ως εμπράγματη εξασφάλιση τα αρχικώς εισφερθέντα στο όχημα ειδικού σκοπού ακίνητα. Τέλος, αυτά θα διατεθούν/πωληθούν σε διεθνείς επενδυτές. Ωστόσο, για να μπορέσει να υλοποιηθεί ένα τέτοιο πρόγραμμα θα πρέπει, ως ελάχιστο προαπαιτούμενο, το Ελληνικό Δημόσιο να γνωρίζει τον ακριβή αριθμό, μέγεθος και αξία της ακίνητης περιουσίας ιδιοκτησίας του. Σύμφωνα με έκθεση του ΙΣΤΑΜΕ (Μαγκλάρας, 2010) το 22,75% της καταγεγραμμένης ακίνητης περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών είναι άγνωστη, δηλαδή υπάρχουν ελλιπή στοιχεία που δεν τεκμηριώνουν την ακριβή θέση και το μέγεθος του ακινήτου. Επίσης, το 2,39% της καταγεγραμμένης ακίνητης περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών είναι αμφίβολο, δηλαδή δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία που να το καθιστούν δημόσιο ακίνητο. Επιπλέον, το Ελληνικό Δημόσιο θα πρέπει να δημιουργήσει το κατάλληλο ρυθμιστικό πλαίσιο για την προσέλκυση επενδυτών στην ελληνική αγορά ακινήτων. Δεδομένου ότι τέτοιο ρυθμιστικό πλαίσιο δεν υφίσταται και ταυτόχρονα υπάρχει πλήρης απουσία δεδομένων τα οποία θα μπορούσαν να δώσουν έστω και μια προσεγγιστική αξία στο υπό τιτλοποίηση χαρτοφυλάκιο ακινήτων, καθίσταται εξαιρετικά δύσκολο, για τον πιθανό ανάδοχο της έκδοσης των τιτλοποιημένων τίτλων, να δεχθεί να αναλάβει την προώθηση στη διεθνή κεφαλαιαγορά ενός τέτοιου προϊόντος.

Εισαγωγή στην ελληνική αγορά ακινήτων εξειδικευμένων ιδιωτικών επενδυτικών κεφαλαίων κλειστού τύπου

Μια νέα κατηγορία επενδυτικών κεφαλαίων συζητείται το τελευταίο καιρό σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (European Commission, 2013). Πρόκειται για μιας νέας μορφής κεφάλαια αποκαλούμενα European Long-term Investment Funds (ELTIFs), τα οποία αποτελούν οχήματα συγκέντρωσης κεφαλαίων για την υλοποίηση επενδύσεων μεγάλης κλίμακας στην αγορά ακινήτων και έργων υποδομής. Τα ELTIFs είναι αμοιβαία κεφάλαια κλειστού τύπου και προκαθορισμένου κύκλου ζωής, κάτι που τα διαφοροποιεί από τις Ανώνυμες Εταιρείες Επενδύσεων σε Ακίνητη Περιουσία, ενώ το κανονιστικό τους πλαίσιο διαμορφώνεται από την οδηγία AIFMD (The Alternative Investment Fund Managers Directive) της Κομισιόν που τέθηκε σε εφαρμογή στις 22 Ιουλίου 2013.

Πρόγραμμα Jessica

Συμμετοχή των ελληνικών κατασκευαστικών εταιρειών σε έργα χρηματοδοτούμενα από το πρόγραμμα “Κοινή ευρωπαϊκή υποστήριξη για βιώσιμες επενδύσεις σε αστικές περιοχές”, γνωστότερου με το αγγλικό ακρωνύμιο Jessica (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas). Η πρωτοβουλία Jessica δεν αποτελεί νέα πηγή χρηματοδοτήσεων για τα κράτη-μέλη, αλλά είναι ένα νέο μέσο αξιοποίησης των υφιστάμενων επιχορηγήσεων των διαρθρωτικών ταμείων για τη στήριξη σχεδίων αστικής ανάπτυξης. Η πρωτοβουλία αυτή αναπτύσσεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕπ), σε συνεργασία με την Τράπεζα

Ανάπτυξης του Συμβουλίου της Ευρώπης. Έχει ολοκληρωθεί η σύσταση των Ταμείων Αστικής Ανάπτυξης και η επιλογή των πέντε ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών (Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Επενδυτική Τράπεζα της Ελλάδος, Κοινοπραξία Παγκρήτιας Τράπεζας και ΤΤ, Eurobank και Τράπεζα Πειραιώς), που αποτελούν τον πυρήνα εφαρμογής του Jessica στην Ελλάδα. Πρόσφατα συμφωνήθηκε μεταξύ της ΕΤΕπ και της Επενδυτικής Τράπεζας της Ελλάδος, της Eurobank και της Τράπεζας Πειραιώς να διατεθούν €158 εκατ. σε νέες πιστώσεις για τη χρηματοδότηση αστικών αναπλάσεων σε όλη την Ελλάδα.

Παραθεριστική κατοικία

Η ενίσχυση των επενδύσεων στον τομέα της ‘παραθεριστικής κατοικίας’, ως αποτέλεσμα της χορήγησης κινήτρων εκ μέρους της Πολιτείας σε πολίτες τρίτων χωρών για την πραγματοποίηση αγοράς δικαιωμάτων γης, θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάπτυξη καθώς ο τομέας της ‘παραθεριστικής κατοικίας’ παρουσιάζει πληθώρα ποιοτικών κατασκευών σε τοποθεσίες με μοναδικά χαρακτηριστικά φυσικού κάλλους και ομορφιάς και ως εκ τούτου μπορεί δυνητικά να προσελκύσει σημαντικό ενδιαφέρον από ξένους επενδυτές. Η πώληση ‘παραθεριστικής κατοικίας’, η οποία συνοδεύεται από άδεια παραμονής στην Ελλάδα, εφόσον η αξία της επένδυσης υπερβαίνει το ποσό των €250.000, αποτελεί ένα νέο είδος επενδυτικού προϊόντος που θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάπτυξη και την έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την τρέχουσα ύφεση.

Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος, όπως ψηφίστηκε και δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (Αρ. Φύλλου 90, 18/4/2013) δίνει τη δυνατότητα σε αλλοδαπούς που προβαίνουν σε επένδυση σε ελληνικά ακίνητα ύψους €250.000 και άνω να λάβουν άδεια διαμονής για τους ίδιους και την οικογένειά τους. Αναλυτικότερα, ‘με απόφαση του Γενικού Γραμματέα Αποκεντρωμένης Διοίκησης χορηγείται άδεια διαμονής για 5 έτη σε υπήκοο τρίτης χώρας, εφόσον έχει λάβει θεώρηση εισόδου όταν απαιτείται και διαθέτει, είτε προσωπικά είτε μέσω νομικού προσώπου του οποίου οι μετοχές ή τα εταιρικά μερίδια τού ανήκουν εξ ολοκλήρου, κατά κυριότητα, νομή και κατοχή, ακίνητη περιουσία στην Ελλάδα ή έχει συνάψει τουλάχιστον δεκαετούς διάρκειας χρονομεριστική μίσθωση ή δεκαετούς διάρκειας μίσθωση ξενοδοχειακών καταλυμάτων ή τουριστικών επιπλωμένων κατοικιών σε σύνθετα τουριστικά καταλύματα. Μέχρι στιγμής, οι ξένοι υπήκοοι/επενδυτές που έχουν εκφράσει ενδιαφέρον για αγορά ενός τέτοιου είδους επενδυτικού προϊόντος προέρχονται κυρίως από τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Κίνα, την Ινδία, την Αίγυπτο, τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα και τη Ρωσία. Εκτιμούμε ότι η αγορά αυτή παρουσιάζει σημαντική δυναμική. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να γίνει προσπάθεια να μην ανακοπεί η δυναμική αυτή από τις πιθανά χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες στην προώθηση της έκδοσης της σχετικής άδειας από το Υπουργείο Ανάπτυξης.

Τέλος, παράγοντες της ελληνικής αγοράς ακινήτων εκτιμούν ότι οι αναμενόμενες αποδόσεις (expected rental yield) που μπορούν να προσδοκούν όσοι δραστηριοποιούνται επαγγελματικά (για παράδειγμα εταιρείες που εξειδικεύονται στον τομέα του

τουρισμού και της ανάπτυξης ολοκληρωμένων οικιστικών αναπτύξεων-resorts) στην κατασκευή παραθεριστικής κατοικίας, προς ενοικίαση, κυμαίνονται μεταξύ 6% και 7% ετησίως.

4.5. Μεταφορές

4.5.1. Περιγραφή της υπάρχουσας κατάστασης

Ο τομέας των μεταφορών αποτελεί κύρια προωθητική μηχανή για την αναπτυξιακή πορεία της χώρας έως το 2020. Συνίσταται από μια ομάδα κλάδων με αλληλεξαρτήσεις στις αλυσίδες αξίας: χερσαίες (οδικές, σιδηροδρομικές και μέσω σωληναγωγών), θαλάσσιες και αεροπορικές μεταφορές, και βοηθητικές δραστηριότητες (logistics), όπως αποθήκευση, χειρισμού και συσκευασίας φορτίων.

Ακαθάριστη προστιθεμένη αξία: Κατά την περίοδο 2005-2011, η μεγαλύτερη μείωση σημειώθηκε στις χερσαίες (από €3,4 δισ. σε €2,3 δισ.) και τις πλωτές μεταφορές (από €7,3 δισ. σε €5,6 δισ.). Οι αεροπορικές μεταφορές σημείωσαν αύξηση (από €0,3 δισ. σε €0,46 δισ.), λόγω της τουριστικής κίνησης. Τη μεγαλύτερη συμμετοχή στο εθνικό σύνολο έχουν οι πλωτές μεταφορές (4% κατά μέσο όρο τη συγκεκριμένη περίοδο), με τις χερσαίες μεταφορές να έπονται με 1,9%. Η Ελλάδα διατηρεί μια από τις υψηλότερες τιμές (112, κατά μέσο όρο, μεταξύ 2006-2011) στον δείκτη όγκου του (χερσαίου) εμπορευματικού μεταφορικού έργου ως προς το ΑΕΠ, συγκριτικά με άλλες χώρες της ΕΕ-27, αντανakλώντας κυρίως τη σχετικά μεγάλη σημασία των μεταφορών με φορτηγά αυτοκίνητα στη συνολική οικονομική δραστηριότητα.

Απασχόληση: Οι απασχολούμενοι στις μεταφορές μειώθηκαν μεταξύ 2005-2012 από 220.871 σε 167.918, με αντίστοιχη μείωση της συμμετοχής στο εθνικό σύνολο από το 5% στο 4,5%. Στους δύο μεγαλύτερους ως προς την απασχόληση κλάδους, η μείωση ήταν από 77.936 σε 35.144 στις υποστηρικτικές μεταφορικές υπηρεσίες και από 113.938 σε 94.817 στις χερσαίες μεταφορές. Αντίθετα, η απασχόληση αυξήθηκε στις αεροπορικές (από 4.696 σε 8.560) και τις πλωτές μεταφορές (από 24.301 σε 29.397), δείχνοντας την εξωστρέφεια και, πιθανώς, τη μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα των δύο κλάδων.

Εμπορικό ισοζύγιο - Εξωστρέφεια: Το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας στις μεταφορές διατηρήθηκε σημαντικά θετικό (άνω των 1.500 εκατ. ευρώ) μεταξύ 2005-2012. Οι υπηρεσίες μεταφορών είχαν τη μεγαλύτερη συμμετοχή (περί το 50%) στις εισπράξεις υπηρεσιών, σε σύγκριση με τις ταξιδιωτικές και τις λοιπές υπηρεσίες. Η σημασία αυτή οφείλεται κυρίως στις θαλάσσιες μεταφορές, οι οποίες επιφέρουν αξιόλογες καθαρές εισπράξεις συναλλάγματος από δραστηριότητες του ελληνόκτητου εμπορικού στόλου, και, σε μικρότερο βαθμό, στις αεροπορικές και τις οδικές μεταφορές. Μεταξύ 2007-2012, οι πλωτές μεταφορές εξυπηρέτησαν κατά μέσο όρο άνω των 2/3 της συνολικής ποσότητας των εξαγωγών, με αυξανόμενες τάσεις, και άνω του 1/3 της συνολικής αξίας τους. Τα αντίστοιχα ποσοστά για τις οδικές μεταφορές ήταν 32% για την ποσότητα και

58% για την αξία, δείχνοντας υπεροχή στη διακίνηση αγαθών μεγαλύτερης μοναδιαίας αξίας, έναντι των πλοίων. Οι θαλάσσιες μεταφορές υπερτερούν (με ποσοστά άνω του 50%) σε όλες τις κατηγορίες εμπορευμάτων τόσο σε αξία όσο και σε ποσότητα, εκτός από την ποσότητα εξαγωγών τροφίμων-ποτών και βιομηχανικών προϊόντων, όπου υπερτερούν οι οδικές μεταφορές. Τα αεροπλάνα μεταφέρουν τα αγαθά με τη μεγαλύτερη μοναδιαία αξία, αλλά ασήμαντο μερίδιο (<0,4%) ποσότητας, ενώ η συνεισφορά του σιδηρόδρομου στο εξωτερικό εμπόριο είναι εξαιρετικά μικρή, τόσο σε αξία όσο και σε ποσότητα. Το αναδιακινούμενο φορτίο καλύπτει ένα σημαντικό και αυξανόμενο μερίδιο της κίνησης εμπορευμάτων εξωτερικού στους ελληνικούς λιμένες, σε σύγκριση με το φορτίο των εξαγωγών και, ιδιαίτερα, των εισαγωγών.

Ανταγωνιστικότητα: Οι υποδομές των λιμένων όσο και των χερσαίων (οδικών και σιδηροδρομικών) μεταφορών παρουσιάζονται λιγότερο ανταγωνιστικές σε σχέση με άλλες χώρες υποδοχής εμπορευμάτων στην ευρωπαϊκή ενδοχώρα. Η χώρα υστερεί στη χρήση καινοτόμων προϊόντων, όπως στα ευφυή συστήματα μεταφορών (ΕΣΜ), και εμφανίζει χαμηλή ανταγωνιστικότητα ως προς τον χρόνο διεκπεραίωσης τελωνειακών διαδικασιών για διαμετακόμιση διεθνών εμπορευμάτων και μειωμένη αποδοτικότητα, λόγω της χαμηλής διαχειριστικής ικανότητας, σε σύγκριση με λιμένες της ευρύτερης περιοχής και της Βόρειας Ευρώπης. Παρά τη θεαματική αύξηση της κίνησης φορτίων εξωτερικού στον λιμένα Πειραιώς, ιδιαίτερα για σκοπούς αναδιακίνησής τους, η Ελλάδα μεταξύ 2004-2012 δεν βελτίωσε την ανταγωνιστικότητα των λιμένων της, ως προς τον δείκτη συνδεσιμότητάς τους με διεθνείς τακτικές γραμμές, σε αντίθεση με άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης και της Βόρειας Αφρικής. Επίσης, η χώρα υπολείπεται σημαντικά έναντι άλλων χωρών στην ανταγωνιστικότητα υπηρεσιών σιδηροδρομικής μεταφοράς εμπορευμάτων και συνδυασμένων μεταφορών που βασίζονται στον σιδηρόδρομο.

Επενδύσεις: Η επενδυτική δραστηριότητα στις μεταφορικές υποδομές βασίζεται κυρίως στους πόρους του ΕΣΠΑ, που ανήλθαν στα 5,6 δισ. ευρώ, ήτοι 19% του συνόλου των πόρων, μεταξύ Ιανουαρίου 2009-Μαρτίου 2013. Περίπου το 77% αυτών των πόρων αφορά σε οδικά έργα, 11% στον σιδηρόδρομο, 9% σε αστικές μεταφορές και μόνο 2% για λιμένες και 1% για αερολιμένες. Η συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα περιορίζεται στην κατασκευή και τη διαχείριση των μεγάλων αυτοκινητοδρόμων που έχουν παραχωρηθεί σε επτά εταιρείες και την Εγνατία Οδό Α.Ε. που τελεί υπό παραχώρηση, στη διαχείριση του Διεθνούς Αερολιμένα Αθηνών και στην αναβάθμιση και διαχείριση δύο προβλητών στον εμπορευματικό σταθμό του λιμένα Πειραιώς.

4.5.2. Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

Οι κλαδικές αλληλεξαρτήσεις στον τομέα των μεταφορών, αλλά και με άλλους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, όπως της ενέργειας και των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ), καθιστούν απαραίτητη τη διαμόρφωση ολιστικών προσεγγίσεων για τη στόχευση, τον σχεδιασμό εξειδικευμένων δράσεων και την αξιολόγηση

των (άμεσων και έμμεσων) επιδράσεων κάθε πολιτικής στις μεταφορές. Σύμφωνα και με τις σχετικές θεματικές προτεραιότητες του ΣΕΣ 2014-2020, έμφαση δίνεται στην ολοκλήρωση/αναβάθμιση της διασυνδεσιμότητας του μεταφορικού συστήματος, ιδιαίτερα σε σχέση με τα ΔΕΔ-Μ, έναντι του σχεδιασμού σε επίπεδο μέσου μεταφοράς. Η στόχευση και οι συνιστώσες της έχουν ως ακολούθως:

- Η στρατηγική στόχευση για το 2020 μπορεί να οριστεί ως η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος μεταφορών, καθολικά εύκολα προσβάσιμου, αειφόρου, ποιοτικού και ασφαλούς, το οποίο θα ενισχύει τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας, το εσωτερικό και διεθνές εμπόριο ως πύλη από/προς την ευρωπαϊκή ενδοχώρα, τον τουρισμό και την κοινωνική και εδαφική συνοχή.

1) *Διασυνδεσιμότητα*: Η διασύνδεση όλων των μεγάλων αστικών κέντρων με το δίκτυο των ενταγμένων στα ΔΕΔ-Μ αυτοκινητοδρόμων και σιδηροδρόμου υψηλών ταχυτήτων. Επίσης, η διασύνδεση του χερσαίου δικτύου των ΔΕΔ-Μ με όλες τις μεγάλες διεθνείς θαλάσσιες πύλες της χώρας και, δευτερευόντως, με σημαντικούς διεθνείς αερολιμένες.

2) *Ασφάλεια και Ανταγωνιστικότητα*: Η προσφορά υψηλού επιπέδου ασφάλειας και εξυπηρέτησης σε σχέση με τον χρόνο και το κόστος της μεταφοράς επιβατών και διαμετακόμισης αγαθών. Η εκτεταμένη χρήση των ΤΠΕ κρίνεται καθοριστική ώστε το εθνικό σύστημα των μεταφορών να προσαρμοστεί σταδιακά σε νέους τρόπους διαχείρισης των υποδομών και της εφοδιαστικής αλυσίδας, και να ενισχύσει την αποδοτικότητα των επενδύσεων, την καινοτομία και επιχειρηματικότητα με επίκεντρο διεθνείς μεταφορικούς κόμβους.

3) *Εξωστρέφεια*: Η προώθηση των εξαγωγών, η ενίσχυση της ενσωμάτωσης και η αναβάθμιση του ρόλου του εθνικού μεταφορικού συστήματος στα περιφερειακά και πανευρωπαϊκά δίκτυα μεταφορών και τις παγκόσμιες εφοδιαστικές αλυσίδες.

4) *Αειφορία*: Η ανάπτυξη της αστικής και υπεραστικής κινητικότητας και η υποστήριξη των δικτύων εφοδιαστικών αλυσίδων με εξοικονόμηση ενέργειας και χαμηλό εξωτερικό κόστος στο περιβάλλον και την κοινωνία.

5) *Οικονομική βιωσιμότητα*: Η εφαρμογή νέων μακροπρόθεσμα βιώσιμων τρόπων χρηματοδότησης της κατασκευής, συντήρησης και επέκτασης των μεταφορικών υποδομών και η βιώσιμη λειτουργία των αντίστοιχων εταιρειών διαχείρισης.

6) *Ευρωστία*: Η εξασφάλιση της αξιοπιστίας και ανθεκτικότητας στη λειτουργία των δικτύων επιβατικών μεταφορών και εφοδιαστικής αλυσίδας.

7) *Δίκαια διάχυση επιδράσεων*: η σχετική εξισορρόπηση των οικονομικών επιδράσεων των μεταφορών στον χώρο, έτσι ώστε η ενισχυμένη προσπελασιμότητα και αποδοτικότητα να ευνοήσει τις συνθήκες διαβίωσης και τις ευκαιρίες στην αγορά εργασίας των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών.

Η στρατηγική στόχευση μπορεί να εξειδικευθεί σε ένα σύνολο από επιμέρους (ποσοτικοποιημένους ή ποιοτικούς κατευθυντήριους) στόχους και προτεραιότητες οι

οποίες αφορούν στις υποδομές και υπηρεσίες που προσφέρονται με συγκεκριμένους τρόπους μεταφοράς επιβατών και εμπορευμάτων, καθώς και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους. Έτσι συνδέονται οι συνιστώσες της στρατηγικής στόχευσης με επιλεγμένα μέσα μεταφοράς και τη συνδυασμένη χρήση τους. Στη συνέχεια, οι εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής αποσκοπούν στην επίτευξη των στόχων που έχουν τεθεί, μέσω της γέννησης/προσέλκυσης νέων ροών επιβατών και φορτίων, και την αποδοτικότερη διαχείριση και ανακατανομή τους μεταξύ των μέσων.

(i) *Σιδηρόδρομος*: Αποτελεί έναν από τους κύριους άξονες προτεραιότητας της ευρωπαϊκής και της εθνικής πολιτικής στις μεταφορές, αφού συνδέεται στενά με τους στρατηγικούς στόχους της διασυνδεσιμότητας, ασφάλειας και ανταγωνιστικότητας, εξωστρέφειας και αειφορίας. Σε εθνικό επίπεδο, η έμφαση δίνεται στις εμπορευματικές μεταφορές, όπου το μερίδιο του σιδηρόδρομου στη σχετική αγορά μπορεί να φθάσει το 10%, ιδιαίτερα μέσω της ενίσχυσης της διακίνησης φορτίου εξωτερικού, λόγω του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος στην κάλυψη μεγάλων ηπειρωτικών αποστάσεων, σε σύγκριση με τις οδικές μεταφορές. Οι επιβατικές σιδηροδρομικές μεταφορές υψηλής ταχύτητας μπορούν να καταστούν ανταγωνιστικές για συγκεκριμένες αγορές, τόσο εγχώρια (με δυνητικό στόχο ένα μερίδιο 5%) όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ενισχύοντας τον τουρισμό από την Κεντρική Ευρώπη (με δυνατότητα πρόσβασης εντός 10-12 ωρών), τα Βαλκάνια και άλλες περιοχές.

(ii) *Λιμένες*: Συνδέονται άμεσα με την ανταγωνιστικότητα και την εξωστρέφεια για τη μακροπρόθεσμη βιώσιμη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Η στόχευση περιλαμβάνει την αύξηση του όγκου των εξυπηρετούμενων εμπορευμάτων, αυξάνοντας το μερίδιο (με στόχο το 50%) των μεταφορτωθέντων και προωθούμενων με χερσαία μέσα φορτίων από την ενδοχώρα προς τους προορισμούς του εξωτερικού, αλλά και το εγχώριο μερίδιο (με στόχο άνω του 20%) της κίνησης στους λιμένες εκτός Πειραιά.

(iii) *Διατροπικότητα*, σε σχέση με τη δυνατότητα επιλογής και αποτελεσματική διεπαφή μεταξύ εναλλακτικών μέσων, με έμφαση στις συνδυασμένες μεταφορές. Ειδικότερα, η αύξηση των συνδυασμένων μεταφορών σε διάφορους εμπορευματικούς λιμένες, μέσω της διεπαφής τους με το σιδηροδρομικό δίκτυο για την εξυπηρέτηση φορτίων τόσο εσωτερικού όσο και εξωτερικού, θα ενισχύσει τη διασυνδεσιμότητα, αειφορία, εξωστρέφεια και ανταγωνιστικότητα του εθνικού μεταφορικού συστήματος.

(iv) *Οι οδικές μεταφορές* είναι καθοριστικές για τη διασυνδεσιμότητα όλων των περιοχών της χώρας, καθώς και για την ασφάλεια, την ανταγωνιστικότητα και την εξωστρέφεια, τόσο στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου όσο και του τουρισμού.

(v) *Οι αερολιμένες* αποτελούν τις σημαντικότερες διεθνείς πύλες τουριστικής κίνησης και δύνανται να συμβάλλουν περαιτέρω στην προσέλκυση τουριστών. Παράλληλο στόχο αποτελεί η προσέλκυση (κυρίως λόγω αναδιακίνησης) περισσότερων φορτίων εξωτερικού αλλά και η αύξηση του εγχώριου μεριδίου (άνω του 15%) της εμπορευματικής κίνησης σε άλλους διεθνείς αερολιμένες εκτός της Αθήνας, ιδιαίτερα τον αερολιμένα Θεσσαλονίκης.

(vi) *Ευφυή Συστήματα Μεταφορών*, που αποτελούν εφαρμογές των ΤΠΕ στις μεταφορές και δύνανται να προωθήσουν όλες τις συνιστώσες της στρατηγικής στόχευσης. Ενδείκνυται η σημαντική αύξηση των επενδύσεων σε ΕΣΜ που μπορεί να φθάσει στο 2% του συνόλου των επενδύσεων για μεταφορές.

(vii) *Οι αστικές μεταφορές* συνδέονται κυρίως με την ασφαλή και αειφόρο κινητικότητα των επιβατών και εμπορευμάτων, αλλά επηρεάζουν και την ανταγωνιστικότητα των πόλεων. Σχετικός στόχος είναι η επίτευξη ενός σημαντικού μεριδίου (άνω του 50%) επιβατικής χρήσης των μέσων μαζικής μεταφοράς στις μεγάλες πόλεις, ιδιαίτερα στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, μέσω της ανάπτυξης μέσων σταθερής τροχιάς.

(viii) *Οι σωληναγωγοί* μπορούν να αποκτήσουν σταδιακά ένα αυξανόμενο μερίδιο στην αγορά διακίνησης φορτίου εσωτερικού και εξωτερικού, ενισχύοντας την ασφάλεια, διασυνδεσιμότητα, αειφορία και εξωστρέφεια των αλυσίδων εφοδιασμού φυσικού αερίου και πετρελαίου.

4.5.3. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

Επενδυτικές πολιτικές

Οι δημοσιονομικοί περιορισμοί και προτεραιότητες του ΣΕΣ 2014-2020 στις μεταφορές, σε συνδυασμό με τις συνθήκες της εγχώριας αγοράς, καθιστούν ολοένα και πιο αναγκαία την κατάλληλη επιλογή 'έξυπνων' (μειγμάτων) επενδύσεων με άμεσα και ορατά πολλαπλασιαστικά οφέλη. Οι κύριες και επιμέρους προτεραιότητες είναι:

A. Η ανάπτυξη και αναβάθμιση του διατροφικού διαδρόμου κατά μήκος του κύριου αναπτυξιακού άξονα (Πάτρα-Αθήνα-Θεσσαλονίκη) και η γεωγραφική του επέκταση προς τη Νότια Πελοπόννησο, την Ήπειρο (Ιωάννινα-Ηγουμενίτσα) και τα σύνορα με ΠΓΔΜ, Βουλγαρία και Τουρκία, ώστε να επιτευχθεί η ασφαλής, απρόσκοπτη, γρήγορη και ανταγωνιστική ως προς το κόστος μεταφορά επιβατών και φορτίων μεταξύ Ελλάδας και εξωτερικού, μέσω των εξής δράσεων:

- 1) Ολοκλήρωση και εκσυγχρονισμός των οδικών προσβάσεων και των σιδηροδρομικών συνδέσεων στους διεθνείς λιμένες, τα εμπορευματικά κέντρα και τις βιομηχανικές περιοχές, με έμφαση στα ακόλουθα έργα:
 - (i) Αναβάθμιση/επέκταση της σιδηροδρομικής σύνδεσης του λιμένα της Θεσσαλονίκης με το κεντρικό δίκτυο, τον αερολιμένα Θεσσαλονίκης, κύριες βιομηχανικές περιοχές, την Ειδομένη και τον Προμαχώνα, και με τους λιμένες της Καβάλας και της Αλεξανδρούπολης.
 - (ii) Αναβάθμιση και ολοκλήρωση της σιδηροδρομικής σύνδεσης του λιμένα της Αλεξανδρούπολης με Ορμένιο και Μπουργκάς και με την Τουρκία.
 - (iii) Αναβάθμιση και ολοκλήρωση της σιδηροδρομικής σύνδεσης του λιμένα της Ηγουμενίτσας με το κεντρικό δίκτυο (μέσω Καλαμπάκας) και με τη Φλώρινα προς Αλβανία.

- (iv) Ολοκλήρωση της σιδηροδρομικής σύνδεσης του λιμένα του Πειραιά με αυτόν της Πάτρας.
 - (v) Αποτελεσματική σιδηροδρομική εμπορευματική σύνδεση μεταξύ του λιμένα Πειραιώς και του αεροδρομίου Αθηνών (air-sea shuttle).
- 2) Σταδιακός μετασχηματισμός μεγάλων διεθνών λιμένων (όπως του Πειραιά, της Θεσσαλονίκης, της Πάτρας και Ηγουμενίτσας) σε ολοκληρωμένες εφοδιαστικές πλατφόρμες, στα πρότυπα άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών λιμένων, μέσω του συντονισμού ενός πλέγματος ποικίλων δραστηριοτήτων (ναυτιλιακών και μη ναυτιλιακών, όπως ναυπηγοεπισκευής, μεταποίησης, ενέργειας, ΤΠΕ, λοιπών μεταφορών και άλλων υπηρεσιών) σε όλα τα στάδια των πολυτροπικών εφοδιαστικών αλυσίδων, ώστε να ενεργοποιηθούν οικονομίες κλίμακας και φάσματος, να ενισχυθεί η συνδεσιμότητα με διεθνή δίκτυα μεταφοράς φορτίων και να υλοποιηθούν νέες και πιο αποδοτικές επενδύσεις.
- 3) Αύξηση των συνεργειών μεταξύ των λιμενικών εγκαταστάσεων και των άλλων μεταφορικών υποδομών μέσω της εφαρμογής ΤΠΕ, όπως:
- (i) Τεχνολογίες τηλεματικής (e-cargo, έξυπνη συσκευασία κ.ά.) και αναβαθμισμένες online διασυνδέσεις μεταξύ των λειτουργικών συστημάτων στους διεθνείς λιμένες και της TRAINOSE.
 - (ii) Συστημάτων λιμενικών κοινοτήτων για λειτουργική διασύνδεση μεταξύ λιμένων και άλλων υποδομών εφοδιαστικών αλυσίδων (τερματικοί σταθμοί, εμπορευματικά κέντρα και τελωνεία).
 - (iii) Εθνική ενοποιημένη θυρίδα, σε συνεργασία με τις ενοποιημένες θυρίδες άλλων χωρών της ΕΕ (π.χ., μέσω του E-Customs).
 - (iv) Ανοιχτή διασυνδεδεμένη λειτουργία των ΕΣΜ σε όλους τους αυτοκινητοδρόμους και τις περιφερειακές οδούς, για λόγους κυκλοφοριακής-περιβαλλοντικής διαχείρισης και τιμολόγησης μέσω διοδίων, και διεπαφές με τα άλλα συστήματα μεταφορών.
- 4) Κοινός προγραμματισμός και συντονισμός μεταξύ δαπανών για διαφορετικούς τύπους υποδομών και για εδαφικά ολοκληρωμένες επενδύσεις. Προγράμματα όπως το 'Connecting Europe' μπορούν να αξιοποιηθούν για την κοινή ανάπτυξη δικτύων μεταφορών, ενέργειας και ΤΠΕ, ιδιαίτερα σε διασυνοριακές περιοχές και σημεία συμφόρησης (περιλαμβάνει και το έργο της σιδηροδρομικής σύνδεσης της Εγνατίας). Σχετική πολιτική αναφέρεται στη δημιουργία ενός διατροπικού δικτύου τροφοδοσίας, διανομής και εξαγωγής ενέργειας (φυσικού αερίου και πετρελαίου) στη Βόρεια Ελλάδα. Επενδύσεις σε σωληναγωγούς, όπως τον TAP και διακλαδώσεις του, και επεκτάσεις του αγωγού πετρελαίου Vardax μπορούν να συμβάλλουν στην ανάδειξη των λιμένων της Θεσσαλονίκης,

Αλεξανδρούπολης και Καβάλας σε διεθνείς κόμβους υποδοχής-αναδιακίνησης ενέργειας.

- 5) Νέοι σχεδιασμοί των συμβάσεων παραχώρησης των αυτοκινητοδρόμων, έτσι ώστε οι παραχωρησιούχοι να αναλαμβάνουν την λειτουργία, επέκταση και συντήρηση και τοπικών οδών στην περιοχή επιρροής του αυτοκινητοδρόμου που λειτουργούν ως ένα λειτουργικά ολοκληρωμένο περιφερειακό δίκτυο. Έτσι θα αντιμετωπιστεί η υποχρηματοδότηση έργων περιφερειακών/τοπικών οδών, που επιτείνεται λόγω της μείωσης των επιχορηγήσεων για τέτοιες υποδομές από το ΠΔΕ. Σε αυτόν τον σχεδιασμό μπορούν να συμπεριληφθούν έργα σχετικά με την ενεργειακή απόδοση, τον εφοδιασμό οχημάτων με υβριδικά/εναλλακτικά καύσιμα, την περιβαλλοντική προστασία και την προσφορά υπηρεσιών ΕΣΜ στους χρήστες του δικτύου. Ένα 'πράσινο παρατηρητήριο' μέτρησης περιβαλλοντικών αποδόσεων της λειτουργίας τέτοιων συστημάτων υποδομών θα ελέγχει και θα παρέχει κίνητρα για πιο βιώσιμες επιλογές των παραχωρησιούχων και των μεταφορικών εταιρειών-logistics.

Β. Η διασύνδεση δευτερευόντων και τριτευόντων κόμβων με τον κύριο διατροπικό διάδρομο και, κατ' επέκταση, με τα χερσαία και θαλάσσια ΔΕΔ-Μ, με έμφαση εις:

- 1) Τη δημιουργία Δικτύου Εμπορευματικών Κέντρων, που θα βρίσκονται κοντά και θα συνδέονται σιδηροδρομικά με μεγάλους λιμένες, συμπεριλαμβάνοντας εκείνους που εξυπηρετούν τα δίκτυα των Θαλάσσιων Αυτοκινητοδρόμων.
- 2) Τον σχεδιασμό συστημάτων ολοκληρωμένης τιμολόγησης και προσφοράς υπηρεσιών με απόκριση στις συνθήκες ζήτησης, ιδιαίτερα σε απομακρυσμένες περιοχές (άγονες γραμμές), με εναρμονισμένα δρομολόγια πολυτροπικού χαρακτήρα, με βάση το καθαρό κόστος της προσφοράς υπηρεσίας και ανταγωνιστικά ουδέτερο τρόπο.
- 3) Τη δημιουργία ενός δικτύου εξειδικευμένων λιμενικών εγκαταστάσεων και υπηρεσιών στη Νότια-Ανατολική Ελλάδα (θαλάσσια ζώνη μέχρι την Κύπρο) για τον (αν)εφοδιασμό με φυσικό αέριο (LNG, CNG) των διερχόμενων πλοίων.

Γ. Η ανάπτυξη βιώσιμων συστημάτων αστικών μεταφορών, με έμφαση στην κατασκευή ή επέκταση γραμμών μέσων σταθερής τροχιάς. Δύναται να εφαρμοστούν νέες διαδικασίες επιχειρηματικής χρηματοδότησης, όπου οι λειτουργοί των μεταφορικών υποδομών δρουν και ως επιχειρηματίες ακίνητης περιουσίας, οι οποίοι επανεπενδύουν στην ανάπτυξη έργων τα οποία διαχειρίζονται, μέσω των κερδών από εμπορικές δραστηριότητες (value capture) που δημιουργούνται γύρω από σταθμούς προαστιακού σιδηρόδρομου, τραμ και μετρό λόγω της αυξημένης προσπελασιμότητας (σχετικά παραδείγματα συναντώνται σε διάφορες πόλεις ανά τον κόσμο, π.χ., βλ. ITF, 2013). Προγράμματα όπως το 'Smart Cities and Communities' για χρηματοδότηση κοινών επενδυτικών δράσεων στις μεταφορές, την ενέργεια και τις ΤΠΕ, υποστηρίζουν την προσφορά καινοτόμων και αποδοτικών υπηρεσιών για τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη.

Ιδιαίτερα, επενδύσεις σε τεχνολογίες υπολογιστικών νεφών και έξυπνων δικτύων μπορούν να δημιουργήσουν σημαντικές συνέργειες και οφέλη στην ενεργειακή και λειτουργική αποδοτικότητα των μεταφορικών υποδομών και υπηρεσιών. Σχετικές εφαρμογές περιλαμβάνουν υπηρεσίες ηλεκτρονικής πληροφόρησης, τιμολόγησης και ελέγχου για αποτελεσματική χρήση των αστικών οδών και την οργανωμένη στάθμευση.

Διαρθρωτικές μεταβολές

- 1) Σύστημα ολοκληρωμένης διακυβέρνησης των δικτύων μεταφορών, πιθανώς σε συνδυασμό με τα δίκτυα ενέργειας και ΤΠΕ, στη βάση ενιαίων λειτουργικών χωρικών ενοτήτων, έτσι ώστε να ενισχυθεί η ευελιξία του αναπτυξιακού προγραμματισμού και να δοθεί έμφαση στις ενδοπεριφερειακές ανισότητες,
- 2) Ενιαίο στρατηγικό πλαίσιο σχεδιασμού των υποδομών και των χρήσεων γης σε μητροπολιτικό επίπεδο για την αξιοποίηση διαπεριφερειακών και διακλαδικών συνεργειών, το οποίο θα αποτρέπει ασάφειες στην κατανομή αρμοδιοτήτων και θα εγγυάται ένα σταθερό και διαφανές επενδυτικό περιβάλλον. Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να περιληφθεί και ο θαλάσσιος χωροταξικός σχεδιασμός για την βιώσιμη και αποτελεσματική 'πολλαπλών λειτουργιών' χρήση του ελληνικού θαλάσσιου χώρου.
- 3) Εφαρμογή μιας διαδικασίας συνεχιζόμενης αξιολόγησης που να επιτρέπει, όποτε κρίνεται σκόπιμο και εφικτό, την τεκμηριωμένη ανακατανομή μεριδίων των δημόσιων επενδυτικών δαπανών μεταξύ διαφόρων έργων υποδομής. Το όφελος από την επίτευξη συνεργειών μεταξύ δαπανών μπορεί να καλύπτει ή να υπερβαίνει αυτό μιας πρόσθετης χρηματοδότησης, ανάλογα με το είδος, τη σύνθεση, τη χωροθέτηση και τον συγχρονισμό των επενδύσεων.
- 4) Εξασφάλιση μακροχρόνιας χρηματοδοτικής σταθερότητας για σημαντικά έργα υποδομής, όπως η επέκταση γραμμών σταθερής τροχιάς και η λειτουργία και συντήρηση των μεγάλων οδικών αξόνων. Καθοριστική για τον σκοπό αυτό είναι η αξιοποίηση μέρους των εσόδων (από διόδια), π.χ., μέσω της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου δημόσιου ταμείου, για την εγγύηση προσφοράς ικανοποιητικού επιπέδου ποιότητας εξυπηρέτησης και μείωσης του εξωτερικού κόστους στις οδικές μεταφορές.
- 5) Απλούστευση διαδικασιών και διασφάλιση ισότιμων όρων για την πρόσβαση εταιρειών στην αγορά των σιδηροδρομικών μεταφορών και αύξηση της συνοχής του σχετικού νομικού πλαισίου της χώρας με αυτά εταίρων χωρών για την προώθηση του ενιαίου ευρωπαϊκού σιδηροδρομικού χώρου.
- 6) Διαχωρισμός των κανονιστικών υπηρεσιών από τις εμπορικές υπηρεσίες των λιμένων, σύμφωνα με το νέο πλαίσιο της ΕΕ σχετικά με την πρόσβαση στην αγορά λιμενικών υπηρεσιών και τη χρηματοοικονομική διαφάνεια των λιμένων.

- 7) Χρονοσυμβάσεις με αεροπορικές εταιρείες για αναλογική μείωση των φόρων αεροδρομίου σε σχέση με την αύξηση της κίνησης (επιβατών και φορτίων), συμμετοχή στο πρόγραμμα Συνεργατικής Λήψης Αποφάσεων για προηγμένη διαχείριση της εναέριας κυκλοφορίας, και θέσπιση ενός ενιαίου συστήματος αποτελεσματικής κατανομής χρονοθυρίδων στους αερολιμένες.
- 8) Ενίσχυση της ποιοτικής παραγωγής εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού στους κλάδους της ναυτιλίας, των μεταφορών και των logistics.
- 9) Ενδυνάμωση του θεσμικού πλαισίου των δραστηριοτήτων logistics, με τη δημιουργία ειδικών φορολογικών κινήτρων και τη χωροθέτηση οργανωμένων ζωνών εφοδιαστικής μέριμνας (World Bank, 2013), με σκοπό την προώθηση των εμπορευματικών μεταφορών μέσω τρίτων με δημόσιας χρήσης φορτηγά οχήματα (third-party logistics) και προσαρμογή του κλάδου στις νέες απαιτήσεις για εξαγωγές δυναμικών προϊόντων-στόχων (πετρελαιοειδή, αγροτικά προϊόντα-τρόφιμα, φάρμακα, προϊόντα μετάλλου, δομικά υλικά, κ.ά.).

Πολιτικές συνεργασιών και δικτύωσης

Οι διαπεριφερειακές συνεργασίες που εντάσσονται στις διαδικασίες επέκτασης των ΔΕΔ-Μ, στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτνίασης, μπορούν να ενισχύσουν σημαντικά τη δυνητικότητα της ελληνικής αγοράς για εξαγωγή προϊόντων προς τη Βόρεια Αφρική, τη Μέση Ανατολή, τις Παρευξείνιες χώρες και τις χώρες του Νότιου Καυκάσου και της Κασπίας Θάλασσας. Στην κατεύθυνση αυτή θα συμβάλλει και η υλοποίηση του Διαδρόμου IV από το Αμβούργο μέχρι τη Θεσσαλονίκη, τον Πειραιά και τη Λευκωσία, και η ενεργή ένταξη του λιμένα Ηρακλείου στον διάδρομο αυτό και σε άλλα ΔΕΔ-Μ. Παράλληλα, η εξωστρέφεια μπορεί να ενισχυθεί και με τη διαδικασία διασύνδεσης των ΔΕΔ-Μ με το Δια-Αφρικανικό Δίκτυο Μεταφορών, μέσω των συνδέσεων των Μεσογειακών Αυτοκινητοδρόμων της Θάλασσας που ξεκινούν ή διέρχονται από ελληνικούς λιμένες με κύριους λιμένες της Βόρειας Αφρικής. Ευρωπαϊκά προγράμματα όπως αυτό της 'Νοτιοανατολικής Ευρώπης' διευκολύνουν την ανάπτυξη στρατηγικών συμμαχιών και την ανάληψη συντονισμένων δράσεων για την αύξηση της προσπελασιμότητας των λιμένων της Βόρειας Ελλάδας στα δίκτυα των χερσαίων και πλωτών οδών της βαλκανικής ενδοχώρας. Η εθνική συμμετοχή σε δίκτυα συνεργασιών όπως το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Ναυτιλιακών Συστάδων και η Ευρωπαϊκή Ένωση Συστημάτων Λιμενικών Κοινοτήτων, θα συμβάλλει στη μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών για την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και επενδύσεων σε μεγάλους λιμένες της χώρας.

4.5.4. Συμπεράσματα

Η νέα περίοδος 2014-2020 οφείλει να επικεντρωθεί σε 'έξυπνες' επενδύσεις για τον εκσυγχρονισμό, την αναβάθμιση και ολοκλήρωση των εθνικής σημασίας μεταφορικών

δικτύων, ιδιαίτερα των ενταγμένων στα χερσαία και θαλάσσια ΔΕΔ-Μ. Με αυτόν τον τρόπο, ο κύριος αναπτυξιακός άξονας της χώρας θα διευρυνθεί και θα αποτελέσει έναν ολοκληρωμένο διατροπικό διάδρομο μεταφοράς επιβατών και, ιδιαιτέρως, εξαγωγής και υποδοχής και προώθησης εμπορευμάτων από/προς τη βαλκανική ενδοχώρα και την Κεντρική Ευρώπη. Η αξιοποίηση των συνεργειών μεταξύ των μέσων μεταφορών, κυρίως μέσω της ενίσχυσης των συνδυασμένων μεταφορών, αλλά και με τους τομείς της ενέργειας και των ΤΠΕ προβλέπεται να επιδράσει σημαντικά στην αύξηση της ποιότητας των υπηρεσιών και τη μείωση του κόστους μεταφοράς και, συνολικότερα, του κόστους λειτουργίας των εφοδιαστικών αλυσίδων.

Οι βελτιώσεις αυτές πρέπει να συνδεθούν με μετρήσιμους στόχους ανάπτυξης της οικονομίας, μέσω της αξιολόγησης των διακλαδικών, διατομεακών, διαπεριφερειακών και ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών επιδράσεών τους. Τέτοιες επιδράσεις αφορούν στην αύξηση της παραγωγής και εξαγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, διευρύνοντας τις υπάρχουσες και διανοίγοντας νέες αγορές, τη μείωση του ενεργειακού και του περιβαλλοντικού κόστους στον κρίσιμο τομέα των μεταφορών, την προαγωγή της ανθεκτικότητας των υποδομών, και την περισσότερο κοινωνικά συνεκτική και χωρικά ισόρροπη ανάπτυξη. Τέλος, επισημαίνεται ότι τα αναφερόμενα οφέλη μπορούν να ενισχυθούν με την απομάκρυνση εμποδίων διοικητικής φύσης και διαχειριστικής ανεπάρκειας, ιδιαίτερα στον δημόσιο τομέα, και την εφαρμογή καλών πρακτικών με κριτήρια αποδοτικότητας στις διαδικασίες υλοποίησης των έργων υποδομής.

4.6. Τουρισμός

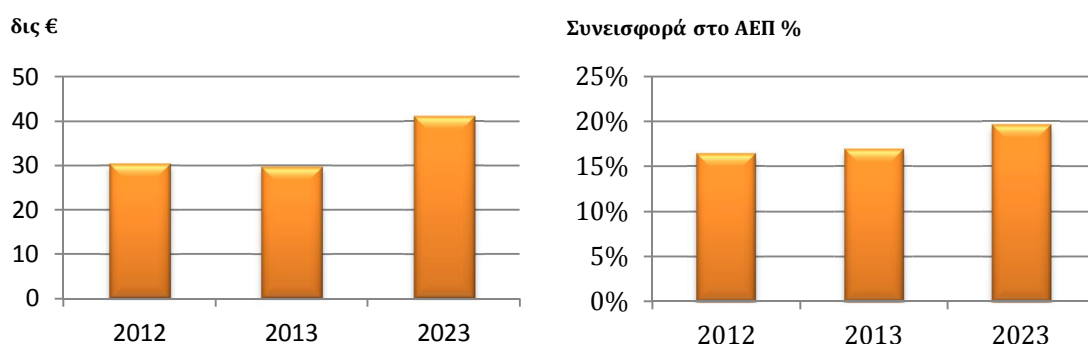
4.6.1. Περιγραφή της υφιστάμενης κατάστασης

Ο τουρισμός αποτελεί ένα ισχυρό εργαλείο για την αναπτυξιακή δυναμική που απαιτείται για τη σταθεροποίηση και ανάπτυξη της οικονομίας. Οι τουρίστες που επισκέφθηκαν το 2013 την Ελλάδα συνέβαλαν ενδεχομένως στην ενίσχυση της ελληνικής οικονομίας. Οι υπολογιζόμενες αφίξεις 17,7 και πλέον εκατομμυρίων αλλοδαπών τουριστών ως τον Οκτώβριο του 2013 με συνολικά έσοδα που αναμένεται να ξεπεράσουν τα €12 δισ. και οι σημαντικά βελτιωμένες επιδόσεις των κλάδων παροχής καταλύματος και εστίασης και άλλων υπηρεσιών, αποτυπώθηκαν στους δείκτες της οικονομίας, με την ΕΛ.ΣΤΑΤ. να ανακοινώνει ότι η ύφεση κατά το β' τρίμηνο του 2013 περιορίστηκε στο 3,8%.

Ο τουρισμός μαζί με τη ναυτιλία αποτελούν τους τομείς της οικονομίας με τη μεγαλύτερη εξωστρέφεια και τη βασικότερη επίδραση στο ισοζύγιο πληρωμών της χώρας και τη μείωση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών. Για την ελληνική οικονομία, ο τουρισμός συνεισφέρει σημαντικά τόσο στο Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) όσο και στην απασχόληση δημιουργώντας θέσεις εργασίας σε όλο το φάσμα των άμεσων και έμμεσων υπηρεσιών που σχετίζονται με αυτόν. Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του Παγκόσμιου Συμβουλίου Ταξιδιών και Τουρισμού (WTTC), η Άμεση

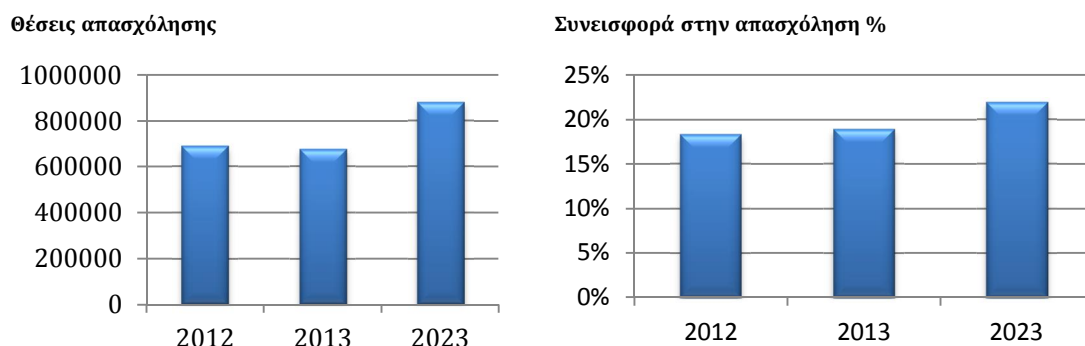
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία του τουρισμού (άμεση και έμμεση συνεισφορά) ανήλθε στα €30,3 δισ. το 2012 και αποτελούσε το 16,4% του ΑΕΠ (Διάγραμμα 4.6.1). Μέχρι το 2023, εκτιμάται πως μπορεί να φτάσει τα 41 δισ. Ευρώ, με την απασχόληση να φθάνει τις 880.000 θέσεις εργασίας (Διάγραμμα 4.6.2).

Διάγραμμα 4.6.1: Συνολική επίδραση του τουρισμού στο ΑΕΠ

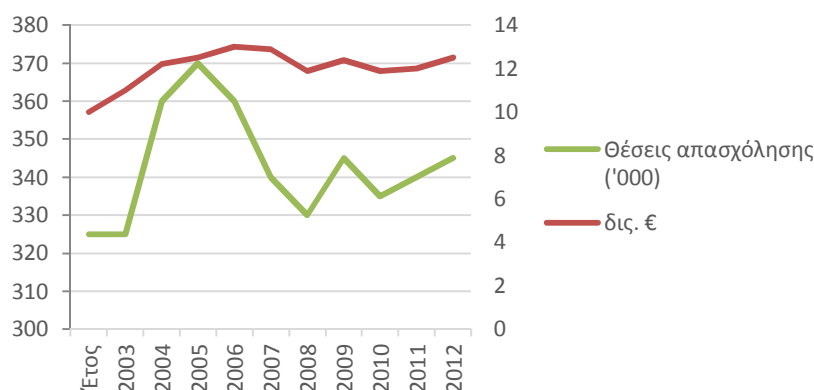
Πηγή: WTTC, 2013.

Διάγραμμα 4.6.2: Συνολική επίδραση του τουρισμού στην απασχόληση

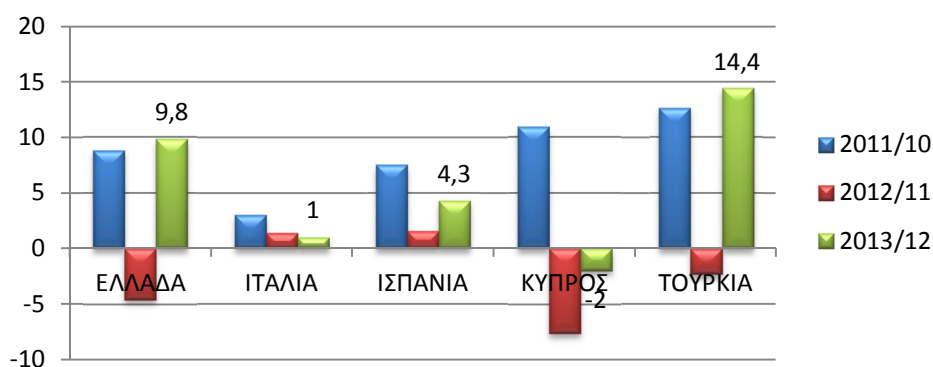

Πηγή: WTTC, 2013.

Ειδικότερα, ο τομέας των ξενοδοχείων και της εστίασης προσφέρει το 6,9% των συνολικών θέσεων εργασίας στην Ελλάδα. Το 61,6% των ξενοδοχείων που θεωρούνται από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις του κλάδου, απασχολεί λιγότερους από 5 εργαζόμενους και μόνο το 2,4% απασχολεί πάνω από 100 άτομα. Λόγω του μικρού τους μεγέθους, οι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις είναι στενά συνδεδεμένες με τον υπόλοιπο οικονομικό ιστό της περιοχής που δραστηριοποιούνται. Εξαιτίας αυτού, συμβάλλουν στην ευρύτερη δυνατή διάχυση των ωφελειών της τουριστικής ανάπτυξης στις τοπικές κοινωνίες, λειτουργώντας ως βασικός μοχλός περιφερειακής ανάπτυξης (Περρές, 2012).

Διάγραμμα 4.6.3: Άμεση επίδραση τουρισμού (ΑΕΠ και απασχόληση)

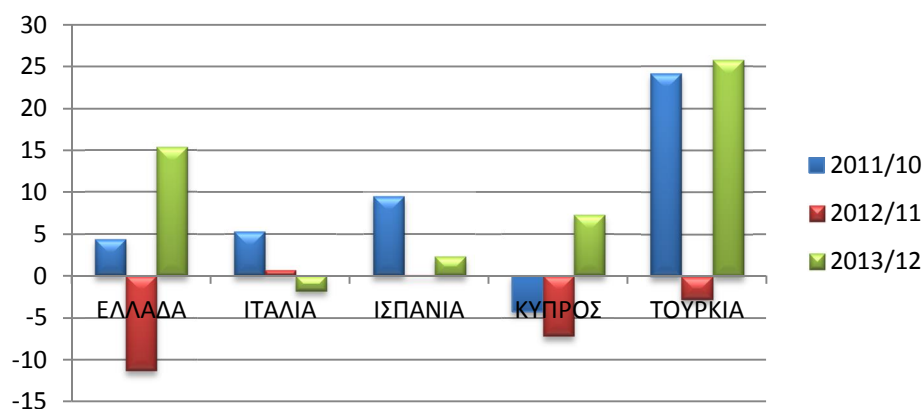
Πηγή: WTTC, 2013.

Διάγραμμα 4.6.4: Εξέλιξη αφίξεων αλλοδαπών τουριστών στην Ελλάδα και τις ανταγωνίστριες χώρες (Μεταβολή %)

Σημείωση: Αναφέρονται στο χρονικό διάστημα Ιανουαρίου-Ιουνίου. Για την Ιταλία αναφέρονται στο διάστημα Ιανουαρίου-Απριλίου. Πηγή: Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες, Κεντρικές Τράπεζες των χωρών, ΙΤΕΠ.

Η άμεση επίδραση του τουρισμού αντανακλά την αύξηση της τελικής ζήτησης ως αποτέλεσμα της τουριστικής δαπάνης (εισερχόμενης και εγχώριας) και επηρεάζει τις επιχειρήσεις που βασίζονται στην ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας (Διάγραμμα 4.6.3). Το πρώτο εξάμηνο του 2013, ο ελληνικός τουρισμός παρουσίασε αύξηση στις διεθνείς αφίξεις (Διάγραμμα 4.6.4) όσο και στις ταξιδιωτικές εισπράξεις (Διάγραμμα 4.6.5). Οι ευρωπαϊκοί προορισμοί της μεσογειακής λεκάνης προσέλκυσαν περισσότερους αλλοδαπούς τουρίστες το 2013 σε σχέση με το 2012, με εξαίρεση την Κύπρο. Η ανοδική τάση στις αφίξεις συνοδεύτηκε με αύξηση των τουριστικών εισπράξεων, με εξαίρεση την Ιταλία.

Διάγραμμα 4.6.5: Εξέλιξη ταξιδιωτικών εισπράξεων στην Ελλάδα και τις ανταγωνίστριες χώρες (Μεταβολή %)

Σημείωση: Αναφέρονται στο χρονικό διάστημα Ιανουαρίου-Ιουνίου. Για την Ιταλία αναφέρονται στο διάστημα Ιανουαρίου-Απριλίου. *Πηγή:* Εθνικές Στατιστικές Υπηρεσίες, Κεντρικές Τράπεζες των χωρών, ΙΤΕΠ.

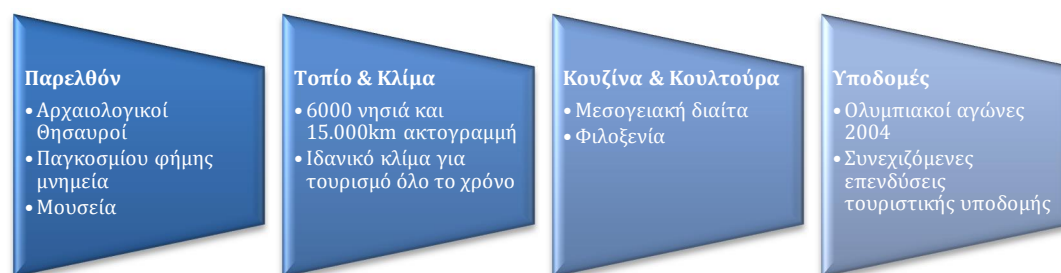
4.6.2. Στόχευση για την ανάπτυξη έως το 2020

Η Ελλάδα, διαχρονικός τόπος τουρισμού, στηρίζει το τουριστικό της προϊόν στα παρακάτω δομικά χαρακτηριστικά (Διάγραμμα 4.6.6). Με βάση τα στοιχεία που δημοσιοποιεί το **Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF)**, η Ελλάδα κατατάσσεται στην 32η θέση στη συνολική κατάταξη 140 χωρών σύμφωνα με τον Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας το 2013. Τις πρώτες θέσεις καταλαμβάνουν χώρες υψηλού εισοδήματος, με ανεπτυγμένο επιχειρηματικό περιβάλλον, ευνοϊκό ρυθμιστικό πλαίσιο, σύγχρονες υποδομές και επαρκείς ανθρώπινους και φυσικούς πόρους παρά τις υψηλές τιμές για το τουριστικό προϊόν τους. Τα δυνατά σημεία της Ελλάδας είναι οι τουριστικές υποδομές,⁹⁷ η αναλογία γιατρών,⁹⁸ η άνετη πρόσβαση των τουριστών σε καλές υπηρεσίες υγείας και υγιεινής, οι πολιτιστικοί πόροι και το καλό επίπεδο υποδομών των αερομεταφορών. Οι παράγοντες αυτοί ενισχύονται από τη θετική στάση των Ελλήνων έναντι των τουριστών. Όμως, από την άλλη πλευρά, η χώρα υστερεί σε μια σειρά από άλλους σημαντικούς παράγοντες όπως το γενικό ρυθμιστικό πλαίσιο, λόγω της μη ευνοϊκής νομοθεσίας για τις ξένες επενδύσεις, τους περιορισμούς στην ιδιοκτησία από αλλοδαπούς και τη δυσκολία χορήγησης θεωρήσεων. Τέλος, σημαντικό μειονέκτημα παρατηρείται και στον τομέα της τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.

Διάγραμμα 4.6.6: Δομικά χαρακτηριστικά του τουρισμού στην Ελλάδα

⁹⁷ Η Ελλάδα κατατάσσεται στην 3η θέση.

⁹⁸ Η Ελλάδα κατατάσσεται στην 1η θέση.

Για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας ως τουριστικού προορισμού, την ανάσχεση των παραγόντων που μειώνουν την ελκυστικότητά της και ταυτόχρονα την αύξηση της οικονομικής συμβολής του τουριστικού κλάδου στο εθνικό ισοζύγιο, προτείνεται ο σχεδιασμός ενός πλέγματος στρατηγικών:

- Αξιοποίηση του πλούσιου φυσικού και πολιτιστικού κεφαλαίου για την προσέλκυση επισκεπτών όλων των εισοδηματικών κατηγοριών (από τις ώριμες αλλά και τις νέες τουριστικές αγορές).
- Ουσιαστικότερη διαχείριση των υπάρχουσών υποδομών με σκοπό την επιμήκυνση της τουριστικής ζήτησης.
- Προσφορά πολλαπλών εναλλακτικών τουριστικών προϊόντων και διερεύνηση επενδυτικών ευκαιριών σε νέα τουριστικά προϊόντα για τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη του τουρισμού στη χώρα.
- Προσαρμογή του τομέα στις εξελίξεις της αγοράς των τεχνολογιών των πληροφοριών και επικοινωνιών.

Οι δράσεις που θα επιλεγούν θα πρέπει αρχικά να επιτύχουν την αύξηση των επισκεπτών από τις ώριμες και παραδοσιακές αγορές της Ε.Ε., αλλά επίσης τη μεγαλύτερη διείσδυση σε νέες αγορές όπως της Κίνας και της Ρωσίας και την αύξηση της συμμετοχής στην τουριστική αγορά της Β. Αμερικής που εμφανίζουν πρότυπα αυξημένης τουριστικής δαπάνης. Αναγνωρίζεται ότι η αύξηση των εσόδων μόνο μέσω της αύξησης των αφίξεων εξαντλεί το φυσικό περιβάλλον και μειώνει την αξία της εμπειρίας του επισκέπτη. Εάν η αύξηση όμως οριοθετηθεί, επιλεγεί από επιθυμητά τμήματα αγοράς και επιτευχθεί μια ισορροπημένη κατανομή της στον χρόνο και τον χώρο, τότε μπορεί να συμβάλλει ουσιαστικά στην αύξηση των εσόδων, επιτυγχάνοντας και τους στόχους της αειφορίας.

Καθοριστικής σημασίας είναι η διαφοροποίηση από το ήδη προσφερόμενο γενικό τουριστικό προϊόν και η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, που εμπλουτίζουν την εμπειρία του επισκέπτη και συμβάλλουν ουσιαστικά στη διαμόρφωση της συνολικής εικόνας του τουριστικού προορισμού. Οι εναλλακτικές αυτές μορφές τουρισμού είναι ικανές να συμβάλουν θετικά στην επίτευξη των βασικών στόχων της στρατηγικής στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την αύξηση της κατά κεφαλή τουριστικής δαπάνης, ενώ συνδέονται άμεσα με τους στόχους ενός βιώσιμου,

υπεύθυνου και ποιοτικού τουρισμού που αποτελεί ένα από τους κύριους άξονες του πλαισίου πολιτικής για τον τουρισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Δεδομένης της παρούσας έλλειψης επενδυτικών πόρων για την ανάπτυξη του συνόλου των ειδικών τουριστικών προϊόντων, είναι απαραίτητη η επιλογή τους μέσα από συγκεκριμένα κριτήρια. Τέτοια κριτήρια μπορεί να αποτελέσουν η υφιστάμενη και μελλοντική ζήτηση για την κάθε ειδική μορφή τουρισμού, η περίοδος επίσκεψης και τα έσοδα από τους επισκέπτες, το επενδυτικό κόστος και η βιωσιμότητα του κάθε ειδικού τουριστικού προϊόντος σε σχέση με την απαιτούμενη επένδυση. Είναι επίσης σαφές πως μία τέτοια αξιολόγηση επιβάλλεται να επαναλαμβάνεται τακτικά, ώστε να υπάρχει η ευελιξία της αναπροσαρμογής στις διαφαινόμενες τάσεις της αγοράς. Ο πολιτιστικός και θρησκευτικός τουρισμός, όπως επίσης ο τουρισμός παραχείμασης, ο γαστρονομικός/οινοτουρισμός, ο περιπατητικός, ο τουρισμός υγείας αποτελούν χαρακτηριστικά τέτοια παραδείγματα προϊόντων στα οποία η Ελλάδα διαθέτει μεγάλα συγκριτικά πλεονεκτήματα που δεν έχει ακόμα αξιοποιήσει στο μέτρο των δυνατοτήτων της.

Οι επισκέπτες που ταξιδεύουν αποκλειστικά για να επισκεφθούν χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς αποτελούν εξειδικευμένη αγορά μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Η Ελλάδα διαθέτει πάνω από 235 μουσεία, 335 αρχαιολογικούς χώρους και σχεδόν χίλια ιστορικά μουσεία. Τα 19 από αυτά τα αξιοθέατα έχουν ενταχθεί στον κατάλογο με τα μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO. Ο πολιτισμός πρέπει να αποτελέσει βασικό πυλώνα της τουριστικής πολιτικής καθώς διευρύνει την εμπειρία του παραθεριστικού τουρισμού. Ο πολιτιστικός τουρισμός (όπως και ο θρησκευτικός) εξαιτίας των ειδικών χαρακτηριστικών του δεν περιορίζεται γεωγραφικά στην ήδη επιβαρυνόμενη τουριστικά νησιωτική Ελλάδα, αλλά ούτε και χρονικά στους θερινούς μήνες. Αντίθετα είναι εφικτή η διασπορά των επισκεπτών (και των ωφελειών της τουριστικής ανάπτυξης για τις τοπικές κοινωνίες) σε περιοχές χαμηλής τουριστικής αξιοποίησης και η επίτευξη της κατανομής τους στη διάρκεια ολόκληρου του χρόνου.

Ο θρησκευτικός τουρισμός έχει τις δυνατότητες προσέλκυσης μεγάλου αριθμού ορθόδοξων επισκεπτών από τις αγορές της Ρωσίας και των Βαλκανίων. Ο θρησκευτικός τουρισμός μπορεί να λειτουργεί συμπληρωματικά με τον πολιτιστικό τουρισμό, ενώ η ανάπτυξή του θα απαιτήσει τη συνεργασία αρκετών κρατικών φορέων και της Εκκλησίας πάνω σε θέματα επισκεψιμότητας των μνημείων. Είναι απαραίτητες συνεργασίες με εκκλησίες και θρησκευτικούς συλλόγους του εξωτερικού για συνεργασίες σε προγράμματα θρησκευτικών περιηγήσεων.

Ο τουρισμός παραχείμασης σε οργανωμένα οικιστικά συγκροτήματα είναι ελκυστικός για ηλικιωμένους με μεσαία και υψηλά εισοδήματα (κυρίως –αλλά όχι αποκλειστικά– της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης) και μπορεί να αναπτυχθεί σε υπάρχουσες τουριστικές δομές σε παραθαλάσσια αστικά κέντρα με ανεπτυγμένες αστικές υποδομές (ευκαιρίες πολιτιστικών δραστηριοτήτων, υποδομές υγείας και συγκοινωνιακό δίκτυο που εξασφαλίζει την εύκολη μετακίνηση και πρόσβαση στο εμπορικό κέντρο). Το 7,3%

των ενήλικων κατοίκων της ΕΕ-27 δηλώνουν πως επιθυμούν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό μετά τη συνταξιοδότησή τους, που, συνδυαζόμενο με την επιθυμία απόκτησης ακινήτου, θα μπορούσε να μεταφραστεί σε πολλαπλά οφέλη για την ελληνική οικονομία εάν επιτύχει να καλύψει ικανό τμήμα της ζήτησης αυτής. Άμεσα κέρδη της επιτυχούς ανάπτυξης του τουρισμού παραχέιμασης είναι η επίτευξη μιας πιο ισορροπημένης κατανομής του τουρισμού χρονικά, αλλά και η τόνωση του κατασκευαστικού τομέα και του real estate από την αύξηση ζήτησης παραθεριστικών κατοικιών.

Ένα άλλο ειδικό προϊόν το οποίο εμφανίζει μεγάλα περιθώρια επιτυχούς ανάπτυξης είναι ο τουρισμός υγείας (εννοείται ιατρικός τουρισμός και τουρισμός ευεξίας). Η αγορά αυτή στηρίζεται στις μεγάλες διαφορές κόστους ιατρικών/νοσοκομειακών υπηρεσιών που υπάρχουν στις διάφορες χώρες και την αυξημένη ζήτηση ανάλογων υπηρεσιών από τη διαφοροποίηση των δημογραφικών χαρακτηριστικών της Δύσης. Έχει ήδη αρχίσει να αναπτύσσεται κερδοφόρα σε Ευρώπη και Ασία με ενδιαφερόμενο κοινό κυρίως από τη Β. Αμερική. Έχει δυνατότητες για μακροπρόθεσμα οφέλη, ενώ μπορεί να συνδυάζεται με τον γενικό τουρισμό αναψυχής, το οποίο μπορεί να αποτελέσει και το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της ανάπτυξης του προϊόντος στην Ελλάδα απέναντι σε γειτονικές χώρες που έχουν ήδη αναπτύξει τον ιατρικό τουρισμό (π.χ. Βουλγαρία). Η επιτυχία ενός τέτοιου προγράμματος εξαρτάται από το μέγεθος των επενδύσεων στον τομέα, αλλά και από την επιτυχημένη συνεργασία δημόσιων φορέων και επιχειρήσεων, ενώ πρέπει να ληφθούν πρωτοβουλίες διαμεσολάβησης, ενημέρωσης και εισαγωγής τεχνογνωσίας σε θέματα σχετικά με συνεργασίες επιχειρηματιών με ασφαλιστικές εταιρείες, προώθηση ανταγωνιστικών πακέτων τουρισμού υγείας (που ενδεχομένως να περιέχουν προϊόντα τουρισμού αναψυχής).

Η εστίαση αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα των εσόδων από τον τουρισμό και ταυτόχρονα εμπλουτίζει την τουριστική εμπειρία, ενώ υπάρχει ήδη αγορά για όσους ταξιδεύουν για να «γνωρίσουν και να γευτούν» την τοπική γαστρονομία ενός προορισμού. Συνεπώς πρέπει να προβληθεί η ταυτότητα της ελληνικής κουζίνας και οινοποιίας, όπως αυτή διαμορφώθηκε από την ιδιαίτερη γεωμορφολογία της χώρας, τη θρησκεία, τις τοπικές παραδόσεις και πολιτιστικές επιρροές. Η ελληνική κουζίνα αποτελεί ξεχωριστή γαστρονομική οντότητα στον χάρτη της Μεσογείου, με διαχρονική και πολιτιστική αξία. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μια ευαισθητοποίηση σε Β. Αμερική και Ευρώπη σχετικά με τα οφέλη της μεσογειακής διατροφής και τη σημαντικότητα των παραδοσιακών τρόπων παρασκευής, που με κατάλληλες δράσεις μπορεί να οδηγήσει στην ανάπτυξη του ειδικού αυτού τουριστικού προϊόντος (αλλά και στην υποβοήθηση του γενικού τουρισμού). Τέτοιες δράσεις μπορεί να είναι η καθιέρωση γαστρονομικών διαδρομών, κατά το επιτυχημένο πρότυπο των «δρόμων του κρασιού της Β. Ελλάδας», η ενίσχυση και προβολή των πιστοποιημένων παραδοσιακών προϊόντων διατροφής και παραδοσιακής κουζίνας, αλλά και η διοργάνωση σεμιναρίων σε επαγγελματίες του χώρου σε σχέση με τα οφέλη από την ανάδειξη της αυθεντικότητας της ελληνικής κουζίνας και οινοποιίας.

Ο περιπατητικός τουρισμός αποτελεί ειδικό προϊόν με δυνατότητες ενίσχυσης του τουρισμού κατά τους εαρινούς μήνες και αναδεικνύει νέες διαστάσεις στην ευρύτερη εικόνα της Ελλάδας ως τουριστικού προορισμού. Η Ελλάδα, εξαιτίας της μορφολογίας και της καθυστέρησης δημιουργίας ολοκληρωμένου οδικού δικτύου, διατήρησε μεγάλο δίκτυο λειτουργικών περιπατητικών διαδρομών, που μπορεί να χρησιμοποιηθεί εκ νέου για τουριστικούς σκοπούς. Δεδομένου του χαμηλού κόστους συντήρησης και των μικρών απαιτούμενων κεφαλαίων επένδυσης, παρουσιάζει ευνοϊκές προοπτικές ανάπτυξης. Οι επενδύσεις αυτές θα πρέπει να κατευθυνθούν στην ποιοτική βελτίωση του υφιστάμενου δικτύου και την αξιοποίηση τεχνολογιών παγκόσμιου συστήματος εντοπισμού θέσης (GPS). Πέρα αυτών θα απαιτηθεί η συνδρομή της Δασικής Υπηρεσίας, αλλά και τοπικών φορέων για τη συντήρησή τους, κάτι που ως τώρα κυρίως έχουν αναλάβει –σε εθελοντική βάση– ορειβατικοί και φυσιολατρικοί σύλλογοι.

Για τη διαφοροποίηση της εικόνας της χώρας στο εξωτερικό ως βιώσιμου τουριστικού προορισμού υψηλής ποιότητας θα απαιτηθεί στοχευμένο μάρκετινγκ μέσω της δικτυακής πύλης «www.visitgreece», κατά τη διάρκεια μεγάλων διεθνών γεγονότων και εκθέσεων μεγάλης κλίμακας με αντικείμενο τον τουρισμό, με τη συμμετοχή όλων των ελληνικών πρεσβειών και την ανάπτυξη δικτύων επιρροής στο εξωτερικό. Στην εποχή της ψηφιακής οικονομίας, η δικτυακή πύλη του ΕΟΤ με το στατικό ψηφιακό υλικό δεν είναι σε θέση να εξάψει την περιέργεια του επισκέπτη. Προτείνεται η ενίσχυση των δυνατοτήτων προβολής της χώρας με μαγνητοσκοπημένο υλικό σε μορφή βίντεο (το αρχείο της ΕΡΤ θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τον σκοπό αυτό).

Η τουριστική βιομηχανία προσφέρει υπηρεσίες αναψυχής ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα, σε μαζική κλίμακα. Για τον λόγο αυτό, απαιτεί πολύ μεγαλύτερο αριθμό ωρών ανειδίκευτης εργασίας από οποιοδήποτε άλλη παραγωγική δραστηριότητα στον τομέα των υπηρεσιών. Το γεγονός αυτό αποτελεί σαφή ένδειξη ότι ο ανταγωνισμός στην τουριστική αγορά εκδηλώνεται περισσότερο στο επίπεδο τιμών και όχι στην ποιοτική διαφοροποίηση που εξασφαλίζει η υψηλή εξειδίκευση του ανθρώπινου δυναμικού (Περρές, 2012). Η αναβάθμιση και αξιοποίηση του ρόλου της υφιστάμενης τριτοβάθμιας τουριστικής εκπαίδευσης θα αποδώσει αν τεθεί ως προτεραιότητα σε επίπεδο πολιτικής.

4.6.3. Εξειδικευμένες προτάσεις πολιτικής

Χρειάζονται άμεσα αποφάσεις μεγάλης αναπτυξιακής σημασίας για τον ελληνικό τουρισμό. Η απλοποίηση του θεσμικού πλαισίου και των διαδικασιών σχετικά με τη χωροθέτηση και την αξιοποίηση αδρανών περιουσιακών στοιχείων τουριστικού ενδιαφέροντος θεωρείται απαραίτητη για την ταχύτερη ανάπτυξη του τουρισμού. Η δράση αυτή μπορεί να δώσει την απαραίτητη ώθηση ανάπτυξης δομών ποιοτικής φιλοξενίας (Παροχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης και τουριστικών κατοικιών), ειδικά καθώς πρόσφατα υπάρχουν κάποια δείγματα ανάληψης πρωτοβουλιών καταπολέμησης της γραφειοκρατίας (επενδύσεις fast track). Απαιτούνται οριζόντιες

παρεμβάσεις, σε τομείς κατασκευής έργων τουριστικής υποδομής υψηλού επιπέδου, εκπαίδευσης ανθρώπινου δυναμικού, οικιστικού περιβάλλοντος, καθαριότητας και προώθησης της αυθεντικότητας. Η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να βασιστεί σε ένα φιλικό επενδυτικό περιβάλλον, προσαρμοσμένο στις σύγχρονες επιχειρηματικές απαιτήσεις αλλά ταυτόχρονα και στην ανάγκη προστασίας του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος.

Απαραίτητη θεωρείται η προώθηση και υποστήριξη επενδύσεων που στοχεύουν στην αναβάθμιση της ποιότητας και της διεύρυνσης των παρεχόμενων υπηρεσιών σε αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους με τουριστικό ενδιαφέρον. Ειδικότερα στην εποχή της ψηφιακής οικονομίας, οι επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα θα πρέπει να μετατραπούν σε μια νέα μορφή ολοκληρωμένης ψυχαγωγικής εμπειρίας για να προσελκύσουν τη γενιά που μεγαλώνει χρησιμοποιώντας διαδραστικές εφαρμογές στον υπολογιστή (Περρές, 2013). Είναι επίσης ανάγκη να ληφθούν συγκεκριμένα μέτρα τα περισσότερα των οποίων δεν απαιτούν την απορρόφηση μεγάλων επενδυτικών κεφαλαίων, όπως η προμήθεια και διάθεση προς ενοικίαση οπτικοακουστικών μέσων ξενάγησης σε κεντρικούς αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία μεγάλης επισκεψιμότητας (πρακτική που ακολουθείται ήδη σε ανάλογους χώρους του εξωτερικού), η παροχή πληροφοριών μέσω websites/mobile portals/social networking sites, η διοργάνωση και προώθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων και εκπαιδευτικών δράσεων στους χώρους τους, καθώς και η επιμήκυνση του ωραρίου λειτουργίας ή της λειτουργίας μόνο τις απογευματινές ώρες κατά τη θερινή περίοδο. Πρέπει επιπλέον να δοθεί μεγάλη έμφαση στην ανάδειξη των μνημείων, στη συντήρηση και καθαριότητα, στη διατήρηση της αυθεντικότητας και της παράδοσης, αλλά ταυτόχρονα και της λειτουργικότητας και της προσβασιμότητας για να λειτουργούν τα πολιτιστικά μνημεία ως επισκέψιμοι χώροι με εισιτήριο. Πρέπει επίσης να εξασφαλίζεται τιμολογιακή πολιτική με εκπτώσεις με δυνατότητα προκράτησης και αγοράς εισιτηρίων μέσω διαδικτύου.

Η περαιτέρω ανάπτυξη του συγκεκριμένου τμήματος της αγοράς απαιτεί καλύτερη οργάνωση, παρουσίαση και προβολή της υλικής και άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Για τον σκοπό αυτό θα πρέπει να αναπτυχθούν μηχανισμοί διαχείρισης και προβολής σημαντικών θεματικών πολιτιστικών εκδηλώσεων μεγάλης εμβέλειας, ιδιαίτερα κατά τις περιόδους της άνοιξης και του φθινοπώρου, που θα δώσουν έμμεση ώθηση και στον τουρισμό πόλεων (City Breaks), με έμφαση στη χρήση της τεχνολογίας στην παρουσίαση, ερμηνεία και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Για την ανάπτυξη τουρισμού κρουαζιέρας και ναυτικού τουρισμού απαιτείται η άμεση απελευθέρωση κονδυλίων για την επί της ουσίας ενεργοποίηση του άρθρου 210 του Ν. 4072/2012 που προβλέπει τον σχεδιασμό, ανάπτυξη και αναβάθμιση των λιμενικών εγκαταστάσεων, αλλά και τη δημιουργία νέων μαρίνων. Δεδομένης της μείωσης του προϋπολογισμού των επενδυτικών ταμείων εξαιτίας της ανάγκης συμμόρφωσης με τους όρους των μνημονίων, είναι πλέον απαραίτητη η χρηματοδότηση των έργων αυτών μέσω Σύμπραξης Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα αλλά και παραχωρήσεων σε

ιδιώτες. Παράλληλα, οι πολιτικές προώθησης κρουαζιέρας θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουν την προώθηση εναλλακτικών προορισμών και προορισμών ειδικού ενδιαφέροντος (πολιτιστική-ιστορική, θρησκευτική, γαστρονομική κρουαζιέρα).

Θα πρέπει να εξεταστεί η επέκταση των περιφερειακών αεροδρομίων, που θα εξυπηρετεί την ανάπτυξη του γενικού τουρισμού (δεδομένου και του αυξημένου κόστους χρήσης του Έλ. Βενιζέλος'), αλλά και την ανάπτυξη του home porting της κρουαζιέρας. Επίσης, κατά τους χειμερινούς μήνες, η μείωση του τέλους εκσυγχρονισμού και ανάπτυξης αερολιμένων και των τελών προσγείωσης, τουλάχιστον για τα αεροσκάφη που εκτελούν ναυλωμένες πτήσεις (charter), μπορεί να συμβάλει θετικά προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης του τουρισμού όλο τον χρόνο.

Συναφείς με την ανάπτυξη των μεταφορικών υποδομών είναι και η βελτίωση των αεροπορικών συνδέσεων με τις αναδυόμενες αγορές (Ρωσία, Κίνα) και τη Β. Αμερική, αλλά και η σύνταξη μιας μελέτης σχετικά με τη χρησιμότητα μιας αναδιοργάνωσης των θαλασσίων μεταφορών, σε σχέση τις τρέχουσες ανάγκες εσωτερικής και τουριστικής σύνδεσης, λαμβάνοντας υπόψη τις μεταβολές που ενδέχεται να έχουν επέλθει τα τελευταία χρόνια.

Θα πρέπει επίσης να γίνει προσπάθεια για να επιτευχθεί μια σταδιακή αναθεώρηση του κοινοτικού κεκτημένου Σένγκεν προς την κατεύθυνση της απλοποίησης των θεωρήσεων. Έχει επέλθει σχετική πρόοδος σε μεμονωμένες περιπτώσεις όπως το πιλοτικό πρόγραμμα για Τούρκους τουρίστες σε νησιά του Ανατολικού Αιγαίου αλλά και η δημιουργία Ελληνικών Κέντρων Θεωρήσεων σε πόλεις της Ρωσίας και Κίνας με τη **χορήγηση θεωρήσεων εντός 48 ωρών**. Οι καθυστερήσεις προκαλούν προβλήματα στο άνοιγμα νέων αγορών και **απαιτείται ταχύτερη έκδοση** θεωρήσεων σε νέες αγορές καθώς και αύξηση της χορήγησης θεωρήσεων πολλαπλών εισόδων. Ισχυρή καθίσταται η ανάγκη της αναβάθμισης του επιπέδου της ακαδημαϊκής τουριστικής εκπαίδευσης με μεγάλη έμφαση στις διεθνείς συνεργασίες και στις ευρωπαϊκές ανταλλαγές φοιτητών με σκοπό την πρακτική άσκηση στο εξωτερικό, καθώς και της βελτίωσης της κατάρτισης των απασχολούμενων στον τουριστικό τομέα.⁹⁹

Είναι επίσης αναγκαία η δημιουργία ενός απλού και μακροπρόθεσμα σταθερού φορολογικού συστήματος και ένας ανταγωνιστικός συντελεστής ΦΠΑ στο συνολικό τουριστικό πακέτο, στις μεταφορές και τις ακτοπολικές συνδέσεις που θα διασφαλίζει την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προορισμών. Τέλος, απαραίτητες ενέργειες για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων του κλάδου είναι η ένταξη πιστοποιήσεων ποιότητας ή επιχειρηματικής αριστείας, η δημιουργία πιστοποιημένων εμπορικών καταστημάτων στις τουριστικές περιοχές για διασφάλιση ποιότητας και προϊόντων, καθώς και η επένδυση των επαγγελματιών στην ψηφιακή στρατηγική.

⁹⁹ Σε επίπεδο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε προπτυχιακό επίπεδο, ο τουρισμός εκπροσωπείται από τις εισαγωγικές κατευθύνσεις «Διοίκησης Τουριστικών Επιχειρήσεων και Φιλοξενίας», Τμημάτων Διοίκησης Επιχειρήσεων των ΤΕΙ και τα δύο νέα Τμήματα ΤΕΙ «Διοίκησης Τουριστικών και Πολιτιστικών Μονάδων». Λοιπή εκπαίδευση: πρώην ΟΤΕΚ, ιδιωτικές σχολές.

4.6.4. Συμπεράσματα

Ο τουρισμός αποτελεί ένα ζωτικής σημασίας κεφάλαιο για την ανάκαμψη της Ελλάδας από την οικονομική κρίση, αλλά και ένα ισχυρό εργαλείο για την αλλαγή του τρόπου που προσεγγίζουμε την έννοια της ανάπτυξης της χώρας. Για αυτό τον λόγο, απαιτείται ο σχεδιασμός μια πολιτικής μεσοπρόθεσμης απόδοσης για τον τουρισμό που να έχει στόχο τη διαμόρφωση μιας νέας τουριστικής ταυτότητας. Το πλαίσιο των στρατηγικών θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από μία ολιστική προσέγγιση που θα θίγει ζητήματα όπως τον επαναπροσδιορισμό του τρόπου ανάπτυξης του τουριστικού κλάδου, την κατεύθυνση και τον τρόπο υλοποίησης των δημόσιων επενδύσεων, τη διαμόρφωση ενός φιλικού επενδυτικού περιβάλλοντος, την ανάπτυξη και μεγέθυνση της ποιοτικής τουριστικής υποδομής, την επανασχεδίαση της εικόνας της χώρας στο εξωτερικό αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες, αλλά και τη βελτίωση των **επαγγελματικών δεξιοτήτων** του τομέα.

4.7. Επικοινωνίες και πληροφορική

4.7.1. Εισαγωγή

Ο τομέας των Τεχνολογιών της Πληροφορικής και των Επικοινωνιών (ΤΠΕ) αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους και τεχνολογικά εξελισσόμενους κλάδους της οικονομικής και κοινωνικής ζωής όχι μόνο της χώρας μας αλλά και κάθε ανεπτυγμένου κράτους. Είναι δε αξιοπρόσεκτο, όπως αναφέρει η έκθεση «Μετρώντας την κοινωνία της πληροφορίας 2013», ότι έως το τέλος του 2013 θα υπάρχουν διεθνώς 6,8 δισ. συνδρομές κινητής τηλεφωνίας, σχεδόν όσοι και οι κάτοικοι του πλανήτη. Επίσης έως το τέλος του 2012, το ποσοστό του παγκόσμιου πληθυσμού που καλυπτόταν από κάποιο ευρυζωνικό τηλεπικοινωνιακό δίκτυο τρίτης γενιάς (3G), άγγιζε το 50%. Επιπλέον έως το τέλος του 2013 υπήρχαν περίπου 2 δισ. κινητές ευρυζωνικές συνδρομές. Η μέση παγκόσμια διείσδυση του 3G αναπτύσσεται με ταχύ μέσο ετήσιο ρυθμό 40% και πλέον φθάνει σχεδόν το 30% σε παγκόσμιο επίπεδο. Βέβαια η διείσδυση αυτή κυμαίνεται από 75% στις ανεπτυγμένες έως 20% στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ακόμα, έως το τέλος του 2013, υπολογίζεται ότι περίπου 2,7 δισ. άνθρωποι στη Γη χρησιμοποιούν το Ίντερνετ, πράγμα που σημαίνει ότι οι υπόλοιποι 4,4 δισ. άνθρωποι δεν θα είναι ακόμα online.

Ειδικά σε ό,τι αφορά το διαδίκτυο (Ίντερνετ) θα ήταν σημαντικό να αναφέρουμε την συνεχώς αυξανόμενη συνεισφορά και διείσδυσή του στην ελληνική οικονομία και κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, με βάση την έκθεση της BCG (Boston Consulting Group, 2012), το 80% των ελληνικών επιχειρήσεων έχει ευρυζωνική πρόσβαση. Από την άλλη πλευρά όμως, μόνο το 49% των Ελλήνων χρησιμοποιεί το διαδίκτυο και μόνο το 12% για να κάνει αγορές (ηλεκτρονικό εμπόριο). Μάλιστα στο ηλεκτρονικό εμπόριο η χώρα μας υπολείπεται σημαντικά της υπόλοιπης ΕΕ στην οποία η χρήση του διαδικτύου για σκοπούς εμπορίου φθάνει το 40%. Εν κατακλείδι, σε μακροοικονομικό επίπεδο, η

συμβολή του διαδικτύου στο ΑΕΠ της χώρας υπολογιζόταν στα 2,7 δισ. ευρώ το 2010 με προοπτική να φτάσει τα 5,6-6,5 δισ. το 2015.

Η σημασία του τομέα των ΤΠΕ είναι πολυδιάστατη μιας και επηρεάζει σημαντικά την κατανομή των συντελεστών παραγωγής σε κάθε τομέα της οικονομίας και κατ' επέκταση την παραγωγικότητα εν συνόλω. Με απλά λόγια ο συγκεκριμένος τομέας (κλάδος) δημιουργεί έντονες οικονομίες κλίμακας και για πολλούς από τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας. Μάλιστα εάν κάποιος επιθυμούσε να ομαδοποιήσει τα προϊόντα και τις υπηρεσίες του συγκεκριμένου τομέα, θα μπορούσε να τα κατατάξει ως εξής:

Τηλεπικοινωνιακές Υπηρεσίες: κυρίως Υπηρεσίες σταθερής τηλεφωνίας, Υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας, Ευρυζωνικές Υπηρεσίες (Διαδικτύου), Υπηρεσίες μισθωμένων γραμμών κ.λπ.

Υπηρεσίες Πληροφορικής: κυρίως εγκατάσταση και παρακολούθηση πληροφοριακών συστημάτων, παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών σχετικά με τους Η/Υ, επεξεργασία δεδομένων, εγκατάσταση πληροφοριακών συστημάτων κ.λπ.

Εξοπλισμός ΤΠΕ: κυρίως τηλεπικοινωνιακός εξοπλισμός (π.χ. τηλεφωνικές συσκευές, δικτυακός εξοπλισμός, μηχανές γραφείου κ.λπ.) αλλά και επισκευή Η/Υ και εξοπλισμού επικοινωνίας.

4.7.2. Η οικονομική κατάσταση του κλάδου

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζουμε τη διαχρονική πορεία της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (ΑΠΑ) στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών των ΤΠΕ.¹⁰⁰ Στον Πίνακα 4.7.1 που ακολουθεί παρατίθενται τα στοιχεία της ΑΠΑ για το χρονικό διάστημα 2005-2011. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι τα στοιχεία του κωδικού 26 αφορούν τον υποκλάδο *Παραγωγής Αγαθών ΤΠΕ*. Παρ' όλα αυτά στον υποκλάδο αυτό συμπεριλαμβάνονται και τα οπτικά προϊόντα που δεν ανήκουν όμως στην παραγωγή των ΤΠΕ. Το ίδιο ισχύει και για τους υποκλάδους 62, 63 & 95, οι οποίοι αφορούν στον κλάδο *Παροχής Υπηρεσιών ΤΠΕ*, αλλά όμως περιλαμβάνουν και κάποια τμήματα που δεν ανήκουν στην ευρύτερη κατηγορία των ΤΠΕ.

Αναλυτικότερα τώρα, σε ό,τι αφορά την πορεία της *Παραγωγής Αγαθών ΤΠΕ* (κωδ. 26: Κατασκευή Η/Υ, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων), διαπιστώνουμε ότι εμπεριέχει τη μικρότερη σχετικά συμμετοχή στη συνολική ΑΠΑ σε σχέση με τους άλλους υποκλάδους του Πίνακα 4.7.1. Επιπροσθέτως ο συγκεκριμένος υποκλάδος παρουσιάζει φθίνουσα πορεία με υψηλά διψήφια ποσοστά σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο (με εξαίρεση την περίοδο 2006/7).

Πίνακας 4.7.1α: Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (σε εκατ. ευρώ)

¹⁰⁰ Στον συγκεκριμένο κλάδο υπάρχει βεβαίως και η *Εμπορία Αγαθών & Υπηρεσιών ΤΠΕ*, η οποία αναφέρεται στον κωδικό 46 της ΕΛΣΤΑΤ (Χονδρικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών), αλλά η καταγεγραμμένη συμμετοχή της είναι πολύ περιορισμένη, γι' αυτό και δεν την παρουσιάζουμε εδώ.

Κωδ.	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
26	336	256	271	265	168	144	116
61	4.093	4.718	5.070	5.649	5.575	5.587	5.372
62-63	637	776	713	1.132	1.555	1.205	1.151
95	883	1.089	1.006	974	964	844	815

Πίνακας 4.7.1β: Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής (% μεταβολές)

Κωδ.	2005/6	2006/7	2007/8	2008/9	2009/10	2010/11	Μέσος
26	-23,81	5,86	-2,21	-36,60	-14,29	-19,44	-15,08
61	15,27	7,46	11,42	-1,31	0,22	-3,85	4,87
62-63	21,82	-8,12	58,77	37,37	-22,51	-4,48	13,81
95	23,33	-7,62	-3,18	-1,03	-12,45	-3,44	-0,73

26. Κατασκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων,
 61. Τηλεπικοινωνίες, 62-63. Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών,
 παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες. Δραστηριότητες υπηρεσιών ενημέρωσης,
 95. Επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης.

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Από την άλλη πλευρά, σε ό,τι αφορά την *Παροχή Υπηρεσιών ΤΠΕ*, τη μερίδα του λέοντος καταλαμβάνει ο υποκλάδος 61 (Τηλεπικοινωνίες). Συγκεκριμένα, η συνολική ΑΠΑ του εν λόγω υποκλάδου ξεπερνά τα 5 δισ. ευρώ το 2011. Αξιοσημείωτο επίσης είναι ότι πριν την ύφεση έχουμε μια συνεχή αύξηση της παραγόμενης ΑΠΑ. Επιπροσθέτως όμως και στην περίοδο της ύφεσης (2009-2011) ο συγκεκριμένος υποκλάδος παρουσίασε μια μικρή σχετικά πτώση (από 5,5 δισ. ευρώ το 2009 στα 5,3 δισ. ευρώ το 2011). Από την άλλη πλευρά, σε ό,τι αφορά τον υποκλάδο 62-63 (Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες, Δραστηριότητες υπηρεσιών ενημέρωσης) δεν έχουμε μια σαφή τάση. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε μια υψηλή μεταβλητότητα που δεν μας επιτρέπει να έχουμε μια ξεκάθαρη εικόνα για την πορεία του συγκεκριμένου υποκλάδου. Πάντως μπορούμε να επισημάνουμε ότι τα τελευταία καταγεγραμμένα έτη (2010 & 2011) έχουμε μια συνεχή πτώση της ΑΠΑ (-22,5% & -4,4% αντίστοιχα). Τέλος, σε ό,τι αφορά τον υποκλάδο 95 (Επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης) διαπιστώνουμε μια συνεχή πτώση της ΑΠΑ από το 2006 έως το 2011. Βέβαια δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε το γεγονός ότι τόσο ο υποκλάδος 62-63 όσο και ο υποκλάδος 95 εμπεριέχουν και τμήματα που δεν αντιστοιχούν στον τομέα των ΤΠΕ.

Απασχόληση

Στον Πίνακα 4.7.2 παρατίθενται τα στοιχεία της απασχόλησης στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών στον τομέα των ΤΠΕ, για το χρονικό διάστημα 2005-2011. Ξεκινώντας από τον τομέα *Παραγωγής Αγαθών ΤΠΕ* θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι ο υποκλάδος 26 (Κατασκευή Η/Υ, ηλεκτρονικών και οπτικών προϊόντων) είναι συγκριτικά ο μικρότερος σε αριθμό απασχολούμενων, από τους εξεταζόμενους στον Πίνακα 4.7.2.

Επίσης με εξαίρεση το έτος 2007 η πορεία της απασχόλησης του υποκλάδου είναι φθίνουσα (μέσο επίπεδο μεταβολής -11,4%), με αποτέλεσμα από τα 6,8 χιλιάδες άτομα το 2005 να βρεθούμε στα 3,2 χιλιάδες άτομα το 2011. Σε ό,τι αφορά τώρα τον τομέα *Παροχής Υπηρεσιών ΤΠΕ*, όπως και στην ΑΠΑ τη μερίδα του λέοντος καταλαμβάνει ο υποκλάδος με κωδικό 61 (Τηλεπικοινωνίες). Έτσι, με βάση τον πίνακα 4.7.2α, είναι προφανές ότι ο υποκλάδος των Τηλεπικοινωνιών αποτελεί το μεγαλύτερο τμήμα της απασχόλησης (28,3 χιλιάδες άτομα το 2011). Θα μπορούσε μάλιστα να παρατηρήσει κάποιος ότι η πορεία του επιπέδου της απασχόλησης το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα (2005-2011) δεν είχε ιδιαίτερες διακυμάνσεις παρά την ύφεση της ελληνικής οικονομίας. Συγκεκριμένα είχαμε μια μέση μεταβολή της απασχόλησης στον υποκλάδο κατά -0,05%.

Πίνακας 4.7.2α: Απασχόληση

Κωδ.	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
26	6.841	5.743	6.267	5.294	4.297	3.836	3.210
61	28.562	29.688	28.025	29.117	28.093	28.835	28.348
62-63	16.136	18.104	20.162	20.333	20.787	20.123	19.150
95	16.022	17.661	17.667	17.074	16.472	15.252	11.340

Πίνακας 4.7.2β: Απασχόληση (% μεταβολές)

Κωδ.	2005/6	2006/7	2007/8	2008/9	2009/10	2010/11	Μέσος
26	-16,05	9,12	-15,53	-18,83	-10,73	-16,32	-11,39
61	3,94	-5,60	3,90	-3,52	2,64	-1,69	-0,05
62-63	12,20	11,37	0,85	2,23	-3,19	-4,84	3,10
95	10,23	0,03	-3,36	-3,53	-7,41	-25,65	-4,95

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Τέλος, οι δύο εναπομείναντες υποκλάδοι του τομέα *Παροχής Υπηρεσιών ΤΠΕ* (κωδ. 62-63: Δραστηριότητες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς δραστηριότητες. Δραστηριότητες υπηρεσιών ενημέρωσης και κωδ. 95: Επισκευή ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης), καταγράφουν το 2005 τον ίδιο περίπου αριθμό απασχολούμενων (16 χιλιάδες άτομα περίπου) αλλά καταλήγουν το 2011 με ένα διαφορετικό επίπεδο απασχόλησης (19,1 χιλιάδες άτομα για τον υποκλάδο 62-63 και 11,3 χιλιάδες άτομα για τον υποκλάδο 95). Με απλά λόγια, η απασχόληση στον πρώτο υποκλάδο αυξήθηκε κατά 3,10%, ενώ για τον δεύτερο υποκλάδο μειώθηκε κατά -4,95% περίπου.

Το εμπορικό ισοζύγιο

Σε ό,τι αφορά το διεθνές εμπόριο της χώρας θα πρέπει να αναφέρουμε εδώ ότι αναλυτικά στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν τόσο για την *Παραγωγή Αγαθών ΤΠΕ* αλλά και

για την *Παροχή Υπηρεσιών ΤΠΕ*. Συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά την *Παραγωγή Αγαθών ΤΠΕ* τα υπάρχοντα στοιχεία αφορούν τις Τηλεπικοινωνίες και πιο συγκεκριμένα την καταγραφή παραγόμενου *Τηλεπικοινωνιακού Υλικού*. Τα στοιχεία που προέκυψαν προέρχονται από τη βάση δεδομένων COMTRADE του ΟΟΣΑ (OECD) και αφορούν την περίοδο από το 2008 έως το 2012 (βάσει της κωδικοποίησης ISIC Rev 4). Συγκεκριμένα στον Πίνακα 4.7.3α παρουσιάζεται αναλυτικά η πορεία των εξαγωγών αλλά και των εισαγωγών για τις υποκατηγορίες των *Τηλεπικοινωνιών, Μηχανημάτων ηχοληψίας και αναπαραγωγής και Τηλεπικοινωνιακού Υλικού* (SITC Rev.4 - 76) καθώς επίσης και του *Υπόλοιπου υλικού και μηχανημάτων ειδικά σχεδιασμένων για Τηλεπικοινωνίες* (SITC Rev.4 - 87477).

Με βάση τα στοιχεία του πίνακα, είναι εμφανές ότι ο υποκλάδος *Τηλεπικοινωνίες, Μηχανήματα ηχοληψίας και αναπαραγωγής και Τηλεπικοινωνιακό Υλικό* (SITC Rev.4 - 76) αποτελεί ίσως το μεγαλύτερο τμήμα εμπορίου του τομέα παραγωγής των ΤΠΕ. Στο συγκεκριμένο ισοζύγιο, μετά το ξέσπασμα της ύφεσης στην ελληνική οικονομία, διαπιστώνεται μεγάλη πτώση του ελλείμματος από τα 2,2 δισ. δολάρια το 2008 στα 870 εκατ. δολάρια το 2012. Σε ό,τι αφορά τον άλλο υποκλάδο τηλεπικοινωνιακού υλικού (*Υπόλοιπο υλικό και μηχανήματα ειδικά σχεδιασμένα για Τηλεπικοινωνίες*: SITC Rev.4 - 87477), είναι εμφανές ότι πρόκειται για ένα σχετικά μικρό υποκλάδο με βάση το εμπορικό ισοζύγιο. Και σε αυτή την περίπτωση όμως είναι εμφανές ότι έχουμε μια μείωση του ελλείμματος με μόνη διαφορά ότι αυτή ενεργοποιείται ουσιαστικά μετά το 2011. Πιο συγκεκριμένα, ενώ το έλλειμμα το 2010 έφθασε στα 65 εκατ. δολάρια, το 2012 το έλλειμμα αυτό υποχώρησε στα 4 εκατ. δολάρια περίπου.

Πίνακας 4.7.3α: Εμπόριο Προϊόντων ΤΠΕ (σε χιλ. δολ.)

Κωδ.	2008	2009	2010	2011	2012
76 (Εισαγωγές)	2.715.900	2.048.409	1.650.805	1.336.501	1.320.470
76 (Εξαγωγές)	434.503	296.204	329.596	442.877	450.177
Εξαγ. - Εισ.	-2.281.397	-1.752.205	-1.321.208	-893.623	-870.293
87477 (Εισαγωγές)	13.771	34.955	66.230	10.812	5.068
87477 (Εξαγωγές)	1.107	1.143	838	1.127	1.092
Εξαγ. - Εισ.	-12.664	-33.812	-65.391	-9.684	-3.975

Πηγή: Comtrade, UN.

Εκτός όμως από την *Παραγωγή Αγαθών ΤΠΕ* υπάρχει και ο τομέας *Παροχής Υπηρεσιών ΤΠΕ*. Έτσι στον Πίνακα 4.7.3β παρουσιάζεται η διαχρονική πορεία των εξαγωγών αλλά και των εισαγωγών τόσο στις Επικοινωνίες (το μεγαλύτερο τμήμα των οποίων αποτελούν οι Τηλεπικοινωνίες ως υπηρεσία, κωδικός: S245) αλλά και στις Υπηρεσίες Πληροφορικής (ακριβέστερα Η/Υ και Πληροφορικής, κωδικός: S262). Τα στοιχεία για τις δύο αυτές κατηγορίες προέρχονται από τη βάση δεδομένων του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (WTO) και αφορούν την περίοδο από το 2008 έως το 2012. Ο

Πίνακας 4.7.3β παρουσιάζει αναλυτικά την πορεία των εξαγωγών αλλά και των εισαγωγών για τις δύο αυτές κατηγορίες *Παροχής Υπηρεσιών ΤΠΕ*.

Πίνακας 4.7.3β: Εμπόριο Υπηρεσιών ΤΠΕ (σε χιλ. δολ.)

Κωδ.	2008	2009	2010	2011	2012
245 (Εισαγωγές)	652.081	678.411	518.710	551.132	651.197
245 (Εξαγωγές)	498.568	410.811	414.531	517.255	455.162
Εξαγ. - Εισ.	-153.513	-267.600	-104.179	-33.877	-196.035
262 (Εισαγωγές)	470.926	497.580	543.570	497.417	273.142
262 (Εξαγωγές)	355.674	401.281	472.289	493.886	438.737
Εξαγ. - Εισ.	-115.252	-96.298	-71.280	-3.530	165.594

Πηγή: World Trade Organization (WTO).

Με βάση τα αποτελέσματα του πίνακα είναι εμφανές ότι σε συνολικό επίπεδο ο τομέας *Παροχής Υπηρεσιών ΤΠΕ* δείχνει να έχει μικρότερο εμπορικό έλλειμμα σε σχέση με το αντίστοιχο έλλειμμα του τομέα της *Παραγωγής Αγαθών ΤΠΕ* (βλέπε Πίνακα 4.7.3α). Συγκεκριμένα, ο υποκλάδος των Επικοινωνιών ως υπηρεσία, που περιλαμβάνει κυρίως τις Τηλεπικοινωνιακές Υπηρεσίες (κωδικός: S245), εμφανίζει ένα έλλειμμα που προσεγγίζει τα 200 εκατ. δολάρια το 2012. Πιο αναλυτικά, δεν διαπιστώνουμε μια ξεκάθαρη πτώση των εισαγωγών λόγω κρίσης, όπως στην περίπτωση των προϊόντων της *Παραγωγής Αγαθών ΤΠΕ*, αλλά μάλλον μια παροδική πτώση το 2010 και 2011 και μια σχετική «επιστροφή» στα 650 εκατ. δολάρια περίπου το 2012. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση του υποκλάδου των υπηρεσιών Πληροφορικής (ακριβέστερα Η/Υ και Πληροφορικής, κωδικός: S262) έχουμε μια πλήρη αντιστροφή των πραγμάτων στο ισοζύγιο. Συγκεκριμένα παρατηρείται όχι μόνο η διαχρονική εξάλειψη του εμπορικού ελλείμματος αλλά και η ύπαρξη πλεονάσματος το 2012 (165,5 εκατ. δολαρίων).

4.7.3. Προοπτικές ανάπτυξης του κλάδου

Όπως παρουσιάζει η έκθεση «Μετρώνοντας την κοινωνία της πληροφορίας 2013», μεταξύ 2007-2011 τα παγκόσμια τηλεπικοινωνιακά έσοδα αυξήθηκαν κατά 12%, φθάνοντας τα 1,8 τρισεκατομμύρια δολάρια ή ποσοστό 2,6% του παγκόσμιου ΑΕΠ, αν και η οικονομική κρίση έβαλε «φρένο» στον τηλεπικοινωνιακό τζίρο στις ανεπτυγμένες χώρες. Στο τέλος του 2013 αναμένεται ότι σχεδόν το 40% του παγκόσμιου πληθυσμού θα βρίσκεται διασυνδεδεμένο online στο διαδίκτυο. Το ποσοστό των νοικοκυριών με πρόσβαση στο διαδίκτυο κυμαίνεται από σχεδόν 80% του συνόλου στις ανεπτυγμένες χώρες σε 28% στις αναπτυσσόμενες. Περίπου 1,1 δισ. νοικοκυριά στον πλανήτη δεν έχουν ακόμα συνδεθεί στο Ίντερνετ, το 90% των οποίων βρίσκονται στις φτωχότερες χώρες.

Επιπλέον οι τιμές των σταθερών ευρυζωνικών συνδέσεων εμφανίζουν μείωση διεθνώς, της τάξης του 82% κατά την τελευταία τετραετία. Η μέση τιμή το 2012 ήταν 19,5 δολάρια ανά Mbit ανά δευτερόλεπτο, σχεδόν το ένα τέταρτο σε σχέση με το 2008. Η

Ελλάδα εμφανίζεται η 27η φθηνότερη χώρα διεθνώς, στο ίδιο επίπεδο τιμών (ως ποσοστό του ΑΕΠ ανά κεφαλή) με τη Γερμανία. Στο τέλος του 2012 σχεδόν το 80% των νοικοκυριών στη Γη είχαν τηλεόραση, έναντι 41% που είχαν ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Με βάση τις παραπάνω συνοπτικές καταγραφές και διεθνείς τάσεις του κλάδου, αλλά και λόγω του υπάρχοντος ανταγωνισμού και των συνεχών τεχνολογικών καινοτομιών, οι προοπτικές στη χώρα μας (αλλά και διεθνώς) για τις εταιρείες κινητής τηλεφωνίας είναι σε σύντομο χρονικό διάστημα να μειώσουν τη χρέωση για υπηρεσίες φωνητικής κλήσης στα επίπεδα χρέωσης της σταθερής τηλεφωνίας (η οποία και αυτή παρουσιάζει τάσεις συνεχούς μείωσης) προκειμένου να προσεγγίσουν νέους πελάτες, ενώ ταυτόχρονα θα προσφέρουν προστιθέμενες υπηρεσίες 4^{ης} γενιάς. Απαραίτητη προϋπόθεση για αυτό αποτελεί η δημιουργία ενός πυκνότερου και αναβαθμισμένου δικτύου κεραιών, το οποίο σημαίνει αυτομάτως νέες επενδύσεις. Η ικανότητά των εταιρειών τηλεπικοινωνίας και πληροφορικής να λειτουργήσουν αποτελεσματικά και να συμπίεσουν την κοστολογική τους βάση είναι κρίσιμη για τη μελλοντική εικόνα του κλάδου στην χώρα μας, ενώ οι συνθήκες είναι προφανώς ευνοϊκές για επιχειρηματικές κινήσεις, εξαγορές ή συγχωνεύσεις, που θα ευνοήσουν τον στόχο αυτό και θα δημιουργήσουν μεγαλύτερες ενότητες πελατειακής βάσης.

Το άμεσο μέλλον των τηλεπικοινωνιών αλλά και της πληροφορικής στη χώρα μας δεν πρόκειται να διαφοροποιηθεί από την πορεία των πραγμάτων στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες. Έτσι μπορούμε εδώ να επισημάνουμε ότι, με εξαίρεση πιθανώς τον χώρο του εξοπλισμού του τομέα των ΤΠΕ, στον ευρύτερο χώρο της Πληροφορικής και των Τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών αναμένεται σταδιακή αύξηση του αριθμού των παρόχων ποικίλων τηλεπικοινωνιακών υπηρεσιών αλλά και απουσία διαχωριστικών ορίων μεταξύ των επιμέρους κλάδων της αγοράς. Η δυνατότητα αυτών των παρόχων να προσφέρουν ολοκληρωμένες πλέον υπηρεσίες στην αγορά έχει ενισχύσει τον ανταγωνισμό και έτσι ο καταναλωτής/χρήστης βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος απολαμβάνοντας (Περαντώνης, 2011):

- α. αυξημένες επιλογές παροχών,
- β. προσφορά νέων σύγχρονων υπηρεσιών (π.χ. Mobile marketing, υπηρεσίες τηλεμετρίας, υπηρεσίες πληρωμών κ.λπ.),
- γ. βελτιωμένη ποιότητα νέων και παλαιών υπηρεσιών,
- δ. συνεχώς μειούμενες τιμές.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση δεν μπορούμε στο άμεσο μέλλον να αποκλείσουμε την περαιτέρω σύγκλιση υπηρεσιών σταθερής και κινητής τηλεφωνίας και broadband σε όλα τα επίπεδα (όχι μόνο σε επίπεδο υπηρεσιών αλλά και δικτύων και συσκευών). Μια τέτοια εξέλιξη μπορεί να γίνει πιο γρήγορα υλοποιήσιμη μέσω περαιτέρω συμμαχιών, εξαγορών και συγχωνεύσεων. Παρ' όλα αυτά οι συνεχείς τεχνολογικές καινοτομίες επιτρέπουν σε μικρές εταιρείες πληροφορικής και τηλεπικοινωνιών να επιδοθούν με σχετικά όχι υψηλές επενδύσεις στη δημιουργία νέων υπηρεσιών και προϊόντων τις

οποίες μπορούν εν συνεχεία είτε να υπενοικιάσουν είτε να μεταπωλήσουν στους μεγάλους παρόχους. Έτσι λόγω και της ύπαρξης υψηλής τεχνολογικής εξειδίκευσης προσωπικού στην χώρα μας, είναι δυνατή η δημιουργία τέτοιων ΜΜΕ στο χώρο της πληροφορικής και των Τηλεπικοινωνιών που μπορούν να παίξουν δυναμικό ρόλο στην ελληνική οικονομία στα πλαίσια του Οράματος 2020.

Σε ό,τι αφορά τον χώρο του διαδικτύου, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ ότι σύμφωνα με την έκθεση της BCG (Boston Consulting Group, 2012), η χώρα μας υστερεί στο ηλεκτρονικό εμπόριο το οποίο, όπως προαναφέραμε, υπολείπεται σημαντικά της υπόλοιπης Ευρώπης όπου η εμπορική χρήση του διαδικτύου φθάνει το 40%. Συγκεκριμένα σχετικά λίγες επιχειρήσεις εμπιστεύονται και αποδέχονται τις on line πληρωμές, διεξάγουν ηλεκτρονικό εμπόριο B2B με τους προμηθευτές και τους πελάτες τους, προχωρούν σε διαδικτυακή διαφήμιση ή μοιράζονται ηλεκτρονικά ευαίσθητες εταιρικές πληροφορίες με τους συνεργάτες τους. Η επιτάχυνση της χρήσης του διαδικτύου στον χώρο των επιχειρήσεων σύμφωνα με την BCG αναμένεται να αυξήσει την παραγωγικότητά τους από 10% έως και 20% είτε μέσω της μείωσης του κόστους των συναλλαγών τους είτε μέσω της επιτάχυνσης και απλούστευσης των διαδικασιών τους. Μια τέτοια εξέλιξη θα μπορούσε δυνητικά να ανεβάσει τη συμβολή του διαδικτύου στο ΑΕΠ της χώρας έως και στα 6,5 δισ. ευρώ το 2015 (BCG, 2012).

4.7.4. Στοχεύσεις-Προτάσεις πολιτικής

- Οι τηλεπικοινωνίες και η πληροφορική, λόγω του ειδικού τους ρόλου, αποτελούν κλάδο που οδηγεί τις εξελίξεις, διαμορφώνει όραμα οικονομικής ανάπτυξης και μεταδίδει μήνυμα σε εγχώριους και ξένους επενδυτές. Επειδή μάλιστα δημιουργεί έντονες οικονομίες κλίμακας για πολλούς από τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας θα πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερος από μέρους της Πολιτείας.
- Περαιτέρω ενδυνάμωση της ανεξαρτησίας της Εθνικής Επιτροπής Ταχυδρομείων και Τηλεπικοινωνιών (ΕΕΤΤ) σε θέματα ρύθμισης της αγοράς και προώσπισης του ανταγωνισμού κρίνεται αναγκαία. Συγκεκριμένα, η ΕΕΤΤ θα πρέπει να ενισχυθεί με όσο το δυνατόν πιο ειδικευμένο (τεχνολογικά και νομικά) προσωπικό, μιας και οι συνεχείς και ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις το επιβάλλουν.
- Όπως επισημάνθηκε παραπάνω, η πορεία της συγκεκριμένης αγοράς είναι και θα συνεχίσει να είναι σύνθετη στο άμεσο μέλλον. Πιο συγκεκριμένα, η δυνατότητα διείσδυσης διαφορετικά κατηγοριοποιημένων επιχειρήσεων στις περισσότερες αγορές του χώρου αναμένεται να εντείνει τον ανταγωνισμό. Ταυτόχρονα όμως οι ραγδαίες εξελίξεις στις τεχνολογίες του χώρου επιτρέπει τη δημιουργία νέων αναγκών, οι οποίες με τη σειρά τους γεννούν νέα προϊόντα και ως εκ τούτου νέες δυναμικές μικρομεσαίες εταιρείες. Για παράδειγμα, παλαιότερα οι μεγάλες εταιρείες κινητής τηλεφωνίας δεν είχαν εξαρχής προβλέψει την τεράστια απήχηση που θα είχαν τα σύντομα μηνύματα (sms) και αιφνιδιάστηκαν από την καινούρια αγορά που αναδύθηκε. Κατ' επέκταση η στρατηγική του Οράματος 2020 στη συγκεκριμένη

αγορά θα πρέπει να έχει ως στόχο τους νέους κυρίως, οι οποίοι τείνουν γρηγορότερα από τους άλλους να υιοθετούν νέες τεχνολογίες (συνέβη παλαιότερα και με την κινητή τηλεφωνία και με το διαδίκτυο). Ο προσανατολισμός λοιπόν θα μπορούσε να είναι: ενίσχυση από μέρος του κράτους και των τραπεζών νέων τέτοιων ΜΜΕ εταιρειών που δημιουργούνται από νέους επιστήμονες οι οποίοι και μπορούν να προτείνουν πρωτότυπες ιδέες στον χώρο.

- Η περαιτέρω διείσδυση της πληροφορικής (και ιδιαίτερα του διαδικτύου) μπορεί να βοηθήσει αποφασιστικά στην αύξηση της παραγωγικότητας σε μια σειρά από επιστημονικούς χώρους όπως, για παράδειγμα, η τηλε-εκπαίδευση και η τηλε-ιατρική. Ένας επιπρόσθετος επιθυμητός στόχος, μέσω της πληροφορικής, μπορεί να θεωρηθεί και ο περαιτέρω εκσυγχρονισμός του δημόσιου τομέα. Συγκεκριμένα, η ευρεία εφαρμογή της μπορεί να έχει θετική επίδραση στη βελτίωση για μια σειρά από συστήματα του Δημοσίου όπως: προμήθειες, διαδικασίες εξαγωγών, διαχείρισης δικτύων, υποδομών και φυσικών πόρων, δημόσιας ασφάλειας και προστασίας, δικαιοσύνης και φορολογίας, παρακολούθησης τεχνικών έργων, προβολής πολιτισμού κ.ά.

4.7.5. Συμπεράσματα

Η πορεία του κλάδου των τηλεπικοινωνιών και της πληροφορικής στη χώρα μας είναι μια σύνθετη διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε τη συνεχή προσφορά νέων πακέτων υπηρεσιών σε ανταγωνιστικές και συνεχώς μειούμενες τιμές αλλά και τη δημιουργία νέων καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών. Έχουμε δηλαδή έναν κλάδο σε διαδικασία συνεχούς εξέλιξης και απελευθέρωσης. Ως εκ τούτου σκοπός και στρατηγική της Πολιτείας θα πρέπει να είναι:

- Η αυστηρή και συνεχής παρακολούθηση, μέσω των ρυθμιστικών αρχών, τόσο της απελευθέρωσης του κλάδου όσο και των πιθανών επερχόμενων συμμαχιών- εξαγορών-συγχωνεύσεων των μεγάλων παρόχων (εταιρειών τηλεπικοινωνιών και της πληροφορικής) για λόγους βιωσιμότητας στο άμεσο μέλλον.
- Η χρηματοδοτική ενίσχυση (για την πραγματοποίηση των αναγκαίων επενδύσεων σε επίπεδο τουλάχιστον του τεχνολογικού εξοπλισμού) των παλαιών αλλά και των νεοεισερχόμενων ΜΜΕ του κλάδου. Οι εταιρείες αυτές μπορούν να αναλάβουν, μέσω των καινοτομιών που επιβάλλει η ταχύτατη τεχνολογική εξέλιξη, την αύξηση της προστιθέμενης αξίας (ικανοποιώντας τις συνεχώς εξελισσόμενες ανάγκες στον χώρο) αλλά και της απασχόλησης στον κλάδο.
- Η διευκόλυνση και ενίσχυση νέων αγορών του ηλεκτρονικού επιχειρείν αλλά και των ΜΜΕ που δραστηριοποιούνται δυναμικά σε αυτές και βρίσκονται σε αρχικό στάδιο ανάπτυξης.

4.8. Στρατηγική για τις εξαγωγές σε επίπεδο κλάδων και χωρών

Έναν από τους κεντρικούς στόχους για την ελληνική οικονομία τα επόμενα χρόνια, αποτελεί αφενός η επίτευξη μίας υγιέστερης ισορροπίας μεταξύ εξαγωγών και εισαγωγών στον τομέα των αγαθών, και αφετέρου η καλύτερη αξιοποίηση των εγχώριων πλεονεκτημάτων τόσο στα αγαθά όσο και στις υπηρεσίες. Με την επίτευξη μίας αξιόλογης και συνεχούς ανόδου των εξαγωγών, τα οφέλη που θα προκύψουν για την ελληνική οικονομία θα είναι πολλαπλά και κρίσιμα για την επιστροφή σε υγιείς και βιώσιμους ρυθμούς ανάπτυξης. Σε μία εποχή όπου η οικονομική μεγέθυνση εκ των πραγμάτων δεν θα βασίζεται κυρίως στην εγχώρια ιδιωτική και δημόσια κατανάλωση, οι εξαγωγές καλούνται να αναλάβουν αυξημένο ρόλο στην αναπτυξιακή προσπάθεια, διευρύνοντας σημαντικά τη συνεισφορά τους στο ΑΕΠ και την απασχόληση. Επιπλέον, οι εξαγωγές καλούνται να συμβάλλουν στην αποκατάσταση της ισορροπίας στο εξωτερικό ισοζύγιο, και εν συνεχεία στη διατήρηση της ισορροπίας αυτής όταν η οικονομική άνοδος θα επιδρά ενισχυτικά στις εισαγωγές.

Σε μία πρώτη προσέγγιση, οι στρατηγικές προτεραιότητες της Ελλάδας για την ανάπτυξη των εξαγωγών φαίνεται να εμπίπτουν σε τρεις βασικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά στην αξιοποίηση των τάσεων και ευκαιριών στη διεθνή αγορά. Ο δεύτερος άξονας σχετίζεται με την αξιοποίηση υφιστάμενων και τη δημιουργία νέων εθνικών πλεονεκτημάτων. Ο τελευταίος άξονας εμπεριέχει την άρση εμποδίων και την υπέρβαση περιορισμών στην εξαγωγική δραστηριότητα. Στην ανάλυση που ακολουθεί, διακρίνονται κάποιες πρώτες επιμέρους προτεραιότητες για τους τρεις αυτούς άξονες.

4.8.1. Άξονας Α': Αξιοποίηση των τάσεων και ευκαιριών στη διεθνή αγορά

Η αναγνώριση και αξιοποίηση των ευκαιριών στην αγορά απόκεινται κατά πρώτο λόγο στον επιχειρηματικό κόσμο. Εντούτοις, όταν αναφέρεται κανείς στη δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων εκτός συνόρων, τότε οι δυνατότητες που παρουσιάζονται μπορεί είτε να μην είναι εύκολα διακριτές από τους εγχώριους επιχειρηματίες (ιδιαίτερα τους νέους και εκείνους με μικρό μέγεθος δραστηριοτήτων ή έλλειψη εξαγωγικής εμπειρίας) είτε να μην είναι εύκολα εκμεταλλεύσιμες λόγω εμποδίων που δεν είναι εύκολο να υπερνικηθούν χωρίς τη συνδρομή του κράτους (π.χ. γραφειοκρατία, δασμοί, μη δασμολογικά εμπόδια). Στο πλαίσιο αυτό, ο προσδιορισμός αγορών προτεραιότητας για τις εξαγωγές στη βάση των διεθνών τάσεων και προοπτικών μπορεί να εξυπηρετήσει σημαντικά την εξαγωγική προσπάθεια, συμβάλλοντας στον ορθό προσανατολισμό και συντονισμό των επιχειρηματικών κινήσεων και επιτρέποντας στην πολιτεία να ιεραρχήσει και να προωθήσει τις σχετικές βοηθητικές ενέργειες.

Διεθνείς τάσεις και στόχευση σε επίπεδο χωρών

Ο ρυθμός ανάπτυξης των εξαγωγών της Ελλάδας στα επόμενα χρόνια θα επηρεαστεί σημαντικά από την εξωτερική ζήτηση για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες της. Συνεπώς, όσο περισσότερο η χώρα εστιάζει την εξαγωγική της δραστηριότητα σε ταχέως αναπτυσσόμενες αγορές, τόσο καλύτερες θα τείνουν να είναι και οι επιδόσεις της στη διεύρυνση των εξαγωγών της.

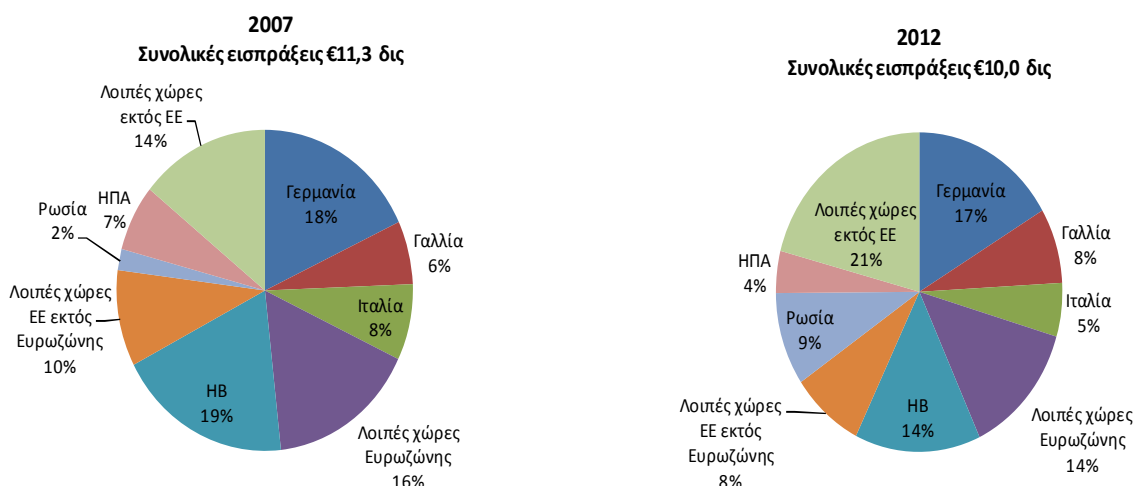
Η σύγκριση μεταξύ του εξαγωγικού προσανατολισμού της Ελλάδας και των προοπτικών εξέλιξης του ΑΕΠ ανά χώρα, διεθνώς, καταδεικνύει έναν αρκετά υψηλό βαθμό προσανατολισμού των ελληνικών εξαγωγών προς αγορές με μέτριες ή και περιορισμένες προοπτικές ανάπτυξης σε μεσοχρόνιο ορίζοντα. Ειδικότερα, σύμφωνα με στοιχεία εξωτερικού εμπορίου του Υπουργείου Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, η Ευρώπη (ΕΕ και λοιπές χώρες συμπεριλαμβανομένων των βαλκανικών) απορρόφησε το 66,3% των εξαγωγών αγαθών της Ελλάδας κατά το έτος 2012 (Πίνακας 4.8.1), παρά τη μείωση που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια στο ποσοστό αυτό.

Παρομοίως, σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, η αναλογία των εξαγωγών τουριστικών υπηρεσιών της Ελλάδας που αφορά σε κατοίκους χωρών της ΕΕ ανήλθε στο 65,5% το 2012, παρά την αντίστοιχη μείωση που παρατηρήθηκε στο πρόσφατο παρελθόν (Διάγραμμα 4.8.1).

Πίνακας 4.8.1: Μερίδια επιλεγμένων χωρών στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας και εκτιμώμενοι μέσοι ετήσιοι ρυθμοί ανάπτυξης του ΑΕΠ στις χώρες αυτές

	Αξία εξαγωγών της Ελλάδας (δισ. €, σταθ. τιμές 2005)		Μερίδιο στις εξαγωγές αγαθών της Ελλάδας (%)		Εκτιμώμενος Ρυθμός Ανάπτυξης (%)	
	2008	2012	2008	2012	2012-17	2018-30
Ευρώπη (ΕΕ & λοιπές χώρες)	16,5	18,3	77,5	66,3		
Ευρωζώνη	8,5	8,0	39,9	29,0	1,4	1,7
Ιταλία	2,1	2,1	11,7	7,8	0,2	0,7
Γερμανία	1,9	1,7	10,7	6,4	1,6	1,2
Γαλλία	0,7	0,7	3,8	2,4	1,8	2,1
ΗΠΑ	0,9	1,0	4,9	3,8	2,1	2,4
ΗΒ	0,9	0,9	4,8	3,1	1,6	2,2
Τουρκία	0,6	3,0	3,5	10,8	5,2	4,1
Ρωσία	0,4	0,5	2,3	1,7	3,6	2,7
Κίνα	0,4	0,4	0,6	1,3	8,9	5,5
Ινδία	0,4	0,1	0,2	0,2	7,2	6,5
Βραζιλία	0,4	0,1	0,2	0,2	4,4	3,9
Κόσμος	22,4	21,5	100	100	3,4	3,3

Πηγές: ΕΛ.ΣΤΑΤ., Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας, Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων. Οι εκτιμήσεις για τους ρυθμούς ανάπτυξης προέρχονται από το OECD Economic Outlook 2012/1.

Διάγραμμα 4.8.1: Κατανομή ταξιδιωτικών εισπράξεων της Ελλάδας (τρέχουσες τιμές)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Αν και ο έντονος προσανατολισμός των ελληνικών εξαγωγών προς την Ευρώπη εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από τις στενές εμπορικές σχέσεις που έχει αναπτύξει διαχρονικά η χώρα με τους εταίρους και γείτονές της στην ευρωπαϊκή ήπειρο, εντούτοις δεν επαρκεί για την επίτευξη των στόχων της Ελλάδας στον τομέα των εξαγωγών. Όπως προκύπτει από πρόσφατες εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ (OECD, 2012) και του ΔΝΤ (IMF, 2013), η πλειονότητα των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα καταγράψει τόσο βραχυχρόνια όσο και μακροχρόνια χαμηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης σε σχέση με τον μέσο όρο της διεθνούς οικονομίας. Επομένως από τις εξαγωγές προς στις ώριμες ευρωπαϊκές οικονομίες και μόνον είναι σε γενικές γραμμές δύσκολο να προκύψουν τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα στο πεδίο των εξαγωγών διαχρονικά, αν και εξυπακούεται ότι θα πρέπει να επιδιωχθεί η διακράτηση των υφιστάμενων μεριδίων της Ελλάδας στις εν λόγω οικονομίες.

Στον αντίποδα των προοπτικών για τις εξαγωγές προς τις χώρες της Ευρώπης, μεγάλες εξαγωγικές δυνατότητες είναι δυνατόν να προκύψουν για την Ελλάδα από τη στόχευση και αξιοποίηση των ευκαιριών στις ταχέως αναπτυσσόμενες οικονομίες του πλανήτη. Με βάση τις πρόσφατες εξελίξεις αλλά και τις διαθέσιμες εκτιμήσεις για την πορεία του παγκόσμιου ΑΕΠ σε βάθος χρόνου, στις οικονομίες αυτές περιλαμβάνονται οι πέντε κορυφαίες αναδυόμενες χώρες, γνωστές ως BRICS (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα, Νότιος Αφρική), αλλά και άλλες σημαντικές αναδυόμενες δυνάμεις στα Βαλκάνια, την Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική (Τουρκία, Νιγηρία, Ινδονησία, Βιετνάμ, Μεξικό κ.ά.).¹⁰¹

Σύμφωνα με τα παραπάνω, σε επίπεδο χωρών βασικές προτεραιότητες για τις εξαγωγές της Ελλάδας στα επόμενα χρόνια φαίνεται να αποτελούν η διεύρυνση στις χώρες BRICS

¹⁰¹ Εκτός των εκθέσεων των ΟΟΣΑ και IMF, βλέπε επίσης την έκθεση της PWC (2013).

και σε άλλες αναδυόμενες αγορές, και η διακράτηση των μεριδίων στις ώριμες ευρωπαϊκές και άλλες αγορές.

Σημειώνεται ότι η δεύτερη προτεραιότητα είναι κρίσιμης σημασίας, καθώς θα διασφαλίσει ότι τα όποια κέρδη από την επέκταση σε νέες αγορές δεν θα ακυρωθούν από απώλειες στις υφιστάμενες.

Ευκαιρίες και προτεραιότητες στις BRICS

Ενώ το μερίδιο των εξαγωγών αγαθών της χώρας που κατευθύνεται προς τις BRICS παραμένει χαμηλό (συνολικά 3,6% το 2012), η προσδοκώμενη ταχεία ανάπτυξη των χωρών αυτών στον άμεσο αλλά και τον απώτερο ορίζοντα και η συνεχής διεύρυνση των εισαγωγών τους συνεπάγονται σημαντικές ευκαιρίες για τις ελληνικές επιχειρήσεις αγαθών. Επιπλέον, σημαντικά είναι και τα περιθώρια αύξησης των εξαγωγών υπηρεσιών προς τις χώρες αυτές, με την ταχύτατη άνοδο των ταξιδιωτικών εισπράξεων από κατοίκους της Ρωσίας να προϊδεάζει για τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την αξιοποίηση της αυξανόμενης ζήτησης των χωρών BRICS για υπηρεσίες.

Γενικά, στις χώρες BRICS η οικονομική ανάπτυξη, η συνεπαγόμενη αύξηση των εισοδημάτων των καταναλωτών, η διεύρυνση της μεσαίας τάξης, η αστικοποίηση και η συνεχής ανάπτυξη των υποδομών (Ο' Neill, 2012) θα αυξήσουν τη ζήτηση για εισαγόμενα προϊόντα και υπηρεσίες προς κατευθύνσεις που θα προσφέρουν προσβάσιμες ευκαιρίες στις ελληνικές επιχειρήσεις. Στην ερχόμενη δεκαετία η αξία της καταναλωτικής δαπάνης των BRICS προβλέπεται να αυξηθεί κατά 13,5% (CBI, 2012) ετησίως κατά μέσον όρο, με τη συνολική κατανάλωση Κίνας και Ινδίας μόνον να βαδίζει σύμφωνα με εκτιμήσεις προς τα 10 τρις δολάρια ετησίως μέχρι το 2020 (64 τρις δολάρια αθροιστικά για την περίοδο 2010-2020) (Silverstein et al., 2012· Φίλιππας, 2013). Καθώς το βιοτικό επίπεδο στις χώρες BRICS θα αυξάνεται, η ζήτηση αυτή θα διοχετεύεται ολοένα και περισσότερο προς καταναλωτικά αγαθά και υπηρεσίες που μέχρι πρόσφατα αφορούσαν κυρίως τους καταναλωτές πιο ώριμων αγορών. Σε κάποια από αυτά τα αγαθά και τις υπηρεσίες (όπως ενδεικτικά στο ελαιόλαδο, το κρασί, διάφορα τρόφιμα, γουναρικά, καλλυντικά, ενδύματα και αξεσουάρ, τουριστικές υπηρεσίες), η Ελλάδα έχει ήδη σημαντικά πλεονεκτήματα που μπορεί να αξιοποιήσει προς όφελος των εξαγωγών της.

Παράλληλα με την αυξανόμενη κατανάλωση, η οικονομική ανάπτυξη στις χώρες BRICS συνεπάγεται μεγάλες επενδύσεις και ανάγκες για εκτεταμένα έργα υποδομής, καθώς και διευρυνόμενες ανάγκες για ενδιάμεσα προϊόντα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία. Η Ελλάδα δραστηριοποιείται στην παραγωγή ορυκτών και βιομηχανικών προϊόντων που μπορούν να διοχετευθούν προς στις χώρες BRICS για την ικανοποίηση αναγκών τους, ενώ στον τομέα των υπηρεσιών διαθέτει επίσης έναν κατασκευαστικό τομέα με εμπειρία και διευρυνόμενη διεθνή παρουσία.

Μεταξύ των χωρών BRICS, εκείνες που φαίνεται παρουσιάζουν τις πιο άμεσες και προσβάσιμες για την Ελλάδα ευκαιρίες εξαγωγών είναι η Ρωσία και η Κίνα. Οι λόγοι είναι εν μέρει ιστορικοί, πολιτισμικοί και γεωπολιτικοί, αλλά συνδέονται και με την ύπαρξη στις χώρες αυτές μίας σημαντικού μεγέθους ανερχόμενης μεγαλοαστικής τάξης, η οποία

αναζητά επώνυμα ποιοτικά εισαγόμενα καταναλωτικά προϊόντα και επιθυμεί διακοπές σε τουριστικούς προορισμούς στο εξωτερικό. Στην περίπτωση της Ρωσίας, η Ελλάδα έχει ήδη σημειώσει σημαντική πρόοδο στον τομέα της προσέλκυσης τουριστών (βλέπε Διάγραμμα 4.8.1). Επιπλέον, τα τελευταία έτη παρατηρούνται θετικές εξελίξεις και ως προς τις εξαγωγές αγαθών προς τη Ρωσία, εν μέρει διότι η αύξηση του τουριστικού ρεύματος προς την Ελλάδα έχει ως αποτέλεσμα την άμεση επαφή των Ρώσων με ελληνικά προϊόντα τα οποία αργότερα αναζητούν στη χώρα τους (π.χ. ελαιόλαδο, φρούτα, ποτά). Στην περίπτωση της Κίνας, οι μεγάλες υπάρχουσες εξαγωγικές δυνατότητες παραμένουν κατά βάση αναξιοποίητες, αλλά η ήδη σημαντική οικονομική συνεργασία των δύο χωρών σε άλλα επίπεδα (ναυτιλία, λιμάνια), σε συνδυασμό με την καλή δημόσια εικόνα της Ελλάδας στην Κίνα, έχουν προλειάνει το έδαφος για θετικές εξελίξεις στο μέλλον.

Ευκαιρίες και προτεραιότητες σε άλλες αναδυόμενες οικονομίες

Εκτός των χωρών BRICS, σημαντική αναμένεται να είναι και η δυναμική ανάπτυξης του ΑΕΠ, των εισοδημάτων και της κατανάλωσης σε αρκετές ακόμα αναδυόμενες οικονομίες. Από τις οικονομίες αυτές, έχουν ήδη αναπτυχθεί στενές εμπορικές σχέσεις με την Τουρκία, η οποία μάλιστα αναδείχθηκε το 2012 πρώτη μεταξύ των σημαντικότερων εξαγωγικών προορισμών της Ελλάδας στον τομέα των αγαθών.¹⁰² Παράλληλα, μεγάλη αύξηση την τελευταία διετία και υψηλά μερίδια στις εξαγωγές της Ελλάδας καταγράφουν συνολικά και οι χώρες των Βαλκανίων. Επιπλέον, αξιοσημείωτη και ανοδική είναι και η εξαγωγική δραστηριότητα προς την Αίγυπτο και την Αλγερία. Από την άλλη πλευρά, σε πολύ χαμηλά επίπεδα κινούνται οι εξαγωγές της Ελλάδας προς άλλες, σημαντικές αναδυόμενες οικονομίες, οι οποίες μάλιστα αναμένεται να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο διεθνές ΑΕΠ και εμπόριο μακροχρόνια (Νιγηρία, Μεξικό, Ινδονησία, Βιετνάμ κλπ.).

Με βάση τις προοπτικές των αναδυόμενων χωρών και την μέχρι σήμερα δραστηριοποίηση των ελληνικών εξαγωγικών επιχειρήσεων σε αυτές, οι προτεραιότητες που εντοπίζονται σε πιο άμεσο ορίζοντα αφορούν στη διεύρυνση της εμπορικής παρουσίας της Ελλάδας στην Τουρκία και τα Βαλκάνια. Σε μεσο-μακροχρόνιο ορίζοντα, όμως, είναι σκόπιμο να επιδιωχθεί η διεύρυνση της χώρας και σε άλλες αναδυόμενες οικονομίες, όπως η Νιγηρία και η Ινδονησία, εντοπίζοντας τις αγορές από τις οποίες πηγάζουν ευκαιρίες για την Ελλάδα βάσει των συγκριτικών της πλεονεκτημάτων.

Προτεραιότητες στις ώριμες αγορές

Η Γερμανία, η Ιταλία, η Γαλλία, το ΗΒ και οι ΗΠΑ αποτελούν ώριμες αγορές με σημαντικά μερίδια στις εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας διαχρονικά. Στις αγορές αυτές, οι κανόνες εμπορικής συναλλαγής είναι γνωστοί και ελεγχόμενοι, και οι κίνδυνοι είναι περιορισμένοι συγκριτικά με τις αναδυόμενες οικονομίες. Από την άλλη πλευρά, οι αγορές αυτές χαρακτηρίζονται από έντονο ανταγωνισμό, ο οποίος δεν επιτρέπει τον εφησυχασμό αλλά αντιθέτως απαιτεί συνεχή βελτίωση της ποιότητας και καινοτομίας εκ μέρους των Ελλήνων εξαγωγέων.

¹⁰² Η μεγάλη άνοδος των εξαγωγών της Ελλάδας προς την Τουρκία τα τελευταία χρόνια αφορά στο μεγαλύτερο μέρος τον κλάδο των προϊόντων πετρελαίου.

Προτεραιότητα για την Ελλάδα, όσον αφορά τις ώριμες αγορές, είναι λογικό να αποτελεί η διατήρηση των υφιστάμενων μεριδίων αγοράς, ώστε να διατηρήσει η χώρα τη σημερινή κρίσιμη μάζα εξαγωγών προς τις εν λόγω χώρες και να επωφεληθεί αναλογικά από τη μελλοντική τους ανάπτυξη. Πέραν της συνολικής αυτής προτεραιότητας, η λεπτομερέστερη ανάλυση των αγορών στις εν λόγω χώρες μπορεί να υποδείξει και συγκεκριμένες ευκαιρίες ανάπτυξης των εξαγωγών. Παράδειγμα τέτοιας ευκαιρίας αποτελεί η αξιοποίηση της σημαντικής παρουσίας της ελληνικής ομογένειας τόσο στις ΗΠΑ, όσο και στη Γερμανία και το ΗΒ. Η ομογένεια αποτελεί δυνητική αγορά επέκτασης για τους Έλληνες εξαγωγείς, η οποία δεν έχει αξιοποιηθεί μέχρι στιγμής επαρκώς.

4.8.2. Άξονας Β': Αξιοποίηση υφιστάμενων και δημιουργία νέων εθνικών πλεονεκτημάτων

Σε επίπεδο κλάδων και επιμέρους προϊόντων, η προσπάθεια ανάπτυξης των εξαγωγών της Ελλάδας είναι λογικό να στηριχθεί κατά πρώτη προτεραιότητα στις δραστηριότητες εκείνες που εμφανίζουν ήδη συγκριτικό πλεονέκτημα. Σε δεύτερο επίπεδο βεβαίως, και δεδομένης και της ανάγκης δραστηριοποίησης σε νέες αγορές, ζητούμενο για τη χώρα αποτελεί και η ανάπτυξη νέων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, με τη χρήση πόρων και δυνατοτήτων που δεν έχουν μέχρι σήμερα αξιοποιηθεί επαρκώς.

Συγκριτικά πλεονεκτήματα και προτεραιότητες στον τομέα των αγαθών

Στην παρούσα πρώτη προσέγγιση, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Ελλάδος αποτιμώνται κατ' αρχάς για τον τομέα των αγαθών. Η μεθοδολογία που χρησιμοποιείται για την εν λόγω αποτίμηση στηρίζεται στον υπολογισμό τριών ευρέως χρησιμοποιούμενων στη βιβλιογραφία δεικτών διεθνούς ανταγωνιστικότητας, δηλαδή των δεικτών Balassa, Vollrath και Έντασης Εμπορίου. Για την περίπτωση συγκρίσεων μίας χώρας π.χ. με την ΕΕ, οι δείκτες αυτοί ορίζονται ως εξής:

$$\begin{aligned} \text{Balassa} &= \frac{\text{Εξαγωγές Κλάδου} / \text{Εισαγωγές Κλάδου}}{\text{Εξαγωγές Χώρας} / \text{Εισαγωγές Χώρας}} \\ \text{Vollrath} &= \text{Balassa} - \frac{\text{Εξαγωγές Κλάδου} / \text{Εισαγωγές Κλάδου}}{\text{Εξαγωγές Χώρας} / \text{Εισαγωγές Χώρας}} \\ \text{Ένταση Εμπορίου} &= \frac{\text{Εξαγωγές Κλάδου} - \text{Εισαγωγές Κλάδου}}{\text{Εξαγωγές Κλάδου} + \text{Εισαγωγές Κλάδου}} \end{aligned}$$

Τιμές του δείκτη Balassa άνω της μονάδας καταδεικνύουν συγκριτικό πλεονέκτημα στον κλάδο. Αντίστοιχα, πλεονέκτημα υποδηλώνουν οι θετικές τιμές του δείκτη Vollrath. Ο δείκτης Έντασης Εμπορίου αποτελεί ένδειξη ανταγωνιστικότητας στον κλάδο για τιμές μεγαλύτερες του μηδενός. Οι τρεις ως άνω δείκτες υπολογίσθηκαν στο επίπεδο των 97 διψήφιων κλάδων της διεθνούς ταξινόμησης HS (Harmonized System), με χρήση στοιχείων για τις εξαγωγές και τις εισαγωγές της Ελλάδας και της ΕΕ ανά κλάδο για την περίοδο 2000-2011. Τα συγκεκριμένα στοιχεία αντλήθηκαν από τη βάση δεδομένων διεθνούς εμπορίου των Ηνωμένων Εθνών (COMTRADE), και είναι τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα.

Πίνακας 4.8.2: Κλάδοι με δείκτη Balassa ≥ 1 το έτος 2008 και το έτος 2011 και πρόσφατα στοιχεία για τις εξαγωγές και το ισοζύγιο στους εν λόγω κλάδους

Κλάδοι με δείκτη Balassa ≥ 1 το 2008 και το 2011	Τιμή δείκτη Balassa 2008	Τιμή δείκτη Balassa 2011	Αξία εξαγωγών 2011	% μεταβολή εξαγωγών 2009-11	Ισοζύγιο 2011
Παρασκευάσματα διατροφής από λαχανικά, φρούτα, ξηρούς καρπούς κ.ά.	16,8	13,9	766	24	551
Ψάρια, όστρακα, μαλάκια, κ.ά.	13,6	13,8	580	30	232
Βρώσιμα φρούτα, καρποί κ.ά.	16,6	13,7	653	20	382
Βαμβάκι	10,3	8,7	347	-15	262
Αλουμίνιο και προϊόντα	7,2	8,4	1243	87	458
Γουνοδέρματα και γουναρικά	14,5	7,9	273	65	85
Καπνά και βιομηχανοποιημένα υποκατάστατα καπνού	11,7	6,8	371	-12	124
Αλάτι, θείο, χώμα, πέτρες, γύψος, ασβέστης και τσιμέντο	8,9	5,9	264	-7	168
Ζωικά, φυτικά λίπη και έλαια κ.ά.	7,1	5,1	333	13	42
Ορυκτά καύσιμα, λάδια, προϊόντα απόσταξης, κ.ά.	1,9	4,9	6880	405	-5,116
Πλεκτά υφάσματα	6	4,4	96	-2	22
Πλεκτά είδη ένδυσης, αξεσουάρ	7,4	4	395	-16	-361
Ζάχαρα και ζαχαρώδη παρασκευάσματα	2,5	3,9	108	39	-143
Χαλκός και προϊόντα από χαλκό	4,7	2,9	570	125	87
Βρώσιμα λαχανικά, ρίζες και κόνδυλοι	4,5	2,8	111	-5	-104
Λιπάσματα	2,7	2,7	120	229	-59
Βάτες, πιλήματα, μη υφασμένα υφάσματα, νήματα, σπάγκοι κ.ά.	3,8	2,7	94	7	30
Γαλακτοκομικά προϊόντα, αυγά, μέλι, κ.ά.	-	2,5	313	17	-469
Ελαιώδεις σπόροι	3,3	2,1	71	11	-141
Πέτρες, γύψος, τσιμέντο, αμίαντος, μαρμαρυγία κλπ.	2,2	2,1	156	1	78
Μόλυβδος και προϊόντα από μόλυβδο	3,3	1,9	14	137	-21
Παρασκευάσματα διατροφής από κρέας, ψάρια και θαλασσινά	3,7	1,9	38	-30	-112
Σιτηρά	2,2	1,9	166	-15	-247
Παιχνίδια, είδη σπορ	1,4	1,8	104	61	-170
Σίδηρος και χάλυβας	1,5	1,7	847	149	-354
Διάφορα παρασκευάσματα διατροφής	1,8	1,6	147	23	-194
Σαπούνια, λιπαντικά, κεριά, κεριά, πάστες για προπλάσματα	2	1,5	137	11	-137
Τάπητες και άλλες επενδύσεις δαπέδου από υφασμένες ύλες	2,3	1,5	20	-20	-21
Δημητριακά, αλεύρι, άμυλο, παρασκευάσματα γάλακτος και γαλακτοκομικά προϊόντα	2,3	1,5	146	4	-139
Πλαστικές ύλες και προϊόντα	1,8	1,4	887	27	-520
Χειροποίητα νήματα	1,8	1,3	42	25	-19
Ειδικά ή καπιτονέ υφάσματα, δαντέλες, κ.ά.	1,7	1,2	15	-10	-8
Μεταλλεύματα, σκουριά και τέφρα	2,7	1,1	51	83	-7

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων COMTRADE από το ΚΕΠΕ. Σημείωση: Στην πρώτη στήλη, η εντονότερης απόχρωσης σκίαση υποδηλώνει ότι η ύπαρξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος επιβεβαιώνεται πέραν του δείκτη Balassa και από τις τιμές των δεικτών Vollrath και Έντασης Εμπορίου. Η μεσαίας απόχρωσης σκίαση υποδηλώνει ότι πέραν του δείκτη Balassa, ενδείξεις ανταγωνιστικότητας παρέχονται από ακόμα έναν εκ των δύο άλλων δεικτών. Στις δύο τελευταίες στήλες η σκίαση υποδηλώνει την ύπαρξη αυξητικής τάσης στις εξαγωγές και την καταγραφή εμπορικού πλεονάσματος, αντίστοιχα.

Στον Πίνακα 4.8.2 παρουσιάζονται οι 33 κλάδοι που σύμφωνα τους υπολογισμούς εμφάνισαν δείκτη Balassa μεγαλύτερο της μονάδας το 2008 και το 2011, καταγράφοντας έτσι σύμφωνα με τον δείκτη αυτό ένα σταθερό αποκαλυφθέν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των χωρών της ΕΕ. Οι κλάδοι ταξινομούνται στον Πίνακα κατά φθίνουσα σειρά βάσει της τιμής του δείκτη Balassa για το 2011, με την υψηλότερη θέση στον Πίνακα να καταλαμβάνεται επομένως από τον κλάδο με το μεγαλύτερο συγκριτικό πλεονέκτημα στη βάση του εν λόγω δείκτη. Επισημαίνεται ότι στην πρώτη στήλη του Πίνακα, η εντονότερης απόχρωσης σκίαση υποδηλώνει ότι η ύπαρξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος επιβεβαιώνεται πέραν του δείκτη Balassa και από τις τιμές των δεικτών Vollrath και Έντασης Εμπορίου. Αντίστοιχα, η μεσαία απόχρωσης σκίαση υποδηλώνει ότι, πέραν του δείκτη Balassa, ενδείξεις ανταγωνιστικότητας παρέχονται από ακόμα έναν εκ των δύο άλλων δεικτών. Όσο υψηλότερος είναι ο δείκτης Balassa ενός κλάδου και όσο εντονότερη είναι παράλληλα για τον κλάδο αυτό η αντίστοιχη απόχρωση σκίασης στην πρώτη στήλη του Πίνακα, τόσο ισχυρότερες είναι και ενδείξεις ότι ο κλάδος διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα.

Επισημαίνεται ότι, εκτός του προσδιορισμού και της κατάταξης των πλεονεκτικότερων κλάδων στη βάση των δεικτών ανταγωνιστικότητας, ο Πίνακας παρέχει και ορισμένα άλλα βασικά στοιχεία της πρόσφατης εξαγωγικής δραστηριότητας ανά κλάδο, και συγκεκριμένα την αξία των εξαγωγών για το έτος 2011, το αντίστοιχο εξωτερικό ισοζύγιο (εξαγωγές μείον εισαγωγές) και την αθροιστική ποσοστιαία μεταβολή των εξαγωγών για την περίοδο 2009-2011. Τα στοιχεία αυτά δίνουν σημαντική πρόσθετη πληροφόρηση για την εξαγωγική επίδοση των διαφαινόμενων ως ανταγωνιστικότερων κλάδων. Είναι αξιοσημείωτο ότι σε γενικές γραμμές η εικόνα από τα εν λόγω στοιχεία συμβαδίζει με εκείνη που προκύπτει από τους δείκτες ανταγωνιστικότητας. Συγκεκριμένα, οι 23 από τους 33 κλάδους του Πίνακα σημείωσαν αύξηση εξαγωγών στο διάστημα 2009-2011, και μάλιστα στις περισσότερες περιπτώσεις με σημαντικά ποσοστά. Επιπλέον, οι 14 από τους 33 κλάδους εμφάνισαν εμπορικό πλεόνασμα το 2011, με τους 9 κλάδους που προηγούνται ως προς την τιμή του δείκτη Balassa να είναι όλοι πλεονασματικοί.

Από μία πρώτη ανάγνωση του Πίνακα, συγκριτικά πλεονεκτήματα για την Ελλάδα εντοπίζονται κυρίως σε τομείς που σχετίζονται με την πρωτογενή παραγωγή, τα τρόφιμα, τα γουναρικά, τα ορυκτά, τη διύλιση πετρελαίου, τη βιομηχανία μετάλλων, την παραγωγή χημικών προϊόντων, την παραγωγή πλαστικών και την κλωστοϋφαντουργία και ένδυση.

Ειδικότερα, στους τομείς των μεταποιημένων και μη αγροτικών προϊόντων και των τροφίμων, τα ισχυρότερα πλεονεκτήματα εμφανίζονται:

- στον κλάδο των παρασκευασμάτων διατροφής από λαχανικά και φρούτα, όπου πρωταγωνιστούν οι κονσέρβες φρούτων (ιδιαίτερα ροδάκινου) και λαχανικών και δευτερευόντως οι μαρμελάδες,
- στον κλάδο των αλιευμάτων, και ειδικότερα των αλιευμάτων ιχθυοκαλλιέργειας,

- στον κλάδο των φρούτων, με πρώτα σε εξαγωγές τα εσπεριδοειδή, τα σταφύλια/σταφίδες και τα ροδάκινα, και ανερχόμενη δραστηριότητα τα ακτινίδια, τις φράουλες και τα καρπούζια,
- στο βαμβάκι, το οποίο εξάγεται στο μεγαλύτερο μέρος του ανεπεξέργαστο, και σε μικρότερη κλίμακα στη μορφή νήματος,
- στον καπνό όπου παρατηρείται ανάλογης κλίμακας δραστηριότητα μεταξύ των εξαγωγών ανεπεξέργαστου καπνού και των εξαγωγών τσιγάρων/λοιπών καπνικών προϊόντων,
- στα έλαια και συγκεκριμένα στο ελαιόλαδο, όπου μεγάλες ποσότητες εξακολουθούν να εξάγονται χωρίς ιδιαίτερη προστιθέμενη αξία,
- στη ζάχαρη, και δευτερευόντως στα ζαχαρώδη προϊόντα,
- στα λαχανικά διαφόρων ειδών και στα κηπευτικά, και
- στα γαλακτοκομικά και ειδικότερα στα τυριά.

Από άλλους κλάδους του δευτερογενούς τομέα, σημαντικά πλεονεκτήματα παρατηρούνται:

- στον κλάδο του αλουμινίου, ο οποίος έχει να επιδείξει πληθώρα δυναμικών εξαγωγικών προϊόντων, όπως τα προφίλ και οι ράβδοι αλουμινίου, τα φύλλα και οι ταινίες αλουμινίου, τα προϊόντα αλουμινίου για κατασκευές, αλλά και το ανεπεξέργαστο αργίλιο,
- στη διύλιση πετρελαίου και τα συναφή προϊόντα,
- στα πετρώματα, όπου πρωταγωνιστεί ο μεγάλος και δυναμικός κλάδος του μαρμάρου, ο μικρότερος αλλά προοδευτικά ανοδικός σε εξαγωγές κλάδος του μαγνησίου, και ο σημαντικός αλλά φθίνων σε εξαγωγική δραστηριότητα κλάδος του τσιμέντου,
- στα προϊόντα από χαλκό,
- στα λιπάσματα, τα οποία αποτελούν από τους δυναμικότερους εξαγωγικούς μεταποιητικούς κλάδους, και
- στα μη υφασμένα υφάσματα, τα πλεκτά υφάσματα και τα ειδικά υφάσματα.

Από την παραπάνω ανάλυση των κλάδων που διαμορφώνουν μία πρώτη δέσμη προτεραιοτήτων στον τομέα των αγαθών, είναι ενδεχομένως αντιληπτό ότι απουσιάζουν ορισμένα προϊόντα που εμφανίζουν σημαντικά μερίδια στις εξαγωγές. Ένα τέτοιο προϊόν είναι τα φάρμακα, τα οποία καταλάμβαναν το 2011 την 5^η θέση σε ύψος εξαγωγών μεταξύ των 97 εξεταζόμενων κλάδων. Άλλα προϊόντα με επίσης μεγάλη εξαγωγική δραστηριότητα είναι ο ηλεκτρικός και ηλεκτρολογικός εξοπλισμός, τα μηχανήματα και τα αναψυκτικά-κρασιά. Όλα τα εν λόγω προϊόντα δεν διαθέτουν μεν τύποις συγκριτικό πλεονέκτημα, τουλάχιστον έναντι της ΕΕ, αλλά στη βάση των μέχρι σήμερα εξαγωγικών τους επιδόσεων διαφαίνεται ότι είναι σε θέση να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στις εξαγωγές της Ελλάδας και στο μέλλον.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι για την παραπάνω εξειδίκευση των ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, η οποία αναφέρεται και σε χαρακτηριστικά σε επίπεδο προϊόντων, η πληροφόρηση του Πίνακα 4.8.2 συνδυάστηκε με επιπρόσθετη ανάλυση των εξαγωγών σε λεπτομερέστερο επίπεδο ταξινόμησης, αλλά και χρήση πληροφοριών που παρασχέθηκαν από το Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας και το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.

Δημιουργία νέων πλεονεκτημάτων με την αύξηση της προστιθέμενης αξίας και την αξιοποίηση των εισαγωγών

Ένας σημαντικός παράγοντας που θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψιν στον σχεδιασμό προώθησης των προϊόντων στις διάφορες αγορές είναι ότι, όπως φαίνεται και από τα παραπάνω, η χώρα μας εξάγει πολλά προϊόντα ανεπεξέργαστα σε μορφή πρώτης ύλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ελαιόλαδο το οποίο εξάγεται στην Ιταλία σε ποσοστό άνω του 60% της συνολικής παραγωγής (Σκίντζη, 2012). Εκεί μεταποιείται, δηλαδή συσκευάζεται, τυποποιείται, εμφιαλώνεται, διαφημίζεται και εξάγεται σε πολύ υψηλότερες τιμές σε όλον τον κόσμο. Είναι κρίσιμο για την Ελλάδα να αναπτύξει τον μεταποιητικό κλάδο και τον κλάδο εμπορίας των προϊόντων, ώστε να εξάγει τελικά προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας. Για λόγους παραδείγματος και μόνον αναφέρουμε ότι η Νέα Ζηλανδία παράγει γάλα πρωτογενούς αξίας περίπου \$5 δισ. Η πλήρως καθετοποιημένη βιομηχανία γάλακτος Fonterra αγοράζει από τους αγρότες το γάλα αυτό, το συσκευάζει, παράγει σειρά υποπροϊόντων και το εμπορεύεται εξάγοντάς το σε πάνω από 100 χώρες ως τελικό προϊόν υψηλής προστιθέμενης αξίας. Η τελική αξία, ο τζίρος της γαλακτοβιομηχανίας, φθάνει τα \$15,5 δισ. δηλαδή τρεις φορές επάνω την αρχική αξία παραγωγού.¹⁰³ Εάν η χώρα μας οργανώσει με παρόμοιο τρόπο την αλυσίδα παραγωγής του ελαιολάδου η αξία των εξαγωγών μπορεί να διπλασιαστεί (από €340 εκατ. το 2012 σε τουλάχιστον €700 εκατ.) χωρίς καν να αυξηθεί η πρωτογενής παραγωγή του ελαιολάδου. Το ίδιο μπορεί να γίνει και με σειρά άλλων προϊόντων όπως βαμβάκι, καπνός, ποτά (αλκοολούχα και μη), μεταλλεύματα, αλάτι, βότανα και φαρμακευτικά φυτά, κλπ.

Πίνακας 4.8.3: Συνολική εισαγόμενη συνιστώσα της τελικής καταναλωτικής δαπάνης και των εξαγωγών για τα έτη 2005-2008-2010 (%)

Εισαγόμενη συνιστώσα	2005	2008	2010
Έμμεση εισαγόμενη συνιστώσα των εξαγωγών	23,6	27,0	25,3
Άμεση εισαγόμενη συνιστώσα των εξαγωγών	2,9	3,5	2,7
Συνολική εισαγόμενη συνιστώσα των εξαγωγών	26,5	30,5	28,0

Πηγή: Αθανασίου Ε. και Τσούμα, Α (2013).

Να σημειωθεί εδώ ότι η ανάπτυξη και οργάνωση της μεταποιητικής βιομηχανίας μπορεί και να επωφεληθεί και να καλύψει την ενδεχόμενη έλλειψη ελληνικής πρώτης ύλης

¹⁰³ <http://www.fonterra.com/global/en/Financial/Fonterras+Place>

μέσω εισαγωγών φθηνών πρώτων υλών από αναπτυσσόμενες χώρες. Με αυτόν τον τρόπο η χώρα θα μπορέσει να υπερβεί το πρόβλημα των περιορισμένων πρωτογενών παραγωγικών δυνατοτήτων της και να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη ζήτηση μεγάλων αγορών.

Ένα παράδειγμα είναι οι χυμοί: Η πρωτογενής παραγωγή οπωροκηπευτικών στην Ελλάδα έχει κάποιο ανώτατο όριο εκ φύσεως, δεδομένων και των ήδη αυξημένων εξαγωγών οπωροκηπευτικών. Η εισαγωγή όμως φθηνής πρώτης ύλης από αναδυόμενες χώρες και η επεξεργασία και παραγωγή χυμών από την ελληνική μεταποιητική βιομηχανία μπορεί να δώσει μεγάλη ώθηση στις εξαγωγές χυμών. Το ίδιο μπορεί να γίνει με σειρά άλλων προϊόντων όπως παρασκευάσματα διατροφής, προϊόντα κρέατος, γαλακτοκομικά, κλπ. Επισημαίνεται ότι, στην περίπτωση της Ελλάδας, η έμμεση εισαγόμενη συνιστώσα των εξαγωγών, δηλαδή η αναλογία των εισαγόμενων πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών στην παραγωγική διαδικασία των εξαγωγών, ισούτο με 25,3% το 2010 (Πίνακας 4.8.3), ποσοστό χαμηλότερο συγκριτικά με εκείνο των περισσότερων χωρών του ΟΟΣΑ. Η χαμηλή έμμεση εισαγόμενη συνιστώσα των ελληνικών εξαγωγών επιβεβαιώνει την ύπαρξη σημαντικών περιθωρίων ανάπτυξης της εξαγωγικής δραστηριότητας μέσω της μεταποίησης εισαγόμενων πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών.

Συγκριτικά πλεονεκτήματα και προτεραιότητες στον τομέα των υπηρεσιών

Στον Πίνακα 5.8.4 απεικονίζονται τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της Ελλάδας στον τομέα των υπηρεσιών, στη βάση του δείκτη Balassa. Για τους σκοπούς της παρούσας εργασίας, ο εν λόγω δείκτης υπολογίστηκε με χρήση στοιχείων του ΠΟΕ για τις εξαγωγές Ελλάδας και ΕΕ στους 10 κύριους κλάδους των υπηρεσιών. Όπως διαφαίνεται από τις τιμές του δείκτη, σταθερό συγκριτικό πλεονέκτημα παρατηρείται στις μεταφορές και τον τουρισμό, ενώ ιδιαίτερα αξιοσημείωτη είναι η δημιουργία νέου συγκριτικού πλεονεκτήματος στον κλάδο των κατασκευών, όπου είναι εμφανές ότι η κρίση στην εγχώρια αγορά οδήγησε κάποιες επιχειρήσεις σε αναζήτηση διεξόδων στο εξωτερικό.

Όσον αφορά στις μεταφορές, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι τιμές του δείκτη Balassa υποεκτιμούν το πραγματικό συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας, καθώς μεγάλο μερίδιο της ελληνόκτητης ποντοπόρου ναυτιλίας έχει ως έδρα δραστηριοποίησης του χώρες του εξωτερικού. Όπως προαναφέρθηκε, η μετακίνηση υφιστάμενων δραστηριοτήτων της ποντοπόρου ναυτιλίας στην ελληνική επικράτεια δύναται να ενισχύσει καθοριστικά τις εξαγωγές υπηρεσιών της χώρας και την οικονομική δραστηριότητα εν γένει (συμπεριλαμβανομένης και της απασχόλησης), και επομένως θα ήταν σκόπιμο να εξετασθεί ως μία από τις βασικές προτεραιότητες στον τομέα των υπηρεσιών.

Πίνακας 4.8.4: Δείκτες Balassa κατά τα έτη 2008 και 2012 στους κλάδους των υπηρεσιών.

	Δείκτης Balassa 2008	Δείκτης Balassa 2012
Μεταφορές	2,46	2,42
Τουρισμός	1,57	1,84
Άλλες υπηρεσίες	0,17	0,23
Επικοινωνίες	0,36	0,45
Κατασκευές	0,29	1,13
Υπηρεσίες ασφάλισης	0,38	0,55
Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες	0,03	0,05
Υπηρεσίες πληροφορικής	0,11	0,17
Δικαιώματα και άδειες	0,02	0,04
Λοιπές επιχειρηματικές υπηρεσίες	0,19	0,19
Προσωπικές και πολιτιστικές υπηρεσίες και υπηρεσίες αναψυχής	0,47	0,45

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΠΟΕ από το ΚΕΠΕ.

Σχετικά με τις τουριστικές υπηρεσίες, τα διαθέσιμα στοιχεία για τις κλίνες και τις πληρότητες των καταλυμάτων της χώρας καταδεικνύουν κατ' αρχάς μεγάλη αύξηση του αριθμού κλινών κατά τα τελευταία έτη (40,5% στο διάστημα 2007-2011), και κατά δεύτερον σημαντική υστέρηση της Ελλάδας ως προς τις πληρότητες και τη διάρκεια της τουριστικής σεζόν, έναντι άλλων τουριστικών προορισμών της Μεσογείου. Τα στοιχεία αυτά υποδηλώνουν ότι η υπάρχουσα τουριστική υποδομή της Ελλάδας παρέχει δυνατότητες εξυπηρέτησης σημαντικού πρόσθετου αριθμού τουριστών, γεγονός που αποδεικνύεται και από τις υψηλότερες τουριστικές εισπράξεις προηγούμενων ετών. Συνεπώς, μία βασική προτεραιότητα στον τομέα των υπηρεσιών θα ήταν σκόπιμο να αποτελεί η αξιοποίηση της υφιστάμενης τουριστικής υποδομής με τη διεύρυνση της τουριστικής σεζόν και την προσέλκυση τουριστών στη χώρα και κατά τους χειμερινούς μήνες.

4.8.3. Άξονας Γ': Άρση εμποδίων και υπέρβαση περιορισμών στην εξαγωγική δραστηριότητα

Η επιδίωξη των στόχων και των προτεραιοτήτων που παρουσιάζονται στο παρόν κεφάλαιο γεννά αυτομάτως το ζήτημα αντιμετώπισης διαφόρων εσωτερικών και εξωτερικών εμποδίων και περιορισμών στην εξαγωγική δραστηριότητα της χώρας. Ξεκινώντας από τα εξωτερικά εμπόδια, η εξαγωγή προϊόντων, ιδιαίτερα στις αναδυόμενες οικονομίες αλλά και σε άλλες χώρες εκτός ΕΕ (π.χ. ΗΠΑ), έρχεται συχνά αντιμέτωπη με δασμούς, αλλά και με σοβαρά μη δασμολογικά εμπόδια, όπως οι απαιτήσεις για συγκεκριμένες ιδιάζουσες ποιοτικές προδιαγραφές που αποκλίνουν σημαντικά από τα ευρωπαϊκά πρότυπα, οι ιδιαίτερες απαιτήσεις πιστοποίησης, κλπ. Επιπλέον, η δραστηριοποίηση των εξαγωγέων στις αναδυόμενες οικονομίες εμπεριέχει συχνά αυξημένους κινδύνους (διαφθορά, κίνδυνος μη πληρωμής, συναλλαγματικός

κίνδυνος, πολιτικός κίνδυνος, κλπ.), οι οποίοι μπορεί να αποθαρρύνουν τους εξαγωγείς ελλείψει επαρκών εξασφαλίσεων.

Όσον αφορά στα εσωτερικά εμπόδια, οι δυσχέρειες και το υψηλό κόστος χρηματοδότησης θέτουν στην παρούσα συγκυρία σοβαρούς περιορισμούς στην εξαγωγική δραστηριότητα για λόγους που έχουν να κάνουν τόσο με την καθημερινή λειτουργία των εξαγωγικών επιχειρήσεων, όσο και με τις δυνατότητές τους να επενδύσουν. Επιπλέον, εκτός των υψηλών επιτοκίων, οι εξαγωγικές επιχειρήσεις εξακολουθούν να βαρύνονται σε σχέση με τους ανταγωνιστές από πρόσθετα κόστη που σχετίζονται με τη φορολογία, με διάφορα τέλη, με τις σχετικά υψηλές τιμές της ενέργειας, με γραφειοκρατικές διαδικασίες, κ.ά. Τα κόστη αυτά έχουν πολλές φορές σημαντική αρνητική επίδραση στην ανταγωνιστικότητα των εξαγωγικών επιχειρήσεων, μη επιτρέποντας την πλήρη αξιοποίηση του σημαντικού οφέλους που έχει προκύψει από την μεγάλη μείωση του μισθολογικού κόστους στην Ελλάδα από το 2010 και έπειτα.

Παράλληλα με τα παραπάνω, περιορισμούς στις εξαγωγικές δυνατότητες της χώρας δημιουργούν οι ελλείψεις στην παραγωγική βάση κυρίως στον τομέα εμπορεύσιμων αγαθών, τα προβλήματα στην οργάνωση της παραγωγής ιδιαίτερα στον πρωτογενή τομέα, οι περιορισμοί σε αρκετές κατηγορίες φυσικών πόρων, τα διοικητικά και γραφειοκρατικά εμπόδια, κ.ά. Για σχεδόν όλα τα εμπόδια που προαναφέρθηκαν, υπάρχουν τρόποι αντιμετώπισής τους. Ακολουθούν ορισμένες εξειδικευμένες προτάσεις για την άρση των εμποδίων στην εξαγωγική δραστηριότητα δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στα εμπόδια που σημαντικό ρόλο έχει να διαδραματίσει και το κράτος. Οι προτάσεις έχουν συγκεντρωθεί σε 4 ευρύτερες ομάδες (ρευστότητα-χρηματοδότηση, απλοποίηση γραφειοκρατικών διαδικασιών, μείωση κόστους παραγωγής και υποβοήθηση των εξαγωγέων/προώθηση εξαγωγών).

Προτάσεις για ρευστότητα-Χρηματοδότηση

1. *Εξεύρεση φόρμουλας για την επίλυση του προβλήματος ρευστότητας που προκύπτει από τις μεγάλες καθυστερήσεις στην επιστροφή του ΦΠΑ στις εξαγωγικές επιχειρήσεις:* Κατά προτεραιότητα επίσπευση των διαδικασιών επιστροφής του ΦΠΑ. Εναλλακτικά, *pro rata* καταβολή του ΦΠΑ από τις εξαγωγικές επιχειρήσεις ανάλογα με το ποσοστό των εξαγωγών στον κύκλο εργασιών τους.

2. *Δημιουργία σταθερού και απλοποιημένου φορολογικού συστήματος για τις επιχειρήσεις:* Καθιέρωση ενιαίου φορολογικού συντελεστή για τις επιχειρήσεις με ισχύ για βάθος χρόνου.

3. *Διεύρυνση των αρμοδιοτήτων του Οργανισμού Ασφάλισης Εξαγωγικών Πιστώσεων (ΟΑΕΠ) με τη δημιουργία τμήματος factoring για την προχρηματοδότηση των εξαγωγών:*

Η προχρηματοδότηση των εξαγωγών μπορεί να επιτευχθεί με την δημιουργία τμήματος Factoring εντός του ΟΑΕΠ. Ο ΟΑΕΠ μπορεί να αναλάβει τον ρόλο αυτό καθώς έχει οικονομική αυτονομία και επιπλέον δεν επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό.

4. *Ίδρυση εξειδικευμένης τράπεζας για τις εξαγωγές-εισαγωγές (Ex-Im Bank):* Κατά τα πρότυπα άλλων χωρών (όπως οι ΗΠΑ, η Κίνα κ.ά.) η συγκεκριμένη τράπεζα θα έχει ως αποστολή τη διευκόλυνση της χρηματοδότησης του εξαγωγικού τομέα της χώρας (προχρηματοδότηση εξαγωγών, δάνεια προς εξαγωγικές επιχειρήσεις, παροχή εγγυήσεων για δάνεια, κ.ά.). Η τράπεζα θα καλύπτει κενά στη χρηματοδότηση που προκύπτουν από την αδυναμία ή την απροθυμία άλλων τραπεζών να αναλάβουν ρίσκα που μπορεί να συνδέονται με το μικρό μέγεθος του εξαγωγέα, το υψηλό ρίσκο της χώρας προορισμού (country risk), κ.ά.

5. *Αναζήτηση πρόσθετων/εναλλακτικών λύσεων χρηματοδότησης των εξαγωγικών επιχειρήσεων:* Διερεύνηση των δυνατοτήτων προχρηματοδότησης μέσω της EBRD, με την εξασφάλιση κάποιας εξαίρεσης για την Ελλάδα, η οποία προς το παρόν δεν καλύπτεται από τα σχετικά προγράμματα επειδή κατατάσσεται στις ανεπτυγμένες οικονομίες.

6. *Παροχή χρηματοδότησης στις μικρές επιχειρήσεις για την πιστοποίηση των προϊόντων τους:* Τα κονδύλια που απαιτούνται για την πιστοποίηση εξαγωγικών προϊόντων είναι συχνά απαγορευτικά για τις νέες/μικρές εξαγωγικές επιχειρήσεις. Επομένως είναι σκόπιμο να διερευνηθούν οι δυνατότητες παροχής σχετικής χρηματοδότησης.

Προτάσεις για την απλοποίηση τελωνειακών/γραφειοκρατικών διαδικασιών και αξιοποίηση της απελευθέρωσης των επαγγελματιών που σχετίζονται με εξαγωγές

Με τον Ν.3919/2011 μια σειρά επαγγελματιών που συνδέονται με τις εξαγωγικές δραστηριότητες απελευθερώθηκαν. Μεταξύ αυτών είναι και το επάγγελμα του εκτελωνιστή. Τα εμπόδια εισόδου στο επάγγελμα φαίνεται ότι έχουν αρθεί, αφού πλέον δεν υφίστανται γεωγραφικοί περιορισμοί, έχουν καταργηθεί οι κατώτατες αμοιβές, ενώ παρέχεται η δυνατότητα ορισμού τελωνειακού αντιπροσώπου χωρίς να είναι αναγκαίο ο αντιπρόσωπος αυτός να έχει επαγγελματική ιδιότητα εκτελωνιστή. Θα πρέπει να γίνει γνωστό ότι η απελευθέρωση έχει λάβει χώρα και ότι, πλέον, όποια εταιρεία θέλει μπορεί να έχει κάποιον μισθωτό υπάλληλο που να κάνει αυτή τη δουλειά με μικρότερο κόστος.

Επιπλέον σημαντική συμπλήρωση θα αποτελέσει και η αναμόρφωση-απλοποίηση των διαδικασιών εκτελώνισης. Ήδη πιλοτικά σε ορισμένα τελωνεία της χώρας εφαρμόζονται στο πλαίσιο του trade facilitation λιγότερο γραφειοκρατικές διαδικασίες. Αυτό όμως θα πρέπει να γενικευτεί, αφού η χρονοβόρα γραφειοκρατία εν πολλοίς ακυρώνει την απελευθέρωση του επαγγέλματος του εκτελωνιστή. Ειδικότερα, είναι σκόπιμο να δοθεί έμφαση σε δράσεις όπως η μείωση των φυσικών ελέγχων, η καθιέρωση των ηλεκτρονικών συναλλαγών και η διαλειτουργικότητα ISIS και TAXIS, και η διενέργεια φυσικών ελέγχων στην έδρα της επιχείρησης

Τέλος, θα πρέπει να προχωρήσει η απελευθέρωση στη λειτουργία επαγγελματιών που αποτελούν εισροή στην παραγωγική διαδικασία άλλων δραστηριοτήτων (κατάργηση ελάχιστων αμοιβών για δικηγόρους, μεταφορέων, φορτηγών, κτλ).

Προτάσεις για τη μείωση του κόστους παραγωγής για τις επιχειρήσεις**1. Ανάλυση δράσεων για την περαιτέρω μείωση του κόστους εργασίας**

Το κόστος εργασίας διακρίνεται σε μισθολογικό και μη μισθολογικό. Η λήξη των κλαδικών συμβάσεων και η υπογραφή νέων, συνήθως επιχειρησιακών, ή η αντικατάστασή τους με ατομικές, σε μεγάλο βαθμό έχει προσαρμόσει σημαντικά το μισθολογικό κόστος στις παραγωγικές δυνατότητες των επιχειρήσεων. Εντούτοις το μη μισθολογικό κόστος παραμένει σχετικά υψηλό. Η πρόθεση του Υπουργείου Εργασίας για σταδιακή μείωση σε βάθος χρόνου των εργοδοτικών εισφορών για «συνεπείς» εργοδότες βρίσκεται στον σωστό δρόμο. Δράσεις που μπορούν να ληφθούν προς αυτή την κατεύθυνση μεταξύ άλλων περιλαμβάνουν:

- Επιδότηση προσλήψεων σε εξαγωγικές επιχειρήσεις: Μεταξύ των προγραμμάτων επιδότησης εργασίας που θα πραγματοποιηθούν στο εγγύς μέλλον, μπορούν να υλοποιηθούν προγράμματα επιδότησης εργασίας για εξαγωγικές επιχειρήσεις. Τα πλεονεκτήματα είναι ότι θα απορροφηθούν άνεργοι, θα μειωθεί το κόστος εργασίας, θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας με καλύτερες προοπτικές βιωσιμότητας.
- Εξορθολογισμός των ασφαλιστικών εισφορών: Για πολλές εργασίες οι αμοιβές και κατ' επέκταση οι ασφαλιστικές εισφορές είναι συνάρτηση του προϋπολογισμού του έργου (για παράδειγμα οι αμοιβές μηχανικών, δικηγόρων, κτλ.). Οι παραπάνω αυτές εισφορές σε σχέση με κάποιο μισθωτό αντικατοπτρίζουν προνόμια συγκεκριμένων επαγγελματικών ομάδων, που όμως αυξάνουν το κόστος παραγωγής. Σταδιακός εξορθολογισμός, αν όχι ενοποίηση των ασφαλιστικών εισφορών, σίγουρα θα συμπίεσουν το κόστος παραγωγής. Συναφώς πρέπει να επανεξεταστούν το κόστος και τα οφέλη υποχρεωτικών ασφαλιστικών εισφορών πέραν της σύνταξης, ανεργίας και υγείας.
- Κατάργηση των φόρων «υπέρ τρίτων» ή αλλιώς μη ανταποδοτικών τελών που καταβάλλουν οι (εξαγωγικές) επιχειρήσεις.

2. Μείωση του ενεργειακού κόστους

Το ενεργειακό κόστος για τις επιχειρήσεις στην Ελλάδα είναι σημαντικά υψηλότερο σε σχέση με ανταγωνίστριες χώρες. Όσον αφορά το κόστος του ρεύματος, είναι σκόπιμο να εκπονηθεί σχετική μελέτη για να διαπιστωθεί π.χ. αν υπάρχουν δυνατότητες μείωσης του κόστους για τις επιχειρήσεις χωρίς να ζημιώνεται η ΔΕΗ και χωρίς να επιβαρύνονται τα νοικοκυριά που κάνουν ορθολογική χρήση ρεύματος. Στη μείωση του ενεργειακού κόστους για τις επιχειρήσεις θα συμβάλει επίσης η επέκταση του δικτύου Φυσικού Αερίου. Επίσης, καλό θα είναι να επανεξεταστεί το ύψος του ειδικού φόρου κατανάλωσης του πετρελαίου, το οποίο ειδικά για τον πρωτογενή τομέα αποτελεί σημαντικό μέρος του συνολικού κόστους παραγωγής.

3. Μείωση κόστους ελέγχων ποιότητας

Το κόστος ελέγχων ποιότητας για τις επιχειρήσεις μπορεί να περιοριστεί εάν προβλεφθεί η δυνατότητα διενέργειας ελέγχων από ιδιωτικές εταιρείες ή πανεπιστημιακά/ερευνητικά ιδρύματα.

Προτάσεις για την υποβοήθηση των εξαγωγέων/προώθηση των εξαγωγών

1. Οργάνωση Οικονομικών και Εμπορικών Γραφείων των Πρεσβειών μας:

Τα Οικονομικά και Εμπορικά Γραφεία των Πρεσβειών μας θα μπορούσαν να οργανωθούν, προκειμένου να συμβάλουν ουσιαστικά στην προώθηση των εξαγωγών και στη στήριξη των εξαγωγέων, στη βάση τριών δράσεων:

- **Μελέτες αγοράς:** Θα πρέπει να γίνει μια συστηματική και ολοκληρωμένη προσπάθεια προκειμένου τα Οικονομικά Γραφεία σε κάθε χώρα να παρουσιάζουν ετήσιες εκθέσεις αναφορικά με την πορεία των ελληνικών προϊόντων αλλά και των ανταγωνιστικών προϊόντων στις τοπικές αγορές καθώς και τη γενικότερη πορεία των διαφόρων κλάδων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Θεωρείται καίριας σημασίας να επισημαίνονται τυχόν προβλήματα ή αδυναμίες που παρουσιάζουν τα ελληνικά προϊόντα ή η εισαγωγή τους στη συγκεκριμένη αγορά.
- **Ενημέρωση:** Σημαντικό στοιχείο αποτελεί η συνεχής ενημέρωση για: α) εμπορικές ευκαιρίες που παρουσιάζονται, β) εκθέσεις και άλλες προωθητικές ενέργειες που λαμβάνουν χώρα και θα μπορούσαν να δώσουν την ευκαιρία στις ελληνικές επιχειρήσεις να προβάλλουν τα προϊόντα τους, γ) την πολιτική και οικονομική κατάσταση της χώρας όπου εδρεύουν και τους ενδεχόμενους κινδύνους που μπορεί να παρουσιαστούν.

Για την επίτευξη των παραπάνω είναι σημαντικό να ενισχυθεί αριθμητικά το προσωπικό των γραφείων στις χώρες προτεραιότητας (Κίνα, Ρωσία κ.ά.), μετατάσσοντας τυχόν πλεονάζον προσωπικό από τα γραφεία ώριμων αγορών.

2. Δημιουργία κέντρου/οργανισμού στήριξης εξαγωγών:

Η δημιουργία ενός κέντρου/οργανισμού για τη στήριξη των εξαγωγών και των εξαγωγικών επιχειρήσεων θα μπορούσε να συνεισφέρει σημαντικά σε πολλαπλά επίπεδα. Ενδεικτικά, και με βάση παρόμοιους οργανισμούς του εξωτερικού (UK Trade and Investment-Ηνωμένο Βασίλειο, UBIFRANCE-Γαλλία, export.gov-ΗΠΑ), οι δράσεις που θα μπορούσε να αναλάβει είναι:

- **Παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών ανά κλάδο:** Δημιουργία ενός σώματος συμβούλων εξαγωγών εξειδικευμένων σε τομείς που παρουσιάζουν εξαγωγικό ενδιαφέρον για τη χώρα. Η υπηρεσία αυτή θα μπορούσε να είναι κεντρική ή/και να έχει παραρτήματα σε όλες τις περιφέρειες της χώρας στελεχωμένα με άτομα εξειδικευμένα τόσο στους τομείς που παρουσιάζουν εξαγωγικό ενδιαφέρον σε κάθε περιφέρεια όσο και στις αγορές στόχους. Σκοπός της υπηρεσίας θα είναι να παρέχει

συμβουλές αναφορικά με: διαθέσιμες πηγές χρηματοδότησης, γραφειοκρατικές διαδικασίες που απαιτούνται προκειμένου να εξάγει μία επιχείρηση, ηλεκτρονικό εμπόριο, έρευνες αγοράς, επισκέψεις στις χώρες προορισμού, εκπαίδευση προσωπικού της επιχείρησης.

- **Παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών ανά αγορά:** Σε συνεργασία με τα Οικονομικά και Εμπορικά Γραφεία των Πρεσβειών θα μπορούσε να παρέχεται συμβουλευτική υποστήριξη για την κάθε αγορά στην οποία μία επιχείρηση ενδιαφέρεται να εξάγει ή ήδη εξάγει. Το κέντρο στήριξης εξαγωγών θα μπορούσε να δρα ως ενδιάμεσος κρίκος ανάμεσα στις επιχειρήσεις και τις Πρεσβείες ώστε να γίνεται καλύτερη διάχυση των πληροφοριών, καθώς οι Πρεσβείες έχουν άμεση γνώση της τοπικής αγοράς και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της.
- **Παροχή στήριξης για νέες ή/και εν δυνάμει εξαγωγικές επιχειρήσεις:** Οι επιχειρήσεις που θα προσέρχονται σε αυτή την υπηρεσία κατ' αρχήν θα αξιολογούνται με βάση τις εξαγωγικές τους προοπτικές και δυνατότητες. Στη συνέχεια με τη βοήθεια ειδικών θα καταρτίζεται ένα πρόγραμμα δράσης, θα σχεδιάζονται δηλαδή τα βήματα που θα πρέπει να ακολουθήσει η επιχείρηση προκειμένου να αποκτήσει εξαγωγικό χαρακτήρα.
- **Δημοσίευση εμπορικών ευκαιριών:** Σε συνεργασία με τα Οικονομικά και Εμπορικά Γραφεία των Πρεσβειών θα μπορούσαν να δημοσιεύονται σε συνεχή και συστηματική βάση οι εμπορικές ευκαιρίες που παρουσιάζονται σε κάθε αγορά είτε αφορούν συνεργασίες στον ιδιωτικό τομέα (επιχειρήσεις που ψάχνουν προμηθευτές), είτε δημόσια έργα.
- **Σύμβουλοι Επικοινωνίας:** Θα παρέχεται στις επιχειρήσεις αξιολόγηση της επικοινωνίας (γραφτής και προφορικής) που έχουν με τους πελάτες τους στο εξωτερικό καθώς και προτάσεις για την βελτίωσή της. Θα μπορεί να παρέχεται συμβουλευτική υποστήριξη αναφορικά με: την ιστοσελίδα της επιχείρησης, την προετοιμασία για διεθνείς εκθέσεις, δελτία τύπου και προωθητικές ενέργειες στο εξωτερικό, τη διαχείριση τηλεφωνημάτων και ηλεκτρονικών μηνυμάτων από το εξωτερικό, τη δυνατότητα καλύτερης εκμετάλλευσης των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, την εκπαίδευση του προσωπικού που θα ασχολείται με τα επικοινωνιακά θέματα της επιχείρησης και την αντιμετώπιση γλωσσικών και πολιτισμικών προβλημάτων που ενδεχομένως θα προκύψουν.

3. Δημιουργία ιστοσελίδας συμβουλευτικού και ενημερωτικού χαρακτήρα:

Δημιουργία ιστοσελίδας στην οποία θα υπάρχουν διαθέσιμες όλες οι πληροφορίες που θα χρειάζεται μία επιχείρηση προκειμένου να διερευνήσει τις εξαγωγικές της δυνατότητες (διαθέσιμες πηγές χρηματοδότησης, διαδικασίες προκειμένου μία επιχείρηση να εξάγει, αγορές για τις οποίες υπάρχει ενδιαφέρον για τα ελληνικά προϊόντα, τομείς και προϊόντα που παρουσιάζουν εξαγωγικό ενδιαφέρον, ημερολόγιο διεθνών εκθέσεων, ενημέρωση για εμπορικές ευκαιρίες).

5. Αξιοποίηση Χρηματοδοτικών Πόρων

5.1. Εισαγωγή

Η αξιοποίηση των ανθρωπίνων και φυσικών πόρων της χώρας για την ανάκαμψη και ανάπτυξη της οικονομίας προϋποθέτει πρωτίστως την εξεύρεση χρηματοδοτικών πόρων για την αποκατάσταση της ρευστότητας και την υλοποίηση νέων επενδύσεων. Τα κεφάλαια που απαιτούνται για τη μετάβαση σε μία αποδοτικότερη και βιώσιμη παραγωγική δομή και τη σταδιακή απορρόφηση του μεγάλου διαθέσιμου εργατικού δυναμικού είναι εκ των πραγμάτων μεγάλα, και δεδομένης της έλλειψης εγχώριας αποταμίευσης το μεγαλύτερο μέρος τους θα πρέπει να προέλθει από το εξωτερικό.

Μία πρώτη πηγή κεφαλαίων για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αποτελούν το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) και οι κοινοτικοί πόροι του ΕΣΠΑ 2014-2020, ύψους 20,8 δισ. ευρώ. Επιπλέον, στα διαθέσιμα κονδύλια για τη χρηματοδότηση επενδυτικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα προστίθενται και τα δάνεια που θα χορηγηθούν από την ΕΤΕπ, με τις σχετικές συμφωνίες χρηματοδότησης προς τη χώρα μας να ανέρχονται ήδη για το 2013 στα 1,5 δισ. ευρώ. Το νέο ΕΣΠΑ, το ΠΔΕ και τα δάνεια της ΕΤΕπ θα καλύψουν ένα σημαντικό κλάσμα των χρηματοδοτικών αναγκών της Ελλάδας. Το υπόλοιπο, όμως, και μεγαλύτερο κομμάτι της απαραίτητης χρηματοδότησης, θα πρέπει να προέλθει κυρίως από ιδιωτικά κεφάλαια του εξωτερικού, και η εξασφάλιση των κεφαλαίων αυτών αποτελεί μία από τις κρισιμότερες προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει η χώρα βραχυχρόνια αλλά και σε βαθύτερο ορίζοντα.

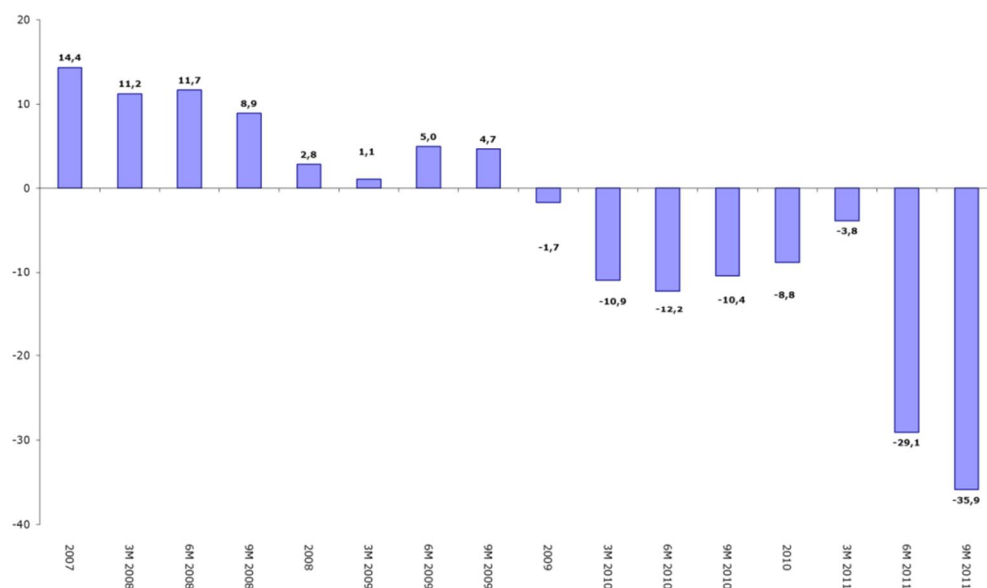
Τα ιδιωτικά κεφάλαια που μπορεί να συγκεντρώσει η Ελλάδα για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης εμπίπτουν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους σε τέσσερις βασικές κατηγορίες: σε δανειακά κεφάλαια από τις διεθνείς χρηματαγορές, σε κεφάλαια υπό τη μορφή άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ) ή ξένων επενδύσεων χαρτοφυλακίου, και σε καταθέσεις Ελλήνων που βρίσκονται εκτός του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Κοινή συνισταμένη για την εισροή κεφαλαίων μέσα από τα αυτά τα βασικά κανάλια ιδιωτικής χρηματοδότησης αποτελεί η επαναφορά της ομαλότητας και η πλήρης αποκατάσταση και διαφύλαξη της φερεγγυότητας της ελληνικής οικονομίας.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η βιωσιμότητα της ανάπτυξης προϋποθέτει και τη βιωσιμότητα της χρηματοδότησης των επενδύσεων, η οποία μακροχρόνια μπορεί να εξασφαλισθεί μόνον μέσα από την εγχώρια αποταμίευση. Στα επόμενα χρόνια η οικονομική ανάπτυξη και η αύξηση της απασχόλησης στην Ελλάδα θα βελτιώσουν τα αποταμιευτικά περιθώρια των νοικοκυριών, προσφέροντας μία ευκαιρία που, εφόσον συνδυαστεί με μία ουσιαστική μεταστροφή της στάσης της κοινωνίας προς την αποταμίευση, μπορεί να οδηγήσει σε μία θετική αποταμιευτική δυναμική.

5.2. Τραπεζικός τομέας

Στο κεφάλαιο αυτό γίνεται μια ανασκόπηση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος κατά την περίοδο της αναδιοργάνωσής του, δεδομένων των συγχωνεύσεων-εξαγορών και της αύξησης του μετοχικού κεφαλαίου των τραπεζών. Στη συνέχεια γίνεται μια αναφορά του ρόλου του τραπεζικού συστήματος που καλείται να διαδραματίσει μέχρι το 2020, ενώ παρουσιάζονται και εξειδικευμένες προτάσεις για την επίτευξη των στόχων αυτών. Η διεθνής χρηματοπιστωτική κρίση που ξεκίνησε από την άλλη άκρη του Ατλαντικού στα μέσα του 2007, κάνοντας έντονα τα σημάδια της στη Γηραιά Ήπειρο εντός του 2008, επηρέασε με αρνητικά τις ελληνικές τράπεζες αλλά σε περιορισμένη έκταση. Από την άλλη πλευρά, η πρόσφατη δημοσιονομική κρίση και η βαθιά ύφεση στην οποία έχει εισέλθει η ελληνική οικονομία κατέστησαν τα ελληνικά πιστωτικά ιδρύματα εξαιρετικά ευάλωτα σε κάθε αρνητική αξιολόγηση της πιστοληπτικής διαβάθμισης του ελληνικού Δημοσίου. Στο Διάγραμμα 5.2.1 παρουσιάζεται διαχρονικά η απόδοση των ιδίων κεφαλαίων των ελληνικών εισηγμένων τραπεζών (μετά από φόρους). Αναμφίβολα, η επίδραση της δημοσιονομικής κρίσης καθώς και η επίδραση από το PSI στην απόδοση των κεφαλαίων τους είναι εμφανώς μεγαλύτερη από ό,τι η επίπτωση από τη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση.

Διάγραμμα 5.2.1 Απόδοση ιδίων κεφαλαίων (%) των εισηγμένων τραπεζών (μετά από φόρους)

Πηγή: Δημοσιευμένοι ισολογισμοί.

Παρά τη θετική μεταστροφή του οικονομικού κλίματος μετά τις τελευταίες εκλογές τον Ιούνιο του 2012, η συνεχιζόμενη ύφεση εξακολουθεί να επιδρά δυσμενώς στην ποιότητα του χαρτοφυλακίου των δανείων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών καθ' όλη τη διάρκεια του 1^{ου} εξάμηνου του 2013. Ωστόσο, στην ίδια περίοδο, διαφαίνονται θετικές ενδείξεις βελτίωσης των λειτουργικών αποτελεσμάτων τους, ενώ ταυτοχρόνως

έχουν βελτιωθεί και οι δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας. Όμως, παρά τη σημαντική αύξηση της καταθετικής βάσης των ελληνικών εμπορικών τραπεζών που παρατηρήθηκε μετά τις τελευταίες εθνικές εκλογές, δεν επιβεβαιώνεται η συνέχιση της τάσης αυτής το 2^ο τρίμηνο του 2013. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη δυσκολία των πιστωτικών ιδρυμάτων να αντλήσουν ρευστότητα από τις χρηματοπιστωτικές αγορές και να αυξήσουν τις εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησής τους, οδηγεί στη διστακτικότητά τους για προσφορά χορηγήσεων στην πραγματική οικονομία.

5.2.1. Τρέχουσα ανασκόπηση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος

Η τρέχουσα ανασκόπηση του ελληνικού τραπεζικού συστήματος (1^ο εξάμηνο του 2013) ότητα, την αποτελεσματικότητα και τη ρευστότητα, και τις ελληνικές εισηγμένες τράπεζες (5) για την κεφαλαιακή επάρκεια. Τα χρηματοοικονομικά αποτελέσματα με βάση τους δημοσιευμένους ισολογισμούς βελτιώθηκαν λόγω της σημαντικής αύξησης των μη επαναλαμβανόμενων εσόδων¹⁰⁴ και της αναβαλλομένης φορολογίας. Συγκεκριμένα, η λειτουργική κερδοφορία βελτιώθηκε σημαντικά λόγω της αύξησης των λειτουργικών εσόδων¹⁰⁵ κατά 5,8% και της μείωσης των λειτουργικών εξόδων¹⁰⁶ κατά 5,4%, διαμορφώνοντας τον λόγο κόστους προς έσοδα στο 65,5% το 1^ο εξάμηνο του 2013 έναντι 69,7% το 2012 σε ενοποιημένη βάση. Επίσης, το καθαρό περιθώριο τόκων διατηρήθηκε στο 2,1% το 1^ο εξάμηνο του 2013 έναντι 2% το 1^ο τρίμηνο του 2013 (2012: 2,2%) λόγω της βελτίωσης των καθαρών εσόδων από τόκους το 2^ο τρίμηνο του 2013.

Κατά τη διάρκεια του 2^{ου} τριμήνου του 2013, η κεφαλαιακή βάση των 5 εισηγμένων ελληνικών τραπεζικών ομίλων βελτιώθηκε λόγω των ανακεφαλαιοποιήσεων από το ΤΧΣ και τον ιδιωτικό τομέα. Επισημαίνεται ότι οι αυξήσεις του μετοχικού κεφαλαίου είχαν ήδη συνυπολογιστεί στους δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας από το 2012. Ωστόσο οι ανακεφαλαιοποιήσεις αυτές «αναγνωρίστηκαν» ως λογιστικά ίδια κεφάλαια στα αποτελέσματα του 1^{ου} εξαμήνου του 2013. Σε ό,τι αφορά τους 3 ομίλους (Εθνική, Alpha, Πειραιώς), η ανακεφαλαιοποίηση έλαβε χώρα από το ΤΧΣ και τον ιδιωτικό τομέα με βάση το στόχο του 10% που είχε τεθεί, με αποτέλεσμα οι τράπεζες αυτές να μην απολέσουν τον ιδιωτικό τους χαρακτήρα, ενώ ο όμιλος της Eurobank ανακεφαλαιοποιήθηκε αποκλειστικά από το ΤΧΣ δεδομένου ότι δεν μπόρεσε να καλύψει τον στόχο

¹⁰⁴ Τα μη επαναλαμβανόμενα έσοδα αφορούν κυρίως την αρνητική υπεραξία από την εξαγορά της Εμπορικής από την Alpha Bank και των ελληνικών δραστηριοτήτων των κυπριακών τραπεζών και της Millennium από την Τράπεζα Πειραιώς. Συγκεκριμένα, καταγράφηκαν λογιστικά κέρδη ύψους €6,4 δις το 1^ο εξάμηνο του 2013 (€4,3 δις προ φόρων) έναντι ζημιών €5,0 δις το 1^ο εξάμηνο του 2012 (€6,1 δις προ φόρων). Αν δεν συμπεριληφθεί η αρνητική υπεραξία (€ 6441 εκατ) από την εξαγορά της Εμπορικής και των ελληνικών δραστηριοτήτων των κυπριακών τραπεζών και της Millennium, τότε το 1^ο εξάμηνο του 2013 θα καταγράφονταν ζημιές προ φόρων ύψους € 2,1 δις.

¹⁰⁵ Οι λόγοι που συνετέλεσαν στη βελτίωση των λειτουργικών εσόδων, εξαιρουμένης της αρνητικής υπεραξίας, οφείλονται στο ότι τα κέρδη από χρηματοοικονομικές δραστηριότητες, τα οποία ανήλθαν σε € 418 εκατ. το 1^ο εξάμηνο του 2013 έναντι ζημιών - € 438 εκατ. το 1^ο εξάμηνο του 2012, αντιστάθμισαν τόσο τη μείωση των εσόδων από τόκους (-14,9% σε σχέση με το 1^ο εξάμηνο του 2012) όσο και τη μείωση των καθαρών εσόδων από προμήθειες (-3,7% σε σχέση με το 1^ο εξάμηνο του 2012) σε ενοποιημένη βάση. Επισημαίνεται ακόμη ότι ο ρυθμός μείωσης των εσόδων από τόκους και προμήθειες ελαττώθηκε το 1^ο εξάμηνο του 2013 σε σχέση με το 1^ο τρίμηνο του 2013.

¹⁰⁶ Η μείωση των λειτουργικών εξόδων οφείλεται κυρίως στη μείωση στα έξοδα προσωπικού (-7,8%) όσο και στη διατήρηση των γενικών λειτουργικών εξόδων (+1,1%).

του 10%. Η Τράπεζα Αττικής ήταν η μόνη τράπεζα από τις εισηγμένες που ανακεφαλαιοποιήθηκε αποκλειστικά με ιδιωτικά κεφάλαια χωρίς τη συνδρομή του ΤΧΣ. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο στόχος του 10% υπερκαλύφθηκε με αποτέλεσμα η συμμετοχή του ΤΧΣ να είναι μικρότερη από την αναμενόμενη, που αποσκοπούσε στην κάλυψη των κεφαλαιακών αναγκών όπως είχαν τεθεί από την Τράπεζα της Ελλάδος (ΤτΕ). Τα ποσά της ανακεφαλαιοποίησης το 2^ο τρίμηνο του 2013 αποτυπώνονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 5.2.1 Ποσά ανακεφαλαιοποίησης για τις ελληνικές εισηγμένες τράπεζες (σε ενοποιημένη βάση)

Τράπεζες	Εθνική	Alpha	Πειραιώς	Eurobank	Αττικής
Ανακεφαλαιοποίηση (σε εκατ. Ευρώ)	€ 9.756	€ 4.571	€ 8.234	€ 5.989	€ 414

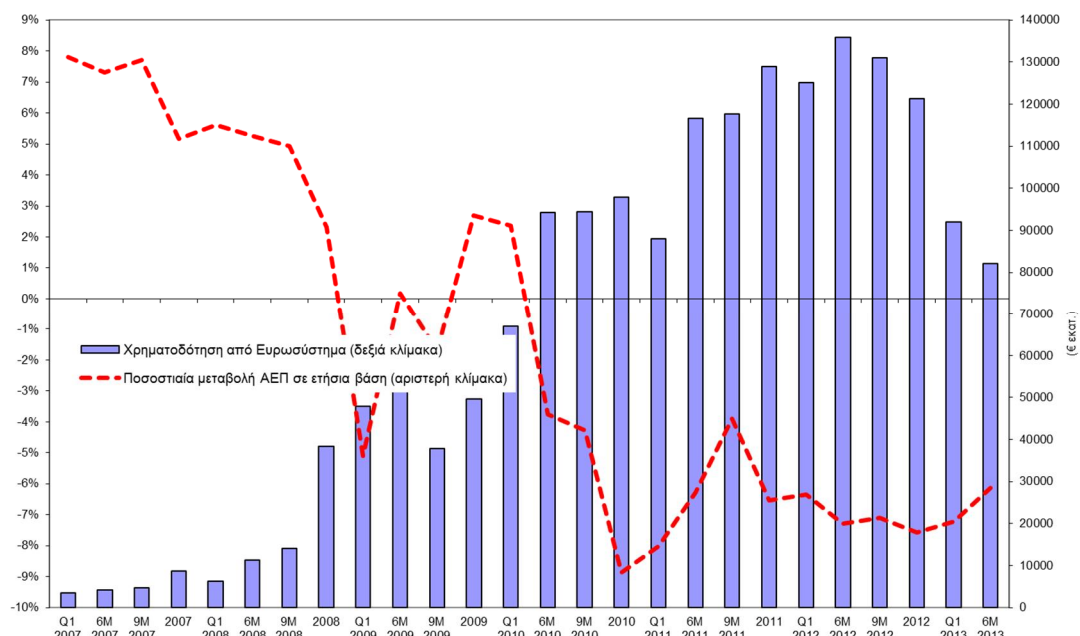
Πηγή: Δημοσιευμένοι Ισολογισμοί.

Ως αποτέλεσμα, τα εποπτικά ίδια κεφάλαια των εισηγμένων ελληνικών τραπεζικών ομίλων, έχοντας ήδη συμπεριλάβει την ανακεφαλαιοποίηση από το ΤΧΣ και τον ιδιωτικό τομέα, ενισχύθηκαν περαιτέρω το 1^ο εξάμηνο του 2013 λόγω και της αρνητικής υπεραξίας. Από την άλλη πλευρά, το σταθμισμένο ενεργητικό αυξήθηκε λόγω του επιπλέον συνυπολογισμού των ελληνικών δραστηριοτήτων των κυπριακών τραπεζών που έχουν ενσωματωθεί στην Τράπεζα Πειραιώς. Έτσι, ο Γενικός Δείκτης Κεφαλαιακής Επάρκειας (Δ.Κ.Ε.) των εισηγμένων ελληνικών τραπεζικών ομίλων διαμορφώθηκε στο 12% το 1^ο εξάμηνο του 2013 έναντι 11,2% το 2012. Αντίστοιχα, ο δείκτης κεφαλαιακής επάρκειας με βασικά ίδια κεφάλαια (Tier I) αυξήθηκε στο 11,7% το 1^ο εξάμηνο του 2013 έναντι 10,8% το 2012. Τέλος, ο δείκτης των κυρίων βασικών ιδίων κεφαλαίων (Core Tier I) αυξήθηκε στο 11,4% το 1^ο εξάμηνο του 2013 έναντι 10,2% το 2012. Η ρευστότητα στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα, ήδη βελτιούμενη από το 2^ο τρίμηνο του 2012 λόγω της αύξησης των καταθέσεων και της μείωσης των χορηγήσεων, δείχνει σημεία σταθεροποίησης το 2^ο τρίμηνο του 2013. Συγκεκριμένα, ο λόγος δανείων προς καταθέσεις για όλες τις ελληνικές εμπορικές τράπεζες –σε ενοποιημένη βάση– αυξήθηκε ελαφρά από 121,1% το 1^ο τρίμηνο του 2013 στο 124,4% το 2^ο τρίμηνο του 2013 λόγω της μικρής μείωσης στις καταθέσεις, ενώ τα υπόλοιπα των χορηγήσεων παρέμειναν σταθερά.

Στο Διάγραμμα 5.2.2 παρουσιάζεται η χρηματοδότηση των ελληνικών εμπορικών τραπεζών σε ενοποιημένη βάση μέσω του Ευρωσυστήματος, από το 2007 έως το 2^ο τρίμηνο του 2013 καθώς και ο τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας σε ετήσια βάση για το ίδιο διάστημα. Από το διάγραμμα αυτό, διαφαίνεται καθαρά ότι η χρηματοδότηση των τραπεζών από το Ευρωσύστημα είναι άμεσα συνδεδεμένη με την κατάσταση της ελληνικής οικονομίας. Παρατηρείται ωστόσο συνεχής μείωση της εξάρτησης αυτής από το 3^ο τρίμηνο του 2012. Κατά συνέπεια, το 2^ο τρίμηνο του 2013 οι ελληνικές τράπεζες είχαν δανειστεί το ποσό των €82 δισ. από το

Ευρωσύστημα έναντι €91,9 δισ. το 1^ο τρίμηνο του 2013 και €121,2 δισ. από το Ευρωσύστημα το 4^ο τρίμηνο του 2012.

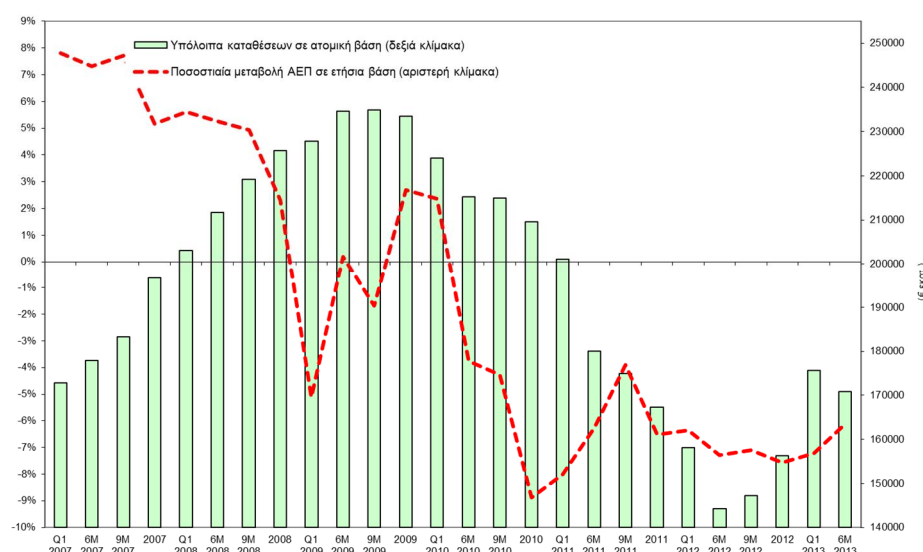
Διάγραμμα 5.2.2 Διαχρονική εξέλιξη της ποσοστιαίας μεταβολής του ΑΕΠ σε ετήσια βάση (αριστερή κλίμακα) και της χρηματοδότησης των τραπεζών (σε € εκατ.) από το Ευρωσύστημα σε ενοποιημένη βάση (δεξιά κλίμακα)

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος, Ελληνική Στατιστική Αρχή.

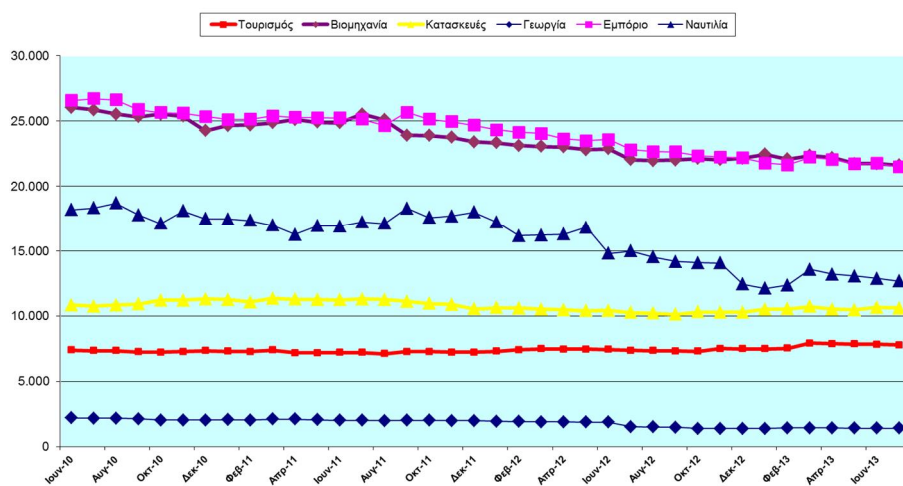
Στο Διάγραμμα 5.2.3 εξετάζεται η πορεία των καταθέσεων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών σε ατομική βάση σε σχέση με τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ. Από το διάγραμμα αυτό επιβεβαιώνεται ότι οι καταθέσεις των ελληνικών νοικοκυριών και επιχειρήσεων είναι άμεσα συνδεδεμένες με την πορεία του ΑΕΠ και τη δημοσιονομική κατάσταση της ελληνικής οικονομίας. Παρατηρείται ότι, στο 2^ο τρίμηνο του 2012, οι καταθέσεις των ελληνικών τραπεζών ανήλθαν σε μόλις € 144,21 δισ., ενώ από το 3^ο τρίμηνο του 2012 άρχισε η αύξηση των υπολοίπων τους που ανήλθαν στα €156,33 δισ. το 4^ο τρίμηνο του 2012 λόγω της αύξησης της εμπιστοσύνης των καταθετών ύστερα από τον σχηματισμό της κυβέρνησης συνεργασίας. Το 1^ο τρίμηνο του 2013 το ύψος των καταθέσεων ανήλθε στα €175,70 δισ. λόγω και του συνυπολογισμού των καταθέσεων των υποκαταστημάτων των κυπριακών τραπεζών στην Ελλάδα που απορροφήθηκαν από την Τράπεζα Πειραιώς, ενώ το 2^ο τρίμηνο του 2013 παρατηρήθηκε μικρή κάμψη των καταθέσεων στα επίπεδα των €170,8 δισ. Επισημαίνεται ότι, σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στοιχεία της ΤτΕ, η καθαρή εισροή των καταθέσεων ανήλθε σε € 11,8 δισ. την περίοδο από τον Ιούνιο 2012 μέχρι και τον Ιούλιο 2013. Η διαχρονική χρηματοδότηση των 6 σημαντικών κλάδων της ελληνικής οικονομίας εμφανίζεται στο Διάγραμμα 5.2.4.

Διάγραμμα 5.2.3. Διαχρονική εξέλιξη της ποσοστιαίας μεταβολής του ΑΕΠ σε ετήσια βάση (αριστερή κλίμακα) και των υπολοίπων καταθέσεων των ελληνικών εμπορικών τραπεζών (σε € εκατ.) σε ατομική βάση (δεξιά κλίμακα)

Πηγές: Τράπεζα της Ελλάδος, Ελληνική Στατιστική Αρχή.

Διάγραμμα 5.2.4. Εγχώρια χρηματοδότηση των 6 σημαντικότερων κλάδων της ελληνικής οικονομίας (μηνιαία υπόλοιπα σε εκατ. €)

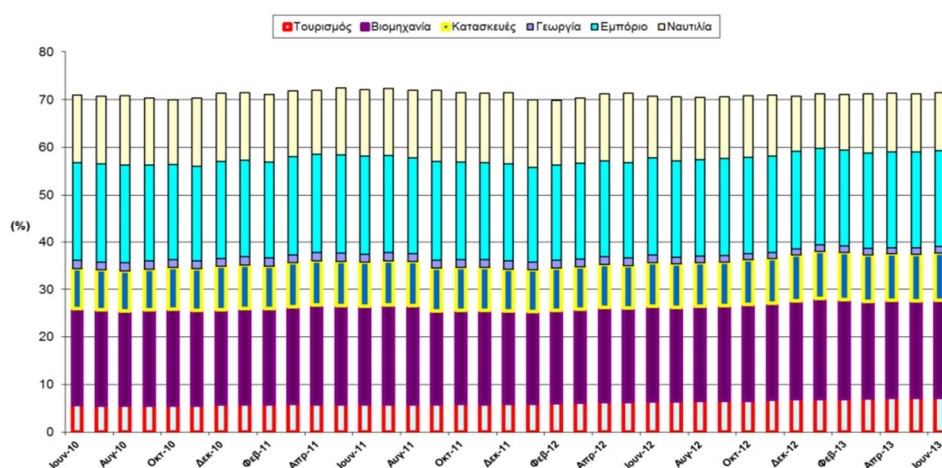
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Από το Διάγραμμα 5.2.4 επιβεβαιώνεται η πιστωτική επιβράδυνση την περίοδο Ιουνίου 2010-Ιουλίου 2013. Κατά τη διάρκεια της διετίας 2011-2012, οι τράπεζες έχουν μειώσει σημαντικά τα υπολοιπά των χορηγήσεων τους προς τις επιχειρήσεις, και η απομόχλευση αυτή (deleveraging) εντάθηκε ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του 2012, ενώ συνεχίστηκε και στους 7 μήνες του 2013 με μειούμενο ρυθμό σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία. Έτσι, ο ρυθμός πιστωτικής επιβράδυνσης σε επιχειρήσεις με βάση τα υπολοιπά πιστοδοτήσεων διαμορφώθηκε στο -18% την περίοδο από Ιούνιο 2010 - Ιούλιο 2013. Σε ό,τι αφορά τους επιμέρους κλάδους, θετικό πρόσημο διατήρησαν ο

τουρισμός (+5,5%), μικρότερη απομόχλευση παρουσιάστηκε στις κατασκευές (-2,2%), ενώ σε ό,τι αφορά τη βιομηχανία και το εμπόριο η απομόχλευση ήταν σημαντικότερη (-17% στη βιομηχανία και -19,2% στο εμπόριο την εξεταζόμενη περίοδο). Σε ό,τι αφορά τη ναυτιλία, πρέπει να επισημανθεί ότι εμφανίζει σημαντική κάμψη, ωστόσο λόγω της έντονης κυκλικότητας του κλάδου δεν μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα ως προς τη διαμόρφωση μιας πιο μακροχρόνιας τάσης.

Από το σύνολο των 6 κλάδων που αναλύονται στο κεφάλαιο αυτό και με βάση τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία του Ιουλίου 2013 (Διάγραμμα 5.2.5), η μεγαλύτερη χρηματοδότηση διοχετεύεται στη βιομηχανία που έχει το 20,4% της συνολικής χρηματοδότησης προς τις επιχειρήσεις και στο εμπόριο (20,3% της συνολικής χρηματοδότησης). Σημαντική χρηματοδότηση παρέχεται επίσης στους κλάδους της ναυτιλίας με 12% της συνολικής χρηματοδότησης, των κατασκευών με 10% της συνολικής χρηματοδότησης, ενώ σε ό,τι αφορά τον τουρισμό (7,4%) και τη γεωργία (1,4%) παρέχεται μικρότερη χρηματοδότηση.

Διάγραμμα 5.2.5. Εγχώρια χρηματοδότηση των 6 σημαντικότερων κλάδων της ελληνικής οικονομίας (ως ποσοστό της συνολικής χρηματοδότησης σε όλους τους κλάδους της οικονομίας)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

Ωστόσο, η συνεχιζόμενη ύφεση, σε συνδυασμό με την εφαρμογή των μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής, εξακολουθεί να επιδρά δυσμενώς στην ποιότητα του χαρτοφυλακίου των χορηγηθεισών πιστώσεων, παρά το γεγονός ότι το τελευταίο χρονικό διάστημα υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις θετικής μεταστροφής του κλίματος και των δεικτών εμπιστοσύνης λόγω της άμβλυνσης των ανησυχιών για ενδεχόμενη έξοδο της Ελλάδας από την Ευρωζώνη. Ως αποτέλεσμα της αύξησης των επισφαλειών και της πιστωτικής επιβράδυνσης, ο δείκτης καθυστερήσεων αυξήθηκε στο 29,3% το 2^ο τρίμηνο του 2013 έναντι 27,8% το 1^ο τρίμηνο του 2013 και 24,5% το 2012. Για να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα αυτά, οι τράπεζες διατηρούν τις προβλέψεις χρήσης σε επαρκή επίπεδα. Δεδομένης της ήδη επαρκούς κάλυψης των καθυστερήσεων από

προβλέψεις, οι τραπεζικοί όμιλοι προέβησαν σε μείωση των προβλέψεων χρήσης έναντι του μέσου όρου δανείων (κόστος πιστωτικού κινδύνου) στο 2,7% το 2^ο τρίμηνο του 2013 έναντι 2,6% το 1^ο τρίμηνο του 2013 και 3,9% το 2012, παραμένοντας ωστόσο σε υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με την Ε.Ε., όπου ο αντίστοιχος δείκτης είναι 1,2% το 2012.

5.2.2. Ο ρόλος του ελληνικού τραπεζικού συστήματος: Στόχοι και προοπτικές

Οι ελληνικές τράπεζες οφείλουν να ανακτήσουν τον ρόλο που είχαν πριν από την εξάπλωση της χρηματοπιστωτικής κρίσης, δηλαδή να συμβάλλουν ουσιαστικά στην αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας υποστηρίζοντας τους σημαντικότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας μέσω επαρκούς πιστωτικής επέκτασης. Βεβαίως δεν είναι εφικτό αλλά ίσως ούτε και σκόπιμο, με τον τρόπο που επετεύχθη, να ανακτηθεί μεσοπρόθεσμα ο ρυθμός πιστωτικής επέκτασης του 19% που καταγράφηκε τη διετία 2007 – 2008.¹⁰⁷ Για να επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος θα πρέπει να υπάρχει αύξηση της ζήτησης για χορηγήσεις μέσω της ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας, η οποία θα συντελέσει και στην επιτάχυνση της οικονομικής δραστηριότητας. Ταυτόχρονα, οι τράπεζες θα πρέπει να στοχεύουν στην υιοθέτηση πιστοδοτικών κριτηρίων τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη το προφίλ του αντισυμβαλλομένου, αλλά και θα είναι διατεθειμένες να αναλάβουν περισσότερους κινδύνους, με την προϋπόθεση ότι οι επενδυτικές αυτές προτάσεις θα εντάσσονται στο πλαίσιο μιας νέας επενδυτικής κουλτούρας βασισμένης κυρίως σε αναπτυξιακούς στόχους. Η ανάληψη περισσότερου κινδύνου εκ μέρους των τραπεζών σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης πρέπει να συνοδεύεται από την χρηματοπιστωτική αντίληψη του επενδυτή ο οποίος είναι διατεθειμένος να αναλάβει λελογισμένο και όχι ανεξέλεγκτο κίνδυνο όπως παρατηρήθηκε την προηγούμενη περίοδο. Παράλληλα το επερχόμενο «άνοιγμα» των κεφαλαιαγορών και χρηματαγορών αλλά και η συνεπακόλουθη σταθεροποίηση των καταθέσεων του πιστωτικού συστήματος, απόρροια της εδραίωσης της εμπιστοσύνης των καταθετών σε αυτό, θα συνδράμει αποφασιστικά στην αύξηση της προσφοράς σε πιστώσεις εκ μέρους των πιστωτικών ιδρυμάτων.

Επίσης, μετά την επιτυχή πρόσφατη ολοκλήρωση της διαδικασίας αναδιάρθρωσης και ανακεφαλαιοποίησης του ελληνικού τραπεζικού συστήματος, οι τράπεζες διαθέτουν πλέον ένα επαρκές κεφαλαιακό απόθεμα, το οποίο όμως θα πρέπει να το διατηρήσουν ως κόρη οφθαλμού, μέσω της προσπάθειας για ανακοπή – ή και αντιστροφή – της αυξητικής πορείας των επισφαλειών και της συνέχισης της βελτίωσης των λειτουργικών τους αποτελεσμάτων. Μόνο με αυτόν τον τρόπο, ο δείκτης των κύριων βασικών ιδίων κεφαλαίων (Core Tier 1), θα παραμείνει σε επίπεδα υψηλότερα του ελάχιστου επιτρεπτού ορίου 9%, θωρακίζοντας το τραπεζικό σύστημα σε μακροπρόθεσμο πλαίσιο.

¹⁰⁷ Επισημαίνεται ότι το 2009 παρατηρήθηκε ραγδαία πτώση της πιστωτικής επέκτασης, καθιστώντας την μηδενική το 2010. Στη διετία 2011 - 2012 παρατηρήθηκαν ρυθμοί πιστωτικής επιβράδυνσης στους βασικότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας.

Επιπλέον, η ικανότητα του εγχώριου χρηματοπιστωτικού συστήματος να αντλήσει φθηνή ρευστότητα από τις χρηματαγορές αλλά και η άντληση επαρκούς ρευστότητας από τις καταθέσεις θα συμβάλλει στον σημαντικό περιορισμό του προσωρινού μέτρου της άντλησης ρευστότητας από το Ευρωσύστημα, είτε μέσω της ΕΚΤ, αλλά πολύ περισσότερο μέσω της ΤτΕ από τον μηχανισμό παροχής έκτακτης ρευστότητας – ELA. Επισημαίνεται ότι ο κύριος διαμεσολαβητικός ρόλος των τραπεζών στην οικονομία, που είναι η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, πρέπει να επιτυγχάνεται κυρίως μέσω των καταθέσεων και της άντλησης κεφαλαίων από τις αγορές. Αυτοί είναι οι πλέον ενδεδειγμένοι τρόποι για τη χρηματοδότηση βιώσιμων επιχειρήσεων με αναπτυξιακές προοπτικές.

5.2.3. Προτάσεις και πολιτικές χρηματοδότησης

Οι ελληνικές τράπεζες πρέπει να συνεχίσουν να μειώνουν την εξάρτησή τους από το Ευρωσύστημα μέσω ενός μεσοπρόθεσμου σχεδιασμού λαμβάνοντας υπόψη την πορεία των καταθέσεων στο τραπεζικό σύστημα. Ο μελλοντικός στόχος για επαρκή ρευστότητα στις τράπεζες θα πρέπει αφενός να μπορεί να συντηρεί τα υφιστάμενα ανοίγματά τους στις επιχειρήσεις, αλλά και να χρηματοδοτεί στοχευμένες επιχειρηματικές δράσεις που προάγουν τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η αναγκαιότητα για τη στήριξη των ελληνικών επιχειρήσεων από τις τράπεζες είναι εμφανής, ιδιαίτερα λόγω της οικονομικής ύφεσης. Ωστόσο, οι πηγές χρηματοδότησης είναι περιορισμένες και γι' αυτό τον λόγο οι τράπεζες οφείλουν να τις αξιοποιούν στο έπακρο, έτσι ώστε να διοχετεύονται κεφάλαια στις επιχειρήσεις συντελώντας με τον τρόπο αυτό στις προσπάθειες της συντομότερης εξόδου από την κρίση. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, οι ελληνικές τράπεζες πρέπει να αξιοποιούν όλες τις ευκαιρίες που μπορεί να προσφέρει η διατραπεζική αγορά. Παρά το γεγονός ότι η διατραπεζική αγορά δεν είναι ακόμη επαρκώς προσβάσιμη ως πηγή χρηματοδότησης, οι τράπεζες πρέπει να δηλώνουν το «παρών» στις αγορές αυτές ακόμη και αν γίνονται περιορισμένες πράξεις. Αυτό θα τις διευκολύνει στη γρήγορη επάνοδο στις συγκεκριμένες αγορές όταν η κατάσταση στην ελληνική οικονομία ομαλοποιηθεί.

Για τη σταθερότητα του χρηματοπιστωτικού συστήματος θα πρέπει να εφαρμοστούν όλα τα εναπομείναντα μέτρα που περιγράφονται στο Μνημόνιο και οι αναπτυξιακές πολιτικές που ως στόχο θα έχουν την έξοδο της ελληνικής οικονομίας από την ύφεση, την ολοκλήρωση της δημοσιονομικής εξυγίανσης, την αναπροσαρμογή της στρατηγικής χρηματοδότησης των πιστωτικών ιδρυμάτων και τη συνέχιση της ενίσχυσης των καταθέσεων. Οι ελληνικοί τραπεζικοί όμιλοι, ενόψει και του νέου κανονιστικού πλαισίου της Βασιλείας III, θα πρέπει να προβούν σε περαιτέρω αυξήσεις μετοχικών κεφαλαίων (στο προσεχές μέλλον) από τον ιδιωτικό τομέα, έτσι ώστε με τη συνεισφορά του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας να θωρακίσουν περαιτέρω τους δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας και ειδικότερα τον δείκτη Core Tier I. Επίσης, ένα μέτρο το οποίο μπορεί να ανακόψει την αυξητική πορεία των επισφαλειών, αλλά και να διευκολύνει τη ρευστότητα του τραπεζικού συστήματος, συνδέεται με την τρο-

ποποίηση του ισχύοντος νόμου για τους πλειστηριασμούς και τις κατασχέσεις και την αντικατάστασή του με ένα καινούργιο νομικό πλαίσιο το οποίο θα δίνει τη δυνατότητα στις τράπεζες να προβαίνουν σε περιορισμένης κλίμακας πλειστηριασμούς ή και κατασχέσεις όταν γίνεται κατάχρηση του προστατευτικού πλαισίου του συγκεκριμένου νόμου (Νόμος 3869/10). Και συγκεκριμένα, η άρση των πλειστηριασμών και των κατασχέσεων ενδείκνυται, όταν ο δανειολήπτης στεγαστικού δανείου έχει τη δυνατότητα να αποπληρώσει το δάνειό του, είτε από το σύνολο των καταθέσεών του ή/και αν τα μηνιαία εισοδήματά του είναι επαρκή για να καλύψουν την απαιτούμενη δόση του δανείου που έχει συμφωνήσει με την τράπεζα. Μεσοπρόθεσμα, το μέτρο αυτό μπορεί να συντελέσει στη δημιουργία των προϋποθέσεων ενίσχυσης της ρευστότητας των τραπεζών, δεδομένου ότι απελευθερώνονται κεφάλαια τα οποία υπό προϋποθέσεις μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση των χορηγήσεων στην πραγματική οικονομία.

Η αξιοποίηση των διαθέσιμων εναλλακτικών κρατικών προγραμμάτων, τα οποία μπορούν να διευκολύνουν τη χρηματοδότηση μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ), κρίνεται απαραίτητη. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να γίνει πλήρης αξιοποίηση όλων των κρατικών προγραμμάτων με στόχο τη μείωση του κινδύνου των ελληνικών τραπεζών προς τις ΜΜΕ, ως συμπλήρωμα της χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Οι τράπεζες θα πρέπει να εκμεταλλευτούν την ευκαιρία αυτή για την ευχερέστερη πρόσβαση σε άλλες μορφές χρηματοδοτήσεων και τη μεγαλύτερη αξιοποίηση των μέσων χρηματοοικονομικής τεχνικής, με σκοπό την αύξηση των πιστώσεων των τραπεζών στις ΜΜΕ που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ελληνικής οικονομίας. Ακόμη, θα πρέπει να προωθηθεί άμεσα η ανάπτυξη Ιδρυμάτων Μικρο-πιστώσεων ως εναλλακτική λύση των τραπεζικών δανείων για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Η ΤτΕ ως η ανεξάρτητη εποπτική αρχή του χρηματοπιστωτικού συστήματος, σε συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές, μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην προετοιμασία του νομικού, εποπτικού και θεσμικού πλαισίου της μικρο-χρηματοδότησης.

Στην περίοδο της οικονομικής ύφεσης και δεδομένου ότι οι πιστωτικοί κίνδυνοι αυξάνονται, οι τράπεζες θα πρέπει να επιτύχουν την κατάλληλη ισορροπία ανάμεσα στη διαχείριση των αυξημένων κινδύνων αλλά και στην ικανοποίηση των νέων χρηματοδοτικών αναγκών των επιχειρήσεων που διαφαίνονται στην νέα περίοδο της ανάπτυξης. Για τον λόγο αυτό οι ελληνικές τράπεζες ενδείκνυται να αξιολογούν επαρκώς τους κινδύνους που εμπεριέχονται στις νέες αιτήσεις δανείων των πελατών τους, αλλά με τέτοιο τρόπο που να μην δημιουργούν ασφυκτικές πιέσεις στις αγορές. Θα πρέπει επίσης να τιμολογούν ορθά τον κίνδυνο αυτό και να μην απαιτούν υψηλά επιτόκια στην περίπτωση χρηματοδότησης καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών για τις οποίες προβλέπεται ότι θα υπάρχει άμεση ζήτηση στο μέλλον, αλλά να απαιτούν υψηλότερο επιτόκιο μόνο στις περιπτώσεις εκείνες όπου ο βαθμός επικινδυνότητας του δανειολήπτη είναι υψηλός σύμφωνα και με την εφαρμογή των αυστηρότερων μοντέλων πιστοληπτικής αξιολόγησης. Ακόμη θα μπορούσαν να τροποποιήσουν περαιτέρω τους όρους συμβάσεων κάποιων παλαιότερων δανείων βιώσιμων επιχει-

ρήσεων οι οποίες δεν αποπληρώνονταν κανονικά λόγω της οικονομικής ύφεσης που είχε περιορίσει δραστικά τα έσοδά των δανειοληπτών πελατών τους έτσι ώστε να μην χαρακτηριστούν και τα ίδια ως επισφάλειες.

5.3. Αγορά κεφαλαίου

5.3.1. Εισαγωγή

Η σημερινή περίοδος κυριαρχείται από τη μετατόπιση της οικονομικής ισχύος από την παραγωγή στη διαχείριση κεφαλαίων. Η τεχνολογία (πληροφορική και τηλεπικοινωνίες) αλλά και η θεσμική απελευθέρωση επιτρέπουν την ταχύτατη κίνηση των κεφαλαίων διεθνώς που αναζητούν υψηλές αποδόσεις. Ταυτόχρονα όμως η μεταβλητότητα που προκαλείται από αυτή την ευκολία στην κίνηση των κεφαλαίων προκαλεί κρίσεις στο χρηματοοικονομικό σύστημα που μεταδίδονται στην πραγματική οικονομία και στη συνέχεια στην κοινωνία. Επιπλέον το σύγχρονο επιχειρηματικό περιβάλλον είναι πολυσχιδές και οι επενδυτικές ανάγκες εμφανίζουν αντίστοιχη πολυπλοκότητα. Σε αυτές τις αναπτυξιακές και επενδυτικές ανάγκες το παγκόσμιο σύστημα των αγορών τοποθετήθηκε με τη χρηματοοικονομική μηχανική (financial engineering) προσφέροντας σύνθετα χρηματοοικονομικά εργαλεία.

Τα παραπάνω δεδομένα, σε συνδυασμό με την απληστία στη συμπεριφορά των στελεχών των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων καθώς και με την απορρύθμιση με την έννοια της χαλαρής εποπτείας τόσο εσωτερικά στους οργανισμούς όσο και από την πλευρά των εποπτικών αρχών, οδήγησαν σε υπερβολές και αναντιστοιχία με την παραγωγική ικανότητα και ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας. Η πρόσφατη κρίση κατέδειξε πόσο διασυνδεδεμένοι είναι όλοι, αγορές και οικονομίες. Επίσης ανέδειξε ότι, αν δεν είναι όλοι ασφαλείς, τότε κανείς δεν νιώθει ασφαλής. Για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων οι ευρωπαϊκές και διεθνείς πρωτοβουλίες επικεντρώθηκαν στην αποτελεσματική εποπτεία και την καλύτερη διαχείριση κινδύνου. Για την έξοδο της Ελλάδας από την ύφεση απαιτούνται κεφάλαια για τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών έργων. Αυτά τα κεφάλαια σε περιόδους ύφεσης δεν μπορούν να προέλθουν ούτε από τα φορολογικά έσοδα του κράτους ούτε από τις καθαρές αποταμιεύσεις των πολιτών. Αυτή η δυσκολία επιτείνεται για την Ευρώπη και ιδιαιτέρως για την Ελλάδα από το δημογραφικό πρόβλημα.

Τα κεφάλαια αυτά, που θα ενισχύσουν τους διαθέσιμους πόρους της οικονομίας, δεν είναι διαθέσιμα τοπικά. Μπορούν να προέλθουν κυρίως από το εξωτερικό. Επίσης δεν μπορούν να προέλθουν ούτε από τις παραδοσιακές πηγές της τραπεζικής χρηματοδότησης (αδυναμία πιστωτικής επέκτασης λόγω κεφαλαιακής επάρκειας) ούτε από το πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (περιοριστική πολιτική της κυβέρνησης λόγω ανάγκης μείωσης των ελλειμμάτων).

Αυτό που αναδείχθηκε από την τρέχουσα κρίση είναι ότι δεν αρκούν οι διορθωτικές παρεμβάσεις, απαιτούνται διαρθρωτικές αλλαγές. Απαιτείται αλλαγή υποδείγματος και

παραγωγικού μοντέλου, όχι απλή αναδιάρθρωση των συντελεστών. Αυτού του τύπου οι αλλαγές όμως εμπεριέχουν υψηλότερο ρίσκο - αβεβαιότητα σχετικά με την επιτυχία τους - αλλά ταυτόχρονα και προσδοκίες για υψηλότερες αποδόσεις. Η επιτυχία εξόδου από την κρίση θα είναι αποτέλεσμα εξέλιξης της κοινωνίας και ανάπτυξης της οικονομίας και όχι απλής ανάκαμψης. Αυτό το εγχείρημα απαιτεί χρηματοδότηση μακροπρόθεσμου ορίζοντα, υψηλών προσδοκιών στις αποδόσεις αλλά και αποδοχή υψηλού ρίσκου. Τέτοιας μορφής χρηματοδότηση είναι η κεφαλαιακή – κυρίως με τη μορφή μετοχών.

Οι αγορές, όπως αποδεικνύεται διαχρονικά και διεθνώς, μπορούν να ενισχύσουν ή ακόμα και να επιταχύνουν την οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας γιατί πολλαπλασιάζουν το οικονομικό αποτέλεσμα, κατανέμουν ορθολογικά τους πόρους της οικονομίας και συμβάλλουν στη διάχυση της ευημερίας στην κοινωνία. Είτε προηγούνται (συνήθως) είτε έπονται της οικονομικής ανάπτυξης, σε κάθε περίπτωση είναι παρούσες και παίζουν τον ρόλο τους. Για να προσφέρουν τα πλεονεκτήματά τους με διατηρήσιμο τρόπο, πρέπει να αποφεύγονται οι υπερβολές και να είναι καλά εποπτευόμενες.

5.3.2. Ο ρόλος της αγοράς κεφαλαίου

Η ανάπτυξη και χρήση σύγχρονων χρηματοοικονομικών εργαλείων και εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης μπορεί να επιταχύνει τη διαδικασία ανάκαμψης διοχετεύοντας πόρους σε νέα επενδυτικά και αναπτυξιακά σχέδια. Η οργανωμένη αγορά του χρηματιστηρίου μπορεί να αποτελέσει τη δεξαμενή άντλησης κεφαλαίων. Η προσέλκυση των υποψήφιων επενδυτών θα είναι αποτελεσματικότερη όταν οι επενδύσεις είναι ενταγμένες σε ένα χρηματιστηριακό περιβάλλον. Ένα περιβάλλον που παρέχει δυνατότητες αγοράς (επένδυσης) και πώλησης (στρατηγικής εξόδου) σε «δίκαιες» τιμές λόγω της ρευστότητας και του μηχανισμού αποκάλυψης τιμών που διαθέτουν οι αγορές. Επίσης ο επενδυτής θα ένιωθε μεγαλύτερη άνεση και ασφάλεια λόγω της διαφάνειας και του μηχανισμού προστασίας που παρέχεται από τις οργανωμένες αγορές.

Η αγορά μπορεί να παρέχει μια πλήρη «εργαλειοθήκη» για τις ανάγκες επενδύσεων στον παραγωγικό ιστό της οικονομίας, τη διαμόρφωση υποδομών και τη σύνδεση της καινοτομίας με την επιχειρηματικότητα. Η χρήση όμως σύγχρονων χρηματοοικονομικών μέσων και εργαλείων το οποία θα προσφέρουν τα πλεονεκτήματα της μόχλευσης που είναι απολύτως αναγκαία για την επιτάχυνση των αποτελεσμάτων, θα πρέπει να γίνει με τρόπο που θα αποφεύγει τις κακές πρακτικές και συμπεριφορές του παρελθόντος: απορρύθμιση και χαλαρή εποπτεία, πλεονεξία, υπερβολές και αστήρικτη υπεραισιοδοξία.

➤ Στόχευση - Περιοχές ρευστότητας

Η αναζήτηση της ρευστότητας θα πρέπει να κατευθύνεται σε όλες τις διαθέσιμες περιοχές εντός και εκτός Ελλάδας. Βέβαια στην παρούσα συγκυρία τα «φρέσκα

κεφάλαια» που θα επεκτείνουν τους διαθέσιμους πόρους της οικονομίας φαίνεται να μπορούν να προέλθουν κυρίως από τις διεθνείς αγορές. Οι διεθνείς επενδυτικοί οργανισμοί διαθέτουν υψηλή ρευστότητα. Το ζητούμενο είναι πώς μια τοπική επενδυτική πρόταση θα μπορέσει να προσελκύσει αυτή τη ρευστότητα, η οποία θα πρέπει να τοποθετηθεί σε μεσο-μακροπρόθεσμο ορίζοντα. Η προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων από τους Έλληνες του εξωτερικού αλλά και ο επαναπατρισμός των καταθέσεων των Ελλήνων για επενδυτικό σκοπό μπορούν να αποτελέσουν μια επιπλέον δεξαμενή ρευστότητας.

➤ *Ευέλικτες λύσεις σε διαφορετικές ανάγκες*

Οι επιχειρήσεις, ιδιαίτερα οι μικρομεσαίες, που αναζητούν κεφάλαια παρουσιάζουν ποικιλομορφία και ανομοιογένεια. Χρηματοδότηση μπορεί να ζητείται τόσο από την εταιρεία για την ανάπτυξη της όσο και για την ανάπτυξη και λειτουργία ενός έργου. Οι εταιρείες έχουν διαφορετικό βαθμό ωρίμανσης, μέγεθος και χρόνο ζωής. Ορισμένες προβάλλουν το επιτυχές παρελθόν τους, ενώ άλλες υπόσχονται ένα λαμπρό μέλλον. Το δε επενδυτικό κοινό αποτελείται από ιδιώτες και θεσμικούς επενδυτές, ασφαλιστικά και συνταξιοδοτικά ταμεία με διαφορετικές ανάγκες απόδοσης, χρονικού ορίζοντα και αντίληψης για τον κίνδυνο. Σε αυτό το πολυσχιδές περιβάλλον η χρηματοδότηση θα πρέπει να καλύπτεται από ένα πλήρες χαρτοφυλάκιο ποικίλων και καινοτόμων εργαλείων που θα πρέπει να τοποθετούνται αποτελεσματικά στις διαφορετικές ανάγκες των επιχειρήσεων. Τα προσφερόμενα εργαλεία πρέπει να είναι ευέλικτα, σπονδυλωτά, διαφανή και η αγορά του χρηματιστηρίου μπορεί να τα διαθέσει.

➤ *Περιβάλλον έμμεσων επενδύσεων*

Στην παρούσα συγκυρία, σημαντικού μεγέθους έμμεσες επενδύσεις μέσω των αγορών φαίνεται ότι μπορεί να προηγηθούν των άμεσων επενδύσεων. Οι επενδύσεις από το εξωτερικό προέρχονται κυρίως από οργανωμένες επενδυτικές εταιρείες στις οποίες απαιτείται επαρκής εσωτερική τεκμηρίωση για τις επενδυτικές αποφάσεις. Στην περίπτωση που οι επενδύσεις είναι ενταγμένες σε ένα χρηματιστηριακό περιβάλλον, διευκολύνονται οι αποφάσεις και η εσωτερική τεκμηρίωση που απαιτείται στους επενδυτικούς οίκους. Η αγορά του χρηματιστηρίου είναι θεσμικά πλήρως ενταγμένη στο ευρωπαϊκό περιβάλλον. Οι κανονιστικές ρυθμίσεις της ελληνικής αγοράς είναι πλήρως ευθυγραμμισμένες με τις ευρωπαϊκές, διαμορφώνοντας έτσι ένα αναγνωρίσιμο και ασφαλές περιβάλλον για τους συμμετέχοντες. Επιπλέον η ορατότητα και προσβασιμότητα στην ελληνική αγορά είναι δεδομένη όπως αποδεικνύεται από τον βαθμό συμμετοχής από το εξωτερικό των επενδυτών, των εταιρειών διαμεσολάβησης (Broker/Dealers) και των αναλυτών. Συγκεκριμένα οι επενδυτές από το εξωτερικό καλύπτουν το 50% της συναλλακτικής δραστηριότητας αλλά και της συμμετοχής στην κεφαλαιοποίηση.

5.3.3. Χρηματοδοτικά εργαλεία

Αγορές αξιών και παραγώγων

- *Άντληση κεφαλαίων με έκδοση μετοχών & ομολόγων*

Με τη λειτουργία της άντλησης κεφαλαίων το χρηματιστήριο μεσολαβεί μεταξύ των επιχειρήσεων, που αναζητούν κεφάλαια προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τα επενδυτικά τους σχέδια, και των επενδυτών που αναζητούν να επενδύσουν τα χρήματά τους προσδοκώντας μελλοντικές αποδόσεις. Οι διαδικασίες αύξησης κεφαλαίου και έκδοσης χρέους από τις επιχειρήσεις υλοποιούνται στις δύο αγορές του Χρηματιστηρίου Αθηνών, την οργανωμένη και την εναλλακτική. Οι αγορές αυτές προσδιορίζουν διαφορετικές απαιτήσεις και χαρακτηριστικά για τις εταιρείες.

- *Έκδοση Μετοχών*

Άντληση Κεφαλαίων με έκδοση μετοχών (εισαγωγή εταιρειών, αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου). Αποτελεί τη βασική – καθιερωμένη δραστηριότητα ενός χρηματιστηρίου.

- *Έκδοση Ομολόγων*

Έκδοση Χρέους (εισαγωγή εταιρικών ομολόγων – corporate bonds). Με την ανάπτυξη της αγοράς των εταιρικών ομολόγων διευκολύνονται οι εισηγμένες εταιρείες με την προσθήκη ενός ακόμα εργαλείου άντλησης κεφαλαίων για χρηματοδότηση των αναπτυξιακών τους εργασιών και ταυτόχρονα εμπλουτίζεται η γκάμα των επενδυτικών επιλογών και προϊόντων που προσφέρονται. Καθένας από τους παραπάνω τρόπους άντλησης κεφαλαίων έχει τα δικά του πλεονεκτήματα και διαδραματίζει το δικό του ρόλο. Το τι είναι καταλληλότερο να χρησιμοποιηθεί εξαρτάται από μια σειρά παραγόντων όπως: το ύψος των επιτοκίων, το φορολογικό καθεστώς, την κεφαλαιακή διάρθρωση της εταιρείας, τη διάθεση ανάληψης κινδύνου από τους μετόχους και τους επενδυτές τη συγκεκριμένη περίοδο, την κουλτούρα του επιχειρηματία, το κόστος της κανονιστικής συμμόρφωσης και, τέλος, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της τοπικής οικονομίας καθώς και του βαθμού ανάπτυξης του τραπεζικού και χρηματοοικονομικού κλάδου.

- *Διαμοιρασμός του ρίσκου*

Διαμοιρασμός του ρίσκου μέσω της αύξησης της διασποράς των μετοχών των εταιρειών (διαμοιρασμός του κινδύνου των βασικών μετόχων μέσω διασποράς τους στο ευρύ επενδυτικό κοινό).

- *Διαχείριση κινδύνου & μόχλευση*

Μεταφορά και διαχείριση κινδύνου καθώς και μόχλευση μέσω της αγοράς παραγώγων.

Ομόλογα έργων

Οι επενδυτικές ανάγκες στον τομέα των υποδομών μεταφορών, ενέργειας και τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών στην Ευρώπη υπολογίζονται σε 1,5 τρισε-

κατομύρια ευρώ για το διάστημα 2010-2020. Η ύπαρξη σύγχρονης και αποτελεσματικής υποδομής θεωρείται ζωτικής σημασίας για την επίτευξη των στόχων της στρατηγικής "Ευρώπη 2020". Την παρούσα χρονική περίοδο το τραπεζικό σύστημα, σε Ελλάδα και Ευρώπη, είτε δεν είναι πρόθυμο είτε δεν μπορεί, λόγω κεφαλαιακής επάρκειας, να χρηματοδοτήσει μεγάλα έργα υποδομής. Ταυτόχρονα οι κυβερνήσεις, στο πλαίσιο της προσπάθειάς τους για μείωση των ελλειμμάτων, περικόπτουν τις Δημόσιες Επενδύσεις με συνέπεια να εμφανίζεται ένα κενό χρηματοδότησης που θα μπορούσε να καλυφθεί από ομόλογα έργων (project bonds). Τα ομόλογα έργων εκδίδονται από τις εταιρείες που αναλαμβάνουν την κατασκευή μεγάλων έργων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση παρέχει εγγυήσεις για τη διασφάλιση υψηλής πιστοληπτικής αξιολόγησης των ομολόγων έργων, ενώ η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων αξιολογεί τη βιωσιμότητα και κερδοφορία της επένδυσης.

Η ιδέα αυτή εξασφαλίζει χρηματοδότηση για την υλοποίηση των έργων, τα οποία με τη σειρά τους συμβάλλουν στην ανάπτυξη της οικονομίας τόσο κατά το στάδιο υλοποίησής τους όσο και κατά την περίοδο εκμετάλλευσής τους. Η παραπάνω πρόταση μπορεί να συνδυαστεί με την εισαγωγή των Ομολόγων Έργων στο χρηματιστήριο και να ξεκινήσει πιλοτικά με τα έργα ΣΔΙΤ (Συμπράξεις Δημόσιου Ιδιωτικού Τομέα). Τέλος, αυτή η μορφή χρηματοδότησης μέσω του περιβάλλοντος της αγοράς θα έκανε τους επενδυτές να νιώθουν πιο άνετα και να εκδηλώνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον για λόγους που ήδη έχουν αναλυθεί (ρευστότητα, «δίκαιες» τιμές, διαφάνεια, προστασία).

Χρηματοδότηση Επιχειρηματικών Σχεδίων

Ο στόχος είναι η χρηματοδότηση επενδυτικών σχεδίων (project financing) τα οποία αναζητούν διαφορετικό ή/και φθηνότερο ή/και συμπληρωματικό τρόπο χρηματοδότησής τους. Το αναπτυξιακό αυτό εργαλείο θα ενδιέφερε εταιρείες οι οποίες εκτιμάται ότι έχουν τις προϋποθέσεις της επιχειρηματικής επιτυχίας και της σημαντικής απόδοσης σε μεσοπρόθεσμο χρονικό ορίζοντα και ταυτόχρονα έχουν ανάγκη κεφαλαίων για την υλοποίηση των επενδυτικών τους πλάνων. Στην ουσία η χρηματοδότηση αφορά λιγότερο την εταιρεία και περισσότερο το επιχειρηματικό σχέδιο, την ιδέα, την ισχυρή ομάδα διοίκησης και τα εξειδικευμένα και άρτια καταρτισμένα στελέχη της.

Η άντληση κεφαλαίων θα γίνεται με έκδοση μετοχών ή ομολόγων της εταιρείας που είναι ο φορέας του επενδυτικού σχεδίου. Για την καλύτερη πληροφόρηση αλλά και προστασία του επενδυτικού κοινού, οι εταιρείες αυτές θα έπρεπε να εντάσσονται σε μια ξεχωριστή αγορά του χρηματιστηρίου που θα απευθύνεται σε ειδικούς επενδυτές (με χαμηλότερες προϋποθέσεις εισαγωγής, διαφάνειας και προστασίας).

Εισαγωγή στο χρηματιστήριο επενδυτικών σχημάτων

Στη Ελλάδα, οι επιχειρήσεις που αποτελούν τον παραγωγικό ιστό (εκτός ίσως των ναυτιλιακών), δεν διαθέτουν το μέγεθος που απαιτείται για την προβολή τους μέσω των διεθνών δικτύων που καλύπτουν την επενδυτική κοινότητα. Δηλαδή, μια εταιρεία

που επιθυμεί να εισαγάγει τις μετοχές της ή ένα ομολογιακό στο Χρηματιστήριο, προκειμένου να αντλήσει 3-30 εκατ. Ευρώ, έχει πολύ μικρό μέγεθος για να προσελκύσει ξένους θεσμικούς επενδυτές που διαθέτουν σχετικά μεγάλα ποσά προς επένδυση.

Την τελευταία πενταετία παρατηρείται διεθνώς από τους επενδυτές μια τάση διενέργειας της επενδυτικής τους δραστηριότητας μέσω επενδυτικών σχημάτων διαπραγματευόμενων σε οργανωμένες αγορές (listed investment funds). Τα σχήματα αυτά, ως διαπραγματευόμενα στις αγορές, απολαμβάνουν, εκτός της απαραίτητης διαφάνειας, μεγαλύτερη διασπορά επενδυτικών επιλογών και κυρίως ρευστότητα. Επίσης έχουν σημαντική συμβολή στην υποστήριξη του επιχειρείν και έχουν αναδείξει τις κεφαλαιαγορές ως σημαντικό αναπτυξιακό μηχανισμό. Το θεσμικό πλαίσιο παρέχει τη δυνατότητα λειτουργίας των εξής επενδυτικών σχημάτων: Ανώνυμες Εταιρείες Επενδύσεων Χαρτοφυλακίου (AEEX), Αμοιβαία Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών (AKEΣ), Εταιρείες Κεφαλαίου Επιχειρηματικών Συμμετοχών (EKEΣ) και Ανώνυμες Εταιρείες Επενδύσεων Ακίνητης Περιουσίας (ΑΕΕΑΠ) (τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά σχήματα REITs).

Ειδικού σκοπού εργαλεία άντλησης κεφαλαίων

Λόγω της οικονομικής και χρηματοοικονομικής κρίσης τόσο διεθνώς όσο και τοπικά εμφανίζονται νέες επενδυτικές ευκαιρίες. Οι επιχειρήσεις που θα τις αξιοποιήσουν θα καταλάβουν ηγετική θέση. Η αγορά στην παρούσα συγκυρία μπορεί να αποτελέσει δεξαμενή άντλησης κεφαλαίων για εξαγορές distressed companies ή για αγορά assets που βρίσκονται σε ελκυστικές τιμές.

Για την υποστήριξη αυτών των έργων είναι ανάγκη να προσαρμοστεί κατάλληλα το κανονιστικό πλαίσιο. Θα μπορούσε να υιοθετηθεί, στα λειτουργικά χαρακτηριστικά του, το πλαίσιο των SPAC (Special Purpose Acquisition Companies). Η φήμη αυτών των εργαλείων, τα τελευταία χρόνια στις αγορές του εξωτερικού, έχει υποχωρήσει λόγω στοιχείων αδιαφάνειας που εμφανίστηκαν. Παρ' όλα αυτά το σχετικό concept είναι κατάλληλο για την παρούσα συγκυρία, αφού ενισχυθεί σε ζητήματα διαφάνειας και προστασίας του επενδυτικού κοινού.

Εργαλεία τοποθέτησης στην τρέχουσα συγκυρία

➤ Εργαλεία μείωσης δημόσιου χρέους

Για το ζήτημα μείωσης του δημόσιου χρέους της Ελλάδας έχουν τα τελευταία χρόνια προταθεί αρκετές εναλλακτικές λύσεις. Αυτές έχουν τη μορφή της μετατροπής του χρέους σε κεφάλαιο (debt to equity conversion) ή τη μορφή της τιτλοποίησης (securitization) ή τη δημιουργία Αμοιβαίου Κεφαλαίου και εισαγωγή των μεριδίων του σε χρηματιστήρια είτε άλλες μορφές.

Οι προσεγγίσεις αυτές διαθέτουν το πλεονέκτημα της αμεσότητας και της ευκολίας στην υλοποίηση. Επιπλέον είναι λύσεις διαφανείς (αφού υλοποιούνται μέσω της

αγοράς), ευέλικτες, κατανεμημένες και αποκεντρωμένες (αφού συμμετοχή μπορούν να έχουν όλοι οι πολίτες και όχι συγκεκριμένοι επενδυτές).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εναλλακτικές αυτές προτάσεις υψηλού sophistication αποτελούν μια από τις βασικές αιτίες της πρόσφατης χρηματοοικονομικής κρίσης. Για την αποφυγή πιθανών αρνητικών συνεπειών από υπερβολές και αδιαφάνεια προτείνεται η ένταξη των χρηματοοικονομικών εργαλείων σε περιβάλλον οργανωμένης αγοράς (εισαγωγή και διαπραγμάτευση στο χρηματιστήριο).

➤ *Έκδοση ομολόγων Δημοσίου με εγγύηση ακίνητη περιουσία*

Έκδοση Ομολόγων με εγγύηση δημόσιας ακίνητης περιουσίας. Η ύπαρξη αυτών των εγγυήσεων θα μειώσει το κόστος δανεισμού. Η πρόταση αυτή προτείνεται να συμπληρωθεί με τη διατήρηση του δικαιώματος από το κράτος να πάρει πίσω τα ακίνητα που αποτελούν εγγύηση μετά την αποπληρωμή του δανείου. Η πρόταση αυτή συνδυάζεται με τη χρήση της αγοράς ως εναλλακτικού εργαλείου άντλησης κεφαλαίων για την κάλυψη του δημόσιου χρέους με συμμετέχοντες (κυρίως) επενδυτές από το εξωτερικό, οι οποίοι αποτελούν το βασικό κοινό των χρηματιστηρίων.

Νέες Αγορές

➤ *Early Stage Market*

Δημιουργία νέας αγοράς *Early Stage Market* που θα απευθύνεται σε πρώιμες - start-up - εταιρείες. Η νέα αυτή αγορά θα λειτουργεί κατά τα πρότυπα της υφιστάμενης Εναλλακτικής Αγοράς (ENA) με επιπλέον όμως ευελιξία και προϋποθέσεις κατάλληλες για εταιρείες που βρίσκονται σε πρώιμα στάδια ανάπτυξης τους.

➤ *Crowd funding*

Η σημασία και αξία των μικρομεσαίων επιχειρήσεων (ΜΜΕ) για την ανάπτυξη, την απασχόληση και τη δημιουργία έχει γίνει πλέον κοινός τόπος τόσο διεθνώς όσο και τοπικά. Ταυτόχρονα η συγκυρία επιτάσσει απομόχλευση στο διεθνές αλλά και εγχώριο τραπεζικό σύστημα που παρείχε παραδοσιακά το μεγάλο μέρος της χρηματοδότησης των ΜΜΕ. Επιπλέον αναδεικνύεται η αδιαμεσολάβητη σχέση εκδότη (ελλειμματικής οικονομικής μονάδας – που έχει ανάγκη από κεφάλαια) και επενδυτή (πλεονασματικής οικονομικής μονάδας – που θέλει να επενδύσει) ως μια γενική τάση για αμεσότητα στο διεθνές οικονομικό σύστημα - όταν τα ενδιάμεσα στάδια δεν προσθέτουν αξία στο value chain.

Τα παραπάνω σημεία ταυτόχρονα με παράγοντες που αναπτύχθηκαν τα τελευταία χρόνια (WEB 2.0, δίκτυα κοινωνικής δικτύωσης, δυνατότητα αποστολής χρημάτων από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, χρηματοοικονομική και οικονομική κρίση) επιτρέπουν τη συμμετοχή των μικρών επενδυτών στην κεφαλαιακή ενίσχυση εταιρειών, έργων ή δραστηριοτήτων με τη μορφή του crowd funding. Διαμόρφωση σύγχρονου

θεσμικού πλαισίου για την υποστήριξη λειτουργίας πλατφόρμας crowd funding ως εναλλακτική πηγή χρηματοδότησης νέων επιχειρήσεων ή δραστηριοτήτων.

➤ *Επιχειρηματικά κεφάλαια (Venture Capitals)*

Οι ανάγκες των επιχειρήσεων για χρηματοδότηση ποικίλλουν ανάλογα με τον βαθμό ωριμότητας της επιχείρησης (φάση ανάπτυξης της εταιρείας), τον κλάδο στον οποίο δραστηριοποιείται (απόδοση και κίνδυνος του κλάδου), τη συγκυρία του οικονομικού κύκλου (πιστωτική επέκταση, ΠΔΕ, αναπτυξιακά προγράμματα ΕΕ) αλλά και μεγέθη όπως επιτόκια, φορολογικοί συντελεστές, προβλέψεις για αφορολόγητες δαπάνες κ.ά. Οι παράγοντες αυτοί προσδιορίζουν την τοποθέτηση του sell side. Από την πλευρά του buy side, το επενδυτικό προφίλ της πλεονασματικής μονάδας σε συνδυασμό με παράγοντες όπως είναι η ρευστότητα στο παγκόσμιο σύστημα, διάθεση ανάληψης ρίσκου, το κόστος ευκαιρίας κ.ά. προσδιορίζουν με τη σειρά τους τις επενδυτικές επιλογές.

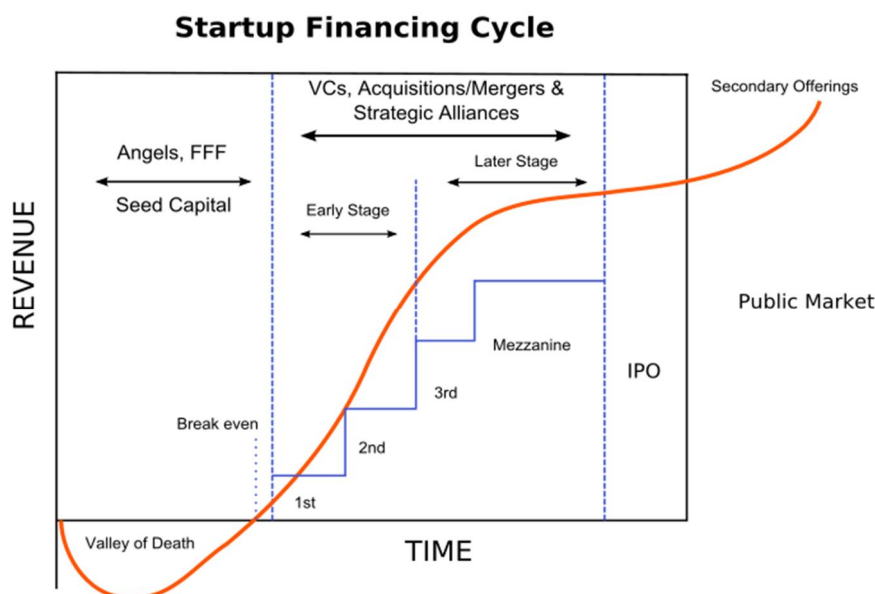
Σε αυτό λοιπόν το πολυσχιδές επιχειρηματικό περιβάλλον που παρουσιάζει ποικιλομορφία και ανομοιογένεια, οι επενδυτικές ανάγκες εμφανίζουν αντίστοιχη πολλαπλότητα. Τα προσφερόμενα χρηματοοικονομικά εργαλεία οφείλουν να «διαβάζουν» το επενδυτικό ανάγλυφο και να το ακολουθούν αντίστοιχα.

Για την ανάκαμψη και ανάπτυξη στη συνέχεια είναι αναγκαίο να επεκταθούν οι διαθέσιμοι πόροι του συστήματος με προσέλκυση άμεσων και έμμεσων επενδύσεων. Για να τεθούν οι επενδύσεις στο επίκεντρο της οικονομικής ζωής, απαιτείται να κινητοποιηθούν δημιουργικά όλοι οι συμμετέχοντες στο χρηματοοικονομικό οικοσύστημα. Το κάθε μέλος του οικοσυστήματος πρέπει να παίζει τον ρόλο του και να συνεισφέρει με τα μέσα και τις δυνατότητες που διαθέτει.

Ο κύκλος ζωής της επιχείρησης, η δημιουργία αποτελέσματος σε συνδυασμό με τις εναλλακτικές χρηματοδότησης ανάλογα με την ωριμότητα της επένδυσης, παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 5.3.1.

Τα Επιχειρηματικά Κεφάλαια (venture capitals, VCs) τοποθετούνται στο ενδιάμεσο στάδιο ανάπτυξης των επιχειρήσεων. Τα VCs είναι ευέλικτα, ευκίνητα, οσμίζονται από απόσταση (χρονική), τοποθετούνται από την αρχή και πρώτα, υιοθετούν εύκολα το καινούργιο ενώ επιδιώκουν υψηλές αποδόσεις σε περιβάλλον υψηλού ρίσκου. Τα VCs απευθύνονται σε μικρού μεγέθους νέες επιχειρήσεις, αφού αυτές είναι στα πρώτα τους στάδια. Αντίστοιχα είναι και τα μεγέθη των ίδιων των VCs σε σχέση με το σύνολο της χρηματοδότησης. Το μικρό μέγεθος σημαίνει όμως και περιορισμένη δυνατότητα να προκληθεί σημαντικός επηρεασμός της οικονομίας. Οι αγορές κεφαλαίου και χρέους καθώς και ο τραπεζικός δανεισμός μπορούν να συνδυαστούν με τον ρόλο των VCs ώστε να αυξηθεί η επίδραση στην οικονομία (μεγάλο μέγεθος επιχειρήσεων και εσόδων, σημαντικός αριθμός εργαζομένων κλπ.). Συμπερασματικά, όλα τα είδη του οικοσυστήματος είναι χρήσιμα και το καθένα έχει τον ρόλο του στις διαφορετικές χρονικές στιγμές της εξέλιξης.

Διάγραμμα 5.3.1: Ο κύκλος χρηματοδότησης μιας νέας επιχείρησης

Τέλος, για να μεγιστοποιηθεί η ωφέλεια (διάρκεια και πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα), απαιτείται ένα ελάχιστο επίπεδο κεντρικού συντονισμού. Όλοι οι συμμετέχοντες πρέπει να βλέπουν την ίδια μεγάλη εικόνα. Το κράτος ως χειριστής του «δημόσιου συμφέροντος» θα πρέπει να διαμορφώσει το πλαίσιο και να ορίσει τον στόχο. Αυτή η εικόνα μαζί με το θεσμικό πλαίσιο ορίζουν το επενδυτικό περιβάλλον που πρέπει να είναι σαφές σε όλους – εντός και εκτός της Ελλάδας.

Αγορά ναυτιλιακών εταιρειών και αγορά ναύλων

Η ελληνική ναυτιλία κατέχει δεσπόζουσα θέση στην παγκόσμια ναυτιλία. Περίπου ένα στα πέντε πλοία παγκοσμίως και ένα στα δύο στην Ευρώπη είναι ελληνικών συμφερόντων. Αυτή η τοποθέτηση της ελληνικής ναυτιλίας μπορεί να αποτελέσει την βάση για τη δημιουργία ή διεύρυνση των υποστηρικτικών υπηρεσιών αυτής της βιομηχανίας (διαχείρισης, S&P, νομικές, arbitration, νηογνώμων, ασφαλιστικές, επενδυτικές κ.ά.), ώστε να παρέχεται στην Ελλάδα το πλήρες σύνολο των σχετικών υπηρεσιών (shipping cluster). Η χωροθέτηση των υπηρεσιών αυτών θα μπορούσε να συγκεντρωθεί γύρω από την περιοχή του λιμένα του Πειραιά.

Ο ναυτιλιακός κλάδος, με εναρκτήρια βάση την πλοιοκτησία και τη συνακόλουθη διεύρυνση των σχετικών παρεχόμενων υπηρεσιών, θα πολλαπλασιάσει τη θετική του επίδραση στην οικονομία, θα μεταδώσει μηνύματα επιτυχίας σε άλλους κλάδους, θα αυξήσει την αυτοπεποίθηση των Ελλήνων (early win) και τέλος θα εισαγάγει επιχειρηματικές πρακτικές που λειτουργούν επιτυχημένα σε ανοιχτό και ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον.

Η παροχή υπηρεσιών χρηματοδότησης των επενδυτικών σχεδίων των ναυτιλιακών εταιρειών, σε συνδυασμό με υπηρεσίες αντιστάθμισης κινδύνου της αγοράς των ναύλων, θα ολοκληρώσει τη διαμόρφωση του ναυτιλιακού cluster.

Στο χρηματιστήριο έχει διαμορφωθεί πλαίσιο εισαγωγής ναυτιλιακών εταιρειών, συμβατό με αυτό άλλων καθιερωμένων αγορών της Ευρώπης και των ΗΠΑ, που επιτρέπει την άντληση κεφαλαίων και την έκδοση χρέους με όρους ανταγωνιστικούς του διεθνούς περιβάλλοντος. Αυτές οι δυνατότητες στην παρούσα συγκυρία είναι ιδιαίτερα επίκαιρες λόγω της απομόχλευσης του τραπεζικού συστήματος (σε Ελλάδα, Ευρώπη αλλά και παγκοσμίως). Επίσης τα «υπομονετικά» κεφάλαια αναδεικνύονται καταλληλότερα για τον συγκεκριμένο επιχειρηματικό τομέα. Αυτοί οι παράγοντες σε συνδυασμό με τις προσδοκίες υψηλής απόδοσης (αγορά σε χαμηλά επίπεδα) καθιστούν τις αγορές κεφαλαίου ενδιαφέρουσα πηγή χρηματοδότησης.

Η εισαγωγή των ναυτιλιακών εταιρειών στις αγορές, εκτός της δυνατότητας χρηματοδότησης, θα συμβάλει στη διασπορά κινδύνου των πλοιοκτητών (μέσω της μεταφοράς ιδιοκτησίας σε πολλούς μετόχους), θα επιβάλλει κανόνες και αρχές εταιρικής διακυβέρνησης που θα βελτιώσουν την ποιότητα των εταιρικών αποφάσεων και τέλος θα συμβάλει στη επιχειρηματική διατηρησιμότητα μέσω της μετατροπής της «ιδιωτικής» εταιρείας της πρώτης γενιάς σε «δημόσια» (εισηγμένη ή/και πολυμετοχική) εταιρεία της δεύτερης και τρίτης γενιάς.

Οι συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί διεθνώς αποτελούν προϋποθέσεις για την επιτυχημένη δημιουργία αγοράς ναύλων η οποία μπορεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά στην αγορά κεφαλαίου και να ολοκληρώσει το υπό διαμόρφωση cluster.

Συγκεκριμένα, το μέγεθος της αγοράς ναύλων έχει αυξηθεί σημαντικά λόγω της αύξησης της παγκόσμιας ζήτησης για μεταφορά αγαθών όσο και της διεύρυνσης του αριθμού των συμμετεχόντων, με δημιουργία νέων διαδρομών από και προς αναπτυσσόμενες αγορές. Επιπλέον η μεταβλητότητα των τιμών έχει καταστήσει επιτακτική την ανάγκη της αντιστάθμισης κινδύνου στους συμμετέχοντες της ναυτιλιακής αγοράς. Αυτή η ανάγκη αποτυπώνεται στην αύξηση του μεγέθους της αγοράς ναυτιλιακών παραγώγων. Ταυτόχρονα, εμφανίζονται δύο σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές: η συμμετοχή διεθνών επενδυτικών οργανισμών στις αγορές ναύλων καθώς και η στροφή των επενδυτών από τις εξωχρηματιστηριακές στις οργανωμένες αγορές.

Η δημιουργία οργανωμένης αγοράς ναύλων προϋποθέτει το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων της ναυτιλιακής βιομηχανίας (πλοιοκτήτες – sell side αγοράς, charterers & brokers – buy side αγοράς) αλλά και των συμμετεχόντων του χρηματοοικονομικού χώρου (traders, speculators, arbitragers). Οι πρώτοι αποτελούν τους «φυσικούς δικαιούχους» του έργου, ενώ οι δεύτεροι μπορούν να συμβάλλουν στη ρευστότητα της αγοράς με την εφαρμογή σύγχρονων συναλλακτικών πρακτικών. Το Χρηματιστήριο Αθηνών μπορεί να παρέχει τις υποδομές για την οργάνωση και λειτουργία της αγοράς. Μέσω της χρήσης υφιστάμενων υποδομών και τεχνογνωσίας ο χρόνος υλοποίησης αλλά και το αρχικό κόστος του έργου θα μειωθεί σημαντικά καθιστώντας το περισσότερο ανταγωνιστικό.

Αγορά εμπορευμάτων

Η διαμόρφωση μιας ενιαίας αλλά ταυτόχρονα και ανταγωνιστικής αγοράς είναι βασικός στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προϋπόθεση υλοποίησης αυτού του στόχου αποτελεί η απελευθέρωση των επιμέρους αγορών και η διαμόρφωση πλαισίου αποτελεσματικής λειτουργίας του ανταγωνισμού. Ταυτόχρονα, η αποτελεσματική λειτουργία μηχανισμών προστασίας των καταναλωτών και εποπτείας θα εξασφαλίσουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας σήμερα αλλά και αύριο (sustainability).

Επίσης σε επίπεδο ρυθμιστικού πλαισίου επιλέγεται η ομοιογενοποίηση, είτε μερική είτε πλήρης, ανάμεσα στις χώρες μέλη. Σε κάθε περίπτωση το πλαίσιο λειτουργίας θα πρέπει να εξασφαλίζει ένα αναγνωρίσιμο περιβάλλον συναλλαγών στους συμμετέχοντες, διαφανές και αξιόπιστο, που θα παρέχει ένα συγκεκριμένο επίπεδο ασφάλειας και προστασίας.

Οι χρηματοοικονομικές αγορές έχουν επιλεγεί να προηγηθούν σε ό,τι αφορά την εναρμόνισή τους με ένα κοινό πλαίσιο (MiFiD, EMIR, CSDR) που θα εξασφαλίζει την αποτελεσματική τους λειτουργία ταυτόχρονα με την αναγκαία προστασία μέσω ρύθμισης και εποπτείας. Το πλαίσιο των χρηματοοικονομικών αγορών αποτελεί τη βάση για τη ρύθμιση των αγορών αγροτικών προϊόντων, ενέργειας, φυσικού αερίου και εν γένει εμπορευμάτων σε όλες τις επιμέρους αγορές των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Έτσι στις αγορές εμπορευμάτων υιοθετήθηκαν τα επιτυχημένα μοντέλα του μηχανισμού διαμόρφωσης τιμών, της κάλυψης και διαχείρισης του κινδύνου καθώς και οι σύγχρονες πρακτικές και μεθοδολογίες εκκαθάρισης, ώστε να μπορούν και στον τομέα αυτό να διασφαλίζονται συνθήκες ασφαλούς και αποτελεσματικής αγοράς.

Η κατάργηση μονοπωλίων και η απελευθέρωση των αγορών, σε συνδυασμό με τη υιοθέτηση των αγορών ως αποτελεσματικού μηχανισμού διαμόρφωσης τιμών σε αγαθά και υπηρεσίες «κοινής ωφέλειας» που επηρεάζουν σημαντικά το βιοτικό επίπεδο αλλά και τις αναπτυξιακές δυνατότητες της κάθε χώρας, θα συμβάλει στη διαμόρφωση μιας οικονομίας ανταγωνιστικής αλλά και ελκυστικής σε επενδύσεις. Επιπλέον στο νέο περιβάλλον που διαμορφώνεται θα μπορούν να εισέλθουν νέοι παίκτες και θα δημιουργηθεί νέος πλούτος, μέρος του οποίου θα μπορεί να εξαχθεί σε τιμές ανταγωνιστικές – και οι αγορές θα έχουν συμβάλει σε αυτό.

Ένα άλλο ενδιαφέρον σημείο στην υλοποίηση του έργου δημιουργίας αγοράς εμπορευμάτων αποτελεί η επιδίωξη αποτελεσματικής σύνδεσης της αγοράς με την πραγματική παραγωγή και διάθεση των σχετικών «φυσικών» προϊόντων. Ο μηχανισμός αποκάλυψης τιμής θα λειτουργεί αποτελεσματικότερα όσο η «φυσική αγορά» συνδέεται με τη «χρηματιστηριακή αγορά» και αυτό μπορεί να επιτευχθεί με τη θεσμοθέτηση της φυσικής παράδοσης (physical delivery) των εμπορευμάτων. Η φυσική παράδοση προϋποθέτει βέβαια τη διαμόρφωση ενός δικτύου αποθηκών και γραφείων πιστο-

ποιήσεως, ώστε να μπορεί να εγγυηθεί και εξασφαλιστεί η ποιότητα και η φυσική παράδοση των εμπορευμάτων.

Για την επιτυχία του εγχειρήματος της διαμορφώσης αγορών εμπορευμάτων, κατ' αναλογία με την αγορά ναύλων, απαιτείται το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων στη «φυσική αγορά» εμπορευμάτων αλλά και των συμμετεχόντων στο χρηματοοικονομικό περιβάλλον. Τέλος, όπως και στην αγορά ναύλων, το Χρηματιστήριο Αθηνών μπορεί με την παροχή τεχνογνωσίας και υποδομών για τη διαπραγμάτευση και εκκαθάριση των συναλλαγών να επιταχύνει την υλοποίηση του έργου και να μειώσει το αρχικό κόστος με την επαναχρησιμοποίηση υφιστάμενων υποδομών.

5.3.4. Εργαλείο για την κοινωνική ανάπτυξη

Η κοινωνική πρόοδος

Όλα τα προηγούμενα έχουν νόημα μόνο όταν προάγουν την ευημερία των πολιτών και αποτελούν εργαλείο κοινωνικής πρόοδου.

Πραγματική ανάπτυξη υπάρχει όταν ταυτόχρονα βελτιώνονται το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) και το ατομικό εισόδημα (κατά κεφαλήν ΑΕΠ), το πραγματικό βιοτικό επίπεδο (αγοραστική δύναμη) και, τέλος, ο πλούτος που παράγεται διαχέεται σε ευρύτερα στρώματα της κοινωνίας.

Η μονοδιάστατη επιδίωξη για αύξηση του κύκλου εργασιών σε μια επιχείρηση ή του ΑΕΠ σε επίπεδο χώρας αναφέρεται στην έννοια της οικονομικής μεγέθυνσης. Η ανάπτυξη είναι κάτι που προϋποθέτει τη μεγέθυνση αλλά επεκτείνεται πέρα από αυτή. Περιλαμβάνει τη δύναμη και την ευρωστία. Και όλα αυτά σήμερα αλλά και αύριο (sustainability).

Διάχυση της ευημερίας

Είναι φανερό ότι η παραδοσιακή πρακτική των επιδοτήσεων αλλά και των επενδύσεων με δημόσια κεφάλαια στην παρούσα συγκυρία δεν μπορεί να εφαρμοστεί λόγω έλλειψης πόρων. Έτσι, ενώ η ανάγκη κεφαλαίων για επενδύσεις παραμένει, στην ουσία αλλάζει η προσέγγιση και από τη λογική της επιδότησης – ενίσχυσης της επιχείρησης μεταβαίνουμε στη λογική της επένδυσης (αύξηση κεφαλαίου & έκδοση χρέους).

Η δεύτερη προσέγγιση διαθέτει εμφανή πλεονεκτήματα:

- Προσφέρει την αδιαμεσολάβητη συμμετοχή του πολίτη στην επιλογή των επενδύσεων.
- Προσφέρει προοπτική επιστροφής του πλούτου στην κοινωνία, που θα προέλθει από την επιτυχία της επένδυσης (διάχυση της ευημερίας).
- Διαθέτει καλύτερα περιθώρια ελέγχου και, τέλος,

- Τεκμηριώνεται η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας από τους πόρους της κοινωνίας.

Η διάχυση δεν είναι «αναδιανομή». Η διάχυση γίνεται μέσα από τη δυναμική της αγοράς και όχι με γραφειοκρατικό τρόπο. Η διάχυση προϋποθέτει την ελευθερία της επιλογής. Αλλά η ελευθερία επιλογής συνοδεύεται αναπόφευκτα και με το αντίστοιχο ρίσκο. Η αγορά παίζει τον ρόλο του εργαλείου αναδιανομής των ωφελειών μέσω του μηχανισμού διάχυσης του πλούτου που δημιουργείται από επιτυχείς επενδυτικές επιλογές και της αντίστοιχης ζημιάς ως αποτέλεσμα μη επιτυχημένων επιλογών. Έτσι με τη βοήθεια της αγοράς, ταυτόχρονα με τη διάχυση του πλούτου επιτυγχάνεται και η διάχυση του ρίσκου.

Επιπλέον, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κριτική που δέχεται τόσο το πρόγραμμα των αποκρατικοποιήσεων όσο και η συμμετοχή ιδιωτών στην αξιοποίηση δημόσιας περιουσίας στην υλοποίηση έργων μπορεί να τεθεί σε άλλη βάση, αν δοθεί η ευκαιρία της ισότιμης συμμετοχής του πολίτη στην ευημερία και διανομή του πλούτου που μπορεί να προέλθει από την ανάπτυξη της οικονομίας, μέσω αυτής της αξιοποίησης.

Για να μπορεί να αγορά να διαχέει τα ωφελήματα της ανάπτυξης απαιτείται ελευθερία και πληροφόρηση. Για να είναι δυναμική μια αγορά θα πρέπει η ισχύς να είναι κατανεμημένη και όχι συγκεντρωμένη, ο ανταγωνισμός να λειτουργεί αποτελεσματικά και ο προστατευτισμός απόλυτος μόνο όσον αφορά το δικαίωμα των συμμετεχόντων να συναλλάσσονται ελεύθερα.

5.3.5. Προϋποθέσεις διαρκούς επιτυχίας

Το ευρύτερο περιβάλλον

Τα προτεινόμενα εργαλεία μπορούν να λειτουργήσουν μόνο σε ένα ευρύτερο περιβάλλον με επαρκή θεσμική ανάπτυξη, με ευκολία στο «επιχειρείν» και κατάλληλο φορολογικό σύστημα.

Οι υποψήφιοι επενδυτές πρέπει να νιώθουν ότι λειτουργούν σε ένα ασφαλές, δίκαιο, άνετο και φιλικό περιβάλλον. Ένα περιβάλλον που θα χαρακτηρίζεται από:

- Θεσμική ανάπτυξη (κράτος δικαίου, διαφάνεια, λειτουργία θεσμών).
- Ease of doing business (μοντέλο λειτουργίας επιχειρήσεων, γραφειοκρατία).
- Σταθερό, απλό και δίκαιο φορολογικό σύστημα

Η αρχιτεκτονική της αγοράς

Για να έχει η προσέλκυση των επενδύσεων διάρκεια, θα πρέπει και οι αγορές να παρέχουν ένα περιβάλλον ελεύθερης επιλογής, με διαφάνεια, προστασία και ασφάλεια. Η επενδυτική διαδρομή θα πρέπει να είναι «δίκαιη» και ασφαλής (διαφάνεια και ίση

μεταχείριση), έτσι ώστε το αποτέλεσμα (κέρδος ή ζημία) να εξαρτάται μόνο από την ορθή ή λάθος επενδυτική επιλογή.

Για την έξοδο από την κρίση θα πρέπει να «ξανανακαλύψουμε» την επιχειρηματικότητα, την ανταγωνιστικότητα και τη διάχυση του εισοδήματος μέσα από τις αγορές.

Ο στόχος είναι το κράτος να παίζει αποτελεσματικά τον ρυθμιστικό του ρόλο. Αλλά η περισσότερη ρύθμιση θα πρέπει να συνοδεύεται από λιγότερο κράτος. Η υπερβολική ρύθμιση πνίγει την αγορά. Η απορρύθμιση όμως δεν εξασφαλίζει την αποτελεσματικότητα των αγορών – ακυρώνει την ελεύθερη αγορά!

Για μια σταθερή και βιώσιμη αγορά απαιτείται να συμμετέχουν ιδιώτες και θεσμικοί επενδυτές, εγχώριοι και ξένοι. Οι εγχώριοι επενδυτές στέλνουν μηνύματα εμπιστοσύνης στους ξένους (κανένας ξένος δεν εμπιστεύεται μια αγορά αν δεν την εμπιστεύονται πρώτα οι ντόπιοι) και συμβάλλουν στη σταθερότητα του συστήματος (συχνά τα «γρήγορα» και μεγάλης μόχλευσης κεφάλαια του εξωτερικού σπεύδουν να εγκαταλείψουν μια αγορά στο πρώτο διεθνές «γύρισμα»).

Η «δεσπόζουσα θέση» των τραπεζών στον έλεγχο της ρευστότητας για τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων πρέπει να δώσει τη θέση της σε ένα άλλο μοντέλο περισσότερο ισορροπημένο. Σε αυτό θα συμμετέχουν και το χρηματιστήριο αλλά και όλα τα άλλα είδη του χρηματοοικονομικού οικοσυστήματος (τράπεζες, θεσμικοί επενδυτές, venture capital κλπ.) καθιστώντας το μοντέλο περισσότερο αποτελεσματικό και αποδοτικό αφού θα εκτίθεται στον ελεύθερο ανταγωνισμό, και περισσότερο σταθερό αφού θα έχει περισσότερους πυλώνες στήριξης (περισσότερους συμμετέχοντες). Η πολιτεία θα πρέπει να εργαστεί για την εμπέδωση αισθήματος ασφάλειας για τις αγορές, ώστε να μπορεί να τις αξιοποιεί διαρκώς για την εφαρμογή του αναπτυξιακού της προγράμματος. Άλλωστε η δέσμευση της πολιτείας για αυτό αποστέλλει αξιόπιστα μηνύματα ασφάλειας και εμπιστοσύνης στους υποψήφιους επενδυτές.

Το περιβάλλον της αγοράς

Τέλος, για την επιτυχή ανατοποθέτηση της αγοράς στην επενδυτική και οικονομική ζωή της χώρας, απαιτείται η σύγκλιση με τις ανεπτυγμένες διεθνείς αγορές στα εξής σημεία (βλ. Διάγραμμα 5.3.2):

➤ Λειτουργικό Περιβάλλον

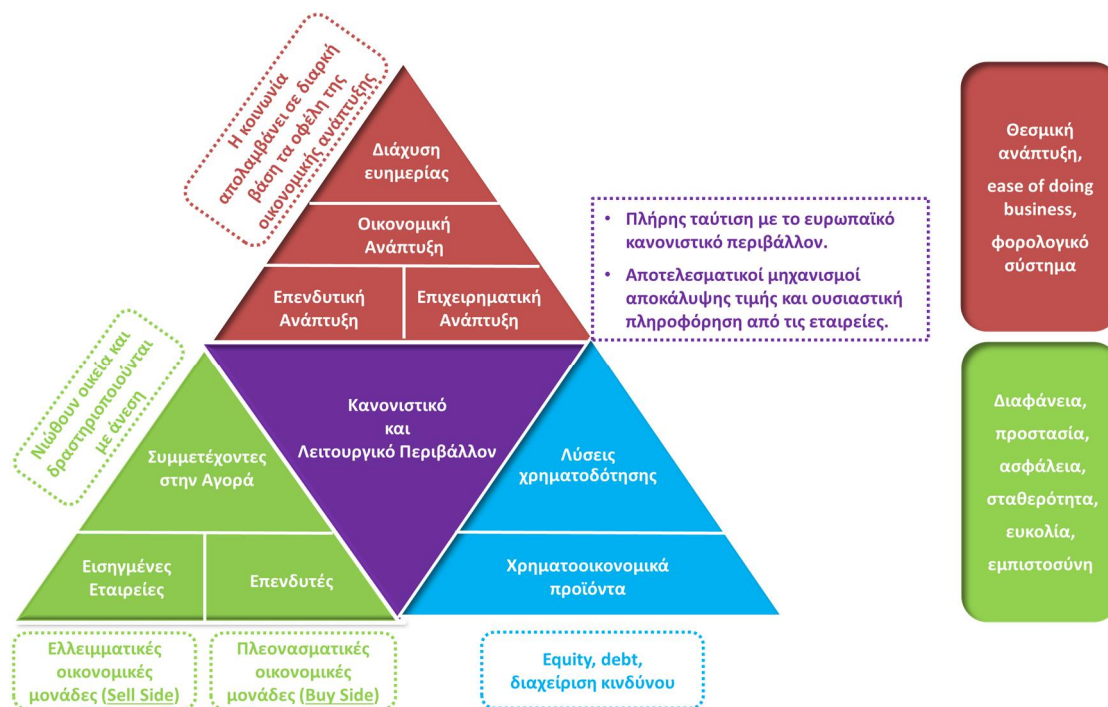
- Υιοθέτηση αποτελεσματικών μηχανισμών αποκάλυψης τιμής.
- Ακριβής, κατανοητή και ουσιαστική πληροφόρηση από τις εταιρείες.
- Ολοκλήρωση της εσωτερικής ανάπτυξης της εταιρείας με έμφαση στους μηχανισμούς εποπτείας & διαχείρισης κινδύνου.

➤ Κανονιστικό Περιβάλλον

- Πλήρης κανονιστική ταύτιση με το ευρωπαϊκό χρηματιστηριακό περιβάλλον.

- Διαμόρφωση ενός αναγνωρίσιμου και ασφαλούς περιβάλλοντος.
- *Εμπιστοσύνη*
 - Επαναφορά της εμπιστοσύνης των επενδυτών τόσο προς τους εκδότες των χρηματοπιστωτικών προϊόντων όσο και στους ενδιαμέσους φορείς (Μέλη χρηματιστηρίου κ.λπ.).

Διάγραμμα 5.3.2: Το περιβάλλον της αγοράς

5.4. Άμεσες ξένες επενδύσεις

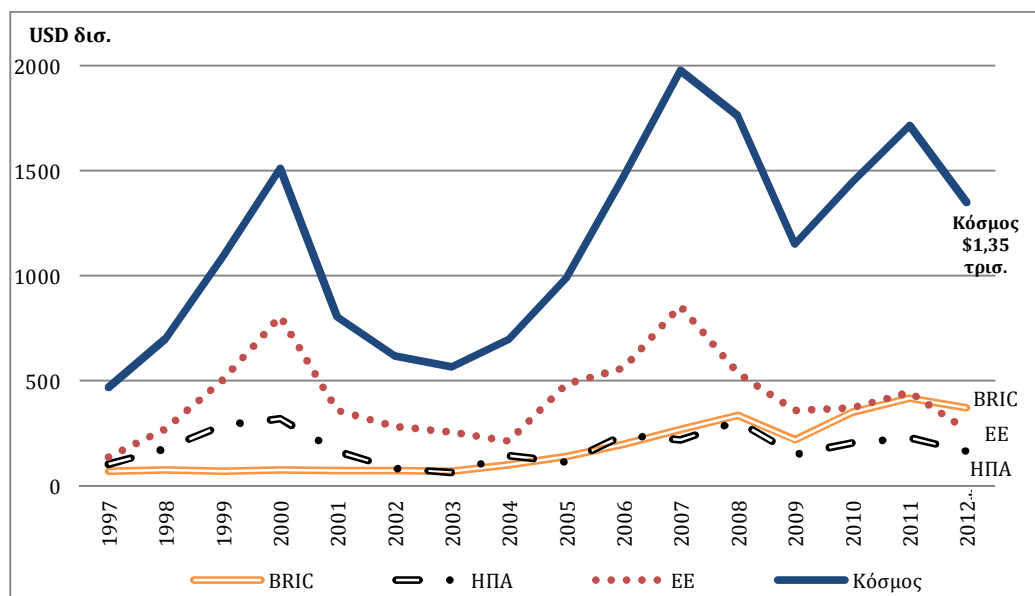
Από τις σπουδαιότερες μορφές επενδύσεων είναι οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (Foreign Direct Investments), οι οποίες διαχρονικά έχουν αποτελέσει κινητήριο μοχλό ανάπτυξης τόσο στις αναπτυσσόμενες, όσο και στις ανεπτυγμένες χώρες. Σε μία οικονομικά δύσκολη περίοδο για τη χώρα μας, που χαρακτηρίζεται από αδυναμία του Ελληνικού Δημοσίου να χρηματοδοτήσει τις απόλυτα βασικές του ανάγκες και ως εκ τούτου τις δημόσιες επενδύσεις του, είναι προφανές ότι πρέπει να στρέψουμε την προσοχή μας στην προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Οι επενδύσεις αυτές θα δώσουν θέσεις απασχόλησης και θα μειώσουν το πρόβλημα της ανεργίας αλλά, φυσικά, θα πρέπει να είναι ενταγμένες σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αειφόρου ανάπτυξης της Ελληνικής Οικονομίας.

5.4.1. Παγκόσμιες τάσεις

Η παγκόσμια αβεβαιότητα και η αστάθεια που προκλήθηκε από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2007-2008, όπως ήταν φυσικό, επηρέασε αρνητικά και το μέγεθος των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) παγκοσμίως. Σύμφωνα με το UNCTAD World Investment Report 2013, οι παγκόσμιες εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων δεν έχουν καταφέρει ακόμη να ξεπεράσουν τον μέσο όρο προ κρίσης (USD 1,49 τρισ. μέσος όρος 2005-2007) και υπολογίζονται στα USD 1,35 τρισ. (18% χαμηλότερα σε σχέση με το 2011). Φαίνεται μάλιστα ότι η ανάκαμψη θα διαρκέσει περισσότερο από το αναμενόμενο. Η έκθεση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι το 2012 ήταν η πρώτη χρονιά που οι αναπτυσσόμενες οικονομίες συγκέντρωσαν περισσότερες εισροές άμεσων ξένων επενδύσεων από τις ανεπτυγμένες (52% έναντι 42%, αντίστοιχα).

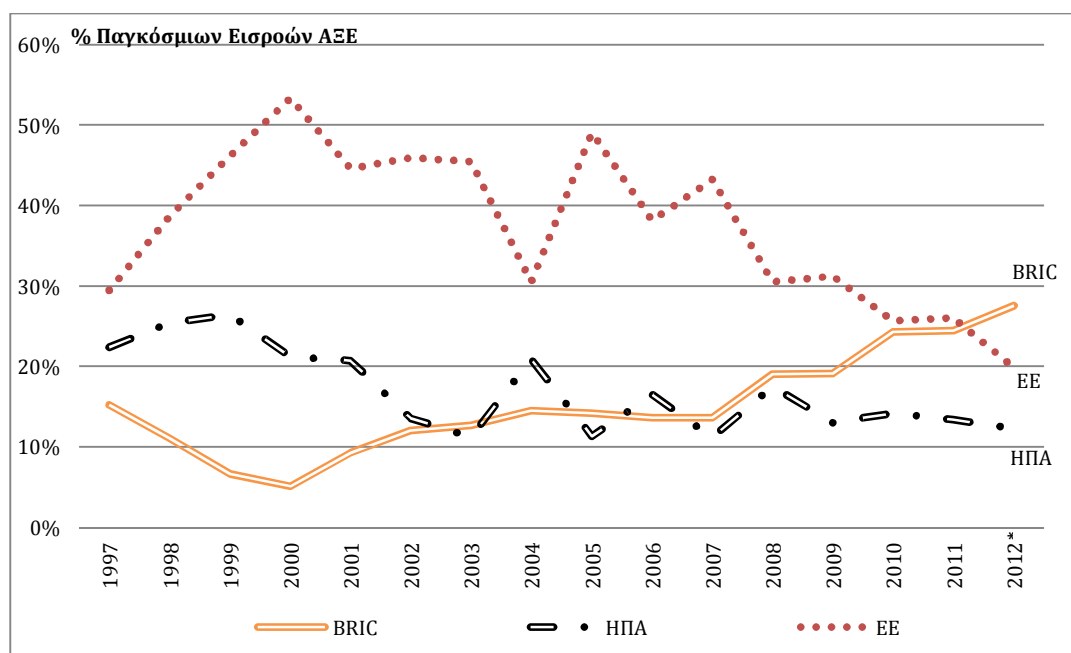
Αξίζει να σημειωθεί ότι τη στιγμή που οι εισροές της Ε.Ε. μειώνονται σε επίπεδα, αλλά ιδιαίτερα σε ποσοστό της παγκόσμιας πίτας, οι χώρες BRICs (Βραζιλία, Ρωσία, Ινδία, Κίνα) απορροφούν το 28% των συνολικών εισροών το 2012, ξεπερνώντας για πρώτη φορά την Ε.Ε. (Διάγραμμα 5.4.1). Η εντυπωσιακή άνοδος των χωρών BRICs παρατηρείται κυρίως μετά το 2004, με την Κίνα ασφαλώς να προσελκύει το μεγαλύτερο μέρος των εισροών αυτών. Από την άλλη πλευρά, το ποσοστό της Ε.Ε. φθίνει συνεχώς. Ενώ το 2000 ξεπερνούσε το 50%, το 2012 ήταν περίπου 20%, με προφανείς επιπτώσεις για τη μελλοντική οικονομική ανάπτυξη (Διάγραμμα 5.4.2). Όσον αφορά τους επιμέρους κλάδους το 2012, φαίνεται ότι οι παραγωγικοί κλάδοι έχουν σημειώσει πτώση με τις υπηρεσίες να αποδεικνύονται ανθεκτικότερες. Στους περισσότερο ευάλωτους κλάδους κατατάσσονται οι βιομηχανίες όπως είναι οι βιομηχανίες ηλεκτρονικών ή η αυτοκινητοβιομηχανία. Από την άλλη πλευρά, κλάδοι όπως τα τρόφιμα και τα ποτά ή η φαρμακοβιομηχανία απεδείχθησαν περισσότερο ανθεκτικοί.

Διάγραμμα 5.4.1: Άμεσες ξένες επενδύσεις (Εισροές-Inflows) (1997-2012)

Πηγή: OECD International direct Investment statistics database (Ιούλιος 2013).

* Προσωρινά στοιχεία.

Διάγραμμα 5.4.2: Άμεσες ξένες επενδύσεις (Εισροές-Inflows) ως ποσοστό των συνολικών παγκόσμιων εισροών άμεσων ξένων επενδύσεων (1997-2012)

Πηγή: OECD International direct Investment statistics database (Ιούλιος 2013).

* Προσωρινά στοιχεία.

Οι προβλέψεις για το 2013 κυμαίνονται κοντά στα επίπεδα του 2012 (USD 1,35 τρισ.) με ανώτατο όριο τα USD 1,45 τρισ. με πιθανότητα να αγγίξουν τα USD 1,6 τρισ. το 2014 και τα USD 1,8 τρισ. το 2015, στην περίπτωση που ανακτηθεί η εμπιστοσύνη στην αγορά (UNCTAD, 2013). Η έκθεση ταυτόχρονα προειδοποιεί για το γεγονός ότι παράγοντες όπως είναι οι διαρθρωτικές αδυναμίες του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος, μια πιθανή επιδείνωση του μακροοικονομικού περιβάλλοντος, καθώς και η σημαντική αβεβαιότητα της πολιτικής σε τομείς κρίσιμους για την εμπιστοσύνη των επενδυτών, θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μια περαιτέρω μείωση των άμεσων ξένων επενδύσεων. Ανάμεσα στους σημαντικότερους παράγοντες που εξετάζουν τα στελέχη και μπορεί να επηρεάσουν τις μεσοπρόθεσμες αποφάσεις τους για ΑΞΕ είναι η κατάσταση της οικονομίας στην Ε.Ε. και πολιτικοί παράγοντες, όπως η υιοθέτηση πολιτικών λιτότητας, η αύξηση του προστατευτισμού του εμπορίου και το χρέος των χωρών. Τέλος, σύμφωνα με το World Investment Prospects Survey 2013–2015 (UNCTAD)¹⁰⁸ οι πέντε περισσότερο ελκυστικοί προορισμοί ξένων άμεσων επενδύσεων για την περίοδο 2013-2015 αναμένεται να είναι η Κίνα, οι ΗΠΑ, η Ινδία, η Ινδονησία και η Βραζιλία καταλαμβάνοντας τις πρώτες θέσεις.

¹⁰⁸ Η έρευνα αφορά τις μεσοπρόθεσμες προοπτικές των ροών άμεσων ξένων επενδύσεων με τη συμμετοχή στελεχών από τις μεγαλύτερες (μη χρηματοοικονομικές) πολυεθνικές επιχειρήσεις.

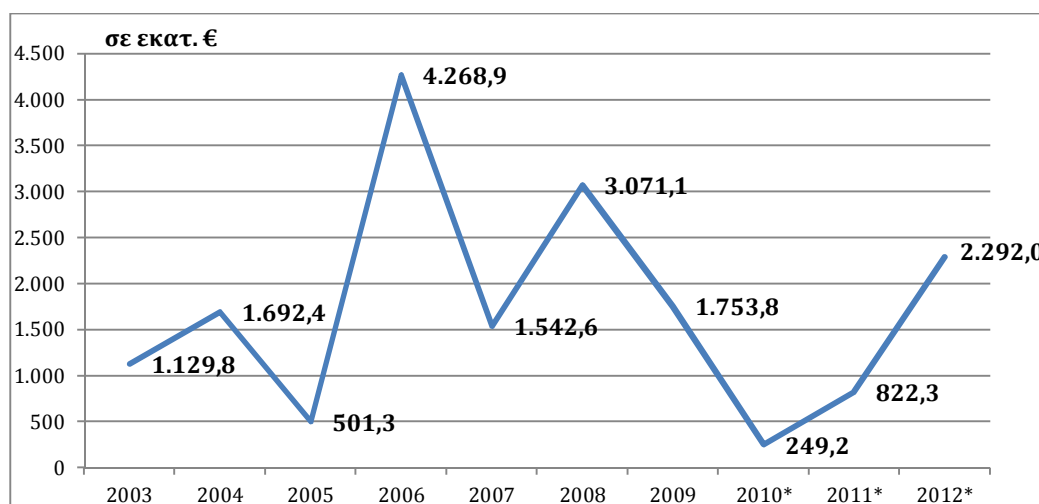
5.4.2. Η ελληνική πραγματικότητα

Όσον αφορά την Ελλάδα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος, οι καθαρές άμεσες ξένες επενδύσεις σημείωσαν εντυπωσιακή άνοδο της τάξης του 178,7% το 2012 φτάνοντας τα 2.292 εκατ. ευρώ, συνεχίζοντας την ανοδική πορεία του 2011 (Διάγραμμα 5.4.3). Παρά τη σημαντική αυτή άνοδο, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι οι ξένες άμεσες επενδύσεις στην Ελλάδα παίρνουν κυρίως τη μορφή συμμετοχών σε αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου, κυρίως τραπεζών, γεγονός που σημαίνει ότι δεν κατανέμονται σε παραγωγικούς τομείς της οικονομίας.

Για παράδειγμα, η κυριότερη εισροή άμεσων ξένων επενδύσεων το 2012 αφορούσε τη συμμετοχή της Crédit Agricole (Γαλλία) στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Εμπορικής Τράπεζας.¹⁰⁹ Το 2011 οι σημαντικότερες άμεσες επενδύσεις στην Ελλάδα αφορούσαν κυρίως τις χρηματικές εισροές για τη συμμετοχή σε αύξηση μετοχικού κεφαλαίου όπως της Crédit Agricole (Γαλλία) στην αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου της Εμπορικής Τράπεζας, της Société Générale (Γαλλία) στην αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου της Geniki Bank και της Deutsche Telekom (Γερμανία) στην αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου του ΟΤΕ.¹¹⁰ Τα υψηλά επίπεδα εισροών του 2006 αφορούν κυρίως την εξαγορά της Εμπορικής Τράπεζας από την Crédit Agricole με αντίτιμο 2.090 εκατ. ευρώ.¹¹¹

Παράλληλα, το 2012 οι άμεσες επενδύσεις στο εξωτερικό από κατοίκους της Ελλάδος παρουσίασαν μια εισροή (αποεπένδυση) ύψους 30,4 εκατ. ευρώ, έναντι εκροής 1,27 δισ. ευρώ το 2011. Το 2012 ήταν η πρώτη χρονιά που σημειώθηκε συνολικά αποεπένδυση από το 2003 σηματοδοτώντας μια μείωση των καθαρών ξένων επενδύσεων στο εξωτερικό.

Διάγραμμα 5.4.3: Καθαρές Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (μη κατοίκων) στην Ελλάδα (2003-2012)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος.

* Προσωρινά στοιχεία.

Σημείωση: Το θετικό πρόσημο (+) σημαίνει αύξηση των καθαρών ξένων επενδύσεων των μη κατοίκων στην Ελλάδα.

¹⁰⁹ Έκθεση Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2012.

¹¹⁰ Έκθεση Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2011.

¹¹¹ Έκθεση Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2006.

Η συντριπτική πλειονότητα των επενδύσεων στην Ελλάδα διαχρονικά προέρχονται από χώρες της Ευρωζώνης (90,1% για το 2012). Πιο συγκεκριμένα, στις χώρες με την ισχυρότερη επενδυτική παρουσία στην Ελλάδα το 2012 συμπεριλαμβάνονται η Γαλλία (1.745,2 εκατ. ευρώ), η Γερμανία (250,3 εκατ. ευρώ), το Βέλγιο (209,2 εκατ. ευρώ), η Ισπανία (149,1 εκατ. ευρώ), η Πορτογαλία (139 εκατ. ευρώ), αλλά και εκτός Ευρωζώνης το Ηνωμένο Βασίλειο (121,4 εκατ. ευρώ) και οι Η.Π.Α. (116,7 εκατ. ευρώ). Όπως έχει ήδη τονισθεί, ο κλάδος της οικονομικής δραστηριότητας που συγκέντρωσε το ενδιαφέρον των επενδυτών και το 2012 ήταν οι Υπηρεσίες, με τους ενδιαμέσους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς να συγκεντρώνουν 1.615,8 εκατ. ευρώ. Παρουσιάζεται, λοιπόν, μια συγκέντρωση των εισροών των άμεσων ξένων επενδύσεων σε συγκεκριμένους τομείς της οικονομίας, οι οποίοι δεν είναι οι πιο παραγωγικοί και αυτή ίσως να οφείλεται σε συγκυριακούς λόγους λόγω της ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζικών ομίλων (Πίνακας 5.4.1).

Πίνακας 5.4.1. Τα κεφάλαια που έχουν εισρεύσει στη χώρα από άμεσες ξένες επενδύσεις το 2012

2,3 δισ. ευρώ, συμμετοχή της Crédit Agricole (Γαλλία) στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Εμπορικής Τράπεζας
213 εκατ. ευρώ, προικοδότηση της RBS NB από τη μητρική RBS NB (Ολλανδία)
164 εκατ. ευρώ, συμμετοχή στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Pfizer Hellas SA από τη μητρική εταιρεία στο Λουξεμβούργο
150 εκατ. ευρώ, συμμετοχή στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της AB Βασιλόπουλος Α.Ε. από τη μητρική Delhaize Le Lion SA (Βέλγιο)
114 εκατ. ευρώ, συμμετοχή του Γερμανού κύριου μετόχου στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Siemens AE Ηλεκτροτεχνικών Έργων και Προϊόντων
47 εκατ. ευρώ, συμμετοχή στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Pepsico HBH ABE από την κυπριακή εταιρεία TBG Cyprus Holdings Limited
43 εκατ. ευρώ, συμμετοχή του Ολλανδού κύριου μετόχου στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Siemens Διαγνωστικά Υγείας ABEE
30 εκατ. ευρώ, αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Abbot Laboratories Hellas SA από τη μητρική Abbot Investment SPRL (Λουξεμβούργο)
25 εκατ. ευρώ, αύξηση κεφαλαίου της AbbVie Pharmaceuticals SA από τη μητρική AbbVie Investment SPRL (Λουξεμβούργο)
134 εκατ. ευρώ, αύξηση κεφαλαίου της Allianz Hellas από τη μητρική Allianz SE (Γερμανία)
286 εκατ. ευρώ, αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Γενικής Τράπεζας από τη μητρική Société Générale (Γαλλία)
175 εκατ. ευρώ, αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Johnson & Johnson Hellas SA από τη μητρική JC General Services CVBA (Βέλγιο)
139 εκατ. ευρώ, αύξηση κεφαλαίου της Millenium Bank από τη μητρική Banco Comercial Portugues (Πορτογαλία)
105 εκατ. ευρώ, αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της American Life Insurance Co από τη μητρική Metlife Alico (ΗΠΑ)
70 εκατ. ευρώ, αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Crédit Agricole Life από τη μητρική Crédit Agricole (Γαλλία)
60 εκατ. ευρώ, αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Εμπορική Leasing A.E. από τη μητρική Crédit Agricole Leasing & Factoring (Γαλλία)
41 εκατ. ευρώ, αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Janssen-Cilag Pharmaceuticals από τη μητρική JC General Services CVBA (Βέλγιο)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος, Καθημερινή 28/7/2013,

http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_economy_2_28/07/2013_528237

Σύμφωνα με τα πρόσφατα επίσημα στοιχεία από την Τράπεζα της Ελλάδος για το εννεάμηνο Ιανουαρίου-Σεπτεμβρίου 2013, οι άμεσες επενδύσεις στην Ελλάδα από μη

κατοίκους εμφάνισαν καθαρή εισροή ύψους 234 εκατ. ευρώ, ενώ οι άμεσες επενδύσεις κατοίκων στο εξωτερικό εμφάνισαν καθαρή εισροή ύψους 709 εκατ. ευρώ, η οποία αντιπροσωπεύει αποεπένδυση. Από τις σημαντικότερες συναλλαγές το 2013 ήταν η εισροή 585 εκατ. ευρώ για την αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Εμπορικής Τράπεζας από τη μητρική Crédit Agricole (Γαλλία), εισροή 200 εκατ. ευρώ από την πώληση του 51% των μετοχών της Folli Follie (ΚΑΕ) στην ελβετική εταιρία Dufry International AG, και εισροή 200 εκατ. ευρώ για τη συμμετοχή στην αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Wind Hellas από τη μητρική Crystal Almund (Λουξεμβούργο).

5.4.3. Στόχευση και προτάσεις

Ένα ολοκληρωμένο σχέδιο προσέλκυσης ΑΞΕ θα συμβάλλει καθοριστικά τόσο στην αιεφόρο ανάπτυξη, όσο και στη μείωση της ανεργίας, καθώς και στον μετασχηματισμό της Ελληνικής Οικονομίας με εξωστρέφεια και μια στρατηγική ενσωμάτωσης στην παγκόσμια οικονομική πραγματικότητα. Η Ελλάδα είναι μια μικρή σε μέγεθος και πληθυσμό χώρα, με χαμηλή πιστοληπτική ικανότητα και υπερχρεωμένο δημόσιο τομέα, επιχειρήσεις και νοικοκυριά. Παρά τις σημαντικές βελτιώσεις που έχουν παρατηρηθεί τα τελευταία χρόνια (π.χ. σε δείκτες όπως ο Ease of Doing Business, 72^η θέση για το 2014 από την 89^η θέση το 2013 από σύνολο 189 χωρών), η Ελλάδα δεν είναι ακόμα μια χώρα φιλική στις ξένες επενδύσεις, καθώς παρουσιάζει δυσκαμψίες τόσο στην αγορά εργασίας όσο και στη γραφειοκρατία, αλλά και τη δικαιοσύνη. Ως εκ τούτου, κανείς δε θα στοχεύσει στο μέγεθος και στις δυνατότητες της εγχώριας αγοράς, αλλά στα μοναδικά χαρακτηριστικά της χώρας. Η γεωπολιτική θέση, ο πλούτος σε ορυκτά και πρώτες ύλες και η σταδιακή αποκατάσταση των χρόνιων διαρθρωτικών ανισορροπιών θα οδηγήσουν στην ανάκτηση της διεθνούς αξιοπιστίας και του κύρους της.

Πιο συγκεκριμένα θα πρέπει να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά ο ορυκτός πλούτος της Ελλάδας, μέσω της διασφάλισης αμοιβαίων ωφελειών μεταξύ της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας και των ξένων επενδυτών. Πέραν των ερευνών που έχουν ενταθεί για κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου, σύμφωνα με μελέτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών που δημοσιοποιήθηκε το 2009, η χώρα μας είναι μοναδική στην παραγωγή χουντίτη (υλικό που χρησιμοποιείται κατά της φωτιάς), πρώτη στην προμήθεια βωξίτη, περλίτη και στην εξαγωγή ακατέργαστου μαγνησίου στην Ευρώπη, και δεύτερη στην Ευρώπη και πέμπτη διεθνώς στην παραγωγή λιγνίτη.

Επιπλέον, η συντονισμένη αξιοποίηση των ακινήτων του Δημοσίου, σε συνεργασία με ιδιωτικούς φορείς και με έμφαση στην τουριστική κατοικία, τα θέρετρα, τα συγκροτήματα σε δημοφιλείς τουριστικές περιοχές και στην Αθήνα, με σύγχρονες μεθόδους αξιοποίησης, όπως ΣΔΙΤ, leasing, sales & lease back κ.ά. θα μπορούσαν να προσελκύσουν και ήδη προσελκύουν επενδύσεις στη χώρα μας.

Καταλυτικό ρόλο για την ανάκαμψη της οικονομίας, σαφώς θα έχει ο τομέας των μεταφορών, ιδίως λόγω των υποδομών που αναπτύσσονται (όπως τα οδικά δίκτυα) ή

είναι προγραμματισμένα, όπως τα σιδηροδρομικά δίκτυα (TRAINOSE), η συνεργασία με την Cosco για το λιμάνι του Πειραιά κ.λπ..

Επίσης ο κινέζικος όμιλος ZTE θα προχωρήσει στη δημιουργία διαμετακομιστικού και επισκευαστικού κέντρου στον Πειραιά, ενώ ιδιαίτερως σημαντική είναι η κατασκευή του αγωγού μεταφοράς φυσικού αερίου TAP.

Παράλληλα, η ναυτιλία και οι θαλάσσιες μεταφορές μπορεί να συνδράμουν σημαντικά στην ενίσχυση του ΑΕΠ. Τα στοιχεία αυτά θα καταστήσουν την Ελλάδα βασικό εμπορικό πυλώνα και διαμετακομιστικό κέντρο στην περιοχή της Μεσογείου, των Βαλκανίων και της Κεντρικής Ευρώπης, ως βασικό ενδιάμεσο στο εμπόριο με την Ασία και την Αφρική.

Τέλος, άλλοι τομείς δραστηριοποίησης είναι οι εναλλακτικές πηγές ενέργειας (ηλιακή, αιολική κ.ά.), και ο τομέας της μεταποίησης, μέσω της τυποποίησης και της αύξησης της προστιθέμενης αξίας σε προϊόντα του πρωτογενούς τομέα.

Όσον αφορά τη διαμόρφωση μιας πολιτικής προσέλκυσης ΑΞΕ, η διεθνής εμπειρία και η βιβλιογραφία¹¹² στον τομέα των ΑΞΕ έχουν αναδείξει τους παράγοντες που επηρεάζουν τις εισροές ΑΞΕ και θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπ' όψιν. Πιο συγκεκριμένα, οι παράγοντες αυτοί αφορούν:

- Την παγκόσμια ανάπτυξη, με την πραγματική ανάπτυξη σε χώρες όπως οι G-7 και οι χώρες BRICs να δημιουργεί ένα περιβάλλον ευνοϊκό για τις επενδύσεις.
- Τις διεθνείς συνθήκες ρευστότητας, οι οποίες συμβάλλουν θετικά στην αύξηση των ΑΞΕ, ιδιαίτερως σε μικρές οικονομίες με θετικές προοπτικές.
- Την αβεβαιότητα και τον κίνδυνο, παράγοντες που συμβάλλουν αρνητικά στην προσέλκυση επενδύσεων. Ο πολιτικός κίνδυνος είναι σημαντικός παράγοντας, καθώς χώρες που παρουσιάζουν πολιτική αστάθεια, συνεχείς εναλλαγές κυβερνήσεων και έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών στις κυβερνήσεις προσελκύουν λιγότερες επενδύσεις.
- Την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας, καθώς χώρες που λαμβάνουν υψηλή αξιολόγηση από διεθνείς οίκους αξιολόγησης, δέχονται υψηλότερες επενδύσεις.
- Τη γεωγραφική θέση της χώρας προορισμού, ένα σημαντικό παράγοντα ιδιαίτερως στην περίπτωση δυνατότητας σύνδεσης με περιοχές που παρουσιάζουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά π.χ. ορυκτό πλούτο, φυσικό αέριο και πετρέλαιο ή άλλα μοναδικά γεωγραφικά πλεονεκτήματα.

¹¹² Βλ. Dunning (1993), Cassou (1997), Thompson, P. (2001), Bevan και Estrin (2004), Bloningen (2005), Agiomirgianakis et al. (2003), Sekkat και Veganzones-Varoudakis (2007), Bénassy-Quéré et al. (2007), Apergis et al. (2008), Pandelidis και Nikolopoulos (2008), Mateev (2009), Aristotelous και Fountas (2009), Kinda (2010), Arbatli (2011), Walch και Wörz (2012), Pandelidis et al. (2012).

- Το μέγεθος της εγχώριας αγοράς και οι προοπτικές της, καθώς οι επενδυτές αποσκοπούν σε ένα μερίδιο της εγχώριας αγοράς. Το μέγεθος της αγοράς προσδιορίζεται συνήθως από το κατά κεφαλήν εισόδημα, τον πληθυσμό κλπ.
- Την υπάρχουσα τάση για εισροές ΑΞΕ (momentum), καθώς μια οικονομία που έχει συσσωρεύσει ΑΞΕ στο παρελθόν παρέχει ένα θετικό σήμα στους υποψήφιους επενδυτές και προσελκύει νέες επενδύσεις. Αντίστοιχα, το επίπεδο των επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ έχει μια θετική επίδραση στην προσέλκυση νέων επενδύσεων, καθώς ένα υψηλό ποσοστό αποτελεί ένδειξη μιας υγιούς οικονομίας.
- Τη φορολογία των επιχειρήσεων, έναν από τους σημαντικότερους προσδιοριστικούς παράγοντες, με τους υψηλούς φορολογικούς συντελεστές να μειώνουν τις εισροές ΑΞΕ.
- Τον πληθωρισμό, καθώς σε πολύ υψηλά ή και αρνητικά επίπεδα λειτουργεί απόσταθεροποιητικά για την οικονομία και αποθαρρύνει τους υποψήφιους επενδυτές.
- Το υψηλό εργασιακό κόστος, το οποίο ισοδυναμεί με υψηλότερα οριακά μεταβλητά κόστη για τις επιχειρήσεις και αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για τις επενδύσεις.
- Τις συχνές απεργίες και τις κοινωνικές αναταραχές που λειτουργούν επίσης απότρεπτικά στην προσέλκυση επενδύσεων.
- Το εμπόριο και τον βαθμό απελευθέρωσης των αγορών, καθώς χώρες με περιοριστικές πολιτικές για την ελεύθερη διακίνηση αγαθών και υπηρεσιών που επιβάλλουν υψηλούς δασμούς δεν αποτελούν ελκυστικούς προορισμούς για επενδύσεις.
- Τους ιδιαιτέρως σημαντικούς θεσμικούς παράγοντες, όπως η λειτουργία της δικαιοσύνης, η ανεξαρτησία της από την πολιτική εξουσία, οι καθυστερήσεις στη λήψη αποφάσεων κλπ. καθώς η αναποτελεσματική τους λειτουργία αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη διενέργεια επενδύσεων. Όσο καλύτερη είναι η αξιολόγηση μιας χώρας στη λειτουργία της δικαιοσύνης, τόσο περισσότερο ελκυστική είναι η χώρα αυτή.
- Αντίστοιχα τη γραφειοκρατία που λειτουργεί ανασταλτικά για τη διενέργεια επενδύσεων, όταν για παράδειγμα υπάρχουν πολλές και χρονοβόρες διαδικασίες για την έναρξη και λειτουργία μιας επιχείρησης ή όταν η πολυπλοκότητα των διαδικασιών δημιουργεί διαφθορά.
- Την ύπαρξη ενός ανεπτυγμένου συστήματος χρηματοοικονομικών αγορών που προσφέρει εύκολη πρόσβαση σε κεφάλαια.
- Την ποιοτική εκπαίδευση και κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού μιας οικονομίας, όπως επίσης τις τεχνολογικές γνώσεις που ευνοούν τις επενδύσεις.
- Τις υψηλές δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη, οι οποίες ενθαρρύνουν τις ΑΞΕ καθώς αυξάνεται η τεχνογνωσία.

Από τα ανωτέρω γίνεται σαφές ότι θα πρέπει να δοθεί περαιτέρω έμφαση στην ανάκτηση της εμπιστοσύνης και της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας. Παράλληλα, θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα σε παράγοντες που αφορούν την ελκυστικότητα της αγοράς για νέους επενδυτές, όπως είναι η περαιτέρω μείωση της γραφειοκρατίας και της διαφθοράς, η παροχή κινήτρων για επενδύσεις, η ύπαρξη ενός σταθερού φορολογικού συστήματος, οι μεταρρυθμίσεις στην αγορά εργασίας, η προστασία των επενδυτών, σε συνδυασμό με την εκμετάλλευση των μοναδικών γεωγραφικών/ φυσικών και όχι μόνον πλεονεκτημάτων της χώρας.

5.5. Επενδυτικός Νόμος

Στο παρελθόν, και ιδιαίτερα στην περίοδο προ της δημοσιονομικής κρίσης, οι Αναπτυξιακοί Νόμοι παρείχαν στην οικονομία σημαντικότερα κεφάλαια για επενδύσεις, χωρίς όμως τα κεφάλαια αυτά να κατευθύνονται πάντοτε προς τις αποδοτικότερες κατευθύνσεις. Πιο πρόσφατα, κατά την περίοδο εφαρμογής του Επενδυτικού Νόμου 3908/2011, η κρίση, η έλλειψη ρευστότητας και κεφαλαίων από τις επιχειρήσεις, αλλά και η αυξημένη έμφαση του Νόμου αυτού στα φορολογικά κίνητρα, είχαν ως αποτέλεσμα το ενδιαφέρον για υπαγωγή επενδυτικών σχεδίων στον Νόμο αυτό να είναι περιορισμένο, και τα εγκεκριμένα επενδυτικά σχέδια να απορροφούν μικρό μόνον μέρος του διαθέσιμου προϋπολογισμού.

Ο νέος Επενδυτικός Νόμος 4146/2013 «Διαμόρφωση Φιλικού Αναπτυξιακού Περιβάλλοντος για τις Στρατηγικές και Ιδιωτικές Επενδύσεις και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 90/18.4.2013) αναμορφώνει το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τις στρατηγικές και ιδιωτικές επενδύσεις στην Ελλάδα, με στόχο την απλοποίηση και επιτάχυνση των διαδικασιών για την υλοποίηση των επενδύσεων αυτών. Ο Νόμος δεν αφορά αποκλειστικά στο καθεστώς ενίσχυσης των ιδιωτικών επενδύσεων, όπως οι προηγούμενοι Αναπτυξιακοί Νόμοι, αλλά εμπεριέχει διατάξεις ευρύτερης εμβέλειας που αποσκοπούν στη δημιουργία φιλικότερου περιβάλλοντος για τις στρατηγικές και ιδιωτικές επενδύσεις. Το παρόν κεφάλαιο εστιάζει στα εργαλεία του νέου Επενδυτικού Νόμου που αφορούν στη χρηματοδότηση/ενίσχυση των ιδιωτικών επενδύσεων.

5.5.1. Πεδίο εφαρμογής και κίνητρα του νέου Επενδυτικού Νόμου

Σε σχέση με το πεδίο εφαρμογής, οι ενισχύσεις του Επενδυτικού Νόμου αφορούν σε επενδυτικά σχέδια που σχετίζονται με την παραγωγή ευρείας γκάμας προϊόντων, αλλά και επιλεγμένων υπηρεσιών. Συγκεκριμένα, καλύπτονται οι επενδύσεις που αφορούν στην πλειονότητα των μεταποιητικών δραστηριοτήτων και στην ίδρυση, επέκταση και εκσυγχρονισμό ολοκληρωμένης μορφής ξενοδοχειακών μονάδων που ανήκουν ή αναβαθμίζονται σε κατηγορία τουλάχιστον 3 αστέρων, και εξαιρούνται από τις διατάξεις οι κλάδοι του χονδρικού και λιανικού εμπορίου, οι περισσότεροι άλλοι κλάδοι παροχής υπηρεσιών (π.χ. εστίαση, χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές υπηρεσίες, νομικές και λογιστικές υπηρεσίες, δραστηριότητες αρχιτεκτόνων μηχανικών κ.ά.), ο

κλάδος της παραγωγής ενέργειας από φωτοβολταϊκά συστήματα, καθώς και ορισμένοι κλάδοι του δευτερογενούς τομέα για τους οποίους ισχύει απαγόρευση ενισχύσεων βάσει των κανονισμών της ΕΕ (κλάδοι άνθρακα, χάλυβα και συνθετικών ινών). Σημαντική διαφοροποίηση του Ν. 4146/2013 σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς συνιστά η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής, με ιδιαίτερη έμφαση στην ευρύτερη κάλυψη των επενδύσεων στον τουριστικό τομέα. Ενδεικτικά, εντάσσονται πλέον στον καθεστώς ενισχύσεων του Νόμου η επέκταση και ο εκσυγχρονισμός ξενοδοχειακών μονάδων που έχουν διακόψει τη λειτουργία τους, οι εγκαταστάσεις Ειδικής Τουριστικής Υποδομής (όπως συνεδριακά κέντρα, κέντρα θαλασσοθεραπείας, τουριστικοί λιμένες σκαφών αναψυχής και εγκαταστάσεις τουρισμού υγείας-αξιοποίησης ιαματικών πηγών), η μετατροπή χαρακτηρισμένων παραδοσιακών ή διατηρητέων κτισμάτων σε ξενοδοχειακές μονάδες τουλάχιστον 2 αστέρων, οι επενδύσεις εκσυγχρονισμού ξενοδοχειακών μονάδων που λειτουργούν σε χαρακτηρισμένα παραδοσιακά ή διατηρητέα κτίρια και ανήκουν ή αναβαθμίζονται σε κατηγορία τουλάχιστον δύο αστέρων, ο εκσυγχρονισμός camping κατηγορίας Γ' τάξης και άνω, και ο εκσυγχρονισμός και η επέκταση ενοικιαζόμενων δωματίων και διαμερισμάτων υπό προϋποθέσεις.

Όσον αφορά τις ενισχυόμενες δαπάνες, ενισχύονται με βάση τον Ν. 4146/2013 ενδεικτικά: η κατασκευή, η επέκταση, ο εκσυγχρονισμός κτηριακών, ειδικών και βοηθητικών εγκαταστάσεων, οι δαπάνες διαμόρφωσης περιβάλλοντος χώρου, η αγορά πάγιων στοιχείων ενεργητικού που συνδέονται άμεσα με μία παραγωγική μονάδα εφόσον η μονάδα έχει παύσει τη λειτουργία της και αποκτάται από ανεξάρτητο επενδυτή, η αγορά και εγκατάσταση καινούργιων σύγχρονων μηχανημάτων και λοιπού εξοπλισμού, τα μισθώματα της χρηματοδοτικής μίσθωσης καινούργιων σύγχρονων μηχανημάτων και λοιπού εξοπλισμού, τα άυλα περιουσιακά στοιχεία (π.χ. δαπάνες συστημάτων διασφάλισης και ελέγχου ποιότητας, πιστοποιήσεις, προμήθεια και εγκατάσταση λογισμικού και συστήματος οργάνωσης της επιχείρησης και δαπάνες για τη μεταφορά τεχνολογίας), καθώς και τα έργα και προγράμματα Έρευνας, Ανάπτυξης και Καινοτομίας που σχετίζονται με τη δραστηριότητα και τα προϊόντα της επιχείρησης, υπό προϋποθέσεις.

Σε σχέση με τα διαθέσιμα είδη ενισχύσεων, στον Ν. 4146/2013, όπως και στον προγενέστερο Ν. 3908/2011, προβλέπονται τρεις μορφές ευεργετημάτων για τα υπαγόμενα επενδυτικά σχέδια:

(1) Η φορολογική απαλλαγή, η οποία που συνίσταται στην απαλλαγή από την καταβολή φόρου εισοδήματος επί των πραγματοποιούμενων προ φόρων κερδών, τα οποία προκύπτουν με βάση τη φορολογική νομοθεσία, από το σύνολο των δραστηριοτήτων της επιχείρησης. Το ποσό της φορολογικής απαλλαγής υπολογίζεται ως ποσοστό επί της αξίας των ενισχυόμενων δαπανών του επενδυτικού σχεδίου ή και της αξίας του καινούριου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού που αποκτάται με χρηματοδοτική μίσθωση και συνιστά ισόποσο αφορολόγητο αποθεματικό.

(2) Η *επιχορήγηση*, η οποία συνίσταται στη δωρεάν παροχή από το Δημόσιο χρηματικού ποσού για την κάλυψη τμήματος των ενισχυόμενων δαπανών του επενδυτικού σχεδίου και προσδιορίζεται ως ποσοστό αυτών.

(3) Η *επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης*, η οποία συνίσταται στην κάλυψη από το Δημόσιο τμήματος των καταβαλλόμενων δόσεων χρηματοδοτικής μίσθωσης που συνάπτεται για την απόκτηση καινούριου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού και προσδιορίζεται ως ποσοστό επί της αξίας απόκτησης αυτών που εμπεριέχεται στις καταβαλλόμενες δόσεις.

Στον Ν. 4146/2013 δίδεται η δυνατότητα ελεύθερης επιλογής του μείγματος των ως άνω ευεργετημάτων για τα επενδυτικά σχέδια ύψους έως 50 εκατ. Ευρώ. Η δυνατότητα αυτή συνιστά μία από τις καίριες βελτιώσεις που επιφέρει ο νέος Νόμος, καθώς στο προηγούμενο καθεστώς ίσχυαν σημαντικοί περιορισμοί στη χρήση του ευεργετήματος της επιχορήγησης και της επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης, ανάλογα με την κατηγορία επένδυσης (γενικής επιχειρηματικότητας, τεχνολογικής ανάπτυξης, περιφερειακής συνοχής) και την ηλικία της επιχείρησης (νέα ή υφιστάμενη). Με δεδομένο ότι, λόγω και της ύφεσης, το ευεργέτημα της φοροαπαλλαγής συχνά δεν μπορεί να αξιοποιηθεί πλήρως από τις επιχειρήσεις, η ευελιξία αξιοποίησης των ευεργετημάτων της επιχορήγησης και επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης καθιστά ελκυστικότερο το νέο επενδυτικό Νόμο και συμβάλλει στην ενίσχυση της ρευστότητας των επιχειρήσεων που υπάγονται σε αυτόν.

Προς την κατεύθυνση ενίσχυσης της ρευστότητας έχουν σκοπό να συμβάλλουν και δύο πρόσθετες σημαντικές διαφοροποιήσεις του νέου επενδυτικού Νόμου σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς. Η πρώτη διαφοροποίηση συνίσταται στη δυνατότητα προκαταβολής έως και 100% της προβλεπόμενης επιχορήγησης, με την προσκόμιση ισόποσης εγγυητικής επιστολής προσαυξημένης κατά 10%. Η δεύτερη διαφοροποίηση αφορά στην ευχέρεια που παρέχεται στον επενδυτή να επικαλεστεί και άμεσα ρευστοποιήσιμα πάγια στοιχεία για την τεκμηρίωση της δυνατότητας κάλυψης της ίδιας συμμετοχής του στην επένδυση.

Επισημαίνεται ότι, με βάση τις ρυθμίσεις του νέου Νόμου, για τα μεγάλα επενδυτικά σχέδια ύψους άνω των 50 εκατ. ευρώ, το ποσό της επένδυσης που υπερβαίνει τα 50 εκατ. εμπίπτει μόνο στο κίνητρο της φορολογικής απαλλαγής. Εντούτοις, για τα εν λόγω επενδυτικά σχέδια, αλλά και για όποια άλλα επενδυτικά σχέδια επιλεγεί η υπαγωγή στο ευεργέτημα της φοροαπαλλαγής, προβλέπεται από το νέο Νόμο η δυνατότητα μίας πιο εμπροσθοβαρούς χρήσης της σχετικής ωφέλειας σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς. Επιπλέον, με τον νέο Νόμο επιμηκύνεται η περίοδος αξιοποίησης του φορολογικού κινήτρου στις 15 διαχειριστικές περιόδους (από 10 διαχειριστικές περιόδους για τις νέες επιχειρήσεις και 8 για υφιστάμενες επιχειρήσεις στο προηγούμενο καθεστώς). Τα μέτρα αυτά έχουν ως στόχο να επιτρέψουν στις επιχειρήσεις που επιτυγχάνουν σύντομα υψηλή κερδοφορία να χρησιμοποιήσουν πιο άμεσα το ευεργέτημα της φοροαπαλλαγής, δίδοντας παράλληλα τη δυνατότητα και

στις επιχειρήσεις που παρουσιάζουν κερδοφορία με κάποια καθυστέρηση να μην απολέσουν μέρος του ευεργετήματος.

Όσον αφορά τα ποσοστά των ενισχύσεων, αυτά διαμορφώνονται με βάση το μέγεθος του φορέα της επένδυσης και τον νομό στον οποίο υλοποιείται το επενδυτικό σχέδιο. Συγκεκριμένα, όπως και στον Ν. 3908/2011, έτσι και στον Ν. 4146/2013 για τον καθορισμό των ποσοστών ενίσχυσης:

(1) Η Επικράτεια χωρίζεται σε τρεις ζώνες κινητρω (Α', Β', Γ') με κριτήριο το επίπεδο ανάπτυξης σε σύγκριση με τον μέσο όρο της χώρας. Στην Α' Ζώνη κινητρω ανήκουν οι Νομοί Αττικής και Βοιωτίας. Στη Β' Ζώνη κινητρω ανήκουν οι νομοί με κατά κεφαλήν ΑΕΠ μεγαλύτερο από το 75% του μέσου όρου της χώρας. Στη Γ' Ζώνη κινητρω ανήκουν οι νομοί με κατά κεφαλήν ΑΕΠ μικρότερο από το 75% του μέσου όρου της χώρας, η Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, τα νησιά των Περιφερειών Νοτίου και Βορείου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων, τα νησιά που ανήκουν διοικητικά σε νομούς της ηπειρωτικής Ελλάδας, καθώς και οι παραμεθόριοι νομοί της χώρας.

(2) Οι επιχειρήσεις διακρίνονται σε Μεγάλες, Μεσαίες, Μικρές και Πολύ Μικρές, σύμφωνα με τη σχετική κατάταξη της Ε.Ε.¹¹³

Ειδικότερα, τα ποσοστά ενίσχυσης κατά ζώνη κινήτρων ανέρχονται σε:

(α) στην Α' ζώνη σε 15% για Μεγάλες επιχειρήσεις, 20% για Μεσαίες επιχειρήσεις και 25% για Μικρές και Πολύ Μικρές επιχειρήσεις,

(β) στη Β' ζώνη σε 30% για Μεγάλες επιχειρήσεις, 35% για Μεσαίες επιχειρήσεις και 40% για Μικρές και Πολύ Μικρές επιχειρήσεις, και

(γ) στη Γ' ζώνη σε 40% για Μεγάλες επιχειρήσεις, 45% για Μεσαίες επιχειρήσεις και 50% για Μικρές και Πολύ Μικρές επιχειρήσεις.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, τηρούνται τα όρια του εγκεκριμένου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Χάρτη Περιφερειακών Ενισχύσεων 2007-2013,¹¹⁴ και εάν κάποιος νομός δικαιούται με βάση τις τρεις ζώνες ενισχύσεων σε κάποια κατηγορία (μεγάλες, μικρές, μεσαίες επιχειρήσεις) ποσοστό υψηλότερο από αυτό που επιτρέπει ο εν λόγω Χάρτης, τότε η ενίσχυση περιορίζεται στα όρια του Χάρτη.

Επισημαίνεται ότι ειδικά για τα επενδυτικά σχέδια επιχειρήσεων που πραγματοποιούνται σε Βιομηχανικές Επιχειρηματικές Περιοχές (ΒΕΠΕ), Επιχειρηματικά Πάρκα, Ζώνες Καινοτομίας κλπ., παρέχεται σύμφωνα με τον Ν. 4146/2013 το ανώτατο δυνατό ποσοστό ενίσχυσης. Εκτός των ανωτέρω, ο νέος Επενδυτικός Νόμος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην *απλοποίηση και επιτάχυνση των διαδικασιών* για την ενίσχυση ιδιωτικών επενδυτικών σχεδίων, ενώ εμπεριέχει και διατάξεις για τη *διευκόλυνση των επενδυτών* που έχουν πληγεί από την κρίση να ολοκληρώσουν τις επενδύσεις τους, αλλά και για τη διασφάλιση της *διαφάνειας* (υποβολή αιτήσεων υπαγωγής καθ' όλη τη διάρκεια του

¹¹³ Κανονισμός (ΕΚ) αριθμ. 800/2008 της Επιτροπής της 6ης Αυγούστου 2008, Παράρτημα Ι.

¹¹⁴ 2006/C 286/04, 23.11.2006)

έτους, διενέργεια ενδιάμεσων και τελικών ελέγχων επενδυτικών σχεδίων των νόμων 3299/2004 και 3908/2011 από πιστοποιημένους φορείς, κατάργηση ειδικού αιτήματος αλλαγής προμηθευτή ή εξοπλισμού για τις επενδύσεις ανανεώσιμων πηγών ενέργειας όταν η ονομαστική ισχύς δεν μεταβάλλεται πάνω από 10%, παράταση κατά ένα έτος της προθεσμίας ολοκλήρωσης των επενδυτικών σχεδίων που έχουν υπαχθεί στον Ν. 3299/2004, μείωση του πλαφόν κύρωσης από τη Βουλή για τις μεγάλες επενδύσεις από τα 150 εκατ. ευρώ στα 50 εκατ. ευρώ).

5.5.2. Ο ρόλος του Νόμου για την ανάπτυξη

Ο νέος Επενδυτικός Νόμος μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στην ανάκαμψη των επενδύσεων μέσω της παροχής ενισχύσεων προς τους ιδιώτες επενδυτές αλλά και μέσω της ενθάρρυνσης και υποβοήθησης εκείνων των επενδύσεων που είναι πιθανότερο να εξασφαλίσουν τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη για την ανάπτυξη.

Όσον αφορά τη συμβολή των ενισχύσεων του Επενδυτικού Νόμου στην ανάπτυξη, ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή ύφεσης, στενότητας κεφαλαίων και υψηλού κόστους δανεισμού, αυτές μπορεί να αποτελέσουν αποφασιστικό παράγοντα για την ανάληψη νέων επενδυτικών πρωτοβουλιών. Ο λόγος για αυτό είναι ότι οι ενισχύσεις, αφενός μεν συνιστούν αντίβαρο στα αντικίνητρα που πλήττουν την επενδυτική δραστηριότητα στην Ελλάδα (δυσμενής συγκυρία, υψηλή φορολόγηση, γραφειοκρατία κ.ά.), αφετέρου δε παρέχουν απαραίτητους για τις επενδύσεις οικονομικούς πόρους, μειώνοντας παράλληλα και το συνολικό κόστος κεφαλαίου για τους επενδυτές. Στον νέο Επενδυτικό Νόμο, όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα, έχει διευρυνθεί αποφασιστικά η δυνατότητα χρήσης του κινήτρου της επιχορήγησης συγκριτικά με το προηγούμενο καθεστώς, ενώ παράλληλα καλύπτονται από τις εύνοιες του Νόμου πρόσθετες κατηγορίες επενδύσεων, ιδιαίτερα στον τομέα του τουρισμού. Επιπλέον, στον Νόμο έχουν προβλεφθεί μέτρα για τη διευκόλυνση της ρευστότητας των επιχειρήσεων, και την απλούστευση και επίσπευση των σχετικών διαδικασιών. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών των αλλαγών, οι ενισχύσεις του Νόμου καθίστανται ελκυστικότερες και πιο αξιοποιήσιμες από ένα μεγαλύτερο εύρος επενδυτών, γεγονός που αναμένεται να συμβάλλει στην αύξηση των αιτήσεων για υπαγωγή στο Νόμο και συνεπώς, υπό την προϋπόθεση της διαθεσιμότητας κονδυλίων εκ μέρους του Δημοσίου, στην υλοποίηση μεγαλύτερου αριθμού επενδυτικών σχεδίων.

Εκτός της παροχής ενισχύσεων αυτής καθεαυτής, η δυνητική συμβολή του Επενδυτικού Νόμου στην ανάπτυξη συνίσταται και στη δυνατότητά του να υποβοηθήσει την ευθυγράμμιση της επενδυτικής δαπάνης της χώρας με τις ανάγκες του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος της ελληνικής οικονομίας. Όπως επισημάνθηκε στο Κεφάλαιο 1 της παρούσας μελέτης, οι επενδύσεις στον διεθνώς εμπορεύσιμο τομέα διακρίνονται διαχρονικά από συγκριτικά υψηλότερη αποδοτικότητα σε όρους ΑΕΠ σε σχέση με τις επενδύσεις σε δραστηριότητες που αποβλέπουν στην εγχώρια αγορά. Παράλληλα, η ενίσχυση του διεθνώς εμπορεύσιμου τομέα αποτελεί βασική προτε-

ραιότητα στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού του παραγωγικού προτύπου της χώρας. Συνεπώς, με τη διοχέτευση των πόρων του Επενδυτικού Νόμου σε επενδυτικά σχέδια που αφορούν στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών, ο Νόμος μπορεί να έχει ακόμα σημαντικότερες και μονιμότερες θετικές επιδράσεις στην ανάπτυξη αλλά και την απασχόληση.

5.5.3. Προτάσεις πολιτικής

Το φαινόμενο του μειωμένου ενδιαφέροντος για τα κίνητρα του Επενδυτικού Νόμου είναι πολύ πιθανόν να υποχωρήσει στο προσεχές μέλλον. Η σταδιακή ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, η βελτίωση των προσδοκιών, η αποκατάσταση της ομαλότητας στη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων και το ενδιαφέρον επενδυτών από το εξωτερικό εκτιμάται ότι θα επαναφέρουν τη ζήτηση για τις ενισχύσεις του Νόμου σε αρκετά υψηλότερα επίπεδα. Προς την αύξηση του ενδιαφέροντος για την υπαγωγή επενδυτικών σχεδίων στις διατάξεις του νέου Επενδυτικού Νόμου, θα τείνουν εξάλλου να συμβάλλουν και οι πρόνοιες που, όπως συζητήθηκε παραπάνω, καθιστούν τα κίνητρα του Νόμου ελκυστικότερα και πιο προσβάσιμα στους επενδυτές σε σχέση με το προηγούμενο καθεστώς.

Η πιθανώς αυξημένη ροή υποβολής επενδυτικών σχεδίων στο προσεχές μέλλον, σε συνδυασμό με τους περιορισμούς στα διαθέσιμα κονδύλια για επιχορηγήσεις, θα αποτελέσει δυνητικά τη μεγαλύτερη πρόκληση στην πορεία εφαρμογής του νέου Επενδυτικού Νόμου, και ένα σημείο το οποίο είναι σκόπιμο να προσεχθεί ιδιαίτερα. Συγκεκριμένα, ενώ ο ανταγωνισμός των επενδυτών για την εξασφάλιση των διαθέσιμων κονδυλίων αποτελεί, ασφαλώς, ζητούμενο, καθόσον θα αντανakλά και μία ουσιαστική θετική στροφή στο επενδυτικό κλίμα της χώρας, η ορθή επιλογή της πολιτείας μεταξύ των διαθέσιμων επενδυτικών προτάσεων θα αποτελέσει μία νέα πρόκληση για τους μηχανισμούς αξιολόγησης. Καθώς, όπως προαναφέρθηκε, είναι ιδιαίτερα σημαντικό τα κονδύλια του νέου Νόμου να διατεθούν προς τις αποδοτικότερες για την ανάπτυξη δραστηριότητες, είναι αναγκαίο στην πορεία εφαρμογής του Νόμου να ελέγχεται το κατά πόσον η εφαρμοζόμενη διαδικασία αξιολόγησης εξυπηρετεί πράγματι τους αναπτυξιακούς στόχους της χώρας.

Γενικότερα, η παρακολούθηση της εφαρμογής του Επενδυτικού Νόμου και ο εντοπισμός και η έγκαιρη αντιμετώπιση τυχόν ελλείψεων και αστοχιών λαμβάνει ιδιαίτερα μεγάλη σημασία στην τρέχουσα συγκυρία, όπου η ανάγκη για τόνωση των επενδύσεων είναι πιο επείγουσα παρά ποτέ και οι πόροι που είναι διαθέσιμοι προς τον σκοπό αυτό είναι περιορισμένοι. Καθώς ο Ν. 4146/2013 είναι ένας καινούριος Νόμος χωρίς εμπειρία εφαρμογής που να υποδεικνύει την ανάγκη για συγκεκριμένες παρεμβάσεις πολιτικής, η τακτική αποτίμηση της πορείας εφαρμογής του και η ταχεία προώθηση των όποιων αναγκαίων προσαρμογών θα διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην επίτευξη των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων.

5.6. Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων

Το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) αποτελεί σημαντική πηγή χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας και μπορεί να αποτελέσει ένα από τα βασικά εργαλεία βελτίωσης της παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας. Ωστόσο, στο πλαίσιο της δημοσιονομικής προσαρμογής της χώρας, το ΠΔΕ έχει υποστεί σημαντικές μειώσεις. Είναι γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα κονδύλια του ΠΔΕ μέχρι σήμερα δεν είναι ο αποτελεσματικότερος, δεν κατευθύνονται σε τομείς της οικονομίας που μπορούν να συνεισφέρουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας και, κατά συνέπεια, στη βιώσιμη αύξηση του ΑΕΠ. Σημειώνεται ότι μεγάλο μέρος των κονδυλίων του ΠΔΕ επιχορηγεί δραστηριότητες των ΟΤΑ και λοιπών φορέων της Γενικής Κυβέρνησης, οι οποίες όχι μόνο δεν είναι παραγωγικές, αλλά, αντιθέτως, χρησιμοποιούνταν για έργα αμφιβόλου αναγκαιότητας και χρησιμότητας.

Παρ' όλα αυτά, τα κονδύλια του ΠΔΕ δεν θα πρέπει να μειωθούν, αλλά θα πρέπει να κατευθυνθούν σε δραστηριότητες και τομείς οι οποίοι θα τονώσουν την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα, και έχουν εξαγωγικό προσανατολισμό, ώστε να μπορέσουν να συνεισφέρουν στους στόχους του αναπτυξιακού Οράματος. Βασικός είναι ο ρόλος του ΠΔΕ για την εξασφάλιση της απαιτούμενης χρηματοδοτικής υποστήριξης από εθνικούς πόρους των συγχρηματοδοτούμενων επενδυτικών προγραμμάτων του ΣΕΣ 2014-2020. Σημειώνεται ότι, σύμφωνα με εκτιμήσεις και το προσχέδιο του εθνικού προϋπολογισμού, το 2014, αυτό το ποσό (εθνικό σκέλος της συγχρηματοδότησης) αναμένεται να αποτελέσει περίπου το 90% του συνόλου των δαπανών του ΠΔΕ (ύψους περίπου 6,8 δισ. ευρώ). Το γεγονός αυτό περιορίζει σημαντικά το εύρος της στόχευσης και των δράσεων του ΠΔΕ, αφού πρέπει να επικεντρωθεί σε μη-ολοκληρωμένα έργα τα οποία είναι ενταγμένα στα κοινοτικά συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα που μεταφέρονται από την προηγούμενη προγραμματική περίοδο 2007-2013 στην επόμενη περίοδο 2014-2020. Το μεγαλύτερο μερίδιο των συγκεκριμένων έργων αντιστοιχεί σε μεγάλα έργα υποδομής μεταφορών (οδικά, σιδηροδρομικά κ.ά.), καθώς και σε έργα για τη διαχείριση του περιβάλλοντος και την ψηφιακή σύγκλιση.

Παράλληλα, οι πόροι του ΠΔΕ μπορούν να διαδραματίσουν ένα σημαντικό ρόλο στη συμπλήρωση επενδυτικών κενών που θα προκύψουν σε κρίσιμα –για την κάλυψη τοπικών αναγκών– έργα, λόγω των διαφορετικών προτεραιοτήτων και της μη-επιλεξιμότητας ή αιρεσιμότητων στην υλοποίησή τους από το ΣΕΣ 2014-2020. Οι σχετικοί τομείς που πρέπει να στηριχθούν αφορούν στην παραγωγή διεθνώς εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών, όπως ο τουρισμός και κλάδοι της μεταποίησης, όπως αυτοί που εξειδικεύονται στο αντίστοιχο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης. Σχετικές ανάγκες κάλυψης μπορεί να προκύψουν ιδιαίτερα σε Περιφέρειες που θεωρούνται στο ΣΕΣ 2014-2020, ως ανεπτυγμένες, δηλαδή, στην Αττική και το Νότιο Αιγαίο. Σε κάθε περίπτωση, προτεραιότητα αποτελεί η κατανομή των εθνικών πόρων για την ενίσχυση του ανθρώπινου κεφαλαίου, της καινοτομίας, και της έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης. Ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη και η σημασία των πόρων του ΠΔΕ για την κάλυψη των κατά τόπους αναγκών σε κοινωνικές υποδο-

μές καθώς και την αποδοτική λειτουργία, συντήρηση και επισκευή των υφιστάμενων δικτύων υποδομής.

Με βάση τη συσσωρευμένη γνώση και εμπειρία των προηγούμενων δεκαετιών, καθοριστικής σημασίας σε όρους αποδοτικότητας είναι:

- ο Ο κεντρικός συντονισμός (έναντι της *ad hoc*, αποσπασματικής επιλογής) των δράσεων του ΠΔΕ, με συγκεκριμένους και ιεραρχημένους στόχους και κριτήρια, στα γενικότερα πλαίσια του αναπτυξιακού Οράματος.
- ο Η εισαγωγή διαδικτυακών διαδικασιών δημόσιας διαβούλευσης για την ενεργοποίηση της κοινωνίας των πολιτών και την αναγνώριση τοπικών αναγκών χρηματοδότησης επενδύσεων.
- ο Η κατάρτιση επιχειρησιακών σχεδίων (από αρμόδιες Διευθύνσεις Υπουργείων και τους ΟΤΑ) για την τεκμηρίωση της σκοπιμότητας χρηματοδότησης συγκεκριμένων έργων. Τα σχέδια αυτά δύνανται να περιλαμβάνουν τη συμμετοχή ιδιωτών, π.χ., μέσω ΣΔΙΤ, και θα πρέπει να βασίζονται, ιδανικά, στα αποτελέσματα μιας κοινωνικοοικονομικής ανάλυσης κόστους-οφέλους.
- ο Η εφαρμογή ενός αξιόπιστου συστήματος παρακολούθησης, ελέγχου και αξιολόγησης των δημοσιοεπενδυτικών δαπανών.
- ο Η προώθηση της συμπληρωματικότητας και των συνεργατικών σχέσεων μεταξύ δημόσιων επενδύσεων σε διαφορετικές περιοχές και υποτομείς, δηλαδή, σε διαδημοτικό, διανομαρχιακό και διαπεριφερειακό επίπεδο, καθώς και σε διακλαδικό και διατομεακό επίπεδο, με στόχο την αύξηση των πολλαπλασιαστικών επιδράσεων στην παραγωγή και την απασχόληση.
- ο Η ενίσχυση εκείνων των τύπων δημόσιας επενδυτικής δαπάνης που μπορούν να επιφέρουν τα μεγαλύτερα δυνατά αποτελέσματα στην προσέλκυση ιδιωτικών επενδύσεων.

5.7. Το νέο ΕΣΠΑ 2014-2020¹¹⁵

Ο προϋπολογισμός του νέου ΕΣΠΑ 2014-2020 (Πίνακας 5.7.1) προβλέπει τη διάθεση σημαντικότερων κοινοτικών πόρων ύψους 20,8 δισ. ευρώ (περίπου 87% της εκτιμώμενης συνολικής δημόσιας δαπάνης) για τη χρηματοδότηση αναπτυξιακών δράσεων στην Ελλάδα. Επιπλέον, λόγω της μείωσης του κατά κεφαλήν ΑΕΠ της χώρας συνεπεία της ύφεσης, και επομένως της πιθανής μετάπτωσης των 6 σημερινών περιφερειών μετάβασης¹¹⁶ στην κατηγορία των λιγότερο ανεπτυγμένων, είναι πολύ πιθανόν η Ελλάδα να εξασφαλίσει κατά τη νέα διαδικασία κατανομής πόρων που θα πραγματοποιηθεί το 2017 πρόσθετα κονδύλια από 1,3 έως 1,6 δισ. ευρώ περίπου.

¹¹⁵ Ευχαριστίες εκφράζονται στον κ. Ιωάννη Φίρμπα, για τα χρήσιμα στοιχεία και τις πληροφορίες που μας παρείχε.

¹¹⁶ Στη βάση των στοιχείων της περιόδου 2006-2008, οι 13 περιφέρειες της χώρας διακρίνονται σε 5 λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (κατά κεφαλήν ΑΕΠ < 75% του μέσου όρου της ΕΕ), 6 περιφέρειες μετάβασης (κατά κεφαλήν ΑΕΠ > 75% και < 90% της ΕΕ) και 2 περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (κατά κεφαλήν ΑΕΠ > 90% της ΕΕ)

Ο σχεδιασμός του νέου ΕΣΠΑ, και η σχετική κατανομή των πόρων του, διέπεται από ευρωπαϊκούς κανονισμούς και προϋποθέσεις που περιορίζουν σε κάποιο βαθμό τις δυνατότητες του προγράμματος να προσαρμοστεί πλήρως στις σημερινές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας. Επιπλέον, άνω του ενός τρίτου των διαθέσιμων κονδυλίων του νέου ΕΣΠΑ είναι ήδη δεσμευμένο σε έργα υποδομής που μεταφέρονται από την προηγούμενη προγραμματική περίοδο (διευρωπαϊκά δίκτυα, στερεά και υγρά απόβλητα, ψηφιακή σύγκλιση κ.ά.). Παρά ταύτα, τα περιθώρια για αξιοποίηση των πόρων του ΕΣΠΑ προς δράσεις και επενδύσεις που εξυπηρετούν τους αναπτυξιακούς στόχους της χώρας είναι σημαντικά. Σε μία εποχή ιδιαίτερης στενότητας κεφαλαίων, και ταυτόχρονης μεγάλης ανάγκης για νέες επενδύσεις, διαρθρωτικές αλλαγές και καταπολέμηση της ανεργίας και της φτώχειας, οι πόροι του νέου ΕΣΠΑ είναι άμεσα διαθέσιμοι και μπορούν να συμβάλλουν καταλυτικά στην αντιμετώπιση διαρθρωτικών, αναπτυξιακών και κοινωνικών προβλημάτων και τη στροφή προς το επιθυμητό, βιώσιμο αναπτυξιακό υπόδειγμα.

Πίνακας 5.7.1: Προϋπολογισμός ΕΣΠΑ 2014-2020 (εκατ. ευρώ σε τρέχουσες τιμές)

Επιχειρησιακό πρόγραμμα	ΕΤΠΑ	ΕΚΤ & ΥΕΙ	Ταμείο Συνοχής	ΕΓΤΑΑ	ΕΤΘΑ	Σύνολο Κοινοτικής Συνδρομής	Εκτίμηση Δημόσιας Δαπάνης
Ανταγωνιστικότητα, & Καινοτομία	3043.1	692.0	0.0			3735.1	4150.1
Υποδομές Μεταφορών & Αειφόρος Ανάπτυξη	1183.2	0.0	2395.0			3578.3	3975.8
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση & Δια Βίου Μάθηση	0.0	2152.2	0.0			2152.2	2391.3
Μεταρρύθμιση του Δημόσιου Τομέα	181.0	205.4	0.0			386.4	429.4
Ανατολική Μακεδονία & Θράκη	361.5	54.6	59.8			475.9	528.8
Κεντρική Μακεδονία	656.2	134.5	186.9			977.6	1086.2
Θεσσαλία	270.2	58.5	74.4			403.1	447.9
Ήπειρος	232.0	35.0	24.8			291.8	324.2
Δυτική Ελλάδα	334.2	68.1	38.3			440.6	489.6
Δυτική Μακεδονία	251.8	19.3	18.7			289.7	362.1
Στερεά Ελλάδα	76.1	21.3	69.3			166.7	333.4
Πελοπόννησος	164.7	56.8	63.8			285.3	356.7
Ιόνια Νησιά	159.3	26.6	15.0			201.0	251.2
Βόρειο Αιγαίο	219.7	27.5	11.4			258.6	323.3
Κρήτη	296.7	59.7	5.2			361.6	452.0
Αττική	694.8	239.4	192.3			1126.4	1408.0
Νότιο Αιγαίο	63.7	22.4	23.5			109.6	219.3
Αγροτική Ανάπτυξη				4196.0		4196.0	4936.4
Θάλασσα & Αλιεία						250.0	294.1
Τεχνική Βοήθεια	184.2	83.3	71.5			339.0	376.6
ΣΥΝΟΛΟ	8372.4	3956.5	3249.8	4196.0	0.0	20024.8	23136.3
Ταμείο Συνοχής Μεταφορές στο CEF (Ταμείο Υποδομών ΕΕ)						580.0	
Προγράμματα Εδαφικής Συνεργασίας						231.7	
ΓΕΝΙΚΟ ΣΥΝΟΛΟ						20836.5	

Πηγή: Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας, Δεκέμβριος 2013. Σημείωση: Η λιγότερο έντονη σκίαση αντιστοιχεί στις περισσότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, η μεσαία σκίαση στις λιγότερο ανεπτυγμένες και η εντονότερη σκίαση στις περιφέρειες μετάβασης.

5.7.1. Οι βασικές προτεραιότητες του νέου ΕΣΠΑ

Η στρατηγική του νέου ΕΣΠΑ 2014-2020 δομείται στη βάση των ακόλουθων βασικών χρηματοδοτικών προτεραιοτήτων, με υιοθέτηση και των 11 θεματικών στόχων που έχουν οριστεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

- 1) *Ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων (ιδιαίτερα των ΜΜΕ), μετάβαση στην ποιοτική επιχειρηματικότητα, με αιχμή την καινοτομία και αύξηση της εγχώριας προστιθέμενης αξίας.*

Η συγκεκριμένη κορυφαία προτεραιότητα του νέου ΕΣΠΑ στοχεύει στην υποβοήθηση της μετάβασης της χώρας στο νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα, μέσα από την ενίσχυση δράσεων, όπως αυτές της προώθησης της εφαρμογής τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, που θα διευκολύνουν την επιχειρηματικότητα, θα βελτιώσουν την πρόσβαση των ΜΜΕ στη χρηματοδότηση, θα τονώσουν την καινοτομία, και θα στηρίξουν τις νέες και υφιστάμενες επιχειρήσεις σε παραγωγικούς και εξωστρεφείς κλάδους δραστηριότητας (τουρισμός, μεταποίηση, υπηρεσίες προς επιχειρήσεις, κ.ά.).

Ανάπτυξη και αξιοποίηση ικανοτήτων ανθρώπινου δυναμικού – Ενεργός κοινωνική ενσωμάτωση

Η συγκεκριμένη, επίσης σημαίνουσα προτεραιότητα του νέου ΕΣΠΑ, εστιάζει στην ενίσχυση αντικυκλικών και διαρθρωτικών δράσεων για την αντιμετώπιση των οξύτων προβλημάτων της ανεργίας και της φτώχειας. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση δίδεται σε στοχευμένες παρεμβάσεις για την αύξηση της απασχόλησης, τη μεγαλύτερη συμμετοχή στην αγορά εργασίας των νέων, των γυναικών και των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των συστημάτων εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης, ώστε να ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες των επιχειρήσεων, και την ενίσχυση των συστημάτων κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών που επέφερε η κρίση. Επιπλέον, στη συγκεκριμένη στρατηγική προτεραιότητα εντάσσονται και δράσεις που αφορούν στη βελτίωση της αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας του συστήματος υγείας και στη διασφάλιση της πρόσβασης σε αυτό ατόμων που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό και κατοίκων απομακρυσμένων περιοχών.

- 2) *Προστασία του περιβάλλοντος – Μετάβαση σε μία οικονομία φιλική στο περιβάλλον*

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προτεραιότητας εντάσσεται η υλοποίηση έργων περιβαλλοντικής σημασίας που δεν κατέστη δυνατόν να ολοκληρωθούν στην προγραμματική περίοδο 2007-2013, καθώς και η ενίσχυση πρόσθετων παρεμβάσεων που σχετίζονται κυρίως με την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την εξοικονόμηση ενέργειας, τη διαχείριση των αποβλήτων, την ανακύκλωση, και τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος.

3) *Ανάπτυξη – Εκσυγχρονισμός – Συμπλήρωση υποδομών για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη*

Βασικούς στόχους στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προτεραιότητας αποτελούν η ολοκλήρωση των υποδομών που εντάσσονται στο διευρωπαϊκό δίκτυο μεταφορών, η αναβάθμιση των λιμένων, η επέκταση/εκσυγχρονισμός του σιδηροδρομικού δικτύου, η ανάπτυξη των αστικών μεταφορικών μέσων σταθερής τροχιάς, η προώθηση των συνδυασμένων μεταφορών, η επέκταση/εκσυγχρονισμός των δικτύων μεταφοράς και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου και η ανάπτυξη ευφυών συστημάτων διανομής ενέργειας.

4) *Βελτίωση της θεσμικής επάρκειας και της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης και τοπικής αυτοδιοίκησης*

Η συγκεκριμένη προτεραιότητα καλείται να υποστηρίξει παρεμβάσεις που στοχεύουν στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας της δημόσιας διοίκησης και των ΟΤΑ, με έμφαση στη δημιουργία φιλικού επιχειρηματικού περιβάλλοντος, τη βελτίωση της οικονομικής διαχείρισης, την αναβάθμιση των μηχανισμών σχεδιασμού, της διαχείρισης και της υλοποίησης αναπτυξιακών προγραμμάτων, την ηλεκτρονική διακυβέρνηση, τον εκσυγχρονισμό της δικαιοσύνης, και την αναδιοργάνωση των υπηρεσιών υγείας.

Στο πλαίσιο των ανωτέρω στρατηγικών προτεραιοτήτων, το νέο ΕΣΠΑ θα περιλαμβάνει τέσσερα εθνικά επιχειρησιακά προγράμματα (Πίνακας 5.7.1), μέσω των οποίων θα απορροφηθεί περίπου το 65% των διαθέσιμου προϋπολογισμού των ΕΤΠΑ, ΕΚΤ και ΤΣ, με το υπόλοιπο 35% να αντιστοιχεί στα περιφερειακά επιχειρησιακά προγράμματα. Ειδικότερα, τα εθνικά προγράμματα του ΕΣΠΑ αφορούν στην ανταγωνιστικότητα, επιχειρηματικότητα και καινοτομία (περίπου 25% του προϋπολογισμού των ΕΤΠΑ, ΕΚΤ και ΤΣ), στη μεταρρύθμιση του Δημοσίου (περίπου 3%), στο περιβάλλον και τις μεταφορές (περίπου 24%) και στην εκπαίδευση, κατάρτιση και απασχόληση (περίπου 13%).

Από την κατανομή των πόρων μεταξύ των επιχειρησιακών προγραμμάτων γίνεται αντιληπτή η σημασία που έχει στο νέο ΕΣΠΑ η προώθηση της ανταγωνιστικότητας, της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Ειδικότερα, στο πλαίσιο του συγκεκριμένου επιχειρησιακού προγράμματος επιχειρείται για πρώτη φορά η αποτελεσματικότερη κατανομή πόρων μέσω της στόχευσης (με την κατάλληλη διαμόρφωση προκηρξέων έργων, στάθμιση και επιλογή προτάσεων) συγκεκριμένων κλάδων προτεραιότητας: τουρισμός, αγροτοδιατροφικός τομέας-υδατοκαλλιέργειες, εμπόριο και υπηρεσίες εμπορευματικών μεταφορών και εφοδιαστικής, περιβαλλοντική βιομηχανία (διαχείριση υγρών και στερεών αποβλήτων), υπηρεσίες υγείας και φάρμακα, παραγωγή και εξοικονόμηση ενέργειας, πληροφορική και επικοινωνίες, δημιουργικές βιομηχανίες, όπως το ελληνικό design, και πολιτισμός. Παράλληλα, αποδίδεται μεγαλύτερη έμφαση σε δραστηριότητες με εξωστρεφή προσανατολισμό και καινοτόμα χαρακτηριστικά. Επιπροσθέτως, κρίσιμης σημασίας είναι οι δραστηριότητες της εκπαίδευσης και

διαρκούς κατάρτισης του ανθρώπινου δυναμικού, της έρευνας και της τεχνολογικής ανάπτυξης σε όλους τους αναφερόμενους τομείς.

Όσον αφορά τις δράσεις για την εκπαίδευση, κατάρτιση και απασχόληση θα πρέπει να σημειωθεί ότι σημαντικά κονδύλια για τους σκοπούς αυτούς θα διατεθούν και μέσω των περιφερειακών προγραμμάτων. Επιπλέον, λόγω της οξύτητας της ανεργίας και της φτώχειας στην παρούσα συγκυρία, και συνεπώς του επείγοντος αντιμετώπισης των συγκεκριμένων προβλημάτων, η χρηματοδότηση των σχετικών δράσεων θα είναι εμπροσθοβαρής, με προσπάθεια να διατεθούν συνολικά πόροι ύψους 1,9 δισ. κατά την τριετία 2014-2016. Σημειωτέον ότι στο πλαίσιο της ανάγκης εξασφάλισης κατά το δυνατόν περισσότερων πόρων για τις συγκεκριμένες δράσεις, η Ελλάδα έχει επιτύχει στο νέο ΕΣΠΑ αυξημένη αναλογία πόρων από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (31% του ΕΤΠΑ + ΕΚΤ) σε σχέση με το προηγούμενο ΕΣΠΑ (25% αντίστοιχα).

Αξίζει να σημειωθεί ότι το νέο ΕΣΠΑ εμπεριέχει σημαντικές καινοτομίες, οι οποίες αφενός βελτιώνουν τον βαθμό ευελιξίας και προσαρμοστικότητας της χώρας ως προς την κατανομή των κονδυλίων (θεματική συγκέντρωση για το ΕΤΠΑ 50% αντί 80%, δυνατότητα πολυταμειακής και πολυτομεακής χρηματοδότησης κ.ά.) και αφετέρου συμβάλλουν στη βελτίωση του σχεδιασμού και της διαχείρισης των προγραμμάτων (δημιουργία σε κάθε Υπουργείο επιτελικής ομάδας για το ΕΣΠΑ κ.ά.).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η σημασία του νέου ΕΣΠΑ για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας δεν εξαντλείται στο ύψος των πόρων που θα διατεθούν μέσω αυτού στην οικονομία, αλλά επεκτείνεται στην καταλυτική επίδραση που μπορεί να έχουν οι παρεμβάσεις που θα υλοποιηθούν για την προσέλκυση επενδύσεων στη χώρα. Για παράδειγμα, καίτοι οι πόροι που προγραμματίζεται να δοθούν μέσω του ΕΣΠΑ για τον εκσυγχρονισμό του κράτους δεν αναμένεται να ξεπεράσουν τα 0,4 δισ. ευρώ, οι σχετικές αναπτυξιακές επιδράσεις στην οικονομία μπορεί να είναι ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς η μεταρρύθμιση του δημοσίου τομέα μπορεί να διαμορφώσει ένα δραστικά ελκυστικότερο περιβάλλον για την επιχειρηματικότητα και τις επενδύσεις.

5.7.2. Προτάσεις πολιτικής

Όπως προαναφέρθηκε, ένα σημαντικό μέρος των κονδυλίων του νέου ΕΣΠΑ είναι ήδη δεσμευμένο για την υλοποίηση συγκεκριμένων έργων υποδομής, ενώ παράλληλα το σύνολο του σχεδιασμού του ΕΣΠΑ και η σχετική κατανομή των πόρων υπόκεινται σε περιορισμούς που προκύπτουν από τους ευρωπαϊκούς κανονισμούς. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν περιθώρια για βελτιώσεις στον σχεδιασμό, τη διαχείριση και την υλοποίηση των προγραμμάτων του νέου ΕΣΠΑ, με στόχο την καλύτερη αξιοποίηση των πόρων που δεν έχουν ήδη δεσμευθεί. Πιο συγκεκριμένα:

1) Στο στάδιο του σχεδιασμού των προγραμμάτων, είναι σημαντικό να εντοπισθούν ρεαλιστικές παρεμβάσεις με άμεσα και σημαντικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, και να επιτευχθεί κατά την κατανομή των πόρων σε αυτές μία ισορροπία μεταξύ της

ελκυστικότητας των παρεμβάσεων για τους επενδυτές και της εξοικονόμησης πόρων. Στην παρούσα μελέτη αναδεικνύονται επενδύσεις και πλέγματα δραστηριοτήτων που συνάδουν με τη μετάβαση της χώρας προς ένα νέο βιώσιμο αναπτυξιακό υπόδειγμα και θα μπορούσαν επομένως να ληφθούν υπόψη κατά τον σχεδιασμό των επιμέρους προγραμμάτων.

2) Στα στάδια της διαχείρισης των προγραμμάτων και υλοποίησης των έργων, είναι σκόπιμο να υλοποιηθούν το συντομότερο δυνατόν οι δρομολογούμενες παρεμβάσεις για την περαιτέρω απλοποίηση των σχετικών διαδικασιών λήψεως αποφάσεων και ελέγχου, και την ενίσχυση της στελέχωσης των φορέων υλοποίησης.

3) Ειδικότερα θα πρέπει να ενδυναμωθούν οι διαδικασίες της παρακολούθησης και συνεχιζόμενης αξιολόγησης των εθνικών και περιφερειακών επιχειρησιακών προγραμμάτων. Παρά την επάρκεια του σχεδιασμού του νέου ΕΣΠΑ προς μια αναπτυξιακή κατεύθυνση, οι πραγματικές συνθήκες εφαρμογής ενδέχεται, όπως στο παρελθόν, να λειτουργήσουν ως τροχοπέδη. Για την αντιμετώπιση τυχόν προβλημάτων, συστήνεται:

(α) Ο προσδιορισμός λιτών, εύκολα μετρήσιμων (με χρήση στοιχείων από επίσημους εθνικούς και ευρωπαϊκούς αρμόδιους φορείς, π.χ. Eurostat) και επιτεύξιμων στόχων για κάθε πρόγραμμα, με βάση τις πραγματικές δυνατότητες και τις μεταβαλλόμενες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο. Για παράδειγμα, η ακριβής και έγκαιρη εκτίμηση του περιφερειακού κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατ' έτος κρίνεται αναγκαία, αφού θα επηρεάσει τη χωρική κατανομή των πόρων σε ενδιάμεσο στάδιο της προγραμματικής περιόδου, λόγω της αλλαγής κατάταξης των Περιφερειών. Επιπλέον, η ρεαλιστική στοχοθέτηση των προγραμμάτων θα βοηθήσει στην αποτροπή του ενδεχομένου απώλειας πόρων λόγω απόκλισης από τους προκαθορισμένους στόχους (δημοσιονομική διόρθωση).

(β) Η κατάρτιση και συνεχής παρακολούθηση συγκεκριμένων δεικτών απόδοσης (performance indicators), με σκοπό τον επικαιροποιημένο έλεγχο επίτευξης των στόχων και τη συνεχιζόμενη αξιολόγηση των επιχειρησιακών προγραμμάτων σε περιφερειακό επίπεδο, μέσω της δημιουργίας ενός παρατηρητηρίου χωρικών δεικτών, και σε εθνικό επίπεδο. Ιδιαίτερα όσον αφορά στην ανάπτυξη υποδομών, σημαντικό ρόλο στην αυξημένη αποδοτικότητα της κατανομής πόρων μπορούν να διαδραματίσουν οι 'έξυπνες' επενδύσεις για τον εκσυγχρονισμό και την αναβάθμιση των υφιστάμενων δικτύων (μεταφορών, ενέργειας, ΤΠΕ). Σημειώνεται ότι τέτοιου είδους επενδύσεις γενικά χαρακτηρίζονται από υψηλότερους λόγους οφέλους/κόστους, έναντι των επενδύσεων για κατασκευή νέων έργων (greenfield projects), στα οποία δεν υπάρχει χάραξη, σε μη εκμεταλλεύσιμη ή αγροτική γη (ECA, 2013). Καθοριστική επίσης κρίνεται η υιοθέτηση μέτρων σύγκρισης και καλών πρακτικών με κριτήρια αποδοτικότητας κατά τη διάρκεια υλοποίησης των έργων υποδομής ώστε να περιορισθεί η υπερκοστολόγηση των έργων.

(γ) Η υποστήριξη της διαδικασίας συνεχιζόμενης αξιολόγησης από ένα οικονομετρικό υπόδειγμα εκτίμησης των διαπεριφερειακών, διακλαδικών-διατομεακών και ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών επιδράσεων των προγραμμάτων του νέου ΕΣΠΑ. Στις μετρήσιμες αυτές επιδράσεις ενδείκνυται να συμπεριληφθεί η συμβολή του

νέου ΕΣΠΑ σε μεγέθη όπως η έξυπνη εξειδίκευση, η παραγωγικότητα, η περιφερειακή σύγκλιση, η εξωστρέφεια και η δημιουργία οικονομιών συγκέντρωσης. Ιδιαίτερα στα έργα όπου αναγνωρίζεται η επίτευξη σημαντικών οικονομιών συγκέντρωσης, δύναται να διευκολυνθεί η πρόσβαση σε νέες μορφές επιχειρηματικής χρηματοδότησης από όσους επωφελούνται από τις συγκεκριμένες επιδράσεις (π.χ. μηχανισμοί 'value capture' γύρω από αστικούς συγκοινωνιακούς κόμβους).

Στις προαναφερόμενες διαδικασίες, η αξιολόγηση των επιδράσεων των προγραμμάτων στη βάση ενιαίων λειτουργικών χωρικών ενοτήτων μπορεί να αυξήσει την ευελιξία του αναπτυξιακού σχεδιασμού, λαμβάνοντας υπόψη και τις ενδοπεριφερειακές ανισότητες. Οι Περιφέρειες πρέπει να εκμεταλλευθούν πλήρως τη δυνατότητα πολυταμειακής και πολυτομιακής χρηματοδότησης προγραμμάτων, αφού αυτά μπορούν να λειτουργήσουν καταλυτικά στην ενεργοποίηση συνεργειών, ενίσχυση συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων και δημιουργία δικτύων μεταξύ διαφορετικών δραστηριοτήτων. Παραδείγματα τέτοιων ευκαιριών συνεργατικών δράσεων σχετικά με τους τομείς των μεταφορών, της ενέργειας και των ΤΠΕ (έξυπνα δίκτυα, υπολογιστικά νέφη) αναφέρονται στα προγράμματα 'Connecting Europe' και 'Smart Cities and Communities' (Τσέκερης, 2013).

Επιπλέον, οι πολλαπλασιαστικές επιδράσεις των επενδυτικών δαπανών του νέου ΕΣΠΑ μπορούν να ενισχυθούν με τη διαμόρφωση και τον αποτελεσματικό συντονισμό προγραμμάτων διαδημοτικών, διαπεριφερειακών και διακρατικών (με τις γείτονες χώρες) συνεργασιών. Ειδικότερα, η ενεργή συμμετοχή της Ελλάδας σε περιφερειακές συνεργασίες και διεθνή δίκτυα, π.χ., στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτνίασης προς την Ανατολή και τον Νότο, μπορεί να αναδείξει νέες επενδυτικές ευκαιρίες και να προωθήσει τον κομβικό οικονομικό και γεωπολιτικό της ρόλο στην ευρύτερη περιοχή.

Θα πρέπει να τονισθεί ότι η ομαλή και αποτελεσματική απορρόφηση των κονδυλίων του ΕΣΠΑ θα εξαρτηθεί σε μεγάλο βαθμό από την εξομάλυνση της λειτουργίας του τραπεζικού συστήματος, η οποία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση ούτως ώστε να εξασφαλισθεί από τις επιχειρήσεις η ίδια χρηματοδότηση που απαιτείται για την αξιοποίηση των κινήτρων του ΕΣΠΑ. Παράλληλα, βασικό ρόλο στην υλοποίηση των παρεμβάσεων του ΕΣΠΑ θα διαδραματίσει και η ομαλή ροή της απαιτούμενης συγχρηματοδότησης από εθνικούς πόρους, μέσω των κονδυλίων του ΠΔΕ. Προς την κατεύθυνση αυτή, κατάλληλες διοικητικές δράσεις θεσμικού χαρακτήρα κρίνονται απαραίτητες, ώστε να διασφαλισθεί η μακροχρόνια χρηματοδοτική σταθερότητα και συνέπεια επενδυτικής πολιτικής για την ανάπτυξη σημαντικών έργων υποδομής (μετρό, μεγάλοι οδικοί άξονες, έξυπνα δίκτυα, κ.ά.). Τέτοιες δράσεις μπορεί να αναφέρονται, π.χ., στη διασφάλιση της αποδοτικής αξιοποίησης των εσόδων από τις επιβαρύνσεις (διόδια, τέλη) των χρηστών των υποδομών, με στόχο την απρόσκοπτη και αειφόρο μελλοντική τους ανάπτυξη. Τέλος, στο πλαίσιο αυτό, είναι εμφανής η αυξημένη σημασία που θα πρέπει να δοθεί, αφενός στη λήψη μέτρων για την πλήρη ανάκτηση της φερεγγυότητας του ελληνικού τραπεζικού συστήματος και αφετέρου στη σταδιακή ενίσχυση του ΠΔΕ.

6. Ποσοτική Ανάλυση: Προβλέψεις, Σενάρια και Εκτιμήσεις

6.1. Βραχυχρόνιες προβλέψεις

Βασικός σκοπός αυτής της ενότητας είναι η εκτίμηση των βραχυχρονίων τάσεων του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ για το 2013 αλλά και το 2014. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιούνται εναλλακτικά δύο οικονομετρικά μοντέλα: Ένα μικρής κλίμακας μακροοικονομετρικό υπόδειγμα (SURE) αλλά και ένα υπόδειγμα προβλέψεων δυναμικού παράγοντα (Factor).

6.1.1. Βραχυχρόνιες εκτιμήσεις – Μακροοικονομετρικό υπόδειγμα μικρής κλίμακας

Σκοπός της συγκεκριμένης ενότητας είναι να εκτιμήσουμε με τη μεθοδολογία SURE (Seemingly Unrelated Regression Equations) ένα σύστημα εξισώσεων (βλ. εξισώσεις 6.1.1-6.1.4) με απώτερο στόχο την πρόβλεψη κυρίως του ετήσιου ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ (GR) αλλά και μια σειρά άλλων μακροοικονομικών μεταβλητών όπως : α) το ποσοστό της ανεργίας (U), γ) ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του Εναρμονισμένου ΔTK (INF) και δ) το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, ως ποσοστό του ΑΕΠ (CAY). Για τις παραπάνω εκτιμήσεις χρησιμοποιούμε τριμηνιαία δεδομένα για το χρονικό διάστημα 2001:Ι-2013:ΙΙ.

Συγκεκριμένα, εκτιμούμε το παρακάτω σύστημα εξισώσεων:

$$GR_t = a_{11} + a_{12} * GR_{t-1} + a_{13} * GR\_EU_{t-1} + a_{14} * DEFY_{t-1} + \varepsilon_t^{gr} \quad (6.1.1)$$

$$\Delta U_t = a_{21} + a_{22} * \Delta U_{t-1} + a_{23} * GR_{t-1} + a_{24} * GR\_ULC_{t-1} + \varepsilon_t^u \quad (6.1.2)$$

$$INF_t = a_{31} + a_{32} * INFOIL_t + a_{33} * INFOIL_{t-1} + a_{34} * GR\_ULC_t + a_{35} * INF_{t-1} + a_{36} * INF\_EUR_{t-1} + a_{37} * DEFY_{t-1} + a_{38} * GR_{t-1} + \varepsilon_t^{inf} \quad (6.1.3)$$

$$CAY_t = a_{41} + a_{42} * CAY_{t-1} + a_{43} * \Delta BY_{t-1} + a_{44} * GR\_EU_{t-1} + a_{45} * GR_{t-1} + a_{46} * GR\_QR + a_{47} * DEFY_{t-1} + a_{48} * PRVIY_t + \varepsilon_t^{ca} \quad (6.1.4)$$

όπου: GR_EU ο ρυθμός μεγέθυνσης του πραγματικού ΑΕΠ της Ευρωζώνης σε ετήσια βάση, $DEFY$ το έλλειμμα Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ, GR_ULC ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ανά μονάδα κόστους εργασίας σε ευρώ, BY το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, $INFOIL$ ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής των διεθνών τιμών του πετρελαίου Brent, GR_QR ο ετήσιος ρυθμός μεταβολής του δείκτη πραγματικής αποτελεσματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας και $PRVIY$ το επίπεδο ιδιωτικής επένδυσης ως ποσοστό του ΑΕΠ. Το σύνολο των δεδομένων προέρχεται από τη βάση δεδομένων της Eurostat.

Στον Πίνακα 6.1.1 που ακολουθεί παρουσιάζονται οι εκτιμήσεις του συστήματος των εξισώσεων 6.1.1-6.1.4 χρησιμοποιώντας τη μέθοδο SURE.

Πίνακας 6.1.1: Εκτιμήσεις του μακροοικονομετρικού συστήματος

$GR_t = a_{11} + a_{12} * GR_{t-1} + a_{13} * GR\_EU_{t-1} + a_{14} * DEFY_{t-1} + \varepsilon_t^{gr}$								
a_{11}	a_{12}	a_{13}	a_{14}	R^2				
1,24	0,90	-0,14	0,15	0,89				
(1,14)	(13,54)	(-0,97)	(1,26)					
$\Delta U_t = a_{21} + a_{22} * \Delta U_{t-1} + a_{23} * GR_{t-1} + a_{24} * GR\_ULC_{t-1} + \varepsilon_t^u$								
a_{21}	a_{22}	a_{23}	a_{24}	R^2				
0,30	0,36	-0,10	0,02	0,70				
(4,16)	(2,90)	(-4,65)	(2,21)					
$INF_t = a_{31} + a_{32} * INFOIL_t + a_{33} * INFOIL_{t-1} + a_{34} * GR\_ULC_t + a_{35} * INF_{t-1} +$ $+ a_{36} * INF\_EUR_{t-1} + a_{37} * DEFY_{t-1} + a_{38} * GR_{t-1} + \varepsilon_t^{inf}$								
a_{31}	a_{32}	a_{33}	a_{34}	a_{35}	a_{36}	a_{37}	a_{38}	R^2
0,31	0,01	-0,002	-0,02	0,95	-0,33	-0,04	0,09	0,91
(0,59)	(4,33)	(-0,58)	(-1,66)	(14,96)	(-2,81)	(-1,14)	(3,78)	
$CAY_t = a_{41} + a_{42} * CAY_{t-1} + a_{43} * \Delta BY_{t-1} + a_{44} * GR\_EU_{t-1} + a_{45} * GR_{t-1} + a_{46} * GR\_QR_t$ $+ a_{47} * DEFY_{t-1} + a_{48} * PRVIY_t + \varepsilon^{ca}$								
a_{41}	a_{42}	a_{43}	a_{44}	a_{45}	a_{46}	a_{47}	a_{48}	R^2
10,09	0,71	0,02	-0,14	0,28	0,10	0,07	-0,69	0,85
(3,78)	(9,19)	(0,51)	(-1,05)	(2,54)	(1,05)	(0,66)	(-4,05)	

Σημείωση: t-statistics στις παρενθέσεις.

Οι εκτιμήσεις του συστήματος, όπως αυτές παρουσιάζονται στον Πίνακα 6.1.1, χρησιμοποιούνται εν συνεχεία για την πρόβλεψη των τεσσάρων ενδογενών μεταβλητών: του ετήσιου ρυθμού μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ (GR), της ανεργίας (U), του εναρμονισμένου πληθωρισμού (INF) και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (CAY).¹¹⁷ Στον Πίνακα 6.1.2 παρουσιάζονται οι προβλέψεις για την πραγματική μεταβολή του ΑΕΠ, την ανεργία, τον πληθωρισμό και το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Πριν προχωρήσουμε στην αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων, θα ήταν σκόπιμο να αναφέρουμε εδώ ότι το υψηλό μέγεθος των τυπικών σφαλμάτων θα πρέπει να μας οδηγήσει στο να είμαστε επιφυλακτικοί σχετικά με την ακρίβεια των προβλέψεών μας. Αυτό έχει ιδιαίτερη βαρύτητα ειδικά για τις προβλέψεις για το 2014.

¹¹⁷ Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι για την εκτίμηση των εξωγενών μεταβλητών του συστήματος για τα έτη 2013 και 2014 υιοθετείται η μέθοδος της Παρεμβολής (*Interpolation*). Τα στοιχεία για τις εν λόγω εκτιμήσεις προέρχονται από την AMECO.

Πίνακας 6.1.2: Προβλέψεις για τα βασικά μακροοικονομικά μεγέθη

	2013	2014
Ρυθμός μεγέθυνσης πραγματικού ΑΕΠ	-3,55%	0,004%
	[1,64]	[2,54]
Εναρμονισμένος Πληθωρισμός	-0,28%	-0,31%
	[0,40]	[0,76]
Ποσοστό Ανεργίας	27,6%	29,3%
	[0,46]	[1,32]
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% ΑΕΠ)	0,91%	3,42%
	[1,50]	[2,15]

Σημείωση: Οι τιμές προκύπτουν ως αριθμητικός μέσος των τριμήνων κάθε έτους. Στις αγκύλες περιέχονται τα τυπικά σφάλματα των προβλέψεων.

Όπως προκύπτει από τις προβλέψεις του χρησιμοποιούμενου υποδείγματος (βλ. Πίνακα 6.1.2), ο ετήσιος ρυθμός συρρίκνωσης του πραγματικού ΑΕΠ για το 2013 αναμένεται να επιβραδυνθεί σημαντικά και να κυμανθεί γύρω από το 3,55%. Η ευμενής αναθεώρηση των προβλέψεων μας κατά μισή ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με τις αντίστοιχες του Ιουνίου 2013 καταδεικνύει ότι επιταχύνεται η μετάβαση της οικονομίας στη νέα της ισορροπία. Προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να συνηγορεί και η εκτίμηση για οριακή άνοδο ή τουλάχιστον μη περαιτέρω συρρίκνωση του πραγματικού ΑΕΠ το 2014.

Παρά τις θετικές ενδείξεις για σύντομο τερματισμό της ύφεσης, το ποσοστό της ανεργίας αναμένεται να παραμείνει υψηλό τόσο κατά διάρκεια του τρέχοντος έτους όσο και του 2014 (27,6% και 29,3%, αντίστοιχα). Η διατήρηση της ανεργίας σε δραματικά υψηλά επίπεδα οφείλεται τόσο στη συρρίκνωση της παραγωγικής βάσης της χώρας όσο και στην αδυναμία ταχείας αναδιάρθρωσης και προσαρμογής των οικονομικών δομών σε ένα νέο παραγωγικό πρότυπο. Πέρα των εσωτερικών αδυναμιών, η διεθνής εμπειρία υποδεικνύει ότι το μέγεθος της απασχόλησης ανταποκρίνεται με μεγάλη χρονική υστέρηση στις μεταβολές της παραγωγικής δραστηριότητας. Με αυτή την έννοια, οι εκτιμήσεις για τερματισμό της ύφεσης και αυξανόμενη ανεργία κατά τη διάρκεια του 2014 ούτε αντιφατικές μεταξύ τους είναι ούτε πρέπει να θεωρούνται ως ένα ακόμη 'παράδοξο' της ελληνικής οικονομίας.

Σε ό,τι αφορά τις εξελίξεις στο γενικό επίπεδο των τιμών, εκτιμάται ότι ο μέσος ετήσιος πληθωρισμός (με βάση τον ΕΔΤΚ) θα έχει αρνητικό πρόσημο τόσο το τρέχον έτος (-0,28%) όσο και το επόμενο (-0,31%). Οι προβλέψεις αυτές είναι απολύτως συμβατές τόσο με την ύπαρξη αρνητικού παραγωγικού κενού λόγω ελλειπούς εγχώριας ζήτησης κατά την τρέχουσα περίοδο όσο και με τη σημαντική μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος.

Τέλος, οι εξελίξεις και προοπτικές του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αναμένεται να είναι ιδιαίτερα θετικές. Η εκτίμηση αυτή αντανακλά τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας κόστους των ελληνικών προϊόντων (λόγω εσωτερικής υποτίμησης) η οποία με τη

σειρά της έχει οδηγήσει στον περιορισμό του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου και την αύξηση του πλεονάσματος του ισοζυγίου υπηρεσιών. Ωστόσο, τη μεγαλύτερη συμβολή στη βελτίωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών έχει η μείωση του ελλείμματος ισοζυγίου εισοδημάτων λόγω του περιορισμού των πληρωμών για τόκους επί τίτλων του Δημοσίου που διακρατούν κάτοικοι του εξωτερικού στα πλαίσια του PSI.

6.1.2. Βραχυχρόνιες εκτιμήσεις – Υπόδειγμα παραγόντων

Η χάραξη και εφαρμογή μιας μακροχρόνιας στρατηγικής για την προώθηση ενός βιώσιμου αναπτυξιακού μοντέλου για την Ελλάδα απαιτούν την εκτίμηση των βραχυπρόθεσμων δυνατοτήτων και προοπτικών σε κάθε ενδιάμεσο στάδιο με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια και εγκυρότητα. Η τακτική διεξαγωγή εκτιμήσεων για την εξέλιξη βασικών συνολικών μεγεθών της οικονομίας σε βραχυχρόνιο ορίζοντα, όπως το ΑΕΠ, αποτελεί ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για την παροχή ενδείξεων και την παρακολούθηση της εκτιμώμενης πορείας της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Η συλλογή διαθέσιμης πληροφόρησης που ενσωματώνεται σε οικονομικούς δείκτες υψηλής συχνότητας και ανανεώνεται σε τακτικά χρονικά διαστήματα συνιστά μια σημαντική βάση για τη διενέργεια προβλέψεων με παρόμοια στόχευση. Με τον τρόπο αυτό, καθίσταται εφικτός ο προγραμματισμός και η αξιολόγηση βραχυπρόθεσμων δράσεων που έχουν πιο εξειδικευμένους στόχους και χρονοδιαγράμματα και είναι συνεπείς με τη μακροχρόνια στρατηγική.

Το υπόδειγμα προβλέψεων δυναμικού παράγοντα αποτελεί μια από τις πλέον κατάλληλες μεθοδολογίες για τη διενέργεια προβλέψεων για την οικονομική ανάπτυξη σύμφωνα με το παραπάνω πλαίσιο. Το εν λόγω υπόδειγμα προβλέπει τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ μέσω της εκτίμησης δυναμικών παραγόντων, χρησιμοποιώντας τη μέθοδο των κύριων συνιστωσών (principal components). Ένα πρώτο βασικό πλεονέκτημα του υποδείγματος αφορά στη δυνατότητα που παρέχει για την αξιοποίηση της πληροφόρησης για την οικονομική δραστηριότητα, η οποία εμπεριέχεται σε έναν πολύ μεγάλο αριθμό ερμηνευτικών μεταβλητών. Ένα δεύτερο πλεονέκτημα σχετίζεται με το ότι το συγκεκριμένο υπόδειγμα αποκτά επιπλέον μια δομική διάσταση, η οποία συνίσταται στον εκ των προτέρων διαχωρισμό των μεταβλητών σε δύο υποσύνολα και τον καθορισμό της προϋπόθεσης οι προς εκτίμηση παράγοντες να προέρχονται από τα συγκεκριμένα υποσύνολα. Με τον τρόπο αυτόν προσδίδεται μεγαλύτερος ρόλος στην οικονομική θεωρία ως προς την επιλογή των παραγόντων, αφού η μία ομάδα παραγόντων ορίζεται να προέρχεται από την κατηγορία των μεταβλητών που είναι στενά συνδεδεμένες με την πραγματική οικονομική δραστηριότητα, ενώ η άλλη από την κατηγορία των μεταβλητών που αντανakλούν ονομαστικά μεγέθη.

Τα παραπάνω βασικά πλεονεκτήματα απεικονίζονται στις ακόλουθες δύο βασικές εξισώσεις του υποδείγματος προβλέψεων δυναμικού παράγοντα:

$$\mathbf{Z}_t = \Lambda \mathbf{Z}_t + \mathbf{Z}_t \quad (6.1.5)$$

$$\mathbf{Z}_t = \mathbf{Z}_t + \sum_{i=1}^n \mathbf{Z}_{t-1} \mathbf{Z}_{t-2} + \sum_{i=1}^n \mathbf{Z}_{t-1} \mathbf{Z}_{t-2} + \sum_{i=1}^n \mathbf{Z}_{t-1} \mathbf{Z}_{t-2} + \mathbf{Z}_t \quad (6.1.6)$$

όπου στην εξίσωση (6.1.5) το $\mathbf{Z}_t$ αποτελεί το διάνυσμα των ερμηνευτικών μεταβλητών, $\mathbf{Z}_t$ είναι το διάνυσμα των κοινών παραγόντων, Λ η μήτρα των συντελεστών βαρύτητας και $\mathbf{Z}_t$ το διάνυσμα των ιδιοσυγκρασιακών διαταραχών. Η πληροφόρηση που ενσωματώνεται στις ερμηνευτικές μεταβλητές συνοψίζεται στους κοινούς παράγοντες. Σύμφωνα με την εξίσωση (6.1.6), η οποία αποτελεί και την προβλεπτική εξίσωση για τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ $\mathbf{Z}_t$, η πρόβλεψη βασίζεται, εκτός από τις ιδίες υστερήσεις $\mathbf{Z}_{t-1}$ στους εκτιμηθέντες παράγοντες και τις υστερήσεις τους, $\mathbf{Z}_{t-1}$ από την κατηγορία των πραγματικών οικονομικών μεταβλητών και $\mathbf{Z}_{t-1}$ από την κατηγορία των ονομαστικών οικονομικών μεταβλητών. Το $\mathbf{Z}_t$ είναι ένας σταθερός όρος και το $\mathbf{Z}_t$ συμβολίζει το σφάλμα που συνδέεται με την πρόβλεψη.

Η βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του υποδείγματος δυναμικού παράγοντα και τη διεξαγωγή βραχυχρόνιων προβλέψεων για την πορεία του ΑΕΠ στην Ελλάδα απαρτίζεται από 127 ερμηνευτικές μεταβλητές. Σημειώνεται ότι στο δείγμα ενσωματώνονται και μεταβλητές που αντανακλούν προσδοκίες, αλλά και διεθνείς μεταβλητές. Στην κατηγορία των μεταβλητών που συνδέονται με την πραγματική οικονομία περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, μεταβλητές όπως οι κύριες συνιστώσες του ΑΕΠ από την πλευρά της δαπάνης, γενικοί και επιμέρους δείκτες που αφορούν στη βιομηχανική παραγωγή, τις λιανικές πωλήσεις, τις ταξιδιωτικές εισπράξεις, την αγορά εργασίας και δείκτες οικονομικού κλίματος και επιχειρηματικών προσδοκιών. Στη δεύτερη κατηγορία των ονομαστικών μεταβλητών ενσωματώνονται μεταβλητές όπως ο γενικός και επιμέρους δείκτες τιμών καταναλωτή, νομισματικά μεγέθη, αποδόσεις ομολόγων, επιτόκια, συναλλαγματικές ισοτιμίες και δείκτες τιμών κατοικιών. Συνολικά, θεωρείται ότι το δείγμα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα τομέων και αντιπροσωπεύει τις βασικές συνιστώσες της οικονομικής δραστηριότητας της χώρας. Δεδομένης της συνεχούς ενημέρωσης των υποκείμενων μεταβλητών με νέα στοιχεία, η τακτική επανεκτίμηση του υποδείγματος επιτρέπει την άμεση προσαρμογή στις μεταβολές των οικονομικών συνθηκών.

Σύμφωνα με τις πιο πρόσφατες προβλέψεις του υποδείγματος δυναμικού παράγοντα, στο οποίο έχουν ενσωματωθεί δεδομένα που καλύπτουν μέχρι και το πρώτο εξάμηνο του 2013, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ εκτιμάται στο -3,5% για το σύνολο του 2013, σηματοδοτώντας μεν τη συνέχιση της ύφεσης, παρουσιάζοντας όμως σημαντική βελτίωση σε σχέση με το εύρος της ύφεσης κατά το 2012. Σχετικά με την τριμηνιαία εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ, ως προς τα αντίστοιχα τρίμηνα του προηγούμενου έτους, οι προβλέψεις διαμορφώνονται για τα δύο τελευταία τρίμηνα του 2013 στο -3,3% και -1,3% και στο -0,7% και 0,0% για τα δύο πρώτα τρίμηνα του 2014. Σύμφωνα με την πρόβλεψη αυτή, ο μηδενικός ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ στο δεύτερο τρίμηνο του 2014 σηματοδοτεί για πρώτη φορά μια πιθανή έναρξη πορείας εξόδου της

ελληνικής οικονομίας από το καθεστώς ύφεσης. Σημειώνεται όμως ότι δεν αρκεί ένα τρίμηνο με μηδενικό ή θετικό ρυθμό μεταβολής για να καταστεί βέβαιη η έναρξη καθεστώτος ανάπτυξης.

Πίνακας 6.1.3: Ρυθμός μεταβολής του πραγματικού ΑΕΠ (% ως προς την αντίστοιχη περίοδο του προηγούμενου έτους)

Τρίμηνα	2013		2014	
	2013Q3	2013Q4	2014Q1	2014Q2
Τριμηνιαίος ρυθμός μεταβολής	-3,3 [-3,40 , -3,28]	-1,3 [-1,37 , -1,16]	-0,7 [-0,83 , -0,51]	0,0 [-0,22 , 0,19]
Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής	-3,5 [-3,51 , -3,43]			

Σημείωση: Οι τιμές στις αγκύλες δείχνουν το κάτω και άνω όριο του διαστήματος εμπιστοσύνης της πρόβλεψης στο επίπεδο 95%.

Οι προβλέψεις για το ΑΕΠ που παρουσιάζονται στον Πίνακα 6.1.3 υποδεικνύουν την διακοπή της μέχρι πρόσφατα διαρκώς κλιμακούμενης αρνητικής δυναμικής που χαρακτήριζε το συνολικό οικονομικό περιβάλλον. Πρωταρχικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή διαδραματίζει η σταδιακή αποδυνάμωση του κλίματος αβεβαιότητας αναφορικά με τις συνολικές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας καθώς και η ενίσχυση της αξιοπιστίας της εφαρμοζόμενης πολιτικής ως προς την εκπλήρωση σημαντικού αριθμού δεσμεύσεων στα πλαίσια του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, συμπεριλαμβανομένης της συνεχιζόμενης προόδου αναφορικά με τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις.

Την πορεία του πραγματικού ΑΕΠ κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2013 δύνανται να επηρεάσουν προς μια ακόμα πιο ευνοϊκή κατεύθυνση οι ιδιαίτερα θετικές εξελίξεις στον τουρισμό που σύμφωνα με τις πρώτες ενδείξεις αναμένεται να καταγραφούν στο τρίτο τρίμηνο του έτους, με πιθανή και την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου. Θετικές επιδράσεις μέσα στο έτος εκτιμάται ότι θα προκληθούν και από την αναμενόμενη επανεκκίνηση πολλών εκ των μεγάλων δημοσίων έργων, καθώς και από τη συνέχιση των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Παράλληλα, η ολοκλήρωση της διαδικασίας ανακεφαλαιοποίησης των ελληνικών συστημικών τραπεζών αναμένεται να συμβάλλει στην ενίσχυση της σταθερότητας και αξιοπιστίας στο εγχώριο χρηματοπιστωτικό σύστημα εντός του 2013 και κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014. Επίσης η βελτίωση των οικονομικών συνθηκών στην ΕΕ και την Ευρωζώνη εκτιμάται ότι θα επηρεάσει θετικά τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, η καταγραφή μηδενικού ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2014 δύνανται να προέλθει από τη σημαντική ενίσχυση των εξαγωγών και τη σταδιακή ανάκαμψη των επενδύσεων.

6.2. Μακροχρόνια σενάρια και εκτιμήσεις

Βασικός σκοπός αυτής της ενότητας είναι η εκτίμηση του ρυθμού μεταβολής της τάσης του ΑΕΠ στο τέλος του 2013, καθώς και η εκτίμηση εναλλακτικών σεναρίων για τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ την περίοδο 2014-2020. Η ανάλυση των τάσεων ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ στηρίζεται στον διαχωρισμό μεταξύ της μακροχρόνιας τάσης και της κυκλικής συνιστώσας του ΑΕΠ. Για το λόγο αυτό, ένα χρήσιμο σημείο εκκίνησης, είναι η ταυτότητα του ΑΕΠ.

Μια απλή εκδοχή της ταυτότητας αυτής, όπως παρουσιάζεται από τον Gordon (2003), αποσυνθέτει τον ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ (Q) ως το άθροισμα των ρυθμών μεταβολής (i) της παραγωγικότητας (Q/H), (ii) των ωρών εργασίας ανά εργαζόμενο (H/E), (iii) του ποσοστού απασχόλησης (E/L), (iv) του ποσοστού του εργατικού δυναμικού στο σύνολο του πληθυσμού (L/N) και του (v) πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας, από 15 έως 65 ετών (N):^{118 119}

$$\Delta(\ln Q) \equiv \Delta(\ln \frac{Q}{H}) + \Delta(\ln \frac{H}{E}) + \Delta(\ln \frac{E}{L}) + \Delta(\ln \frac{L}{N}) + \Delta(\ln N) \quad (6.2.1)$$

Εκτιμήσεις - Σενάρια

Στο Διάγραμμα 6.2.1 φαίνεται η διαγραμματική εξέλιξη του ρυθμού μεταβολής της τάσης του ΑΕΠ, όπως εκτιμήθηκε με το στατιστικό φίλτρο Kalman (1960) για την περίοδο 2002-2013.¹²⁰ Παρατηρούμε ότι ύστερα από μια περίοδο ραγδαίας μείωσης (2007-2011), ο ρυθμός μεταβολής της τάσης του ΑΕΠ αντιστρέφεται στο διάστημα 2012-2013 και είναι ελαφρώς αρνητικός στο τέλος του 2013 (-0,46%).

Στα Διαγράμματα 6.2.2 και 6.2.3, απεικονίζονται το δυνητικό και πραγματικό ΑΕΠ για την περίοδο 2002-2013 καθώς και το παραγωγικό κενό, για την ίδια περίοδο, αντίστοιχα.¹²¹ Παρατηρούμε ότι για την περίοδο 2002-2009, το πραγματικό ΑΕΠ ήταν υψηλότερο του δυνητικού ΑΕΠ, καθώς η επέκταση της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης, κυρίως μέσω του εκτεταμένου δανεισμού, οδήγησε σε υπερθέρμανση την ελληνική οικονομία. Η έλευση της κρίσης το 2009 οδήγησε σε βαθιά ύφεση, με

* Ευχαριστώ τον ερευνητή του ΚΕΠΕ Στέλιο Καραγιάννη για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και για τη βοήθεια στη συλλογή των στατιστικών στοιχείων.

¹¹⁸ Οι μεταβλητές H , E , L και N είναι, αντίστοιχα, οι ώρες εργασίας, ο αριθμός των απασχολούμενων, το μέγεθος του εργατικού δυναμικού (απασχολούμενοι και άνεργοι) και ο πληθυσμός ηλικίας άνω των 15 ετών (απασχολούμενοι και άνεργοι και οικονομικά μη ενεργοί).

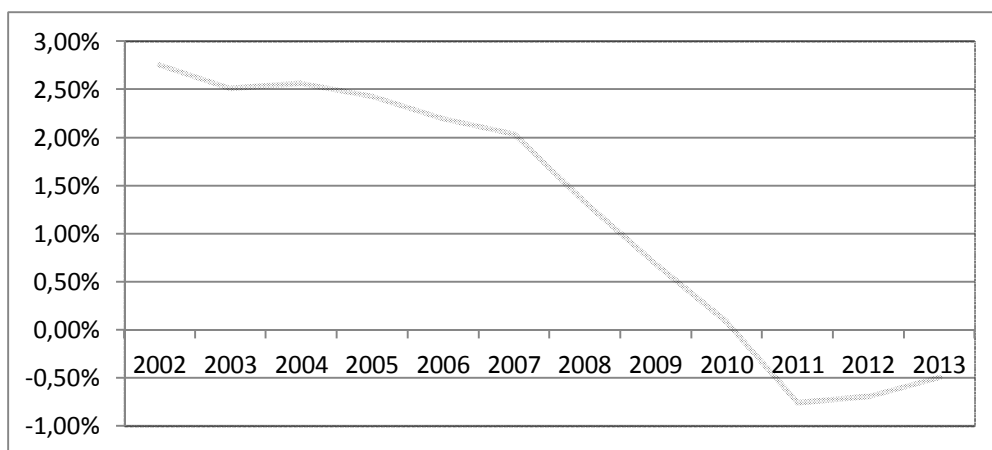
¹¹⁹ Τα στατιστικά στοιχεία για το ΑΕΠ προέρχονται από τους Εθνικούς Λογαριασμούς της ΕΛΣΤΑΤ, είναι σε σταθερές τιμές 2005 και παρέχονται σε τριμηνιαία βάση για την περίοδο 2000-2013. Τα στοιχεία για τις ώρες εργασίας προέρχονται από την Eurostat. Τα στοιχεία για τον αριθμό των απασχολούμενων, το μέγεθος του εργατικού δυναμικού και τον πληθυσμό εργάσιμης ηλικίας προέρχονται από τις Έρευνες Εργατικού Δυναμικού της ΕΛΣΤΑΤ.

¹²⁰ Το βασικό πλεονέκτημα της εκτίμησης με τη μέθοδο Kalman, έναντι της εκτίμησης με τη χρήση άλλων στατιστικών μεθόδων, είναι ότι επιτρέπει την εισαγωγή στο υπόδειγμα εξωγενών ερμηνευτικών μεταβλητών οι οποίες μας παρέχουν πληροφόρηση για τις κυκλικές μεταβολές του ΑΕΠ.

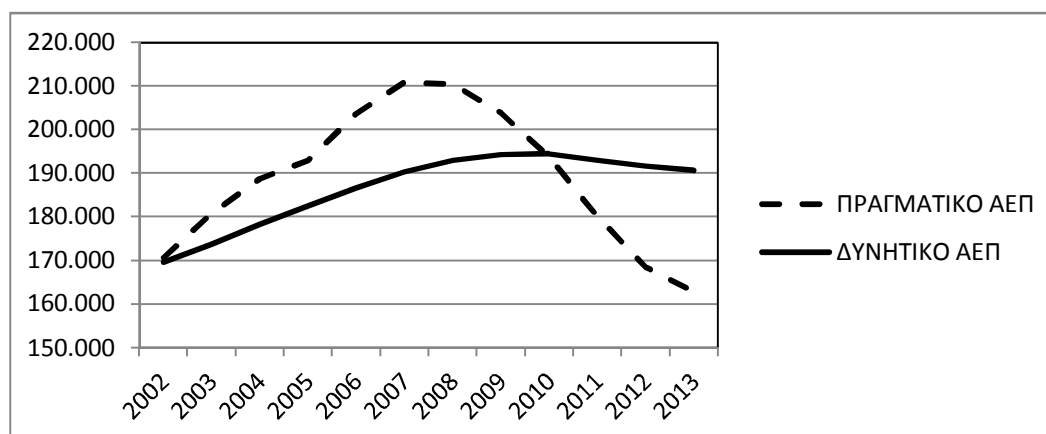
¹²¹ Οι υπάρχουσες εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ (OECD 2012) και της AMECO (2013) δείχνουν ότι το παραγωγικό κενό της ελληνικής οικονομίας ήταν κοντά στο 0% την περίοδο 2001-2002. Με βάση αυτή την παραδοχή και κάνοντας χρήση των ρυθμών μεταβολής της τάσης του ΑΕΠ που εκτιμήθηκαν προκύπτει το δυνητικό ΑΕΠ για την περίοδο 2002-2013.

αποτέλεσμα το πραγματικό ΑΕΠ να υπολείπεται του δυνητικού ΑΕΠ. Ταυτόχρονα, όμως, σημειώθηκε μείωση του δυνητικού ΑΕΠ, κυρίως λόγω της σημαντικής μείωσης των κεφαλαιουχικών επενδύσεων.

Διάγραμμα 6.2.1: Ρυθμός μεταβολής τάσης του ΑΕΠ (2002-2013)

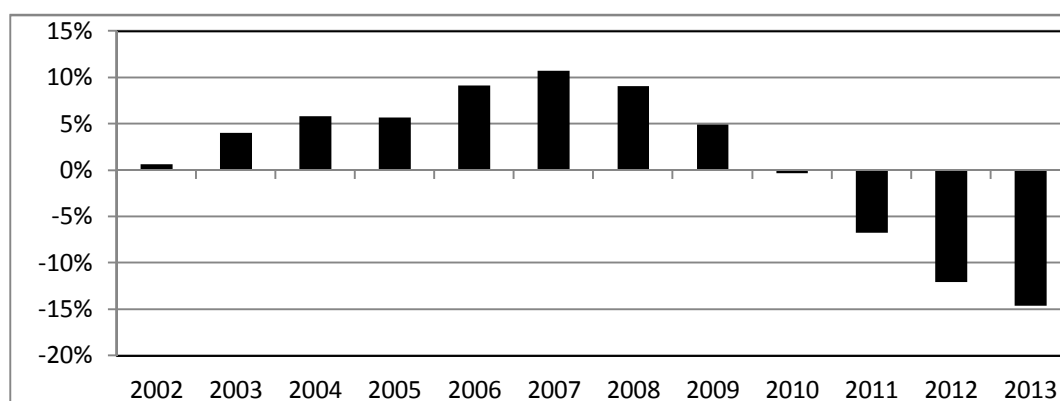

Διάγραμμα 6.2.2: Δυνητικό ΑΕΠ και πραγματικό ΑΕΠ (2002-2013)

Σύμφωνα με τις τελευταίες εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ, ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ για το τελευταίο τρίμηνο του 2013 θα είναι στο -1,3% (σε ετήσια βάση), με αποτέλεσμα το πραγματικό ΑΕΠ να διαμορφωθεί στο τέλος του 2013 σε €162,9 δισ. (σταθερές τιμές 2005). Οι εκτιμήσεις, επίσης, δείχνουν ότι το δυνητικό ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας στο τέλος του 2013 διαμορφώνεται σε €190,7 δισ., με αποτέλεσμα το παραγωγικό κενό στο τέλος του 2013 να διαμορφώνεται σε -14,6%. Η ανάλυση αυτή δείχνει ότι η συσσωρευμένη ζήτηση της περιόδου 2002-2008 έχει εξαλειφθεί σημαντικά, με αποτέλεσμα την ύπαρξη σημαντικού πλεονάσματος παραγωγικής δυναμικότητας για την ελληνική οικονομία. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι οι τελευταίες εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ εκτιμούν ότι το παραγωγικό κενό της ελληνικής οικονομίας για το 2013 είναι -13,6% (OECD, 2013).

Διάγραμμα 6.2.3: Παραγωγικό κενό (2002-2013)

Ωστόσο, θα πρέπει να τονιστεί ότι οι εκτιμήσεις των τάσεων του ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ συνοδεύονται από έναν υψηλό βαθμό αβεβαιότητας λόγω των διαρθρωτικών μεταβολών που εξακολουθεί να υφίσταται η ελληνική οικονομία. Οι εκτιμήσεις αυτές αποτελούν μια ένδειξη για τον μελλοντικό ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ, στην περίπτωση που οι υποκείμενοι παράγοντες που τον καθορίζουν συνεχίσουν στο μέλλον να μεταβάλλονται με τον ίδιο ρυθμό. Δεδομένου του υψηλού βαθμού αβεβαιότητας που υπάρχει, είναι σημαντικό να εξεταστούν οι μεσοπρόθεσμες τάσεις οικονομικής μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας, αλλά και να αποτιμηθούν οι μελλοντικές δυνατότητες, υποθέτοντας εναλλακτικά σενάρια. Τα σενάρια που υιοθετούνται εξετάζουν τη δυνατότητα (ή τη μη δυνατότητα) της ελληνικής οικονομίας να μπορέσει να εξαλείψει, έως το τέλος του 2020, το παραγωγικό κενό (output gap), δηλαδή την απόσταση μεταξύ πραγματικού και δυνητικού ΑΕΠ, που παρατηρείται στο τέλος του 2013. Συγκεκριμένα, υιοθετούνται τρία εναλλακτικά σενάρια, η εξέλιξη των οποίων απεικονίζεται στον Πίνακα 6.2.1:

Το πρώτο και πιο αισιόδοξο σενάριο προϋποθέτει την πλήρη εξάλειψη του παραγωγικού κενού έως το τέλος του 2020, με την ταυτόχρονη υπόθεση ότι ο ρυθμός μεταβολής του δυνητικού ΑΕΠ θα σημειώνει θετική μεταβολή την περίοδο 2014-2020, κατά 1% ετησίως.¹²² Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, η ελληνική οικονομία θα έχει 1,2% ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ για το 2014, δηλαδή 0,6% υψηλότερο από τις υπάρχουσες εκτιμήσεις. Ο μέσος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ θα είναι 3,3% για την περίοδο 2014-2020 και το πραγματικό ΑΕΠ θα διαμορφωθεί σε €204,5 δισ., όσο περίπου ήταν δηλαδή το 2009, όταν ξεκίνησε η κρίση. Αυτό το σενάριο κρίνεται ως σχετικά αισιόδοξο, δεδομένης της ύφεσης που συνεχίζει να υφίσταται η ελληνική οικονομία. Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι η ελληνική οικονομία έχει καταφέρει στο παρελθόν να επιτύχει υψηλούς ρυθμούς αύξησης του ΑΕΠ, όπως στην πρόσφατη περίοδο 2002-2007, με μέσο ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ ίσο με 4,3% αλλά και ολόκληρη την περίοδο 1950-1973, με μέσους ρυθμούς μεταβολής κοντά στο 7%. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η ικανοποίηση αυτού του σεναρίου προϋποθέτει την επιτυχή υλοποίηση και ολοκλήρωση των

¹²² Γίνεται η υπόθεση ότι ο ρυθμός μεταβολής του δυνητικού ΑΕΠ θα είναι ελαφρώς χαμηλότερος του ρυθμού μεταβολής του δυνητικού ΑΕΠ για το σύνολο της Ευρωζώνης, που είναι ίσος με 1,3% (OECD, 2012).

διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων ώστε να συνεχίσει να αυξάνεται ο ρυθμός μεταβολής του δυνητικού ΑΕΠ. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να αυξάνεται η ενεργός ζήτηση της ελληνικής οικονομίας, γεγονός που προϋποθέτει την πλήρη αποκατάσταση της ρευστότητας της ελληνικής οικονομίας καθώς και την απρόσκοπτη χρηματοδότηση της χώρας από τους επίσημους δανειστές.

Πίνακας 6.2.1: Σενάρια μελλοντικής εξέλιξης ρυθμών μεταβολής του ΑΕΠ

ΣΕΝΑΡΙΟ 1: ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΕΝΟΥ ΜΕ ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΗ ΑΥΞΗΣΗ ΔΥΝΗΤΙΚΟΥ ΑΕΠ ΚΑΤΑ 1% ΕΤΗΣΙΩΣ								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	ΜΕΣΟΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΑΕΠ %	1,20%	2,80%	3,40%	4,10%	4,10%	3,80%	3,80%	3,31%
ΔΥΝΗΤΙΚΟ ΑΕΠ%	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%	1,00%	
ΑΕΠ (δισ. €, 2005)	164,84	169,46	175,22	182,40	189,88	197,09	204,58	
ΣΕΝΑΡΙΟ 2: ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΕΝΟΥ ΧΩΡΙΣ ΑΥΞΗΣΗ ΔΥΝΗΤΙΚΟΥ ΑΕΠ								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	ΜΕΣΟΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΑΕΠ %	0,70%	1,40%	2,20%	3,00%	3,00%	2,80%	2,80%	2,27%
ΑΕΠ (δισ. €, 2005)	164,03	166,32	169,98	175,08	180,33	185,38	190,57	
ΣΕΝΑΡΙΟ 3: ΜΕΡΙΚΗ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΕΝΟΥ (ΚΑΤΑ 50%)								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	ΜΕΣΟΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ ΑΕΠ %	0,50%	1,00%	1,30%	1,50%	1,50%	1,30%	1,20%	1,19%
ΑΕΠ (δισ. €, 2005)	163,70	165,34	167,49	170,00	172,55	174,79	176,89	

Το δεύτερο και λιγότερο αισιόδοξο σενάριο προϋποθέτει, επίσης, την πλήρη εξάλειψη του παραγωγικού κενού στο τέλος του 2020, με την ταυτόχρονη, όμως, υπόθεση ότι ο ρυθμός μεταβολής του δυνητικού ΑΕΠ δε σημειώνει αξιοσημείωτη μεταβολή την περίοδο 2014-2020. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, η ελληνική οικονομία θα έχει 0,7% ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ το 2014 και ύστερα οι ρυθμοί μεταβολής του ΑΕΠ θα επιταχύνονται, φτάνοντας στο 3% το 2017-2018. Ο μέσος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ θα είναι 2,3% για την περίοδο 2014-2020 και το πραγματικό ΑΕΠ θα διαμορφωθεί σε 190,5 δισ. €, όσο περίπου ήταν, δηλαδή, την περίοδο 2004-2005.

Τέλος, το τρίτο και λιγότερο αισιόδοξο σενάριο προϋποθέτει τη μερική εξάλειψη του παραγωγικού κενού (κατά 50%) που παρατηρείται στο τέλος του 2013. Σύμφωνα με αυτό το σενάριο, η ελληνική οικονομία θα έχει 0,5% ρυθμό μεταβολής του ΑΕΠ το 2014 και ύστερα οι ρυθμοί μεταβολής του ΑΕΠ θα είναι της τάξης του 1% - 1,5%. Ο μέσος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ θα είναι 1,2% για την περίοδο 2014-2020 και το πραγματικό ΑΕΠ θα διαμορφωθεί σε 177 δισ. €, όσο περίπου ήταν δηλαδή το 2003, όταν και η ελληνική οικονομία εισήλθε στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση.

6.3. Οι επιδράσεις των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας

6.3.1. Εισαγωγή

Σύμφωνα με τα στοιχεία των Εθνικών Λογαριασμών της ΕΛΣΤΑΤ, η ελληνική οικονομία έχει εισέλθει από το 2008 σε καθεστώς ύφεσης, με το ΑΕΠ να έχει συρρικνωθεί αθροιστικά την περίοδο 2008-2012 κατά 20%. Για το 2013, οι υπάρχουσες εκτιμήσεις του ΚΕΠΕ (2013) κάνουν λόγο για ύφεση της τάξης του 3,5%. Το αποτέλεσμα της ύφεσης είναι να έχει μειωθεί το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας από 233 δισ. ευρώ το 2008 σε 194 δισ. ευρώ το 2012 (Πίνακας 6.3.1).

Ένας από τους βασικούς παράγοντες της ύφεσης είναι η ραγδαία πτώση των ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων. Οι δημόσιες επενδύσεις έχουν μειωθεί από 8,6 δισ. ευρώ το 2008, σε 3,5 δισ. ευρώ το 2012, ενώ και οι ιδιωτικές επενδύσεις έχουν μειωθεί από 44 δισ. ευρώ το 2008, σε 22 δισ. ευρώ το 2012 (Πίνακας 6.3.1). Ως ποσοστά του ΑΕΠ, τα μερίδια τους έχουν μειωθεί από 3,7% σε 1,8% και από 18,9% σε 11,3%, αντίστοιχα.

Πίνακας 6.3.1: ΑΕΠ- Δημόσιες Επενδύσεις- Ιδιωτικές Επενδύσεις (2000-2012)

	ΑΕΠ (τρέχουσες τιμές, εκατ. €)	ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ (τρέχουσες τιμές, εκατ. €)	ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ (τρέχουσες τιμές, εκατ. €)	ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ (% ΑΕΠ)	ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ (% ΑΕΠ)
2000	136.280	4.957	24.493	3,64%	17,97%
2008	233.199	8.605	44.002	3,69%	18,87%
2012	193.749	3.495	21.973	1,80%	11,34%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ.

Οι επενδύσεις κεφαλαιουχικού εξοπλισμού θεωρείται ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρολό στη διαδικασία της οικονομικής μεγέθυνσης των χωρών. Συγκεκριμένα, μέσω της συσσώρευσης αυξάνουν το απόθεμα κεφαλαίου μιας οικονομίας και έτσι αυξάνεται το δυνητικό προϊόν. Είναι ένας βασικός δίαυλος μεταφοράς τεχνολογίας και με αυτό τον τρόπο συμβάλλουν στην τεχνολογική πρόοδο και στην αύξηση της παραγωγικότητας. Αναφορικά με τις δημόσιες επενδύσεις, αυτές μπορούν να συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη άμεσα, αυξάνοντας τις υποδομές μιας οικονομίας και έμμεσα, οδηγώντας σε υψηλότερο επίπεδο τις ιδιωτικές επενδύσεις.

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι η ποσοτικοποίηση της επίπτωσης των μεταβολών στις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας. Επίσης, θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε την επίπτωση των ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων στην παραγωγικότητα της εργασίας. Για αυτό το λόγο θα εκτιμηθούν δύο δυναμικά πολυμεταβλητά υποδείγματα με βασικές μεταβλητές τις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις, την παραγωγικότητα της εργασίας και το ΑΕΠ. Λόγω των εφαρμογών που έχουν στον τρόπο μετάδοσης τυχαίων διαταραχών στο σύστημα, τα υποδείγματα αυτά μάς δίνουν τη δυνατότητα εκτίμησης των δυναμικών επιδράσεων

που ασκούνται πάνω στο ΑΕΠ και την παραγωγικότητα από τις μεταβλητές των δημοσίων και των ιδιωτικών επενδύσεων.

6.3.2. Επίδραση δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στο ΑΕΠ

Σε αυτή την ενότητα εκτιμάται ένα δυναμικό πολυμεταβλητό υπόδειγμα το οποίο μας παρέχει τη δυνατότητα εκτίμησης των δυναμικών επιδράσεων που ασκούνται πάνω στο ΑΕΠ από τις μεταβλητές των δημοσίων και των ιδιωτικών επενδύσεων. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αφορούν στην περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000 έως και το πρώτο τρίμηνο 2013.

Προϋπόθεση για τη σωστή εξειδίκευση του υποδείγματος αποτελεί η εξέταση της στασιμότητας των σειρών. Τα αποτελέσματα ελέγχου μοναδιαίας ρίζας με το γενικευμένο έλεγχο ADF των Dickey-Fuller (1979) και τον έλεγχο των Phillips-Perron (1988) έδειξαν ότι οι σειρές των Δημόσιων Επενδύσεων, των Ιδιωτικών Επενδύσεων και του ΑΕΠ είναι στάσιμες στις πρώτες διαφορές τους. Ο έλεγχος συνολοκλήρωσης των μεταβλητών με τη μεθοδολογία του Johansen (1995) έδειξε, επίσης, ότι υπάρχει το πολύ μια σχέση συνολοκλήρωσης στο διάνυσμα των ενδογενών μεταβλητών.

Όταν έχουμε ένα διάνυσμα ενδογενών μεταβλητών που είναι μη στάσιμες, αλλά έχουν τον ίδιο βαθμό ολοκλήρωσης (στην περίπτωση μας όλες οι μεταβλητές έχουν τάξη ολοκλήρωσης $I(1)$) και ταυτόχρονα συνολοκληρώνονται, τότε το προς εκτίμηση υπόδειγμα εμπίπτει σε μια συγκεκριμένη κατηγορία υποδειγμάτων που ονομάζονται Διανυσματικά Υποδείγματα Διόρθωσης Λαθών (Vector Error Correction Models). Αυτά έχουν το πλεονέκτημα ότι περιέχουν πληροφορίες αφενός για τις βραχυχρόνιες προσαρμογές των ενδογενών μεταβλητών, αφετέρου για τις μακροχρόνιες σχέσεις συνολοκλήρωσης, που διασφαλίζουν ότι τα λάθη δεν αποκλίνουν πολύ από τη μακροχρόνια σχέση ισορροπίας.

Ωστόσο, εάν δε γνωρίζουμε εκ των προτέρων ποιες από τις μεταβλητές του συστήματος είναι ενδογενείς και ποιες εξωγενείς, τότε ίσως είναι προτιμότερο να θεωρήσουμε ότι όλες είναι ενδογενείς και να μελετήσουμε τις σχέσεις τους από κοινού. Υποθέτουμε ότι οι ερμηνευτικές μεταβλητές των δημοσίων και των ιδιωτικών επενδύσεων δεν είναι ανεξάρτητες στο υπόδειγμά μας, αλλά αντίθετα, επηρεάζονται από τη μεταβλητή του ΑΕΠ και από τις υστερήσεις της. Συνεπώς έχουμε να εκτιμήσουμε ένα ενδογενές σύστημα με τρεις μεταβλητές (ΑΕΠ, Δημόσιες Επενδύσεις, Ιδιωτικές Επενδύσεις) μέσα από ένα σύστημα τριών εξισώσεων. Κάθε μεταβλητή του συστήματος εκφράζεται ως συνάρτηση των υστερήσεων της ίδιας καθώς και των υστερήσεων όλων των άλλων ενδογενών μεταβλητών.

Η εξίσωση που θα εκτιμηθεί είναι της μορφής:

$$\Delta Y_t = -\gamma_1 \varepsilon_{t-1} + A_1 \Delta Y_{t-1} + A_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + A_n \Delta Y_{t-n} + e_t$$

όπου Y_t είναι το διάνυσμα των ενδογενών μεταβλητών τη χρονική στιγμή t , γ_i είναι ο συντελεστής προσαρμογής στο λάθος ισορροπίας ε , A_i ($i=1,2,..,n$) είναι οι μήτρες των συντελεστών των μεταβλητών χρονικής υστέρησης και e_t το διάνυσμα λευκού θορύβου, που ονομάζεται επίσης και διάνυσμα καινοτομικών διαταραχών. Ως εξωγενής μεταβλητή στο υπόδειγμα, έχει συμπεριληφθεί ο δείκτης οικονομικού κλίματος της Eurostat, ώστε οι οικονομετρικές εκτιμήσεις να είναι απαλλαγμένες από τυχόν ταυτόχρονες επιδράσεις του οικονομικού κλίματος στις επενδύσεις και το ΑΕΠ.

Πίνακας 6.3.2: Εκτιμήσεις Υποδείγματος Διόρθωσης Λάθους (VECM)

	Εξίσωση Συνολοκλήρωσης		
$\ln(\text{ΑΕΠ}(-1))$	1,00		
$\ln(\text{ΙΕ}(-1))$	-0,76*		
	(-6,70)		
$\ln(\Delta\text{Ε}(-1))$	-0,27*		
	(-2,99)		
Σταθερός όρος	-5,90*		
	(-7,32)		
	$\Delta(\ln(\text{ΑΕΠ}))$	$\Delta(\ln(\text{ΙΕ}))$	$\Delta(\ln(\Delta\text{Ε}))$
$\Delta(\ln(\text{ΑΕΠ}(-1)))$	-0,23	0,58	3,63*
	(-1,59)	(1,05)	(2,63)
$\Delta(\ln(\text{ΙΕ}(-1)))$	0,06**	0,07	-0,21
	(1,66)	(0,49)	(-0,55)
$\Delta(\ln(\Delta\text{Ε}(-1)))$	0,01	-0,04	-0,36**
	(0,93)	(-0,83)	(-2,65)
Δείκτης Οικονομικό Κλίμα	0,0008*	0,002*	-0,001
	(3,55)	(3,16)	(-0,81)
R^2	0,39	0,33	0,38
Διορθ. R^2	0,33	0,25	0,31
Κριτήριο Akaike	-9,44		
Κριτήριο Schwarz	-8,64		

Σημείωση: Τα t-stats περιλαμβάνονται στις παρενθέσεις. * Στατιστική σημαντικότητα σε 5%, ** Στατιστική σημαντικότητα σε 10%.

Τα αποτελέσματα από την εκτίμηση του υποδείγματος φαίνονται στον Πίνακα 6.3.2. Τα στοιχεία του άνω μέρους του Πίνακα 6.3.2 δείχνουν ότι οι συντελεστές προσαρμογής στα λάθη ισορροπίας είναι σχετικά μεγάλοι σε μέγεθος και στατιστικά σημαντικοί, υπονοώντας μεγάλη ταχύτητα προσαρμογής των μεταβλητών προς τη μακροχρόνια ισορροπία. Κάθε στήλη περιέχει τις εκτιμήσεις των παραμέτρων για κάθε εξίσωση του συστήματος. Έτσι, η πρώτη περιέχει τις εκτιμήσεις της εξίσωσης του ΑΕΠ (στις πρώτες διαφορές των λογαρίθμων), η δεύτερη τις εκτιμήσεις της εξίσωσης των Ιδιωτικών Επενδύσεων (ΙΕ) και η τρίτη τις εκτιμήσεις της εξίσωσης των Δημοσίων Επενδύσεων (ΔΕ). Η πρώτη στήλη δείχνει ότι υπάρχει θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση (σε επίπεδο 10%) μεταξύ των ιδιωτικών επενδύσεων και του ΑΕΠ. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι έχουν γίνει οι απαραίτητοι διαγνωστικοί έλεγχοι καταλληλότητας του υποδείγματος, οι οποίοι δείχνουν ότι το υπόδειγμα είναι σταθερό, τα κατάλοιπα δεν

έχουν αυτοσυσχέτιση μεταξύ τους και ότι η επιλογή του αριθμού των υστερήσεων των ενδογενών μεταβλητών ελαχιστοποιεί τα κριτήρια Akaike (1974) και Schwartz (1978).

Μια από τις βασικότερες διαδικασίες στη μελέτη των δυναμικών συστημάτων είναι να εξετάσουμε ποιος είναι ο αντίκτυπος πάνω στην πορεία των ενδογενών μεταβλητών από μια αιφνίδια διαταραχή σε μια εξίσωση του συστήματος, οι οποίες αποκαλούνται και ως αποκρίσεις που ωθούνται από εφάπαξ απρόσμενες διαταραχές (impulse responses). Για παράδειγμα εάν τα σφάλματα e_1 , e_2 και e_3 των τριών εξισώσεων του Πίνακα 6.3.2 δε συσχετίζονται μεταξύ τους, τότε μια τυχαία διαταραχή στο σφάλμα της πρώτης εξίσωσης επηρεάζει αμέσως το ΑΕΠ της τρέχουσας περιόδου και στη συνέχεια μεταδίδεται στις μελλοντικές τιμές του ιδίου καθώς και στις μελλοντικές τιμές των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων.

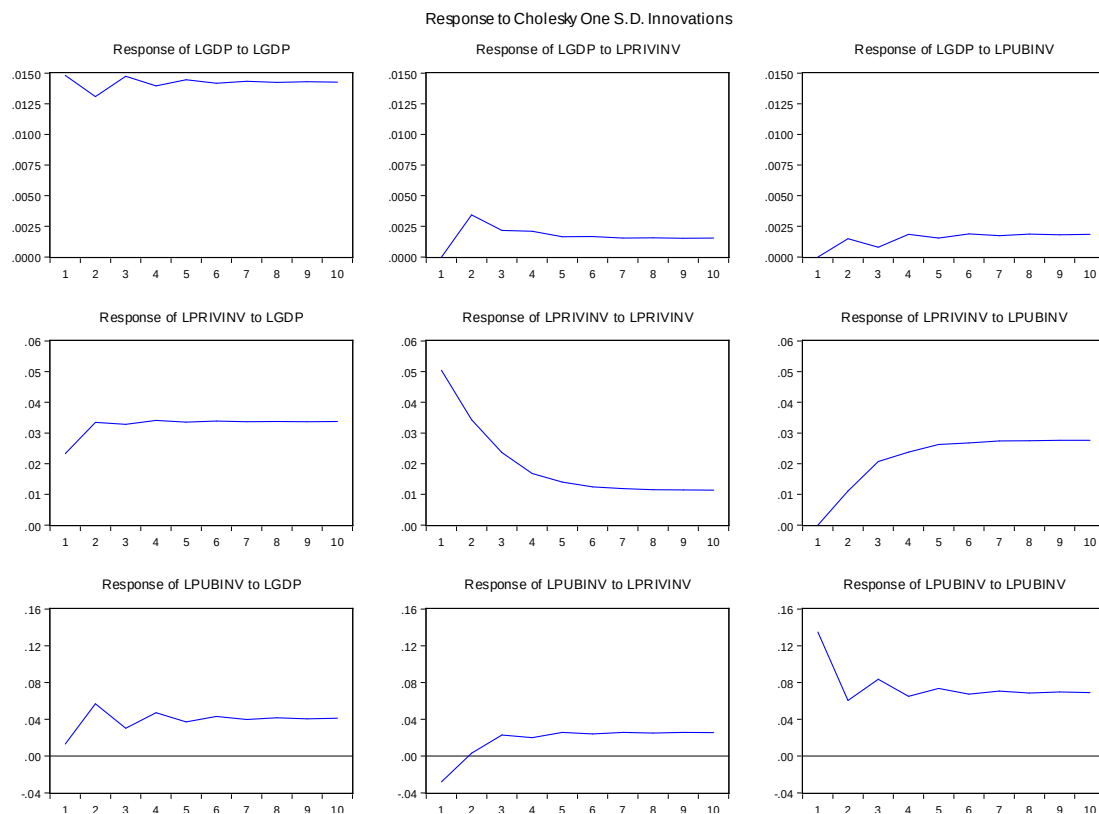
Στο Διάγραμμα 6.3.1 παρουσιάζεται η εξέλιξη των δυναμικών αποκρίσεων του ΑΕΠ (LGDP) μετά από μια διαταραχή μιας τυπικής απόκλισης των ιδιωτικών επενδύσεων (LPRIVINV) και δημόσιων επενδύσεων (LPUBINV).¹²³ Παρατηρούμε ότι η διαταραχή στην εξίσωση των Ιδιωτικών Επενδύσεων έχει μια ισχυρή επίδραση στο ΑΕΠ τα πρώτα τρίμηνα ύστερα από τη διαταραχή, η οποία ωστόσο στη συνέχεια ελαττώνεται και σταθεροποιείται. Αντίστοιχα, μια διαταραχή στην εξίσωση των Δημόσιων Επενδύσεων δίνει αρχικά μικρή ώθηση, η οποία εν συνεχεία αυξάνεται και σταθεροποιείται.

Από το Διάγραμμα 6.3.1 και το Διάγραμμα 6.3.2 μπορούμε να εξαγάγουμε τα εξής:

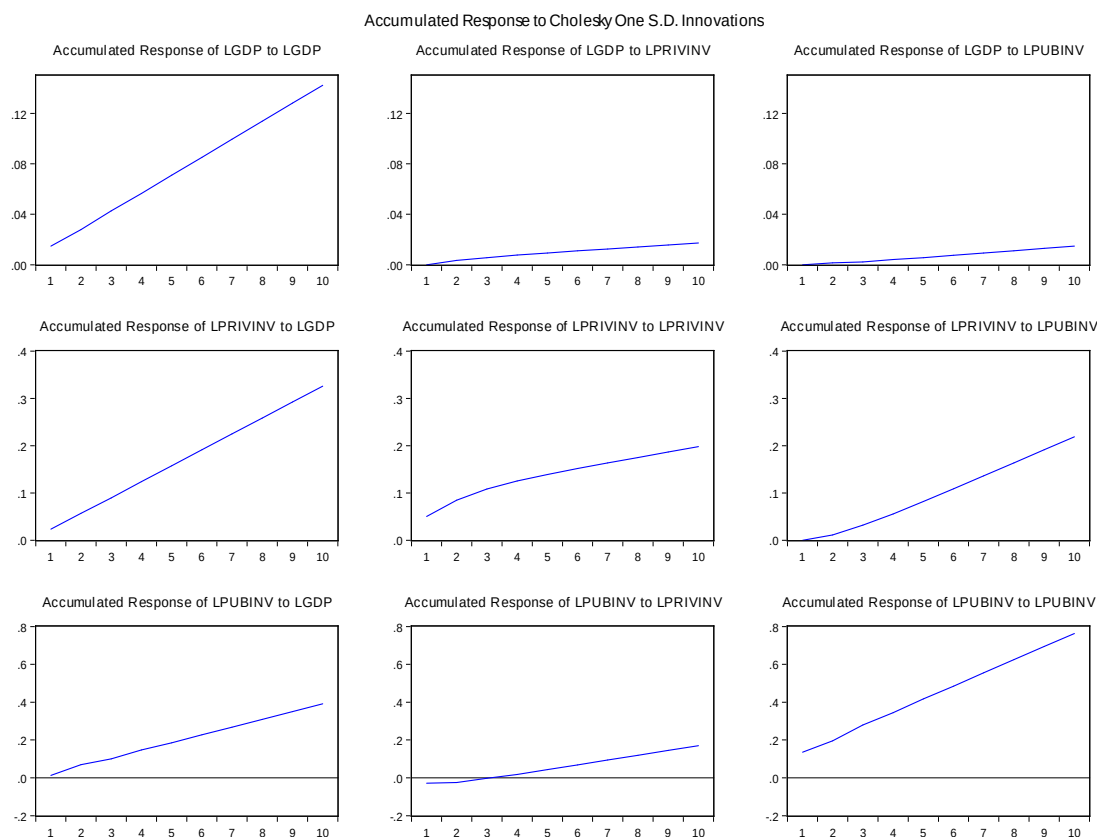
- Μια αύξηση κατά 6,4% στις ιδιωτικές επενδύσεις έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,3% την επόμενη περίοδο και κατά 0,2% τις επόμενες δύο περιόδους (Διάγραμμα 6.3.1). Αθροιστικά, η αύξηση 6,4% στις ιδιωτικές επενδύσεις την περίοδο t έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ΑΕΠ κατά 1,7% ύστερα από 10 περιόδους (Διάγραμμα 6.3.2).
- Μια αύξηση κατά 16,5% στις δημόσιες επενδύσεις έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ΑΕΠ κατά 0,14% την επόμενη περίοδο (Διάγραμμα 6.3.1). Αθροιστικά, η αύξηση 16,5% στις δημόσιες επενδύσεις την περίοδο t έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του ΑΕΠ κατά 1,4% ύστερα από 10 περιόδους (Διάγραμμα 6.3.2).
- Μια αύξηση κατά 16,5% στις δημόσιες επενδύσεις έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων κατά 1,1% την επόμενη περίοδο (Διάγραμμα 6.3.1). Η επίδραση αυτή στη συνέχεια αυξάνεται και σταθεροποιείται στο 2,7%. Αθροιστικά, η αύξηση 16,5% στις δημόσιες επενδύσεις την περίοδο t έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων κατά 5,5% ύστερα από 4 περιόδους (Διάγραμμα 6.3.2).

¹²³ $\tilde{U} \tilde{U}' = \sigma^2 \Lambda$ where Λ is a diagonal matrix with elements $\lambda_1, \lambda_2, \lambda_3$ and σ^2 is a scalar. Cholesky.

Διάγραμμα 6.3.1: Αιφνίδιες αποκρίσεις ενδογενών μεταβλητών συστήματος VECM

Διάγραμμα 6.3.2: Συσσωρευμένες αποκρίσεις ενδογενών μεταβλητών συστήματος VECM

6.3.3. Επίδραση δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στην παραγωγικότητα της εργασίας

Σε αυτή την ενότητα θα εκτιμηθεί ένα δυναμικό πολυμεταβλητό υπόδειγμα VAR το οποίο μας παρέχει τη δυνατότητα αποτίμησης των δυναμικών επιδράσεων που ασκούνται πάνω στην παραγωγικότητα της εργασίας (ΑΕΠ ανά ώρα εργασίας) από τις μεταβλητές των δημοσίων και των ιδιωτικών επενδύσεων.¹²⁴ Ένα υπόδειγμα VAR περιγράφει τη δυναμική εξέλιξη ενός συνόλου μεταβλητών με βάση την προηγούμενη κοινή ιστορία τους. Δηλαδή, κάθε μεταβλητή περιγράφεται ως συνάρτηση των προηγούμενων υστερήσεων της ίδιας καθώς και των υστερήσεων των υπόλοιπων ενδογενών μεταβλητών του συστήματος:

$$\Delta Y_t = \delta + A_1 \Delta Y_{t-1} + A_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + A_n \Delta Y_{t-n} + e_t$$

όπου Y_t είναι το διάνυσμα των ενδογενών μεταβλητών τη χρονική στιγμή t , δ είναι το διάνυσμα των σταθερών όρων, A_i ($i=1,2,\dots,n$) είναι οι μήτρες των συντελεστών των μεταβλητών χρονικής υστέρησης και e_t το διάνυσμα λευκού θορύβου, που ονομάζεται επίσης και διάνυσμα καινοτομικών διαταραχών.

Το παραπάνω υπόδειγμα αποτελεί ένα σύστημα ανηγμένης μορφής (reduced form) δεδομένου ότι κάθε μεταβλητή του συστήματος εκφράζεται ως συνάρτηση μόνο των προηγούμενων υστερήσεων όλων των μεταβλητών του συστήματος. Για αυτό τον λόγο το υπόδειγμα VAR θεωρείται ως 'αθεωρητικό' υπό την έννοια ότι η εξειδίκευσή του δε στηρίζεται σε κάποια οικονομική θεωρία που απαιτεί τον καθορισμό περιορισμών στις παραμέτρους των διαρθρωτικών εξισώσεων. Το ενδογενές σύστημα που εκτιμάται εδώ αποτελείται από τρεις μεταβλητές (Παραγωγικότητα, Δημόσιες Επενδύσεις, Ιδιωτικές Επενδύσεις) όπου κάθε μεταβλητή του συστήματος εκφράζεται ως συνάρτηση των υστερήσεων της ίδιας καθώς και των υστερήσεων όλων των άλλων ενδογενών μεταβλητών.

Τα αποτελέσματα της οικονομετρικής εκτίμησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 6.3.3. Κάθε στήλη περιέχει τις εκτιμήσεις των παραμέτρων για κάθε εξίσωση του συστήματος. Η πρώτη στήλη δείχνει ότι υπάρχει θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των δημοσίων επενδύσεων (ΔΕ) σε χρόνο t και της παραγωγικότητας (ΠΑΡΑΓ) σε χρόνο $t+3$. Επίσης, υπάρχει θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των ιδιωτικών επενδύσεων (ΙΕ) σε χρόνο t και της παραγωγικότητας της επόμενης περιόδου ($t+1$). Σημειώνεται, τέλος, η σχετικά καλή προσαρμοστικότητα της εξίσωσης της παραγωγικότητας όπου ο συντελεστής R^2 είναι 71%.

¹²⁴ Τα αποτελέσματα ελέγχου μοναδιαίας ρίζας με τον γενικευμένο έλεγχο των Dickey-Fuller και με τον έλεγχο των Phillips-Perron έδειξαν ότι οι σειρές των Δημοσίων Επενδύσεων (ΔΕ), των Ιδιωτικών Επενδύσεων (ΙΕ) και της Παραγωγικότητας (ΠΑΡΑΓ.) είναι στάσιμες στις πρώτες διαφορές τους. Επομένως θα εξειδικεύσουμε ένα υπόδειγμα VAR στις πρώτες διαφορές καθώς οι σειρές δεν συνολοκληρώνονται, όπως έδειξε ο έλεγχος Johansen.

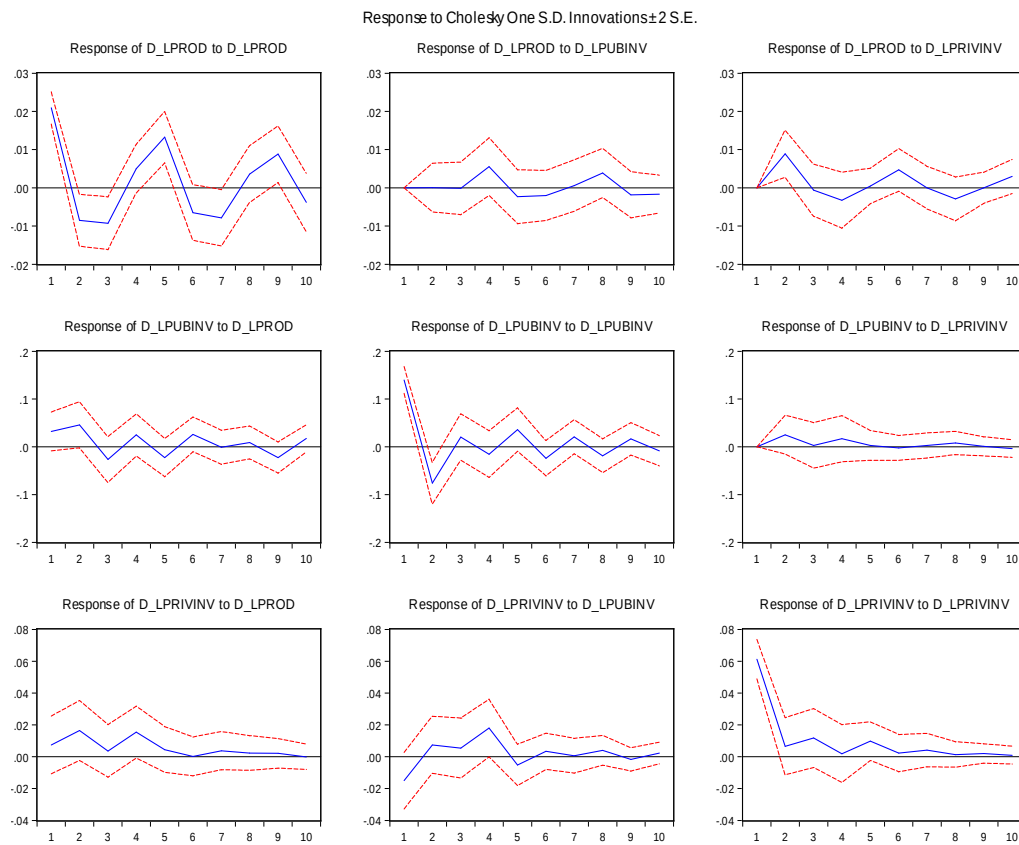
Πίνακας 6.3.3: Εκτιμήσεις Υποδείγματος VAR

	Δy_t	ΔA_t	ΔI_t
$\Phi(\ln(\Delta y_t - \hat{y}_t(-1)))$	-0,47*	2,82*	0,66**
	(-3,82)	(3,34)	(1,78)
$\Phi(\ln(\Delta y_t - \hat{y}_t(-2)))$	-0,80*	0,99**	0,08
	(-9,70)	(1,75)	(0,33)
$\Phi(\ln(\Delta y_t - \hat{y}_t(-3)))$	-0,40*	2,78*	0,71*
	(-3,35)	(3,40)	(1,96)
$\Phi(\ln(\Delta A_t(-1)))$	0,01	-0,50*	0,06
	(0,96)	(-4,00)	(1,11)
$\Phi(\ln(\Delta A_t(-2)))$	0,01	-0,18	0,07
	(0,33)	(-1,30)	(1,14)
$\Phi(\ln(\Delta A_t(-3)))$	0,03*	-0,12	0,14*
	(1,96)	(-0,94)	(2,57)
$\Phi(\ln(\Delta I_t(-1)))$	0,15*	0,38	0,10
	(3,53)	(1,29)	(0,77)
$\Phi(\ln(\Delta I_t(-2)))$	0,04	-0,23	0,05
	(0,92)	(-0,72)	(0,35)
$\Phi(\ln(\Delta I_t(-3)))$	0,03	0,17	-0,03
	(0,69)	(0,68)	(-0,31)
R^2	0,71	0,43	0,24
T_j Akaike	-16,85		
T_j Schwarz	-15,80		

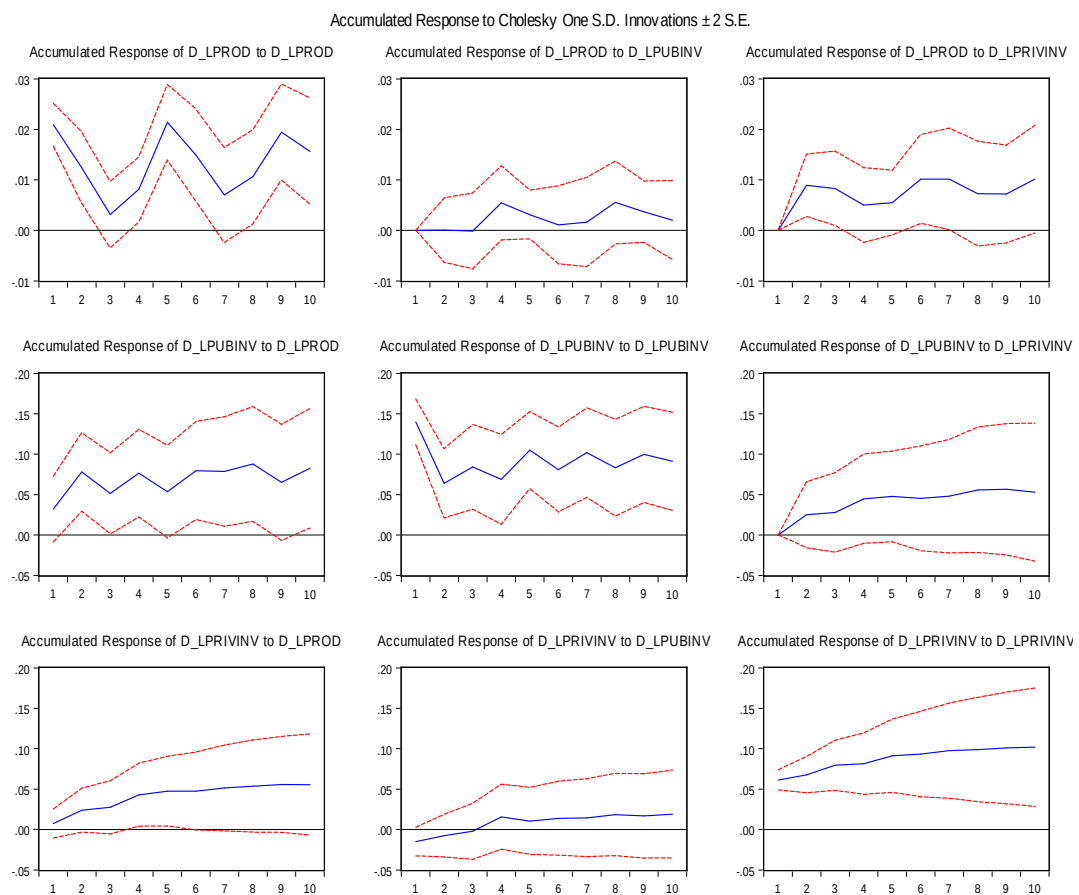
Εξέλιξη των δυναμικών αποκρίσεων της παραγωγικότητας της εργασίας (Δy_t) μετά από μια διαταραχή μιας τυπικής απόκλισης των ιδιωτικών επενδύσεων (ΔA_t) και δημόσιων επενδύσεων (ΔI_t). Παρατηρούμε ότι η διαταραχή στην εξίσωση των ιδιωτικών επενδύσεων έχει μια ισχυρή επίδραση στην παραγωγικότητα κατά τα πρώτα τρίμηνα ύστερα από τη διαταραχή. Αντίστοιχα, μια διαταραχή στην εξίσωση των δημόσιων επενδύσεων έχει μικρότερη επίδραση στην παραγωγικότητα. Από το Διάγραμμα 6.3.4 μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι μια αύξηση κατά 6,4% στις ιδιωτικές επενδύσεις έχει ως αποτέλεσμα να αυξηθεί σωρευτικά η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 1%, ύστερα από 10 τρίμηνα. Αντίστοιχα, η αύξηση των δημόσιων επενδύσεων κατά 16,5% έχει μια σωρευτική επίδραση στην παραγωγικότητα κατά 0,2% ύστερα από 10 τρίμηνα.

Επίσης, παρατηρούμε από το Διάγραμμα 6.3.3 μια ισχυρή επίδραση της παραγωγικότητας στις ιδιωτικές επενδύσεις τα επόμενα τρίμηνα. Συγκεκριμένα, μια αύξηση 3,5% της παραγωγικότητας, έχει ως αποτέλεσμα να αυξηθούν οι ιδιωτικές επενδύσεις κατά 1,6% μετά από δύο τρίμηνα, ενώ σωρευτικά στα πρώτα τέσσερα τρίμηνα ύστερα από τη διαταραχή, η αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων είναι 4,2%.

Διάγραμμα 6.3.3: Αιφνίδιες αποκρίσεις ενδογενών μεταβλητών συστήματος VAR

Διάγραμμα 6.3.4: Συνσωρευμένες αποκρίσεις ενδογενών μεταβλητών συστήματος VAR

6.3.4. Συμπεράσματα

Σε αυτή της ενότητα έγινε μια προσπάθεια να ποσοτικοποιηθούν οι επιπτώσεις των δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στο ΑΕΠ και την παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας. Για αυτό τον λόγο εκτιμήθηκαν δύο οικονομετρικά πολυμεταβλητά υποδείγματα με βασικές μεταβλητές τις δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις, την παραγωγικότητα της εργασίας και το ΑΕΠ.

Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι τόσο οι δημόσιες όσο και οι ιδιωτικές επενδύσεις έχουν μια μετρήσιμη συμβολή στην αύξηση του ΑΕΠ, με ισχυρότερη όμως τη συμβολή που προέρχεται από τις ιδιωτικές επενδύσεις. Επίσης, τα αποτελέσματα δείχνουν ότι μια αύξηση στις δημόσιες επενδύσεις οδηγεί στη συνέχεια σε επιτάχυνση των ιδιωτικών επενδύσεων. Τέλος, από τις εκτιμήσεις φαίνεται να υπάρχει μια ισχυρή επίδραση των ιδιωτικών επενδύσεων στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Οι εκτιμήσεις αυτής της ενότητας επιβεβαιώνουν τον θετικό ρόλο που έχουν οι δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις στην ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Τα αποτελέσματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την άσκηση πολιτικής προσέλκυσης επενδύσεων, έτσι ώστε να αυξηθεί η ωφέλεια για την ελληνική οικονομία. Επίσης, είναι πιθανό να υπάρξει ένα πιο αποδοτικό μείγμα δημόσιων και ιδιωτικών επενδύσεων στην ελληνική οικονομία, έτσι ώστε οι επιδράσεις στο ΑΕΠ και την παραγωγικότητα να μεγιστοποιηθούν.

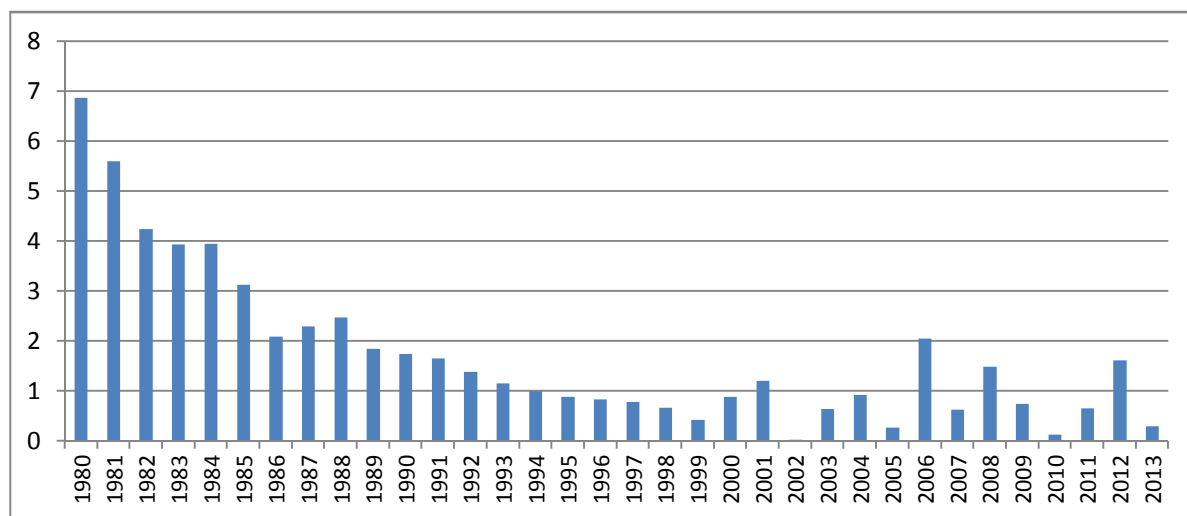
6.4. Οι επιδράσεις των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας

6.4.1. Εισαγωγή

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις θεωρούνται ένας βασικός δίαυλος μεταφοράς τεχνολογίας μεταξύ των οικονομιών. Το διαρκώς αυξανόμενο επίπεδο οικονομικής ολοκλήρωσης και συνεργασίας μεταξύ των χωρών καθιστά τη μεταφορά της τεχνολογίας ένα ζήτημα σημαντικής σπουδαιότητας για την παραγωγικότητα και την οικονομική μεγέθυνση. Σε αυτά τα πλαίσια, θεωρείται ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις μπορούν να αποτελέσουν σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης των οικονομιών (Blomstrom και Kokko 1997). Στο επόμενο διάγραμμα απεικονίζεται η εξέλιξη των ξένων άμεσων επενδύσεων στην ελληνική οικονομία, από το 1980 έως και σήμερα, από όπου φαίνεται η ραγδαία πτώση τους από τα επίπεδα του 6-7% του ΑΕΠ στα επίπεδα κάτω του 1% τα τελευταία 15-20 χρόνια.

Προκειμένου να διερευνηθεί η συμβολή των άμεσων ξένων επενδύσεων στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας, θα εκτιμηθεί ένα δυναμικό πολυμεταβλητό υπόδειγμα που θα περιλαμβάνει ως βασικές μεταβλητές τις άμεσες ξένες επενδύσεις, τις εγχώριες επενδύσεις και το ΑΕΠ.

Διάγραμμα 6.4.1: Ξένες άμεσες επενδύσεις (% ΑΕΠ)

6.4.2. Εμπειρική διερεύνηση

Σε αυτή την ενότητα θα εκτιμηθεί ένα δυναμικό υπόδειγμα VAR το οποίο μας παρέχει τη δυνατότητα αποτίμησης των δυναμικών επιδράσεων που ασκούνται πάνω στο ΑΕΠ από τις μεταβλητές των άμεσων ξένων επενδύσεων, ενώ στο υπόδειγμα συμπεριλαμβάνονται και οι εγχώριες επενδύσεις.¹²⁵ Τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται αφορούν στην περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 2000 έως και το πρώτο τρίμηνο 2013. Το υπόδειγμα VAR έχει την εξής μορφή:

$$\Delta Y_t = \delta + A_1 \Delta Y_{t-1} + A_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + A_n \Delta Y_{t-n} + e_t$$

όπου κάθε μεταβλητή περιγράφεται ως συνάρτηση των προηγούμενων υστερήσεων της ίδιας καθώς και των υστερήσεων των υπόλοιπων ενδογενών μεταβλητών του συστήματος. Συγκεκριμένα, το Y_t είναι το διάνυσμα των ενδογενών μεταβλητών τη χρονική στιγμή t , δ είναι το διάνυσμα των σταθερών όρων, A_i ($i=1,2,\dots,n$) είναι οι μήτρες των συντελεστών των μεταβλητών χρονικής υστέρησης και e_t το διάνυσμα του οικονομετρικού σφάλματος.

Τα αποτελέσματα της οικονομετρικής εκτίμησης παρουσιάζονται στον Πίνακα 6.4.1. Κάθε στήλη περιέχει τις εκτιμήσεις των παραμέτρων για κάθε εξίσωση του συστήματος. Έτσι, η πρώτη περιέχει τις εκτιμήσεις της εξίσωσης του ΑΕΠ (στις πρώτες διαφορές των λογαρίθμων), η δεύτερη τις εκτιμήσεις της εξίσωσης των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) και η τρίτη τις εκτιμήσεις της εξίσωσης των Εγχώριων Επενδύσεων (ΕΕ). Η πρώτη στήλη δείχνει ότι υπάρχει θετική και στατιστικά σημαντική συσχέτιση

¹²⁵ Τα αποτελέσματα ελέγχου μοναδιαίας ρίζας με τον γενικευμένο έλεγχο των Dickey-Fuller και με τον έλεγχο των Phillips-Perron έδειξαν ότι οι σειρές του ΑΕΠ, των ξένων επενδύσεων και των εγχώριων επενδύσεων είναι στάσιμες στις πρώτες διαφορές τους. Επιπλέον, ο έλεγχος Johansen έδειξε ότι δεν υπάρχει μακροχρόνια σχέση συνολοκλήρωσης μεταξύ των μεταβλητών και επομένως θα εξειδικεύσουμε ένα υπόδειγμα VAR στις πρώτες διαφορές.

μεταξύ των εγχώριων επενδύσεων και του ΑΕΠ.¹²⁶ Αντίθετα, δεν φαίνεται να υπάρχει στατιστικά σημαντική επίδραση των ξένων επενδύσεων στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας.

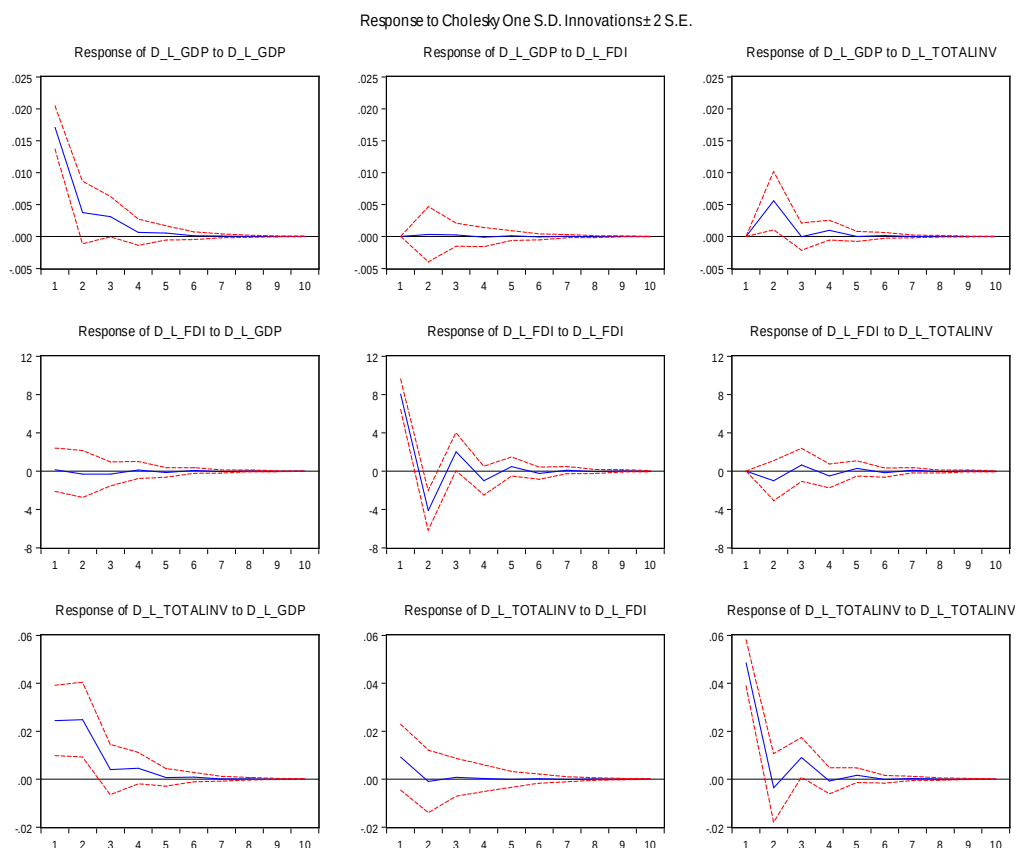
Πίνακας 6.4.1: Εκτιμήσεις Πολυμεταβλητού Υποδείγματος (VAR)

	$\Delta(\ln(\text{ΑΕΠ}))$	$\Delta(\ln(\text{ΑΞΕ}))$	$\Delta(\ln(\text{ΕΕ}))$
$\Delta(\ln(\text{ΑΕΠ}(-1)))$	0,05	15,76	1,55**
	(0,37)	(0,22)	(3,24)
$\Delta(\ln(\text{ΑΞΕ}(-1)))$	0,00	-0,48**	0,00
	(-0,35)	(-4,08)	(-0,04)
$\Delta(\ln(\text{ΕΕ}(-1)))$	0,11**	-20,70	-0,07
	(2,53)	(-0,96)	(-0,51)
Σταθερός όρος	0,00	0,00	0,00
	(0,53)	(0,00)	(-1,24)
R ²	0,16	0,29	0,19
Διορθ. R ²	0,10	0,24	0,14
Κριτήριο Akaike	-5,22	7,08	-2,88
Κριτήριο Schwarz	-5,07	7,23	-2,73

Σημείωση: Τα t-stats περιλαμβάνονται στις παρενθέσεις.

* Στατιστική σημαντικότητα σε 5%, ** Στατιστική σημαντικότητα σε 10%.

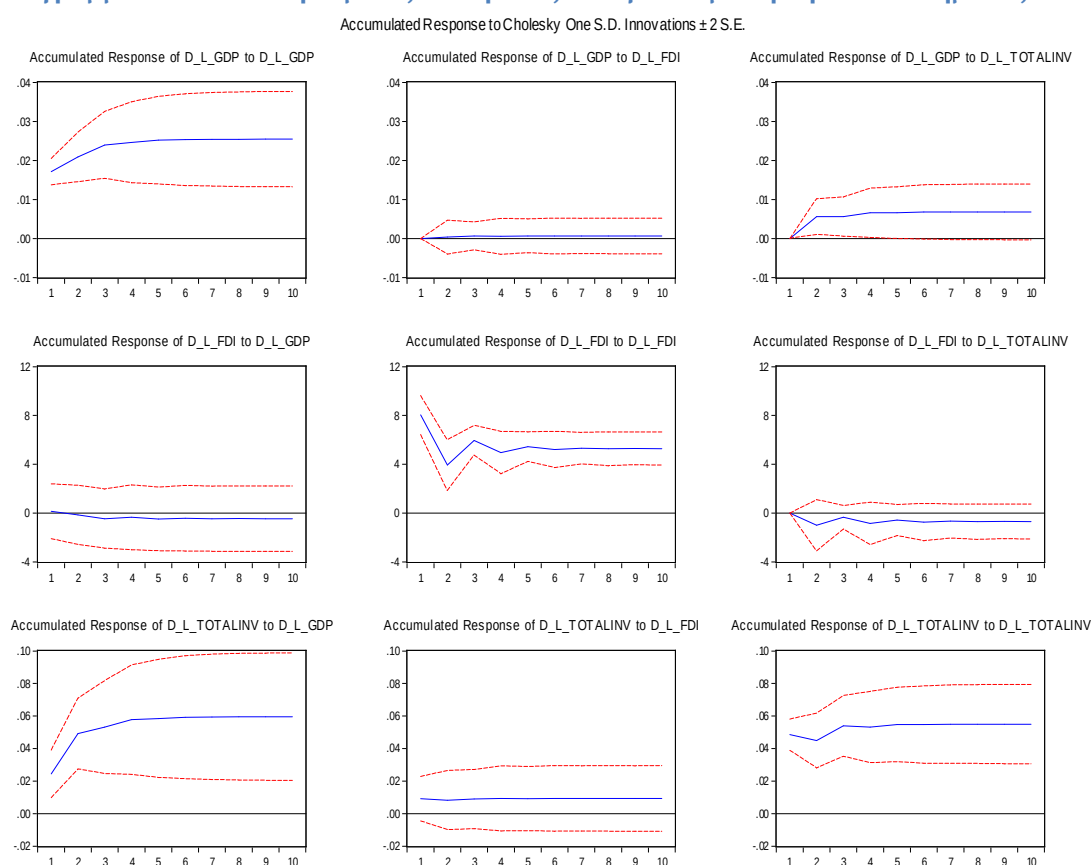
Διάγραμμα 6.4.2: Αιφνίδιες αποκρίσεις ενδογενών μεταβλητών συστήματος VAR

¹²⁶ Έχουν γίνει οι απαραίτητοι διαγνωστικοί έλεγχοι καταλληλότητας του υποδείγματος, που δείχνουν ότι το υπόδειγμα είναι σταθερό, τα κατάλοιπα δεν έχουν αυτοσυσχέτιση μεταξύ τους και ότι η επιλογή του αριθμού των υστερήσεων των ενδογενών μεταβλητών ελαχιστοποιεί τα κριτήρια Akaike (1974) και Schwarz (1978).

Στο Διάγραμμα 6.4.2 παρουσιάζεται η εξέλιξη των αποκρίσεων του ΑΕΠ (D_L_GDP) μετά από μια διαταραχή μιας τυπικής απόκλισης των ξένων επενδύσεων (D_L_FDI) και των εγχώριων επενδύσεων (D_L_TOTALINV).¹²⁷ Παρατηρούμε ότι η διαταραχή στην εξίσωση των εγχώριων επενδύσεων έχει μια ουσιαστική επίδραση στο ΑΕΠ κατά τα επόμενα τρίμηνα, της τάξης του 0,5%. Ωστόσο, η διαταραχή στην εξίσωση των ξένων επενδύσεων έχει ουσιαστικά μηδαμινή επίδραση στο ΑΕΠ, ίση με 0,03%. Από το Διάγραμμα 6.4.3 μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι μια μεταβολή της τάξης του 5,9% στις εγχώριες επενδύσεις έχει ως αποτέλεσμα να αυξηθεί σωρευτικά το ΑΕΠ κατά 0,6%, ύστερα από 8 τρίμηνα. Αντίθετα, η σωρευτική επίδραση των ξένων άμεσων επενδύσεων παραμένει ανεπαίσθητη στο βάθος του χρόνου.

Διάγραμμα 6.4.3: Συσσωρευμένες αποκρίσεις ενδογενών μεταβλητών συστήματος VAR

6.4.3. Συμπεράσματα

Σε αυτή την ενότητα διερευνήθηκε η επίδραση των άμεσων ξένων επενδύσεων στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη τις επιπτώσεις των εγχώριων επενδύσεων. Για να πραγματοποιηθεί αυτή η εμπειρική εφαρμογή, εξειδικεύθηκε ένα υπόδειγμα VAR σε ένα δείγμα παρατηρήσεων της περιόδου 2000-2013. Το βασικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι οι άμεσες ξένες επενδύσεις δεν ασκούν κάποια ουσιαστική επίδραση στο ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας, σε αντίθεση με τις εγχώριες επενδύσεις, η επίδραση των οποίων είναι σημαντική και μετρήσιμη.

¹²⁷ Για την ορθογωνιοποίηση των λαθών εφαρμόστηκε η μέθοδος Cholesky.

Ένας πιθανός λόγος για την απουσία μιας στατιστικά σημαντικής σχέσης μεταξύ ξένων επενδύσεων και ΑΕΠ είναι το μικρό μέγεθος τους, σε σχέση με το ΑΕΠ της ελληνικής οικονομίας, καθώς και η μεγάλη διακύμανσή τους στη διάρκεια του χρόνου. Θα πρέπει, ωστόσο, να τονιστεί ότι η μη ύπαρξη στατιστικά σημαντικής επίδρασης από τις ξένες άμεσες επενδύσεις στο ΑΕΠ δε συνεπάγεται την απουσία μιας δυνητικά μετρήσιμης συμβολής, καθώς υπάρχει πληθώρα μελετών στη σχετική βιβλιογραφία που επιβεβαιώνουν τη θετική τους επίδραση στην οικονομική μεγέθυνση. Έχει, επίσης, επισημανθεί ότι η επίδραση των ξένων άμεσων επενδύσεων εξαρτάται από μια σειρά οικονομικών και θεσμικών χαρακτηριστικών της χώρας υποδοχής, όπως είναι η ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου (Borensztein et al., 1998), το ανταγωνιστικό περιβάλλον (Balasubramanyam et al., 1999) καθώς και η φιλελευθεροποίηση του εμπορίου και ο προσανατολισμός της οικονομίας προς τις εξαγωγές (Zhang, 2001).

Σε αυτά τα πλαίσια συνίσταται η συνέχιση της προσπάθειας για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις της ελληνικής οικονομίας, οι οποίες με τη σειρά τους θα καταστήσουν την ελληνική οικονομία πιο φιλική στις επενδύσεις και θα διευκολύνουν τις εξαγωγές. Επίσης, προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί στην επένδυση στη γνώση και στο ανθρώπινο κεφάλαιο, δίνοντας έμφαση στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων των εργαζόμενων. Τέλος, τα αποτελέσματα αυτής της εμπειρικής εφαρμογής αναδεικνύουν την αναγκαιότητα για μια πιο λεπτομερή διερεύνηση της σχέσης μεταξύ ξένων επενδύσεων και ΑΕΠ, που θα λαμβάνει υπόψη πιθανές διαφοροποιήσεις μεταξύ κλάδων της ελληνικής οικονομίας καθώς και ξεχωριστές επιδράσεις μεταξύ διαφορετικών τύπων ξένων επενδύσεων.

6.5. Κλαδική ανάλυση εισροών-εκροών

Οι ποσοτικοί στόχοι που έχουν τεθεί στη μελέτη αναφορικά με την εξέλιξη του ΑΕΠ μέχρι το 2020 προϋποθέτουν τη δυνατότητα αύξησης της παραγωγής στη βάση (α) της υφιστάμενης διάρθρωσης της ελληνικής οικονομίας και (β) των δυνητικών μεταβολών της εντός του υπό εξέταση χρονικού ορίζοντα. Στην παρούσα ενότητα δίνεται έμφαση στο πρώτο σκέλος, δεδομένου του ότι το δεύτερο δεν δύναται εύκολα να προσδιοριστεί και ποσοτικοποιηθεί, αλλά και του ότι η βασική δομή μιας οικονομίας θεωρείται ότι δεν μεταβάλλεται (π.χ. μέσω της τεχνολογικής προόδου) μέσα σε ένα στενό χρονικό διάστημα. Οι δυνατότητες αύξησης του εγχώριου προϊόντος σύμφωνα με την υφιστάμενη διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας μπορούν να εξεταστούν και να ποσοτικοποιηθούν μέσα από μια κλαδική ανάλυση εισροών-εκροών. Η ανάλυση αυτή καλείται επίσης να επιβεβαιώσει τη σημασία συγκεκριμένων κλάδων στην ελληνική οικονομία αναφορικά με την επίτευξη της στρατηγικής στόχευσης για το 2020.

Ειδικότερα, στην παρούσα ενότητα ο πλέον πρόσφατος πίνακας¹²⁸ εισροών-εκροών της ελληνικής οικονομίας χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστών του προϊόντος, οι οποίοι αντιπροσωπεύουν τις μέσες (όχι οριακές) επιδράσεις στο συνολικό προϊόν από μια μεταβολή της ζήτησης για το προϊόν ενός μεμονωμένου κλάδου οικονομικής δραστηριότητας. Δεδομένης της σημασίας των συνθηκών που επικρατούν στην αγορά εργασίας και της αναγκαιότητας δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, αντίστοιχοι πολλαπλασιαστές υπολογίζονται και αναφορικά με τις σχετικές επιδράσεις στην απασχόληση. Οι υποκείμενοι πολλαπλασιαστές του προϊόντος και της απασχόλησης είναι συνολικοί και ενσωματώνουν τόσο τις άμεσες όσο και τις έμμεσες επιδράσεις. Με άλλα λόγια, συμπεριλαμβάνουν και όλα τα αποτελέσματα στο προϊόν και την απασχόληση που προκαλούνται έμμεσα (first round effects, industrial support effects, consumption induced effects).¹²⁹

Αναφορικά με την ερμηνεία των πολλαπλασιαστών είναι σημαντικό να τονισθεί ότι αποτελούν ένα σχετικό μέσο μέτρησης της αλληλεξάρτησης ανάμεσα σε έναν κλάδο και την υπόλοιπη οικονομία που προκύπτει αποκλειστικά από τις αγορές και τις πωλήσεις του κλαδικού προϊόντος, στη βάση εκτιμήσεων για τις συναλλαγές που πραγματοποιούνται εντός μιας πρόσφατης ιστορικής περιόδου. Άλλου είδους αλληλεξαρτήσεις, όπως οι μεταβολές στις τιμές των βασικών προϊόντων ή/και ο συλλογικός ανταγωνισμός για τους παραγωγικούς συντελεστές, δεν λαμβάνονται υπόψη. Σημειώνεται επίσης ότι γίνονται ορισμένες βασικές υποθέσεις, όπως εκείνη της σταθερής διάρθρωσης των εισροών στον κάθε κλάδο και των σταθερών αναλογιών παραγωγής προϊόντων εντός του ίδιου κλάδου.

Στον Πίνακα 6.5.1 παρουσιάζονται οι συνολικοί πολλαπλασιαστές του προϊόντος και της απασχόλησης σε επίπεδο 62 κλάδων. Όσον αφορά στην απασχόληση, στον πίνακα ο συνολικός πολλαπλασιαστής αναφέρεται στην αύξηση της απασχόλησης σε εργαζόμενους από μια αύξηση της ζήτησης για το προϊόν του κλάδου ύψους ενός εκατομμυρίου ευρώ. Αντίστοιχα, ο συνολικός πολλαπλασιαστής για το προϊόν αποτελεί τον συντελεστή αύξησης του προϊόντος.

¹²⁸ Εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των αναγκαίων δεδομένων και της πολυπλοκότητας των βημάτων για την κατάρτιση των πινάκων εισροών-εκροών, οι εν λόγω πίνακες δημοσιεύονται συνήθως δύο έως τρία έτη μετά από την περίοδο αναφοράς. Ο τελευταίος διαθέσιμος από την Eurostat πίνακας για την ελληνική οικονομία αναφέρεται στο 2010.

¹²⁹ Mc Lennan (1996).

Πίνακας 6.5.1: Συνολικοί πολλαπλασιαστές προϊόντος και απασχόλησης

Κλάδοι	Συνολικοί πολλαπλασιαστές προϊόντος	Συνολικοί πολλαπλασιαστές απασχόλησης
Γεωργία-κτηνοτροφία	2,52	68
Δασοκομία	2,93	60
Αλιεία	2,14	30
Εξορύξεις	1,39	5
Τρόφιμα-ποτά	2,72	30
Κλωστοϋφαντουργία	1,96	18
Βιομηχανία ξύλου	3,52	43
Βιομηχανία χάρτου	2,41	18
Εκδόσεις-εκτυπώσεις	3,59	49
Προϊόντα διύλισης πετρελαίου	2,18	9
Χημικά προϊόντα	1,79	9
Φαρμακευτικά προϊόντα	1,67	10
Πλαστικά	2,60	22
Μη μεταλλικά ορυκτά	2,84	26
Βασικά μέταλλα	2,90	21
Μεταλλικά προϊόντα	2,82	26
Ηλεκτρονικά προϊόντα	1,15	3
Ηλεκτρικός εξοπλισμός	2,06	14
Μηχανήματα	1,95	15
Αυτοκίνητα οχήματα	1,39	6
Λοιπός εξοπλισμός μεταφορών	1,16	4
Έπιπλα	2,35	27
Επισκευή μηχανημάτων	3,66	46
Ηλεκτρισμός	2,38	14
Υπηρεσίες ύδατος	4,14	41
Διαχείριση αποβλήτων	3,30	31
Κατασκευές	3,53	41
Χονδρικό-λιανικό εμπόριο οχημάτων	2,73	31
Χονδρικό εμπόριο	3,59	40
Λιανικό εμπόριο	3,69	67
Χερσαίες μεταφορές	3,25	40
Θαλάσσιες μεταφορές	2,41	14
Αεροπορικές μεταφορές	2,98	20
Βοηθητικές μεταφορικές δραστηριότητες	1,77	12
Ταχυδρομεία	4,73	53
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	2,50	33
Εκδοτικές υπηρεσίες	2,74	21
Υπηρεσίες ψηφιακών μεταδόσεων	3,74	37
Τηλεπικοινωνίες	2,36	17
Υπηρεσίες υπολογιστών-πληροφορικής	2,84	28
Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες	3,29	31
Ασφαλίσεις	2,43	17
Βοηθητικές χρηματοοικονομικές υπηρεσίες	2,77	35
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1,36	4

Πίνακας 6.5.1 (συνέχεια)

Κλάδοι	Συνολικοί πολλαπλασιαστές προϊόντος	Συνολικοί πολλαπλασιαστές απασχόλησης
Νομικές & λογιστικές υπηρεσίες	2,56	30
Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων & μηχανικών	3,34	38
Έρευνα και ανάπτυξη	4,37	48
Διαφήμιση & έρευνα αγοράς	3,92	36
Λοιπές επιστημονικές & τεχνικές υπηρεσίες	3,08	31
Ενοικίαση μηχανημάτων & εξοπλισμού	2,57	21
Υπηρεσίες απασχόλησης	2,63	48
Ταξιδιωτικές υπηρεσίες	3,68	37
Υπηρεσίες προστασίας-διερεύνησης	3,92	43
Δημόσια διοίκηση και άμυνα	4,17	53
Εκπαίδευση	4,25	63
Υπηρεσίες υγείας	3,33	40
Υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης	5,29	79
Πολιτισμός & ψυχαγωγία	1,90	18
Άθληση & αναψυχή	4,80	68
Δραστηριότητες οργανώσεων	4,13	57
Επισκευές οικιακών αγαθών	1,93	23
Λοιπές προσωπικές υπηρεσίες	4,29	65

Όπως παρατηρείται υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κλάδων ως προς τα μεγέθη των πολλαπλασιαστών. Ειδικότερα, αρκετοί κλάδοι εμφανίζονται να έχουν σημαντικούς πολλαπλασιαστές τόσο προϊόντος όσο και απασχόλησης, ενώ σε άλλους κλάδους εμφανίζονται εντονότερες επιδράσεις μόνο ως προς το προϊόν ή ως προς την απασχόληση. Οι εν λόγω διαφοροποιήσεις αντανακλούν κατά κύριο λόγο τα ιδιαίτερα κλαδικά χαρακτηριστικά ως προς την ένταση των συντελεστών παραγωγής, το τεχνολογικό επίπεδο και τον βαθμό διασύνδεσης κάθε κλάδου με τις υπόλοιπες εγχώριες οικονομικές δραστηριότητες.

Προς ανάδειξη της δυναμικής συμβολής σημαντικών/δυναμικών κλάδων στην ανάπτυξη, υπολογίζονται οι ποσοτικές συνολικές επιδράσεις στο προϊόν και την απασχόληση ως αποτέλεσμα της αύξησης της ζήτησης για το προϊόν του εκάστοτε κλάδου κατά εκατό εκατομμύρια ευρώ. Όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 6.5.2, οι κλάδοι με τις υψηλότερες από τον μέσο όρο πολλαπλασιαστικές επιδράσεις τόσο στο προϊόν όσο και την απασχόληση είναι οι ακόλουθοι επτά: Εκπαίδευση, Έρευνα και ανάπτυξη, Βιομηχανία ξύλου, Κατασκευές, Υπηρεσίες υγείας, Χερσαίες μεταφορές, Ταξιδιωτικές υπηρεσίες. Οι κλάδοι της διαχείρισης αποβλήτων και των αεροπορικών μεταφορών έχουν σχετικά υψηλές (άνω του μέσου όρου) πολλαπλασιαστικές επιδράσεις μόνο στο προϊόν, ενώ οι κλάδοι της γεωργίας-κτηνοτροφίας και του τουρισμού (ξενοδοχεία και εστιατόρια) έχουν σχετικά υψηλές πολλαπλασιαστικές επιδράσεις μόνο στην απασχόληση.

Πίνακας 6.5.2: Συνολικές επιδράσεις στο προϊόν (σε εκατ. €) και την απασχόληση (εργαζόμενοι) σε επιλεγμένους κλάδους της οικονομίας από μια αύξηση της ζήτησης κάθε κλάδου κατά 100 εκατ. €

Κλάδος	Επίδραση στο προϊόν	Επίδραση στην απασχόληση
Γεωργία-κτηνοτροφία	252,2	6809
Εκπαίδευση	424,7	6259
Αλιεία	213,6	3027
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	250,1	3255
Βιομηχανία ξύλου	352,3	4342
Χερσαίες μεταφορές	325,0	3985
Υπηρεσίες υγείας	332,7	3990
Κατασκευές	352,9	4094
Τρόφιμα-ποτά	272,1	3020
Έρευνα και ανάπτυξη	437,1	4823
Ταξιδιωτικές υπηρεσίες	367,7	3657
Διαχείριση αποβλήτων	330,5	3105
Κλωστοϋφαντουργία	196,1	1826
Μη μεταλλικά ορυκτά	283,7	2588
Μεταλλικά προϊόντα	282,5	2558
Πλαστικά	260,2	2200
Βιομηχανία χάρτου	240,9	1815
Βασικά μέταλλα	290,4	2065
Τηλεπικοινωνίες	236,5	1657
Αεροπορικές μεταφορές	297,8	2021
Ηλεκτρικός εξοπλισμός	205,8	1372
Βοηθητικές μεταφορικές δραστηριότητες	177,1	1171
Θαλάσσιες μεταφορές	241,0	1421
Φαρμακευτικά προϊόντα	166,7	976
Ηλεκτρισμός	238,2	1357

6.6. Ανάλυση δικτύου των κλάδων-στόχων

6.6.1. Εισαγωγή στην ανάλυση του δικτύου της οικονομίας

Αντίστοιχα με τη σημασία της διασυνδεσιμότητας της οικονομίας μιας χώρας με το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, η διασυνδεσιμότητα των οικονομικών της δραστηριοτήτων είναι καθοριστική για τη συνολική αποδοτικότητά της. Επομένως, καθίσταται χρήσιμη η εξέταση των διακλαδικών σχέσεων της ελληνικής οικονομίας, με βάση την ανάλυση του μητρώου εισροών-εκροών της ΕΛ.ΣΤΑΤ. Σημειώνεται ότι παρόλο που το τελευταίο έτος με διαθέσιμα στοιχεία είναι το 2010, η δομή των διακλαδικών σχέσεων μιας εθνικής οικονομίας θεωρείται ότι μεταβάλλεται σχετικά αργά και η επικαιροποίηση των δεδομένων των εισροών-εκροών υλοποιείται με συχνότητα συνήθως μεγαλύτερη των τεσσάρων ετών στις περισσότερες χώρες του κόσμου. Ο κύριος στόχος της παρούσας ανάλυσης είναι ο προσδιορισμός των εγγενών δομικών χαρακτηριστικών του εγχώριου οικονομικού συστήματος, συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων και κλάδων-

κλειδιών, με βάση διαφορετικά μεγέθη από τη θεωρία των δικτύων. Σύμφωνα με αυτήν, οι κλάδοι αναπαριστώνται ως οι κόμβοι και οι συναλλαγές μεταξύ τους ως οι σύνδεσμοι, σταθμισμένοι με το μέγεθος της ροής, του δικτύου των διακλαδικών σχέσεων του συστήματος της ελληνικής οικονομίας.¹³⁰

6.6.2. Μέτρηση των επιδράσεων συγκέντρωσης

Η ενίσχυση της συνδεσιμότητας των δραστηριοτήτων εντός και μεταξύ ομάδων κλάδων είναι κρίσιμη για τη συνεκτικότητα και τη συνολική αποδοτικότητα του συστήματος. Η μέθοδος Newman (Clauset et al., 2004) εφαρμόζεται για τον προσδιορισμό της ύπαρξης ομάδων κλάδων ή συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων μέσα στο δίκτυο (διασυνδεδεμένων αλυσίδων αξιών). Τα αποτελέσματα της ανάλυσης οδηγούν στον εντοπισμό έξι ομάδων κλάδων (Πίνακας 6.6.1), οι οποίες σχετίζονται με: *Ομάδα 1*: το εμπόριο και τις λοιπές υπηρεσίες (που δεν περιλαμβάνουν αυτές που αναφέρονται παρακάτω), *Ομάδα 2*: τις κατασκευές, συμπεριλαμβάνοντας σχετικά βιομηχανικά προϊόντα και υποστηρικτικές υπηρεσίες, *Ομάδα 3*: τις αγροτοκτηνοτροφικές και σχετικές μεταποιητικές δραστηριότητες και τις τουριστικές υπηρεσίες, *Ομάδα 4*: τη βιομηχανία χημικών και φαρμάκων και τις υπηρεσίες υγείας, *Ομάδα 5*: τις μεταφορές, και *Ομάδα 6*: την ενέργεια. Σε συνέχεια με συναφείς αναλύσεις ομάδων κλάδων που έχουν παρατηρηθεί στα οικονομικά συστήματα άλλων χωρών ανά τον κόσμο (McNerney et al., 2013), η ομαδοποίηση αυτή αποτυπώνει τη δομική διάρθρωση συνεκτικών κλαδικών δραστηριοτήτων και δείχνει τη συσσώρευση προστιθέμενης αξίας λόγω συγκέντρωσης.

Η ομάδα 1 (του εμπορίου και των λοιπών υπηρεσιών) είναι η μεγαλύτερη, ως προς τον αριθμό των κόμβων-κλάδων (28), και η περισσότερο εσωστρεφής, υπό την έννοια ότι οι κλάδοι της συγκεκριμένης ομάδας τείνουν να συνδέονται περισσότερο μεταξύ τους (με εσωτερικούς κόμβους) παρά με κλάδους άλλων ομάδων (με εξωτερικούς κόμβους). Ο δείκτης εξωστρέφειας μιας ομάδας ορίζεται ως $E-I = \frac{(\sum_{i \in \text{group}} \sum_{j \in \text{group}} \text{links}_{ij}) - (\sum_{i \in \text{group}} \sum_{j \notin \text{group}} \text{links}_{ij})}{(\sum_{i \in \text{group}} \sum_{j \in \text{group}} \text{links}_{ij} + \sum_{i \in \text{group}} \sum_{j \notin \text{group}} \text{links}_{ij})}$ και επηρεάζεται από τον αριθμό των κλάδων που συναποτελούν μια ομάδα. Αντίθετα με την ομάδα 1, της οποίας ο δείκτης $E-I=0,23$, η ομάδα 6 των κλάδων συναφών με την ενέργεια είναι η μικρότερη με 4 κόμβους και η περισσότερο εξωστρεφής προς τους άλλους κλάδους με τιμή δείκτη $E-I=0,91$.

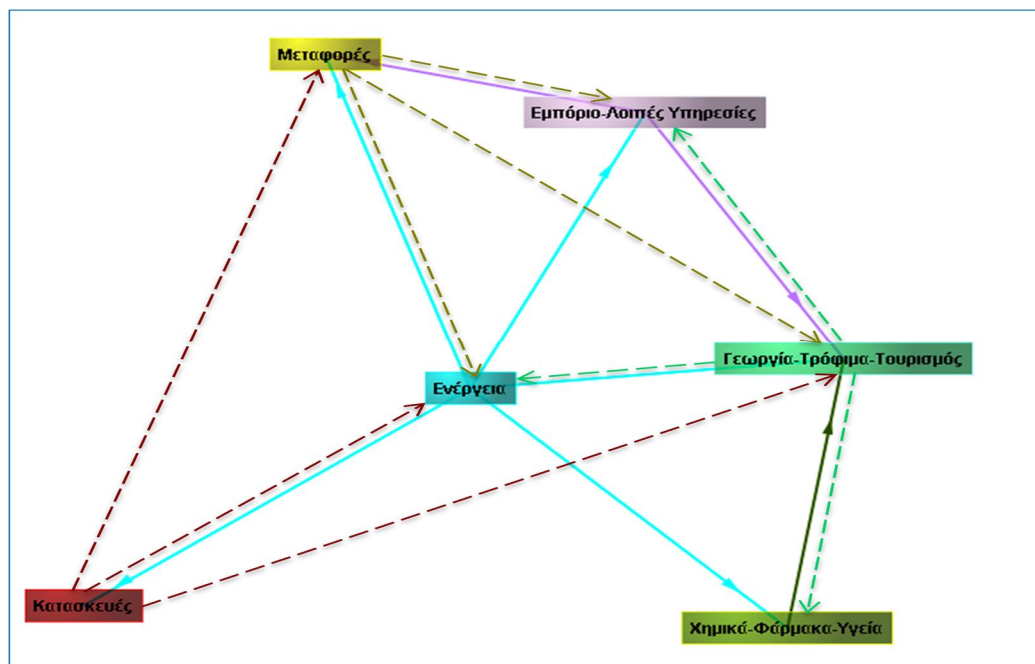
¹³⁰ Για την ανάλυση του εγχώριου οικονομικού συστήματος ως ένα πολύπλοκο δίκτυο χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό ORA.

Πίνακας 6.6.1: Οι ομάδες κλάδων (συμπλέγματα δραστηριοτήτων) της ελληνικής οικονομίας

Ομάδα 1: Κόμβοι: 28, Πυκνότητα: 0,475, Συνδεσιμότητα: 0,632, Δείκτης E-I: 0,227
Κλωστοϋφαντουργία, Βιομηχανία χάρτου, Βιομηχανία εκδόσεων-εκτυπώσεων, Ηλεκτρονικά προϊόντα, Αυτοκίνητα οχήματα, Διαχείριση αποβλήτων, Χονδρικό-λιανικό εμπόριο οχημάτων, Χονδρικό εμπόριο, Λιανικό εμπόριο, Ταχυδρομεία, Εκδοτικές υπηρεσίες, Υπηρεσίες ψηφιακών μεταδόσεων, Τηλεπικοινωνίες, Υπηρεσίες υπολογιστών-πληροφορικής, Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, Ασφαλίσεις, Βοηθητικές χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, Νομικές & λογιστικές υπηρεσίες, Έρευνα και ανάπτυξη, Διαφήμιση & έρευνα αγοράς, Λοιπές επιστημονικές & τεχνικές υπηρεσίες, Ταξιδιωτικές υπηρεσίες, Υπηρεσίες προστασίας-διερεύνησης, Δημόσια διοίκηση και άμυνα, Εκπαίδευση, Πολιτισμός & ψυχαγωγία, Άθληση & αναψυχή
Ομάδα 2: Κόμβοι: 10, Πυκνότητα: 0,356, Συνδεσιμότητα: 0,503, Δείκτης E-I: 0,786
Δασοκομία, Βιομηχανία ξύλου, Μη μεταλλικά ορυκτά, Βασικά μέταλλα, Μεταλλικά προϊόντα, Ηλεκτρικός εξοπλισμός, Μηχανήματα, Κατασκευές, Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων & μηχανικών, Επισκευές οικιακών αγαθών
Ομάδα 3: Κόμβοι: 7, Πυκνότητα: 0,405, Συνδεσιμότητα: 0,450, Δείκτης E-I: 0,840
Γεωργία-κτηνοτροφία, Αλιεία, Τρόφιμα-ποτά, Επισκευή μηχανημάτων, Ξενοδοχεία και εστιατόρια, Δραστηριότητες μελών οργανώσεων, Λοιπές προσωπικές υπηρεσίες
Ομάδα 4: Κόμβοι: 6, Πυκνότητα: 0,433, Συνδεσιμότητα: 0,392, Δείκτης E-I: 0,856
Χημικά προϊόντα, Φαρμακευτικά προϊόντα, Πλαστικά, Έπιπλα, Υπηρεσίες υγείας, Υπηρεσίες κοινωνικής υποστήριξης
Ομάδα 5: Κόμβοι: 6, Πυκνότητα: 0,667, Συνδεσιμότητα: 0,683, Δείκτης E-I: 0,817
Λοιπός εξοπλισμός μεταφορών, Χερσαίες μεταφορές, Θαλάσσιες μεταφορές, Αεροπορικές μεταφορές, Βοηθητικές μεταφορικές δραστηριότητες, Ενοικίαση μηχανημάτων & εξοπλισμού
Ομάδα 6: Κόμβοι: 4, Πυκνότητα: 0,583, Συνδεσιμότητα: 0,583, Δείκτης E-I: 0,914
Εξορύξεις, Προϊόντα διύλισης πετρελαίου, Ηλεκτρισμός, Υπηρεσίες ύδατος

Η τάση μιας ομάδας να αναπτύσσει υποομάδες, δηλαδή επιμέρους συγκεντρώσεις κλάδων εντός αυτής, αναγνωρίζεται στην περίπτωση όπου το μέγεθος της συνολικής συγκέντρωσης (global clustering coefficient) της ομάδας είναι μεγαλύτερο αυτού της πυκνότητάς της. Η συνολική συγκέντρωση μιας ομάδας αναφέρεται στον λόγο του αριθμού των τριγώνων κόμβων με πλήρεις μεταξύ τους συνδέσεις προς τον συνολικό αριθμό των τριγώνων κόμβων (που σχηματίζονται με τουλάχιστον δύο συνδέσεις μεταξύ τους). Η πυκνότητα ορίζεται ως ο λόγος του αριθμού των συνδέσεων προς τον μέγιστο δυνατό αριθμό των συνδέσεων μεταξύ όλων των κόμβων της ομάδας. Επομένως, η τάση για δημιουργία υποομάδων είναι εντονότερη στις (μεγαλύτερες σε μέγεθος) ομάδες 1 και 2 και, σε μικρότερο βαθμό, στις ομάδες 3 και 5. Το αποτέλεσμα αυτό σηματοδοτεί την ανάγκη μεγαλύτερης συνδεσιμότητας μεταξύ των προϊόντων του αγροτοδιατροφικού τομέα και των υπηρεσιών τουρισμού (ομάδα 3). Αντιστοίχως, τονίζει την ανάγκη περαιτέρω ενίσχυσης της συνδεσιμότητας μεταξύ των διαφόρων μεταφορικών δραστηριοτήτων (ομάδα 5), αναβαθμίζοντας και προωθώντας τις συνδυασμένες μεταφορές.

Διάγραμμα 6.6.1: Το δίκτυο των εκτιμώμενων σημαντικών και δυνητικά σημαντικών (με διακεκομμένες γραμμές) σχέσεων επιρροής μεταξύ των ομάδων κλάδων της οικονομίας

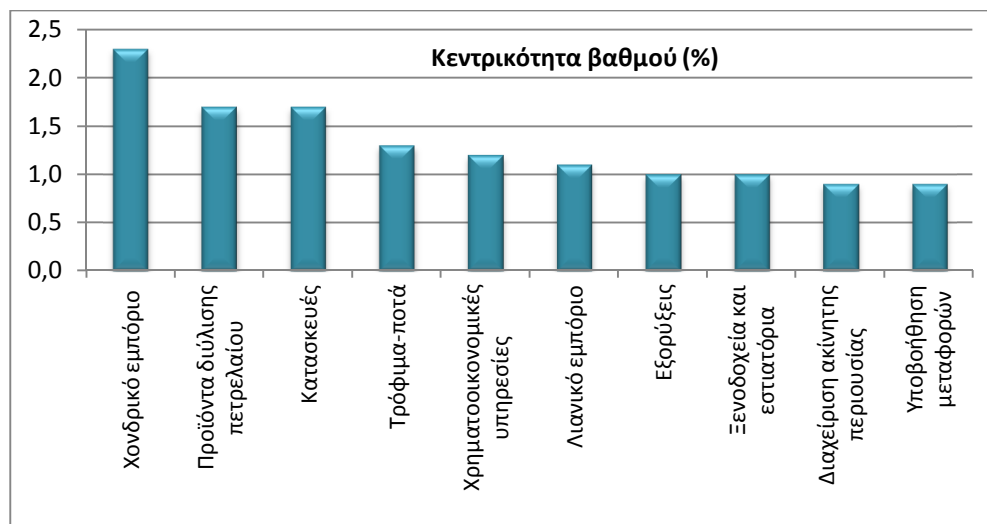
Για τη μέτρηση του δικτύου επιρροής μεταξύ των συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων (Πίνακας 6.6.1) χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της σύγκρισης της πυκνότητας των συνδέσεων μεταξύ δύο ομάδων με την πυκνότητα των συνδέσεων στο συνολικό σύστημα (McCulloh et al., 2013). Στην περίπτωση όπου το μέγεθος της πρώτης πυκνότητας είναι μεγαλύτερο του μεγέθους της δεύτερης, τότε θεωρείται ότι υπάρχει ιδιαίτερα σημαντική επίδραση, η οποία αναπαριστάται ως κατευθυνόμενος σύνδεσμος στο δίκτυο των δια-συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων (Διάγραμμα 6.6.1). Οι κύριες δια-συμπλεγματικές επιδράσεις προέρχονται από την ομάδα δραστηριοτήτων συναφών με την ενέργεια (προς όλες τις άλλες ομάδες), και, σε μικρότερο βαθμό, από την ομάδα δραστηριοτήτων του εμπορίου και λοιπών υπηρεσιών (προς αυτές των αγροτοδιατροφικών και τουριστικών δραστηριοτήτων και των μεταφορών) και της παραγωγής χημικών-φαρμάκων και υγείας (προς αυτή των αγροτοδιατροφικών και τουριστικών δραστηριοτήτων). Επομένως, βελτιώσεις σε δραστηριότητες όπως αυτή της ηλεκτροπαραγωγής (π.χ., προώθηση ΑΠΕ, εξοικονόμηση και αποδοτικότερα-έξυπνα συστήματα διαχείρισης) αναμένεται να έχουν τη μεγαλύτερη δυνατή διάχυση στο σύνολο των συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων της οικονομίας.

6.6.3. Μέτρηση της επιρροής των κλάδων

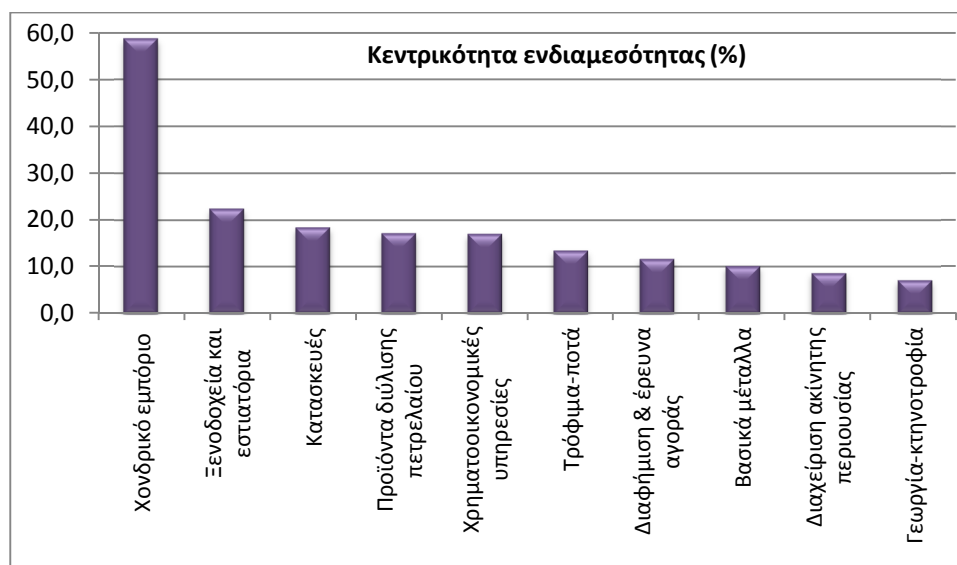
Η επιρροή κάθε κλάδου οικονομικής δραστηριότητας στους υπόλοιπους και, συνεπώς, ο καθορισμός των κλάδων-κλειδών βασίζεται κυρίως στην κεντρικότητά τους μέσα στο σύστημα. Η χρήση εναλλακτικών μεγεθών κεντρικότητας επιτρέπει τον προσδιορισμό και την ερμηνεία των κλάδων-κλειδών ανάλογα με τους διάφορους στόχους της

αναπτυξιακής πολιτικής. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6.6.2, οι δέκα πρώτοι κλάδοι, σε σχέση με την επιρροή τους προς τους υπολοίπους μέσα στο δίκτυο, διαφέρουν ανάλογα με το μέγεθος της κεντρικότητας που χρησιμοποιείται, όπως περιγράφεται παρακάτω.

Διάγραμμα 6.6.2: Οι δέκα πρώτοι κλάδοι ως προς διαφορετικά μεγέθη κεντρικότητας

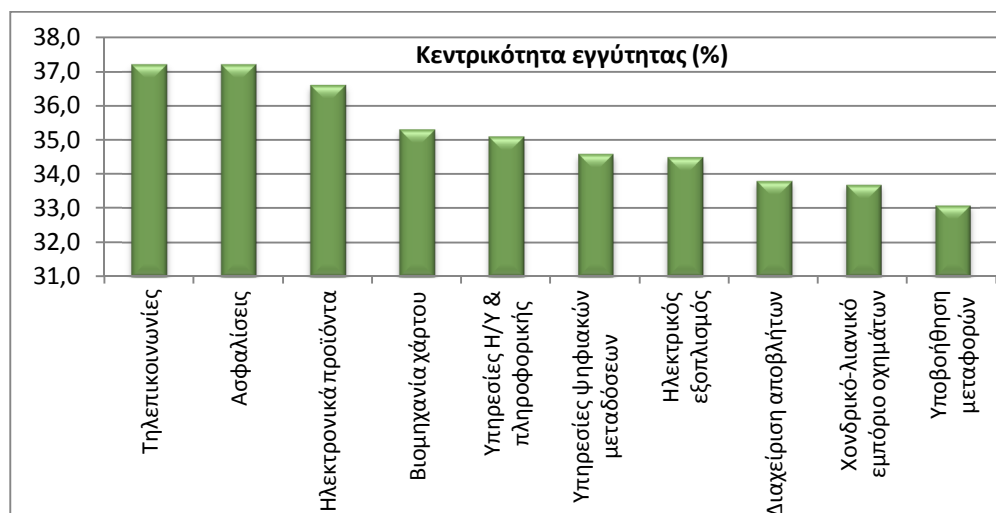

(α)

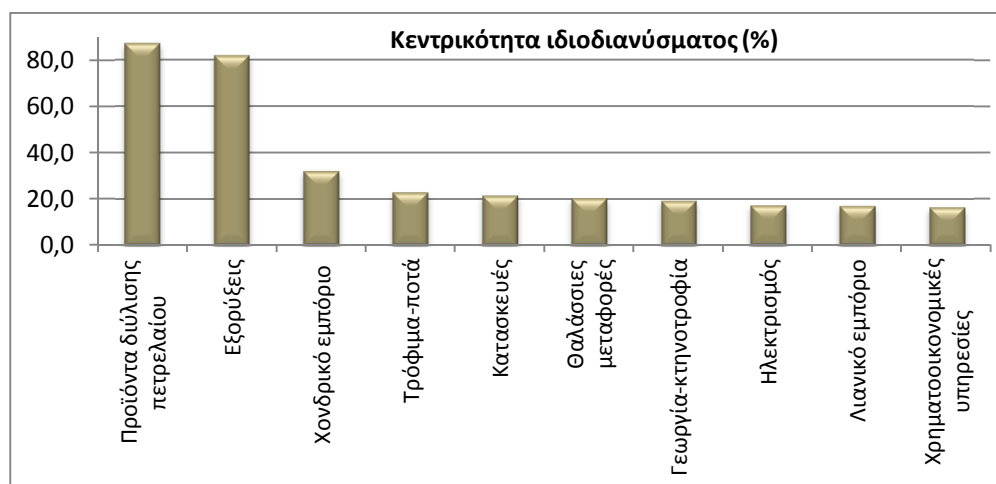

(β)

Διάγραμμα 6.6.2 (συνέχεια)

(γ)

(δ)

(α) *Κεντρικότητα βαθμού*: αναφέρεται στον συνολικό βαθμό, δηλαδή, αριθμό των εισερχόμενων και εξερχόμενων συνδέσεων ενός κόμβου. Η αυξημένη κεντρικότητα βαθμού ενός κλάδου συνεπάγεται την αυξημένη δυνατότητά του να έχει πρόσβαση σε και συναλλαγή με έναν μεγαλύτερο αριθμό κλάδων μέσα στο δίκτυο και, επομένως, να τους επηρεάζει και να συνεργάζεται μαζί τους. Συνεπώς, οι κλάδοι αυτοί μπορούν να θεωρηθούν ως οι δυνητικοί ηγέτες των ομάδων όπου ανήκουν (Πίνακας 6.6.1). Τέτοιοι κλάδοι (Διάγραμμα 6.6.2(α)) αναφέρονται κυρίως στο χονδρικό εμπόριο, τα πετρελαιοειδή, τις κατασκευές, τα τρόφιμα και τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες.

(β) *Κεντρικότητα ενδιαμεσότητας*: ορίζεται ως το άθροισμα του ποσοστού των διαδρομών ελαχίστου κόστους (δηλαδή, των πλέον αποδοτικών αλυσίδων αξιών) που διέρχονται από έναν κλάδο ως προς το σύνολο των διαδρομών ελαχίστου κόστους μεταξύ δύο οποιωνδήποτε συνδεδεμένων κλάδων μέσα στο δίκτυο. Κλάδοι με υψηλή κεντρικότητα ενδιαμεσότητας έχουν δυνητικά μεγάλη επιρροή μέσα στο δίκτυο, συγκρατώντας τη διασυνδεσιμότητά του, μειώνοντας έτσι την ευπάθεια/τρωτότητά

του, και ρυθμίζοντας και ασκώντας την επίδραση της ομάδας στην οποία ανήκουν προς άλλες ομάδες. Αυτοί οι κλάδοι (Διάγραμμα 6.6.2(β)) εντοπίζονται κυρίως στο χονδρικό εμπόριο, τον τουρισμό, τις κατασκευές, τα πετρελαιοειδή προϊόντα καθώς και τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες.

(γ) *Κεντρικότητα εγγύτητας*: αναφέρεται στην μέση εγγύτητα ή στο αντίστροφο μέγεθος της μέσης απόστασης ενός κόμβου προς όλους τους υπόλοιπους, λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος του δικτύου. Κλάδοι με αυξημένη κεντρικότητα εγγύτητας θεωρείται ότι έχουν επίδραση σε μεγαλύτερο αριθμό κλάδων, λόγω του χαμηλότερου κόστους πρόσβασης σε πόρους και πληροφόρηση, σε σύγκριση με κλάδους μειωμένης κεντρικότητας εγγύτητας. Τέτοιοι κλάδοι (Διάγραμμα 6.6.2(γ)) είναι, κατά κύριο λόγο, των τηλεπικοινωνιών, ασφαλίσεων, ηλεκτρονικών προϊόντων, του χαρτιού και των υπηρεσιών Η/Υ και πληροφορικής.

(δ) *Κεντρικότητα ιδιοδιανύσματος*: βασίζεται στον υπολογισμό του κύριου ιδιοδιανύσματος του δικτύου και δείχνει εκείνους τους κλάδους οι οποίοι συνδέονται με άλλες ομάδες ή κλάδους με μεγάλο βαθμό διασυνδεσιμότητας. Επομένως, κλάδοι με υψηλή κεντρικότητα ιδιοδιανύσματος έχουν δυνητικά μεγάλη/ηγετική επίδραση μέσα στο δίκτυο, συγκριτικά με άλλους κλάδους που συνδέονται με περιορισμένα διασυνδεδεμένους ή απομονωμένους κλάδους ή ομάδες. Τέτοιοι κλάδοι (Διάγραμμα 6.6.2(δ)) αναφέρονται κυρίως στα πετρελαιοειδή προϊόντα και τις εξορύξεις, καθώς και το χονδρικό εμπόριο, τα τρόφιμα, τις κατασκευές, τις θαλάσσιες μεταφορές, τη γεωργία και τον ηλεκτρισμό.

6.6.4. Συμπεράσματα

Η ποσοτική δικτυακή ανάλυση των διακλαδικών σχέσεων και της ομαδοποίησης των κλαδικών δραστηριοτήτων μπορεί να υποστηρίξει προτάσεις σχετικά με την αποδοτική κατανομή των πόρων, ενίσχυση της διάχυσης της ανάπτυξης, δημιουργία συνεργειών και διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της χώρας. Η δικτύωση συναφών δραστηριοτήτων, μέσω της ανάπτυξης ολοκληρωμένων αλυσίδων αξιών μεταξύ κλάδων-κλειδιών σε όλα τα στάδια της παραγωγής εμπορεύσιμων αγαθών, θα ενεργοποιήσει συμπληρωματικότητες και συνέργειες, συνδυάζοντας έτσι τα συγκριτικά πλεονεκτήματά τους, προωθώντας τις υπερχειλίσσεις γνώσεις και καινοτόμες πρακτικές. Η διαδικασία αυτή τελικά θα αυξήσει την ποιότητα και συνολική προστιθεμένη αξία των παραγόμενων αγαθών. Παράλληλα, η αυξημένη αλληλεπίδραση μεταξύ των συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων μπορεί να προάγει την ανθεκτικότητα και τις αναμενόμενες συνεργατικές επιδράσεις στην οικονομία.

Ενδεικτικά, τέτοια δίκτυα δραστηριοτήτων δυνητικά εντοπίζονται μεταξύ των κλάδων της γεωργίας-αλιείας, μεταποίησης τροφίμων και του τουρισμού, των κλάδων της ενέργειας, και των κλάδων των μεταφορών. Επιπλέον, ενδείκνυται η μεγαλύτερη ολοκλήρωση μεταξύ των συμπλεγμάτων δραστηριοτήτων της ενέργειας, των μεταφορών και κλάδων των ΤΠΕ, και των ομάδων δραστηριοτήτων του τουρισμού, των

κατασκευών, και των προϊόντων και υπηρεσιών υγείας κ.ά. (βλ. διακεκομμένες γραμμές σύνδεσης μεταξύ ομάδων κλάδων στο Διάγραμμα 6.6.1). Σημαντικοί κλάδοι-κλειδιά με μεγάλη επιρροή στο σύστημα και σημαντικό ρόλο στη διασύνδεση μεταξύ των ομάδων και επιμέρους κλάδων εντοπίζονται στις εξής δραστηριότητες:

- (i) κυρίως του χονδρικού εμπορίου, και των προϊόντων και υπηρεσιών ΤΠΕ, της λιανικής, των χρηματοοικονομικών και ασφαλιστικών υπηρεσιών, από την ομάδα του εμπορίου και των λοιπών υπηρεσιών,
- (ii) κυρίως των κατασκευών, και της βιομηχανίας ηλεκτρικού εξοπλισμού και βασικών μετάλλων, από την ομάδα των κατασκευών,
- (iii) κυρίως των τροφίμων, του τουρισμού και της γεωργίας, από την αντίστοιχη ομάδα,
- (iv) των υποστηρικτικών μεταφορικών υπηρεσιών και θαλάσσιων μεταφορών, από την ομάδα των μεταφορών,
- (v) των πετρελαιοειδών, του ηλεκτρισμού και των εξορύξεων, από την ομάδα της ενέργειας.

Επομένως, διαρθρωτικές αλλαγές στις συνθήκες εμπορίου (σύνδεσης παραγωγής με τη ζήτηση), τη μεγαλύτερη και αποδοτικότερη χρήση των ΤΠΕ, την παραγωγή και διαχείριση των κατασκευών σε δυναμικούς τομείς δραστηριοτήτων, την αύξηση της παραγωγικότητας στον κλάδο των τροφίμων και της ανταγωνιστικότητας του τουρισμού, την αναβάθμιση των logistics, λιμενικών υπηρεσιών και συνδυασμένων μεταφορών, και βελτιώσεις στην παραγωγή και μεταφορά ενέργειας (ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και ΑΠΕ) θα προκαλέσουν τις σχετικά περισσότερες διακλαδικές/διατομεακές επιδράσεις στο σύνολο της εγχώριας οικονομίας.

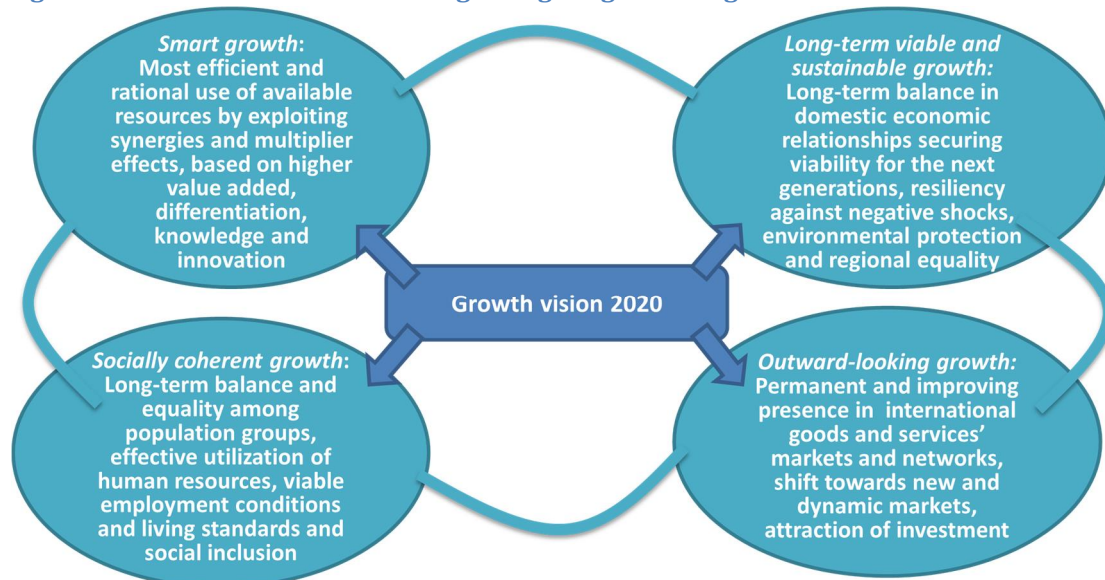
Summary – Framework of the Growth Vision for Greece 2020

I-E. Strategic targeting, growth catalysts and redistribution of GDP components

Strategic targeting

The growth vision for Greece 2020 constitutes a comprehensive and coherent growth plan providing the framework and priorities for the transition to a new economic model which will ensure high living standards, viable employment levels and social welfare for the present and future generations as well. The strategic targeting of the growth vision outlines the principal activity direction and presents the dynamic composition of all individual constituents of the new economic model. The underlying aim is to achieve long-term viable, sustainable, smart and outward-looking growth, ensuring at the same time social cohesion and limiting regional inequalities (Figure 1). A key role in formulating the growth vision for Greece 2020 is played by factors such as the current domestic and international economic environment, the long-term trends and expected developments, as well as the specific framework set by the country's commitments within the Europe 2020 strategy.

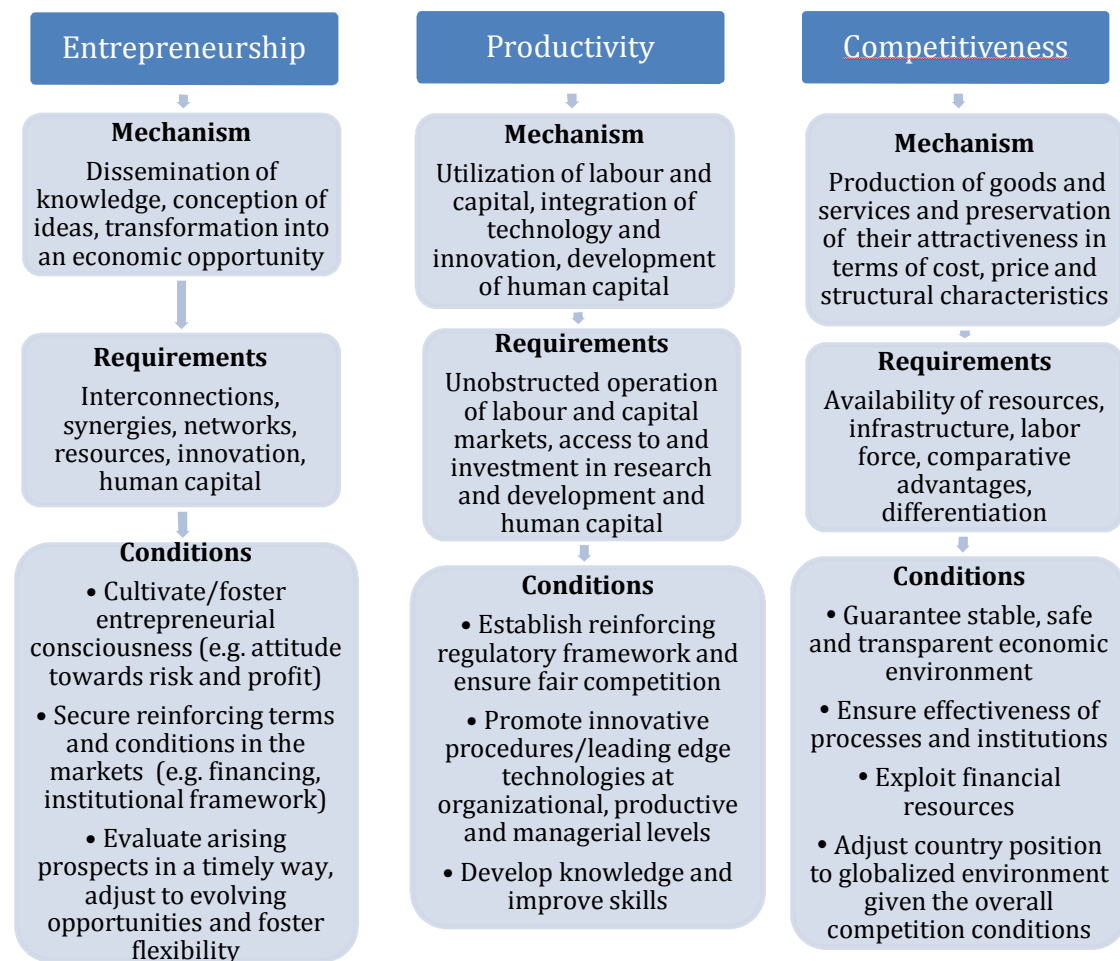
Figure 1: Constituents of the strategic targeting for the growth vision for Greece 2020

Growth catalysts

In presupposing such strategic targeting and placing particular emphasis on employment and social cohesion, the growth process in the Greek economy will run through the enhancement and promotion of *entrepreneurship*, *productivity* and *competitiveness*. These three related and interacting concepts acquire particular significance within the country's plan towards sustainable growth since they can pave the way to the enhancement of the productive capacity, the degree of openness and level of exports, the employment level, the income level and, hence, the living standards of the Greek population and Greek citizens' welfare. In order for these three exceptionally important notions to function properly in favor of long-term growth, economic policy must ensure that the underlying mechanisms can operate under specific requirements and given certain necessary conditions (Figure 2).

Figure 2: Operating mechanisms, requirements and conditions of the growth catalysts entrepreneurship, productivity and competitiveness

Redistribution of GDP components

The new economic model for Greece presupposes the restructuring and redistribution of the major GDP components in order to ensure the elimination of a number of severe structural distortions which characterized the more recent developments in GDP growth. Along the lines of the underlying quantitative analysis,¹³¹ two different scenarios are specified for GDP growth and the time period 2014-2020, on the basis of the country's potential and in consistency with the strategic targeting.

The first one indicates more moderate growth prospects, with an annual average growth rate of 2.4% and a cumulative increase in GDP of 17% over the investigated seven-year period. According to the second and more optimistic scenario, GDP is set to grow annually by 2.9% on average and by 20% in total from 2014 to 2020 (Table 1). The most essential feature of both scenarios refers to the predominance of significant growth rates in the exports and investment components, which are assumed to be more extensive in the second scenario, reflecting the process of a gradual transition towards an outward-looking economy favoring investment activity. Growth in the Greek

¹³¹ Macroeconomic scenarios, forecasts and further estimations are included in the detailed full version of the Growth Vision for Greece 2020.

economy will no longer be driven by single conjunctural events and, in particular, not exclusively by positive developments in private consumption. Increases in the latter component are assumed to follow a moderate path, allowing for the gradual recovery and return to positive saving rates and consistent with a balanced rise in demand for imported goods.

In time, the distribution of the Greek GDP among its components will be rationalized as follows: on the one hand to the benefit of (i) *the share of investment* (from 13% in 2013 to 19.6% and 21.4% according to the first and second scenarios, respectively), with the prevalence of more productive entrepreneurial investment in tradable goods and services and the containment of housing investment, and (ii) *the share of exports* (from 26.4% in 2013 to 31% and 32.9% according to the first and second scenarios, respectively), on the basis of enhancing productivity and competitiveness and, hence, limiting dependence on domestic demand and making the economy more resilient to negative shocks and, on the other hand, at the expense of the *share of private* (from 68% in 2013 to 63.4% and 62.2% according to the first and second scenarios, respectively) *and public* (from 18.9% in 2013 to 16.6% and 16.3% according to the first and second scenarios, respectively) *consumption*.

Table 1: Target scenarios for the annual average rate of change (AAC) and the cumulative change (CC) in GDP and its components, 2014-2020 (constant 2012 prices)

GDP and components	<i>Moderate scenario</i>		<i>Optimistic scenario</i>	
	AAC in %	CC in %	AAC in %	CC in %
GDP	2.4	17.0	2.9	20.0
Private consumption	1.3	9.1	1.4	9.8
Public consumption	0.4	2.8	0.5	3.5
Investment	11.0	77.0	14.0	98.0
Domestic demand	2.4	16.7	2.9	20.1
Exports	5.4	37.8	7.1	49.7
Imports	5.1	35.7	6.7	46.9

Source: EL.STAT. for 2013 figures, in conjunction with data processing and forecasting by KEPE.

II-E. The Greek economy today: Performance and challenges

The design of Greece's economic strategy for the period up to 2020 must take into account a) the fundamental structural problems that led the country to crisis, b) current conditions in the domestic economy and international trends and challenges and c) the advantages, weaknesses and growth opportunities facing the Greek economy.

Imbalances and problems that led to the crisis

In the period prior to the crisis, economic growth in Greece was based upon a non-viable model of overconsumption, excessive borrowing and introversion.

On the demand side, private consumption grew rapidly, representing the main driver of GDP growth, while public consumption also expanded considerably. These developments, in conjunction with the very high share of consumption in the GDP, led to widening household and public sector dissaving, thus playing a decisive role in the derailment of public finances and the aggravation of external imbalances through the rise in the

demand for imports. Apart from consumption, serious imbalances were also recorded with respect to fixed capital investment expenditure, with over-investment in housing contributing to the emergence of real estate bubble conditions, and under-investment in the tradable sector aggravating the imbalances in the structure of production and the external balance, and rendering the GDP more vulnerable to future negative changes in domestic conditions.

On the supply side, developments in the sectoral structure of gross value added indicate a shift of the productive orientation of the Greek more towards the satisfaction of domestic needs in sectors with low exposure to international competition (domestic trade, communications, construction, etc.) and less towards the pursuit of shares in markets for tradable goods and services. It is indicative that the share of manufacturing in Greece's gross value added remained at levels much lower than the European average, even recording a decline between 2000 and 2007.

Closely linked to the above imbalances were also Greece's large and expanding external deficits. The low share of exports to the GDP and their widening lag behind the mounting imports were, of course, linked to the significant decline in the country's competitiveness. With productivity rising but remaining at levels much lower than the European average, and labour costs expanding disproportionately compared to developments in productivity, Greece recorded continuous losses in competitiveness from its accession to the Eurozone and until 2009.

Current conditions in the domestic economy

Today, conditions in the Greek economy have changed radically compared to the period prior to the crisis, as the necessary structural changes needed to regain balances have progressed to a large degree.

More particularly, on the demand side, private and public consumption have declined significantly, imports have fallen drastically, thus eliminating the corresponding external balance deficits, and asymmetries in the sectoral structure of investment have been corrected, with overinvestment in housing having been brought to an end. On the supply side, the impact of the crisis has been particularly severe upon activities partly supported by overconsumption and borrowing (construction, domestic trade, various services), thus bringing down the volume of these activities to levels more compatible with the requirements and capacity of the economy. Concerning public finances, the process of adjustment has brought about a drastic decrease in the public deficit, leading to the achievement of a primary surplus. In parallel, the ongoing institutional changes are radically transforming domestic conditions in the direction of improving the business environment and liberalizing professions and markets. Furthermore, the considerable decline of salaries from 2010 onwards has driven down unit labour costs to pre-euro levels, thus contributing decisively to the improvement in Greece's competitiveness.

On these grounds, and with the recent marked deceleration in the decline of the GDP, Greece is now closer to a new healthier balance. On the basis of ΚΕΠΕ's short-term forecasts for the GDP, the recession is expected to end within the year 2014, thereafter giving way to the goal of dynamic recovery and viable growth.

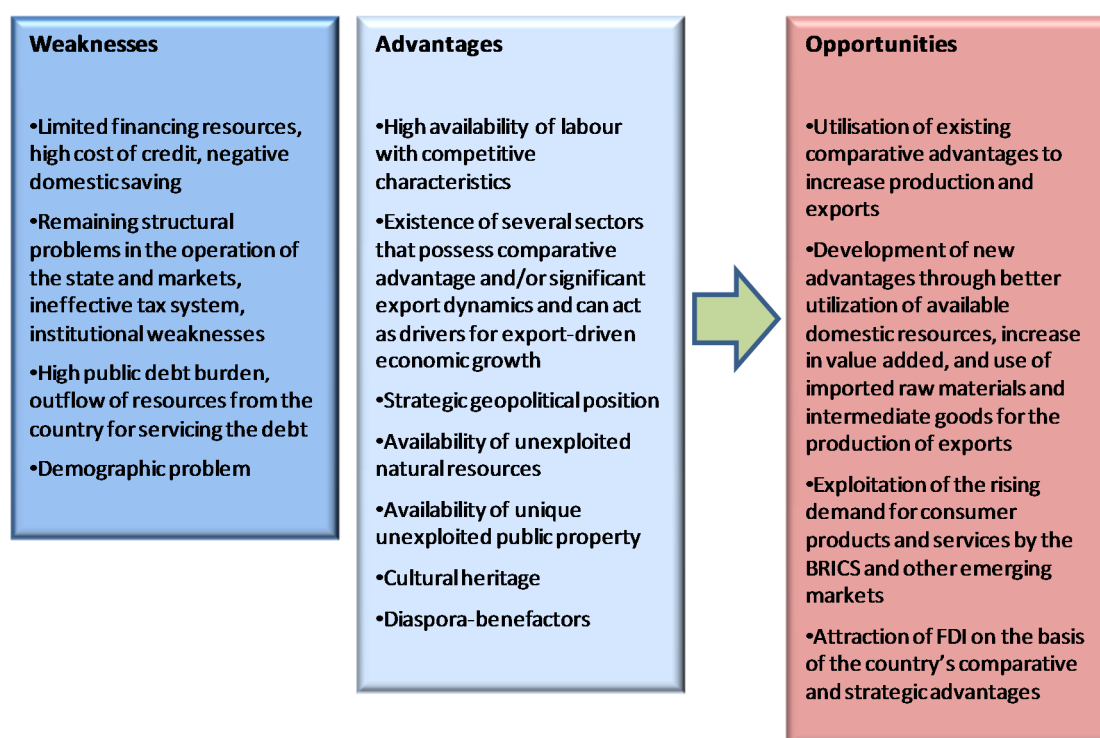
International trends and challenges

Conditions in the European and the world economy are expected to improve both in the shortterm and in the mediumterm, thus shaping a more favourable environment for Greek exports, and improving prospects for an increase in Greece's FDI inflows. Of particular importance, in view of the opportunities they create for export-driven growth in the Greek economy, are the expected economic developments in the BRIC nations (Brazil, Russia, India, China), as well as in other important emerging economies of the Balkans, Asia, Africa and Latin America. The forecasted considerable economic growth in these countries, the resulting increase in the incomes of their consumers, the expansion of their middle class and their urbanization are expected to radically change the consumption patterns of their citizens, therefore expanding their demand for imported goods and services in directions that will offer accessible opportunities to Greek businesses.

Advantages, weaknesses and growth opportunities facing the Greek economy

As illustrated in Figure 3, while Greece still faces certain significant weaknesses that must be effectively dealt with, the Greek economy also possesses certain important advantages which, combined with the opportunities arising from developments in the world economy, create considerable opportunities for growth.

Figure 3. Weaknesses, advantages and opportunities of the Greek economy

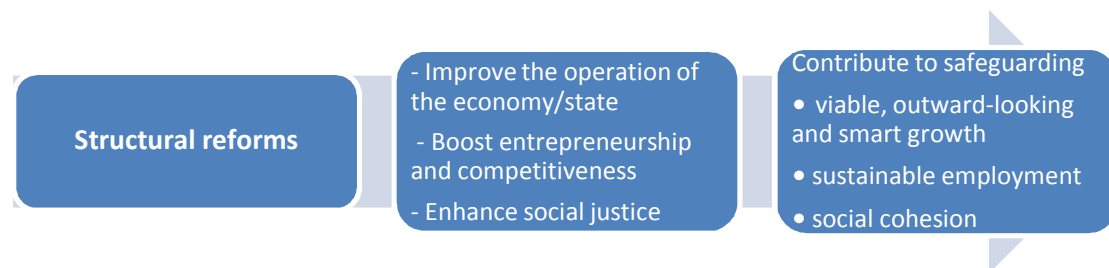

III-E. Structural reforms

The importance of structural reforms for sustainable future economic growth in Greece is indisputable. Within the context of the transition to a new economic model, their implementation constitutes an essential prerequisite, in addition to being an important obligation along the lines of the agreed Memorandums of Understanding. Structural

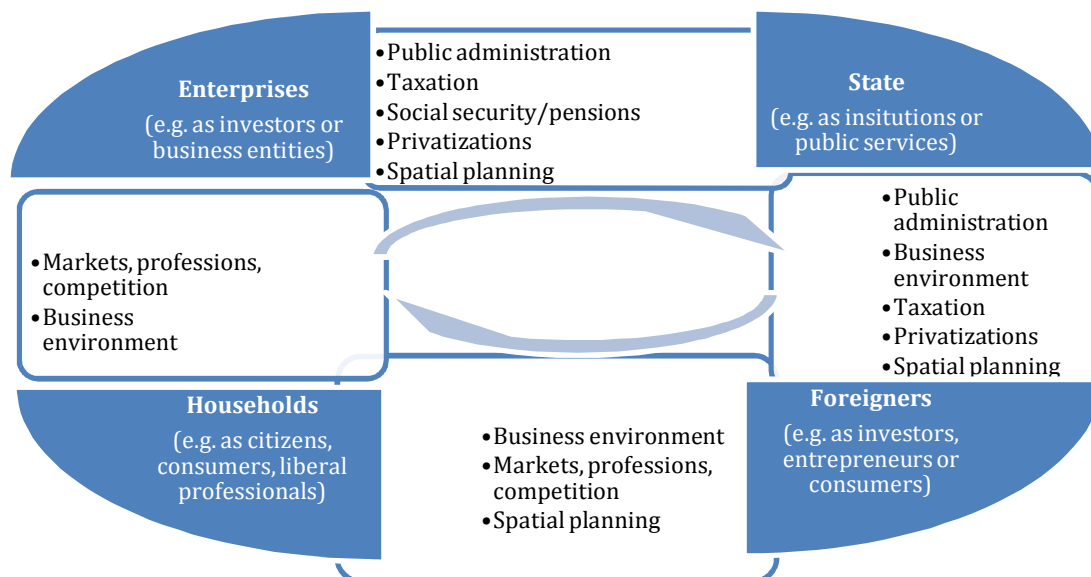
reforms can operate towards achieving the goals set in the new growth vision through several basic channels, as pictured in Figure 4.

Figure 4: The vital role of structural reforms

The significance of the operational role of a steady policy favoring the strict implementation of structural reforms in key fields lies in the notion of disrupting the existing grid which hinders, distorts and, hence, causes additional unnecessary cost and unfair competition to participants in economic activity. Breaking down this nexus will contribute to the full utilization of existing capacity, the facilitation of economic transactions and the reduction of associated costs, therefore strengthening and improving the interaction between the state, households, enterprises and foreigners. Figure 5 illustrates, without being exhaustive, how the major fields of application of structural reforms are interrelated with the functional relationship among the basic economic actors.

Figure 5: The interrelation between major fields of structural reforms and the functional relationship among economic actors

Despite the unambiguous significance of structural reforms for the Greek economy, their overall impact cannot be easily quantified. This is first due to the fact that the removal of structural rigidities and distortions, characterizing economic activity in Greece, affects variables and concepts which are not directly measurable, such as competitiveness and social justice or the general economic environment. Second, anticipated benefits from the implementation of structural reforms are to a large extent indirect and they exert enhancing and multiplicative effects. Since not quantifiable, the impact of structural reforms is not discernible and cannot be straightforwardly clarified and communicated

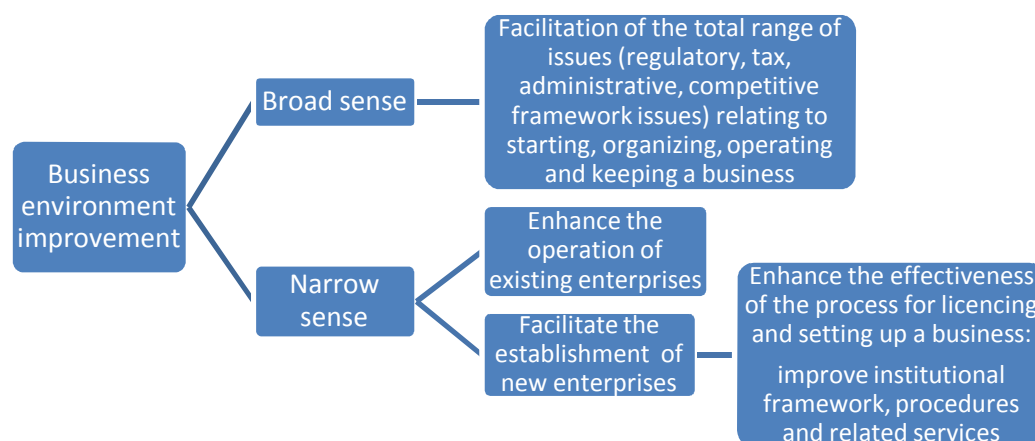
to the public, and society in general, which constitutes, together with the state, the two major parties involved in their realization.

An *electronic platform, exclusively devoted to structural reforms*, could be designed to serve the purposes of (a) providing information with regard to progress that has already been achieved and reporting the stage of most recent related developments, and (b) offering concrete examples by citizens, professionals, institutions, and businesses visualizing the associated positive effects on business activity, the effectiveness of the operation of the state and people's everyday lives. These examples might be accompanied by the submission of suggestions, ideas and by descriptions of still existing barriers and obstacles to be taken into account and processed. In a more extensive and sophisticated exercise, the entire bulk of provided information could be quantitatively and qualitatively assessed. Such an electronic platform might be structured according to the key application fields of necessary structural reforms.

Key application fields of structural reforms: (i) The Business Environment field

The continuation of the gradual restoration of competitiveness in the Greek economy is intrinsically linked to the enhancement of business activity and, hence, depends crucially upon the progress that will be achieved in the key reform field referring to the general *business environment* in the country. Particular emphasis should be placed on all kinds of business activity –including foreign direct investment– which acquire fundamental importance due to their contribution to the country's growth process and their essential impact on fighting against unemployment.

Figure 6: General targeting of structural reforms in the key application field of the domestic *Business environment*

A large part of the necessary reform actions in the business environment field should aim at the elimination of significant delays and the reduction of the resulting institutional cost in starting up a business. In parallel, the focus should be on reducing the time needed and the associated cost for exports, thereby facilitating business activity for exporting enterprises. Saving time and resources will reinforce the prompt and full exploitation of ideas and opportunities, for better adjustment of the domestic business environment to the rapid technological and economic developments worldwide.

Figure 7: Necessary reform actions and policies for facilitating procedures for start ups and exporting businesses

Start ups	Exporting enterprises
• <i>Improve institutional framework</i> through a fully integrated strategic approach: simplify regulatory and legislative environment, accelerate issuance of implementing provisions (in particular concerning environmental and industrial licensing), establish a central electronic administration system for licensing/supervision and an evaluation mechanism of licensing effectiveness • <i>Facilitate procedures</i>: avoid involvement of many institutions, eliminate unnecessary costs, establish system of corporate compliance, carry out controls by certified institutions during operation and not in advance, eliminate disparities and standardize practices, establish uniform coding for projects/activities, enhance support systems, incorporate innovation/technology • <i>Enhance service provision</i>: strengthen the assisting/informing function of chambers and professional associations, speed up full operability of one-stop shops (e.g. for online licensing and starting a business)	• Streamline institutional framework and enhance cooperation among ministries for the abolition of counterproductive documentation requirements and the simplification, reformation of customs procedures and formalities. Retain only the necessary documents and credentials, avoid involvement of too many institutions and procedures, facilitate connections with overseas, remove barriers with reference to customs clearance (reduce number of days, physical inspections and document controls). In the medium-to-long run: promote innovative and technological combinational applications for automatizing customs clearance and formalities, switch to National Single Window for exports. For final implementation of the National Facilitation Strategy and the Road Map for trade facilitation, evaluate pilot programmes in selected customs and enforce ongoing dialogue and interaction among all parties involved

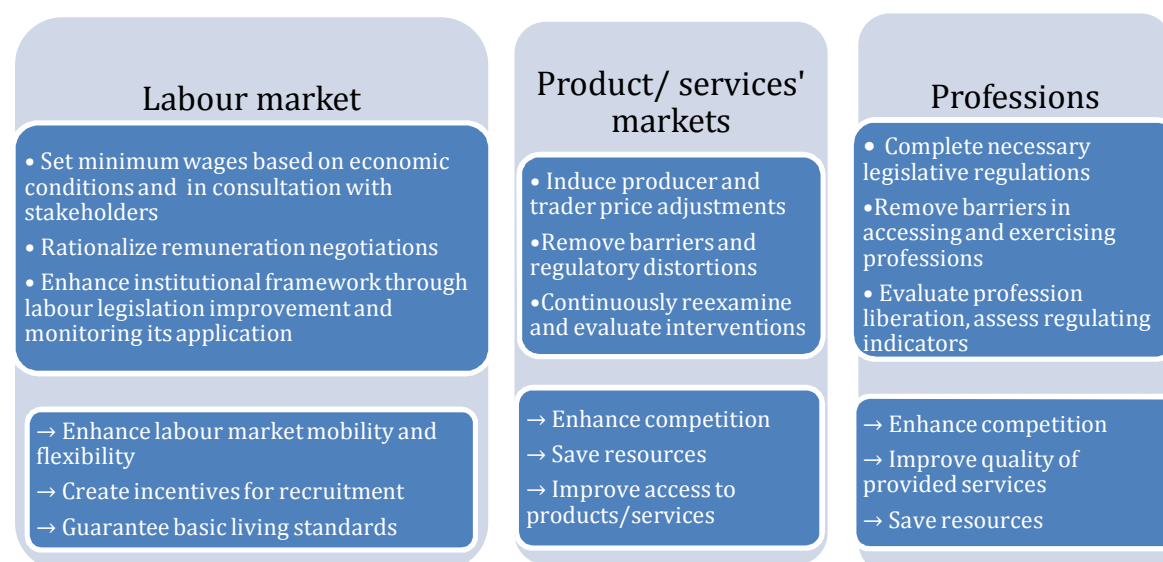
(ii) The Labour Market, Product/Services Markets, Professions and Competition Conditions fields

Doing business, promoting productivity and enhancing competitiveness, with the ultimate objective to boost growth and employment, depend crucially upon progress made in a series of structural reform fields relating to markets. These may refer to the *labour market*, *product/services markets*, as well as the prevailing conditions with reference to *professions* and *competition*, which acquire a key role due to the fact that they reflect central structural features of the domestic economy.

Labour market structural reforms refer to a particularly significant and at the same time sensitive field of intervention. Legislated minimum wage setting and collective agreement bargaining should aim at striking a balance between the creation of incentives for new hiring and the provision of a basic standard of living, given the peculiarities of the domestic economy as well as the significant deficiencies in the field of social benefits' provision. With reference to the institutional framework, a simplified and easily implementable Labour Code can facilitate the role of the Labour Inspection Body (LIB), which will also take advantage of the transparency and flow of information created by online submission and interoperability among different IT systems (IKA-LIB-OAED). Moreover, significantly better matching between the labour force skills and qualities, on the one hand, and job requirements, on the other hand, is necessary and should be compatible with the country's growth strategic targeting as well as its potential and prospects. Reforms can contribute to the achievement of that goal by

facilitating procedures for the establishment and certification of temporary employment agencies and private employment agencies, which should promote more intense vocational guidance and consultation.

Figure 8: Reform fields of labour market, product/services markets and professions

It is, furthermore, absolutely necessary that improvements in terms of cost competitiveness be accompanied by deep structural reforms in the fields of product/services markets and professions to foster competition and, thereby, reinforce progress in terms of price competitiveness. The focus should be on the abolition -or at least the easing- of regulations, fees and costs which create excess financial burdens and interfere with competition and access to the markets, in particular to productive and innovative ones. Some examples include the food and pharmaceuticals markets, but also network industries, where in many cases the enhancement of competition is related to limiting state involvement through the restriction of state ownership, the reduction of price regulations and the improvement of access to broadband services.

The completion of the process of liberating professions acquires particular importance in the country due to the significant proportion of citizens occupied with technical and professional activities on an independent basis. Required structural reforms refer mostly to accessing professions (issuance and renewal of licenses, opening statement, entry into professional associations or registers, access to regulated professions, access for professionals with qualifications and diplomas from abroad) and exercising professions (issues related to minimum fees for professional services, legislative framework such as the code of attorneys etc.).

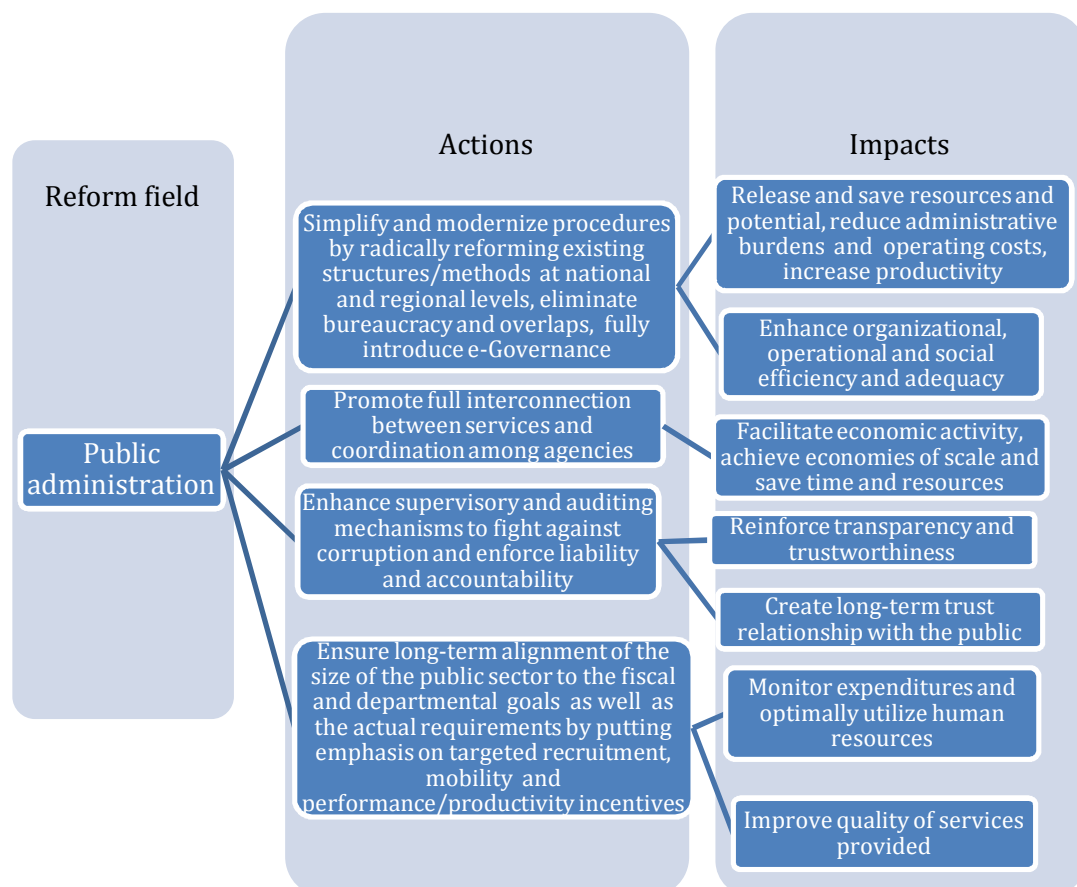
(iii) The Public Administration field

Structural reforms in the key field of *public administration* are mainly expected to have significant positive effects on public sector productivity and the conduct of economic activity as a whole, but also very importantly, on the establishment of a long-term trust relationship between the state and the public, which in turn can have a beneficial impact on social cohesion. These reforms refer, in general terms, to the creation of more efficient public sector structures (e.g. acceleration of procedures) and the promotion of

operability of synergies among them (e.g. electronic handling and sharing of documents among agencies), a much broader utilization of modern technology (e.g. digital certificates and digital signature) and the effective reliance on the skills and qualities of the existing human capital (e.g. ex post mapping of needs, proper staffing and transfers). To increase the effectiveness of human resources in the public sector, position and wage progression must be linked to qualification, adequacy and productivity criteria, in order to avoid the creation of complacency conditions with reference to job retention and wage levels. The rationalization of public sector personnel further includes the gradual transfer of competencies from the public to the private sector, with the aim to restrict the size of the state and its expenses, whereby the required actions should not cause additional cost to taxpayers and should necessarily be related to improved quality of the services provided.

In parallel, more effective procedures and transparency through e-Governance can contribute significantly to the fight against corruption, mismanagement and obscure processes. Given that it can take time to achieve a real change in attitude towards transparency, strict controls and severe punishment should act as evidence of zero tolerance by the authorities.

Figure 9: The Public Administration reform field: actions and impacts

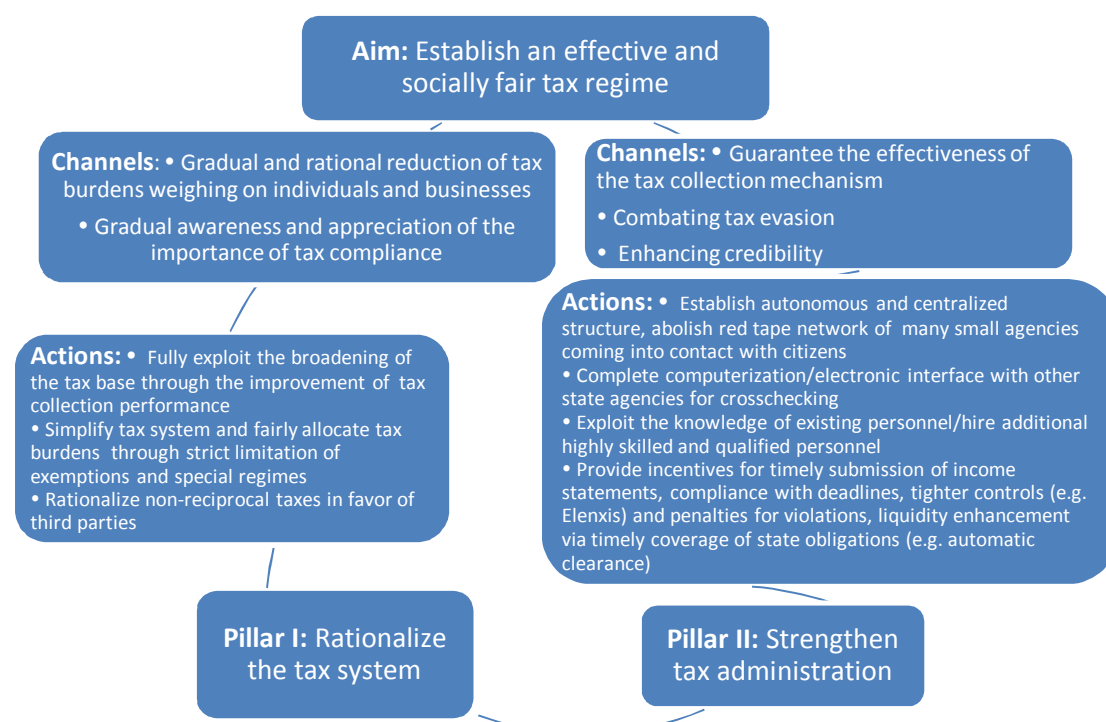
(iv) The Taxation field

The decisive contribution of necessary structural reforms in the *taxation* field consists, firstly, in providing and securing social justice and equal distribution of the tax burden and, secondly, in guaranteeing a far less complex and stable tax regime. In that way,

significant progress can be achieved in the direction of adequate tax collection and attraction of investors, while simultaneously strengthening at the same time social cohesion and the credibility of state mechanisms. Such effects will be reinforced by the fight against tax evasion and avoidance, leading to the abolition of unfair competition caused at the expense of all citizens who conform to their tax obligations, as well as to the creation of a virtuous circle of favorable direct and indirect effects.

Eventually, and in conjunction with the expected gradual progress in aggregate economic performance, structural reforms in the field of taxation can and should include tax reliefs and reductions in tax rates, both for individuals and businesses, to revive domestic demand and support business activity.

Figure 10: Reform framework for Taxation

(v) The Social security/Pension system field

In general terms, reform procedures with reference to the *social security/pension system* field concern the reinforcement of the ability to guarantee the intergenerational coverage of pension expenditures through social security contributions, in other words of the financial sustainability of the system over time. However, particular difficulties arise due to specific inherent issues such as the structure of the system itself, demographics, the evolution of life expectancy and resource allocation. A further significant bottleneck is given by the widespread phenomenon of undeclared work and its impacts, since it not only violates employees' rights and causes unfair competition among businesses, but also negatively affects revenues and, hence, the financial sufficiency of the pension system.

Reform interventions in the field of the social security/pension system concern both the social dimension of guaranteeing pensions and the financial dimension of the alleviation of the state budget and non-wage costs. Since measures such as the increase in pension limits, cuts in pensions and the preservation of high social security contributions cannot

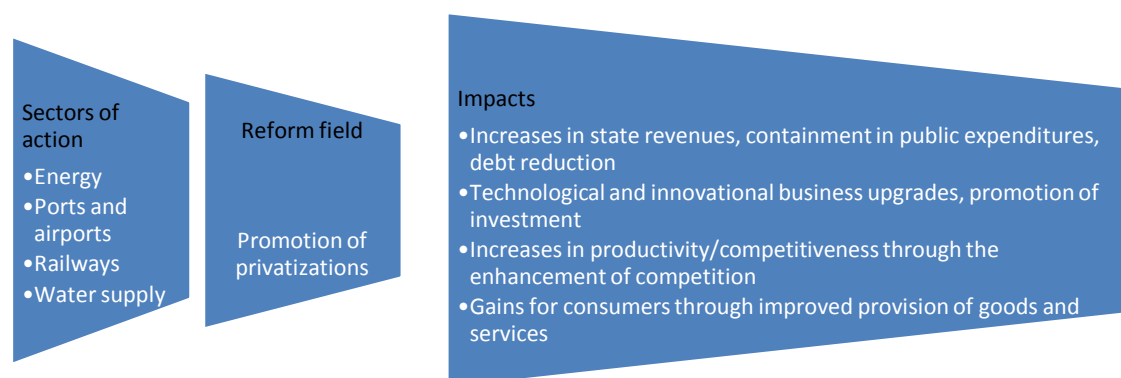
and should not, particularly in the current conjunction, present long-term solutions, structural reforms must include different kind of actions. Solutions should be sought at the level of the rationalization of resources within the system itself, for example, through reductions in operating costs by fully integrating social security funds, the abolition of unjustified privileges and the rationalization of multiple pensions, the fight against contribution evasion and avoidance to achieve increases in collectability, and also through redesigning the link between main and proportional pensions and its impact on replacement rates with the aim of providing incentives to remain in employment. A long-term solution for the accumulated debt of the social insurance organization of freelance professionals might be related to the transition to lower classes, so that current liabilities can be covered while being insured, whereas accumulated liabilities can be regulated either by payment during the remaining working lifetime or in the end or even by conversion to insurable time, in cases of repayment incapacity.

In addition to the above and on a more general level, incentives should be strengthened towards several dimensions, such as the reversal of the ageing population, the encouragement of declared work and cost undertaking by the private sector through the intertemporal shift from the first pillar (state social security system) to the other two pillars (professional funds and private insurance).

(vi) The Privatizations and Utilization of State Property field

The involvement of the private sector through the more intense promotion of privatizations is seen to generate a series of positive first-round and multiplier impacts, conditional on the proper assets preparation (related legislation, transparent and reliable regulatory framework, ex post restructuring, targeted and strategic planning to avoid, for example, the creation of obstacles to the future growth in specific sectors) but, more importantly, on making the right choices. To the extent that network industries are involved, the reform process can induce a more efficient operation of the related sectors, improvements in infrastructure, the facilitation of the flow of resources and cost reduction in the medium-to long-run. In parallel, a significant part of the related risk is shifted from taxpayers to the private sector.

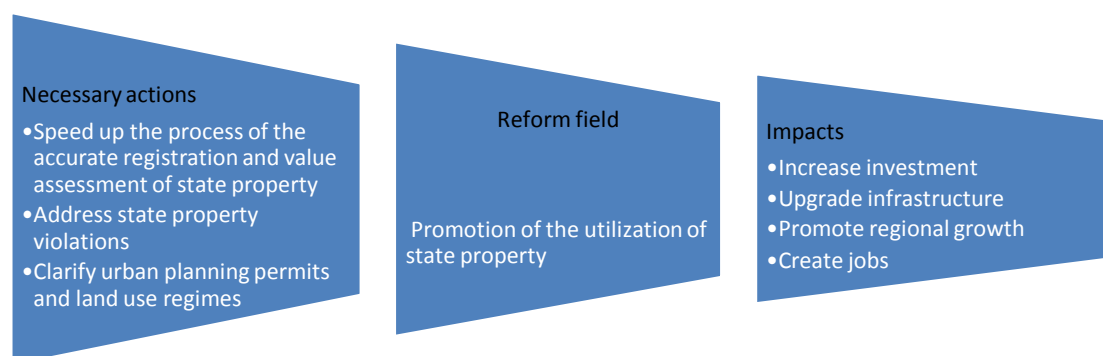
Figure 11: The Privatizations reform field: important sectors for action and assessed impacts

Reform actions in the field of the utilization of state property acquire particular importance, since they relate to urban development and regional growth. The respective

field refers also to the property of local authorities and insurance funds. In the first case, the reform process is related to the creation of a framework for specifying the most adequate way (maintenance, rental or disposal) to take advantage of the assets and should ensure transparent financial planning and rational management, with the aim to minimize resource losses and strengthen the role of local authorities. With reference to the insurance funds property, the exploitation of real estate for own use instead of rental presents itself a way to save resources. In all cases, a main prerequisite is the collection and processing of all kinds of useful information on the related property (number, size and value, classification according to the type of use, geographical region and type of investment).

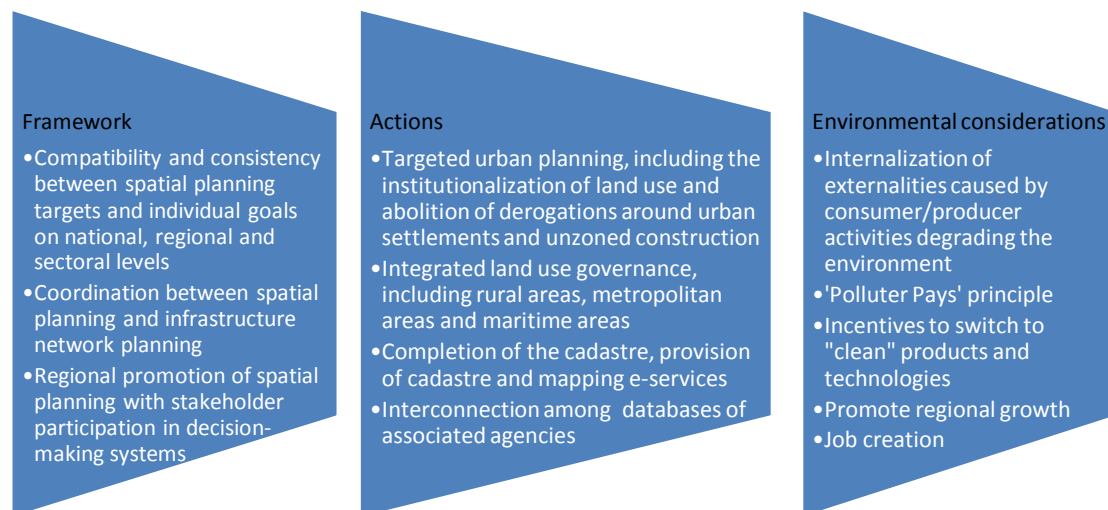
Figure 12: The *Utilization of State Property* reform field: necessary actions and assessed impacts

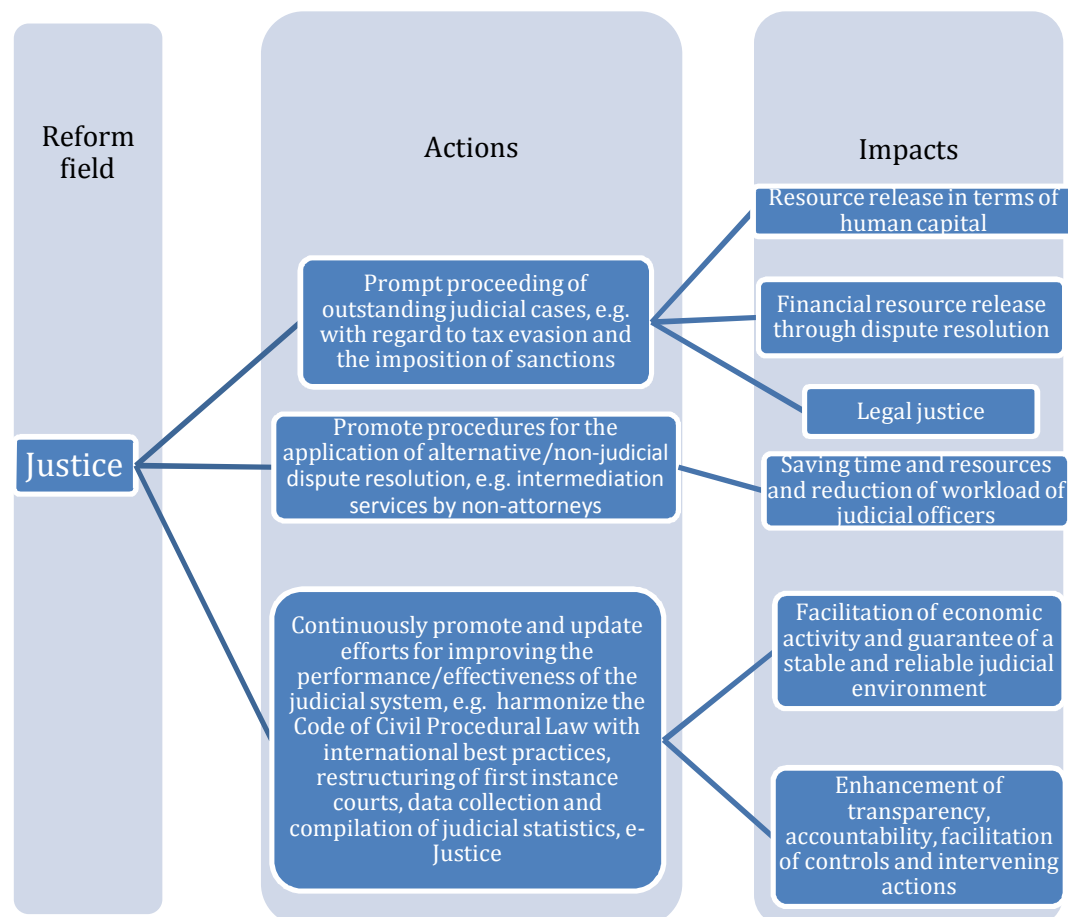
(vii) The environmentally friendly *Spatial Planning* field

Reform actions which promote the design of a focused, environmentally friendly (through, for example, the use of green areas and the exploitation of underwater riches) and strategic *spatial planning* constitute an integral part of a national plan for long-run, sustainable growth. Such actions acquire particular importance in the country given (a) the desired role of growth components such as investment -including FDI- and specific sectors such as the manufacturing and tourism sectors, (b) the importance of the completion of large infrastructure projects and (c) the significance of the proper and effective operation of network industries. On the basis of a rationally and effectively structured spatial planning, which respects the environment, significant gains can be achieved in terms of incorporating new technologies and innovation and, hence, in terms of competitiveness.

A central role in the related reform process is occupied by the cadastre and mapping of areas, which include the detailed registration and zoning of not only real estate property but also forest areas and the seashore. In that way, ownership will be safeguarded, transmission of real estate property and expropriation/compensation procedures will be facilitated, while at the same time illegal construction and property violations will be prevented.

Figure 13: The *Spatial Planning* field: framework, actions and the environmental dimension**(viii) The *Justice* field**

Significant reform actions in the field of *justice* are absolutely necessary to ensure a safe, reliable, efficient and fair system of justice for employees, consumers, the business world and potential investors from abroad. They should, to a significant degree, focus on minimizing the required time for dispute and outstanding judicial cases resolution, abolishing administrative obstacles, in a timely way preparing all necessary data and information and, finally, providing the needed legislative regulations.

Figure 14: The *Justice* field: actions and impacts

IV-E. Human resources

The largest problem of the labor market remains the remarkably and persistently high level of unemployment, especially for women and young people. This problem is related to the dramatic decrease in the production and structural weaknesses of the Greek economy. The rapid growth of unemployment during the last years and the large number of long-term unemployed provide evidence of structural unemployment. Thus, relevant strategies should be comprehensive and encompass consistent actions, aiming at increasing labor demand, in conjunction with enhancing support to unemployed people. The main policies and actions for strengthening human resources aim (a) at the macroeconomic level, to help the adjustment of the economy into the contemporary European operational and decision-making framework, and (b) at the microeconomic level, to influence the choices and inclusion of employees and the unemployed towards productive employment positions. In particular, the occupation of broad groups of the labor force, such as women, young people, people with special needs and the long-term unemployed, cannot be effectively addressed solely on the basis of general policy principles, as it possesses persistent and structural deficiencies. Additionally, the medium-term policy for strengthening human resources must be consistent with the fiscal consolidation process and the improvement of the country's competitiveness.

The Greek labor market pertains to serious, long-term and structural problems, the treatment of which should be a priority. Such problems include the lack of alignment of the educational system with the current needs and prospects of the Greek economy, the limited mobility of the labor force, the low productivity of the public employment and vocational training services, the (until recently) rigidities of the remuneration system, the duration and terms of employment, and the absence of a constructive social dialogue. At the same time, it should be noted that the Greek labor market possesses comparative advantages which potentially render it more competitive: the labor force is well-educated and multi-lingual, while the labor cost has already been significantly reduced.

More specific objectives for strengthening human resources and guiding the design of employment policies and actions include:

- The creation of new employment positions, mostly in the private sector. This objective can be supported through hiring subsidies in private firms and reduction of non-wage labor costs. Also, policies which reinforce the (geographical and occupational) mobility of employees, in conjunction with wage increases that do not deviate from productivity, can create new viable employment positions. Emphasis should always be given to specific sectoral economic activities with positive development prospects.
- The discouragement of the fast exit from the labor market, either with the form of early retirement schemes, or with the displacement of the long-term unemployed. It

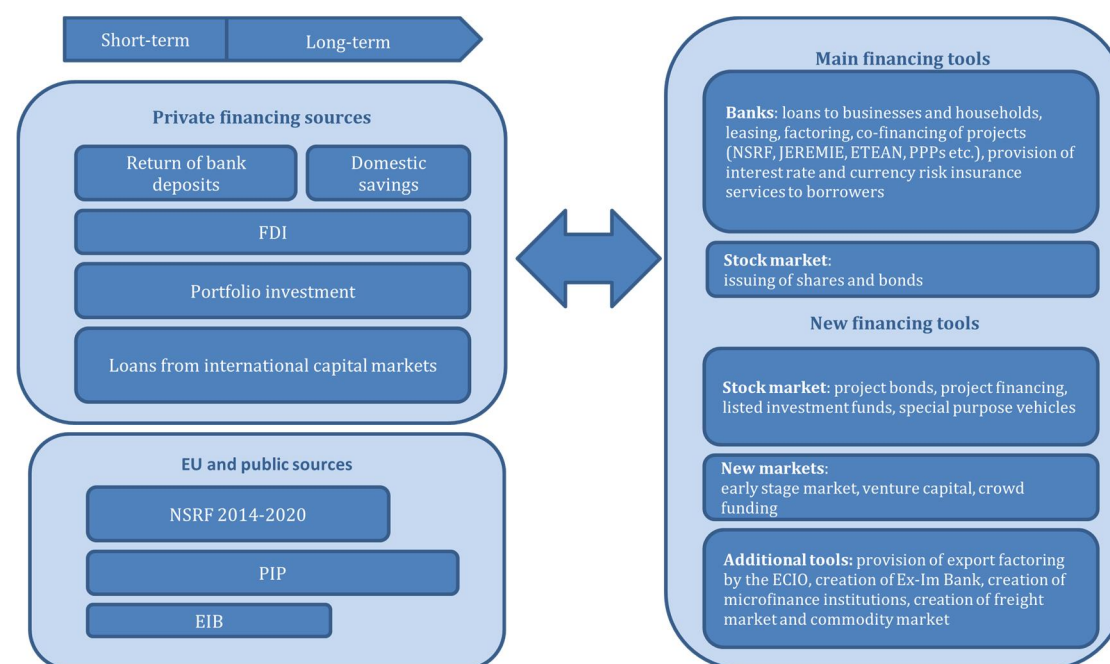
is unacceptable that there are occupational groups which continue to enjoy privileges of early retirement, especially in an aging society.

- Improved harmonization among the family and professional life, mostly for women. This will positively affect both the treatment of the intense demographic problem and the activation of married women, who have traditionally lower participation in the labor market.
- Enhanced interconnection between the educational system and the labor market. In particular, vocational guidance must start in the early years in schools, thus offering better information about vocational prospects, paths and possibilities, in combination with the required knowledge. The training programs must be designed on the basis of economic criteria (future demand versus supply of labor). Also, it is vital to ensure that the knowledge and skills obtained within or outside the formal educational system will be appropriately certified.
- The reduction of poverty and social exclusion, which also constitutes a basic commitment of *Europe 2020 strategy*. It can be achieved with the reorganization of the social welfare provision structures, in order to address those people who really have the need for such services, as well as with the implementation of a Minimum Income Guarantee for everyone.
- Attainment of the aforementioned objectives has as a basic prerequisite the treatment of long-term structural problems of the Greek economy, encompassing the full liberalization of the product markets, the relaxation of regulations pertaining to the restricted/closed-off professions and economic activities, and the creation of a friendly environment for entrepreneurship.
- Finally, the immigration policy of a small, aging European country should aim at the inclusion of the existing legal immigrants, the discouragement of (the entry of) new illegal immigrants, the exploitation of the social networks of immigrants and of the Greek diaspora for promoting investment, export and R&D activities, and the attraction of only those immigrants who are suitable to compensate for the deficiencies of the domestic labor force, as it typically happens in the majority of western societies.

V-E. Sources of financing

The utilization of the country's human and natural resources for the purpose of economic recovery and growth primarily requires securing the funds necessary to restore liquidity and finance new investment. Major sources of funds for Greece are the Public Investment Programme (PIP), the new National Strategic Reference Framework (NSRF) 2014-2020 -amounting to €20.8 billion- and loans granted by the EIB. Given negative domestic savings, the remaining and larger part of the funds required must originate from private foreign capital sources. The main channels and tools of financing available to the Greek economy are summarized in Figure 15 and are further analyzed below.

Figure 15: Major financing channels and tools

Private financing channels

Private sources for the financing of the Greek economy mainly fall into the following categories: loans from international capital markets, foreign direct investment (FDI), foreign portfolio investment, and deposits of Greek citizens in foreign banks. The optimal mix of financing from these sources involves the repatriation of deposits that fled the Greek banking system in the course of the crisis and the attraction of sizeable FDI and foreign portfolio investment, thus moderating the need for foreign loans to the extent possible.

With respect to the repatriation of deposits, the size of their potential contribution to the financing of the economy may be appreciated by considering the fact that, while the outflow of deposits of domestic households and businesses from the Greek banking system amounted to about €90.5 billion in the period between early 2010 and mid-June 2012, the subsequent return of deposits amounted to just about €15.3 billion. A significant part of the difference between these two amounts represents funds that have not been used, and can therefore return to domestic banks if the risks that led to their outflow are eliminated. The repatriation of these funds will improve liquidity in the Greek banking system and will help to restore financing to Greece's business sector.

With respect to the attraction of FDI, while Greece's performance over time has been weak -average annual ratio of FDI inflows to the GDP over the period 2000-2012 amounted to 0.8% in Greece versus 3.4% in EU27- past experience at the international level suggests that FDI inflows can improve quickly and substantially upon the emergence of favourable conditions. Indicatively, over the period 2014-2020, the convergence of Greece to the EU27 average, mentioned above, would correspond to an average annual FDI inflow to the country of over €6.5 billion (from €0.2 billion in 2010, €0.8 billion in 2011 and €2.3 billion in 2012). The contribution of such an inflow to GDP growth would be decisive, given the substantial benefits of FDI for the recipient economy (transfer of new technologies, improvement of human capital, contribution to

government revenues through the taxation of business profits generated through FDI, etc.)

Concerning foreign portfolio investment, securities listed in the Athens Stock Exchange have recently attracted growing interest from international investors, thus signifying the existence of significant future potential for an inflow of foreign funds through Greece's capital market. In the case of Greece, in addition to the typical financing mechanism involving the issuance of shares and bonds, the stock exchange can offer new financing tools adjusted to the country's particular needs, provided that the relevant regulatory framework is appropriately amended. Such tools include the issuance and listing of project bonds, the issuance of project finance shares and bonds, the listing of investment funds and the listing of special purpose vehicles, e.g. for the acquisition of distressed companies. The adoption of new financing tools may additionally be combined with the development of an early-stage market, the broadening of the role of venture capital and the formulation of a contemporary regulatory framework for the support of a crowdfunding platform, as an alternative financing source for new businesses/ventures.

With regard to the attraction of loans from international capital markets, the smooth flow of loan funds from abroad and their channelling –through the banking system- to the economy's productive sector constitutes a fundamental condition for growth. Even though Greece's high debt burdens henceforth impose the need for sensible borrowing and efficient use of loan funds, it should be clear that, in the case of Greece, the unusual scenario of a creditless recovery cannot materialize. This is so mainly because a) the suppression of household income rules out the possibility of recovery through private consumption, b) extensive and costly investment is required in order to achieve the necessary radical shift in the economy's production model and c) the small size of Greek enterprises restricts their ability to secure financing outside the banking system, therefore rendering their liquidity and investment highly dependent upon the smooth flow of bank credit.

It should be noted that the contribution of foreign loan funds to Greece's economic growth will depend decisively upon the cost of these funds. The radical reduction of lending interest rates is a central issue for Greece, and will be of decisive importance for the liquidity and profitability of businesses and their ability to undertake new investment, as well as for the lessening of the outflow of resources from the country associated with the servicing of foreign debt. In this framework, of particular importance will also be banking policy with regard to the sound adjustment of lending interest rates, to the advantage mainly of healthy and exporting companies.

The main channels and means of financing mentioned above may be supplemented with additional financing tools aimed at the support of exporting activities, small and medium-sized enterprises (SMEs) and strategic sectors. In this context it can be useful to explore the possibilities for a) broadening of the services offered by the Export Credit Insurance Organisation (ECIO) to include a factoring department for export pre-financing, b) creating a specialized Export-Import Bank, c) creating microfinance institutions as an alternative to banking loans for SMEs, d) creating a freight market, in combination with the listing of maritime companies on the Athens Stock Exchange, contributing to the development of a maritime cluster and e) creating a commodity market.

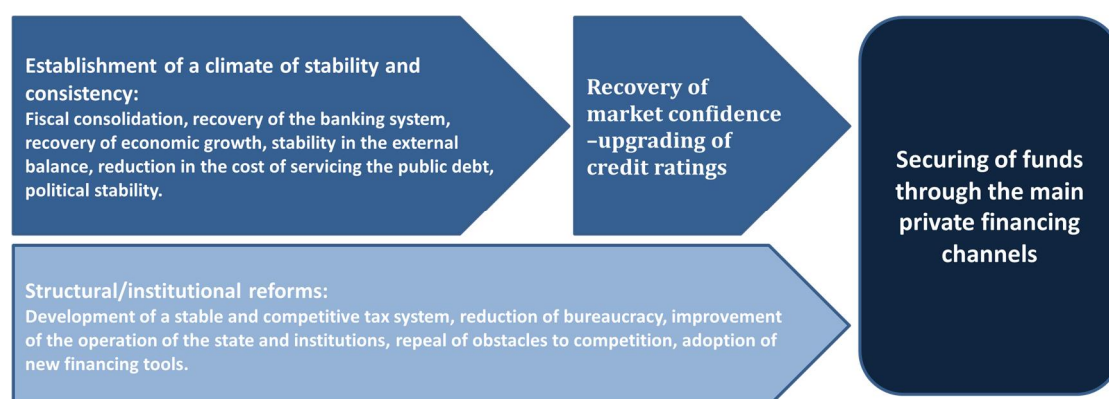
Conditions for the attraction of foreign capital

The key to restoring the financing of the Greek economy through the above mentioned main channels is the establishment of a climate of economic and political stability and consistency that will bring about a decisive reduction in uncertainty and a recovery of market confidence. To this end, fundamental conditions are a) the consolidation of public finances and the attainment of a substantial surplus for the reduction of the public debt and b) the restoration of the normal functioning of the banking system.

With regard to fiscal consolidation, Greece is very close to achieving its goals. Concerning the restoration of the normal functioning of the banking system, progress with respect to recapitalization is extensive, but the full recovery of the banking system's credibility and access to the interbank market will require further effort to contain and address bad debt. Normal banking system functioning will allow: a) the reduction of credit interest rates b) the restoration of bank lending, c) the smooth absorption of NSRF funds and full utilization co-financed programmes (EIB, JEREMIE, ETEAN, PPPs, etc.) and d) the lifting of uncertainty over the safety of deposits, which, on one hand, prevents the repatriation of deposits to Greek banks and, on the other hand, represents a serious disincentive to save.

More generally, fiscal consolidation and the restoration of the normal functioning of the banking system may act as catalysts for the financing of the economy through their positive effects upon the credit ratings issued by international credit-rating agencies. Credit ratings represent a key decision-making tool for foreign investors and determine to a large extent both the access of a country to international credit and its attractiveness as a destination for investment. The debt crisis and the associated risk of bankruptcy and the exit of Greece from the Eurozone led to successive downgradings of Greece's credit ratings until May 2012. Thereafter, progress towards the stabilization of the economy has led to the upgrading of the relevant ratings. Furthermore, given that the recovery of the Greek economy is imminent, the target for a primary budget surplus has been achieved, the balance of payments deficits have been nearly eliminated and a new agreement on Greece's public debt is foreseen to materialize in 2014, Greece is, barring the unexpected, close to securing considerably higher credit ratings.

Figure 16: Key conditions for attracting private capital

The importance of more specific, mainly institutional and structural reforms, beyond the general economic environment, should be pointed out, particularly concerning the attraction of FDI and foreign portfolio investment. These are summarized in Figure 16.

The role of Greek society in the financing of growth

A prerequisite for the sustainability of economic growth is the sustainability of investment financing, which in turn can only be secured in the longterm through domestic saving. In the Eurozone, household saving provides adequate funds for investment though time. In Greece, on the contrary, households consume beyond their means, recording negative savings levels almost throughout the period 2000-2012. This important imbalance must be progressively eliminated, through a shift of the Greek society towards saving.

Figure 17: Potential for and results of domestic saving in the medium-long term

At the current conjuncture, the transition to positive domestic saving appears perhaps particularly difficult, given the suppression of household incomes, the high levels of unemployment and the increased tax burdens. Nevertheless, as proven both by Greece's past and by the international experience, saving is not merely a function of disposable income, but is determined to a significant degree by social mentality. In the years to come, economic growth and the increase in employment in Greece will improve the savings margins of households, offering an opportunity that, if combined with a substantial shift of the society's stance towards saving, can lead to positive domestic saving dynamics. Through saving, households can contribute to a self-sustaining process of growth and prosperity, where a part of the increase in income is re-invested in the economy, and the benefits of this investment are diffused to society. Saving will also contribute to the gradual reduction of the dependence of the Greek economy on foreign borrowing and to the recovery of a healthier ratio of external debt to the GDP.

The utilisation of EU financing

The new NSRF 2014-2020 allocates community funds of €20.8 billion for the financing of growth projects in Greece. However, the nature of these projects and the planning and distribution of the relevant funds are governed by European regulations and conditions that limit, to some extent, the margins for full adaptation of the programme to the needs of the Greek economy. In addition, more than one third of the funds available through the NSRF are already tied to infrastructure projects transferred from the previous programming period (Trans-European Networks, solid and liquid waste, digital convergence, etc.). Nevertheless, the scope for the use of NSRF funds in projects serving Greece's growth needs is substantial, both due to the sectoral targeting introduced for the first time in the new NSRF, and due to the greater degree of flexibility achieved through the negotiation efforts of Greece (thematic concentration for the ERDF amounting to 50% instead of 80%, provisions for multi-fund and multi-sector financing, etc.). In this context, the channelling of funds to activities and investments highlighted in this study as priorities for the country will be particularly important. In parallel, the

identification of realistic goals and the ongoing monitoring and evaluation of investment projects at the regional level will also be of considerable significance.

Utilization of the PIP

The Public Investment Programme (PIP) can constitute one of the main tools for the improvement of productivity and competitiveness in Greece. PIP funds must progressively increase and must be directed- on the basis of efficiency criteria and local needs- towards dynamic sectors and activities that will contribute to the increase of the production of tradable goods and services. The PIP will play a key role in securing the necessary national funds required for the co-financing of NSRF 2014-2020 investment programmes and programmes financed through the Development Law. In parallel, the PIP may function as an important source of funding for key investment projects that will not be financed through the NSRF 2014-2020 due to non-eligibility or different priorities.

VI-E. Outward-looking strategy

An outward-looking economic strategy for Greece involves several dimensions, the most important ones being a) the growth of exports of goods and services, b) import substitution, c) FDI attraction, and d) the rise of the activity of Greek businesses abroad.

More specifically with respect to exports, three main strategic priority axes can be identified: a) the exploitation of trends and opportunities in the international market, b) the utilization of existing and the creation of new national advantages at the sectoral/product level, and c) the lifting of obstacles and the overcoming of limitations to exporting activities.

Proposed priorities at the country/market level

The primary priority of Greece at the country/market level is penetration in BRICs and other emerging economies. On the basis of current forecasts, these economies will achieve the highest rates of economic growth in the longterm, thus recording rapid consumption growth and increasing demand for consumer products and services that were, until recently, relevant mainly to the consumers of mature economies. In some of these goods and services (such as, indicatively, olive oil, wine, various food products, furs, cosmetics, apparel and accessories, tourism services) Greece already holds advantages that can be further utilized. Apart from increasing consumption, economic growth in emerging economies also involves large needs for infrastructure projects and for intermediate goods and services. Greece is active in the production of stones, minerals and industrial products that are in demand in these countries. Furthermore Greece's construction sector is experienced in large infrastructure projects and exhibits increasing international presence.

In the case of BRICs, the most direct and accessible export opportunities for Greece are identified in China and Russia, with India also presenting significant mediumterm potential. With respect to other emerging economies, priorities on a more immediate horizon include the Balkans and Turkey, while other economies such as Nigeria and Indonesia can also be targeted in view of the opportunities they present in the medium-term.

A second major priority for Greece at the country/market level is the safeguarding of its market shares in mature economies. Germany, Italy, France, the UK and the USA absorb over the years significant shares of Greece's exports of goods and services. The preservation of Greece's existing shares in these markets will allow Greece to maintain its current critical mass of exports towards these countries and benefit from their future growth.

Proposed priorities at the sectoral/product level

Greece's export growth efforts can initially be based upon economic activities that present comparative advantage and/or strong export performance.

With respect to goods, the calculation of the Balassa, Vollrath and Export Intensity indices reveals the existence of comparative advantages versus the EU, mainly in sectors related to primary production, food, furs, mining and quarrying, petroleum distillation, the metal industry, chemical products, plastics, textiles and clothing. Apart from these activities, significant export potential is also identified in sectors that, although not possessing a comparative advantage, hold significant shares in Greek exports. Such sectors include medicine, electrical and electronic equipment, machinery and wines-beverages.

With respect to services, a steady comparative advantage is observed in transportation and tourism, while the emergence of a new comparative advantage in construction and the improving export performance in the IT sector are also notable.

The need for penetration of Greek exports in new markets calls for improved utilization of existing comparative advantages, as well as for the development of new advantages. This goal can be achieved through a) better utilization of existing domestic resources (e.g. human capital, natural resources, tourism infrastructure, Greek-owned deep-sea shipping), b) an increase in value added, particularly in the case of domestic goods a significant share of which continues to be exported unprocessed (e.g. olive oil, cotton, tobacco, mining and quarrying products) and c) taking advantage of opportunities for the use of imported raw materials and intermediate goods to produce exports.

Lifting of obstacles to exporting activities

The aforementioned goals and priorities with respect to Greece's exports generate the need to overcome various internal and external barriers and limitations to exporting activities.

Measures that may contribute towards resolving the liquidity/financing problems faced by exporting businesses include: a) the improvement/expedition of the mechanism for the refund of VAT to exporters, b) the establishment of a steady and simplified business taxation system, c) the creation of a specialized Export-Import Bank, d) the broadening of the services offered by the Export Credit Insurance Organisation (ECIO), to include a factoring department for export pre-financing, and e) the provision of financing to small businesses for the certification of their products.

Policies that may contribute towards reducing bureaucracy and the relevant transaction costs include: a) the reduction of physical controls on exports, b) the completion of e-customs and ISISnet-TAXISnet interoperability, c) the execution of physical controls at the site of the exporting company, d) the further liberalization of certain professions, the services of which constitute an input in the production process.

Furthermore, measures that may help to reduce production costs for Greek businesses include: a) policies for the further reduction of labour costs (recruitment subsidies for export businesses through European programmes, rationalization and/or unification of social security contributions, abolition of third-party taxation on businesses), b) reduction of energy costs, which are significantly higher for Greek businesses compared to competitors in other countries and c) reduction of the cost of quality controls, by introducing the option for these controls to be executed by university/research institutes and/or private companies.

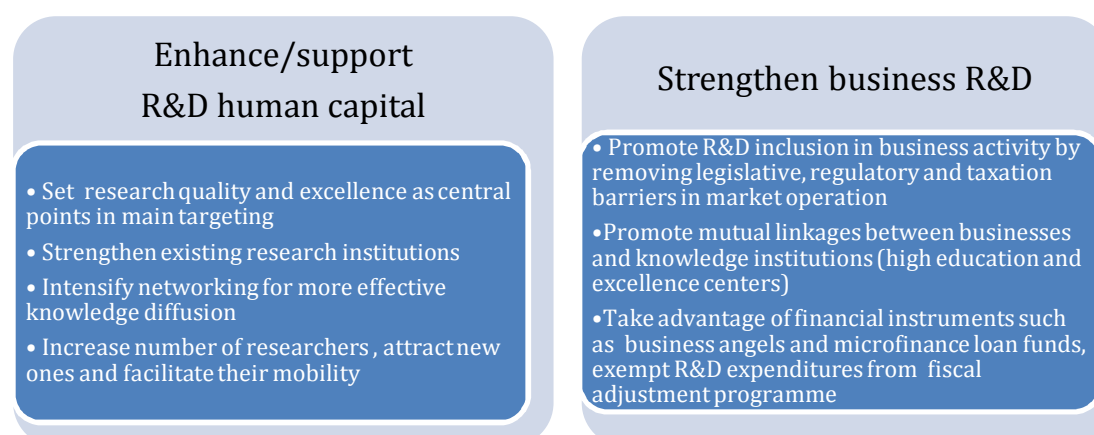
In addition, export support and promotion may be assisted by: a) improved organization of Greek embassy Offices of Economic and Commercial Affairs, b) the operation of the new 'Enterprise Greece' agency for exports and FDI support and c) the creation of a dedicated website offering advice and information to exporters.

VII-E. Actions to enhance R&D and Innovation

R&D intensity in Greece -in other words, expenditure for R&D as a share of GDP- has been and remains very low. In addition, the most recent unfavourable economic developments in the country rendered necessary the downward revision of the related (2011) target for 2020 from 2% to 0.67%. However, for a country aiming at smart growth with emphasis on the evolution of knowledge and innovation, or on *smart specialization*, this target seems very low, even against the background of the tight liquidity conditions, the financial constraints facing the private sector and the extent of brain drain.

R&D financing will continue to run basically through the European Structural Funds, being indeed directly connected to the first and most emblematic financing priority pillar through the new NSRF 2014-2020. To be able to take full advantage of the related resources, a more integrated preparation procedure becomes necessary, through the configuration of a strategic approach, the simplification of the relevant legislative framework and the improvement of the administrative mechanism. Furthermore, actions are required to promote the coordination with the related individual sectoral and regional plans, as well as the establishment of effective procedures to evaluate the application processes. A further precondition is given by the close and systematic cooperation among all the involved implementing authorities with regard both to the configuration and the application of financial support for research activities.

Figure 18: Two main pillars for promoting R&D intensity

VIII-E. Development of Dynamic Sectors of the Greek Economy

A. Strategic framework for sectoral development

The new economic model of the growth vision for Greece necessitates a set of policies and actions in dynamic sectors and economic activities. The emphasis on specific sectors helps to address persistent needs and promote the particular comparative/potential advantages of the Greek economy. In this way, it contributes to the formulation of policy priorities and planning of actions, which are consistent with the national strategic priorities. The sectoral specification of structural changes in the economy may also facilitate the treatment of distortions and inefficiencies in specific markets. The strategic framework for the development of dynamic sectors involves the creation of synergies through establishing or strengthening existing intra-sectoral and inter-sectoral linkages. In this way, the positive impact of specific policies or actions will be amplified and diffused into the wider economic system.

The identification of dynamic sectors relies on their relative size, in terms of the GDP and employment share, and prospects about institutional and technological upgrading, utilization of underexploited human and natural resources and productive capacity, exports and attraction of investment. The direct and indirect multiplier effects of each sectoral activity have also been taken into account, as estimated with the use of input-output analysis. Additionally, a network analysis of the inter-sectoral linkages of the Greek economy has been carried out to determine the centrality and influence of each sector on the other ones, as well as the possibilities for clustering or accumulation of related (groups of) activities. These clustering/networking effects will allow the better coordination of policies, the more efficient allocation of resources and utilization of infrastructure, information and business practices to promote innovation and the knowledge transfer among sectoral agents. Figure 12 illustrates the network representation of the Greek economy, where each node represents a sector and each link the transaction from one sector to another, weighted by the amount of this transaction. The dynamic sectors which will support the new economic model are:

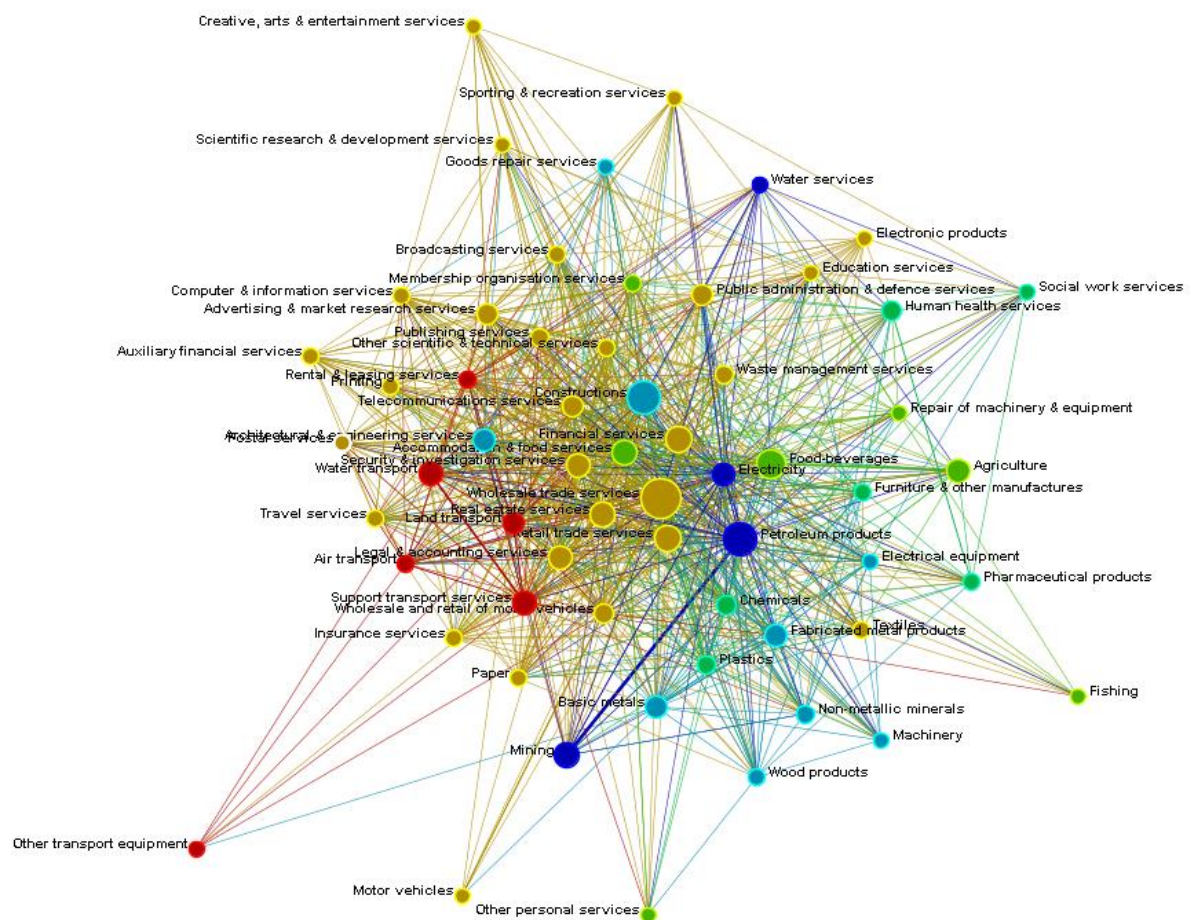
- Primary sector activities, particularly high-value, standardized agricultural, livestock and fishing-aquaculture products,
- Manufacturing, particularly, in the short term, those sectors with a comparative advantage, such as the food industry, and, in the long term, those sectors with potential advantage and high technology, such as pharmaceuticals,
- Energy, particularly renewable sources, conservation, smart grids and mining,
- Real estate management and construction for creation/upgrading of infrastructure in dynamic sectors of the economy,
- Transport, particularly railway, maritime and combined transport facilities and operations, and logistics services,
- Tourism, particularly its sustainable alternative forms,
- Information and telecommunication services.

At the same time, structural reforms in other, critical sectors (with high centrality) are considered that will be significantly diffused and have a general impact on the system, improving its interconnectivity and resilience. These sectors include:

- Wholesale, to promote the transactions between production and consumption of tradable goods, and improve market competition conditions,
- Environmental management, in order to promote the circular economy model (sustainable production-consumption-recycling),
- Education, scientific research and technological development, to strengthen human capital and enhance innovation.

The networking and synergies among dynamic sectors and activity clusters (Figure 19) are quite important for increasing the productivity, efficiency, resilience and openness of the economy. An integrated and coherent growth plan must involve a targeted diversified and adequately interconnected production base.

Figure 19. The network of inter-sectoral linkages of the Greek economy

Source: Own processing of the Greek input-output matrix for 2010, the last year with available data (ELSTAT), by use of ORA software. Notes: The size of nodes-sectors is proportional to their total degree. The coloring of nodes and their linkages is the same for each group of sectors, defined as follows: (1) Agriculture, Food & Tourism, (2) Chemicals, Pharmaceuticals & Health services, (3) Equipment & Activities for Construction, (4) Energy, (5) Transport, (6) Trade and Other Services.

B. Priorities and actions in dynamic sectors and activity clusters

B1. Agriculture-Fishing-Livestock

The sectors of agriculture, fishing and livestock represent about 3.4% of the country's GDP, and are of considerable social and environmental importance. They bear a significant potential for development, given that they will be properly adjusted to the global consumption models of highly secure and quality nutrition, and the changing environment of market competition and technological advances. In particular, the fishing sector has significant margins for further development (at least 50% up to 2020). The strengthening of the primary sector's competitiveness and human capital quality, through a series of policy actions (Figures 20, 21 and 22), will enhance the penetration of agricultural, fishing and livestock products in dynamic foreign markets. Also, it will promote the "blue growth" and will support other affine sectors, such as the agri-food industry, especially within the vertical integration of production, and tourism, with significant production and employment multiplier effects.

B2. Manufacturing

The manufacturing industry must have an important contribution to shaping the new economic model, as it promotes positive technological externalities, knowledge transfer, innovation and productivity for the whole economic activity of the country. The role of the Greek manufacturing industry is hitherto quite limited, since, in 2012, it accounted for only €16.6 billion, namely, 9.7% of the total national gross added value. Thus, this role must be significantly upgraded, through a mixture of appropriate structural reforms and macroeconomic policy measures, to formulate a national industrial policy (Figure 23).

The main objective of this industrial policy should be to strengthen the competitiveness of Greek manufacturing firms to respond to the international market pressures, on the one hand, of advanced economies and, on the other hand, of 'low-cost' countries. In the short term, strategic priority constitutes the concentration on manufacturing sectors with a comparative advantage. These sectors, like the food and beverage industry (Figure 23), are usually of low or low-medium technology level, and have significant multiplier effects on employment. Hence, promotion of those sectors comprises a priority to directly combat recession. At the same time and within a longer-term perspective, the industrial production base must be restructured, giving emphasis to manufacturing sectors of advanced technology, with potential competitive advantages and more favorable prospects of domestic and international demand. Such a manufacturing sector is the pharmaceutical industry (Figure 23).

Figure 20. Priorities and actions for the agricultural sector

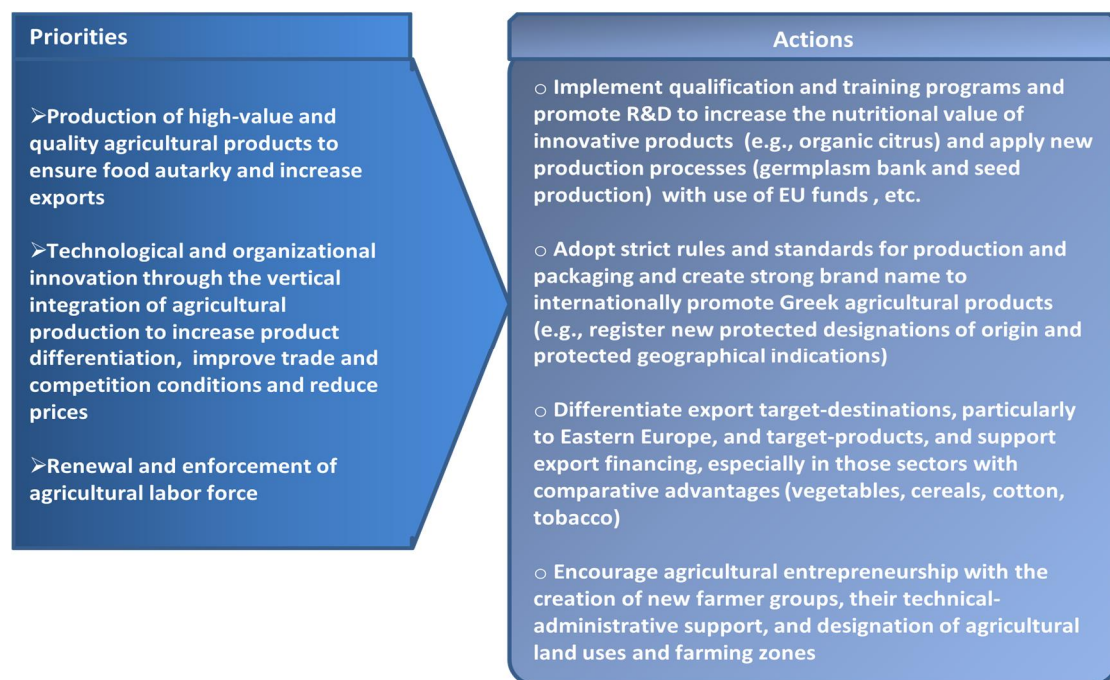

Figure 21. Priorities and actions for fishing and aquaculture

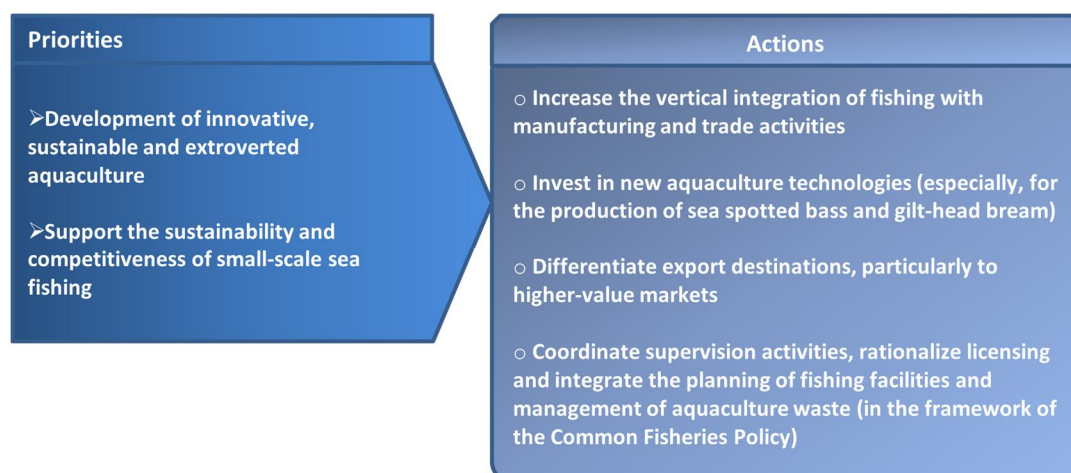

Figure 22. Priorities and actions for the livestock farming

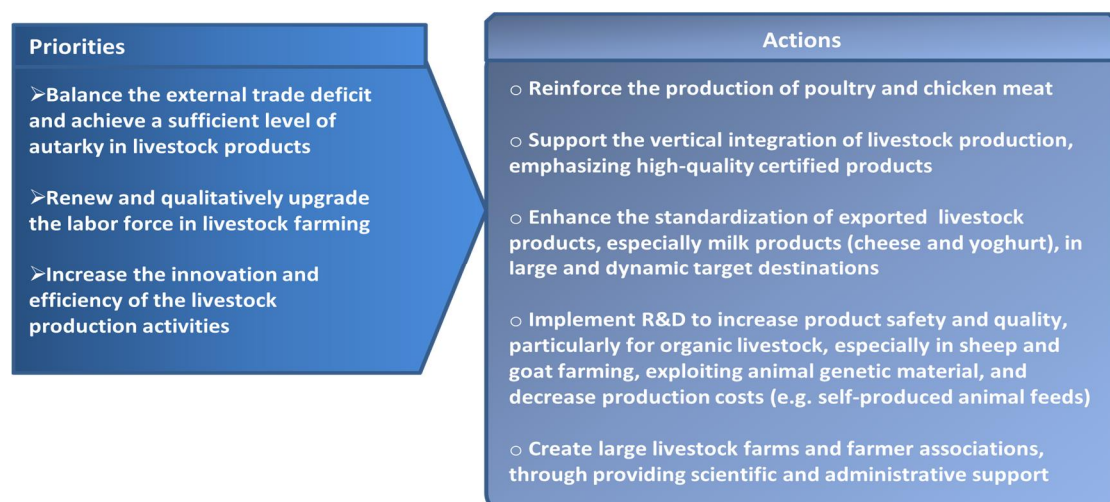
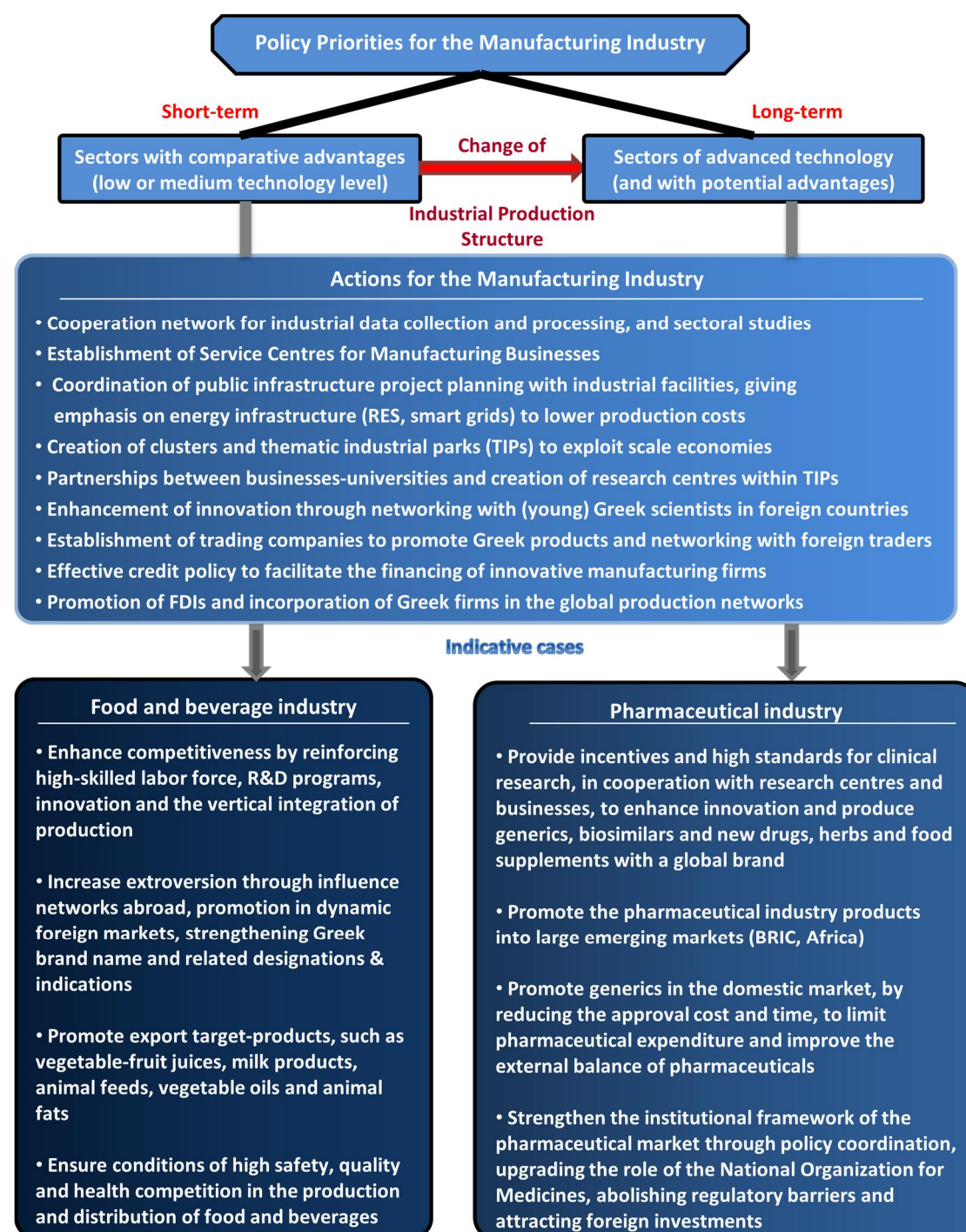

Figure 23. Priorities and actions for the manufacturing industry and selected sectors

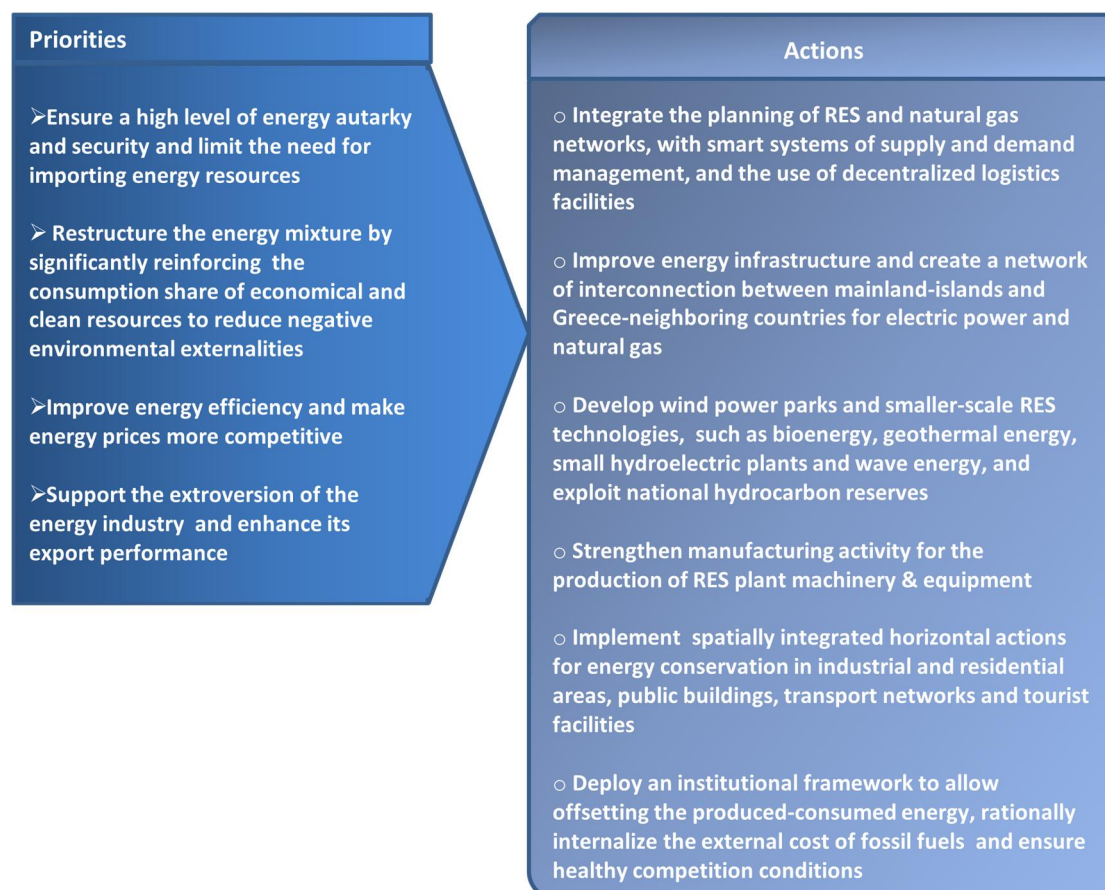

B3. Energy

Energy comprises a critical complex of activities for the viable and sustainable growth of the economy. The strategic upgrading of the energy sector will result in multiple benefits for the economic and geopolitical position of Greece, addressing its intense dependence on the imports of natural gas and, especially, crude oil (the net balance of oil amounted to -15Mtoe in 2011), compared to the low dependence on electricity imports. In this direction, the sector must be adjusted to new holistic ways of producing, transporting-distributing and storing energy, based on RES and natural gas, with the use of decentralized smart grids at the regional and local level. This approach will effectively

treat problems due to seasonal fluctuations and disturbances of supply conditions, in balance with the energy demand in the industry, transport, businesses, housing and public sector. Targeted investments and institutional reforms (Figure 24) will allow treating market distortions, increasing efficiency, saving energy, protecting the environment and meeting the targets of RES penetration, through the rational use of natural gas and ensuring competitive energy prices.

Figure 24. Priorities and actions for the energy sector

B4. Construction and real estate management

The sectors of construction and real estate management have a share in total national gross added value equal to 2% and 15%, respectively. They create and release physical capital which is necessary for many business initiatives and productive activities in the country. They can positively influence the upgrading of local infrastructure conditions, feeding the growth process and creating new jobs in their catchment area. The wider effects of construction projects and real estate development particularly span tourism activities, shipping and transport, trade, and urban regeneration (Figure 25). In addition, real estate management can play a crucial role in the funding of public sector agencies, such as those of subnational governments (especially, municipalities) and pension funds, helping to address their immediate financing needs and the rational allocation of their investment risks.

Figure 25. Priorities and actions for the sectors of construction and real estate management

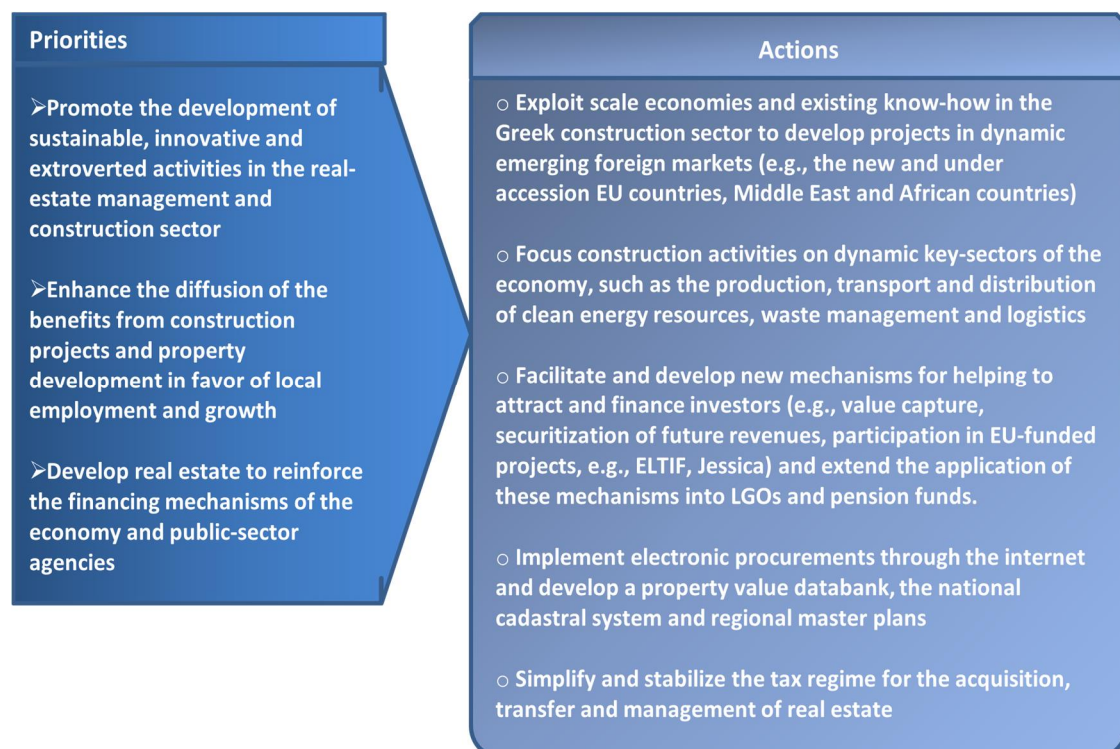
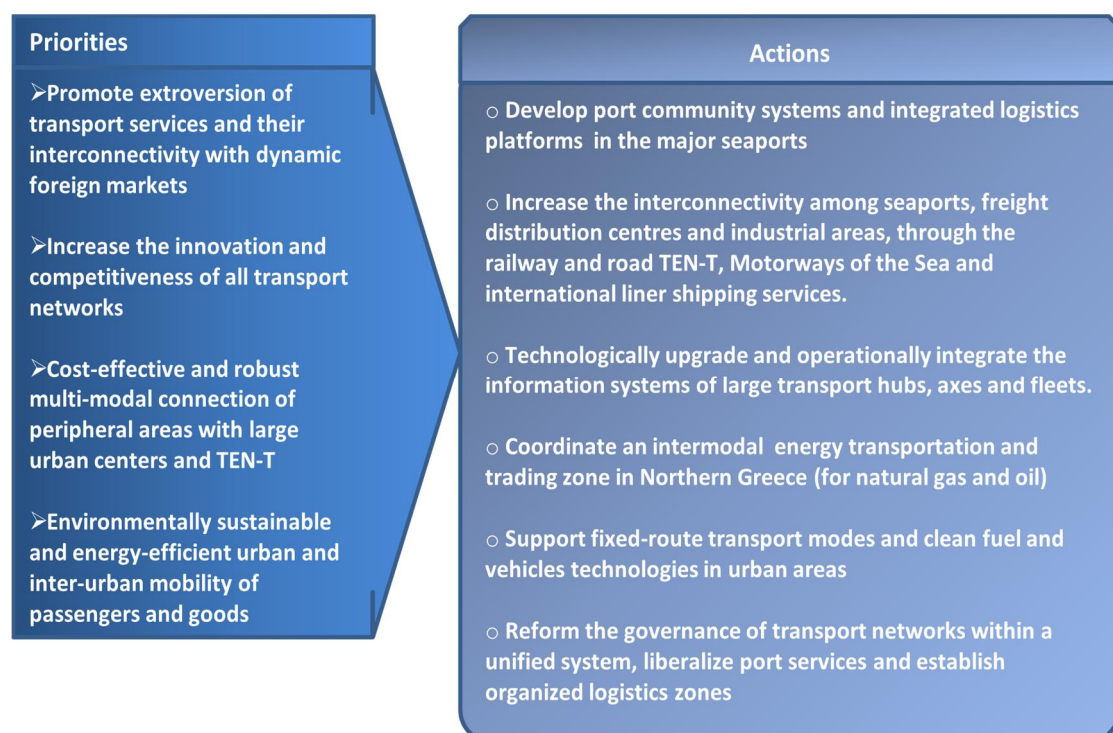

Figure 26. Priorities and actions for transport and logistics

B5. Transport

Transport constitutes a significant complex of activities and policy tools for the effective connection and spatial allocation of economic activities. It represents about 6% of the national gross added value, from which 3.6% corresponds to maritime transport (in 2011). Targeted improvements in the transport sector (Figure 26) will support the

strategic goals of the growth vision, through enhancing export and transit trade flows, strengthening social-territorial cohesion, attracting private investment and boosting productivity and competitiveness. The country must fully exploit the comparative advantage of its geographical position between East-West and North-South, as a (sea) gateway of hosting/forwarding cargo from/to the European hinterland and a hub of cargo transshipment in the wider region. It must further exploit, expand and efficiently manage the current infrastructure capital stock from previous programming periods. The potential of sustainable transport development and creation of synergies and multiplier effects can be promoted through actions focusing on the upgrading of freight rail, maritime/port services, combined transport operations and logistics facilities and services (e.g. involvement of private sector/strategic investors in the management of TRAINOSE and seaports, following the successful model of COSCO in Piraeus port).

B6. Tourism

The total (direct and indirect) gross added value of tourism amounts to €30.3 billion, i.e., 16.4% of GDP (in 2012), with particularly positive prospects in the next years. Greece has strong comparative advantages, such as good climate, many coasts, natural resources, health services, infrastructure, tradition and plenty of museums and archeological historical monuments. It possesses the 32nd position among 140 countries in the global travel and tourism competitiveness index in 2013. These advantages must be further exploited to formulate a new, internationally-recognized brand name in tourism, attract investment and new visitors (Figure 27). The positive effects of tourism development relate to higher production and more employment positions, which can be diffused to many other sectors, including agri-food, transport, construction and real estate management, environment, health, culture and leisure.

B7. Informatics and Telecommunications

The efficient processing and diffusion of information are regarded as fundamental components of social interaction and economic decision making. The sector of information and communication technologies (ICT) represents about 4% of the national gross added value. It can contribute to sustainable and resilient economic growth, improvement of productivity and entrepreneurship, reduction of social exclusion and regional inequalities, and strengthening of social capital and welfare. In particular, information technology services can enhance the country's openness, as they present a trade surplus of \$166 million (in 2012). For these reasons, Greece must exploit the relevant infrastructure, business expertise and high-skilled human capital in the field of ICT (Figure 28). Also, the evolving competition and the vertical integration of ICT production and services are expected to further increase quality and differentiation, and reduce the cost of new services. Finally, there should be strong support of e-business and e-commerce services, for the openness of (new) SMEs in the ICT sector, especially in informatics services, and their cooperation with large providers.

Figure 27. Priorities and actions for the tourism sector

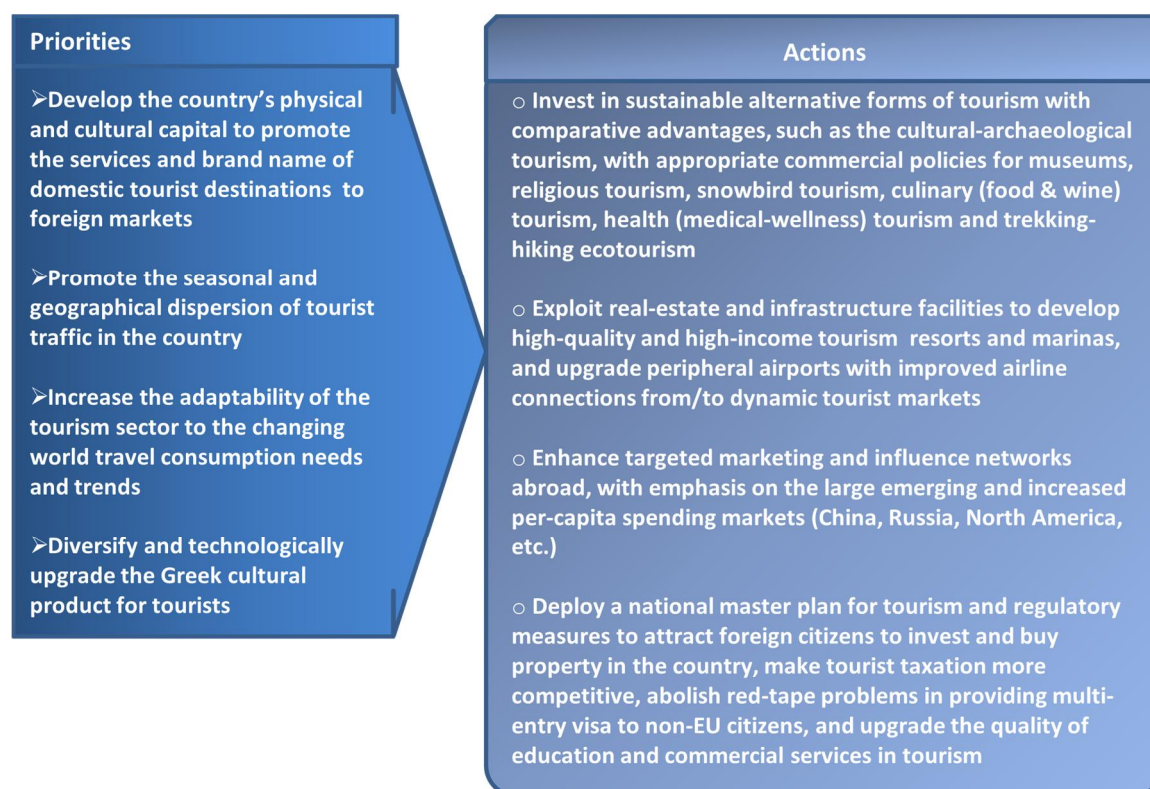
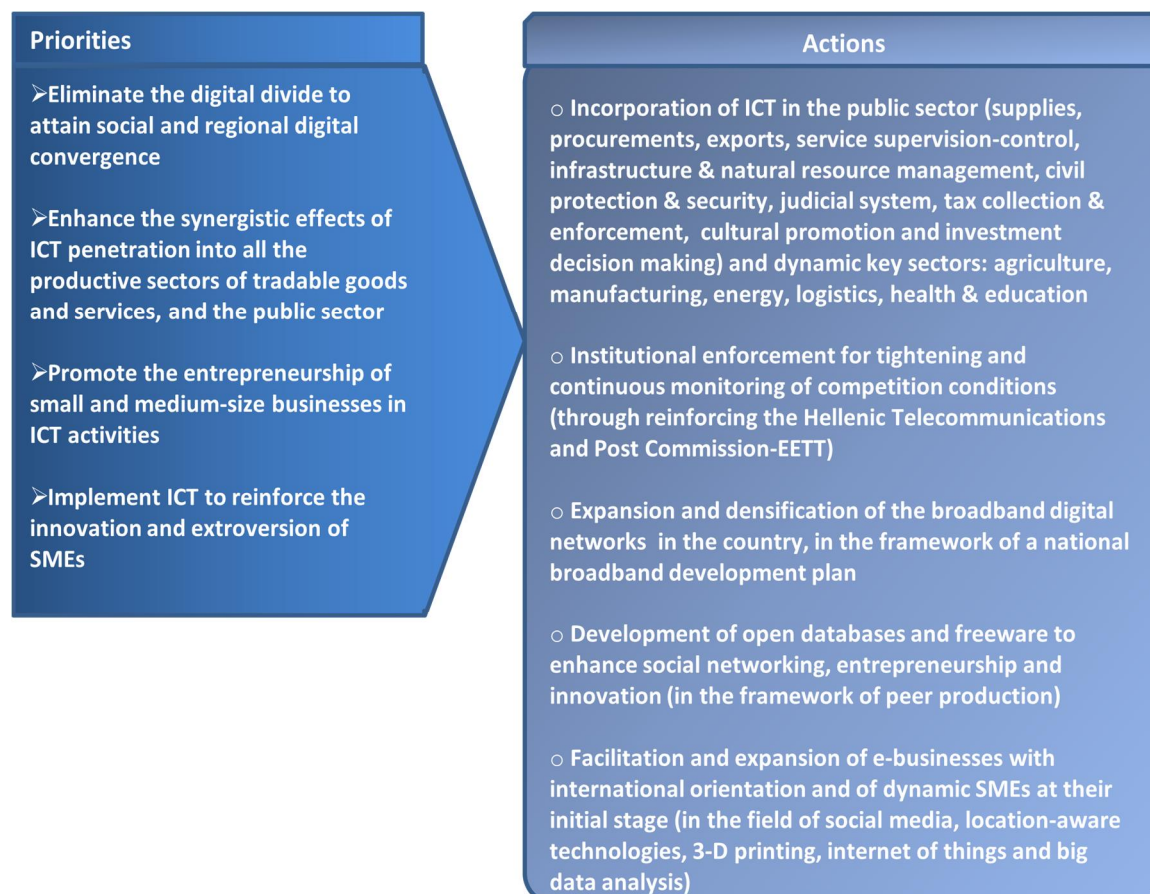

Figure 28. Priorities and actions for the sector of information and communication technologies

Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία στην ελληνική γλώσσα

Αθανασίου Α. (2002), *Το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα και η αναπτυξιακή διαδικασία στην Ελλάδα: Αλληλεπιδράσεις*, Σειρά Εκθέσεις 39, ΚΕΠΕ, Αθήνα.

Αθανασίου Ε. και Τσούμα, Α. (2013), “Η εισαγόμενη συνιστώσα της κατανάλωσης και των εξαγωγών στην Ελλάδα: Κλαδική ανάλυση και προοπτικές ανάπτυξης μέσω της υποκατάστασης εισαγωγών”, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 20, 74-81.

Αθανασίου Ε., Κανελλόπουλος Ν., Καραγιάννη Ρ., Κατσελίδης Ι., Κώτση Α. (2013), *Μέτρηση της έντασης των ρυθμίσεων σε επαγγέλματα και οικονομικές δραστηριότητες στην Ελλάδα μέσω ποσοτικών δεικτών*. Εργασίες για Συζήτηση, Νο. 129, ΚΕΠΕ.

Αθανασίου Ε., Κανελλόπουλος Ν., Κωνσταντακοπούλου Ι., Χύμης Α. (2013) “Εξωστρέφεια και προτεραιότητες της Ελλάδας στον τομέα εξαγωγών: Μια πρώτη προσέγγιση”, ΚΕΠΕ.

Βλάμης Π. (2012), “Οικονομική κρίση, η ελληνική αγορά ακινήτων και πολιτικές ανάπτυξης”, Εις: Έκδοση Τράπεζας της Ελλάδος, *Η Αγορά Ακινήτων στην Πρόσφατη Χρηματοοικονομική Κρίση*, Αθήνα, 135-162.

Βλάμης Π., Καλφαμανώλη Κ. (2008), “Η Ελληνική αγορά ακινήτων για τους ενδιαφερόμενους ξένους επενδυτές: Προοπτικές και προβλήματα”, *Επιστημονική Επιθεώρηση Διεθνούς Οικονομίας και Πολιτικής Αγορά Χωρίς Σύνορα*, τεύχος 13, τόμος 3, 194-211.

Βλάμης Π., Καλφαμανώλη Κ. (2010), “Τάσεις, προοπτικές και προβλήματα της Ελληνικής αγοράς ακινήτων”, Εις: Έκδοση του Πανεπιστημίου Πειραιά *Μελέτες προς Τιμήν του Καθηγητή Π. Λίβα*, Πειραιάς, 61-89.

Βλάμης Π., Καραγιάννης Σ., Μπένος Ν. (2010), “Οικονομική μεγέθυνση και ο κλάδος των ακινήτων στην Ελλάδα”, Εις: *Μελέτες για το Ελληνικό Χρηματοπιστωτικό Σύστημα*, Τζαβαλής Η. (επιμέλεια), εκδόσεις Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 473-495.

Βλάμης Π., Κωνσταντόπουλος Γ. (2010), “Στρατηγική διαχείριση και αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην Ελλάδα”, *Οικονομική και Πολιτική Επιθεώρηση Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, Τεύχος 19, 210-25 (Ιούλιος – Σεπτέμβριος).

Boston Consulting Group (2012), *Παράγων Ιντερνέτ: Το Διαδίκτυο ως Μοχλός Ανάπτυξης της Ελληνικής Οικονομίας*, Annual Report, BCG, Αθήνα.

Γενική Γραμματεία Έρευνας και Τεχνολογίας – ΓΓΕΤ (2013), *Πρόταση Τομεακής Πολιτικής για την Έρευνα και Καινοτομία*, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού, Μάιος 2013.

Εθνική Τράπεζα (2011), “Κατασκευαστικοί Όμιλοι: Σταθερά Έσοδα από Παραχωρήσεις και Ενέργεια αλλά και Προβλήματα Χρηματοδότησης”, *Κλαδικές Μελέτες Διεύθυνσης Στρατηγικής και Οικονομικής Ανάλυσης*, Αθήνα, Μάρτιος (διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.nbg.gr/Ανακοινώσεις-Εκδόσεις/Δημοσιεύματα-Εκδόσεις/Κλαδικές Μελέτες> (ανακτήθηκε στις 10.03.2011)).

Έκθεση Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος 2006, 2011, 2012.

Ελληνική Δημοκρατία-Υπουργείο Οικονομικών (2011), *Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων 2011-2014- Ελλάδα*. Απρίλιος 2011.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010), *ΕΥΡΩΠΗ 2020 Στρατηγική για έξυπνη, διατηρήσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη*. COM (2010)2020 τελικό. Βρυξέλλες, 3.3.2010.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2012), *Αξιολόγηση του Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων του 2012 και του Προγράμματος Σταθερότητας της Ελλάδας*, SWD(2012)307 τελικό. Βρυξέλλες, 30.5.2012.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2012), *Στοιχεία για Κοινό Στρατηγικό Πλαίσιο 2014-2020 μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, του Ταμείου Συνοχής, του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Αγροτικής Ανάπτυξης και του Ευρωπαϊκού Ταμείου Θάλασσας και Αλιείας*. SWD(2012) 61 τελικό. Βρυξέλλες, 14.3.2012.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2012), "Μια ισχυρότερη ευρωπαϊκή βιομηχανία για την ανάπτυξη και την οικονομική ανάκαμψη", *Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών*, Βρυξέλλες.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013α), *Ετήσια Επισκόπηση της Ανάπτυξης 2014*, COM(2013) SWD 800 final, Βρυξέλλες 13.11.2013.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2013β), *Αξιολόγηση του Εθνικού Προγράμματος Μεταρρυθμίσεων και του Προγράμματος Σταθερότητας του 2013 για την Ελλάδα*, SWD(2013) 358 final, Βρυξέλλες 29.05.2013.

Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση Κοινωνικής Ασφάλισης (2013), Παρουσίαση της Ενιαίας Ηλεκτρονικής Βάσης Ακίνητης Περιουσίας "ΕΣΤΙΑ", 25 Ιουλίου, Αθήνα (διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <http://www.idika.gr/anakoinwseis/394-παρουσίαση-της-ενιαίας-ηλεκτρονικής-βάσης-ακίνητης-περιουσίας-εστια> ανακτήθηκε στις 6.9.2013).

ICAP (2012), Ετήσια έκθεση με θέμα: "Η κατάσταση και οι προοπτικές των μμΕ στην Ελλάδα". Αθήνα.

IOBE (2007), *Η Απασχολησιμότητα των Αποφοίτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Τελική Έκθεση, IOBE, Αθήνα.

IOBE (2013), *Αναπτυξιακές Προοπτικές της Ελληνικής Φαρμακευτικής Βιομηχανίας*, IOBE, Αθήνα.

Ιωαννίδης Σ. (2013), *Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2011-12. Η εξέλιξη των Δεικτών Επιχειρηματικότητας στη Διάρκεια της Κρίσης*. IOBE.

Ιωαννίδης Σ., Τσακανίκας Α., Χατζηχρήστου Σ. (2010), *Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα: Αναζητώντας Διέξοδο από την Κρίση*. IOBE.

Καβουνίδη Τ. (2012α), "Οικονομική κρίση και η μετανάστευση των Ελλήνων". *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 17, 32-34.

Καβουνίδη Τ. (2012β), "Οικονομική κρίση, μετανάστευση στην Ελλάδα και σχετικές πολιτικές". *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 17, 53-59.

Καβουνίδη Τ. (2012γ), "Η ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας». Εις: *Απασχόληση και Ένταξη των Μεταναστών στις Τοπικές Κοινωνίες*, Κασίμη Χ, Παπαδόπουλου Α. (επιμέλεια), Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.

Καβουνίδη Τ., Χολέζας Ι. (2013), *Οι διαδρομές των νέων μεταναστευτικής προέλευσης στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας*. Μελέτη 75, ΚΕΠΕ, Αθήνα.

Κανελλόπουλος Κ., Ζερβού Φ. (2010), *Μισθοί, συντάξιμος χρόνος και συνθήκες εργασίας δημοσίου και ιδιωτικού τομέα*, Σειρά Εκθέσεις, 64, ΚΕΠΕ, Αθήνα.

- Κανελλόπουλος Ν. (2011α), “Κρατικές επιχορηγήσεις προς Οργανισμούς Κοινωνικής Ασφάλισης (ΟΚΑ)”, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 14, 42-44.
- Κανελλόπουλος Ν. (2011β), “Βαρέα και ανθυγιεινά επαγγέλματα: Θεωρητικό υπόβαθρο και πρακτική”, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 16, 31-33.
- ΚΕΠΕ (2013), *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος Οκτωβρίου 2013.
- Κοινωνία της Πληροφορίας ΑΕ, Παρατηρητήριο για τη Διοικητική Μεταρρύθμιση (2012), *Έρευνα για την ανάπτυξη και διείσδυση των υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης σε πολίτες και επιχειρήσεις*.
- Κωνσταντακοπούλου Ι. (2014α), *Ανάλυση του Ελληνικού Εξωτερικού Τομέα, 2000-2012*, Μελέτη ΚΕΠΕ, υπό κρίση.
- Κωνσταντακοπούλου Ι. (2014β), “Δυναμικοί εξαγωγικοί κλάδοι της ελληνικής οικονομίας, 2000-12”, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 24, υπό έκδοση.
- Λαμπριανίδης Λ. (2011), *Επενδύοντας στη φυγή: Η διαρροή επιστημόνων από την Ελλάδα την εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Μαγκλάρας, Β. (2010), “Το πολυσύνθετο πρόβλημα της αξιοποίησης της δημόσιας ακίνητης περιουσίας”, *Κείμενα Δημόσιας Πολιτικής ΙΣΤΑΜΕ*, τεύχος 9, Νοέμβριος, Αθήνα.
- Ματσαγγάνης, Μ. (2011), *Η Κοινωνική Πολιτική σε Δύσκολους Καιρούς. Οικονομική Κρίση, Δημοσιονομική Λιτότητα και Κοινωνική Προστασία*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Μητράκος Θ., Τσακλόγλου Π., Χολέζας Ι. (2010α), “Προσδιοριστικοί παράγοντες του ύψους των μισθών στην Ελλάδα με έμφαση στους μισθούς των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης”, *Οικονομικό Δελτίο*, 34, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, 7-42.
- Μητράκος Θ., Τσακλόγλου Π., Χολέζας Ι. (2010β), “Προσδιοριστικοί παράγοντες της πιθανότητας ανεργίας των νέων στην Ελλάδα με έμφαση στους απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης”, *Οικονομικό Δελτίο*, 33, Τράπεζα της Ελλάδος, 23-68.
- Ο’ Neill J. (2012), *Ο Χάρτης της Ανάπτυξης: Οικονομικές Ευκαιρίες στις BRIC και Άλλες Χώρες*, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη, Αθήνα.
- ΠΑΣΕΓΕΣ (2012), *Αυτάρκεια Αγροτικών Διατροφικών Προϊόντων*, Αθήνα.
- Παρασκευόπουλος Χ. (2001), “Κοινωνικό κεφάλαιο, κοινωνία πολιτών και δημόσια πολιτική: Συλλογική δράση και δημόσια αγαθά στην εποχή της παγκοσμιοποίησης”, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 106, 43-65.
- Περαντώνης Γ. (2011), “Κλάδος Τηλεπικοινωνιών: Ανάλυση Περιβάλλοντος στην Ελλάδα”, *Μεταπτυχιακή Διατριβή, Οικονομικό τμήμα, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας*.
- Πούπος Η. (2010), *Το Κοινωνικό Κεφάλαιο στην Ελλάδα*, Εκθέσεις, Αρ. 61, ΚΕΠΕ, Αθήνα.
- Public Issue (2013), *Εθνική Έρευνα για τη Διαφθορά στην Ελλάδα-2012*. Διεθνής Διαφάνεια Ελλάς, Αθήνα.
- Περρές Κ. (2012), *Η Απασχόληση στον Τουριστικό Τομέα*, ΙΤΕΠ, Αθήνα 2012.
- Περρές Κ. (2013), *Τουρισμός για Άτομα Τρίτης Ηλικίας*, ΙΤΕΠ, Αθήνα 2013.
- ΣΕΒ (2004), *Έρευνα για τις Ανάγκες των Επιχειρήσεων σε Ειδικότητες Αιχμής την Τριετία 2005-2007* (Διαθέσιμη στην διαδικτυακή διεύθυνση: http://www.fgi.org.gr/Uploads/largefiles/Anages_Eidikotiton_Aixmis_Teliko.pdf)
- ΣΕΒ (2010), *Επιχειρηματικότητα χωρίς εμπόδια*, ΣΕΒ, Αθήνα.

ΣΕΒ (2013), Παρατηρητήριο Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος 2013. Αδειοδότηση Έργων και Δραστηριοτήτων, Αθήνα, Ιούλιος.

Σκίντζη Γ. (2012), “Παρουσίαση του κλάδου τυποποίησης του ελαιολάδου”, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 19, 86-92.

Σπράος Γ. (2010), *Ασφαλιστικό. Μια Μέθοδος Ανάγνωσης*. Τήνιος Π. (επιμέλεια), Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Ταμείο Ανάπτυξης Νέας Οικονομίας (TANEO) (2012), *Η Συνεισφορά των Business Angels για την Βραχυχρόνια Ανάπτυξη*, mimeo.

Τήνιος Π. (2013), *Συντάξεις και Οικονομία μετά το Μνημόνιο: Προς μια Στρατηγική Διασποράς του Κινδύνου*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Ερευνητικό Κείμενο, Νο1.

Τσέκερης Θ. (2013), “Επενδύσεις στις μεταφορές μέσω ΕΣΠΑ και προοπτικές για την περίοδο 2014-2020”, *Οικονομικές Εξελίξεις*, τεύχος 22, 61-70.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2006), “Greece: Second Country Report concerning the state of plant genetic resources for food and agriculture”.

Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (2008), *Πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013*.

Υπουργείο Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας (2012), *Εθνική Στρατηγική και Οδικός Χάρτης για τη Διευκόλυνση του Εξωτερικού Εμπορίου*.

Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας, Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων (2013), *Απολογισμός, Σεπτέμβριος 2013*, Αθήνα.

Υπουργείο Ανάπτυξης, Ανταγωνιστικότητας και Υποδομών (ΥΠΑΥΠ) (2013), 2^η Εγκύκλιος Σχεδιασμού Κατάρτισης Αναπτυξιακού Προγραμματισμού Περιόδου 2014-2020, Μάρτιος 2013.

Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2013α), *Πρόγραμμα Ψηφιακή Δικαιοσύνη*. (Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Υπουργείου).

Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2013β), «ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ»: Εθνικό Σχέδιο κατά της Διαφθοράς. (Διαθέσιμο στην ιστοσελίδα του Υπουργείου)

Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών (2008), *Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση 2008-2010*. Αθήνα.

Υπουργείο Οικονομικών (2010), *Επικαιροποιημένο Ελληνικό Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης*. Αθήνα.

Υπουργείο Οικονομικών/ΚΕΠΕ (2012), *Αποτελέσματα Εφαρμογής του Νόμου 3919/2011: “Αρχή της επαγγελματικής ελευθερίας, κατάργηση αδικαιολόγητων περιορισμών στην πρόσβαση και άσκηση επαγγελμάτων και οι Επιπτώσεις στην Οικονομία της Ελλάδας”*, Κώτση, Α. (συντονίστρια), Αθανασίου, Ε., Κανελλόπουλος, Ν., Καραγιάννη, Ρ., Κασιμάτη, Ε., Παπαϊωάννου, Σ., Κατσελίδης, Ι. Αθήνα.

Υπουργείο Οικονομικών (2013), *Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων*, Απρίλιος.

Υπουργείο Υποδομών, Μεταφορών και Δικτύων (2013), *Ετήσια Έκθεση Υλοποίησης 2010 Ε.Π. «Ψηφιακή Σύγκλιση»*. Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ψηφιακή Σύγκλιση» Αθήνα.

Φίλιππας Ν. (2013), *Οι “αυτοκρατορίες”... αντεπιτίθενται*, www.euro2day.gr, 6/2/2013.

Χολέζας Ι., Τσακλόγλου Π. (2011), “Η απασχολησιμότητα των αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης: Εννοιολογικές προσεγγίσεις και επισκόπηση της διεθνούς και ελληνικής εμπειρικής βιβλιογραφίας”, Εις: *Η Εργασία ως Παράγων Ανάπτυξης: Μετανάστευση, Οικονομία, Τεχνολογία*, Κόντης Α. (επιμέλεια), Σειρά Ειδικών Μελετών της Μετανάστευσης & Διασποράς, Νο. 6. Εκδόσεις Παπαζήση και Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας (Τιμητικός τόμος για τον ομότιμο καθηγητή Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου Ροσέτο Φακιολά).

WWF (2013), *Ζωντανή Ελληνική Οικονομία για το Περιβάλλον και τον Άνθρωπο*, WWF, Αθήνα.

Βιβλιογραφία στην αγγλική γλώσσα

Acemoglu D. (2009), *Introduction to Modern Economic Growth*, Princeton University Press, Princeton, N.J.

Action Plan for Jobs - The Irish Case (2012), Συλλογική Εργασία Φορέων της Ιρλανδικής Δημοκρατίας.

Agénor P.R., Neanidis K.C. (2010), “Innovation, public capital, and growth”, Centre for Growth and Business Cycle Research Discussion Paper Series 135, Economics, The University of Manchester.

Agénor P. R., Neanidis K.C. (2011), “The allocation of public expenditure and economic growth”, *Manchester School*, 79 (4), 899-931.

Aghion, P., Howitt P. (1998), *Endogenous Growth Theory*, MIT Press, Cambridge, MA.

Agiomirgianakis G.M., Asteriou D., Papathoma K. (2003), “The determinants of foreign direct investment: A panel data study for the OECD countries”, *Discussion Paper Series*, No. 03/06, Department of Economics, City University, London, U.K.

Akaike H. (1974), “A new look at the statistical model identification”, *IEEE Transactions on Automatic Control*, 19, 716-723.

Algan Y., Cahuc P. (2007), “Social attitudes and economic development: an epidemiological approach”, Discussion Paper No. 2935, Institute for the Study of Labor, Bonn, Germany.

AMECO (2013), Annual macroeconomic database.

Apergis N., Lyrودي K., Vamvakidis A. (2008), “The relationship between foreign direct investment and economic growth: evidence from transition countries”, *Transition Studies Review*, 15 (1), 37-51.

Arbatli, E. (2011), “Economic policies and FDI inflows to emerging market economies”, IMF Working Paper WP/11/192, IMF, Washington, D.C.

Aristotelous K., Fountas S. (2009), “What is the impact of currency unions on FDI flows? Evidence from Eurozone countries”, Discussion Paper No 11/2009, Department of Economics. University of Macedonia.

Balasubramanyam V.N., Salisu M., Sapsford D. (1999), “Foreign direct investment as an engine of growth”, *Journal of International Trade and Economic Development*, 8, 27-40.

Barro R.J., Lee J-W., (2013), “A new data set of educational attainment in the world”, Working Paper No. 15902. (Educational Attainment Database, Version 1.3, Issued in April 2010).

Baumol W.J., (2005), "Innovation and enterprise: Four sources of innovation and the stimulation of growth in the Scottish economy", In: *New Wealth for Old Nations: Scotland's Economic Prospects*, Chapter 3, Coyle D., Alexander W., Ashcroft B. (editors), Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Bevan A.A., Estrin S. (2004), "The determinants of foreign direct investment into European transition economies", *Journal of Comparative Economics*, 32 (4), 775-787.

Bénassy-Quéré A., Coupet M., Mayer T. (2007), "Institutional determinants of foreign direct investment", *World Economy*, 30 (5), 764-782.

Blomstrom M., Kokko A. (1997), "How foreign investment affects host countries", *World Bank Working Paper No.1745*, Washington D.C.

Bloningen B.A. (2005), "A review of the empirical literature on FDI determinants", *Atlantic Economic Journal*, 33, 383-403.

Borensztein E., Gregorio J., Lee J.W. (1998), "How does foreign direct investment affect economic growth?", *Journal of International Economics*, 45, 115-135.

Cabral S., Manteu C. (2011), "The price elasticity of external demand: How does Portugal compare with other euro area countries?", *Banco de Portugal Working Paper*, No 27|2011.

Caliendo M, Kritikos A.S. (2010), "Start-ups by the unemployed: characteristics, survival and direct employment effects", *Small Business Economics*, 35, 71-92

Caliendo M., Falk A., Kaiser L.C., Schneider H., Uhlenborff A., van den Berg G., Zimmermann K.F. (2011), "The IZA Evaluation Dataset: towards evidence-based labor policy making", *International Journal of Manpower*, 32 (7), 731-752.

Cassou S.P. (1997), "The link between tax rates and foreign direct investment", *Applied Economics*, 29 (10), 1295-1301.

Cavounidis J. (2006), "Labour market impact of migration: Employment structures and the case of Greece", *International Migration Review*, 40 (3), 635-660.

Cavounidis J. (2013), "Migration and the economic and social landscape of Greece", *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 11 (1), 59-78.

CBI (2012), *Winning Overseas: Boosting Business Export Performance*. Ernst & Young, London, U.K.

CEDEFOP (2013), "Roads to recovery: three skill and labour market scenarios for 2025", Briefing Note, No. 9081.

CEPEJ (2013), *The functioning of judicial systems and the situation of the economy in the European Union Member States: Greece*, European Commission for the Efficiency of Justice.

Clauset A., Newman M.E.J., Moore C. (2004), "Finding community structure in very large networks", *Physical Review E*, 70.6, 066111.

COM(2005), 488 Final, 12.10.2005, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.

COM(2006), 502 Final, 13.9.2006, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.

COM(2008), 652 Final, 2, 5.11.2008. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.

COM(2009), 442 Final, 2.9.2009, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.

- COM(2010), 2020, 3.3.2010, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.
- COM(2011), 933 Final, 20.12.2011, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.
- COM(2012), 173 Final, 18.4.2012, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.
- COM(2012), 729 Final, 5.12.2012, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες.
- Dickey D., Fuller W. (1979), "Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root", *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427–431.
- Doing Business (2013), *Economy Profile: Greece*, The International Bank for Reconstruction and Development, The World Bank, Washington, D.C.
- Dunning J.H. (1993), *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Addison-Wesley, Wokingham, U.K.
- ECA (2013), *Are EU Cohesion Policy funds well spent on roads?* Special Report No. 5, European Court of Auditors, Luxembourg.
- European Central Bank (2011), *Monthly Bulletin*, March.
- European Commission (2009), *The world in 2025*.
- European Commission (2009), *Codification and Recasting*, Progress Report, Brussels.
- European Commission (2011), *Europe 2020. Key areas: comparing Member State's performances, Quality of Public Administration*.
- European Commission (2011), *Background on the Euro Plus Pact*. Information prepared for the European Council, 9 December 2011.
- European Commission (2012), *Digital Agenda Scoreboard 2012*, Brussels, 18.6.2012, SWD (2012) 180 final. Commission Staff Working Document, Brussels.
- European Commission (2012), *Entrepreneurship 2020 Action Plan- Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*. Brussels, 9.1.2013. COM(2012) 795 final.
- European Commission (2013a), *The Second Economic Adjustment Programme for Greece*, Third Review-July 2013, Occasional Paper no 159.
- European Commission (2013b), *The EU Justice Scoreboard*, COM (2013) 160 final.
- European Commission (2013c), *Agricultural Policy Perspectives: Member States factsheets Greece*, March 2013.
- European Commission (2013d), *New Funds to make long-term investment easier*, Press release 26 June, Brussels (διαθέσιμο εις: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-605_en.htm, 18/09/2013).
- European Commission (2013e), *Europe 2020, Aim, Priorities and Goals*, http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (Accessed 19/11/2013).
- European Commission Enterprise and Industry (2011), *Business Dynamics: Start-ups, Business Transfers and Bankruptcy*. Final Report, Brussels.
- European Travel Commission and World Tourism Organization (2013), *The Chinese Outbound Travel Market- 2012 Update*. UNWTO, Madrid.
- Eurostat (2012), *Statistics in Focus 50/2012, Internet use in households and by individuals in 2012*.
- Fallah M., Ibrahim S. (2004), "Knowledge spillover and innovation in technological clusters", *Proceedings, IAMOT 2004 Conference*, Washington D.C.

- Feder G. (1982), "On exports and economic growth", *Journal of Development Economics*, 12 (1), 59-73.
- Feldman T.R., Assaf S. (1999), "Social capital: conceptual frameworks and empirical evidence: An annotated bibliography", Social Capital Initiative, Working Paper No. 5, The World Bank, Washington, D.C.
- Foray D., David P.A., Hall B. (2009), *Smart Specialization – The Concept, Knowledge Economists Policy*, Brief No 9, Knowledge for Growth Expert Group.
- Frankel J.A., Romer D. (1996), "Trade and growth: an empirical investigation", National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper 5476, Cambridge, MA.
- Froy F., Giguere S. (2010), *Putting in Place Jobs that Last. A Guide to Rebuilding Quality Employment at Local Level*. OECD, Paris (ISSN 2079-4797 (online))
- Gemi E. (2013), *Albanian Irregular Migration to Greece: A New Typology of Crisis*, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), Athens.
- Goldman Sachs (2013), "What the world wants", Global Economics paper No. 220.
- Gordon R. (2003), "Exploding productivity growth: context, causes and implications", *Brookings Papers on Economic Activity*, 2, 207-298.
- Grace J.K., Qiang Z-W. (2003), "Information and Communication Technologies and Broad-Based Development", *World Bank Working Papers* No. 12, The World Bank, Washington, D.C.
- Griffith R., Redding J., Van Reenen S. (2004), "Mapping the two faces of R&D: Productivity growth in a panel of OECD industries", *Review of Economics and Statistics*, 86 (4), 883-895.
- Grossman G.M. and Helpman E. (1991), *Innovation and Growth in the Global Economy*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Hellenic Republic-Ministry of Finance (2012), *Hellenic National Reform Programme 2012-2015. Report on the progress towards "Europe 2020" and the implementation of the Euro plus Pact commitments*. Athens, April 2012.
- Helliwell J., Layard R., Sachs J. (ed.) (2013), *World Happiness Report 2013*, United Nations Sustainable Development Solutions Network, New York.
- Helpman E. and Krugman P. (1985), *Market Structure and Foreign Trade*, MIT Press, Cambridge, MA.
- Hermann B., Kritikos A. (2013), "Growing out of the crisis: Hidden assets to Greece's transition to an innovation economy", *IZA Journal of European Labor Studies*, 2 (1), 1-23.
- HSBC (2012), *Consumer in 2050: The rise of the EM middle class*, HSBC Global Research.
- HSBC (2013), *HSBC Global Connections Report, Europe*.
- HSBC (2013), *HSBC Global Connections Report, Global*.
- ILO (2013), *World of Work Report 2013: Repairing the Economic and Social Fabric*, International Institute for Labour Studies, International Labour Organization, Geneva.
- IMD (2013), *The World Competitiveness Yearbook 2013*, online available at <http://www.imd.org/World-Competitiveness-2013.cfm>.
- IMF (2013), *World Economic Outlook*, April.
- IMS (2012), *The Global Use of Medicines: Outlook through 2016*.

- ITF (2013), "Urban and regional mobility: Who pays?", Plenary with Ministers and Industry Leaders, *International Transport Forum 2013 Annual Summit*, OECD, Leipzig, Germany.
- Johansen S. (1995), *Likelihood based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models*, Oxford University Press, Oxford, U.K.
- Kalman R. (1960), "A new approach to linear filtering and prediction problems", *Journal of Basic Engineering Series D*, 82, 35-45.
- Karousos E., Vlamis P. (2008), "The Greek construction sector: An overview of recent developments", *Journal of European Real Estate Research*, 1 (3), 254-266.
- Kerr W. (2013), "U.S. High-Skilled Immigration, Innovation, and Entrepreneurship: Empirical Approaches and Evidence", National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper 19377, Cambridge, MA.
- Kinda T. (2010), "Investment climate and FDI in developing countries: Firm-level evidence", *World Development*, 38 (4), 498-513.
- Kouretas G., Vlamis P. (2010), "The Greek crisis: causes and implications", *Panoeconomicus*, 57 (4), 391-404.
- Kunst R.M. and Marin D. (1989), "On exports and productivity: A causal analysis," *Review of Economics and Statistics*, 71 (4), 699-703.
- Laursen L. (2012), "European ministers back research-buddy plan", *Nature*, Dec. 18, Διαθέσιμο διαδικτυακά εις: <http://www.nature.com/news/european-ministers-back-research-buddy-plan-1.12080>.
- LSE Growth Commission (2012), *Investing in Prosperity*, Centre for Economic Performance, London, U.K.
- Maddison A. (2006), *The World Economy: Historical Statistics*, OECD, Paris.
- Maddison A. (2008), *Statistics on World GDP* (Διαθέσιμη στη διαδικτυακή διεύθυνση: <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>)
- Marin D. (1992), "Is the export-led growth hypothesis valid for industrialized countries?", *Review of Economics and Statistics*, 74 (4), 678-688.
- Mateev M. (2009), "Determinants of foreign direct investment in Central and Southeastern Europe: New empirical tests", *Oxford Journal*, 8 (1), 133-149.
- McCulloh I., Armstrong H., Johnson, A. (2013), *Social Network Analysis with Applications*, Wiley, Hoboken, N.J.
- McKinnon R. (1964), "Foreign exchange constraint in economic development and efficient aid allocation", *Economic Journal*, 74 (294), 388-409.
- McLennan W. (1996), *Australian National Accounts: Introduction to Input-Output Multipliers*, Information Paper, Catalogue No. 5246.0, Australian Bureau of Statistics, Belconnen, Australia.
- McNerney J., Fath B.D., Silverberg G. (2013), "Network structure of inter-industry flows", *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 392 (24), 6427-6441.
- Measuring the Information Society* (2013), International Telecommunication Union, Annual Report.
- Metcalfe J.S. (1998), *Evolutionary Economics and Creative Destruction*, Routledge, London, U.K.

- Munz R. (2013), *Demography and migration: An outlook for the 21st century*, Migration Policy Institute, Washington D.C.
- National Intelligence Council (2008), *Global Trends 2025: A Transformed World*.
- National Intelligence Council (2012), *Global Trends 2030: Alternative Worlds*.
- Newland K., Plaza S. (2013), *What we know about diasporas and economic development*, Migration Policy Institute, Washington D.C.
- O'Neill, J. (2001), *Building better global economic BRICs*, Goldman Sachs.
- OECD (1998), *Human Capital Investment: An International Comparison*, OECD, Paris.
- OECD (2003), *The Sources of Economic Growth in OECD Countries*, OECD, Paris.
- OECD (2009), *SOPEMI 2009*. OECD, Paris.
- OECD (2010), "Understanding and influencing taxpayer's compliance behaviour", Forum on Tax Administration, OECD, Paris.
- OECD (2011), *OECD Economic survey: Greece*, OECD, Paris.
- OECD (2011), *From European Economy*, Occasional Papers No. 68, August. OECD, Paris.
- OECD (2011), "Strategic human resources management", In: *Government at a Glance 2011*, OECD, Paris.
- OECD (2012), *Annual report on competition policy developments in Greece*, Competition Committee, Paris. DAF/COMP/AR(2012)16.
- OECD (2012), "Medium and long-term scenarios for global growth and imbalances", *OECD Economic Outlook*, Volume 2012/1.
- OECD (2012), *Looking to 2060: A Global Vision of Long-Term Growth*, Economics Department Policy Notes, No. 15.
- OECD (2012), "OECD Economic Outlook No 92", OECD, Paris.
- OECD (2013), "OECD Economic Outlook No 94." OECD, Paris.
- OECD (2013), *OECD Economic Surveys: Greece 2013*, OECD, Paris.
- OECD (2013), *Judicial Performance and its Determinants: A Cross-country Perspective*, OECD, Paris.
- Pack H., Saggi K. (2006), "The case for industrial policy: a critical survey", *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 3839, World Bank, Washington, D.C.
- Pantelidis P., Nikolopoulos E. (2008), "FDI attractiveness in Greece", *International Advances in Economic Research*, 14 (1), 90-100.
- Pantelidis P., Kyrkilis D., Nikolopoulos E. (2012), "European Monetary Union and Foreign Direct Investment Inflows", *SPOUDAI-Journal of Economics and Business*, 62 (1-2), 47-55.
- Papademetriou D. Sumption M. (2013), *Attracting and Selecting from the Global Talent Pool – Policy Challenges*, Migration Policy Institute, Washington D.C.
- Papademetriou D. (υπό δημοσίευση), "Europe's Achilles Heel: An Eastern Mediterranean Migration Crisis Threatens the Union's Legitimacy".
- Peri G., Requena F. (2009), "The trade creation effect of immigrants: Evidence from the remarkable case of Spain", National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper 19377, Cambridge, MA.

- Phillips P., Perron, P., (1988), "Testing for a unit root in time series regression", *Biometrika*, 75, 335-346.
- Porter M. (1998), "Clusters and the new economics of competition", *Harvard Business Review*, 76 (6), 77-99.
- Psacharopoulos G., Patrinos H.A. (2004), "Returns to investment in education: A further update", *Education Economics*, 12, 111-134.
- PWC (2012), *From vision to decision: Pharma 2020*.
- PWC (2013), *World in 2050: The BRICs and beyond: prospects, challenges and opportunities*.
- Sahorta A. (2012), "Global organic food and drink market", presented at BioFach Congress, Organic Monitor, Germany.
- Schmieding H., Hofheinz P., Quitzau J., Rossen A., Schulz C. (2011), *The 2012 Euro Plus Monitor: Progress Amid the Turmoil*, Berenberg/Lisbon Council, London/Brussels, 15 November 2011.
- Schwab K., Sala-i-Martin X. (2013), *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, World Economic Forum.
- Schwarz G. (1978), "Estimating the dimension of a model", *Annals of Statistics*, 6, 461-464.
- SEC (2010), 488 Final, 27.4.2010, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Βρυξέλλες.
- Sekkat K., Veganzones-Varoudakis M.A. (2007), "Openness, investment climate, and FDI in developing countries", *Review of Development Economics*, 11 (4), 607-620.
- Silverstein M.J., Singhi A., Liao C., Michael, D. (2012), *The \$10 Trillion Prize: Captivating the Newly Affluent in China and India*, Harvard Business Review Press, Cambridge, MA.
- Sturgeon T., Lester R. (2003), "The new global supply-base: New challenges for local suppliers in East Asia", MIT Industrial Performance Center, Working Paper 03-001.
- Sumption M. (2013), *Tackling Brain Waste: Strategies to Improve the Recognition of Immigrants' Foreign Qualifications*. Migration Policy Institute, Washington D.C.
- Sveikauskas L. (2007), "R&D and productivity growth: A review of the literature", *BLS Working Papers*, No. 408, U.S. Bureau of Labor Statistics.
- Thompson P. (2001), "The microeconomics of an R&D-based model of endogenous growth", *Journal of Economic Growth*, 6 (4), 263-283.
- Traill B., Da Silva J.G. (1996), "Measuring international competitiveness: The case of the European food industry", *International Business Review*, 5 (2), 151-166.
- Transparency International (2012), *Corruption Perceptions Index 2011*.
- Transparency International (2013), *Global Corruption Barometer 2013, Report for Greece*.
- Triandafyllidou, A. (2013), "Migration in Greece: People, Policies and Practices", IRMA Project for Governing Irregular Migration, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), Athens.
- UNCTAD (2013), *World Investment Report*.
- United Nations (2007), *Measuring ICT: the Global status of ICT Indicators: Partnership on Measuring ICT for Development*, Washington, D.C.

Vasardani M. (2011), "Tax evasion in Greece: an overview", *Economic Bulletin*, Bank of Greece, Athens, June 2011.

Walch N., Wörz J. (2012), "The Impact of Country Risk Ratings and of the Status of EU Integration on FDI Inflows in CESEE Countries. Focus on European Economic Integration", *The Oesterreichische Nationalbank*, 3, 8-26.

Weiss J. (2011), *The Economics of Industrial Development*, Routledge, London, U.K.

World Bank (2013), *Greek Logistics-Unlocking Growth Potential through Regulatory Reform and Complementary Measures*, The World Bank, Washington, D.C.

WTTC (2013), *Travel and Tourism, Economic Impact 2013 Greece*.

Yoshimo M., Lifson T. (1986), *The Invisible Link: Japan's Sogo Shosha and the Organization of Trade*, MIT Press, MA.

Zhang K., (2001), "Does foreign investment promote economic growth? Evidence from East Asia and Latin America", *Contemporary Economic Policy*, 19, 175-185.